

VIA DOLOROSA

90-3

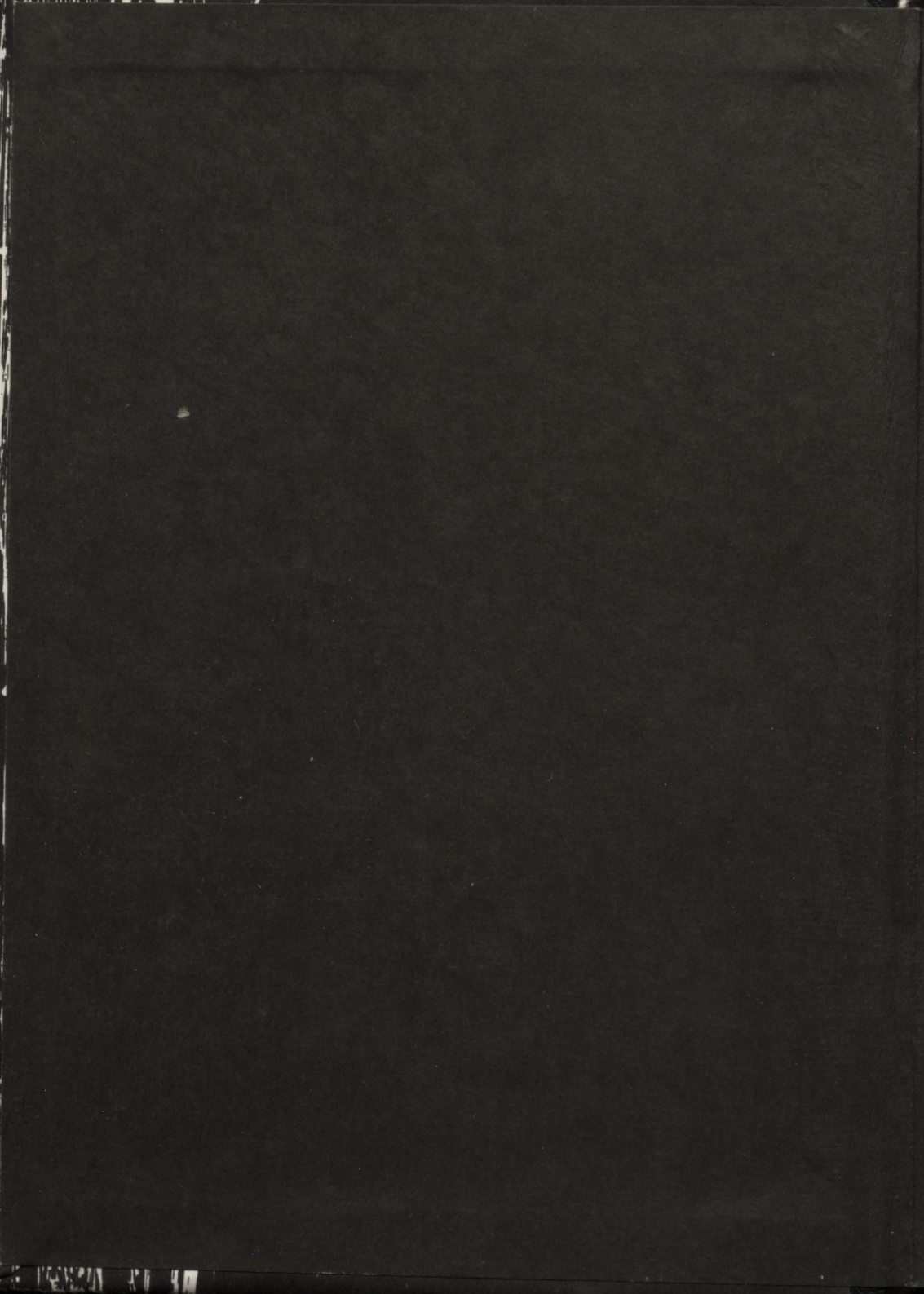
628

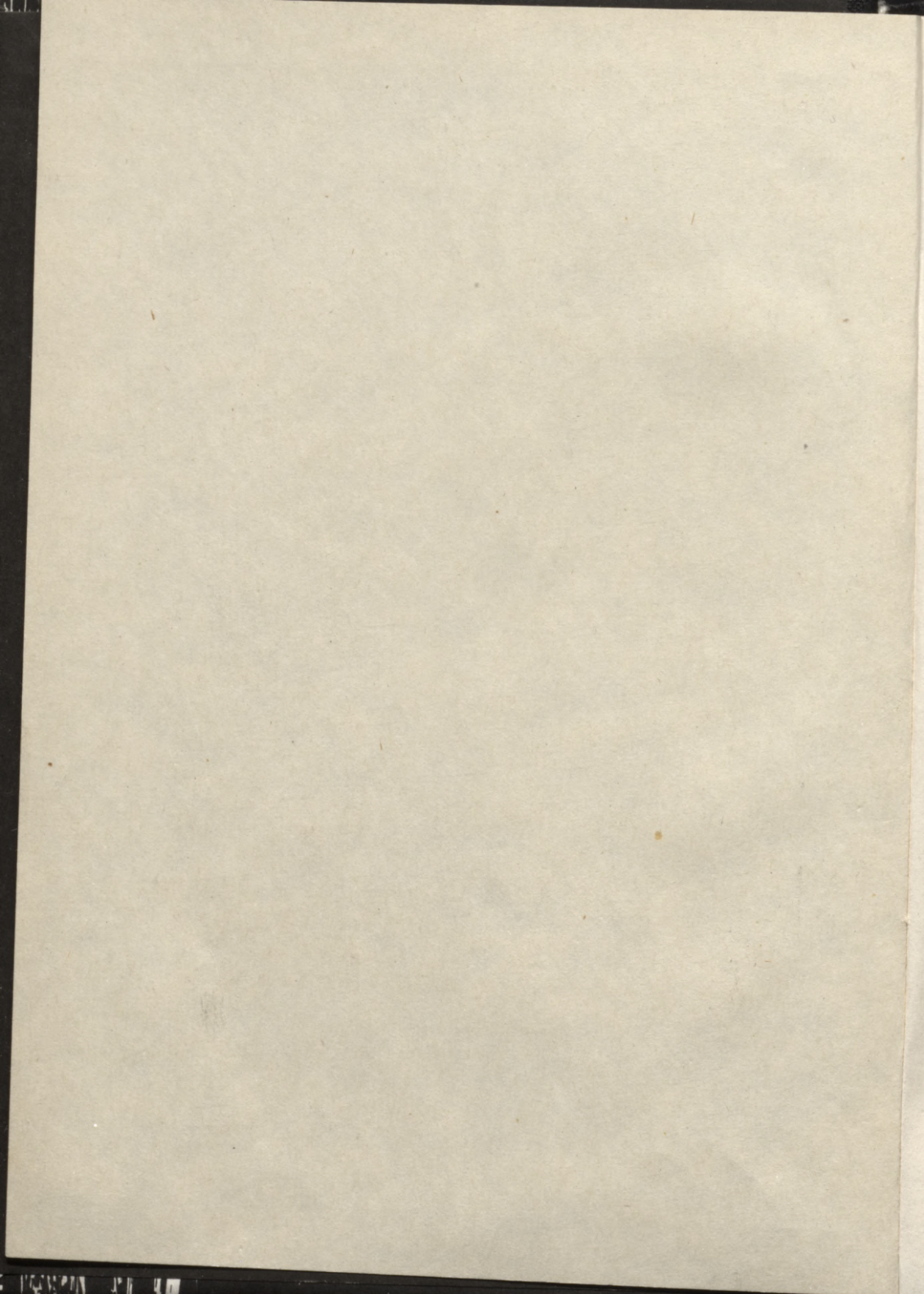
II

VIA DOLOROSA

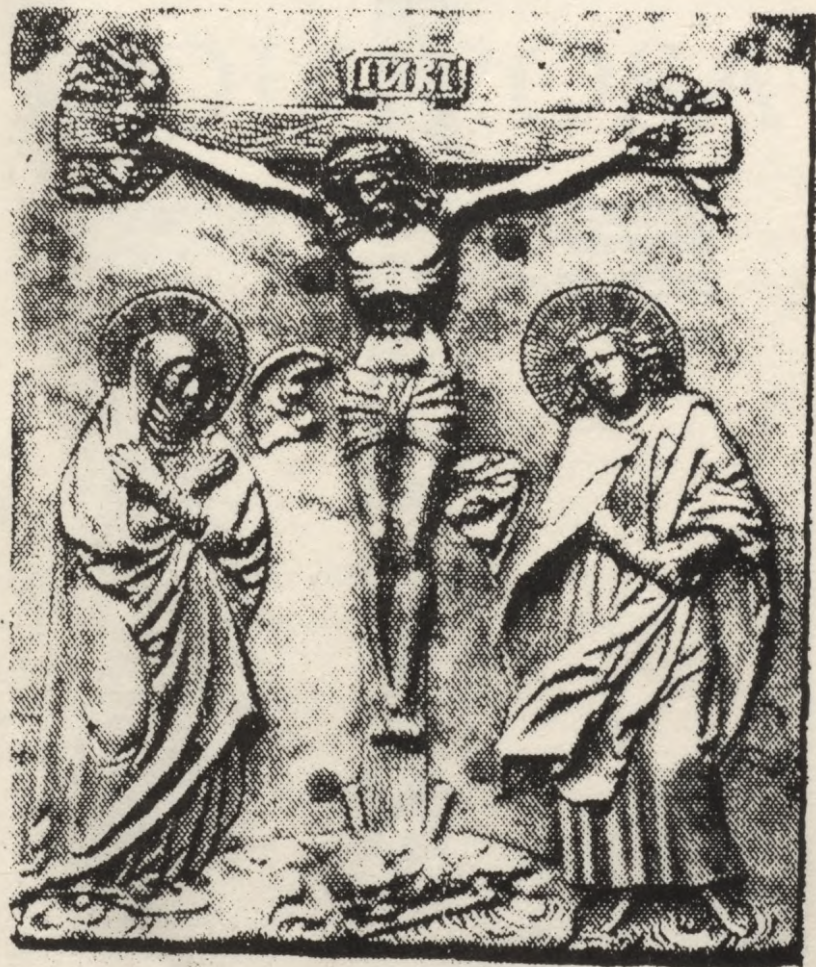


VIA POI, OROSA





VIA DOLOROSA



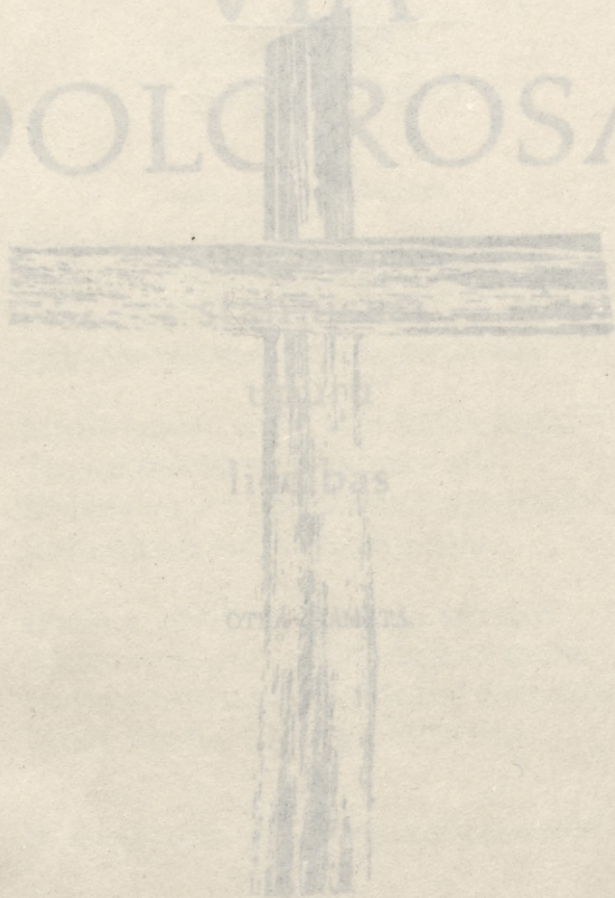


3
28

L
9

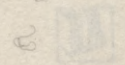
VIA DOLOROSA

VIA
DOLOROSA



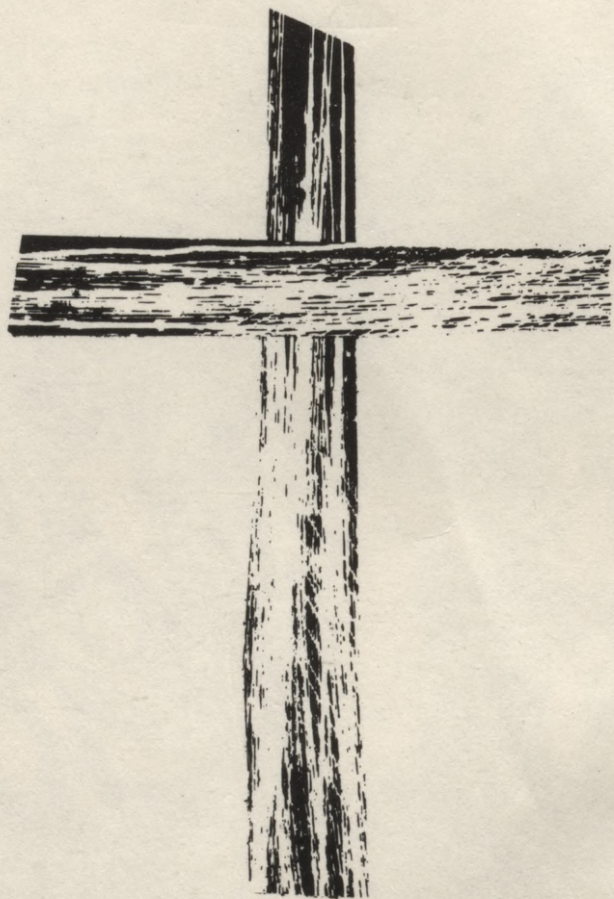
LIBRERIA

OTTEVIA



LIBRERIA 'LIBRERIA' 1990

VIA DOLOROSA



90-3
628

7.12.83
800 IV

7
9

VIA DOLOROSA

staļinisma

upuru

liecības

OTRĀ GRĀMATA



RĪGA "LIESMA" 1993

63.3(2L)7
Vi 002

LATVIJAS NACIONĀLĀ
BIBLIOTĒKA

93 - ~~12.994~~

030 6118776

Sakārtojusi Anda Līce

Mākslinieks Andris Nikolajevs

Redaktore Ildze Krona

*Aizsargtitulā nezināma švābu mākslinieka darbs
(ap 1565.g.)*

V 0503020910-98
M801(11)-93
ISBN 5-410-00975-4

©Izdevniecība "Liesma", 1993

Autors nezināms

* * *

Sen jau novītuši zilie virši.
 Sen jau izsmaržojis egles zars.
 Drīzi dārzos ziedēs baltie ķirši,
 Jau aiz restēm liesmo pavasars.

Manā mazā, dzelžiem klātā logā
 Tagad iegūlies ir vakars zils.
 Dzīves vētru trauksmainajā lokā
 Sabrukusi mūsu sapņu pils.

Dzelzu vārti tomēr vaļā vērsies,
 Akmens sienas dārdēdamas grūs.
 Latvju tauta saules staros tērpsies,
 Mūsu sirdis viņas pamats būs.

No karcera sienas 1948. gadā Centrālcietumā Rīgā

TICĪBA. CERĪBA. MĪLESTĪBA

Ceļš ir tas pats – via dolorosa. Un gājējs tas pats – tauta. Laiki ir mainījušies. Bet vai visiem? Upuri joprojām nes savu krustu. Roku, kas pastiepās pēc taisnības, pat vēl 1990. gadā apdedzināja atbilde: “Jūsu rehabilitācijai nav pamata.” Kurš pēc kārtas bija šis pazemojums? Lai svētīta apdedzinājusies roka, kas ceļas liecināt. Lai svētīta mute, kas pārkāpj absolūtā ļaunuma pavēli – nekad un nekur nerunāt par to, kas bijis. Un lai svētītas mūsu acis un sirdis, to lasot. Šīm atmiņām vajadzētu būt uz katra mūsu valstsvīra galda, jo tās ir mūsu tautas Svētie Raksti. Arī otrajā “Via dolorosa” grāmatā ir galvenokārt lielajos represiju viņos cietušo atmiņas un tikpat kā nekā nav no “jaunākajiem laikiem” – sešdesmitajiem, septiņdesmitajiem, astoņdesmitajiem gadiem – mūsu tautas vissvaigākajām brūcēm. Par tām nav viegli runāt – ne viens vien to gadu represiju aktīvists sēž ja nu ne gluži tajā pašā, tad pietiekoši augstā krēslā gan un pat darbojas tautas atmodas laukā. Bet par to visu ir jārunā, jo kas gan cits, ja ne dzīvi palikušie, uzturēs prasību pēc patiesības, visviens, kā to sauc – par otro Nirnbergu vai sirdsapziņas tiesu.

Grāmata nepretendē uz vispusīgu notikumu izklāstu un analīzi. Tas ir vēsturnieku darbs. Šīs atmiņas var kalpot kā ne ar ko neaizstājams materiāls vēsturniekiem, filozofiem, rakstniekiem un kā brīdinājums mums visiem. Neprasīsim no moku ceļu gājušiem notikumu stingru secību un precizitāti. Viņu roku vadījis cits spēks. Būsim pateicīgi atmiņai, kas garus klusēšanas gadus spējusi saglabāt to, ko dvēsele kļiedza tad, kad runāja lodes, dūres un bads. Nolieksim bijībā galvas – viņi izcieta to, kas iet pāri vienam cilvēka mūžam, un tomēr ticēja, ka tumsa nevar būt mūžīga. Laikā, kad vēl nekas neliecināja par pārmaiņām, viņi uzdrīkstējās apgalvot: “Lēni griežas nakts pret rītu.” Viens no viņiem tagad saka: “Kad sāku atcerēties, izmainās rokraksts.” Un kā pierādījumu atšķir vienā laikā rakstītu parastu vēstuli un atmiņu kladi. Nervozie, salauzītie burti klādē izkļiedz patiesību – neviens nav aizmirsts, nekas nav aizmirsts, to pašu patiesību, ko tik ilgi un nelietīgi valkāja viena no visbriesmīgākajām varām pasaulē.

Laiki ir mainījušies. Bet vai visiem? Slepikas joprojām ir uz brīvām kājām. Vēl neviens no viņiem nav savus grēkus nožēlojis vai izpircis. Vēl

viņu vārdi un darbi ir neaizskarami, jo viņus sargā absolūtā ļaunuma pieņemtie likumi. Ļaunuma virszemes daļas tagad it kā ir atmirušas, bet saknes dzīvas un barojas ar tautas dzīvības sulām, ietiecas apziņā un indē ar aizdomām un bailēm. Vēl arhīvu tumsā tiek glabāts ļaunuma kods. Sabiedrībai vēl joprojām nav pieejamas pavēles, pēc kurām notika deportācijas. Bet tādas taču ir. Upuru un slepkavu fiziska eksistence noris vienā laikā un telpā. Viņi satiekas uz ielas, tramvajā, darbā, mājas viesībās, un tikai garīgais pārākums tādos brīžos ļauj stāvēt pāri ļaunumam, nepielīdzināties tam un neizlīdzināties ar to. "Redzi, es tavā priekšā esmu devis atvērtas durvis, ko nēviens nevar aizslēgt — tev ir maz spēka, un tomēr manu mācību tu esi turējis un neaizliedzis manu vārdu," teikts citos, daudz senākos Svētajos Rakstos. Patiešām, salīdzinot ar ļaunā varu, upuriem bija maz spēka. Bet viņiem bija Ticība, Cerība, Mīlestība.

Ar vienkāršas lauku sievietes roku rakstītajā runā tūkstošu apklusušās mutes, un pārsteidz, cik spilgti spēj rakstīt šī roka. Daļai no autoriem neapšaubāmi ir literāras dotības, kas palikušas neizkoptas. Viņu personā Latvija ir zaudējusi rakstniekus, žurnālistus, skolotājus. Ar smagu sirdi nācās isināt vairāku cilvēku atmiņas. Isināt — šajā gadījumā nozīmē — griezt dzīvu miesu. Bet gribējās, lai būtu dzirdams pēc iespējas vairāk balsu, lai būtu bagātāks notikumu un izjūtu spektrs un lai kaut daļēji izvairītos no atkārtošanās, kas tādā kopkrājumā ir neizbēgama.

Atmiņu straume meklē pie cilvēkiem ceļu. Grāmatā ir tikai neliela daļa no tā, kas jau saskāries ar papīru. Vai mēs esam gatavi saskarsmei ar to laikā, kad liekas — kas bijis, izbijis, kad notikumi mūs kā straume skaidas rauj pāri dažādiem aizsprostiem? Padomju Latvijai šie cilvēki bija nevēlami, un tas ir saprotams. Bet vai sevi par brīvu saucošai Latvijai viņi ir vajadzīgi? Pragmatisma pārņēmti jaunie ierēdņi labāk redz viņus ejam nekā nākam. Vārdos visi ir par taisnīguma atjaunošanu. Bet tiem, kuru dzīves guļ drupās un atvēlētais laiks kūst kā sniegs, vārdi nedod neko. Viņiem neko nēviens vairs nevar atlīdzināt — ne morāli, ne materiāli. Var tikai nolīdzināt atlikušā ceļa grambas un darīt tā, lai dvēselei salst mazāk viņas vientulībā, lai pierimst miesas sāpes un lai nākošās paaudzes ciešanu ceļu gājušo atmiņās atrod tās vērtības, kas visos laikos ir katra cilvēka un tautas dzīves pamats. Lai cik patētiskas būtu mūsu runas un solījumi skaļi, nākotne, tāpat kā jebkura ēka, nav uzceļama bez stipriem pamatiem. Lai Dievs mūs pasargā no kārdinājuma mūsu ēkai izvēlēties lētāko un vieglāk pieejamo. Lai mēs paliekam pie trim lietām — Ticības, Cerības, Mīlestības.

13.11.1990.

Anda Līce

Heinrihs Strods,

LU profesors

SEPTĪTĀ PĻAUJA

(1940 – 1949)

Mēs neaizmirsīsim neviena paša,
Ko savas varas laikā nokāvēt.

Rainis

Latvijas vēsturē vērojami septiņi divu raksturu laikmeti, kad tās iedzīvotāji cieta visvairāk, — kari par kundzību pie Baltijas jūras, to sekas šajā zemē un mēra laiki, ar pēdējo saprotot vislielāko epidēmiju plosīšanos, lielu mirstību.

Viena no lielākajām šobrīd zināmajām karu nāves pļaujām notika 13.gs., kad Latviju iekaroja vācu feodāļi. Lielus postījumus nodarīja Livonijas karš 16.gs. un sevišķi — poļu-zviedru karš 17.gs., kad latviešu tautai draudēja iznīcināšana. No mēriem minams 14.gs. mēris un jo sevišķi — 1710. gada lielais mēris, kad nomira ap 308 000 cilvēku. Sestā nāves pļauja bija Pirmā pasaules kara laikā un pēc tam līdz 1920. gadam. Septītā nāves pļauja notika mūsu gadsimta 40. gados, ko varētu saukt arī par asiņaino desmitgadi.

Latvijas iedzīvotāju skaits 1939. gadā sasniedza 2 miljonus. Latvijas politiskās un demogrāfiskās izmaiņas noteica Hitlera — Staļina 1939. gada 23. augusta līgums līdz ar tā slepenajiem pielikumiem par iespaida sfēru sadalīšanu. Tā ietekmē vispirms sākās Latvijas vāciešu izceļošana. Pēc Rietumos publicētajiem datiem, 1939.—1940. gadā repatriējās 49 885 vācieši (2,5% Latvijas iedzīvotāju). 1941. gadā repatriācija turpinājās, un kopā vācu repatriantu skaits sasniedza 63 175 (3,1% Latvijas iedzīvotāju). Doc. Ē.Žagars repatriantu skaitu rēķina uz 57 452. Tās varētu saukt arī par Hitlera deportācijām. Starp repatriantiem bija daudz izglītotu cilvēku ar lielu garīgu potenciālu. Pēc dažiem aprēķiniem, līdz ar vāciešiem uz Vāciju aizbrauca ap 10 000 latviešu. Taču pēdējais skaitlis šķiet vismaz trīs reizes palielināts. Lielu triecienu latviešiem, kuri dzīvoja PSRS, deva staļiniādes terors. Līdz 1939. gadam no PSRS 1926. gadā dzīvojušajiem 151

400 latviešiem piespiedu kolektivizācijas rezultātā un 1937. – 1939. gados acīmredzot bija iznīcināti ap 25 000 cilvēku (16,5%), jo 1939. gada skaitīšanā uzrādīti 126 900 latviešu.

Nākamais trieciens tika dots 1941. gadā. Te pirmkārt minama Latvijas iedzīvotāju nelikumīgā izsūtīšana uz Sibīriju 1941. gada 14. jūnijā. Izpildot VK(b)P CK un PSRS Tautas Komisāru Padomes 1941. gada 14. maija lēmumu, pēc PSRS IeTK 1939. gada 11. oktobra instrukcijas 1941. gada 14. jūnijā 662 preču vagonos no Latvijas bez tiesas sprieduma izveda uz Sibīriju ne mazāk kā 17 000 cilvēku. Pēc dažiem datiem, 1941. gada jūnijā – jūlijā bija paredzēts izvest vēl pāri par 62 000 cilvēku. Igaunju pētnieki noskaidrojuši, ka arī Igaunijā bija paredzēta šāda papildu deportācija. Arī lietuvieši runā par plānotām papildu izvešanām. Latvijā līdz šim figurē Tautas palīdzības uzrādītais izvesto skaits, kurš noteikts pēc vācu fašistu okupācijas varas rīkojuma, no deportēto skaita atņemot apmēram 5000 izvesto ebreju (5,3% no ebreju skaita Latvijā). Šajā sarakstā kļūdaini iekļauti vairāk par tūkstoti kopā ar sarkano armiju atkāpušos cilvēku. Taču tikai šie dati, kamēr nav apstrādātas ap 50 000 Rietumos esošo anketu par 1940. – 1943. gadu, notikumu dalībnieku un cietušo anketas, pašreiz ļauj kaut cik skaidrot izvesto struktūru. Pēc šiem datiem, starp 1941. gada 14. jūnijā izvestajiem 15 081 cilvēku – 6447 (47,7%) bija vīrieši un 5302 (35,1%) – sievietes. 3332 bija bērni – jaunāki par 16 gadiem (22,1%), ieskaitot 291 zīdāini līdz viena gada vecumam. 315 cilvēki bija vecāki par 70 gadiem. No visiem deportētajiem 39,2% bija pilsētu un 60,8% – lauku iedzīvotāji. No visiem izvestajiem 16,6% bija no Kurzemes; 11% – no Latgales un 33% no Rīgas. No dažādām vietām izsūtīti 8,9%. Pēc šiem datiem, neviens nav izvests no trīspadsmit Vidzemes pagastiem.

Pēc šiem aprēķiniem, 1940. un 1941. gadā no Latvijas izvesti 2093 skolēni, to skaitā 1329 no pamatskolām un 498 no vidusskolām, tāpat 474 skolotāji. Bez tam 1940. – 1941. gadā Latvijas PSR teritorijā, pēc šiem datiem, vismaz 1488 cilvēki bija nošauti un 6182 arestētie (no apm. 7020 arestētajiem) 13. – 14. jūnijā izvesti no cietumiem. Starp šiem cilvēkiem varēja būt tiesātas vai tiesājamas personas. Kopā parasti rēķina, ka pirmajā padomju varas gadā Latvija zaudēja 35 828 cilvēkus (1,8% Latvijas iedzīvotāju). Pēdējos gados novērojama tendence palielināt Latvijas iedzīvotāju zaudējumus 1940. – 1941. gadā. Tā emigrācijā Vitauts Šīmanis un Dainis Vairogs min, ka 1940. – 1941. gadā Latvija zaudējusi ap 40 000 cilvēku. Staļiniskajās deportācijās un iznīcināšanās 1940. – 1941. gadā cieta visu tautību, specialitāšu, dzimumu un vecumu Latvijas pilsoņi, nereti ar lielu garīgu potenciālu. Tātad līdz karam Latvija zaudēja ap 99 tūkstošiem (4,9%) iedzīvotāju.

Visai neskaidrs ir jautājums, cik tieši cilvēku atkāpās no Latvijas līdz ar sarkano armiju 1941. gada jūnijā. Literatūrā (arī padomju) minēti dažādi skaitļi — no 40 līdz 53 tūkstošiem (O.Freivalds minēja 20 000). Baidoties no nacionālsociālistu vajāšanām, 1941. gadā sarkanajai armijai līdzī devās vai evakuēti ap 20 000 ebreju (21,5% no ebreju kopskaita). Pēc citiem datiem, līdzī sarkanajai armijai devās ap 18 000 ebreju (19,3%) — iestājās armijā vai evakuēti. Tātad gandrīz puse no 1941. gadā evakuētajiem iedzīvotājiem bija ebreji, daļa no kuriem arī acīmredzot aktīvi bija atbalstījuši padomju varu.

Igaunijā pret vācu armiju cīnījās ap 3500 Latvijas pilsoņu. Mēs droši nezinām, cik kritušo prasija Liepājas bombardēšana un aizstāvēšana 1941. gadā, cik īsti jūrnieku palika ārpus Latvijas, kādi bija vēl citi zaudējumi kara sākumā. Pēc Liepājas krišanas vācu rokās ap 1000 Liepājas iedzīvotāju bija arestēti par sadarbību ar boļševikiem.

Jauns posms asiņainajā desmitgadē bija vācu fašistu okupācijas laiks. 35 Latvijas centros nodibinājās t.s. pašaisardzības vienības ar apmēram 6000 vīriem. No viņu rokas krita ap 800 un gūstā saņemti vairāk nekā 1400 sarkanarmiešu. Cīņās krita 103 pašaisardzībnieki.

Pēc profesora A.Ezergaiļa domām, vācu okupācijas laikā nošauti ap 35 000 cilvēku (nerēķinot ebrejus), turklāt 12 000 nošauti jau pirmajos sešos mēnešos. "Tas bija viens no baigākiem notikumiem mūsu tautas dzīvē," rakstīja bijušais leģiona virsleitnants E.Pārups, "kas beidzās ar apm. 12 000 tā saukto "komunistu" nonāvēšanu." Latvijā palika ap 70 000 ebreju (75,26% no Latvijas ebrejiem). Sevišķi drausmīgs notikums bija ebreju iznīcināšana. Rēķina, ka vācu okupācijas laikā iznīcināja ap 66 000 Latvijas ebreju (71%). Kopā ar ievestajiem Latvijā iznīcināja ap 80 000, Igaunijā — 1000, bet Lietuvā — 130 000 ebreju. 1943. gada 24. februārī Latvijā bija 12 964 ebreji, to skaitā 7784 ievesti no Vācijas un 276 — no Lietuvas.

Pēc pētnieka M.Kaufmaņa datiem, Latvijā palika dzīvi kādi 4000 ebreji (ap 4,3%). Mēs nezinām, cik iznīcināts čigānu, cik garīgi slimo. Neizpētīts ir jautājums par vācu okupācijas laikā deportētajiem, kuru kopskaitu daži rēķina no 23 000 līdz 32 000 cilvēku. Ja ticam A.Rozenberga 1944. gada 20. jūlija ziņojumam Himleram, 126 000 Baltijas strādnieku vidū Vācijā atradās 35 000 Latvijas iedzīvotāju, pie tam pirmie 8000 latgalieši bija izvesti jau 1942. gadā. Pēc citiem datiem, darbos Vācijā bija ap 61 000 Latvijas iedzīvotāju. VFR arhīvu materiāli liecina, ka O.Dankers un citi Hitlera līdzskrējēji vēl pēdējās kara dienās darbam Vācijā brīvprātīgi piedāvājuši līdz 40 000 "rasiski nepilnvērtīgo" latgaliešu. Darba dienestā

1942.—1943. gadā iesauca pāri par 6000 latviešu jauniešu, taču apmēram 30% kā “rasiski nepilnvērtīgus” noraidīja un mobilizēja tikai 4576 cilvēkus.

Ar Hitlera 1943. gada 10. februāra pavēli nodibināja latviešu leģionu. Pēc profesora H.Biezā aprēķina, trijās mobilizācijās leģionā no iesaucamajiem 107 619 ieradušies tikai 90 869 (84,4%) mobilizētie. Akadēmiķis V.Samsons rēķina, ka nav ieradušies 20,7%. Pēdējā iesaukumā ieradušies vairs tikai 67,5%, kas liecina par tautas pretestības pieaugumu okupantiem. Vienlaikus mobilizēto skaits 1944. gada vidū sasniedza ap 60 000. Pēc V.Hāznera 1974. gadā publicētajiem datiem, visā kara laikā iesaukti bija 146 000 vīru (7,3% Latvijas pilsoņu). Pēc A.Silgaila datiem, visā kara laikā Hitlera pusē bija 148 000 (ap 8%) Latvijas pilsoņu. Leģionā kritušo skaitu rēķina uz 50 000. Leģionā un citās vienībās krituši vai bez vēsts pazuduši kopā ap 80 000 vīru. Šos mobilizēto datus atkārtoti arī 1987. gadā. Citi rēķina, ka kritušo skaits 80 000—90 000 vīru. Tas ir 55—60,8% no mobilizēto kopskaita. Tātad vācu fašistiskās okupācijas laikā Latvija zaudēja ap trešdaļmiljona iedzīvotāju (ap 15%). Cik padomju armijai līdzī aizgājušo, cik darbos izsūtīto un cik leģionāru atgriezās — mēs pagaidām nezinām.

Visai interesantus datus par leģionāru likteņiem Rietumos II pasaules kara beigās arhīvos savācis Stokholmas universitātes Baltijas centra zinātniskais līdzstrādnieks K.Kangeris. Pēc viņa datiem, amerikāņu gūstā nonāca ap 2600, angļu — ap 10 800, franču — ap 2400 un zviedru — 2998 karavīri — pavisam kopā 25 400 (17,2%) latviešu karavīru (3,3% no Rietumos kapitulējušo Vācijas karavīru skaita), no kuriem Latvijā atgriezās 3600 (14,2%).

60. gados rēķināja, ka Rietumu sabiedroto gūstā nonāca 22 750 karavīri, bet padomju armijas rokās — 36 150, kopā 58 900 (40,3%) mobilizēto. 60. gados uzskatīja, ka Kurzemē 1944. gada rudenī vācu pusē palika ap 500 000 karavīru, ap 150 000 bēgļu no Latvijas un ap 35 000 bēgļu no Krievijas un Baltkrievijas. Cīņās pret vācu fašistu karaspēku Kurzemē iesaistījās ap 230 000 padomju karavīru, no kuriem 3—7% bija latvieši. Laikā no 1944. gada 12. oktobra līdz 1945. gadam Kurzemē 6 lieluzbrukumos piedalījās 5 armijas. Rietumos rēķina, ka padomju armija šeit zaudēja ap 90 000 kritušo, 300 000 ievainoto, 4000 gūstekņu, 2650 tanku, 1090 lielgabalu, 720 lidmašīnu. Arī citi izdevumi kritušo skaitu vērtē ap 70 000—90 000 un ievainoto skaitu — ap 360 000 cilvēku. Cik starp viņiem bija Latvijas iedzīvotāju — nezinām.

Sprīžot pēc padomju publicētajiem datiem, no kara pirmajām dienām līdz tā beigām sarkanās armijas rindās cīnījās kopā ap 100 000 Latvijas

pilsoņu un citās PSRS republikās dzīvojošo latviešu. Tikai 1944. gada otrajā pusē bruņotajā cīņā pret vācu fašistiem mobilizēti 57 470 (57,6%) cilvēku, kuri bija dzīvojuši okupētajā Latvijā. Bez tam Tēvijas kara laikā padomju partizānos un viņu aktīvistos bija ap 20 000 cilvēku. Padomju pusē cīņās ap 130 000 (6,5%) Latvijas PSR iedzīvotāju. Latviešu divīzijā sākotnēji bija ap 10 000 vīru. Rezerves pulkā sagatavoja vēl ap 33 000 vīru, t.i., kopā ap 43 000 vīru. Rēķina, ka Latvijā atgriezās 6000–7000 karavīru. Tātad krituši šeit bija ap 35 000–36 000 (71–84%) Latvijas iedzīvotāju. Taču padomju armijā un partizānos kritušo kopskaitu nezinām. Rietumos rēķina, ka kopā padomju armijā kara gados (ieskaitot nonāvētos gūstekņus) krita 13,6 miljoni, bet vācu armijā – ap 4 miljoni.

Tuvojoties padomju armijai, 1944. gadā kā okupācijas varas dzīti, tā labprātīgi, baidoties no represijām, Latvijā atstāja 265 000–280 000 cilvēku. Pēdējo skaitli min arī padomju autori (V.Savčenko). Pēc E.Pāruba datiem, Vācijā atradās apmēram 240 000 latviešu bēgļu. Austrumvācijā 1945. gadā no 200 000 Baltijas bēgļiem ap 115 000 bija latvieši. Pēc citiem datiem, rietumvalstu bēgļu nometnēs 1945. gadā bija ap 127 000 latviešu. Pēc profesora E.Dunsdorfa aprēķina, 1947. gadā Vācijā un Austrijā starp latviešu emigrantiem bija 70% Latvijas farmaceitu, 58% ārstu, 50% mākslinieku, 30% garīdznieku, 42% mācību spēku un skolotāju, 52% elektrotehniķu, 42% inženieru. R.Misjūns un R.Tāgepera latviešu bēgļus rēķina ap 188 000 cilvēku un domā, ka Latvijā atgriezās ap 80 000 (74%). V.Savčenko min, ka no bēgļu gaitām atgriezās vairāk nekā 150 000 cilvēku.

Padomju un ārzemju pētnieki rēķina, ka Latvija Otrā pasaules kara gados zaudēja ap 400 000 (18–20%) iedzīvotāju. Šis procents, nerēķinot Poliju un Baltkrieviju, kur arī gāja bojā ap 20% iedzīvotāju, ir augstākais Eiropā un pasaulē. Rēķina, ka Dienvidslāvijā gāja bojā ap 12%, PSRS – ap 9%, bet Vācijā – ap 5% iedzīvotāju.

1944. – 1945. gadā sākās to personu aresti, sodīšanas un izsūtīšanas, ko apvainoja sadarbībā ar vācu fašistiskajiem iebrucējiem. Nav zināms, cik cilvēku tika arestēti un izsūtīti no filtrācijas nometnēm. Dažkārt kopskaitu līdz 1945. gada pavasarim vērtē ap 38 000–40 000. Citi pirmajos pēckara gados arestēto un deportēto kopskaitu rēķināja ap 40 000–50 000, pat 60 000 (1,9–3% no 1939.g. iedzīvotāju kopskaita). Pēckara gados pilsoņu karā Padomju Latvijā gāja bojā 1562 padomju, partijas un citi lauku aktīvistu un viņu ģimenes locekļi. Nav zināms šajā karā kritušo pretpadomju formējumu dalībnieku skaits. Mūsu literatūrā (“Latvijas likteņgadi” I–II) minēts, ka 1944.–1945.g. sagūstīti vai iznīcināti 5852 un līdz 1948.g. legalizējušies 4293 – kopā 10 145 pretpadomju formējumu dalībnieki. Mēs

nezinām skaitļus par pārējiem gadiem. Rietumos minēts, ka to skaits ir bijis 25 600. Taču šķiet, ka tas propagandas nolūkos palielināts.

1949.g. 29. janvārī VK(b)P CK un PSRS Ministru Padome pieņēma lēmumu par iedzīvotāju izsūtīšanām no Latvijas. Ar 1949. gada 17. marta Latvijas PSR Ministru Padomes lēmumu 1949. gada 25. martā no Latvijas bez tiesas sprieduma izveda uz Sibīriju 43 231 cilvēku (ap 2,3%), to skaitā 9250 t.s. budžu ģimenes. Pēc profesora A.Švābes domām, 1949. gada martā izveda ap 50 000 zemnieku. Rēķina, ka pēckara gados Latvija zaudēja ap 4–5% iedzīvotāju.

Liela daļa deportēto vēlāk atgriezās, nereti kā invalīdi. Tāpat bija vērojama arī zināma skaita Krievijā dzīvojošo latviešu atgriešanās Latvijā, sevišķi – ja viņi tur bija pārvietoti uz citām dzīvesvietām.

No Krievijas kara un pēckara gados ieceļojušo latviešu skaits vērtēts ļoti dažādi. Tā statistiķis K.Zīverts to vērtēja apmēram uz 10 000, bet A.Namsons – uz 60 000. J.Hēns domā, ka pēdējais skaitlis ir ļoti augsts un, iespējams, iekļauj arī no vergu darba nometnēm atgriezušos. Taču tas nespēja kompensēt iedzīvotāju zaudējumus.

Divi totalitāri režīmi iedrošinājās plaši īstenot genocīdu 20.gs. vidū. Atšķirībā no staliniskā terora, kas raksturojās galvenokārt ar iedzīvotāju izvešanu (to krievu cari sāka praktizēt šeit jau 16.gs.), hitleriskais terors Latvijā izpaudās galvenokārt iedzīvotāju iznīcināšanā, lai Baltiju piepildītu “ar vācu asinīm un vācu dzīvību”. 1940.–1949. gadā Latvija zaudēja apmēram 540 000 (27%), bet, ieskaitot 63 175 vācu repatriantus, – 30% iedzīvotāju. Jaunākajos pētījumos iedzīvotāju zaudējumus Latvijā septītajā plaujā, ieskaitot emigrantus, rēķina uz 720 000 (36%). Ja tas izrādītos tā, tad Latvija tajā laikā iedzīvotāju zaudējuma procentuālajā ziņā būtu pirmajā vietā pasaulē.

Taču faktiskie iedzīvotāju zaudējumi (gāja bojā vai neatgriezās), iegūstot jaunus vēstures avotus, rūpīgi jāpēta. Jāpēta arī iedzīvotāju zaudējumu kvalitatīvā puse (izglītības līmenis, saimniecību organizēšanas pieredze, sabiedriskā aktivitāte u.c.) un tās ietekme mūsu dzīvē.

Nav zināms, kādu dzimstības deficītu radīja šie iedzīvotāju postījumi. Izteiktas domas, ka tas varēja būt ne mazāks par 30 000. Taču šis skaitlis ir ļoti samazināts.

Vislielākie iedzīvotāju zaudējumi Latvijas vēsturē radīja lielu demogrāfisko vakuumu. Latviešu tauta jau agrāk, pastāvot zemai dzimstībai, bija saņēmusi tādus triecienus, ka pēckara sociāli ekonomiskajos un garīgi ētiskajos apstākļos tā nespēja sekmīgi nodrošināt savu nepieciešamo paplašināto atražošanu. Tas veicināja plašāko neorganizēto un organizēto imigrāciju Latvijas vēsturē,

padarot latviešu tautu par minoritāti savā zemē. Vai septītā pļauja būs liktenīga latviešu tautai? To noteiks pirmām kārtām migrācijas faktiskas ierobežošanas likums un — galvenais — latviešu dzimstības palielināšanās nodrošinājums.

Lauku Avīze, 1989, 20. janv.

45 PAVERDZINĀŠANAS NOTEIKUMI

Tagad vairs nav būtiski, kurai tautai šie noteikumi tika rakstīti. Vēsture rāda — tie attiecas uz visām tām, kurām "laimējās" nonākt padomju varas pilnīgā pakļautībā vai aizbildniecībā. Morālais, politiskais un ekonomiskais sabrukums liecina par to, ka visus pēdējos piecdesmit gadus noteikumi ir citīgi pildīti un pietrūcis pavisam nedaudz, lai Centram varētu ziņot, ka tie ir izpildīti. Instrukcijas sastādītāji nebija ņēmuši vērā tikai vienu — ik cilvēkā un ik tautā ir neieņemami cietokšņi, jo to galvenais spēks ir gara spēks.

A.L.

Dokuments publicēts Čikāgas poļu laikrakstā "Dziennik Zwiazkowy — Zgoda". Atklātībā šī instrukcija nākusi no pirmā pēckara Polijas prezidenta B. Bjelaka kancelejas.

Pilnīgi slepeni, Maskavā, 1947. gadā, 2.06. Instrukcija NK 003 47.

1. Vēstniecības ēkā nedrīkst pieņemt nevienu informatoru, kas savervēts no vietējo iedzīvotāju vidus. Satikšanos ar šiem cilvēkiem mūsu speciālie dienesti organizē sabiedriskās vietās. Vēstniecība saņem informāciju ar mūsu speciālo dienestu starpniecību.

2. Īpaši jāuzmana, lai nebūtu nekādu kontaktu starp mūsu armiju un šīs zemēs civiliedzīvotājiem. Nav pieļaujami mūsu virsnieku kadru apmeklējumi iedzīvotāju mājās, ne arī mūsu ierindas kareivju kontakti ar vietējām sievietēm, iedzīvotājiem un karavīriem.

3. Pasteidzināt to vietējo iedzīvotāju likvidēšanu, kas saistīti ar KPP, PPS, Valteriešiem, KZMP, AK un BCh un citiem grupējumiem, kas radušies bez mūsu inspirācijas. Šai nolūkā izmantot bruņotās opozīcijas pastāvēšanas faktu.

4. Parūpēties par to, lai uz visām kaujas operācijām pirmām kārtām tiktu norīkoti tie kareivji, kuri pirms iestāšanās Kostjuško armijā atradās mūsu teritorijā. Pamazām panākt viņu pilnīgu likvidāciju.

5. Paātrināt visu partiju apvienošanu vienā organizācijā un parūpēties par to, lai visus svarīgākos amatus tajā ieņemtu cilvēki, kurus apstiprinājuši mūsu speciālie dienesti.

6. Pamazām panākt visas jaunatnes kustības apvienošanu vienā organizācijā, bet posteņos, sākot ar pagasta līmeni un augstāk, izvirzīt cilvēkus, kurus apstiprinājuši mūsu speciālie dienesti. Līdz apvienošanas brīdim likvidēt pazīstamus harceru vadītājus.

7. Parūpēties, lai delegāti, kas nozīmēti uz partijas kongresiem, nesaglabātu mandātus uz savu izvēlēto partijas varas orgānu pilnvaru laiku. Nekādā gadījumā delegāti nedrīkst sasaukt starprūpniecīgu sapulces. Tādas sapulces sasaukšanas gadījumā tajā nedrīkst pieļaut cilvēkus, kas parādījuši aktivitāti prasību izvirzīšanā. Uz katru nākošo kongresu izvirzīt jaunus kandidātus un tikai tos, kurus atlasījuši mūsu speciālie dienesti.

LATVIJAS NACIONĀLA
BIBLIOTĒKA

93 — 12.994

8. Sevišķa uzmanība jāpievērš cilvēkiem, kas izcēlušies ar organizatorisku talantu un spēj gut popularitāti. Tādus cilvēkus nepieciešams savervēt, bet atteikuma gadījumā viņiem nedrīkst ļaut ieņemt vadošus amatus.

9. Panākt, lai valsts amatos strādājošie (izņemot izmeklēšanas dienestus un iegūstošo rūpniecību) saņemtu zemas algas. Jo sevišķi tas attiecas uz veselības aizsardzības, tiesu orgāniem, izglītību un dažādu līmeņu vadītājiem.

10. Visos varas orgānos un lielākajā daļā iestāžu pielaist darbā cilvēkus, kas sadarbojas ar mūsu speciālajiem dienestiem (bez vietējo varas iestāžu ziņas).

11. Jāpievērš sevišķa uzmanība tam, lai vietējā (poļu — *tulk.*) prese nesniegtu ziņas par to preču kopējo daudzumu, kuras tiek nosūtītas uz mūsu valsti (PSRS — *tulk.*). Nedrīkst arī to saukt par tirdzniecību. Jāpanāk, lai vietējā prese pasvītrotu to preču daudzumu, kuras mēs nosūtām vietējiem iedzīvotājiem, bet atgādinu, ka tas notiek tirdznieciskās apmaiņas ietvaros.

12. Ietekmēt vietējās varas iestādes tā, lai zemes, parcelas un grunts pircējiem tās neizsniegtu īpašuma aktus, bet vienīgi lietošanas aktus.

13. Politiku attiecībā pret individuālo zemniecību virzīt tā, lai saimniecību vadīšana neatmaksātos, bet produkcija būtu pēc iespējas mazāka. Nākamajā kārtā uzsākt lauku kolektivizāciju. Stiprākas pretestības gadījumā jāsamazina ražošanas līdzekļu piegāde laukos un jāpalielina obligātie zemnieku maksājumi un piegādes valstij. Ja arī tas nepalīdzēs, jāpanāk, lai lauksaimniecība pilnībā neapgādātu valsti ar pārtiku un izdzīvošana būtu jānodrošina ar importa palīdzību.

14. Panākt, lai visi tiesiskie, organizatoriskie rīkojumi un akti (izņemot militāros) nebūtu precīzi.

15. Panākt, lai katrā jautājumā tiktu izveidotas vairākas komisijas, pārvaldes, sabiedriskās padomes, bet lai nevienai no tām nebūtu tiesības pieņemt galīgo lēmumu, nekonsultējoties ar pārējām (neattiecas uz iegūstošo rūpniecību).

16. Pašpārvaldes orgāniem uzņēmumos nedrīkst būt nekādas ietekmes uz uzņēmumu darbības vadīšanu. Tās drīkst nodarboties tikai ar dotā uzdevuma izpildes veida apspriešanu.

17. Arodbiedrībām nedrīkst būt iespēju pretoties direkcijas rīkojumiem. Uzdot arodbiedrībām veikt citus uzdevumus, piemēram, organizēt brīvo laiku, apgādi, izklaides un izglītojošus pasākumus, izbraukumus, augsta pieprasījuma preču sadali, politiskās varas uzskatu un lēmumu atbalstīšanu.

18. Nepieciešams panākt, lai amatos tiktu paaugstināti tikai tie darbinieki, kuri cītīgi izpilda viņiem uzticētos uzdevumus un neparāda tieksmi analizēt jautājumus, kas ir ārpus šiem jautājumiem.

19. Jārada apstākļi, lai tie vietējie, kas ieņem partijas, valsts un saimnieciskos amatus, sevi kompromitētu padoto acīs un lai viņiem tāpēc nebūtu iespējams atgriezties vidē, no kuras tie cēlušies.

20. Vietējo virsnieku kadriem atbildīgus posteņus drīkst uzticēt tikai ar nosacījumu, ka tur jau strādā mūsu speciālie dienesti.

21. Pakļaut īpašai pārraudzībai visu ieroču veidu municijas krājumus, atsevišķi uzskaitīt visus uzbrukuma ieroču arsenālus.

22. Pakļaut īpašai pārraudzībai visas laboratorijas un zinātniski pētnieciskos institūtus.

23. Pievērst sevišķu uzmanību racionalizatoru un izgudrotāju kustībai un atbalstīt to, bet visus atklājumus kārtīgi reģistrēt un kontrolēt. Pieļaut tikai to izgudrojumu realizāciju,

kas ir noderīgi iegūstošajā rūpniecībā, tās produkcijas pirmapstrādē un ir paredzēti speciālā instrukcijā. Nedrīkst realizēt tos atklājumus, kuri varētu veicināt produkcijas pieaugumu, ierobežojot izejvielu iegūvi vai arī pārtraucot rekomendētās darbības. Plaši zināmu atklājumu gadījumā nokārtot to pārdošanu ārvalstīm.

24. Panākt, lai transporta kustības kārtībā būtu traucējumi (izņemot transportu, kas noteikts instrukcijā NK 552—46).

25. Inspirēt iedzīvotāju un tematisko sapulču sasaukšanu, savākt tur izteiktās piezīmes un ierosinājumus, reģistrēt to autorus, bet īstenot kursu, kas noteikts instrukcijās.

26. Popularizēt sarunas ar darba cilvēkiem par aktuālām ražošanas tēmām, iekļaujot tajās pagātnes vai vietējo nekārtību kritiku, taču nepieļaut kritizēto parādību cēloņu novēršanu.

27. Valsts vadītāju publiskajās uzstāšanās reizēs ir pieļaujami tautiski un vēsturiski akcenti, taču tie nedrīkst veicināt tautas gara vienotību.

28. Sevišķu uzmanību pievērst tam, lai atjaunotajās un lielākajās jaunajās pilsētās un ciematos netiktu izbūvētas no galvenā ūdensapgādes tīkla neatkarīgas ūdens ņemšanas vietas, un ielu akas sistemātiski likvidēt.

29. Atjaunojot un attīstot rūpniecību, parūpēties par to, lai rūpnieciskie notekūdeņi aizplūstu uz tām upēm, kas var būt dzeramā ūdens piegādātājas.

30. Jauno apdzīvoto vietu un pilsētu dzīvokļos nedrīkst būt papildu telpu, kurās varētu audzēt mājlopus vai uzglabāt pārtiku ilgākam laikam un lielākos daudzumos.

31. Panākt, lai privātie uzņēmumi un amatnieku darbnīcas saņemtu tādas izejvielas un iekārtas, kas nedod iespēju ražot labas kvalitātes izstrādājumus, bet to cenai jābūt augstākai par līdzīgu valsts ražojumu cenām.

32. Panākt maksimālu visu līmeņu iestāžu administrācijas izveidi. Var atļaut administrācijas darbības kritiku, bet nav pieļaujama ne tās samazināšana, ne sekmīga funkcionēšana.

33. Nepieciešams parūpēties par visu plānu izpildi iegūstošajā rūpniecībā un tajās nozarēs, kas norādītas atbilstošajās instrukcijās, un nav pieļaujama vietējā tirgus vajadzību apmierināšana.

34. Sevišķu uzmanību veltīt baznīcai un izglītojoši audzinošo darbu veikt tā, lai modinātu vispārēju riebumu pret šo institūtu. Modras uzmanības un kontroles lokā iekļaut baznīcas iespēstuves, bibliotēkas, arhīvus, sprediķus, ziedojumu vākšanu.

35. Pamatskolās, arodskolās, bet jo sevišķi vidusskolās un augstskolās panākt to skolotāju atļaišanu, kuri bauda vispārēju autoritāti un atzišanu. Viņu vietā likt nomenklatūras cilvēkus. Panākt saistības sarašanu starp mācību priekšmetiem, literatūras avotu izsniegšanas ierobežošanu, latīņu un grieķu valodas, vispārējās filozofijas, loģikas un ģenētikas mācīšanas atcelšanu vidusskolās. Vēsturē nedrīkst stāstīt, ko kurš valdnieks ir izdarījis valsts (Polijas — *tulk.*) labā, bet tā vietā jārāda karaļa tirānija un apspiestās tautas cīņa. Arodizglītībā panākt šauru specializāciju.

36. Inspirēt tādu svinīgu valsts pasākumu organizēšanu, kas saistīti ar vietējo iedzīvotāju cīņu pret iekarotājiem (izņemot krievu iekarojumus), jo sevišķi vāciešiem, un cīņu par sociālismu.

37. Vietējās publikācijās nepieļaut darbus par tiem vietējiem iedzīvotājiem, kas atradās mūsu valstī (PSRS — *tulk.*) pirms revolūcijas un II pasaules kara laikā.

38. Ja rodas tāda organizācija, kas atbalsta savienību ar mūsu valsti (PSRS — *tulk.*), bet tiecas gūt kontroli pār oficiālās varas saimniecisko darbību, tad tūdaļ nepieciešams (neatkarīgi no šīs zemes valdības) uzsākt darbību, kas šo organizāciju saista ar nacionālistiskām un šovinistiskām tendencēm. Darbības formas: mūsu pieminekļu un kapa vietu postīšana, tādu skrejlapu publicēšana, kas izsmej mūsu tautu, mūsu kultūru, noslēgto līgumu būtību. Propagandas veikšanai angažēt vietējos iedzīvotājus un izmantot pastāvošo naidu pret mums.

39. Parūpēties par tiltu, ceļu un savienojumu celtniecību un paplašināšanu, lai militārās intervences nepieciešamības gadījumā varētu ātri un no visām pusēm aizkļūt līdz opozīcijas atbalsta punktam vai spēku koncentrācijas vietai.

40. Gādāt par to, lai tiktu apcietināti politiskie pretinieki. Atklāt pretiniekus ar autoritāti vietējo iedzīvotāju vidū. Likvidēt tos nejausu sadursmju ceļā, pirms viņi kļūst plaši pazīstami, vai arestēt viņus par kriminālnoziegiem.

41. Nepieļaut politiskos procesus notiesātu cilvēku rehabilitāciju. Nepieciešamības gadījumā rehabilitāciju var pieļaut tikai ar nosacījumu, ka tiek atzīta tiesas kļūda, bet tam jānotiek bez izmeklēšanas uzsākšanas pret kļūdas vaininiekiem (tiesnešiem, lieciniekiem, apsūdzētajiem, informatoriem) un bez viņu saukšanas tiesas priekšā.

42. Nedrīkst saukt tiesas priekšā cilvēkus, ko partija norikojusi vadošos amatos un kuri ar savu darbību radījuši zaudējumus vai arī izraisījuši padoto neapmierinātību. Sevišķos gadījumos viņi jāatsauc no šiem amatiem un jāpārceļ uz citiem rajoniem līdzīga ranga vai augstākos amatos. Galējos gadījumos norīkot viņus nevadošos amatos un uzskatīt par kadru rezervi līdz nākamajai maiņai.

43. Rīkot atklātus procesus pret vadošajiem darbiniekiem (armijā, ministrijās, galvenajās pārvaldēs, skolu sistēmā), kas apsūdzēti noziegumos pret tautu, pret sociālismu, pret industrializāciju. Tas mobilizēs strādājošo masu modribu.

44. Rūpēties par cilvēku nomaņu darbavietās, ieceļot attiecīgu pienākumu pildīšanai dienestā cilvēkus ar viszemāko kvalifikāciju.

45. Veicināt tādu cilvēku pieplūdumu augstskolās, kuri cēlušies no sabiedrības viszemākajiem slāņiem un neizrāda ieinteresētību.

Izglītība, 1990, 28.nov.

Juris Rubenis,

mag. theol.

DR. THEOL. EDGARS RUMBA UN VIŅA DZĪVE

Edgars Rumba pieder pie ievērojamākajiem latviešu teologiem. Neparastas apdāvinātības un gribasspēka vadīts, viņš savā īsajā mūžā sasniedza vairāk, nekā dažs labs varētu sasniegt vairākos mūžos. Līdz savai izsūtīšanai, citiem vārdiem – līdz 37 gadu vecumam, viņš jau bija paspējis aizstāvēt teoloģijas doktora disertāciju, iegūt solidu pieredzi LU Teoloģijas fakultātē docenta amatā, sarakstīt vairākus ievērojamus teoloģiskus darbus, iemācīties 9 valodas, kalpot par mācītāju trijās draudzēs (viena no tām – zviedru draudze), ar saviem sprediķiem iegūt lielu popularitāti latviešu inteligences vidū, sarakstīt daudzus dzejoļus... Šo uzskaitījumu varētu vēl turpināt. Iespējams, ka tas palīdz labāk aptvert, ko E.Rumba nozīmēja trīsdesmito gadu nogales Latvijai. Un droši vien tas ir ļoti zīmīgi, ka viņa īsais dzīves ceļš noslēdzās kā asinslieciniekam. Viņa dzīves noslēgums ar visu savu traģiku apliecināja, ka E.Rumba par Kristus vēsti ne tikai rakstīja un runāja, bet bija arī gatavs mirt.

Edgars Rumba – tas ir arī viens no šodien aizmirstajiem vārdiem. Atceroties mūsu rakstniekus, māksliniekus, politiķus, pienācis laiks atcerēties arī mūsu lielos teologus un mācītājus. Latvijas Baznīcai ir ko atcerēties un ir ar ko lepoties. Daudzie kristieši asinsliecinieki – līdzīgi E.Rumbam – nepieder jau tikai Baznīcai vien, bet visai latviešu tautai. Tas sevišķi svarīgi šodien, stāvot krustcelēs starp patiesi kristīgas dzīves aicinājumu un zemes dzīves kompromisu kārdinājumiem.

Arī uz 1941. gadā un vēl citos gados notikušo var lūkoties dažādi. Vai mums pietiks spēka kristīgam skatam? Tas nav viegli. Daudzi ir noraidoši pret garīgu izvērtējumu no šodienas viedokļa. Ja tā, tad mums gan jābūt gataviem ieklausīties, ko saka kāds cilvēks toreiz. "...Tu zini, ka es neesmu vieglprātīgs fantasts, bet pats īstākais realists. Bet es gribu, lai visiem dzīvē būtu labi, bet pie tā ved tikai viens ceļš. Un, ja visi cieš, tad arī katram no mums jānes sava daļa kopīgajās ciešanās, citādi vienam būs pārāk labi, bet

daudziem citiem ļoti smagi," — tā E.Rumba uz avīzes strēmeles malas neilgi pirms savas aiziešanas raksta dzīvesbiedrei no noņemnes.

Edgars Rumba dzimis 1904. gada 30. maijā Lielvircavas Strazdiņos. 1928. gadā beidz LU Teoloģijas fakultāti un turpina studijas Upsalas universitātē. Upsalā viņš arī iegūst teoloģijas licenciāta (maģistra) grādu ar disertāciju "Die lettischen Muttergottheiten". Par mācītāju E.Rumba tiek ordinēts 1929. gadā — kalpo Rīgas Kristus, vēlāk — Akadēmiskajā draudzē. Aktīvi darbojas kristīgās jaunatnes darbā, no 1931. līdz 1935. gadam rediģējot kristīgu žurnālu jaunatnei "Jaunatnes Ceļš". No 1933. gada uzsāk pasniedzēja darbu LU Teoloģijas fakultātē, darbodamies sākotnēji kā privātdocents un beidzot kā profesors Vispārējās reliģiju vēstures katedrā. 1939. gadā aizstāv teoloģijas doktora grādu ar disertāciju "Baznīca un garīgais amats oikumeniski-luteriskā uztverē". 1940. gada septembrī tiek ievēlēts Latvijas ev. lut. Baznīcas Virsvaldē, daudzi viņu uzskata par nākamo Latvijas Baznīcas vadītāja kandidātu. Taču 1941. gada 14. jūnijā tiek apcietināts un kopīgi ar veco māti, dzīvesbiedri Idu, 8 gadus veco dēlu Ansgaru un 7 mēnešus veco meitu Mariju tiek izvests uz Sibīriju, kur 1943. gada 1. oktobrī mirst bada nāvē Irkutskas apgabala Rešotu noņemnē.

Kāpēc viņš, kuram tik daudz bija dots un kurš tik daudz vēl varēja paveikt, piedzīvoja tik mokpilnu nāvi? Atbildi mums dod Golgatas mistērija. Kristietība no daudzām reliģijām atšķiras ar to, ka atzīst ciešanu jēgu. Un, ja tai vienai, ne mazāk baismīgai nāvei Golgatā ir jēga un ja tā var nozīmēt uzvaru, tad kāpēc gan Edgara Rumbas dzīvi un nāvi, ieiešanu un iziešanu no šīs pasaules nevarētu uzskatīt par uzvaru? Jo Kristū daudz kas var iegūt jēgu. Arī šķietami absurda, negribētais, nepieņemamais. Katrs cilvēks, izdzīvojot savu dzīvi un nāvi, var kļūt par zīmi. Kāda liela zīme mums visiem šodien ir Dr. theol. Edgars Rumba.

Galvenie E.Rumbas publicētie darbi:

- 1) Baznīca un garīgais amats oikumeniski-luteriskā uztverē. R., 1939.
- 2) Archibīskaps Nātans Sēderblūms. R., 1936.
- 3) Raksts "Latviešu dievība Laima". — Izglītības Ministrijas Mēnešraksts, 1936, N^o 9, 10.
- 4) Raksts "Jēzus N.Sēderblūma izpratnē". — Ceļš, 1936, N^o 4, 5, 6.
- 5) Raksts "Kristus un draudze". — Ceļš, 1937, N^o 3.
- 6) Raksts "Baznīca". — Krāj.: Es un mans nams.R., 1940.
- 7) Raksts "Die Heiligkeit der Kirche". — Krāj.: Studia theologica II. R., 1940.
- 8) Raksts "Spreidīķa uzdevums un sagatavošana". — Krāj.: Evanģēlija gaismā. R., 1939.
- 9) Raksts "Kristīgās ārmisijas reliģiskais pamats". — Ceļš, 1935, N^o 1.
- 10) Raksts "Tuvināšanās ar Anglijas Baznīcu". — Ceļš, 1938, N^o 3.
- 11) Raksts "Kulta runas viela un tās avoti". — Ceļš, 1940, N^o 3.

Marija Rumba

Esmu dzimusi 1940. gada 6. novembrī. 1941. gada 14. jūnijā kopā ar vecākiem un vecmāmiņu izsūtīta uz Sibīriju, Krasnojarskas apgabalu.

1954. gada jūnijā, atgriezies dzimtenē, mācījos Rīgas 49. septiņgadīgajā, tad 49. vidusskolā, kuru beidzu 1959. gadā. Tanī pašā gadā iestājos RMI, kuru absolvēju 1965. gadā. Strādāju Kandavas zonālajā slimnīcā, Rīgas pilsētas 6. slimnīcā, P.Stradiņa Republikas klīniskajā slimnīcā par acu ārsti. Kopš 1973. gada janvāra strādāju Republikas bērnu klīniskās slimnīcas acu slimību nodaļā.

Brālis Ansgars Rumba atgriezās dzimtenē 1955. gadā, pabeidza LLA Mežtehnikas fakultāti, strādāja turpat par asistentu, vēlāk par docentu. Miris 1977. gadā 45 gadu vecumā ar otro infarktu, atdusas 1. Meža kapos.

Māmuļa Ida Rumba atgriezās mājās 1956. gadā, izpelnīja pensiju Rīgas slēpju fabrikā "Dinamo". Mirusi 1987. gadā, apglabāta arī 1. Meža kapos.

Tā kā esmu savas ģimenes vienīgā dzīvā atvase, uzskatu par savu pienākumu kaut vai tādā veidā atdot pēdējo godu visiem saviem mīļajiem.

Marija Krūmiņa (dz. Rumba)

ATMIŅAS, ATMIŅAS...

Viņa piedzima drūmā novembra pirmdienas rītā, kad tētis bija aizbraucis uz bērēm. Todien glabāja viņas vecmāmiņu no tēva puses, kura pasaulē bija nodzīvojusi 94 gadus, un toreiz darba cilvēku atdeva zemei darba dienā, lai tie, kas viņu pazina, atcerējās un vēlējās pavadīt pēdējā gaitā, atstātu uz brīdi savus ikdienas darbus un varētu izrādīt tādu godu, kādu viņa savā garajā mūžā bija pelnījusi.

Visu to meitene uzzināja daudz vēlāk, arī to, ka tētis, atbraucis no bērēm un uzzinājis par notikušo, skrēja uz 1. slimnīcu un nosūtīja māmiņai papīra strēmeli ar vārdiem "Marija – Ida" – par godu vecmāmiņai no mātes puses un māmiņai. Bet varbūt par godu tai Marijai, kuru visi kristīgie pielūdz, kurai svētbildēs zīmē oreolu ap galvu, kam sacer visskaistākās dziesmas. Viņš taču bija Kristus kalps. Izgājis grūtu dzīves ceļu, patstāvīgi izurbies cauri dzīves un gara gudrībām, agri zaudējis tēvu (viņu 1919.g.

nošāva vācieši), apguvis 9 valodas, 35 gadu vecumā kļuvis par teoloģijas zinātņu doktoru, Latvijas Universitātes profesoru, izaudzinājis un izskolojis divus sava brāļa Ernesta dēlus, kļuvis par divu bērnu tēvu, viņš bija pilns spēka un pašvības dzīvei, darbam, ticībai, mīlestībai.

Tas notika 1940. gada 6. novembrī. Latvijā jau bija nodibināta padomju vara, tēva profesijas pārstāvji kļuva lieki, nevajadzīgi, bez tam pārāk gudri cilvēki nederēja tanī laikā tanī sabiedrībā. Viņi bija jāiznīcina, no viņiem bija jātiek vaļā. Viņš varēja izbraukt uz ārzemēm, bet viņa godīgā un tīrā sirdsapziņa neļāva noticēt visām ļaunajām baumām, bez tam meitiņa vēl bija tik maza un sieva vēl īsti nebija atspirgusi no tromboflebita, un māte jau veca — un galu galā šeit bija viņa dzimtene.

Taču dzimtene viņu un visu viņa ģimeni nodeva. 14. jūnijā 1941. gadā, kad Rietumeiropā plosījās II pasaules karš, varas iestādes nolēma atbrīvot Padomju Latviju no nevēlamiem, iespējams, “bīstamiem”, pārgudriem cilvēkiem, baidoties, ka tie varētu kļūt par valsts nodevējiem, neskatoties uz to, vai viņiem bija 2 nedēļas, 7 mēneši, 37 vai 72 gadi. Māmiņai ar tēti todien bija jābrauc uz jaunākā brāļadēla Jura izlaidumu Saulaines lauksaimniecības skolā. Bet piebrauca “melnā berta”, varas pārstāvji lika mirklī savākt mantas ceļam Rīgas dzīvoklī, aizbrauca uz Priedaini pēc vecmāmiņas un brālīša un “humānu” apsvērumu dēļ, it kā lai tanī dienā neizšķirtu ģimeni, visus nogādāja Torņakalna preču stacijā bez tuvākiem paskaidrojumiem. Krievu virsnieks teica, lai paņemot līdzī siltākas drēbes, kamēr mūsu “tautietis” steidzināja, solīdams, ka vedīs tikai 100 km no Rīgas.

Un tā nu viņus visus un vēl daudzus citus sadzina lopu vagonos, daļēji izšķīrot ģimenes jau tepat Latvijā. No visa ešelona vienīgi viņu vagonā bija precētie vīri, viņi noslēdza vagona durvis no iekšpuses un vienkārši nelaida varmākas iekšā, neļaujot tiem veikt šķīrēju darbu tanī dienā. Bet mazo Mariju pa vagona durvīm ielika tieši rokās Studānkundzei. Tā sākās visgarākais ceļš visu viņu mūžā. Vecmāmiņa nekad agrāk nebija izbraukusi ārpus dzimtenes robežām. Tētis ar māmiņu un brālīti gan bija ceļojuši pa ārzemēm, bet neviens ceļš nebija bijis tik ilgs un tik grūts. Bet mazajai meitenei bija tikai 7 mēneši, viņa vēl pārtika no māmiņas piena, un parasti šādā vecumā normāli latviešu vecāki nemēdza pakļaut savus bērnus ceļojuma grūtībām.

Blakus bija Pētersonu ģimenīte, kuras meitiņai Maijiņai bija aprītējušas tikai 2 nedēļas, māmiņa tikko atgriezusies no dzemdību nodaļas, un visu šo uztraukumu dēļ Maijiņas māmiņai Lidijai Pētersonei pienīnš izsīka. Arī viņiem līdzī brauca vecmāmiņa — šoreiz gan labprātīgi, lai palīdzētu meitai

tikt galā ar mazo Maijiņu. Vagoni lēni kustējās uz priekšu, uz Austrumiem, ar katru mirkli attālinādami viņus no mājām, radiem, draugiem, — pretī nezināmajam. Pieturvietās mātes skrēja meklēt vārošu ūdeni, pienu. Tēvi mēģināja iemainīt kādas drēbes vai līdzpaņemtās mantiņas pret kaut ko ēdamu, bet, vilcienam kustoties, bērniņiem vārīja putriņas uz sveces liesmas. Marijas māmiņa baroja mazo Maijiņu ar krūti divas reizes dienā, pretim saņemdama auzu pārslas. Un brālis vilcienā kļuva 9 gadus vecs; 21. jūnijā, viņa dzimšanas dienā, bija laimējies dabūt rupju maizi un zivis, kas nedaudz līdzinājās silķei, 1/2 kg lētu konfekšu un 1/2 kg cukura.

Blakus pilnīgi nekustīgi, ne ar vienu nesarunādamās, neņemdama pretim ne ēdienu, ne dzērienu, uz nārām gulēja Ausēja kundze. Viņa tika atvesta no vasarnīcas viena pati un neko nezināja par saviem bērniem. Katrā pieturas vietā, kur stāvēja arī citi ešeloni ar izsūtītajiem, mūsu vagona sievietes staigāja gar tiem, saukdamas Ausēju Rutu un Ojāru. Un pēkšņi Ufā no kāda cita ešelona vagona atsaucās meitene, savāca savu mantu maisiņu un ar konvoja atļauju, kas pavadīja mūsu sievietes, pārvietojās uz mūsu vagonu pie savas mātes. Pirmo reizi šīnī laikā Ausēja kundze beidzot pasmaidīja. Bet vagona vienā stūrī aiz brezenta segas smirdēja kopējā ateja...

Lēni vilkās 18 garas dienas, mainījās daba un klimats, ko varēja konstatēt, vienīgi vilcienam apstājoties, jo tie taču bija lopu vagoni. Lodziņi tiem bija mazi un augstu novietoti, bet durvis konvojs atbīdīja tikai pieturvietās.

Sen jau aiz muguras palika Urālu kalni, Obas upe, Krasnojarskas pilsētā, un apmēram 300 km no tās uz austrumiem beidzot varēja atbrīvot vagonus. Šis attālums — 6000 km no dzimtenes — laikam šķita drošs, lai izlaistu no konvoja vērīgajām acīm un apsardzības šos “noziedzniekus”, bez tam ne visai tālu — Rešotos taču bija nometne — ne jau pionieru — nē, nāves nometne, kur vēlāk nežēlīgi izdzina un mērdēja badā visus mums līdzī atbraukušos precētos vīrus.

Šai “drošajā” vietā 3 mēnešus pēc atbraukšanas varēja atņemt mātēm dēlus, sievām vīrus, bērniem tēvus, jo viņi visi taču šeit bija nolemti ja ne momentānai, tad samērā ātrai iznīdēšanai.

Zirgu pajūgos no rajona pilsētas Kanskas dažas ģimenes un daži “vecpuiši” (Annuss, Skalders, Deģis u.c.) tika nogādāti Harlovas ciematā un izmitināti dažās zemnīcās. Ātri vien no dēļu atliekām bija sameistarotas lažiņas gulēšanai, iekšā valdīja pazemes mitrums, un gaismiņa iespīdēja pa vienīgo niecīgo stikla rūti šīs zemnīcas sienā kaut kur zem griestiem. Bet laukā bija skaista, ziedoša kontinentāla vasara, siena laiks, un visus

darbaspējīgos veda un dzina kājām uz tālajām siena pļavām. Tā kā māmiņa arī skaitījās darbaspējīga, viņai bija “furgonos” jādzīvo ar abiem bērniem un jāgatavo pļāvējiem brokastis, pusdienas, vakariņas.

Apkārt bija ļauni purvi, Kanas upes pārpurvotās pļavas, vēl ļaunāki odi, kuru kodieni tobrīd sagādāja mazākas nepatikšanas nekā sīkie knišļi (“moškara”), bet kuru ļaunums latviešu cilvēkiem izpaudās nedaudz vēlāk.

Vasara pagāja ātri smagā fiziskā darbā. Lielākā daļa izsūtīto pie tā nebija pieraduši. Ciņā par maizes kumosu, paciešot vietējo “cariņu” rupjības, nejdzības, naidu, prieku, ar kādu viņi centās pazemot un izkalpināt šos svešā vietā izmestos cilvēkus, kuru lielākā daļa sākumā nemaz nesaprata krievu valodu. Tad sākās nelaimes viena pēc otras, jo nelaime jau nekad nenāk viena.

Pirmais upuris bija mazā Pētersonu Maijiņa, kura beidza savu īso dzīvīti dažas nedēļas pēc atbraukšanas. Tas bija arī pirmais mirušais, kuru izvadīja Marijas tētis svešumā, un vietējiem krieviem bija ko nobrīnīties, kad izsūtīto latviešu “svētceļojums” ar koka krustu priekšgalā virzījās uz Harlovas sādžas kapsētu.

Bet Marija nu šīnī bariņā bija visjaunākā. Labi, ka māmiņai vēl turējās piens krūtīs, tas bija gan ēdiens, gan dzēriens, gan zāles veselus 14 mēnešus.

Kad visi vasaras un rudens lauku darbi bija apdarīti, 9. oktobra vakarā uniformēti vīri ieradās ciematā, savāca vienkopus visus precētos vīrus (to skaitā lidotāju Pētersonu, virsnieku Studānu, bijušo senatoru Veisu, aizsargu Grīnbergu, arī profesoru Rumbu), atstājot sievietes un bērnus dažu “vecpuišu” uzraudzībā. Skumjas bija atvadas, jo neviens nezināja, vai būs lemts vēl kādreiz satikties. Ieraudājās pat mazā Marija, kad tētis aizejot viņu noskūpstīja, — laikam bārda bija par asu. Bet viņai nebija vēl pat gadiņš.

Izšķīra un aizsūtīja uz dažādām fermām, tuvākiem sovhoziem un rajona centru arī palikušās ģimenītes. Lidiju Pētersoni ar viņas māmuļu Grigālkas kundzi — uz sovhozu, Veisa kundzi ar bērniem Zigu, Odu un Helmutu — uz 5. fermu.

Harlovā palikām vienīgi mēs, Dr.Skalderis, tiesnesis Deģis. Grīnberga kundze ar Intu un Miķeli jau agrāk bija aizsūtīti uz vienu no fermām. Un tad nu mūsu mātēm un tēviem sākās īstie “sāpju ceļi” — svešumā, atšķirtībā, badā, slimībās, aukstumā, kāds nebija pieredzēts, un ellē, kāda nav aprakstīta pat visšausīgākajās pasakās.

Rudenī saslima brālītis Ansgars ar drudža lēkmēm, kuras regulāri atkārtojās, ar stipru svišanu pēc tam, ar nespēku, vājumu, ēstgribas trūkumu. Visu acu priekšā dažu mēnešu laikā bērns izdila, sāpes “iesēdās”

labajā ceļa locītavā, neviena no esošajām zālēm neko nevarēja palīdzēt. Neviena no latviešu mediķiem nevarēja iedomāties, kas šī par slimību. Domāja par reimatismu, ātro diloni vai ko citu, jo tādu vainu kā malārija Latvijā nemaz nepazina.

Iesākās sarakstīšanās ar tēvu, un no viņa vēstulēm jūtams, cik grūts šis laiks bija sievām, mātēm. Viņām bija jāstrādā, jācīnās, lai izvilktu savu, savu bērnu, savu piederīgo dzīvības, lai neļautu nomirt bērniem no bada un slimībām, lai vīriem nometnē uzturētu fiziskos un garīgos spēkus. Un izturēja, ar necilvēciskām mokām un ciešanām gādāja pārtiku, gatavoja, lāpīja, mainīja esošās mantas un drēbes pret produktiem, gāja desmitiem kilometru jebkuros laika apstākļos, lai nosūtītu pa drusciņai savākto ēdamo vīriem uz nometni, nesalūza, saņemot nāves ziņas, jo bērniem taču bija jādzīvo. Un tikai cerība, ka izdzīvosim un varbūt kādreiz vēl redzēsim dzimteni, deva spēku un izturību iziet cauri šai ellei nesaliektām un nesalauztām. To varēja tikai mātes. Tās sievietes, kurām nebija par ko cīnīties, savu dzīvību tik augstu nevērtēja un, neizturēdamas šos pārbaudījumus, ātri vien dabūja savas septiņas pēdas zemes tālu prom no dzimtajām mājām.

1941. gada 6. novembrī mazajai Marijai bija pirmā dzimšanas diena. Par nelaimi, viņa bija saaukstējusies, brālītis vēl joprojām slim, bet laukā sākusies auksta ziema. Zemnīcā ienāca brigadieris, lai māmiņu aicinātu kolhoza darbos. Viņa paskaidroja, ka bērnu slimības dēļ darbā nevar ierasties, bet brigadieris skaļi teica: "Vot nesčastje."* Pilnīgi neapzinīgi mazais atkārtoja: "Sčastje,"** – un jautājums tika atrisināts par labu bērniem.

Jau 1941.g. oktobrī no nometnes uz Harlovas sādžu, bet pēc tam uz sovhoza fermām sāka ceļot vēstules krievu valodā. Latviski tās skanēja tā:

"26. oktobrī 1941.g.

Mani mīlie!

Sūtu Jums visiem sirsnīgus sveicienus. Esmu pilnīgi vesels, ko novēlu arī Jums. Ja iespējams, lūdzu, atsūtiet kādas vilnas zeķes un kreklus. Ar vislabākiem novēlējumiem.

Jūsu Edgars."

* Lūk, nelaime. (Seit un turpmāk tulkojumi no krievu valodas.)

** Laimē.

“1. janvārī 1942.g.

Mīļā Ida!

Sūtu Tev, māmuļai un bērniem sirsniņus sveicienus un vislabākos novēlējumus Jaunajā gadā. Ceru, ka Jūs visi esat veseli un domājat par mani tikpat bieži, cik es par Jums. Lūdzu, likvidējiet manis atstātās mantas un iegūstiet līdzekļus iztikai. Man šīs lietas nav vajadzīgas, bet Jums droši vien citu iztikas avotu nav. Ja iespējams, lūdzu, atsūtiet nedaudz sāls, ziepes, kādus no sausajiem produktiem – miltus, putraimus, žāvētus kartupeļus un saknes, nedaudz taukus. Bet tikai tādā gadījumā, ja Jums no visa tā nav jāatsakās. Esmu vesels un eju uz darbu. Vesela rinda draugu no Harlovas saņēmuši paciņas un atklātnes. Es vēl neko neesmu saņēmis. Uzrakstiet, kā Jums klājas. Ļoti gaidīšu. Pie adreses augšpusē jāatzīmē “izmeklēšanā”. Mīļi skūpstu Tevi, Ansgaru, Mariju, māmuļu.

Edgars”

Šīs vēstules nedaudz atspoguļoja gan apstākļus nometnē, gan netieši – kolhozā palikušo ģimeņu stāvokli, tās attiecības, kādas valdīja starp cilvēkiem, kad visiem bija ļoti grūti, to mīlestību un pašāvību, kas bija abpusēja.

“14. janvārī 1942.g.

Mīļā Ida!

Tavu 4. decembra atklātņi saņēmu. Sirsnīgi pateicos un novēlu Jums labu veselību, sevišķi Ansgaram. Esmu pilnīgi vesels, man nekā nevajag. Ja neesi izsūtījusi paku, tad nesūti arī. Studāns ir šeit un lūdz savu sievu atsūtīt viņam tabaku. Domāju par Jums katru minūti. Pārdodi visu, ko esmu atstājis, pēc saviem ieskatiem, lai iegūtu līdzekļus iztikai. Ceru, ka dēla veselība uzlabojusies. Vai Tu no kolhoza saņēmi naudu par manām izstrādes dienām? Lūdzu, uzraksti atkal atklātņi. Virs adreses raksti “izmeklēšanā” (следственик).

Skūpstu mīļi Tevi, bērnus, mammu.

Vienmēr Tavš

Edgars.”

Tuvojoties pavasarim, arī māmiņa saslima ar malāriju, katru trešo dienu noteiktā laikā viņai sākās drudža lēkmes. Tad steidzīgi vajadzēja doties no

darba mājās un likties gultā. Vairs nebija drēbju, ko mainīt, un māmiņa juta, ka kolhozā mums visiems būs jāaiziet bojā. Tanī laikā Pētersona kundze ar savu māmuļu bija pārcēlusies uz tuvāko padomju saimniecību (sovhozu), uzzinājusi, ka tur nepieciešams labs grāmatvedis un uzskaitvedis, pierunāja māmiņu pārnākt darbā uz šo saimniecību. Māmiņa palūdza no kolhoza vadības zirgu, sakravāja ragavās savu necilo mantību un abus bērnus un devās ceļā. Bija jābrauc pāri Kanas upei. Tiklīdz pajūgs nonāca otrajā krastā, tā brāķšķēdama sākās ledus iešana. Nu jau ģimenītei tika ierādīta kāda istabiņa, bet māmiņai joprojām atkārtojās malārijas lēkmes. Pamostoties pēc kārtējās lēkmes, viņa uz galda ieraudzīja maizes gabaliņu — katram dienā pienācās 200 g rupjmaizes ķieģeliša. Un tikai tad varbūt pamodās vārgs cerību asniņš, ka badā mēs nenomirsim.

Kādu dienu tieši brālīša drudža lēkmes laikā ienāca veca kaimiņu kalmiku sieva un atnesa maizīti. Viņa saprata, ka slimība ir malārija, un ieteica māmiņai: “Meitiņ, dabū kaut kur hinīnu vai akrihīnu, citādi jūs ar šīm lēkmēm galā netiksiet.” Un māmiņa starplēkmju dienās gāja uz 22 km attālo Kansku, meklējot hinīnu, dabūja to, un — pēc kāda laika lēkmes tiešām atkāpās. Bet zēns ilgi kliboja, nevarēdams celī saliekt labo kāju.

Sovhozā bērnodārza nebija, mazajai māsiņai bija tikko pusotra gadiņa, brālītim jau 10 gadi, viņam bija jāuzrauga māšele, skolā iet nebija laika. Bez tam visu šo laiku neiznāca kontaktēties ar krievu bērniem, tā ka krievu valodas zināšanas bija visai niecīgas.

Tā pagāja 1942. gada pavasaris, vasarā gan lieliem, gan maziem bija jāiet lauku darbos, mazo māšeli bija jāņem līdzi uz lauka, brāļukam nācās ne tikai strādāt, bet arī uzmanīt mazo.

Bet no tēta pienāca pateicības un lūgumu pilnas vēstules, pateicība par to, kas saņemts, un atkal lūgums pēc kādiem pārtikas produktiem, lai varētu izvilkt savu kailo dzīvību. Tad kādā vēstulē vārdi: “Tabaku vairs nesūti.” Tas nozīmēja, ka Studānam tā vairs nav vajadzīga. Tāpat interesējās par visu ģimenes locekļu veselību, lūdza māmiņu mācīt Ansgaram krievu valodu, jautāja, vai mazā Marija jau staigā, un lūdza sirsnīgi sveicināt palikušos draugus — gan latviešus, gan krievus Harlovā un sovhozā. Par sevi daudz nesūdzējās, rakstīja, ka mežā strādājot no bērniības pierastu darbu, jo viņa tētis Fricis Rumba taču bijis mežsargs. Žēl tikai, ka tik agri viņu zaudējis, 1919. gadā viņu un vēl dažus jauniešus nošāvuši vācieši, izrēķinādamies par to, ka nav varējuši dabūt pagastmājas atslēgas Sesavā.

Tomēr šis it kā pierastais darbs izrādījās par smagu — 40–50 grādu aukstumā bez attiecīgām siltām drēbēm un pie tik nožēlojamas barošanas.

Atkārtojās saaukstēšanās kaites, un tikai māmiņas nesavtība un pašai dziedība, visu tuvo cilvēku mīlestība palīdzēja izturēt šo pirmo bargo ziemu svešumā.

Atkal viena tēva vēstule – 1942. gada 9. martā.

“Mīļā Ida! Šodien, Tavā dzimšanas dienā, sirsnīgi apsveicu Tevi un novēlu Tev stipru veselību vismaz uz tik gadiem, cik Tu jau esi nodzīvojusi. Mīļi Tevi skūpstu un pateicos par Tavu pašai dziedīgo mīlestību 18 gadu laikā. Mēs dzīvosim un būsīm laimīgi! Kā vienmēr, arī šodien Tu prati sagatavot svētkus par godu šim notikumam. Našķojos ar pankūciņām un pīrādziņiem, pienu un citiem gardumiem, kurus Tu pati izcepi un atsūtīji. Pacīņu saņēmumu 4.03., neviena pudele nebija saplīsusi, un paciņas saturu es ar pateicību izmantošu līdz pēdējai kripatiņai un pilienam. Man tagad pietiks ilgam laikam, bet vai pietiks Jums, sevišķi bērniem? Es pašreiz jūtos labi. Tāpēc man būtu sāpīgi, ja Jūs mani lutinātu, bet pašiem būtu jācieš. To nedariet. Mani uztrauc dēla un māmuļas slimība, bet esmu pārliecināts, ka pavasarī viņi atveseļosies un mēs visi dzīvosim ilgi un laimīgi. Raksti drīz, bieži un sīki, jo es katru minūti domāju par Jums. Ceru, ka Tu un meitiņa esat veselās. Mūsu Marija izaugs par stipru sibīrieti. Viņai taču jau 17. mēnesis, viņa droši vien jau staigā un runā. Man būs grūti viņu pazīt. Pasveicini Studāna atraitni un pārējos draugus – latviešus un krievus. Māci bērniem krievu valodu un, ja nevari atrast darbu citā vietā, gatavojies pavasarī dārza darbiem, jo rudenī un ziemā saknes lieti noderēs.

Kā es Jūs visus mīlu un kā rūpēšos, kad atkal būsīm kopā. Tevi – gaviļnieci, dēlu – manu labāko draugu, meitiņu – mazo putnēnu un sirmo slimu māmulīti sirsnīgi skūpstu mūžīgi Tavs

Edgars”

Vienā no nākošajām atklātnēm 8.05.1942.g. atklājas, lūk, kas:

“Dārgā Ida, mīļie bērni! 17.04. sūtīto paciņu saņēmumu jau 23.04. un esmu jau visu izlietojis. Esmu ļoti pateicīgs Jums par to, ka esat izturējuši ne tikai paši, bet varējāt palīdzēt arī man. Tas man bija ļoti svarīgi pēdējos 3 mēnešos. Sevišķi mani iepriecināja 3. paciņa, 2. bija pārāk bagātīga, un es to saņēmumu tikai daļēji, pazuda daļa produktu, bet reizē ar tiem arī mana žakete un 90 rubļu. Tas notika naktī no 16. uz 17. martu. Pienu, eļļu, kā arī sausiņus es apēdu visus, bet 3. paciņā neatradu konservu bundžas – un bija tikai 2 olas. Tāpēc, lūdzu, nesūti tik dārgas un iekārojamas lietas.

Lasu Lidijas Pētersones atklātņi viņas netaisnībai un redzu, ka Jūs arvien vēl esat Harlovā. Tāpēc rakstu vienlaicīgi uz abām pusēm. Visus Jūs

ļoti mīlu un dīvainā kārtā pārtieku no Jūsu mīlestības. Mani iepriecina Jūsu draudzība ar Dukura ģimeni. Pasveicini šos labos cilvēkus, kā arī pārējos draugus. Vēlu Jums daudz spēka un laimes jaunajā darbavietā. Jūsu mīlošais vīrs un tēvs

Edgars.”

Nākošajās vēstulēs tētis raksta pateicību par atsūtītiem produktiem, sevišķi par sīpoliem, kāļiem un C vitamīnu, jo viņam sākusies cinga. Bet nometnes ārstam ir aizdomas arī par malāriju, jo dodot akrihīnu. Studāna un Pētersona vairs nav, bet no Grīnberga un Veisa tētis uzzina par ģimeņu pārcelšanos uz sovhoza 5. fermu.

18.05.1942.g. tētis rakstīja, ka strādājot kopā ar lietuviešiem, ziemas laikā mutiski iemācījies desmito valodu — lietuviešu — tā, ka varot visu saprast un tīri ciešami runāt, vienīgi neesot varējis apgūt lietuviešu valodas gramatiku — trūkstot grāmatu. Apsveica savu dēliņu arī 10. dzimšanas dienā, kura būšot 21. jūnijā. Izteica pateicību nometnes draugiem — latviešiem, lietuviešiem un ebrejiem, kas palīdzējuši un izrādījuši savu mīlestību tēta slimības laikā. Viņš joprojām ticēja mīlestībai, kura ārstējot un uzvarot visu.

21.06.1942.g. vēstulē tētis sīkāk rakstīja par savām malārijas lēkmēm; neskatoties uz akrihīna kursa lietošanu, pieturoties paaugstināta temperatūra un svīšana naktīs. Lietuviešu ārsts atļāvis iziet laukā paelpot svaigu gaisu, bet uzraugi starplēkmju dienās sūtīt strādāt meža darbos. Tik novārgušam pavasarī ātrāk pieķērās saaukstēšanās vainas. Bet viņš interesējās, ar kādām drānām var apģērbt mazo Mariju un vai dēliņš varēs uzsākt mācības.

16.06.1942.g.

“...Tu zini, ka es nekad neesmu bijis vakardienas vergs, bet vienmēr esmu tiecies uz augšu un uz priekšu. Šī tieksme manī nav salauzta. Kas bijis, tas pagājis, pagājušo nav ko apraudāt, kaut arī tad bija brīnišķīgi. Bet mums priekšā ir jaunās dienas neaptveramais plašums un dziļums. Tai jāsākas pēc šo asiņaino dzīru beigām visā pasaulē. Vēlu Jums daudz spēka cīņā par nākotni. Un brīnums, cik daudz spēka dod šāda ticība pat visnejedzīgākajos apstākļos. Rakstītu Jums biežāk, bet grūti dabūt markas. Ja vari, atsūti markas un atklātnes...”

12.07.1942.g.

"...Bieži redzu Tevi sapnī tik nogurušu, ka gribas raudāt. Tad es sāku sev pārmet, ka Jūs visi manis dēl esat nokļuvuši šajos apstākļos. Bet tagad atliek vienīgi ciest un gaidīt neatkarīgi no sekām. Visa pasaule, visa cilvēce cieš. Kad tam būs beigas? Par mums, pieaugušajiem, es mazāk domāju. Mēs dzīvē esam redzējuši daudz laba un pietiekoši daudz ļaunuma. Bet bērniem es no sirds novēlu gaišāku nākotni. Viņiem jādzīvo un jānes tālāk mūsu vārds cauri paaudzēm..."

11.09.1942.g.

"...Domāju, ka sākšu iet darbā, bet iznāca citādi. Pēc malārijas lēkmju atkārtšanās nu jau astoto dienu atrodos slimnīcā. Šoreiz mani ārstē ar biohinola injekcijām... Bez cingas un malārijas ārsts man vēl konstatējis sirdskaiti. Ar šo kaiti jau slimoju 23 gadus un to zinu pats..."

23.09.1942.g.

"Iznāca pārtraukt, jauna drudža lēkme padarīja mani rakstīt nespējīgu. Temperatūra 39,8° turējās 20 stundas, bet pēc tam stipri svīdu. Citādi jutos apmierinoši, vienīgi moka nespēks... Ja līdz novembrim nevarēšu aizrakstīt, tad 6.11. sirsniņi noskūpsti manu mīlo meitiņu Mariju un novēli viņai trešajā dzīvības gadā labu veselību, mazāk kaprižu un labu garīgo attīstību..."

Daudzi ridzinieki iekārtojušies strādāt kantorī par brigadieriem un desmitniekiem, bet es dodu priekšroku darbam svaigā gaisā par visnecilāko strādnieku. Un šis stāvoklis man ir ļoti piemērots."

8.01.1943.g.

"...No 1. decembra līdz 5. janvārim strādāju bez pārtraukuma meža noliktavā pie kokmateriālu izkraušanas, bet 6.01. atkal nokļuvu pusstacionārā, jo ārsts konstatēja novājināšanos un skorbutu. Esmu apsaldējis degunu un kāju lielos pirkstus. Bet tie ir sīkumi..."

2.02.1943.g.

"...Mani uztur ticība, cerība un mīlestība, kā arī apziņa, ka man šeit jābūt, ka man tas ir derīgi un ka šeit es varu kalpot citiem ne sliktāk, bet labāk nekā iepriekšējā dzīvē."

15.02.1943.g.

"...No 12.01. līdz 13.02. strādāju galvenokārt naktīs pie traktoru ragavu izkraušanas. Tagad 2 dienas atkal atpūšos tā saucamajā stacionārā sakarā ar skorbutu un novājināšanos. Pagājušo nakti sapņi redzēju savu meitiņu Mariju, mēs ar viņu spēlējāmies. Gandrīz katru nakti sapņi redzu kādu no Jums..."

3.03.1943.g.

"...Līdz šim esmu saņēmis 550 g maizes un 1,5 litra zupas diennaktī, un tas mani uztur pie dzīvības. Vēl esmu vārgs un atrodos stacionārā. Guļu labi un apēdu, tāpat kā mana meita, visu, kas nokļūst mutē. Tā ka Tu par mani nedrīksti uztraukties... Apsveicu Tevi 9. martā Tavā 40. gadadienā un esmu pārliecināts, ka mēs būsīm un paliksim kopā mūžu mūžos."

9.03.1943.g.

"...Šodien visu dienu esmu ar Tevi – Tavā 40. dzimšanas dienā. Vakar pēc 3 darbadienām, pareizāk, naktīm, ārsts mani atkal ierakstīja stacionārā. Darbs nemaz nebija tik grūts, bet mani spēki laikam jau galā. It kā nekas nesāp, bads arī mani moka mazāk nekā citus, bet fiziskā spēka darbam nepietiek. Manos gados samierināties ar šo vājumu nemaz nav viegli. Bet mēs dzīvosim un mums jādzīvo ne tikai 40 gadus. Mēs dzīvosim mūžīgi. Un mūžība atklās mums vairāk laimes nekā laiks..."

28.03.1943.g.

"...Šoziem biju ar drēbēm sliktāk apgādāts nekā pirms gada, bet ar saaukstēšanos un apsaldējumiem praktiski neslimoju, kaut arī strādāju gan dienu, gan nakti vienā žaketē vislielākajā salā. Vai tas nav brīnums?"

18.04.1943.g.

"...Jau 3 dienas strādāju zonā pie novākšanas un tīrīšanas. Darbs nav grūts, bet pēc tā beigām esmu ļoti noguris. Pašreiz sēžu saulītē vienā krekļā, bez cepures un basām kājām, rakstu un domāju par Jums, par nākošo pavasari un vasaru. Apsveicu Jūs Lieldienās..."

1.06.1943.g.

"...Pirms 3 dienām mani pārveda uz Rešotiem, tā ka pašreiz atrodos kilometrus 25 tuvāk Jums... Ja vari, ļoti gaidu produktus un kādas drēbes, sevišķi pēc tam, kad kāds veikls zaglis atbrīvoja mani no pēdējā veselā krekla, zābakiem un dažām citām mantām. Bet tagad vasara, un līdz ziemei sala nebūs..."

No 11.02. līdz 14.07.1943.g. māmiņa nebija spējīga tētīm aizsūtīt paciņas, jo pati ar bērniem dzīvoja pusbadā pēc 1942.g. neražas vasaras, bet

arī vēstules tētis nesaņēma veselus trīs mēnešus, kaut arī tās tika rakstītas gan aprīlī, gan maijā, gan jūnijā. Bet šinī pavasara laikā gan māmiņa, gan bērni bija pamatīgi izslimojušies, un tā paciņa, ko tētis saņēma 14. jūlijā, bija māmiņas varoņdarbs. Tanī laikā sagādāt eļļu, sviestu, medu, putraimus, sausiņus nemaz nebija tik viegli. Paši ēda kartupeļu mizu kotletes, saindējās un nomocijās ar caurejām.

24.07.1943.g.

“...Kopš 10. jūlija atkal atrodos pusstacionārā. Domāju, ka šeit ir labāk nekā tanī slimnīcā, kurā ārstēja Tevi. Atpūtišos, paārstēšos un sāksu atkal strādāt. Sāksies saknes, būs jaunā maize, un – Dievs dos – izdzīvosim. Ticu, ka mūsu tikšanās diena ātrāk vai vēlāk tomēr pienāks...”

31.07.

“...Mani iepriecina, ka mans dēls ir tāds malacis, ka pats sev var nopelnīt maizi, būdams tikai 11 gadus vecs. To darija gan viņa tētis, gan māmiņa tanī pat vecumā. Tikai nestrādāriet pāri spēkiem, taupiet veselību, jo ziema jāsgaida stipriem un veseliem. Savā dzīvē esmu diezgan steidzies. Tagad reizēm jāapstājas un jāpagaida, lai nedaudz savāktu spēkus. Tas ne vienmēr ir viegli, bet jāsamierinās. Šinīs apstākļos, kad visiem ir grūti, man rodas nepieciešamība un iespēja strādāt un kalpot manā tiešajā specialitātē, par ko es pats un daudzi citi priecājas, jo darbs, kuru tu proti, nomierina un dod jaunus spēkus...”

“Šeit, jaunajā vietā, Rešotos ir visdažādākās tautības, ir jūtama kustība, garām iet ļoti daudz vilcienu virzienā uz rietumiem, uz Fiļimonovu, un katrs no tiem aiznes manas domas, manas rūpes, manus labākos novēlējumus, manu mīlestību Jums, mani mīļie.

1.08. Vakar nepabeidzu, noguru. Šodien gandrīz visu dienu nogulēju, jo atkal bija augsta temperatūra. Uz vakara pusi kļūva labāk, arī caureja mazinās, drīz droši vien varēšu strādāt. 16 vezumus droši vien vairs izvest nespēšu, bet, cik varēšu, tik strādāšu...”

Tā no vēstulēm tētis uzzināja, ka ģimene pārcēlusies uz Fiļimonovas sādžu turpat Kanskas rajonā, kur atradās piena konservu fabrika, un māmiņa tur sākusi strādāt par materiālās daļas grāmatvedi. Fabrikai bija savs bērnodārzs – sile, un mazā Marija kopš 1943.g. jūnija sākusi to apmeklēt. Gan māmiņa, gan tētis savās vēstulēs priecājās, ka vismaz viens no ģimenes ir regulāri paēdis. Bet māmiņa reizēm klusu norausa asaru, kad brālis māšelei vakarā saka: “Kā tu vari prasīt mammītei zupu, tu taču dārziņā esi paēdusi.”

Cauru vasaru māmiņa ar brāļuku strādā lauku darbus, bet tētīm nometnē kļūst arvien sliktāk. Vienā no pēdējām vēstulēm 18.08.1943.g. viņš raksta: "Mani uzskata par tādu, kura veselību ieslodzījumā uzlabot nevar. Retu reizi varu iziet uz lieveņa, papricāties par ziedošām asterēm un lauvmutītēm, skatīties uz rietumiem un skumt par to, ka nevaru Jūs aizsniegt."

Un tad pēdējā vēstule 5.09.1943.g.

"Mani mīļie. Ilgi no Jums nav nekādu ziņu, bet zinu, ka tās pienāks. Zinu arī, ka pašreiz ir ražas novākšanas laiks, tādēļ nav laika rakstīt. Man joprojām ir nemitīga caureja, un nu jau 2 mēnešus esmu darbam nederīgs. Nezinu, kā vēl manī turas dzīvība? Baro mani it kā apmierinoši, saņemu kaut arī nedaudz, bet samērā treknu barību, bez tam palīdzēja arī Jūsu atsūtītā paciņa, sevišķi medus un sviests. Ja vēl kaut ko sūtiet, lūdzu, ielieciet nedaudz žāvētas mellenes un upenes, tādas tējas it kā palīdzot kuņģim un apturot caurejas. Laiks laukā nejauks, bieži liet, un es varu iedomāties, kā jūs salstat kartupeļu rakšanā. Apbrīnoju, kā Tu, Ida, vari dienā izvest 16 vezumus skābbarības? Kā Ansgars varēja izturēt līdzti jums, pieaugušajiem, lauku darbos? Viņam jau ļoti patik strādāt ar zirgiem, lai viņš kādreiz man atraksta par to. Labi, ka vismaz mazā Marija atrodas silītē un ir paēdusi. Beidzot, es gribu Tev pajautāt, Ida, vai Tu nevari mēģināt dabūt darbu savā specialitātē — grāmatvedībā, kur Tev ir profesionāla sagatavotība un 20 gadu prakse. Apjautāties par to. Mēģiniet iegādāties kazu, kādas aitas un vistas, lai jums vieglāk būtu iztikt. Protams, man dot padomus ir vieglāk, nekā jums tos izpildīt. Bet — par visām lietām — raksti savam skumstošajam vīram, kurš, saistīts pie slimnīcas gultas, nepārtraukti par Jums domā, Jūs mīl un sūta Jums vismīļākos sveicienus un vislabākos novēlējumus. Mīlestībā Jūsu tēvs un vīrs

Edgars."

Un tad vēlā rudenī pienāk sēru vēsts: 1. oktobrī 1943.g. Rešotu nometnē miris Edgars Rumba. Tas ir neapraķstāms trieciens mazajai ģimenītei, māmiņai liekas, ka zudis viss, nav vairs cerību, nav morāla atbalsta. Paldies Dievam, vismaz ir bērni, kuru dēļ nedrīkst nolaist rokas, ir jācīnās sakostiem zobiem par katru maizes garozu, piena lāsi, drēbju gabalu, lai varētu izdzīvot. Liekas, nav nekādu cerību atgriezties dzimtenē, jo ir taču parakstīti papīri par mūža izsūtījumu, katru mēnesi jāiet pie pilnvarotā uz apsardzes daļu (ohranku) atrādīties, ka esam vēl dzīvi un nekur neesam aizmukuši, un katru gadu jāparaksta arvien jauns papīrs par neizbraukšanu no Krasnojarskas apgabala.

1943. gada ziemā, kad bija pabeigti lauku darbi, māmiņa patiešām sāka strādāt par grāmatvedi, un no sovhoza uz Fiļimonovas fabrikas ciematu

pārcēlās vairākas latviešu ģimenītes. Visiem kopā ierādīja vienu istabu kādreiz degušajā barakā (gorelij barak). Tā mēs sākām dzīvot kopā — Pētersona kundze ar savu māmuļu Grigālkas kundzi, Johansona kundze ar Signīti, kas bija 2 g. vecāka par Mariju, Brikovska kundze, kas iestājās strādāt vietējā slimnīcā par sanitāri, Plauciņkundze, kurai bija jau turpat 60 g., un trīs Rumbas.

Signīte arī sāka iet bērnudārzā, bet viņas māmiņa iestājās darbā fabrikas kantorī, vēlāk piestrādāja arī par muzikālo audzinātāju bērnudārzā. Meitenes draudzīgi vai nu reizē, vai tūliņ viena pēc otras izslimoja gandrīz visas bērnu infekcijas slimības: masalas, vējbakas, difteriju. Vienīgi Marija difteriju izslimoja smagi, jau likās, ka ir atveseļojusies, un no Fiļimonovas slimnīcas tika palaista mājās, drīz saslima atkal, šoreiz daudz smagāk. Vienīgi pateicoties Dr.Peciņas pūlēm, nu jau rajona centrā — Kanskas slimnīcā — meitene tomēr izveseļojās. Tikai uz visu mūžu viņai palika stipri jūtams aizsmakums. Palātas lielie bērni, noklausījušies, ka māmiņa ārstei stāstīja par tēta nāvi, sāka mazo kaitināt, ka viņai tēta vairs neesot. Bet meitēns līdz asarām strīdējās: “Man ir gan tētis, man ir veseli divi tēti.” — “Kur tad viņi tev ir?” — “Māmiņai somiņā.” Tur tiešām bija divas tēva fotogrāfijas.

Drīz vien nomira Grigālkas kundze un tika apglabāta Fiļimonovas kapsētā. Lidija Pētersone, kas triju gadu laikā zaudējusi visu savu ģimeni — meitiņu, vīru un māmuļu —, pārcēlās uz Kansku, kur palika dzīvot un strādāt līdz pat aizbraukšanai uz Latviju 1956. gadā. Arī Studānkundze ar Inesīti aizbrauca uz Kansku, atstādamas Marijai “mantojumā” Inesītes mētelīti.

Viss iepriekš uzrakstītais ir tas, ko atceros no māmuļas, brāļa un citu nelaimes biedru stāstītā, kā arī izmantoju mammītes saglabātās tēta vēstules. No četrus gadu vecuma spilgtākās epizodes sāku atcerēties pati, tādēļ tālāk stāstīšu pirmajā personā.

Pirmie Ziemassvētki, kurus atceros, bija 1944.g. ziemā, kad man bija 4 gadi. Mēs dzīvojām Sajānu priekškalnēs, faktiski stepē, kur upju krastos vai pakalnos auga atsevišķi krūmu puduri. Tālāk kalnos auga priedītes, egļu tur nebija. Un Ziemassvētku eglītes vietā mums bija priedīte, kuru izpušķojām ar papīra groziņiem, kas bija pagatavoti no piena konservu etiķetēm, un dažām pašu lietām vaska svecītēm. Brālis mani pacēla uz ķebliša, un es skaitīju Fr.Bārdas “Maza cilvēka vakara lūgšanu”, kuru māmiņa bija man iemācījusi. Tā savā vienīgajā istabā mēs — piecu ģimeņu pārstāvji —

svecišu gaismā dziedājām Ziemassvētku dziesmiņas, Johansona kundze un māmiņa mācīja mums, bērniem, tautasdziesmas, E.Dārziņa u.c. komponistu dziesmas. Atceros, kā gultiņā, pagriežusies pret sienu, klusu raudāju, kad mammīte dziedāja “Maziņš biju, neredzēju” un “Saulīt’ tecēj’ tecēdama”. Bieži vien lūdzu nodziedāt par “saplēstiem traukiem” – man ļoti patika “Mūžam zili”.

Vasarā loga priekšā bija dārziņš, pavisam maziņš, tur starp puķītēm ziedēja arī pāris ķirbju. Ātri vien mēs uzgājām, ka, ķirbju ziedu noraujot, var pasūkt kaut ko saldu. Tā no mums, kārumniecēm, līdz aizmetņiem varēja paglābties tikai daži ziediņi, pateicoties arī māmiņas modrībai.

Vēl atceros maizes rindas, kuras vajadzēja ieņemt naktī, un arī tad vēl dienām ilgi gaidījām, kad maizi atvedīs no rajona pilsētas. Tie bija lieli, melni “ķieģeļi”, parasti pusjēli, neizcepušies, pēc šīs maizītes apēšanas vienmēr dedzināja pakrūtē. Tad māmiņa iemanījās vispirms maizīti izkaltēt sausiņos, un tad mēs grauzām – tā likās garšīgāk. Vasarās barojāmies pļavās, lasījām lauku lociņus, ķiplokus, “čeremšu” (neprotu iztulkot), rakām kaut kādas saldās saknes. Krūmu puduros vasarās nogatavojās jāņogas, upenes, ievogas. Cukura nebija, saglabāt ziemai tās nevarēja, tāpēc vasarā “ganījāmies” – cik nu varējām. Ievogas kaltēja, samala un ziemā ar tām cepa maizītes. Sutināja arī vilkābeles ogas – tās bija ļoti garšīgas. Bieži vien, bērni būdami, nomēģinājām visu, kas nekust, arī tādas ogas, kuras, izrādījās, bija indīgas. Vienīgais, ko mums stingri piesacīja – neēt drīģeņu sēklas, tās auga gar visām sētmalēm. Bet aiz kūtiņas vējā locījās kaņepes, rudens pusē tās saberzām plaukstās un mielojāmies. Atceros, ka vienmēr gribējās ēst, sapņos rādījās gaļas kotletes un desa, ko reizēm dabūjām bērnodārzā. Bet mājās, māmiņai par lieliem krenķiem, mana auguma augstumā bija apgrauzti visi sienu pakšņi – man laikam organismā trūka kaļķa.

Pēc kāda laika fabrikas vadība rada iespēju mūs “sadalīt”. Plaučiņtante aizgāja uz galvenā inženiera māju auklēt viņa bērnus – Holodenco Ņinu un Vitju.

Pētersona kundze bija aizbraukusi uz Kansku.

Brikovska kundze bija ļoti iemīļējusi manu brāli, kurš laikam atgādināja viņas pašas dēlu. Tas gan bija nedaudz vecāks, bet izsūtīšanas brīdī neesot bijis mājās, un tā Brikovska kundze tika aizvesta uz Sibīriju viena pati un neko par saviem piederīgajiem nezināja. Viņai kopā ar mums ierādīja istabu FZU (fabrično-zavodskoje učilišče*) kopmītnē. Vecajā barakā palika vienīgi Johansoni. Kopmītnes mājā dzīvojam 2. stāvā, trepes uz to veda gar mājas ārpusi.

Kādu vakaru zēni spēlēja futbolu, bet es, kā parasti, sēdēju malā un gaidīju, kad brālis beigs stāvēt vārtos. Skriet viņam bija grūti, jo visu laiku

* Fabriku un rūpnīcu skola.

par sevi atgādināja celis. Atnāca arī kāds brāļa klasesbiedrs, uzvārdā Šapoņikovs, kuram ļoti patika noņemties ar mazākiem bērniem. Pateicis zēniem, ka paņem mani līdzī, aizgāja uz 2 km attālo sovhoza centru, kur bija bibliotēka. Pats lasīja grāmatas, man bija palūdzis krāsainus žurnālus, un tā mēs abi pārradāmies mājās samērā vēlu. Ceļš veda pāri upītei, es biju ļoti apmierināta, sēdot viņam uz pleciem, kad viņš nesa mani pāri pussatrunējušam tiltiņam. Bet ciematā pa to laiku valdīja liels satraukums. Spēles karstumā zēni nemanīja, uz kuru pusi mēs abi devāmies. Māmiņai, atnākot no darba un vaicājot par mani, neko paskaidrot nevarēja. Un nu visa futbola komanda un visi vietējie latvieši meklēja mani tuvākajā apkārtnē, gan pie dzelzceļa sliedēm, gan pie upes, gan pāri sliedēm kalnos. Kad nu mēs pārradāmies, māmiņa bija tik uztraukusies un dusmīga, ka bija ar mieru brāli pērt. Tikai Brikovska kundzes iejaukšanās un aizstāvība paglāba brāļuku no soda.

Atkal pienāca ziema, ap jauno gadu māmiņai sākās gada atskaites, tad viņa palika darbā līdz vēlai naktij. Darbā viņai izsniedza "nakts launagu" — parasti kādas biezputras vai piena zupas veidā. Viņa parasti pati to neēda, bet atnesa mājās mums. Reizēm stāstīja Brikovska kundzei, ka direktors sapulcē visiem "mazgājis galvu".

Kādu vakaru mēs ar brāli noilgojušies aizgājām pie māmiņas uz kantori. Es sāku apskatīt visas krāsnis, virināt durtiņas un meklēju to vietu, kur vāra zupu.

Ieraudzījusi apaļu dzeramā ūdens tvertni, meklēju to bļodu vai vanniņu, kur direktors grāmatvedēm "mazgājis galvu". Neiztika arī bez humora.

Māmiņa ar Johansona kundzi ļoti apzinīgi strādāja savu darbu fabrikā, savlaicīgi un precīzi nodeva atskaites. Kopmītnes vajadzēja atbrīvot — jaunajiem strādniekiem, mums ierādīja citu dzīvojamo platību — 8 dzīvokļu mājas 2. stāvā. Mēs ar Brikovska kundzi ievācāmies vienistabas dzīvoklī ar virtuvīti, bet Johansona kundze ar Signīti blakusistabā, kur iekšā bija arī plīts.

Ar pārtikas sagādi joprojām bija ļoti grūti, grāmatvedes alga arī nebija nekāda lielā. Vietējie krievi mācīja mūsu māmuļas, ka bez lopiņiem mēs izdzīvot nevarēsim, obligāti esot jāiegādājas govīs. Sameta naudiņu šīs trīs sievietes un tiešām nopirka govī — Beļanu. Tā bija balta, ar brūnganiem plankumiem. Bet nu vajadzēja arī kūti un sienu, jo bija ziema. Māmiņa aizņēmas naudu un sākumā iegādājās pāris vezumu sienu, bet uz pavasara pusi tas izbeidzās. Māmiņa iedeva brālim naudu, sarunāja no kaimiņa zirgu un ragavas un aizsūtīja bērnu uz sovhozu nopirkt sienu. Brīnumi bija lieli, kad brālis sienu vietā atveda tumši brūnu aitu Šuru un mazu, baltu jēriņu

Katju — tik milīgu un pūkainu kā rotaļlieta, kas bija satīta kaut kādās lupatās. Brālis teica — kad ieraudzījis saimniekam šo miļo jēriņu, viņam tik ļoti sagribējies pašam tādu, ka aizmirsis par sienu, un saimniece nav varējusi atteikt. Bet māmiņai atkal rūpes, kur dabūt naudu sienam — nu jau trim lopiem. Palīdzēja atkal Brikovska kundze, kas aizdeva naudu siena vezumam un apsolīja Ansgaram palīdzēt to nopirkt un atvest. Viņa bija uzņēmusies arī govš slaukšanu. Tā nu mēs, Fiļimonovas latvieši, īpaši bērni, vismaz varējām sadzerties pienu. Tur no govš nevarēja izslaukt sevišķi daudz piena, bet savi 6 — 7 litri dienā iznāca, un mūsu govij piens bija ļoti trekns. Parasti valsts nodokļos iznāca tā, ka mēs varējām nodot mazāk piena uz tauku procenta rēķina.

Karš vēl nebija beidzies, sarakstišanās ar Latviju nebija iespējama, tā ka uz palīdzību nevarējām cerēt. Māmiņa bija rakstījusi tēta draugiem uz Maskavu un Kuibiševu un lūgusi palīdzību tētim un mums ar pārtiku un drēbēm. Beidzot pēc vairāk nekā trim gadiem pienāca ilgi gaidītā paka. Neatceros īsti, kas tajā bija no produktiem, bet atceros, ka tika atsūtītas kaut kādas zāles, vitamīni un glicerīns. Bija arī segas un kādas drēbes mums ar brāli. Mēs ar māmiņu ļoti priecājāmies, bet arī nožēlojām to, ka tētim vairs nevarējām palīdzēt. Māmiņa stingri piesacīja, ka vitamīnus drīkst ēst tikai pa vienai dražejai. Bet nākošajā dienā pudelīte tukša. Māmiņa rājās, domāja, ka bērnam būs slikti, bet es taisnojos, ka ēdu taču tikai pa vienai. Pēc kāda laika arī glicerīna pudelīte tukša. Es jau atkal nogaršoju — tas bija salds un garšīgs, un pa tējkarotītei vien viss bija izlaizīts. Ļoti, ļoti gribējās kaut ko saldu. Bet vitamīnu un minerālsāļu organismā trūka. Ne jau velti istabā un virtuvē sava auguma augstumā biju apgrauzusi visas sienas. Tur bieži balsināja dzīvokļus, gan cīnoties pret blaktīm, gan tīrības un smukuma dēļ, un no tiem laikiem man vienmēr patikusi dzēsto kaļķu smarža.

Kādu vakaru, nākot no darba, māmiņa ieraudzīja mani uz lieveniša, mirkstot asarās. Domāja, ka man kāds nodarījis pāri, bet, pienākusi tuvāk, redzēja, ka es graužu sīpolu.

Jutos ļoti priecīga, kad bērnodārzā uz svētkiem varēju uzvilkt jauno kleitiņu. Atceros, kā māmiņa man no linu divielīša šuva svārciņus, kurus pēc tam krāsoja zilā krāsā. Bet frizūra man bija īsa, īsa zēngalviņa — atkal kukaiņu profilakses dēļ.

Ziemas Sibīrijā bija ļoti aukstas — līdz 40 — 50°. Kad gotiņai atskrēja teliņš vai apbērnojās aitas, mazuļiem istabas stūrī no dažiem dēļiem izveidoja tādu kā aizgaldu un tur paaudzēja lopiņus nedaudz lielākus. Mums, bērniem, tie bija lieli svētki. Ar kādu prieku mēs no pudeles barojām

teliņu, lēkājām kopā ar mazajiem jēriņiem, tīrījām un sakopām tos. Bet, kad tie paaugās un laukā kļuva siltāks, tad nesām un vedām tos uz kūti.

Pienāca pavasaris, varēja sākt laist lopiņus ganos. Vispār pa kūti saimniekoja galvenokārt Brikovska kundze (viņa slauca govī) un mēs ar brāli darijām visu pārējo — tīrījām, barojām, vedām laukā un atpakaļ. Tad kādu dienu Ansgars atnāca no skolas ar mazu, melnu kunkulīti padusē. Tas bija medību suņuks ar garām ausīm, kuru kāds klasesbiedrs bija viņam uzdāvinājis. Mēs kucēnu nosaucām par Bobi un aiznesām uz kūti, jo domājām, ka māmiņa rāsies. Viņa uz kūti praktiski negāja, jo ļoti daudz laika pavadīja darbā un mājās jau arī visu vajadzēja padarīt.

Kādu svētdienu, kad māmiņa man bija uzvilkusi tīru kleitiņu, bet laukā tikko beidzās lietus, es pa kluso gāju uz kūti barot Bobi. Tas aiz prieka lēca man virsū un, protams, nosmērēja kleitiņu. Bet, kad viņa Bobi ieraudzīja, tas arī viņai iepatikās, nekāda rāšanās neiznāca. Tikai nolēmām, ka suņuks dienā sargās māju — gulēs priekšnamā, bet naktī ies uz kūti. Bobis izrādījās ļoti gudrs un skaists suns, visi mājas iedzīvotāji — gan mazie, gan arī pieaugušie — viņu iemīloja.

Arī mums tur, tālu no dzimtenes, pienāca 1945. gada maijs, Uzvaras diena. Sāka atgriezties no kara demobilizētie karavīri un virsnieki. Mūsu mājā arī ieradās divi virsnieki. Viena ģimene ar mūsu vecuma bērniem, pie kuriem mēs šad tad ciemojāmies, dzīvoja 1. stāvā tieši zem mums. Drīz pēc virsnieku ierašanās sāka pienākt milzu konteineri ar trofejās iegūtajām mantām. Kad apakšējie kaimiņi nākošajā Jaungadā uzaicināja mūsu mājas bērnus pie sevis ciemos, mums visiem bija mutēs vaļā aiz brīnumiem. Pārsteidza kolosālie porcelāna trauki, neredzēti skaisti eglīšu rotājumi, ar plīšu apvilktās mēbeles, košie zīda halāti saimniecei. Mēs jutāmies kā pasaku valstībā. Mājās brālis pēc tam man gan skaidroja, ka tās laikam esot ārzemēs salaupītas mantas, bet ar ordeņiem apkarinātās krūtis man lika domāt, ka tie ir varoņi.

Pēc kāda laika ciematā un tā apkārtnē ieradās jauni iedzīvotāji — tie bija japāņu un korejiešu gūstekņi. Viņi bija maza auguma cilvēciņi ar platiem vaigukauliem, ļoti tīrīgi, vienīgi vienādos vateņos un šņorzābakos visi izskatījās ļoti līdzīgi. Viņus norīkoja darbā uz būvēm. Darbs bija ārkārtīgi smags, bet viņiem trauklāka veselība. Jau pirmajā ziemā daudzi no viņiem mira, bet dzīvi palikušie pavasarī tirgojās ar gurķiņiem un tomātiņiem. Ātri vien viņi izveidoja siltumnīcas un sāka nodarboties ar dārzkopību. Nu atkal pieauga to cilvēku skaits, kuriem katru mēnesi bija jāiet pierakstīties pie pilnvarotā.

Augām mēs, auga mūsu Bobis. Gotiņai dzima teliņi, aitām jēriņi, vienu gadu mēs pat mēģinājām izbarot cūku. Bet rudenī, kad pienāca kaujamais

laiks (ziemā taču bija nepieciešama gaļa), tad mēs ar brāli gājām projām no mājām, lai neredzētu savu mīluļu pēdējās ciešanas. Mēs taču bijām viņus ganījuši, barojuši, vasarā cirpuši aitas un jērus, iemīlojuši.

Ziemā Bobis bija izaudzis par skaistu, melnu medību suni, garām ausīm, vilņainu, spīdīgu spalvu. Es, maza meitene, jūdzu viņu ragaviņās, un mēs braucām vizināties. Kad viņam apnika mani vizināt, viņš iegāza mani kupenā un pats aizņoņoja uz mājām. Visi mūsu mājas iedzīvotāji, kā arī brāļa klasesbiedri bija iemīlojuši šo suņuku. Lielie zēni ar bioloģijas skolotāju gāja medībās, makšķerēja. Bobi vienmēr ņēma līdzī.

Bet tad kādā vasaras vakarā suņuks atvilkās mājās ar cauršautu vēderu. Izrādījās, kāds brāļa klasesbiedrs, kas trenējās šaušanā, no savas mājas loga tāpat vien vai skaudības dēļ, vai tādēļ, ka suns piederēja latviešiem, nolēma patrenēties un šāva uz suni. Vēlu vakarā Bobis izprasījās laukā un aizvilkās uz kūti pildīt savus pienākumus. No rīta mēs viņu atradām mirušu. Vakarā sameistarojām no dēļiem kasti un aprakām savu mīluli dārza stūrī. Bija atnākuši gandrīz visi pazīstamie puikas, gan lielāki, gan mazāki, visi raudāja un sprieda, ka jānošauj vainīgajam piederošais suns, tāpat tas esot dumjš pūdelis. Bija atnākusi arī māmiņa pēc darba, mierināja mūs visus un teica, ar ko tad mēs būsim labāki, un suns jau nav vainīgs, ja viņa saimnieks ir ļauns. Kā nu bija, kā ne, bet šis puisis turpmāk brāļa klasē vairs nemācījās. Klasesbiedri un pārējie ciemata bērni viņam nevarēja piedot Bobiša nāvi.

Jā, karš bija beidzies, bet mūsu stāvokli un apstākļos nekas nemainījās. Mammīte rakstīja savām māsām, rakstīja tēta draugiem uz Maskavu, jo nu sarakstīšanās tika atļauta. Mammītes jaunākās māsas Lūcijas ģimene bija atgriezies no Kurzemes katla Rīgā un nu varēja atbildēt uz pienākušajām vēstulēm. Zinot to, ka mums nav drēbju, ko vilkt mugurā, un atkal tuvojas Sibīrijas bargā ziema, viņa kopā ar vecāko māsu Vilmu, kurai bija divas vecākas meitīņas, mēģināja saorganizēt un atsūtīt kādu drēbju paku. Mums šī paka ļoti palīdzēja; lai arī drēbītes bija pavalkātas, es viņās jutos kā princese.

Ziemā vienīgie apavi mums bija velteņi, pavasara šķīdoni tiem virsū uzvilka galošas, bet vasarā mums, bērniem, apavi vispār nebija vajadzīgi. Bērnodārza telpās valkājām pašu šūtās drēbju čibiņas.

Man jau bija 6 gadi, tuvojās skolas laiks. Dzimšanas diena man bija novembrī. Bērnodārza izlaidumā katram no mūsu vecākās grupiņas fabrika uzdāvināja portfeli un rakstāmlietas ar penāli. Es jau pratu lasīt un rakstīt gan latviski (to iemācījos vispirms), gan krieviski, kā arī rēķināt. Biju ļoti pacilāta, kad 1. septembrī gāju uz skolu. Bet togad 1. klasē bērnu bija ļoti daudz, klasē visus nevarēja izvietot. Skolas vadība lika tiem, kam vēl nebija pilni 7 gadi, iet mājās. Nācu mājās raudādama, jutos pietiekoši liela un

zinoša, biju ļoti, ļoti aizvainota, ka man skolā nebija vietas. Bet māmiņa priecājās, ka vēl vienu gadu viņai par manu iztikšanu nebūs jābēdājas.

1946.g. sāka kļīst valodas, ka bērnus varot sūtīt uz dzimteni. Māmiņa piedāvāja arī mums ar brāli braukt uz Latviju, jo nu jau bija iespējama sarakstišanās. Brālim bija jau 14 gadu, un viņš bija vienīgais vīrietis ģimenē. Ansgars teica, ka mammīti vienu Sibīrijā neatstāšot, jo kas tad viņai palīdzēšot ar visu tikt galā, un tā mēs visi palikām tur. Studānu Inesīti, kurai bija 9 gadiņi, māmiņa noriskēja sūtīt uz Latviju. Bērnu ešelonu uz dzimteni pavadīja Dr. Anna Peciņa un konvojs katrā vagonā. Viņa zināja, ka būs jābrauc atpakaļ. Pēc kāda laika uz Latviju nelegāli aizbrauca arī Studānkundze, bet pēc pāris gadiem nākošo masu deportāciju laikā kā "valsts noziedznieces" abas ar Inesīti tika atsūtītas atpakaļ uz Kansku.

Pagāja gads, un nākošajā septembrī es atkal no bērnu dārza gāju uz skolu, šoreiz gan fabrikas dāvātā brūnā skolas kleitīnā. Un šinī dienā kļuva Filimonovas vidusskolas 1. klases skolniece. Mācīties man patika, galva arī bija samērā gaiša, pirmajās klasēs biju teicamniece. Īpašas represijas vai starpību skolotāju attieksmē pret sevi un krievu bērniem nejutu. Biežākais zāku vārds, ko saņēmām mēs, izsūtītie, bija – "latiška". Bet ātri vien es uz to iemācījos atbildēt – "fašist", jo skolā taču mācīja, ka tikai fašisti pasludina savu nāciju augstāk par visām citām. Atsevišķi krievu bērni un skolotāji nevarēja bez naida pārdzīvot to, ka mēs, latvieši, krievu valodu, nemaz nerunājot par citiem priekšmetiem, pratām labāk par vietējiem krieviem.

Man jau bija labi, man bija vecāks brālis. Līdz ar to mani vienaudži īpaši necentās mums ar Signīti darīt pāri, zinot to, ka mums ir aizstāvis lielais brālis, kas mācījās jau vidusskolas klasē.

Atceros, ka 4. klasē vēsturi man sāka mācīt tāds skolotājs Gromovs, izbijis frontinieks noskūtu galvas virsu. Viņam bija tik drausmīgs naidis pret mums, izsūtītajiem, ka visu mūžu pēc tam es ienīdu vēstures stundas. Mani viņš pratināja gandrīz katru stundu un tik ilgi, kamēr es beidzot kļūdījos, reizēm jautājot par to vielu, kura vēl nemaz nebija izņemta. Pat bērni klasē saprata, ka tas bija zināms spīdzināšanas veids, un aizmūrētu elpu lielākoties juta man līdzī. Arī manam brālim, beidzot vidusskolu, vienīgo 4 viņš ielika PSRS Konstitūcijas eksāmenā, jo tādi kā mēs taču nedrīkstējām šos priekšmetus zināt teicami.

Toties šī skolotāja sieva, kas mums pasniedza ģeogrāfiju, bija īsts sirds cilvēks. Viņa droši vien zināja vai nojauta par mūsu saspilētajām attiecībām ar vēstures skolotāju un ar visu savu īstas krievu sievietes sirsniību un līdzjutību centās kaut kā nogludināt radušos situāciju.

Vispār gan jāsaka, ka taņī skolā skolotāji zināja un pārdzīvoja par katru bērnu. Atceros, ka mans klases audzinātājs Pjotrs Ivanovičs Draņišņikovs, arī demobilizēts karavīrs, steigšus ieradās mūsu mājās, lai paziņotu, ka meita “palaidusies” mācībās, t.i., nopelnījusi vairākus četriniekus. Brikovska kundze iebilda: “Bet 4 taču ir laba atzīme.” Viņš atbildēja: “Laba, bet ne viņai.” Kāda gan viņam varēja būt interese par izsūtīto bērniem un to mācībām? Bet, būdams godīgs krievu cilvēks, viņš zināja, ka tādi kā mēs kaut cik dzīvē varēsim izsisties tikai ar savām gudrām galvām un zināšanām. Viņš man mācīja matemātiku, pie tam mācīja tā, ka visu vidusskolas laiku pēc tam tā bija mans mīļākais priekšmets.

Jaukā atmiņā man palikusi arī krievu valodas skolotāja A.I.Makarova. Viņa iemācīja mīlēt krievu valodu, krievu literatūru, mācīties to bez naida, tāpat kā jebkuru citu valodu, ja mēs gribējam kļūt par inteligentiem cilvēkiem. Viņas nopelns bija tas, ka jau pirmajās klasēs es no galvas zināju visas Puškina pasakas, bet 6. klasē par manu mīļāko dzejnieku bija kļuvis Ļermontovs. Bez jebkādām grūtībām es varēju iemācīties visu poēmu “Mčiri”, veselās nodaļas no “Jevgeņija Oņegina”. Un vēl līdz šim, jau 35 gadus nodzīvojusi Latvijā, krievu rakstnieku darbus gribu lasīt tikai krievu valodā, nespējot pieņemt nevienu, pat vislabāko tulkojumu. Nebūdama dziedāšanas skolotāja, viņa mums mācīja krievu tautas dziesmas, pat iemācīja man spēlēt balalaiku, skolas sarīkojumos mācīja arī krievu tautas dejas, tā saucamas “pļaskas”, pati būdama tāda stalta, nopietna, bet bezgala sirsnīga.

Tādi skolotāji, viņu līdzjūtība, taisnīgums, simpātijas pret mums, varbūt reizēm ietērti tīri skarbā formā, man no tālās bērniības atmiņā palikuši kā kaut kas gaišs, dārgs un neaizmirstams.

Katru vasaru mēs ar brāli bijām galvenie siena sagādnieki. Mums ierādīja tālās grīšu pļavas 3–4 km attālumā no mājas Kanas upes krastā. Vasaras tur bija karstas, labi ja pa visu vasaru 2–3 reizes nolija pārkoņa lietus. Zeme kļuva cieta kā akmens, plaisāja, stepē viņņojās dzeltenā “kovīlas”^{*} zāle. Ansgars pļāva, es biju galvenā rušinātāja un grābēja. Uzcēlām Kanas krastā zaru būdu, kur patverties no saules svelmes dienas vidū, bet katru vakaru mērojām ceļu uz māju, lai salaistītu dārzu. Bet ūdens pumpis (vodokačka) bija viens pa visu ciematu. Nesām ūdeni spaiņos, reizēm atvedām uz dārzu paštaisītos ratos pat pa ūdens mucīnai, salaistījām dārzu, paēdām māmiņas vai pašu gatavotas vakariņas, pārgulējām nakti un rīta agrumā devāmies uz pļavu. Līdzī nēmām tikai dzeramo ūdeni un kādu maizes gabaliņu. Kad viss siens bija nopļauts, izžāvēts, sakrauts kaudzēs, meklējām zirgus un vedām vezumus mājās.

* Stepes līga.

Veļu mazgāt vasarās gāju uz 2 km attālo upīti Urjku, turpat krastā izžāvēju. Kamēr veļa balinājās saulē, tikmēr mēs, bērni, peldējāmies. Tikai tūlīt pēc tam, kad fabrikas sirēna nopūta plkst. 17.00, bija jāsteidzas pie māmiņas uz darbu, lai viņai būtu mierīgs prāts, ka ar mani nekas slikts nebija noticis.

Mēslu kaudzēs aiz kūts veidojām melnzemes iedobes un stādījām pašaudzētos gurķu un tomātu stādus, tādās "siltumnīcās", ja tikai laistījām, raža izauga tīri laba. Pavasarī ar mammīti stādījām kartupeļus, pastarpām es mācījos uz eksāmeniem, kurus mēs likām, jau sākot ar 4. klasi. Bet māmiņa "izrakstīja" no fabrikas vienīgo sviesta kilogramu gadā tieši pavasaros eksāmenu laikā.

Vasarās gaidījām lietu, īpaši tad, kad zeme sakarsa tik ļoti, ka kaila pēda to nevarēja izturēt, jo vasaras apavu nebija praktiski nevienam ciemata bērnam. Toties, kad grāva pērkons un sākās lielās lietusgāzes, mēs visi vienās biksītēs lēkājām un dancojām lietū un priecājāmies, ka nebūs jālaista dārzs, un ticējām stāstiem, ka mums augšot biežāki mati. Brālis ar citiem lielākiem zēniem vasarās devās tālāk kalnos, pļāvās, kur auga spradzenes. Reizēm 10–12 km nesa atpakaļ uz māju pa 2 spaiņiem salasītu ogu. Kad ciemos atbrauca Inesīte no Kanskas, ienāca Signīte, mēs visas pilnām mutēm ēdām ogas, bet Ansgars tīri tēvišķīgi priecājās, ka varējis sagādāt mums tādu našķi.

Rudeņos savukārt vajadzēja norakt kartupeļus un burkānus, apžāvēt un ratos savest mājā, pagrabiņā. Rakām ar dakšām, nekādu sakņu rokamo mašīnu toreiz nebija. Visgrūtākais bija kolhoza laukos raut runkuļus (turnepšus). Neviens no zemes tos neizcēla, reizēm tos izraut nebija iespējams, sala rokas, nebija arī atbilstoša apģērba un apavu. Priecājāmies, kad uzsnīga sniegš, jo vismaz kājās tad varēja uzvilkt velteņus. Bet līdz tam velteņos uz krāsnsaugšas atradās zaļi nolasītie tomāti, jo tur īsās vasaras dēļ laukā tie nenogatavojās.

Atceros, kā mēs ar brāli rudenī gājām kalnos krūmu puduros lasīt sēnes. Tur auga tādas biezas, piltuvveidīgas, nedaudz vilnīšiem, nedaudz krimildēm līdzīgas sēnes, kuras sauca par "gruzģiem". Vārijām tās, sālījām spaiņos vai muciņā, ziemā tas bija zināms atspajds. Māmiņa vienmēr brīnījās, kā mēs pratām atšķirt ēdamās sēnes no indīgajām. Viņa bija uzaugusi uz Liepājas akmeņiem, sēnēs, ogās bērniībā bija tikusi ļoti maz un baidījās, ka varētu kļūdities un salasīt kādas neēdamas sēnes. Bet mums abiem sēņošana bija un ir palikusi mīļākā nodarbošanās, tāpat kā kļaiņošana pa mežiem, kalniem, ceļošana pa upēm.

Ziemas Sibīrijā bija bargas, bieži -40° , pat -50° salā varēja redzēt, kā no žoga mietiņiem krita zemē nosalušie zvirbuli. Tādās dienās mazos bērnus

uz bērnodārzu nelaida. Lielākie bērni visu dienu kurināja plīti, jo parasti vienīgajā istabā bija plīts, bet šo istabu silti piekurināt nevarēja, visos stūros bija sarmas aplikumi. Reizēm bija tik auksts, ka vakaros, gulēt ejot, nevarējām noģērbties. Toties, kad sals nedaudz mazinājās, sniega kupenas un kalni viņpus dzelzceļa sliedēm bija mūsu rīcībā.

Brālis skolā kādās slēpošanas sacensībās izcīnīja pirmo vietu un tika apbalvots ar slēpju pāri. Tad viņš mācīja slēpot mani, un mēs uz maiņām izmantojām vienas slēpes. Man pašai ragaviņu nebija, bet vietējiem krieviem bija palielas ragavas, ar kurām no sūkņa veda ūdens mucas. Zēni kādreiz paņēma uz kalnu tās, un tad mēs, sasēdušies pa sešiem septiņiem bērniem ragavās, laidāmies lejā, ka sniegs vien nokūpēja. Arī slidot iemācījāmies ļoti primitīvi tad, kad aizsala Urjka. Uz velteņa, sākumā viena, tad otra, piestiprinājām slidas ar auklām un kociņiem. Kad varējām noturēties pārmaiņus uz katras kājas, tad mēģinājām slidot, kā nākas. Un kas bija par prieku, kad tas izdevās. Slidzābakus redzējām tikai grāmatu ilustrācijās.

Kad nokusa sniegs, pamazām mainījās kalnu krāsa, sākumā saules dzeltenumā, kad ziedēja dzeltenie krokusi. Tikai atsevišķi laukumiņi bija violeti, kur ziedēja pūkainie zilganie krokusiņi. Vēlāk pavasarī visi pauguri dega koši oranži — lieliem ziediem ziedēja “uguns bumbas”, tikai sārtākā krāsā nekā Latvijā. Vēlāk — dzeltenās lilijas un raibie ķeizarkroņi. Ziedi bija ļoti koši, tikai nesmaržoja nemaz. Katru reizi, nākot no kalna, nesām mājās citādas puķītes, salikām burciņās un kā varējām, tā izpušķojām savu trūcīgo istabiņu. Iekārtojums bija tāds — fabrikas dotais šaurais galdiņš, uz kura mēs gan ēdām, gan mācījāmies. Brikovska kundzei bija sava metāla gultiņa un naktsskapītis, brālim sava gultiņa, bet mums ar mammīti — abām viena, jo ceturtās gultas vispār nebija, un, ja arī būtu, tad nebūtu vietas mūsu vienīgajā istabā. Savu vietu aizņēma plīts un paštaisītie dēļu plaukti gar sienu. Visas mēbeles piederēja fabrikai, par tām, kā arī par istabu ik mēnesi vajadzēja maksāt nodokli.

Vienīgā laime, ka ziemā fabrikas administrācija palīdzēja ar kurināmo, vecās kastes un dažādas dēļu drizas deva malkas vietā, jo tuvumā lielu mežu nebija. Katras mājas priekšā atradās ogļu kastes, kuras piepildīja ar oglēm, kas bija jāizraksta fabrikas grāmatvedībā un ko atveda ar valsts transportu.

Elektriskais apgaismojums nebija pastāvīgs fabrikas ciematā, bieži vakaros bija jādedzina tā saucamās “koptilkas” — uz metāla vāciņa parafinā iemērktā oglīte, kas dega ar nelielu zilganu liesmiņu un stipri dūmoja, jo arī sveces bija grūti dabūjamas. Bet kolhozā elektrība vispār vēl nebija ievilkta, tur labākajā gadījumā kādam bija petrolejas lampa.

Kad es beidzu 3. klasi, mans brālis Ansgars pabeidza vidusskolu. Apstākļi bija ļoti grūti, sevišķi – ar apģērbu. Māmiņa rakstīja uz Rīgu mā sai, kura bija nokārtojusi mantinieku dokumentus Priedaines mājiņai, lai pārdod to un atsūta naudu drēbju iegādei. Lūcijas tante sameklēja tēta brāļadēla atstāto uzvalku un kreklus un atsūtīja manam brālim. Māmiņa apraudājās, ka esot piepildījušies tēta vārdi, kurus viņš teica brāļadēlam, beidzot zobārstu skolu: “Es tagad apģērbju tevi, tu apģērbsi manu dēlu, kad viņam tas būs nepieciešams.” Leopolda drēbes brālim derēja labi, uz 10. klases izlaidumu viņš varēja aiziet pieklājīgā skatā.

Visi latviešu un citu izsūtīto bērni ļoti gribēja mācīties tālāk. Augstskolas bija vienīgi Krasnojarskā. Lai aizbrauktu uz turieni likt iestājpārbaudījumus, vajadzēja dabūt vietējā milicijas pilnvarotā piekrišanu. Tad visus šos “noziedzniekus” kopā no Kanskas uz Krasnojarsku veda vilcienā konvoja pavadībā.

Brālim matemātiku un fiziku mācīja tas pats skolotājs Draņišņikovs. Laikam skolotāja nopelns bija tas, ka Ansgars gribēja tālāk mācīties Pedagoģiskā institūtā Fizikas un matemātikas fakultātē. Tīcis Krasnojarskā, viņš devās tieši uz šo institūtu. Mācību prorektore, apskatījusi brāļa gatavības apliecību, teica: “Es nemaz nešaubos, ka jūs eksāmenus noliksiet un tiksiet iekšā, bet pēc beigšanas par skolotāju jums neviens neļaus strādāt.” Brālis jautāja, ko viņa varot ieteikt, jo viņam ļoti griboties mācīties. Viņa atbildēja, ka tepat aiz stūra esot Mežtehnikas institūts, kas gatavojot mežu inženierus, lai stājoties tur. Zēns paņēma dokumentus un iesniedza Mežtehnikas institūtā. Visus iestājpārbaudījumus viņš nolika uz piecniekiem un tika ieskaitīts. Turpmāk uz ciematu varēja atbraukt tikai slepeni, jo katrreiz bija jānoņemtas no uzskaites Krasnojarskā un jāpiesakās pie mūsu pilnvarotā. Oficiāli braukšana bija atļauta tikai konvoja pavadībā. Pases zēniem un pieaugušajiem nebija, izsniedza tā saucamās “vilku” pases zilās lapeles veidā.

Mammīte ļoti pārdzīvoja brāļa aizbraukšanu, jo viņš pēc rakstura bija milīgāks, runīgāks, ar viņu visā varēja dalīties un aprunāties kā ar pieaugušu cilvēku. Es turpretim biju maza un ļoti noslēgta meitene, lieku vārdu no manis izspiest nevarēja. Arī attiecībā uz skolu un savas klases bērniem mājā nekad neko nestāstīju, kaut gan skolā nemaz tik noslēgta nebiju. Mācīdamās 4. klasē, jau biju oktobrēnu vadītāja 1. klasei. Man ļoti patika noņemties ar mazākiem bērniem, un skolotāji bieži vien “tukšajās” stundās lika man iet uz jaunākajām klasēm vadīt stundas vai lasīt grāmatas. Mēs pat sagatavojām veselus priekšnesumus un svētkos varējām uzstāties ar tiem uz kluba skatuves.

Tikko aizbrauca brālis, fabrikas vadība nosprieda, ka esošais dzīvoklis mums trijām ar Brikovska kundzi ir par lielu. Mums ierādīja vienu istabu

ciemata pēdējā, tālākajā mājā. Vienīgais labums, ka kūtiņa bija turpat aiz mājas un aiz kūtiņas kartupeļu lauks. Bet loga priekšā bija neliels puķu dārziņš un pāris ābeļu, kurās rudenī sasala nenogatavojušies paradīzes āboliņi.

Vasarās reizēm ciemos atbrauca Studānkundze ar Inesīti, tad mēs kopā ar Signīti bijām trīs latviešu meitenes, kuras savā starpā prata un varēja runāt latviski, bet vieglāk tomēr bija sarunāties krieviski. Vislabāk latviešu valoda veicās Inesītei, jo dažas klasītes viņa bija nomācījusies latviešu skolā Rīgā līdz otrreizējai izsūtīšanai. Reizēm mēs ar māmiņu braucām uz Kansku, faktiski manu acu dēļ. Laikam vitamīnu trūkums un vienpusīgā barība veicināja saslimšanu ar skrofulozi. Vienmēr man bija apsarkušas acis, iekaisuši plaksti, īpaši pēc ilgstošākas redzes piepūles. Veda mani pie acu ārsta, pilināja zāles, kas paplašināja zīlītes, tad kādu laiku staigāju "aizmiglota" un nevarēju lasīt. Ļoti grūti bija saulainās dienās. Bet istā piena vietā, kad gotiņa nebija slaucama, varējām fabrikas kioskā nopirkt tikai saldo pienu, kas faktiski bija to lielo vannu skalojamie ūdeņi, kurās vārīja un gatavoja kondensēto pienu.

1953.g. martā nomira Staļins. Mums skolā bija svinīgi jāstāv godasardzē pie vadoņa ģimētnes, kura bija ierāmēta sēru rāmī un izpušķota ar papīra puķēm. Bet vakarā māmiņa pirmo reizi nopūzdamās teica, ka nu beidzot ticot, ka mēs kādreiz tiksīm mājās, Latvijā.

Bet 9. martā māmiņai bija 50. dzimšanas diena. Brālis mācījās Krasnojarskā, bija mammītei atsūtījis apsveikumu, bet es ar mulinē diegiem izšuvusi sedziņu ar apsveikuma vārdiem. Tās bija vienīgās dāvanas viņas jubilejā.

Mēs, latvieši, kopā sanācām Ziemassvētkos, reizēm Līgo vakarā, arī tad, ja no citurienes kāds atbrauca ciemos. Tad dziedājām, pat dejojām "Tūdaliņ, tagadiņ" un "Sudmaļiņas", likām galdā, kas nu bija tas garšīgākais, un pieaugušie vienmēr runāja par dzimteni. Māmiņa kā lielu dārgumu glabāja māšas atsūtīto Brīvības pieminekļa attēlu. Man kā bērnam tas it kā neko neizteica, jo lielu pilsētu es nestādījos sev priekšā. Bet no mazām dienām man bija skaidrs, ka tas ir svētums, tāpat kā mana tēva un vecmāmiņas piemiņa. Atbraukusi vēlāk Latvijā, brīnījos, ka klasē neviens skolēns neprata "Dievs, svētī Latviju", "Svēts mantojums" un citas mums tai laikā svētas un garīgos spēkus uzturošas dziesmas.

Arī Grīnbergu ģimene bija pārcēlusies uz mūsu ciematu. Grīnberga kundze, kādreizējā klavierspēles skolotāja Rīgā, ar lauku darbos sastrādātajām rokām sāka mums mācīt klavieru spēli uz vienīgajām fabrikas klubā esošajām klavierēm. Katram pēcpusdienā iedalīja savu stundu, kad mēs varējām vingrināties un divas reizes nedēļā "atspēlēt"

uzdoto. Bērni — Inta un Miķelis — jau bija vidusskolas vecumā un sāka mācīties mūsu skolā.

Pēc Staļina nāves pavasarī — vasarā sāka atgriezties ieslodzītie no nometnēm. No visiem mūsu vīriešiem atgriezās tikai viens — Grīnbergs. Pirms izsūtīšanas viņš bija liela auguma dūšīgs vīrs pāri par 100 kg svarā. Nometnē viņam laimējās tikt pie papīru darbiem, un, varbūt pateicoties tam, viņš varēja tur izvilkt savu dzīvību. Mēs visi ļoti priecājāmies un gaidījām viņu, itin kā pārnāktu mūsu pašu tētis. Atceros, ka atbrauca tievs, pelēks, izdilis, nosirmojis vīrs, kuram visu ādu — pat uz rokām un kakla — klāja strutaini augoņi un vātis. Pirmajā laikā viņš vispār nespēja stāstīt par dzīvi nometnē, bet mēs taču visi gribējām kaut ko uzzināt par savējiem.

Pabeidzu 5. klasi, visus eksāmenus noliku uz 5. Bija pabeigti arī pavasara darbi dārzā. Māmiņa man uzdāvināja ceļazīmi uz pionieru nometni. Biju ļoti priecīga, un, jāsaka atklāti, nometnē man patika. Tā atradās kilometrus 30 no mūsu ciemata, vietas nosaukumu vairs neatceros. Bet atceros to, ka tā bija pasakaina vieta upītes krastā, koši ziedēja pļavas, un drīz vien nogatavojās meža zemenes un spradzenes. Un, pakāpjoties kalnā, mēs nonācām pasakaini zaļā valstībā lapeģļu plato. Gājām arī pārgājienos pa partizānu cīņu vietām, bijām dažādās alās un novadpētniecības vajadzībām vācām visu, kas tajās bija palicis no I pasaules kara un Pilsoņu kara laikiem.

Mūsu pulciņam pionieru vadītāja bija lietuviete — gaišmataina skaista, slaida meitene, dažus gadus vecāka par mums. Droši vien es viņai pielipu, jo viņa man ļoti patika. Arī viņa pret mani juta simpātijas — laikam jau bijām likteņa biedrenes. Viņa man mācīja atsevišķus vārdus un teikumus lietuviešu valodā, es savukārt centos viņai stāstīt, kā tas skanētu latviski. Vakaros pie ugunsкура Marita (tā viņu sauca) ļoti skaisti dziedāja skanīgas lietuviešu tautasdziesmas, un es, cik zināju, dziedāju "Jūriņ' prasa smalku tīklu", "Pūt, vējiņi!", "Saulīt' tecēj' tecēdama" un citas dziesmas. Vienmēr likās, ka viņa saprot dziesmu tekstu.

Kādu svētdienu gaidīju ciemos atbraucam savu mammīti, salasīju pilnu burciņu meža zemeņu un gāju uz ceļa gaidīt garāmbraucošās mašīnas. Ar kādu gadījuma mašīnu viņa tiešām atbrauca, nometnē bija kaut kādi svētki. Mammīte priecājās par visu to, ko šī lietuviešu pionieru vadītāja bija mums iemācījusi — gan dziesmas, gan dejas, gan rotaļas.

Beidzot 6. klasi, pati izdomāju, ja nolikšu visus eksāmenus teicami, lūgšu mammītei atkal ceļazīmi uz pionieru nometni. Bet krievu valodas

atstāstījumā dabūju 4 un nekā viņai neteicu. Tad kādu dienu atbrauca Studānkundze ar Inesīti un teica, ka Inesītei tūdaļ būšot 16. dzimšanas diena. Ja viņai izsniegšot īsto, brīvo pasi, tad Inesīti sūtīšot uz Latviju. Gan jau visi Kanskas latvieši ceļanaudu sametišot. Mammītei atkal bija trūcīgs brīdis, tikko aizsūtījusi paciņu un naudiņu Ansgaram uz Krasnojarsku, jo tam sākās pavasara eksāmenu sesija. Bet ceļam uz Latviju vajadzēja vismaz 500 rubļ. (vecajā naudā). Tanī laikā katru gadu vajadzēja maksāt par valsts aizņēmuma obligācijām. Un retu reizi avīzēs parādījās arī pa kādai izlozes tabulai. Mammīte aizsūtīja mani pie kaimiņienes pēc avīzes. Nesu viņai avīzi un nodomāju, ja kāda obligācija izlozēs, tā tad varēšu braukt uz Latviju, ja ne – būs jāpaliek tēpat. Atnesu mājā, mammīte pārbaudīja – un neticami – izlozēti 400 rubļi. Tad tika norunāts, ja brauks Inesīte, sūtīšot līdz ar mani.

Likās jau interesanti un it kā ļoti gribējās braukt uz dzimteni, par kuru es zināju tikai pēc māmiņas un citu latviešu nostāstiem, bet arī kaut kas biedēja. Tā bija šķiršanās no māmuļas un visiem “savējiem” uz nezināmu laiku. Tad es domāju, ka aizbraukšu tikai ciemos pie mammītes māsām un uz rudens pusi būšu atpakaļ. Bet liktenis bija lēmis citādi.

Pienāca šķiršanās brīdis no Fiļimonovas, atvadījos no draudzenēm, kaimiņiem, vietējiem latviešiem, no savas gotiņas un aitiņām, no sava draudziņa runčuka Akbara, un mēs ar mammīti devāmies uz Kanku. Inesīte bija dabūjusi brīvo pasi. Izrādījās, ka mums līdz ar brauc arī 15 g.v. ebreju zēns Ļova, kurš bija izsūtīts 1949.g. un kuram Maskavā dzīvoja radi. Tas bija 1954.g. 6. jūnijā, kad, Kanskas latviešu un mūsu māmuļu pavadīti, mēs – trīs bērni – kā pirmās bezdelīgas braucām uz dzimteni, mūsu vecāku sapņu un cerību zemi. Tika iespiesta kāda naudaszīme rokā vagona pavadonei, lai pieskatot mūs garajā ceļā. Mēs tapām izmitināti kopējā guļamvagona augšējās plauktos. Labi, ka mēs bijām trīs, citādi šķiršanās no māmuļām būtu neizturama. Nākošajā rītā agri vilciens piestāja Krasnojarskā. Mammīte bija brālim aizsūtījusi telegrammu, ar kuru vilcienu mēs brauksim, un viņš bija atskrējis uz staciju atvadīties. Ansgars drošināja mani, ka braucot taču uz dzimteni un pie radiem, bet man tas neko neizteica. Man bija žēl, ka mammītei ar brāli jāpaliek Sibīrijā.

Inesīte visu atcerējās no pirmās atbraukšanas reizes, pazina Rīgu, bet es lauzīju galvu, ko darīšu, ja man neviens neatnāks pretī.

Braucām tālāk piecas dienas. Laiks bija ļoti karsts, nezin kāpēc vēdināt nevarēja, jo loģi nevērās vaļā. Pirms Maskavas mūsu vagonā kompostrēja biļetes tālākbraukšanai, vagonā sanāca ļoti daudz ļaužu, mēs uzrāpāmies trešajos plauktos, tur bija pilnīgs bezgaiss. Bet Maskavā mūs jau gaidīja

Ļovas tēvocis. Aizbraucām pie viņa, pārgulējām nakti abas ar Inesīti vienā saliekamajā gultiņā, jo mūsu vilciens uz Rīgu gāja tikai nākošajā dienā. Rīgas stacijā iesēdāmies vilcienā, kurš mūs veda uz mājām.

Tikko pārbraucām Latvijas robežu, sāka līt. Netālu no Ogres vilciens apstājās uz ilgāku laiku, mēs izlēcām no vagona un aplūcām lauku puķītes. Iebraucām Rīgā ar puķu pušķiem rokā 1954. gada 12. jūnijā.

Māmiņa bija uzrakstījusi Lūcijas tantei, ka man būšot mugurā zili svārciņi un sarkana jaciņa un maziņš čemodāniņš pie rokas. Mēs no Maskavas aizsūtījām telegrammas, ar kuru vilcienu ieradīsimies. Lūcijas tante bija atnākusi uz vilcienu pretim un teica, ka nevajadzēja pētīt ne drēbes, ne garo bizi, viņa uzreiz pazinusi "savu" bērnu. Tiklīdz es biju vagona durvīs, viņa man apkrita ap kaklu un apsveica raudādama. Viņa taču mani paunāja 7 mēnešu vecumā izvešanas dienā. Pazina mani uzreiz, jo es biju ļoti līdzīga savam tētim. Inesīti arī sagaidīja mātesmāsa un citi radiņi.

Tā beidzās mūsu trimdas laiks svešumā, un sākās jauna dzīve Latvijā, kas nebūt neveidojās ne viegli, ne gludi, bet tas jau ir cits stāsts.

1989

Artūrs Siļķe

Dzimis 1908. gada 15. jūnijā Tukuma apriņķa Jaunpils pagastā. Par mācītāju ordinēts 1939. gadā. Apcietināts 1946. gadā, laiku līdz 1947. gada pavasarim pavadījis čekas pagrabos un Rīgas cietumos. Notiesāts, izsūtīts uz Ziemeļiem. 8 gadus bijis apcietinājumā Uhtas un Vorkutas nometnēs un šahtās.

A.Siļķes ģimene — sieva Margarita (1915), dēls Andrejs (1944), sievasmāte — Jursonu māmuļa un sievasmāsa Anna Jursone — izsūtīta uz Tāļajiem Austrumiem 1949. gadā. Sākumā nometināta Amūras apgabala Ivanovskas raj. Anovkas sādžā, kolhozā "Iljiča ceļš", no 1951. gada — Blagoveščenskā, kur jaunās sievietes strādāja celtniecībā "Seļstroj" un "Amurstroj".

1954. gada septembrī Margaritai Siļķei un dēlam Andrejam tika dota atļauja pārcelties uz Vorkutu pie vīra un tēva. Māmuļa un Anna palika Blagoveščenskā. 1953. gadā Artūru Siļķi atbrīvo no apcietinājuma, bet turpinās izsūtījums Vorkutā, tad viņam tika atļauta arī sarakstīšanās.

Šīs vēstules A.Siļķe rakstījis sava brālēna Edgara Rumbas sievai Idai un dēlam Ansgaram — savam krustdēlam, kuri tolaik atradās izsūtījumā Krasnojarskas apgabalā.

Vēstulēs minētais Kungs domāts E.Rumba.

Ida Rumba šīs vēstules saglabājusi kā tālaika vēstures liecinieces, bet pieminētā Ansgara māsa Mārīte — Marija Rumba (Krūmiņa) tagad tās atdod atklātībai.

Siļķu ģimene atgriezās dzimtenē no Vorkutas 1957. gada aprīlī, Artūrs Siļķe strādāja par mācītāju Slokas draudzē, miris 1965. gada oktobrī.

Dēls Andrejs pabeidza Politehnisko institūtu, strādājis Jūrmalas Latvenergo sistēmā, gājis bojā, glābdams slikstošu bērnu 1986. gada jūlijā. Margarita Siļķe mirusi 1988. gada maijā.

Jursonu mammīte (dz. 1890.g.) ar meitu Annu atgriezās no Tāļajiem Austrumiem 1956. gada rudenī, māmuļa mirusi 1975. gadā, Anna Jursone strādā Rīgas vēstures un kuģniecības muzejā.

1990. gada novembrī

Marija Rumba (Krūmiņa)

Vorkutā 1953. gada 27. decembrī

Mīlā Ida un bērni!

Varu Jums rakstīt brīvi, jo ir beidzies mans ieslodzījuma un nometņu laiks. Paldies Dievam, kas deva veselību un spēku šos astoņus gadus aizvadīt. Šķita, ka pēc pārdzīvotā un aizvadītā būs iespēja iet un dzīvot, kur patīkas. Bet tā tas nebija. Jāpaliek uz visu mūžu šeit, šai bargajā zemes malā. Klimats ir bargs, pat koki bīstas augt, ļaudis te drūmi, sarūgtinājuma un naida pilni. Bet ko lai dara! Tā lemts Dieva gudrajā un neizdibināmajā nodomā. Kas var tam pretoties vai no tā izvairīties? Tāds sūrs un rūgts taču ir visu mūsu ceļš. Savas gaitas jau nemaz nedrīkstētu salīdzināt ar Jūsējām. Jūsu ceļš jau bijis bezgala grūts. Tādu smagu gaitu pārdzīvoja 49. gadā mana ģimene, kad to vienkārši izsēdināja svešā, tālā malā uz klaja lauka. Bet neatcerēsimies pagājušo. Tur ir par daudz sāpju un asaru. Skatu uz augšu – un uz priekšu! Un, tā kā Tu un mīļie bērni esat man bezgala tuvi un mīļi, tad reizē arī Jums rakstu, kā to daru saviem tuvajiem ļaudīm. Jūs esat man bezgala mīļi un dārgi. Par Jums domāju, Jūs savās lūgšanās un aizlūgšanās uzticu Dievam. Biju tā domājis, ka pa ceļam, braucot uz Blagoveščensku, iegriezīšos un apciemošu Jūs, bet neiznāca. Vispirms liels paldies par Tavu un bērnu vēstuli, kuru saņēmu Uhtā 1951. gada sākumā. Neilgi pēc vēstules saņemšanas mani pārsūtīja uz Vorkutu. No turienes gadā rakstīju divas vēstules. Jūs nedusmosieties, ka šīs abas bija domātas ģimenei. Tāpēc es Jums, mīļie, nerakstīju. Man ir divas Ansgara fotogrāfijas. Viena bija vēstulē, otru atsūtīja Kristīnes tante. Nezinu, vai Jūs sarakstāties ar manu ģimeni. Viņiem pēdējā laikā gāja smagi ar slimībām. Tūlīt pēc atbrīvošanas mani atstāja turpat strādāt, tikai citu darbu – un proti, kur nav jāsastopas ar ieslodzītiem un kur nav atbildības. Tāds darbs radās zirgu ekspedīcijā. Te ir liela būve un daudz zirgu. Tos vajag izdot un saņemt, zināt, kādam nolūkam katru dot utt. Rakstīt un savākt “putjovki”* u.c. Dežurēju diennakti, pēc tam divas brīvas. Alga būšot tā ap 800 – 900 rubļu. Te jau aiz Polārā loka algas ir augstas, jo dzīve te barga. Vienīgais labums, ka te ir dzīvokļi. Likvidēja kādu nometni un pārbūvēja barakas. Dzīvojam 3 vīri vienā istabā. Kaut tikai būtu veselība un spēks, tad jau nekas. Es taču jūs neesmu redzējis jau tik ilgus gadus. Tu, mīļo Id, rakstīji, ka esot nosirmojusi. Arī es esmu galīgi balts. Ansgars izaudzis liels. Toreiz Tu, mīļo krustdēl, rakstīji par savām gaitām un darbiem. Būšu bezgala priecīgs, saņemot no Tevis vēstules. Apsolu atbildēt ātrāk kā šinī gadījumā. Pašlaik mums vēl nav tintes, bet jau nākošo es rakstīšu labāk. Marija man

* Ceļazīmes.

toreiz rakstīja mīļu vēstuli un jauku zīmējumu vēstules noslēgumā. Ai, mīļie, kā gribas kaut ko zināt par Jums, jo ticat, Jūs man esat tik tuvi – mēs nesam vienu nastu un ejam vienu ceļu. Pašlaik te nav ne radio, ne avīžu. Vienīgais prieks un atspirdzinājums būs vēstules. Tās gaidīšu ar nepacietību. Pat papīra te vēl nav. Bet gan jau ar laiku. Mani priekšnieki skubina vest šurp ģimeni. Pašlaik es tam ļoti pretojos, jo dzīvot te nav viegli. Pagaidām tur, Blagoveščenskā, ir labāk. Redzi, kāda saraustīta vēstule, jo sanākuši visādi ļaudis, runā, smejas, ko tur lai uzraksta. Bet nākošo apsolu jau labāku. Mana adrese: Коми АССР, гор. Воркута, Северный р-он, пос. ТЕЦ 2. Сильке Артуру Кришевичу.

Vai Ansgars jau beidzis vidusskolu? Vai Tev nav jāiet armijā? Cik tālu ar skolas gaitām Marija? Viņu jau es atceros tikai no Jāņa sētas istabas, kur mīļā, mazā gultiņā pavasara saulītē ar roželēm un kājelēm Tu rotaļājies un kustējies. Par Tevi, mīļo Id, domāju vienmēr ar apbrīnošanu. Atceros Tavu samērā vārgo veselību. Kā Tu varēji visas grūtības pārciest un dzīvi uzvarēt? Duktig Tu gan esi! Es esmu bezgala pārliecināts, ka kādreiz būs iespēja mums visiem satikties tur, kur Tu varēsi bērniem parādīt, kā zied ābeles. (Tā Tu jauki rakstīji pirmajā vēstulē, ko mēs saņēmām vēl Rīgā.) Un es atceros un vienmēr atkārtoju mums mīļā un dārgā tuvinieka vārdus: mēs dzīvosim, un sirds mums gaviļēs! Daudz Dieva žēlastības un svētības vēlu Jums visiem jaunajā gadā: Tev, Id, veselību un sirdsmieru. Krustdēlam un Marijai – labas sekmes skolā. Savaldību, paklausību un mīlestību pret mammiņu. Klausiet viņu visās lietās, jo viņai ir bagāta dzīves gudriba.

Daudz mīļu skūpstu no Jūsu

Artūra onkuļa.

Dievs Kungs lai Jūs svētī un pasargā!

1954. gada 23. februārī

Mīļā Ida!

Jau labi sen atpakaļ saņēmu Tavu vēstuli, bet ar atbildi aizkavējos. Mīļš paldies par to! Tavas vēstules man ir bijušas vienmēr mīļas. Atceries, cik daudz vērtīgu, praktisku padomu Tu man esi devusi ar vēstulēm manās jaunības dienās. Kā Tu man rakstīji daudzreiz arī samērā bargas un tādas vēstules, kas manī reizēm pat radīja dusmas un izraisīja apvainojumus. Bet

pēc es arvien biju spiests atzīt, cik Tu biji bezgala taisna savos spriedumos un cik īstā vietā Tu biji trāpījusi. Vēstulu rakstīšanā jau Tu esi bijusi nepārspējama. Tāļās atmiņās aiziedams, atceros tās dažas, kas man tapa priekšā lasītas, kad Kungs lielā sajūsmā sacīja – “es esmu tapis atspirdzināts”. Atceries tos laikus, kad Elizabetes ielā bija korītis, kad Kungs turēja dažreiz pat 4 dievkalpojumus dienā un kad es vēl biju tāds iedomīgs puisēlis, kas sapņoja dienās būt inženieris, un tāpēc stundām ilgi vēroju manevrējošās lokomotīves Dzirnau ielas pārbrauktuvē. Un vēlāk, studiju laikos, kad Tu uzaicināji 24. maijā Kalnciema ielā “mīlo, mīlo Jursona j-kndzi” (tā Tu rakstīji toreiz uz savas vizītkartes) un man bija šī vēstulīte šai meitenei jānodod... Cik daudzreiz Tava mīļā māja man neizpalīdzēja, sarežģītus jautājumus kārtojot. Bet kas izrīkoja manas kāzas? To jau nu Tu pati labāki zini. Daudzreiz domāju par to, cik daudz Tava ģimene un māja man laba darījusi un cik daudz pateicības esmu Tev un manam lielajam, mīļajam brālēnam parādā. Kā spēšu to kādreiz Jums atlīdzināt? Bet var būt, ka dzīves likums ir tāds, ka mēs visi esam kaut kā cits citam parādnieki. To īpaši tā esmu mācījies saprast savas dzīves pēdējos gados. Cik daudz laba darījuši un man palīdzējuši pilnīgi sveši cilvēki. Darba un iekārtošanās ziņā. Tāpat arī es cik vien spēdams esmu palīdzējis citiem, tos vilkdams, ieteikdams un darbos iekārtodams. Kad mani no baļķu tēšanas, novārgušu un nomocītu, pārcēla kantorī, es savam labdarim toreiz jautāju, kā lai viņam atlīdzinu, viņš atbildēja, lai, tikko kā man rodas iespēja, es palīdzu atkal kādam citam. Man taču ir vairāki brālēni, bet tomēr neviens man nav bijis tik mīļš, cienījams un garīgi tuvs kā Tava labākā daļa. Tu reizēm varbūt domā, kāpēc es par viņu Tev pašlaik daudz nejautāju, vai tad man nemaz negribētos zināt par viņa gaitām kopš mūsu izšķiršanās. Ļoti jau gribētos, bet es domāju, ka pašlaik Tev tas būtu ļoti smagi, kaut arī pagājuši jau gadi, un gan jau, kad būsīm reiz visi kopā. Par pēdējo es esmu ļoti stipri pārliecināts, nešaubos ne brīdi. Es brīnos un priecājos par Tevi. Cik nesalauzta un spēcīga Tu vēl esi, kaut gan tik bezgala smagi brīži un gadi bijuši jāpārļauž. Pat rokraksts ir tāds pats kā sendienās. Tāpat esmu lepns uz Ansgaru, kas jau studē. Apstākļos, kur cilvēks ir laimīgs saglabāt savu dzīvību, Tu spēj skolot abus bērnus. Lai Dievs Tev dod veselību un izturību, ka vari veikt savu grūtu darbu un palīdzēt bērniem. Tavs darbs ir ļoti grūts. To es zinu no saviem nometņu laikiem. Man, kas strādāja vai ТНБ, vai ППГ, bija žēl redzēt šos nelaimīgos “отчеты” un “декады”* taisītājus grāmatvedībā. Tiem nebija ne

* Atskaites...dekādes.

rīta, ne vakara, kā vien — давай, давай, срочно*, utt. Prieks dzirdēt, ka bērniem patīk mācīties. Tas taču ir vienīgais gandarījums un prieks par visu pārciesto. Es dzīvoju pa vecam. Ceru, ka varbūt manai ģimenei ar laiku izdosies mani pārvilkt pie sevis uz Tālajiem Austrumiem. Šeit viņus neaicinu, šeit arī viņi negrib braukt. Jo šeit nav viegli dzīvot. Uzraksti man mīlā puisēna adresi Krasnojarskā. Labprāt gribētu ar viņu sarakstīties. Saņemu vēstules no savas ģimenes. Viņiem klājas samērā labi. Tikai, cik tā varu nomanīt, bīstos, ka par daudz neizlutina manu puiku. Bet jāsaka tā, ka šejienes dzīves apstākļi nevienu nelutina, kaut arī māja to darītu. Pati dzīve noslīpē un izlabo to, ko mēs, vecāki, varbūt varētu samaitāt. Raksta man arī mana mamma, Austrā un tās bērni. Tos jau Tu nemaz nezini. Iet jau arī skolās. Žēl man savas mammas, kura mokās ar reimatismu, viņa jau arī bija tāda pati lauva kā Tu, kas dzīvei lika liekties savā priekšā. Nu par to jāmaksā. Priecājos par Mārites glīto rokkrakstu, kas rakstīja adresi. Tagad dzīvoju citā vietā un lūdzu rakstīt tagad tā: Коми АССР, гор. Воркута — 6, довостребования С.А.К. (Vorkuta — 6 nozīmē pasta kantori, kas netālu no manas mājas.)

Dievs lai Jūs svētī un pasargā!

Ar mīļiem sveicieniem

Artūra onkulis.

Vorkutā 1954. gada 21. augustā

Mīlā Ida!

Piedod, piedod, lūdzu, ka tik ilgi kavējos ar atbildi. Tu man rakstīji tik mīļu un saturā bagātu vēstuli. Paldies, mīļi paldies par to. Atbilde aizkavējās daudzo darbu un neveiksmju dēļ. Kas tad nu tev par darbiem — tā Tu smiesies. Darbu ir ļoti daudz. Manā kopšanā un gādībā ir 42 zirgi un 4 mazuļi. Mēs gan esam 4 vīri, bet vasaras periodā palikām tikai divi. Pārējiem jāapgādā 34 siena pļāvēji ar pārtiku un citām mantām. Tie ved uz 16 tālajām pļavām dažādas mantas. Tas nu ir darbs. Kādas dienas bijām visi aizņemti, meklējot kādu bojā gājušu zirgu tundrā. Tas bieži vien notiek, ka nakts tumsā zirgi noklīst, un paiet reizēm dažas dienas, kamēr kādā dziļā aizā krūmos bēgļus atrod. Tā redzi, es cenšos attaisnoties un ceru, ka Tu drusku man ticēsi un vainu mikstināsi. Tavu vēstuli esmu pārlasījis vairākas reizes. Arī pašlaik to vēlreiz pārlasīju. Man tā patīk. Daudzos jautājumos es ar Tevi pie tikšanās strīdēšos, bet tagad ne. Bet varbūt arī tad ne, jo būs jau tad tik

* Sarauj, sarauj, ātrāk.

daudz ko runāt un pārrunāt. Cik tas būs jauki, kad mēs tā visi varēsim būt kopā. Es ceru, ka agri vai vēlu tas tā būs. Pirmo reizi Tavu vēstuli izlasot, es nosmējos. Sak, Tu nu gan laikam esi ierakstījusies “batistos” (es lietoju tautā parasti lietoto teicienu). Man patiktu vērot, kā Tu šai vietā arī pasmietos. Lai Tevi nenobiedē mana nostāja. Dvēseles plūsma iet pareizā virzienā. Es Tevi apbrīnoju. Tu esi pacēlusies tik augstu pāri mums. Tu esi sevī izdzēsusi galīgi naida jūtas, Tu esi lielo un smago dzīves pārbaudījumu izturējusi un izgājusi no tā gaiša, liela, stipra. Tu esi sev radījusi jaunu – sirds teoloģiju. Tu ej apmēram tādā pašā virzienā, kādā savā laikā gāja lielais krievu rakstnieks un domātājs Ļevs Tolstojs. Man Tev jāatzīstas, ka viņu es esmu tā iemīlējis pa šiem pēdējiem gadiem, ka stādu līdzās savai mīļajai Selmai Lāgerlēvai. Man patīk viņa stils, viņa domas. Tikai viņa filozofija man nepatīk. Tu raksti, ka cenšoties sevi audzināt tā, lai spētu mīlēt “pret mani ļaunumā vērstas acis”. Vai tas neiet par tāļu? Vai Tu neuzstādi par daudz augstas prasības? Tu saki – “es gribu ik reizes analizēt un kritizēt sevi, **kāpēc** es esmu izsaukusi ļaunumu pret sevi”. Saki, lūdzu, – kāpēc man būtu jāmīl cilvēks, kas man reiz, daudzus gadus atpakaļ, izsita zobus? Man nav ko sevi šādā gadījumā ne analizēt, ne kritizēt. Ar ko es esmu izsaucis ļaunumu, klusi un mierīgi sēdēdams? Kāpēc man sevi jāpiespiež mīlēt tos amata brāļus, kas par mani briesmīgi un nešpetni sameloja, bija laimīgi, kad manis viņu vidū nebija, un ir nepatīkami pārsteigti, ka es esmu vēl dzīvs? Divus no tiem Dievs jau ir ņēmis pie sevis. Kāpēc tie lai pārķāptu manu sliksni, un kāpēc lai mana zemesracēja vai namdara, vai zirgu kopēja tīrā roka būtu spiesta sniegties šo ļaužu sveicienam? Naida pret tiem man nav. Visas lietas es nodevis Dievam. Kad kādreiz manas lietas vedējs, savu darbu pabeidzis, man tā familiāri jautāja: tu gan laikam, ja iznāktu reiz dzīvs un mani sastaptu, mani nogalinātu. Nē, es atbildēju, jūs zināt, ka es esmu ticīgs cilvēks un visas lietas nododu Dievam. Par visu to, ko jūs man esat nodarījis, jūs reiz Viņam atbildēsiet. Ja es jums gribētu kaut ko atdarīt, tad es būtos, ka tas būtu par maz. Tā es teicu. Viņš apmierināts smaidīja – tad nu man no jums nav ko būties. Es jūtu, ka Tu dzīvo starp ļoti labiem ļaudīm. Es dzīvoju vidē, kur valda naža un cirvja likums. Ja nu tādi brāļi ieklist un grib ņemt kādas Tavas mantas, tad, pie Tava prāta, tās viņiem būtu jāatdod. Bet te mēs praktiski darām tā: ej, lūdzams, ar labu, jo man ir cirvis, citādi tu dzīvs no šejienes neiziesi. Ja nu maģiskais cirvja vārds nepalīdz, tad ar stiprām rokām jāsagrābj un jāizgrūž. Redzi, mīļā Id, ja mēs šādus ļaudis ar spēku un īstā brīdī nesitīsim, lai jūt, tad mēs drīz nedrīkstēsīm pa ceļiem staigāt. Kristīgajiem cilvēkiem pārmet, ka viņi esot glēvi, ka viņiem neesot dvēseles īgnuma. Pa daļai pareizi. Padomā tā labi,

vai mums nevajag vairāk dvēseles īgnuma. (Atceries Niedras "Liduma dūmos".) Par daudz ko runāsim pie tikšanās. Gaidu savu ģimeni, bet vēl viņus nelaiž šurp. Ir daudzas labas zīmes. Daži arī no mūsējiem aizbrauc uz dzimteni, bet man pat negrib dot iespēju braukt turp pavadīt atvaļinājumu ziemā. Vēlreiz Tev mīļš paldies par vēstuli. Gaidīšu vēl otru tādu. Sveicini un skūpstī bērņus. Lai Dievs Tevi svētī un pasargā!

Ar mīļu sveicienu

Artūrs.

1955. gada 24. novembrī

Mīļo krustdēl!

Nupat saņēmu divas vēstules. Abas no Krasnojarskas. Viena ir mana, augusta beigās Tev sūtītā. Tā sasniegusi Tavu bijušo pilsētu, Tevi neatradusi, atgriezās uz Ziemeļiem. Tā kā tā Tev domāta, pielieku to klāt un nosūtu uz jauno vietu. Otra bija Tavas mīļās māmiņas gara jo gara vēstule. Tā nu šīs abas zīmes liek man atbildēt uz Tavu vēstuli, kuru saņēmu no Rīgas jau labu brīdi atpakaļ. Liels un mīļš paldies par fotogrāfiju! Priecājos un brīnos par to, ka tik liels un jauks puisis esi izaudzis. Garā atceros Tevi mazu, maziņu. Kā aizsteigušies gadi, un Tu izaudzis tik liels. Tu izskaties pēc sava tēva. Acis, tās gan ir mammas, dzīvas, vienmēr mirdzošas. Tava tēva acis vienmēr dusēja kādas skumjas. Kādreiz varēsim satikties un tad jau es varēšu Tevi visā pilnībā redzēt un vērot. Liels prieks dzirdēt par Tavām dzīves un mācību gaitām. Īpaši liksmoju par to, ka esi atgriezies dzimtenē, mācies savā valodā, savā pilsētā un starp saviem ļaudīm. Cik labi, ka viss izkārtojās tā, ka tikpat tu, kā māsiņa varējāt būt tur un turpināt mācības. Mammiņai jau nu, protams, nav viegli. Sirds palikusi it kā tukša, bet arī viņa priecājas par Jūsu abu gaitām un viņas lūgšanas un svētība iet Jums abiem līdz.

Cerēsim, ka ar laiku pienāks brīdis, kad tikpat viņa, kā mēs varēsim būt pie jums, dzimtenē. Labi, ka esi atradis draugus dzimtenē. Bet vai nav tā, ka daļa sirds palikusi arī tur? Tur taču palika agrā jaunība ar visiem tās priekiem un bēdām, sapņiem un ilgām. Jaunības iespaidi ir taču vispilnīgākie un dziļākie. Tad un tikai tad visam pieiet un visu skata ar skaidru skatu, bez tendencēm, bez aizspriedumiem un skepses. Tad ap katru vietu, ap katru notikumu vijas sapņu un domu vītnes. Varu Tev pastāstīt pat tādu sīkumu. Sava svešniecības laika pirmos 5 gadus nodzīvoju Uhtā, celdams celtnes. Un, kad bija šī vieta jāatstāj, likās, ka daļa sirds paliek tur, iebūvēta šais celtnēs. Būtu tā, ka pēc visa pārdzīvotā negribētos

pat to pieminēt, bet sirdī kaut kas iesilst, ja runā par šo vietu. Paldies par sveicieniem manai ģimenei. Pie mums pašlaik stipri salst, ap 35°. Bet mums istabiņā ir silti un labi. Ar skaudību dzirdam, ka pie jums ir tik silts un ziemas vēl nav. Un tad Tu atcerēsies Krasnojarsku ar tās saliem un piesarmojušiem mežiem. Kā dzīvojam mēs? Mēs dzīvojam cerībā, ka, ja ne rīt, tad parīt un, ja ne parīt, tad kaut kad taču pienāks diena, ka pateiks arī mums – brauciet uz mājām!

Viens otrs jau dzimtenē domā, ka mūsu pārbraukšana varētu notikt jo drīz. Tie ir maldi. Mēs būsīm vieni no pēdējiem. Var būt, ka tas nenotiks vairs šai gadā, jo cik tālu tad nu vairs gada gals?

Sveicini, lūdzu, savus mājas saimniekus – mājas tēvu un Lucijas tanti un mazo māsīciņu. Sveicini Mārīti un Feldmaņa onkuli.

Lai Tev labi veicas un izkārtojas visi darbi. Tiklab pašlaik veicamie, kā nākotnē iecerētie. Lai veselība un drosme, gaiša sirds un mierīgs prāts!

Lai Dievs Tevi svētī un pasargā!

Tavi Ziemeļnieki

Vorkutā 1956. gada 5. jūnijā

Mīlo krustdēl!

Liels, mīļš paldies par Tavu vēstuli. Paldies par apsveikumu Lieldienās. Piedod, ka es šoreiz biju tik neuzmanīgs un savlaicīgi neapsveicu Tevi. Ceru, ka Tu to man ļaunā neņemsi. Man ir prieks dzirdēt par Tavām sekmēm mācībās un dzīvē. Tā vajag! Ja ko dari, tad dari no visas sirds un šai darbā ieliec visu sevi. Reizēm jau gan ir tā, ka darbs ir ne visai pa prātam un nemaz tur sirdi ielikt negribas, bet neko darīt, jādara arī tas. Ne jau vienmēr mēs visu laiku darām un varam darīt to, kas mums patīk un kas tuvu mūsu sirdij. Tu man piedod, ka man Tevi ļoti grūti iedomāties kā eksakto zinātņu vīru, jo mūsu cilts noskaņojums un ievirze ir humanitāra. Vēsture, filozofija, teoloģija, literatūras, valodas utt. Es jau zinu, ka Tu esi ļoti apdāvināts un Tev ir spējas visos virzienos. Tavš tēvs jau arī bija tikpat lielisks matemātiķis un praktisku zinātņu izpratējs, cik dzejnieks, filozofs, sprediķotājs un dvēseļu pazinējs. Mums jau satiekoties būs daudz ko runāt. Un es ceru, ka šī satikšanās vairs nav tik tālu. Prieks dzirdēt, ka Tev veselība turas laba. Tas jau ir viens no lieliem priekšnoteikumiem laimīgai un gaisai dzīvei. Es priedātos, ja Tev savas pēdējās studiju gaitas izdotos nobeigt dzimtenē. Tu man savā laikā rakstīji, ka strādādot darbu par siltuma izmantošanu. Kaut Tu atbrauktu šeit, tad Tev būtu daudz jaunu ierosmju un rastos varbūt

jaunas idejas. No mūsu jaunās TEC karstais ūdens plūst upē. Apmēram kādu puskilometru upē nav ledus, un vispār tā ir vasarīga. Aukstās dienās tā tvaiko kā verdošs katls un miglas blāķi mums ne visai patīkami. Puikām jau gan tāda silta upe patīk. Tie maksķerē zivis. Sievietes priecājas, ka vasaru būs labi tur veļu mazgāt. Peldēties arī būtu labi, tikai sakarā ar upes aizsprostošanu ūdens te būs tik maz, ka laikam peldēt nebūs iespējams. Cerēsim, ka mīlās dzimtenes zilajos ezeros un siltajās upītēs mēs šo trūkumu bagātīgi atgūsim. Priecājos par Tavu draudzību ar Robertu. Viņš ir ļoti nopietns un ar plašām zināšanām un bagātu pieredzi vīrs. Šī draudzība Tev daudz ko dos. To izmanto! Tas nu tā. Es dzirdu no Tavām vēstulēm tikai par Tavu darbu un atkal darbu. Bet tas jau nav viss, kas piepilda dzīvi un kas palīdz to veidot. Kur tad jūsmošana un sapņi? Vai tad nu tā būtu, ka uz Tevi — glītu un spējīgu puisi — nepaskatās nevienas smukas acis? Vai tad Tu būtu patiesi no meitenēm aizmirsts? Redzi, tie ir jautājumi, kas ir un pastāv un kam nevienš netiek garām un pāri. Ir cilvēki, kas šīs jūsmas un tieksmes apspiež un nicina, kas par tām bīstas runāt un ir īgni, kad citi tām pieskaras. Bet tie paši sevi apmāna, kaut ko sevi apspiež, un galu galā tie ir zaudētāji. Lielākā daļa dzīves skaistuma tiem aiziet garām. Es esmu dzīves apliecinātājs un tāpēc, ka es dzīvē un visur esmu tiecies pēc skaistuma, esmu mīlējis sapņus, man ir bijis viegli dzīvot. Man ir bijis vieglāk kā citiem man līdzīgos apstākļos. Šādus jautājumus Tev svešāki ļaudis nepalīdzēs kārtot. Te padomus un norādījumus es Tev varēšu dot, jo es ceru, ka mēs sapratīsimies tikpat labi, kā mēs visās lietās sapratāmies ar Tavu tēvu. Ceru, ka pēc visām šīm lietām pašķirsies ceļš uz dzimteni Tavai mīļajai mammiņai. Kā es priecāšos viņu sastapt pēc tik ilgiem gadiem. Kā klājas Tavai māsiņai? To jau es dzirdu no mūsu Rīgas draugiem, ka viņa ļoti labi mācoties un esot izaugusi ļoti gara.

Mūsu dzīve rit parastā gaitā. Priecājamies par to, ka dienas kļuvušas tik garas un tik gaišas. Saule tik spoža, kaut arī pa sniega laukiem griežas putenis un vētras ir tik stipras, ka pūš nost no ceļa. Priecājamies, ka nāk pavasaris ar jaunām cerībām un jaunu prieku. Lai Dievs dotu, ka šīs cerības piepildītos! Kā patīkami sirdis skāra filma "Salna pavasarī", ko nupat te mums rādīja. Redzēt mīlās un sirdij tik tuvās dabas ainavas, redzēt mīļo Daugavu un ābeles ziedam. Vēlu Tev labu veselību, veiksmes darbā, mācībās un dzīvē. Lai viss labi izdodas! Tevi sveicina mani ļaudis. Nodod, lūdzu, mūsu mājas sveicienu savai mīļajai mājai. Tāpat sveicini Roberta onkuli un Kristīnes tanti.

Lai Dievs Tevi svētī un pasargā!

Tavi Ziemeļnieki

Egils Tālavš (Sigurds Šmits)

Sigurds Šmits dzimis 1927. gada 23. augustā Alojās pagasta Mieskinos. Tēvs Jānis bija mērnieks, māte Elza – skolotāja. Ģimenē bija pieci bērni: divas meitas un trīs dēli. Sigurds – vecākais.

Tēvs savā darbā atklāja lielas spējas ūdens āderu starojuma noteikšanā un jau agrā bērnībā (8 gadu vecumā) izkopa tās viņā, lai noteiktu aku rakšanas vietas, lai zinātu, kā pareizi izvietot ēkas, bites, lopus attiecībā pret āderēm. Pēdējos gados intereses par āderu starojumu un bioenerģētikas problēmām pieauga un Sigurdam radās savas hipotēzes un izskaidrojumi.

Vācu valodas pamatzināšanas Sigurds apguva no mātes un jau pirmajos skolas gados brīvi runāja un lasīja vācu valodā. Mācību gaitas viņš sāka 1936. gadā Alojās pagasta sešu klašu pamatskolā. 1942. gadā turpināja mācības Mazsalacas Valsts ģimnāzijā. Mācības ģimnāzijā pārtrauca karš. 1943. gada vēlā rudenī sešpadsmitgadīgos puīšus no ģimnāzijas paņēma vācu armijas darba dienestā. Sigurds nokļuva Kurzemē, kur, karam beidzoties, nonāca padomju armijas varas orgānu rīcībā. Puīši tika sadzīti kādā muižas pagrabā tādā skaitā, ka apsēsties nebija iespējams, un viņiem paziņoja, ka nākošajā dienā viņus nošaus. Nākošā dienā neviens neieradās, arī ēst un dzert, protams, nedeva. Pēc divām dienām viņus aizgādāja uz Liepāju, kur sadzina vagonos un nosūtīja uz Sibīriju. Taču izziņās, ko izdevušas varas iestādes, par šo periodu melīgi apgalvots: "Работал по вольному найму..."* (Zīmogs vēstī: ТУЛЖДС НКВД СССР.)

1947. gadā pēc atgriešanās no izsūtījuma Sigurds turpināja mācības Mazsalacas vidusskolā, kur vienlaikus strādāja par pionieru vadītāju. Tad 1949. gada 25. marts – atkal mācības jāpārtrauc un nu jau visai ģimenei jādodas izsūtījumā. Izsūtījuma laikā viņš tika svaidīts un malts Klusā okeāna krastos, Komsomoļskā, Amūras apgabalā, Novosibirskā, Taišetā (Irkutskas apgabalā). Varas iestādes mēģina savervēt strādāt viņu interesēs, piesolot darbu par vācu valodas skolotāju. Taču Sigurda godīgums un gribasspēks ir nesalaužams un par to ir dārgi jāmaksā – 1953. gada 20. martā viņu arestē un piespriež nāves sodu, kuru pēc mēneša apmaina pret 25 gadiem ieslodzījumā. Fiktīvā apsūdzība – mēģinājums ar traktoru aizbēgt no Tālajiem Austrumiem uz Dienvidkoreju. Līdz turieni gan bijis pāris tūkstošu kilometru un Amūra priekšā...

Ar 1956. gada 29. aprīļa PSRS AP prezidija komisijas sēdes protokolu nr.8 Sigurds Šmits no ieslodzījuma tiek atbrīvots kā nepamatoti notiesāts. 1956. gadā viņš atgriežas Latvijā un kā eksterns pabeidz Mazsalacas vidusskolu. Ar dažu skolotāju pašreizlīdzīgu palīdzību sagatavojas un 20 dienās nokārto 24 eksāmenus bez trijniekiem. Tā paša gada vasarā noliek iestājek sāmenus un iztur konkursu Latvijas Valsts universitātē. 1961. gadā beidz augstskolu, iegūstot inženiera elektromehāniķa specialitāti, un paliek aspirantūrā. Taču ar savu represētā pagātni ir nevēlams rektoram Mālmeistaram un no aspirantūras jāatvadās. Līdz

* Strādāja kā ligumstrādnieks.

1967. gadam strādā Latvenergo CET sistēmā, bet no 1967. gada 1. dzelzsbetona rūpnīcā Vangažos par galvenā enerģētiķa vietnieku, vēlāk par galveno enerģētiķi. Darba apvienošanas kārtībā 1973. gadā sāk strādāt Vangažu vakara vidusskolā par fizikas pasniedzēju, bet ar 1979. gadu pilnīgi pāriet pedagoģiskajā darbā Vangažu vidusskolā, kur pasniedz astronomiju, fiziku, matemātiku, elektrotehniku, darbmācību un rasēšanu. Dažkārt aizvieto arī ģeogrāfijas skolotāju, sporta skolas bērniem individuāli māca vācu valodu. Skolā strādā līdz pēdējai savas dzīves dienai – 1990. gada 1. maijam. Sieva Biruta ieguvusi inženieres tehnoloģes kvalifikāciju koksnes ķīmijas specialitātē. Viņiem ir divi dēli: Guntars – radioinženieris, Agnis – biologs.

Sigurds daudz lasīja gan daiļliteratūru, gan vēsturiskus un filozofiskus darbus, gan tehnisko literatūru. Viņam bija apbrīnojamas spējas ātrlasīšanā latviešu, krievu un vācu valodā. Tādējādi viņš ieguva enciklopēdiskas zināšanas dažādās jomās. Savus dvēseles pārdzīvojumus ieslēdza dziļi sirdī. Ārēji parādījās kā mierīgs, līdzsvarots, vīrišķīgs cilvēks, kas iedvēš pašāvību, nekad nežēlojās par likteni un sadzīves jautājumos stāvēja pāri ikdienības sīkumainībai. Atmiņās par lēģera laikiem Sigurds nekad nestāstīja par sevi, bet gan par lieliskajiem, gudrajiem cilvēkiem, ko tur sastapis. Tur bija koncentrēti gaišākie prāti, jo intelekts bija komunistiskās impērijas galvenais ienaidnieks un pret to vērsās nežēlīgais terors. Sigurdam patika būt sabiedrībā, viņš prata kontaktēties ar cilvēkiem, bija spējīgs piedot un aizmirst pāridarījumus. Pēc dabas izpalīdzīgs, ko citi nereti izmantoja.

Interese par dzeju un pirmie mēģinājumi šajā jomā Sigurdam radās jau bērnībā un veidojās skolas gados. Taču no agrās jaunības perioda praktiski nekas no uzrakstītā nav saglabājies. Periodā starp abiem izsūtījumiem rakstītais izplatījās vai nu bez paraksta, vai ar pseidonīmu Egils Tālavš. Otrā izsūtījuma laikā rakstītais parasti tika nosūtīts uz Dzimteni draugu vēstulēs, arī tās daudzas nesasniedza Latviju. Tāpēc viss, kas no tā laika saglabājies, ir dažādu cilvēku pierakstos, visvairāk izsūtītās Mirdzas Balodes bloknotā, ko nejauši Valmieras represēto klubā ieraudzīja Sigurds. Viņam pašam pēc ieslodzījuma nebija palicis nekas. Dzeja galvenokārt izplatījās starp trimdiniekiem. "Taigā tā bija mūsu otrā maize, kas vēl tagad ir neizdzēšamā atmiņā. Lai toreiz izdzīvotu, bija vajadzīga arī otra – gara maize" (no M. Balodes vēstules 1990. gada 15. maijā). Par nedaudzajiem dzejoļiem, kas saglabājušies, varam būt pateicīgi drosmīgu un cildenu cilvēku atmiņai un represēto kluba aktivistu pašreizējai darbībai, pa kriptaiņai tos vācot un apkopojot.

1990. gada oktobrī

Biruta Šmite

AIZ ZIEMAS, AIZ SNIEGA, AIZ SALA

Aiz ziemas, aiz sniega, aiz sala,
Kur jūnijā ceriņi plaukst,
Aiz ciešanām, tālu bez gala
Tu atgriezties ilgojies, draugs.

Aiz ziemas, aiz sniega, aiz sala
Gaist pagātne, sapņi un prieks,
Tai zemē, tur tālu bez gala,
Kur nebiji svešs tu un lieks.

Aiz ziemas, aiz sniega, aiz sala
Tu atgriezties ilgojies, draugs,
Kad dzimtenē tālu bez gala
Atkal jūnijā ceriņi plauks.

Aiz ziemas, aiz sniega, aiz sala
Cik sveša, kā mainījusies,
Būs ziema tur tāla bez gala,
Kad taka reiz atpakaļ ies.

Aiz ziemas, aiz sniega, aiz sala
Guļ pagātne, sapņi un prieks.
Guļ dzimtene — tālu bez gala
Pār visu balts sasnidzis sniegs.

Aiz ziemas, aiz sniega, aiz sala
Iet taka uz nākotni, draugs.
Iet tālu, vēl tālu bez gala,
Un ziedonī ceriņi plauks.

1950.g. 11. novembrī

Pat uz lietus padebeša
 Nebeidz saule gaismu sēt.
 Pat vismelnākajās stundās
 Nedrīkst mērķi pazaudēt!

Pat ja nāves miegā acis
 Svešumā tev jāaizver,
 Tev līdz galam savai tautai
 Jāatbild un jāpieder!

1950 – 1952

TAD

Kad dzimtenes debesis zaigās
 Mūs mīļi kā meitene sveiks,
 Par trimdu šē tālajā taigā
 Tad vakaros atmiņas teiks.

Uz drupām, uz krāsmatu smilgām
 Būs jāceļ, būs jāveic tik daudz.
 Pēc gadiem un ciešanām ilgām
 Lai taka pret sauli mūs sauc.

No jauna būs jāmacās smaidīt
 Un mīlēt būs jāprot un smiet,
 Un vakarā meiteni gaidīt,
 Kad ievas un ceriņi zied.

1950 – 1952

Kā lavīna liktens man pārvēlās pāri
 Un sarāva pēdējās saites, kas sien
 Man domas ar nākotnes saulaino tāli,
 Un tomēr cik labi, ka eju es viens!

Es nezinu šodien, kas esmu, kurp eju,
 Es nezinu nākotni to, kas vēl būs.
 Nāk vēji no tāles, man noglāsta seju,
 Ai, cilvēki, draugi, es mīlēju jūs!

1953. gada 20. maijā Tomskas cietumā nāvinieku kamerā.
 Radies bez papīra. Man piespriests nāves sods.

VIENS

Tici cilvēkiem, bet netici pārlietu,
 Vēro, mācies, izlem visu pats.
 Bieži redzēsi, ka tevi, tuvus draugus
 Saista tikai trausls pavediens.

Kļūsti stiprs dzīves melnās dienās,
 Sakod zobus, pacel galvu, smeļ
 Un to neparādi it nevienam,
 Ka tu sirdi ievainotu ej.

Mācies viens tu izciest dvēšles sāpes,
 Līdzjūtība nepalīdzēs tev.
 Tici cilvēkiem, bet netici pārlietu,
 Droši tici liktenim un sev.

MŪSU TICĪBA

Te paliks simti baltu krustu,
 Bet visi citi turpu brauks,
 Kur dzimtās zemes mežu šalkas
 Mūs tūkstoš balsīm mājup sauks.

Mēs aizvesti tik tālu projām,
 Mums teikts, lai ātrāk aizmirstam
 To zemi, kurā ieraudzījām
 Mēs pirmo sauli uzlēcam.

Jūs velti pasaciņu stāstāt,
 Ka te jums jaunas mājas būs.
 Mums mājas būt var tikai vienas —
 Mēs dziļi sirdī nīstam jūs.

Mums daudz jau vētru gājis pāri,
 Bet jaunu vētru gaidām mēs,
 Kur bargā kara trokšņu dunā
 Reiz patiesība uzvarēs.

Te paliks simti baltu krustu,
 Bet visi citi mājup brauks,
 Lai ietu līdzī lielā darbā,
 Kas latvju zemi saulē sauks.

1950 — 1952

MŪSU MARŠS

Draugs, galvu augšā!
 Skatu pelēkai ikdienai pāri!
 Draugs, vairāk lepnuma sirdī,
 Nebūsim gurdi un vāri!
 Draugs, drošāku soli,
 Ne mūžīga pusnakts tik būs.
 Latvijai, dzimtenei dārgai,
 Viņai vēl vajadzēs mūs!

Filimonovka, 1952. gada pavasaris

Gribēju dziedāt par savām sāpēm,
 Gribēju sūdzēt tev savas bēdas
 Un rādīt degošās dvēseles brūces,
 Bet istabā ielaidās pārslīņa maza
 Un liegļīgi pieskārās kvēlošai pieri,
 Un izkusa skūpstā, izgaisa visa...
 Un sāpes un ciešanu uguns dzisa.

1951

Herta Kaļiņina

Esmu dzimusi 1925. gada 10. septembrī Liepājas apriņķa Kalētu pagasta Sedolos. Ģimenē bijām četri bērni — trīs meitas un viens dēls. Pašreiz dzīvi esam — es, māsa Lonija un brālis Visvaldis.

1940. gadā beidzu Kalētu sešgadīgo pamatskolu. Iestājos Liepājas lietišķās mākslas vidusskolā. 1941. gada 14. jūnijā tikām izsūtīti.

1947. gadā mēs ar brāli ar pēdējo kuģi izbraucām uz dzimteni.

1950. gada 1. oktobrī tiku apcietināta, aizvesta uz Liepājas cietumu, tad Rīgas, Ļeņingradas, Kirovas cietumu un beigās nokļuva Krasnojarskas cietumā. Ziemu pavadīju vienā sādžā, pavasarī veda tālāk uz Ziemeļiem. Aizveda līdz Jeņiseiskai un izsēdināja, lai tālāk braucot par naudu. Tā kā tās nebija, nozīmēja darbā tirdzniecībā. Sākumā strādāju kioskā, pēc tam par oficianti. 1953. gadā apprecējos ar ģeologu un sāku strādāt tur un mācīties par laboranti. 1955. gadā piedzima dēls. 1956. gadā aizbraucām uz Altaju — Zmejinogorskas pilsētu. 1957. gadā piedzima meita. Pēc tam dzīvojām Kazahstanā Zirjanovskas pilsētā, tad Ustjkamenogorskā. 1959. gada rudenī atgriezāmies dzimtenē. 1960. gadā sāku strādāt ģeologu izpētes ekspedīcijā par tehniķi, 1972. gadā — Jelgavas sadzīves pakalpojumu kombinātā transporta daļā par dispečeri. Kopš 1976. gada strādāju Jelgavas rajona patērētāju biedrības tirdzniecības apvienībā par transporta daļas dispečeri — grāmatvedi, tur strādāju vēl tagad.

DZIEDĀJĀM CAUR ASARĀM

1941. gada 13. jūnijs. Saulaina, skaista diena. Visi strādājām cukurbiešu laukā. Pēc pusdienas pie tēva atbrauca milicijas pilnvarotais Sausis. Pasaucis tēvu sānis, kaut ko pateica. Tēvs aizgāja mājās.

Vakarā kopā ar mums vecāki piedalījās visādās spēlēs. Bija sanākusi apkārtējo māju jaunatne, spēlējām dažādas spēles, skraidījām, aplaužot zarus un nomīdot zāli. Bet vecāki neteica ne vārda. Pat par rozēm, kaut tēvs tās ļoti sargāja. Pats potēja. Mēs dzīvojām muižas centrā. Tanī vakarā tēvs nelika iet pie miera, laikam ir drausmīgi zināt, ka tiks apcietināts.

14. jūnija rīts apm. plkst. 5.00. Stipri klauvējienu pie durvīm sacēla kājās visus. Viens krievs un mūsu attāls kaimiņš Giris zaldātu pavadībā iebruka istabās. Lika, lai sakravānot mantas, cik katrs var panest, būšot jabrauc citur

dzīvot. Krievs visu laiku mammu tirdīja, lai atdodot zeltu. Atbilde bija – meklē. Gribēja novilkēt laulības gredzenu – nevarēja. Iesēdināja visus kravas automašīnā. Mammu ar varu zaldāts atrāva no durvju stenderes, kur viņa ieķērusies kļiedza: – Manas mīļās gotiņas, kā jums tagad ies... – It kā mammas balsi dzirdot, no kūts atskanēja govju māvienu. Bija slaukšanas laiks. Izbraucot automašīnai no sētas, kalnā, kur ganījās sugas ērzelis, tēva milulis, tas sāka riņķot un zviegt. Tad tēvs neizturēja, asaras sāka līt. Tad tēvs izstāstīja mums, ka iepriekšējā dienā milicijas pilnvarotais brīdinājis, lai bēgot. Kad kaimiņam tēvs jautāja, ko viņš kādam sliktu darījis, tas atbildēja – tu esi mūsu šķiras ienaidnieks un tādus mēs iznīcināsim. Braucām zaldātu apsardzībā. Pēc 4 km automašīna apstājās. Jo šinīs mājās arī bija dzirdami kļiedzieni un raudas. Aizveda uz Priekuli, kur stāvēja restoti lopu vagoni ar 2-stāvu nārām, raudošiem cilvēkiem. Augšējās nārās sēdēja bērni. Visu dienu veda klāt cilvēkus. Naktī ievada Liepājas karaostā. Tur paņēma nost vīriešus. Tad Jelgavā nostāvējām diennakti, kur restēm apdauzīja vītnes, lai nevarētu aizmukt. Iedeва vēl spaini ar ūdeni.

Tā sākās mūsu ceļš uz nezināmo tāli. Par stāvokli, kāds bija, ir grūti pat runāt. Tas bija briesmīgs. Medicīnisko palīdzību neviens nesaņēma. Nomirušos apraka ceļa malā, vilcienam apstājoties. Jo bijām – nekas. Ievilka sarakstā strīpu. Kaut kur dziļi Krievijā iedeва paēst prosas biežputru, kura oda pēc ķiplokiem. Beidzot ceļš bija galā. Mūs izmeta no vagoniem dubļos un lietū Krasnojarskā. Tad tika ierādītas kaut kādas telpas tiem, kam bija mazi bērni, – laikam skola. Pārējiem turpat blakām. Nezinu, kā lai nosauc – jumts bija, bet sienas nebija. Tā tur dzīvojām. Lai tiktu līdz šīm mītnēm, bijām spiesti brist pa dubļiem līdz puslielam. Tad sāka sadalīt pa sādžām. Mūs, četras ģimenes, aizveda uz Pirovskas rajonu, kolhozu “Boļsoj ket”. Sādža sastāvēja no 8 – 10 mājām. Ļoti nabadzīga. Ierādīja upes malā tukšu mājiņu bez jumta, kuras vienīgā bagātība bija blaktis un prusaki. Sādžā tikai daži cilvēki prata lasīt un rakstīt. Ģerbušies ļoti nabadzīgi, apavi – “lapķi”. Kurpes uz papēdi nebija redzējuši. Norīkoja mūs labību plaut ar sirpi. Kūlām ar spriguli. Tikko apsēdāmies, tā berzējām graudus, bērām kabatās vai ēdām tādus pašus. Ēdām vēl meža liliju sīpolus un čeremšu – savvaļas ķiplokus (lapas kā maijpuķītēm). Graudus gan sutinājām, gan žāvējām un ar akmeni grūdām miltos. Kolhozs mums neko nedeва. Bijām spiesti zagāt. Gājām uz tatāru kolhoziem, kuri bija bagāti, mainīt drēbes pret pārtiku. Tatāri mūs vienmēr paēdināja un iedeва vēl maizes doniņu līdz. Bijām uztaisījuši svarus. Maizīti svērām visiem vienādās devās. Katra māte no savas devas pusi atdeva saviem mazuļiem. Bijām no odiem un “moškaras” (mazas mušiņas, kas neganti koda, kur

iekoda – tūlīt asinis) sakosti, sapampuši, ar strutojošām vātīm. Kolhozā dzīvojām sekojošas ģimenes. Mamma un mēs, četri bērni, man, vecākajai, – 15 gadu, brālim, pašam jaunākajam, – 8 gadi. Toma ar četriem bērniem, lielākam – 13, mazākam 4 gadi. Tad viņu svaine Ella. Petrovska ar dēlu. Viņas drusku runāja krieviski. Sādzā pret mums izturējās dažādi. Ja kāds saņēma sēru vēsti par vīra vai dēla nāvi, tad naidīgi, jo bijām viņu acīs fašisti. Reiz, kad Toma kundze rakstīja dienasgrāmatu, pie mums bija ienākusi viena krieviete. Uz jautājumu, ko viņa raksta, atbildēja – kā mums te iet, lai vēlāk varētu uzrakstīt. Otrā dienā mājā ieradās miliči, paņēma visus papīra gabaliņus, Tomu un Petrovsku apcietināja, atstājot bērnus vienus. Tomas Uldim 13, Gunāram 10, Ritai 8, Dacītei 4 gadiņi. Petrovskas Jurītim 12 gadi. Kas notika ar šiem bērniem tālāk, nezīnu. Pavasarī mūsu ģimēni aizveda uz pieturu Jeņisejas krastā – Galaņinā. Izmēta krastā, kur priekšā jau bija daudz cilvēku. Tā mēs tur nodzīvojām vairākas nedēļas. Saulei, vējiem, lietum, odiem un “moškarai” par barību, atkal ar pūžņojošām vātīm. Atnāca kuģis “Marija Uljanova”. Salādēja mūs uz kuģa klāja. Kajītē brauca pasažieri. Braucām vairākas dienas. Tad Jeņiseiskā mūs izsēdināja. Jo cilvēki, kas veda mūsu grupu, ar visām produktiem kartītēm un dokumentiem bija pazuduši. Jeņiseiskā nodzīvojām vairākas nedēļas kokzāģētavas klubā. Darbā norīkoja kokzāģētavā. Darbs ļoti smags. Kokzāģētavā notika tāds gadījums. Ieslodzītie strādāja konvoju pavadībā. Konvoji sāka sist vienu ieslodzīto, spārdīt ar kājām. Tad šim nelaimīgajam norāva kreklu, piesēja to pie staba, aplēja ar ūdeni un atstāja. Odiem un tai nolādētajai “moškarai”. Tā lien acīs, nāsīs, mutes kaktiņos, ausīs un, kur iekož, parādās asinis. Kad cilvēks zaudēja samaņu, paņēma aiz rokām, aizvilka līdz upei un iesveda. Izvelkot no upes, tikko cilvēks atguva samaņu, atkal darbā. Ziemeļos pilsētās, kā arī kokzāģētavās visas ielas noklātas ar koka segumu. Kāda asinīm klāta bija šī cilvēka mugura, velkot pa šo dēļu grīdu...

Tad atkal ceļš uz kuģa klāja. Braucām vairākas nedēļas uz ziemeļiem. Tad sāka pa nedaudz ģimēnēm sēdināt krastā apdzīvotās vietās. Mūs aizveda uz Igarku. Pieaugušos vīriešus norīkoja Igarkas kuģu būvētavā. Mūs, vairākas ģimenes, aizveda uz Suškovu, neapdzīvotā vietā, apkārt mežs un plašā upe, 2–3 zvejnieku mājiņas. Pilnīgi tukša, jauna baraka ar 8 istabām, 2-stāvu nārām, pa vidu koridors. Istabās starp nārām čuguna krāsniņa. Istabas bez durvīm, tikai ārdurvis. Tad vēl ceptuve, veikals, inženiera māja – visas jaunas. Šīs minētās mājas bija celtas speciāli izsūtītajiem. Apkurei malku nesām no meža. Te sākās mūsu katorga ar 12–14 stundu darbadienu. Vasarā saule nenoriet, noiet līdz apvārsnim un atkal ceļas augšā. Gājām zvejojot, sienu pļaut, malku zāģēt. Vasarā zvejojot bija

kaut cik ciešami, lai gan darbs pāri spēkiem. Strādājošiem deva 800 g maizes, drusku sviesta, cukura, 2 kg sālītas zivs un drusku putraimus. Maizes deva bija tik maza un jēla, ka reizēm nebija ko ēst. Paņem saujā, nes, liec ūdenī un vāri biezputru – ūdens ar miltu piejaukumu. Par katru mazāko pārkāpumu vai normas neizpildīšanu, vai pretī pateiktu vārdu sodīja ar maizes devas samazināšanu vai atņemšanu.

Iestājoties rudenim, lika iet mežā malku zāģēt. Sniegs dziļš, zāģēt neprotam, zāģis ļogās, sprūst, nekustas, bet nāk tev virsū. Cik cilvēku nenosīta! Normas nav. Tad parādīja, uz kuru pusi koks jāgāž. Ar normu knapi tikām galā. Dienas ziemā tumšas. Salst, apģērbs plāns, kājas ieautas kaut kādās lupatās. Vasarā no zvejas tauvām bija slepeni nogriezti gabali, tos izjauca. No 5 collu naglas izvīlējām tamboradatu. Tamborējām čības, iekšā ielikām sūnas un lupatas, virsū čību, tā gājām. Pusdienās mums bija centimetru bieza šķēlīte maizes, kuru sasalušu grauzām ar sniega piedevu. Atminos, lai varētu veikt normu, nozāģējām lapegli, diametrā ap 80 cm. Lai dabūtu no sniega laukā un sakrautu, sanācām visi, bet 2 metru kluči nekust ne no vietas. Ar lielām mokām kaut kā savilkām kopā. No tās reizes bija mācība. Vakaros nākot no meža, katrs nesa 3–4 klucīšus iezāģētas malkas, ko naktī kurināt un slapjās drēbes žāvēt. Ziemā sazāģētā malka tika izvesta upes krastā. Kad atnāca barža pakal malkai, mums, sievietēm, vajadzēja to uzkraut uz baržas. Nogrūst no kraujas, tad pa laipām uznest uz baržas. Bija kluči, ko vēlām 4–5 cilvēki. Tai pašā laikā vīrieši, kuri atradās uz kuģīša, par mums, pusbadā strādājošiem, smējās. Vēlākos gados, meža darbos ejot, deva kaut kādus zābakus, apakšā koks, virsū brezents, 40–50° sals. Pēc tam no Amerikas atsūtīti šņorzābakus, tie kaut bija no ādas.

Vasarā vajadzēja zvejojot ar lielo tīklu, cik mēs bijām brigādē, neatminos. Bija divas brigādes. Brigadieris Družiņins un Šalgujevs – īsts zvērs. Kā tas mūs mocīja. Zvejojot kopā ar Družiņinu, pēc pirmā metiena vārijām pilnu spaini ar zivīm. Pats Družiņins palīdzēja darbos. Bet Šalgujevs, nedod dievs, tam nepietika ar mocīšanu, vēl piedevām drausmīgā lamāšana visā leksikonā, piebilstot – nosprāgstiet jūs, otrpus upes (tas ir – Suharikā) ir vēl 200 fašistu. Bija jau rudens, zvejojām pirmajā maiņā. Tad bija jau iedoti maiņas zābaki. No rīta apāvām kājās zābakus. Maiņa vēl nebija beigusies. Šalgujevs izdzina otro maiņu. Beidzot darbu, bija jānoauj kājas. Pašiem slapjiem un plikām kājām pa sasalušu zemi bija jāskrien līdz mājām – 4 kilometri. Paskrienu gabaliņu, apsēžos, ar asarām un siekalām saberžu kāju pēdas, skrienu tālāk, pēc kāda laika atkārtojas tas pats, vai uzcūrā, sasildi un skrien atkal. Sasalusi zeme ir ļoti auksta, tikpat kā nokaitēta dzelzs. Kā pēc tam sāpēja kāju pēdas! Pēc tā gadījuma mēs ņēmām līdzi tās

pašas čības. Bieži mūs kratīja, vai neesam paņēmuši kādu zivi. Ņēmām, bet pie mājām slēpām krūmos, vai kāds atnāca pretim. Ja ne, tad vakaros gājām pakal.

Ziemā sūtīja zvejot uz ezeriem. Tiklus veda ar zirgu, tālāk ar briežiem. Mēs savu nesamo nesām uz muguras. Ar visu nesamo līdz jostasvietai bridām pa priekšu, ceļu mīdami. Nonākot ezera krastā, vajadzēja notīrīt sniega laukumu, uzcelt telti, nozāģēt kokus nārām, apmest telti ar sniegu, uzstādīt krāsniņu, iekurināt, salauzt skujas, noklāt guļas vietu. Tad tik varēja atpūsties. Naktīs gulējām ar visām drēbēm, rītos galva piesalusi pie telts. Vakaros, atnākot no zvejas, paši slapji, telts auksta, kamēr sakurini, sažauj slajās drēbes, iedotos velteņus. Tādā sutoņā ej gulēt. Apēd savu gabaliņu maizes un sasalušu zivi. Kad zivis izsīka vienā ezerā, pārcēlāmies uz citu. Vienā tādā ezerā gandrīz noslīku. Inženieris Bruhanovs, kas vadīja mūsu darbu, bija lāga cilvēks, deva mums zivis vārīšanai. Vispār izturējās cilvēcīgi. Vienā dienā man un Šlemera kundzei lika pārbaudīt āķus. Ceļā sacēlās putenis, nebija vairs redzams iezīmētais ceļš. Ezera vidū bija neaizsalstošs atvars, ļoti dziļš. Kaut kā, instinkta dzīta, ar slēpēm pakāpu pāris metru sānis. Pēc nedaudz metriem jutu, ka slēpes lēnām slīgst lejā. Kaut kā atmetos ar muguru atpakaļ, te piesteidzās Šlemerīte, izvilka, kad biju ar vienu slēpi rāpus norakājusies kādu gabalu, apsēdos un sāku raudāt. Līdz mājām kādi 10 kilometri. Sniegs dziļš, viena slēpe, Šlemerīte kā varēdama palīdz, nakts nāk virsū. Kad ieradāmies mājās, biju sasalusi ledū. Virsdrēbes noģērba, bet kājas līdz ceļiem iesalušas velteņos. Stāvēju uz čuguna krāsniņas, lai atkūst. Kad ledus sāka kust, tik neciešamas sāpes, ka kliežu. Tad Bruhanovs iedeva man iedzert spirtu un virsū karstu tēju. Kas notika pēc tam, nezinu. Licis sarīvēt kājas ar spirtu, sasegt un, kad atmostas, iedot vēl. Nebija ne temperatūras, ne iesnu. Kad ezeros zveja beidzās, atgriezāmies Suškovā, kur turpinājām zvejot zem ledus. Ledus biezs, vairāk nekā metru, auksts, rokas nosalušas, satūkušas, vējš svilina, apģērbs plāns. Tumsā gājām un nācām. Ziemeļos dienas ziemā tumšas. Vienīgais skaistums – ziemeļblāzmas, kuru gaismā bija pat iespējams lasīt.

Kad ziemas zvejas sezona beidzās, vajadzēja no bērza klučiem zāģēt priekš lidmašīnām kurināmo. Vispirms bija jānotīra miza, tad 5 cm gari jāsasāģē, jāsakalda. Norma 1 m³. Paprovē normu neizpildīt – maize nost. 1944. gadā lika līst līdumu, cirst kokus, krūmus, cīnīties ar saknēm, sagatavot zemi kartupeļiem. Kalnā izrakām lielu bedri, ar lāpstām un nestavām nesām laukā zemi. Naktīs visu “katlavānu” (būvbedri) noklāja ar ugunskuriem, lai zeme atlaižas. Jo pēc 50–80 cm mūžīgais sasaluums. Uztaisīja pagrabu. Ar pēdējo kuģi atveda kartupeļus, kas mums uz muguras

bija jāsanes šīnī pagrabā. Ņēmām slepus kartupeļus, glabājām. Kā no 1942. gada kartupeļi nebija ēsti. Pa šiem gadiem mūsu 2-stāvu nāras bija tukšas. Cilvēki izmīra, nosala, daži, aizsūtīti zvejā, noslika. Izmīra veselas ģimenes. Tai pašā pagraba kalniņā, kā mēs saucām, mūžīgā sasalumā, ir latviešu kapsēta, kurā apbedīta mana māsa Vera. Vienu pavasari kārtējā pārbaudes laikā atbraukušais milicis, satuntulējies kažokos, sauc, lai ejot uz Karasinas pusi, apmēram 1 km no šejienes sēdot viens sprāgoņa. Kad aizskrēja, bija par vēlu, zēns bija nosalis. Freiberga, redzot otrā dēla liķi, palika kā nenormāla, pēc kāda laiciņa arī viņa nomira.

Iestājoties pavasarim, mums pāri lidoja baltu zvirbuļu bari (sņiegari). Brālis viņus ķēra cilpās. Tie bija ļoti trekni. Tas jau bija daudz mūsu uzturā. Mamma pat nedaudz pārdeva. Tāpat irbes. Jo naudas kartīšu izpirkšanai nekad nepietika. It sevišķi, kad pēdējos gados uz kartītēm deva 4 metrus auduma.

Mūsu stāvoklis bija atkarīgs no frontes stāvokļa.

1945. gadā, pārļasot kartupeļus, apēdu dažus svaigus kartupeļus. Saslimu ar dizentēriju, nogulēju ilgi, zāļu nebija, deva dzert margancovku, priežu skuju novārījumu, rīsu novārījumu. Kad biju jau tiktāl, ka nespēju kustēties, ienākušais priekšnieks skaļi pateica — taisiet zārku, līdz rītam viņa nenodzīvos. Man tikai 20 gadu, esmu badā, un man jāmirst. Gribu paēst un tad mirt. Dienā Dimitrija kundze man atnesa savāritas mellenes — puslitru. Tās visas apēdu, biju aizmigusi. Atmos, viss klusu, novēlos no lažīnas, kurā gulēju, rāpus pielīdu pie kastītes, kur māte glabāja produktus, apēdu 2 karotes sviesta, 2 putniņus un kādas karotes kaut kādu biezputru, atlīdu atpakaļ un aizmiglu. Biju nogulējusi diennakti. Mamma, brālis un māsas raud, parējie klusu, jo pirms nāves cilvēkiem visumā ir labi. Guļu, elpoju mierīgi, nevaidu, kā parasts. Otrā dienā atkārtēju to pašu. Tā sāku pamazām atveseļoties. Priekšnieks izrakstīja papildu produktu devu. Līdz ar atveseļošanos visa miesa, it sevišķi uz kājām un kāju pēdām, bija it kā ar žileti sagrieztas brūces. Gulēju uz vēdera. Zāles — zivju eļļa. Pamazām brūces sadzija. Tā kā lielai zvejai vairs nederēju — bieži mocīja lēkmes un caureja —, norīkoja zvejojot ar stāvvaadiem. Salīdzinot ar visu pārējo, šis darbs bija atpūta. Zvejojām divatā. Iemet tiklu, turi laivu pa straumi, lai tikls peld, pēc zināma laika pārbaudi. Un tā visu dienu. Tādos brīžos vienmēr atmiņas par mājām un vienīgā vēlēšanās — atgriešanās. Tā zvejojot, neviļus sākām dziedāt. It sevišķi dziesmu:

Par dzimteni dziesma man sērīgi skan,
 Par dzimteni, dzīvot kur vēlēts nav man,
 Kur zvaigznītēs rakstīts mans bērņības stāsts,
 Nav aizmirstams mammiņas mīļotais glāsts.

Kur vēl tā kā dzimtenē putniņi dzied,
 Kur vēl tā kā dzimtenē puķītes zied,
 Kur vēl tā kā dzimtenē ozoli šalc
 Un dzintartīrs strautiņš tek, putodams balts.

Ak, teci jel, saulīt, uz dzimteni steidz
 Un viņai no manis daudz sveicienu teic,
 Un noskūpsti dzintara jūrmaļu tu,
 Kur dzimu un bērnību pavadīju.

Ak, dzimtene dārgā, tavs zudušais dēls
 Nāks mājās, kaut arī vakars būs vēls.
 Kur pirmoreiz sauli viņš ieraudzīja,
 Tur dusa būs salda un pēdējais vaids.

Dziedājām caur asarām. Sev devām solījumu izturēt, lai nāktu kas nākdams. Sliktāki nebūs, kā bijis.

Reiz zvejojot, noķērām metru garu nelmu. Mums to tā gribējās nogaršot, ka nolēmām riskēt, nerēķinoties ar sekām. Pārdalījām zivi uz pusēm, galvu iemetām upē. Zivi nomazgājām, saulē apžāvējām, lai nebūtu asiņu. Vakarā diezgan tālu no mājām piestājām krastā. Zivs vienu galu piesējām ap vidu, tad vairākās vietās pie kājas, bikses, kas bija kuplas, vairāk sakrokojām un braucām mājās. Sirds jau pukstēja. Viss tomēr laimīgi beidzās. Mamma zivi iesālīja un deva pa šķēlītei pie maizes.

Tā kā karš jau bija beidzies, mūsu dzīves apstākļi arī uzlabojās. Suškovā bija jauns priekšnieks Šadrins. Kratišanas beidzās. Tos pāris cilvēku nebija nozīmes kratīt. Šadrins vienmēr iekārtoja darbus, lai kāds no ģimenes būtu pie zivīm. Uz kartītēm devu arī palielināja.

Suškovā mums skolas nebija. Ar mums kopā bija Aplociņa kundze no Liepājas ar meitu. Liepājas mākslas vidusskolas dibinātāja. Tikko bija atpūtas brīži vai lija lietus, Aplociņa kundze mūs izglītoja, daudz stāstīja par vēsturi, literatūru, ģeogrāfiju. Bija ļoti daudz ceļojusi. Neuzkritoši citā reizē pārrunu kārtā atprasīdama. Viņas vīram pēc atbrīvošanas no nometnes neatļāva braukt pie ģimenes, tad Aplociņa kundze neizturēja un pakārās. Bija Jēkabsons Erna, kura mūs, jaunatni, vienmēr uzpurināja. Iemācīja pasmaidīt vissmagākos brīžos. Kaut pati ļoti cieta. Mājās bija palikusi meitiņa, par kuru ļoti pārdzīvoja, jo neko nezināja.

Tad saslimu ar locītavām, aizveda uz Igarkas slimnīcu. Pēc izveseļošanās norīkoja darbā zivju rūpnīcā. Darbs – izkraut ar nestavām no kuģīša zivis vai no baržām – sāli. Jānes pret kalnu līdz rūpnīcai – un

tā katru dienu, nerēķinot stundas, ja zivis atveda maiņas beigās — jāizkrauj. Ja atbrauca pakaļ gatavai produkcijai, tad mucas pa šito nogāzi vajadzēja novelt. Negribu ne atminēt. Lielās mucas, kurās bija baliki, — tās gāja specpasūtījumam, tās veda ar zirgu pa apkārtceļu. Atkal saslimu, mocīja caureja, krampji, vemšana. Norikoja darbā kokzāģētavā pie dēļu kraušanas. 1947. gadā paklīda valodas, ka bērni, kas nav bijuši izvešanas brīdī pilngadīgi, var atgriezties mājās. Daudzi atgriezāties. Pēc saņemtām ziņām no aizbraucējiem par to, kā ir mājās, mamma nolēma, ka ar pēdējo kuģi sūtīs mani ar brāli. Septembra beigās aizbraucām uz Krasnojarsku. Ar lielām grūtībām dabūjām biļeti līdz Rīgai. Paši braucām pusbadā, vēl mūs apzaga. Līdz Rīgai braucām no cilvēku žēlastības, jo bads jau nebija svešs. Pārbraucot robežu, raudāju. Kaut bija vēls rudens, likās, ka visa pelēkā daba tev uzsmaida. Saulīte bija tik silta un spoža pirmo reizi mūžā.

Rīgā sagaidīja krustmāte — tēvamāsa. Pēc pāris dienām mums ļoti nepieklājīgā veidā no namu pārvaldes pateica, lai nekavējoties braucam prom. Braucām uz Liepāju pie otras tēvamāsas. Arī te mums nebija vietas, jo nepierakstīja, baidījās. Liepāja tanī laikā bija aizliegtā zona. Ēst gribējās šausmīgi, kas nav badu redzējis, tas to nesaprot. Kauns bija tik daudz ēst. Ar brāli nopirkām maizes kukuli, izgājām jūrmalas kāpās, sēdējām un ēdām. Aizbraucām uz mūsu mājām, tur dzīvoja tēva trešā māsa. Karš visu izpostījis. Tante ar onkuli uz drupām uzcēlušī mazu mājīņu. Arī šeit laime nesmaidīja. Mēs bijām izstumtie, kas visiem kā rēgs kaut ko atgādināja. Brālis palika dzīvot tēva sētā pie tantes, mani paņēma mammas brālis Pērkonē pie sevis. Izrādās, atbraucot dzimtenē, kur likās viss tik mīļš un silts, kaut jau novembris, nav vieta zem saules diviem cilvēka bērniem. Dokumentu vietā izziņa. Pie onkuļa dzīvodama, palīdzēju mājas darbos. Uz pavasara pusi mammas bērņības draugs uzaicināja strādāt ciema padomē par sekretāri. Krievu valodu pratu. Tā 1948. gada pavasarī sāku strādāt. Ar darbu tiku galā. Priekšsēdētājs knapi prata parakstīties. Visi darbi bija jāveic man. Tikai mācīties nekur neņēma pretim. Tikko anketā uzrādīju, ka biju izsūtīšanā, durvis aizvērās.

1949. gada martā no rīta tiku uzmodināta no nepazīstama cilvēka. Lika paņemt papīru un spalvaskātu un braukt līdzī. Aizveda vienās lauku mājās, kur jau bija automašīna ar karavīriem. Sapratu, kas te notiek. Lūdzu, lai mani laiž prom, sāku raudāt. Uzklieziens — raksti vai stājies viņiem blakus. Cilvēks, kas vadīja izvešanu, tiešām ar velnišķu prieku noskatījās cilvēku ciešanās. Tāpat kā mūsu mājas 1941. gadā, tika izlaupītas arī šīs.

Tūlīt sākās kolhozu dibināšana. Nodibinoties kolhoziem, ciema padomes apvienoja. Pārgāju strādāt kolhozā par rēķinvedi kasieri. Sāku mācīties

grāmatvežu kursos Liepājā. Pēc neilga laika tiku "pārvesta" par kultorgu. Darbs veicās pat ar panākumiem.

1950. gada oktobra beigās īsi pirms svētkiem pie manis sarkanā stūrīti ienāca nepazīstams vīrietis. Laikam stādījās priekšā, neatminu. Pajautāja, ko daru, izlasīja sienas avīzi, kuru pašlaik sakārtoju, — ļoti labi. Pajautāja par turpmāko darba plānu. Pastāstīju, ko vēl nolemts veikt. Uzslavēja par gaumīgi iekārtoto sarkano stūrīti. Lika, lai apsēžos. Tad pateica, ka iesim uz dzīvokli, man jābrauc atpakaļ. Paliku kā pārakmeņojusies. Kad atguvos, protestēju, jo bija atļauja atgriezties. Kad aizgāju uz mājām, kur dzīvoju, sveši cilvēki kravāja manas mantas. Tā atkal ar maisu uz muguras atstāju dzimteni.

Aizveda uz Liepājas cietumu, ievēdot kamerā, noņēma noteikumus no sienas. Aizcirtās durvis, un bija dzirdams krieviski teiktais — "opasnij gosudarstvennij prestupņik"* . Pēc kāda laika atnāca pakal, aizveda uz telpu, kur sēdēja divi vīrieši, un sākās nopratināšana, ko prasīja, neatminos. Nākošā telpā man uzkāra kaklā kaut kādu šilti un fotografēja no visām pusēm, pēc tam no visiem pirkstiem noņēma nospiedumus. Tas viss notika tik brutāli un satriecoši, ka nespēju ne parunāt, ne domāt.

Otrā vakarā ar pasažieru vilcienu, kur viena kupeja bija restota, mani aizveda sarga apsardzībā uz Rīgas Centrālcietumu. Priekšā jau bija daudz cilvēku, arī ar maziem bērniem un zīdaiņiem. Raudas nevienu neinteresēja. Pusdienās iedeva kāpostu zupu, pa virsu peldēja tārpi. Tā sākās mans otrais ceļojums uz Sibīriju caur pārsūtīšanas cietumiem. Ieskaitot Liepāju un nobeidzot ar Krasnojarsku — to bija seši. Visdrūmākais bija Krasnojarskas cietums. Vispirms jau cietuma sētā salā vajadzēja stāvēt un salt, kamēr visus izsauca pēc uzvārdiem. Vajadzēja atsaukties. Te dabūju dzirdēt, ka mans brālis arī tiek izsaukts. Telpā, kurā tikām novietoti, uz cementa grīdas gulējām bez nārām, apkures nebija. Augšā pie griestiem mazs lodziņš. Ūdens pilēja no griestiem. Atejas vajadzībām smirdošs toveris. Šis bija visdrūmākais cietums. Ziemu nodzīvoju sovhozā. Pavasarī ar kuģīti veda tālāk, kur sastapu brāli. Brālis bija saņemts ciet darbā netīrās darbadrēbēs. Pateikts — māsa brauc atpakaļ un mammas vēlēšanās, lai bērni dzīvotu kopā ar viņu. Tā mūs aizveda līdz Jeņiseiskai un izsēdināja. Te mēs iepazināmies ar visiem otrreiz izsūtītiem. Visi turējāmies kopā un cits citam palīdzējām. Strādāju ēdnīcā par oficianti, biju vismaz paēdusi. 1959. gadā atkal atgriezās mājās un atkal oktobrī.

1990. gada pavasarī

* Bīstams valsts noziedznieks.

Viktorija Štikāne

RAGANU MEDĪBAS LATGALĒ

1984. gada augusta "Cīņa" publicē dzejnieka Ojāra Vācieša centrālajai presei domāto rakstu "Pavisam personiski", kurā autors stāsta par saviem desmit gadu vecumā pirmajiem burvīgajiem iespaidiem tēva mājās 1944. gada septembrī, kad visapkārt rosijušies padomju karavīri un vakarā dziedājuši savas dziesmas, bet viņš, no mājiniekiem paslēpies, sēdējis dārzā zem ogulāju krūma, sūkājis zaldātu pasniegto cukurgraudiņu un priecājies par jauno, daudzsološo dzīvi līdz rītausmai.

Varu iedomāties, cik jauka bija septembra dziesmotā nakts Igaunijas pierobežā, bet vai Vācietis spētu iedomāties, kādām dramatiskām "skaņām", sāpīgām nopūtām, izmisīgu neziņu un rūgtām asarām bija piesātināta Jāņu nakts 1941. gada 23.–24. jūnijā Latgalē, mana tēva mājās – un ne tikai tēva... Kad šķietami rāma, bet tik nežēlīgi cietsirdīga, nāvīgi dzeloša vara vienā naktī izdzēsa trīs nevainīgu vīru dzīvības.

Nevainīgu!

Dzīvoju pie vecākiem Rēzeknes apriņķa Ružinas pagasta Meža-Juru ciemā. Ciems nebija liels – 12 saimniecības ar platību no 5 līdz 25 ha. Ciemā dzīvoja tikai latvieši. Visi bija paēduši, apmierināti un draudzīgi, naidis kā tāds ciemaļaužu vidū neeksistēja. Tad man likās – tā ir neliela, pieticīga "laimeszeme". Mēs, mazie un pusaudži, gājām skolā, lai prastu ne tikai valodas un rēķinus, lai zinātu ne tikai savas tautas, savas zemes vēsturi, bet augtu arī garīgi. Katrs nesām uz skolu santīmus – 10, 20 vai vairāk, cik kuram vecāki varēja atļauties, lai palīdzētu valstij ātrāk uzcelt Brīvības pieminekli, labāk iekārtot Brāļu kapus; ziedojam santīmus Draudzīgajam aicinājumam, lai papildinātu skolas bibliotēku ar jaunām, vērtīgām grāmatām un dažādiem žurnāliem. Bet sapņi, sapņi, kā tas jaunībā mēdz būt, sniedzās pāri ne tikai savam dzimtajam novadam, bet tālu, tālu aiz dzimtenes robežām. Mēs dzīvojām un cīnījāmies kopā ar V.Lāča zvejnieka dēlu – Oskaru pret privileģēto tēvadēlu un citu aizspriedumiem, domās dziedājām kopā ar slaveno Teodora Reitera kori, soļojām visur līdz Jānim

Daliņam un lidojām līdzī Cukuram, kurš ar paša sakomplektētu vecu lidmašīnu nosēdās Gambijā, utt.

Kaimiņu sādžās visapkārt dzīvoja lielākoties krievi. Arī tie visi bija labi, tikai paretam, kad viņi saplūcās savā starpā, skrēja pie mūsu tuvākā kaimiņa — aizsarga, lai viņš kaušļus salabinātu. Un tas bija aizsarga vienīgais sabiedriskais pienākums, ko viņš labprāt un ar prieku veica, lai neviens neciestu.

1940. gada jūnijā man bija bezmaz 18 gadu — tātad pilngadīga. Tanīs baismo pārvērtību dienās Rīgu neredzēju, bet Daugavpili gan... Vēl lāgā nebija izskanējušas Dubrovina, Blūzmaņa un citos pilsētas dārzos un skvēros pēdējo Latvijas dziesmusvētku atbalsis, vēl tās šūpojās Stropu prieku galotnēs, kurām jau bija jūtama divaina pieskaņa, kad pa Lietuvas šoseju uz Daugavpili, putekļu mākoņos tīti, dārdināja padomju tanki, kad pāri Daugavai uz Vienības tilta gar abām malām svešzemnieki izveidoja blīvas kordona stīgas, lai tanki netraucēti varētu ripot tālāk pilsētā iekšā... Un pēc tam manā dzimtajā aprīņķī, manā sādžā...

Pienāca 1941. gada jūnijs ar Jāņu vakaru.

Dažas dienas iepriekš Vācija bija sākusi karu pret PSRS. Nez no kurienes radās rīkojums ciema centrā sagatavot lielu mucu ar ūdeni, kokā pakārt lemesi un katru nakti nodrošināt no trim mājām pa dežurantam ar uzdevumu, ja parādās kāds svešinieks, sist lemesi un celt trauksmi. Ciema ļaudis cītīgi pildīja dotos norādījumus. Līgo vakarā bija jādežurē vienam no mūsu ģimenes, otram no aizsarga mājas un trešam — kaimiņu onkulim Pēterim. Novakarē pie dežurantiem kopā ar kaimiņu meitenēm aizgāju arī es. Sēdējām un tērzējām. Onkulis sūrojās, ka viņam rīt jāejot plaut sienu, bet te jāšēžot bez vajadzības. Apsolījāmies onkuļa vietā dežurēt, un viņš aizgāja. Ne tērzēšana, ne dziedāšana mums neveicās, valdīja nospiedoša, drūma sajūta — sācies karš, kaut kur jau līst asinis. Aizgāju mājās arī es, dežurēt palika jaunākais brālis. Miegas nenāca, domas par karu mācās virsū kā lietuvēns.

Apmēram pēc pusstundas ārpusē dzirdēju steidzīgus soļus, tas bija brālis no dežūras. Dzirdēju, kā, otrā istabā tētim kaut ko klusi pateicis, aizsteidzās atpakaļ. Pēc laiciņa saģērbies aizsteidzās arī tētis. Aizgāja un pazuda. Pa atvērto logu istabā nāca divainas skaņas: kaut kas tā kā skrēja, kaut kur dārzā šņakstēja runkuļu lapas un kartupeļu laksti, kaut kas elsoja — citādi viss bija klusu. Tad pēkšņi pie āra durvīm kāds bikli klauvēja. To padzirdusi, mamma steidzās atvērt durvis, pa tām iemuka kaimiņa mazā meitene — rasā izmirkusi, ar zemēm notašķījusies, bāla un izbijusies stāstīja, ka ciemā esot iebrukuši zaldāti un ķerot visus ciet. Pagāja daži mirkli, un atkal gar

māju bija dzirdami jau vairāku gājēju steidzīgie soļi. Durvīs atskanēja draudīgi sitieni. Kad mamma atvēra, istabā iebruka kādi pieci bruņoti vīri: viens ar laternu rādīja gaismu, otrs skatījās kaut kādā lapā – sarakstā, trešais atrāva man no galvas segu un ielūkojās, kas guļ. Mani un mazo meiteni neaiztika, bet lielajam brālim uzkliedza pacelt rokas un nostāties pie sienas. Viens zaldāts ar šautenes durkli izpurināja gultas matraci un pavēlēja brālim nākt līdzī. Pārējie divi vai trīs pa visiem kaktiem, pagrabu un saimniecības ēkām kaut ko meklēja, neko neatraduši, aizgāja. Mēs, mājās palikušie, gaidījām, kas būs tālāk. Gāja jau uz rīta pusi, bet neviens nerādījās. Nolēmām ar mammu iet meklēt pazudušos. Izgājām cauri sādžas centram, gar ūdens mucu un lemesi, bet nekā neredzējām. Ejot gar centra kaimiņu mājām, pēkšņi aiz klēts stūra iznira zaldāts ar šauteni un uzkliedza: “Kuda?”* Kad mamma paskaidroja gājiena iemeslu, zaldāts pavēlēja iet līdzī. Māja bija liela – dzīvojamā istabā darbojās tāds kā štābs, tur arestētos veda vispirms... pēc tam uz otru istabu, tā nebija mēbelēta, varēja “vainīgos” izsēdināt, kā patīk.

Kad miliča pavadībā iegājām istabā, sastingām: uz grīdas gar sienmalām sēdēja arestētie, starp tiem arī tētis un brāļi, mums norādīja uz solu. Istabā pie durvīm dežurēja milicis un zaldāts ar šauteni pie sāniem. Kamēr sēdējām, arestēto skaits vienmēr auga. Aizsargu pāris reižu izsauca ārā, un, kad viņu atkal iebrūda istabā otrreiz, – viss viņš bija novārtīts ar zemēm, seja sasista zilumos, viena acs sarkana tikko turējās pieres dobumā. Tā saveda vienu pēc otra gandrīz visus sādžas vīriešus – jaunos un vecos, pavadot ar kodīgām piezīmēm, nikni nometot zemē meklētās trofejas, un tās bija: onkuļa Pētera durklis, ko sev par postu kā suvenīru bija pārnesis, atgriežoties no Pirmā pasaules kara. Vectēvs to glabāja savā gultā zem matrača un vakaros ar to plēsa skalus krāsns iekuršanai, bet pa cūku bērnu laiku tas gāja pa sādžu no rokas rokā, jo bija labākais ierocis lopiņu kaušanai. Otrs “briesmīgais” ierocis tika nomests pie sargkareivja kājām – tā bija bērnu spēļu pistolīte, kuru Rīgas onkulis bija atvedis māsas puikīnam. Tā bija nodevēju solītā bagātība, jo, kā vēlāk noskaidrojās, provokatori bija varmākām solījuši daudz vairāk: pilnus pagrabus ar šautenēm un granātām, pat ložmetējiem, citādi sarīdītie, piemānītie varasvīri nebūtu braukuši 30 kilometrus no Rēzeknes uz Meža-Juriem pēc viena veca durkļa un bērnu spēlītes. Aizsarga šauteni laikam kāds no “štāba” vīriem turēja savās rokās – tas bija vienīgais ieguvums.

Pa to laiku saule jau bija gabalā, govīs kūti neslauktas māva, sivēni un citi lopiņi nebaroti gaidīja mūs. Mazais, mājās palikušais brālis, nevarēdams

* Uz kuriem?

nevienu sagaidīt, gāja mūs meklēt. Zaldāti bija viņu noķēruši, nostrostējuši un aizsūtījuši mājās, piekodinādami, lai ārpus mājas nerādotos. Uz vairākkārtēju mūsu lūgumu, lai mūs abas atbrīvo, bija ilgi jāgaida, tomēr beidzot palaida vaļā. Pārējos priekšpusdienā, kad no aizmeža piebrauca divas smagās mašīnas, salādēja iekšā un aizveda, piedraudēdami, ja neizdošot divus jaunos puisus (aizsarga vecākais dēls ar brālēnu paguva izbēgt), tad aizvedīšot mūs visus... Acīmredzot plāns bija jāizpilda obligāti — ko 14. jūnijā nepaguva izvest uz Sibīriju, tos 24. jūnijā steidzīgi bija jāved uz Rēzekni nokaušanai.

Pastarā diena bija galā, iestājās nakts, tā šķita vēl briesmīgāka. Cieši saspiedušies ap mammu gultā, iemigt nevarējām, galvu un sirdi plosīja briesmīga neziņa. Kāpēc tāda sodība? Kas būs rīt? Kā dzīvosim, kā strādāsim? Un, kad pusnakts bija pāri, izdzirduši ārpusē atkal steidzīgus soļus, nodomājām, nu klāt arī mūsu stunda. Atkal steidzīgi klauvējieni, atkal vīriešu balsis, kuras bailēs likās mums svešas, — tie bija tētis un abi brāļi. Kamēr pārrunājām notikušo, ausa rīts. Pirms sākt dienas darbus, steidzāmies pie kaimiņiem lūkot, vai citi arī atgriezušies.

Pārējie sādžas vīri nāca mājās kad kurš, bet trīs — aizsargs, onkulis Pēteris un jaunais puisis Donots — nerādījās. Gaidījām dienu, gaidījām otru — velti. Apkārt klīda visādi briesmu stāsti, bet, kad stāsti pārvērtās faktos, kādi nebija nedz dzirdēti, nedz pasakās lasīti, nezinu, kā citiem, bet man likās, ka tas nav cilvēku prāta, cilvēku roku darbs, bet ļauni murgi, kam nevar atrast atbilstošu apzīmējumu. Un ka ļaundari, sadisti, savus necilvēciskos darbus slēpdami, varēja nevainīgos upurus (aizsargs Pēteris Ružāns, mans onkulis Pēteris Stikāns, Donots Mačuļskis — kaimiņš) vēl dzīvus vai pusdzīvus novilktiem nagiem, apdedzinātām pēdām, noplēstām ādām un matiem, izdurtām acīm, bāzt kanalizācijas caurulēs, tualesu šahtās u.c. — un kāpēc? Vēlākos gados ar tamlīdzīgu sadismu un ņirgām izcēlās Hitlera kalpi — viņi tomēr cīnījās ar ienaidniekiem. Bet sarīkot tādu cilvēka prātam neaptveramu slepkavošanu, kādu sarīkoja mūsu “draugi un labvēļi”, kuri ieradās 1940. gada jūnijā, lai mūs pasargātu no fašisma draudiem, un “draudzības” vārdā bez vainas, bez tiesas, bez jebkādiem pierādījumiem nodot sadistu rokās uz mokām un nāvi vienkāršus zemes rūķus?!

Apmēram pēc nedēļas, kad mūsu zemē ieradās citi glābēji, ciemā pienāca ziņa: kam esot pazuduši tuvinieki, radi vai pazīstamie, lai braucot uz Rēzekni. Nākošajā dienā rītā agri no sādžas izbrauca trīs pajūgi, nodrošinājušies ar palagiem, segām, virvēm un dēļiem, lai pārvestu mājās piederīgo liķus, jo ceļš bija tāls. Mēs, kuri varējām, pavadījām viņus ar asarām.

Mums likās, ka saule atkal novērsusi no mums savu seju, ka laiks ir apstājies, daba pamirusi kā pirms zemestrīces: rokas trīcēja, darbs neveicās, un, nevarēdami sagaidīt vakaru, ik pa brītiņam sūtījām mazākos uz sādžu lūkot, vai nebrauc, vai nav jāiet sagaidīt. Vakarā vēl atgriezās visi trīs pajūgi tukšā – viens savus piederīgos nav varējis pazīt.

Izrādījās, ka mūsu ciema upuri nav vienīgie. Rudenī, kad atgriezās Rēzeknē, lai turpinātu mācības, starp dzīvajiem vairs nebija mana skolotāja – inspektora Pīlapa, nebija pilsētas un apriņķa labāko ārstu Strūves un Gavara, nebija policista Sivgaļa, nebija daudzu citu pazīstamu, bet vēl vairāk nepazīstamu. Viņi, nevainīgie upuri, faktiski viņu kailie kauli, atdusas Rēzeknes pilsētas Brāļu kapu kopējā tranšējā, kur pat 1988. gada 25. martā rēzekniešiem neļāva nolikt ziedus – sūtīja uz Rīgu, ja tik ļoti gribot, lai liekot ziedus tur.

Redzams, ka vēl šodien daudzi visvarenie nevar atbrīvoties no visatļautības “sindroma”, nespēj pārkārtoties – un kāpēc?

Būtībā no sliņķiem un blēžiem tai laikā neko citu nevarēja gaidīt, jo visi viņi dzīvoja pēc svaigiem internacionāliem lozungiem, un tie mums tika pasniegti gatavi, kā tas ir vēl šodien, tikai tad tie nebija tik sarežģīti, piem.: “To tvojo, to mojo!”* – vai atkal: “Teperj ņi mojo, ņi tvojo, a vsjo naše!”** – tāpēc viegli iegaumējami. Daudzi, kuriem “tik ļoti gribējās strādāt”, bet zemes nebija tik daudz, cik vēlējās, fiksi pārkārtojās, un viens otrs, nevarēdams sagaidīt, kad viņam zemi un gatavu mantu piešķirs valdība, sāka rīkoties pēc sava prāta. Turpat kaimiņu sādžā atradās jauns cilvēks ar “gaišu galvu”, savervēja ap sevi domubiedrus, pa kluso sameklēja mūsu ciemā simpātiju, sadraudzējās ar viņas tēvu tikpat kā ar divpadsmito apustuli, un lieta darīta. Pats organizators atklātajos darījumos nav piedalījies, bet vērojis no malas, kā tiem citiem veiksies, un vēlāk, glābdamies no atmaksas, esot Latgales otrā malā apprecējis latviešu meiteni un nesodīts dzīvojot vēl šodien. Bet sādžas centra saimnieku ar meitu nez kāpēc 1949. gada martā tie paši “draugi” izsūtījuši uz Sibīriju – neesot maksājis nodokļus, nepildījis nodevas. Bet viens no nodevēja rokaspuišiem – tante, onkuļa Pētera māsa, atceras vēl tagad – topavasār pa sējas laiku esot onkulim prasījis, lai tūlīt viņam iedodot miežus alum, onkulis atbildējis, iedošot tikai tad, kad apsēšot laukus, un kā pateicību saņēmis tanī laikā nereti dzirdētu vārdu – “zapomņiš!”***. Kad lauki bija apsēti, kad mierīgi varēja svētīt Jāņus, onkulim par pūru miežu bija jāatdod

* Tas tavs, tas mans!

** Tagad nav ne mans, ne tavs, bet viss mūsu!

*** Pieminēsi!

sava dzīvība, jāatstāj jauna sieva un divi mazi dēliņi — viens jau staigāja zem galda, otrs dažus mēnešus vecs šūpulī — likteņa varā. Un tas neliešu acīs bija onkuļa lielākais grēks, tādi un tamlīdzīgi “grēki” droši vien bijuši arī parējiem — nāvei nolemtajiem.

Skaidrības labad gribas piebilst, ka līdz padomju varas ienākšanai Latvijā mūsu apvidū nekāds tautu naidis nepastāvēja, sadzīvojam vienlīdz labi ar visiem — gan poļiem, gan krieviem, arī ar cittautībniekiem un citticībniekiem bez lozungiem, bez speciālas žēlsirdības un draudzības. Kad sādžā dzēra kāzas, rikoja bēres vai kristības vai svinēja gadalaiku vai baznīcas svētkus, bez nelūgtiem ciemiņiem neiztika nekad, un katreiz viņi visi tika pacienāti, kā pienākas. Arī kautiņu starp krieviem un latviešiem nebija, latvieši tādus neatzina un no jebkādiem asumiem izvairījās, ne tā, kā O.Vācietis stāsta savā rakstā par igauņiem.

Tāpēc tagad mums ar pārkārtošanos iet grūti. Kā lai iemācās strādāt tā, kā nākas, un par pastrādāto atbildēt, ja četrdesmit piecus gadus mēs esam mācīti otrādi — dzīvot uz citu rēķina.

1988. gada 29. septembrī

Frīdrihs Kārklīņš

PIE LIELĀ KAIMIŅĀ

Ž.Spure: "Latvija bija pārvērsta par tautas cietumu. Mums jāvērs skati uz mūsu lielo kaimiņu..."

Padomju Savienībā verdzība iznīcināta uz visiem laikiem..."

"Lai dzīvo biedrs Staļins! Urrā!"

Latvijas Tautas Saeimas 1. sesija 1940. gada 21. – 23. jūlijā.

Stenogrammu atreferējums.

R., 1940, 11., 12., 14., 15. lpp.

Ir 1941. gada 21. jūnijs. Esmu 24. strēlnieku korpusa 639. vieglās artilērijas pulka vada komandieris, leitnants topogrāfs. Nivelēju Rumbulā aerodromu. Tagad tur ir autoveikals "Starts". Ierodas denščiks, esot jābrauc uz Rīgu pie priekšnieka. Ap plkst. 17 ierodos Valdemāra un Elizabetes ielu stūrī, Armijas štābā. Pie durvīm sagaida divi čekisti un aizved uz ēku Lielās Ģildes sētā. Priekšnieks esot šeit. Pa kāpnēm, kurās plecu pie pleca stāv čekisti, mani uzved otrajā stāvā. Ieved kabinetā ar seju pret Lielo Ģildi. Pie loga aiz galda sēž "priekšnieks" – kāds majors. Sasveicinās, apsēdina mani sev pretī pie galda. Tad no "Belomor" paciņas izņem papirosu un sniedz pāri galdam man pie sejas: – Davai, zakurim! – Atbildu: – Spasibo, ņe kurju!* – Šajā brīdī sajūtu galvai abās pusēs piespiestus naganu stobrus...

– Ruki vverh!** – Kad paceļu rokas, vienu stobru atņēmu. Pārbauda kabatas. Izņem "VEF-MINOX".

– Čto eto takoje? – Fotoaparāts. To atņēmu kopā ar citām mantām. Atņēmu siksnu, izgriez bikšu pogas, tad saka: – Ti arestovan! – Tad sitiens pa sprandu un – šagom marš!***

Aizved lejā pagrabā, kur telpas ar durvīm kā cietumā ar skatlodziņiem. Iegrūž kamerā un aizslēdz durvis. Ir sestdienas vakars. Pulkstenis apmēram 18. Cilvēki steidzas mājās no darba. Es nesteidzos.

* Sasmēķēsim! – Paldies, nesmēķēju!

** Rokas augšā!

*** Kas tas tāds? – Tu esi arestēts! – Soļos, marš!

Kamerā deg elektrība. Apskatu kameru. Divi Vīnes krēsli, uz tiem saberztu papirosu atliekas. Uz grīdas kaņepāju paklājs, zaļš ar sarkanām strīpām. Sienā ieskrāpēts uzraksts: "Esi uzticīgs līdz nāvei!" Pie sienas uz grīdas guļ divi cilvēki. Abi noslepkavoti. Apguļos uz šineļa līdzās līķiem. Dzīvs neceru no pagraba izklūt.

Pa brīdim atveras durvju skatlodziņš. Reizēm dzirdu, ka blakus kamerās ievad apcietinātos. Tad viss apklust.

Apmēram pēc pusnakts atveras durvis un atskan komanda: — Na vihod!* — Domāju, ka nāve klāt, cēlos un gāju. Sargs aiz muguras komandē: — Napravo, naļevo, verņis naļevo, zahoģi! —** Atveru durvis, pret ieeju lampa ar spilgtu gaismu. Aiz galda sēž čekas majors, runā lauzītā latviešu valodā, pavēl rakstīt uz mājām vēstuli. Jautāju: — Vai rakstīt, ka esmu arestēts? — Nē, es tev pateikšu, kas jāraksta sievai. Aizbraucu savā darbā, atsūti veļu.

Tad uzrakstu adresi un čekists ar vēstuli aiziet. Šajā brīdī zvana telefons, un majors saka: — Kerre slušajet... —*** Mani aizved atpakaļ uz kameru. Pēc dažām stundām esmu atkal pie majora Kerres, jo no mājām ir atsūtīta veļa. Bija arī produkti, bet tos man neatdeva.

Atkal kamerā. Uz rīta pusi uzliek roku dzelžus, izved pagalmā. Nelielā kravas automašīnā nogulda uz grīdas. Sargs ar naganu sēž līdzās. Tā 22. jūnijā rītā (apmēram tajā laikā, kad sākās karš) braucu uz Šķirotavas staciju. Stacijā vilciena sastāvs — lopu vagoni ar aizrestotiem lodziņiem. Vagonos vīrieši, sievietes, bērni. Vagonā, kurā ievieto mani, ir zemnieki no Gudenieku pagasta, virsnieki, policisti. Satieku pazīstamus virsniekus: sakaru bataljona radiovada komandieri pulkvedi Rozenbergu, Atsevišķā artilērijas divizona kapteini Briedi, 6. Rīgas kājnieku pulka 6. sakaru rotas komandieri kapteini Apsīti, 3. Jelgavas pulka rotas komandieri kapteini Jāni Vanagu. Daļa ir arestēti 14. jūnijā Litenē, daļa Rīgā. Kapteinis Fridrihs Jenčs bijis tajā pašā pagrabā, kur es. Vagonos esošajiem nav dots ēst. Nāras divos stāvos, grīdā caurums. Vagoni pārpildīti, cilvēki pārmaiņus guļ uz nārām un grīdas.

Svētdienas rītā, 22. jūnijā apmēram plkst. 11, sākam braukt ciemos pie lielā kaimiņa...

Vilciens brauc ātri, bez pieturām. Uz staciju peroniem stāv karavīri, čekisti. Neliela apstāšanās Ogrē, uzņem "pasažierus".

Braucot caur apdzīvotām vietām, ieslodzītie meta pa vagonu spraugām zīmītes, rakstītas uz avižu strēmelēm, kabatas grāmatiņu vākiem, papirosu paciņām. Lielāko daļu tās uzlasīja čekisti. Arī es, braucot caur Līvāniem,

* Iznākt!

** Pa labi, pa kreisi, pagriezies pa kreisi, ej iekšā!

*** Kerre klausās...

izmetu zīmīti. Pēc daudziem gadiem, satiekot sievu, uzzināju, ka viņai zīmīte ir aiznesta. Uzzināju arī, kā nogādāta mana Kerres diktētā vēstule. Tajā 21. jūnija naktī manā dzīvoklī Tērbatas ielā ieradās divi krievi un ebrejs. Sieva bija mājās. Ienācēji iedeva vēstuli, paņēma veļu, produktus: – Tam vsjo buġet!* – Tad sāka skatīt, laupīt dzīvokli. Paņēma zobenu, parabellumu, kartes, vēstules. Kad čekisti aizgāja, sieva dzīvoklī nepalika. Vēlāk sētniece jautāja: – Kur bijāt naktī, jūs meklēja!

Karš izjauca tālākās cilvēku medības.

Nākošā pietura Daugavpils. Vagonā iegrūž divus ebrejus, kafejnīcas īpašnieku Blūzmani un kādu skārņa īpašnieku.

Tālāk braucam bez pieturām. Tie, kas pazina Latgali, ievēroja, ka pārbraucam robežu. Nākošā dienā iebraucam Babiņino stacijā. Čekas kareivji staigā pa vagonu jumtiem un dauza ar lieliem āmuriem pa dēļiem. Visus sagrupē pēc sarakstiem: zemniekus, valsts darbiniekus, virsniekus... Viriešus atšķir atsevišķi.

Virsniekus sadzen t.s. Stolipina vagonos. Tie bija vagoni, kurus pēc 1905. gada izmantoja ieslodzīto vešanai pēc ministra Stolipina rīkojuma. Vagonam viena puse bez logiem (logi uzzīmēti). Otrā pusē nelieli lodziņi un divas durvis. Vagons gareniski sadalīts divās daļās ar restēm. Apmēram 2/3 platajā vagona daļā ar dēļiem norobežoti būri. Būros gar sienām nāras 3 stāvos. Restu sienā ierīkotas aizslēdzamas durvis. Būri ir ļoti šauri, sēžot ceļi spiežas pie pretējās nāras. Vagona galos pie durvīm vietas sargiem. Katrā būrī sadzina 15 cilvēkus. Vagonā redzēju Saeimas deputātu M. Gailīti.

Babiņino stacija bija apjotā ar dzeloņdrātīm. Šķirošanas laikā kāds igaunis mēģināja pārlēkt žogam. Viņu nošāva. Kādam rīdziniekam Studentam, kurš strādāja pie Kukura, pienāca privātās drēbēs ģērbies vīrietis un prasīja "zakuriķ"**. Kad Students izņēma sudraba portsigāru un piedāvāja, sekoja sitiens pa roku ar pusķieģeli. Portsigārs nokrita zemē...

Būru durvis aizslēdz, un vilciens sāk braukt. Laika izjūta pazūd, jo no ār pasaules neko neredzam. Uz tualeti ejam sarga pavadībā pa vienam. Vagona galā. Ēst un dzert nedod. Pēc vairāku diennakšu braukšanas vecie virsnieki ievēroja, ka esam sasnieguši Maskavas apļa līniju, kur mūs vizināja kādas trīs diennaktis. Pirmo reizi ēst piedāvāja, pirms sasniedzām Maskavu. Koka bļodiņā saliktas cietas, sāļītas zivtiņas, kuru nosaukums "kamsa". Es neēdu, jo pēc visa pārdzīvotā ēst negribas. Daudzi nav ēduši no 14. jūnija, izņemot to, ja kādam laimējies kaut ko ēdamu paņemt līdzi.

* Tur viss būs!

** Uzsmēķēt.

Bet to sadalīja un noēda jau ceļa sākumā. Kuri ieēda sālitās zivis, tie mocījās briesmīgās slāpēs, jo dzert nedeva, cilvēkiem mutē parādījās baltas putas, lūpas kļuva asiņainas. Bija ļoti karsts laiks. Cilvēki mocījās netīrībā, badā un slāpēs.

Vilciens brauc tālāk. Kas pazīst apkārtni, ievēro, ka pārbraucam Urālus. Apmēram jūlija vidū kādā stacijā dzirdam:— Vozdušnaja trevoga!*— Uzzinām, ka sācies karš.

Mūs sāk neregulāri ēdināt, reizi diennaktī būrī iemet vienu maizes ķieģelīti. Laužam un ēdam. Dzert dod tad, ja vilciens apstājas. Vagonos liela netīrība. Parādās utis. Būros ieslodzītie ģērbti tā kā aresta brīdī.

Visiem sēdēt neiznāk vietas. Ja uz augšējām nārām sēž, kājas karājas lejā esošajiem uz galvām. Cilvēki mainās vietām, augšā gul, apakšā sēž un stāv kājās.

Tā pēc ilga, mokoša brauciena augusta vidū sasniedzam Krasnojarsku. Šeit pakāpeniski visus izdzen no būriem. Izkāpjot no vagoniem, sardzes ielenkumā jātup uz ceļiem. Mūs izkrata. Daudzi nokrit, paģībst. Vairāki ir ceļā saslimuši. Spilgtajā augusta saulē cits citu nepazīstam. Esam netīri, bārdaini, utaini.

Skan pavēle:— Predupreždaju, šag v pravo, šag v ļevo ščitajem pobegom, primeņajem oružija!**— Šie vārdi līdzīgi kristīga cilvēka lūgšanai atskan katru dienu daudzus gadus...

Mūs dzen uz “sanobrabotku”***. Pirts ir pazemē, turpat stacijas apkārtņē. Vienā telpā noģērbjamies, atstājam savu bagātību. Nākošā telpā kaili nostājamies uz telpai apkārt esošiem soliem, kas ir netīri un apglumējuši. Jāstāv ar paceltām rokām. Gaidām. Ienāk divas jaunas sievietes netīros ķiteļos. Vienai rokā spainis ar kaut kādu šķidrumu un koks, kam galā uztīta maša. Ar šādu pindzeli mūs apglezno. Otra mūs noskuj un noskūto uzsmērē katram uz pleca. Tās it kā būtu ziepes, ar ko mazgāties. Netrūkst arī “pirts humora”— dažas uz dzimumorgāna uzslīpē pucnazi kā uz siksnas.

Ar matu griežamo mašīnu nogriež matus, bārdu. Iedod koka ķipi ar ūdeni, un pirmo reizi ceļojuma laikā nomazgājamies. Jāsteidzas, jo nākošā maiņa jau gaida. Dvieļu nav, drēbes jāģērbj uz slapjas miesas. Kad visi ir apkopti, skan komanda:— Stanovis! Šagom marš!****— Sargu un suņu ielenkumā ejam kolonnā pa četri pa krūmainiem laukiem gar Krasnojarskas nomali. Karsta saule, putekļu mākoņi...

* Gaisa trauksme.

** Brīdinu: soli pa labi, soli pa kreisi uzskatām par bēgšanu — šaujām!

*** Sanitārā apstrāde.

**** Stāties! Soļos, marš!

Vietējie iedzīvotāji pavada ar lamām un saucieniem: — Nemci, fašisti, nemci!* — Tā mūs aizdzen apkārt pilsētai līdz vietai, kur atrodas nometnes. Vietā starp Jeņiseju un teiksmainiem, stāviem klinšu kalniem...

Pie nometnes vārtiem mūs saskaita, atkal izkrata, vai kāds nav ceļā ko atradis. Tad iedzen nometnē. Esam sasnieguši apsolīto laimes zemi, kas izrādās tikai “punkt peresilki”**....

Nometnē sabūvētas koka barakas. Apkārt dzeloņdrāšu žogi. Nometnes vidū divas mucas, vienā “kipetoks”*** dzeršanai, otrā ūdens, kur mazgāties. Pie mucām pieķēdētas skārda krūzītes.

Barakās trīs stāvos iebūvētas apaļkoku nāras. Katrā barakā ievieto 40 cilvēkus, kas veido vienu brigādi. Vienu ieslodzīto norīko par brigadieru. No barakām iziet aizliegts — “buģem streļak!”****

Saņemam uzturu — 300 g maizi, šķidru putrainu zupu ar mazu zivs gabaliņu. Nākošā dienā izsauc brigadierus un paziņo prieka vēsti: — Kas turpmāk grib saņemt ēst, tiem jāiet uz ostu strādāt. Kas negrib strādāt, var nosprāgt tepat uz vietas. — To neviens nevēlas, un sargu pavadībā ejam uz ostu, ko apjož dzeloņdrāšu žogi. Katram ieslodzītajam iedod ķerru. Jāved uz baržām milti, cementa maisi, ķieģeļi, silķu mucas. Tā brigāde, kurā esmu es, ved cementa maisus. Katram ir jāieliek ķerrā 3 maisi. Tad sargs iedod birku ar brigādes nr. Uzbraucot ar kravu uz baržas, birku iemet mucā, pie kuras sēž uzskaitvede — sieva “pufaikā” un “vaļinkos”. Vakarā birkas saskaita. Ja brigāde nav izpildījusi plānu, ēdienu neviens nesaņem.

Trešajā dienā, kad barža piekrauta, mūs iedzen baržas apakšējā telpā — rūmē — un augšējās lūkas aizver. Vienas mocības ir beigušās, jo daudziem ceļā nolaupīti apavi, ostā tiem bija jāstaigā kailām kājām pa dražām, stikliem, akmeņiem.

Rūmē esam tumsā, saspiesti bezgaisa telpā. Tualete — muca, ko sarga pavadībā iznesam uz klāja. Guļam uz grīdas. Dzirdot ūdens skalošanos gar baržu, jūtam, ka kaut kur ceļojam. Reizēm lūku atver un rūmē ielaiž svaigu gaisu.

Pirmais baržā nomirst ārsts no Rīgas — Skaidrais. Vēlāk mirst vairāki, pie tā sākam pierast. Kādu mēnesi braucam pa Jeņiseju uz leju.

Baržu velk buksieri. Mūs baro ar “suhariem” un ūdeni. Neliela pietura, kur uzzinām — esam iebraukuši Igarkā, kas ir Polārā loka robeža. Tālāk ceļojam līdz Dudinkai. Atskaitot miršanas gadījumus, sevišķu notikumu nebija. Kādu igauni piekāva, jo domāja, ka viņš ir nodevējs. No augusta

* Vācieši, fašisti, vācieši!

** Pārsūtišanas punkts.

*** Vārīts ūdens.

**** Šausim!

karstuma Krasnojarskā esam iebraukuši Dudinkā, kur pūš auksts rudens vējš. Visi salstam, jo no Rīgas izbraucām ģērbusies vasaras drēbēs. Dudinkā mūs izkrata, tad sadzen uz šaursliežu dzelzceļa platformām, kas ir bez apmalēm. Uz platformām vestas ogles. Visur put ogļu putekli. Tupam, kopā saķērušies, lai braucot nenokristu. Braucam nepārtraukti dienu un nakti, apmēram 120 km. Gar dzelzceļu visapkārt dzeloņdrāšu žogi, nometnes. Tā sasniedzam Noriļsku. Pie Noriļskas mūs ievieto kādā nometnē, kur ir akmens mūra ēkas un pirts. Pēc pirts no mūsu etapa atdala apmēram 20 pulkvežus un augstākās dienesta pakāpes virsniekus.

Pulkvedis Jommerts (Jomietis) stāstīja, kā viņš un citi arestēti. Bijis rīkojums, ka viņus sūtīs augstākajos virsnieku kursus uz Frunzes akadēmiju. Jāņemot līdzi labas drēbes un dažādas nepieciešamas lietas, vairāki koferi. Rīgā čekā tas viss atņemts un paši aizvesti uz Šķirotavu. Visi šeit, Noriļskā, atdalītie virsnieki pazuda, par viņiem runāja, ka esot nošauti. Noriļska – “brīnumpilsēta aiz Polārā loka” – tā vēlāk to nosauks kāds amerikāņu senators...

Mans ceļa mērķis – nometne jeb, kā šeit sauc, “lager nr. 7” pie Šmita kalna. Viss Šmita kalns tuvā un tālā apkārtnē apjots nometnēm. Mūsu nometne vēl nav pabeigta būvēt. Ir 10 līdz 15 barakas, būvētas no baļķiem. Apkārt nometnei dzeloņdrāšu žogs. Gar nometni žoga iekšpusē tek strauja kalnu upīte, kurai mums tuvoties aizliegts. Nepaklausīgajiem sardze šauj virsū. Mūs atkal sadala brigādēs un ievieto barakās. Būs jāstrādā. Kas strādās, saņems maizi līdz 800 g dienā. Slimie saņems 300 g. Kas negribēs strādāt, tos nolikvidēs... Pēc šāda paskaidrojuma strādāt gribēja visi. Darbs – ogļu, niķeļa, platīna rakšana virszemes karjeros.

Mūsu pirmais darbs ir platīna ieguve “priskā”*. Straujā kalnu upē izraktas bedres, kur iekšā gāžas ūdens. Vasarā atkusušā kalna grunti noskrāpē apmēram 10 cm biezā slānī katru dienu, ber ķerrās, ved pie upes un ieber bedrēs. Pēc aizvesto ķerru skaita saņemam nopelnīto maizi. Jāstrādā 12 stundas, neskaitot ceļā pavadīto laiku. Brokastis saņemam krūzi tējas, dažus graudus cukura nedēļā. Vakarā nopelnītā maize un puslitrs “buljona”, kurā kādreiz peld “jūras govys” gabaliņi.

Pēc darba jāturpina nometnes “labiekārtošana” – jāpabeidz žoga būve un jāuzbūvē soda baraka bez logiem – karceris. Ieslodzītie šo būvi ir nosaukuši par “kanģei” vai “perģilņnik”, tādēļ ka to neapkurināja. Viņi to apsildīja ar “perģašščuju parū”. Soda barakā ievietoja par sliktu strādāšanu, kaušanos, pretī runāšanu, neatļautu mantu turēšanu u.c. – ar diviem soda

* Raktuvē.

veidiem: "s vivodom" vai "bez vivodom* darbā pa dienu. Uzturs: katru dienu puslitrs ūdens un pa 3 dienām 300 g maizes.

Žogs – no nometnes puses pie pirmā žoga ir aizliegtā zona, tālāk uzrakta zemes josla, tad dēļu sēta ar šķēršļiem un dzeloņdrātīm uz abām pusēm. Atkal uzrakta josla, dzeloņdrāšu žogs, aiz kura skraida suņi. Nometnes stūros sargtorņi.

Nometne nr. 7.

Mūs ievēd nometnē, nofotografē pretskatā, profilā. Apskata un apraksta tetovējumus, citas zīmes, rētas. Atņem drēbes, izņemot apakšveļu, un iedod vateni, bikses, autus, cepuri un apavus. Apavi dažāda veida: "čuņi" – sašūti no lupatām vai "lapķi" – sašūti no striķiem. Bija arī "ČTZ" – autoriepas zoles ar brezenta virsu. Katram ieslodzītajam izsniedz lietas numuru – uz baltas drēbes ar melnu krāsu. Burts, aiz tā seko cipari. Numurs piešūts pie cepures, uz muguras un pie kreisās ciskas, un to vajadzēja zināt nosaukt, pat naktī pamostoties.

Nometnes amatpersonas un iemītnieki.

Nometnes priekšnieks, režīma priekšnieks, dažādi "zam" un "pom" un sargi.

Priekšnieki un sargi dzīvo ārpus žoga.

"Narjadčiks" – kriminālnoziedznieks, dzīvo ārpus nometnes. Ir privileģēts, staigā apģērbā bez nr., audzē matus. Bauda nometnes vadības uzticību.

"Viršblatnoji" – kriminālnoziedznieki, dzīvo ārpus nometnes, bez konvoja, nometnes "saimnieki", tieši pakļauti narjadčikam. "Blatnoji" – kriminālnoziedznieki, dzīvo nometnē, barakā ar labākiem sadzīves apstākļiem. Strādā kā pavāri, "hļeborezi"**, frizieri, norīkotāji darbā u.c.

"Mužiki" – politieslodzītie, represētie un izsūtītie. Blatnoji aplaupa un apzog mužikus un ārpus nometnes dzīvojošos brīvos iedzīvotājus. Ieguvums jāatdod narjadčikam vai viršblatnojam, kas sadala laupījumu. Ja blatnojs salaupīto patērē pats, viņš kļūst par "suku". Tas ir viņa nāves spriedums.

Mužiki ir pilnīgi pakļauti blatnojiem. Ja mužiks paceļ roku pret blatnoju, viņam draud "sukas" liktenis. Mužikiem jāiet strādāt ārpus nometnes Šmita kalna raktuvēs. Ja atkārtoti neizpilda normu, seko karceri – tas ir ceļa sākums uz liķu kaudzi aiz mazmājiņas nometnes vidū. Kad sakrājas pilna krava, liķus aizved uz kādu gravu Šmita kalna pakājē...

Labu laiku esam ieslodzīti nometnē, bet nezinām, par ko. Lai to noskaidrotu, 1941. gada oktobra – novembra mēnesī mūs pa naktīm pēc

* Ar iziešanu vai neiziešanu.

** Maizes griezēji.

darba ved ārpus nometnes uz speciālu baraku, kur būros gaida izmeklētāji. Būri varēja dzirdēt, kā pratina līdzās esošos. Dzirdēju, kā sita un pratināja kapteini Kaufeldu. Viņš sacīja, ka nav fašists, bet ir brīvdomātājs. Kāds pratināmais no Latgales, vārdā Donāts, atbildēja: — Nezinu, neprasi, neteikšu! — Sekoja lamas un sitieni.

Manas sarunas ar izmeklētāju apmēram šādas: — Ko esmu domājis par Staļinu? — Nepazīstu, neesmu pie viņa dzīvojis. — Ko esmu izteicies par padomju varu? — Neko, jo pie padomju varas nav bijusi izdevība dzīvot. — Vai man patika, ka atņēmu mantu? — Man mantas nebija, dzīvoju no algas...

Pratinātājs rakstīja, ka es “graždaņin Sovetskogo Sojuza”*. Protestēju, jo man Latvijas pasi nepaspēja apmainīt. Jautāja, vai nevēlos būt padomju pilsonis? — Nē! — Tad saņēmu ar kādu priekšmetu trīs sitienus pa galvu. Rētas ir saglabājušās uz deguna un pieres. Kad atguvu samaņu, gulēju barakas priekšā sniegā. Mani ieveda atpakaļ būrī, apsēdināja un draudzīgi uzrunāja: — Govori pa čestnomu, podpiši, ņitku na ... ņemotai!**

Tā 1941. gada novembrī parakstijos un pieņēmu padomju pavalstniecību, un nākošā rītā gāju atkal darbā.

1942. gada rudenī “nāves eņģelis” — blatnojs, kas parasti izsauca uz pratināšanu, — paziņoja: “Statja 58., punkt 10, srok 10 ņet ņlus 5 ņet poroženija, katoržnij režim!”***

1957. gadā, saņemot rehabilitācijas dokumentu, uzzināju, ka “postanovļenje”**** pieņemts 1942. gada 5. septembrī.

Nometnē nr. 7 jādzīvo un jāstrādā necilvēcīgos apstākļos. Pirmajā rudenī nomirst karaskolas pasniedzējs, Sapieru pulka kapteinis Jāzeps Brūders, Liepājā dienējušais virsleitnants Laukmanis, Armijas štāba pulkvedis Liepiņš, Kurzemes artilērijas pulka virsleitnants Otanķis, Zirnieks un Dzirnietis. Abi pēdējie bija brālēni, bet vienam kādreiz uzvārds dokumentos ierakstīts nepareizi. Tā arī viņus saucām: “ar dē” un “bez dē”.

Mūs aizved darbā, uz platformām jāber izskalotā grunts. Norāda normu — izpildīsim, tiksīm ātrāk uz nometni. Ir slapjdraņķis, strādājam, cik spējam, un padarām uzdoto. Tad aizved pie otras kaudzes. Tikai tad tiksīm uz nometni, kad visu sabērsim uz platformas. Ar pēdējiem spēkiem, strādājot ilgāk kā 12 stundas, darbu pabeidzam un salijuši velkamies uz nometni. Ceļā pakritušos sargi sit ar šauteņu laidēm un dzen uz priekšu. Pakrīt 6. Rīgas kājnieku pulka sakaru rotas komandieris Apsītis. Sargi sit, bet

* Padomju Savienības pilsonis.

** Runā godīgi, paraksti.

*** 58. pants, 10. punkts — 10 gadi plus 5 gadi katorgā!

**** Lēmums.

viņam nav spēka piecelties. Leitnants Kļaviņš ņem viņu aiz pleciem, es aiz kājām, mocīdamies nesam. Barakā redzam, ka Apsītis vēl dzīvs, bet sāk jau sastingt. Kurinām krāsni, masējam un sildām viņu. Tad Apsītis pielec kājās un bezapziņā skraida pa baraku. No rīta viņš nevarēja taisni atliekties un kļuva invalīds.

Noriļskā strādāju līdz 1943. gada jūnija sākumam. Darbi platina "prīskā". Arī "katlovanu" rakšana BMZ (boļšoj metalurģičeskij zavod)* un MMZ būvei utt. "Katlovans" – pamatu būvbedre tranšejas vai bedres veidā, ko rok, cērtot sasalušo grunti ar lauzni vai cirtni līdz stabilai gruntij, pat līdz 5 m dziļi. Rokam arī zem esošām ēkām, tupot vai guļot zem grīdas. Izrakto grunti no bedres izceļ ar spaiņiem. Daudziem ieslodzītiem šīs bedres ir pēdējā darbavieta... Ir noteikta norma, cik jāizrok. Ja normu neizpilda – maize mazāk, pat līdz 300 g dienā. Ja normu nepilda atkārtoti – karceris, un tas ir ceļa sākums uz gravu...

Nometnē ir stingra iekšējā kārtība, ko palīdz uzturēt blatnoji. No rīta atskanot gongam – nometnes vidū stabam piekārtam sliedes gabalam, ātri jāapģērbjas un jāgaida, kad blatnojs atslēgs baraku. Jāaiznes pods un jāiet pie vārtiem uz "izvadi". Nostājas kolonnā pa četri, katrs nosauc savu nr. Tad, turot rokas aiz muguras, brigāde iziet aiz vārtiem, kur jātup uz ceļiem. Komanda – šag v pravo... Podņimaisa! Šagom marš!**

Nometnē bija kāds poļu ebrejs. Viņu saucām par Ābramu. Pirmskara Polijā viņš darbojies pagridē, tādēļ katru gadu pirms Neatkarības svētkiem Pilsudska varas orgāni viņu uz laiku apcietinājuši. Pēc Polijas daļas okupēšanas "savējie" viņu atveda uz Noriļsku. Ābrams bija skroderis, lāpīja ieslodzīto drēbes. Kādreiz viņš jokojot piešuva savam vatenim lielu nr. pa visu muguru. Par šādu padomju varas apsmiešanu viņu ievietoja karcerī. Trešā dienā viņam nesa 300 g maizi, bet ceturtā vakarā Ābrams pakārās saplēsta krekla stērbelēs.

Nometnēs mirušajiem noņēma pirkstu nospiedumus, noģērba kailus un pie kājas piesēja birku ar nr. Ja birkas pietrūka, uzspļāva uz vēdera un nr. uzrakstīja ar ķīmisko zīmuli. Kārtībai bija jābūt.

1943. gada ziemā iegūstu III kategorijas cilvēka (invalīda) tiesības. Komisijā nometnes vadība, blatnoji, dažas sievietes. Nosaka organisma stāvokli, novājējumu. Galveno diagnozi nosaka, ievietojot pirkstus starp "šķiņķiem", vietā, kur beidzas mugura...

I kategorijas cilvēks, ja var ievietot 2 pirkstus, – vesels, jāstrādā, izpildot pilnu normu.

* Lielā metalurģiskā rūpnīca.

** Solis pa kreisi... Celties! Soļos, marš!

II kategorijas cilvēks – 3 pirksti, norma samazināta.

III kategorijas cilvēks – visa plauksta, invalīds, ārpus nometnes darbā nav jāiet. Jāstrādā nometnes apkopšanas darbos ar maizi 300 g.

Invalīdiem ir atsevišķa baraka, ko saucam par “Indiju”. Tie, kuri varam paiet, strādājam nometnē. Atceros darbus pie “lazaretēs”, kur kāds ieslodzītais mediķis ārstēja citus. Daudz amputētu locekļu, nosaldētu pirkstu, kas aptīrot jāsavāc...

Invalīdu barakā biju kopā ar policistu Spundi no Siguldas vai Turaidas.

Jūlija sākumā gatavo etapu invalīdu nosūtīšanai uz cietzemi – “maķeriku”. Mūs izdzen ārpus nometnes un ievieto ar dzeloņdrātīm nožogotā aplokā. Noliekam savu mantu maisu, noģērbjamies kaili un pārējam nākošā aplokā. Sīki pārbauda mūsu īpašumu un arī mūs pašus. Pārbauda, vai nav kaut kas paslēpts mutē, padusēs, tūplī utt. Ejam atpakaļ pirmajā aplokā, ģērbjamies. Sargu un suņu pavadībā mūs aizdzen uz platformām. Braucam atpakaļ uz Dudinku, kur tālākais ceļš baržas rūmē. Baržā vestas cūkas, rūmē cūku mēsli un lielas, treknas utis... Rūme ir pārpildīta, augšā lūkas aizvērtas. Bezgaisa telpā saspiesti guļam uz grīdas. Mūs baro ar sausiņiem un ūdeni. Daudziem no cingas izkrituši zobi, tie sausiņus nevar sagrauzt. Ceļā no Dudinkas uz Krasnojarsku daudzi nomirst, guļ līdzās dzīvajiem, līdz viņus izvelk uz klāja. Kur viņi paliek, to nezinām.

Dudinkā pirms ievietošanas baržā bija norīkots pie sargu mājas iztīrīt mēslu kasti, tur atradu saplēsta globusa strēmeli ar Sibīrijas ziemeļu daļu. Noslēpu un paņēmu līdzī baržā. Gribēju uzzināt, kur dzīvojam, jo Krievijas ģeogrāfija bija sveša. Baržā guļam uz sāniem, ar kājām pret vidu. Uz muguras guļot, visiem nepietiek vietas. Līdzās guļ virsleitnants Kļava, armijas sportists, godalgots šaušanā ar pistoli. Kādu nakti mums pa galvām ar zābakiem staigā blatnoji. Pārbauda mūsu mantas, atrod divi ietīto globusa strēmeli. Nākošā rītā mani izsauc uz klāja. Čekisti pratina, apvaino kā fašistu spiegu, kas grib sadumpot baržas iemītņiekus. Teicu, ka divielis ir naktī mirušā virsleitnanta Kļavas, bet čekisti mani piekāva un ievietoja “atsevišķā kajītē”. Baržas priekšgalā bija apmēram 2 x 2 m bunkurs – slapja kaste, kurā mani iemeta un aizvēra lūku. Reizēm sargi atvēra lūku, iemeta maizes gabalu un iedeva ūdeni. Reizēm apčurāja. Ko gan citu fašists varēja gaidīt?

Divu mēnešu laikā sasniedzam Krasnojarskas ostu. Krastā atkal sargi un suņi. Kurš tiek no baržas krastā, novelk kreklu un kauj utis. Visus pārbauda pēc nr., nostāda kolonnā un dzen uz nometni. Mani pagodina atsevišķs sargs kolonnas aizmugurē. Kas nevar paiet, saņem sitienus un

suņu kodienus. Tā klājas kādam vecākam maza auguma vīram. Atpaliekot viņš saņem visus "labumus". Izrādās, viņš ir latvietis Salmiņš, kurš laimes zemē dzīvo kopš revolūcijas un nometnēs kopš 1937. gada.

Pirms ievēšanas nometnē ieslodzītos atkal pārmeklē. Es sēžu atkal bedrē, kam ir betona sienas un vidū stabiņš, kur pakāpties un tupēt, jo uz grīdas ir dubļi un ūdens. Bedrē pavadu trīs diennaktis. Pa naktīm ved uz sardzi pratināt. Apvaino spiegošanā un dumpja celšanā. Prasa, ko esmu darījis pirms aresta. Saku, ka strādāju par mehāniķi un elektromontieri. Man laimējas, jo "ģelo"* nav šeit nometnē, bet vēl pie etapa priekšniekiem. Tur rakstīts, ka esmu arī "zemlemer"**. Sakarā ar blatnoju atrasto "slepeno" plānu, tas būtu nāves spriedums. Pratinātāji notic, un sargs mani ievē barakā. Cik šajā brīdī baraka liekas mīļa – īsts "dom rodnoj"***...

Jāiet uz laukiem rakt kartupeļus. Ceram, ka dabūsim kaut cik paēst. Ejam kājām gar Jeņiseju, līdz sasniedzam "selo Atamanova". Sovhozs vai kolhozs, to nezinām, atkal esam nometnē. Baraka ir stabiem pārklāts brezents, sienu nav, nāras divos stāvos. Vejš pūš no visām pusēm. Vesela rinda šādas barakas, apjotas dzeloņdrātīm. Ir 1943. gada rudens. Naktīs salstam. Baro tāpat kā citās nometnēs. Maize apmēram 500 g. Ar dakšām un lāpstām rokam kartupeļus, beram kaudzēs. Kartupeļus ēst aizliegts. Ko noķer ēdot, nežēlīgi piekauj. Visu dienu jāstrādā bez dzeršanas, jo ūdeni uz lauka nepieved. Kādu dienu, kad biju pilnīgi zaudējis spēkus, nokritu vagā. Tad sajutu, ka divas kaulainas rokas spiež man mutē kartupeļu sulu. Līdzās bija nokritis kapteinis Galdiņš (no Armijas štāba rotas) un centās mani paglābt. Viņa saspiestais kartupelis mani izglāba. Viņam gan nevarēju palīdzēt, un drīz viņš Atamanovā nomira. Arī viņa brālis esot palicis Noriļskā. Kādu dienu, strādājot citā kartupeļu laukā, atbrauca kāds vietējais priekšnieks. Izdeva spaiņus un ļāva, lai izvārām kartupeļus, bietes un paēdam. Pirmo reizi šajos gados kāds tik cilvēcīgi izturas pret mums. Nometamies ceļos ap spaiņiem un ēdam. Ļoti gribējās ēst, taču tik daudz spēka bija, lai nesaēstos par daudz. Kāds par "sliktu" karošanu sodītais sarkanarmietis pārēdās un nomira turpat uz lauka. Kad uzsniga sniegs, atgriezāmies nometnē pie Krasnojarskas.

Braucam uz invalīdu nometni. Sakāpjam kravas automašīnās. Skan komanda – saģis na koļeņi! – un kolonna sāk kustēties. Visu laiku tupam uz ceļiem bez ēšanas, dzeršanas un "pārējā". Tā divas diennaktis, līdz sasniedzam paredzēto vietu. No mašīnām mūs izgrūž, paši izkāpt nevaram.

* Lieta.

** Mērnieks.

*** Dzimtā māja.

Tā Krasnojarskas novadā “apceļojam” vairākas invalīdu nometnes plašā apkārtnē. Pēc šādiem ceļojumiem steidzamiem ātrāk tikt barakās. Sargi par mums nīrgājas — paši labprātīgi ejam nometnēs... Katrā nometnē paliek daudz mirušo. Strādājam tikai nometnes iekšējos darbus.

1943. un 1944. gadā Noriļskas un Krasnojarskas nometnēs parādās “angļu spiegi” — Krimas tatāri. Daudzi no viņiem nezina, kas tā Anglija tāda ir. Gērībušies savos vatētajos katūna halātos, viņi naktīs tup uz nārām. No rīta dažs tupētājs nekustas un, blatnojam sperot, noveļas nedzīvs. Bads un Sibīrijas sals siltās Krimas saules vietā ir savu padarījis. Tādēļ šodien ir tik maz gribētāju atgriezties Krimā...

Ieslodzītie cerēja izdzīvot, kādreiz atgriezties dzimtenē. Cerīgi uztvēra katru ziņu, baumas. Daudzi nosapņoja sev labvēlīgāku likteni. Bija “sapņu tulki”. Redz sapnī, ka ir baznīcā, cer, ka būs jauna tiesa, kas atcels netaisno spriedumu. Bet kāds vīrs ne bez humora sacīja: — Ar mani ir tā, ja sapnī redzu sūdus, tad zinu, ka sūdi arī būs.

Biežāk gan bija tā, ka novārgušais padomju dzimtenes nodevējs sāka nepārtraukti no savām skrandām izvilkt karoti, gļaudīt un spodrināt to. Drīz viss izbeidzās, guļot kopīgā liķu kaudzē aiz mazmājiņas un gaidot, kamēr būs pilna krava... Tā visās nometnēs kā pēc viena scenārija.

“Es tos sadauzīšu, ka tie nevarēs celties, tiem jākrīt apakš manām kājām. Es tos sagrūdišu kā putekļus vēja priekšā un tos izārdīšu kā dubļus uz lauka...” (Dāvida dz. 18, 30.)

Nonākam nometnē, kur jāstrādā, jāpelna nauda. Jāpin skalu grozi. Atbrauc instruktors un apmāca mūs šajā darbā. Nosaka normu, sākumā katram jānopin divi grozi dienā. Spēcīgākie iet uz mežu, nozāgē priedes, sazāgē apmēram metru garos klučos, ko atvelk uz nometni. Klučus vāra lielos katlos. Tad saskalda pagalēs un saplēš skalos. Pinēji sapin grozus, un stīpotāji apliek stīpas. Krieviski visu brigādi sauca “ļesovoji, dranščiki, pereplotčiki un obruč”. Ja plānu izpildījām, katrs saņēmām 500 g maizi. Ja ne vai bija brāķis — 300 g. Man kā pinējam dienā bija jānopin 22 grozi.

Šajā nometnē nomirst skolotājs, lietuvietis Česņics no Mariampoles, P.Kračūna ielas 8...

Pienāk 1945. gada pavasaris. Beidzam grozu pišanu un braucam uz pārsūtīšanas nometni, lai dotos uz saimniecībām pavasara lauku darbos. Sola, ka tur būšot paradīze, varēšot labi paēst. Lai tur nokļūtu, sarīko vergu tirgu. Ierodas zemnieku pārstāvji, mums jāsoļo kā parādē gar viņiem. Cenšamies, cik vien stalti varam, jo derīgajiem uzvelk ar kritu stripu uz muguras.

Mums, kādiem sešdesmit ieslodzītajiem, strīpas nevelk, jo esam pārāk nonīkuši. Nometnes vadītāji saka: — Ja negribat strādāt, jūs te nosprāgsiet! Ēst nedosim! — Droši vien par “strīpainajiem” pienācās atlīdzība. Gadījās kāds žēlīgs zemnieku priekšnieks, kas sacīja, ka ņems visus, kas var paiet. Nometnē komisija — kādā telpā sēž gruzīns baltā halātā un pārbauda: — Možeš idķi? — Mogu! — Podpišis!*

Aiz nometnes stājamies kolonnā un četru sargu un divu suņu pavadībā dodamies ceļā. Jāiet apmēram 100 km. Tur mūs kā Izraēļa bērņus gaida “Apsolītā zeme”. Daudziem apavi ir nopļisuši, ejam kailām kājām pa nelīdzenu, izdangātu “trasi” mežainā apvidū. Vietām ir nometnes. Trešās dienas pievakarē sasniedzam kādu nometni. Sargs iet sarunāt naktsmājas. Mēs, ceļos nometušies, gaidām rezultātus. Kopā ar sargu no nometnes iznāk trīs vīri: “pompobitu”, “pompotrudu” un “tehnoruk”**. Jautā, vai kolonnā ir kādi konstruktori, mehāniķi. Piesakos. Mani ievēd nometnē atsevišķi. Trim vīriem vēl pievienojas nometnes priekšnieks un mani eksaminē: — Cik mm ir collā? — Jautā par vītņu kāpnēm, izmēriem utt.

Tā kā biju beidzis Liepājas jūrskolas kuģu mehāniķu nodaļu, Rīgas pilsētas tehnikuma vājstrāvas un sakaru nodaļu, Latvijas Universitātes Mežsaimniecības fakultātes Mērniecības nodaļu, karaskolu... braucis uz kuģiem, praktizējies VEF, strādājis Armijas štābā par topogrāfu, šādi speciālistu jautājumi mani uzjautrināja. Komisijas priekšnieks saka: — Goģen!*** — Tātad palikšu šajā nometnē, kur remontē automašīnas un traktorus. Iedod tīru veļu un nosūta uz pirti. Divas nedēļas atpūšos kopā ar mazgadīgiem noziedzniekiem un saņemu “dopolņikeļņuju podderzku”****. Šeit dzirdēju, ka beidzies karš. Sakarā ar Latvijas atbrīvošanu reproduktorā skanēja “Dievs, svētī Latviju”. Vecākie vīri un 37. gada ieslodzītie cerēja, ka būs amnestija. Bet nekas nemainījās uz labo pusi. Grēcinieku skaits palielinājās.

Aizsteidzoties priekšā notikumiem, jāsaka, ka šī nometne izrādījās vislabākā, kādās biju visā ieslodzījuma laikā. Nometnes priekšnieks A.Gorbaņš atļāva ieslodzītajiem uzrakt zemi un stādīt kartupeļus. Pavārs, maza augsma gruzīns, melns, ar lielu degunu, gādāja par ēdiena uzlabošanu. Kas slimības dēļ nevarēja strādāt smagus darbus, varēja sarga pavadībā ārpus nometnes lasīt ogas un sēnes, ko deva ēst papildus

* — Vari paiet? — Varu! — Paraksties!

** Saīs. krievu val. (palīgs sadzīves jautājumos, palīgs darba jautājumos, tehniskais vadītājs).

*** Derīgs!

**** Papildu pabalsts.

nometnes devai. Tā kaut cik varēja apmierināt izsalkumu. Nāves gadījumi arī kļuva retāki.

Apmēram divas nedēļas atkopjos OTP barakā. Kādu rītu barakā iebrūk sargi, kaut ko meklē. Atrod noslēptu maizi. Iepriekšējā dienā manas barakas "molodci" iekļuvuši maizes sadales barakā "hļeborezkā". Saēdušies uz vietas, arī mūsu barakā noslēpuši. Tādēļ savu zupu deva man: — Ješ, ģed!*

Atsevišķās barakās dzīvo "pusbrīvie", sodu izcietušie, bet bez tiesībām atstāt soda vietu. Dienā viņi pārvietojas bez sarga. Kāds no viņiem, Orlovs, informē par notikumiem aiz žoga. Mani — kā konstruktoru — ievieto šādā barakā. Dažus gadus nostrādāju, izgatavojot atjaunojamo autodaļu rasējumus utt. Ir cerība izdzīvot...

Man ir palīgs — Sibīrijas latvietis Kārlis Čuļičeks. Viņa tēvabrālis esot Latvijā bijis policijas iecirkņa priekšnieks Rīgā. Tēvs ar ģimeni dzīvojis latviešu kolonijā Krasnojarskas apgabalā. Kad, organizējot kolhozus, čekisti represējuši zemniekus, tēvs nošāvies. Pēc tēva nāves ģimene mainījusi uzvārdu Kauss — Čuļičeks, bet tas Kārli no nometnes neglāba. Kārlim no pārsūtīšanas punkta izdevies izbēgt. Uzsviedis dzeloņdrašu žogam mēteli, pārrāpies žogam un ielēcis kokū pludināmajā kanālā. Tad sargi ieraudzījuši, šāvuši. Viņš peldot izglābies, vajātāju suni izdevies pagrūst zem ūdens. Bez virsdrēbēm aizskrējis mežā. Kādā dzelzceļa sarga būdā paņēmis maisu ar vilnu, ko tālākā ceļā iemainījis pret drēbēm un pārtiku. Ticis līdz ciematam, kur dzīvojusi māte un māsas. Noslēpies, vakarā saticis māsu, kas stāstījusi, ka pirms dažām dienām mājā ienākuši divi skrandaini bēgļi. Meklējuši Kārli, ar ko kopā izbēguši. Mājinieki sapratuši, ka bēgļi melo, jo izskatījušies pārāk veselīgi. Saukuši palīgā kaimiņus, kas atskrējuši ar dakšām. Tad "bēgļi" parādījuši apliecības... Pēc kāda laika Kārli mājās apcietinājuši un nogādājuši atpakaļ nometnē. Ja būtu noķēruši ceļā, tad nošautu. Tagad strādājam kopā — izgatavojam hidraulisko presi zobratu un gultņu novilkšanai utt.

Pēc Japānas kapitulācijas 1945. gada ziemā mūsu nometnē militārā ierindā iesoļo japāņu karagūstekņi. Pirms vārtiem čekisti viņus atbrīvo no liekajām mantām, atstājot pildspalvas, ķemmes un spogulīšus kā laupījumu blatņojiem.

Japāņi ir ļoti labi apģērbti: kažokādas cepures ar atverēm pret ausīm, zvērādu kažociņi, frencis, zem kā aptinams "vēdera sildītājs" — līdz 2,5 m garš vilnas audekls, siltā apakšveļa. Aizšņorējami puszābaki ar zvērādas

* Ēd, vectēv!

iekšpusi, vilnas zeķes, pirkstaini vilnas cimdi. Auklā pie kažociņa apkakles piesieti dūraiņi (kā bērniem bērnodārzā), izklāti ar zvērādu... Neilgā laikā blatnoji viņus "pārgērba" nometnes apģērbos.

Japāņi ir apķērīgi, disciplinēti. Kādu japāņi norīko man palīgā. Sazināmies ar žestiem, dažus vārdus angļu valodā. Piemēram, runājot par sevi, viņš pieliek pirkstu pie deguna. Mums jāizgatavo arī "širpotreba"* preces – rotaļu automašīnas bērniem. Bez speciālām tabulām japāņu karagūsteknis aprēķina virsbūves izklājumu, ko pats arī izgatavo.

Par nometnes priekšnieku A.Gorbaņu runā, ka arī viņš kādreiz bijis ieslodzītais, tādēļ ir tik cilvēcis. Kad blatnoji pārāk laupīja japāņus, viņš sacīja: – Nevis japāņi mums, bet mēs viņiem uzbrukām... – Viņš centās laupīšanu ierobežot.

1946. gadā mūs no japāņiem atšķir, jo nedrīkstam būt kopā. Mūs sadala pa etapiem, stiprākos uz Bratsku, vārgākos, tai skaitā arī mani, uz Taišetu. Atkal braucam, tupot automašīnās uz asiņainiem ceļiem.

Esam Taišetas "peresilkā". Tumšas brezenta teltis uz sasalušas zemes, ļoti slikts uzturs. Pēkšņi mūsu telti ierodas nometnes priekšnieks un saka: – Hlopci, vam zģes budut holodno, oķeplaju.** – Teltij sienas izklāj ar vecām lupatām, no savas barakas sola atvilkt elektrību. Pēc dažām dienām atkal vecais režīms. Šajā laikā avīzes esot rakstījušas, ka "Čerčils Fultonā žvadzina ieročus..."

Tos, kas ilgi uz kavējas pārsūtīšanas nometnē, iekļauj darba kolonnās. Kā speciālists eju uz mehānisko darbnīcu, kur izgatavo vīles. Nokaļ tērauda stienīti, ar cirtni iecērt zobīņus, norūda. Iesaku darbu uzlabot, un man uzdod izgatavot pusautomātu, bet, ja nekas neiznāks, mani sodīs kā sabotieri. Strādāju. Kādu dienu, virtuvē saņemot zupu, kāds blatnojs mani atgrūž no lodziņa. Iesitu viņam. Blatnojs sit preti ar katliņu, bet ar osu aizķer un ievaino sev kaklu. Blatnojs izsauc sardzi. Saslēgtām rokām mani ievieto karcerī. Naktī pratina Taišetas čekisti. "Lagernij banditizm."*** Fašists sitis darba tautu! Dienā eju darbā. No karcera un tiesas mani izglābj darbnīcas vadītājs. Baidās, ka nepabeigšu pusautomātu.

Kādā pārsūtīšanas nometnē atkal satieku Zenīartilērijas pulka kapteini Kaufeldu. Noriņskā mūs abus reizē pratināja. Mūs dzen uz pirti. Tā ir ļoti netīra, divieļu nav, veļa jāvelk uz slapjas miesas. Kaufelds negrib iet, noslēpjas aiz mucām. Blatnoji viņu atrod un nežēlīgi sit. Naktī kapteinis Kaufelds nomira.

* Plaša patēriņa.

** Puiši, jums šeit būs auksti, apsildīsim.

*** Nometnes bandītisms.

Tā laiks paiet dažādās nometnēs Taišetas apkārtnē: CARZ – “centrautoremzavod”... CARM “maskerskaja”.* Pēdējā strādāju ilgāk – gan zemes rakšanas darbos, gan kā speciālists auto un traktoru dzinēju remontā. Lai notīrītu dzinēja eļļainās detaļas, tās vāra katlos. Izmantoju jūrskolā iegūtās kuģa mehāniķa zināšanas, gribu uzbūvēt katlumāju ar tvaika apsildīšanu apkurei un detaļu tīrīšanai. Dabūjam divus vecus tvaika katlus, tos izremontējam. Arhitekts Ragūlins būvē katlumāju. Mani norīko palīgā izsūtītajam no Bolderājas, kuģa kurinātājam Jānim Legzdiņam. Kopīgi gūstam lielu sociālistiskā darba uzvaru. Ja sistēma nedarbotos, mūs nošautu kā kaitniekus. Tā piedraudēja...

Abi ar Legzdiņu apkalpojam katlus. Darbs ir smags, tomēr labāk kā raktuvēs. Ar rokām katlos jāsūknē ūdens. Pašiem jāgādā malka – skaldām Vāczemes egles.

Maize līdz 800 g dienā. Tēja, biešu lapu u.c. zupas. Mums iedod palīgu – poli Dorošu. Apmācām viņu un kopīgi strādājam. Dorošam kādreiz ievainota roka un nelokās viens pirksts. Sūknējot viņš ar pirkstu “bakstīja” pretī stāvētajam sejā.

Pie CARM jābūvē šaursliežu dzelzceļš. Strādāju par mērnieku. Darbus vada brīvie speciālisti. Mērnieku baraka ir ārpus nometnes. Strādāju ar instrumentiem kā kādreiz Latvijā, tikai sargu pavadībā.

Nometnē ievēd dažus vācu karagūstekņus. Hage – pārvācojies austrietis, bijis zemūdens komandieris. Mācu viņam krievu valodu. Vārda “ņemec”** vietā viņš saka “ņemčīn”. Tādēļ saucam to par Ņemčīnu. Kādreiz, kad mēģinu rakstīt latviski, Ņemčīns saka: – Du bist nicht arier!*** – Atbildu, ka negribu būt ārietis. Esmu latvietis, nelaupu un neslepkavoju, tādēļ nevaru būt ārietis. Saku viņam, ka ārieši ir laupījuši un slepkavojuši dravīdus, kam bija augstāks attīstības līmenis kā āriešiem. Nav gods būt ārietim. Kad dusmas pāriet, jautāju, kā viņš zina, ka neesmu ārietis. – Ārieši neraksta burtus š un ž...

Hage gribēja bēgt, aicināja līdzi, jo es zināju valodas, orientējos plānos un situācijā. Teicu viņam, ka tālu netiks, katrs mēģinājums bēgt ir nāve. Viņš atbildēja, ka Montevideo ostā angļi viņu zemūdenei aizvilkuši priekšā stieplu tīklus un aizlikuši mīnas. Izbēguši, braucot zem angļu kara kuģa. Tas, kas ir iespējams jūrā, Sibīrijā nav. Šeit bēgļa dzīvība ir 8 mārčiņas miltu vērtā. Kādā no nometnēm ieslodzīts sarkanarmietis izraka alu zem žoga un izbēga. Pēc dažām stundām pie sardzes atskrēja sieviete, kas redzējusi,

* Centrālā auto remontu rūpnīca – darbnīca.

** Vācietis.

*** Tu neesi ārietis! (Vācu val.)

ka pa trasi iet vīrietis karavīra drēbēs, bez cepures. Bēgli noķēra un visu ieslodzīto priekšā nošāva. Par brīdinājumu. Sieviete saņēma militus...

Tumšā rudens vakarā nometnē atskan šāvieni, mūs izdzen no barakām, visiem jāstāv lietū. Skrienot ārā, redzu, ka Hages nāra ir tukša. Pēc dažām stundām atved piecus bēgļus — Hagi un četrus sarkanarmiešus. Visus nežēlīgi sit, tad nošauj un atstāj guļot pie nometnes vārtiem. Mūs sadzen barakās. Bēgļi izskrēja pa nometnes vārtiem, slēpjoties aiz fekāliju mucas kā aiz tanka, ejot uzbrukumā. Suņi un sargi drīz viņus panāca.

CARM nometnē ir invalīdi un viena baraka ar nepilngadīgiem, 16 — 18 gadus veciem noziedzniekiem. Tie ir gērbti labākās drēbēs, taču, ejot darbā kopā ar brīvajiem, viņi savas drēbes un apavus pārdod un ieģērbjas skrandās. Bez apaviem viņi darbā neiet. Staigā pa nometni, apzog mūs, politiskos. Kādam lietuvietim, dzirnavu īpašniekam Vindolim, guļot slimam, nozog brilles un zelta zobus. Brilles vēlāk blatnojs pārdod Vindolim par nedēļas maizes devu...

Ir 1948. gads. Šaursliežu dzelzceļš uzbūvēts. Vajadzīgi elektromontieri, jo jāuzstāda divas japāņu dīzelelektrostacijas. Piesakos. Darbu vada brīvīguma darbinieks Lukaševics no Ļeņingradas. Izdodas atšifrēt japāņu elektrorūpniecības noslēpumus, un stacija sāk ražot strāvu. Esmu dežurants. Elektrostacija atrodas ārpus nometnes, tādēļ man visur līdzī ir godasardze, arī ejot uz poda. Dažreiz sardzē ir latvieši, kas dienē čekas karaspēkā. Nedrīkstam sarunāties. Darbs nav smags, atkal rodas cerība izdzīvot, jo tālu nav 1951. gads, kad jāizbeidzas katorgas režīmam. Darbu vadītājs Lukaševics atnes kartupeļu mizas, lai iestādu un izaudzēju sev kartupeļus. Sargi atļauj uzrakt zemi pie stacijas. Kartupeļi aug un sāk gatavoties. Kādu dienu mani no stacijas aizved uz Taišetu. Noziedznieks nedrīkst strādāt tik atbildīgā vietā, — tā Lukaševicam paskaidro Taišetas čekas amatvīri. Pēc pāris nedēļām Lukaševics panāk manu atgriešanos elektrostacijā, jo nav atraduši tādu, kas māk staciju apkalpot. Manus negatavos kartupeļus kāds ir noracis. Turpinu dežūras. Apmācu divus nepilngadīgos noziedzniekus. Viņus neapsargā.

Līdzās elektrostacijai atrodas māla bedres, kur strādā ieslodzītās sievietes. Arī latvietes. Dienā politiskās ar sardzi, nakstmaiņā kriminālistes — “bezkonvoinije”. Māli jāmīca ar kājām, ejot pa aplveida tranšeju, kurai centrā sēž sargs ar pātagu. Tai, kura pārāk lēni kustas, sit kā zirgam. Kā kādreiz Latvijā pie līnu mistīšanas vai plēšot skaidas ar zirgu ģēpeli... Sargs Anajevs: — Proverņei, proverņei, bļēduha, ševeļis!...* — un sit.

* Veiklāk, veiklāk, mauķele, kusties!

Naktī strādājošās ir brīvākas, sargi viņām neseko. Dažas nāk stacijā pie dīzeļiem apsildīties. Mani praktikanti sagādājuši no "hļeboreza" maizi, iekārdina divas tatārietes uz "grēku". Noliek maizes klaipu uz bedres malas, sievietes kož no klaipa... Pēc tam abi varoņi lielās ar savām mīlas uzvarām.

Taišetā redzēju, kā soda "suku". Kāds blatnojs, savācis laupījumu, to neatdeva virsblatnojam – narjadčikam – "sučilsa". Viņu izveda no metnes vidū, narjadčiks izstāstīja sukas grēkus un pasludināja spriedumu – likvidēt! Sargi šajā pasākumā neiejaucās. Sodāmajam nogriež matus – apkauno visu priekšā, tad viens no apkārtstāvošiem blatnojiem iedur ar nazi, kā cūku kaujot. Pēc tam upurim nogriež galvu, ko aiznes uz apsardzes telpu. Saka: – Ja čestnij vor, eto suka!* – un lieta darīta. Izpildītājs par to saņem kādu nedēļu karceri.

Kādā no metnē Taišetā nomirst latvietis Tauriņš no Liepājas tehnikuma.

Esmu apmācījis maiņu, un atkal priekšā ceļš uz Taišetas peresilku. Nākošais ceļa mērķis ir vieta, kur satiekas daudzas pasaules tautas – Buhta Vaņina. No Taišetas šeit atbraucam lopu vagonos, šķērsojot jaunības pilsētu Komsomoļsku pie Amūras...

Vaņinā – atkal pārsūtīšanas no metnē. Strādājam ostā, kraujam dažādas preces noliktavās, baržās, kuģos. Satiekamies ar Latvijū... kuģis "Hercogs Jēkabs", pārkristīts vārdā "Sovetskaja Latvija", vadā ieslodzītos uz Magadanu... (Pēc četrū mēnešu aresta viņi, paša kapteiņa Hugo Mihelona rosināti, spilgti apliecināja savu lojalitāti padomju varai, zem krasta artilērijas no Kaljao naktī bēgot Klusā okeāna plašumos. Pusotru mēnesi, vairoties no lielajiem kuģu ceļiem, "Hercogs Jēkabs" lavījās uz Vladivostokas pusi. 1941. gada 3. februārī mērķis bija sasniegts. – "Liesma", 3.89.)

...Kādu dienu redzu, kā uz kuģa "Sovetskaja Latvija" dzen meitenes. It kā latvietes no Viļakas vidusskolas. Ejot pa šauru laipu uz kuģa, viņām uzbrūk dažas kriminālistes, ar nažiem pārgriež uz muguras esošo maisiņu un somu siksnas. Nolaupa trūcīgo iedzīvi, kāda ieslodzītām var būt. Kāda meitene iekrīt jūrā un tur arī paliek. Kriminālistes savu laupījumu sadala ar blatnojiem.

Septembra otrā pusē dodamies tālākā ceļā ar kuģi "Nogin". Apkārt Sahalīnai, gar Japānas krastu līdz Magadanai paiet sešas diennaktis. Uz kuģa atrodas raiba publika – gan "sovetskije zakļučonnije", gan "inostranci"**. Vīrieši no sievietēm atdalīti ar restēm. Kad sardze neredz, blatnoji bauda "mīlas priekus". Sameklē partneres un, izbāžot rokas caur

* Es esmu godīgs zaglis, bet tas – "suka"!

** Padomju ieslodzītie... ārzemnieki.

restēm, savstarpēji kairina “erogēnās zonas”. Kāds uzsauc: – Vaņa, što ģelaješ? – Ja žeņus!*

Magadanā pārsūtīšanas nometnes. Mūs satupina automašīnās, ved apmēram 800 km līdz Kadikčanai. Izveļamies no automašīnām un rāpojam uz nometni, jo pēc tik ilgas tupēšanas uz ceļiem kājas neklausā...

Jāstrādā ogļu šahtā. Atkal nr. 7. Cērtam ogles ar kapļiem un ar lāpstām beram truļos. Kādam politeslodzītājam krievam blatnojs pārsit galvu tādēļ, ka viņš neiet rakt tikko izspridzinātā bedrē un gaida, līdz izklīdīs dūmi un putekļi. Ieslodzītais turpat nomirst.

Man atkal laimējas, jo vajadzīgs elektriķis šahtas apkalpošanai. Darbs nav smags, un kaut kā izdodas pārciest badu. Paiet 1948., 49. gads. Ļoti daudzi nomirst, neizturot smago darbu un badu. Šahtās bieži ir nobrukumi, nekādu darba drošību neievēro. Kādu reizi arī man tiek, nobrūkošie ogļu gabali pārlauž atslēgas kaulu. Moldāvu feldšeris ar iesauku Nepeivodi mani pārsien. Ar gadījuma automašīnu nosūta uz citu nometni, kur ārstē polis – jātnieku pulka zirgu feldšeris.

Kādā nometnē bija ukraiņis, ko čekisti pratīnot situši tā, ka tas kļuvis akls un bez valodas. Viņu apvainoja kā simulantu. Pārbauda: viens iet pa priekšu, otrs aiz pleciem stumj. Ceļā noliek solu. Ukrainis pakrīt, sasitas. Galīgā pārbaude: “daktere” Marusja izģērbjas, kaila apguļas līdzās, taču viņš nereaģē. Tikai pēc vairākiem mēnešiem sāk apjaust apkārtni, mazliet redzēt. Ar grūtībām uzzinu, ka viņš bijis skolotājs.

Atgriežos Kadikčanā, strādāju ārpus šahtas. Būvējam māju. Baļkus apcērt ar platu cirvi, tad divi vīri ēvelē. Ēvelēju kopā ar vācu laika Rīgas apriņķa priekšnieku Veidi, liela auguma vīru, kas par sadarbību ar okupantiem nopelnījis 25 + 5 gadus. Viņš ar mani nerunā. Uzskata par stukaču, jo tik ilgi Sibīrijas nometnē nevarot izdzīvot. Vēlāk tomēr saprata, ka kādam arī var laimēties.

Māju uzbūvējam, un nākošais darbs – katlumāja ar centrālapkuri garāžas apsildīšanai. Atkal rēķinu “trubas” un pats arī loku tās. Arī šī centrālapkure darbojas, un kādu laiku esmu dežurants. Gandrīz visi slimo ar cingu. Arī brīvīguma strādnieki. “Brīvie” savāc naudu, organizē automašīnu braucienam uz Jakutiju pēc kartupeļiem. Kad atved, nometnes priekšnieks pulkvedis Ponomarjovs liek vispirms mašīnu iebraukt savā šķūnī, izbērt maisus zemē, kaut arī tur ir mēsli un netīrumi. Vispirms pielasa savus maisus ar labākajiem kartupeļiem. Pārējos saber atpakaļ mašīnā un dala citiem. To viņš dara, man redzot, nekaunās. Acīmredzot uzskata mani par zemāku radījumu.

* Vaņa, ko tu dari? – Es precos!

Tā paiet stundas, dienas, gadi...

Kādreiz mani izsauc uz sardzes telpu. Sēž kāds vīrs, kas apskata mani, tad saka: meža kaķis. Nesaprotu, ko tas nozīmē. Tad ieved kādu lietuvieti no tikko atsūtītā etapa – radioinženieri Kontramasu, kam bijis sakars ar mežabrāļiem. Mūs nostāda vienu pret otru un abiem spēcīgi sasiit kopā pieres. Tad katru aizved uz savu baraku. Abiem baltiešiem lika “sasveicināties”.

Dežurējot katlumājā, redzu, ka blatnoji ieved garāžā vairākas mucas. Nosituši automašīnas šoferi un nolaupījuši kravu. Izrādās, sarkanie ikri. Arī man tiek. Ietinu lupatā un aiznesu vakarā uz baraku. Ēdam visi. Saujām.

Kāds latvietis ienesis nometnē avīzes lapu, laikam “Cīņu”. Tajā ir Latvijas iekšlietu ministra A.Egliša raksts par latviešiem Sibīrijā. Te ieslodzīto neesot. Ja kaut kur dzirdot latviešu valodu – māte Krievija esot atvērusi savu sirdi un ņēmusi aizgādībā... Rakstu Eglītim vēstuli, ka negribu zem mātes sirds dzīvot, gribu mājās! Kāds brīvais vēstuli iznes no nometnes un aizsūta. Saņemu Eglīša atbildi – mana vēstule nosūtīta uz Maskavu, NKVD III nodaļu. Par to, ka neatzīstos, kas vēstuli iznesa un aizsūtīja, man piedāvā ekskursiju uz Indigirskas urāna raktuvēm. Mani izglābj nejaušs gadījums – elektrolīnijas avārija. Kāpju stabos bez kāpšļiem un sienu kopā sarautos vadus. Etaps aiziet bez manis. Pēc kāda laika saņemu atbildi: – Vaš vopros nepodležit peresmotra...*

Pienāk 1951. gada marts. Kādā vakarā mani izsauc sardze un paziņo, ka esmu brīvs. Jābrauc uz Susumanu čekas štābā kārtot dokumentus. Ceļamaizei iedod veselu klaipu un divas siļķes. Divu sargu pavadībā braucu kopā ar vēl diviem latviešiem, kuru spriedumi “25 + 5” jāpārtiesā. Soda parasti nesamazina, viņiem draud “augstākais”. Abiem atdodu maizi un siļķes, lai stiprinās.

Susumanā štābā mani nodod zem paraksta. Priekšnieks saka: “Gaidi, man pusdienas laiks.” Gaidu ilgi. Tad jautā, ko gribu darīt. “Gribu braukt mājās!” – “Nedrīkst!” Jāparakstās, ka palieku šeit līdz mūža beigām. Saku, ka neparakstīšos. Priekšnieks smejas. Kādreiz cits priekšnieks par neparakstīšanos sita pa galvu... Parakstos, saņemu dokumentus. Piedāvā darbu šahtā. Atļauj pašam meklēt. Ar gadījuma mašīnu ceļoju atpakaļ uz Kadikčanu. Strādāju pie celtniekiem. Tad rīkojums no čekas – brīvlaistajiem vergiem jāatrodas vismaz 30 km attālumā no “savas” nometnes. Kopā ar diviem tādiem pašiem “bēdubrāļiem” – Čeļabinskas traktoru rūpnīcas galveno inženieri Balabanovu un Ņeņingradas operdziedoni Kosmartovu – nonākam Berilokā, autobāzē nr. 5. Sāku

* Jūsu lieta nav pārskatāma.

strādāt ciematā par elektriķi. Balabanovs strādā kantorī, kur pa naktīm guļam uz galdiem. Kosmartovs drīz nomirst. Pēc dažiem mēnešiem apmetamies kopmītnes barakā. Vienā galā politiskie, otrā kriminālisti, atdalīti ar sienu. Sagaidot 1952. Jauno gadu, kaimiņi blatnoji sadūra kādu ukraiņu no mūsu gala. Izcēlās kautiņš, kur vainīgo "nocirta" ar cirvi. Vēlāk sasalušu pieslēja pie baltā (čekas) nama durvīm. Cirtējam iedeva 10 gadus.

Kādu laiku strādāju celtnieku daļā par mehāniķi. Saņemu 5000 rbl. aizņēmumu un uzbūvēju sev māju no nomaļu dēļiem ar kaļķu un zāģu skaidu pildījumu.

Dzīvojam kopā četri latvieši. Vēlāk uz laiku pie mums apmetas latvieši, kurus atbrīvo no nometnēm. Mūsu māju sauc par latviešu konsulātu. Dzīve ir vieglāka kā nometnē, bet bez cerības kādreiz redzēt tūkstošiem kilometru tālo Latviju...

Kādreiz autobāzē atved no nometnes strādāt krievu pulkvedi — arhitektu, kurš pēc kapitulācijas strādājis Berlīnē, celtnieku daļā. Nopircis no nātru šķiedrām izgatavotu uzvalku un brīnīdamies noteicis: — Počemu naši takuju ņe ģelajut? — Par to 10 gadi... Vēlāk, kad mani atbrīvoja, Maskavā apciemoju viņa tuviniekus un pastāstīju par šo nodevību.

Beriļokā atkal strādāju par elektriķi. Nopērku fotoaparātu. Piepelnos kā fotogrāfs. Kādu reizi sardzes priekšnieks atved savus padotos, lai fotografēju. Par klientu piegādi viņam bilde jātaisa par brīvu. Cenšos. Sagādāju matēto papīru, izgatavoju "māksliniecisku" bildi. Par to priekšnieks dusmīgs: — Eh, ti, ģlanc požale! Što, ja koleka bez ruk? — Viņš speciāli turēja rokas, lai redzētu pulksteni. To es aiz pārmērīgas centības biju retušējis, aizmiglojis... Veda citus puisus, lai fotografēju. Arī viņu.

Izdodas nosūtīt vēstules uz Latviju. Sūtu arī pazīstamiem. Kādu vēstuli saņemu atpakaļ — viņi ir izsūtīti. Sieva dzīvojot kaut kur laukos. 1953. gadā kāda mana vēstule sasniedz sievu.

1954. gadā strādāju autobāzē kā konservācijas priekšnieks. Kādreiz kasiere, maksājot algu, pārskatās un man izmaksā 800 rbl. vietā 8000. Kad pārsteigtajai kasierei atdodu 7200 rbl., visi brīnās, ko "latiņš" dara. Iepriekšējais konservācijas priekšnieks aizbraucot pārdod man savu medību bisi, palīdz nokārtot "papīrus". Iestājos mednieku biedrībā. Drīz vietējais čekas priekšnieks palīdz bisi, ko svētdien pamedīt lāčus. Bisi neatdod, jo man "nepoloženo".

Irēna strādā par avāriju uzskaites tehniķi. Darbs viegls, labi apmaksāts. Viņa kopā ar vīru aizbrauc atvaļinājumā. Atgriezoties viņas atvietotāja

* Kāpēc mūsējie tādu neražo?

** Ak tu — glanci noskaudi! Vai tad es kāds kroplis bez rokām?

negrib atbrīvot vietu un raksta apmelojošus ziņojumus par garāžas priekšnieku. Tas pieņemot darbā fašistus, t.i., mūs, nometinātos. To redzam pēc koppelāra nospiedumiem. Irēna saka, lai ienesu nometnē kādu paciņu, jo mani, ieejot nometnē, nepārbauda. Paciņā, izrādās, bija spirts. Irēna ar to cienāja blatnojus, lai "pamīlē" un aizdzen prom konkurenti. Izrādās, abām bija ticis no piedzērušajiem blatnojiem. Savu darbu Irēna atguva.

Pienāk Hruščova atkusnis. 1954. gada vasarā ciemos atbrauc sieva. Rudenī aizbrauc projām ar pēdējo lidmašīnu. 1955. gada martā paziņo, ka esmu brīvs un varu braukt mājās uz Rīgu. Izdod pasi, apliecību, ka esmu strādājis Tāļajos Ziemeļos. Apliecībai otrā pusē izraksts no PSRS Tautas Komisāru padomes 1945. gada 29.X lēmuma nr.2777 par Tāļajos Ziemeļos strādājošo tiesībām – atgriezties iepriekšējā dzīvesvietā, uz dzīvokli utt. Ceļā no Berļokas līdz Rīgai pavadu vairākus mēnešus – no marta līdz maijam. Kad Rīgas stacijā izkāpuju no vilciena, pienāk kāds vīrietis un jautā, kur nakšņošu. Pasūtu viņu uz "vienu vietu". Godājamais biedrs parāda apliecību un aizved mani uz dzelzceļa miliciju. Noprātina un liek parakstīties, ka 72 stundu laikā atstāšu Latviju... Ja neklausīšu, mani apcietinās.

Sieva dzīvoja Tērbatas ielā puspagraba dzīvoklī pie mātes. Mūsu dzīvoklis atdots kādam čekas virsniekam par nopelniem.

Atļauto trīs "sutku" laikā eju uz Iekšlietu ministriju, rādu savus "stipros papīrus", bet ar mani neviens neielaižas garās sarunās. Nejauši uzzinu iekšlietu ministra Zujāna telefona numuru. Piezvanu. Viņš mani pieņem, laipni sagaida, sniedz roku un apsēdina sev pretī. Saku: – Esmu rīdzinieks, no Rīgas mani aizveda, gribu dzīvot Rīgā pie ģimenes! – Zujāns prasa iesniegumu. Lai uzrakstu un iesniedzu sekretāram. Iesniegums nonāk milicijas pārvaldē, kur nodaļas priekšnieks Grigals atbild, ka Rīgā mani nepierakstīs, pamatojoties uz nolikumu par pasēm... kas ir "stiprāks" par visiem TKP lēmumiem. Zvanu vēlreiz Zujānam, ka atbilde negatīva. Viņš saka, lai eju uz 4. milicijas nodaļu, tur pierakstīs. Aizeju. Kāds leitnants saka: – Nekāda pierakstīšana nenotiks! – Saku: – Ministrs man draugs, tev mani jāpieraksta. – Leitnants uztraucas, viņš neesot saņēmis šodienas pastu. Pēc šīs sarunas eju uz māju, kur dzīvo sieva. Pēc dažām stundām no milicijas nodaļas atnes zīmīti, lai ierodos pierakstīties...

Riņķa dancis 14 gadu garumā ir nodancots. Kā mērnieks ar slepeniem papīriem strādāt nedrīkstu. LVU rektors Jurgens pa fakultātēm "staigāt" un pārkvālicēties neatļauj. Tādēļ ar vidējās izglītības dokumentiem iestājos Rīgas Politehniskā institūta Automātikas fakultātes vakara nodaļā un pamazām iekļaujos normālā dzīvē.

1957. gada 29. oktobrī Baltijas kara apgabala kara tribunāls atceļ 1942. gada 5. septembra spriedumu, un es "skaitos" rehabilitēts.

Starp tiem tūkstošu tūkstošiem viens no retajiem, par kuru var teikt: dzīvs reabilitēts...

...1942.g. 21. jūlijā... plkst. 17...

Iekšlietu ministrs V.Lācis:

"Šis drūmais tumsonības un verdzības laikmets tagad pieder pagātnei... Šodien mēs varam atskatīties uz to kā uz jaunu vēstures murgu...

Šis ceļš — Latvijas iekļaušanās Padomju Sociālistisko Republiku varenajā saimē — mums paver lieliskas, spožas perspektīvas... ikvienam pilsonim nodrošina mieru, maizi un istu brīvību."

(Aplausi.)

Latvijas Tautas Saeimas 1. sesija 1940. gada 21. — 23. jūlijā. Stenogrammu atreferējums. R., 1940, 28., 29. lpp.

1988

Ada Krāmere

DZĪVES HRONIKA

Fragmenti

DEPORTĀCIJA

Mūsu ģimeni izsūtīja ne tāpēc, ka bijušais ministru prezidents Zigfrīds Meierovics bija mātes brālēns. Tā netika izsūtīta arī tāpēc, ka mātes tēvocis bija bagātas firmas "Lipperts" īpašnieks. Mūs izsūtīja tēva dēļ. Tas bija ļoti dīvaini, jo mans tēvs Alberts Dāvids Lipmanis bija tik nabagu cilvēku dēls, ka katru dienu pusdienoja pie cita saimnieka. Bads viņu pavadīja visu mūžu, un Vjatlagā, uz kuriem viņu izsūtīja 1941. gadā, viņš nomira no bada 1943. gadā. Kā tirgotājam tēvam "sevišķā komisija" tur piesprieda 5 gadus.

Kad tēvs 1917. gadā apprecējās, māte kā klavierskolotāja bija nopelnījusi drusku naudas. Tēvs, ko firma, kurā viņš strādāja, bija sūtījusi uz Angliju izglītoties (firma "Prager" Liepājā), sāka tirgoties, un viņam bija vidēja iztika.

1941. gadā Liepājā mēs ar māsu slimojām ar plaušu karsoni. 14. jūnijā rītā pie mums ieradās vairāki oficiēri un viena privātpersona. Viņi mums paziņoja, ka tēvs ir arestēts un mūsu ģimenei jāizbrauc no Latvijas, bet mantas tiks pārdotas un nauda mums izsūtīta. Privātajam uzvārds bija Asaris, viņš mūs mierināja un palīdzēja salikt siltās drēbes. Kāds flotes virsnieks neatlaidīgi meklēja manā rakstāmgaldā "zelta lējumus". Es vispār nezināju, kas tas ir. Esmu pārliecināta, ka to viņš meklēja personīgi sev. Vecāki bija ļoti satraukti. Pusstundas laikā mums vajadzēja sakravāties. Uztraukumā lielāko daļu nepieciešamo mantu atstājām mājās. Ar mašīnu mūs aizveda uz Liepājas kara ostu. Tur mūs jau gaidīja lopu vagoni. Tēvu no mums aizveda, jo, lūk, ceļā ar vīriešiem vienā vagonā mums būšot neērti. Mums solīja, kad mēs būsīm galā, vīrieši mūs jau tur gaidīšot. Mūsu ģimene, kura nezināja, kas ir meli, un bija viscaur godīga, nevarēja iedomāties, ka mums varētu melot. Tā tēvs šķīrās no mums, pa īstam neatvadījies.

Mēs pārliecinājāmies, ka mūsu likteni dala ļoti daudz cilvēku. Vagonā bija divstāvu nāras un caurule — tualete. Augšā mazs, aizrests lodziņš.

Tas viss bija kādiem 30–40 cilvēkiem. Māsai Rutai plaušu karsonis vēl nebija izārstēts, man bija labāk, un es gāju meklēt ārstu. Tas bija mūsu pazīstamais kara ostas ārsts Hirsons. Viņš mūs apgādāja ar limonādi, bet pašam asaras acīs. Mēs vēl situācijas nopietnību nesapratām, mēs bijām šoka stāvoklī. Visu dienu un nakti kara ostā stāvēja vagoni, visu laiku veda cilvēkus. Starp tiem bija arī bērni un zīdaiņi, kuri, kā vēlāk noskaidrojās, bija lemti bojāejai, jo ceļa grūtumus tikai reti no viņiem spēja pārdzīvot. Bija arī ļoti trūcīgi cilvēki. Karavīri bez gala pārbaudīja sarakstus. Viens no viņiem mums izpauda, ka mūs vedīšot uz Krasnojarsku. Lielākā daļa no mums, arī es, nemaz nezinājām, kur tāda vieta atrodas... Vagonus no ārpuses aizslēdza, un mēs sākām braukt. Visi kā viens sākām dziedāt “Nu ar dievu, Kurzemīte...” – un asaras tecēja visiem. Uz mani tas atstāja neaizmirstamu iespaidu. Mēs ar mūsu bijām dvīņumāsas, ļoti līdzīgas, un mums bija 19 gadu.

Zaldāti – pavadoņi mums palīdzēja, atnesa karsto ūdeni un putru. Māsai, kura vēl bija ļoti vārga, viņi palīdzēja izkāpt no augstā vagona, un pamazām māsa atlaba.

Mēs ievērojām, ka vietējie iedzīvotāji bija ļoti trūcīgi, slikti ģērbti un izskatījās daudz vecāki par saviem gadiem, un bija nomākti.

Uzzinājām, ka izcēlies karš, mūsu pavadoņi mums atkal atnesa avīzes. Īsti nesapratām, kādēļ vācieši mums uzbruka, jo mums taču ar viņiem bija līgums. Tie paši puisī mums arī izstāstīja, ka vagoni ar vīriešiem ir atkabināti un aizvesti pavisam citā virzienā. Mēs bijām satriekti. Vairāk stāvējām nekā braucām, jo bija jālaiž garām kara ešloni. Ap Jāņiem mums sagādījās stāvēt blakus igauņu vagoniem, kuros atradās tādi paši izsūtītie kā mēs. Sacentāmies ar viņiem dziedāšanā un līgošanā, un tas mūs drusku uzmundrināja. Antisanitāro apstākļu dēļ vagonā izcēlās dizentērija, arī māmiņa saslima. Vienīgās zāles bija karsts ūdens, bet arī tas nebija pietiekamā daudzumā.

Beidzot atbraucām uz Krasnojarskas piepilsētu Jeņiseju. Savietojāmies primitīvās barakās, kurām pat lāgā nebija ieejas. Ar mokām uzstiepām savas pakas zem jumta. Stipri lija. Zeme tīrs māls – un šausmīgi slidens. Mums ar mūsu piemētās angīna ar augstu temperatūru. Pusedzīvas gulējām uz grīdas. Netālu no mums gulēja mironis, viņš tā arī palika līdz pat mūsu aizbraukšanai. Cilvēki blakus barakā iekūra uguni un vārīja erzackafiju. Mūsu skolasbiedrs Čāls iedeva māmiņai trauciņu ar kafiju, un mums palika labāk. Pēc pāris dienām lielāko daļu no mums ievietoja baržā, ko veda kuģis “Marija Uļjanova”. Mēs iekārtojāmies kuģa tilpnē, kur bija tik pieblīvets, ka nebija ko elpot. Uz klāja palikušajiem bija vēl sliktāk, jo saule nežēligi

cepināja. Cilvēki sašlima ar saules dūrienu. Bija viena ateja uz apmēram tūkstoš cilvēkiem. Šausmīgā karstumā cilvēki stāvēja rindā, sievietes turpat paģība. Vēma. Vairāki bērni nomira mātēm uz rokām. Ūdeni mēs nedabūjām. Kuģis neapšaubāmi bija mūsu ceļojuma ciešanu virsotne. Par laimi, uz kuģa bija mums pazīstams apmēram 8 gadus vecs puisītis Benjamins Joffe. Viņš ar striķi un krūzīti smēla ūdeni no Jeņisejas un mūs visus dzirdināja (pēc dienesta armijā viņš nobeidza Rīgas Politehnisko institūtu, kļuva par zinātņu kandidātu, Valsts prēmijas laureātu, apprecējās un aizbrauca uz Ameriku).

Beidzot mēs pietauvojāmies Galaņinas ostā – 250 km no Krasnojarskas. Apmetāmies turpat piekrastē zem klajas debess. Nākamajā dienā mūs sadalīja pa kolhoziem, bet mūs ar mūsu kā speciālistes aizveda uz rajona centru Kazačinsku. Es biju medicīnas laborante, bet māsa – grāmatvede.

PIRMAJĀ TRIMDĀ

Atbraucām Galaņinā, kur nakšņojām zem klajas debess un kur sīkas knaušas aplāja visas atklātās vietas uz ķermeņa. Nākamajā dienā atbrauca ārsts no centra un mani ar mūsu un māmiņu aizveda uz centru, kur man vajadzēja no jauna iekārtot klīnisko laboratoriju. Tur atradās vairākas kastes ar laboratorijas piederumiem, kas gadiem ilgi, man par lielu laimi, bija gaidījušas. Tas nozīmēja, ka man bija darbs, kurš ļoti bija vajadzīgs visiem lielā rajona iedzīvotājiem. Līdz šim viņi bija gājuši pēc analīzēm kājām uz Krasnojarsku – 250 km. Ambulatorijas vadītāja mums lika kurināt pirti, un mēs pirmo reizi dzīvē mazgājāmies pirtī.

Visi dokumenti man bija latviešu valodā, bet mums noticeja jo vairāk, kad pēc nedēļas visi reaktīvi bija gatavi un es sāku strādāt, visa priekšniecība atnāca apskatīt laboratoriju. Sākās kara komisijas, un mani tūlīt ieslēdza to sastāvā, tā ka darba pietika. Galvenā ārste bija izsūtītā – Bloh-Jaffe, kuras vīrs bija nezināmā noietnē, bez tiesībām sarakstīties – bijušais Baltkrievijas veselības aizsardzības komisārs. No viņas mēs uzzinājām, cik šausmīgs liktenis bija visiem 1937. gada upuriem. Viņa noietnē izdzīvoja, tikai pateicoties tam, ka bija vēl zobu ārste. Citi ārsti no bada un smagiem darbiem nobeidzās noietnē.

Pēc pieciem gadiem viņu aizsūtīja uz Kazačinsku – tā saucās rajona centrs. No mūsējiem šeit izdevās iekārtoties tikai ļoti retām sievietēm, kas pārvaldīja krievu valodu un bija grāmatvedes. Arī māsa izdevās iekārtoties par grāmatvedi, kaut mēs valodu gandrīz nezinājām, toties māmiņa savā laikā bija beigusi krievu ģimnāziju un labi pārvaldīja valodu, mēs ļoti ātri

iemācījāmieš to, kas bija vajadzīgs mūsu darbam, bet sarunās mēs nepiedalījāmieš jo vairāk tādēļ, ka daktere mums stingri pieteica nevienu lieku vārdu nerunāt. Mūs ievietoja virtuvē, bet vēlāk mēs irējām mazu mājiņu, kurai bija tikai viena istaba un kuras durvis atvērām tieši uz āru. Mazā dzelzs krāsniņa, kamēr kurējās, deva siltumu, naktīs ūdens aizsala krūzēs, bet mēs gulējām, jo mums bija arī C vitamīna trūkums un bijām ļoti miegaini. Slimības sekoja viena pēc otras, pirmām kārtām viens no mūsējiem saslima ar malāriju. Tad vienai grāmatvedei saslima bērns ar difteriju. Aiz bailēm zaudēt darbu viņa meiteni tā bija ielaidusi, ka tad, kad viņa griezās pie ārsta un es atradu difterijas bacīlus, bija jau par vēlu un bērns nomira, neskatoties uz to, ka viņam ievadīja pret-difterijas serumu. Toties viņa man bija pielaidusi šo slimību, un es 20 gadu vecumā arī saslimu ar difteriju, bet, tā kā es vēl klepoju ar asinīm, tad domāja, ka man ir plaušu karsonis un man neiedeva antidifterijas serumu. Par laimi, es izdzīvoju, bet paliku vārga tālākai dzīvei. Ap šo laiku pieveda vēl jaunus izsūtītos, tie bija Pievolgas vācieši. Ja mūs izsūtīja par to, ka tēvs bija tirgotājs, tad viņus par to, ka viņi bija vācieši, vai tas nav skaidrs? Mēs taču karojām ar Vāciju. Viņi bija ļoti trūcīgi un slikti, vecmodīgi ģērbti. Bij jāšaubās, vai viņi būtu spējīgi stāties sakaros ar ienaidnieku un dot ziņas par mūsu karaspēku... Bet par to neviens pat nedomāja. Mēs ļoti labi runājām vāciski un ar viņiem sarunājāmieš. Karam ielgstot, mātes atrāva no bērniem un aizsūtīja uz nometnēm, bet bērnus ievietoja bērnumos, vēlāk es kā inspektore par bērnu un mātes aizsardzību (darbs, ko es uzņēmos papildus) apciemoju arī šos bērnumus, bet atļaujiet par to šeit nerakstīt, tas būtu par daudz bēdīgi.

Man bija arī jāstrādā kara komisijās, arī poļu izsūtītos ņēma armijā, jo viņiem bija privileģēts stāvoklis. Pie māmiņas atnāca viens jauns polis un lūdza mani izdot pie viņa par sievu, jo gaidāmi ļoti grūti laiki un man, pat ja viņš kristu karā, pie viņa mātes būs labāka dzīve nekā šeit, Kazačinskā. Visi poļi dzīvoja mazā ciemā "Parog". Protams, mums tas likās ļoti dīvaini, mēs visas trīs bailīgi turējāmieš kopā – mums taču apsoliņa, ka, atbraucot uz vietas, tēvs mūs jau gaidīšot. Es aicinājumam nesekoju. Bet viņam bija taisnība, kamēr mēs cietām trūkumu, poļi bija ļoti labi apgādāti. Vienīgais glābiņš bija tas, ka mēs pavasarī iestādījām kartupeļus. Tā ka mēs no bada necietām. Zeme bija ļoti ražena, man iedeva gabalu neskartas zemes un raža bija varena.

Reiz mani sūtīja uz tā saucamo "voskresniku" grābt sienu, un mēs ar mūsu priecīgi aizbraucām. Izrādījās, ka tā nebija dzimtās zemes zāle, tā bija asa un rupja un grieza pirkstus nežēlīgi. Bija gaidāms negaiss, un knausī

mums uzkrita tā, ka pat uz galvām uzvilkti tīkli nelīdzēja. Tad sākās īsts Sibīrijas negaiss, kad zibens gandrīz nepārtraukti apgaismoja salu, kur atradās mūsu pļava. Visi sāka skriet uz laivu, bet mēs ar māsu apmaldījāmies un tikai ar pūlēm atradām savējos, kas jau taisījās aizbraukt. Izrādās, ka mūsu laiva bija caurumaina kā siets un ūdens nāca no visām pusēm — no apakšas, kā arī gāza kā ar spaiņiem no debesīm. Laivas airētāji bija desmitgadīgi puisi, jo visi vīrieši bija paņemti armijā. Mēs cītīgi smēlām ūdeni ar konservu bundžām. Mēs ar māsu jau neticējām laimīgām beigām. Tomēr pārbraucām. Jeņisejā bija tik stipra straume, ka piebraucām daudz tālāk, nekā paredzēts, toties netālu no mūsu mājām. Māsai no kodieniem seja bija tik uztūkusi, ka acis bija ciet. Vairāk mani nekad lauku darbos nesūtīja, toties, kad visi aizbrauca, es viena pati paliku ambulatorijā un sniedzu visu vajadzīgo pirmo palīdzību, es pat rāvu zobus! Tā ka pie visām daudzajām analizēm, kuras es taisīju, es vēl darīju daudz ko citu. Ja bija neciešamas zobu sāpes un ārsts bija komandējumā, es ieliku sāpes remdinošas zāles. Ja cilvēki bija saindējušies, ieēzdami visādas nezāles bada remdināšanai, es izskaloju kuņģi. Mans vienīgais mērķis bija palīdzēt cilvēkiem un remdināt garīgās un fiziskās sāpes, kaut gan par Albertu Šveiceru es vēl nedz biju lasījusi, nedz dzirdējusi.

Zināju gan vācu, gan latviešu valodu, tas man palīdzēja darbā, jo starp latviešiem un vāciešiem bija daudzi, kas nerunāja krieviski. Te gan jāsaka, ka latvieši ļoti ātri iemācījās runāt krieviski, bez skolotājiem un bez grāmatām. Un, kad šodien mūsu Latvijā divdesmit gadus dzīvo cilvēki, kas nerunā latviski, jo nav skolotāju un grāmatu, man nāk smieklī. Jārunā tādā valodā, kādā zemē cilvēks dzīvo, — tas visiem latviešiem bija skaidrs.

Pirmais rudens 1941. gadā bija brīnišķīgs. Bagāta daba, taiga, līdz šim neredzēta, mums likās negaidīti skaista. Taigā auga tādas puķes, kādas pie mums aug tikai dārzos — smaržīgas hiacintes visādās krāsās, lielas, kuplas lilijas. Egles taigā, kā arī citi koki stāvēja tik cieši, ka no meža atsevišķus kokus neredzēja. Es dabūju izbaukt visu rajonu krustām šķērsām, kaut arī iemesls nebija nekāds iepriecinošais. Lieta tā, ka, bada spiesti, kolhoznieki savāca un ēda maizi no vārpām, kas bija pārziemojušas sniegā. Starp viņiem izcēlās noslēpumaina slimība. Tā sākās ar angīnu un beidzās ar šausmīgiem asins izplūdumiem no rīkles, acīmredzot asins recēšana bija traucēta, un slimniekiem bija zili plankumi pa visu ķermeni, kas liecināja par zemādas asins izplūdumiem. Izmira veselas ģimenes. Beidzot atbrauca ārsts no centra un izskaidroja mums šo slimību. Mēs nodibinājām veselu brigādi slimības apkarošanai, kurā ietilpu arī es. Kā noskaidrojās, pirmā slimības pazīme bija leukocītu samazināšanās asinīs, un, tikai to sākot ārstēt, varēja

glābties. Mēs tagad braucām pa visu milzīgo rajonu un izmeklējām visus iedzīvotājus, kuri bija ēduši pārziemojušo maizi, kā mēs to saucām. Pie kam bija atbraukuši kādi 10 studenti no Krasnojarskas, evakuēti no Ļeņingradas. Valdība bija iedevusi produktus bada cietējiem slimniekiem, un mums izdevās glābt vairumu saslimušo. Tā kā bija vasara un mēs nedrīkstējām atraut kolhozniekus no darba, naktī braucām, lai rīta ausmā jau pieņemtu un izmeklētu slimniekus, kā arī visus, kas bija lietojuši šīs vārpas. Darbs bija milzīgs, bet tika izdarīts uz goda. Tas bija īsts varoņdarbs, jo blakus rajonos izmira veseli ciemati, bet pie mums tikai kādi septiņi, deviņi cilvēki. Tas bija 43. gads, kas izcēlās ar lielo badu. Bija pavasaris, kartupeļi vēl tikko iestādīti, vecie bija beigušies, bet maizes devums tika samazināts. Šinī gadā dabūju zināt, ka nomiris arī tēvs. Pat nepaguvu izraudāties, jo tanī pašā dienā atnesa man uz laboratoriju zēnu, kurš bija saēdies drīgenes, kas saturēja indi, viņš jau bija bez samaņas. Sāku viņam skalot kuņģi. Jāsaka, ka es biju vienīgā, kas prata skalot kuņģi, pateicoties tam, es izglābu daudziem cilvēkiem dzīvību. Daktere turēja bērnu un atvēra viņam muti, mēs cīnījāmies izmisīgi. Bērnodārza vadītāja, kur tas bija noticis, stāvēja un raudāja. Par laimi, vēl barība nebija uzsūkusies, mēs skalojām tik ilgi, kamēr bērns atguva samaņu. Es pateicu māšai par mūsu nelaimi, bet māmiņai mēs vēl ilgi to slēpām, kamēr viņa pati saprata, jo vīri izmira gandrīz visi.

Kādai jaunai sievietei Gūtmanei uzsmaidīja laime, viņai vīrs 43. gadā tika atlaists un atbrauca līdz Galaņinai, bet no ārkārtīgā vājuma 37 gadu vecumā viņš nomira uz kuģa un netika līdz savējiem. Tā bija vēl viena traģēdija no daudzām, daudzām, kuras man nācās redzēt.

Gadījās, ka atveda uz medicīnisko pārbaudi vīriešus no darba nometnēm, no ieslodzījuma. Mēs ar dakteri darījām uzreiz visu, lai glābtu šos nelaimīgos. Pie tam mēs ar viņu ne tikai palikām neuzticīgi Hipokrāta zvērestam, bet bijām laimīgi, ka mums tas izdevās. Mēs ar dakteri par šo lietu pat nekad nebijām runājuši ne pušplēstu vārdu, mēs sapratāmies tāpat. Katra noruna draudētu mums ar nāvi. Tikko mani daktere iesauca savā kabinetā un teica, ka šeit jāizmeklē uz dizentēriju, es tūlīt sapratu, ka šis cilvēks ir jāglābj. Runāja viņa tad neparasti asā tonī, tā ka NKVD laudis, kas, protams, stāvēja turpat, nesaprata, ap ko lieta grozās. Es dabūju izkārņījumus uz dizentēriju, kuru es skatīju kaproloģiski, tas ir, bez barotnēm, tikai ar mikroskopu, un uzrakstīju, ka dizentērijas baktērijas ir atrastas. Slimnieks bija glābts! Viņu tūlīt ievietoja slimnīcā, kur viņš dabūja ne tikai zāles, tās toreiz bija ļoti primitīvas, bet galvenais — trīs reizes dienā karstu ēdienu un maizi. Viņš arī gāja cauri dezinfekcijai un dabūja tīru gultu

un veļu. Bet, kad bija kara komisijas, mēs gan par tādām lietām nedomājām, ne tikai tāpēc, ka daži ārsti izpelnīja tādā veidā nāves sodu, bet tāpēc, ka tas nepavisam nebija mūsu interesēs. Mēs gribējām izglābt nelaimīgus upurus un tikai. Sevišķi drausmīgi gāja tiem gruziņiem, kuri kara laikā bija nokļuvuši vācu gūstā. Arī mūsu rajonā bija nometne, kurā (pēc gūsta) viņus pēc atbrīvošanas turēja. Daktere ar NKVD priekšnieku tur bija aizbraukusi apskatīt slimniekus, bet atbrauca drūma, nomāktā garastāvoklī, nebija spējīga dalīties par redzēto, tikai māja ar roku. Jā, tāda bija dzīve. Nometnei bija skaists vārds — Kokornaja. Nedomāju, ka no turienes kāds dzīvs izkļuva ārā...

Kad karš gāja uz beigām, atgriezās no nometnēm kādi pāris latvieši, kā jau dzīvē mēdz būt, taisni tādi, kuriem mūsu Kazačinskā nebija radnieku. Mēs, protams, ar dakteri visus latviešus tūlīt ielikām slimnīcā. Viņiem nebija kur palikt, un viņi bija šausmīgi vārgi. Viens no tiem bija no Lietuvas. Viņš knapi runāja krieviski. Pēc slimnīcas viena no mūsējām, grāmatvede, kas Sibīrijā kļuva par invalīdi, iekārtoja viņu savā darbavietā. Par pateicību viņš sāka nākt pie visiem tiem, kuri bija viņam palīdzējuši tikt uz kājām, darīt rupjāko, smagāko darbu, kas mums nebija pa spēkam. Mēs atkal viņu par to pabarojām, kas nu kuram bija. Mēs dzīvojām ļoti tālu no upes, tai bija šausmīgi stāvs krasts, vienreiz mana māsa pat krita nesamaņā. Viņš mums nesa ūdeni. Neviens nezināja, kā viņu sauca — mums viņš bija tas "lietavietis" — pavecs cilvēks, garu bārdu. Kad karš beidzās, viņam atļāva atgriezties mājās. Viņš pamatīgi nomazgājās, noskuva bārdu, un nu mūsu priekšā atradās stalts, jauns, plecīgs vīrietis, kas nāca no mums visiem atvadīties. Katrs viņam iedeva, cik vien varēja, naudu un produktus. Naudas ceļam viņam nebija, viņš taisījās iet kājām un, drusku pastrādājot, pelnīt sev uzturu un naktsmājas. Tā kā toreiz tā daudzi darīja, es nešaubos, ka viņš nonāca Lietuvā.

Es neizstāstīju par Kazačinskas rajonu, kas bija ļoti liels un atradās abos Jeņisejas krastos. Tur bija diezgan daudz feldšeru punktu, kur kara laikā strādāja arī evakuētie. Arī aptiekā strādāja evakuēta farmaceite. Tā kā ar spirtu viņai bija grūtības, pie tam, es domāju, ka viņa to iemainīja kolhozniekiem pret miltiem, viņa spirta vietā iedeva dažādas tinktūras, kas bija izgatavotas uz spirta. Šis spirts bija vajadzīgs feldšeriem ne jau dzeršanai, bet gan dezinficēšanai, gan visādu čūlu tīrīšanai. Viņai gan vajadzēja stingri pieteikt, ka tas nav domāts iekšķīgai lietošanai. Viņa deva gan baldriānu tinktūru, gan arī maijpuķīšu tinktūru (convajalis majalis). Beidzot viņa deva strofantīna tinktūru. Laukos strādāja feldšere no Ļeņingradas. Arī viņa atbrauca pēc zālēm aptiekā. Farmaceite viņai iedeva

strofantīnu un teica: "To jūs varat lietot spirta vietā." Uz pudeles bija gaiši un skaidri uzrakstīts nosaukums. Kad feldšere atbrauca Varakovkā, viņai pretī jau nāca kolhoza priekšsēdētājs Evpakovs, jauns, skaists vīrietis, kurš viņai bija iedevis savu zirgu un, kā parasti, pieprasīja par to atalgojumu, tas ir, ieliet viņam glāzīti spirta. Nemaz neapdomādama, kas tas īsti ir, feldšere ielēja viņam glāzīti ar visstiprāko tolaiku glikozīdu, strofantu. To viņš izdzēra vienā rāvienā. Jāsaka, ka uz dzeršanu sibīrieši bija varen traki. Pēc desmit minūtēm viņam sāka degt krūtis, un vēl pēc desmit minūtēm viņš bija beigts. Feldšeri apcietināja, sekoja tiesa, kurā mēs visi piedalījāmies. Daktare Bloh-Jaffe gan atnāca ar biezu grāmatu par alerģiskām parādībām, bet feldšerei tomēr piesprieda desmit gadus cietuma. Kad karš beidzās, viņa tika amnestēta un turpināja, man par brīnumu, kādā ambulancē laukos — strādāt. Mani iespaidoja tas, ka viņa tak bija no Ļeņingradas un nezināja tādas parastas lietas. Es gan pastāvēju uz to, ka man analizēm vajadzīgs tīrs spirts, un tinktūras neņēmu. Bet vienreiz man arī bija jocīgs gadījums. Skaists, jauns vīrietis, kuram ievainotas kājas dēļ vajadzēja taisīt pārsēju, kamēr es biju blakus kabinetā, iekļuva manā laboratorijā un tieši no tur noliktas pudeles iedzēra spirtu, kas bija domāts asins ņemšanai. Es paliku mēma. Tā tikpat varēja būt arī kāda tinktūra! Bet, par laimi, tas bija īsts spirts, un es uztraucos tikai par šī cilvēka bezkaunību. Tādu kuriozu gadījumu mums bija diezgan, bet tādu, kuriem letāls iznākums, gan ne. Šinī vietā paskaidrošu, kādas analīzes es tur taisīju: pirmkārt, ļoti vajadzīgo kuņģa sulas izmeklēšanu, tad urīnu, vispārējo asins ainu, ar morfoloģiju. Es iemācīju feldšerus, kas tā ir — "grimšana" un kā to atšifrēt. Tad, protams, fekālijas uz parazitū olniņām, jo tur auglīgas zemes dēļ bija ļoti daudz askarīdu. Tad vēl izmeklēju iztriepes uz gonokokiem, kur man gan bija varena raža! Ļoti daudzi ar to slimoja, it sevišķi, kad sāka vīrieši atgriezties no kara. Izmeklēju uz difteriju, dizentēriju un uz tuberkulozes bacīliem. Ja kāds no latviešiem tur saslima ar tuberkulozi, viņš nomira, bet, ja kāds no latviešiem atbrauca jau ar šo slimību, viņš pats no sevis izārstējās. Laikam tāpēc, ka klimats bija labvēlīgs, citu izskaidrojumu mēs nezinājām. Bija ļoti daudz malārijas slimnieku, kurus es arī izmeklēju.

Vesels notikums manā dzīvē bija plostis. Man kā medicīnas darbiniekam izsniedza bez maksas malku un petroleju, kā arī apmaksāja dzīvokli. Ar malku bija lielas grūtības, un tāpēc man piešķīra veselu plostu, kurš gulēja pavasarī upē, kad ūdens līmenis bija augsts; ūdenim krītot, plostam vasarā vajadzēja atrasties uz sausa krasta. Bet mēs nebijām rēķinājušies ar to, ka nevienam nebija malkas krājumu, un gandrīz katru nedēļu man plostu apzaga. Es ar saimnieces dēlu, kas bija atgriezies no kara, izbraucu katru

rītu agri jo agri meklēt plostu. Ak, šie skaistie vasaras rīti uz milzīgās Jeņisejas, kad vēl karstums un knauši netraucēja baudīt mežonīgās dabas pirmatnējo skaistumu! Plostu mēs vienmēr atradām, bet arī ziemā, kamēr visa malka nebija zem jumta, mūs vēl apzaga, tas tur piederēja pie labas paražas!

Mežs — tā bija bezgalīga taiga, kurā dzīvoja vilki un lāči. Vienreiz stiprā salā lāči uzbruka braucējiem kamanās un viņus tā sakoda, ka tie vēl ilgi ārstējās. Arī vilki, karam ieilgstot, cieta badu un devās uz ciematiem pēc barības.

Kad karš beidzās, mēs visi cerējām, ka mūs atlaidīs uz mājām, kaut gan NKVD priekšnieks pašā sākumā bija visiem paziņojis, ka mēs te esam noņemti uz 20 gadiem. Tas netraucēja man nemitīgi rakstīt uz visādām instancēm ar lūgumu mūs atbrīvot. Māte bija otrās grupas invalīde, un mums nebija pabeigta izglītība.

Krasnojarskas novada veselības aizsardzības nodaļas galvenais ārsts, bijušais veselības aizsardzības ministra vietnieks Mihails Gerasimovičs Ananjevs bija Staļina intrigu upuris, brīnišķīgs cilvēks, ķirurgs, sibīrietis. Kādu dienu viņš atbrauca pie mums ar pārbaudi un es viņam izstāstīju par mūsu likteni. Viņš man lika iesniegt lūgumu un solīja palīdzību. Un savu vārdu turēja. 1947.g. 12. aprīlī mums no Krasnojarskas atsūtīja atļauju atgriezties mājās. Bez kādas nožēlas mēs pametām visu, tiesa, mums arī nekā nebija, tikai žēl bija mežonīgā dabas skaistuma, kur ievu ogas bija ķiršu lielumā, kur zeme gandrīz bez apstrādāšanas deva augstas ražas, bet tik daudz cilvēku, neskatoties uz visu to, cieta badu, tik daudz mazu bērnu nomira no masalām, no dizentērijas, no difterijas, pat no tīfa. Lai kā mēs ar dakteri arī cīnījāmies, panākumi bija gaužām mazi...

Avīzē "Pravda" 87.g. 6. jūlijā rakstā "Piramīda" smalki aprakstīts daktera Ananjeva liktenis. Viņu piespieda 62 gadu vecumā doties pensijā, viņu — enerģisko, apdāvināto ķirurgu!

Par laimi, mēs Rīgā atradām tuvus radniekus, kas mūs gaidīja, tā ka mēs jau 18. aprīlī, tikai nedēļu pēc dokumentu saņemšanas, atstājām mūsu nemīlīgo trimdas vietu.

Te man jāsaka, ka mums ļoti laimējās, jo mūsu ģimeni mierīgi atstāja uz vietas, kamēr citi mūsējie tika mobilizēti gan uz ziemeļiem, gan uz plostu darbiem. Arī tur palīdzēja tas, ka es pati biju klāt pie medicīniskām komisijām, kas izlēma, kurš derīgs braukšanai, kurš ne, un, ja arī pati nebiju klāt, tad ar dakteres starpniecību vājākos tomēr izdevās aizturēt. Par laimi, mums arī bija drusku naudas, jo tagad ceļš bija jāapmaksā, šurp mēs bijām braukuši par velti...

Tā beidzās mūsu pirmā trimda.

Bez ģimenes galvas, bez tēva, ar slimo māti, bez pabeigtas izglītības, bez iedzīves, bez jumta virs galvas, tikai ar optimismu un enerģiju kā vienīgo mantu mēs atgriezāmies Rīgā.

OTRĀ TRIMDA

Kaut gan mēs bijām izsūtītas no Liepājas, mums negribējās dzīvot tur, kur katrs akmens atgādināja agrāko dzīvi, kad mēs bijām laimīga ģimene. Māmiņa bija invalīde un garīgi pilnīgi salauzta. Mūs uzņēma radnieki, kuri dzīvoja ne visai labos materiālos apstākļos. Cik ātri vien varējām, mēs iekārtojāmies neatkarīgi no viņiem. Par mācībām nebija ko domāt, kad es mēģināju iesniegt dokumentus, man tūlīt vaicāja, vai es neesmu bijusi izsūtīta, un es nobijos un aizgāju. Kaut gan mums bija oficiāli dokumenti.

1949. gadā sākās atkal izsūtīšanas vilnis. Šoreiz izsūtīja "budžus", tas ir, tos zemniekus, kuri bija labāk apgādāti, jo labāk strādāja; viņus gan uz nometnēm nesūtīja. Sāka arī ņemt tādus pašus kā mēs, kuri atgriezušies no Sibīrijas. Un mēs jau bijām gatavi uz visu. Tiešām, 1950. gada 22. maijā agri no rīta atkal ieradās NKVD cilvēki un mums otro reizi vajadzēja posties un atstāt dzimto zemi, pie kam šoreiz mūs ievietoja cietumā, pārsūtīšanas punktā. Par laimi, mūs tur ilgi neturēja un jau pēc nedēļas suņu pavadībā aiztrieca uz pazīstamajiem lopu vagoniem. Starp mūsējiem bija arī pavisam vecs, akls vīrietis. Braucām mēs atkal līdz Krasnojarskai, kur mūs ievietoja cietumā, turēja tur ilgi, jo bija jāgaida, kamēr sākās navigācija Jeņisejas upē. Cietumā mēs gājām strādāt virtuvē, lai tiktu pie silta ēdiena, bet vīrieši balsināja cietumu. Beidzot mūs aizveda uz kuģi "Marija Uļjanova". Uz kuģa bija arī viena no mūsējām ar zīdaini... Tur es satiku kādu sievieti, kura trimdas laikā bija izpelņijusi 5 gadus nometni, jo 18. novembrī pāris sievietes bija sapulcējušās pie rīdzinieces Kuzņecovas (no porcelāna fabrikas) un klusumā svinējušas. Kuzņecovai kā organizatorei tika piespriests nāves sods un viņu aizveda uz Kajer-Kanu. Tā bija vieta, kur sūtīja visus uz nāvi notiesātos. Viņa tur atradās vieninieku ieslodzījumā. Par viņas tālāko likteni neviens nezināja neko, visi citi dabūja darba nometnes. Tā kā šī sieviete bija no Jeņiseiskas, viņu tur arī izlaida. Es uzrakstīju vēstuli Krasnojarskas toreizējai veselības aizsardzības nodaļas vadītājai Bronickai, kurā es viņai ziņoju, ka braucu uz ziemeļiem un ka es kara laikā no jauna iekārtoju klīnisko laboratoriju Kazačinskā. Lūdzu viņai aizsūtīt uz Dudinku darba norīkojumu. Un tiešām, kad es atbraucu, tur jau bija man norīkojums atsūtīts. NKVD priekšnieks gan pretojās, jo, lūk, mēs

kā otrreizējie izsūtītie esot sevišķi bīstami, bet pilsētas veselības aizsardzības nodaļas vadītāja ļoti enerģiski iestājās par mani – un tādā veidā es dabūju darbu slimnīcā laboratorijā. Man gan nedaudz vēlāk vajadzēja braukt ar ekspedīciju pa Jeņiseju līdz pašai Diksonai, bet tas ir atsevišķs notikums. Tikai tur es iepazinos ar latviešu zvejniekiem un man radās priekšstats, kas mums ar mūsu draudētu, ja mūs neatstātu Dudinkā.

Izrādījās, ka sieviete, kas izkāpa Jeņiseiskā un iemeta manu vēstuli Bronickai, man bija izdarījusi ļoti lielu pakalpojumu. Uzvārdu es neatceros.

Vēlāk, braucot uz Noriļsku ciemos, es redzēju Kajer-Kanu. Noriļska ir brīnišķīga pilsēta, kuru uzbūvējuši tie 1937. gada upuri, kurus nenošāva un kuriem atļāva strādāt. Tā kā viņi tika sodīti ar 58. pantu, mēs viņus visus tā arī saucām – 58-nieki. Oficiāli visur toreiz apgalvoja, ka pilsētu būvējuši komjaunieši, bet tas gan neatbilst patiesībai. Reiz es pēc atbraukšanas stāvēju pastā, kad pienāca jauni karavīri un man vaicāja, vai es esot Ada? Es, protams, ļoti brīnījos, bet viņi paskaidroja, ka uz kuģa esot bijuši konvoji un sapratuši, ka mēs pilnīgi nevainīgi esam cietuši, tāpēc viņi ir armijā un jāpakļaujas pavēlēm. Kad es ar viņiem ierados pie māmiņas, viņa gandrīz dabūja ģiboni, jo domāja, ka esmu arestēta. Kamēr viņi atradās Dudinkā (viņi atkal bija atbraukuši ar to pašu kuģi, pavadot ieslodzītos), viņi bieži sēdēja pie māmiņas un kavēja viņai laiku. Tā kā šie puisi itin labi saprata, kas notiek, bet palīdzēt, protams, nevarēja.

Augusta sākumā es aizbraucu ar medicīnisko ekspedīciju, no kuras atgriezos tikai 15. oktobrī, kad gulēja jau sniegs. 26. novembrī es apprecējos ar draugu, kurš man bija pazīstams no RIGas un, tāpat kā es, tika otro reizi izsūtīts. Arī viņam tēvs bija jau sen miris no metnē... Viņa tēvs bija inženieris, un viņš tika sodīts par to, ka pēc mātes nāves mantoja mājas daļu. Tas tiešām bija liels noziegums... Pēc gada man piedzima dēliņš. Mums izdevās nopirkt ļoti mazu mājiņu, un māmiņa atnāca pie mums dzīvot.

Manai māsa bija sekojis viņas vīrs – Tēvijas kara dalībnieks, kurš brīvprātīgi dalīja ar viņu likteni.

Mans vīrs Eduards strādāja “zonā” – tas ir, tur, kur atradās noziedznieki, nevis politiskie, bet īstie.

Viņš strādāja kā vadītājs darba un algas lietās. Tas mani ārkārtīgi uztrauca. Lieta tā, ka viņš arī piedalījās komisijās, kurās izlēma, vai saīsināt ieslodzītiem laiku vai ne. Jo tiem, kuri izpildīja normu, vienas dienas vietā ieskaitīja divas. Ziemeļu apstākļos tā mēdza darīt.

Strādādama slimnīcā, es satiku ļoti smagi ievainotu, kurš, kā izrādās, bija strādājis mana vīra vietā un kuru ieslodzītie gribējuši nonāvēt. Tas

viņiem arī izdevās, jo viņš nomira. Var iedomāties manas bailes katru vakaru, kamēr es sagaidīju vīru pārnākam mājās. Vēlāk es gan dabūju zināt, ka viņa priekšgājējs esot bijis ļoti slikts cilvēks.

Par laimi, jau tuvojās 53. gads. Man jau bija otrs bērns – un tā bija meitene, par tādu laimi es nemaz nebiju cerējusi. Apstākļi, protams, dzemdībām bija ekstremāli, tāpat arī audzināšanai. Bet mēs ar vīru un māmiņas palīdzību cīnījāmies par mūsu laimi ar visiem spēkiem. Tur pat nebija bērnu ārsta. Es biju spiesta pāris gadu nestrādāt. Tad nomira Staļins. Dudinkā, kur lielākā daļa iedzīvotāju bija 58-nieki un kur iedzimto gandrīz nebija, tā bija svētku diena. Bet Berija vispirms atbrīvoja visus īstos bandītus, tā kā viņiem nebija nekādu līdzekļu, tad nekas cits neatlika kā atkal aplaupīt cilvēkus, lai dabūtu naudu ļoti dārgam ceļam uz mājām. Tāpēc mēs vakaros neviens neizgājām no mājām, bet mans svainis, tāpat kā daudzi citi, apgādājās ar šaujamo. Slimnīcā strādāja ļoti slavens ķirurgs Petuhovs. Vispirms viņš atradās ilgus gadus nometnē par to, ka bija noindējis rakstnieku Gorkiju. Es domāju, ka viņš to pat nepazīna. Pēc tam viņš sāka strādāt slimnīcā, un viņam bija pašam sava mājiņa. Kādu nakti viņu izsauca pie smaga slimnieka. Uzreiz viņu aplenca bandīti un lika atdot kažoku, cepuri, pulksteni un naudu. Viņš jau taisījās sekot aicinājumam, kad piepeši viens no bandītiem viņu pazina vēl no nometnes laikiem un iesaucās: “Tas ir mūsu cilvēks, atstājiet viņu mierā!” Izrādās, ka pat bandītiem ir sava ētika, kādas pašam Staļinam nebija, jo viņš iznīcināja visus savus radniekus. Es, protams, neesmu nekāda politiķe, esmu tikai nevainīgs upuris, bet brīnos, ļoti brīnos, ka tāds tirāns un cilvēku nīdējs tik ilgi bija pie varas un pat tika dievināts. Domāju, ka pasaules tautu vēsturē tas ir vienreizējs gadījums. Pat pret Hitleru taisīja atentātu, kurš, par nožēlošanu, neizdevās. Hruščovs rakstīja savu vēstuli par Staļina kultu un to izplatīja visās partijas sapulcēs. Dudinkā, kur tieši atradās Staļina terora upuri, cilvēki raudāja, to lasīdami. Par nožēlošanu, šo vēstuli lasīja vairāk slepeni un tāpēc vēl līdz šai dienai tā netiek atklāta. Manai māmiņai šī vēstule atnāca par vēlu, viņa gan uzzināja par padomju cilvēku atelpu, bet pati nomira, brīvību nesagaidījusi. Viņas kaps atrodas Dudinkā, un, kad mans dēls 80. gadu sākumā aizbrauca uz turieni, viņš kapu neatrada.

Pirmā aizbrauca mana māsa, kuras vīrs viņas dēļ bija sešus gadus dzīvojis aiz Polārā loka, pēc gada aizbraucām arī mēs.

Bijām nodzīvojuši pilni septiņi gadi trimdā. Laiks pagāja ātri, mums bija bērni, un viņi kā saule apgaismoja šos grūtos gadus. Kad viņi palika lielāki, es atkal sāku strādāt un vadīju diezgan lielu klīnisko laboratoriju, kur gan nebija neviena speciālista, tie bija mediķi, kurus es apmācīju. Attiecības

izsūtīto starpā bija ļoti labas, es tādus īsti cilvēkus, izpalīdzīgus cilvēkus nekur vairāk nesatīku, pie tam viss 58. pants bija visizglītotākie un inteligentākie ļaudis. Atceros, kad man piedzima dēls, viena izsūtītā inženiera sieva katru dienu nāca man palīdzēt. Viņa bija atbraukusi pie sava vīra, kā to bija darījušas dekabristu sievas. Viņš visu mūžu bija vajāts par to, ka kādreiz kā speciālists tika sūtīts uz Ameriku.

Izstāstīt visu cilvēku likteņus man nav pa spēkam, izstāstīju tikai par sevi, un jāpiebilst, ka, salīdzinot ar citiem, man vēl laimējās – es nodibināju ģimeni un kaut bija ļoti grūti, bet mēs izdzīvojām.

EKSPEDĪCIJA

Neviens nekad nav ieminējies, ne aprakstījis, ne interesējies par tiem latviešiem – “zvejniekiem”, kuri 1941. gadā tika aizvesti no dzimtenes, atrauti no saviem tuviniekiem un 1942. – 1943. gadā aizsūtīti aiz Polārā loka.

Ekstremālos apstākļos katru dienu no jauna viņi cīnījās par savu dzīvību. Tundrā un Jeņisejas upē plosījās vētras, kas apgāza laivas, sniegpuņķos nozuda veseli pajūgi ar cilvēkiem. Kur palikuši šie jaunie, ziedošie cilvēki, tautas dēli un meitas, kuru liktenis izrādījās tik bargs? Un pat šodien, kad atklāti runājam par visu, viņi ir aizmirsti. Toreiz viņi bija jaunieši spēku briedumā.

Uzskatu par savu pienākumu pastāstīt par viņiem.

Otrās trimdas laikā, 1950. gada 6. augustā, man vajadzēja izbraukt ar valsts medicīnisko ekspedīciju, lai izmeklētu vietējo iedzīvotāju – ņencu – veselības stāvokli. Starp ņenciem izplatījās slimība, kura izpaudās ar asiņošanu no rīkles un kurai nereti sekoja nāve. Mēs bijām četri ārsti, kas uzkāpa uz kuģa “Kirov”, un ekspedīcija sākās. Mums vajadzēja apbraukt visu milzīgo Jeņisejas baseinu līdz Karas jūrai. Tieši šo teritoriju apdzīvoja ņenci, briežu gani, kas klejoja pa tundru, meklējami barību saviem lopiem. Viņi dzīvoja čumos – tās bija piramīdveida jurtas, apklātas ar briežu ādām. Vēl tur dzīvoja nedaudz krievu, kā arī izsūtītie Pievolgas vācieši, bet zvejnieki, kuri kļuva gandrīz par pamatiedzīvotājiem, bija 1941. gadā izsūtītie latvieši. Tā kā mēs visur sastapām gan latviešus, gan vāciešus, kuru valodu es pilnībā sapratu un kuri mums visādi palīdzēja, tad pārsvarā visu organizēt iznāca man.

1943. gadā Jeņisejas krastos sāka organizēt zvejniecību, mobilizējot šim darbam latviešus. Vietējiem varas orgāniem likās, ka, nākdami no Baltijas jūras, latvieši būšot tam piemēroti.

Aizveda viņus ar kuģišiem tālu aiz Polārā loka un pameta pilnīgi neapdzīvotā vietā Jeņisejas krastā. Tuvojās rudens, krita pirmais sniegs. Paši vājākie neizturēja un nomira. Beidzot atveda būvmateriālus, un nu šie nelaimīgie cilvēki sāka celt sev mājas. Kā to izdarīt, viņi lāgā neprata, tomēr paspēja uzcelt barakas, kamēr neiestājās briesmīgais sals. Vienā istabā dzīvoja kādas trīs četras ģimenes. Pamazām viņi iemācījās zvejot, apieties ar laivām, cirst āliņģus, sālit zivis.

Kad es ar viņiem satikos ekspedīcijas laikā, tie jau bija īsti zvejnieki. Lielākā daļa no viņiem bija jauni cilvēki spēka briedumā, neraugoties uz to, viņi nebija precējušies. Lieta tā, ka arī viņi bija nolemti īstai klejotāju dzīvei — bez savas mājas un pastāvīgas dzīvesvietas. Speciālas ekspedīcijas izpētīja zivju atrašanās vietas, un pēc tam zvejnieki devās uz tām. Iztika viņiem nebija slikta, kaut gan ļoti vienveidīga. No zvejas varēja atbraukt ar bagātu lomu, bet bija gadījumi, kad sacēlās vētra un cilvēki noslika. Ziemā viņi cirta āliņģus un nodarbojās ar zemledus zveju. Šim nolūkam viņiem bija nepieciešami suņi, kuri bija ļoti dārgi, bet kuru viņiem bija ļoti daudz.

Divus mēnešus mēs gan ar kuģiem, gan ar laivām braucām pa vareno Jeņisejas upi, pārbaudot ganu — ņencu — veselību. Bija aizdomas uz tuberkulozi, tomēr es nevienu tuberkulozes bacili neatradu. Kā vēlāk izrādījās, man bija taisnība, jo gani šinīs apvidos slimoja ar ļoti smagu C vitamīnu trūkumu, kas viņiem izpaudās asiņošanā. Valdība viņiem pirms gada bija aizliegusi kaut briežus un ēst jēlo gaļu, kā viņi to bija pieraduši visu mūžu. Zaudējot tādā veidā svarīgo vitamīnu avotu, viņi arī saslima, jo putras un maize tos nevarēja aizvietot. Ūdeni un ziepes viņi gandrīz nemaz nelietoja, un ādu pārklāja bieza netīrumu kārtā. Viņus vajadzēja pielabināt ar cukuru un sausiņiem, citādi viņi neļāvās, lai viņus izmeklē. No auguma viņi bija sīki un fiziski vāji, jo ganiem sevišķs spēks nav vajadzīgs. Pirmā vieta, kur mēs sistemātiski strādājām, bija Voroncovas slimnīca. Tur esot bijusi jaunīņa latviešu ārste (uzvārdu es tikai ar grūtībām izpētīju), kura sekoja ņencu aicinājumam braukt vētras laikā pie smagas slimnieces. Tā saucamā melnā purga. Daktare Rasa paļāvās uz ganiem, jo viņi tiešām brauca, ja arī laika apstākļi bija nelabvēlīgi, labi zinādami ceļu. Tomēr no šā brauciena viņa nekad neatgriezās, un tikai pavasarī tālu no slimnīcas atrada skeletus. Līdzīgi izgāja latviešu zvejniekiem, kuri, bada dzīti, aizgāja pēc maizes uz veikalu, kas netālu atradās. Arī viņi nepārnāca. Pēc tam tomēr uz veikalu devās citi jaunekļi, viņi gan nokļuva pie veikala, bet ne jau pie durvīm, bet uz jumta, tik dziļas bija sniega kupenas.

No Voroncovas mēs ar buru laivu, ko vadīja latvietis, aizbraucām uz Golčihu, kur bija skolēnu internāts. Kaut gan likās, ka vētras nav, mūs

nemitīgi nesa uz jūru un tikai ar necilvēcīgām pūlēm izdevās pietauvēt pie krasta. Pie tam tur peldēt nav iespējams, jo pat vasarā ūdens ir tik ledaini auksts, ka velk dziļumā. Laidā mēs gaidījām seineru, ar ko gribējām aizbraukt uz Briežu salu, kas atradās netālu no Diksonas, jo tur arī esot gani. Uz turieni seiners gāja tikai divas reizes gadā – aizvest un atvest ganus. Tiešām, vienā naktī atskrēja mana saimniece ar ziņu, ka seiners atbraucis un dodas uz salu. Momentā es biju gatava ceļam, bet, tā kā es nezināju, kur dzīvo mani dakteri (mēs katru rītu satikāmies ambulancē), nolēmām, ka es palikšu uz vietas viņus gaidīt, bet Viksnes kundze skrēja viņus meklēt. Kā jau parasti, kuģim atbraucot, ciematā valdīja liels uztraukums, seiners nemitīgi deva signālus, cilvēki satika pazīstamus, pasts tika izsniegts, tirgojās ar šo to. Uzmodos no rīta ar visām drēbēm mugurā, un bija šausmas, vai tad tiešām manējie mani pametuši, jo viņi taču ļoti labi zināja, kur es atrodos. Aizjoņoju uz ambulanci un paliku mēma: mani dakteri mierīgi sēdēja pie rīta kafijas un priecīgi mani aicināja ar viņiem ieturēt brokastis. No visa trokšņa, kas valdīja naktī, viņiem nebija ne jausmas. Jāsaka, ka ekspedīcijas vadītāja Samoilova bija labs cilvēks, bet it nemaz labs organizators, jo, ja jau mana saimniece zināja, ka mēs taisāmies uz Briežu salu, kāpēc viņa nebija informējusi attiecīgas personas. Jāsaka patiesība, ka es ne sevišķi biju par to sarūgtināta, jo kas zina, kad mēs tiktu atpakaļ uz mājām, mani gaidīja draugs, māmiņa un māsa. Vispār šis ceļojums bija ļoti romantisks, bet, tā kā tas nebija brīvprātīgs, tas zaudēja savu iespaidu. Daba bija mežonīgi skaista. Es stāvēju kādu vakaru pie kambīzes loga, kur es vāriju vakariņas, kad redzēju pirmo reizi, kā saule, tumši sarkans aplis, iegrīma upē, kas šinīs vietās bija tik plata, ka krasti nebija saredzami, un izskatījās kā jūra. Bet pēc dažām sekundēm tumši sarkanais aplis atkal parādījās pie apvāršņa, kaut gan saules stari nespīdēja, tikai tumši sarkanais aplis stāvēja debesīs. Kad mēs atbraucām uz Kazancevu, es uzzināju, ka tur barakās dzīvo latvieši. Es nekavējoties aizskrēju pie viņiem. Tur gulēja kādi 30 suņi, kas, man tuvojoties, piecēlās un klusēdami mani ielenca. Es sastingu kā sālsstabs. Bet te iznāca zvejnieki un uz manu jautājumu, vai te atrodas latvieši, sākās tādi prieka saucieni, ka suņi patiešām sāka riet. Mani laipni ielūdza barakā. Cik liela bija viņu vilšanās, kad es viņiem izstāstīju par jaunām represijām Latvijā. “Jā, mūsu dzimtenē mums nav ko darīt,” viņi skumīgi teica. Neskatoties uz grūto, sūro dzīvi, viņi nebija ne sarūgtināti, ne naidīgi noskaņoti. Tie bija miermīlīgi, cēlsirdīgi cilvēki, kas klusi pacieta savu smago likteni, savu atrautību no pasaules. Par kino, avīzēm un grāmatām nebija pat runas. Izstumti no dzimtenes, viņi saglabāja sirdsskaidrību, enerģiju un dzīvesprieku. Viņi bija

drosmīgi, varonīgi cilvēki pašā dzīves plaukumā, kuriem bija atņemtas izglītības un profesijas iegūšanas iespējas.

Vistālākā vieta, kuru mēs apciemojām, bija Sosnovska. Tur bija Karas jūra, kas atstāja drūmu iespaidu uz mums. Ūdens bija smilšu krāsā, bija paisums un bēgums; kad bija bēgums, tad smēla ūdeni upē, jo tad tas nebija sāļš. Turpat upē izskaloja daudz malkas no taigas. Turpat bija uzceltas mājas vietējiem ganiem, bet tās stāvēja tukšas, jo ņenci dzīvoja savos čumos. Jo tālāk mēs braucām, jo lētāka bija zivju cena, bet tur mums iedeva vislabākās zivis par velti. No turienes mēs ar nelielo kuģi "Nordvik" devāmies atpakaļ uz Laidu. Pašiem sava transporta mums nebija, un tāpēc braucām, kā pagadās. Laidā mani ļoti laipni uzņēma Viksnes ģimene, viņu dēls bija kolhoza grāmatvedis un dzīvoja atsevišķā mājā, bet mani ārsti dzīvoja pie vāciešiem. Tur arī bija neliela ambulatorija, kur mēs izmeklējām iedzīvotājus. Braucot uz "Nordvika", mēs zaudējām laiku, jo uznāca tāda sniega vētra (septembra sākumā), ka mēs piecas dienas noenkuroti stāvējām upes vidū. Pie tam šausmīgi cietām no jūras slimības, es gan mazāk kā citi. No Laidas divi ārsti aizbrauca ar briežu kamanām uz tundru apmeklēt briežu ganus, bet, tā kā čumos nav iespējams strādāt ar mikroskopu, kā arī izmeklēt sievietes, tad mēs ar ginekologu palikām uz vietas. Bet nākošā dienā atkal atbrauca gani no tundras un lūdza aizbraukt pie viņiem. Pie tam viņi brauca tikai ar kamanām, ar ratiem tundrā braukt nav iespējams. Viņi brauca tikai naktī, kuras aiz Polārā loka vasarā bija pilnīgi gaišas, naktīs bija rasa un kamanas viegli slidēja. Kamanās vajadzēja sēdēt ar kājām uz augšu un stingri turēties ar abām rokām, citādi viegli varēja nokrist un palikt vilkiem par ēsmu, un tādi gadījumi esot bijuši. Tundra nepavisam nav līdzenums, kā aprakstīts mācību grāmatās, bet sastāv viscaur no nelieliem, ļoti stāviem uzkalniem, kuros brieži uzkāpa kā kaķi. Vasarā tur aug brīnišķīgi ziedi, skaistums mežonīgs, un iespaids nāv aprakstāms. Uz rīta pusi mēs jau no tālienes redzējām čumus un bijām atbraukuši. Bet kāds bija mūsu izbrīns, kad no čuma iznāca mūsu ārsti, izrādās, ka mūs aizveda turpat, kur viņus. Mēs braucām – ginekologs kā terapeits, bet es kā aptiekāre. Tādā veidā izmeklējām vēl slimniekus un es izdalīju zāles. Visi brieži no rīta vēl gulēja blakus čumiem, un, kad viņi cēlās un devās uz ganībām, tas bija vienreizējs skats! Gani ļoti veikli ar laso izmeklēja briežus, ar kuriem viņi taisījās mūs vest uz mājām. Vakarā mēs braucām atpakaļ. Es tur dabūju nopirkt briežādas zābaciņus, kurus tūlīt uzvilku kājās, mani piesēja pie kamanām, es braucu pirmā, pēdējais mūsu vienīgais vīrietis – dermatologs. Viņš visu nakti skaļi dziedāja – un bijām labā omā. Uzreiz mēs izdzirdējām vilku gaudošanu un steidzāmies klāt, bet

nokavējām. Jauns briedis jau gulēja saplosīts. Nenci tūlīt nogrieza aknas, iebāza gabalu mutē un pie pašiem zobiem ar asu nazi nogrieza sev ēdamo. Es paņēmu sev ragus. Atpakaļceļā iegriezāmies divos lielos ciematos Karaulā un Ustportā; pirmajā bija laba slimnīca, tur bija īstie tuberkulozes slimnieki, kuri nēsāja arī bacīļus. Tikai tie bija izsūtītie no kontinenta.

Ustportā bija lielā zivju apstrādāšanas rūpnīca, kuru bija būvējuši un kurā strādāja latvieši. No turienes mēs devāmies uz mājām. Bija jau uzkritis sniegs, un upes ūdens bija pārvērties par "šugā", tas ir, ūdens vietā bija mazi ledus gabaliņi. Mēs tur ilgi kavējāmies, ka nācās aizbraukt ar pēdējo seineru. Buksirā mēs ņēmām vēl vienu seineru, kuram motors nestrādāja. Mūsu komandā bija ļoti jauni vācieši no Volgas. Pirmām kārtām viņi pamatīgi piedzērās par godu navigācijas beigšanai, tad viņi noenkurojās upes vidū atpūtai. Otrajā dienā mēs ar izbrīnu novērojām, ka otrais – izremontētais seiners, ne vārda mums neziņojis, aizbrauca! Jūras slimība mūs netaupīja, divas ārstes neatrāvās no spaiņiem... Man bija labāk, bet ēst es neko nevarēju, jo es vairāk cietu no benzīna smakas nekā no šūpošanās. Trešajā dienā mēs ar dermatologu sākām protestēt un viņš piedāvāja savu palīdzību, jo izrādījās, ka mūsu motors bija bojāts. Ceturtās dienas vakarā mēs beidzot atbraucām Dudinkā. Visi devāmies pie dakteres, kura dzīvoja netālu no stacijas. Es biju tik nespēcīga, ka lāgā nevarēju iet, citiem negāja labāk. Mūs dzirdināja ar tēju, un mani kaimiņu daktare, saķerdama manu čemodāniņu, aizveda uz mājām. Atbraucām 15. oktobrī – bijām projām vairāk kā divus mēnešus.

ATGRIEŠANĀS

Pirmo reizi mūsu ģimeni izsūtīja no Liepājas 1941. gada 14. jūnijā. 1947. gadā mums atļāva atgriezties, un mēs līdz 1950. gada 22. maijam nodzīvojām Rīgā, kad mūs atkal izsūtīja, šoreiz aiz Polārā loka. Pēc Staļina nāves mēs tikai 1957. gadā varējām atgriezties dzimtenē, pie tam vīrs mūs tikai pavādīja, jo palika vēl gadu strādāt aiz Polārā loka Dudinkā. Uz turieni mūs aizveda par "velti", papriekš lopu vagonos, tad ar bēdīgi slaveno kuģi "Marija Uļjanova", uz kura mazi bērni mira kā mušas.

Atpakaļ braucot, mums vajadzēja maksāt lielu naudu par lidmašīnu. Uz Andermu mēs lidojām ar tādu lidmašīnu, ka bija tiešām briesmīgi, jo tā kalpoja kravai, nevis pasažieriem, bija liels vējš, un mums likās, ka mašīna salūzīs gaisā, ar tādu troksni tā lidoja. Bet pēc pārgulētas nakts mums Andermā gadījās jaunā IL-14. Ar to mēs laimīgi atlidojām līdz Maskavai, kur mūsu bērni pirmo reizi ieraudzīja augam kokus. Mēs braucām no vienas

viesnīcas uz otru, nekur mūs negribēja uzņemt. Beidzot "Ostankinā" ļoti laipns administrators mūs uzņēma pat bez rindas un ievietoja trīsvietīgā numurā ar karsto ūdeni, kas mums likās kā paradīze.

Bērni agri likās gulēt, jo bija četras stundas starpība ar ziemeļu laiku, un mēs ar vīru gājām pa Maskavu. Pēc piecām dienām aizbraucām uz Rīgu, kur ierīkojāmies pie kāda saimnieka vasarnīcā, bija septembris, un vasarnieku nebija. Te nu mēs bijām mājās!

Pateicoties divkārtējai izsūtīšanai, kur mēs divas reizes zaudējām dzīvokli, mēs tagad bijām bez jumta virs galvas, ar diviem bērniem 5 un 6 gadu vecumā, bez pabeigtas izglītības, tātad bez profesijas un bez darba. Bērniem nebija bērnudārza. Tagad visu bija jāgādā no jauna bez kādas palīdzības no varas orgāniem. Tieši otrādi. No Jūrmalas mūs aizdzina, jo nebija sezona. Pierakstīt Rīgā mani pierakstīja tikai uz 6 mēnešiem. Kaut gan bērnudārza inspektore man deva norīkojumu uz vairākiem bērnudārziem, bērnus nekur neuzņēma – nebija vietas. Par to, ka ziemeļniekiem jālidz pēc likuma iekārtoties šeit, neviens nelikās ne zinis. Ar lielām pūlēm caur pazīstamiem un ar dāvanām man izdevās pierakstīties pie privātas saimnieces. Pēc tam izdevās, ejot pa to pašu – mūsu labai pilnīgi pretējo ceļu, iekārtoties ar apmaiņu vienistabas dzīvoklī. Tad vīrs aizbrauca strādāt uz Ziemeļiem. Es paliku viena ar diviem bērniem, bez darba un bez bērnudārza.

Nolēmu bez inspektora palīdzības griezties pilsētas bērnudārzā, kas atrodas blakus jaunajam dzīvoklim. Un kāda laime, es tur sastapu Cilvēku! Vadītāja – latviete, manu stāstu uzklausījusi, vaicāja: "Sakiet, lūdzu, – vai jūs vīrs ir pierakstīts Rīgā?" Es atbildēju, ka ne, jo viņš palika Dudinkā dzīvot viesnīcā. Mājiņu mēs pārdevām. "Tad atvediet rītā bērnus un uzrakstiet lūgumu, ka jūs esat vientuļā māte. Bērnus tūlīt pieņemsim." Tādā veidā es paliku par vientuļo māti! Toties bērni bija iekārtoti ļoti labā bērnudārzā. Viņiem bija vasarnīca Dubultos, un viņi tur dzīvoja cauru vasaru, ne tā kā tagad, kad nedēļas nogalē bērnus sūta uz mājām, kad Dubultos visi bērnudārzi ir likvidēti, jo tur ir uzbūvēti lieliski pansionāti maskaviešiem. Tagad man vajadzēja strādāt. Vīra radniece mani iekārtoja 7. poliklinikā savā laboratorijā un bija ļoti apmierināta ar mani, mums bija brīnišķīgas attiecības. Tomēr tas bija tikai uz 4 mēnešiem, kad atgriezās laborante pēc operācijas, mani no darba atlaida.

Bija vasara. Es aizgāju uz feldšeru skolu un tur sarunāju, man jau bija 36 gadi un vajadzēja dabūt atļauju no veselības aizsardzības nodaļas mācībām, arī to es dabūju. Sekmīgi noliku eksāmenus un rudenī sāku mācīties atklāti – katru dienu gāju uz lekcijām. Dabūju 18 rubļus stipendiju. Labi, ka man bija vīrs, kas par mums gādāja.

Nākošajā gadā viņš atbrauca no Ziemeļiem un tūlīt aizbrauca uz Ļeņingradu, kur viņš pirms izsūtīšanas bija studējis. Tad viņš sāka studēt un strādāt, un mums gāja ļoti grūti. Dzīvoklis bija ļoti mazs, bērni sāka iet skolā, arī vīrs mācījās. Pirmā es nobeidzu studijas un dabūju darbu netālu no mājām Traumatoloģijas institūtā pie profesora, pie kura strādājot gandrīz pati paliku par profesoru. Strādāju bioķīmijā un kļuvu tiešām par ļoti labu speciālisti.

1964. gadā mans vīrs nobeidza studijas, viņam jau bija 43 gadi. Tanī pašā gadā Hruščova laikā mēs dabūjām rehabilitāciju par saviem tēviem. Pateicoties tam, mans vīrs 68. gadā dabūja no darbavietas labu valsts dzīvokli ar visām ērtībām. Viņš tika paaugstināts un labāk pelnīja, es iekārtojos Asins pārliešanas stacijā, kura man bija tuvāk pie mājām. Arī tur es vairāk pelnīju, tā ka tikai 69. gadā mēs sākām iekārtoties, arī mēbeles nopirkām, sākām apmeklēt teātrus un koncertus. Tādā veidā, atskatoties uz 1941. gadu, mēs normāli sākām dzīvot tikai 1969. gadā. Vislabākie jaunības gadi pavadīti trimdā, trūkumā un aukstumā, pie tam vēl ar maziem bērniem un arī savā dzimtenē mums vajadzēja izcīnīt sūru cīņu par savu eksistenci. Tādu pārciest var tikai jaunībā un arī tikai tad, kad ir liela izturība, enerģija un veselība.

1987

Jānis Jirgensons

Manas dzimtas saknes nāk no Ādažu un Carnikavas pagasta. Esmu dzimis Rīgā 1913. gada 31. janvārī. Karš vecāku veikaliņu izputināja. Pārgājām dzīvot atkal uz Ādažu pagasta Birzniekiem. Vācu okupācijas laikā pārcelāmies uz Zengali – uz Lielbērzes pagasta Jukām kā rentnieki. Pēc Latvijas atbrīvošanas tēvam piešķīra zemes gabalu (16 ha) bez ēkām un neviena kociņa. Nekādu ietaupījumu nebija, dzīve bija jāsāk no nulles. Ganos sāku iet 5 gadu vecumā kopā ar brāli. Kad man bija astoņi gadi, sāku patstāvīgas ganu gaitas, kas turpinājās septiņas vasaras. Tas ir viens no iemesliem mazrunībai un kautrībai, kas visu mūžu jūtama. Pēc četrgadīgās pamatskolas beigšanas Šķībē vienu ziemu bija jābrauc peļņā meža darbos. Piekto klasi beidzu Dobelē, sesto Rīgas skolotāju mēģinājuma pamatskolā, kur man mācīja iemīlot humanitārās nozares. 1935. gadā beidzu Rīgas Skolotāju institūtu. Pēc obligātā dienesta armijā strādāju par skolotāju Rīgas 16., 45. un Bolderājas pamatskolā. Vienlaicīgi ieguvu nepieciešamās zināšanas latīņu valodā (pusotru semestri mācījos teātra skolā pie Konservatorijas) un 1939. gadā iestājos Medicīnas fakultātē, kuru beidzu 1944. gada 31. martā, un tūlīt tiku iesaukts vēcu armijā. Biju bataljona un vēlāk pulka ārsts, tāpēc tūlīt pēc 9. maija iekļuvu speckontingenta nometnē, pēc divreizējas “aptīrišanas” un noaušanas man tomēr palika liela sega un amerikāņu “tanki”, kas man lēģeri ļoti noderēja. Pēc atbrīvošanas no speckontingenta sāku strādāt Rīgas kaulu tuberkulozes slimnīcā un arī Eksperimentālās medicīnas institūtā pie profesoriem Rudziša un Stradiņa. Tikos ar medmāsām, kas bija mūsu pulkā Kurzemes katlā, viņu draugiem un saviem pazīstamiem. Čeka tādā kārtā izveidoja “bandu” – un rezultātā – 25 gadi plus 5 pēc 58.Ia – II paragrāfa. Čekā un Centrālcietumā trīs reizes izbaidīju karcera priekus. Vorkutas Rečlagā arī divas reizes ar izrakstīšanu kopīgos darbos. Lielāko tiesu gan strādāju kā ārsts, kas deva zināmas privilēģijas (dežurējot virtuvē, tikām paēdināti kā runči). Jāpiemin epizode, kad pirmajā nometnē VII šahtas lēģeri tiku apzags līdz ādai, kamēr biju ārstu komisijas apskatē. Ārā –40° C, likās, gals klāt, vēlāk dažus drēbju gabalus dabūju atpakaļ, tos bija nozadzis ambulances sanitārs. Pēdējos divarpus gadus izdevās strādāt t.s. veselības pilsētīņās – nometnēs, kur apstākļi bija ciešamāki. Atbrīvots tiku 1955. gada novembrī. Sākumā bija izsūtījums, kura ilgums nebija zināms, tāpēc iekļuvu represēto krievu inteliģentu ģimenē ar solījumu, ka nevedīšu tuviniekus uz turieni, no kurienes esmu izrauts. Tā nostrādāju Vorkutas prettuberkulozes dispanserā deviņpadsmitarpus gadus par terapeitu un rentgenologu.

Dzejoļu rakstīšana laikam iedzimta, nupat nāca rokās bieža klade ar tēva jaunībā rakstītiem sentimentāliem dzejolišiem, brālis Roberts, kas guļ Magadanā ledū, arī rakstīja tos jaunībā (gājis bojā 1951. gadā). Vecākie “gudrākie” brāļi bija ķīmiķi: Bruno – profesors un zinātņu popularizētājs, Arnolds – inženieris ķīmiķis. Ar viņu (kanādieti) nupat pēc 46 neredzēšanās gadiem tikāmies Rīgā. Raudājām abi.

1975. gadā aizgāju pensijā, jo vietējās medicīnas iestādēs tādiem kā man nebija vietas. Visus garos gadus mocījusi nostalgija, bet atgriezies cerību nav, jo pat reabilitētajiem nevarot ierādīt dzīvokli dzimtajā pilsētā.

1990. gada vasarā

Tumsas lieti nebeidz līt,
 Negrib dvēšles brūces dzīt –
 Lāso tumsa lāsēm melnām;
 Naglu rētas veras delnās,
 Sārtas straumes smiltis krāso,
 Melnām lāsēm tumsa lāso...

Asins lieti nebeidz līt,
 Ērkšķu kroņus nebeidz vīt
 Brāļa pieri brāļa roka.
 Dzīves ceļi liecas lokā;
 To, kas cietis Golgatā,
 Atkal kaļ pie krusta koka,
 Lād un zaimo aklumā.

Tumsas lieti līst un līst,
 Lēni dvēšles brūces dzīst,
 Lēni griežas nakts pret rītu,
 Lēni izplaukst rītablāzma.
 Skūpstis pieri, ērkšķiem vīto,
 Beidzot saules staru brāzmai.

1953.18.05.

Mana nabaga dvēsele,

Izģērbta kaila,

Apsmieta,

Piesmieta,

Jau 30 gadus

Lielzemes tundrā maldās.

Visiem liekas —

Bez smaida,

Bez prieka

Ziemas puteņos,

Rudeņa lietū

30 gadus jau

Lielzemes tundrā maldās...

Dvēseles nav:

Esot tik psihe,

Smadzeņu funkcija.

Ir! Ir!

Mana dvēsele ir:

Maldās jau 30 gadus

Lielzemes tundrā...

Tur

Bez kapu kopām

Daudz kaulu trūd.

Lēni, bet trūd,

Un lēni par tiem atmiņa zūd,

Lēni, bet zūd.

Tāpēc mana dvēsele maldās un lūdz,

Maldās un sūdz:

Pieminiet kaulus, kas tundrā trūd

Bez kapu kopām, bez piemiņas plāksnēm,

Bez krustiem un obeliskiem,

Kur vienīgais piemineklis —

Dzeloņdrāšu lanska.

Cilvēki dzīvie,

Cilvēki brīvie,

Pieminiet kaulus, kas tundrā trūd!

Pāri pār pasauli plūst
vaidu un nopūtu vijas.
Durkļu un šķēpu mežs aug,
naidu un niknumu šalc.

Miljoniem pārgriezīs
jauno dvēseļu dzijas.
Miljoni zudīs bez vēsts,
aizraus tos liktenvējš salts.

Pelēka putekļu migla
klās liķu un drupu kaudzes.
Sauls sejs vērtīsies mēļš,
zvaigznes slēpušās lēks.
Noķratot pišļus no kājām,
uz drupām stās jaunās audzes,
labāku dzīvi sev cels,
cēlāji pieminēs mūs.

1953

Uguns raksti, asins raksti melnas zemes grāmatā
Teic par ciešanām un nāvi,
Teic par asarām un laimi,
Teic par nebūtības drausmu
Un par jaunās dzīves ausmu.

Uguns raksti, asins raksti zilā debess grāmatā
Teic par vecās dzīves galu,
Teic par varoņiem, kas kritīs,
Teic par tālās laimes salu,
Jaunais cilvēks brīvs kur mitīs.

1951.25.12.

VIŅAI

Nekad, nekad mums nesatīkties vairs,
 Šīs zemes pīšļi mūs uz mūžiem šķir.
 Bet neatstāj vēl mani sapnis kaurs:
 Būt vienotam ar Tevi mūža takās...
 Vēl vienmēr neraujama saite mūsu starpā ir.
 Pār mani atmiņas kā dzīvais ūdens slakās.
 Vēl mani apsargā Tavs trauslais, gaišais tēls
 No visa zemā, netīrā un baigā.
 Bez Tevis mani gaida elles uguns kvēls.
 Ar Tevi kopā kāpt mums šķīstišanās kalnā
 Un ziedus tos, kas cirsti dzīves salnā,
 Vīt atkal vainagā.
 Un zvaigžņu gaismā maigā
 Tad, ceļos krītot, plaukstas lūgšnā salikt
 Un lūgt Visvareno ar Tevi mūžam palikt.

1953.06.07.

Maldīte jau 30 gadus

Lielzemes tundra

Tur

Bez kapu kopām***

Daudz kaulu trūd.

Lēni, bet trūd.

Lēni, bet trūd.

Tāpēc mājās mājās mājās

Maldīte jau 30 gadus

Piemini man zvaigžņu gaismā

Bez kapu kopām, bez piemiņas

Uguns rēķinā, kārtā, kārtā

Kur vienmēr dzīves saite ir

Dzelonā, kārtā, kārtā

Oļīvā, kārtā, kārtā

Cīvē, kārtā, kārtā

Piemini man zvaigžņu gaismā

1974.26.03.

Lidija Kociņa-Dobulāne

Esmu dzimusi 1921. gada 10. aprīlī Rīgā. Beidzu Rīgas 2. valsts ģimnāziju (tagad 5. vidusskola) 1940. gadā. Iestājos LVU Filoloģijas fakultātē.

Mūsu ģimeni — tēvu, pensionētu juristu, Aleksandru Kociņu, māti Leontīni, mani, jaunāko brāli un māsu izsūtīja 1941. gada 14. jūnijā no Lielvārdes Zilītēm (jaunsaimniecība 13 ha). Tēvs miris 1942. gada jūlijā Vjatlagā. Mēs četri strādājām Krasnojarskas apgabala Nazarovas rajonā. Atgriezāmies 1958. gada 23. jūnijā. Strādāju Ogres rajona padomju saimniecības "Madliena" grāmatvedībā 9 gadus, pēc tam līdz pensijai 1976. gadā bibliotēkā.

Sarunas vēstulēs ar draugu, studentu inženieri mehāniķi, Leonīdu Vasuli no Meņģeles Aliņiem palīdzēja vissmagākās dienas vadīt atmiņu skaistuma gaismā.

Viņu uzrunāju citā vārdā, jo baidījos, ka rūpīgi slēptie papīriņi un tāstiņas varētu tikt atrasti un viņam kaitēt.

1990

VĒSTULES UZ BĒRZA TĀSS

Fragments

1941. gada 15. jūnijā

Draugs!

Šo zīmīti izsviežu krustceļos caur sarkanā vagona restēm. Ja saņemsi — tā būs pēdējā. Mūs ved. Kurp un kāpēc — nezinām. Esmu kopā ar māmuci, Aldi un Vitu un daudzām sievietēm un bērniem. Tētis kādā citā wagonā pie citiem tēviem.

Ja vari, aizej, manā istabiņā ir Tava roze uz galda. Neatdod to nevienam. Paņem manas rindas un grāmatas arī. Ja būšu kaut kur dzīva, tad arvien Tava.

Nekā neesam nodarījuši. Kāpēc? Kāpēc?

Lūdzu Dievu — stipro taisnīgo Dievu par mums visiem.

Tava Lija

Tik pa taku
Bliku, blaku...

Riteņu dziesma nebeidzas. Guļu savā lāviņā. Asaras plūst nevaldāmas. Pie manis esi Tu. Redzu Tavas acis — pelēkas, nopietnas aiz brillu stikliem. Tu runā, Tu saki: Lija, mums jābūt kopā... Vilciens negantā skrejā mūs attālina ik mirkli. Vēl braucam pa dzimteni. Vēl jāredz, vēl jāiespiež atmiņā dzimtenes ainavas. Man atļauj pabūt pie loga. Uzrāpjos uz augšējās lāviņas, tupu uz ceļiem, galvu pret loga restēm atspiedusi, un skatos, un skatos. Tur paliek ozoli, oši un liepas. Tie ieauguši, iesakņojušies brīvi un laimīgi. Pie pārbrauktuves maza gaišmataina meitenīte māj ar lakatiņu. Tas pēdējais dzimtenes cilvēka sveiciens. Vai tu, maziņā, zini, ka sarkanajos preču vāgšos brauc tie, kam vairs nebūt, kam viss beidzies? Tu gribi dzīvot. Arī mēs. Gribas sasist galvu pret restēm. Atkal asaras, viss saplūst miglā. Jūtu roku uz pleca. Tā māmuliņe. Vai viņa ko saka? Viņas acis pieplūst asarām, un dzirdu: "Mēs visi esam kopā. Arī tētis būs ar mums — tā soliņa bruņotie pavadoņi." Labā māmuliņe. Viņa tā mierina arī Vitu, kas allaž jautā par tēti. Aldim piedāvā maizi, bet viņš atsakās. Atskārstu, ka neesam mēs vien, ko tirda domas. Kāpēc? Par ko? Uz kurieni? Neatbild riteņu klaboņa, neatbild vienaldzīgie pavadoņi. Par ko domā sirmmais aptiekārs, kas paņemts viens — bez ģimenes? Tagad, pusguļus augšējā lāvas stūrī iespiedies, nekustīgām, blāvām acīm raugās augšup. Varbūt viņš lūdz Dievu? Vagona vidū uz savu mantu maisiņiem sēž dūšīga māte ar meitām sārtvaidzēm tautas tērpos. Viņas apģērbusas, kas viņām dārgākais. Pirmajā naktī, kad vilciens vēl stāvēja ciema stacijā, pie vienas no tām, Gita viņu sauc, iekāpa viņas līgavainis. Viņi raudāja apkampušies, līdz jaunekli izrāva tumsā. Nožvadzēja durvju dzelzi, un vagonā palika elsas. Tagad Gita vairs neraud. Tepat vagona vidū pie mūsu lāviņas ir māte ar slimu dēlu. Konrādam ir kādi piecpadsmi gadi, bāla, vāja seja, nervozi trīsošas rokas. Ik naktis viņš mokās kritamās kaites lēkmēs. Māte skatās uz dēlu, uz savu kurvi, kas viņai palicis no visa, kas viņiem bijis, un klusē. Saulišu māte bijusi saimniece, vīrs kritis Latvijas atbrīvošanas cīņās, dēli beiguši augstskolu, dzīvo Rīgā. Pašai septiņdesmit divi gadi, nastiņa, uz kuras tā sēž, un neviena mierinātāja. Almai pāri par trīsdesmit gadiem, rokas reimatisma sarautas, kājas sapampušas. Grūti nācās, kamēr abi ar Rūdi tika pie savas mājas. Palīdzēja arī abas mātes, bet tās jau arī pāri septiņdesmitiem pārkāpušas, cik nu vairs spēka. Tagad klusi pārcilā atmiņas. Rūda māte uzlikusi plāniem sniegbaltiem matiem baltu lakatiņu. Acis! Gunti, Tev jāredz viņas acis. Tās runā, tās svētī, tās nebaidās. Pat daudzās grumbas viņas sejā sakārtojušās tā, ka, vecmāmuļu

uzskatot, kļūst mierīgi, labi. Mūsu guļasvietas ir blakus. Klausos viņas stāstā par dēlu, par savām kalpa gaitām. Naktī, kad visi apklusuši, riteņi skaita kilometrus mežonīgā steigā. Nāc pie manis, draugs, domās. Lūgšim Visvareno par sevi, par visiem, kam nav vairs ne dzimtenes, ne cerību.

11.VII 41.

Gunti. Izeju Tevi satikt, kad saule jau tuvu zilajiem kalniem. Uz Tavu pusi viņa aiziet un nes manus sveicienus līdzī. Šaurs ceļš gar pītiem sakņu dārzu žogiem aizved pie Čulimas. Krasts lēzens, sīku zāli apaudzis. Čulima steidzas kā palos. Viņas ūdeņi nekad nesatiksies ar mūsu Daugavas rāmo plūdumu. Atceros vakaru Lāčplēša kalniņā, kad rokrokā stāvējām pašā kraujas malā. Vakara saule caur vecā parka kokiem ūdenī brīnišķus atspulgus veidoja. Atceries, Gunti! Skaisti bija. Te svešatne jūtama pat debesīs, pat saulē, kas vakaros savādi sārta, pat miglā, ko Čulima paceļ kā plīvuru sev pāri, lai viņpus upes kalnu troļļi to naktī netraucētu. Viņpus upes kalnos ir taiga, un jau rīt pat mums turp jābrauc. Vēl divdesmit kilometru, un būs mūsu dzīves un darba vieta. Drēgns. Migla spiežas apkārt, un manas drēbes kurbītes valgas no rasas. Vēl sēžu, vēl gribu Tev stāstīt par to, ko šodien izjutu.

Soli tepat. Grab spaiņi. Novēlojusies saimniece pēc ūdens? Nē. Tā ir maza, sīka meitenīte ar nēšiem uz pleciem. Gara un plata katūna kleitiņa plandās ap basajām kājēlēm. Līko nēšu galos šūpojas spaiņi, gandrīz zemi skarot. Viņa uzkāpj uz laipas, piesmeļ spaiņus pilnus. Sīkais stāvs grīlodamies maziem solīšiem nes smago nastu. Nabaga bārenīte. Garāmejot viņa paskatās manī skumjām, gurdām acīm. Skatiens kā izdzisis, vienaldzīgs. Kā maza vecenīte viņa iet. Spaiņi šūpojas lēni kā apgāzti zvani. Ūdens šļakstās un slapina drēbes un kājas. Izgāju Tevi, draugs, satikt, bet man pretī nāk nabaga bērns. Smaga nasta, smaga sirds. Tādu satikšu mūsu rītdienu. Gatves galā dzirdama balss. Sauc: "Dusja, ātrāk. Ūdens vajadzīgs, nolādētā." Tā kliedz uz viņu māte, lamādama sevi un bērnu, nicinādama dzīvi, rādīdama gara un dzīves nabadzību. Ir arī tāda dzīve.

Drēgna krēsla sūta mani atpakaļ uz Naskas būdu. No ielas stūra pretī izšaujas spalga dziesma. Ļoti skaļa, ermoņikas pavadīta. Jaunieši iet garā rindā, zem rokas saķērušies. Viņi dzied, gandrīz kliedz. Vai viņiem nesāp, ka viņu tēvi un brāļi karā? Arī tādi ir cilvēki.

Gunti! Atkal biju slima. Rakstu Tev sīkiem burtiem, jo manas vienīgās burtnīcas lapas jau tuvojas beigām. Tu saki – nopērc, burtnīcas lētas. Vai vari iedomāties, ka šejienes veikalā pārdod tikai maizes devu: strādniekiem 0,5 kg. Uz plauktiem vienā stūrī ir tikai muļķīgi smaidošas leļļu galvas. Par ko tās smaida? Par veikala zemajām durvīm, kur var ieiet tikai saliecies? Par cilvēku rindu, kas stundām gaida sāļas, smagas maizes gabaliņu? Par baskājainiem bērniem krekliņos bez biksēm, lieliem vēderiem, greizām kājām, kas brīnīdamies skrien mums paķaļ? Par dzīvi, kas cilvēkus kā smilšu graudus vētrā izmētā? Par mums, katru no smilšu graudiem, kam gribas turēties kopā, negribas izzust svešatnē? Par visiem, kas Daugavu par māmuļu sauc un nekad par Čulimas salto straumi nepriecāsies. Un leļļu galvas tukšajā veikalā smeļ arī par mums. Mums tikai jāpaciešas. Cik ilgi? Gan jau uz rudeni karš beigsies un mēs, vētras aizmestie, būsīm atkal mājās. Tu būsi pretī. Stacijā. Jau tagad redzu, kā Tu māj pāri cilvēku galvām. Tie saplūst kā dūmakā, bet Tu paliec ar sveicienam paceltu roku gluži kā fotogrāfijā, ko man iedeivi. Pašā kalngalā uz slēpēm. Tādu Tevi redzu: priecīgu, kailu galvu.

Kas sapnim ar visu būtību tic,
To sapnis atpestīs beigās.

Ticu, ticu. Stiprina mīļais Fr.Bārda.

Neesmu Tev pastāstījusi, kur dzīvojam. Tā ir šķūnim līdzīga ēka, saukta baraka, gan ar logiem un griestiem un vienu plīti vidū. Tur novietotas vienpadsmit ģimenes. Tā kā mēs atbraucām pēdējie, dēļu guļamo lāviņu nepietika. Jāguļ pašā vidū uz neēvelētas grīdas. Par visiem kopā ir divi katliņi – un gandrīz nekā ko vārīt. Draugs, kad lasīsi manu nebeidzamo vēstuli, sapratīsi, ka Eduarts Virza ir pravietis. Viņa dzejolis “Laiks šovasar vairs neies vecās sliedēs” ierakstīts mūsu sirdīs visam mūžam. Būs puķes skumjas... viņš raksta. Puķes... Ja neskaita ģerānijas pāris logos, citu ciematiņā nav. Te nav pat sakņu dārzu, kādus redzējām pie kolhozu mājām. Vienīgie ir mākoņu ziedi, kas kā mūžības sūtņi liek izjust cilvēka niecību. Kas gan esmu ar ilgām, sāpēm un mīlu? Pat rītdienas nezinu.

Eduarts Virza izjutis mūsu tautas postu un sāpes. Esi stipra, mana tauta! Nekļūsti kā garais, vecais no vagona, saliektu muguru, pazemībā augšup

vērstu skatienu un kukuli kabatā. Kauns mums par ķenčiem un kangariem. — Viršu medus rūgts. — Kad ļoti gribas ēst, nāk atmiņā garšīgi ēdieni. Parādās pat redzes gleznas. Liekas, ēdienam galvenā nozīme. Tā nav K.Miesnieka glezna “Dienišķā maize”, kur arājs bijībā griež savu pūliņu augli — maizīti. Mana glezna ir svaigas maizes smaržas pilna. Vecmāmiņa velk lielos rupjmaizes kukuļus no krāsns. Liek rindā uz balta linu dvieļa. Garaiņi ceļas un ietin visu auglības smaržā. Uz vecmāmiņas pieres un deguna sviedru lāses, bet viņa smaida. Sniedz man atgriezto maizes donu, kam vidū kūstoša sviesta ezeriņš. Kožu kumosu pēc kumoša. Uzņemu sevī spēku, kas radies zemē, lai augtu pati. Bet tagad? Kam augšana, kam mērķi, kam ticība, ja palikusi vienīgi izdzīvošanas cīņa. Ko rīt ēdīsim? Vēlēšanās ēst vajā, moka. Kaut Tev tā nekad nebūtu.

19.VII 41.

Gunti. Kā smacē viss. Nebrīvība. Meli. Nabadzība. Atkal atceros Virzas rindas: “Par nastu būs, kas ir, un tas, kā nava.”

Nav.

Dzimtenes nav

Tevis nav

Ozolu nav

Tiesību nav

Ticības nav

Apģērba nav

Produktu nav

Pat krūzītes nav, ja slāpst.

Ir.

Sapņi ir

Atmiņas ir

Cerības ir

Šaubas un izmisums

Pazemojums.

Šonakt, kad sapņi mums atnesuši mieru, atmodina sitieni pie durvīm. Rupja vīrieša balss kliedz: “Celties, uz reģistrāciju.” Cilvēks — gūsteknis atkal saraujas. Cilvēks, kas bija miegā aizmirsis sāpes un grūtumu, ceļas un ies. Kurp? Vai atkal kaut kur sūtīs? Mātes modina bērnus. Tie raud. Mazā kvēplampiņa nodziest. Atsprāgst krampītis, un kādi ienāk. Kliedz: “Bērnus nevajag. Ātrāk, ātrāk.”

Tas šausmina visus. Kā var atstāt bērņus vienus, pārbaidītus naktī, tumsā? Jūk raudas, ģērbsšanās, ienācēju kliegšana.

Augusta nakts. Dzimtenē smaržo briedošā labība. Zvaigznes aicina ilgoties skaistuma un skaidrības. Te viņas kā nokaunējušās aizklājušas gaismu ar vēja trauktiem mākoņu plīvuriem un ir saltas, saltas. Vēja nests, tumšs aukstums mūs pavada līdz kantorim, kur visi stāvam ārā. Ielaiž pa vienam. Iznākušās sievietes stāsta, ka bijis jāparakstās vairākos papīros. Citai arī kaut kas jautāts. Mēs visi četri stāvam saspiedušies. Māmulīte mūs apņēmusi, bet trīcam. "Prasīšu par tēti," viņa nolemj. Ilgi, ilgi viņa ir tur. Ko teiks? Varbūt tētis netālu? Varbūt drīz būsīm kopā? Varbūt – nekad vairs?

Gaismas stars izlaiž māmiņu ārā. Viņa iestumj mani pa durvīm. Apzīlbusi stāvu netālu no galda. Ap to sēž vairāki vīrieši cepurēm galvās. Tabakas dūmakā ieraugu rokas uz galda. Rokas kā zirneklim, rokas kāras un plēsīgas, rokas ar sešiem pirkstiem. Trīsu bailēs un riebumā, pat nespēju paskatīties uz sejām. Man kaut ko saka, pasniedz spalvaskātu. Tās ir šausmīgas rokas. Pirksti gari un tievi. Parakstos un kāpjos uz durvīm. Vēl kaut ko saka, bet nesaprotu. Bailes un riebums. Briesmīgās rokas aug, pirksti stiepjās, ķer. Bēgu. Bēgu bez skaņas. Nespēju parunāt. Salti drebuļi. Par tēti viņi teikuši – paspēsiet uzzināt. Salti drebuļi. Šausmīgās rokas ķer, žņaudz, krata. Cīnos, cīnos, cik spēka. Nepadošos. Atņēmi dzimteni, atņēmi tēvu, vārdzini tautu. Iznīcini garu. Sabeidz dvēseli. Nepadošos, nepadošos.

25.VIII 41.

Gunti! Atmosos savā guļas vietā pēc trim dienām. Drudzis, dizentērija. Šodien man blakus murgo Vita. Vai arī viņa cīnās ar garajiem pirkstiem? Kunkst un sauc mammu. Mamma, mūs kopjot, nomocījusies. Pārgurusi. Vitai augsta temperatūra un nepārtraukti jāmaina palagi. To mums nav. Māmiņa lietojusi visas mūsu drēbes. Mazgā un žāvē atkal no gala. Ar mani bijis tāpat. Nekā nejūtu. Tagad nespēks. Māmiņa kaut kur dabūjusi miltus, izvārījusi tumi. Pasniedz man bļodiņu. Ēdu un ēdu. Attopos, kad palikušas tikai pāris karotes karstās viras. Bet tu pati, Aldis un Vita! Ko jūs ēdīsiet? Kauns. Tu jau trīs dienas neesi nekā ēdusi – mierina māmiņa. Līdz šim vēl neviens no mums četriem nebija aizmirsis pārējos. Tik maz man spēka. Izsalkums pieveicis un apkaunojis cilvēka jūtas. Raudu rūgti. Vai arī mēs kļūsim kā šejienes baskāju bērņi, kā cālis, kas, lielāko kumosu paķēris, bēg no saviem brāļiem? Māmulīte glāsta un mierina. Raudam abas. Raud visas latviešu mātes, kuru bērņiem nav dzimtenes, dzīves, nākotnes. Ne jāraud,

bet jācīnās. Jāiztur. Jāgaida. Karš atdos brīvību. Aizies visi māņi, meli, netīrība. Tev, draugs, ir iespēja cīnīties. Mēs te varam tikai gaidīt. Visas latviešu mātes, meitas un arī mazie bērni, kas Čulimu sauc par Daugavu, aizsūtīs savus dvēseles spēkus Jums, mūsu glābējiem. Cīnieties, uzvariet.

Gunti! Vai vari iedomāties, ka nav papīra? Ķīmisko zīmuli izdevās dabūt, bet papīra nav. Burtnīca sikiem burtiem pierakstīta. Aldis cērt taigā saku kokus – tas ir bērzu saknes likais likums. Viņš atnesa daudz tāšu. Nu manas vēstules būs rullītī satītas. Kā senlaiku pergamenti. Labprāt zīmētu, lai Tu redzētu, kāds cilvēks vakarā pie mums ienāca. Tas bija tā. Kad bijām beiguši ēst parasto skābeņu zupu, ienāca sieviete. Galva viņai cieši nosieta ar lakatiņu. Uz tā uzšūtas zilas, zaļas, sarkanas, violetas, dzeltenas puķes juceklīgi un briesmīgi. Lakats noslēpis pieri un uzacis, bet šaudīgas, brūnas acis apskata mūs, mūsu būdiņu. Liela, biezlūpaina mute ilgi klusē. Viņai mugurā šis tautas apģērbs – vatenis, balti puķota katūna kleita, kājas lieli gumijas zābaki. Rokā liela, tumši brūna vāze. Visi skatāmies, visi klusējam. Tad viņa uzliek vāzi uz galda: “Šejiet, piens.” Māmiņa pateicas, lūdz apsēsties. Ienācēja atkāpjas līdz sliekšnim un paliek stāvēt, pret stenderi atspiedusies. Izņem kaut ko no kabatas, iesviež mutē un sāk ēst. Tad ņem sakošļāto piku no mutes un sniedz man: “Vai gribi seru?” Purinu galvu. Nelāgs melns košļājums netīrās rokās. Izvelk no kabatas saujiņu ciedru riekstu un uzber uz galda. Turpat novieto arī no vateņa piedurknes izvilktas divas pankūkas. “Ēdiet.” No azotes izvelk divus dzijas kamolus. Sniedz man: “Izadi cimdus un zeķes. Viru ņem armijā. Došu pienu.” Sen negaršots gardums. (Laikam nav vēstules, kad nepiecinu ēšanu. Nav brīža, kad par to nebūtu jādomā.) Tātad šī ir Nasķa, ko vakar pieminēja Simaška. Nasķa izkāpj no zābakiem, novietojas uz mūsu mazā soliņa. Aptausta manus brunčus, godbijīgi sacīdama: “Vilnas.” (Izšuvu no tēta biksēm.) Aldim arī vilnas bikses kājās. Arī māmiņas un Vitas apģērbs tiek aptaustīts. Viktora un viņa mammas guļasvieta lepojas ar košu vilnas segu. “Ir jau jums viss skaists, bet noēdīsiet. Būsiet kā mēs. Manam tēvam bija piecas govīs. Pienu lielos kubulos salējām. Sviestu kausējām, lielās pudelēs salējām. Gaļas bija diezgan. Kāvām teļus un cūkas. Drēbju daudz, kažoki. Man bija seši gadi, māšai pieci. Ganījām govīs. Tas bija rudenī. Labība jau bija klētī. Sabrauca kulakotāji. Visu atņēma. Tēvam lika paņemt cirvi, mātei zāģi un mūs ar māsiņu. Tēvs jāja uz zirgiem. Mūs veda tālu taigā. Tālu pa taku. Tad viens iesita tēvam ar pātagu. Teica, lai malā nerādās. Tie bija pašu sādžas cilvēki – nevižoja strādāt. Atstāja mūs taigā. Māte mūs pārkrustīja, noskūpstīja un teica, lai ejam uz to pusi, kurā kokiem nav sūnu. Tad iznāksiet malā. Gājām ilgi. Ēdām ogas, gulējām sūnā. Likās, ka dzirdam suņu rejas. Likās, ka ejam turp, bet

mežam malas nebija. Kleitiņas noplīsa. Kājas basas. Raudājām, kamēr aizmigām. Mūs bija atradis vecs mednieks. Māsiņu aizveda kaut kur citur, mani paturēja. Skolā izlaida divas grupas. Izaugu bez savējiem. Audžu vecāki nomira. Paliku viena. Bija piecpadsmit, kad izskrēju pie vīra. Vaņka man labs, strādīgs. Kad piedzeras, tad gan sit. Tad ar bērniem uz krāsns. Pakal jau nekāpj. Viņu man pieci. Sestais arī būs." Cik tad jums gadu? — nenociēšas Viktora mamma. Divdesmit četri. Jautā manus gadus. Nožēlo, ka vēl neprecēta. Viņuprāt, arī par tievu, bet gan jau kāds mūsējais paņēmsot. Ierauga manu rokas pulkstenīti un grib pirkt. Nokaušu aunu, gaļu došu.

Pārdot tēva dāvanu? Nē. Vai vari man piedot, Gunti, ka adu krievam cimdus? Strādāju steigā, pat naktīs cilpas ņirbinu. Mums tiek piens, mazliet biezpiena un bļodiņa sīku zivteļu. Ar manis adītiem cimdiem Vaņka šaus uz tiem, kas grib mūs glābt. Varbūt arī uz Tevi. Bet roka trīsēs, jo cimdi atvairīs nelaimi. Stāstu Tev pasaku, bet gribas ēst. Kāpēc nevarētu ar uzņemto barību pārtikt ilgi? Kā kamielis bez dzeršanas. Ar garīgās ēsmas krājumu jāiztiek ilgi. Kamēr tiksīm pie cilvēkiem. Tad grūtumi būs iemācījušies skanīgi teikt: *Ave vita!* Manu Gunti!

20. februārī 1942.g.

Gunti!

Jau gandrīz mēnesi slimoju. Rokas kļuvušas caurspīdīgas. Nav spēka Tev uzrakstīt. Nāk murgi.

Ik doma pie Tevis. Dzirdu Tavu balsi. Tu sauc. Mēģinu celties. Nespēju. Esi laimīgs, draugs. Tici labajam cilvēkos.

Tētiņ!

Kas zina, varbūt Tev tikpat grūti. Varbūt vēl grūtāk. Varbūt Tev dara arī sāpes.

Atceros. Visu, visu atceros. Atceros Tevi jau tad, kad nesi mani rokās un mācīji mīlēt un noglāstīt kokus mežā. Tā bija saulaina Lielupes priede. Atceros Tevi pie ābelēm dārzā, atceros šūpuļkrēslā ar grāmatu, atceros darbā — lietišķu un nopietnu. Un toreiz, kad nācām no teātra, Rīga laistījās raibo reklāmu ugunos. Ietves un ielas mitras. Ik ugunij atbalss, pretuguns. Cilvēki šos atspulgus sabradā kājām. Citādi nevar. Arī mēs. Tevi sveicina pazīstami. Kad bijām pret lielo pulksteni, Tu svilpi. Tava svilpiena izmisuma skaņa neatnesa atbalsi. Bet manā sirdī tas atskan vēl tagad. Ai, ļaudis, esiet cilvēki! Tā skan Tavs svilpiens. *Exegi monumentum aere perennius*. Tu skandēji Horāciju. Toreiz nesapratu, ka viens svilpiens var

uzcelt pieminekli. Un tomēr – ne tikai svilpiens. Tā izlikās toreiz. Bet es neesmu paguvusi iesvilpties.

23. februārī 1942.g.

Māmiņa pārdeva feldšerim par pāris kilogramiem speķa portfeli un savu veco Mozera firmas pulkstenīti. Bet viņa zāles man nepalīdzēja. Šodien mani ved uz slimnīcu. Māmiņai un brigadierei pieķērusies, kaut kā varēju kājas pārstātīt. Esmu silti saģērbta. Māmiņa aizņēmusies kažokus un velteņus. Priekšnieka ērzelis ātri skrien pa saules apmirdzēto klajumu. Atkal redzu kalnus. Padebeši krāšņi. Kūpas sniegotos kalnos tā mirdz, ka sirds notrīs. Prātā Jaunsudrabiņa:

Kā sniegi kalnu galotnēs,
Lai mūžam balti būtu mēs.

Man jābūt ne tikai veselai vien: kā sniegi kalnu galotnēs.

Viss balts, balts. Balta cepurīte, brūnas acis. Kur esmu? Balta istaba. Baltas gultas. Slimnīca. Atveras asaru strauti. Nav ziemas vairs. Nāk palu ūdeņi ar varenu spēku. Un plūst klusi. Brūnās acis paliek otrā kaktā. Roka sajūt vieglas rokas glāstu. Izdzeru zāles. Gribu ticēt mazai brīnumdarei ripiņai, gribu ticēt brūnajām acīm. Kur māmiņa? Aiz loga tumšs. Rīt atnāks – tikko vairs sadzirdu. Baltie mākoņi ap mani.

Mani modina. Tā ir ārste. Gudra, vecīga seja. Rudi, kupli mati. Dižens, pilnīgs augums. Majestātiska. Noteiktajā valodā sievišķīgs siltums. Viņa mani ilgi izklausā, tausta, klauvē. Pat kājas un rokas izloka. Tās sāp. Nezināju, ka tik tievas kļuvušas. Ap ribām āda vien. "Pagulēsim," viņa saka. "Vai ilgi?" nenociešos. "Redzēsim," viņa atbild aizejot. Sāku redzēt. Palātā ir vēl divas gultas. Abās bērni. Aiz manis logs ar leduspuķēm. Tikai neliela spraudziņa parāda pārsļas lidojam. Skatos tajās. Pamanu lūpas. Tās piespiedušās stiklam. Māmulīte! Māmiņa! Viņa kaut ko saka. Nevaru sadzirdēt. Gribu piecelties, atvērt iekšējo logu, bet satumst. Kad paceļu galvu, spraugā vēl ir māmiņas acis. Skropstās ledus, uz vaigiem sasalušas asaras. "Māmiņ, māmulīt, man ir labi."

Ienāk māsiņa. Tā ir vakarējā, maigā. Tomēr iedrošinos lūgt, lai ielaiž māmiņu. "Vakarā," viņa apsola. Šī ir infekcijas nodaļa, bet māsiņa vakarā ielaiž māmiņu. Mūsu rokas ir kopā. Viena auksta, nosalusi, nogurusi, otra karsta, izvārgusi, izdilusi.

Māmiņa raud un raud. Mierinu kā prazdama. Pagājušo nakti gulēju, atpūtos, ir labāk. Viņas sejā kā gaisma atāust. Jādomā par Aldi un Vitu.

Pusdienā bija maizes gabaliņš, Sūtu viņiem. Mani pārņēmis baltās ripiņas brīnuma spēks. Paļāvība. Vēl aiz loga māmiņas acis un lūpas. Degošās asaras sasalst. Tad vējš iemet pārslu virteni, un esmu gluži viena svešā pusē. Saltā pusē, kur sāpes var sastingt un sasalt. Vai dzīvības spēks spēš saltumu uzvarēt? Vai ir stiprāka par mātes mīlu? Vēstules rakstu Tev, Gunti. Tagad rakstīšu arī māmuliņai. Bet kā nosūtīt? Māmuliņai iespiedusi man saujā zīmīti. Atveru. Tētiņa adrese. Dzīvs! Dzīvs! Un tagad man ir arī papīrs. Ik dienas jādzer seši pulveri baltos papīrišos. Vesela bagātība ir seši balti papīriši. Pēc veselības putekļiem tajos var dvēseli izteikt. Ja vien veselība atgrieztos.

14. jūnijs 1942.g.

Diena, kas iededzināta mūsu mūžos. Diena, kas degošu lāpu no paaudzes uz paaudzi pasniegs. Šī diena, svēta ugunīs, degs nezināmos brāļu kapos tiem, kas zaudējuši dzimteni. Tūkstošiem, tūkstošiem viņu ir. Tēviem, kas brīvību un patiesību milēja. Mātēm, kas mazuļiem savas tautasdziesmas dziedāja, kas tēvzemi milēt mācīja. Bērniem, kas skaidrām acīm pasaulē vērās un dzīvot gribēja. Aizrakstu Jums visiem, maniem tuvajiem, pa vēstulei. Tētim, māmuļai un Tev. Tās ir vienādas: četrpadsmitā jūnijā 1942. gadā es vēl esmu dzīva. Šajos vārdos ir mana dzīvība, spīts un mīlestība. Vairāk nespēju pateikt. Liekas, atkal klab sliedes zem riteņiem. Aizej pie sliedēm, draugs. Riteņi jau sen ir prom, bet viņas klab un klab. Apziņā klab. Zemapziņā klab. Asaru un vaimanu vagoni viņas dzīvas padarījušas. Dzīvākas kā tos, kas cilvēku izskatā nav cilvēki.

23. jūnijā 1942.g.

Gunti!

Vai dzimtenē ligo? Vai vij vainagus? Vai mīl un skūpstās?

Nē. Ir tikai karš. Karš par ozola vainagu, karš par ligo dziesmu, par skūpstu. Par brīvu ligo, kas gadsimtiem un verdzībām cauri skaistumu saglabājis. Tauta neiet bojā, ja saglabā savu dvēseli, savu skaidro prieku, savu dzīvības dziesmu.

Vakar man ārste piedāvāja pārceļties uz citu palātu. Tur būšot jautrāk. Raja nopietni slima, lai paliek viena. Nē, nē un vēlreiz nē. Jau četrus mēnešus esam viena otras elpā klausījušās. Esam blakus par dzīvību cīnījušās. Cerējušās. Cilvēks. Viņa ir cilvēks. Cilvēks, kas mīl bērnus, dzīvi, dzimteni. Kaut arī tā katrai sava, savas paražas. Kaut varbūt Tu un viņas Artems satiksities kaujā, lai iznīcinātu viens otru, lai dzīvotu brīvība, tomēr

es nevaru viņu pamest. Viņas vārgā roka man pasniedza sava ēdiena pārpalikumu, kura dēļ jau tagad varu staigāt. Nē, Aleksandra Petrovna, es atbildēju, es palikšu pie Rajas.

Šodien, kad dzimtenē slauka taciņas, vij vainagus, cep plāceņus, nolieku savu adāmo, kārtāju galdiņu. Raja guļ aizmigusi. Ilgi. Nemierīgi elpo. Kad diena jau vakara pusē, kad uz Rajas galda jau atdzisusi kārtējā kāpostu zupa, viņa paver acis. Viegls smaids pārlaižas viņas plānajām lūpām. "Bērnus redzēju," viņa nočukst. Tad prasa dzert. "Tik labs kā mājā," viņa čukst. "Paldies tev, Lidočka, man kļuva viegli." Viņa saņem manu roku un pieliek pie sava vājā, dzeltenīgā vaiga. Tad viņas brūno acu atvari aizveras. Klausos viņas elpā. Tik tikko jaušama. Eju pēc ārstes. Atnāk tikai māsiņa. Paskatās un nosaka: "Lai guļ." Ir jau vēls, kad spožs mēness ieļej savu sudrabu mūsu logos. Sēžu gultā, bet liekas, ka skrienu šai gaismai pretī. Gaisma – brīvība, gaisma – skaistums. Pie manis nāk ozoli, nāk gaismas atspulgi Daugavā. Un mana roka ir Tavējā. Ai, sapnis vien.

Mēness spīd Rajas sejā. Acis plaši atvērtas, kā izbijušās. Rokas gaisā tver un meklē. Elpa saraustīta. Pieeju pie gultas. Runāju. Raja vairs nedzird. Viņas acis nekustīgi blāvas raugās kaut kur griestiem cauri tālu, tālu mūžībā. Un rokas, tās vēl tver, vēl meklē darbu. Tās grib vēl palikt, vēl rosīties. Tā ir nāve. Tā ir Rajas, mana un Tavējā. Visu, visu nāve, nepazīstamā, neizbēgamā. Vēl elpo, vēl. Tad nokrīt rokas. Dvēsele aizgājusi. Žēl. Sāp. Bezgala gribas dzīvot. Asaras mani atdzīvina. Esmu sēdējusi līdz rītam. Apkopēja mierina: viņa tev sveša, neraudi.

Gunti!

Kad runāju ar Tevi, vienmēr skatos uz vakariem, kur kalni mākoņu cepurēs rotājas. Tagad zilgano kalnu sētai piespraustas dzeltenas saktis. Tie ir labības lauki. Vai esi ieklausījies vārdā: labība? Tur vārpu sanoņa, tur graudu smarža, tā zemes balva, tā darba alga, tā dzīvība. Labība – dzīvība. Mūsu dzīvībai palīdz kartupeļi, gurķi, sīpolloki no pašu dārza. Esam mazliet atspirguši. Labības mūsu dārziņā maz. Maza maliņa miežu, maza – prosas. Miežus ar sirpi pļaujot, mazam pirkstiņam ādu līdz kaulam nogriezu. Ar vienroča izkaptīm te nepļauj. Ar sirpi pļauj, ar veļas vāli izkuļ. No mūsu lauka tikai spainis graudu. Tie kaltējami, mazliet apmērcējami, lielā koka piestā grūžami, tad muldiņā nolacināmas sēnalas, lai tiktu pie miežu putras. Labība, dzīvība. Kolhoza dzīvība aiztek uz elevatoru. Māmiņa pārnāk no kantora izmisusi. Bijuši rajona priekšnieki, rājuši priekšsēdētāju, ka maz graudu nodevis valstij. Saukuši par pretvalstisku kaitnieku un briesmīgi klieguši. Tad visi aizbraukuši apskatīt druvas. Atgriezies priekšsēdētājs viens kantorī un iedevis māmiņai kvīti par nodotiem graudiem. Bet mēs tak

neesam nodevuši?! — māmiņai neskaids. Nu jā — vēl jānopļauj, jāizkuļ, jāattīra un jāaizved uz elevatoru. Bet ziņās jāieslēdz jau šodien. Tā viņi lika. Vai mums būs tik daudz labības? — māmiņa rēķina. Viņi teica, ka jābūt, priekšsēdētājs sadrūmis. Bet kolhozniekiem? Varēšot no attīrām. Kā tad viņi dzīvos? Arī mēs gribam dzīvot. Kaut ar attīrām — sēnalām.

Gunti! Kā Tu dzīvo? Kā dzimtenē? Kā tur pašreiz? Rudais rudens risina jau otro gadu. Pat cietumā atļauj vēstules, atļauj tikties, bet mūsu svešniecībā nekādas ziņas. Nevienas. Te jau nav arī radio. Nekur nevar uzziņāt. Rakstu un rakstu. Burtnīca sen pilna, slimnīcas pulveru papīriņi sīki aprakstīti, kad tāšu vēstules rullīšos satītas, dabūju kantorī kādu no vienas puses izraibinātu lapu (kantorī rakstām uz vecu dokumentu otrām pusēm ar pelēku tinti), un mans lielākais dārgums — ķīmiskais zīmulis uz tās attēlo manas domas, jūtas, ilgas. Vēl spēju domāt un just — tad vēl esmu cilvēks.

Vai kādreiz izlasīsi? Vai tiksīmieš? Šī ir smaga šaubu diena. Gurdums. Dzīves ritma smagais piesitiens. Spēja smaidīt un priecāties laikam zudusi uz visiem laikiem.

Mens sana in corpore sano, — teica senie latīņi. Man, nīkulim, bezgala grūti to apzināties. Vai arī mans gars ir slims?

Juris Vidiņš

— Tēva vēstules aizvien bija ļoti konkrētas, un visu, ko viņš tolaik rakstīja, es uzskatīju kā likumu. Man tās ļoti patika, jo bērnībā tas bija neapstrīdami — ko tēvs teica, kā viņš darīja. Es neanalizēju, bet zināju — ja tas ir rakstīts, tad tam tā jābūt. Viņa vēstules es ļoti gaidīju, lasīju tās priekšā draudzenei Zigrīdai, iekšēji lepojos, ka tik gudras, skaistas ne jau katram tiek rakstītas. Tur, Krievijā, mēs lasījām arī V.Lāča “Pazudušo dzimteni”, un tik daudz, vēl pusaudze būdama, sapratu, ka manam tēvam stils ir labāks un doma dziļāka.

Kādā krēslainā 1990. gada novembra novakarē šos vārdus teica pedagogs Lelde Vidiņa (dzimusi 1932. gadā) — ārsta, žurnālista, literatūrkriķa un tulkotāja Jura Vidiņa (27.11.1905.—8.08.1962.) meita, kurai, tāpat kā tēvam, mātei un abiem brāļiem, no 1941. gada 14. jūnija daudzus gadus nācās pavadīt Sibīrijā. Pirmo ziemu skolā iet nevarēja, jo nebija ne drēbju, ne apavu, un tad, kad mamma bija darbā, durvis stāvēja aizbultētas — vietējie bērni tās dauzīja, svieda akmeņus logos, vasarā pēra ar nātrēm un lamāja: “Latiš, kudā letiš?” Ja pietika spēka to visu un vēl daudz ko citu izturēt, ja visi bērni varēja iegūt augstāko izglītību un strādāt izvēlēto darbu dzimtenē, tad par to pateicība pienākas visupirms vecākiem: mammai Mildai, divreiz izsūtītai, un tēvam, divreiz tiesātam pēc 58-10. panta (1941. un 1950. gadā). 1954. gada 3. augustā atrīvotam un 1955. gadā nometinātam Rēzeknē. Kopumā Juris Vidiņš ir nostrādājis par ārstu 28 gadus — Kalupē, Rucavā, Radavā, Mazirbē, Vjatlagā, Kemerovas apgabalā, Rēzeknē, ir publicējis dienas presē un literārajos izdevumos jau kopš skolas gadiem, 1940. gada rudenī cerējis saņemt savu eseju grāmatu... Tagad, pēc gandrīz pusgadsimta ilga klusuma perioda, pie lasītājiem atgriežas arī Jura Vidiņa vārds — ar atmiņu publikāciju (žurnālā “Auseklis”), ar vēstulēm ģimenei (žurnālā “Karogs”, 1990, N^o 6 — 12), no kurām daļa tagad pārpublicēta šajā grāmatā.

— “Karogā” es tās nespēju lasīt, es tikai paskatos un nelasu, jo atmiņas ir ļoti smagas. Nebija tādas lietas, kuru viņš nepārzinātu, un, lai es izskolotos, man blakus bija vajadzīga tāda vienreizēja personība, kāds bija mans tēvs! Bet viņš man tika ļoti drīz atņemts, un tagad ir palikušas tikai šīs vēstules. Sadzīve viņam bija pilnīgi sveša; tēva priekšstats par dzīvi bija daudz izdomas. Tēvam bija arī izcila atmiņa, tās man nav; paskatieties — Tjutčevu, Horāciju viņš vēstulēs citē pēc atmiņas. Kad mēs ar tēvu satikāmies, es parasti gandrīz tikai klusēju, jo mans līmenis bija stipri zemāks visās jomās. Saprotams, viņš bija labs pedagogs un neaizrādīja, kad es kaut ko nezināju.

— Kādas bija viņa personības spilgtākās šķautnes?

— Tēvs centās visos dzīves brīžos būt nobls un šo vārdu “noblesse” ļoti bieži lietoja. Un gara stiprums; cik grūti viņam bija lēģerī, cik grūti bija dzīvē — nekad viņš nenonāca konfliktā ar savu sirdsapziņu. Nekad viņš nevarēja nodevējs būt, jo viņš bija garīgi stiprs cilvēks. Cik daudzi lēģerī, izsūtījumā kļuva par nodevējiem un neizdzīvoja... vienalga! Kā šis augumā sīkais, sausais, maziņš vīrietis varēja izturēt — tas bija ārkārtīgais garaspēks. Cik reizi netika atņemtas viņa piezīmes, viņš pats mocīts, un tomēr tēva lielākais protests palika rakstīšana, meditēšana, kā viņš teica.

Viņš uzvarēja ar ārkārtēju iekšējo brīvību, garaspēku un noblesli.

Vēstules Leldei*

Vjatlags, 13.VII 42.

Mīlā meitiņa!

Maijā uzrakstīju Tev atklātnīti, kuru Tu jau saņēmi. Gaidīju no Tevis vēstuli, bet nesagaidīju. Man būtu ļoti interesanti ieraudzīt, kāds tagad ir Tavš rokraksts; Tu arī agrāk nerakstīji slikti, bet droši vien tagad raksti vēl labāk. Es ļoti daudz domāju par Tevi, labprāt atceros to laiku, kad Tu biji maziņa. Kā mēs staigājām un vīzinājāmies ar laivu pa Kalupes ezeru. Mēs noķērām mazu, mīlīgu vardīti; viņa ļoti mierīgi un nopietni sēdēja pie stūres. Atceries? Mamma raksta, ka gada laikā Tu esi ievērojami izaugusi, ka visas Tavas kleitas Tev ir par mazām. Vārdu sakot, Tu esi gandrīz liela jaunkundze. Cik es būšu priecīgs, mana mīlā Leldīte, kad Tevi atkal ieraudzīšu! Es nezinu, kad tas notiks, bet gribu cerēt, ka drīz. Tas būtu pārāk skumji, ja manas cerības nepiepildītos. No mammas vēstulēm es sapratu, ka skolā Tu tagad neej. Cik žēl! Mammai droši vien nav laika ar Tevi nodarboties. Nu, bet tāda gudra meitene kā Tu var daudz ko iemācīties arī bez skolas. Piemēram, Tu vari lasīt, ja tikai jūsu ciemā ir labas grāmatas. Kamēr Tu esi Krievijā, pacenties iemācīties krievu valodu; franču valodu mēs mācīsimies vēlāk, kad atkal būsīm kopā. Mamma man vēl rakstīja, ka Tu viņai daudz palīdzi saimniecībā. Tas mani ļoti iepriecināja. Pasaki mammai, lai viņa neskumst manis dēļ; man taču vēl palikuši tādi braši bērni kā Tu. Mani mīlie, Jums jābūt drošsirdīgiem, pacietīgiem, izturīgiem, lai pēc visām ciešanām atgrieztos dzimtenē. Piedod man, Leldīt, ka nevarēju Tev neko uzdāvināt Tavā dzimšanas dienā; zini, ka manas domas bija pie Tevis; mammai es uzrakstīju 11 vēstules; ceru, ka viņa ir saņēmusi kaut dažas no tām. Pasveicini no manis sirsnīgi mammu, Andreju, Juri. Pasaki Andrejam un Jurim, ka es viņus ļoti mīlu. Pasaki mammai, ka domāju par viņu dienu un nakti.

Tavs tēvs

Vjatlags, 25. augusts, 1942.

Mīlā meitiņa!

Man ir smagi un baigi ap sirdi: dienas desmit neesmu saņēmis vēstuli no mammas; baidos, ka ar viņu nenotiek kas ļauns. Būtu šausmīgi, ja Jūs nevarētu dzīvot visi kopā. Bet cerēsim tomēr uz vislabāko! Tik ilgi Jūs

* Vēstules (no 13.VII 42. līdz 8.I 45.) tulkotas no krievu valodas.

neesmu redzējis, ka nevaru iedomāties, kā Jūs, bērni, izskatāties. Droši vien visi esat izauguši, un it īpaši mana mīļā, tieviņā meitiņa tapusi par pārāko lielmāti. Bet kā izmainījies Andrejs? Un mans mazais Juris? Slikti, ka Tu, mīļā Lelde, nevari mācīties, kā pienākas. Ja mēs vai vismaz tikai Jūs — bērni ar mammu — nonāktu normālos apstākļos, tad, protams, Tu drīz vien varētu panākt nokavēto. Bet kad tas būs? Šo to jau Tu vari paveikt arī bez skolas. Pirmais — apgūt kārtīgi mūsu miļo latviešu valodu. Rakstīt latviski bez kļūdām nemaz nav tik viegli, kā Tu varbūt domā. Mūsu gramatika un ortogrāfija ir diezgan sarežģīta. Bet mamma var sniegt Tev visus nepieciešamos norādījumus. Otrais — Tu vari lasīt. Es Tavā vecumā lasīju ļoti daudz; es vispār vairāk zināšanu guvu no grāmatām nekā no skolas. Taču tajā laikā manā rīcībā bija ļoti labas grāmatas un ļoti izcils lasīšanas vadonis — mans tēvs. Lasīt Tavā vecumā bez izšķirības visu neieteicu — tāpat jau gadīsies arī sliktas grāmatiņas. Tā var pat zaudēt lasīšanas prieku. Mamma Tev dos vajadzīgos padomus. Bet Tev ir jāmacās krievu valoda. Tev jācenšas, lai šis nelaimīgais trimdas laiks nepaietu veltīgi, lai mēs vismaz kaut ko iemācītos.

Es dzīvoju tāpat pa vecam — ārstēju slimniekus, tādus pašus latviešu ieslodzītos kā es, un skumstu neizsakāmi pēc Jums, mani mīļie. Nodod mammai un Andrejam, un Jurim sirsniņu skūpstu no manis. Pasaki Andrejam un Jurim, lai viņi nedusmojas uz mani tāpēc, ka es reizēm viņus stingri sarāju. Pasaki viņiem, ka es viņus ļoti stipri mīlu, tāpat kā Tevi, nabaga meitiņa.

Tavs tēvs

Vjatlags, 17.IX 42.

Mīļā Leldīte!

Mamma rakstīja, ka šajā gadā Tu atkal iesi skolā. Tas mani iepriecināja: tāda gudra meitene kā Tu var gūt kādu labumu un iemantot dažas zināšanas pat sliktā skolā. Sākumā Tev, bez šaubām, būs pagrūti, jo neproti krievu valodu; bet ceru, ka ap Ziemassvētkiem Tu jau būsi viena no pirmajām skolniecēm. Tev taču ir jāparāda, ka latviešu meitene jebkurā godīgā lietā var būt pirmajā vietā. Tad, kad mēs satiksimies, Tu man sīki izstāstīsi par to, kā Tev klājas Tavā Sibīrijas skolā. Diemžēl vēl nav zināms, kad mēs satiksimies. Bet mēs tik un tā satiksimies un dzīvosim kopā — tas ir noteikti un skaidri kā svētdiena. Kad atgriezīsimies Latvijā, mēs apmetīsimies Rīgā vai Liepājā, man briesmīgi apnicis dzīvot laukos. Kā Tu domā — kur būtu labāk? Savas mēbeles mēs diez vai atradīsim; jo labāk —

mēs nopirksim jaunas, vēl skaistākas. Tev iekārtosim atsevišķu istabiņu; zēniem arī. Tavai istabiņai es likšu izgatavot mazu rakstāmgaldu ar nelielu grāmatu skapīti; būs arī drēbju skapis ar spoguļiem durvīs (noteikti!), jo Tu esi laba meitiņa un Tev ir jāģērbjas ne tikai kārtīgi, bet arī glīti. Kā tad var iztikt bez liela spoguļa? Absolūti neiespējami. Ar lellēm Tu droši vien vairs nespēlēšies, bet Tavu lielo lelli (ja nemaldos – Grietiņu) mēs tomēr saglabāsim; viņa sēdēs uz maza soliņa ļoti kārtīgi – viņa taču daudz ko ir pārdzīvojusi, viņa ir Tava līdzgaitniece trimdā un tāpēc ir pelnījusi vislielāko cieņu. Kad būsīm kopā, tad izlemsim pamatīgāk, kā iekārtot Tavu istabu; vajadzēs domāt arī par to, kā un kur atradīsies mūsu mīļie Andrejs un Juris. Esmu domājis arī par sevi. No rīta pieņemšu kabinetā slimniekus, līdz pusdienai strādāšu klīnikā, pēc pusdienas stundu vai divas iešu mājas vizītēs, bet pēc tam sēdēsīm kopā un stāstīsīm viens otram dienas iespaidus. Bet vakaros es rakstīšu ļoti daudz un labi rakstīšu, bet, kad pacelšu galvu, tad ieraudzīšu mammu, kas sēdēs manā kabinetā un lasīs interesantu grāmatu (varbūt pat manis sarakstītu). Kad atcerēšos mūsu trimdu, es teikšu: “Vēlns zina, kāda nejēdzība! Paldies Dievam, ka tā ir pagājusi kā ļauns sapnis! Pats pretīgākais sapnis, kuru tagad vairs nedrīkst redzēt neviens visā pasaulē!”

Tavs tēvs

Vjatlags, 1.XI 42.

Leldīte!

Lai gan Tev esmu uzrakstījis jau kādas piecas vēstules, tomēr no Tevis neesmu saņēmis ne rindiņas. Mana mīļā meitiņa, uzraksti vismaz savu vārdiņu, kad mamma man raksta, Tu droši vien vēl neproti krievu valodu, lai pati varētu uzrakstīt man garas vēstules. Pēdējās nedēļās es jutos ļoti slikti, tas ir tāpēc, ka vairāk nekā mēnesi nesāņemu no jums nekādas vēstis. Vai ar Jums nav notikusi nelaime? Vai neesat pārsūtīti kaut kur citur? Grūti, ļoti grūti ir gaidīt kaut vienu mierinošu rindiņu no saviem mīļajiem un nesagaidīt neko. Pagājušonakt redzēju Tevi sapnī: es biju Rīgā, un Tu atnāci ar skolassomu mugurā. Taču tad, kad es piegāju tuvāk, izrādījās, ka tā neesi vis Tu, bet sveša meitene. Bija skumji. Ja es Tevi atkal ieraudzīšu, Tu būsi gandrīz vai lielmāte; es vairs nezināšu, ko ar Tevi runāt. Tu būsi liela, es būšu vecs. Tas ir skumji. Man tā gribējās dzīvot kopā ar maniem mīļajiem, bet no tā nekas neiznāca. Un es vēlējos, lai Tava bērnība un Andreja un Jura bērnība būtu gaiša un mierīga, bet notika taisni otrādi. Bet cerēsīm, ka beigu beigās viss būs labi: mēs satiksīmies.

Sveiciens mammai, Jurim un Andrejam. Rakstiet!

Papa

Mana adrese: Kirovas apgabals, Kaiskas rajons, p/n Vološņica, p.k. 231/7. Ārstam Jurim Jāņa dēlam Vidiņam.

3.X 43.

Miļā Leldīte!

Kad saņemsi manu vēstuli, atraksti arī man dažas rindiņas. Tev droši vien tagad ir pavisam cits rokraksts. Arī mājās Tu nerakstīji slikti, bet kopš tā laika Tu esi pilnveidojusies, ieguvusi daudz jaunu zināšanu un iemaņu. Ar interesi gribu redzēt, kā Tu raksti krievu valodā. Bez tam es ļoti gribētu saņemt Tavu fotogrāfiju. Ja ir iespējams — atsūti. Es, protams, fotografēties nevaru, un nav arī vērts: izskats nav kļuvis labāks. Nezinu, vai esmu daudz mainījies vai ne, bet nosirmojis gan. Taču, tā kā mati man ir nogriezti līdzieni un bārda nodzīta, tad arī tas nekrīt acīs. Manas virsdrēbes diemžēl ir mainījušās vairāk nekā es pats.

Kad mēs dzīvojām mājās, es reizēm domāju, ka nebūtu slikti apmesties svešās vietās, kur ir lielāki plašumi nekā mūsu mazajā dzimtenē. Arī tagad esmu pārliecināts, ka ļoti derīgi pavērot svešus ļaudis un tālas zemes. Bet es redzu, ka laimīgi mēs varam būt tikai dzimtenē un tikai tur mēs varam strādāt ar vislielāko veiksmi un ar iekšēju apmierinājumu. Ne tikai nebrīvība moka, bet arī ilgas pēc dzimtenes. Ļaudis ir visur, un, ja labi pameklē, tad starp viņiem reizēm var sastapt pat labu cilvēku. Arī es esmu atradis vienu vai divus. Un tomēr sajūtu, ka viņi ir sveši man un es viņiem. Viss domāšanas veids, dvēseles dzīve ir dziļi atšķirīgi. Tātad — mūsu vieta, miļā meitiņa, ir nevis šeit, bet tur — mūsu mazās, seklās jūras krastā, kur dzīvo miļa tauta, kurai uzlikta milzīga ciešanas. Uz turieni mums jāatgriežas; tas ir mūsu senlolotais sapnis un mērķis. Dzīvei svešumā ir jābūt tikai epizodei. Nomācošai, bet noderīgai epizodei. Vienmēr ir ļoti labi iepazīties ar citas tautas dzīvi, paražām, pasauluzskatu. Tas palīdz skaidrāk ieraudzīt savus trūkumus un stipri iemilēt savas vērtības. Par Tevi runājot, dzīve svešumā sniedz Tev vēl vienu izdevību: pamatīgi apgūt krievu valodu. Bet krievu valoda atver Tev pieeju krievu kultūrai. Šī kultūra ir interesanta, ļoti savdabīga, lai gan ne tik plaša, stalta, pamatota mūžīgajās grieķu — romiešu tradīcijās kā Rietumeiropas kultūra. Ja vari dabūt, ieteicu Tev palasīt Gogoli — šis varenais rakstnieks ir tāds meistars, ka

prot aizraut arī Tava vecuma lasītājus. Tomēr, iepazīstot krievu literatūru, Tu nedrīksti aizmirst mūsu valodu un literatūru — bet par to parunāsim citreiz. Mani tēvišķie padomi Tevi varbūt garlaiko? Ko lai dara: es esmu vecs, bet Tu — jauna. Pasveicini mammu, Andreju un Juri.

Papa

3.VI 44.

Miļā Leldīte! Teic, ka Sibīrijā esot bargs klimats, bet es domāju, ka pie Jums tomēr ir labāk nekā šeit, pie Vjatkas. Es salstu nost, un velti kalendārs rāda ziedu mēnesi — jūniju. Labi vismaz, ka pie krāsns varu pasildīties. Un visu laiku list lietus. Tādā laikā ir labi lasīt un ēst Ķuzes šokolādi. Taču ko lasīt man nav, un šokolādi pēdējoreiz nobaudīju pirms trim gadiem. Apmēram tajā pašā laikā redzēju pašu šokolādes taisītāju, mūsu slaveno Ķuzi, bērnu un pieaugušo mīluli. Tas bija neiedomājami apaļš vīrs — it kā viņš būtu ēdis vienīgi savu šokolādi, biskvītus un halvu. Mēs ar dakteri Pecīņu tīksminājāmies par šī cilvēka miesas pilnību. Kad, mana mīļā meitiņa, mēs atkal nogaršosim viņa gardumus? Ja man būs lemts vēl atgriezties dzīvē (ko es diemžēl ar pārliecību apgalvot nevaru), tad es būšu briesmīgs gardēdis. No rīta līdz vakaram sēdēsīm kafejnīcā. Bet mājās mamma mūs cienās ar pasceptu torti.

Tas būs nākotnē. Tagadnē, aukstumam neskaitot, nelāgi ir tas, ka nevaru sagaidīt jūsu vēstules. Kā saņēmu uzreiz četras, tā vairāk nav. Protams, esmu apradis ar gaidīšanu, varu pat teikt — tā ir mana otrā specialitāte. Un tomēr skumji. Vai neesat pārcēlušies uz jaunu dzīvesvietu, par ko Tu man rakstīji? Rakstu Jums bieži un ceru, ka manus sūtījumus un jūtu izpaudumus Jūs vismaz saņemat regulāri.

Triju gadu laikā es neesmu redzējis bērnus. Nē, meloju: reizes divas vai trīs es iztālēm redzēju mazus puisēļus. Šis bērnu trūkums arī iedarbojas visai nomācoši. Toties redzēju un redzu daudz jaunu puisi, bet — ak dievs — kādus puisus. Tad es drebu par Jūsu nākotni, mani mīļie bērni.

Kad es biju pavisam mazs, tā ap piecu gadu vecumu, es gribēju kļūt par lokomotīves mašīnistu. Bet Tavos gados es tēva iespaidā daudz noņēmos ar augiem, vācu herbāriju un sapņoju par izcila dabaszinātnieka karjeru. 1924. gadā es patiesi iestājos Rīgas Universitātes Dabaszinātņu fakultātē. Taču tagad es domāju, ka man vajadzēja studēt nevis dabaszinātnes un pat ne medicīnu, bet vēsturi, filozofiju un antīko vai romiešu literatūru. Cilvēks, dievamžēl, pārāk vēlū apjauš savu īsto aicinājumu un spējas. Cik labi, ja vecāks, pieredzējušāks un zinošāks cilvēks var vadīt jaunāku cilvēku šajā

lietā! Mans tēvs nomira agri, un es Jums arī, mīļie bērni, esmu gandrīz miris. Bet cerēsim vēl uz nākotni. Skūpstu Jūs visus.

Papa

11.VII 44.

Mīļā meitiņa! Saņēmu Tavu mīlo 8. jūnija vēstulīti, saņēmu mammas un Andreja vēstules. Esmu ļoti apmierināts. Es taču gaidīju tik ilgi. Es gandrīz apraudājos, kad lasīju aizkustinošās rindas: "Ja Tu neesi laimīgs, tad arī es nevaru būt laimīga." Mīļā Leldīte, vai tiešām Tu mani mīli tik stipri? Vai tiešām esmu pelnījis to, ka man tik stipri ir pieķērusies tāda jauka meitiņa kā Tu, mana baltgalvīte, mana zilacīte Lelde? Es domāju, ka Tu esi vējaina un nepastāvīga. Es baidījos, ka Tu mani drīz aizmirsīsi. Cik ļoti mani nomierina un atbalsta Tava pieķeršanās man. Es nedrīkstu ne saslimt, ne paklupt, ne nomirt: man jādzīvo Tevis un Jūsu visu dēļ, mani mīļie, tālie, dārgie. Bet kā sāp sirds, ka nevaru, nevaru ne ar ko Jums tagad palīdzēt. Arī Jūs man varat palīdzēt tikai ar labiem vārdiem. Rakstīt augstākajai un visaugstākajai priekšniecībai, lai mani atbrīvotu, ir pilnīgi veltīgi. Bez tam tas būtu mūsu necienīgi. Tādēļ ļoti lūdzu to nedarīt. Ar lepnumu varu teikt, ka līdz šim es vēl ne reizes neko neesmu lūdzis un nekādos apstākļos neesmu pazemojis sevi. Nedarīsim to arī turpmāk. Izturēsim. Ja neizturēsim, tad nomirsim, nezaudējot pašcieņu.

Es jau rakstīju, ka esmu pārvietots uz citu lagpunktu. Šeit ir labāk visādā ziņā — atsevišķa istabiņa, mīli kolēģi, daudz latviešu, starp tiem seni paziņas, un pati vieta atstāj visai pieklājīgu, pat skaistu iespaidu. Varu pat lasīt labas grāmatas. Un es rūgti, rūgti nožēloju, ka Jūsu bibliotēka ir tik nabadzīga. Tu zaudē ļoti daudz tāpēc, ka tieši tagad vari tik maz lasīt. Rīt vai parīt rakstīšu mammai, Andrejam un Jurim, bet jau tagad vari pateikt mammai, ka par Trieča likteni es neko nezinu. Cik atceros, ar viņu nekad neesmu ticies. Pasveicini viņa sievu un saki, lai viņa neskumst: bieži gadās, ka vēstuļu nav ilgi, ilgi, bet cilvēks tomēr ir sveiks un vesels. Kas viss var gadīties. Es taču arī gandrīz gadu Jums netiku rakstījis. Šeit atrodas Minna Ludviga, kura, kā Tu atceries, strādāja Mazirbes pastā. Kur ir citi Mazirbes un Dundagas ļaudis? Varu atbildēt ar franču viduslaiku dzejnieka Vijona rindām: "Kur pērnējs sniegs?" Bet mēs taču satiksimies. Lūdzu, noskūpsti no manis Andreju un Juri. Un nestrīdieties, mīļie bērni.

Papa

Mana mīļā meitiņa! Vasara ir aizgājusi galīgi un neatgriežami: līst auksts lietus, un nav iespējams izbāzt degunu laukā. Varu būt laimīgs, ka tas man arī nav jādara. Pa druskai ņemos ar saviem slimniekiem, kuru patlaban manā nodaļā ir 29, šo to lasu un skumstu šausmīgi. Pagājušonakt gulēju slikti; visu laiku nomāc skumjas domas. Vai tiešām man patiesi vajadzēs šeit pavadīt desmit gadus? Mierinu sevi ar domu, ka ne tādi vien cilvēki sēdējuši un vēl ilgāk – un tomēr nav tikuši salauzti, strādājuši, radījuši un atstājuši neizzūdošas pēdas. Itāliešu karbonārijs Silvio Pelliko nosēdēja austriešu cietumos desmit gadus un uzrakstīja ļoti raudulīgu grāmatu par saviem cietuma gadiem. Rodžers Bēkons, nopelnījis pat 15 gadus, izdarīja izcilus atklājumus fizikā, nodarbojās ar filozofiju savā cietuma kamerā un, par skumjām man un sev pašam, tur arī nomira. Orleānas hercogs Simtgadu kara laikā nonāca angļu gūstā un pavadīja 20 gadus Tauera cietoksnī, atguva brīvību kā žirgts večuks un paspēja vēl sacerēt mīlestības dzejoļu kaudzīti. Krievu revolucionārs (šķiet, Morozovs) aizvadīja pat 25 gadus Petropavlovskas cietokšņa kazemātos, atgriezās no turienes, veselību nesabojājis, un vēl ilgi tika demonstrēts kā interesants savdabis. Tomēr, šķiet, viņš bija nedaudz jucis, jo sacerēja murgainu grāmatu "Atklāti pērkona negaisā un vētrā". Kā redzi, izcilu piemēru netrūkst, lai mierinātu sevi un censtos līdzināties šiem katorgas dzīves izturības rekordistiem. Tikai Jūsu bēdīgais liktenis, mani mīlie bērni, nedod man miera. Jums jāiegūst laba izglītība, jāatgriežas dzimtenē, jāiekārtojas tur pamatīgi un jādzīvo laimīgi. Tā būs! Galu galā negribu bojāt noskaņojumu ne Tev, ne sev. Nākotne var būt ļoti nejauka, bet var izrādīties arī laimīga. Vārdu sakot, mēs nezinām. Atļauj man domās noskūpstīt Tavu zeltaino galviņu. Sveicini sirsniģi no manis Juri un Andreju. Noskūpstī mammu. Audz liela. Kļūsti gudra. Esi laba un tīra.

Papa

Leldīte! Vakarrīt pēkšņi atcerējos, ka man ir svarīga jubileja: tieši pirms desmit gadiem, 1934. gada 27. septembrī, es beidzu universitāti. Bija tāda pati gaiša un silta rudens diena kā tagad. Man nedaudz sāpēja galva – es zināju, kāpēc! – bet visumā noskaņojums bija pacilāts. Sākās jauna dzīve. Un, lūk, tagad es desmit gadus esmu ārsts un atrodos tādos apstākļos, ka nevaru apgādāt pat savus bērnus. Protams, ne jau savas vainas dēļ. Tā

saucamie lielie vēsturiskie notikumi apgriezta visu ar kājām gaisā un iesēdināja mani peļķē, no kuras ar saviem spēkiem es nekādi nevaru izķepuroties. Ja man nebūtu palīdzējusi medicīna, tad laikam gan manis vairs vispār nebūtu šajā pasaulē.

Taču mana jubileja rosināja arī uz citām domām. Pēc universitātes beigšanas man vairs nebija tāda dzīves mērķa, ko būtu jālūko sasniegt nepārtraukti un sasprindzinot visus spēkus. Mamma mudināja mani ķerties pie doktora disertācijas, bet traucēja slinkums. Arī mana literārā darbošanās bija tikai tā — starp citu. Nekur nevajadzēja lieku pūļu, nauda nāca it kā pati no sevis, grāmatas varēja lasīt patikamos vaļas brīžos, šis tas aizmirsās, šo to paturēju atmiņā — un reizēm bija visai skumji. Tā tas ir vienmēr, kad neesi atradis savu mērķi. Tagad es zinu — kurp tiekties. Bet tagad esmu spiests sēdēt rāmi un gaidīt. Gaidu.

Tu sen neesi rakstījusi, meitiņ. Nezinu, ko Tu dari, ko domā. Tu audz, bet es — pūstu. Agri iznāca atstāt Tevi un puikas. Jūs bijāt labi bērni. Jūs devāt man daudz prieka. Un arī tagad, grūtos laikos, mani uzmundrina doma, ka reiz taču es Jūs ieraudzīšu un būšu noderīgs Jums.

Taču mēs nezinām, kad tas notiks. Tagad mēs varam vienīgi censties nevis nolaisties, bet pacelties. Arvien augstāk un augstāk! Iespēju robežās es papildīnu savas ārsta iemaņas, pieredzi, zināšanas, jo tas viss noderēs mūsu kopīgajai dzīvei, kad atkal varēšu strādāt mūsu visu labā. Savukārt Jums labi jāamcās un daudz jālasa, lai neizgāztos, kad es sāksu pārbaudīt tās zināšanas, kas iegūtas, man klāt neesot. Jūs mācīsieties labās skolās mūsu dzimtenē; varbūt tajā pašā Liepājas ģimnāzijā, kur savulaik mācījāties mēs ar mammu un kur mēs iepazināmies. Tā bija ļoti laba skola, balta, ar lielām, gaišām klasēm. Bija kārtīga bibliotēka, daudz grieķu un latīņu autoru, kurus es tolaik diemžēl nelasīju. Cerēsim, ka ar manu palīdzību vai bez tās — Jūs tiksiet labā ģimnāzijā.

Uz redzēšanos, bērni!

Papa

31.X 44.

Leldīte! Nesen saņēmu 23. un 27. septembrī mammas rakstītās vēstules. Es viņai drīz atbildēšu, bet tagad sagribējās uzrakstīt Tev: mēs taču neesam sen sarunājušies. Daži vārdi par manu stāvokli. Nedēļas trīs biju kopējos darbos, bet pirms dažām dienām mani ievietoja stacionārā. Nebaidies — tā nav mirstama kaite. Esmu zaudējis spēkus, saaukstējies, sabeidzis kuņģi. Guļu un domāju par Jums, par savu dīvaino likteni, apceru mūsu nākotni.

Domas kladzina veltīgi, bez labuma un bez nozīmes, kā lokomobile ar noņemtu transmisiju: garīgā enerģija nevar tikt nodota tālāk darbībai. Bijušo nevar izlabot vai padarīt par nebijušu; bet iespaidot nākotni nav ne mazāko iespēju. Nav jēgas teikt — ak, kāda nelaime! Tas tikai maitā noskaņojumu maniem adresātiem. Īpaši tad, ja adresāts ir tāda brīnišķīga gaišmataina skaistule kā mana meita. Bet mamma raksta, ka Tu esi kļuvusi ļoti nopietna, “pavisam kā pieaugusi”. Lūk, tā! Tā tad stipri ir izmainījusies mana rakare, mana smējēja, mana nebēdnīgā un jautrā meitiņa, ar kuru esam šķirti jau tik ilgi. Starp citu, Tu jau toreiz brīžiem biji tāda domīga. Arvien es domāju, ka ar Tevi var runāt atklāti, izteikt visas dziļākās domas un šaubas. Ak vai! Es esmu sarunājies ar Tevi retāk, nekā vajadzēja. Es domāju, ka priekšā vēl ir daudz laika. Kļūdijs. Tagad man šķiet, ka laika nav vairs nemaz, un tādēļ nav vērts uzsākt garas pārrunas: vienalga, nepaspēšu pateikt. Varbūt kļūdos arī šoreiz.

Mani sarūgtināja mamma's pēdējā vēstule; es biju domājis, ka viņa ir dabūjusi pasi, bet izrādās, ka ne. Tas varētu aizkavēt Jūsu atgriešanos dzimtenē. Pagaidīsim.

Šodien avīzē lasu, ka bombardēta Liepāja. Jā, ir maz ticams, ka es atkal staigāšu pa Kūrmājas prospektu. Pērn es melanoliski apcerēju: prospekts paliks tāds pats kā arvien, kā toreiz, kad pēdējo dienu pa to staigāju; bet manis, manis nebūs. Tagad šausminos: nebūs manis, bet aizies bojā arī prospekts.

Taču dzīvi paliks mani bērni, un viņi staigās pa brīnišķīgām, saules pielietām alejām. Es kādreiz esmu bijis laimīgs. Diemžēl es necik labi nepratu baudīt savu laimi. Un tomēr — līdz 35 gadu vecumam esmu dzīvojis pilnvērtīgu dzīvi. Esmu iepazinis visus cilvēciskos priekus un arī daļu cilvēcisko sirdssāpju, izņemot to fantastisko izmisumu, ko ieraudzīju šausmīgajā 1941. gadā. Jūs, mīļie bērni, sastapāties ar lielu nelaimi savas dzīves rītausmā. Bet kādēļ turpmāk jaunībā dzīve lai nebūtu gluda un gaiša? Nu protams, tas tā arī būs. Tev tikai vajadzēs saņemties, lai panāktu izglītībā to, kas ir iekavēts.

Satumst. Mani mīļie bērni, rakstu Jums daudz skaistu, izskaistinātu vēstuļu. Tās izteic manas sirds izjūtas, bez grūtībām es atrodu aizkustinošus vārdus latviešu valodā, tādus maigi skumjus, tādus nomierinošus, ka ikviens, kurš tos sadzird, pasmaida un nopūšas. Taču, kad ņemu vēstuli un sāku šos mīļos vārdus tulkot, mani pārņem auksta bezcerība: ak, veltīgi ir visi vārdi!

Sirds smeldz un sāp, un tu pats esi droši ieslēgts savā nelaimē.

Skūpstu meitu, dēlus, sievu.

Papa

Mīlā meitiņa! Jūs man nez kāpēc ilgi neesat rakstījuši. Pēdējo mamma vēstuli saņēmu 24. decembrī, tā bija izsūtīta 13. novembrī. No tā brīža es viņai esmu nosūtījis 4—5 vēstules, bet latviešu valodā. Ceru, ka Jūs tās saņemsiet, tikai vēlāk.

Dzīvoju pa vecam, bet nestrādāju gan kā agrāk — skalpeli esmu apmainījis pret logaritmu lineālu. Nejūtos slikti arī ar šo instrumentu. “Dzīves sākums,” kā es mēdzu teikt vecajos labajos laikos. Šie vecie labie laiki nav nemaz tik sen bijuši; vismaz es domās vēl dzīvoju tajos: savās domās turpinu dzīvot kopā ar Jums, mani mīlie. Jo mazāk nākas ievērot apkārt notiekošo, jo labāk. Man ir sava iekšējā pasaule: tur Lelde smejas, draiskojas Andrejs un Juris, mamma iečukst man ausī mīlus vārdus, ir tūkstotis burvīgi skaistu domu. Nē, tā es nepazudīšu. Es nodzīvošu līdz tam brīdim, kad būsīm kopā un kad man būs iespējams ar labpatiku noraudzīties uz savu skaisto un gudro meitu. Tagad es gandrīz nemaz neizeju no sava kambarīša. Ziemas laiks ārā nav auksts; tuvējos mežus klāj sarma. Paveries turp — tad sākas nelaime: sirds sažņaudzas tāpēc, ka gribas kaut reizi vēl pastaigāties pa mežu kā brīvam cilvēkam. Eh! Nedrīkst domāt par to!

Saņēmu Jūsu paciņu tieši pirms Ziemassvētkiem. Es biju ļoti priecīgs. Taču par to jau tiku rakstījis; bet esmu gatavs pateikties arī Tev, kas taču arī piedalījās šīs bagātīgās, mīlās, aizkustinošās paciņas sataisīšanā.

No Latvijas pagaidām neesmu saņēmis nekādas vēstis. Lai gan dažas vēstules uz turieni nosūtīju. Mani paziņas gan no turienes saņem vēstules bieži. Cilvēku palicis maz; daudz kas izpostīts. Paēduši viņi ir. Daudz runā, ka Jūs drīz varēsiet atgriezties. Pagaidām tās gan ir tikai baumas, bet nav šaubu, ka šogad Jūs tomēr dosities uz dzimteni. Man, protams, ir cita lieta. Es būšu laimīgs arī par to, ka zināšu — vismaz Jūs esat dzimtajā zemē. Jūs tur varēsiet labi mācīties. Starp citu, man ir tāds nejauks paradums iztēloties nākotni, par kuru es taču neko nezinu. Nu vismaz Jums, bērni un mamma, ir jāredz, ir jāredz dzimtene, brīva un laimīga dzimtene.

Aizrakstījis vairākas vēstules mammai latviešu valodā, es zaudēju katru vēlmi rakstīt svešā valodā — par to liecina šī garlaicīgā vēstule. Rakstu tikai tādēļ, lai Jūs zinātu, ka es joprojām esmu sveiks un vesels. Skūpstu visus savus mīļos, bet Tevi šajā reizē vēl īpaši.

Papa

Mīļā meitiņ! Dzimšanas dienas apsveikumu rakstu Tev uz ietinamā papīra ar pašbrūvētu tinti. Dziļš žēlums ir manā sirdī. Ne tikai par to, ka gandrīz 4 gadus esam bijuši šķirti un ne ar ko neesmu varējis Tev palīdzēt, nevienu labu padomu dot. Mani moka arī nokavētas un veltīgas nožēlas par to, ka agrāk, kad Tu vēl augi pie manis, neesmu Tev devis visu to rūpību un mīlestību, kādu Tu pelnīji, mana labā, mazā Leldīt. Ar savu dzīvi man vajadzēja būt par paraugu Tev un Taviem brāļiem, ne katru reizi es tāds biju. Man vajadzēja Tevi vadīt ar maigumu; bet man tas dažreiz apnika, un es, sliktā omā būdams, ņēmu un Tevi nopēru. Kad tagad to atminos un redzu Tavas saraudātās acis, tad zinu, ka nekad to sev nepiedošu un ka šīs atmiņas sagandēs pat manas pēdējās stundas. Un tas pats sakāms par Juri un Andreju. Es tad mēģinu aizmirst šīs nelādzības un atmiņās kavējos pie jaukākiem brīžiem. Ir tādas sīkas epizodes, kas iznirst no pagātnes – gaišas, priecīgas kā pavasara rīti. Piemēram, kad Tu Rucavā pavisam negaidot uzreiz uztvēri lasīšanas noslēpumu – kā burtus salikt vārdos – un sāki lasīt pavisam skaidri, pati par savu mākslu brīnīdamās. Un dažas jaukas pastaigas mežā Kalupē, Rucavā, Mazirbē, Liepājas apstādījumos. Un kāda ļoti nopietna saruna par nākotni Liepājā, “Romās” viesnīcā, kur Tu izsacīji savu apņēmību kādreiz, liela izaugusi, precēties ar savu brālēnu Igoru. Ak, ir jau daudz kas jauks ko atminēties. Bet viss tas pagājis. Laikam pagājis arī leļļu laiks. Es tik skaidri atceros, ka nelaimīgajā 14. jūnija rītā Tu vāci kopā un saiņoji savas lelles. Es ar alvas zaldātiņiem spēlējos briesmīgi ilgi, patiesi, man liekas, ka to darīju vēl 13 gadu vecumā, kad biju ne vien daudz ko lasījis, bet arī pats rakstīju kaut ko līdzīgu stāstiem. Pirmo savu “stāstu” es taču uzrakstīju 9 gadu vecumā. Arī toreiz bija karš un es gribēju plūkt laurus militāri patriotiskā žanrā. Spēļu lietīņas ir bezgala skaista lieta – tās tevi ievēd citādā, krāsainā, dramatiskā, daiļā pasaulē. Bet katram priekam savs laiks. Maniem puīšiem ar spēļu lietām iznāca sliktāk. Taisni tanī laikā, kad viņi visvairāk būtu par tām priecājušies, viņiem iznāca iepazīties ar visādām nelaimēm, trūkumu un nabadzību ieskaitot.

Nu labi. Cik liela Tu esi izaugusi? Un cik Tu sveri? Nevaru un nevaru iedomāties, kāda Tu tagad izskaties. Un tāpat es nezinu, kāda Tu esi garīgā ziņā – arī šai ziņā Tu taču esi augusi un veidojusies. Es gan zinu, ka tas labais, kas Tevī bija, arī tagad palicis. Paldies Dievam, nekādas nelaimes nevar nomākt dzīvu, domājošu prātu un labu sirdi. Un ko tad lai es Tev novēlu Tavā svētku dienā, mīļā meitiņ? Augt lielai, kļūt stiprai un vienmēr palikt tādai mīļai, labai meitiņai, kāda tu biji. Neko citu nevaru Tev sūtīt kā šo novēlējumu un pat to nezinu, vai tas Tevi sasniegs.

Karš nu beidzies, un es ceru, ka Jūs varēsīt braukt mājās. Es rakstīju pa vēstulei Rodiņa kdzei uz Liepāju un aptieķerim Lindem uz Mazirbi. Ja Jums iespēja braukt, nekavējieties nevienu brīdi. Negaidiet mani — tā gaidīšana var iznākt pārāk ilga. Dzimtenē tomēr būs drusku vieglāk. Varbūt saglabājusies vēl mūsu dzīvokļa iekārta, kaut gan uz to nevajag pārāk daudz cerēt. Pietiktu jau, ja omammas būtu saglabājušās.

No Jums bezgala ilgi neesmu saņēmis vēstules. No savas puses rakstu bieži: šī ir 29. vēstule, rēķinot no 8. janvāra, kad savas vēstules sāku skaitīt. Par manu dzīvi nevaru sacīt neko jaunu: tā ir drausmīgi regulāra. Cīnos visiem spēkiem, lai neklūtu par pilnīgu idiotu, lasu un pat mācos, ja varu sadabūt piemērotas grāmatas. Slimnieku sastāvs man pašlaik tāds, ka tas nedod nekā jauna, nedz interesanta. Un vispārīmanos apstākļos laikam nemaz nevar par jebko interesēties. Viss ir pelēks un vienaldzīgs. Cilvēks kustas, runā, darbojas tikai aiz inerces. Ja nebūtu cerība, viņš laikam nekustētos vairs nemaz. Bet es ceru. Pārlietu gribas jūs vēl redzēt, kaut arī pēc gadiem. Un dažreiz nepiedodami stipri gribas vēl dzīvot.

Skūpstu Tavu gaišo galviņu, Leldīt. Pilnvaroju Tevi nodot daudz labdienu mammiņai, Andrejam un Jurim. Vai Juris arī mācās lasīt? Vai drusku mani atceras? Laikam nē: bija parāk mazs, kad šķīrāmies.

Papa

Jau labi sen aizrakstīju vēstuli Andrejam (latviski). Vai saņēmis?

12.V 46.

Mīlā Leldīte!

Es vairs nedrīkstu rakstīt "mazā Leldīt", jo šodien Tev paliek 14 gadu. Tu vairs neesi maza ne pēc gadiem, ne auguma. Mammiņa man rakstīja, cik liela Tu izaugusi — daiļa blonda meitene — un ka Tu augusi garīgi, to redzēju no Tavas vēstules, novembrī rakstītās. Man grūti iedomāties, kāda Tu tagad izskaties, bet es ticu, ka kaut kas Tevī palicis no tās mazās, smaidīgās meitiņas, kurai es reiz mācīju lasīt.

No bērnības Tu tagad ieej jaunībā un droši vien nemaz lāgā neapzinies, kas tas par skaistu un svarīgu brīdi. Putns, protams, nekad neiedomājas, cik brīnišķīgi ir lidot; tāpat arī jauns cilvēks nemana, ka viņam taču ir spārnota dvēsele. Tikai tad, kad nav vairs ne spārnu, ne jaunības, mēs ieraugām, cik laimīgi un neatkārtojami bija šie īsie gadi. Īsie? Jā, diemžēl. Kamēr viņi priekšā, liekas, ka tie nebeigsies nekad, bet, jo vairāk uz beigām, jo viņi skrien ātrāk, šie gadi, un, kad viņi galā, tad jāizsaucas: "Ko? jau beigas? bet es taču nu tik vēl gribēju īsti dzīvot!" Laimīgie gadi? Ne jau tādā

ziņā viņi laimīgi, ka tu visu laiku justos apmierināts un omulīgs; nē, laimes sajūtu radīja cildena trauksme un nemiers, slāpes zināt, pārdzīvot un pacelties tālu pāri katrai viduvējībai, naiva, bet tik aizkustinoša ticība sāviem spēkiem un jūtu svaigums, kas nav atkārtojams. Tagad Tu iesāc šo dzīves posmu, kas katram cilvēkam pat nāves pievārtē atmirdz no atmiņu krēslas visspožākās varavīkšņu krāsās. Bet Tu to iesāc sevišķi grūtos apstākļos. Grūtības salauz vājo, bet norūda un šķīsta stipro. Tev nu jābūt stiprai, mana trauslā meitiņ. Cilvēks var kļūt ļoti stiprs, ja viņam ir mērķis, pēc kā censties, un ideāls, pēc kā viņš veido pats sevi. Ir necienīgi dzīvot no dienas dienā, nesajēdzot, kāpēc un priekš kam, un vadoties tikai no savām dziņām un iegribām, un iekārēm, un nepatikām, un untumiem.

Mērķim ir jābūt acu priekšā. Bet mērķi ir dažādi — tie ir sīki un lieli, un, kad viens ir sasniegts, tad atklājas otrs. Ja viņi tā nekārtīgi nolikti tavā priekšā — mērķis tikt pie jauna uzvalka, mērķis nobeigt skolu utt. —, tad izrādās, ka tiem* Bet, ja tos pakārto citu citam tā, lai mazākais kalpotu lielākam un visi kopā vienam lielam dzīves mērķim, tad viņi iegūst tādu spēku, ka pārvar visas grūtības. Kas tad ir šis lielais dzīvesmērķis? Brīvība, tauta un dzimtene. Bez tā visi citi mērķi zaudē katru vērtību. Tas ir priekšnoteikums cilvēcisķai dzīvei. Un kas tas par ideālu, pēc kura Tu veidosi sevi kā mākslinieks savu darbu? Arī tas ir pasakāms: būt gudrai, tīrai un labai.

Gudrība — tā ir spēja pareizi domāt un patstāvīgi spriest, neļaujoties apmulsināties ne no kādām frāzēm, kaut arī ļaužu tūkstoši tās izblautu saskanīgā korī. Bet, lai varētu domāt un spriest, vajadzīgs stingrs pamats — nopietnas zināšanas. Zināšanas mums sniedz skola, grāmatas un pati dzīve, pieredze. Skola dod vismazāk, bet šis mazumiņš ir nepieciešams. Skola māca tikai vispaviršākos zinātņu elementus, un tāpēc būtu liels kauns šos elementus nezināt. Tāpēc man liels prieks, ka dzirdu Tevi labi mācāmies. Matemātika, gramatika, pirmie soļi dabaszinātnēs un vēsturē — tās nav nekādas sarežģītas lietas, bet nepieciešamas, lai ietu tālāk. Turklāt te ir vēl otrs apstāklis: pašreizējos apstākļos tikai tad Tu vari cerēt uz augstāku izglītību (un uz tuvošanos lielajam dzīves mērķim), ja Tu allaž būsi pirmā skolniece. Mācies allaž labi, bet nepaliec skolniece savā garā — pieņem faktus, ko Tev māca, bet vērtēt vērtē viņus pati. Grāmatas, īstas grāmatas, ne tikai skolas bērniem rakstītie mācību līdzekļi, atvērs Tev daudz plašākus apvāršņus. Protams, ir arī daudz grāmatu, ko sarakstījuši tukšgalvji, turklāt visai negodīgi tukšgalvji; visa māksla ir izmeklēt īstās, nezūdīgās grāmatas, kas nenoveco simtiem gadu, jo tur diži cilvēki atklājuši patiesību.

* Teksts locījuma vietā bojāts un nav salasāms.

Kas tās par grāmatām, par to būtu jāraksta atsevišķa vēstule; šeit varu sacīt to, ka Tev būtu ieteicams vairāk turēties pie tā sauktajiem klasiķiem. Drošāk aizvienu lasīt vecu grāmatu, kas tomēr nav novecojusi, nekā jaunu, kas varbūt rītu jau būs aizmirsta. Protams, tas nezīmējas uz zinātniskiem darbiem — šeit jaunākie ir arī tie labākie.

Zināšanas dod arī pati dzīve. Par šīm zināšanām kāds liels franču kritiķis Sent-Bevs (raksta: Sainte-Beuve) izsacījās tā: pieredze esot mēslu guba, uz kuras izaugusi skaistā atziņas puķe, un viņš vēlētos labāk tīras atziņas, kas nesakņojas tādā riebeklībā. Agri vai vēl dzīve un cilvēki Tev uz brīdi parādīsies tādā gaismā, ka Tev rasies riebums un sašutums. Tas jāpieņem zināšanai, bet pašai Tev jāpaliek tīrai. Jo zemiskāks Tavs kaimiņš, jo augstāk jāstāv Tev pašai. Kad es domāju par Tevi, meitiņ, un par Andreju un Juri, man arvienu skan ausīs kāda sena, sena domātāja vārds, ko viņš sacīja saviem vajātiem draugiem: "Jūs esat dieva bērni nežēlīgas un netiklas tautas vidū." "Tautu" viņš, protams, nedomāja kā kādu zināmu nāciju, bet vispārīn kā ļaudis, kas aizņemti tikai no savām ēšanas, dzeršanas un pārošanās rūpēm, pastarpām cenzdamies cits citam sariebt. Cilvēks ar augstu tikumisku ideālu, atziņas slāpēm un asu prātu vienmēr jutīsies vientuļš. Bet šai cildenajai vientulībai ir savs saldums, ko neatsver nekādas vulgāras draudzības un šaubīgi prieki tādu biedru pulkā, kuru veļa un dvēseles vienlīdz novazātas.

Bet, ja Tu esi redzējusi cilvēkus no sliktas puses, tad neizdari kļūdu un nesāc nicināt cilvēci kā tādu. Skatoties vēstures perspektīvā un meklējot cildenas dvēseles jebkurā sabiedrībā, ieraugām citādu cilvēku: cildenu patiesības un taisnības meklētāju, kurš reti kad ir laimīgs, bet spējīgs mīlēt, ziedoties un piedot, spējīgs skaidri domāt, vērtēt un spriest, bet nespējīgs — un cik tas labi! — nodzēst mūžīgo sirdsdedzi savās krūtīs. Lūk, kad mēs vērtējam savus darbus, tad jāprasa: vai šis ideālais cilvēks tā būtu darījis? — un, ja kādam gribam dot savu draudzību, tad jāvaicā: vai viņš līdzīgs šādam cilvēkam? Un, ja viņš tādam nav līdzīgs, tad labāk iet tam garām ar vēsu nicināšanu. Nicināšana nav liels grēks; sliktā ir tikai atriebība un ļaunums.

Tā, papīrs galā, un man pašam jāiet darbā. Kaut Tava jaunība būtu skaista un pilniskanīga un nestu uzvaru! Uzvarēt dzīves grūtumus, uzvarēt to ļauno, kas aizvienu piemīt paša sirdij, atgūt dzimteni! Pārāk necenties pēc laimes: kas to tik vien domā kā ierīkot savu laimi, no tā viņa bēg. Un bez tam laime nav tas augstākais. Ar tēva skūpstu!

Papa

Mīļā meitiņa!

Šodien saņēmu no Tevis "Norvēģijas pavasari". Māmiņa jau man rakstīja, ka Jūs abas esat lasījušas šo romānu ar lielu patīku. Grāmatas saņemu arī no citām pusēm. No mātes līdz šim esmu dabūjis divus sūtījumus: pavisam 5 angļu grāmatas. No Mirdzas K. 3 angļu grāmatas un žurnālu "Karogs". Bet nelaime ir tā, ka vēstules man nepienāk ne no Jums, ne no mātes, ne no citiem. Pēdējā vēstule, ko dabūju no Krasnojarskas, izsūtīta 28.IV. Dzīvoju pa vecam, rakstu Jums čakli, cerēdams, ka taču kādu no manām vēstīm saņemsit. Arī Tev esmu rakstījis. Arī dzimšanas dienā Tevi apsveicu un devu Tev veselu kaudzi tēvišķu padomu. Tāpat aizrakstīju vairākkārt Jurim un Andrejam. Ar kādām sekmēm Tu beidzi 6. klasi? Kādas sekmes zēniem? Ko lasāt? Turieties dūšīgi: kad viss tas būs aiz muguras, būs patīkami atcerēties.

Ar daudz mīļiem sveicieniem!

Papa

Ilgars Aluts

VIŅA DĀVĀJA MAN OTRREIZ DZĪVĪBU

Esmu dzimis 1927.g. 7. maijā Gulbenē, Latvijas armijas virsnieka (dienesta pakāpe – kapteinis) ģimenē. Skolā sāku iet Daugavpils cietokšņa pamatskolā, jo mans tēvs Rūdolfs Aluts tajā laikā dienēja cietokšņa garnizonā, 12. kājnieku pulkā kā rotas komandieris. Domāju, jūs sapratīsīt, ka, pavadot bērnību vidē, kur noteicošā ir armijas atmosfēra, tiku audzināts militāri patriotiskā garā. Kā jau visi zēni tajā vecumā, sportojām, maksķerējām, spēlējām dažādas kara spēles. Atceros tikai vienu, ka šajās kara spēlēs mūsu “pretinieki” vienmēr bija vācieši. Klausoties sava tēva atmiņu stāstījumā par Pirmā pasaules kara frontes epizodēm gan pie Slokas, gan Tīreļu purvā, gan Cēsīm latviešu strēlnieku rindās, es arī sevi iesūcu naidu pret šiem mūsu tautas senseņiem ienaidniekiem.

Tēvs vienmēr ar simpātijām runāja par krievu tautu, par krievu armiju, kuras rindās bija arī latviešu strēlnieki. 1938. gadā tēvs no armijas demobilizējās un aizgāja pensijā. Pārcēlāmies uz dzīvi Saldū, jo manai mātei mantojumā pienācās nelielas lauku mājas (nepilni 10 ha) Saldus pagastā, netālu no pilsētas, kur vecāki sāka būvēt jaunu dzīvojamo māju. Tā pienāca 1940. gads ar visiem dramatiskajiem notikumiem. Tajā laikā es gāju Saldus pilsētas pamatskolas piektajā klasē. Atceros notikumu, kas satrauca gan skolēnus, gan skolotājus un lielāko daļu pilsētas iedzīvotāju, jo līdz tam kaut kas tāds nebija ne piedzīvots, ne dzirdēts. 1941. gada martā tika arestēti trīs ģimnāzijas pēdējās klases zēni. Pēc tam aresti sekoja vēl citiem. Pavisam, ja nemaldos, tika arestēti astoņi ģimnāzijas audzēkņi: Pētersons Imants, Kravinskis Edgars, Ekerts-Eglājs Normunds, Šteināts Juris, Lagzdiņš Imants, Kankālis Oskars, Fārness Voldemārs, Rumbenieks Juris un kāds tautas armijas latviešu virsnieks virsleitnants Roberts Kļaviņš. Kā dzirdēja runājam, par iemeslu arestam esot bijusi apsūdzība nelegālas nacionālistiskas organizācijas dibināšanā. Tā šie minētie nepilngadīgie jaunieši pazuda bez vēsts. Pēdējās ziņas par viņu likteni, ko izdevās man uzzināt, ir pazudušā Kankāļa Oskara paraksts par paciņas saņemšanu Rīgas Centrālcietumā, kur viņa tēvs to bija aiznesis. Tikšanos ar dēlu neatļāva. Tas bija 1941. gada maijā

mēnesī. Tā paša gada 14. jūnijā viņa vecākus un māsu izveda no Latvijas. Vairāk par šiem nelaimīgajiem jauniešiem ziņu nav. Pazudušā Kankāja Oskara māsa Cauce Olivija un Pētersona Imanta māsa Rēfelde varētu dot kādu liecību par šo gadījumu, kā arī Pumpainis Artūrs, kurš tajā laikā mācījās ģimnāzijā un pēc kara strādāja LPSR ģenerālprokuratūrā kā vadošs darbinieks. Domāju, ka viņam jāzina vēl daudz kas cits, kas saistīts ar Staļina represijām pret latviešu tautu.

Laiks ritēja. Tēvam pensiju anulēja. No saimniecības, ko mantoja māte, iztikt nevarēja, jo nebija iegādāti ne lopi, ne inventārs. Tēvs centās dabūt darbu Saldus pilsētā – tas neizdevās, visur saņēma atteikumu. Neilgu laiku strādāja Brocēnu cementa fabrikā kā dažādu darbu strādnieks. Kādu vakaru, atgriežoties no darba, paziņoja manai mātei, ka došoties darbu meklēt uz citu pilsētu, jo nespējot vairāk paciest pazemojumus un ņirgas no administrācijas, kas visu laiku pieminot viņa virsnieka pagātni. Tēvs pārcēlās uz Paplaku, kur būvēja lidlauku armijas vajadzībām, un sāka strādāt būvdarbos kā desmitnieks. Taču arī tur miers nebija ilgstošs. Kāds viņu bija pazinis, un administrācija viņu atbrīvoja no darba kā nevēlamu vai neuzticamu personu. Pēc laika viņš atrada darbu Kuldīgas mēbeļu fabrikā, kur strādāja grāmatvedībā. Tuvojās 1941. gada 14. jūnijs. Dažas dienas pirms tam tēvs no Kuldīgas nakts laikā bija atnācis kājām uz mājām. Mēs ar māti izbrīnījāmies par šādu viņa negaidītu ierašanos. Kā izrādījās, iestādē, kur tēvs bija strādājis, administrācijas vidū bija arī godīgi cilvēki, kas neatbalstīja izvešanas akciju. Kāds no vadošajiem partijas biedriem tēvam bija pateicis par draudošajām briesmām un ieteicis uz laiku pazust no ļaužu redzes loka. Nekādas drošības nebija arī mājā un ne jau viņam vien. Tēvs pieņēma lēmumu līdz laikam, kamēr nebeigsies izsūtīšanas akcija, mājās nedzīvot. Vairākas dienas mēs, visa ģimene, mājvietu bijām atraduši mūsu rudzu laukā, kur nakšņojām zem klajas debess. Māte zagšus gāja apkopt lopus un paņemt no mājas ko ēdamu. Redzējām, ka pa ceļu, kas veda gar mūsu mājām, aizbrauca stacijas virzienā vairākas armijas automašīnas ar cilvēkiem bruņotas apsardzes pavadībā. Kā par brīnumu, mūsu mājās neiegriezās – laikam tādēļ, ka visi zināja, ka tēvs mājās nedzīvo. Tā šis rūgtais biķeris mums šoreiz aizgāja secen.

Izvešanas laikā mūsu apkārtņē pazuda vairākas ģimenes. Pazinu kādu saimnieka dēlu, kas gan bija vairākus gadus vecāks par mani, bet, neskatoties uz to, bieži satikāmies dažādos sarīkojumos. Izvešanas laikā tika izsūtīta visa viņa ģimene – vecāki un māsa, bet pats, slepus izlecot pa logu un slēpjoties rudzu laukā, palika neskarts.

Sākās karš. Pēc nedaudzām dienām redzējām pirmās vācu automašīnas, kas lielā ātrumā traucās no Liepājas puses Saldus virzienā. Kaujas mūsu apvidū nenotika, un varas maiņa notika bez kāda trokšņa. Zinu tikai to, ka jaunās varas pārstāvji tēvam bija parādījuši "melno sarakstu", ko bija atraduši izpildkomitejas telpās, kas steigā bija pamestas, un šajā sarakstā figurēja arī mana tēva uzvārds. Pagaidām varējām justies droši. Tēvam nāca vairāki piedāvājumi iestāties brīvprātīgi jaundibinātajos policijas spēkos, bet viņš kategoriski atteicās, atsaucoties uz savu pensijas vecumu. Taču tā nedomāja visi. Daudzi Staļina represijās cietušie alka atriebības. Sākās pretreakcija. Jau manis pieminētais jauneklis savās sāpēs par zaudētajiem tuviniekiem palika par īstu atriebēju pēc savas saprašanas. Visās eksekūcijās, kurās tika likvidēti komunisti, ebreji u.c., viņš bija kā neatņemama sastāvdaļa sodu izpildīšanā. Kādreiz satiekoties tiku viņam pajautājis, vai tad viņš galīgi cilvēcību zaudējis, spējot nogalināt neapbruņotus cilvēkus? Uz to saņēmu atbildi — arī mani vecāki bija neapbruņoti, kad tos kā lopus restotos vagonos aizveda nezināmā virzienā, un es nezinu, kas ar viņiem ir, tādēļ — aci pret aci, zobu pret zobu. Tā man ir vieglāk. No šādiem, viņam līdzīgiem, kas tāpat bija izjutuši sāpi, tuviniekus zaudējot, veidojās brīvprātīgo policistu bataljoni, kas alka atmaksas. Tie bija vīri, kas nežēloja nevienu un izpelnījās ne jau glaimojošu slavu.

Karam turpinoties, vācieši saprata, ka iecerētā ātrā uzvara nav reāla. Tie sāka meklēt dzīvā spēka rezerves fronteī. Tā nodibinājās uz brīvprātīgo policijas bataljonu bāzes latviešu leģions, kurā jau obligāti iesauca nozīmēto gada gājumu vīriešus. Ritēja 1943. gads, kad Hitlers pasludināja totālo mobilizāciju. Armijā tika iesaukti daudzu gada gājumu vīrieši. 1944. gada februāra beigās vai marta sākumā pienāca oficiāla pavēste arī manam tēvam, ka viņš tiek iesaukts jaundibinātā 5. robežapsardzības pulka komandējošā sastāvā. Karš negāja garām arī mūsu ģimenei. Man toreiz bija nepilni septiņpadsmit gadi. 1926. gadā dzimušie jaunieši jau bija iesaukti pretgaisa izpalīgu dienestā, un vairums dienēja Vācijā. Draudēja tuvākajā laikā iesaukt arī mana gadagājuma jauniešus. Kādu vakaru tēvs noturēja ģimenes apspriedi un izanalizēja radušos situāciju. Fakts bija viens — ne tēvam, ne man dzīvot mājās ilgāk vairs nav iespējams, jo izvairīties no iesaukšanas nozīmēja izaicināt likteni. Tēvs izlēma, lai netiktu šķirts no manis, izdot man karavīra apliecību, kurā ierakstīts, ka esmu dzimis nevis 1927. g., bet gan 1924. g. un brīvprātīgi iestājies 5. robežapsardzības pulkā. Tā bija vienīgā iespēja palikt mums kopā. Sāku dienēt viņa komandētajā rotā kā "brīvprātīgais". Tā sākās mūsu kopējās armijas gaitas.

Atceros gadījumu, kad kādu vakaru pirms došanās uz fronti pie mana tēva bija sanākuši vairāki virsnieki un sprieda par stāvokli, kāds bija izveidojies tajā laikā Latvijā. Atmiņā iespiedušies tēva vārdi, kurus viņš izteica uzbudināts un ar sašutumu: "Draugi, kādā stāvoklī mēs esam nonākuši! Mums šodien jāvalkā šī nolādētā forma tikai tādēļ, ka dod niecīgu cerību palikt dzīviem, jo, nokļūstot to tur nagos (viņš domāja padomju varu), mūsu dienas būs skaitītas."

Citas iespējas tādiem kā mums, protams, nebija. To jau pierādīja 1941. gads ar 14. jūniju, ar notikumiem pie Litenes. Ne jau mēs vienīgie bijām nonākuši šādā neapskaužamā situācijā. Divas pasaules lielvalstis centās gūt uzvaru viena pār otru, savas attiecības kārtoja arī uz Baltijas zemes, maļot tās tautas savu kara mašīnu riteņos.

1944. gada 15. martā mēs sākām ceļu uz fronti. Vienība tika formēta Kuldīgā un tā sastāvēja no vecākā gadagājuma iesauktajiem, visiem ģimenes cilvēkiem, galvenokārt lauciniekiem. Tikām nosūtīti uz Baltkrieviju, Polockas apgabala Vetrino sādžas apkaimi, kur ielenkumā atradās liela partizānu vienība (vairāku divīziju apjomā). Mūsu kopējās gaitas ar tēvu nebija ilgstošas. 1944. gada 1. maijā kādā izlūku gājienā mans tēvs gāja bojā, uzkāpjot uz mīnas. Nelegāli viņa mirstīgās atliekas ar zirgu pajūgu nogādājām līdz Borkoviču stacijai un tālāk pa dzelzceļu uz Daugavpili un Rīgu. Apbedīju tēvu I Meža kapos 1944. gada 7. maijā, tur ir mūsu ģimenes kapi. Paliku viens septiņpadsmit gadu vecs pusaudzis kara virpulī. Pēc tēva nāves tiku aizkomandēts uz 15. divīzijas rezerves bataljona štābu, kas atradās Jelgavā. Pēc divām nedēļām pēc ierašanās Jelgavā sagaidīju arī savas pirmās īstās uguns kristības, kurās tiku arī pirmo reizi ievainots. Automāta lode ieurbās kakla kreisajā pusē, bet iestrēga labajā plecā pie plecu locītavas, tā caururbjot visu muguru.

Noskaņojums leģiona vienībās bija, manā uztverē, šāds: apziņa, ka, nokļūstot sarkanās armijas gūstā, mūs gaida visus viens liktenis. Vai nu tā būs fiziska iznīcināšana tūlīt, vai gari lēģeru gadi Sibīrijā. Šādi domāt lika jau pieredzētie notikumi 1941. gadā. Tādēļ arī mūsu kaujas spējas bija augstā līmenī, kas ne vienu vien reizi pierādījās kaujās gan Volhovā, gan Kurzemes katlā pie Džūkstes 1944. gada 23. decembrī, gan marta kaujās pie Lestenes un citur. Visus vienoja kopības sajūta šajā smagajā likteņstundā. Simpātiju pret vāciešiem mums nebija. Taisni pretēji — naid, kas lauzās uz āru ik brīdi, nonākot saskarē ar viņiem.

Neskatoties uz to, ka nēsājām vācu formu, vācieši mums joprojām bija sensenais ienaidnieks. Ne par velti leģionāru dziesmā skanēja vārdi "...mēs sitīsim tos varenos, pēc tam tos zili pelēkos..."

Pienāca 1945. gada 9. maijs. Kluss prieks, ka beidzies karš, bet arī neziņa, bailes par to, kas gaida mūs nākotnē.

Daļa leģionāru ar ieročiem rokās iegāja mežos. Daļai izdevās šķērsot Baltijas jūru un nokļūt Zviedrijā, bet lielākā tiesa, noliekot ieročus, padevās gūstā. Un nākotne sākās baisi. Īstā elle vēl bija priekšā. Vēlāk, pārdomājot visu pārdzīvoto, nācu pie secinājuma, ka, kaut gan tēva nāve bija bezgala sāpīga, tomēr labāk, ka viņa nebija vairs starp dzīvajiem, jo, dzīvam esot, pēc kapitulācijas viņa liktenis būtu šausmīgs. Man sākās verdzības ceļš pa bezgalīgajiem Krievijas un Sibīrijas plašumiem no viena lēģera uz otru, vispirms izejot t.s. filtrāciju Ļeņingradas apgabala Dubrovkas TEC atjaunošanas darbos, pēc tam oficiālais apcietinājums, tad Ļeņingradas izmeklēšanas cietumā četri mēneši un beidzot tiesa 1945. gada 20. novembrī. Tiku tiesāts Ļeņingradā kādā mājā Uricka laukumā, kur mūs tiesāja veselu grupu leģionāru (22 cilvēkus), un tiesa saucās Ļeņingradas kara apgabala kara tribunāls. Savā iztēlē mēs visi gaidījām patiesi nopietnu tiesas prāvu, vismaz tās vārda cienīgu, ar advokātu klātbūtni un tiesai atbilstošu gaisotni, bet rūgti vilāmies. Saucā uz tiesu pa vienam. Mana kārtā iekrita vienam no pēdējiem. Sagaidot atgriežamies notiesāto, visi ar interesi gribējām uzzināt rezultātus. Visi kā viens bija saņēmuši desmit gadus ieslodzījuma lēģerī ar mantas konfiskāciju un piecus gadus bez tiesībām. Sākām nomierināties, jo viss bija skaidrs. Tādiem kā mēs – desmit gadi ar visām piedevām. Pēc laika konvojs ienesa notiesātajiem sprieduma kopijas, apmēram pusei, kas bija izgājuši cauri šai kumēdiņu bodei, citādi to nosaukt nevaru. Pēkšņi izdzirdu saucam arī savu uzvārdu, un konvojs pasniedza man sprieduma kopiju. Izburtoju uzrakstīto (cik skolā gada laikā biju iemācījies krievu valodu) un sapratu, ka arī man piespriesti desmit gadi ieslodzījuma ar mantas konfiskāciju un pieci gadi beztiesīguma, kaut gan notiesāts vēl nebiju. Kļūdas dēļ mana sprieduma noraksts manās rokās bija nonācis par ātru. Pateicu to konvojam, tas izrāva man norakstu no rokām un, nekārtīgi lamādamies, izskrēja no kameras. Beidzot izsauca arī mani uz tiesu. Tiesas sastāvā ieraudzīju pie galda sēdam trīs vīrus. Centrā kājnieku apakšpulkvedī, pa kreisi jūras karaspēka kapteini, pa labi robežsargu leitnantu. Pie atsevišķa galda sēdēja sekretāre, kuras priekšā bija rakstāmmašīna, bet otrpus tiesnešu galdam pie sienas sēdēja sieviete, kas pildīja tulka funkcijas.

Apakšpulkvedis monotonā balsī sāka lasīt apsūdzību. Jūras karaspēka kapteinis lasīja Ļeņingradas "Pravdu", bet robežsargu leitnants "svēra tabaku" – vienkārši gulēja. Izlasot man domāto apsūdzību, kurā kā galvenais noziegums bija minēts brīvprātīga iestāšanās vācu armijas rindās

un tas, ka es esot šāvis uz uzbrūkošo sarkano armiju. Apsūdzības raksta lielākā daļa bija veltīta manai sociālajai izcelsmei, kurā daudzkārt figurēja mana tēva vārds.

Priekšsēdētājs aicināja mani apsūdzību parakstīt, tā apstiprinot, ka piekrišu tai. To arī bez ierunām izdarīju, jo uzskatīju zem sava goda vēl taisnoties šī balagāna priekšā. Tiesa piecēlās, lai dotos apspriesties, pareizāk sakot, blakus istabā uzsmēķēt. Priekšsēdētājs automātiski bija izņēmis papirosu etviju un, turēdams to rokā, prasīja man pēdējo vārdu. Citu neko nevarēju izdomāt – palūdzu iedot man uzsmēķēt. Klātesošie visi izbrīnēti paskatījās manī, un priekšsēdētājs apjucis pasniedza man portsigāru. Paņēmu papirosu, apsēdos savā vietā. Pēc brīža tiesa atgriezās un pasludināja man tiesas spriedumu, kuru zināju jau stundu atpakaļ: biju notiesāts pēc kriminālkodeksa 58-Ia panta par dzimtenes nodevību uz 10 gadiem un 5 gadiem beztiesīguma. Atgriezos pie biedriem ar gūto “trofeju”, par kuru visi bija sajūsmā, un visi ievilkām pa dūmam. Bijām notiesāti.

Jāpiemin vēl fakts, kas daudz ko izsaka un dod vielu pārdomām. Tiesas dienā mūsu kamerā iestūma divas sešpadsmit gadus vecas krievu meitenes, kas arī tika tiesātas tajā pašā dienā, kad mēs, pašas pirmās. Pajautājām viņām, kādēļ kritušas nežēlastībā.

Izrādījās, ka trīs dienas neesot ieradušās darbā, un katrai par to piesprieda sešus gadus ieslodzījuma. Sevī nodomāju, ka mēs esam tikuši samērā viegli cauri ar desmit gadiem, ja par trīs dienu darba kavējumu meitenēm iedevis sešus gadus.

Sākās mūsu bezgalīgie pārbraucieni no viena cietuma uz otru, no viena lēģera uz otru. Pirmā mūsu “dzīves vieta” pēc tiesas bija slavenais Krusta cietums Ļeņingradā, kurā mēs atradāmies līdz 1946. gada pavasarim. Divdesmit divi cilvēki dzīvojām vieninieka kamerā, tā ka varat iedomāties šos “komfortos” apstākļus. Tualetes funkcijas pildīja koka spainis, ko cietuma žargonā sauca par “parašu”, kuru katru rītu katrs pēc kārtas nesām ārā uz lielo tualeti, kas atradās korpusa galā. Uzturā saņēmām 400 g maizes dienā, 3/4 l zupu un apmēram 2 ēdamkarotes prosas vai auzu biežputras, kā arī vēl 15 g cukuru. Tas bija viss mūsu dienas racionis. Tā saucamajā zupā peldēja pieci seši zirņi vai pāris gabaliņi sasalušu kartupeļu, par taukvielām nemaz nerunājot. Vienīgi vārītu ūdeni varēja dabūt pietiekoši, to lietojām pastiprinātā veidā, lai remdētu izsalkuma sajūtu. Atceros, ka nedēļu pirms 1945. gada Ziemsvētkiem ik dienu nogriezām no tā jau pieticīgās maizes devas pa šķēlītei un likām uz radiatoriem kaltēt. Uz Ziemsvētkiem bija sakrājušies sausiņu deva, kas vismaz uz svētku dienu remdēja izsalkumu.

1946. gada aprīļa beigās mūs visus salādēja vaļējās automašīnās un sargu pavadībā sākās ceļš uz pirmo lēģeri Ļeņingradas apgabala

Novo-Ļisino sādžas tuvumā, kur cēla torfa brikešu fabriku. Mana pirmā darbavieta lēģeru režīmā sākās torfa purva attīrīšanas darbos. Bija jāizceļ koki ar visām saknēm no augsnes, lai attīrītu torfa ieguvei paredzēto purva platību. Darba iemaņu man nebija nekādu, jo, mājā dzīvojot, ar tādu nodarbošanos nenācās saskarties. Visu laiku biju mācījies skolā un palīdzējis vecākiem lauku darbos. Tagad bija jāpilda norma. Par 100% normas izpildi deva 600 g maizi dienā, ja normu neizpildīja, tikai 400 g – vai 250 g, ja nespēj padarīt neko. Smagais darbs un nepietiekamais uzturs darīja savu – jau tā novājinātais organisms kļuva ar katru dienu nevarīgāks. Tā pienāca 1946. gada 12. maijs, kad vakarā, atgriežoties no darba, jutu elpojot krūtīs sāpes. Tās pastiprinājās ar katru stundu. Tiku ievietots sanitārajā blokā, kur vietējais ārsts konstatēja man smagu saslimšanu ar plaušu karsoni. Stāvoklis pasliktinājās. Trešajā dienā kopā ar citiem slimniekiem tiku aiztransportēts atkal uz Ļeņingradu. Nokļuvu Ļeņingradas centrālajā cietuma slimnīcā (slimnīca Gaza), kur nogulēju gaitenī uz nestuvēm apmēram divas stundas. Slimnīcas personāls bija pārliecināts, ka varēs mani taisnā ceļā pēc neilga laika vest uz morgu. Taču es nepadevos. Beidzot mani ienesa vieninieka kamerā (domāta mirējiem) un novietoja gultā. Nakts pagāja šausmīgi. Intuitīvi jutu, ka tuvojas izšķirošais brīdis. Smadzenes strādāja intensīvi, un radās apziņa un neapraķstāms spīts līdz pēdējam pretoties slimībai. Es sevi iespaidoju neaizmigt. Biju pārliecināts, ja aizmigšu, ja atslābināšos, ar to būs viss cauri. Gulēju ar vaļējām acīm, pavērstu skatu griestos un pēkšņi ieraudzīju virs galvas šausmīgi lielu, pretīgu žurkas purnu, kas kustināja garās ūsas, apostīja manu seju. Žurka bija uzrāpusies uz gultas galvgaļa metāla režģiem. Ar pēdējiem spēkiem ar rokas vēzienu aiztriecu pretīgo dzīvnieku. Neatceros, cik ilgi biju vēl gulējis, bet beidzot nespēks bija mani pieveicis un biju aizmidzis, bet nu jau normālā miegā. Krīze bija pārciesta. Atmosdos no durvju klauziena. Durvīs stāvēja nodaļas māsa un izbrīna pilnām acīm raudzījās manī kā parādībā. Ne vārda neteikusi, izgāja no kameras un pēc brīža atgriezās ar šļirci rokās. Tā turpmāk ik pēc divām stundām es saņēmu pa 2 cm³ kamparu, pavisam 12 iešļircinājumus, kas arī bija man pirmās zāles no medīķu puses. Pamazām sāku atžirgt, kaut spēka nebija nemaz. Nosveroties svaru šautra rādīja 42 kg, un ārsts konstatēja II stadijas distrofiju. Normālajam svaram būtu bijis jābūt 75 kg. Nez kur dabūju no biedriem nelielu papīra gabaliņu un zīmuli un uzrakstīju uz mājām mātei, kur atrodos un kādā stāvoklī esmu. Salocījis papīra gabaliņu tradicionālajā trijstūrī, uzrakstīju mātes adresi un iedevu biedram iemest pasta kastē, nemaz necerot, ka adresāts kādreiz saņems. Taču notika brīnums! Pēc nedēļām divām slimnīcas pastniece,

staigādama pa gaiteni, sauca manu uzvārdu. Piegāju pie viņas cerībā saņemt no mātes kādu ziņu, bet izrādījās — māte bija atbraukusi pati un atvedusi man veselu bagāžu ar produktiem. Es neizturēju un izplūdu prieka un pateicības asarās par mātes uzpurēšanos un bezgalīgo mīlestību pret mani. Es uzskatu, ka ar šo braucienu viņa dāvāja man otrreiz dzīvību. Satikšanos ar viņu nedabūju, cietuma administrācijai bija dots rīkojums politiskā panta ieslodzītajiem satikšanos nedot. Tas bija sāpīgs trieciens, bet varbūt tā bija arī labāk, jo, ieraugot mani tādā stāvoklī, kādā biju tobrīd, viņa nez vai būtu izturējusi. Apmainījāties tikai rakstiski, izsakot savas izjūtas, un mums palīdzēja vietējā pastniece. Tagad biju drošs, ka bada nāvē nenomiršu.

Uzturoties slimnīcā, kādu rītu agri palūkojos pa logu. Slimnīcas korpuss bija celts pakava veidā, un vienā no pakava galiem pirmajā stāvā atradās morgs. Ieraudzīju iebraucam trofeju automašīnu, vācu dizeli, tas piebrauca pie morga divviru lūkas, un divas spēcīgas sievas saņēma caur lūku izdēdējušus liķus, kas tika tām padoti no telpas iekšpuses. Saņemot liķi vienai aiz rokām, otrai aiz kājām to iešūpojoj, iemeta mašīnas kravaskastē. Tā tas turpinājās, kamēr mašīna bija pielādēta pilna ar kaudzi. Pēc tam krava tika nosepta ar brezentu, un abas strādnieces uzsēdās uz kravas, un mašīna izlīgoja caur cietuma vārtiem. Sētas vidū dežurēja sargs, kas uzmanīja katru, kas centās palūkoties pa logu, un draudēja ar karceri katram, kas to darīja. Tā šī morga iztīrīšana notika katru rītu plkst. 6.00, un slepus to novēroju vairākas reizes. Skats bija baigs.

Pēc kāda laika, kad biju jau mazliet atzirdzis, mani ar grupu sev līdzīgiem aizveda uz invalīdu cietumu Puškinā, kur sākām strādāt pie kartona kārbīņu izgatavošanas un pogu slīpēšanas. Atkal norma, atkal maizes deva atbilstoši izpildes procentiem. Pēc laika atkal sagaidīju mātes apciemojumu ar kārtējo pārtikas pievedumu. Satikšanos nedabūjām. Pēc vairākiem mēnešiem tiku nosūtīts atpakaļ uz Novo-Lisino lēģeri ОЛП-15. Māte mani apciemoja trešo reizi. Šoreiz prieki bija bezgalīgi, jo lēģera administrācija bija atļāvusi mātei mani satikt. Māte pastāstīja, kas noticis mājās pēc kapitulācijas, kā dzīvo pati. Neviļus pirksti man vilkās dūrēs, klausoties mātes stāstījumā par saņemtajiem pazemojumiem un draudiem mana tēva un manis dēļ: gan no varas iestāžu darbiniekiem, gan no skauģiem un nelabvēļiem. Visiem duroties acīs tēva uzceltā, kaut nepabeigtā divstāvu dzīvojamā ēka. Pēc vairākiem mēnešiem sagaidīju mātes apciemojumu ceturto un pēdējo reizi. Neilgi pēc tam mūs, lielu grupu, aiztransportēja vispirms uz Ļeņingradu, pēc tam transporta lidmašīnā uz Karēliju, Pudožas apgabalu, meža darbos. Tur māte mani apciemot

nevarēja, bet es saņēmu pakas ar produktiem. Pēkšņi pasta sūtījumi aprāvās, arī vēstules nenāca. Intuitīvi jutu, ka mājā kaut kas nav kārtībā. Mana nojauta izrādījās pamatota. Tas bija laiks, kad tika taisīti kulaku saraksti un visi tiem pakļautie aplikti ar absurda lieluma nodokļiem. Vēlāk, pēc mātes stāstījuma, viņai esot bijis jāizzāģē 60 m³ lietkoksnes, jānodod milzīgs daudzums olu, gaļas, piena – tieši cik, neatceros, bet vispār kaut kas nereāls. Es līdz šim nevaru saprast, kā viņa to visu savākusi un spējusi nodokļus samaksāt, jo no mazās saimniecības šo daudzumu iegūt nebija iespējams. Sakarā ar to viņai vairs nebija iespēju man palīdzēt ar produktiem. Neskatoties uz nodokļu izpildi, māte tomēr tika ieskaitīta kulaku sarakstā. Te nu sākās viņas, neaizsargātas sievietes, dramatiskā cīņa ar varas iestādēm, cenšoties panākt rehabilitāciju. Juridiski viņai personīgi neviens neko nevarēja pārnest. Visus pārmetumus nācās noklausīties tikai tēva un manis dēļ. Taču māte neatlaidās un pieprasīja, lai pierāda tieši viņas vainu pret pastāvošo režīmu, kategoriski atsakoties atbildēt par sava vīra un dēla rīcību. Varas iestādes nespēja pierādīt kaut kādu mātes nelikumīgu rīcību un beigu beigās bija spiestas viņu atkulakot. Pateicoties tikai viņas milzīgajai enerģijai, viņa spēja izcīnīt šo titānisko cīņu ar ļaunumu, par ko manās acīs viņa ir iemantojusi ne tik vien kā bezgalīgu mīlestību no manas puses, bet arī neaptveramu cieņu kā pret sievieti, kas spēja panākt neiespējamo. Izcīnījusi šo cīņu, beidzot viņa tika uzņemta kolhozā un sāka strādāt kā putnkope savās mājās. Šo darbu darot, viņa sagaidīja arī pensijas vecumu. Viņas dzīvei cik necik normalizējoties, es atkal sāku saņemt pārtikas sūtījumus, kas man bija milzīgs atbalsts, mūžīgajā izsalkumā dzīvojot. Mana māte Līna Eduarda m. Aluta 1988. g. 1. maijā atvadījās no dzīves, nodzīvojusi 94 mūža gadus. Viņas neapraķstāmā mīlestība pret mani un uzpurēšanās savējo labā varētu būt par piemēru daudziem. Lai viņai vieglas smiltis dzimtās zemes kapsētā!

Man pienāca atkal kārtējais pārcelšanās brīdis. Atkal caur Ļeņingradu lopu vagonos uz Komi republikas Intas pilsētu, un nu jau bijām sadzīti lēģerī, kam bija speciāls režīms. Pēc darba pa zonu staigāt nedrīkstēja, bija jāatrodas barakās. Ejot uz darbu ogļu šahtās, mūs dzina pa pieci kolonnā, turoties kaimiņiem zem rokas. Runāt bija kategoriski aizliegts. Kolonnu pavadīja bruņota sardze ar suņiem, automātiem un ložmetējiem. Kādu dienu, gaidot rindu pēc maizes pie lodziņa kādā no barakām, dzirdēju, kā nomainās sardze uz sargu torņa. Dežurējošais sargs militāri ziņoja sardzes priekšniekam: “B. sardzes priekšniek! Postenis nr.3 – ierindnieks Solovjovs – apsargā tautas ienaidnieku – notikumu nav.” Tātad mēs visi bijām tautas ienaidnieki. Tikai kādas tautas? Atceros dienu, kad mūs visus

nosūtīja šahtas zonas ierindā kā parādē. Kaut kur no rindas parādījās priekšniecības svīta. Šahtas pārvaldnieks katru no mums uzmanīgi apskatīja no galvas līdz kājām un tad ar zīmi (rokas mājienu) lika vai nu iziet no ierindas, vai palikt. Mēs tikām šķīroti kā lopi, kas, pēc šahtas vadības apsvēruma, derēja darbam šahtā, kas ne. Abas administrācijas savā starpā diņģējās. Lēģera priekšniecība bija ieinteresēta pēc iespējas vairāk nodot ieslodzītos šahtas priekšnieka rīcībā. Tie savukārt centās izlasīt tikai spēcīgākos vergus. Ne par velti tajā laikā atskaitēs figurēja vārds (rabila), kas saīsinājumā krievu valodā domāts darbaspēks, bet faktiski tiešām atbilda nesaīsinot tā būtībai. Mēs visi bijām vergi. Lēģera administrācija pēc ieskata varēja darīt ar mums ko grib. Par nepakļāvību draudēja karceris un dažkārt uz vietas nošaušana, ko nācās redzēt ne reizi vien. Tādās reizēs formulējums bija viens – nošauts bēgot. Šajā spec. režīma lēģerī nebiju ilgi, ja nemaldos, mēnešus sešus septiņus. Nezinu, kādu apsvērumu dēļ neatbildām šim režīmam. Kādu dienu atkal nāca paziņojums savākties ar mantām kādā atsevišķā barakā, un jau pēc dienas devāmies kolonnā uz staciju, lai atkal sēstos restotajos preču vagonos. Šoreiz ceļš bija tāls. Apmēram divas nedēļas monotoni klauzēja vagonu riteņi, kas mūs veda uz tālo Sibīriju.

Lēģera apstākļos mēs, latvieši, parasti centāmies turēties kopā, lai aizsargātos no kriminālnoziedznieku uzbrukumiem un vardarbībām. Etapa laikā mēs bijām izšķirti un samaisīti ar kriminālistiem, tā ka varat saprast paši – nebija vairs pretspara un aizsargāšanās iespēju. Rezultātā tikām pamatīgi aptīrīti no mantām, kas izraisīja kriminālistu ievērību. Etapa laikā daudzkārt cietām slāpes, jo konvojs vienkārši bija par slinku, lai papildinātu ūdens krājumu. Tāpat dabūjām pamatīgi aukstumu, jo malkas resursi ātri izsīka, bet papildināt tos nevienam nenāca ne prātā. Etaps notika novembrī, bet Sibīrijā tajā laikā klimats ir jau stipri auksts. Tā 1950. gada beigās es nokļuvu Krasnojarskas apgabala Ingaškas stacijā, no kurienes mūs tālāk aiztransportēja uz staciju Rešoti, kas faktiski bija dzelzceļa pievads veselai lēģeru sistēmai. Mūsu oficiālā adrese bija – Министерство внутренних дел МТЛ “у” 235 5 лаг. пункт.

Sākās meža darbi Sibīrijas taigā. Atkal necilvēcisks roku darbs par gabaliņu maizes un kausu šķidrās viras dzīvības uzturēšanai. Ar savu darbabiedru Lindenbergu Ernestu, kas tagad dzīvo Rīgā un arī jau krietnu laiku pensijā, mēs divatā uz zirga ratiem, kas bija speciāli konstruēti baļķu vešanai līdz dzelzceļa noliktavai, katru dienu uzlādējām 40–48 m³ baļķus, pieripinot līdz iekraušanas vietai no 50 m attāluma pāri visiem celmiem un kritālām. Šad tad saņēmām no mājām paciņas ar produktiem. Lēģera

administrācija, kas bija no ieslodzītajiem kriminālistiem, pieprasīja no katra sūtījuma savu nodevu. Atteicos pieprasījumu izpildīt, un rezultātā tiku nozīmēts vēl smagākā darbā — vagonu iekraušanas brigādē. Atceros 1951. gada 1. maija svētku dienas. Visas trīs dienas mūs nelaida zonā, jo nepārtraukti tika padoti tukšie vagoni kokmateriāliem. Priekšniecība mums ar patosu paziņoja, ka tas esot Staļina maršruts un, kamēr padotie vagoni nebūs pielādēti, zonā netiksim. Trīs dienu laikā mēs, 21 cilvēks, pielādējām 54 dzelzceļa vagonus ar celtpēju 50 t katram. Mehanizācijas nebija nekādas, visu veicām ar virvēm uz saviem pleciem. Manu vārdu patiesīgumu var apliecināt Rīgas operas un baleta diriģents Lindbergs, ar kuru tajā laikā bijām vienā lēģeru sistēmā, un viņš ar t.s. kultbrigādi apbraukāja atsevišķos lēģeru punktus, sniedzot koncertus. Viņam mūsu dzīves un darba apstākļi bija zināmi parāk labi, kaut pats šajos darbos ar retiem izņēmumiem nepiedalījās.

Pienāca 1953. gada 5. marts, un lēģera reproduktors paziņoja par Staļina nāvi. Mūsu brigāde tajā brīdī strādāja kokzāģētavā pie gatera, ko darbināja traktora dzinējs. Pie strādājošā dzinēja ar savu darba kolēģi uzsaucām klusu trīskārtēju "urā!", tā sajūsmā atzīmējot šī despota un slepkavas nāvi. Visiem jaudās morāls pacēlums, kaut gan mūsu dzīvē pārmaiņas nenotika nekādas. Pēc laika pasludināja amnestiju kriminālnoziedzniekiem. Mūs, politiskos, tā neskāra. Vienīgi dzīve lēģerī palika vieglāka, jo mūs vairs neterorizēja kriminālnoziedznieki, ar kuriem visu laiku bija jāved iekšēja cīņa.

Pēdējos lēģera gadus izdevās pavadīt mazliet vieglāk. Pamazām sāku izvirzīties par vadošu darbinieku ieslodzīto vidū. Vispirms sāku strādāt par brāķeri kokapstrādes cehā. Vēlāk par t.s. desmitnieku un pašās beigās par maiņas meistarū. Biju iemantojis jau zināmu autoritāti biedru vidū, un arī darbs vairs nebija fiziski smags. Tā pienāca 1954. g. 28. augusts — un atvērās man lēģera vārti, lai atdotu atkal brīvību. Uz mājām tūlīt vēl nebraucu, bet paliku strādāt kokapstrādes cehā par maiņas meistarū, bet tad jau kā brīvs pilsonis. Gribēju mazliet nopelnīt un sakrāt naudu turpmākai dzīvei. Taču galvenais iemesls bija cits. Lēģera apstākļos biju iepazinies sarakstoties ar savu tautieti Gaidu Eglīti, kas vēlāk kļuva mana dzīvesbiedre, un gaidīju arī viņai atveramies lēģera vārtus, kas arī notika pēc pāris mēnešiem. Iztēlē jau braucām atkal kopā uz Latviju, bet mūsu prieki bija īsi. Sagaidot viņu pie sieviešu zonas vārtiem, saņēmū satriecošu ziņu, ka viņai jādodas uz izsūtīšanas vietu Omskas apgabala Ustj-Išimas rajona Tjuljuganas ciemu, kur izsūtījumā atradās viņas vecāki. Negribēju palikt nelietis un pamest viņu vienu šajā tik neapskaužamajā situācijā. Bija

jābrauc pusotra tūkstoša kilometru ar 34 rbļ. kabatā neierastos apstākļos, neaizsargātai. Izlēmu nekavējoties — brauksim kopā pie viņas vecākiem. Tā 1954.g. novembra beigās ieradāmies pēc viņai norādītās adreses. Tur arī oficiāli apprecējāmies. Sāku strādāt Taras koku pludināšanas kantorī kā maiņas meistars, un dzīvojām pie viņas vecākiem un brāļa vienā barakas istabiņā, kas bija arī virtuve, — 5 cilvēki 7 m² platībā. Aizrakstīju par notikušo savai mātei. Tas viņai atkal bija sāpīgs trieciens, bet viņa mani saprata. Tad beidzot pienāca 1956. gada septembris, pēc manis rakstītajiem lūgumiem valdības pārstāvjiem ar V.Lāča rezolūciju tiku panācis savas sievas un viņas ģimenes atbrīvošanu no izsūtījuma. 1956. gada novembra vidū atgriezāmies Latvijā.

Braucām uz Saldu, uz mana tēva mājām. Saldū iebraucām ar nakts vilcienu. Līdz mājām bija jāiet apmēram divi kilometri. Bija miglaina rudens nakts, kad iegājām pagalmā. Pieejot pie mājas, es apstājos un ilgi nevarēju iet pie durvīm un celt māti no miega. Es neticēju visam, kas noticis, es neticēju, ka esmu atgriezies mājā, no kuras aizgāju kopā ar tēvu nepilnu 17 gadu vecumā, bet atgriezos 28 gadu vecs bez tēva, bet ar sievu. Pieklauvējot pie durvīm, es izdzirdēju balsi: “Kas tur ir?” Es nepazinu mātes balsi. Es biju to aizmirsis. Kad teicu, kas esmu, māte ilgi nevarēja atslēgt durvis, jo uztraukumā nevarēja atrast atslēgu vai ieslēgt elektrisko slēdzi. Beidzot mēs satikāmies. Es vārdos nespēju izteikt to, kas ar mums notika. Asaras, glāsti, elsas neļāva mums izteikt ne vārda labu laiku.

Beidzot es atkal biju mājās, es biju atkal Dzimtenē, es biju atkal Latvijā! Likās, ka nu reiz visām mocībām gals un varēs sākt normālu dzīvi, bet atkal vilšanās! Jau pēc pāris dienām, kārtojot formalitātes Saldus milicijā, sapratu, ka neesmu tas pilsonis, kas varēs būt līdztiesīgs citiem.

Tūlīt pēc pierakstīšanās nokārtošanas tiku aicināts uz drošības dienesta kabinetu, kur kāds darbinieks mani citīgi sāka izprašņāt par mūsu kaimiņiem, par maniem kādreizējiem skolas biedriem un paziņām. Sāpēs sažņaudzās sirds, jo to visu jau reiz biju pārdzīvojis izmeklēšanas laikā Ļeņingradā. Kad tiku ārā no šīs pretīgās telpas, bija jādodas pie paša milicijas priekšnieka. Tas savukārt atkal sīki izprašņāja par manu biogrāfiju, sociālo izcelsmi un beigās tēvišķīgi sāka man mācīt, kā turpmāk dzīvot un uzvesties, lai no jauna nenonāktu tur, no kurienes tikko kā esmu atgriezies. Tagad viss bija skaidrs. Esmu otrās šķiras pilsonis, un manas vienīgās nebeidzamās tiesības ir darbs. Pienāca 1957. gada 25. septembris, kad ar valdības dekrētu tika amnestēta liela daļa cilvēku, kas kara laikā bija dienējuši leģionā un nebija sevi sakompromitējuši ar masveida slepkavībām vai ko tamlīdzīgu. Tajā skaitā biju arī es. Man tika žēlsirdīgi piedots mans

“noziegums” pret Dzimteni. Saņēmu jaunu pasi, kurā nebija nekādas atzīmes par to, ka kādreiz esmu bijis sodīts. Tak tajā pašā brīdī, kad milicijas darbinieks izsniedza pasi, viņš visus manus datus pierakstīja atsevišķā žurnālā, un neesmu tik naivs, lai nesaprastu, kādēļ to darīja. Tā atkal bija spec. uzskaitē tādam kā man un man līdzīgiem.

Visus šos gadus līdz b. Gorbačova stāšanās brīdim savā amatā, līdz pārkārtošanās sākumam es esmu bijis tikai otrās šķiras pilsonis, ko esmu izjutis vienmēr. Kāds Berijas dienesta darbinieks, kas strādāja tajā pašā iestādē, kur es, par partijas pirmorganizācijas sekretāru, klaji deklarēja maniem darbabiedriem, ka izdzīs mani no darbavietas, jo, kamēr viņš tur strādāšot, neviens fašists līdz ar viņu iestādē nestrādās. Tas “fašists” biju es. Viņš to arī panāca. To pašu viņš panāca arī citā darbavietā, kurā liktenīgi krustojās mūsu ceļi. Uz kadru samazināšanas pamata tiku atlaists no darba, lai saglabātu darbavietu viņam. Un šādas situācijas bijušas daudz. Aizpildot kadru anketu ar savas biogrāfijas datiem, pilnīgi pietika, lai jau tūlīt dabūtu atteikumu no vadītāja puses. Tādi darbinieki viņam neesot vajadzīgi. Vadošā darbā es strādāt nevarēju. Mana vieta bija pašā apakšā, smagajā darbā.

Pašreiz mūsu sabiedrībā notikušas un notiek milzīgas pārmaiņas. Mēs neviens to nevarējām pat sapņos iedomāties, ka kādreiz tas varētu notikt. Taču sirdī visu mūžu ir bijusi stipra cerība, ka reiz tam ir jānotiek, vienīgi neticēju, ka spēšu to savā mūžā piedzīvot. Tagad tas ir noticis. Nevienam vārds nespēju izstāstīt izjūtas, kuras kūsā manī šodien! Šodien es patiesi atkal jūtu ar visu savu miesu un dvēseli, ka beidzot esmu cilvēks tā vārda patiesajā nozīmē. Ka varu atkal saviem biedriem, nebīstoties ne no kā, izteikt savas domas, uzticēt baltajai papīra lapai visu, ko vēlos, un nosūtīt laikraksta redakcijai, lai arī citi tās zina. Mana sirds gaviļē, ka esmu piedzīvojis laiku, kad beidzot šis pasaules mēroga slepkava un vergturis, kādreizējais “tēvs un skolotājs” Staļins ir atmaskots un parādīts daudziem apstulbotajiem bez maskas, visā savā kailajā, pretīgajā izskatā. Es nekādi nevaru izprast to cilvēku domāšanu, kas šodien vēl aizstāv šo noziedznieku, zinot, ko viņš ir pastrādājis pret cilvēci. Manā saprašanā starp Hitlera fašismu un Staļina sociālismu nav absolūti nekādas starpības. Staļina sociālisms ir tas pats fašisms, tikai maskēts aiz ideāliem lozungiem, saukļiem un plakātiem, būtībā vēl šausmīgāks par atklāto Hitlera cilvēknīdēja politiku.

Edgars Luste*

LIETUVĒNU LAIKS

I

Tra-tra, tra-trā, tra-tra, tra-trā...

Projām no dzimtenes, projām no Latvijas, uz kurieni – nezinām. Ir 1945. gads, Jāņu laiks. Man 25 gadi, kāds ducis atklātībai nodotu dzejoļu, viens stāstiņš, viena ludziņa, aizsāktas studijas. Nesen biju cilvēks, tagad ornaments dzīvā paklājā uz lopu vagona grīdas. Ķermenis pie ķermeņa. Tāpat “otrajā stāvā” – neēvelētu dēļu klājiēnā virs mums. Vienīgā saskare ar ārpasauli ir divas nelielas aizrestotas lūkas pie griestiem, tad vēl grīdā izcirsts caurums ar pievienotu silīti – tualete. Pie lūkām sēdētāji ziņo par redzēto. Palaikam maināties, pēc staciju nosaukumiem nosakām virzienu. Ja domas dalās, jautājam zinātniekam ģeologam, kas vienmēr trāpa naglai uz galvas.

Reizi dienā tiek atrautas durvis, nesēji sargu pavadībā izdala maizes šķēles ar konservu picīņu. Mučelē ieļej ūdeni dzeršanai. Par mazgāšanos nav ko domāt. Pirmās dienas ēdiens prātā nenāca, nu vēders prasa savu tiesu.

Mēs, bijušie leģionāri, pie daudz kā esam pieraduši, arī pārnakšņot nācies kā kuro reizi. No privātās dzīves paņemtajiem grūtāk. Sākumā klusējam, tik blakus gulētāji apmainās pa teikumam. Katram savu bēdu diezgan. Pa visu vagonu izrunājas tikai jauneklis. Leģionā par šoferi braucis, pēc kapitulācijas ar to pašu mašīnu vadājis krievu pulkvedi. Viss viņam skaidrs: būs pārbaude, viņu atbrīvos, vainīgos vedīs uz Sibīriju. Pārbaude būs Rīgā, tad Krustpilī, tad Daugavpilī... Jo tālāk, jo klusāks viņš kļūst. Šorīt pamodos agri, klājiēna stūrī sadzirdēju šņukstus.

Esam garām Urāliem. Laiku pa laikam novērotājs pie lūkas iesaucas: “Atkal “baložu būdas”.” Tā esam iesaukuši sargu novietnes katordznieku lēģeru stūros. Starp tām žogs divu cilvēku argu novietnes katordznieku lēģeru stabus. Pie tiem vertikāli pienaglotas kārtis. Stabu un kāršu galotnes nosmailinātas. Virs tām dzelonstieples. Mūsu nākamās mājvietas. No

* Isas ziņas par autoru skat.: Via dolorosa. R., 1990, 496. lpp.

rītiem redz garas katordznieku rindas uz darbu ejam, vakarā atgriezāties, apkārt sargi ar durklotām šautenēm.

Pirmā asā pārdzīvojumu smeldze rimst. Bezcerīgs bezdomu drūmums.

Kļūstam māņticīgi. Tulkojam sapņus, pārstāstām kāršu licēju teikto. Zinātnieks izsaka tikai loģiskus spriedumus.

Novērotājs sauc citus paskatīties. Sargi pie stacijas stūra maina konservus pret pudelēm. Ap pusdienas laiku saņemam maizi ar sālītu reņģi. Ūdeni atnesišot nākamajā pieturā. Iekožam, dzeramā pietiek tikai pirmajiem, kas pagadījušies pie mučeles. Vilciens apstājas vienā stacijā, otrā, trešā. Slāpes pieņemamas. Nemana ne sargus, ne nesējus, lai gan dažviet stāvam vairākas stundas. Vismaz tā liekas. Pulksteņi un gredzeni atņemti jau pirmajā pārbaudē. Iztēlei viens virziens — aka, avots, strauts. Mute kalst, mēle līp pie aukslējām. Grozos no viena sāna uz otru. Kaimiņš skaišas, tad sāk trīties arī pats. Sarosinu gribasspēku — guļu nekustīgi. Pieceļos sēdus un vārgā gaismā skatu likteņa biedrus. Tikai daži aizmiguši — laimīgie... Pusnomods... mūsu mājas pagalmā lepni slējās simtgadīgs bērzs. Baltajā mizā melni plīsumi un pārrāvumi. Ziemā, pa logu skatoties, samanīju tur gan sievu ar ūdens nēšiem, gan putniņu, gan kaķi ar garu asti. Pavasaros urba sulas. "Tās ir bērza asinis," neatceros, kas tā teica. Bērzs bija mans draugs. Vasarās, kad dunduri govīs bizināja, pārkarsis un pārskrējies pusdienas laikā arvien brīdi ēnā atkritu. Līdz māte cēla cūkām lapas šķīt. Nu nāk Dieva sods par to, ka drauga asinis dzēru.

Vai tiešām murgot sāku?

Katra stacija nāk ar cerībām. Nekā. Mana kārtā pie lūkas. Bezgalīgs zāļu lauks. Šur tur sādžu mājeles kā zemē iegrimušas. Skats izsalcis meklē pakalnu vai meža sienu pamalē. Plakana, milzīga panna. Apvāršņa dūmakā izlien sarkana saule.

Stacija. Tieši mūsu lūkai pretī sūknis, kas dzirda lokomotīves. Sidrabaini mirdzoša plūst straumīte, gandrīz ar roku aizsniedzama. Ak, Dievs, tikai vienu lāsīti!

Ganos man stingri aizliedza mežā uguni kurt. Uzmaniģi nočiepu sērkokciņus, savācu priežu čiekurus un sausus zariņus un grāvī vai bedrē mazu, slēptu uguntiņu sakūru. Aizdedzies priežu čiekurs manī. Dūmi kāpj krūtīs, smacē. Dūmi, drūmi, smacē, acē...

Domas svaidās kā putns viesulī. Jau pusdiena, saule karsē nežēlīgi, nežēlo mūs bāreņu grūtdieņu saudzētāja. Kad kustamies, pa sienu spraugām ieplūst svaiga vēsma, kad stāvam, smokam nost.

Migla, migla, pelēka, tumša, smacīga. Tunelis melns, kam nebūs gala. Migla, žigla. Nē, nav žigla, nē, nav migla. Svelmaini garaiņi no pirts akmeņiem ieplūst manī, es ieplūstu viņos.

Drudzis, sviedri uz pieres. Kur manī vēl atradies mitrums? Ausīs sisina sienāžu simti, acīs griežas krāsaini, izplūduši ornamentī.

Pie sienas gārdzieni, krācošas skaņas. Tēvocim slikti. Tā esam iesaukuši vecu zemnieku, ar kuru Kurzemes ceļos gājām blakus. Ārsts no augšējā klājiena samainās ar Tēvoča kaimiņu.

Viņā stūrī divi krievi. Jaunākais — Vaņa ierāvijs kaktā, vecākais — Petrovičs dūšīgs, runīgs. Divus gadus nokarojis, trīs reizes ievainots. Staļins pavēlējis pēdējo patronu sev atstāt. Petrovičs to izšāvis uz ienaidnieku, tādēļ tagad šeit. Pa lūku samanijis sargus, apber tos ar lamu vārdiem. Ar troksni tiek atrautas durvis. Ieklūp trīs sargi ar sasarkušām, paģirainām sejām, aizrauj Petroviču uz sardzes vagonu. Pēc brīža atved citi. Petrovičam zem acs milzīgs tumši zils plankums, kas drīz kļūst pavisam melns. No lūpu kaktiņiem sūcas asinis, kreklis saplēsts.

“Kamēr ar fričiem kāvāmies, šie bābas okšķerēja un čamdīja. Varoņi! Nu dzimtenes nodevēju atraduši. Pirmajam, kas man iesita, iebraucu purnā, tad uzklupa visi. Zemē notrieca, ar kājām spārdīja. Mucā ūdens pāri šļakstās, kaut vienu malku vecam zaldātam nelieguši. Izdzimtenē, necilvēki, pārdzērušies zagtu šņabi, cilvēkus bendē nost. Roka, roka... Laikam pagalam, nemaz nejtūtu, vai ir vai nav.”

Ārsts pārbauda roku, lūzumu neesot, tikai stipri sasista.

Petrovičs apsēžas uz klājuma malas, šūpojas līdzī vagona taktij. Dzirdu aprautus vārdus: “Vācieši ar nūjām dauzīja, pašu ļaudis kājām spārda. Mans Dievs, mans Dievs, kādēļ tu esi mani atstājis?” Ar veselo roku pārmet krustu un noslauka asinis ar netīru lupatu.

Aloīzs, latgaliētis, brīvi pārvalda krievu valodu. Ārsts viņam stāsta, lai mēģinot palūgt sargiem, vai stacijās, kur ilgāk stāvam, nevarētu pagādāt Tēvocim zāles, esot pavisam slikti.

Pietura. Sauciens kā zibens šautra: “Ūdens!” Pirmais malks kā uz sakarsušiem pirts akmeņiem. Arī maizes šķēle un konservu picīņa pavisam saplakusi. Aloīzs neatlaidīgi stāsta sargiem par Tēvoci, rāda slimnieku, neviens viņā neklausās. Pa lūku mēģina uzrunāt virsnieku, tas pat neapstājas.

Dzeram un dzeram. Jau otra mucīņa patukša. Dzīvība atgriežas, iekrītu dziļā bezsapņu miegā.

Mostos. Rosīšanās apkārt. Durvis atvērtas, virsnieks, sargi, nestuves. Tēvoci uzceļ uz tām. Viņa krunkainajā sejā saglabājušās zilas, brīnumdzidras bērna acis. Ārsts tās aizspiež, tas ir viss, ko viņš spēj. Pirmais upuris. Kad pienāks mana kārtā? Varbūt viņš arī laimīgāks.

Tra-tra, tra-trā, tra-tra, tra-trā...

Braucam nu jau daudz tūkstoš kilometru no mazās zemes pie Baltijas jūras. Petrovičam roka atlabojas, asinis gan viņš vēl spļauj. Šai pusē puikas dienās bijis, Novosibirskā rāda vietu, kur Kolčaka laikā stāvējis uzraksts: "Iztīrisim Kremli no žīdiem un latviešiem!"

Esam kļuvuši runīgāki. Pēteris cepures nagā iešuvis dārgumu — trīs gadus vecas smaidošas meitenes un nedaudz vecāka nopietna zēna fotogrāfiju. Egons stāsta, kā viņam no rokām izrāvuši ligavas ģimetni — ar meiteni vieglā, vasarīgā tērpā. No rokas rokā laiduši, viens otru pārspējot nekātrībās. Viens ar ķīmisko zīmuli ķēpājis.

Pēteris pieņem dzīvi, kāda tā ir. Cenšas no nedaudz drānām izveidot ērtāku gulvietu. Atkal un atkal rūpīgi loka un pārgrupē. Maizi kož pamazām, ūdeni dzer sikiem malkiem. Nemas mani bārt un mācīt. "Pa gaisu vien, pa roku galam." Ieraudzījis manā somā trušādas kažociņu, pagalvi sataisa. Brīnās, kā izdevies to saglabāt. Pirmajā pārbaudē sargs iemeta savā maisā, tad jautāja, vai neesot utis. Atbildēju, ka ir. Sirdīgi atmata atpakaļ. Nākamajās reizēs zināju, kā aizstāvēt savu tiro kažociņu.

"Tāds kungs vēl nav piedzimis, ko latvietis nemācētu aprkāpt," rezumē Pēteris.

Kad pirms aizmigšanas iegremdēju galvu mīkstajā trušu vilnā, norimst satrauktas domas, atnāk ciemos trušu saime: sprigani bērneli, dūšīgas mammās, sirdīgi tēvi. Pelēki, melni, raibi, balti ar jāņogu acīm.

Aloizs stāsta par mūsu krieviem: "Tas mazais ir muļķis. Ņēmis par pilnu visu, kas viņam stāstīts. Pirmās naktis drebēdams līdis pie Petroviča. Gaidījis, ka mēs, fašisti, apēdīsim bez sāls. Pasaule tumsā un kapitālistu verdzībā. Brīvība un gara gaisma tikai pie krieviem. Kas es par kapitālistu? Visu, kas man piederēja, ar desmit pirkstiem sastrādāju. No piecpadsmit gadu vecuma tēvam līdzī uz būvēm gāju. Kad stāstu, cik nopelnīju un ko par to varēja nopirkt, viņš saka: "Tā ir propaganda." Mucā audzis un pa spundi barots."

Esmu atradis pretsparu svina smagām domām. Sev skaitu dzejoļus, pārstāstu noveles, romānus, izrādes. Egons ieminas: "Ko tu bubini? Ēst neēd, bet mute kust. Pastāsti mums arī, ko tu sev iegalvo." Klausītāju sarodas arvien vairāk. Leonīda Breikša četrindi:

Mēs varam iet caur visām mokām,
Mēs varam ciest vēl briesmīgāk,
Jo pacels Dievs uz savām rokām
Mūs tad, kad mūsu diena nāks, —

iegaumē visi un paņem līdzī ceļa maizei.

Tra-tra, tra-trā, tra-tra, tra-trā...

Uz austrumiem. Vakaros nenāk miegs, rītos saule gabalā, kad mostamies. Arvien vairāk mežu, mežu. Četras "baložu būdas" sādžās pie katras stacijas.

*

Skatām iekšienē valstību aiz dzeloņstieplēm apvīta smailu mietu žoga. Rindā vienveidīgas barakas — koka guļbūves ar iekšējo apmetumu. Abos galos durvis ar caurumainu vējtveri. Katrā pusē divi nelieli logi ar četrām rūtīm. Šķērssienu telpu daļa divās daļās. Gar sienām divstāvu nāras pa divi kopā. Starpā šaura eja un neliels skapītis. Telpas vidū krāsns — četrkantaina metāla kaste ar skārda dūmvadu, garš galds un soli. Nekas nav krāsots. Grīda samērā tīra. Guļavietā ar sienu piebāzts maišelis. Tāds pats spilvens. Īss palags, sega. Tualetes patālu. Atsevišķi ēdnīca ar virtuvi, pirts, veļas mazgātava un karceris. Pa šo zemes gabalu varam staigāt brīvi. Tiesības beidzas pie zemas sētiņas ar divām dzeloņstieplēm, tālāk kādus piecus metrus uzirdināta melnzeme — aizliegta zona. Aiz tās lielais žogs. Ja še speram kāju, šauj bez brīdinājuma.

No vagoniem izkāpjot, streipuļojām kā piedzēruši. Tos, kas nevarēja piecelties, sargi lādēdamies izrāva aiz kājām un pameta, protams, apsargātus dzelzceļa malā. Domājām, nekur tālu netiksim, bet kājas ielocījās, un savus desmit kilometrus nosoļojām. Katordzniekiem nesaka, kur viņi atrodas. Vēlāk uzzinājām, ka netālu Amūras krastā rajona centrs Pivaņa. Otrā krastā Komsomoļska. Visapkārt taiga.

Ienācām novakarē. Mūsu dzeloņstieplu vītie mietu gali atdūrās zili violetu klinšu grēdā pamalē, stipri atgādinot Latvijas rudens mākoņus.

Kad esam mazliet atvilkuši elpu, sauc uz ēdnīcu. Plāna maizes šķēle un pavisam šķidra kāpostu zupa alumīnija bļodiņā. Seržants ar iesarkanu degunu, šaurām, ļaunām acīm, formas cepure pakausī, uz pieres savēlies matu kušķis, stāsta, kā kulturāls cilvēks uzvedas pie galda. Runas galā "joptvaimaķ" un sulīgs splāviens uz grīdas.

Tiksim pirti. Pēdējā laikā citām nelaimēm klāt jaucas riebīga netīrības izjūta. Mati palikuši Kurzemē, pakausis un zods krietniem rugājiem apaudzis. Ieejot virsdrēbes un veļa jāatdod dezinfekcijā. Saņemam ķipi karsta ūdens un mazu kubveida ziepju gabaliņu. Auksto ūdeni var ņemt, cik tīk. Jārīkojas taupīgi, tomēr atvieglējuma sajūta pārņem. Frizieris ar bārdas nazi no mums iztaisa baltas kāpostu galviņas. Saņemam vēl karstas virsdrēbes un veļu. Dīvaini, ka turpmāk pašam nepiederēs pat savs kreklis.

Barakā nozīmē dieninieku, kam darbā nebūs jāiet, bet jārūpējas par kārtību un tīrību. Norunājam, ka blusās un utīs neiedzīvosimies.

Atlaižos uz trūcīgā gultas maisa un aizdomājos par sestdienas vakariem tēva mājās. Ar smaržīgu bērza slotu, ar mammas velētu kreklu, ar siltu karašu un rūgušpienu.

Kas tas? Kā ar ilenu iedur plikajā pakausī. Blakts, ne jau viena vien. Perinās aiz apmetuma, rindā nāk no gultas galvgaļa, kas iestiprināts sienā. Paga, paga, gan tikšu galā, nav augstlēcējas kā blusas. Cīnos kā kalējdēls ar divpadsmitgalvainu pūķi, kā vienu galvu cērt, tā trīs tajā vietā. Smaržo pēc konjaka. Arī citi mostas, kašājas, lādas. Viens atrod izeju: savāc mantiņas un norīkojas barakas vidū uz grīdas. Sekoju viņam un iekrītu dziļā miegā. Dūriens pamodina. Mūsu ienaidnieks rāpo pa griestiem un krīt lejup kā parašutists no lidmašīnas.

Brokastīs maizes deva visai dienai – 500 grammi, tumša, ūdeņaina. Zupas bļodā iebojātas kāpostlapas dzenā divus trīs putraimus. Sīks kausiņš biezputras, tai virsū ar tādu kā uzpirksteni uzpilina saulespuķu eļļu.

Stājamies pa četri. Ārējā apsardze – obligātā dienesta kareivji. Ar maziem izņēmumiem korekti, cilvēcīgi. Iekšējo kārtību pārrauga algotņi – indīgāki, sevišķi viņu seržants. Ik drēbju vilē varas apziņa, ik solī ļaunums. Bieži aizejot kā lapsas asti aizvelk līdzī kandžas smārdu. Iemanto iesauku Zirgaģimīs. Brigadierus izrauga no mūsu vidus. Mūsējais Zakarževs ātri iejūtas kunga lomā. Komandē, baras, saņem uzlabotu uzturu. Kā suni baro, tā suns kož. Amatā paaugstināts vergs savus likteņa biedrus izdzen daudz nežēlīgāk kā brīvais uzraugs.

Darbalauks – taiga maz atgādina Latvijas mežus. Koki gan veci paziņas: bērzi, egles, priedes. Klāt nāk ciedras un Sibīrijas lapegles. Viens pieaudzis koks no otra piecu, sešu, reizēm desmit un vairāk metru attālumā. Vidū jaunaudze no dažu centimetru līdz pusbalķu augumam. Zemē krituši koki dažādās trūdējuma pakāpēs. Taiga, mūža mūžos netraucēti savu dzīvi dzīvojuši, mūs saņem neviesmīgi. Jaunaudžu zari sitas sejā, zari ķeras kājās.

Cirsmā apkārt iztīrītas stigas, stūros sargi “baložu būdās”. Cirvi numurēti, vakarā jāatdod – cirvis ir ierocis. Parasto šķērszāģu vietā šeit lokzāģi – plāni, šauri koka ietvarā, tādus lietojot Somijā. Prāvu koku var nogāzt viens virs. Mums jāgatavo malka – 2 metrus garas pagales jāiznes un jāsakrauj stigas malā. Jāņem visi koki pēc kārtas. Ar pagali plecā jālaužas cauri brikšņiem. Resnākās stiepjām divatā, diviem dienas norma astoņi steri.

Pirmajās dienās pēc smakšanas vagonā tā kā atspirgstam, tad klāt lielā, briesmīgā nelaime, kas neatkāpjjas visu katorgas laiku – izsalkums,

pusbads. Kā lietuvēns neatkāpjas. Tikai miegā var paglābties. Visbaigākais ir mirklis pēc maltītes, kliežis pamodinātā, neapmierinātā ēstgriba.

Darbā tiek laista bada pātaga. Ja izpildām normu, saņemam 500 gramus maizes, trīs reizes dienā zupu, divus biezputras kausiņus, divus eļļas piņģerotus. Ja plāna izpilde 125% – papildu 200 gramu maizes un biezputras kausiņš ar eļļas piņģerotu, ja 150% – tad vēl 400 gramu maizes, divi putras kausiņi ar eļļu. Ja normas nav – 350 gramu maize un zupa.

Dienā – sevišķi pret vakaru uzbrūk odi. Indīgāki kā Latvijā. Dzēluma vietās ceļas nelielas niezošas pūtītes. Naktīs moka blaktis.

Ziņas no ār pasaules tikai baumu veidā. Neuzticība – zinām, ka vervē ziņotājus. Alga – maizes klaiņi un konservu bundža.

Visgrūtāk klājas inteliģencei. Ātri zūd spēki. Visam tam, ko esmu mācījies, nulles vērtība, pat mīnusi, jo, ļaujoties iztēlei, zūd cirvis, salūst zāģis. Par laimi, jaunībā, lai savilktu galus kopā uz skopā zemes gabala, ik vasaru, ik skolas brīvdienu gana rīkste, mēslu dakšas, izkopts, stiprā rudzu maize un svaiga piena krūze. Šis rūdījums tagad palīdz.

Students Aivars pasauc sāņus. Analizējam stāvokli. Smags darbs, pusbads, organisms lēnām sabrūk. Kur izeja? Aivars atver plaukstu. Kompas! Bēgļu ceļvedi izdevies noslēpt neskaitāmās pārbaudēs. Brīvība! Zilo kalnu grēda pamalē. Apžilbstu.

“Atlicini kādu maizes garozu ceļam. Jāizšķiras drīz, spēki dilst ar katru dienu. Mums nav ko zaudēt. Par bēgšanu esmu domājis, kopš aizsākās šī gaita, kas neatšķiras no mājlopu likteņa: ieslēdz aplokā, pulcina barā, dzen, kur patīk.” Spriežam. Pirmais solis bez nopietna riska. Apsargātā stīga bedraina, uzmanīgi pētīt, atrast vietu, kur izlīst. Bet tālāk? Cik simtus “baložu būdu” manījām, tuvojoties galamērķim? Skaidrs, ka te ir katordznieku apgabals. Noteikti darbojas ķērāju sistēma, kurā iesaistīti arī civiliedzīvotāji. Cik tālu tiksīm bez naudas un dokumentiem? Otrs variants – šķērsot Ķīnas robežu. Pārgājiens ap 200 kilometriem, tad japāņu okupētā Mandžūrija. Par darbības sākumu pret Japānu runā pavisam atklāti. Par robežas pāriešanu laimam nav ko sapņot. Iebilstu, ka esmu dzirdējis par labākiem lēģeriem, pat par katordznieku slimnīcu. Aivars pasmaida:

“Ej vien uz mūsu medpunktu.”

Tur saimnieko lepkoms ar sarkani pietūkušu ģīmi. Viena diagnoze – simulants. Tos, kas vairs nemaz kājās neturas, nogulda nojumē un dod zāles pa karotei no divām pudelēm. Cik saņemot tabletes, tik lepkoms pats norijot.

Bezmiega nakts. Rīt jādod atbilde. Verga nāve vai gājiens pretī brīvībai vai iznīcībai. Otrās izdevības var nebūt, kompasam bēgļu rokās zelta vērtība. Nespēju ticēt laimīgām beigām. Redzu tēva mājas ozolus. Redzu

Rīgas torņus. Rīts nāk ar atbildi. Nē! Mēģinu atrunāt Aivaru. Nepiekrīt, bet domīgs kļūst.

Paiet nedēļa, stājamies kolonnā pēc darbadienas. Pēkšņš uztraukums, divu trūkst. Mums liek apsēsties, tad nogulties. Sargi izšauj sarkanu raķeti. Pārbauda mūsu cirsmu, pāršķirsta krūmus, zaru kaudzēs šauj un dur ar durkļiem. Skraida sargi ar suņiem. Lamu vārdu krusa. Skatos uz kalniem pamalē, kur Aivars ar savu ceļabiedru. Lai Dievs viņiem palīdz. Iet dienas – pirmā, otrā, trešā, ceturtā. Piektās rītā Zirgaģīmis ienāk uzvarētāja solī:

“Nāciet, skatiet savus varoņus!”

Aiz vārtiem uz paaugstinājuma stāv Aivars. Zem abām acīm prāvi zilumi, no pleca un gurna cauri pavišam pārsējam sūcas asinis. Drēbes suņu saplosītas, kaklā pakārts uzraksts “Beglec”*. Pie viņa kājām blondais puisis sastindzis. Mums pavēl veidot apli un iet apkārt. Zirgaģīmis baksta ar pirkstu Aivara sejā un klieudz līdz aizsmakumam. Maļ un bļēģ katrā vārda galā. Mirušā atvērtās acis stingi raugās debesīs. Zirgaģīmis to redzot: “Vēl tu lūrēsi, maita!” Splāviens.

Aivars raugās uz katordznieku rindu, mūsu skati sastopas. Skumīgi pasmaida.

Sākumā spēka vīri sarāva pa 120 – 150 procentiem. Noguruma nespēks pirmos pārņem viņus. Apbrīnojami turas udmurts Galavizins. Sika auguma mežstrādnieka dēls, no bērna kājas pie meža darbiem radis. Viņa grēda ik vakaru visprāvākā. Reiz pēc vakariņām mūs aizdzen skatīties, kā baro darba pirmrindnieku. Barakas priekšā pie speciāli sanaglotā galda sēd Galavizins. Pavārs ar palīgu atnes zupas bļodu, krietnu maizes šķēli un prāvu trauku ar biežputru. Saulespuķu eļļa pludot pludo.

Arvien smagākas kļūst kājas, arvien smagākas malkas pagales. Pieceļoties rokām jāatbalstās pret ceļgaliem. Uz sola sēdot, jūtu sāpes, atkailinātie gurnu kauli spiež ādu. Ejam, zāģējam, nesam. Arvien biežāk līdz normai netiekam, arvien biežāk plānā maizes šķēle.

Sākumā, kā jau vīriešu sabiedrībā, raisījās disputi sieviešu jautājumā, tas sen aizmirsts. Nākamais temats – kulinārijas māksla ar skaļiem protestiem aizliegts. Kļūstam neiecietīgi. Pat jautājums, kam, pārtiku sadalot, tiek maizes mikstums, kam garoza, pāraug strīdā. Atceros Dostojevskā stāstu par cara laika katorgu. Neviena rinda par izsalkumu. Lēģerī ceptā maize bijusi tik garšīga, ka pilsētnieki nākuši pirkt. Tolaik katordzniekus iekala važās, noskuva pusgalvu, par pārkāpumiem daudzija ar rīkstēm, bet viņi nezināja, ko nozīmē pusbads. Kā mēs viņus apskaužam!

* Bēglis.

Trula vienaldzība. Daudzi saslimst, tos rausta, lamā, līdz pārlicinās, ka tiešām uz kājām neturas. Lepkoms ārstē ar divu zāļu puskarotēm.

Arī man uznāk vājuma brīži. Sākas ar sienāžu sisināšanu ausīs, tad vispārējs vājums, liekas, ka gals klāt. Brīdi paguļu, pāriet, tomēr pienāk nebalta diena. No darba uz lēģeri ejot, sākas. Sakožu zobus, izturēšu. Tumsa. Guļu uz ceļa. Skatu kā kino filmā, kas notiek ap mani. Kolonna apstājusies pa gabaliņu. Nāk Zirgaģimis. Brigadieris viņam ko stāsta.

“Celies augšā, maita!”

Spēriens pa krūtīm. Tā, tagad tas ir noticis. No pirmās nebrīves dienas apņēmos, lai viņi gānās, cik tik, bet, ja iesītis, kraušu pretī. Kaut pēc tam nošauj vai nosit. Tikai jātiek uz kājām. Otrs spēriens pa kaklu notriec pie zemes. Pagūstu iekost kirzas zābakā.

Piesteidzas ārējās apsardzes vecākais un aizgrūž Zirgaģimi: “Pietiek!” Zirgaģimis brēc par dienesta pakāpēm, kareivis neatlaižas: “Man par viņiem jāatbild.” Ko iesākt? Pārgurušie katordznieki bez nestuvēm neaiznesīs. Atstāj pie manis sargu, pavisam jaunu zēniņu. Drīzāk skolnieks, ne karavīrs, noskatās Zirgaģīmim pakal, izgriež caur zobiem: “Cūka!” Ar savu kabatlakatiņu palīdz man noslaucīt asinis.

Lēkme pāriet. Varam iet. Kareivis aicina apsēsties, gan braukšot pakal. Es negribu vēlreiz satīties ar seržantu.

“Nebaidieties, otrreiz viņš vairs nagus nepalaidīs. Bez iemesla sist nedrīkst. Tikai te Dievs augstu un ķeizars tālu.”

“Mani biedē kas cits.”

“?”

“Ka es neiekrauju viņam.”

“Tad gan labāk iesim.”

Viņš pārliet šauteni kreisajā plecā, ar labo roku mēģina man palīdzēt. Ieminos, ka šādā stāvoklī varu uzbrukt, atņemt šauteni, aizbēgt, seržants var pamanīt un uzrakstīt ziņojumu.

“Viņš rakstīt neprot.”

“Kādēļ tā auklējaties ar katordznieku?”

“Mans tēvs nomira katorgā.”

Runā, ka plāns esot izpildīts, darbus pārtraukšot. Atlaisties uz nāras. Neko nedomāt...

Mūsu barakā kāds kļīst no vienas lažas pie otras. Nesakarīgi runā, atkal un atkal atkārtoti vienu un to pašu. Atnāk lepkoms. Diagnoze – simulants. Tukšs, truls skatiens. Viņš jau dzīvo citā pasaulē. Naktī saloka segu, paņem padusē, pieliek pirkstu pie lūpām un čukst:

“Lai viņi gul, man jāsteidzas, sieva atbraukusi pretī.”

Un aiziet. Uz neatgriešanos.

Sarosīšanās. Priekšniecība kājās. No katras brigādes atstāj mājās četrus vīrus palīgā dieniniekiem. Mazgā, berž, slauka, spodrina. Komisija, komisija, komisija! Divi vīri baltos virsvalkos, viens uniformā. Ejam uz ēdnīcu, ģērbjamies pliki un rādām dibenus. Citam tāpat paskata, citam paknaiba. No rīta mūs dala divās grupās. Esmu nokļuvis pie pagalam novārdzinātajiem. Aizbraucam ar mašīnām, pārējie aiziet kājām.

“Baložu būdas”, dzelonstieples, baraku rinda. Pie vārtiem sarkanais krusts ar pūsmēnesi. Sagaida slimnieki, arī daži latvieši. Ak, Dievs! Tas ir Eidis, mans klasesbiedrs. Pirmajā brīdī nepazīst, tik ļoti esot novājējis. Skolā bijām pretpoli. Man — kā brīvs brīdis, tā deguns grāmatā iekšā. Eida aicinājums — sporta laukums un deju grīda. Meitenes kā pie mušpapīra. Izrīcīgs, izdarīgs, tāds arī tagad. Ticis remontdarbu brigādē, sadauzījis roku, nu labu laiku slimnīcā.

“No kura laika tu par amatnieku?”

“Ja meklē speciālistu, sakies tik klāt, citi būs vēl dumjāki par tevi.”

Eidis ir Eidis. Kaķa vingrums, met, kā gribi, vienmēr uz kājām. Jau izbrīvējis sev blakus gulvietu, viņa barakā zagļu neesot.

Līdzņemtās mantas jāatdod noliktavā. Eidis, manās lupatās pamanījis kažociņu, uzklūp tam kā vanags cālim.

“Uzsītīsim gaisā, citādi nozags.”

“Kā tā? Katram taču iedod skaidu ar numuru.”

“Lupatas atdos, kažociņa nebūs. Kam sūdzēsies — sētas mietam vai Dievam tam kungam?”

Žēl šķirties. Izjūtu tuvību ar vismazāko nieku, kas nāk līdzī no bijušās dzīves, turklāt Sibīrijas ziema pie durvīm. Eidis vārdo:

“Vataiņu netrūkst. Ar tiem nenosalsi. Kažociņu tik un tā atņems vai nozags.”

Jau stāsta par vīru, kas mainīšot pret mahorku. Kažociņš mīksts, silts, gan iekārdinās.

“Es taču nesmēķēju.”

“Es arī ne, bet mahorka tagad zelta vērtā. Ilgi veikalos nav bijusi. Pret to dabūsim maizi.”

Ierunājas sirdsapziņa. Atraut nobadinātajiem cilvēkiem maizes rīcienu, tās vietā dodot indi — nikotīnu. Nē, tas neiet.

“Ak, Dievs! Tu vēl esi tāds pats naivulis, mākoņstūmējs. Te ir viens likums — izdzīvot. Svarīgs katrs maizes grams, sevišķi tādām kaulu kamarim kā tev. Samainīsim kažociņu pret maizi, tad pat ar pāris klaipiem

lidz barakai netiksim, atņems un vēl piekaus. Cik te ir cilvēku? Visapkārt zvērudārzs.”

“Vai tik traki?”

“Nerunā. Viņdien nāku no pusdienām: kliezdieni, lāsti, vaimanas. Vecāks vīrs apsēdies iekost saulgozī. Garām ejot, puīselis ar diviem pirkstiem iecirtis acīs, paķēris maizes gabalu – un prom. Vecīšam viena acs pagalam, otra stipri bojāta.”

Izsalkums cīnās ar sirdsapziņu. Eidis to mana un atrod izeju.

“Te raiba sabiedrība. Pārnakšņo pusbrīvie, strādā arī brīvie. Maizes ceptuve tepat blakus. Tirgosim ar tiem, kas nav badā.”

Izsauc pie ārsta, kur nomēra un nosver. 49 kilogrami! Par manu izbrīnu sanitārs rausta plecus:

“Te daudz tādu, uz kuriem skatoties, var anatomiju mācīties.”

Galvenā – dūšīga dāma – nepārtraukti smēķē, mahorku uztin pirksta resnumā.

Eidis atgriežas, viss kārtībā. Vienu maisiņu zem krekla pakar kaklā man, otru sev. Liekamies gultā, segu pār galvu un tad... sengaidītā, sapņotā svētlaime – maize, ēd, cik lien.

Trāpīgs latviešu vārdiņš “aizdars”. Sviesta kārtiņa uz maizes vai šķiņķa šķēlīte patiešām aizdara izsalkumu. Katorgas maizi, lai cik nelocītu iekšā, gribas vēl un vēl. Sakaru vaina. Kuģa sūce aizdarīta, bet radists vēl raida SOS. Eidis saka, ka mans vēders esot pie skeleta piesieta bumba.

Pirms dažām dienām šeit no meža darbiem atvests ārsts, ar kuru atbraucām vienā vagonā. Tikpat nobadojies kā es. Šodien aicināts asistēt pie kājas amputācijas:

“Miesnieki, ne ārsti. Mani, katordznieku, neklausā. Slimnieks mirs pēc dažām stundām.”

Eidis liek lietā valodas prasmi un pierunāšanas māku, ar rītdienu mūsu dakteris sāks strādāt savā profesijā.

“Kā tev tas izdevās?”

“Galvenā tikai liekas šerpa, bet sirdī ir labestīga. Turklāt amputētais slimnieks patiešām nomiris.”

Jau kuro dienu guļu un ēdu saturīgas viras, biežputru, maizi, maizi... Veidenbaumam taisnība: “Katrs pats sev tuvākais, un vēders kungs visaugstākais.” Visvarenais tirāns vēders vairs nediktē manu domu gaitu, nenomāc iztēli. Atgriežas cilvēcīgas jūtas, mostas vēlme redzīgāk skatīties pasaulē. Vējš atnes taigas elpu, sulīgas, pirmatnīgas dzīvotgribas pilnu.

Ja vēl nesen lielā bada laikā būtu ticis pie šādas bagātības, diez vai visu neizdalītu. Briesmīga sajūta – būt paēdušam izsalkušo vidū. Te uzturs

saturīgāks, ir iespēja piepelnīties. Daži meistaro rotaļlietas. (Naži nedrīkst būt, ja uzraugs pamana, atņem.) Citi šuj un lāpa, pat ada. Sakarus ar ārpusauli uztur pusbrīvie, kam sods iet uz beigām un izsniegtas caurlaides. Dienā viņi drīkst brīvi grozīties pilsētā, naktis jāpavada aiz drātīm. Dažkārt pusbrīvie sarunā ar sargiem un paņem līdzī kādu pie jaunbūvēm vai remonta darbiem. Alga – pusdienas un maizes šķēle.

Mūsu barakā gandrīz visi politiskie vai tiesāti gadījuma dēļ, parasti saimniecisku nenormālību upuri. Šeit atvesti, lai nenomirtu badā. Dienas noslēdzam ar vakarēšanu. Nāk tautieši no visām barakām. Mums, Kurzemē saņemtajiem, dots nosaukums – speckontingents. Tiesāti neesam. Neziņa satrauc. Katordznieks, lai cik bargs būtu soda mērs, skaita nedēļas, dienas un stundas. Zilējam kafijas biezumos. Avīzes izķer pīpmaņi. Pārspriežam redzēto, dzirdēto, pārdzīvoto, runājam par priekšniekiem, uzraugiem. Kur krievu bezgalīgā labestība, kuru pazīstu no Tolstoja, Dostojevskā romāniem, Puškina, Jeseņina dzejas?

Īstie bandīti – slepkavas, zagļu vadoņi, izvarotāji – lēģerī veido “aristokrātiju”. Tie no ārpuses saņem visu, ko vēlas. Uz mums skatās nicinoši:

“Muļķi, aiz drātīm tikuši, paši nezina, par ko. Es piecus nožmiedzu, duci bābas nostrādāju, tad tu esi vīrietis, cilvēks. Jūs te nosprāgsiet, mani izpirks.”

Bieži lādas, ka iekrišanas brīdī par maz naudas bijis vai neatradis īsto, kam “iesmērēt”. Sadzīvē viņi nav bīstami. Ar sikām zādzībām nenodarbojas. Ja neaiztiek, pie rīkles neķeras.

Neorganizētie noziedznieki, saukti urkas, ir jaunieši, pat pusaudži, Staļina mazbērni. Latviešus neieredz. Mēs viņu acīs esam fašisti, kaujami un bendējami. Pie fašistiem pieskaita arī miličus un tiesnešus. Tos iznīdēs tēvs un skolotājs, uzcelš komunismu. Krievu kultūra pārņems pasauli, varēs zagt, cik patīk. Politiskos un gadījuma dēļ notiesātos dēvē par mužikiem, cenšas tiem nozagt pēdējo lupatu vai maizes garozu.

Mūsu noslēpums atklāts. Miegā jūtu spēcīgu rāvienu, noveļos uz grīdas. Eidis un citi augšā. Trīs urkas laiž vaļā ķekas. Rāvuši auklu, kurā karājās mahorkas maisiņš. Aukla izturējusi. Maisiņš gandrīz tukšs, ja būtu atklāta nesenā bagātība, nākamajās naktīs sekotu nežēlīgs uzbrukums.

Eidis norūpējies, visu laiku ēdot manu maizi. Mierinu:

“Bez tava padoma un palīdzības man kažociņu noblēdītu. Šitādā tirdzniecībā esmu kā pīle uz ledus.”

Eidi tas neapmierina. Mēģināšot ko darīt. Nākamajā vakarā atnes divus biežpiena plācenīšus.

“Kur tos ņēmi?”

“Neprasi runcim, kur krējuma pods.”

Helmuts noskatījies: iejaukta sievietē – virtuves darbiniece. Kad Eidis mana, ka mums viss skaidrs, nopūšas:

“Ja manas lepnās dāmas redzētu, kādu raganu es te spaidu! Neko darīt – biezputriņu gribas, bučo raudādams.”

Komisija. Pieprasījums pēc darbaspēka dzelzceļa būvē. Daudzus izraksta, arī mani.

Eidis paliek. Ko viņam padarīsi?

Lēģeru čaula līdzīga kā ola olai. Kodols dažāds. Katordznieku liktenis vietējo varas vīru rokās. Mūs sagaida darbu vadītājs Fjodorovičs. Visai cilvēcīgs. Lūdz (mūs lūdz!) strādāt uzmanīgi, rūpīgi. Nevīžība un paviršība var izraisīt smagas dzelzceļa avārijas. Mūsu brigadieris bijis Rīgā būvuzņēmējs. Brigādei uzdevums stabilizēt jaunceltā dzelzceļa līniju. Pacelt un stiprināt nosēduma vietas, novērst paplašinājumus. Mainīt bojātās sliedes.

Negals ar moskītiem. Lielāki par knišļiem, mazāki par odiem. Dzēlumi svilina kā nātras. Uzbrūk viņņveidā. Neaizsargātu cilvēku var novest līdz mokpilnai nāvei. Maucam galvā tīkliņus kā dravnieki, pie bitēm ejot, rokas noziežam ar vazelinam līdzīgu ziedi. Vakaros un naktīs baraku durvis jāvirina uzmanīgi.

Brigadieris mierīgs, ar redzīgu saimnieka skatu. Cilvēki sastrādājušies, saraduši. Otrajā brigādē brigadieris Agāpovs, ārēji nedaudz atgādina Musolīni, bijis augsts varasvīrs, iekritis par kādu afēru. Gaidot amnestiju, gatavojoties par darbu vadītāju tikt, savējos izdzen, pārcenšas.

Maize cilvēcīgāka, vira garšīga, tomēr par maz. Izsalkums atkal klāt. Kādēļ esmu padevis ražens augumā? Sīkajiem, kalsenajiem vieglāk. Katra ķermeņa šūna brēc pēc barības. Kažociņu esmu apēdis. Cita nekā pārdodama nav. Atliek atcerēties laimīgās dienas, kad Eidis nāca, zem krekla maizes riku paslēpis. Vai pasapņot par smaržīgajiem kukuļiem, ko māte vilka no lielās krāsns. Vai par māsas galdā celtu kūpošu biezputras bļodu. Labi, ka vismaz soda deva – 350 gramu nedraud. Agāpovs saviem paredzēja, Fjodorovičs atsauc.

Mums ir savs kultorgs. Sīks vīrelis ar augstu paceltu degunu un varen platiem zelta uzplečiem, iesauka – Cukurgailītis. Ņemas mums prātus apskaidrot. Pacel, nomestu konservu bundžu, rāda uzrakstu “MADE IN USA”:

“Pa amerikāniski uzrakstīts. Jūs domājat, mēs ievadam no Amerikas. Nē, mēs tās sūtām Amerikas bezdarbniekiem un trūkcūcietējiem.”

Smaga darbadiena. Šteidzīgi jāizlāpsto vairāki šķembu vagoni. Liņā. Pārņākam, nododam drānas žāvētavā. Ejam vakariņās. Uz skatuves (ēdamtelpa vienlaicīgi arī klubs) dīvaina parikte. Kā linu smalcinātājs, abās pusēs pamatīgi kloķi. Būs kino. Mēs piekusuši, virsdrēbes žūst, liekamies gulēt. Atskrien Cukurgailītis, varen pikts. Aiz viņa Agāpovs:

“Sliņķi, sabotieri! Padomju kultūra nepatik! Fašistu kultūru gaidāt? Gribas redzēt, kas pēc piecām minūtēm vēl būs šeit!”

Mēs neesam uz buntošanas, iesim arī paskatīties. Cukurgailītis izsauc priekšā visus brigadierus. Agāpovs, pateicoties par necerēto laimi baudīt kinomākslu, apsola visu vārdā celt darba ražīgumu par 10 procentiem. Iet vaļā. Divi tēvaiņi griež atspērušies. Parikte čīkst un pīkst. Reizēm cilvēku apveidi uz ekrāna velkas kā gliemeži, tad drāžas un lec kā gaisā pasisti. Skaņu nevar saprast. Kinomehāniķi pusklieģšus stāsta, kas notiek. Pa vidu resgalīgu vārdu birums ar saucieni:

“Man pietiek, nāks kāds griezt vai ne?”

Dienas viena otrai līdzīgas. Pie izsalkuma nemūžam nevar pierast. Tikpat skaudri nomokošs kā pirmsākumā. Atkal kļūstu kaulaināks, nogurums, domu un jūtu apsīkums.

Pārrunu lokā redzamākajā vietā uzmanības centrā: virtuve un maizes noliktava, kur katru dienu gatavo devas. Ja neizdodas uzreiz nogriezt pareizo svaru, to papildina ar piegriezumumu, ko piesprauž ar koka tapiņu. No rīta brigadierī saņem paplātes ar maizi visai brigādei un nes uz virtuvi. Pamanīts, ka kāds brigadieris pa ceļam aplasa piespraudumus un paslēpj kabatā. Viņu gandrīz nosita.

Maizes noliktavā saimnieko kazahs ar iesauku Bonza. Deguna vietā viņam neliels izcilnis ar diviem caurumiņiem. Acis manīgas kā kaķim. Par palīgu izraudzījis jaunekli no blakus brigādes, ko bagātīgi baro. Bonzam ir niķis uz mīkstiemi puikām.

Agāpovs pārcelts uz citu lēģeri par darbu vadītāju. Fjodorovičs jau sen gribējis tikt no viņa vaļā.

Tuvojas katastrofa. Uz sliedēm izvietojam dežurantus ar brīdinājumu zīmēm. Mainām sliedi likumā, esam pie pēdējā savienojuma. Dežurants saulītē aizmidzis, vējš zīmi nogāzis, tuvojas milzīgais amerikāņu tālbraucējs. Vajag stiprus nervus, lai nevilcinoties izdurtu bultu un sagrieztu uzgriezni. Puišiem tas izdodas, abi aizlec pēdējā sekundē, un gigants aizripo laimīgi.

Lai gan netālu Ohotskas jūra un Klusais okeāns, valdošie kontinenta vēji nosaka klimatu. Saulei lecot, tūliņ silts, pat karsts, norietot vēss. Laiks liecas uz rudens pusi. Bērzos pirmās zelta monētas.

Jautājam vecākajam ceļa meistaram, kas te pēc soda izciešanas izsūtījumā mīt jau desmit gadus, vai tiesa, ka zem katra gulšņa guļ cilvēks.

“Ne gluži, pa trim četriem gan. Kas tagad vainas lēģerī. Tolaik ar priekšniecības ziņu uzkundzējās bandīti. No ēdiena paņem, kas tīk. Darbavietā plāpā pie ugunsкура. Ja kāds strādnieks apstājas, ar nūju pa muguru. Bieži nosita pavisam. Liķus savāc bandītu rokaspuīši. Lai neaizvestu kādu vēl dzīvo, sargs pie vārtiem ar koka veseri sašķaida galvaskausu. Mirušos sasviež rudenī izraktā bedrē. Naktī bandīti virtuvē cep un vāra. Tuvumā neviens nedrīkst rādīties, tūliņ ar pagali pa galvu. Pavasarī bedres aizracēji redz, ka liķiem nogriezti kāju un roku muskuļi.”

Braucam pabeigt pievedceļa tilta betonēšanu. Sals nāk virsū, darbs nepārtraukts divās maiņās. Būvlaukumā uguns un dūmi kā elles dibenā. Uz lielām skārda plāksnēm ber granti, to jauc ar cementu un ūdeni, apakšā kuras uguns. Tas silda, bet, tačkojot javu uz būvbedri, aprauj salts vējš.

Vakarā kā viesulis iedrāžas galvenais darbu vadītājs — mūsu Agāpovs — ar nūju rokā. Lādās, ka par maz padarīts. Grūsta, rausta vīrus, kas piesēduši sildīties. Iejaucas mūsu brigadieris:

“Ko ārdies? Cilvēki desmit stundas strādājuši, neēduši, noguruši.”

“Valsts jūs apgērbj, valsts jūs pabaro. Sabotāžu taisāt! Es tevi pazīstu, tu — vecais latviešu vepri. Es tev rādīšu, fašistu bandas firer!”

Atvēž nūju sitienam, puīši to satver un iemet ugunī.

Sardzes priekšnieks sauc, lai lasāmieš ātrāk prom. Nākamā maiņa — krimiķu brigāde stāv aiz vārtiem.

“Rīt jums ādu nomaukšu!” Agāpovs kliedz pakaļ.

Mūsējie dzirdējuši maiņas brigadiera sarunu:

“Lai tas ērzelis tik pamēģina tā trakot ar mums. Politiskie jau tādi jēra līpas.”

Otrā rītā būvlaukumā satraukums. Agāpovs pazudis. No nakts maiņas desmit cilvēkus pa vienam ved būvlaukumā, lai parāda, kur pēdējo reizi viņu redzējuši. Pēcpusdienā virsnieki aizbrauc. Jautājam darbu vadītājam:

“Kā ar izmeklēšanu?”

“Veltīga. Viņiem savi likumi. Palaidīsi muti, zaudēsi galvu.”

“Varbūt kur pēkšņi aizbraucis?”

“Kur nu. Uz Oktobra svētkiem apsolīta amnestija, prēmija par tilta būves priekšlaicīgu beigšanu. Tādēļ lida vai no ādas ārā. Pamatīgu kāvienu viņš bija pelnījis, bet iznāca par traku.”

“Kur liķis?”

“Kas to zina?” Un domīgi skatās uz būvbedri, kur, galveno balstu betonējot, gāžam javu un akmeņus. Patiešām, veidņus noņemot, liķi atrada.

Naktis sals. Lapas birst ātri. Amūras taigai nāv Latvijas rudens krāšņuma.

Garām braucis augsts priekšnieks. Uztraucies, ka perons un uzbērums nelīdzeni. Sals jau zemi sastindzinājis. Divas brigādes ar cirtņiem un laužņiem ņemsies pus mēnesi. Pavasarī to paveiktu pāris dienās.

Vienā naktī pasaule kļūst balta. Priedēm apaugusī krauja izskatās kā sprogaina jēra mugura. Atkušņa šejienes ziemei nav.

Dibenu skatītāju komisija. Mani paknaiba un atķeksē sarakstā. Tas nozīmē – uz atpūtas lēģeri.

Šeit daudz pazīstamu. Nekādas skaidrības, vēl arvien esam speckontingents. Ukrainā un Baltkrievijā masveida apcietināšanas akcijas. Spriedums desmit, piecpadsmit gadi. Par politiku tiesātos parasti no lēģera izved ar kājām pa priekšu. Saasinās Rietumu un Austrumu attiecības. Kas notiks ar mums? Kur skatīt gaismas staru?

Gulēt var visu dienu, bet izsalkuma lietuvēns gultā žņaudz vēl niknāk. Naktī pamostas tik briesmīga ēstgriba, ka varu pirkstiem galus nokost.

Alfrēds sadrūmis visu dienu. No rīta piecēlies nevienu nepazīst.

Ārsts brīdina:

“Grebiet karotes, izgrieziet vāverītes, runājiet, staigājiet, tikai neguliet gultā un neskatieties vienā punktā!”

Agronoms Vilis risina sarunas par savu sirdslietu – zirgiem. Un par draugu Jāni Jaunsudrabiņu. Es stāstu par literatūru. Rainis un Skalbe, Blaumanis un Zīverts, Fricis Bārda un Edvarts Virza, Veronika Strēlerte un Aleksandrs Čaks atnāk pie mums pār tūkstošiem kilometru tāliem Krievijas sniegu laukiem. Stāstot vai pārdomājot nākamajā vakarā sakāmo, pāreju citā pasaulē, kur izsalkuma lietuvēns līdzī netiek.

Lēģerim blakus liela noliktava un maizes ceptuve. Kad pievedums, jāiet izkraut. Labi ieplānojam kabatu sistēmu, kampjam katrs, cik varam. Atpakaļ nākot, pie vārtiem sargs apčamda. Laimīga diena, kad dežurē labie čamdītāji. Ar miltiem un putrainiem viegli. Tad naktī uz krietni sakurinātās metāla krāsns burbuļo konservu bundžas. Svētki.

Amūras lašus samet vagonos kaudzēs, sālītus, uz pusēm pāršķeltus. Pa gabaliņam iebaudām uz vietas darbalaikā. Kad tiesā visu, aiz slāpēm vai gals klāt. Pusmēteļa krūšu kabatai pretī izplūkajam vati, tad mazas šķēles tikpat kā nemanāmas.

Mūs abus ar kaimiņu sūta vagonā padot rīsa maisus. Stūķējam biksēs iekšā. Rīsi nenolobīti, akoti grauz un duras ciskās. Josta briesmīgi grauz vēderu, bikses slīd uz leju, stilbi sūrst, jākustas uzmanīgi, lai neradītu aizdomas. Bēdu stāstam laimīgas beigas. Meistars Alberts sameistaro rīvi atlobīšanai, un esam tik bagāti, ka ar pāris putras karotēm varam pacienāt visu brigādi. Mātes iemācīto bausli “Tev nebūs zagļ” aizvieto katordznieku

morāle "Valsts apzog mūs, mēs – valsti". Tomēr zogam produktus, kas domāti mūsu likteņa biedriem. Bet mūsu kabatas ir piliens jūrā pret to daļu, ko pievāc dažādu rangu priekšnieki, noliktavas strādnieki, dzelzceļnieki.

.Bads klāt, kad pievedumu nav. Guļvietas kaimiņš, lauksaimnieks no Kurzemes puses, no rīta pamodies kavējas atmiņās:

"Sieva parasti cēlās agrāk. Kad izgāju, ķēķī burzguļoja lielais pods. Būtu tik gara roka, ka varētu tagad kādu cūku kartupeli izzvejot."

Savstarpēji sazinoties, skaitām, cik vergu aiz restēm Staļina impērijai. Sanāk ap 30 miljoniem.

Mūsu Šveika – Koļas – odiseja sākusies ar pirmo kara dienu. Ne reizes nav izšāvis, daudzkārt mainījis lēģerus. Pats nesaprot, kas ar viņu notiek. Dzīvojis Polijā Baltkrievijas pierobežā, iesaukts Polijas armijā, bikses un cepuri pielaikojis, svārkus nav paguvis. Vācieši klāt: "Rokas augšā!" Pēc Hitlera un Staļina vienošanās gūstekņi, kas iesaukti no Krievijai pievienotiem apgabaliem, jāizdod. Koļa no Hitlera lēģera uz Staļina lēģeri. Tur krietni izfiltrēts, tad ieskaitīts sarkanajā armijā. Aizsūtīts uz robežu. Atkal vācieši klāt, atkal aiz drātīm – un uz Kurzemi tranšejas rakt. Tagad Koļa mūsu pulkā. Ne miligramu ēdamvielas nelaizām zudumā. No azaida bļodiņas pēdējo pili iekratām karotē. Koļa rīkojas veicīgāk: izslauka bļodu ar pirkstu un nolaiza. Rokas mazgā tikai pirtī. Deviņi pirksti brūni, labās rokas rādītājs balts.

Tuvojas Ziemassvētki. Eglīte sagādāta. Izpušķota ar pelēcīgiem vates kušķiem. Alberts no konservu bundžām izlocījis lukturišus sērkociņu kastīšu veidā. Sameklēta petroleja un auduma vīle par dakti – svecītes. Kopējs svētku azaid: rudzu miltu biezenis, rupjmaizes sausiņi. "Klusa nakts, svēta nakts". Sēžamies sapņu kamanās un braucam tālu, tālu.

Pēc Jaungada daudzi aizbrauc, arī Vilis. Tiekamies un šķiramies. No dzimtenes un mājām atrautie jūtam dvēseles sasaukšanos. Sveiki, Dievs zina, vai tiksimies.

Viena pēc otras pienāk ziņas par tiem, ko satiksim tik veļu takās. Pusbads dara savu, vēl neziņa par rītdienu, par tuviniekiem, dzimtenes ilgas. Svētku laikā aizgājis Augusts. Pirmajos mēnešos bijām kopā. Kluss, strādīgs, reizēm kopīgi cerīgas vēstis gaidījām. Arvien pieminēja trīs mazas dvēselītes, kas tagad bāreņos. Tēva kaps tālu, tālu.

Iekļūstu ūdens smēlējās. To parasti ved ar zirgu no avota. Šeit aka – šķērsbalķis ar diviem kloķiem un prāvs spainis troses galā. Divi griežam, trešais noķer spaini, izlej ūdeni koka silē. Ir ko pumpēt. Pastarpām jāatcērt sile, kas acu priekšā apledo. Par to mums priekšroka uz viras pārpalikumu. Kad izsniegta pēdējā porcija, pavārs izsauca. Pirmais ir vecais Miltiņš. Viņš

te jau ilgi ar mazu pinkainu zirdziņu aizved to, ko mēs atstājam tualetēs. Saucam kulturāli – asenizators. Otrā vieta mums. Tad tie, kas lūdzas. Parasti gan pavārs nepielūdzams. Klaks, lodziņš ciet.

Vakarēšanas turpinās. Atvests ģeologs Haralds – mans ceļabiedrs. Zinātnieks vārdos skops, runā precīzos teikumos. Cik katordzniekam iespējams, apsvēris redzētā ekonomiskos aspektus: kādus minerālus slēpj Amūras kalni, kā izmantojama straujo upju enerģija, izvēršama papīra un celulozes rūpniecība neizsmeļamu mežu bagātību apgabalā. Uztrauc jautājums, kāpēc nav izvērsta lopkopība auglīgo ieleju plašajos zāļu laukos. Saimnieka galvu, strādīgas rokas un – zeme, kur piens un medus tek. Būtu. Bet kā ir? Mēs, baļķu nesēji un tiltu cēlēji, esam nolemti mokpilnai nāvei pusbadā. Brīvie pilsoņi skaita kumosus, vai pietiks līdz nākamai kartīšu devai. Bērniem paredzēto pienu dažkārt nesaņem mēnešiem ilgi. Zīdaiņus baro ar drānā ievīstītu maizi un tēju, ārsts raksta receptes uz bērza tāsīm.

Cilvēki, cilvēki, kur palicis saprāts?

Pienāk mana kārtā atgriezties ierindā. Iedala celtniekos pie jumta skaidu griešanas. Tehnika: ar rokām velkama likste ar iestiprinātu griezēja asmeni. Izejmateriāls – skaldītas, abpusēji tēstas apšu šķīlas. Tās apsilda karstā ūdenī, tad sākas ražošana. Trīs vīri. Pirmais likstes galā: viena kāja uz priekšu vienu soli un atpakaļ, otra uz vietas. Otrs stāv un spiež ar abām rokām. Trešais ar labo roku noņem gatavās skaidas, ar kreiso palīdz stumt. Blakus divi zāģeru pāri gatavo dēļus. Viens apakšā, otrs augšā vienmērīgi ritmā svaida lielo zāģi.

Sals pieturas, bet pusdienlaikā saulīte kļūst mīlīgāka. Skaidu saražots diezgan, jāiet jumtu klāt. Sākas nedienas. Naglas esam gatavojuši paši, sacērtot sarūsējušas troses. Cimdi mums šūti no veciem vataiņiem. Kā ar tādiem satvert, atlocīt “naglu” un iesist jumtā, ja sals nereti pārsniedz divdesmit grādus? Skaidu pakas strauji sarūk. Sasalušās atdalot, lūst katra otrā.

Tiek ievesti japāņu karagūstekņi. Būvlaukums piebirst ar maziem zaļgandzeltenās drānās tērpiem vīriņiem, mūsu dižākajiem līdz padusēm. Kuplo ādas cepuru nolaižamajām ausīm vēl viena maza austiņa telefona klausulei. Katram latvietim vienu japāni norīko par palīgu. Kas mēs paši par amatniekiem? Visā brigādē viens meistars, kas mūrē krāsnis un lādas:

“Kieģeļi sasaldēti, nav apdedzināti, pārsitot spīd ledus kristāli.”

Pārējie japāņi palīgdarbos. Viņi nesteidzas. Divi garina baļķus. Apsēdušies sniegā, velk šķērszāģi: līgo, līgo. Darbu vadītājs sabar, uzklīdz, mazie vīriņi skatās uz augšu un smaida:

“Dā, dā, nataļnik, bistra, bistra.”

Un ligo tālāk. Smaids pie katra vārda. Ja pasniedz skaidu vai naglu, nekad neaizmirst "paldies". Kurpēs lielais kājas pirksts atdalīts, šķelti nagi kā kazai. Ēdot irbuļus tur vienā rokā starp pirkstiem, izknābā rīsu katliņu ātrāk kā ar karoti. Vienreiz pusdienā atvestais biezenis tik šķidr, ka irbuļos neķeras. Jānāk pie mums karotes aizņemties. Nedzird viņus savstarpēji strīdamies, sūdzamies, uzkliežam. Daži ar briesmīgu akcentu runā angļiski. Viens no Mandžūrijas ciešami buldurē krieviski. Kad Cukurgailītis jautā, vai dzelzceļu japāņi ir redzējuši, — "Neesam, neesam," uzrunātais smaids, smaids.

Nelaieme. Lūst sastatnes. Māte veltīgi gaidīs savu auklējumu — mierīgu, strādīgu puisī no Smiltenes puses. Atnāk darba drošības inženieris, izbijis lēģera priekšnieks, nodzēries. Sastatnēm izmantoti aizpuvuši dēļi, neskatoties uz kokmateriālu pārbagātību.

"Kas par to, ka viens pagalam? Viens fašists mazāk. Gan saķers citu viņa vietā."

Līķi apmazgājam tukšā noliktavā. Ejam ar Emīlu pēc tīras veļas. Stāstām noliktavas pārzinim, kas noticis. Emīls grasās asiņainos drēbju gabalus mest krāsnī. Pārzinis kliedz:

"Nekādu veļas dedzināšanu, ne pūdešanu! Nomet to pie mazgājamiem un lasies!"

Emīlam smaga roka, grieķu romiešu cīņās startējis. Pagrābj ar kreiso sīko vīreli aiz apkakles, labo dūri piespiež pazodei:

"Muti ciet, lupatu veci, un veļu galdā!"

Paklausa. Skrien pakaļ un sauc, lai uzraugi aiztur. Nāk Cukurgailītis, šoreiz mūsu pusē:

"Labs strādnieks bija, viņš to ir pelnījis."

Pavasaris nāk strauji, taiga sazaļo. Nemitīgo izsalkumu palīdz mierināt baumas, kas ceļas un plok viņņveidā. Kāds saklausīts cerīgs vārds, nez kur dzirdēta ziņa mūsu iztēlē paver ceļu uz dzimteni. Palaidīšot no lēģera brīvā izsūtījumā. Šo domu uzņem dažādi:

"Tad uz drīzu mājās braukšanu nav ko cerēt."

"Izsūtījumā uz daudziem gadiem."

"Uz mūžu."

"Uz brīvām kājām tomēr cerība biezāku maizes riecieni nopelnīt." Šoreiz baumas nav bez pamata, atbrīvošana sākas. Sauc grupās pa pieci seši, ved uz Pivaņu, kur gaida jaunais saimnieks. Dokumentus nedod — pietrūcis papīra. Mūsu āda cenā, visur pieprasa "tos no latviešu lēģera". Neesam iemācījušies slinkot. Kādu rītu drošības dienesta pulkvedis atlasa trīsdesmit stalta auguma puisus. Lēģera vataiņus nomaina karavīru tērps

ar ziliem uzplečiem. Marš uz "baložu būdām"! Ar vienu soli no katorgas uz drošības dienestu. Te gan viss ir iespējams. Krimiķi lādas:

"Atkal fašisti ar šautenēm staigā."

Esam palikuši četrdesmit, liek savākt mantiņas, pārsūtišot, lēģeris jāatbrīvo. Pie vārtiem priekšnieks izsauc trīs, arī mani. Jāpārnakšņo tepat, rīt vedīšot uz atbrīvošanu. Vārtus noslēdz, sargi no "baložu būdām" aiziet.

Skriešus uz "svēto vietu" – uz virtuvi. Ne putraimu neatrodam. Trauki tīri izberzti. Pirtī sadabūjam ziepju gabalu. Sakursim, nomazgāsimies. Jūlim cits plāns. Stūrī sētas stabi sapuvuši, var izlīst. Noskatījis agro kartupeļu lauciņu. Iebilstam, ka iekulsimies nepatikšanās. Jūlis paliek pie sava un atgriežas ar pilnām kabatām.

Būs svētki. Nomazgāsimies, uzkodīsim. No kartupeļu katla nāk dīvaina smaka. Laikam tīrot tas berzts ar pulveri. Piegārša, sāls nav ne kripatas, bet mūsu vēders nav grāmata. Drīz sākas – pārmaiņus. Divi guļ, trešais uz to vietu, kur ķeizars ar kājām iet. Tā visu nakti.

No rīta ar steriliem vēderiem gan no iekšpuses, gan no ārpusē soļojam brīvībai pretī.

Sagaida vīrs pāri pusmūžam – veikalvedis Ivans Semjonovičs, esmu norīkots pie viņa par naktssargu. Neliēkas slikti, magazīnas žurka badu nemirst. Priekšnieks atstāj patīkamu iespaidu. Braucam kilometrus piecdesmit. Jautāju, kādēļ tik tālu meklējis darbinieku.

"Kāda te tauta – bijušie katordznieki, neņemšu jau āzi par dārznieku."

"Ne tikai nelieši aiz drātīm."

"Kur nu! Lēģeros Krievijas vislaunākie un vislabākie cilvēki. Izšķirojas pēc tam. Īsts krievs nepametīs dzimto pusi. Kā no elles ārā, aizbrauc. Paliek salašņas un blandoņas."

"Un jūs?"

"Man vēl divi izsūtījuma gadi."

Prasu, cik darbinieku būs. Semjonovičs paceļ divus pirkstus.

Esam galā. Mazs ciematiņš pie stacijas, līdzīgs tam, ko uzcēlām. Divas lepnākas mājas priekšniekiem, divas barakas, laidieni individuālo māju – būdu. Visas pavirši saslietas, nesakoņas. Lēģeris ar japāņu karagūstekņiem. Sīka saliņa taigas okeānā, pie dzīvības maģistrāles dzelzceļa piespiedusies.

Veikaliņš uzkalnā ciema malā – necila baļķu guļbūve ar nelielu noliktavu. Jādzīvo bēniņos, jāšūn katru nakti. Ieroči – cirvis gara kāta galā un kalēja kalts duncis, šaujamos neuztic. Bēniņos pakārts slīdes gabals, nolikts lauznis, ar ko celt trauksmi. Par rokasnaudu saņemu maizes klaiņu. Vesels klaiņš maizes! Pirmā nakts. Dzelzceļa stīgu attīrot, sakrauti sausi celmi. Kurinu

uguni, uzduru iesmā maizes riku, sildu un sukāju iekšā. No rīta Semjonovičs jautā, kas palicis brokastīm, es plātu rokas. Iedod jaunu pusklaipu un glāzi cukura. Man svētki katru dienu, katru nakti. Baudu laimi – būt paēdušam.

Rīta cēlienu noguļu. Semjonovičs modina tikai pieveduma reizēs. Pēc pusdienas, kad vairāk pircēju, piensu preces. Uzzinājis, ka protu rīkoties ar skaitļiem, Semjonovičs aicina palīgā tirgoties. Noliktavā spirta balons. Tā komerciena pasakaini augsta. Vakar Semjonovičs ievilka no tā pilnu pudeli. Šodien vīram iet grūti. Skatās man acīs pavisam nelaimīgi:

“Patirgo kādu stundu. Man galvu plēš pušu.”

Pēc šīs reizes nereti atstāj veikalu ar visu kasi manā ziņā. Par to maizi varu ēst, cik tīk. Manai kartītei talonu griežot, Semjonovičs sver dubultnormu, reizēm iemēro cukura glāzi. Pa nakti viņš cukura maisiem pa vidu liek ūdens spaini.

Jūtu, ka no badakāša pārvērsos par cilvēku. Pagājušajā ziemā, kad, vagonus lādējot, bikses piestūkēju ar rīsiem, sirdsapziņa klusēja. Ja tagad paņemtu konfekti vai kapeiku no kases, tā kliegtu.

Lēģeros arvien tuvu bija interesanti, labi, gudri tautieši, tomēr bieži asi pārdzīvoju, ka vientulībā varu būt tikai īsu brīdi pirms aizmigšanas. Nu esmu viens katru nakti zem zvaigznēm. Debesis samācas reti. Bada aptumsams atkāpjas, domāju domu domas.

Uz kuru pusi Latvija? Zvaigzne simtgadīgas egles galotnē ir mana ceļa zvaigzne. Iejūdzu sapņu zirgus Greizajos Ratos un braucu.

Ar ietinamo papīru veikalā trūcīgi, paņemu kādu lapu un mēģinu pie ugunscura rakstīt. Pienāk Semjonovičs un jautā, ko darot. Otrā dienā atnes vecu kantora grāmatu, kur daudz brīvu un puspierakstītu lapu. Tik daudz ko teikt. Veidojas sentimentālas rindas.

Pie mazas, sīkas liesmas
Es sirdi sildu un delnas
Un aizmirstu badu un briesmas,
Un naktis, tik saltas un melnas.

Vēl gurdumā kad acis veru,
Mans sapnis pieder tai.
Tas avots, kur spēku dzeru,
Ir ticība Latvijai.

Kad kartītes izpirktas un jauna pieveduma nav, eju klaiņot pa taigu. Pirmatnība. Koki un krūmi, puķes un zāle satrūd turpat, kur uzdīguši. Dzīvība un nāve vienuviet dzīvo gadu tūkstošiem. Semjonovičs, uzzinājis

par maniem klejojumiem, piekodina uzmanīties. No vilkiem, lāčiem? Nē, lāči šai pusē neesot manīti. Vilki cilvēkiem uzbrūkot tikai lielā izsalkumā ziemā. Bet zem plānas virskārtas klintīs esot plaisas. Esot arī lieli vītenaugi, tajos iemaldījies, cilvēks tā sapinoties, ka ārā saviem spēkiem netiekot. Satiku tikai mazos burundukus. Atradu mežābeļu birzis, tulpju pļavas. Sirmo bērzu červeļainie stāvi aizved mūsmājas āpšu kalniņā, egļu skuju pieskāriens — Dikļu gāršā. Taiga — noslēpumaina, mežonīgi skaista meitene nāk un aiziet man garām. Neapstājas. Es arī ne.

Taiga, taiga bezgalīga,
Kas gan tevi pārskrīet spēj?
Pagurst žigla bezdelīga,
Norīnst sīvais austrumvējš.

Taiga, taiga bezgalīga,
Katordznieku darbalauks.
Skarba tu un pirmatnīga,
Tomēr žēlsirdīgs mans draugs.

Zari aizklāj saulei kvēli,
Avots vēsu veldzi sniedz,
Kad pat melnas maizes šķēli
Vergu tirgotāji liedz.

Mirkli atpūsties kad raugu,
Akmens galvu pieglauz klāt.
Un ar to kā vecu draugu
Gribas kļu su parunāt.

Dārgo spirtu pārķ reti. Šad tad veikalā iemaldās vīna kastes, ko izķer momentā. Izlīdzas ar pašdarbību. Kandžas aparāti vai katrā mājā. Skaties tik, nāk atkal kāds, pie smilgām turēdamies. Apstājas pie manas uguns un piedāvā no pudeles. Pamēģinu vienreiz. Viņam lieli smiekli, kā es rīstos, šķaudu, slauku asaras.

“Tas ir sibirjaks, tam vajag stipras iekšas.”

Katru sestdienas un svētdienas vakaru, dažkārt arī darbadienās kādā sādžas stūrī urina ermoņika. Jo vēlāks, jo skaļāk iet vaļā danči un dziesmas. Ap pusnakti kliegzieni, stikla šķindas. Daži metas bēgt, daži pakaļ. Sētas zediņi un malkas pagales iet pa gaisu. Veikals ir vienīgā satikšanās vieta, kur dzird atbalsis par notikumiem šajā mikropasaulītē. Bieži sievietēm sejā zilumi, vīrs svētku reizē tā smagāk apmīļojis. Kaušanos zēni pārsprīez kā futbola maču, kaut arī saruna beigtos ar jautājumu:

“Kad būs bēres?”

Nežēlo par atraitni tapušu sievu vai brūti. Dabūs citu, vīriešu netrūkst. Par apcietināto slepkavu nav ko uztraukties — tepat aiz drātīm aizliks, cik tur daudz slīktāk kā ārpusē. Par slepkavību četri līdz seši gadi, bieži amnestijas.

Pasarg, Dievs, no politiska panta. Tad esi pagalam — desmit, piecpadsmit gadu. Apžēlošanas lūgumus pirmā instance iemet papīrgrozā. Par amnestijām nesapņo.

Ārpusaules iespaidus pārcilā reti. Mani parasti neievēro. Dažreiz jautā, kur atrodas Latvija. Uzzinājuši, ka nesen esam iekļauti Padomju Savienībā, apgalvo, ka nu tik sāksies īstā dzīve. Staļins visām tautām sniedzot brālīgu roku, nesot gaismu, kultūru, labklājību. Ja pajautā, kā dzīvojām “pirms tam”, cenšos būt patiess. Sarunu biedru acīs iedegas niknums:

“Vācu propaganda.”

Semjonovičs: “Nekaitini viņus, tā ir bīstama tauta.”

“Melot neiešu.”

“Izvairies no atbildes.”

Pierodu. Tikai, kad dzirdu stāstām, ka kaimiņu sādžā izlaupīts veikals, nosists sargs, sirds nodreb. Tādas ziņas atkārtojas. Semjonovičam nemaz nav bijis viegli atrast naktssargu.

Elektrību ražo vietējā spēkstacija, apkalpo japāņi. Viņu virsnieks labi runā angliiski. Manas ģimnāzijā gūtās zināšanas krietni izbalējušas, bet saprasties varam. Uz ambulanci un pirti eju japāņu lēģerī. Apbrīnojama tīrība.

Rīta snaudu pārtrauc sparīgi kāpņu sitieni pa manu lūku.

“Tautieti, celies augšā!”

Skaidrā latviešu valodā. Sapnis? Nē, sauc otrreiz. Trīs mēnešus neesmu dzirdējis mātes valodu, katrs vārds skan kā mūzika. Elektriķis, braucis līnijas pārbaudīt, atnesis priecīgas ziņas: kārtojot sarakstus pirmajam ešelonam no Komsomolskas uz Latviju. Baumas? Nē, latviešu uzskaitē izdarīta darbavietās.

Lūdzu Semjonoviču steidzīgi sazināties ar kadru daļu. Atbilde: ešelons sakomplektēts, daudzi palikuši. Paldies Dievam, ūdeņi sakustējušies, gan pienāks mana kārta.

Aizrakstīju uz mājām, kad nokļuvu brīvībā. Beidzot atbilde. Vēstule no māsas. Mūsu ģimenes lokā visi karu pārdzīvojuši, bet par daudziem tuviem cilvēkiem drūmas ziņas. Kritis leģionā vai padomju armijā, aizbraucis emigrācijā. Nolādētais karš!

Laiks griežas uz rudens pusi. Mana zvaigzne bieži aiz mākoņiem. Ko tādā naktī lai raksta?

Es zinu — man ir jāiztur.
 Ik rītu atkārtāju to.
 Es zinu — man ir jāiztur.
 Kaut rokas gurst, sirds asiņo.

Ir Staļinzeme liela mīkla,
 Kur miljoni važās smok.
 Tos satur dzeloņdrāšu tiklā
 Un lēni viņiem kapu rok.

Pusbads un smaga darba slodze
 Ik dienas spēku atņem nost.
 Tā paši barojam šo odzi,
 Lai niknāk tā var citiem kost.

Bet aizmirst tie, kas sit un valda,
 Ka katrai varmācībai mērs.
 Reiz beigsies baudu dzīve salda,
 Pār jums lis piķis, dubļi, sērs.

Jau atskan brīves vārdi skarbi,
 Līdz mums pat atskan sauciens tāls:
 Jel mostiet, svēto zīmju sargi,
 Pie tempļa vārtiem kanibāls!

Atved prāvu kartupeļu kravu. Kraujam pagalmā grēdā, rīt tirgosim. Līņā.
 Uguns nekuras, kāpju bēniņos, snauzu. Kas tas? Lejā aizdomīgs troksnis.

“Kas tur?”

Klusums. Pēc brīža rosība. Saucu atkal. Klusums. Ko darīt? Celt trauksmi?
 Varbūt atrāvušies lēģera zirgi, kas tepat netālu ganās. Pārklausījies? Klusums.
 Varbūt nes prom kartupeļu maisus. Rīt nelaieme mājās, kur ņemsim trūkstošos
 kilogramus. Klusums. Iešu tomēr pavērot, lai gan tumša bieza. Katram
 gadījumam grēdai tuvojos ar likumu, atvāžu cirvi. Neko aizdomīgu nemanu,
 maisi gul, kā vakar krauti. Taustu noliktavas logus, veikala durvis. Viss kārtībā,
 kāpju augšā. Mans platais kažoks aizsedz lūku, izdzēš pat tos niecīgos gaismas
 stariņus, kas laukā saglabājas vistumšākajā naktī.

Dīvaina sajūta: neesmu viens. Ķeru cirvi, nav. Spēcīga roka grābj aiz
 pleca. Pie kakla kaut kas salts, sāpīgs, slapja vataiņa piedurkne pieskaras
 sejai. Skaidrs — dzīvot atlikušas dažas sekundes, kaut tik nemocītu.
 Aizsmakusi balss:

“Gribi mirt vai dzīvot.”

“Esmu jūsu rokās.”

Mani runas orgāni darbojas automātiski.

“Man tavu galvu nevajaga, man vajag veikala naudu.”

Norauj kažoku, liek gulties, sasien rokas un kājas, aizsien muti, saiti zem pakauša cieši novelkot. Uzmet virsū kažoku un sauc:

“Guli līdz ritam. Ja celsi trauksmi, nositīsim.”

Brīdi dzirdu tikai asiņu zvanus deniņos, tad sāku domāt, kas noticis. Kamēr gāju apkārt veikalam, viņi uzkāpuši bēniņos, sagatavojušies uzbrukumam. Tagad dzirdu cirtienus, šie mēģina uzlauzt griestus, neizdodas. Tie salaisti no baļķēniem. Sāk apstrādāt veikala durvis. Ko darīt? Bandīti vārdu tur. Piedraudēja nosist, jokot nedrīkst. Trūkst elpas, degunā spraucas kažoka vilna, smacē aizsietā mute. Noslāpšu — tā ir visbriesmīgākā nāve. Aug niknums, ar kāju iespēra, nosmacēt grib, savāks pilnas kabatas ar naudu un aizies. Vai tiešām neko nevaru darīt? Rokas cieši savilktas, notirpušas. Kājas? Ceļgalos saliekta, viegls sējums ap muskuļiem. Par laimi, tuvu baļķēna zars, aiz tā aizmetinātā aukla virzās uz leju. Bandīti atlauž durvis, ieiet veikalā, rauj sērkociņus. Kurpi izdodas nomaukt un izvilkt kreiso kāju no cilpas. Pamazām izlienu no kažoka kā burkāns no dobes. Kampju svaigu gaisu pilnu krūti. Vismazākā lietiņa bēniņos tik pazīstama, ka tumsa daudz netraucē. Stūrī kaste ar atrautu stīpu. Aizbāžu aiz tās saiti. Trieciens pa sliedi un briesmīgs brēciens:

“Palīgā!” (Latviešu valodā!)

Ja viņi metas augšā? Aizspēru ar kāju pieslietās kāpnes. Ciematā kņada, šāvieni. Šaskrien jauni un veci. Durvis aizzīmogo, lietus stājas. No apsardzes atnāk kareivis ar šauteni. Kurinām uguni, gaidām. Kur kavējas ķērājsuņi? Perons apgaismots visu nakti, elektrostacijā dežurējošie neko aizdomīgu nav manījuši. Tātad bandīti iebēguši taigā. Tur tādā tumsā tālu netiksi, sapīsies kā vista pakulās. Viņi ir netālu, suņus uz pēdām — un būs rokā. Uz rīta pusi, kad nolīst lietus, atved suņus, tie pēdas neatrod.

Mani nopratina. Lūdzu parūpēties, lai ātrāk tieku projām, bandīti par iztraucēšanu paldies neteiks.

Inventarizācijā komisija: tirdzniecības daļas inspektors, pārvaldes pārstāvis, Semjonovičs. Inkasents pie mums brauc ik pa trim dienām. Viņam vajadzēja būt nākamajā. Seifa nav. Lielākas summas Semjonovičs mēdza slēpt veikalā tikai viņam zināmās vietās.

Nolaupīti trīsdesmit seši tūkstoši rubļi!!!

Limitēto preču aiznešanai vajadzētu vairākus kamieļus. Laupītāji strādājuši sērkociņu gaismā piecas līdz desmit minūtes. Skaidrs, kam tikusi laivas tiesa.

Atkārtotju lūgumu par pārceļšanu citā darbā. Kamēr sameklēs vietu, nāks kareivis ar šauteni. Kad tas neatnāk, uzvelku kāpnes un sežu pie savas lūkas kā senlatviešu karavīrs. Vienā rokā cirvis, otrā duncis.

Veikala priekšā no džipa izkāpj divi armijas vīri mēteļos bez uzpleciem un sauc mani. Beidzot. Vācu kopā lupatas. Nevajagot.

“Būs jābrauc atpakaļ?”

“Protams.”

Neko nesaprotu. Veselais kreklis un blūze ir izmazgāti. Dodos ceļā briesmīgi noskrandis. Varasvīri spriež par medībām. Man jautā, vai varot sarunāties krieviski. Atbildu, ka ar grūtībām. Pati lepnākā māja Pivaņā. Formāli jautājumi par iepriekšējo dzīvi, laupītāju uzbrukumu. Uz galda inventarizācijas akts. Ko darīt? Ja sāksies prāva, mani paturēs par liecinieku, mūsējie aizbrauks. Zinu, cik vienaldzīgi, ciniski šeit izlemj cilvēku likteņus. Jādara viss iespējamais, lai izmeklēšanu izbeigtu. Jātēlo muļķis. Izmantoju nepilnīgās valodas zināšanas, esmu ar bārdas rugājiem apaudzis, noskrandis, turu vaļā muti.

Dod parakstīt protokolu, ka laupītāju bijuši divi. Neparakstu. Man uzbruka divi, bet varbūt lejā darbojās trešais, ceturtais, piektais. Nakts, tumsa, man nav kaķa acis. Tiek izspēlēta spēcīga kārts:

“Neaizmirstiet, ka esat izsūtītais. Mēs atbrīvojam tikai godīgus cilvēkus. Jūsu liecība ļauj secināt, ka esat saistīts ar bandītiem.”

Turos Šveika lomā. Manu, ka izmeklētājs šaubās, bet aizdomas paliek. Noslēgums:

“Padomājiet, vai jums vēl nav kas sakāms, un ziņojiet man. Kad latvieši kāps vagonos, es vairs nevarēšu jums palīdzēt.”

Eju uz staciju.

“Krustdēl!”

Semjonovičs ar inspektoru vārtu telpā. It kā starp citu, kas un kā. Īlenu maisā nenoslēpsi. Redzu, cik viņi satraukti, kā nomierina mans stāsts. Griežos pie inspektora:

“Man jums lūgums.”

Saskatās ar Semjonoviču, bāž rokas kabatās. Pasteidzos turpināt:

“Gādājiet mani prom no turienes.”

“Labi, tikai šo nakti vēl pārlaidiet.”

Pēdējā nakts. Galva griežas. Ko esmu savārijis? Meloju. Mans tēvs teica:

“Ja cilvēks melo, viņš pārvēršas par staigājošu gaļas gabalu.”

Ja ar meliem esmu aizcirtis ciet ceļu uz dzimteni? Vai mana liecība būs sākums prāvai? Par šejienes priekšniekiem saka:

“Viņi visi ir pērkami, tikai cenas dažādas.”

Inspektors izkultos. Kādēļ es iejaucos? Zemapziņā varbūt želoju Semjonoviču. Ja atsaukšu liecību, būs vēl biezāka putra. Atceros, kā kara laikā, kad visi skraidīja kā galvas zaudējuši, muzikants rāva:

Neuztraucies, neuztraucies,
Sūdos neviens vēl nav nosities.

Kas varēja iedomāties, ka Eduards Rozenštrauks reiz piedziedās visu Latviju.

Rīts. Ardievu, mazā saliņa taigas okeānā. Mana pirmā brīves vasara. Līdzī ņemu sainīti ar lupatām un apdilušā grāmatā zvaigžņu rindas.

Šejienes cilvēku dvēselēs nepratu ieskatīties, sejas saplūst. Semjonovičs nāk pavadīt, uzspiež skūpstu uz vaiga un padusē ieliek ceļamaizi.

Biju naktssargs, tagad sardzes priekšnieks. Uzdevums naktī skatīt, vai sargi savās vietās, vai neguļ. Ja kāds saslimst vai aiziet no darba, jāatvieto. Dienā jābūt kantorī, jāgaida rīkojumi, jāpalīdz izkraut preces, jāizdara sīki remontī. Galvenokārt esmu izsūtāmais zēns.

Istaba — nožēlojams kabūzis bēniņos ar pussabrukušu krāsni. Kā māku, tā pielāpu. Negals ar slēdzeni. Var atslēgt pat ar saliektu nagu. Esmu gluži nabags, bet šai bandītu pilsētā arī manas lupatas un rītdienai atstātā maizes rīka var iekārdināt. Šurp braucu vienā vagonā ar skolotāju. Šeit viņš krēslā, uz māju ejot, apdullināts. Atjēdzies, sajutis mežonīgas sāpes mutē. Izrauta zelta zobu protēze ar diviem turētājiem zobiem.

Neatlaidīgi vajā doma, vai ar savu liecību neizdarīju kļūdu. Ja izmeklētājs draudus īsteno? Esmu iekritis uz visas līnijas. Vēders ik dienas atgādina Semjonoviču. Ja ar skopām pārtikas devām jāvēra tik neveiklam pavāram kā man, izsalkums klāt kā likts. Paņemt ko paklusām no veikaliem, kur apgrozos ik dienas, pat iedomāties nevaru.

Vienīgais prieks — tikšanās ar mūsu puisiem. Dzīvojam rītdienas gaidās. Palikuši dienestā iesauktie un vēl šādi tādi. Maizes rieciens visiem plāns.

Skabūža durvis vaļā, lupatas izvandītas, ēdamais prom. Mans dārgums — kantora grāmata! Nolādētie mahorkas ļulkētāji! Katru papīra strēmelīti ķer un svilina. Ja pretī nāk vīrs ar mahorkas "cigāru", zilēju, vai te nesadeg mani zvaigžņu stāsti.

Izkraujam maizes kravu. Vēl silta, smaržīga. Riju siekalas, lasu pabiras pa sniegu. Ziemassvētku vakars, raudāt gribas.

Atlido Ziemassvētku eņģelis. Gaisīga, ēteriska debess būtne? Nē, drukna pusemūža sieva Tatjana Ivanovna — pārtikas veikala vadītāja.

"Vai neesat ar mieru saskaldīt veikalā malku? Ko te, kantorī, nīkstat?"

“Vai jums skaldītāju trūkst?”

“Netrūkst, bet vēl nav cirvi bluķi iecirtuši, kad skatās uz spirta balonu. Pusgadu diedelēdami pakal staigā, atkauties nevar.”

“Labāk par malkas skaldītāju nekā par izsūtāmo.”

“Rokasnaudai rupjmaizes ķieģelītis.”

Laikam noskatījusies, kā drupatas lasīju.

Malkas savests pilns pagalms, nākas krietni nocīnīties. Smalkšķiedraini bērzi. Tatjana Ivanovna pa reizei atnāk, parunājas un, kā garām ejot, atstāj sainīti. Vēders vairs nekauc.

Inspektors iesauc kabinetā:

“Tuvākajās dienās jums būs iespēja aizbraukt. Pēc tā, ko zinu par jums, varu secināt – paliek iespēja, ka jūs atkal aizbrauksiet no dzimtenes lopu vagonā.”

“Man nav jābaidās. Nevienam cilvēkam ļaunu neesmu nodarījis.”

“Naivi spriežat. Ar inteliģenci izrēķinās visnežēlīgāk. Ja arī nenotiks visļaunākais, visu mūžu būsīt otrās šķiras cilvēks. Te, ja zaglis vai klaidonis piesienas, vari kraut pa purnu. Tur nelietis iesplaus dvēselē un jums nebūs iespējas aizstāvēties. Paliectiet, iekārtosim labā darbā.”

“Labāk savā tēvu zemē ūdeni nest caurā vīzē nekā svešā zemē medu dzert no zelta kausa.”

“Latvieši, latvieši, jūs visi esat vienādi.”

Nemierīgās gaidās iet dienas. Malka iet uz beigām. Sals spiežas cauri mana skabūziša sienām, krāsns dūmo.

Pienākusi lielā diena! Rīt brauksim. Pārcilāju savas lupatas, ko ņemt līdzi. Klauvē Tatjana Ivanovna.

“Iedodiet savu ceļasomu.”

“Paldies, bet...”

“Jūs esat lepna tauta. No krieviem žēlastības dāvanas neņemat, bet es jūs ļoti lūdzu, atnāciet pēc darba.”

Aizeju. Pasmagā koferī ceļamaize. Pateicos.

“Edgar Petrovič, vai jūs ienīstat krievus?”

“Neienīstu nevienu tautu, bet grūti aizmirst, kādā valodā runāja armija, kura četrdesmitajā gadā šķērsoja mūsu robežu, kādā seržants, kas spēra man ar kāju, kad nevarēju piecelties.”

“Šis laiks krievu tautai ir visbriesmīgākais. Saplosa, saindē tās labsirdīgo dvēseli. Esmu izsūtītā. Man nav vairs māju, kur atgriezties. Brauciet laimīgs. Lai Dievs jums stāv klāt.”

Pulcējāmieš stacijā. Smaidošas, satrauktas sejas, silti rokas spiedieni. Tikai viens bēdu stāsts. Latgales puisis leģionārs izlēmis, ja reiz krievu

valdība, tad labāk slēpt tautību, uzdevies par krievu. Uzzinājis par braukšanu, atsteidzies uz pilsētu. Sarakstā nav, pie komandanta. Krievs, dienējis vācu armijā, vlasovietis, aiz drātīm. Nezinu, kas ar viņu notika.

Paredzētā malka nav atvesta. Ceļš cauri visai Sibīrijai februāra beigās. Pa galvu pa kaklu cenšamies sarūpēt, cik katrs var. Bailes nokavēt, neesam pilns ešelons, tikai piekabināta vagonu grupa. Lopu vagoni tādi paši kā šurpbraucot, tikai durvis veram pēc patikas. Saņemam pārtikas devu trīs dienām: sausņus un konservus. Un tad...

Tra-tra, tra-trā, tra-tra, tra-trā...

Nu ardievu, Vidzemīte,

Tra-tra, tra-trā, tra-tra, tra-trā...

Nebūšu vairs šai zemē,

Tra-tra, tra-trā, tra-tra, tra-trā...

Lai aug puri, lai aug mieži,

Tra-tra, tra-trā, tra-tra, tra-trā...

Dziedādami, spēlēdami no kariņa mājā nāk.

Varens dziedātājs mans kaimiņš Arnolds. Saimniekosim kopā. Viņa tēva mājas blakus pagastā.

Tra-tra, tra-trā, tra-tra, tra-trā...

Neaizmirstams ritms. Toreiz sākām meklēt smagas nelaimes piemeklētu latviešu tuvību. Tagad esam viena saime. Divi gadi kā murgainā sapnī. Katrs stāsta par pārciesto. Ilgas un ieceres skrien pa priekšu ešelonam. Ne visi pārbraucam. Pirmais – Tēvocis, pēdējais – Rīgas puisis Haris, ko atradām uz ielas sastingušu. Nekā nolaupīta nebija. Vai slepkavoja apstulbotie klaigātāji “Sitiet latviešus, sitiet fašistus!”? Vai sadistu izprieca?

Mans briesmu stāsts rada izbrīnu, ka esmu atstāts dzīvs. Kāpēc uzbrucēji piņķerējušies ar siešanu, nav laiduši darbā nazi? Kas zina? Bagātu lomu izvilka inspektors un Semjonovičs. Varbūt uzbrucēji viņu sūtīti? Vai viņi paši? Lai nu kā, bet ar ceļamaizi vagonā esmu visbagātākais. Varu atļauties cienāt citus. Lai veselība Tatjanai Ivanovnai!

Krāsns kuras bez pārtraukuma, sakarst līdz baltkvēlei. Sals spiežas cauri vagona plānajiem dēļiem. Malkas grēda strauji plok.

Komandants:

“Manās iespējās nav jums palīdzēt. Nosalsiet, ja nepratīsit zagt.”

Vācam stacijās katru skaidu, katru žagariņu. Vagonu stūri apsarmo. Vilim kuplā matu kodeļa pa nakti piesalusi pie ledus slāņa. Kā mežoņi sniegputeņa naktīs lavāmieš pie mājām, laužam zedeņus. Plēšam glīti nostrādātas solu līstes un logu rāmjus bezejā sadzītiem vācu trofeju vagoniem. Katrs gājiens saistīts ar risku, jo neviens nezina, cik ilgi vilciens stāvēs.

Viens mūsējais paliek. Vagonā vatētais pusemētēlis. Bez kapeikas. Sajūta kā jūras braucējam. Viens aiz borta. Vai izpeldēs? Pēc nedēļas pazudušo atved. Grupa demobilizēto gruziņu ņemuši savā aizgādībā. Par "paldies" pasmaida: "Katram gribas tikt mājās."

Gaita kļūst arvien gausāka. Sakabina un atkabina vai katrā stacijā, līnija pārslogota. Ceļamaize izsīkst. Izsniegtie sausīņi pietiek vienai maltītei. Plaukst maiņas tirdzniecība. Tiklīdz pietāj ešelons, šurp steidzas sievas ar produktiem, parastākais sortiments – kartupeļu pankūkas ar nelielu miltu piejaukumu, maizes riecieni. Naudai nav piekrišana, prasa drēbes. Pretī ņem visu – pat netīru kabatlakatiņu un nodrīskātas apakšbikses. Mazlietotu vataiņu vietā dāvā skrandainākus.

Mazajās stacijās tualetēs nav ūdens, apkārtne pamatīgi "nomīnēta". Atvieglojas tāpat sniegā. Skatos: sēž dūšīgs tēvainis savu sēdēšanu, pamāj ar roku pankūku sievai. Tā neko nekautrējas, pienāk, piesola. Tēvainis tāpat sēžot pagāršo, atzīst par labu, noslēdz darījumu.

Pa kilometram tuvojamies Latvijai. Kāda būsi, dzimtene? Vai Latvijas ozoli būs izturējuši Sibīrijas vētras?

Necerēta laime: blakus apstājas ogļu ešelons. Lai nu ziemelis pasvilpo, nosmulējamies paši kā sivēni. Tikai lielākajās stacijās tualetēs ūdens krāni, kāda mazgāšanās, ja sala minimums desmit grādi.

Utis. No kurienes sēkla? Rītos sakurinām siltāku, kreklus nost – un sākas medības. Neizdodas izķert, tikai samazināt dabisko pieaugumu.

Pirms aizbraukšanas piekodināja, ka nevienam ne vārda par to, kas mēs esam, no kurienes, uz kuriem braucam. Blakus vagonā puīši rauj "Kur tu teci, gailīti manu". Garām iet dzelzeļnieks "kungā prātā":

"Kas par dziesmu? Kas par tautu?"

"Valsts noslēpums, nedrīkstam teikt."

Kad vīrs pie mūsu vagona:

"Onkulīt, kur te tualete?"

"Valsts noslēpums, nedrīkstu teikt."

Pēdējā lupata aizmainīta. Vataiņi, velteņi, man pusemētēlis pat divas reizes. Izsalkums cenšas pavadīt līdz pat mājas sliksnim. Prāvie akmeņogļu kluči sadedzināti, jākurina smelce, kas dūmo. Kļūstam arvien netīrāki un skrandaināki.

Lielais brīdis. Upe, kurai abos krastos cietokšņi. Sveika, Baltija! Esam Narvā. Liek izkāpt, stāties ierindā, izsauc jaunākos. Jāpaliek obligātajā dienestā būvbataljonā līdz demobilizācijai.

Andris steigā raksta dažas rindas mātei Valmierā. Izsūtījis telegrammu, mamma, nevarēdama sagaidīt, nervozēšot.

Pirmā bezdelīga no Latvijas. Plecīgs pusmūža vīrs — planku nesējs no Milgrāvja kokzāģētavas, atbraucis pie dēla, kas pirms mēneša te ieskaitīts armijā. Jautājumi birst kā no pilnības raga:

“Kāda izskatās Rīga?”

“Vai laukos jau kolhozi?”

“Kā klājas strādniekiem Staļina saulītē?”

Tautietis nav no runīgajiem. Vērīgi pārlaidis skatu, okšķerus nemanījis, nosaka:

“Tā nekas. Ja strādā, iztikt var. Bet, ja tā labi padomā, sūdi vien jau ir.”

Dzelzceļnieki liek atbrīvot vagonus. Komandants noplāta rokas:

“Mans uzdevums izpildīts.”

Ne kapeikas pie dvēseles. Daži pārbauda, vai nav vēl kas pārdodams. Citi iet priekšniecību meklēt. Citi rosās braukt pa zaķi. Mums ar Arnoldu ietaupīts maizes klaips. Pircējs atrodas. Divām biļetēm līdz Tartu pietiek.

Gaišā kulturālā kupejā inteliģenta izskata igaunis, no snaudas pamodies, ķer pēc somas. Uzzinājis par mūsu odiseju, atplaukst draudzīgā sarunā. Nejauši pasprūk bēdu stāsts par biļetēm. Piedāvā naudu. Atsakāmies. Klāt Tartu, igaunis satver manu roku:

“Nāciet līdzī, puisī!”

Pats metas uz staciju. Divas biļetes, ciešs rokas spiediens:

“Turieties!”

Pusvienos naktī Valmierā, gandrīz mājās. Iešu pie krustmātes, Arnolds nāks līdzī. Pārgauja, tilts, baznīcas tornis. Sniegā ieputināti akmeņi, kur, aiz kuplas liepas paslēpies, snauda krustmātes namiņš. Pie bērnības drauga iznākums tāds pats. Iedomāju Andra vēstuli un viņa teikumu, ka māte esot nervoza, dzīvojot pie māsas. Traucē nu nakts laikā tādā budēju izskatā.

Ziemeļis laužas cauri mūsu skrandām, tausta sānus, lien pa muguru. Pieklauvēju. Klusi soļi.

“Vēstule no Andra, mēs...”

Gribu teikt, ka izskatāmies briesmīgi, lai nenobīstas. Durvis atsprāgst:

“No Andra? Kas noticis?”

Sēžam virtuvē, omulīgs siltums. Jāstāsta, jāstāsta. Silst ūdens, ar ko mazgāties, smaržo cepetis. Vai spēšu divus aizas krastus savienot vai cilvēkiem palikšu atgriezts riecens, kas nepielip?

Kaut utis aizietu gulēt! Vakariņas paēstas, simtiem jautājumi atbildēti. Viņām esot divas istabas. Vienā mēs ar Arnoldu varēšot atpūsties. Stāstu, ka pusotru mēnesi esam gulējuši uz dēļiem, pirms tam kā kuro reizi. Ir utis. Nebūs nekāda nelaime, ja liksimies tepat virtuvē uz grīdas.

“Jūs esat pārdzīvojuši to pašu, ko mans dēls, un es lai jūs pirmajā naktī dzimtenē guldu virtuves kaktā kā suņus.”

Balts palags, balta spilvendrāna, miksta, silta sega. Rīts. Arnolds jau pamodies:

“Teknieb, vai es nesapņoju.”

Pakratišanās mazajā bānītī. Valgs vējš, spoža saule. Kāpju mūsmāju pakalnā. Mani stādītie ķirši krietni pastiepušies. Kūts jumts apsnidzis, mājas dūmenis dzīvs. No ceļa nerakstīju, telegrammu nesūtīju. Mamma, ieraudzījusi klēts priekšā skrandainu tēvaini, iesteidzas istabā. Diks pazīst, tik reizi ierejas, glaužas pie kājām, laiza roku.

II

Kā stiprai zemestrīcei seko mazāka apjoma pazemes grūdieni, tā latviešu izsūtīšanas vilnim 1949. gadā seko aresti.

Strādāju pludināšanas kantorī. Latvijas mežu iznīcināšanas lielakcijas radītā jezgā varēju neuzkrītoši iekludināt kādu “bezpajumtnieku”, kas izbēdzis Staļina vergu ķērājiem vai saņēmis signālu: pazūdi!

Viņš ienāca tumšā rudens vakarā, teica – neesot, kur palikt, mājās atgriezties nedrīkstot. Sūtījusi mana paziņa. Bija nelaba nojauta, bet palāvos tieksmei sarežģītā brīdī atcerēties kādu dzejas rindu, šoreiz Saulieša: “Naktsmāju un cieņu, vai latvietis to liegs?” Pavēru durvis Kangaram.

Pēc gandrīz četriem brīvības gadiem atkal esmu katordznieks Vjatlagā, šaipus Urāliem. Atkal taigā meža darbos. Kriminālnoziedznieku pasaule, politielodzīto īpatsvars niecīgs. Pāris desmiti latviešu laimīgā kārtā paliekam vienā brigādē. Strādājam krautuvē, kārtojam pievestos kokmateriālus, lādējam vagonos. Mūsu brigadieris ir bijušais Rīgas ostas pārvaldes darbinieks. Tiesāts par avāriju. Daugavmalā pie krasta apgāzies kuģītis, daudz upuru, arī bērni. Kad braucām vienā vagonā, jutāmies kā likteņa biedri. Brigadiera godā ticis, griež kažoku uz otru pusi – iztop priekšniekiem, mudina un tramda mūsējos, lai gan jau tā raujam, ka muguras kūp.

Krievu brigāde pakust, pakust un atkal pie ugunsкура. Par mums smejas:

“Atbraukuši uz Sibīriju komunismu celt.”

Daži rubļi, ko varam reizi mēnesī saņemt par labiem izstrādes procentiem, ir kā kliņģeris pie ilks. Vairāk slinkosi, ilgāk izturēsi. Bet mūsu tautu darbā grūti nobremzēt.

Ar mums kopā kriminālnoziedznieki. Labi organizētas bandas un ārpus tām – mužiki, urkas. Bandītu atamani viņus skolo, kā atmūķēt slēdzus,

iztukšot kabatas, ar žileti pārgriezt rokassomiņas. Nežēlīgas kautiņu mācībstundas: trieciens ar dūri pakrūtē, spēriens pa dzimumorgānu, imitēts naža dūriens rīklē vai sirdī. Ja urka neizdara, kā nākas, saņem tik mežonīgu sitienu, ka reizēm pat iekrīt nesamaņā; tad viņu aplaista ar ūdeni. Kad jaunieši izgājis apmācības kursu, "morāliski nobriedis", viņu uzņem bandā ar svinīgu rituālu. Nometas ceļos, zvēr mūžīgu uzticību bandai, paklausību atamanam. Ar to dvēsele pārdota – un atpakaļceļa nav.

Bieži urkas kaujas savā starpā. Laiž darbā nūjas un malkas pagales. Zemē notriektos spārda ar kājām. Taisni brīnums, kādus belzienus var izturēt cilvēks. Retos gadījumos kādu nosit, bet par to neviens sevišķi neuztraucas.

Paralēli administrācijai valda bandītu grupējumi, verdziski pakļauti vadoņu – atamanu pavēlēm. Pie mums saimnieko vori (zagļi), tas izrādās labs variants. Viņiem sava ticība: Dievs radījis zemnieku, lai zemi artu, skopuli, lai naudu krātu, zagli, lai zagtu. Ar mužikiem zagļi sadzīvo pēc principa: neaiztiek mani, es neaiztikšu tevi.

Mužiki ir politiskie un kriminālnoziedznieki, kas tiesāti netaisnīgi vai izdarījuši likuma pārkāpumu gadījuma dēļ. Bandās neiesaistās, iznes lēģera darba smagumu.

Trešā grupa – mahovci, anarhistu pēcteči. Drūmi, savrupi, noslēpumaini, nežēlīgi. Ja kāds aizdod dusmas, to nospēlē kārtīs. Zaudētājam izraudzītais upuris jānoslepkavo vai jāmirst pašam. Slepkavam sodu pagarina par trim līdz pieciem gadiem. Visbīstamākie ir kriminālnoziedznieki, kas sodīti ar divdesmit pieciem gadiem, zaudējuši cerības uz amnestiju. Tādiem viena slepkavība vairāk vai mazāk. Dažs lepojas pat ar duci nogrieztām galvām.

Priekšnieku te daudz, zeltītie uzpleči mirdz un laistās. Visos katorgas gados nemanīju nevienu mēģinājumu modināt gaišus spēkus noziedznieku, sevišķi jauniešu dvēselēs. Vardarbības gaisotnē par ideālu top bandītu atamans.

Cērt ausis lēģera žargons. Katra teikuma galā "joptvaimaķ, blaģ". Izkrīt tik sulīgi kā pīles kaka uz ledus. Starp ikdienišķiem vārdiem iesprausti dzimumorgānu nosaukumi, pat rīklē izvarota Dievmāte.

Sausais likums visā apgabalā. Prieka dzēriens ienāk pa kluso. Parasti par to rūpējas dzelzceļnieki. Atamaniem nauda turas, saņem no bandas. Vārtos sargs katru pārbauda. Kā iemānīt dārgo pudeli? Ūdens vedēja zirgam kupla aste, te prieka dzēriena laba slēpšanas vieta. Sliktāk, ja zirgam pie vārtiem dabiskās darišanas.

Dūšu uzpravījis, atamans meklē brūti no amata mācekļiem. Sievietes nav pieejamas, plaukst homoseksuālisms. Spuldzes barakās deg cauru

nakti, tas netraucē. Atamans uzciēnā ar glāzīti un gardāku kumosu, rīkojas kā vīrietis ar sievieti.

Baismīgajos bada gados viens katordznieku glābšanās veids bijis pašsakropļošanās, uzveļot balķi uz kājas. Tagad smagos sakropļojumus nomainījuši vieglāki. Uzliek pirkstu uz celma, uz tā pāris centimetru no gala cirvja asmeni. Otrs bliež ar malkas pagali pa cirvja pietu. Operācija kā ar ķirurga skalpeli. Dažs urka saīsinājis pat vairākus pirkstus.

Par Čumā iesaukts melnīgsnējs, izrīcīgs puisis – muzikants, balamute – lielās, ka rīt neiešot darbā. Tādiem, kas tīši paliek barakās, uzklūp uzraugi.

No rīta sauciens pa visu baraku:

“Čumā, Čumā, skatieties!”

Čumā sēž ar pliku dibenu uz grīdas, pamatīgu naglu izdzinis cauri dzimumorgānam, trinkšķina ģitāru un dzied: “Ja ļublū ķebjā, Taķjana...” Galdnieks izvilcis naglu, ārsts sazāļojis, Čumā mūs vakarā sagaida ar plati izplestām kājām un dienas varoņa smaidu.

Izrādās, ka Čumā “varoņdarbs” nav jaunatklājums. Reiz nežēlīgi uzraugi vienu aiz rokām atrāvuši no grīdas. Tas gan nomiris.

Kriminālnoziedznieku sarunās bieži kukuļošanas tēma:

“Nodzēros, iekritu, nebija, ko iesmērēt.”

“Draņķis, paņēma, bet neko neizdarīja.”

Krievu politisko vidū vairāki Tēvijas kara veterāni, arī virsnieki. Kara laikā sasolīts: pēc uzvaras varēšot izstāties no kolhoza, saņemt savu zemes gabalu, atvērt savu amatnieku darbnīcu, tirgotavu, būšot neierobežota pārvietošanās un vārda brīvība. Nonācis Staļina dzelzs knaiblēs, karotājs cērt dūri galdā: pretpadomju propaganda – pieci gadi, ja aizķerts Staļina svētais vārds, tad desmit.

Šoferis gaidītās ASV studebekeru markas auto vietā saņēmis Molotovu, abus salīdzinājis – PSRS nomelnošana, pieci gadi. Strādnieks sanīdies ar direktoru un patvarīgi aizgājis uz citu darbavietu – trīs gadi.

Dzīvojam pagātnes atmiņās, nākotnes iztēlē, ceram, gaidām. Katordznieki kapu tranšējās arī cerēja un gaidīja. Pusmiegā vīzija: esmu dzīvs apbedīts, smiltis birst uz zārka, akmeņi dobji atsitas, smoku.

Labā daļa krievu uzņem katorgu kā nenovēršamu nelaimi. Atamani un urkas te jūtas kā zivis ūdenī. Viens pat pēc soda izciešanas atteicies aizbraukt: “Man tepat ir labi.”

Visnelietīgākie ļaundari piemin un slavē Staļinu. Volodja nevar vien beigt lielīties, kā Vācijā laupījis un izvarojis. Krievijā turpinājis tāpat. Raksta Staļinam vēstules, gaida atbrīvošanu. Pie apcietināšanas nošāvis tikai vienu milici.

Spēcīgākos, arī mani, atlasa darbiem cirmsmās. Retiem lietkokiem taigā nevar piekļūt ne ziemā, ne vasarā. Vispirms jācērt stigas. Pa tām brauc ziemā ar ragavām un vasarā ar truļiem pa koka sliedēm.

Mans tēvs ļoti mīlēja zirgus. Mūsmājās tie dzima, auga, mūžu nodzīvoja, uz viņu kapien stādījām ozolu vai liepu. Drausmīgi ir apjaust, kā katorga sakropļo cilvēka dvēseli, sagrauj ķermeni. Vēl jāredz zirgu mocības, zirgu katorga. Kriminālnoziedzniekos lēģera dzīves nospietība modina zemiskus instinktus, kas laužas uz āru pēkšņos dusmu uzliesmojumos. Te pa draugam, te strīdas, kaujas, šķīst asinis, iet darbā naži un malkas pagales. Ievada un noslēdz pārbagāts riebigu lamu vārdu birums. Braucēji izgāž dusmas uz zirgiem. Vezumus pārkrauj. Kad zirgam pietrūkst spēka, dauza to ar nūju rokas stilba resnumā. Zirgs krīt pār ilksi. Necilvēki spīdzināšanu turpina. Gandrīz visiem viena acs izsista, daži abas, tos vadā pavadā. Arī manam Raskolam labās acs vietā sarkana brūce un uz muguras zvērību pēdas. Diez vai kādreiz kāds viņu paglaudījis vai papakšīnājis pa plecu. Iepazīstamies ātri. No trūcīgā azaida atlicinu pa garozai. Kādu nieku atnesu stalla puisim no saņemtās paciņas, lai Raskolam tiek mīkstāks siena klēpis un lieka auzu sauja. Kad no rīta ienāku stallī, zirgs pa gabalu bubina, klausu uz vārda. Bez pavadas seko kā sunītis. Vēlāk uzzinu, ka esmu burvis, zinot lopu vārdus, pa ceļam vārdojot zirgu, tāpēc Raskols tik labi klausot.

Saglabājušies nostāsti par latviešiem – četrdesmit pirmā gada upuriem. Bijuši ļoti apģērbti, inteliģenti. Gandrīz visi miruši pirmajā ziemā.

Mehāniķis Saša pēc katorgas gadu izciešanas kā izsūtītais dzīvo aiz zonas. Stāsta par divām latviešu meitenēm studentēm pēckara gados. Toreiz gājis pavisam traki. Lēģera priekšnieks, īsts vergu tirgotājs, pilnu vaļu ļāvis blatnoju bandai, kuras atamans ar iesauku Krokodils zvērīgāks par zvēru.

Ar dēļu sētu atdalītā aplokā mitušas sievietes katordznieces. Strādājuši kopējā zonā. Gājusi vaļā mīlēšanās. Uz četri pieci simti vīriešiem kāds simts sievišķu. Jaunākās, glītākās atamani, meistari, brigadier, pavāri, grāmatveži izvēlējušies par lēģeru sievām, tām neviens nedrīkstējies klāt ķerties. Ja “sieva” nokaitinājusi “vīru”, viņš to nodevis “kolektīvam”.

Latvieti Ausmu tūliņ ieraudzīja pats Krokodils, bet viņa nelaidās rokā.

Asinājis gatera zāģus. Ausma atsūtīta palīgā ne dzīva, ne mirusi. Krokodils noteicis, ja šonakt ne, tad nodošot “kolektīvam”. Pēc brīža nāk urkas kā ērzelēni zviegdami. Dusmas sanāca, pacēlu cirvi:

“Lasieties!”

Saprata draņķi, ka joki nebūs, aizgāja lādēdamies. Solīja sūdzēt Krokodilam.

“Paldies, ka paglābi. Es to nepārdzīvotu, bet tā gribas dzīvot. Saša, ņem mani par lēģera sievu!”

“Tas tevi neglābs. Man cits padoms. No visiem priekšniekiem tikai darba vadītājs ir cilvēks. Šovakar viņu satikšu. Palūgšu, lai norīko tevi iekšējos darbos vai pārsūta uz sieviešu lēģeri ķieģeļu ceplī.”

“Lai Dievs dod, bet man liekas, ka esmu jau ēnu pasaulē.”

Darba vadītājs solīja izkārtot. No rīta mani izsauca darbā aiz zonas. Sirds nemierīga. Steidzos uz zāgētavu. Tur lokomotīve, kas vedusi dēļus, sabraukusi meiteni. Viņa! Saplosītām drānām izrāvusies, metusies zem vilciena. Darba vadītājs rīkojumu nodevis, bet pats nebijis klāt. Krokodils darījies pēc sava prāta. Pie vārtiem Ausma uz ceļiem lūgusies priekšnieku pažēlot. Majors iespēris ar kāju.

“Skaista meitene bija,” stāstu pabeidz Saša un ar eļļainu pirkstu norauš asaru.

Mūsu barakā divi krievu vecīši tiesāti par piederību neatļautai reliģiskai kopai. Saucam viņus par Rūķīšiem. Abi pasīka auguma, kuplām pilnbārdām — vienam sirma, otram rudi sirma. Vakaros kar pie sienas mazu svētbildi, metas ceļos, dzied dobajā balsī, skaita lūgšanu. Strādā pa nakti kaltē, kur vakaros nododam sabristos velteņus un slapjās drānas. Rūķīšiem ir ko kurināt, vēdināt, līdz rītam viss sauss. Vēl siltos velteņus un drānas izsniedz ar vēlīgu smaidu:

“Ņemiet, ņemiet, silti zābaciņi, silti zābaciņi.”

Urkas Rūķīšus apsmej, sarunājot vispretīgākās neķītrības par baznīcu un Dievu. Rūķīši neuztraucas:

“Nekas, nekas, dēliņ, gan Dievs dos tev saprašānu.”

Viegli viņi panes katorgu. Dievs tā nolīcis, viņš visu redz, visu zina. Krusts jānes ar pacietību. Mūsu brigādē jaunpienācējs baltkrievu dzejnieks Jans. Pareizticīgo Lieldienas rītā ejam uz izvadi. Pretī nāk Rūķītis, ikvienu pārkrusta:

“Hristos voskres.”

Un noskūpstā uz vaiga.

Urka atgrūž vecīti:

“Hui, ķebe v gorlo!”

Un iesplauj bārdā.

Jans: “Edgar Petrovič, atcerieties. Jūs redzējāt divas Krievijas.”

Jans tiesāts par nacionālšovinismu. Skolotāju sanāksmē uzstājies pret pārkrievošānu.

“Jūs vēl elpojat, pie mums agonija. Slēdz baltkrievu skolas. “Zinātnieki” pierādījuši, ka baltkrievu tautas nav, baltkrievu valodas nav, ir krievu

valodas Minskas dialekts. Drīz pierādīs, ka arī latvieši un gruzīni runā krievu dialektā.”

Neaizmirstams Jana dzejolis prozā par apcietināšanu. Četrās sienās, kur augu nakti sarunājos ar Gēti un Puškinu, ar Dostojevski un Kantu, ienāca durkļotas šautenes. Dubļaini zābaki mīņāja grāmatas uz grīdas. Tikai tu tai brīdī biji pie manis, mana piecgadīgā dvēselīte Iga. Tu neraudāji. Tikai plati ieplestām acīm raudzījies viņos kā pārbiedēts putna bērns uz ligzdā iebrukušu plēsoni. Ar abām rokām cieši spiedi manu delnu, aizstājies priekšā, kā pasargāt gribēdama.

Esam iemanījušies meistarot nažus no salauztiem zāģiem. Drīz satraukums, kratīšanas, pārbauda vainīgos. Stukačs (ziņu pienesējs). Ja aiznestas ziņas arī par tiem, kas muti brūķē pret valdīšanu, domā par bēgšanu, aicina taupīt spēkus valsts darbā. Tad vainīgais drausmīgajā soda lēģerī ar nosaukumu “magila” (kaps).

Stukačam – produkti un drīzas amnestijas solījumi. Uz viņu cirmā krīt aizzāģēts koks, būvē no sastatnēm cirvis.

Antons. Neticami. Bailīgs, kautrīgs. Vācu laikā iesaukts policijas bataljonā. Dezertējis, mobilizēts padomju armijā, izmeklētājs apgalvojis:

“Tevi notiesās, bet kā Tēvijas kara dalībnieku drīz paklusām atbrīvosim, ja...”

Norunājam boikotēt.

Antons iet pie viena, pie otra. Žēlojas, ka neesot gribējis, pārstājis tur iet; piedraudēts, ja neies, tad vori uzzinās. Neviens neatbild. Antons iet pie krieviem. Spēcīgs kājas spēriens notriec viņu uz grīdas.

Atamans lamājas, ka latvieši ir jēradvēseles, traku suni žēlo. Nodevējam nāves sods. Baidāties, ka kādu dienu neatrodam tautieti ar dunci mugurā. Atmaskots stukačs priekšniecībai ir kā izspiests citrons. Nekādas patikas ķēpāties, lai sapūst pats.

Notiek brīnums, Antonu tomēr pārsūta uz citu lēģeri. Atviegloti uzelpojam.

Vezumus kraujot, baļķi jānes uz pleciem divatā. Paklupšanas gadījumā tā vieglāk izvairīties no nelaiemes. Zirgs, vezums, mežs. Vienmērīgā ritmā aizrit dienas, nedēļas, mēneši. Pāris desmit latviešu esam kā viena saime. Pa reizei gan uzliesmo strīdi, skaudība. Ātri apdzies kā purva maldugunis. Lielā sāpe, lielā cerība cementē. Visiem soda mērs divdesmit pieci gadi katorgā plus pieci izsūtījumā. Smags darbs, plāns uzturs. Otrā svaru kausā dzīvības artērija – dzimtenes balss vēstulēs, paciņas, svētku dienas. Sūta ģimene, radi, draugi, pat gluži sveši cilvēki. Latvija nav mūs aizmirsusi, lai gan katrs sūtītājs nokļūst melnajā sarakstā.

Radio reproduktora klāstītās ziņas barakās saprast var, bet mūzikas raidījumi tik bagāti ar blakustrokšņiem, ka ausis jābāž ciet.

Ik dienas ienes dažus avīžu eksemplārus, tos ātri pievāc mahorkas tinēji. Pacinās latviešu žurnāli, grāmatas. Slēpjam tās no pīpmaņiem. Derdzas slavinājumi tēvam un skolotājam, puķaini laimīgās kolhozu dzīves tēlojumi. Kāds dzejolis iepazīstina ar Antiņa prototipu, tas esot Staļins, stikla kalnā uzkāpšot, princesīti modināšot.

Ne ik reizes ziņas priecīgas, atnāk nāves vēstis, sievām — citi vīri.

Komentē Pēteris, speciālists zirgu un sieviešu jautājumos:

“Cik tagad Latvijā vecmeitu un atraitņu! Ja tava vecene kādu tēvaini nogrābusi, vari būt lepns — tu pazīsti mantu.”

Lēģeru starplaikā manīju, kā klājas katordznieku sievām. Glītākās sauca uz pratināšanu, tās visas acis izraudāja. Nevalodas par kabinetu ar tahtu, kur gaida viens vai vairāki riebekļi. Lauku sievas, nomocītas meža darbos, nodevu un klausu nastās. Ja kāds palīdz, tad... slīcējs ķeras pie salmiņa.

Vistuvāk sadzīvojam ar lažas kaimiņu Turaidas amatnieku Robertu. Mums krogalds brokastīs un vakariņās. Pārlietu trūcīgi neesam. Viņa sieva, kolhoza kontrolasistente, un mana māsa, aptiekas sanitāre, ik mēnesi gādā paciņu.

Darbā neizejam tikai vētrās vai bargu lietusgāžu laikā. Mērenu lietu un sniegpuतेņus pārlaižam mežā. Glābējs — ugunskurs. Sakuram pamatīgu, žāvējamies un kustamies atkal. Kirzas zābaki laiž cauri katru ūdens pili. Vataiņi samirkst. Man no baļķu nešanas āda uz labā pleca sabiezējusi kā kājas papēdim.

Reiz tomēr tiek par daudz. Augu dienu sijā smalks lietus. Ar pēdējo vezumu braucot, stipras brāzmas. Gar krūtīm un muguru sūcas saltas strūklas, klab zobi. No rīta degu kā ugunī. Ārsts mums katordznieks, gudrs un gādīgs, bet ar zālēm pārlietu trūcīgi. Ja pneimoniya, tad bezcerīgi. Vai tiešām kaulainā? Jāsatrūd šai saltajā zemē? Dievs, es tev lūdzu par divkāršas katorgas mokām Dzimtenes smiltis uz zārka. Slimnieki mirstot par nāvi nedomājot. Jāiztur. Rīts. Ārsts smaida:

“Krīzei esam pāri.”

Mūsu rindas retojas. Konrādu nošāva sargs pirmajā pavasarī, kad viņš, atzarojot egli, bija soli atkāpies aizliegtajā zonā. Sargiem norādījums katru pavasarī vienu katordznieku nošaut, lai iebiedētu tos, kas sapņo par bēgšanu. Par tādu “varoņdarbu” atvaļinājums. Kārli un Hermani nosita, kokus gāžot. Vecais Kārklīšs nomira slimnīcā.

Divi latviešu vidusskolas puisi pēc leģiona un gūsta izcieš sodu — desmit gadus katorgā. Arturs kluss, mierīgs, daudz nebēdā. Verneru pēc slimības

ārsts paturējis strādāt slimnīcā. Vērīgais puisis apguvis nepieciešamākās medicīnas zināšanas, strādā ambulancē. Sapņi par Medicīnas fakultāti Latvijas Universitātē. Ar savu labestību un dziesmu viņš kļūst par mūsu pasākumu dvēseli. Visdrūmākās noskaņas sestdienās, kad pēc smagas darba nedēļas nāk ziņa: plāns nav izpildīts, rīt darbā. Tādās reizēs Verners ar brīnišķīgu gaišu smaidu uzsauc:

“Puiši, uzdziedāsim!”

Viņa spēcīgajam tenoram pievienojas aizsmakušas katordznieku balsis: “Bēdu manu, lielu bēdu, Es par bēdu nebēdāju.” Dziesmas ienāk svētku reizēs: Ziemassvētkos, Jaungadā, Jāņos, 18. novembrī. Deg eglīte, goda vietā no Latvijas atsūtīts egles zariņš. “Klusa nakts, svēta nakts.”

Grāmatvedis stāsta par darbu sovhozveida lēģerī. Par zootehniķi strādājis Latvijas eksministrs Jānis Birznieks. Ar plašām zināšanām iemantojis vispārēju cieņu. Necietis žargonu, reiz tomēr... Noticis tā.

Fermā strādājušas daudzas sievietes katordznieces. Četriem vadošajiem darbiniekiem iedalīta sava baraka. Izlodziņas, ar tievām naglām sadiegtas divstāvu lažas. Virs eksministra mitinājies dieninieks, liels našķis uz sieviešiem. Nekur lēģerī klusāka stūrīša. Reiz laža sabrukusi – un dieninieks ar gluži pliko sievišķi uzkritis aizmigušajam eksministram uz galvas, tad arī viņam pasprucis: “Joptvaimaķ.”

Ebrejs Ārons tirgo mūsu pārtikas kioskā. Smaga darba lēģerī priekšrocības apgādē: var nopirkt rupjmaizes ķieģelišus. Caurmēra izpeļņa pēc tagadējā kursa 2–5 rubļi mēnesī. Pa rīcienam piepirkt varam. Vēl kioskā “ārpuse” neejošas preces – draņķīgi konservi un dārgas konfektes. Urkas algas dienās pa kluso mēģina sadabūt šņabi vai sapērkas dārgās konfektes, pārēdas, dabū caureju. Pēc pāris dienām pie mums ubago maizi.

Pēc vakariņām pie kioska lamājas, kaujas. Iepirkties ejam grupās, sakārtojam rindu un tajā iestājamies.

Reiz divatā ar Aleksandru ejam uz kiosku. Urkas, redzēdami mūsu ierobežoto skaitu, kļūst agresīvi. Parasti pirms sitiena nolīst lamu vārdi kā lietus pirms pērkona grāviena. Uzbrucējs cērt bez brīdinājuma. Gribu viņu noguldīt ar triecienu pazodē, bet trāpu par augstu. Urka splauj asinis un kliez, ka fašisti viņu bendējot nost. Klūp visi virsū. Jebkuru mirkli var parādīties nazis vai malkas pagale. Atspiežamies pret sienu un darām, ko varam. Aleksandrs cilā savas varenās rokas kā vējdzirnavu spārnus. Īstajā brīdī parādās Roberts. Iejaucas uzraugi, un tiekam cauri ar pāris zilumiem. Uzbrucēju pulkā čigāns ar iesauku Mora paceļ manu sniegā sabradāto cepuri, nopurina un pasniedz. Džentlmenis. Tādi kautiņi lēģerī neskaitāms ne pieminami. Pārsprīz, ja divi trīs slimnīcā vai kādu aizved uz bedri.

Lai gan strādājam barā, ar taigas dzīvniekiem tiekamies. Vilks vasarā, cilvēku manijis, bēg krūmos. Ziemā bada laikā ir bīstams. Naktīs zirgi, tos dzirdot, zviēd un dižājas. Cirmsā noķerti vilcēni kož, skrāpējas, lācēni omulīgi, uzreiz pa draugam. Spriežam vienu pārnest mājās, gaitenī uztaisīt aizgaldū, lai dzīvo. Tomēr nolemjam, ja cilvēkiem jānīkst sprostā, lai zvēri dzīvo brīvībā.

Vāverēnus daži pārnesuši, tie ātri pierod. Ar savu zvēriņu neapnīcis ņemas darbu uzraugs Mitja. Kad saimnīeks pārņāk, vāverēns izlodā viņa kabatas, visu, kas tajās, salīek uz galda. Abi ietur vakariņas. Mitja dzied, vāverēns ar asti dirīgē un knukš līdzi. Mitjam soda laīks beīdzas, vēl trīs gadi izsūtījūmā. Bēdīgi sēž puisis saulgozī, gaida papīrus, darbojas ar vāverēnu. Pīenāk puīka, saījūsminās, lai pārīdodot viņam vāverēnu. Pīenāk ziņa, lai uzsitot cenu, — puīka — ģenerāļa vienīgais dēls, luteklis. Mammaī Mitja bez vārda atīdod vāveri, no naudas atsakās, stāsta par savu nelaimi. Ģenerāliene domīgi aizīet. Pārīdesmit minūtēs jautājūms izšķīrts — Mitja aizbrauc, vāverēns palīek. Pārīlieku sauss un karsts jūlijs. Taīgā svīstam, puskaili izmetuši, aplīpam ar sveīkiem. Zirgus moka dundurī, arī mums iedur pa adatai. Tumša dūmaka pieaug pamalē. Izbēguši katordznīeki pielaiduši uguni kilometrus 300 no mums. Vējš no tās puses. Rokam aizsarggrāvi, dedzīnām aizsargjoslu. Deg pussatrūdējušas kritalas, prauli, zeme deg. Palīgā traktors ar arklū. Uguns liesmo aizmugurē — urkas noķēruši dižos dzeltenos dundurus, tiem dībenos sasprauduši smīlgas ar aizdedzīnātiem vates kušķīem. Sākas! Mūs karalīski pabaro. Strādājam līdz pusnaktīj. Nomaina brīvie, arī sīevīetes. Rītā dūmu aizkars sedz pusi debesjuma. Laīkam tuvojas pasaules gals. Pie lāpstām ķeras priekšnīeki, mīlīgi kļuvuši, mūs par bīedriem sauc. Bēg taīgas zvēri. Vilks skīrien blakus stīrnai. Līkumo čūsķas. Lai cik veīkli sit zigzagu, uguns panāk. Apsvīlušas tās šņac un splauj gaisā indi. Retīe dižkoki apkvēpst, liesmo krūmi, sausīe zari, kritušo koku stūmbri. Mūsu aizsargjosla iztur, zīemeļos pīeslēdzas upei, dīenvidos uguns laužas uz priekšu, bet cīematu neapīdraud. Skaidrā pamalē izaug mākoņu ozoli, un Pērkontēvs nāk mums palīgā. Tumšie padebēši saplūst ar ugunsgrēka dūmaku. Krēslo, laīstās zībēni. Pārīnākam pārguruši, nokvēpuši, sagaida plānā katordznīeku vīra. Priekšnīeki saņem prēmīju mēneša algas apmērā. Kaut vīens būtu mums paldīes pateīcis. Taīgā ilgi vēl gruzd un uzliesmo izdegas.

Lai gan par stukačīem labu laīku nekas nav dzīrdēts, uzmanāmīes. Par polītīku runājam tīkai zīnāmā sabīedrībā. Par mūsu pīesardzību smeījas osetīns Vaska. Kaukāza mīlzis ar lāča spēku un kuplu bārdu. Dīez vai kāds aģītators bīežāk pīeminējis Stalīnu. Vaska viņu sauc tīkai īstajā vārdā, pat dzīesmīņu sacerējis:

Džugašvīli, Džugašīli,
Kāds tu esi maita.

Bieži teic:

“Bitvai Staļina maķ.”

“Kāpēc?”

“Viņa arī vainīga, kāpēc abortu neiztaisīja, vai tad nejuta, ka sātans dzims.”

Komisija! Komisija. Berž un mazgā visas malas, krāso skapišus, balina krāsnis. Klāt. Pamaisa zupas bļodu. Pagaršot katordznieka ēdienu – tas par daudz prasīts. Kad jautā par žurkām, Vaska kājās. Tik tuvu strupam pulkvedim, ka sprigainā bārda gandrīz pieskaras augstās priekšniecības degunam.

“Vai tu zini – ir. Vakar pat viena – sēž uz pakalķājām, skatās uz mani. Ūsas taisni kā Staļinam.”

Komisijas vīri apjūk, manās ātrāk prom.

Noklausos, kā Vaska skaidro urkām vēsturi. Zināšanu gaužām maz, iztēle bezgalīga. Veikli sanāk gali kopā stāstam par maršalu Oderu, ģenerāli Pamiru, Misisipi kalniem.

Ārprātīgo Vaska notēlo tik spoži, ka paši norunājam:

“Cauri ir ar puisi.”

Pēc trim dienām “ārprātīgais” ir atgriezies, sēž lažā un kasa bārdū:

“Izāzēju gan viņus. Aizveda uz štābu. Kapteinis šķirsta papīrus. Uz blakus istabu durvis vaļā, tur sēž mūsu resnais dakteris. Skaidrs, kas par teātri. Skatos uz dakteri:

“Ko tu lūri?”

Es tā paklusu izmeklētājam: “Man vācieši lika desmit štukas pakārt. Vienam kā maucu cilpu kaklā, tā aizmuka. Tur viņš sēž, toreiz bija pēc mieta, tagad kā vepris. Domā, ka nepazīšu.”

Izmēta mani kā korķi. Dabūju atpūsties, izbraukties.”

Apbrīnojami Vaska iemācījies atdarināt lēģera priekšnieka balsi. Tā izjoko jaunatvestos, gan gaitenī par nekārtībām šķendējoties, gan mežā aiz krūma uzklegdams pie ugunsкура sēdošiem.

Staļins miris. Klusuma brīdis. Šņaukādamiem lēģera priekšnieks saka atvadu vārdus. Viņa balsi atdarinādams, Vaska nobeidz:

“Uzticamiem draugiem un skolniekiem pienākums viņam sekot.”

“Dullais, par tādu uzstāšanos galvu pazaudēsi, priekšnieki uzskūdīs urkas.”

“Tad mēs reizē ar Džugašvili ellē nokāpsim. Es to Džugašvili aiz ūsām piķa katlā iekšā. Velniem brīvdienu iedošu, pats kuršu uguni.”

Attēls laikrakstos – Staļins zārkā. Rokas atvērtas guļ uz pakrūtes. Tās vairs nežņaug. Pārkārtojumi varas virsotnē vieš cerību. Vai atvērsies dzīvo miroņu kaps? Priekšnieki kļūst laipnāki. Jaunā valdība gatavojot amnestiju. Šis vārds liek asinīm straujāk ritēt. Izsludina Maļenkova amnestiju. Svētki

ilgst dažas stundas. Vakarā atklājas rūgtā patiesība: amnestija zagļiem, slepkavām, tikai ne politiešlodzītājiem.

Desmit procentu no katordznieku peļņas ietur. Izmaksās pēc atbrīvošanas. Ceļā amnestētajiem rubļi pārvēršas pudelēs. Kad pietrūkst, jāatceras vecais vai jaunapgūtais amats. Stāsta, ka trīsdesmit procentu atkal apcietināti, līdz galam nenokļuvuši. Tādus ieved mūsu lēģerī.

Sievietes katordznieces pa dekrēta laiku atbrīvo, tad mazuli nodod bērnu namā. Daža šeit saražojusi pusdunci. Māti atbrīvojot, bērnu "izsniedz". Atteikties nav tiesību. Pēc atbrīvošanas svētkiem bērneļi pamesti stacijās.

Pie varas nostiprinās Hruščovs, apcietināts Berija. Mūsu apgabala ģenerālis izsaukts uz Maskavu, nav atgriezies. Priekšnieku kundziskā bravūra plok. Aicina rakstīt pārsūdzības, atbilžu nav. Cik ilgi gaidīsim?

No rīta barakas durvis neveras. Uzraugi nenāk, baidās. "Baložu būdās" nostiprinās sardze, uznes ložmetējus. Dod stundu apdomai. Ja ne, tad... Viena baraka sakustas, tiem durvis aizsprosto Vaska:

"Pirmo, kas kāps pāri šim sliekšnim, es nositīšu."

Stipras vētras liec kokus vienā virzienā, devītais vilnis līdz dzelmei aiziet. Vakar bijām vergu bars ar savstarpējām nesaskaņām, nenovīdību. Šodien sakām vienā balsi:

"Pietiek!"

Priekšnieks sadūšojas un paver durvis:

"Kas par lietu?"

"Divdesmit pieci gadi nav izciešams sods. Uz pārsūdzībām neatbild. Prasām sarunu ar valdības pārstāvi."

Priekšnieks solās to gādāt. Ciematiņā aiz žoga dzīve apstājas. Zirgi zviedz, mašīnas stāv garāžās, elektrostacija nedarbojas. Sargi apkārt lēģerim kurina ugunskurus. Trešajā dienā ierodas gaidītie. Trīs vīri uniformās, divi civilie novietojas uz skatuves. Paziņo, ka pārsūdzību caurskate sākusies, pirmās atbildes vistuvākajā laikā.

Kad?

Pēc pāris nedēļām. Dots rikojums par uztura un darba apstākļu uzlabošanu. Sākas debates. Mūsējie runā skarbi. Sakāpinās kaislības, lamu vārdi kā dubļu pikas lido pret skatuvi.

"Ko izkaroja krievu cilvēks — varonis, uz kuru skatījās visa pasaule? Bada maizi kolhozā, briesmas ik brīdi nokļūt tur, kur mēs esam. Jūs esat zvērīgāki par hitleriešiem, jūs bendējat paši savu tautu."

Vaska neies runāt no zāles. Kāpj pie kungu galda, ieliek rokas sānos, groza galvu, bārdu purinādams:

“Priekšnieki, priekšnieki, kas jūs par priekšniekiem, ja tāds sūda Džugašvili ar kleinu roku izjāja visu Krieviju.”

Komisija cenšas nomierināt. Bijušas kļūmes un pārsteidzības. Taisnība mūsu pusē.

Maizes norma paliek tā pati, bet zupas kļūst tumīgākas, biezputras kausiņš prāvāks. Lietū nedzen uz cirsmu. Pēc desmit dienām pirmā atbilde uz pārsūdzību — atbrīvots. Mirušie mostas! Otrs laimīgais ir Rīgas vagonu rūpnīcas strādnieks Juris:

“Kustos automātiski, domas nedarbojas. Vai tiešām?”

Atbildes vienvēidīgas — atbrīvot.

Paredzētās cirsmas izcirstas. Mūs izdala pa visu apgabalu. Es laimīgi nokļūstu latviešu lēģerī. Tā priekšnieks dienējis pēckara laikā Rīgā, apprecējies ar latvieti, atsūtīts uz šejieni. Tieši tad pienācis pirmais vagonš no Rīgas. Pārējie priekšnieki ar kājām un rokām preti:

“Tikai ne man tos briesmoņus, cilvēkēdājus, fašistus...”

Viņš laipni atvēris vārtus. Gada prēmija, sarkanais karogs. Dzīvo pats un ļauj dzīvot citiem. Vadošie kadri no pirmsākuma. Attieksmē pret katordznieku nemana kundzisku uzpūtību. Pats galvenais, neviens nav badā. Daži atbrīvotie palikuši “virsdienestā”, pelnās, lai dzimtenē dzīve nav jāsāk ar lēģera vatnieku. Kur palikuši “joptvaimaķ” un “bļaģ”? Kur zirgi ar izsistām acīm? Kokus tralē ar traktoriem, pa šaursliežu dzelzceļu ved uz krautuvī. Pirmrindas lēģerim priekšroka tehnikas sagādē.

Lielā svētku diena — Hruščova amnestija politiešlodzītājiem. Izņemot vācu laika vadošos darbiniekus un tos, kam sods par līdzdalību cilvēku iznīcināšanā. Atbrīvošana notiek pakāpeniski. Beidzot mana kārtā. Apsūdzība par dienestu leģionā un rakstiem avīzēs amnestēta, represijām pakļautu cilvēku slēpšana nemaz nav pieminēta, bet... Mani apcietinot, konfiscēja pirmās katorgas atmiņu pierakstus un vācu laikā izdoto Kārļa Skalbes dzeju krājumu “Klusuma meldijas”. Kaitīga propaganda pēckara laikā, divdesmit piecu gadu vietā — desmit. Par labiem darba rādītājiem samazina sodu. Paliek divi gadi.

Izsniedz caurlaidi — personas apliecību, norīko darbā uz dzelzceļu. Vairs kā karali nepavada bruņota sardze. Dienu varu iet, kur gribu, naktī — aiz drātīm. Ebreju jurists solās uzrakstīt pārsūdzību manā lietā. Saskaita pa punktiem un paragrāfiem.

“Es tur nekā nevaru saprast.”

“Nesapratīs arī tiesnesis, ieskatīsies vērigāk lietas pamatdokumentos. Atradīs, ka nekādu nopietnu pārkāpumu nav.”

Atbilde: atbrīvots.

Mana laimīgā diena sestdiena. Netieku galā ar dokumentiem. Jāpaliek līdz pirmdienai. Uz kavējos pazīstama dzelzceļnieka ģimenē. Lieldienas. Saimnieki pie svētbildes dedzina svecītes. Iedod man arī. Kuram no likteņa biedriem, kas palika taigā uz mūžu?

Gaismai austot, šķērsoju Zilupi. Divas reizes pa šo ceļu esmu transportēts lopu vagonā. Vai būs jāpiedzīvo vēl trešā?

Jaunās Grāmatas, 1989, № 1-4

Igoris Gils

1921.g. 3.VII – 1990.g. 16.X

BREMZES STAHANOVIEŠU KUSTĪBĀ

Rīgas telefona centrāles vecākā inženiera Makša Gila un viņa dēla Igora dzīves gājums.

Sākšu visu no sākuma. Esmu dzimis 1921. gadā Samarā. Ģimenē bijām pavisam seši cilvēki – tēvs Maksis Gils, māte Sofija Gils, vecākā māsa Tatjana, jaunākā māsa Galina, brālis Igoris (es) un mātesmāsa Olga Dicmanis.

Tēvs piedzima Tukuma apriņķa Sēmes pagasta Plieņu muižā. Augstāko izglītību brauca iegūt Krimā. Tur viņš iepazinās ar Sofiju Jevsejevu, kura 1913. gadā kļuva viņa sieva. 1916. gadā piedzima Tatjana, tad 1918. gadā Galina un 1921. gadā Igoris...

1922. gadā, kad tēvs beidza mācības un ieguva diplomu, mēs, visa ģimene, braucām uz Latviju. Lai mātesmāsa Olga varētu doties pie mums, viņa apprecējās ar latvieti Dicmani. Tā nu visi seši braucām uz tēva dzimteni Latviju. Kā diplomēts inženieris tēvs dabūja darbu Ventspils telefona centrālē. 1926. gadā pārcēlāmies uz Rīgu, kur tēvs sāka strādāt Rīgas telefona centrālē Audēju ielā 15. Dzīvojam Pārdaugavā, Hermaņa ielā 3 dz.2, vēlāk Marijas ielā 77 dz.8. Tad tēvs jau strādāja kā vecākais inženieris. 1928. gadā mums piešķīra dienesta dzīvokli Audēju ielā 15.

1930. gadā nomira tēvamāte un viņš mantoja Plieņu mājas ar 50 ha zemes.

1935. gadā nedrošības dēļ telefona centrāles ēka bija jānojauc un jābūvē jauna. Pagaidām iedeva dzīvokli Ģertrūdes ielā 55 dz.7. Jauno ēku uzbūvēja ātri, un jau 1936. gadā mums tur piešķīra dzīvokli ar četrām istabām.

Kad 1940. gadā Latvijā mainījās vara, es ar mammu biju laukos vasaras brīvdienās. Kā vienmēr, pa Jāņiem gaidījām ciemiņus. 17. jūnijā vecākā māsa rakstīja no Rīgas: "Tā kā te ir dažādi notikumi, nezinu, vai pa Jāņiem kāds brauks." Kad 24. jūnijā daži tomēr atbrauca uz laukiem, dabūjām visu zināt.

Papam darbā bija pielikts komisārs Garaņinovs, lai filtrētu telefona centrāles nedrošos darbiniekus. Lauku mājām atstāja 10 ha zemes. Arī vairākus lopus atņēma un nodeva tuvākiem kaimiņiem. Papam zemes pietika, jo viņš to rentēja.

Sākās izvešanas. Mamma sagatavoja visu nepieciešamo gadījumam, ja arī mūs vedīs. Mūs bieži apciemoja komisārs. Viņš nemācēja pat pareizi turēt nazi un dakšiņu. Mana mamma viņam to iemācīja. Komisārs par to bija ļoti pateicīgs. Reiz viņš pamanīja sakrāmētās mantas un jautāja, vai mēs kur braukšot. Mamma paskaidroja, ka visus ved ārā un mēs arī esam uz to gatavi. Viņš lika visu izkrāmēt, teikdams: "Par ko tad jūs?"

1940. gadā par papu bija liels raksts "Jaunākajās Ziņās" – "Bremze stahanoviešu kustībā". Paps ļoti uztraucās par to rakstu. Vienu vakaru papa pārnāca ļoti nervozs, teikdams, ka bijis daudz darba. Un tikai pēc gada mēs dabūjām zināt par to vakaru. Viņš bija uzaicināts uz čeku Stabu ielā par stahanoviešu kustības bremsēšanu. Viena strādniece pieteicās apkalpot vairāk neka simt abonentu, bet paps kā priekšnieks tam nepiekrita, jo viņš atbildot par centrāles normālu kustību un darbību. Čekā viņu brīdināja un iedeva parakstīties, ka neizpaužīs, kur bijis. Tādēļ paps nevienam toreiz neko neteica, pat mammai ne.

Tā pagāja Baigais gads. 1941. gada jūlijā ienāca vācieši. Tēvam atdeva zemi un lopus. Viņš tikai teica: "Sākas viss no jauna." Ar zemi bija daudz darba. Tā mēs dzīvojām, kamēr 1943. gada 18. maijā tēvam paziņoja, ka dzīvoklis Audēju ielā 15 ir jāatbrīvo. Iedeva dzīvokļu sarakstu, lai izvēlamies, kur dzīvot. Paps izvēlējās dzīvokli Kungu ielā 20, jo tas bija tuvāk darbam.

1944. gadā sākās cilvēku ķeršana uz ielām. Vācieši ķēra vīriešus, lai vestu uz Vāciju. Mani arī noķēra un aizveda uz tagadējo Pionieru pili, kur jau bija daudz cilvēku. Atbrauca Jekelns, un viņam ziņoja, ka salasīts ap divi tūkstoši... Ko darīt? Labi, ka nedaudz pratu vāciski, noskatījis sirmu vācu virsnieku, teicu, ka mani gaida mājās vecāki. Viņš paņēma mani pie rokas un izveda ārā pa vārtiem. Ir tak arī žēlsirdīgi cilvēki... Mēs ar papu slēpāmies pie paziņām pagrabā, lai neaizvestu uz Vāciju.

1944. gada 10. oktobrī naktī Vecrīgu apšaudīja ar mīnmetējiem. Sāka degt mājas, arī mūsējā Kungu ielā. Māja nodega, izglābtās mantas

salikām pie Pētera baznīcas, kur palikām vairākas dienas. 13. oktobrī ienāca padomju armija. Milicijā mums teica, lai ievācamies jebkurā brīvā dzīvoklī. Iegājām Kr.Barona ielā 7/9, bet tur nedeļa orderi. Beidzot papa palīgs darbā piedāvāja savu dzīvokli Slokas ielā 13, bet pats pāriešot manas māšas aizzīmogotajā dzīvoklī tajā pašā namā. Dabūjam atļauju gan uz dzīvokli, gan uz māšas atstātajām mēbelēm. Paps atkal sāka strādāt telefona centrālē, tikai Dzirnāvu ielā, jo Audēju ielas ēku vācieši bija aplējuši ar benzīnu un nodedzinājuši. Sava dzīvokļa vietā atradu tikai nomelnējušas sienas. Šito skaisto dzīvokli!

Tā es sāku strādāt telefona centrālē Kr.Barona ielā, bet neilgi...

1945. gada 11. janvārī astoņos no rīta, tikko atnācu uz darbu, mani izsauca priekšnieks. Kad ienācu, ieraudzīju gara auguma vīru zilā formas cepurē. Tas teica: "Te ir kratīšanas un apcietināšanas orderis. Lūdzu, atdodiet ieročus!" Es biju pārsteigts. Viņš prasīja izņemt visu no kabatām. Man bija pase, pāris fotokartišu, Latvijas karodziņš un kabatas nazītis. To visu uzlika uz galda un lika nākt līdzī. Uz ielas stāvēja vieglā automašīna un divi kareivji ar automātiem. Mani aizveda uz čeku Stabu ielā un uzveda augšā, kur pie sienas jau stāvēja vairāki cilvēki. Man arī lika tur nostāties. Es iebāzu roku kabatā — ak vai! — tur bija Staļina karikatūra no žurnāla "Laikmets". Ko darīt? Ar to pazudīšu simtprocentīgi. Te pamanīju, ka viens otrs sargam kaut ko prasa un iet kādā istabiņā. Saprātu, ka tur ir tualete. To izmantoju arī es un biju glābts — Staļinu nolaidu, kur vajag. Nu palika vieglāk. Tikai sešos vakarā ievēda pie pratinātāja. Tas bija latvietis. Kapteinis. Lika apsēsties. Vaicāja, vai es esot kādā organizācijā un kur palikusi mana mazkalibra šautene. To es 1940. gadā nodevu kara muzejam, teicu, mājās man ir kvīts. "Nu, uz mājām gan mēs nebrauksim." Tad pastāstīju, ka 1941. gada jūlijā man lika desmit dienas apsargāt kādu ādas noliktavu, pēc tam aizbraucu uz laukiem. Tad viņš piecēlās, piegāja pie loga. Kad atgriezās ar seju pret mani, acīs viņam bija asaras: "Man ir tāds pats dēls kā tu, bet palīdzēt nekādi tev nevaru. Ja nu vienīgi... — viņš piegāja pie galda, izņēma no atvilktnes aprakstītu lapu, aizsedza visu ar plaukstu un teica, rādīdams uz lapas apakšu: "Šito pazīsti!" Ak dievs! — Kaptilovs — Aleksandrs Kaptilovs vai, kā mēs viņu mājās saucām, Saša. "Tas tak mūsu ģimenes draugs!" es iesaucos. "Lūk, tā. Uz priekšu mazāk ģimenes draugu. Vairāk ne ar ko palīdzēt nevaru."

Jā! Viņš daudz man palīdzēja. Tagad es vismaz zināju, kas iegrūdis mani nelaimē. Liels paldies šim izmeklētājam. Ļoti žēl, ka tā arī nekad neuzzināju viņa uzvārdu.

Tad mani veda lejā uz kameru. Grīdas bija ar kaut ko tā pārklātas, ka ejot neko nevarēja dzirdēt. Mani ievēda kamerā, kur jau bija daudz cilvēku.

Pirmais jautājums bija: "Kas jauns ārā?" Tad aiz pārskatīšanās iegruđa vēl vienu ar kaklasaiti un portfeli rokās. Viņam tikai paspēja pajautāt: "Kas jauns ārā?" — kad atkal atvērās kameras durvis un viņu izrāva ārā. Pratināšana notika naktīs, kad bija jāiet gulēt.

Kamerā es labi iepazīnos ar kādu vecu vīru. Izrādījās, ka viņš te sēž jau ilgi un saņem no mājām paciņas. Visus atsūtītos papirosus viņš atdeva man, jo pats nesmēķēja.

"Jā, dēliņ," viņš man teica. "Es jau ārā no šejienes netikšu." Tur viņam bija taisnība, jo, pēc viņa stāsta, viņš bijis vecs aizsargs un toreiz tādus nežēloja.

Mani veda pratināt vēl trīs naktīs, bet nekā jauna kapteinis neprasīja. Lika parakstīt runāto, un tā viss šeit čekā beidzās.

Svētdien, 21. janvārī, mani izsauca ar mantām. Kamerā visi teica: "Pasveicini visus ārā." Te nu čeka nospēlēja uz nerviem. Ieveda istabā, kur atdeva visu atņemto — siksnu, gredzenu, šņores. Sajūta bija tāda, ka tūlīt iešu mājās. Tad izveda pa durvīm, kur priekšā jau stāvēja mašīna ar mugurpusi pret durvīm. Iekāpu iekšā. Mašīnā vēl bija daži cilvēki. Mašīna sāka braukt. Necik ilgi nebrauca, kad lika kāpt ārā. Te ieveda vienās telpās, kur atņēma to, ko čekā atdeva, un vēl ar stangām izrāva no šohtiem (garie zābaki) metāla pakavus. Tas bija Centrālcietums...

Ieveda kamerā. Kādi 25 cilvēki jau bija priekšā. Sāka prasīt, no kurienes, kas ārā jauns... Sāku atkal citu dzīvi.

Pa dienu nekas — veda ārā staigāt, bet, kad jāiet gulēt, no griestiem blaktis krita tieši sejā. No rītiem visi medījām utis pa krekliem — saujām grābām ārā...

27. janvārī saņēmu no mammas un tantes pirmo pienesumu. Tad arī dabūju zināt, ka arī paps tai pašā dienā ir arestēts (11. janvārī). Par ko?

Tā katru mēnesi saņēmu no mājām paciņas gan ar produktiem, gan ar veļu. Varēju iedomāties, cik grūti klājās mammai ar tanti. Kur mamma ņēma naudu sūtījumiem? Varbūt kaut ko pārdeva? Tantei arī tikai skolotājas alga. Kādā vēstulē mamma atrakstīja, ka paps slimojot ar to pašu slimību, ko es. Tā es uzzināju par viņa arestu.

Pēc diviem mēnešiem, 21. martā, astoņos no rīta mani un citus tādus pašus veda no Centrālcietuma pa Revolūcijas ielu caur Sarkandaugavu uz Strēlnieku ielu, kur stāvēja vagoni. Pēc saraksta sēdināja vagonos — ap piecdesmit cilvēku katrā. Bija salikti pliki dēļi...

Man bija smēķējamais papīrs un zīmuļa gals aiz cepures naga. Tad nu katrs kaut ko uzrakstīja, lai pēc tam izmestu ārā. Es uzrakstīju: "Izsūta nezināmā virzienā. Igors. 1945. gada 21. martā." Un apakšā: "Lūdzu nodot Slokas ielā 13 dz.1." Sarullējām visu lielā kamolā un izmetām ārā.

Pa restoto logu redzējām kādu dzelzceļnieku, kurš stāvēja iepretim mūsu vagonam. Ar žestiem un skaņām vērsām viņa uzmanību uz izmesto priekšmetu. Viņš to pamanīja, pakēra un ātri aizsoļoja. "Ja būs cilvēks, nodos pēc adresēm," tai brīdī nodomāja ikviens no mums.

22. martā ešelons sāka kustēties nezināmā virzienā. Veda vismaz kādus divus tūkstošus cilvēku. Naktī no 24. uz 25. martu šķērsojām Latvijas robežu pie Indras. Pa ceļam pieredzējām interesantu gadījumu.

Kādu rītu viens vecs onkulītis ieraudzīja jaunam puisim uz rokām sarkanus plankumus. Kad jauneklis paskaidroja, ka tā ir roze, ar kuru viņš mokās jau vairākus gadus un neviens nevar viņam palīdzēt, vecais vīrs bija ar mieru mēģināt puisī atpestīt no šīs nelaiimes. Saņēmis apstiprinošu atbildi par ticību vārdotājiem, vecuks ķērās pie darba. Bija vajadzīgs zilais papīrs. Visi, kam bija sērkokociņu kastītes, ķērās pie darba, un drīz vien vajadzīgais zilā papīra daudzums tika nodots vecā vīra rīcībā. Viņš apsedza ar to sārtos plankumus, kaut ko klusu nomurmināja un lika papīru paturēt uz rokām līdz nākamajam rītam. No rīta, kad zēns noņēma papīrus, izrādījās, ka roka ir gluži balta un no plankumiem nav ne vēsts. Apjucis no redzētā, viņš piegāja pie vecā vīra un teica:

"Liels paldies! Taču man nav ar ko atlīdzināt."

"Neko jau arī nevajag. Esmu laimīgs, ka arī šādos apstākļos varēju kādam palīdzēt."

1. aprīlī Krasnaja Presņā (Piemaskavā) mūs aizveda uz pirti.

8. aprīlī mūs izsēdināja Kušvā (Urālos). Pāris dienās iekārtojāmie tikko uzbūvētās barakās. Tad nenotiesātus, kas ir pretlikumīgi, mūs veda uz darbu septiņus kilometrus. Tur mums ar kirkām bija jāsit zemē caurumi. Zeme sasalusi, tāpēc kirkas bija jāsilda ugunskurā. Aukstums — 50°C. Vienīgi gaiss sausāks nekā Dzimtenē, līdz ar to aukstums vieglāk panesams. Darbu beidzām ap astoņiem vakarā, kad mūs ar smago mašīnu veda uz barakām. Katru rītu nostādīja ierindā un kā tēvreizi noskaitīja: "Par bēgšanas mēģinājumu šaus bez brīdinājuma." Daži sāka runāt par bēgšanu. Sanitārajā daļā strādāja Rīgā savā laikā pazīstamais sportists gargabalnieks Artūrs Motmillers. Viņu izsūtīja par to, ka viņš kā sportists savā laikā bija uzturējies ārzemēs. Es palūdzu, lai viņš mēģina dabūt vazelīnu, cik var. Tas mums palīdzētu pie bēgšanas. Iesmērējot papēžus ar vazelīnu, suņi nevarētu saost pēdas. Viņš man iedeva diezgan daudz vazelīna. Pēc dažām dienām Motmilleru steidzīgi aizsūtīja atpakaļ uz Rīgu, jo kādā krievu avīzē bija uzņēmums ar Motmilleru kādas ebreju ģimenes vidū, kuru viņš, glābdams no vāciešiem, bija pie sevis slēpis. Šī ģimene, uzzinājusi par sava glābēja nelaimi, bija panākusi, ka viņu atbrīvo.

Paldies Motmilleram par vazelīnu, taču izmantot to neizdevās.

1945. gadā naktī no 24. uz 25. maiju mani uzcēla augšā, ārā gaidīja vieglā mašīna ar automātistiem. Brīdi braukusi, tā apstājās. Bijām

stacijā. Uz sliedēm stāvēja vilciens braukšanas gatavībā. Aiz pēdējā vagona bija piekabinātas ecēšas gadījumam, ja kāds sadomās bēgt caur vagona apakšu, kur tās varētu nelaimīgo samalt.

Atkal restotā vagonā turpināju savu ceļu nezināmā virzienā. Gaismai svīstot, vilciens apstājās. Mani izsēdināja stacijā "Nižņij Tagil". Tālāk veda kājām, līdz nonācām pie garas vienstāva ēkas, kas izrādījās Tagilas izolators. Iesēdināja vienu pašu. Vakarā sāka pratināt. Es esot strādājis telefona centrālē. "Jā." Es esot gribējis bēgt. "Jā. Šeit neierasti dzīves apstākļi, un nezinu, par ko izsūtīja." Man esot bijis uzdevums pārņemt Urālos pastu, telegrāfu un telefonu un bēgt uz Latviju dibināt neatkarīgu republiku... Pēc tāda paziņojuma mute palika vaļā. Kas tad nu par izdomājumu? Ko čeka atkal grib piesiet?

Pēc pirmās izmeklēšanas nonācu kamerā, kur priekšā jau bija vēl pieci "kolēģi" no Kušvas lēģera. Izrādījās, ka visu šo bēgšanas lietu bija safabricējis un nodevis kāds Liepiņš no Rīgas. Visiem kaut ko piesējis — piemēram, šoferiem bija jāpārņem Urālos autotransports un arī jābrauc dibināt neatkarīgu Latviju.

1946. gada 23. septembrī saņēmu no mammas un tantes pirmo produktu paciņu.

Katru dienu uz vienu stundu veda ārā pastaigāties. Žogs ap divi metri augsts, laukums pastaigai aptuveni 25 kvadrātmetri. Katru desmito dienu veda uz pirti. Tur iepazinos ar vecāko pirtnieku, kurš bija izsūtīts, bet tagad nedrīkst šo rajonu atstāt, lai gan ir uz brīvām kājām.

Kādu dienu izsauca izmeklētājs un, parādījis man adresētu vēstuli, lika visā atzīties, jo pretējā gadījumā es vēstuli nedabūšot. Atbildēju, ka man nav nekā vairāk ko teikt. Vēstuli tomēr dabūju. Tā bija no papa — no Molotovskas (Arhangeļskas apg.). Viņš mani mierināja, ka šis pārpratums drīz noskaidrosies un es varēšu braukt mājās. Aizrakstīju viņam tādu pašu nomierinošu vēstuli.

Drīz atkal saņēmu no mājām paciņu, kurā bija arī veļas ziepes. Klātpieliktajā vēstulītē uzrakstīts: "Taupības dēļ ziepes sagriez gabaliņos."

Es parādīju šos vārdus savam kaimiņam kamerā. Nolēmām pārgriezt. Kad ziepes bija pušu, no tām izvēlās stikla trubiņa, kurā bija nauda. Naudu tūlīt noslēpu.

Ziemassvētkos atkal atnāca paciņa. Izolatora priekšnieks, kā parasti, izsauca pie sevis un tur taisīja to vaļā. Paciņā bija egles zariņš ar lielu lenti. Priekšnieks attaisīja to, un no tās izkrita nauda. Viņš paskatījās uz mani un teica:

"Sprjač skoreje!"*

Viņš mūs, politiskos, ieredzēja, jo mēs reiz viņam palīdzējām. Kad viņa meitai bija piemeties plaušu karsonis, viņš lūdza, vai kādam no mums nav

* Paslēp ātrāk!

atsūtīts medus. Tādā brīdī mēs aizmirsām, ka viņš ir čekists, un viņam to burciņu iedevām. Tāpēc arī viņš uz daudz ko skatījās caur pirkstiem.

Reiz pie mums kamerā viņš meklēja, vai nav kāds gleznotājs. Tāds atradās. Tas bija Dūms. Izrādījās, ka jāapglezno priekšnieka kabinetā sienu. Dūms bija ar mieru un paņēma arī mani līdzi. Glezna izdevās kolosāla, par ko priekšnieks bija stāvā sajūsmā. Dūms nedēļas laikā uzgleznoja Staburagu pa visu kabineta sienu. To nedēļu mēs katru dienu bijām pieēduši pilnus vēderus.

Pavisam tajā lietā mūs saņēma kādus 25 cilvēkus. Izmeklēšanai beidzoties, mūs iesauca kabinetā parakstīt lietas beigas. To mums nolasiya kāds ebrejs — tulks no Rīgas, uzvārdā Blūmentāls, kurš bija izsūtīts 1940. gadā. Viņš mums saka:

“Jūsu lieta ir pabeigta. Jūs var gan atbrīvot, gan piespriest jums nāves sodu. Sliktākā gadījumā jūs var izsūtīt no PSRS.” O! Mēs, protams, gribējām to pēdējo, bet Blūmentāls teica, ka tāda gadījuma Padomju Savienībā vēl neesot bijis.

Lietu, trīs biezas grāmatas, nosūtīja uz Maskavu. Pagāja ilgāks laiks. Maskava atteicās tiesāt aizmuguriski. Mūs visus atkal izsvaidīja pa lēģeriem pa vienam un sāka jaunu izmeklēšanu.

Reiz viens izmeklētājs majors nolika man priekšā Rīgā atņemtās fotogrāfijas, kurās redzama mana māsa kāzu kleitā. Saņēmis attiecīgu atbildi uz jautājumu, kas tas ir, viņš teica: “Tā laikam ir ļoti skaista tradīcija.”

Pēc tam mani ielika kamerā, kur bija vēl viens. Uzzinājis, ka esmu no Rīgas, tas sāka iztaujāt par dzīvi Latvijā. Kad es viņam stāstīju, viņš tikai atmata ar roku, teikdams, ka tā notiekot tikai kinofilmās un romānos. Vairāk es ar viņu nekādās sarunās neielaidos. Vēlāk mani šai kamerā vairs nelika.

Maskava arī otru reizi atteicās izskatīt mūsu lietu, bet mēs sēdējām jau otro gadu bez tiesas. Mūsu vidū esošie gudrākie vīri nolēma, ka jāuzraksta vēstule A.Kirhenšteinam — lai paskaidro, cik ilgi cilvēkam jāsež bez tiesas sprieduma.

Kādu dienu iesēdināja smagajās mašīnās un kaut kur veda. Izrādījās — uz lazareti uzlabot veselību. Tur es izārstēju savu radikulītu. Pie tam ļoti vienkārši — vienā dienā karsta vanna, otrā dienā elektroplātes.

Pēc divām nedēļām aizveda atpakaļ. Tad arī izpildījām savu nodomu — aizrakstījām Kirhenšteinam. Vēstuli slepeni iedevām vecākajam pirtniekam, kurš to iemeta pastkastē ārpus lēģera. Pēc pāris mēnešiem atbilde klāt gan! Kā par šo valdības vēstuli brīnījās čekal! Tur bija rakstīts: “Jūsu lietu izskatīs tuvākajā laikā.”

1947. gada 25. janvārī mūs sāka tiesāt. Tiesa vilkās līdz 29. janvārim, notika astoņas sēdes. Mūs tiesāja Sverdlovskas kara tribunāls. Sākumā iztiesāja iekšējo lietu. Justīcijas majors Nikolajevs brīdināja lieciniekus, kuri bija atvesti no Kušvas lēģera, lai paskatās uz mūsu bālajām sejām un saka tikai taisnību. Viņi arī teica tikai taisnību. Teica, ka pagājis diezgan ilgs laiks, bet viņi atceras, ka par bēgšanu tikai runāja, jo bija nepierasti dzīves apstākļi. Uz to majors atbildēja, ka par runāšanu nesoda. Tiesā piedalījās arī tulks Blūmentāls. Viņš tulkoja mums par labu. Lai gan es pārvaldu krievu valodu, arī es pieprasīju tulku, lai varētu pa tulkošanas laiku apdomāt, ko runāt tālāk. Par iekšējo lietu visus 25 cilvēkus attaisnoja. Tad sāka katram atsevišķi iztiesāt Rīgas lietu.

Tikai tagad es dabūju zināt, ka mani apvaino sadarbibā ar gestapo. Tas bija savādi, ka to uzzināju tikai tagad. Uz manu pieprasījumu nosaukt cilvēku, kas to visu sarakstījis, saņēmu atbildi, ka tā ir slepena lieta. Kad pajautāju, kā tad viņš to zina, majors man vairāk nekā nejautāja, un ar to mana lieta izbeidzās. Ņēma priekšā citus apsūdzētos. Katram no 25 cilvēkiem bija kāds nodarījums. Bija arī tādi, kas patiešām bija dzīvojuši kā bez prāta, kā, piemēram, kāds Pļenkovs. Viņam tiesā kā pierādījums bija vācu virsnieka forma ar vācu dzelzs krustu. Majors viņam tā arī teica: "Vai jūs gaidījāt vāciešus atpakaļ, ja turējāt formu skapī? Un dzelzs krustus arī tāpat vien nedeva."

29. janvārī pulksten 6.30 vakarā nolasīja spriedumu. Tas bija satraucošs brīdis. No 25 cilvēkiem 7 attaisnoja, starp tiem biju arī es. Kad nosauca manu uzvārdu, es neticēju savām ausīm un pārjautāju blakusstāvošam, ko tur teica. Tad nu kaimiņš paskaidroja, ka esmu attaisnots. Kā filmā gar acīm paslīdēja viss pārdzīvotais. Šeit uzrakstīšu sprieduma norakstu. Tikai krieviski. Pēc tiesas mūs, attaisnotos, novietoja atsevišķi un nākošajā dienā izdeva sprieduma lapiņas:

ПРИГОВОР

Копия

Совершенно секретно

Именем Союза Советских Социалистических Республик

1947 года января 26—29 дня

Военный Трибунал войск МВД Уральского округа в закрытом судебном заседании в гор. Н-Тагил в помещении Оперллекотдела Тагилского МВД с/о

В составе председательствующего майора юстиции Николаева и членов: лейтенанта Уткина и лейтенанта Кузнецова при секретаре лейтенанте Крокове

Далее судебное следствие установило, что

1. Гильс — с 5—17 июля 1941 года был привлечен к охране кожи в старой Риге, затем уехал в деревню. Обвинение его в том, что он являлся секретным сотрудником Гестапо, включено в обвинение заключение при отсутствии каких бы то ни было оснований.

2. Блейер — в августе 1941 года по 24 июня 1944 года состоял на службе в немецкой полиции. Нес службу по охране общественного порядка. Затем он был мобилизован в немецкую армию и зачислен в хозчасть Латышского легиона. В сентябре 1944 года Блейер, не желая уходить с немцами из части, дезертировал.

3. Калниньш — с 5 сентября по 7 октября 1944 года находился в Латышском легионе и исполнял обязанности шофера, а затем из этого легиона ушел.

4. Яканс — в марте 1944 года Управлением работ как специалист автомобильного дела был направлен на работу в авторемонтных мастерских, находившихся в распоряжении командования немецкой армии, и прослужил в этих мастерских до июля 1944 года.

5. Думс — в июле 1941 года в течении 2-х недель служил в полиции, за это время 5 раз стоял на посту у тюрьмы.

6. Копманис — в июле 1941 года по распоряжению волостных властей немецкого правления привлекался для охраны шоссе дорог.

7. Бауманис — в 1941 году в течении 3-х месяцев служил в качестве производителя уездной полиции и затем после длительной болезни в течении 2-х недель послали на охрану мостов.

В 1944 году Копманис работу в полиции самовольно оставил.

Материалы и виновность Гильс, Блейерса, Калниньша, Яканса, Думса, Копманиса и Бауманиса в активном пособничестве врагу не установлена. Указанными действиями они не совершили преступления, которое было-бы предусмотрено ст. 58 "Ia" УК МВД.

Гильс, Блейерс, Калниньш, Яканс, Думс, Копманис и Бауманис — всех по статье 58 "Ia", 58-II УК РСФСР по суду считать оправданными

Верно
секретарь Кроковс

Vēl bijām kopā dažas nedēļas, un 3. martā mani pārveda uz lēģeri, kur kārtēja dokumentus. Beidzot 4. martā izdeva dokumentus un izlaida no lēģera pa vārtiem ārā. Ir tāda ticība — ja ej pa vārtiem ārā un neskaties atpakaļ, atpakaļ nebūs jāatgriežas. Nu ko, devāmies visi septiņi pie fotogrāfa — bildes bija vajadzīgas pasei. Papam nosūtīju vēstuli, ka braucu mājās. Nauda, ko mums atsūtīja mājinieki, tagad noderēja. Bildes būšot gatavas nākamā dienā. Pārgulēt gājām uz viesnīcu "Nižņij Tagil". Naktī pamodāmies no kaut kā neparasta. Uzdedzām gaisu. Ak dievs! Palags pilns ar utīm. Izsaucām priekšniecību, lai nāk apskatīt. Ļoti atvainojās, palagus tūlīt pievāca un atnesa jaunus. Atnesa arī karstu tēju un vēlreiz atvainojās. Gulēšana jau vairs nekāda neiznāca. No rīta dabūjām bildes, kuras nodevām milicijā. Vakarā izsniedza pasi uz vienu gadu. Ātri devāmies uz staciju pēc biļetēm. Tās dabūjām ārpus kārtas kā atbrīvotie. Biļetes bija līdz Rīgai. Sverdlovskā bija jākompostē. Šeit dabūjām redzēt, kā strādā zagļi gaišā dienas laikā visu acu priekšā. Un teikt arī neko nevar — paliksi bez acīm. Piemēram, stāv rindā cilvēks

pēc biļetēm, priekšā vīrs ar koferi. Tas smags, tādēļ to noliek zemē. Aiz muguras tam tīkotājs pēc šī kofera ar tādu finiera koferi bez dibena. Noķēris momentu, viņš priekšējam koferim ātri uzliek virsū savu koferi bez dibena. Kad rinda virzās uz priekšu, vīrs redz, ka kofera vairs nav – tā vietā stāv tikai kaut kāds finiera koferis. Skrien no rindas ārā meklēt savējo. Upuris ir pieveikts visu acu priekšā, bet runāt nedrīkst.

Beidzot bijām vilcienā, kas devās uz Maskavu. Maskavā atkal kompostrējām biļetes un vakarā beidzot devāmies uz Rīgu. 13. martā plkst. 23.45 atstājām Maskavu, un 14. martā plkst. 6.30 no rīta pēc 26 mēnešiem un 3 dienām atgriezās Rīgā, iesēdos pirmajā tramvajā un devos uz Pārdaugavu. Kājās bija "tautiskās" vatētās bikses un "fufaika".

Piezvanīju pie savām durvīm, bet neviens neatvēra. Devos uz 12. dzīvokli, kur dzīvoja papa bijušais palīgs Baharovs. Atvēra viņa sieva. Saņēma ļoti laipni. Iekurināja vannu un paēdināja. Tad viņa nogāja lejā apskatīties, vai kāds no manējiem nav pārradies. Drīz viņa atgriezās kopā ar mammu. Ak, kas tie bija par priekiem! Tūlīt gājām mājās. Tante vēl bija skolā. Pārģērbos, un gājām viņai pretī. Te jau arī viņa nāca. Ak, kas par prieka asarām! Nu sākās lielā runāšana.

Uzzināju, ka papu tiesāja tepat Rīgas čekā. Mamma paņēma advokātu. Papa palīgs Baharovs bija uzrakstījis liecību pret papu. Izrādījās, ka Kaptilovs bijis pie viņa mājās un draudējis, ja tas neliecinās, kā vajag, tad arī būs tāpat, Baharovs nobijās.

Tiesā Baharovu sākusi mocīt sirdsapziņa un no savām rakstveida liecībām viņš atteicies. Tiesnesis to vērā neņēma, tikai teica: "Es brīnos, ka pats vadonis un aģitators palika šeit." Papu apvainoja aģitācijā kara laikā. Viņš it kā esot aģitējis par braukšanu uz Vāciju. Viņam piesprieda astoņus gadus.

To visu mammai izstāstīja advokāts.

Tai pašā dienā saņēmām telegrammu no papa no Molotovskas: "Поздравляю возвращением Игруши. Макс."*

Zīmīti, ko izmetām pa logu, braucot projām, mamma atrada pastkastītē. To es saglabāju. Ir tak vēl godīgi cilvēki pasaulē.

Mamma man daudz stāstīja par papu. Pēc tiesas viņi satikās un paps nodeva viņai pa kluso daudzas zīmites, par dažām šeit pastāstīšu.

Papu apcietināja 1945. gada 11. janvārī plkst. 9 no rīta (tikai stundu vēlāk nekā mani). Stabu ielā viņš nonāca ap 12-tiem. Tālāk papa zīmītes saturs, zīmīte kalendāra veidā:

12.1. pratināšanas anketa

* Apsveicu ar Igrušas atgriešanos. Maksis.

- 15.1. pratināšana vispārēja
- naktī 1/2. 2. nakts pratināšana par Ervīnu (papa brālis)
- 22.2. pāriešana uz Centrālcietumu. 1.6. kamera
- 3.3. IV. II kamera
- 20.4. pratināšana čekā
- 24.4. pratināšana, sveda ar Potjomkinu (? – uzvārds grūti salasāms, jo rakstīts ar zīmuli)
- 26.4. mamma bija pie izmeklētāja
- 27.4. pie izmeklētāja lietas noslēgums
- 4.5. atpakaļ uz Centrālcietumu, kamera IV. II
- 28.5. tiesa Valdemāra ielā, tad uz Centrālcietumu, kamera IV. 12.
- 8.6. Centrālcietums – kamera I.7.
- 12.6. kamera IV.12.
- 18.6. kamera IV.2.
- 20.6. darba kolonija 3. istaba
- 17.7. aizbrauca etaps
- 24.8. - " -
- 19.9. - " -
- 20.10. - " -
- 29.10. kolonija
- 20.11. aizbrauca etaps
- 15.12. uz Ribanok
- 31.12. pāriešana

1952. gadā paps rakstīja, ka tiek gatavoti dokumenti par viņa atbrīvošanu. Taču mājās mēs viņu nesagaidījām, jo 1952. gada 1. septembrī saņēmām vēstuli no papa drauga Hermaņa Akmens, kurā viņš bija spiests mums paziņot, ka 1952. gada 16. augustā plkst. trijos dienā paps nomiris, tā arī nesagaidījis savu brīves dienu. Lūk, ko mums rakstīja:

“13. augustā no rīta mēs, kā vienmēr, sēdējām un dzērām kafiju, ar ko mūs pacienāja Jūsu tēvs. Te pēkšņi viņam palika slikti. Mēs izsaucām ārstu, un viņu ielika lazarētē. Viņš tur gulēja un krāca. Un tā, nenākot pie samaņas, 16. augustā trijos dienā viņš mira. Mēs galdniekam palūdzām uztaisīt cilvēcīgu zārku, ieģērbām labās drēbēs, kuras viņam bija noliktavā. 19. augustā viņu apglabājām 8 kilometrus no Molotovskas. Viņa kaps ir zināms un atzīmēts...”

Šī vēstule rakstīta 1952. gada 21. augustā Molotovskā. Mums milicija par to paziņoja tikai pēc mēneša. Dabūjām no čekas papa personīgās mantas, kas bija noņemtas apcietināšanā. Tai skaitā arī pulksteni ar ķēdi. Paps nomira ar asins izplūdumu smadzenēs. Tā bija rakstīts papa drauga vēstulē, tā bija

rakstīts arī miršanas apliecībā, ko mums izdeva Tukuma dzimtsarakstu nodaļā. Vienīgi miršanas vieta šajā oficiālajā dokumentā nav atzīmēta...

1972. gadā mira Saša Kaptilovs. Viņa sieva apprecējās otrreiz, bet drīz vien atkal palika viena. Tagad viņa paliekot akla. Bērnu viņiem nebija...

Mana mamma nomira 1956. gada februārī, bet mana tante 1975. gada septembrī.

Man ir meita (dz. 1960.g.) un dēls (dz. 1961.g.)...

Man ir četri mazdēli, no kuriem divi nesīs tālāk manu uzvārdu.

1989. gada janvārī pēc 45 gadiem satiku Ņujorkā savas abas māsas, kuras tur dzīvo un kuras mani bija uzaicinājušas pie sevis ciemos. Tā bija tikšanās ar prieka asarām acīs.

Ņujorkā vecākā māsa man rādīja grāmatu ar represēto latviešu sarakstu, starp kuriem minēts arī mūsu tēvs. Tās lapas fotokopiju es atvedu līdzī uz Rīgu. Tur rakstīts, ka pēdējā dzīvesvieta viņam ir Rīga (adrese atšķirībā no citiem nav minēta), ka viņš arestēts 1944./45. gadā 56 gadu vecumā, bijis inženieris un viņa tālākais liktenis ir nezināms. Lūk, tā!

Mana meita ieteicās, ka vajadzētu precizēt mana tēva kapa vietu un nolikt tur kādu ziedu no Dzimtenes, kurā viņam tā arī nebija lemts nomirt un kuras zemē viņam nebija lemts atdusēties...

1992. gada 16. augustā taču paiet 40 gadi, kopš viņš atstāja mūs, lai nekad vairs pie mums neatgrieztos...

Rīga, 1989. gads

Ilze Kalnāre

Ilze Kalnāre (1918–1968) literatūrā ienāk trīsdesmito gadu otrajā pusē kā liriski pārgalvīga jaunības sapņu dzejniece un jūsmīga, bet asprātīga “Brīvās Zemes” žurnāliste, kas sniedz gan informācijas, gan vai ik nedēļu kādu tēlojumu, skici, aprakstu, dzejoli. Viņai ir tikai divdesmit, kad iznāk pirmais romāns “Aktrise Ragārēs”, 1940. gadā – “Pārraudzes dienasgrāmata” un dzejoļu krājums “Vidzemniece”, seko trešais romāns “Sniega Roze”.

Iedziļinoties viņas dzejā, varam tikai apbrīnot talantu, kas it kā rotaļādamies svaidījies ar dabas gleznām, raksturiem, ritmiem. Reizē iejūtība, plaša sievietes jūtu gamma, dzimtenes mīlestība, draisks humors, filozofiskas pārdomas. Tā ir melodiska dzeja, ne velti Jānis Norvilis komponējis vairāk nekā 10 dziesmas ar viņas vārdiem.

Drīkstam tikai zīlēt, kā tālāk veidotos Ilzes Kalnāres rakstnieces liktenis, cik biezos sējumos izdotu viņas darbus, ja ne karš, dzejoļi laikrakstā “Tēvija”, brauciens uz piefronti pie latviešu leģionāriem, Vācija, slepena atgriešanās Latvijā, Kurzemes katls, ilgi gadi Karagandā... Gaišā meitene salūza fiziski un garīgi. Sešdesmito gadu dzejoļiem vērtība diemžēl mazāka nekā no jaunības kuplās piedurknes izbirušajiem.

Šai publikācijai izvēlētas vārsmas, kas Padomju Latvijā nav bijušas iespiestas.

D. Zvirgzdiņa

PIE ŠŪPUĻA

Sēd māte sirma kā ābele
Pie šūpuļa veca, ai, veca,
Guļ klēpī atvērta Bībele,
Viz balta sagša uz pleca.

Cik bērnu šūpots un audzināts
Zem istabas zemajām sijām,
Tur mātes vārds mīļi daudzina
Te kopā ar apiņu vijām.

Sen bērni visi jau pasaulē,
Sēd māte pie šūpuļa veca
Un raugās pa logu pamalē –
Viz balta sagša uz pleca.

Nāks bērni mājā, un pagalmā
 Skanēs tad priecīga čala,
 Kā senāk degs ugunis pavardā —
 Nav šūpuļa dziesmai gala.

1940

MĀTES GREDZENS

Smags sudraba gredzens man pirkstā mirdz
 Kā mātes asaras šķiroties.
 Man Vidzemē palika mājas un sirds,
 Reiz ceļš uz turieni atpakaļ ies.

Tik māte — vai māte vairs pagalmā mās
 Un bērnus mājā sagaidīs?
 Vai ābeles ziedus birdinās
 Un vītoli jaunas atvases dzīs?

Vai rudzi zaļos un tīrumu klās?
 Vai pajumts būs, kur patverties?
 Vai avoti saldus ūdeņus krās,
 Kur izvestiem pārņākot padzerties?

Kā asara sudraba gredzens mirdz,
 Kad svešā ceļmalā apstājos.
 Tur Vidzemes pusē man mājas un sirds,
 Kad Dievs man dzimteni atpakaļ dos?

1944

SĒRDIENE

Nekad es nestādišu ābeli, ne ķiršu koku,
 Man nebūs bērzu birzes, ne ar mājas savas,
 Ne svārkos ziedainajos kuplu, lāsmojošu kroku.
 Man nebūs zīdauta, ne mīlestības tavas.

Māj tavā dārzā, bajār, magones ziediem sārtiem —
 Apstājies, apstājies, sērdiene, gurda pie vārtiem!

Balts lielceļš mani nevedīs uz mājām,
 Man sulīgs dābols neziedēs, ne gaiši rudzu lauki, —
 Kam, sārtā magone, tik pieglaudīgi plauki
 Man, svešai sērdienei, pie neapautām kājām?

Māj tavā dārzā, bajār, magones ziediem sārtiem —
 Apstājies, apstājies, sērdiene, gurda pie vārtiem!

1944

OSKARA ROZE

Man rozi dāvāja karavīrs kāds,
 Kad liepas vēl ziedēja Rīgā,
 Un gaišā roze kā dzimtenes vārds
 Man līdz bija ceļā bezgalīgā.

Es glabāju rozi, kad zuda man viss,
 Kad zuda man māte un mājas,
 Un tādēļ tas spožums nav izdzisis,
 Ko dzimtene dvēselē krāja.

Un tad es jutu, kāds brīnums ir zieds,
 Plūkts mūsu skaistajā Rīgā,
 Kur jūlijā zeltains saules riets
 Vēl spulga torņos un bezdelīgās.

Man rozi dāvāja karavīrs jauns,
 Kad liepas vēl ziedēja Rīgā,
 Un gaišā roze kā dzimtenes vārds
 Man līdz bija ceļā bezgalīgā.

(1944 – 1946)

Koks tev sargādams noliecas pāri,
 Mežā zvērs neaiztieks cilvēku bāri,
 Tikai brālis latvietis nodod un nīst, —
 Debesīm asaras līst...

Kurzemē 1946.g.

LATVIETIM

Ir viena vieta pasaulē, ir viena zeme īstā,
 Pār tavu kapu vaiņagu no ozoliem reiz vīs tā.
 Draugs, nomazgā tos putekļus, kas lipuši pie kājām,
 Lai vari tīrs un aicināts nu atgriezties uz mājām,
 Lai vari tīrs to maizi ēst, ko tēvutēvi sēja.
 Nu saņemst Dieva svētību no mākoņiem un vēja
 Sauc tevi svētā Latvija, sauc tevi dzimtā vieta,
 Kur katra puķe asarām un asinīm ir lieta.
 Draugs, nomazgā tos putekļus, kas lipuši pie kājām,
 Uz savu zemi atgriezies, uz savām īstām mājām.

1941

IRĒNAS REIHMANES STĀSTĪJUMS PAR ČEKU, CIETUMU UN SIBĪRIJU

Kopš 1944. gada rudens dzīvojām tanī mājā, kur Matisa tirgus. Mans tēvs tur bija sētnieks. Agrāk viņš bija būvgaldnieks, kā teica, uz būvēm par pulieri. Kad būvēja visas šīs mājas, kas ir Samarina ielā pie Grīziņkalna, viņš tur strādāja, arī šajā tirgus mājā. Tēvam tagad būtu 110 gadi, bet jau toreiz viņam nāca tie gadi, kad palika par grūtu pa tām stalažām skraidelēt. Būvuzņēmēji bija Kūravš un Neiburgs.

Pilsētas valde tēvam piedāvāja strādāt par sētnieku, tas daudz vieglāk. Sētniekam šeit nebija iela jāslauka, to darīja citi. Arī kurinātāji mājai bija citi — mājai bija centrālapkure, bet ne pie pilsētas tāda kopēja kurināšana. Viņam bija trepes jākopj, māja jāpieskata.

Man bija divi brāļi. Vecākais — Kārlis Ērmanis beidza Mākslas akadēmiju, bet 1944. gadā aizbrauca uz Ameriku, tagad jau miris. Jaunākais brālis* ar sievu arī taisījās, viņi domāja, ka no Kurzemes tiks uz Zviedriju, bet vēlāk tomēr atgriezās. Es skatos, mans tēvs trīs dienu laikā nosirmoja — dēli aizbrauc, arī es it kā riktējos. Viņš teica:

— Bet, meitiņ, kāpēc tu brauksi?

Visi mani draugi arī aizbrauca, bet es pārdomāju un teicu, ka man ir tik tīra sirdsapziņa, ka es gan nekur nebroukšu, palikšu un gaidīšu visus mājās.

Mātei kādreiz bija šūšanas darbnīca Ganību dambī, un es biju iemācījusies piegriezt un šūt. Jau 12 gadu vecumā. Kad mācījos 4. ģimnāzijā, man neiedeva nevienu santīmu nenopelnītu. Man vajadzēja pērlītes piešūt un visu ko darīt.

* Edgars Ērmanis Latvijas laikā dienēja tanku pulkā, un viņus 1941. gada sākumā aizsūtīja uz Liteni. Kad sākās karš, viņiem tika pateikts, ka tie, kas grib palikt armijā, var palikt, kas negrib, var iet prom. Viņi bija pieci, kas gāja prom — mans brālis, Miervaldis Spēlmanis (pēc izglītības jurists), Eduards Ūsis, Edgars Zile (bija vēlāk leģionā), Vidvuds Šveics (vēlāk leģionā, tad Jūrmalas galvenais arhitekts).

Kad Litenē viņus palaida iet, tad tūlīt sāka šaut pakaļ. Tuvumā bija upe, tur viņi metušies ar visām drēbēm. Arī upē šāva, bet, paldies Dievam, netrāpīja. Bija diezgan tālu jāpeld. Viņi visi bija labi peldētāji, izpeldēja. Lauku mājās viņiem bija iedotas drēbes, un tad viņi klīda uz mājām.

Edgars Ērmanis bija motobraucējs, vēlākos gados Simferopolē dabūja zelta medaļu. Viņš strādāja kā dzintara un metāla daļamatnieks. Mira 1988. gada 23. martā.

Pirms kara, kad arestēja manu vīru, mēs dzīvojām Maiznieku ielā Pārdaugavā. Maiznīcas iela ir pie Matīsa tirgus, bet Maiznieku iela bija tur. Mums bija trīsistabu dzīvoklis, bet vācu laikā pārgāju tai mājā, kur tēvs, uz divistabu dzīvokli. Tur mēs dzīvojām abas ar mazo meitiņu. Bija skaisti dzīvokļi, manējais — 23. numurs.

Kad 1944. gada rudenī ienāca krievi, tad tūlīt meklēja strādniekus. Bija cilvēku trūkums. Viens bija ienācis pie mana tēva kā pie sētnieka. Es arī tur biju, es bieži pie tēva dzīvojos. Lai pasakot kādu cilvēku, kas varētu nākt strādāt.

— Jūs arī varētu nākt strādāt uz finansu daļu.

Bija jāapraksta aizbraucēju dzīvokļu mantība. Trīs mēnešus es nostrādāju finansu daļā. Kad viss jau bija aprakstīts, tad es gāju projām. Viņi gribēja, lai es palieku par inspektori, bet man dikti nepatika matemātika un nepatika kontrolēt un terorizēt cilvēkus. Un es atteicos. Bet drīz jau mani arī arestēja.

Līvija Volkova — Uz kāda pamata?

I.R. — Uz kāda pamata?!...

L.V. — Kurā datumā jūs arestēja?

I.R. — 1945. gada 6. janvārī. Vēl nebija beidzies karš. 9. maijā mēs jau bijām nometnē. Nometnē visus sasauca uz laukuma un paziņoja kara beigas. Visiem izsniedza 100 vai 50 g mahorkas.

L.V. — Sievietēm arī?

I.R. — Jā, jā, visiem. Mahorku mēs sagriezām un sākām visas smēķēt. Bet zini, kad tā uzsmēķēja, negribējās tā ēst. Jo tur tās runāšanas bija tikai par to, ko mēs esam ēduši, ko mēs ēdīsim, kad tiksīm ārā. Vispirms pieēdīsim maizi pilnu vēderu.

L.V. — Tātad par jūsu aresta brīdi. Kā tas notika, un ko jums teica?

I.R. — Bija sestdienas diena. Pie mums dzīvoklī uznāca privātā ģērbies vīrietis, parādīja kaut kādu grāmatiņu. Es jau tur nebāzu degunu iekšā, nelasīju. Viņš teica: "Atnāciet mums līdzī uz pārrunām."

L.V. — Viņš bija viens pats?

I.R. — Viens pats. Savu sešgadīgo meitu Rutīņu es ievadu pie tēva. Tēvs dzīvoja pirmajās kāpnēs. Apakšā tur ir visi veikali. Māte jau man bija mirusi, tēvs otrreiz apprecējās. Es saku tēvam: "Rutiņa paliks..."

L.V. — Seši gadiņi?

I.R. — Seši gadiņi. Vai es atstāju atslēgas vai neatstāju, es neatceros, bet pie tēva es biju, meitiņu atstāju, un mani aizveda uz čeku. Čekā mani pratināja, ko es esot darījusi vācu laikā priekš vāciešiem. Bet es neko nebiju darījusi. Redziet, kad es apprecējos, tad vīrs man neļāva šūt. Toreiz tas skaitījās tāds amats, kas labai sabiedrībai nepieder. Es tomēr šuvu, kad viņš neredzēja, savām draudzenēm, tā pa klusām. Un tad viņš man prasīja: "Kur tev tā nauda turas? Kad es biju puisī, tad man vienmēr pietrūka naudas."

L.V. — Tad viņi tur, čekā, jūs pratināja arī par vīru?

I.R. — Nē, nē. Lai es nosaucot visus savus paziņas un draugus. Bet man nekādu draugu nebija. Nu tos, kas bija aizbraukuši, kas bija tādi tīri cilvēki, tos es nosaucu. Bet aizbraucēju sarakstos ir pašreiz meklējami cilvēki, tādi cilvēki, kuri nevarēja palikt. Tos es nenosaucu. Viena draudzene dzīvoja tādā mājā, kuru sabombardēja. To es nosaucu, lai viņi meklē. Šeit man neviens nebija palicis. Visi bija aizbraukuši. Mani arī sauca: "Brauc, Irēnīt, brauc!"

L.V. — Nu, bet ko jums vaicāja čekā?

I.R. — Jūs lasījāt "Arbata bērņus"? Mani pratināja kā to jauno puisi, nepārtraukti. No sešiem rītā vairs gulēt nedrīkstēja, tikai stāvēt vai tupēt, acīm jābūt vaļā. Pa lodziņu glūnēja sargs: "Ļe spiķe!"* Bet vakaros, kad varētu gulēt, desmitos sauca uz pratināšanu. Pratināja nepārtraukti, stundām ilgi. "Ko jūs esat vācu labā darījusi?" Es teicu, ka nekā. Es taču vācu laikā šuvu, strādāju. Un zaldātu bikses jau es nešuvu, es dāmu apģērbu šuvu.

L.V. — Nu bet ar to neapmierinājās?

I.R. — Nē, nē. Varas darbus viņi pret mani nepielietoja. Ja pret mani būtu bijis kāds apvainojums, tad droši vien vajadzētu izspiest. Bet viņi spīdzināja morāli: "Nu, podumaīķe, podumaīķe!"** Un viss krievu valodā. Toreiz es runāju vēl sliktāk. Man piedāvāja tulku, bet es teicu, ka man nav vajadzīgs, jo nav ko teikt. Laikam tas pratinātājs nogura, tad ienāca cits, un pirmaisteica: "Ja poidu poobedaju."*** Pratināja atkal nepārtraukti — un tā trīs nedēļas. Beigās es teicu tā: "Ja jums vajadzīgs apvainojums, tad sadomājiet, uzrakstiet, es parakstīšu." Man jau bija viss vienalga.

L.V. — Tā jau daudziem laikam sataisīja tās apsūdzības, kad noveda cilvēku tik tālu.

I.R. — Tas pratinātājs tomēr vēl nebija tāds, viņš teica: "Mi tak ņe delajem."**** Es teicu, ka šuvu. "Vācietēm šuvāt?" Es teicu, ka vācietes staigāja formas tērpos un vīriešiem es arī neko nešuvu, vāciešiem. Tikai savām draudzenēm. Man bija tādi gadījumi, kad man pazīstami aicināja, lai braucu uz laukiem pastrādāt. Ziniet, bija tādi bagāti saimnieki. Es aizbraucu, pastrādāju un kā bagātā tante braucu uz Rīgu ratos. Man viss kas — krējums un sviests, un speķis, un milti, un putraini, vilnas dzija. Un es sūtu telegrammu brālim, lai brauc man uz staciju pretim.

L.V. — Vai jūs čekā nemaz nepieredzējāt fizisku spīdzināšanu?

I.R. — Mani ielika tādā kamarī kā ledusskapis, kurā ieliet stāvus nevarēja, tikai ielīst un apsēsties. Virs tās lāviņas milzīga spuldze, milzīga,

* Neguliet!

** Nu padomājiet, padomājiet!

*** Es iešu pusdienās.

**** Mēs tā nedarām.

spoža spuldze pie galvas. Durvīs lodziņš, un sargs ik pa brīdim paskatās, vai neguļ, pa to lodziņu. Un tāds šausmīgs karstums un spožums! Acis jātur ciet. Tā ir spīdzināšana, bez šaubām. Un tad vienreiz es redzēju... Nu tie sargi prasīja, vai negrib pastrādāt. Es jau vienmēr pieteicos. Vienā kamerā jāmazgā grīdas. Tagad es ieeju, skatos, guļ viens zem palaga. Tā kā asins traipi šur tur bija, bet gulta pieskrūvēta pie grīdas. Un es mazgāju... runāt jau neko nedrīkstēju. Tas bija viens izmocīts cilvēks, viņš gulēja un drusku tā kā kustējās. Runāt neko nerunāja, bet asins traipus uz palaga es redzēju.

Elvīra Rudzīte cietumā sajuka un visu laiku īdēja, raudāja. Ziniet, tas morālistiski atstāj drausmīgu iespaidu, kad 80 cilvēki guļ un viņa viena pati šitā īd. Maizi sakrājusi, neēd. Tā jau saka, ka trakie maizi neēdot. “Rudzīt, vai tu paliksi mierā!” Bet šī tikai īd. Un, kad vairāki viņai uzstāj, lai paliek mierā, viņa saka tā: “Nu tā, tagad man viss jāsāk no gala. Man ir uzdots visus mirušos latviešus apraudāt, tu mani pārtrauci, nu man jāsāk atkal viss no gala. Es jau drīz būtu apraudājusi.”

Cietumā man apaviem izvilka visas šņorītes ārā, visas podziņas izgriezta no apģērba. Man bija ļoti skaists mētelis ar sudrablapsas krāgu, kas ar āķi bija aizākējams. Nevarēja ar nazi izgriezt, tad viņi paņēma knīpstangas un izrāva.

Kad es jau varēju ar tēvu sarakstīties, es tēvam atsūtīju uz Rīgu kvītis par laulības un greznuma gredzeniem. Mans tēvs bija aizgājis uz Centrālcietuma kantori un tās kvītis pasniedzis pa tādu lodziņu. Šie tur lika viņam pagaidīt un tikmēr grozījās, grozījās, kamēr teica tā: “Dodiet savas kvītis!” Tēvs teica: “Bet es taču jums jau iedevu.” — “Nekas tamlīdzīgs, jūs man nevienu kvīti neesat devis.”

L.V. — Vai uz mājām jūs vairs netikāt atpakaļ, kā jūs aizveda?

I.R. — Nē, nē.

L.V. — Un kādu ziņu jūs varējāt padot?

I.R. — Nē. Neviens neko nezina.

L.V. — Vai no cietuma vēl kādus atceraties?

I.R. — Tur bija Keviešānes Martiņa, bija 2. ģimnāzijas skolotāja Marta Brastiņa, viņa arī sajuka prātā. Viņa cietumā slīcināja. Gaitenī bija tāda zema koka muca ar ūdeni. Tur bāza iekšā viņas galvu. Noslikt neļāva, bet bāza iekšā. Pēc tam viņa nāca tāda tīri šļaugana kamerā iekšā.

L.V. — Tātad cietumā tomēr spīdzināja?

I.R. — Viņu par pārkāpumu sodīja.

L.V. — Par kādu pārkāpumu?

I.R. — Redziet, mums nāca uz pārbaudēm kamerā, un visiem bija jāceļas rindā, bet Martiņa necēlās. Viņa gulēja savā apakšējā nāriņā, zābaki kājās,

visas šņores izrautas no tiem. Tas sargs kustina viņu pie kājas, tak jāceļas, jāskaita štuki. Ne cilvēki, bet štuki. Un tā Martiņa cēlās augšā, norāva zābaku sev no kājas un šim pa galvu. Par to viņu slīcināja, tas bija viņas pārkāpums. Mūsu kamerā bija veca tantiņa. Naktī, kad veda uz pratināšanu, tad viņi savāca pratināmos – un visus uzreiz mašīnā iekšā, pa vienam jau nevarēja vest. Un tā tantiņa saka: “Es redzēju savu vecīti šovakar.” Cits citu jau nedrīkstēja redzēt, bet viņa bija paglūnējusi, atpakaļ paskatījusies un likumā redzējusi, un pēc drēbēm uzreiz pazinusi savu vecīti.

Pa vienam lādēja iekšā mašīnā. Mašīna, šitā eja un šitā eja un tad skapiši mašīnā. Un tad koks visiem šitā ciet. Katrs savā nodalījumā. Bet mēs ar Brastiņu Martu bijām trīs vienā nodalījumā – vienā kastītē. Bija tik saspiesti, ka durvis vēl ar kāju saspieda ciet. Martiņa tai kastītē vēl pilnā balsī dzied “Dievs, svētī Latviju!”. Es saku, lai viņa stāv klusu un neizelpo viena pati visu skābekli. Bet viņa jau ir nojukusi. Tā vecā tantiņa, es nezinu, kas bija. Viņa cietumā nomira. Neapkurināmās telpās bija benzīna mucās ierīkota krāsniņa, ar torfu kurināja, bet tā torfa bija mitra. Pa logu ārā bija izlaists skurstenis. Sienas bija sasalušas, bet no cilvēku elpas siltuma tecēja ūdens. Grīda visa bija slapja. Vienā brīdī tā, ko es teicu, kas sajuka, Rudzīte Elvīra, pieskrēja pie loga un norāva to trubu no loga. Visa kamera nu bija ar dūmiem pilna, mēs smakām nost. Mēs tajā ūdenī metāmies iekšā, jo dūmi tak ceļas uz augšu. Tad beigās kaut kā sargs attaisīja durvis. Bija restes, tad liela atstarpe un tad atkal durvis. Kad attaisīja durvis, tad drusku tie dūmi izgāja koridorā un fiksi kaut kā izlaida trubu pa logu ārā.

Biju 3 nedēļas čekā, 3 mēnešus cietumā. Kad veda no čekas uz cietumu, vajadzēja iet caur atutošanu, jo čekā bija šausmīgi daudz utis. Pa vienu galu atdeva drēbes uz izkarsēšanu, pašam bija jāiet pirtī. Mani veda vienu pašu un ielaida pirtī, kur mazgājās vīrieši. Čekisti gribēja mani pazobot, bet mūsu vīrieši bija tik zolīdi, ka neviens uz mani neskatījās, visi aizgriezās. Pa otrām durvīm, kad nācām ārā, drēbes jau bija atutotas, tad ģērbām mugurā un mūs veda atkal projām. Mēteļi es apsēju ar šallīti, lai nenāk vaļā. No cietuma mūs veda prom aprīlī. Tantiņas pie Matīsa kapiem, rokas salikušas, lūdza Dievu par mums, un cilvēki skatījās, kādus mūs veda pa četriem rindā lielā, garā kolonnā, ar šautenēm un vilku suņiem. Tie suņi skrēja elsdami pūzdami. Mūs aizveda uz Zemitāna staciju, lika nostāties uz ceļiem un brīdināja, ja kāds mēģinās piecelties, tiks šauts. Tad pienāca mūsu vagoni – sarkani, ar dzeloņdrātīm. Vagonos bija logi, salmi priekš gulēšanas un vienā stūrī skārda veļas vārāmais katls priekš savām dabiskām vajadzībām. Tā mēs braucām, braucām. Pa brīdim kādu dienu iedeva kaut ko ēst un ūdeni jau arī iedeva šad un tad. Pa ceļam bija iedota

kaut kāda maizīte. Nedēļu mēs braucām ar vilcienu. Bija auksti. Es biju arestēta 6. janvārī, es biju ziemas drēbēs.

L.V. — Tai vagonā nekāda apkure nebija!

I.R. — Nē, kas par apkuri! Tāpat ar visām drēbēm arī gulējām. Salmi bija drusku pakaisīti.

Un tad mūs visus aizveda uz nometni. Sākās atkal atutošana, pirtī iešana. Tad mūs sadalīja pa palātām, kur dzīvojām. Tur bija gan salmu matračī, gan salmu spilventiņš. Cietumā nekā nebija, plikas nāras vien. Nu tā mēs tur sākām savu dzīvi. Dabūjām zināt, ka atrodamies Sverdlovskaja oblastj, gorod Nižņetajil. Tas bija Urālkalnos, un, kad izgāja pa durvīm ārā, tad visapkārt redzēja, kur ir nometnes. Nometnei katrā stūrī dega spuldzes. Urālu kalni bija pārklāti ar nometnēm. Tur bija kara gūstekņi, tur bija politiskie, tur bija visādi. Ar ēšanu nometnē bija vāji. Tur deva tādu melnu kāpostu zupu. Ne jau no īstiem kāpostiem, bet, kad skābē, to, kas paliek pāri. Reizēm zupā peldēja kāda zivs acs, tāpēc mēs viņu saucām par "Melno jūru". Zālīte mūsu nometnē bija noēsta, cik tālu ar roku varēja aizsniegt. Lielākā daļa vīriešu ļoti ātri saslima, un tad viņi gulēja palātās. Kad uz darbu gāja, viņi viens otru vilka. Cits pa ceļam nokrita. Kas nokrita, to norakstīja uz slimnīcu.

L.V. — Kādi darbi viņiem bija jādara?

I.R. — Visādi. Piemēram, mēs bijām aizsūtīti lādēt vagonos kāpostus. Bija šausmīgs sals. Mēs ēdām tās sasalušās kāpostlapas. Vīrieši ļoti mira, un man tas viss savām acīm bija jāredz.

L.V. — Viņiem noteikti bija smagāk jāstrādā? Šahtās varbūt?

I.R. — Nē, šahtas tur nebija. Tādus noziedzniekus jau nelaidīs tur, kur strādā privātie cilvēki. Bet viņi gāja uz būvēm. Piemēram, mūsu brigāde bija aizsūtīta uz būvēm. Sienas štukatūrējām. Nu ko, vai es savā mūžā biju redzējusi, kā sienas štukatūrē? Bet šodien es mācētu uzštukatūrēt.

Es strādāju arī par medmāsu.

L.V. — Jums ir izglītība?

I.R. — Man nebija absolūti nekādas medicīniskās izglītības. Ienāca mūsu kamerā (es otrā stāviņā gulēju, sēdējām visas tur tā) trīs cilvēki baltos halātos un prasa, kurš no mums protot latīņu valodu. Viņi domā — mēs esam latvieši, Latvija un latīņi, tas turpat vien ir. Un mani laikam Dievs mācīja. Es pacēlu roku. Es jau tā biju dzirdējusi, ka latīņu valoda viņiem ir latviešu valoda. Es nodomāju, ka nu kaut kas ir saistīts ar medicīnu. "Nu, iģķķe s namil!"* Izrādās, ka tie bija dakteri, politiski notiesātie krievu

* Nāciet mums līdz!

dakteri. Viņi mani aizved uz ambulanci un saka, ka es tagad strādāšu par dakteri! (Vairāk mūsu grupā medmāsiņu nebija. Mēs bijām 34 sievietes un 3000 vīriešu.)

— Jūs strādāsi pie daktera, kā jau medmāsa pie daktera strādā. Kuram dakteris būs izrakstījis zāles, tas pēc tam atnāks pie jums un jūs viņam tās izsniegsiet.

Bet kādas zāles tur bija? Tur bija tikai kalceks un caurejas zāles. Un lielākais deficīts bija zivju eļļas pudele un kaste ar mežrozīšu pulveri. Tāpēc jau arī izturēju.

L.V. — Tik daudz jūs latīniski sapratāt?

I.R. — Tik daudz es latīņu valodu sapratu. Un jūs zināt, visi vīrieši mani sauca par latviešu saulīti — man bija balts halāts mugurā, un es varēju staigāt pa visu zonu. Mani izsauca arī uz vizītēm. Nu, ja cilvēkam ir temperatūra, tad kalceku es zinu, grādu mērs man ir, temperatūru es izmērīt varu. Vairāk nekādu palīdzību es nevaru sniegt. Kuriem bija augoņi, tiem es taisīju vannīņas. Tik daudz es zināju, ko mamma mums darija, mēs bijām četri bērni.

Arī baletmeistars Lembergs toreiz bija mūsu grupā. Pēc tam trīs gadus viņš strādāja kolhozā par traktoristu. Viņš nedrīkstēja Rīgā pierakstīties. Janīna Pankrate izklapatoja viņu no turienes. Viņš bija blakus zonā. Sēta bija milzīgi augsta un ar drātīm. Toreiz viņam bija 25 gadi, man bija 28 gadi. Viņš ienāca mūsu, sieviešu, zonā malku zāgēt. Kājās viņam bija tādi apšūti filca zābacīni. Es saku: “Nu, Sašiņ, kā tev iet?” Tur mēs visi ar “tu” saucāmies, tuvi kā brāļi bijām. Viņš teica: “Es jau tos zābakus nemaz pa nakti nevelku nost, man tā pietūkušas kājas, ka es no rīta tos zābakus nemaz nedabūnu kājās.” Kad Lembergs atbrīvojās, viņš pa visu Rīgu bija meklējis Reihmani Irēnu. Reiz Veltai Vilciņai bija dzimšanas diena. Pie viņas biju uzaicināta es un Sašiņš ar Janīnu Pankrati, un mēs tā sēžam. Tajos laikos vēl bija moderni (tagad jau vairs tā nav), ka sēd pie galda un ēd, un dzied riņķa dziesmas, un dzer šnabi.

L.V. — Kā jūs pie Veltas Vilciņas nokļuvāt?

I.R. — Mans brālis draudzējās ar Vilciņu. Viņš bija no sievas šķīries. Viņi ar Vilciņu astoņus gadus nodzīvoja. Un tur bija arī bērnu aktrise, kurai vīrs Āboliņš...

L.V. — Singajevska.

I.R. — Singajevska Vera. Un tagad mēs sēžam visi pie galda un dziedam tās riņķa dziesmas. Un Sašiņš uzvelk mūsu noņemnes himnu. To mēs paši sacerējām, viens pants ir manis sarakstīts. Un mēs dziedājām:

Ak, dzimtene, tu mūsu māte,
Kur tagad mūsu bērni klist?
Pa svešām zemēm, tāliem laukiem
Tie savus gurdos soļus liec.

Sašiņš šito dziesmu dzied un apstājas. Vai nu viņš aizmirsa, vai kunkulis rīklē iespiedās. Un es sāku to otro pantu dziedāt. To, ko es biju sarakstījusi:

Ak, dzimtene, reiz mājās nāksim
Mēs, nogurušie ceļnieki,
Un sveiksīm rīta sauli spožo,
Kas pāri latvju zemei mirdz.

Šitā mums bija vakara junda. Varat iedomāties. Virieši tajā sētas pusē un mēs tās trīsdesmit četras šinī pusē. Un tā Sašiņš saka: "Ko jūs, kundze, no tās dziesmas saprotat!" Nu viņam saku es: "Lemberga kungs, es tikpat daudz saprotu kā jūs." Un tad mans brālis viņam baksta: "Tā taču ir Reihmane Irēna." Viņš uz mani skatās un saka: "Irēnīt, bet tu man t ā d a rādies priekš acīm." Es jau tagad biju apaļiem vaigiem. Tad viņš piecēlās, pienāca pie manis, noskūpstīja man roku un visu klātbūtnē teica: "Reihmane Irēna man izglāba dzīvību." Jo es viņam nometnē teicu, lai viņš nāk pie manis uz ambulanci dzert zivju eļļu un mežrozītes, un tūtiņā vēl sataisīju un iedevu viņam līdzi. Viņš teica, ka es esot pa sētas augšu viņam iemetusi maizi. Es to neatceros, bet viņš to visu klātbūtnē teica, ka es esot viņam izglābusi dzīvību. Sava romantika jau arī bija nometnē.

L.V. — Vai jums no visa šausmu laika ir vēl kāds gaišs stariņš palicis atmiņā?

I.R. — Nometnē es pirmo un vienīgo reizi savā mūžā redzēju krāsainu sapni. Es eju pa zaļu birzīti, šauru taciņu — un ceļa vidū stāv cepta pīlīte. Galviņu, kakliņu izstiepusi, spārniņus izpletusi. Es domāju: "Vai, kā paēdīšu ceptu pīlīti." Kā es eju tai pīlītei klāt, tā viņa aizlaižas. Es domāju: "Šausmas, kāda nelaime!" Es eju tālāk pa to ceļu un skatos, ka uz tā paša ceļa maizes klaiņi stāv! Kā agrākos laikos klona maize bija. Tāda brūna un garšīga! Smaržu jūt, cik smaržīga. Es jūtu, ka tas ir sapnis, bet domāju, ka sapnī ir tā, ka jāķer ļoti ātri un tad tas paliks īstenībā. Un es tagad ķeru to kukuli un metos ar rokām virsū. Un, kā es tā metos tam kukulim virsū, tā no otrā stāva nāras zemē! Blakus man gulēja Keviešānes Martiņa, viņa bija jauna agronome. Martiņa prasa, vai es dikti sasitusies, kāpēc es raudot? Es

saku, ka es nesasītos, bet man briesmīgi žēl, ka tas maizes kukulis aizskrēja. Cietumnieka sapnis...

Nometnē bija drausmīgi apstākļi. Tās visas bija īstas nāves nometnes. Sevišķi mira jaunākie vīrieši. Bija daudz laucinieku. Bet mira tieši tie jaunie. Kā kādreiz mans mazdēls teica: "Tu jau to Ulmaņa rasolu esi ēdusi, tāpēc tu esi tik stipra."

Jā, es ēdu to Ulmaņa rasolu. Bet man bija stiprs gars. Kad es nometnē iegāju palātā, kur kāds bija slimš, es gāju, smaidīdama un mierinādama tos cilvēkus. Viņam nepalīdzēja zāles, bet tas mierinājums. Tu viņam paglaudīji galviņu, roku pieliki. Viņi saka: māsiņ, jūs tur tuvāk pie tās priekšniecības... Vai tad māsiņa bija tuvāk? Nē, māsiņa bija tāda pati kā viņi un bez medicīniskās izglītības māsiņa bija. Māsiņa tikai visus mierināja. Es viņiem stāstīju, ka gan jau mēs visi drīz aizbrauksim mājās. Un tad viņi teica, ka nesīs māsiņu uz vilcienu par tiem vārdiem. Viņi bija izgriezuši no veciem brezenta atgriezumiem un sašuvuši man šņorkurpītes, nokaļķojuši — uzdāvināja, lai man vasarā nav jāstaigā ar smagajiem slēpju zābakiem.

Cilvēkiem labs vārds visvairāk vajadzīgs. Bet, ja tu pats esi nospiests un drūms, tad cilvēki arī ir nospiesti un drūmi. Garīgais spēks — tas ir ļoti svarīgi. Es nācu iekšā smaidīdama, it kā būtu cepešus saēdusies. Es vienīgi dzēru to zivju eļļu un tos pulverišus. Dakteris man prasīja, vai es negribot nākt līdzī uz sekcijām. Tad gan es teicu, ka to es negribu. Es negribu redzēt to. Viņš teica, ka visiem sirdis esot kā "holoģec"*, izmirkušas. No bada sirds nestrādā. Kauli un āda. Un man komisijās vajadzēja sēdēt klāt. Vīrieši nāca uz tām komisijām, tad lika pagriezt muguru, paskatās dibenu. Tas dibens kā maisiņš nokarājies. Tas jau ir distrofīķis, tas jāliek uz gultas. Ārsti bija divi krievi. Viens bija jauns. No apcietinātajiem. Es prasīju viņam, par ko tad viņš ir te. Viņš atbildēja, ka 58. pants. Institūta beigšanas dienu viņi svinējuši restorānā. Viena meitene, kas bijusi viņā iemīlējusies, ir viņu nodevusi, jo viņš stāstījis kaut kādu divdomīgu anekdoti. Vai par Staļinu, vai par šito iekārtu. Es lasīju "Arbata bērņus" — viņiem jau visur rādījās. Ar to pietika. Viņam piesprieda 10 gadus. Viņš mani arī sauca līdzī uz sekcijām. Diagnoze visiem bija vienāda — plaušu karsonis vai dizentērija. Tā rakstīja papīros. To, ka badā nomira, neviens nerakstīs. Visi tādā nāvē mira. To man dakteris pats teica. Redziet, tik daudz visu ko es zinu, ne jau katrs to dabū zināt. Dakteri bija ļoti labi. Viņi arī ēda to pašu, ko pārējie. Varbūt

* Galerts.

kādreiz dabūja vēl kaut ko. Es atceros, ka viņš reiz teica, ka esot labi paēdis, jo kartupeļus izcepis zivju eļļā. Tā jau bija delikatese. Maize bija milti kopā ar vērmelēm. Reizē mums deva 200 gramus. Tāds gabaliņš tik biezs, kā kad kūciņas pārdod. Dzeltens, skaists tā kā kēkss, bet ēst kaut gribēdams viņu nevarēja. Rūgta no vērmelēm. Laikam lai lētāk. Citi atkal teica, ka viņas dzen ārā to lieko ūdeni. Drausmīga tā nometne bija. Vienam es visu nakti lasīju priekšā. Viņš arī bija badā kā visi, bet viņš vēl bija saslimis ar slapjo pleirītu. Ivans Gregorovičs teica, lai es neļauju viņam aizmigt. Es sēdēju viņam blakām tai naktī un nepārtraukti lasīju un lasīju. Un, kad es viņam lasīju to sievas vēstuli, tad viņš drusku tā kā uzbudinājās un šis uzbudinājums arī neļāva viņam iemigt. No rīta puses es jutu, ka viņam paliek vieglāk. Bet iekšās gan burbuļoja, tas pleirīts viņu spieda nost. Dakteris teica, ja viņš aizmiegt, tad tas ūdens saies viņa plaušās un viņš nomirs. Viņš izdzīvoja, bet es viņa likteni nezinu, jo es aizbraucu uz Kušvu. Bija arī tādi, kas nomira, bet pēc trim dienām viņam atnāca paziņojums, ka viņš ir atbrīvots. Tie visi bija absolūti netiesāti cilvēki. Līdz tiesai liela daļa jau nomira. Kriminālistam Fedjam darbs bija liķu vešana.

L.V. — Vai jūs nometnē bija arī kriminālisti?

I.R. — Nē, sākumā ne, kamēr mēs tur bijām tikai latvieši.

L.V. — Bet kā tad tas kriminālists tur radās?

I.R. — Viņš bija norīkots liķu vešanai, vienīgā uzticamā persona, jo mēs, pārējie, bijām neuzticami — politiskie. Katru dienu mira divi, trīs, pat pieci cilvēki. Fedja visus sakrāva zirga ratos, pārsedza ar brezentu, bet vedot bija redzamas gan liķu kājas, gan rokas. Tā kā es, medmāsa būdama, varēju staigāt pa teritoriju, es viņam jautāju, kur viņš ved tos mirušos. Viņš teica: "Nu tur ir tāda liela bedre, es viņus tur salādēju iekšā, uzberu kaļķi, un tad, kad tā bedre jau pilna, tad mēs saberam tā kārtīgi ar kaļķi, aizrokam ciet — un tad nākošo tādu bedri..."

L.V. — Tad jau jums strauji samazinājās cilvēki. Vai veda atkal klāt jaunus?

I.R. — Nē, klāt neveda. Barakas pamazām pārvērtās par slimnīcu. Slimnīcu speciāli nebija. Cilvēki jau vairs nespēja staigāt. Viņi tur no bada gulēja. Ko viņiem varēja dot? To pašu putru un zupu. Kad es prasīju dakterim, kas tiem cilvēkiem par vainu un vai viņiem nevajag kādas zāles, viņš pasmīnēja un atbildēja, ka tur nevajag nekādas zāles, tikai kārtīgi paēst. Nu un tad, kad tā palāta bija par daudz tukša izmirusi, tur ierīkoja tiesas namu. Istabiņas sadalīja pratinātāji.

L.V. — Ar vārdu sakot, vispirms ļāva apmirt, un tad tos, kas izturēja, sāka tiesāt?

I.R. — Jā, sāka tiesāt. Mani tāds jauns pratinātājs pratināja. Pierakstīja visu. Pratināšana sākās ar to, ka jāuzraksta biogrāfija.

L.V. — Cik ilgu laiku jūs nometnē gaidījāt uz tiesu?

I.R. — Mēs iebraucām Urālos 1945. gada pavasarī. Tad pagāja vēl viens gads. Uzsākta pratināšana bija varbūt marta mēnesī. Nu jā, nopratināja, es sāku raudāt, kad vajadzēja biogrāfiju rakstīt un meitiņu pieminēt. Viņš teica: "Iročka, što vi plačete, vi že paiģote na voļu." — "Neraudiet. Jūs tiksiat brīvībā." Jā, un ienāca tāds pavecāks pratinātājs un prasīja, kas te par lietu, pēc tam noteica, ka tukša lieta! Aizveda mani vienā istabā — sēd 3 čekisti ar lielām zvaigznēm. Tā troika.

L.V. — Tā pēc kara arī vēl figurēja?

I.R. — Jā, jā, noteikti. Ieved mani uz tiesu tādā istabiņā. Viens pratinātājs prasa, otrs prasa tādas nenozīmīgas lietas: kur es dzīvoju, ko es darīju. Un tad man prasa galavārdu. Es saku, ka gribu uzzināt, par ko mani apvaino. Tad viens no viņiem saka, ka man esot bijis slikts vīrs. Kā slikts, viņš bija ļoti labs, es saku. "Nu, možet dļa vas horošij, a kak čelovek, ņikuda ņegoditsja."* Es vaicāju, ko tad viņš sliktu darīja, bet man atbildēja, ka "on sam znajet"**. Un tā — staigājiet laimīgi.

L.V. — Un ar to tad jūs palaida?

I.R. — Nepalaida nekur. Tad man piesprieda piecus gadus izsūtījuma.

L.V. — Tāpēc ka slikts vīrs?

I.R. — Tāpēc, ka slikts vīrs. "Социально опасный человек."***

L.V. — Bet viņš jau tad bija miris.

I.R. — Bet man taču to neviens neteica. Es tikai vēlāk dabūju zināt, ka viņš 42. gadā miris. Un mani vēl 46. gadā par to tiesāja. Kad beidzās tiesa, mēs pāris nedēļu vēl padzīvojām tur. Tad nometnē palika pavisam maz iedzīvotāju, un mums sāka pievest kriminālistus. Mūsu palātā ieveda sievietes kriminālistes. Ka jūs redzētu, kādas viņas bija! Šausmas skatīties! Viena tāda Maša pienāk vienu vakaru pie manis: "Dod man to savu blūzīti! Man jāiet pomereķ. Man pie sava vīra jāiet." — "Kas tad tas tavš vīrs ir?" — "Nu viens ugunsdzēsējs." Un aizgāja ar to blūzi. Pēc tam viņa atdeva to blūzi. Vienkārša blūzīte, vairāk kā gadu es viņu mazgāju un vilku mugurā, mugura tikpat kā bija izplīsusi. Viņi tak kā dzīvnieki — ne kauna, ne goda. Viņa gāja palātā pie tā vīrieša gulēt. Tur divstāvu nāras, tas "vīrs" guļ apakšā, bet augšā cits cilvēks.

* Nu, varbūt jums viņš bija labs, bet kā cilvēks nekam nederīgs.

** Viņš pats to zina.

*** Sociāli bīstams cilvēks.

L.V. — Par ko kriminālistes bija nokļuvušas tur?

I.R. — Ziniet, mēs pat nepainterēsējāmieš, viņas bija tik pretīgas, uzvešanās tāda, ka, kā saka, labāk viņas neaizskart ne ar ļaunu, ne ar labu. Un, ja mēs gājām garām, tad labāk galvu pagriezt uz otru pusi. Un tad mēs palikām tik maz, ka mūs pa grupām sadalīja uz citām nometnēm. Mani aizsūtīja uz Kušvu. Un tad vienā dienā atnāca paziņojums, ka mūs trīs — Krūmiņu Vili, Velvelu Elvīru no Cēsīm un mani — aizsūta uz 5 gadiem uz Sibīriju. Izsūtīšana notika no pārsūtīšanas punktiem. Pāris dienu bijām Sverdlovskas cietumā (milzīgs cietums), tad no Tjumeņas cietuma uz Išimas cietumu. Tjumeņas apgabalā ir tāda pilsētiņa Išima. Tur mums iedeva trijām dienām maizi un divas siļķes un atbrīvoja mūs, lai mēs tagad ejot... Bet mēs esam komandantūras uzraudzībā un nedrīkstam atstāt šo pilsētu. Vienreiz mēnesī jāiet atzīmēties. Bet tagad mēs esam nozīmēti darbā kādā kolhozā 30 km no Išimas. Satiksmes līdzekļu nav nekādu. Zeme atkususi, bet sniegs ar dubļiem. Mums bija jāiet pa grāvjiem 30 kilometri.

L.V. — Un tā skaitījās tā brīvība?

I.R. — Jā, kā tad! Tā bija brīvība! Vienā vietā mēs bridām līdz vēderam pa ūdeni, lai nav jāiet 5—6 km līkums. Zābaki bez šņorēm knapi turējās kājās, tā mēs gājām. Mēs bijām izmirkuši galīgi slapji. Kad bijām aizgājuši līdz nozīmētajai vietai, bija jau svētdiena un mūs tur negaidīja tēvs ar māti, neviens. Piegājām pie kopmītnes, bet tā kopmītne bija tāds šķūnis garš, kura galā kurējās maza, maza krāsniņa, uz nāriņas sēdēja vīrietis un šupojās, kalmiks. Tur bija kalmiki. Noģērbties un izžāvēties tur nevarēja. Mēs sakritām visi trīs kopā un cits citu sasildījām. Un jūs varat iedomāties, pat iesnas nedabūjām. Kur cilvēkā rodas tāds pretspars?

Priekšniecība būšot tikai pirmdien. Tur bija šausmīgi mālaina zeme un dubļi. Es saku Elvīrai: “Ej uz kantori, tev vēl ir zābaki labāki, mani slēpju zābaki, ko tēvs iedeva, ir galīgi čupā.” Katram 7 rubļi avansam tika iedoti, tur iznāk tikai ar ko realizēt kartītes, ko izņemt maizīti. Toreiz vēl bija kartīšu sistēma.

L.V. — Kur jūs dabūjāt pajumti?

I.R. — Sovhoza direktors ieteica, lai ejam uz sādžu apmēram 1,5 km no sovhoza un lai pameklējam gultasvietu pie privātiem. Par to viņiem dodot petroleju. Viņi petroleju dabūt nevarēja un tāpēc labprāt pieņēma mūs.

L.V. — Kā vietējie pret jums izturējās?

I.R. — Vietējie tūlīt paprasīja, vai tik mēs neesot vācieši? Tur priekšā bija igauņi, tie jau bija iekārtojušies. Tā mēs gājām uz sādžu. Abas ar Elvīru

iegājām vienā dzīvoklī, tur dzīvoja miliča sieva. Viņas vīrs strādāja 30 km attālā pilsētā par milici. Iebraucot tikai reizi nedēļā. Viņa saka, ka labprāt mūs pieņemšot. Teļš aizgaldā un sivēns, abus turēja istabā, dārga manta, ka nenozog. Tā Uljana tomēr bija labsirdīga.

Es saku, ka mums jāatrod, ko varam pārdot, lai mēs sadabūtu tik daudz naudas, ka katrs varētu aizsūtīt uz mājām telegrammu, jo mājās neviens nezināja, kur mēs esam. Nometnē mēs bijām no lauciniekiem dabūjuši strīpainās segas, kas ļoti skaisti ārdās. Es biju no slotām izvilkusi zarus, nopulēju, ar tiem es uzadīju jaciņu. Tā jaciņa bija ļoti skaista. Es biju viņu izšuvusi ar puķītēm. Nu, darbs jau bija ļoti liels. Viens vīrietis man bija uztaisījis kā dāvanu no metāla lāpāmo adatu. Ar to es varēju uzšūt tās puķītes.

L.V. — Jā, padomājiet, pat tādos apstākļos ir vēlēšanās...

I.R. — Jā, bet kā tad Robinsons Krūzo?

L.V. — Nu un tad to jaciņu no jums droši vien labprāt nopirka?

I.R. — Tas bija vienīgais no mūsu trīs cilvēku apģērba gabaliem, ko varēja pārdot. Pārdevām par 15 rubļiem.

L.V. — Tas jau par velti!

I.R. — Par velti! Viņi nemaz negribēja ņemt. Nauda bija šausmīgi lielā vērtībā. Kolhoznieki ļoti maz pelnīja. Tad nu bija tik daudz tās naudiņas, ka varējām visiem sadalīt “molņija” telegrammai. Uljana mums aizdeva spaini kartupeļu un krinku piena. Tā mums bija pirmā maltīte, kuru mēs augstu vērtējām.

L.V. — Daudzi saka, ka tie krievi tur pilnīgi citādi.

I.R. — Tie ir izsūtīto krievu pēcnācēji. Tur audzināšana pavisam citāda. Jūs nezināt, cik krievi tur ir dievticīgi! Kāds svētceļotāju gājiens Ziemsvētkos gāja uz upi! Pa priekšu gāja mācītājs, viņam rokās no koka izcirsts krusts. To jūs nevarat iedomāties, to tik jūs varat sapnī redzēt. Tas nebija sādžā, tas bija Išimas pilsētiņā.

L.V. — Tā miliča sieva, tāds vienkāršs cilvēks? Bet ne ar ļaunu attieksmi pret jums?

I.R. — Viņa bija labsirdīga. Viņa mums uzticēja spaini kartupeļu. Mēs tos mundierī vārijām un pienu piedzērām. Viņa vēl drusku sāļi iedeva, mēs kartupeļus varējām iemērcēt sāļi. Es vēl vienmēr viņu atceros, lai Dievs viņu svētī. Es viņai vēl toreiz teicu tādus vārdus: “Bet, Uljana, ja nu mēs uz to telegrammu neko nesaņemam?” — “Nu, nekas, gan jau saņemsiet.” Un es biju pirmā, kas no tēva saņēma paku. Saņēmu 300 rubļu, tas bija pirms naudas reformas, tā kā tagad 30 rubļi. Man pakā bija speķis, milti, skaisti cimdi. Taisni tā kā filmā “Ilgais ceļš kāpās” Marta savai saimniecei dāvāja cimdus, tā es Uljanai uzdāvināju cimdus, dubultadījumā.

Bet zābakiem zoļu man vairs nav. Ar basām kājām darbā nevar iet. Sovhozā bija viena kurpnieku brigāde, tur strādāja Pievolgas vācieši. Samaksāju laikam septiņus rubļus par zābaku salabošanu. Sākās jau sējas laiks. Sākumā ceplī mēs nesām izceptos ķieģeļus un krāvām. Kad sākās sējas laiks, mani nozīmēja pie mēslu vešanas. Ar ratiem, kuros bija aizjūgti bulļi, vedām uz lauka mēslus. Ar viņiem nevarēja tikt galā. Bullis neēdis, un es arī neēdusi. Spēka nav. Bullis liekas uz ceļa un guļ, es arī blakus snaužu. Snaužam abi divi. Es viņam saku, ka jāceļas, jāstrādā, jāpelna maize, bet šis tikai kustina asti un dzenā mušas. Tās krievenes, kad dzen tos bulļus, ja tie guļas, bada viņus ar dakšām un lamājas ("maķerijās"). Jūs zināt, kādi viņiem tie tautiskie vārdi ir. Es tak bullītim ar dakšām nevaru durēt. Es viņam lūdzu, lai viņš ceļas, bet viņš neceļas.

L.V. — Lopiņi arī tur bija pusbadā?

I.R. — Jā. Un cilvēki. Visi badā. Uljana jau arī nebija labi paēdusi. 7 rubļus mums iedeva avansu, bet pa mēnesi es biju nopelnījusi 8 rubļus. Vienu rubli es vēl dabūju.

Es izdomāju tā — kaut kas jādara, jārikojas, tā nevar snaust. Es noskatos, pēc petrolejas un benzīna mašīna brauc uz Išimas pilsētu. Man bija dzeltens rubulis. Tādi toreiz bija. Es rādu šoferim to rubuli un saku, lai viņš mani aizved uz pilsētu, ka došu viņam par to rubuli. Toreiz naudai bija ļoti liela vērtība, ļoti liela. Vasja saka, ka pašreiz, sējas laikā, viņam neesot brīv nevienu vest uz pilsētu, bet par rubuli viņš ir ar mieru. Norunājām tā — kamēr viņš ies uz kantori pēc norikojuma, es paklusām uzkāpšu uz riteņa, paklusām ielīdīšu kuzovā un ar brezentu apsegšos. Tur bija tādas milzīgi lielas mucas, ar ko veda petroleju un benzīnu, apsegtas ar brezentu. Un es tā arī izdaru. Viņš iznāk no kantora, nemaz neskatās, iedarbina mašīnu, un mēs braucam. To rubuli es viņam iedevu jau iepriekš. Es, pret mašīnas būdu atspiedusies, ar kājām turu mucas, lai tās man negāžas virsū. Šausmīga smaka tur bija. Kad mēs jau labu gabalu pa stepi nobraukuši, viņš aptur mašīnu, pabāž galvu pa durvīm un prasa, vai es dzīva. Atbildu, ka dzīva gan. Nu tad lai mazliet atvelkot brezentu, un braucam tālāk.

Pilsētā bija tāda kā iebraucammāja. Tur viens vecs ebrejs strādāja. Visi, kam pilsētā bija kādas darīšanas, atstāja tur savas mantas un gāja savās darīšanās. Šoferis mani atstāja kādu kilometru no tās vietas, lai tālāk es ejot kājām, lai neviens neredz, ka viņš mani ir atvedis. Bet es izdomāju, ka iešu uz komandantūru pie paša priekšnieka un prasīšu, lai man ļauj šūt. Es taču esmu šneideriene. Mums katru mēnesi brauca no

komandantūras pārbaude, vai mēs esam uz vietas. Tā es dodos uz to iestādi – NKVD, kur visa mūsu priekšniecība. Es uzeju augšā. Sēd sekretārs. Es saku, man vajag pie paša priekšnieka tikt, nevis pie komandanta. Es viņam pastāstu. Tāds jauns leitnants sēd, es ar jauna. Man bija 28 vai 29 gadi. Viņš pierakstīja, bet saka: “Zini, viņš aizgāja pusdienās, bet es pateikšu, ka tu biji.” (Tur jau visi uz “tu” saucās.) Nu es staigāju pa pilsētu, bet laiks nemaz neiet uz priekšu. Pēc pusdienām uzeju augšā, sekretārs saka, ka visu jau izstāstījis, lai es ejot iekšā. Tāds onkulis resns, neviens mats uz galvas, tepiķi apkārt. Viņš man prasa, ko es teikšot. Es viņam saku, ka gribētu pilsētā dzīvot, vai viņš man nevar atļaut strādāt pilsētā. Viņš vaicā, kādēļ es negribot strādāt tur. Es saku, ka man vajadzīgi teātri, mūzika, kino, es saku, ka tur es “duševno pogibaju”*. Viņš pieliek roku acīm priekšā un saka: “Teātri, koncerti...” Šitā noskaita. Ja es būtu zinājusi, ka tur nekā tāda nav, es, nūdien, nebūtu varējusi tā paprasīt. Bet es teicu no sirids, kā es domāju. Tur, izrādās, viens kino tikai...

Viņš man prasa, ko es protot darīt, pēc tam – vai es arī protu – un rāda uz savu formu. Vairākas lielas zvaigznes viņam, čekists vecs. Es saku, ka protu tikai dāmām. Nu labi, paņem klausuli, zvana: “Poļina Ivanovna, vam rižskaja portņiha nužna?”** Tā laikam atbild, ka jā. Viņš man liek iet pa Staļina ielu līdz galam, tur esot bērnu pieņemšanas punkts.

Tajā laikā karš jau bija beidzies un vilcienos braukāja bezpajumtnieki bērni, tos lasīja un veda uz pieņemšanas punktiem. Tur viņus apmazgāja, apģērba, safrizēja. Ka jūs zinātu, kādi bērni tur nāca! Vai! Ziniet, kādu es tur meitenīti redzēju! Viņai mati pilni ar utīm kā cepure, kā lieka frizūra uzlikta. Vajadzēja visu ar šķērām cirpt nost – un tad ugunī iekšā. Tur viņiem tāds iemūrēts milzīgs čuguna katls bija un tad nesa no upes ūdeni, tur pat pilsētā nebija ūdens iekšā.

Viņš man teica tā, lai es ejot uzreiz uz bērnu pieņemšanas punktu, bet uz sovhozu vairs ne, jo, ja kāds uzzinās, ka viņš man atļāvis palikt, visi prasīšoties uz pilsētu. Atlaist viņš nedrīkstot nevienu, jo pašreiz esot sējas laiks, tur arī vajadzīgi cilvēki un ir jāstrādā. Man tur palika mantas, bet kas nu tās par mantām. Nekas. Vēl viņš saka, lai visi, ko satieku pilsētā, saku, ka esmu pilsētā slimnīcā, vai arī man būšot jāiet atpakaļ sovhozā. Tik stingri. Viņu laikam aizkustināja tas, ka es to mūziku un koncertus gribu un visu ko. Vēlāk dabāju dzirdēt, ka igaunietes uzzinājušas par mani un dikti daudzas braukušas. Elvīra bija atbraukusi,

* Mirstu garīgi.

** Vai jums Rīgas šuvēja nav vajadzīga?

viņai es pateicu, bet brīdināju, lai tikai nevienam nesaka, citādi man būs jāiet atpakaļ. Bet adatu maisā nenoslēpsi. Nu, es tur aizeju, Poļina Ivanovna gaida. Rižskaja portņiha nāk...

L.V. — Tas gan skanēja lepnī! Sevišķi turienes “dāmu” aprindās... Vai ar šo darbu jums sākās vieglākas dienas?

I.R. — Salīdzinot ar sovhozu, protams. Bet gāja jau visādi, tāpat raibi, raibi, kamēr tiku pavisam prom.

L.V. — Kā jums gāja pēc atgriešanās mājās?

I.R. — Mājās?... Jā, dzimtenē es atgriezos, bet... mājās... Kad es 1952. gadā atbraucu, es joprojām skaitījos “socialno opasnij element”. Es mētājos šur tur apkārt, jo Rīgā man nebija ļauts pierakstīties. Bet dzīvokļa jau man arī vairs nebija. Tēvs jau bija miris, mani nesagaidījis. Mana meita bija 14 gadus veca. Es šad tad pārgulēju pie pamātes. Pierakstīties es nevarēju. Tad vēl bija šādi tādi pazīstami. Mans tēvs bija iedevis vienam čekistam 13 tūkstošus naudas, tas bija solījis, ka izkārtos, ka mani atbrīvo, un tā viņš neko neizkārtoja. Tad, kad es atbraucu, man nebija, kur palikt. Pamāte arī teica: “Irēnīt, tu vari pagulēt, bet... zini, ka ilgi jau nevarēs te dzīvot.” (Visiem jau bija bailes no šitādiem.)

Es satiku vienu pazīstamu, viņi Skrīveros gribējuši būvēt māju. Tajos laikos bija tā, ja ielikti jau fundamenti mājai, tiek izdota mājas grāmata. Viņa man saka: “Zini ko, man mājas grāmata ir, es tevi pierakstišu Skrīveros.” Nu un tā es vandījos. Tad vienam kaut ko uzšuvu, tad otram. Nopelnīju kādu rublīti. Tā nebija, ka mani kādam būtu jāuztur. Priekš maizītes es vienmēr sev nopelnīju. Vienā dienā kāds nes to avizīti un saka: “Irēnīt, tu redzi, šite rakstīts, ka Staļins ir nomiris, un tev tas pants no pases tiek izņemts ārā.”

L.V. — Kas tas bija par pantu?

I.R. — Es nezinu. Tur esot bijis rakstīts, ka to zinot pasu galdā, uz kāda panta izdota pase. Un tas nozīmējot, ka sociāli nedrošs cilvēks un ka galvaspilsētā nekur nedrīkst pierakstīt.

L.V. — Kur jūs dzīvojāt Skrīveros?

I.R. — Tur nebija kur dzīvot. Es jau saku, ka bija tikai fundamenti ielikti. Māju viņi tā arī neuzbūvēja. Mani tikai tur pierakstīja. Vienu nakti es tur pārgulēju, bet nebija nekādas saimniecības ēkas, ko varētu kurināt, bija vienīgi šķūnis. Bija jau pavasaris. Staļins mira pavasarī. Tas bija kādā martā, aprīlī. Visas manas likteņgaitas iet aprīlī. Un es tur guļu tai šķūnī, bet tik mitrs, un astonekāji man lien mutē, bet ko lai dara, miegs nāk, jāguļ. Un tagad pasaka, ka pants noņemts. Brīnišķīgi, bet telpas, kur dzīvot, nav. Nav, viss pārpildīts.

Tad man gadījās tāda Cimmer kundze. Kādreiz tēvam viņa bija blakus dzīvojuši. Viņa teica, ka viņai ir pazīstams viens saimnieks, kuram ir sava mājiņa, un viņa parunās. Viņa bija runājusi un ļoti lūgusies. Viņam bija jumta istabiņa ar slīpiem griestiem. Jumts pa kara laiku bija izšauts, bet viņš tur bija ierīkojis, kur žāvēt veļu. Un viņa saka tā: "Nu dod tu tai kundzei. Viņai ļoti vajadzīgs. Dod viņai to dzīvoklīti." Tur tādas stāvas trepes! Mazmājiņa apakšā. Viņš man iedeva to istabiņu par 100 rubļiem. Tas tagad būtu 10 rubļi. Bet vajadzēja vēl saremontēt krāsni, visu ko vajadzēja saremontēt. Bet tas nu jau bija Rīgā.

L.V. — Pastāstiet, lūdzu, kas notika ar jūsu vīru.

I.R. — Tas bija 1940. gada 21. oktobrī. Mans vīrs bija tikko atnācis no mēģinājuma radiofonā, paēdis pusdienas, un pēkšņi ierodas viens privātās drēbēs ģērbies cilvēks — Konstantīnu Reihmani aicinot radiofona direktors. Lejā esot mašīna. Neatceros, latviski vai krieviski. Droši vien, ka latviski. Es teicu, lai nekavējas. Sirds jūta, ka kaut kas nav labi. Mēs ar vīru tik daudzus gadus nodzīvojām, mums nekādas domstarpības nebija. Viņš arī jūta. Viņš piegāja pie gultiņas, nobučoja meitiņu. Meitiņai toreiz bija 2 gadi un 7 mēneši. Tā viņš aizgāja. Man teica, ka apakšā esot bijusi "melnā berta", viņš esot iesēdies un aizvests. Nākamajā dienā es aizgāju pie radiofona direktora, un viņš man teica, ka viņš manu vīru nekur nav aicinājis. Vīrs strādāja Rīgas radiofona simfoniskajā orķestrī. Viņš bija beidzis konservatoriju, spēlēja fagotu. Viņš nekad nevienam neko ļaunu nav darījis. Cilvēks, kurš mīl mūziku, nav ļauns.

Es sāku viņu pa iestādēm meklēt. Aizgāju uz Stabu ielu, uz čeku. Jā, viņš esot Centrālcietumā. Lai es nesot pienesumus, ka Centrālcietumā pieņemot, bet ēdienus nevarēja, tikai drēbes. Un tur tik šausmīgas rindas bija pie cietuma, līdz Matīsa kapiem, un kur tad vēl iekšā tas korpuss, kur pieņēma. Visiem jau viena un tā pati lieta bija, kriminālisti jau tai laikā tikpat kā nebija. Nu, un kamēr pieņem pienesumu, tikmēr zina, ka viņš tur ir, ja vairs nepieņem, tad zina, ka ir citur aizsūtīts. Pa divām nedēļām reizi varēja nest. Tabaku varēja nest un drēbes, no ēdamā pilnīgi neko. Tā es tur gāju, pa trīs, četrām stundām, piecām stundām gaidīju, kamēr varēju nodot. Es nodevu zīmīti, kurā biju uzrakstījusi, ko es esmu atnesusi, tad man atnes atpakaļ to zīmīti, ko vīrs bija parakstījis, ka viņš to ir saņēmis. Nevienu lieku vārdu nedrīkstēja rakstīt. Viņš tur bija no oktobra līdz aprīlim. Aprīlī es no viņa vairs nesaņēmu neko. Es nesu paciņu un nesaņēmu vairs atbildi. Un tad 23. jūnijā es saņēmu no viņa vēstuli. Iepriekšējā dienā bija sācies karš. Vēstulīte bija no apcietinājuma. Viņš man rakstīja, ka strādānot darba nometnē reidā — kur pienāk kuģi — par

motoristu mehāniķi. Komi APSR, Ustj-Usa. Es adresi no galvas zinu, kad jūs mani nakti pamodinātu, tad es zinātu to adresi.

Mans vīrs bija arī aizsargs, civilās aviācijas lidotājs. Tā kā tajos laikos VEF sāka ražot lidmašīnas, tad viņš bija arī izmēģinātājs. Kad pirmo reizi laida gaisā, tad viņš saņēma 300 latus. Tā bija liela nauda toreiz. Lidmašīna bija arī jāielido. Par katru nākošo ielidoto stundu viņš saņēma 20 latus. Bez tam vēl viņš Krāslavas mūzikas skolā pasniedza klarneti. 2 reizes nedēļā viņš brauca uz Krāslavu. Tās lidmašīnas toreiz bija tādas — tagad sauc “kukuruzņiki”. Tad, kad Rīgā jau bija ienākušas krievu lidmašīnas, es atceros tādu epizodi, viņš pieskrēja pie loga, jo viņu jau velk tā lidošana, ieraudzīja krievu lidmašīnu un teica: “Oh, ja es varētu lidot ar tādu lidmašīnu, tas būtu ko vērts!”

1938. gadā Francijā bija liela aviācijas izstāde. No VEF inženieri Irbīti (dizainera Ādolfā Irbītes brālis), manu vīru un vēl vienu konstruktoru — viņus trīs sūtīja uz šo izstādi. Tad, kad manu vīru apcietināja, pie manis nāca izdarīt kratīšanu, jo meklēja korespondenci. Viņš it kā sarakstoties ar Franciju. Bet kāda sarakstīšanās manam vīram varēja būt. Ja vajadzēja, tad VEF fabrika sarakstījās, viņš bija tikai lidotājs. Ja kāds pirka tās lidmašīnas, tad administrācijas sarakstījās, viņš tak tirdzniecībā nebija. Staļinam jau tas nepatika, ka kāds ir bijis ārzemēs.

L.V. — Vai bez šīs vēstules jums ir bijušas vēl kādas ziņas?

I.R. — Nekādas līdz 1985. gadam. Tad es meklēju un saņēmu atbildi no Komi, ka 1942. gadā viņš ir bēdzis un viņa atrašanās vieta neesot zināma. Bet pēc tam no Iekšlietu ministrijas saņēmu izziņu, ka mans vīrs miris 1942. gada 23. februārī. (Dzimis 1904. gadā.)

L.V. — Kā šīs abas atbildes savienojamas?

I.R. — Tikai nupat, t.i., 1990. gada janvārī, es uzzināju patiesību. Kopā ar manu vīru bijis septiņpadsmit gadu vecumā izsūtītais Langenfelds. Viņš viens no nedaudzajiem palicis dzīvs un atgriezies. No viņa uzzināju, ka mans vīrs bijis ieslodzīto sacelšanās dalībnieks, ka viņi ieņēmuši pilsētu, dabūjuši ieročus, ar pajūgiem devušies taigā, bet tur kaujās visi krituši.*

Man šī ziņa uzplēsa visas senās rētas. Es raudāju tā, kā sen nebiju raudājusi, jo asaras jau sen šķīta izsīkušas. Bet tagad man tomēr ir skaidrība.

Es gribu pateikt — es lepojos ar savu vīru, ka viņš ir kritis varoņa nāvē.

Visi šie gadi, tas viss ar mani, ar manu vīru, ar mums visiem — par ko?! Par ko mums bija jācieš? Par ko tie simti tūkstoši aizgāja bojā? Ir jāzina tie, kas parakstījuši visas šīs briesmīgās pavēles.

* Par šo notikumu skat. Ludviga Langenfelda rakstā “Bēgli”.

Man tēvs un māte vienmēr mācīja: "Dari ko darīdams, viss tev nāks atpakaļ. Meitiņ, ja tu kādam izdari ko labu, tu tikai negaidi, lai viņš tev atpakaļ atdara. Tev nāks labums, kur tu nemaz negaidi, jo Dievs dod devējam, velns rauj rāvējam."

1990. Pēc ieraksta magnetofonā
sarunu pārrakstījusi, samontējusi, precizējusi Līvija Volkova.

Ludvigs Langenfelds

BĒGLI

Es esmu viens no pirmajiem "izlūkiem", kas aizbrauca no Rīgas uz Krieviju un izbaudīja tur visus tos trakumus.

Mans tēvs Indriķis Langenfelds strādāja cara laikā Rīgā vagonu rūpnīcā. 1914. gadā tēvu kopā ar rūpnīcu evakuēja uz Krieviju. 1920. gadā, kad radās iespēja atgriezties, mans tēvs atgriezās Latvijā, bet pa to laiku viņš bija apprecējies ar krievieti. Mana māmiņa ir krieviete Praskovja Ivanovna Orlova. Visi tēva tuvinieki toreiz dzīvoja Džūkstē, un tā es piedzimu Džūkstē 1921. gada 21. maijā.

Savā laikā mans tēvs, tāpat kā Krauklišu Pēteris, bija devies uz Rīgu. Viņam no mazotnes bija bijusi liela interese par visādiem mehānismiem. Rīgā viņš kļuva par augstas klases automehāniķi. Bet nelaime bija tāda, kuru es saprotu, lasot Deglava "Rīgu", proti, cilvēks, kurš labi pelnīja, gāja uz krogu, jo tur jau toreiz bija tā saviesīgā dzīve. Un tā viņš bija pieradis pie alkohola.

Man bija kāds gadiņš, kad tēvs pārnāca uz Rīgu. Viņam nepatika lauksaimniecība, un Rīgā viņš strādāja dažādus darbus – ir par sētnieku, ir par šoferi, ir par autoatslēdznieku. Māmiņa gribēja, lai es eju krievu skolā. Tēvs neko preti neteica, un tā es beidzu 4. krievu pamatskolu, kura atradās pretī dzelzceļa virsvaldei.

30. gadu sākumā bija ļoti grūti, bija bezdarbs. Kad man bija astoņi deviņi gadiņi, es izcietu badu. Tēvam dzeršana turpinājās, viņš grima arvien dziļāk. Bieži vien algas dienās tēvs pazuda uz trim četrām dienām, noplīdēja visu naudu un tad atnāca tukšā. Ko mana māmiņa darīja? Viņa nopirka rokas šujmašīnu un šuva dienu un nakti. Tā es esmu dzīvojis demokrātiskās Latvijas apstākļos kā proletariāta loceklis. Tagad šos laikus ceļ uz pjedestāla, bet vienkāršam cilvēkam nemaz tik jauka dzīve nebija. Galu galā mana māmiņa četrreiz šķīrās, gāja projām no mana tēva, vairs nevarēja ciest, ka viņš visu nodzēra. Ceturto reizi viņus arī izšķīra ar apgabaltiesas lēmumu. Es, protams, paliku pie mātes. Tas bija 1935. gadā.

Grūti mums gāja. Tēvs neko nepalīdzēja. Bet manai māmiņai Ivanovā dzīvoja māsa – Margarita Ivanovna, kurai bija savs koka gulbūves namiņš. Abas sarakstījās, un māsa vienreiz raksta: brauc šurp, ko tu tur mokies, sliktāk

jau nebūs. Un patiešām 1936. gadā māmiņa iesniedza dokumentus, tante atkal no savas puses Krievijā. Veselu gadu Padomju Savienība to lietu skatīja cauri, kamēr mums ļāva iebraukt. Te jau izbraukšanas atļauju nekādu nevajadzēja – ja gribi, brauc.

Kad mēs pēdējo reizi bijām konsulatā un saņēmām dokumentus, man uzkrita tās darbinieces attieksme, es vēl līdz šim to atceros. Tā bija kādus 50 gadus veca, ļoti lādzīga krieviete. Kad viņa pēdējos dokumentus mammai atdeva, viņa noskatījās uz mani, uz māmiņu un tā daudznozīmīgi noteica: “Nu, **varbūt** jums tur būs labāk.”

Tas bija 1937. gada martā.

Aizbraucām uz Ivanovu pie tantes. Viss būtu labi. Bet nepaiet necik ilgs laiks, kad tieši Staļina konstitūcijas gadadienā, naktī no 4. uz 5. decembri, ierodas čekisti, izvanda visu māju un apcietina manu mammu. Tā es par viņu vairs neko nezināju.

Kad nomira Staļins, es sāku meklēt, rakstīju iestādēm. Man atsūtīja miršanas apliecības norakstu ar apliecinājumu, ka 1945. gadā mana māmiņa esot nomirusi ieslodzījumā no bālasinības. Es nelikos mierā, rakstīju arī vēlāk un tikai nesen – 1989. gada jūnijā – saņēmu īsteno ziņu. Tur bija skaidri rakstīts, ka 1938. gada 4. februārī tiesa Praskovju Langenfeldi atzinusi par spiedi, un tanī pašā dienā 43 gadu vecumā mana māmiņa nošauta.

Pusgadsimtu vajadzēja, lai to pateiktu. Kas ir zīmīgi? Tā cietsirdība no Maskavas puses, es uzskatu, turpinās līdz šai dienai. Šādu dokumentu atsūtīt cilvēkam... Beigās kaut vai kādus trafaretus līdzjūtības vārdus uzrakstīt. Nekā tāda nav. Ne vārda, ne burtiņa. Tā bija, acīmredzot tā jābūt, kā saka – ej un staigā. Pēc māmiņas apcietināšanas pagāja neilgs laiks, kamēr 1938. gada maijā man palika 17 gadu. Tad arī mani paņēma ciet. Tā es nokļuvu Maskavā Butirku cietumā. Tur es nosēdēju apmēram vienu gadu, kamēr četras reizes dažādi izmeklētāji izskatīja to lietu. Bet ko tad man, 17 gadu vecam puikam, tur varēja pierakstīt? Pierakstīja biogrāfijas datus, un vairāk tur nebija ko pierakstīt. Beidzot mani pēc tā gada izsauca viens čekists un nolasiņa, kas uz tādas mazas lapiņas nodrukāts – es esot kā sociāli nedrošs elements uz trim gadiem nosūtāms uz lēģeriem. Lapiņu viņš nolika otrādi uz galda, es pats nedrīkstēju izlasīt, kas uz mani attiecas, un man bija otrā pusē jāparakstās.

Mani pārcēla tūlīt uz pārsūtāmo daļu. Tā atradās bijušajā pareizticīgo baznīcā. Tāda milzīga telpa, tur bija simtiem cilvēku. Vienu nakti pēc saraksta izsauca arī mani – nu, ejiet ārā! Mantu, protams, nebija nekādu līdzī, knapi apģērbts biju. Es pirmais izgāju ārā. Tur jau stāv viens cilvēks.

Sargs man parāda – stājies klāt! Es stājos klāt. Lai gan tie sargi tur staigā apkārt, bet tomēr viens otrs sačukstas. Pēkšņi klausos – latviski runā. Izrādās, latvietis izvests no viennīcas, kur viņš ilgi sēdējis, un tas ir ievērojamais revolucionārs un rakstnieks Dāvids Beika.

Viņš bijis Spānijā komisārs par partizāņu darbību, jo viņam bija jau 1905. gada pieredze. Bet, tā kā Spānijā tā lieta izgāzās, tad viņus visus salika cietumos. Citi gan brīnījās, kā Beika ir nokļuvis šai cietumā, jo viņš jau bija ministra rangā, un viņa ranga cilvēki visi sēdēja Vladimiras cietumā. No turienes nekur sevišķi tālāk nesūtīja.

Beika teica – turies pie manis. Viņš jau bija gados un, cik varēja, mani uzpasēja kā savu dēlu. Viņš mācīja man angļu valodu. Es biju līdz asarām, kad mūs izšķīra. Mēs Stolipina vagonos aizbraucām līdz Kotlasai. Tie ir pasažieru vagoni ar restotiem logiem, Stolipins tos izgudroja. Labi vagoni, tikai tur, kur vajadzēja kupejā būt sešiem cilvēkiem, mūs sadzina kādus divdesmit.

Kotlasā mūs iekrāva kuģos. Arhangeļskā naktī mūs izdzina no kuģa ārā, visapkārt bija sargi ar milzīgi lieliem suņiem. Brīdinājums skanēja: “Šag na pravo, šag na levo – nemedļenko rassmatrivajem kak pobeg i streļajem bez predupreždenija.”* Tad mūs dzina nakti cauri pilsētai uz lēģeri. Te uzreiz mēs uzgājām uz liela laukuma, uz kura stāv sarkanu ķieģeļu divstāvu māja ar baltiem, nokrāsotiem logiem. Dāvids Beika man saka: “Re, te es divdesmitajos gados biju aprīnķa partijas organizācijas pirmais sekretārs.” Par nožēlošanu Beika drīz saslima ar kuņģi un viņu ielika hospitālī pārsūtīšanas cietumā. Mani ar simtiem citu ieslodzīto vārda tiešā nozīmē iekrāva kuģa tilpnē. Tur bija iztaisītas kādas divdesmit vai trīsdesmit stāvu nāras, pie kam tas viss smirdēja, jo cilvēki darīja visu sev apakšā – ir pa vienu galu, kā saka, ir pa otru galu. Nekādas atejas tur nebija. Viss tur bija kopā. Man liekas, cūkas dzīvo daudz tīrīgāk.

Ar kuģi no Arhangeļskas mēs apmēram nedēļu braucām uz Narjanmaru, Pečoras lejusteces pilsētu, jūras ostu. Bija jau rudens, laiks vējains, un es biju tiktāl, ka vairākas reizes zaudēju samaņu. Atguvos, kad mani bija izvilkuši augšā pie lūkas. Pēc cietuma es biju galīgi izvārdzis. Biju taču vēl tik jauns. Butirku cietumā 112. kamerā, kura bija domāta trīsdesmit ieslodzītajiem, mēs bijām salikti uz koka nārām pāri par divi simti cilvēku. Pieaugušie, dabiski, smēķēja. Es nesmēķēju, bet ir zināms, ka tam, kas ieelpo citu dūmus, ir vēl sliktāk.

Narjanmarā pēc pārciestā nedēļas brauciena kuģa tilpnē mūs atkal sakrāva liellai vās un vilka uz augšu pa Pečoru līdz Ustjusai, mazai pilsētiņai, kur Pečorā

* Soli pa labi, soli pa kreisi – uzskatām par bēgšanu un šaujām bez brīdinājuma.

ietek Usas upe, un tad tālāk pa Usu. Mūsu mērķis bija Vorkuta. Pa Usu mūs jau lielu gabalu aizvilka, bet tad iestājās stiprs sals un pa upes virsu radās stiklveida ledus, kas švikoja liellaivas. Kapteinis redzēja, ka ledus var sākt izgriezt liellaivās caurumus un viņam būs jāatbild par tiem cilvēkiem. Viņš pagriezta laivu karavānu atpakaļ un nolaidās atkal līdz Ustjusai. Tur, apmēram 3 kilometrus ārpus pilsētiņas, atradās liels iežogots laukums, kas faktiski arī bija pārsūtāmais cietums — lēģeris, kas saucās Stroigorodok. Tā, pateicoties vēlajam rudenim, es tur aizķēros un tur arī paliku, jo bija trīs lieliski cilvēki, bijušie ieslodzītie, kuri savus termiņus bija nosēdējuši un kļuvuši brīvie. Viens no viņiem vadīja transporta daļu, kura pārzināja kuģu un liellaivu virzību pa Pečoru un Usu, lai apgādātu Vorkutu ar visādiem tehniskiem materiāliem un aprīkojumiem, utt. Viņi, it īpaši Vereteņņikovs, lielisks cilvēks, bijušais Ļeņingradas ostas galvenais kapteinis, mani kaut kā iemīloja un paņēma mani tai transporta daļā. Sākumā mani nosūtīja uz centrālo bāzi kādus 6 km pa Usas upi uz augšu. Tā kā Usa ir neliela upīte, salīdzinot ar Pečoru, tad liellaivas ar tādu iegrimi tur nevarēja tālāk peldēt un vienu daļu kravās noņēma krastā, un atlikušo daļu vilka augšā līdz Vorkutai. Tur bija transporta daļas dispečeru punkts. Polis Pentka bija šī punkta vecākais, un es biju viņa palīgs. Mums bija jāseko laivu kustībai, pēc dokumentiem bija jāzina, kas uz liellaivām ir. Tad no Vorkutas atkal deva ziņu, kas jāsūta. Būtībā tas bija interesants transporta darbs. Man laimējās, ka šie trīs cilvēki, acīmredzot domājot par saviem bērniem, man palīdzēja. Bet te, Latvijā, es ne no viena cilvēka vien esmu dzirdējis — ā, tu paliki dzīvs, tad jau tu biji no tiem čekas informatoriem. Man tiešām ar to nekāda sadarbība nebija, es biju vēl tikai astoņpadsmitgadīgs puika.

Jā, tie trīs cilvēki mani paglāba: Bogorodskis Aleksandrs Nikolajevičs, transporta daļas priekšnieks, Vereteņņikovs, tam es vairs vārdu neatceros, un trešais bija, es nezinu, ebrejs, vai, ar tādu īpatnēju uzvārdu — Kroček. Varbūt arī ukraiņis vai polis. Tā, pateicoties šiem trim, es paliku, kaut gan pavasarī mani būtu vajadzējis aizsūtīt uz Vorkutu.

Tagad pastāstīšu par Latvijas laika lidotāju izmēģinātāju un mūziķi Konstantīnu Reihmani, kurš Ustjusā nonāca 1941. gadā.

Man bija tikai trīs gadi piespriesti. Kad es atnācu atpakaļ kamerā pēc tam, kad man to papīriņu nolasīja, tad visi nosmējās, jo es biju vienīgais, kas saņēma tikai trīs gadus. Toreiz mazāk par desmit gadiem nevienam nedeļa. Man teica — bērns tu esi, tad bērna termiņu tev arī iedeva.

Toreiz bija tāds likums — ja ieslodzītais normāli strādā, tad pēc pustermiņa viņam atļauj strādāt aiz zonas. Tā arī mani pārcēla no centrālās bāzes uz Ustjusu transporta daļā. Pečoras krastā bija liela pirts, un tur vienā istabīnā man priekšniecība atļāva pārgulēt. Tā kā man pustermiņš jau bija

pagājis, man vairs nevajadzēja ar sargu staigāt. Mums transporta daļā bija tā saucamais pusglisers, ātra motorlaiva, un mums bija jāapbraukā reids Oškurjā — jāreģistrē liellaivu numuri. Tur pienāca arī plosti, tos izjauca, sazāģēja, un tālāk tas gāja kā zāģmateriāls.

Izmantojot katru iespēju, es, jaunā vietā nonācis, tūlīt apprasījos, vai tur nav latvieši. Viens man pateica — ej uz elektrostaciju, tur ir latvieši. Es aizeju, prasu — cits pagriež muguru, cits ko, bet viens ļoti simpātisks cilvēks laipni ar mani aprunājās, ak, no Rīgas un tā tālāk. Ievēroju, ka viņam priekšējais zobs ar zeltu apvilktš. Tas bija Konstantīns Reihmanis, viņš reidā strādāja par motoristu mehāniķi. Tas jau nebija bieži, bet, kad es tur gadījos, tad vienmēr aizgāju pie viņa. Pārējie latvieši izturējās citādi, pat nerunāja, es arī nezinu nevienam uzvārdu. Konstantīns Reihmanis bija atklāts, draudzīgs.

Pa ceļam no Ustjusas uz centrālo bāzi pa vidu Usas upē atradās lidlauks. Tur stāvēja parasti viena vai divas lidmašīniņas, mazās divplāksņu. Reihmanim bija milzīga interese par to, kur viņas stāv, kā stāv, kas sargā. Toreiz es neko nedomāju, bet vēlāk izrādījās, ka tas jau bija apzināti.

Pienāca 1941./1942. gada ziema. Tas bija laikam februārī. Vienu nakti klauvē pie loga. Es pa miegam skatos, kas tur ir. Sargiem bija balti aitādas kažoki ar vilnu uz iekšpusi. Es skatos — vairāki šādi aiz loga, bet tie nav vohri*, tie ir ieslodzītie. Viņi saka — mosties, nāc mums līdzī, mēs esam sacēlušies. Es neko nesaprotu un guļu tālāk.

Nākošā dienā es uzzinu — Oškurja ir sacēlusies.

Tā bija laikam sestdiena. Oškurjā ārpus zonas atradās VOHR noliktavas, kur glabājās apģērbi, šaujамie, patronas u.c. Tur bija arī divstāvu mājas, kur dzīvoja sargi. Bet pirts bija zonā, un tur gāja pērties arī visi sargi.

Tā tad kādu plānu viņi bija izstrādājuši?

Vienam no viņiem bija uzdevums pielabināties tam sargam, kurš stāv caurlaidē, — pa reizei aprunāties, dabūt uzsmēķēt un tamlīdzīgi. Todien no sardzes puses tas bija ļoti dīvains gājiens, ka viņi savās kazarmās atstāja tikai vienu sargu un visi gāja pirtī, kura tā tad atradās zonā. Zināmajā dienā, kad caurlaidē stāvēja pielabinātais sargs, viņi bija izdarījuši tā: kad visi sargi saiet pirtī, pirti nobloķē, tas viens aiziet pie zināmā sarga caurlaidē, sāk runāties, te — belziens pa galvu, apdullina viņu — un pirmā pistole rokā. Tūlīt brigāde iet uz kazarmām un saņem arī tur to vienīgo sargu ciet. Tagad atslēgas visas ir, attaisa vaļā noliktavu, dabū ieročus un apģērbu, paziņo pa

* Военизированной охрана — militarizētā apsardze.

visu zonu, pa visām barakām — kas grib, nāciet brīvībā. Tur bija arī daudz zirgu, un izbēgušie saģērbusies un apbruņojušies brauc pāri Pečorai uz pilsētu. Upe tur ir ļoti plata, kādu pusotru kilometru vismaz. Šai krastā atradās tā pirts, kurā es dzīvoju, te arī man pieklaudevēja. Ustjusas pilsētā viņi ieņēma pastu, raidstaciju, miliciju. Milicija bija apakštāvā lielā koka gulbūvē. Otrā stāvā bija čekistu kantoris. Tie atšāvās, un to viņi nedabūja ieņemt.

Viena grupa, nezinu, cik tur cilvēku, devās ar zirgiem uz Usas upi, kur lidlaukā stāvēja divas lidmašīnas. Bet tur bija strādājis viens ķīniešs, arī no apcietinātajiem, par pavāru. Viņš bija kādus grēkus savārtījis un tāpēc atsūtīts atpakaļ uz zonu. Tagad, padzirdējis par plānoto uzbrukumu lidlaukam, viņš bija skriešus devies turp un pabrīdinājis lidotājus. Viņiem bija ieroči, viņi varēja sagatavoties un atsist uzbrukumu, tā ka puisi pie lidmašīnas netika.

Skaidrs, ka tur bija arī Reihmanis, jo viņš jau man bija visu izprasījis par lidlauku. Tagad es tikai sapratu, kāpēc viņam bija tāda interese — kā tur ir, kas tur sargā, kā tas viss izskatās.

Tā kā viņš bija lidotājs, tad viņi bija iecerējuši aizbēgt ar lidmašīnu. Lai gan ar tām mazām lidmašīniņām pārlidot pāri visai tai milzu teritorijai, lai tiktū kaut kur līdz robežai, tas bija absurds. Cik tad viņi varēja paņemt benzīnu? Un paskatieties kartē, kur ir Usas grīva un kur ir, teiksim, Somijas robeža! Un tur vēl Arhangeļska pa vidu un Murmanska, un lidmašīnas.

Viņi atkāpās, pievienojās Ustjusas lielajai grupai un ar zirgiem aizbrauca pa Pečoras upi uz augšu. Viņu varēja būt ap simt cilvēku — dažādas tautības, bet visvairāk krievu. Nometnē esošie latvieši laikam piedalījās visi, jo pēc šī notikuma palikušo vidū vairs nebija neviena latvieša.

Tālāk notika tāda sagādīšanās. Izbēgušajiem pretī brauca divi smagi piekrauti vezumi. Kas izrādās? Izrādās, ka no Kozulas — apmēram 120 km attālas pilsētas, kur pienāk dzelzceļš, — ved uz Oškurju, uz VOHR noliktavu, šautenes, ložmetējus, patronas. Dabiski, tos saņem ciet, un izbēgušajiem atkal ir ieroču papildinājums. Viņi pabrauc kādus kilometrus desmit augstāk, kur Pečorā ietek upe Liža, “slēpe” — latviski. Šī upīte nāk no rietumiem, un tā viņi dodas pa to uz augšu rietumu virzienā.

Kas tagad notiek? Dabiski, ir sacelta trauksme, tiek organizēta pakalīdzīšanās. Sacēlušies kādas trīs reizes pakalīdzīšanos nolikvidē. Liža tek pa dziļu gravu stāvos krastos. To ķērāji izmantoja un bēgļiem priekšā izlika slēpņus — katrā krastā pa desmit vai vairāk ložmetēju, ielaida karavānu starp stāvajiem krastiem un tur viņus visus sašāva.

Nošautos atveda atpakaļ uz Oškurju, kur viņi vairākas dienas gulēja samesti. Tas ir tāds paņēmiens, to es piedzīvoju arī Krāslavā pēc kara, ka

nošautos mežabrāļus atveda un nometa, lai skatās visi, lai tas būtu par iebiedinājumu.

Es tūlīt starp nošautajiem meklēju Konstantīnu Reihmani. Tur es arī viņu ieraudzīju — kā malkas pagale nomests baltajā puskažociņā. Lode viņam bija trāpījusi sejā. Lodes bija sprāgstošās, tāpēc viss pakausis bija izplēsts ārā. Seja bija saskatāma, un atcerējos to raksturīgo zelta priekšzobu. Kur viņus pēc tam apglabāja, nezinu.

Pēc tam mūs visus, arī tādus kā mani, kas strādāja ārpus zonas, salasīja zonā, bija filtrācija un viss kas. Bet es tanī pašā gadā tomēr tiku vaļā. Es jau biju nosēdējis gadu pa virsu, jo, ieslodzītam kopš 1938. gada, man vajadzēja tikt ārā 1941. gadā. Bet, tā kā sākās karš, tad politiskos nemaz nelaida vaļā. Tikai 1942. gadā mani atbrīvoja. Tad es iestājos strādāt turpat transporta daļā.

Pēc kāda mēneša mani izsauca kara komisariāts. Tur man atzina plaušu tuberkulozi asā formā, armijā nepaņēma, bet mobilizēja upju kuģniecībā. Tur es strādāju par dispečeru, pēc tam pārgāju uz URS — pārtikas apgādes organizāciju, pārcēlos tuvāk dzelzceļam — uz Kozulu. No turienes uzrakstīju uz Maskavu Upju flotes ministrijai, ka es gribētu, lai mani nosūta uz Latvijas upju kuģniecību. 1944. gada augusta sākumā mani izsauca uz Maskavu. Tur es meloju anketās — neko neuzrādīju par savu apcietinājumu. Mani atsūtīja uz Daugavpili, no turienes uz Krāslavu par pietātnes priekšnieku. Rīga vēl bija zem vāciešiem. Krāslavā es apprecējos, piecus gadus nostrādāju un Rīgā atgriezos 1949. gadā.

Te strādāju gan Augstākajā Padomē, gan dažādos vadošos saimnieciskos amatos. Ieguva augstāko ekonomisko izglītību.

Pensijā aizgāju no Būvmateriālu ražošanas ministrijas, kur ilgus gadus biju daļas priekšnieks. Tagad strādāju Neredzīgo biedrībā.

1990. gada novembrī

Jānis Zīle

Jānis Zīle dzimis 1928. gadā Kocēnu pagastā bijušajās Jēkuliņu mājās, vecā zemnieku ģimenē. Mācījies Rubenes draudzes skolā. Pēc tam Cēsu ģimnāzijā. Frontei tuvojoties, aizbrauc ar vecākiem uz Kurzemi. Pēc kara atgriežas dzimtajā pusē, bet Kocēnu izpildkomiteja kategoriski atsakās ielaist Zīles ģimeni vecajā mājā. Sākas klejotuma gadi pa Latviju.

Pēc atgriešanās no Kurzemes Zīle mācās Valmieras vidusskolā. Mācības daļēji finansē mātesbrālis.

1949. gadā Jāni Zīli apcietina un aizmuguriski notiesā uz 10 gadiem par piederību nelegālam skolēnu literāram pulciņam. Sprieduma īpaša piezīme aizliedz Zīlem jebkad nodarboties ar rakstniecību.

Sodu izcieš Vorkutas šahtās. 1956. gadā atbrīvo un atļauj atgriezties Latvijā. Tajā pašā gadā Zīle iestājas Valmieras strādnieku jaunatnes vakara vidusskolā, bet 1958. gadā Rīgas Politehniskā institūta Ķīmijas fakultātē. Pēc institūta beigšanas strādā Rīgas laku un krāsu rūpnīcā maleīnskābes anhidrīta eksperimentālā cehā par tehnologu. Par maleīnskābes anhidrīta ieguves un ražošanas tehnoloģijas izstrādi ZA Zīli kopā ar Organiskās sintēzes institūta zinātniekiem un rūpnīcas administratīviem darbiniekiem izvirza republikas prēmijai, kuru tomēr viņš nesaņem, kaut prēmija tika piešķirta un Zīlem izsniegta autorapliecība nr. 2343383.

Tulīt pēc tam Zīle pāriet darbā ZA Organiskās sintēzes eksperimentālā rūpnīcā un par pretvēža preparāta rūpnieciskās ražošanas metodes izstrādi saņem autorapliecību nr. 573012.

1974. gadā pēc nelaimes gadījuma darbā zaudē redzi un to daļēji atgūst tikai pēc astoņiem gadiem.

Pretēji aizliegumam 1980. gadā Zīle piedalās agrofirmas "Ādaži" un Rakstnieku savienības rīkotajā īso stāstu konkursā un iegūst tur otro prēmiju. Pašlaik ir pirmās grupas darba invalīds un dzīvo Rīgā.

VORKUTAS 1953. GADA VASĀRA

Tēvs, nepiedod Viņu grēkus, jo Viņi ļoti labi zināja, ko toreiz darīja.

Augusts Vorkutā togad bija apbrīnojami silts un saulains. Staļins bija miris, Berija nošauts, bet te viss vēl bija pa vecam. Tāpat kā pirms divdesmit gadiem, numurotās apcietināto kolonnas trīsreiz dienā, konvoju suņu un

sargu ielenktas, devās darbā šahtās un atgriezās zonā, lai tur saņemtu savu maizes gabalu un klaidu zupu.

Tāpat kā pirms divdesmit gadiem, pirms došanās ceļā konvoja priekšnieks brīdināja:

— Šag na pravo, šag na ģevo, konvoj buġet ſċitaġ pobegom i primeņaġ oruġije bez predupreġdenija.

Divdesmit gadi. Dīvaina jubileja.

1933. gadā Vorkutā ieradās pirmās apcietināto grupas no Intlaga un uzsāka ſhahtu izbūves. Viss, ko varēja redzēt 1953. gada vasarā, bija uzcelts apcietināto rokām uz to pašu apcietināto kauliem.

Viens pats Peċorlags, kā stāsta vecie “zeki”, izbūvējot dzelzceġa līniju Vorkuta—Kotlasa, noguldījis ap pusotra milġona apcietināto. Bet, cik aizgājis bojā, izbūvējot Vorkutas ſhahtas un pārējo, nav iespējams aprēķināt. To precīzi zina tikai Dievs, NKVD un partija — triumvirāts, kurš bija noslēdzis brālību.

Vorkutas vecie zeki saka — daudz. Ļoti daudz. Visa tundra ir piekaisīta mirušo kauliem.

Sākumā Vorkutas lāģeros vienkopus sodu izcieta gan kriminālisti, gan politiskie.

Ap 1947. gadu kriminālistus no Vorkutas aizvāca un uz veco nometņu bāzes izveidoja tā sauktos reġlagus ar īpaši stingru režīmu, kuram vajadzēja pielikt punktu jebkurai brīvdomībai.

Vorkuta nekad nav bijusi mierīga un paklausīga. Tā 1946. gadā sacēlās austrumu rajona lāģeri divu pulkvežu vadībā. Sacēlušamies izdevās sagrābt apsardzes ieroġus. Un viņi ar kaujām sāka lauzties uz Urālu pārējām, lai nokļūtu Sibīrijā un izraisītu tur sacelšanos. Fantastika. Bet slīcējs ķeras taġu arī pie salmiņa.

Kaujas ilga visu vasaru, un tajās PSRS valdība iesaistīja pat aviāciju. Kaujas aprīma tikai tad, kad bija kritis pēdējais zeks.

1947. gadā iziet darbā atteicās tā sauktā 506. stroika. Nometni ielienca Iekšlietu ministrijas un regulārās armijas daļas un visus apšāva.

1948. gadā notiek streiks sieviešu lāģerī Kirpiġnaja nr. 1. Apmēram piecus tūkstošus sieviešu izģērba kailas un Vorkutas upes krastmalā apšāva.

Pirmā rota, kurai vajadzēja izpildīt ſo kaujas uzdevumu, atteicās ſaut. To atbrunoja un Vorkutas nomalē apšāva.

Kaut gan vienā lāģerī apcietinātos ilgi neturēja, tomēr tas neaizkavēja nometnes ieslodzīto saliedēšanos.

Un tā, kā jau teicu, 1953. gadā, ġetrus mēnešus pēc Staļina nāves, Vorkutā ārēji viss bija pa vecam: konvoju suņi, “graġdaņini naġaļņiki” un bads. Trūka tikai ziņu pienesēju — stukaġu.

Jā — kur tad bija palikuši slavenie lāgeru stukači, pridurkas, blatniji, sukas un tamlīdzīgas drazas? Visi viņi gulēja jau zemes klēpī. Daļa bija nositusi cits citu rangu un iespaidu sfēru karos, pārējos pa vienam nožmiegusi apspiesto šķira. Iznāca tā, ka 1953. gadā lāgeros bija skaidras debesis.

Tāda galvenos vilcienos bija politiskā situācija Vorkutas lāgeros pirms vispārējā Vorkutas streika.

Vēl daži vārdi par Vorkutas lāgeru kontingentu.

Galveno "biomasu" Vorkutas lāgeros sastādīja rietumukraiņi — ap 60%. Baltieši — 30%, bet atlikušos desmit procentus — dažādas tautas: valsts vācieši, poļi, gruzīni, tadžiki utt.

Krievu Vorkutas lāgeros praktiski nebija. Krievus lāgeros varēja saskaitīt uz vienas rokas pirkstiem. Paši viņi savu mazumu izskaidroja tā, ka otrais (pēckara) represiju vilnis galvenokārt skāris jauniekarotās teritorijas, bet no pirmā represiju vilņa, kas skāris tieši pamatimpērijas iedzīvotājus krievus, līdz šim dienām izdzīvojuši ļoti maz. Tas tā varēja arī būt, jo cilvēku dzīvība lāgeros nebija pat graša vērtā.

Ir grūti pateikt, kā tas viss sākās. Vienlaikus taču tika apstādinātas visas Vorkutas šahtas. Aptuveni piecdesmit nometnes vienā jaukā dienā atteicās iziet darbā. Tā nebija Dieva griba, NKVD pirksts, partijas vadošais nopelns, bet pašu apcietināto roku darbs.

Mazliet matemātikas.

1953. gadā Vorkutas rečlagos bija caurmērā ap pieci tūkstoši apcietināto. Pareizināsim piecus tūkstošus ar piecdesmit un mēs dabūsim divsimt piecdesmit tūkstošus dvēseļu.

Tātad 1953. gada augustā divsimt piecdesmit tūkstoš apcietināto vienlaicīgi uzsāk politisku streiku, prasot sev brīvību.

Apstājās darbs šahtās, ķieģeļu cepļos, kaļķu cepļos, cementfabrikās — visur, kur tika izmantots apcietināto darbaspēks.

Ko tas ekonomiski nozīmēja valstij? Kolosālus zaudējumus. Tolaik Vorkutā strādāja divdesmit piecas šahtas, kas diennaktī deva ap četrdesmit pieciem tūkstošiem tonnu augstas kvalitātes ogļu, tā sauktās koksējošās, kuras bija nepieciešamas metalurģijai. Un nu visas šīs šahtas stāvēja. Stacijās krājās neizlādēti vagoni ar kokmateriāliem, tukšie, kuriem vajadzēja izvest ogles, un, beidzot, lāgeru un šahtu priekšniekiem vairs nebija, kas uzkoptu kabinetu un dzīvokli. Paši viņi un viņu sievas to nekad nebija darijuši. Priekš tam bija apcietinātie. Tā bija jau nacionāla katastrofa.

Kā tas varēja notikt?

Bija izveidota pilnīga lāgeru izolācija. Divas vēstules gadā, kuras tika rūpīgi cenzētas, pārbaudes pie vārtiem, kratīšana barakās – un tomēr bija noticis šķietami neiespējama.

Pa kuru laiku un ar kā palīdzību bija izveidota sazināšanās sistēma? Un tomēr tāda bija izveidojusies un tā darbojās.

Es tobrīd atrados Jačagas lāgerī. No mūsējās redzama bija TEC-2, 29. šahtas nometne un tā sauktais mazais lāgerītis ar īpaši stingru režīmu. Viņus pat neveda darbā, bet visu laiku turēja ieslēgtus barakās. Un, visbeidzot, septītās šahtas lāgeris, kurš bija gandrīz ar roku aizsniedzams.

Streiks. Pirmajā streika dienā nekas īpašs nenotika. Priekšniecība bija šokēta un, jādomā, gaidīja augstākstāvošo norādījumus, ko darīt.

Mēs no savas puses iesniedzām priekšniecībai savas prasības. Nekas īpašs tur nebija. Mēs pat neprasījām, lai mūs atbrīvo. Lūdzām, lai pie mums ierodas PSRS valdības pilnvarotais un uz vietas iepazīstas ar mūsu darba un dzīves apstākļiem un mūsu personīgām lietām.

Un tomēr tas bija ļoti daudz. Apcietinātie bija iedrošinājušies prasīt. Tā bija nekaunība, vēl nepieredzēta impērijas vēsturē.

Sākot ar streika pasludināšanu, atbildību par iekšējo kārtību uzņēmās streika komiteja, kurā ietilpa visu tautību pārstāvji.

Priekšniecība no savas puses atbildēja ar ekonomiskām sankcijām, tas ir, atslēdza nometnei dzeramā ūdens piegādi un noteica visā lāgera teritorijā karcera režīmu – trīssimt gramu maizes dienā. Un punkts.

Pavēlēt iznest no barakām guļammaisus un visu pārējo lāgera vadība tomēr neuzdrošinājās, jo labi zināja, ka šo rīkojumu mēs neizpildīsim. Daudz sliktāk bija ar pārtiku. Nometnei pašai savas maizes ceptuves nebija. Maizi katru dienu ar melnbalto vērsi veda no septītās šahtas ciemata. Šajā jautājumā lāgera vadība varēja izrikties pēc savas patikas. Tas pats bija ar ūdeni, kuru pa cauruļvadu saņēmām no septītās šahtas ciematam pieguļoša ezera.

Naktī jau sākās priekšniecības pirmie pretpasākumi. Mēs pieļāvām tehnisku kļūdu. Līdz šim pēc vakara pārbaudes barakas līdz rīta pārbaudei aizslēdza. Mēs to pieļāvām arī tagad. Izmantojot pāris tumsas stundu, uzraugi pa vienai atslēdza barakas un savāca, pēc viņu domām, iespējamus streika vadītājus.

Pa nakti bija pievilkti arī papildspēki – Vorkutā izvietotās armijas apakšvienības. Apkārt nometnei nu bija blīva labi bruņota zaldātu ķēde, sargtorņos uznesti ložmetēji un tundras pļaviņā uzstādīti mīnmetēji.

Baigi? Nē. Kaut kāda iemesla dēļ visa šī armija, visi šie ieroči nebiedēja. Mēs pie tiem bijām jau pieraduši.

Uzzinājuši, kas noticis, mēs pieprasījām savu biedru atbrīvošanu.

Karceris atradās nometnes dienvidu stūrī tieši pie žoga. Viņpus dzeloņdrātīm bija uzstādīts ložmetējs, un pie tā dežurēja mūsu nometnes režīma priekšnieks virsleitnants Atraškevičs.

Saruna bija īsa. Faktiski sarunas nebija. Atraškevičs nepiedēra pie tiem virsniekiem, kuri runāja ar zekiem. To viņš, jādūmā, uzskatīja zem sava mundiera goda.

— Izklīst! — Un mēs vēl nebijām attapušies, kad atskanēja kārtējā komanda un paša izvilktās pistoles šāviens, mērķēts tuvākajam zekam: — Uguni!

Tūdaļ ietarkšķējās ložmetēji. Šāva visi, kuru rokās vara bija ielikusi ieročus.

Par laimi, tā ložmetēja apkalpe, kura atradās pie karcerim pretī nostādītā ložmetēja, šāva pāri mūsu galvām. Kad Atraškevičs pats pieklupa pie ložmetēja, mēs jau bijām sagūlušī.

Apmēram minūtes desmit lāgeri ārdīja intensīva uguns. Kas deva komandu to pārtraukt, palika nezināms. Atraškevičs tas noteikti nebija.

Pēc uguns pārtraukšanas iestājās baigs klusums, kuru pa reizei saplosīja ievainoto palīgā saucieni un mirstošo gārdzieni.

Mēs bijām atkal kājās. Tagad pietiktu tikai kādam iesaukties: — Bratci, vperjod,* — un mēs kā neprātīgi mestos uz dzeloņdrātīm, lai tur aizietu bojā.

Tomēr šāds sauciens, par laimi, neatskanēja. Mūsu virsnieki ātri pakļāva mūs dzelzs disciplīnai. Mēs gan no dusmām un nespēka griezām zobus, tomēr padevāmies viņu pavēlēm, kuras paglāba mūs no nevajadzīgas bojāejas.

Klusēdami savācām savus kritušos un pārnesām uz morgu. Ievainotos nogādājām slimnīcā un tikai pēc tam noslaucījām asaras. Nošauti bija astoņi. Ievainoti ap trīsdesmit.

Tomēr šis upuris nebija veltīgs. Burzmā kāds tomēr bija atrāvis vaļā karcera durvis, un mūsu biedri atkal bija starp mums.

Bijām dabūjuši mācību. Nekavējoši noņēmām no baraku durvīm stieņus. Tagad tās vairs nevarēja aizslēgt.

Vakara maiņā (mēs sūtījām uz šahtām savus cilvēkus) izgāja grupa komandoru, kuri pārņēma šahtu sprāgstvielu noliktavas mūsu pārziņā. Priekšniecība tās uztraukumā bija piemirsusi.

Tagad mums rokā bija trumpis, un mēs to nekautrēdamies likām galdā.

— Ja jūs pret mums vēlreiz lietosiet ieročus, mēs šahtas uzspriecināsim.

Pats par sevi saprotams, ka bojā vispirms aizietu mūsu komandori, bet pēc tam pārējie. Bet tas nevienu īpaši neuztrauca. Pašreizējā dzīve bija suņa vērtā, un pīrāgus uz paplātes neviens netaisījās pienest pie gultas. Tie bija jāpaņem pašiem.

* Brāļi, uz priekšu.

Cilvēcība, žēlsirdība, mīli savu tuvāko — šādi jēdzieni valdošai šķirai bija sveši.

Tur vajag drausmīgu pašapziņu, lai pasniegtu kāju zekam un tas, nometies uz ceļiem, varētu notīrīt zābaku.

Visi šie “graždaņini načaļņiki” skaitījās partijas biedri un ar pedantisku precizitāti izpildīja to uzdevumu, ko viņiem šī partija bija uzticējusi.

Starp Jačagas un septītās šahtas nometnēm atradās Vorkutas garnizona štābs. Tas bija metrus piecdesmit sešdesmit no mūsu žoga, un mēs labi varējām redzēt, kas tur notiek.

Tundra ir kaila. Tajā nav koku, nedz prāvāku krūmu, kas spētu apslēpt apslēpjamo. Bet viņi pat netaisījās no mums ko slēpt. Mēs redzējām, kā pienāk jaunas karaspēka daļas un ar dziesmām aiziet, lai kaut kur sarīkotu jaunu asins pirti. Tur bija veselās rotas ar suņiem, vieglās tanketes, ugunsdzēsēju mašīnas un daudz kas cits, lai veiksmīgi un ar mazākiem zaudējumiem apspiestu divdesmitā gadsimta vergu dumpi.

Vienreizējs skats — soļo vesela rota, un ikviens zaldāts ved saitē labi barotu vilku suni.

Vienreizējs skats, kad šie suņi drāžas virsū, plosīdami dzīvo miesas. Vai tad tas nav ārprāts — uzrīdīt dzīvjiem cilvēkiem suņus un dziedāt: “Široka strana moja rodnaja.”*

Bet tā ir cita opera.

Mēs nebijām vēl aprakuši savējos, kad paklīda valodas, ka Vorkutā ieradies Iekšlietu karaspēka virspavēlnieks Padomju Savienības varonis ģenerālleitnants Masļeņņikovs un atvedis sev līdzī divus bataljonus izlases karaspēka.

Un tur jau stāvēja šīs izlases karaspēks ierindā pie štāba ēkas un saņēma ģenerāļa pēdējo instrukciju.

Bija laikam jau streika desmitā diena. Mēs bijam aprakuši savējos. Izvadījuši pēdējā gaitā ar pienācīgu godu, Bēthovena sēru maršam skanot. Kaut kas nedzirdēts un vienreizējs Vorkutas vēsturē — zeku pēdējā gaitā pavada ar tādu godu. Taisni jābrīnās, kā mūsu priekšniecība to pieļāva.

Jā, bija laikam jau streika desmitā diena. Valsts nebija saņēmusi ap pusmiljonu tonnu ogļu. Priekšnieku istabas bija līdz malām pilnas ar mēsliem. Bija pēdējais laiks atjaunot kārtību.

Ģenerāļa izlases karaspēks devās izpildīt kaujas uzdevumu.

Pārgāja Masļeņņikovs Vorkutas upi pie TEC-2 tilta un pa dzelzceļa stīgu devās uz divdesmit devītās šahtas pusi. Mums tas viss bija redzams kā uz delnas. Mēs sekojām vismazākajai karaspēka kustībai.

* Varen plaša mana zeme dzimtā.

No štāba pagalma izbrauca ugunsdzēsēju mašīnas un, pārbraukušas upi, uzrāpās divdesmit devītās šahtas kraujā.

— Ar ūdeni, — mēs izteicām visvienkāršāko variantu, kurš mūs varēja nomierināt.

Ap pulksten četriem no tās puses atskanēja pirmie šāvieni, kuri tūlīt pārauga nepārtrauktās automātisko ieroču kārtās.

— Tad lūk, kā... Minūte, desmit, divdesmit, mūžība...

Pievakarē viņus izdzina tundrā.

Tātad 29. šahtas lāgeri ģenerāļa komandētie bataljoni bija ieņēmuši.

Sešdesmit seši kritušie. Ap pieci simti ievainoto. Tādi bija ģenerāļa uzvaras gājiena rezultāti.

Gadījuma rakstura kauja. Neparedzēta incidenta rezultāts. Nē! Tā bija rūpīgi plānota operācija. Ugunsdzēsēju mašīnas ne tādēļ bija piebrauktas, lai aplietu apcietinātos ar ūdeni, bet lai nomazgātu asinis. Viņi bija saaicināti pie lāgera vārtiem un apšauti.

Par godu tam vēlāk vienu Vorkutas ielu pārdēvēja ģenerāļa vārdā.

Stāvoklis bija kritisks. Mēs jau bijām atšķirti no pārējās pasaules. Varai bija izdevies pārraut mūsu sakaru tīklu. Bez tam mēs skaudri izjutām badu. Trīssimt gramu maizes dienā — tas ir drausmīgi maz. Ūdeni mēs vēl kaut kā dabūjām. Tas pamazām sakrājās ūdensvada kontrolakās. Tiesa, duļķains, bet dzert varēja.

Pēc divdesmit devītās šahtas lāgera un TEC-2 ieņemšanas kārta pienāca mums.

Pēcilgiem un pamatīgiem strīdiem mēs bijām pieņēmuši lēmumu kapitulēt.

Ar mums apgājās maigāk. Te laikam sava nozīme bija ieņemtajām sprāgstvielām noliktavām.

Pie mums ieradās Vorkutas rečlaga priekšnieks Derevjenko ar svītu un paziņoja, ka mūsu prasības tiks izpildītas, un nolasīja it kā no Maskavas saņemtu telefonogrammu, kas vēstīja, ka tuvākajā laikā Vorkutā ieradīsies valdības komisija, kura caurskatīs mūsu lietas. Mums atgādināja virs lāgera vārtiem piestiprināto lozungu, ka ceļš uz brīvību un laimi ir godīgs darbs Dzimtenes labā, un teica, ka par piedalīšanos streikā nevienam nesodīs.

Vienojāties. Citas izejas mums nebija, ja negribējām mirt. Bads mūs visus stipri bija novājinājis, un mēs zinājām, kāds liktenis mūs sagaida. Mēs bijām vēlreiz pārliecinājušies, ka ne jau Staļins viens pats pie visa bija vainīgs, vainīga bija pati sistēma, tie partijas biedru miljoni, kuri to radīja un sargāja, gatavi jebkuram noziegumam.

Tas bija reizē daudz un reizē ļoti maz. Pārējiem solījumiem mēs neticējām.

Tā beidzās Vorkutas streiks, kurš pierādīja, ka apcietinātie spēj apvienoties, bet vara ne par matu pēc Staļina nāves nav mainījies uz cilvēciņas pusi.

Kā jau tas bija sagaidāms, priekšniecība vārdu neturēja. Atguvusi varu pār lāgeriem, tā nekavējoši uzsāka represijas.

Aktīvākos streika dalībniekus apcietināja un ievietoja steigā izveidotā soda nometnē nr. 66. No turienes pārsūtīja uz Irkutskas cietumu. Ceļā daļu nošāva, atlikušiem noteica gadu cietumsoda Vladimiras cietumā. Lāgeros notika intensīva pratināšana un pārgrupēšana. Vorkutas pirmā streika dalībniekus tiesāja 1956. gada rudenī, bet pratināšana turpinājās līdz pat astoņdesmitajiem gadiem.

BALĀDE PAR NOMOCĪTO DVĒSELĒM

Vorkuta...

Pusnakts stunda.

Sniega mutuļi auļo pār tundru.

Ziemeļblāzma met spokainu gaisu.

Putenī dejo balti mirušo stāvi —

Bez Dieva apraktas katordznieku dvēseles.

Vieni vienīgi kauli —

Bez acīm,

Bez vārda.

Māte radīja dzīvību,

Dzīvību atņēma vara.

Bang — noskan sargtornī.

Bang — atsaucas otrā.

Tā sargi pārbauda cits cita modrību.

Vorkuta...

Zeme nolādētā.

Zeme?

Vai tad zeme ir vainīga?

Vainīgs ir cilvēks,

Kurš visu to izdomāja:

Prātā apskrandis valdnieks,

Maniaks ar ūsām.

Bang – noskan sargtornī.

Bang – atsaucas otrā.

Tā sargi pārbauda cits cita modrību.

Divdesmitais gadsimts.

Buhenvaldes krāsnis Vāczemē.

Vorkuta, Noriļska Krievzemē.

Tad nav brīnums,

Ka tik daudz kaulu deju

Vorkutas tundrā

Pusnakts stundā

Savu nāves deju,

Savu atdzimšanas deju,

Savu apsūdzības deju,

Par spīti varai

Un viņas kalpiem.

Šahtu ventilatori gaudo.

Tūkstošiem asinsslāpušu vilku

Klabina sargtorņos zobus,

Bruņojušies ar naidu un lodēm:

– Dvēseles jānoķer

Visas līdz pēdējai,

Lai nepaliktu nozieguma pēdas.

Citādi nāksies reiz atbildēt.

Bang – noskan sargtornī.

Bang – atsaucas otrā.

Tā sargi pārbauda cits cita modrību.

Dvēseles sadevušās rokās.

Visu tautu bērnu dvēseles sadevušās rokās:

A-I, A-2 un tā līdz tūkstotim,

Un tā līdz krievu alfabēta pēdējam burtam

Apsūdz varu,

Kura atņēmusi dzīvību.

Bang – noskan sargtornī.

Bang – atsaucas otrā.

Tā sargi pārbauda cits cita modrību.

Modrība ir vajadzīga —
 Vienmēr kāda roka izspraucas no zemes, no sniega
 Un skrien pusnaktī pār tundru,
 Sveiž sargiem acīs sniegu,
 Lai dzīvie varētu aizbēgt
 Prom no šīs zemes nolādētās,
 Nevainīgu cilvēku asinīm aptašķītās.
 Atpakaļ iz savām mājām.
 Atpakaļ pie mātes krūts.
 — Neraudi, māt,
 Es esmu atgriezies
 Diemžēl tikai kā ēna.
 Dzīvība palika Krievzemē.
 Miesa?
 Miesas tad man vairs nebija.
 Vieni vienīgi kauli.
 Aproc mani,
 Sava dēla dvēseli,
 Dzimtenes smiltainē.

Bang — noskan sargtornī.
 Bang — atsaucas otrā.
 Tā sargi pārbauda cits cita modrību.

Nāve...
 Nāve jau nav briesmīga.
 Briesmīgs ir bads un apziņa,
 Ka kaut kur kāds ēd
 Ar pilnu muti azaidu,
 Gatavotu uz Vorkutas ogļu liesmas,
 Un pie viņa glāzes dzied:
 — Staļins mūsu dzīves spožā liesma. —

Zeme ar debesīm jaucas.
 Puteņa naktīs konvoja lodes ir ašas.
 Dresēto suņu zobi aplam asi.
 Daudzi mirst tādās naktīs.
 Bet tie, kam vara,
 Kā parasti, nospēlēs cilvēku

Dzīvības uz kārtīm,
 It kā mirušo būtu par maz.
 Un tas notiek visas pasaules acu priekšā.
 – Mēs jau nezinājām, – nākotne runās.
 – Jūs dzīvojāt šķirti no pārējās pasaules. –
 Un tas attaisnos visus.

Bang – noskan sargtornī.
 Bang – atsaucas otrā.
 Tā sargi pārbauda cits cita modrību.

Barakas, ierakušās sniegā,
 Melniem dūmeņiem kvēpo.
 Numuroti apģērbi,
 Pakārti uz naglām,
 Šūpojas guļošo elpās.
 Starmešu pirksti dzeloņdrātis tausta.
 Nosalis apsardzes suns putenī gaudo.
 Kādam būs jāmirst.

Mūžībā aizgājušie
 Laimes bērni,
 Ko jūs stāstīsiet Dievam
 Par viņa radīto pasauli un cilvēku,
 Viņa mīlestību,
 Kura zemes dzīvi
 Pārvērta ellē?

Bang – noskan sargtornī.
 Bang – atsaucas otrā.
 Tā sargi pārbauda cits cita modrību.

Mirušie – nesaskaitāmie.
 Visa tundra piekaisīta jūsu kauliem.
 Krievzeme varenā, zeme nolādētā,
 Kur palikusi tava sirdsapziņa,
 Tavs goda prāts un taisnīgums?
 Tu esi nokrāsojusi sniegu cilvēku asinīm
 Un paša dzīvību pārvērtusi par nastu.

Krievzeme varenā...
 Mirušo dvēseles dejo.
 Dzīvie nolād savu piedzimšanu,
 Savu māti par dzemdēšanu.
 Māti?
 Vai tad māte ir vainīga?
 Vainīga ir viena vienīga māte,
 Tā, kura dzemdēja viņu
 Un palaida pasaulē bez cilvēcības,
 Lai pārējās mātes raudātu
 Pie savu bērnu nomocītajiem liķiem.

Bang – noskan sargtornī.
 Bang – atsaucas otrā.
 Tā sargi pārbauda cits cita modrību.

Pusnakts stunda.
 Sargtorņos mainās sargi.
 Filčos autās kājas
 Klusi brien pa sniegu.
 Tīņa soļi,
 Tīņa daba.
 Acis pēta žogus,
 Ieroču stobri snaiķstās.
 Kāda velnišķa nakts!
 Putenī dejo balti mirušo stāvi.
 Šahtu ventilatori gaudo.
 Tā jau var pazaudēt prātu!
 Acis pēta žogus:
 – Vai tad tiešām neviens nebēgs? –
 Šonakt izpaliks nāve.
 Sarkana nakts,
 Un sarkanam jābūt sniegam,
 Citādi nebūs dvēselē miera.

Nosprakšķ šāviens.
 Uz brīdi putenis pierimst.
 Redzamas zvaigznes
 Un milzīgs kāvu krusts.

Apsardzes suns gaudo,
 Saodis asins smaku.
 Lai slavēts Viņš!
 Nāve...

Bang – noskan sargtornī.
 Bang – atsaucas otrā.
 Tā sargi pārbauda cits cita modrību.

Vorkuta...
 Pusnakts stunda.
 Vējš gaudo dzeloņdrātīs.
 Ziemeļblāzma krāso sniegu asinssārtu.
 Rej konvoju suņi,
 Skan sargu lāsti.
 Dzīvie nāk mājās pēc darba šahtās.
 Numurs uz labās kājas.
 Numurs uz kreisās rokas.
 Numurs uz muguras.
 Numurs uz cepures apmales.
 Nāk lēni,
 Kā jau tādi,
 Kurus skārusi nāve.
 Divdesmitais gadsimts.
 Grūti tam ticēt.
 Paiet garām sargmājai
 Un izklīst dzeloņžogotā telpā.

Un atkal sniegs,
 Un atkal mirušo katordznieku
 Dvēseles auļo pār tundru.
 Milzīgs pulks
 Karceros nomocītu,
 Sētmalēs nošautu,
 Rečlagos noverdzinātu
 Cilvēku dvēseles.

Un tā nakti pēc nakts.

Gadu gadā.

Bez miera.

Bez atelpas.

Bez krusta zīmes.

Noņemiet cepures,

Ja būsiet Vorkutas tundrā.

Dzīvie, jūs staigājat pa cilvēku kauliem!

Vorkutā,

Ičagas rečlagā 1950./51. gada ziemā

Marta Jansone

Marta Jansone dzimusi 1916. gada 26. jūlijā Alūksnes apriņķa Mārkalnes pagasta Gailišos. Viņas tēvs, izkarojies Tīreļpurvā Ziemassvētku kaujās, piedalījies Rīgas atbrīvošanā no Bermonta, pārnāk mājās kā II grupas kara invalīds. Gailišu mājas nevar saukt par bagātām, kaut gan Martas māmulīte par saimnieci tajās ienāk ar lielu pūru. Tikai pateicoties centībai un darba mīlestībai, viņi var dzīvot pārtikuši. Bez Martas ģimenē ir vēl divi bērni – 1922. gada 6. janvārī piedzimst meita Meta Zigrīda un 1926. gadā – dēls Verners.

Pēc Mārkalnes pagastskolas beigšanas izplēn Martas sapnis par tālāko mācīšanos Alūksnes ģimnāzijā, jo ir jāpalīdz saimniecībā. 1941. gada izsūtīšana šai ģimenei iet secen, bet 1945. gada 25. oktobrī Martu ar māsu un brāli apcietina. Māsas gan tiek atbrīvotas, bet brālis paliek cietumā. 1946. gada 2. februārī viņas arestē atkārtoti un par “dzimtenes nodevību un bandītu atbalstīšanu” – aiz viņām aizveras cietuma vārti uz 10 gadiem.

STĀSTS PAR KĀDAS LATVIEŠU ĢIMENES IZNĪDĒŠANU, IZTURĒŠANU UN ATGRIEŠANOS DZIMTENĒ

Atmiņu fragments

1940. gada septiņpadsmitā datuma rītā, klausoties ziņas, esam kā no laivas izmesti. Rīgā ienākusi sarkanā armija. Jāsaka, toreiz zemnieki, aizņemti ar saviem darbiem, par politiku nekā nerunāja, bet sapratām – šī naidīgā svešā vara ir atnesusi mums lielu nelaimi. Var jau būt, ka Rīgā kāds saņēma viņus ar puķēm, bet zemnieki gan visi bija sašutumā. Viss, viss ir apgriezts ar kājām gaisā. Uztājas visādi Kalnbērziņi, Spures un Blauī, klieudz, lamā mūsu mīļo Ulmani, kuru visa tauta tik neizsakāmi cienīja un mīlēja. Nevaram saprast, kas te galu galā notiek. Bet piecdesmitajos gados bija sanācis tā, ka Kazahstanas nometnē biju vienā brigādē ar paša skaļā blāvēja un piekritēja Blaua sievu Dagmāru. Vienā dienā atkal klausāmies – diktors stāsta, ejot pa ielu daudz cilvēku un nesot plakātus, nesot tukšu zārku ar Ulmaņa bildi, un saka tik riebīgus vārdus, mati slienas gaisā. “Mēs gribam nu šo liķi rakt, kas sešus gadus prata zagāt.” Tādus vārdus var teikt tikai

tumši ļautiņi bez kultūras. Atceros, kā visi mēs ļoti raudājām, kad bija vēl atļauts Ulmanim teikt beidzamo atvadu runu savai tautai. Tie vārdi man palika atmiņā līdz šai dienai. Es palieku savā vietā, jūs paliekat savā vietā, jums nāks bargāka valdība. Būšot balsošana, kļīst baumas, kas neiešot balsot, ierakstīšot melnajā sarakstā. Piespiedu kārtā ar sakostiem zobiem zemnieki iet pie urnām. Tēvs, atbraucis no pienotavas, stāsta — noindējies mūsu pagasta vecākais, viņš beidzamā laikā bija arī aizsargu priekšnieks. Radio klausāmies retumis, jo riebjas klausīties to trako muldēšanu. Kaimiņi pačukst, viens tāds, uzvārds lai paliek nenosaukts, skrienot pa mājām un ņemot nost mūsu svēto sarkanbaltsarkano karogu. Abi ar brāli iešujam baltā linu audeklā karogu un noslēpjam tumšajā rijā aiz krāsns. Tik drošā vietā, nevienam nevar ienākt prātā, kur glabājas karogs. Vienā dienā klāt viņš ir, ar putām uz lūpām klie dz un lamājas, un meklē visos kaktos karogu. Mēs cenšamies iestāstīt, ka mēs paši sadedzinājām karogu. Tagad par pašu karoga meklētāju. Netālu no mūsu mājām dzīvoja ļoti slinka ģimene. Bieži vien, kad gadījās ieiet viņu mājās ar apkārtrakstu, mēs novērojām, citi zemnieki skrēja ziemā vai vasarā no rīta līdz vakaram, bet viņi nestrādāja neko. Meitas gozējās kaut kur ēnā. Nu ir atnācis viņu laiks, kā viņi paši saka, nu varēs slinkot tālāk. Nu tik varēs nodot kaimiņus, nu tik ņems no tiem, kas ir centušies, skrējuši, lai tikai mūsu sliktajos paugurainajos tīrumos varētu izdzīvot. Nu tik ņems no tādiem un dos viņiem, nu tik varēs slinkot tālāk un dzīvot no nepelnītiem līdzekļiem. Ir atnācis atkal jauns likums, pametis tikai trīsdesmit hektārus un pārējo atsavinās, tā tad mēs arī varam gaidīt mājās mērniekus. Vienā jaukā dienā viņi ir klāt, vispirms jau noliek uz galda zemes plānu un ilgi pētī, patiesību sakot, mums skaitās četrdesmit hektāru. Saka tēvam, ja mēs jums ņemsim aramzemi vai pļavas, tos desmit hektārus, mēs jūs izputināsim, jo tad jau jūsu ģimenei vajadzēs sākt meklēt citur darbu. Mēs jums ņemsim tos kūdras purvus un sadalīsim citiem, lai ražo kūdru un mēslo zemi. Iet uz purvu un nomērī jaunās robežas. Māte saka, tā ir otra reize, kad viņi ņem to zemi nost, tikai starpība tā — deviņpadsmitajā gadā tie grasījās atņemt visus labākos tīrumus, bet nepaspēja to izdarīt, bet šitie ir ar cilvēcīgām jūtām. Pusdienas ēdot pie galda, mērnieki saka tā, šodien mēs mērām zemi jūsu mājās, bet kādi citi mērnieki mērī mūsu tēva mājās Kurzemes pusē. Jautā tēvam, vai ilgi te dzīvojot. Tēvs saka — te, šinīs mājās, dzīvo paaudze no paaudzes, ir dzīvojuši tālie senči un tās mājas ir iepirktas. Tā neskaitās vairs mūsu kūdras purvi, tiesa, dzērvenēs mēs ejam vienmēr, kuru gan ir kļuvis mazāk pēc grāvju izrakšanas. Togad pavasaris ļoti jauks, saulīte staigā pa zemes virsu, esam saņēmuši sēru vēsti. Jābrauc

uz bērēm, ir mirusi mātes brāļameita. Viņas bija piecas, ir mirusi trīspadsmiņgadīgā Mirdza.

Ir 1941. gada 14. jūnijs, sestdiena. Uz bērēm aizbrauc tēvs, māte un Meta. Mēs abi ar brāļuku paliekam mājās saimniekot. Steidzu un kārtoju darbus, mazgāju istabas, pļauju gotiņām zaļbarību, lai vakarā varētu pie laika uzņemt svētvakaru. Te pievakarē ar riteni iebrauc Venera krusttēvs, tāds nobijies, uztraukts. Viņš strādā pagastmājā par ziņnesi un saka, šonakt sāksies izvešana un daudziem būs jāatstāj dzimtene. Viņš uzzinājis brīdina mūs šonakt labāk uzturēties mežā. Lai klausoties, ja dzirdot uz lielceļa mašīnas troksni, lai ejot tik dziļāk mežā, tālāk no mājām. Mēs abi pārbīstamies. Slikti ir tas, ka neesam visa ģimene kopā. Pievakarē, kā par nelaimi, sāk liņāt, un tā, krēslai metoties, kaimiņu ģimene un mēs abi lienam tik dziļāk mežā. Samirkuši, rīta saule jau gabalā, nākam mājās. Jāslauc govīs un jālaiž ganos. Šoreiz lielā nelaime ir pagājusi secen. Toreiz no mūsu pagasta izveda maz, žēl abu jauno skolotāju, tikko bija apprecējušies, viņi ir aizvesti un vēl dažas ģimenes. Pievakarē atbrauc mūsējie no bērēm. Blīgznusalas arī nav skārusi tā lielā nelaime, bet ir aizvesta tēva brālēna dēla sieva ar meitiņu. Viņi, no bērēm braukdami, iebraukuši paciemoties un atraduši izvandītu māju. Brālēna dēls strādāja kā mežsargs un svētdienas rītā pirms saules lēkta paņēmis savu bisi, gājis kā vienmēr apsekot savu apgaitu. Ir iebraukusi mašīna, aplenkusi māju, viņš, to ieraugot, vilcīs lēnām tālāk meža biezoknī un ir visu noskatījies, kā veduši sievu un meitenīti. Viņas abas ir blāvušas, bet tie mežoņi grūduši mašīnā. Sešgadīgais puisēns, kurš gulējis otrā istabā, izlēcis nepamanīts pa logu, mežā iekšā un aizbēdzis pārbijies pie mātesmāsas, kuras ģimene dzīvoja netālu no viņu mājām. Tādas atmiņas man ir no četrpadsmitā jūnija. Divdesmit otrā jūnijā sākās karš. Šogad Jāņu svinēšana un ligošana nenotiks, visi ir uztraukti, nav vēl attapušies no četrpadsmitā jūnija. Karš nesīs vēl lielāku nelaimi. Ir svētdiena. Nejauši ieslēdzu radio, un atkal ir pieslēgušies pēc vesela gada klusēšanas Māras baznīcai. Plūst ērģeļu skaņas, dzied draudze, un mācītājs saka sprediķi. Viņš piemin aizvestos, nomocītos, un mēs visi raudam. Ieskrien brāļuks ar karogu rokās un saka, turpat aiz pļavas un bērzu birzs pie kaimiņu mājām ir skatu tornis, tur jau plīvo karogs, un brālis tik priecīgs velk mastā karogu. Nevar jau zināt, cik ilgi vilksies šis karš. Steidzam iepirkt to nepieciešamo — sāli, sērkokiņus, petroleju, cukuru, diegus un ziepju zāles. Toreiz jau zemnieki ziepes priekš veļas mazgāšanas nepirka, vārīja paši katrā lauku sētā, pirka tikai tualetes ziepes. Veļu mazgāja bez pulveriem, taisīja sārmu no labiem bērzu malkas pelniem. Bija liels kubuls, virsū uzsēja lielu segu, austu no pakulu dziļām,

iebēra pelnus un lēja vārošu ūdeni, un mazgāja sniegbaltu veļu. Mūsu mazās Alūksnītes veikali bija pustukši, it sevišķi apģērbu veikali. Klīda baumas, ka slavenās armijas virsnieki ir kaunējušies savas dāmas rādīt sabiedrībā, iekams nav pārģērbuši. Smējās visi, prasījuši, vai ilgi būšot tā izstāde. Sākumā ņēmuši kilogramiem desu un vairākus kukuļus baltmaizes un prasījuši, vai rīt arī vēl būšot. Beidzot slavenā armija jož, cik kājas nes, uz savu bagāto zemi. Vienā dienā ievelkas pagalmā viens zaldātiņš ar briesmīgi noberztu kāju, nevarējis vairs paiet. Gribējis nošauties. Mēs jau toreiz krieviski nerunājām. Tēvs un māte runāja gramatiski pareizi, jo draudzes skolā runājuši tikai krieviski. Māte viņu ēdināja, tēvs viņam sāka ārstēt to slimo kāju, un tā viņš pie mums nodzīvoja veselu nedēļu. Māte iedeva viņam līdzī žāvētu gaļu, sieru, sviestu un kukuli maizes. Tā viņš aizgāja uz Igaunijas pusi. Vācu laikā arī iet grūti, vislielākās grūtības ar petroleju, ar cukuru šā un tā vēl varam apmierināties, sākam audzēt cukurbietes un vārām paši sīrupu. Tas bieži vien atvieto cukuru. Siena laikā vienā dienā pie šķūnīša žuva siens, mūsu pusē uz pļāvām ir sabūvēti šķūnīši, vasarā sienu novieto šķūnīšos un ziemā ved mājās. Kamēr siens žūst, mēs paši pāris stundu pa karsto laiku dienvidū atpūšamies. Redzu, nāk no Igaunijas puses desmit sveši cilvēki, visi pajauni vīrieši un sievietes, lūdz, lai viņiem atļaujot atpūsties mūsu ābeļdārzā. Visi runā latviski. Es jautāju, no kurienes nākdami. Visi esot no Rīgas, "Sarkanā kvadrāta" strādnieki. Bēguši līdzī sarkanarmijai, bet Igaunijā vācietis jau bijis priekšā, un sākuši palēnām virzīties atpakaļ, cenšoties iet pa nomaļiem lauku ceļiem. Lūdz, vai nevarētu ko dabūt ēdamu. Nu, mūsu mātei jau zelta sirds, tā jau nelaidīs nevienu nepaēdušu no mūsmājām. Es atnesu no avotiņa, kur dzesējas piens, veselu kannu ar aukstu pienu. Māte uzliek svaigu, tikko sietu sieru, kura mūsmājās nekad netrūka — ne ziemu, ne vasaru. Atnes pilnu šķīvi ar žāvētu gaļu un sviestu. Tā viņi, noguruši ceļa gājēji, mielojas, atpūšas un aiziet savu ceļu. Vācu laikā kaut ko var iemainīt tikai pret sviestu vai speķi.

Ir 1944. gada vasara, sola labu ražu, viss aug griezdamies. Jauks, saulains laiks, steidzam pļaut sienu, kuru pļaujam ar rokām, āboliņu pļaujam ar pļaujmašīnu, tas jau ir izzāvēts un savests šķūņos. Siens arī jau šķūnīšos. Zvanā pa telefonu brālēns no Bejas pagasta. Rītā viņi visa ģimene būšot pie mums ar visu iedzīvi. Viņu pagastā ir jau sāкта evakuēšana. Viņi atbrauc pie mums tikai ar trim slaucamām govīm, un mantas sakrautas diļos pajūgos. Brālēns ar sievu un diviem dēlēniem, un mātesmāsa, mūsu mīļā, labā tantīte. Otrā dienā atbrauc no Blīgnusalām mātesbrālis ar sievu un abām meitām, kuras vēl iet ģimnāzijā, un viena vecākā meita ar vīru un vīra vecākiem. Izvietojamies. Visiem pietiek, kur apmesties, mums jau

dzīvojamā māja liela. Citi guļ klētiņā, citi uz svaiga āboliņa labības šķūnī, un tā gaidām, kas notiks tālāk. Mūsu pagastu vēl neskar tā lielā nelaime. Tēvs atbrauc no pienotavas, atved visas kannas atpakaļ. Pienotava vairs nestrādā. Atved kasti ar sviestu. Pienotavas vadītājs sadalījis visiem sviestu, un patērētāju biedrība sadalījusi visiem biedriem cukuru, katram pa maisam. Tātad pienotava un veikals jau slēgti. Kārtojam mantiņas. Vienu daļu nobēdzinām, aprokam, nomaskējam. To labāko jau krausim vezumos un ņemsim līdzī. Gaidām katru dienu, kad trieks projām no mājām. Piektais augusts ir sestdiena. Izkurinām pirti. Visi radiņi un mēs paši nomazgājami, pievakarē iedražas ar motocikliem vācieši, lai līdz rītvakaram vairs nebūtu neviena cilvēka. Ak kungs, kā esam visi uztraukti. Mātesmāsa saslīgst un nolemj līdzī nebraukt, pie mums vēl irē dzīvo paveca sieviņa, vārdā Emmiņa, viņa ir šuvēja. Mūsu mājās stāv viņas mantiņas, viņa pati visu laiku iet apkārt pa zemnieku mājām šūdama. Tā arī līdzī nebrauks. Labāk viņas gribot mirt tepat nekā svešā malā. Atstājam viņām priekš kāda mēneša uzturu, lai nenomirtu badā. Sestdienas vakarā jau taisās mātesbrālīs ar ģimeni un visi pārējie radi, mēs nolemjam – paliksīm vēl līdzī rītam. Brālēns nolemj turēties kopā ar mums. Atvadāmies no mīļajām māsīcām, no tantes un onkuļa uz mūžiem, vairāk liktenis nebija lēmis viņus satikt. Pēc daudziem gadiem uzzinājām, viņi Vācijā visi aizgājuši bojā. Svētdiena, sestais augusts. Tik brīnišķīgs laiks.

Es vēl no rīta aizskrienu paskatīties labības laukus. Būtu jāsāk pļaut rudzus, dzeltēdami paliek kviešu, auzu un miežu lauki. Kā sāp sirds! Ņemsim līdzī tikai trīs slaucamās govīs, pārējos lopiņus, aitu baru un grūsno cūku un pārējās cūkas, aiztriecam visus tālāk no mājām mežā. Badā jau nenomirs, turpat blakus auzu lauki un kartupeļu lauks, gan stāvēs pats Dieviņš klāt. Es vēl noglāstu visas gotiņas un raudādama atvados no lopiņiem. Tēvs ar brālēnu nolemj turēties vairāk pa nomaļiem lauku ceļiem, tālāk no lielceļiem un šosejām, un tā arī izdara. Ieskrien vēl divi vācieši un brīdina beidzamo reizi, viņiem mūsmājās būšot štābs. Atvadāmies vēl no mīlās tantītes un Emmiņas, viņas abas paliek puķu dārzā uz soliņa raudot. Sākam braukt. Kādus piecpadsmit kilometrus no mūsu mājām ir liels valsts sils, kur vasarās braucām mellenēs un lācenēs. Saulīte riet. Kad apstājamies sila malā atpūsties, tēvs ar brālēnu aiziet appētīt, kur labāk būtu apmesties, un atrod tādu skaistu pļaviņu sila vidū, tur lopiņiem būs kur ganīties. Māte ļoti raud, saka, te nu mēs esam, iztriekti no mājām, kur centāmies, strādājām no rīta līdz vakaram. Uztaisām skuju būdas, lai būtu no lietuv kur paslēpties. Par laimi, laiks visu laiku jauks un nelīst. Vienu nakti gan mūsu dzīvības karājas mata galā. Visu nakti žvīndz lodes, kapā kokus, bet

laikam jau esam pielūguši Dieviņu, un mums netrāpa neviena. Tā visas 24 stundas, un pēc tam attālinās tā lielā nelaime un paliek klusāk. Vakaros bieži atblāzmojas ugunsgrēki, netālu sprāgst un deg lauku mājas. Kā gribētos aizskriet tos piecpadsmit kilometrus un paskatīties, vai Gailišu mājas vēl tur stāv kalna galā. Fronte tā kā attālinājusies, un viss mierīgs un klusu. Tēvs nevar nociesties un vienu pievakari taisās iet apskatīt Gailišus. Māšele taisās līdzī, un tā abi aiziet. Ar nepacietību gaidām viņus atpakaļ. Nāk tādi priecīgi, mājas visas esot neskartas, vācieši esot projām un krievi vēl neesot manāmi. Fronte ir pāri, esam visi sveiki, veseli un neskarti. Brālēns aiziet paskatīties, kas notiek aiz sila, nāk atpakaļ un saka, varam sākt virzīties uz māju pusi. Taisām tik vezumus kārtībā, pēc divu nedēļu čigānu dzīves atgriezīsimies normālā dzīvē. Tikko esam izbraukuši no sila, mūs aptur un izprašņā krievu virsnieki. Te atkal izglābj mūsu tēva krievu valodas zināšanas. Tēvs visu viņiem izstāsta, ka vācieši mūs iztrieca no mājām, novēl mums visu to labāko, lai tik braucot vien savās mājās. Pret vakaru iebraucam mājās, bet, ak vai, kā viss te izskatās! Visa apkārtnē smird, vācieši kāvuši lopiņus, mētājas visur lopu iekšas, laime tā, ka ir artēziskā aka, tātad ūdens būs tīrs, jo nāk no dziļumiem. Es staigāju tikai vemdama, neēdu nekā, lai gan produkti mums bija līdzī, tie taču visi tīri, bet es nevaru aiz liela riebuma nekā mutē bāzt. Otrā rītā vīrieši steidz tīrīt visu apkārtni. Es eju skatīt rudzu lauku un kaimiņu pusē redzu, viens zaldātiņš pavisam sekli aprakts, viena kāja redzama. Vīrieši izraka kārtīgu bedri un meža malā apglabāja, kā pienākas. Uzzinām no kaimiņiem, mātesmāsa un Emmiņa esot aizvestas uz Igaunijas robežu, tās mājas vācieši nav iespējuši aiztikt. Tēvs jūdz zirgu un brauc, un atved abas sveikas un veselas. Brālēns ar savu ģimeni brauc uz savām mājām un otrā rītā zvana. Viņu mājas palikušas neskartas. Ar steigu sākam plaut rudzus, kuri gan jau mazliet pabiruši. Miežiem arī vārpiņas aizlūzušas, auzu lauks stipri vien izbradāts, laikam jau pašu lopiņi. Trešā dienā atrodam mežā mūsu aitiņas un vēl astoņas un dzenam tik kūtī. Pārējo gan vairs nav. Vienā rītā es agri augšā, pie kūts durvīm stāv un mauro mūsu abas teles. Pļaujot auzas, atrodam mežā mūsu cūku, kurai drīz būs sivēntiņi. Bet tā cūka, kā ierauga cilvēkus, bēg tālāk mežā. Aplencam, un neparko negrib doties rokā, beidzot pielabinām un atvedam mājās. Mūsu mantiņas gan visas izraktas un nozagtas, visvairāk žēl radio, tik drīzi pie radio netiksim, nebūs jau līdzekļu. Kaimiņu mājas daudzas vēl tukšas un Lejas Gaiļos arī mājas tukšas, tur pārnāk dzīvot mana krustmāte ar vīru un meitu. Steidz plaut labību, viņi paši pārnāk oktobra beigās, aizkūlušies uz Rūjienu. Mūsu cūkai ir

divpadsmit sivēntiņi, un tos rūpīgi kopjam, tie jāsadala radiņiem, jo cūku retumis kuram ir, neviens jau cūkas līdzī neņēma bēglu gaitās, ņēma tikai pa trīs govīs un zirgus.

Mūsu Emmiņa pēc bēglu gaitām tāda nomākta un bieži raud. Te jāpastāsta par viņu smalkāk. Viņa Alūksnes apkārtnē bija visbagātākā sieviņa, viņai bankā bija tūkstots latu, tā toreiz bija liela nauda. Bet, mainoties pret rubļiem, tur nebija nekādas vērtības. Viņai vesela liela kaste ar dārgām zeltlietām, viņa bieži mums rādīja. Vēl cara laikā viņa kalpojusi pie vienas ģenerāļa kundzes par laika kavēkli. Ģenerāļi viņu paņēmuši desmit gadus vecu. Viņiem bijusi Latvijā muiža, viņi Emmiņu iemīlējuši un paņēmuši pie sevis. Viņa bija modiste, arī paliekot vecākai, darba netrūka, viņu veda no mājas uz māju šūt. Viņa prata šūt arī vīriešu drēbes, un tā viņa bija sakrājusi to naudu. Tagad par tiem zeltiem. Ģenerāļa kundze viņai uz katriem svētkiem dāvinājusi zelta lietas. Tur bija ļoti daudz zelta gredzenu, tad dārgas rokassprādzes, zelta pulksteņi, kaklā liekami ar zelta ķēdēm, un rokas zelta pulksteņi. Viņa stāstīja par savu dzīvi, un mēs abas ar mūsu klausījāmies ar lielu interesi. Starp citu, viņa vecumdienās vēl bija skaista. Es jautāju, kāpēc viņa nav apprecējusies. Tad viņa atbildēja — no mazām dienām biju pieradusi pie smalkas sabiedrības un vai tad es lai būtu precējusies ar kādu zemnieku. Pēc revolūcijas atbēgusi uz Latviju pie māsas. Latgalē Kacēnu pagastā dzīvoja viņas māsa ar vīru un meitu, dēls krita vācu armijā. Mēs abas braucām uz Kacēniem Jaungadu sagaidīt pie viņas māsas, jo viņas māsasmeita man bija draudzene. Rudens pusē brālis un tēvs, pagrabā kārtojot kartupeļu apcirknus, bija atraduši viņas zelta kasti, viņa tur bija aprakusi, bet kā vecs cilvēks pēc tam meklējusi un nevarējusi atrast, un domājusi, ka tos zeltus aizveduši vācieši, jo vācieši bija dzīvojuši mūsu mājās kādu laiciņu, jo viņiem bijis štābs. Kad brālis nesa to zelta kasti, viņa iekliedzās no prieka un bija ļoti priecīga un par atrašanu mums uzdāvināja katram pa zelta gredzenam. Pārējie zelti apsoluti māsasmeitai pēc viņas nāves. Pret rudens pusi sāka nākt, kā mēs viņas toreiz saucām, ubadzes lūgt kaut ko ēdamu. Netīras, skrandainas, raibas pakulu tarbas pār plecu, vienmēr paēdinājām, kaut ko centāmies arī iedot līdzī. Pēc bēglu gaitām jau mums pašiem nebija tik pilnas klētis un pagrabs. Tā viņas toreiz klīda pa zemnieku mājām. Tā viņas klīda un visu novēroja. Vēlā rudenī notika slepkavība. Bija bagātas mājas, viņu ģimene bija ļoti strādīga, un tur nekad nekā netrūka. Jaunākais dēls studēja Rīgā, meita bija tikko apprecējusies, bet vecākā dēla nebijis pašreiz mājās. Mājās tikai saimnieks ar saimniecei. Vienā dienā ap pusdienlaiku kaimiņi dzird, ka kūti bļauj lopiņi, un iet skatīties. Pats saimnieks guļ virtuvē asins peļķē, bet saimniece istabā

nožņaugta gultā. Milicija gan bija uzsākusi meklēšanu, slepkavas esot sajūguši viņu zirgu, izlaupījuši klēti, salikuši no skapjiem tās vērtīgākās mantas. Miliči aizdzinuši pēdas līdz šosejai, pēdas pazudušas. No tās reizes mēs baidījāmies no tām ubadzēm. Atceros, vienu vakaru sāka jau krēsnot, kad atkal divas lūdza naktsmājas, bet mēs tonakt dežurējām, viens no ģimenes bija nomodā. Nāca arī tādas, diezgan labi ģērbusās, teica, viņas no Pleskavas. Tās gribēja kaut ko iemainīt pret sviestu vai speķi. Taisnību sakot, netika gan līdz šim dzirdēta kāda zādzība vai arī slepkavība. Ticat vai neticat, lauku mājām vispār nebija atslēgu. Vasarā caurām dienām visa ģimene bija vai nu pļavā, vai tīrumā, mājās nebija neviena cilvēka. Palika viss vaļā, skapjos glabājās zelta gredzeni, pulksteņi un arī nauda, bet nebija visā apkārtnē dzirdēts, ka kādam kas būtu zagts. Līdz šai dienai brīnos, kā toreiz vienkāršie zemnieki bija pratuši ieaudzināt bērnos tādu godīgumu, patiesīgumu un bezgala lielu darba mīlestību. Līdz divdesmit astoņiem gadiem nodzīvoju tēva mājās, biju bijusi bezgala daudzās kāzās, bērēs, bet nekad netiku redzējusi nevienu sievieti vai arī jaunu meiteni iereibušu. Netiku redzējusi uz laukiem arī kādu sievieti smēķējam. Visā plašā apkārtnē netika dzirdēts, ka kāds pāris būtu izšķīries vai arī kāds precēts vīrs būtu sācis flirtēt ar citu. Lai piedod man šīsdienas sabiedrība, ir jāpaiet vismaz piecdesmit gadiem, lai prastu ieaudzināt tādu kultūru un tādu tikumību, kā bija mana laika paaudzei.

Ir sākusies 1945. gada nelaimīgā vasara. Strādājot tīrumā, bieži vien staigā visādi bruņoti vīri, tā saucamie istrebiķeļi*, bet vēl vienā dienā pienāk kaimiņu puisi, starp tiem arī pagasta komsorgs, daži laikam izvairījušies no iesaukšanas armijā. Par to, ka viņi mums izlikās aizdomīgi, mēs paziņojām kaimiņu istrebiķeļam Kubuliņam. Mēs, naivie zemnieciņi, tiekam ierauti briesmīgās nepatikšanās. Neko ļaunu nedomādama, māte paēdina viņus pāris reižu. Pret rudens pusi gadās vēl tā, pie mums dzīvo kādu nedēļu divi studentiņi no Maskavas, viņi atsūtīti aģitēt pagastā, lai zemnieki laikā novāktu labību, izkultu un nodotu valstij. Vienu vakaru mēs abas ar māšeli taisāmies uz vārdadienu apsveikt kaimiņu Ernu. Abi studentiņi taisās mums līdzī. Pie Ernas mēs padancojam, uzkožam un ap pusnakti ienāk mūsu sabiedrībā arī pieminētie puisi. Visi kopā dancojam pāris stundu, un viņi atkal pazūd. Otrā dienā mūsu studentiņi visu pastāsta pagastmājā. Klīst baumas, it kā Pededzes pagastā izlaupīts veikals un no pienotavas paņemtas vairākas kastes sviesta. Pēc tam gan vairs netiek redzēti tie puisi, laikam jau aizlaidušies uz citu pusi. Mēs steidzam vest beidzamo labību, jo

* Iznīcinātāji.

ļoti skaists, saulains laiks. Ir divdesmit piektais oktobris. Pēcpusdienā ir aplenkta mūsu mājas, un mēs — es, māsa un brālis — tiekam arestēti. Tēvs mūs mierina, nevar būt, par ko tad jūs var aizturēt, izpratinās un atlaidīs, ko tad jūs esat tādu izdarījuši, neko neesat zaguši, ne slepkavojuši, vienīgi, ka esam iedevuši ēst un esat bijuši kopā ballē, par to tak nevar sodīt. Atvadāties. Viņi abi paliek raudot. Riet saulīte, kad mūs ievēd pagastmājā, mazā telpiņā, kur līdz šim dzīvoja sekretāra kalpone. Otrā rītā uz Alūksnes cietumu. Ierāvušās kaktiņā, abas raudam. Mājās palika vēl nepabeigti rudens darbi. Labība vēl nekulta, labi, ka paspējām kartupeļus norakt. Zemīte arī vēl neaparta, lopu bietes nenoņemtas. Ko viņi divi lai iesāk, tēvs jau aizvien mokās ar savu ievainoto kāju. Cik labi bija, paaugās brālis, viņš ara, man vairs nevajadzēja art. Tēvs jau vienmēr teica, nu tik sāksim dzīvot, visi trīs tādi dūšīgi strādnieki.

Manā jaunībā iznāca tā, kas man pievērsa uzmanību — tie man nepatika, bet, kas man patika, es tiem nepatiku, un beidzot tuvojās vecmeitas robeža, un nolēmu nekad neprecēties.

Vairākas dienas nelikās par mums neviens ne zinis, laikam jau ļoti aizņemti, ved aizvien jaunus arestētos. Beidzot izsauc uz pratināšanu. Ko tur liegties, ballē esam bijuši kopā ar tiem puīšiem, māte arī ir pāris reižu paēdinājusi. Kas būs tālāk, neko nevar paredzēt. Laikam jau paši ir pārliecināti, ka nav par ko aizturēt, un piektdien atlaiž abas ar māsu uz mājām, bet brālis paliek cietumā. Esam bezgala priecīgas, esam atkal mājās. Steidzam vēl pabeigt pēdējos rudens darbus. Devītā novembrī, stāsta kaimiņi, saņemtas visas tās meitenes, kuras arī bija tai ballē. Man tāda nojauta, ka arī mūs vēl arestēs.

Tuvotās Ziemassvētki, bet mūsu mīlais mazais brālis, kā mēs viņu toreiz saucām, atradās jau Valmieras cietumā. Sataisām divus grozus ar produktiem, un tēvs brauc uz Valmieras cietumu. Ar nepacietību gaidām mājās. Tēvs stāsta, ir nodevis produktus, bet Vernerīti nav redzējis, satikšanos nedevuši. Māte, kā piesēstas pie pusdienu galda, vienmēr raud, cik ļoti žēl puikas. Janvāra beigās redzu šausmīgu sapni: aplenc atkal mūsmājas un mūs abas ar māsu atkal arestē. Pamostos, esmu tā nomocījusies no tā sapņa. Cik labi, ka tas ir bijis tikai sapnis!

Ir otrais februāris, sestdiena. Tēvs ar māsu ved mājās sienu, es tikko esmu beigusi izmazgāt istabas. Pagalmā iebruc divi pajūgi ar bruņotiem vīriem, tātd piepildās mans sapnis. Liek ģērbties abām. Māte skraida pa istabu, mudina, lai siltāk saģērbjamies. Sākas ārā sniegputenis. Tēvs viņiem ļoti lūdz, lai atļauj savās kamanas mūs aizvest līdz Alūksnei, jo viņiem ir kailas ragavas. Tēvs saka, mēs nosalšot. Ir gan tik pieklājīgi un atļauj. Mēs

atsveicināmieš no mātes, tā paliek, pilnā balsī raudot. Es pametu vēl beidzamo reizi skatu uz saviem mīļajiem Gailīšiem, un tā vien liekas, nekad vairs neiznāks tur dzīvot. Esam silti saģērbusās, abām veltenīši kājās, kurus pagājušajā ziemā iemainījām pret vilnu, vismaz kājas nenosals. Tēvs vēl tin un vīksta siltajā kamankažokā, lai tikai mums nesaltu. Ziemā iet ceļš pa ezeru, jo iznāk taisnāk. Uz ezera griežas zeme ar debesi kopā, briesmīgs sniegputenis. Un tā esam pie Alūksnes cietuma, atvadāmieš no mīļā tēva uz mūžiem. Liktenis nav lēmis vairs viņu satikt un redzēt. Tēvam pa vaigiem līst asaras, pamet vēl ar roku un pārmet mums krustu. Mēs ieejam pa cietuma vārtiem, aiz mums aizveras cietuma vārti uz desmit gadiem. Otrdienas rītā abas iesēdina plikās ragavās, un daudz pajūgu ved ieslodzītos uz Valku, jo Alūksnē jau nāks vēl daudzi pēc mums. Atkal sniegputenis, tā sāk salt, nevar vairs izturēt, pilnīgi abas drebināmieš un pievakarē esam pārsalušas. Valkā ieved kamerā, pārņem patīkams siltums. Es vairāk neko nevēlos, tikai aizmigt un neko vairs nedomāt, kas notiek ap mums. Naktīs sauc uz pratināšanu, lieta tiek piesieta, kā viņi toreiz teica, dzimtenes nodevībā. Kāda te var būt runa par dzimtenes nodevību, pāris reižu esam paēdinājuši četrus cilvēkus. Vajadzējis, kad bijuši kopā ballē, otrā rītā paziņot pagastmājā un nodot tos bandītus. Manā uztverē nemūžam es to nespētu — nodot cilvēkus. Ko tad šie cilvēki ir izdarījuši, izvairījušies no iesaukšanas armijā. Ja ir savārijuši putru, lai paši tiek galā, kāda tur daļa mums. Nodot kādu cilvēku, es to nekad nespētu, vienalga, kaut vai man par to lai dod vai nāves sodu, ar mieru izciest, bet nodarīt otram pārestības, to mēs nespējam. Mēs esam audzināti godīgi un tikumīgi. Es savā mūžā nespēju darīt neko ļaunu. Es līdz šai dienai sevi neatzīstu par vainīgu, un ar tādu pārliecību es nomiršu. Pēc divām nedēļām ved mūs uz Valmieras cietumu. Šoreiz braukšana ar vilcienu, vismaz cilvēcīgos apstākļos. Vispirms jau ieveda abas tādā pagraba telpā. Sardzene, pēc tautības krieviene, liek izģērbties kailām. Abas drebināmieš. Aukstā telpā liek vairākas reizes tupties un celties. Nesaprotu, kāpēc tas vajadzīgs, bet, ko liek, to darām, kaut vai liktu galvu bāzt degošā krāsnī, viss vienalga. Telpa auksta, netīra, māšele raud un saka, šitādos apstākļos pēc pāris mēnešiem vairs mūsu nebūs. Man vienalga, ja jau nu reiz ir piemeklējusi tāda nelaime, var mirt kaut vai šodien. Atveras durvis, un tā pati sardzene ved pa garu koridoru, ieved kamerā. Nāk iepazīties, visas pa lielākai daļai jaunas, inteliģentas meitenes. Divas — māte ar meitu. Es no pirmā acu uzmetiena jūtu pret viņām abām tādu kā simpātiju. Jaunā meitene ir stāvoklī. Māte mums pastāsta, esot bijusi saderināta, bet līgavainis esot mežā, un tā viņas abas arestētas. Visas esam kā viena ģimene, ļoti draudzīgas, pa lielākai daļai

no Valmieras apkārtnes, viņām nes pienesumus, visas dalās, pacienā arī mūs. Bet mums jau nav ko pretim dot, un es jau vienmēr esmu bijusi smalkjūtīga, kaut arī gribas ēst, es nelabprāt gribu ņemt pretī. To meiteni sauc Elza, viņai sākas sāpes, un māte izsauc sardzi, un meiteni aizved uz cietuma slimnīcu. Māte briesmīgi pārdzīvo, bet otrā rītā ienāk dežurants un paziņo, Elziņai piedzimusi meitenīte. Bija tāds patīkams cietuma virsuzraugs "Elbe", vienmēr laipns un smaidīgs, rītos nāca uz pārbaudi. Šorīt ienācis, saka Elziņas mātei un norāda uz mums abām, mums jāiet uz citu korpusu. Ejam pāri pagalmam. Pēc mūsu domām, šis korpusš vēl pustukšs, ved pa garu koridoru, atver durvis – un priekšā jau Elziņa ar mazo dzimtenes nodevēju. Apsveicam Elziņu ar meitiņas piedzimšanu. Te gan mums būs ļoti ērti un silti, jo mēs jau būsim tikai četras un jaundzimušā meitenīte. Kuras krāsniņa koridorā, sardze paver durvis un jautā, vai mazā nesalstot. Mēs ar Elziņas māti ejam pēc siltā ūdens. Mūsu rīcībā būs arī siltais ūdens, neko teikt, tā tad radīti cilvēciski apstākļi. Piecpadsmit minūtes, kuras ir atļautas iziet mums svaigā gaisā katru dienu, sardze ved, ielaiž tādā apaļā aplī, visapkārt augsts dzeloņdrāšu žogs. Nu mēs soļojam tikai trijātā, Elziņa ar meitenīti paliek kamerā. Ak, kā gribētos redzēt mīlo brāli, bet nekad negadās redzēt, tepat jau viņš ir kādā korpusā. Mazajai meitenītei nolemj likt vārdā Mārīte. Vienā dienā atveras durvis, un sardze nes mums veselus divus grozus iekšā, atbraucis tēvs, satikšanos nedod, krāmējam tik laukā no groziem visādus gardumus. Ir laikam nokāvuši cūku, ir pastētīte, aukstā gaļa, kotletes, cūkas cepetis, mātes sietais siers, sviests, žāvēti sukari, speķa pīrādziņi un cepumi. Nu visas četras mielojamies katru dienu ar šiem gardumiem. Elziņas māte bieži raud un bēdājas, mājās palikusi viena pati vecāmāte, kurai jau drīz būšot deviņdesmit. Pēc kāda mēneša Elziņu ar bērnu aizved uz citu kameru, mēs aizejam atkal citā kamerā. Ārā pavasaris, kā gribētos būt mājās! Šinī kamerā daudz intelīģentu dāmu, skolotājas, inženieres, tad kapteiņa Dauguļa kundze, kura stāsta daudz piedzīvojumu. Stāsta, kā ar Ulmani un ministriem vienmēr kopā sagaidījuši Jaungadu katru gadu. Viņa ir lasījusi daudzas grāmatas, viņai laba atmiņa, un stāsta mums visām romānus. Līdz ar to aizmirstas uz mirkli it kā lielās bēdas un mēs esam romāna varā. Ātrāk paiet šīs vienmuļās dienas, kuras ir visas vienādas. Ārā viss smaržo, kaut kur tālumā kūko dzeguzes, bet mums jau svaigā gaisā atļauts uzturēties tikai piecpadsmit minūtes. Vienu dienu visas mūsu kameras sievietes ved uz ravēšanu. Kāda laime, tik skaists laiks, bet visām reibst galva, laikam jau no tā svaigā gaisa. Dauguļa kundze saka, es jums, meitenes, taisīšos pa vidu, esot neērti pat teikt, viņa nekad neesot ravējusi, uzaugusi Rīgā, pēc

ģimnāzijas beigšanas jauna apprecējusies, un nekad viņiem neesot bijis dārziņš. Mēs abas ar māšeli izravējam arī viņas daļu. Vēl vienreiz vasarā mūsu kameru aizveda upenes lasīt. Toreiz dabūjām saēsties upenes. Jūlija sākumā vienu nakti redzēju šausmīgu sapni. Esmu mājās, ir miris tēvs. Es stāvu istabas kaktā, māšicas nes no pagraba ēdienus, klāj galdus, man ļoti gribas ēst, bet man neviens neko nedod ēst, ar mani neviens nerunā, pie manis neviens nepienāk. Es raudu pilnā kaklā, un mani pamodina Dauguļa kundze, kura guļ man blakus. Ar savu raudāšanu esmu uzmodinājusi viņu. Jautā, kāpēc es raudot, vai esot saslimusi. Es saku, redzēju nelabu sapni, un mans salmu spilventiņš viss slapjš no asarām, apgriežu otru pusi un aizmiegu, bet sapnis turpinās. Nes zārku no rijas, ir sajūgta mūsu melnā ķēve, ir daudz puķu vainagu, un aizved tēvu uz kapsētu. Es raudu tālāk, beidzot māšele mani sapurina, es atkal pamostos. Otrā rītā es esmu vēl sapņā varā, man nav nekur miera visu dienu. Pārējās sievietes saka, tas esot labs sapnis, visas bēdas nomirstot, laikam jau mēs tikšot brīvībā. Pienāk augusts, abas ar māsu, kaktiņā iespiedušās, bēdājamies, kāpēc pie mums neviens vairs neatbrauc, vai patiešām mājās ir notikusi kāda nelaime?

1946. gada 10. septembrī mēs visi braucam uz tiesu. Mēs pēc nepilna gada satiekam brāli. Izmainījies, kļuvis vājāks, nobēdājies un noguris no visa tā. Sanācis nu tā, ka septiņpadsmit cilvēki iemaisīti vienā lietā, visi tuvie kaimiņi, kuriem ir bijis kāds sakars ar tiem minētiem pušiem. Tiesa velkas divas dienas, mūs tiesā kara tribunāls. Visiem piespriež desmit gadus, mantas konfiskāciju un pieci gadi pēc tam izsūtīšanā. Pants piecdesmit astotais, tas sadalās vēl pēc punktiem. Mums piecdesmit astotais pants septiņpadsmitais punkts. Pēc tiesas esam citā kamerā, nu esam kopā ar kaimiņu meitenēm. Oktobra beigās nejauši ievēd vienu tanti no Mārkalnes pagasta, kura notiesāta par labības nenodošanu. Tā pastāsta visām, kā pa šo gadu ir gājis pa Mārkalni. Uz mums tā paskatās, kaut ko it kā gribētu teikt, un beidzot pasaka. Miļās meitenes, jūsu mājās gan liela nelaime, jūlija sākumā pakāries jūsu tēvs. Tas mums abām briesmīgs trieciens, mēs raudam, pārējās mūs mierina. O, kā gribētos, lai tas būtu kā sapnis, lai tā nebūtu īstenība, bet jāsamierinās un jādzīvo tālāk. Kad man rādījās tas briesmīgais sapnis, tanī pašā sestdienā bijušas bēres. Visi radi palīdzējuši mātei apglabāt tēvu, bēres bijušas lielas, pie mātes atbraucis izmeklētājs un teicis, ja gribot, būšot atļauts kapsētā piedalīties arī mums, bērniem. Bet tikai būšot apsardzes līdzi, un māte teikusi, tas nav vajadzīgs, labāk, lai bērni nezina to lielo nelaimi. Miļā, labā māte, kā viņa to visu ir varējusi pārdzīvot, vienā pašā gadā zaudējusi četrus tuvus, miļus cilvēkus. Pēc tiesas ziemā no mūsu kameras sauc uz pirti veļu mazgāt, apnicis sēdēt

bez darba un bez tam pašām arī patīk tīrība. Tur vienmēr pašas sev visu izmazgājam un nomazgājamiem. Valmieras cietumā gan mums nebija utis. Ir pienākuši mīļie, baltie Ziemassvētki, svētvakarā visas raud, visas kavējas atmiņās par brīvībā pavadītajiem svētkiem. Mēs ar māšeliti abas runājam, kā Gailīšos jau divas nedēļas iepriekš gatavojamies uz svētku svinēšanu, kā visus kaktiņus tīrījām un spodrinājām. Cepām, vārijām, un nu tam visam beigās, nekad vairs mīļajās tēva mājās nebūs lemts svētkus svinēt. Marta beigās mūs izsauc ar visām mantiņām, tātad jūtām — uz Rīgas pārsūtīšanas punktu. Tur visur briesmīga netīrība, mēs gan, politiskās, esam atsevišķi. Vienā dienā izceļas ugunsgrēks. Pārbīstamies. Telpas pilnas ar dūmiem, viena otra iečukst ausī, varbūt tišām grib mūs sadedzināt. Bet ātrumā nodzēš, un viss beidzas labi. Vienā reizē gadās, tiekam koridorā samaisītas ar kriminālistēm, zaglēm, un vienu nakti nākas būt kopā ar tiem mežoņiem vārda pilnā nozīmē. Mēs visu nakti neaizveram ne acu, bailes, ka mūs nenonāvē. Kā viņas trako, savā starpā kaujas, velk viena otru aiz matiem. Splauj viena otrai acīs. Rītā uz pārbaudi lūdzam dežurantu, lai laiž mūs atkal pie politiskajām. Pirmo reizi mūžā dabūjam redzēt, kā uzvedas tās padibenes, kuras nemaz nevar saukt par cilvēk bērniem.

1947. gada otrā aprīlī izbraucām no Rīgas pārsūtīšanas punkta. Otrā aprīlī tik pavasarīga diena, nolija pirmais pērkonu lietus. Vakarā, krēslai metoties, sēdina lopu vagonos, tai lielajā burzmā satiekam un sameklējam brāli. Labi, ka vismaz vēl būsīm kopā. Vagonos sauc pēc uzvārdiem alfabēta kārtībā, un, tā kā burts T ir pret beigām, ieejot vagonā, visas jau ieņēmušas savas vietas uz dēļiem un mums kādām četrām nav kur palikt. Ir tāda mīlīga, veca sieviņa, tā saka, jāspiežas, lai viņām arī iznāk vietīņa, un tā nu būsīm saspīestas kā silķes mucā, ļoti neērti. Atejas vietā bija iekārtota koka izvada truba, tātad smirdēs. Ak, Dievs, kādas mocības vēl priekšā, un tā nu mēs kratāmies divas nedēļas. Bieži arī stāvam, naktīs sargi staigā pa vagona jumtu un dauza ar tādiem āmuriem, nesaprotam, kāpēc tas tiek darīts. Nākošā reizē, kad esam atkal apstājušies, ienes siltu viru, plavo kāds putraims un vecas, smirdošas zivis. Rijam ar garšu, jo gribas kaut ko šķidru un siltu. Ved mūs uz Vjatku, tas ir, uz Kirovas pusi, un beidzot sešpadsmitā aprīlī iebraucam Vjatlagā numurs 18. Nometnes priekšnieks brīdina, pārtika te ļoti slihta, ja esot no mums kādam piederīgi, lai tūdaļ rakstot, lai lūdzot sūtīt paciņas, vēstules atļauts būšot rakstīt. Te vēl dziļa ziema. Vispirms ved uz pirti. Pirtnieki visi vīrieši. Sarkstam, ir neērti. Iedod koka ķipišos mazliet ūdens, tā jau nav nekāda mazgāšanās. Ieved lielā koka barakā. Ir divstāvu nāras, mēs ar māšeli ieņemam augšā, būs siltāk. Pēc kāda laiciņa sievietes sāk blaut un velk no nāru apakšas divus izdilušus

vīriešus. Tie jau ielīduši naktī mūs aplaupīt, jo mēs jau visi iebraucām pieklājīgi un silti gērbusies. Tās dūšīgākās latvietes sāka viņus dauzīt ar zābakiem. Tīkmēr slānija, kamēr sāka lūgties, lai laižot viņus vaļā. No tās reizes bija miers. Kādu nedēļu vēl nedzina darbā, un tad sākās nebaltās dieniņas. Pirmā dienā aizdzina visus sniegu rakt, mežā vēl veselu metru dziļš sniegs. Tur jau vasaras tikai trīs mēnešus, maijā vēl nāk sniegs kopā ar lietu, un septembrī jau iesākas ziema. Katru rītu pie mums atnāk brālis, paliek aizvien švakāks, saka, man ļoti gribas ēst, bet mums jau arī tā pati nelaime. Te kādu rītu atskrien vienās skrandās. Naktī šakāļi, kā mēs viņus toreiz saucām, nozaguši visas viņa māju drēbes. Jāizlūdzas piedošana, ka te būs daudz tādu vārdu, tas ir, nometnes žargonā, kurus jūs laikam nebūsiet spējīgi saprast. Viņam bija silts, tumši zils pašausts vilnas uzvalks, tad bija silts vilnas kamzolītis, vairāki pāri vilnas zeķu un silti, rakstaini cimdi, un aitādas kažoks, tad labi, silti zābaki. Uz to viņi bija malači, to vien skatījās, kā aplaupīt, sevišķi latviešus, igauņus un lietuviešus. Viņiem jau nekad nebija bijis ne vilnas zeķu, ne arī cimdu. Nelaime jau bija tā, ka sākumā bijām kopā ar visiem kriminālistiem, ar visiem zagļiem un slepkavām. Mums jau tie darbi mainījās, sāka no bada sprāgt nometnes zirgi, tad iedeva vecas segas un lika iet pa purvu meklēt vecu kūlu. Gāja tālu visa brigāde. Kā par laimi, vietām purvos atradām no pagājušā rudens kādu dzērvenīti, kas tā bija par laimī! Tā mēs gājām katru dienu. Bijām priecīgi, kad nenāca sniegs ar lietu, bet, kad sniga slapjš sniegs, tad drebinājāmies. Pie kūtīm bija tāda telpa, tur pažāvējām samirkušās drēbes un kā apsēdāmies, tā tūdaļ sākām snaust, citreiz arī ejot aizsnaudāmies.

Izcēlās dizentērija; es reiz purvā biju aizsnaudusies un nokritusi bezsamaņā, laikam bija liela temperatūra. Latviešu puisi sāka daudzi pampt no bada. Vernerīts saka, ar viņu esot cauri, darbā jāiet, bet, kur mežā metoties kāja, tā pakrītot un neesot spēka piecelties. Te vienu dienu, nākot no darba, Verners atskrien priecīgs, mums esot atnākusi paciņa. Mēs jau tūdaļ rakstijām uz dzimteni radiem un lūdzām, lai sūta mums paciņas. Šoreiz atsūtījusi brālēna sieva, mīlā, labā Olga. Paciņas jau laupīja nost, vienkārši tie šakāļi izrāva no rokām. Mēs gājām visi trīs un nolēmām neparko neļaut izraut. Paciņa stāvēja pie mums barakā, drošāk sieviešu barakās, tur tā nezaga. Rītos nāca brālis pie mums, centāmies viņam vairāk iedot, lai tikai vēl viņu izglābtu no bada nāves. Tad atkal paciņa. Šoreiz atsūtījusi māsīca. Paciņā drīkstēja būt astoņi kilogrami. Tauki sacepti kopā ar speķīti, žāvēti sukariņi, cepumi, sviests, putraimi. Taukvielas bija ļoti nepieciešamas mūsu novājējušiem organismiem. Priecājāmies arī par ķiplokiem, tie nepieciešami zobiem. Ēdnīcā katru rītu deva skuju novilkumu

un raugu. Sākumā nebijām lietas kursā, rītos izdalīja maizi priekš visas dienas, vajadzēja sadalīt. Mēs gan tai lielajā badā būtu ar mieru tūdaļ aprīt to dienas devu. Ielikām kabatiņā līdzi uz mežu, bet nevarēja saprast, pa kuru laiku viņi bija izrāvuši. Vēlāk bijām uzmanīgas un turējām rokas priekšā kabatai, lai nevar nozagt. Strādājot meža darbos, noskatījāmies, kā rīkojas ar zirgiem. Brigāde veda ar zirgiem materiālus laukā. Kā viņi ar lieliem kokiem sita tos zirdziņus, žēl bija skatīties, tie zirgi bija bada pilni, tāpat kā mēs, viņi nespēja vilkt. Šakāļi sita tik pa muguru un briesmīgi lamājās. Krievu valodu vajadzēja apgūt pāris mēnešos, jo tā toreiz bija nepieciešamība. Cik cilvēks var būt skaudīgs, ja nokļūst tādos neciešamos apstākļos. Kā mēs visas apskaudām mūsu Austru, uzvārdi lai paliek visiem nenosaukti! Viņai laimējās no pašas pirmās dienas. Viņa bija medmāsa, un viņu paņēma nometnes galvenais ārsts strādāt ambulancē, bet viņa bija zelta cilvēciņš. Viņa mums, visiem latviešiem, palīdzēja, var teikt, izglāba daudzus no bada nāves. Un tad vēl mēs apskaudām vienu tādu kundzi Zelmiņu, viņai nāca pēc katrām divām nedēļām no dzimtenes paciņas. Bieži vien viņa cepa pankūkas. Tur, kur žāvējās slapjās skrandas, bija plīts, tur arī mēs vārījām no putrainiem tādu zupiņu. Tur jau nebija nekādu taukvielu, bet lielajā izsalkumā labi garšoja. Tādās reizēs, kad Zelmas kundze cepa sviestā no bīdelētiem miltiem pankūkas, tās kairinoši smaržoja, mēs, pārējās, tādās reizēs laidāmies no žāvētavas laukā ar siekalu pilnu muti. Bieži vien aiz bada, kur kāja metās, mežā gadījās paklupt, tad pieskrēja brigadieris, iespēra ar kāju un nolamāja. Kuces bērns, celies augšā, nedomā te slinkot, sāc strādāt! Tādās reizēs gribējās labāk nomirt, lai beidzot tām visām mokām un ciešanām būtu gals. Brālis knapi velk kājas un saka, pavisam maz atlicis dzīvot, jo gandrīz katru dienu kāds no latviešiem, lietuviešiem vai arī igauņiem nomirst. Tejāsaka, krievi tādā ziņā ir daudz izturīgāki. Es aizeju vienu vakaru uz medpunktu pie labās Austriņas un ļoti lūdzu, vai nevarētu glābt manu brāli. Viņa saka, drīz vedīs uz citu nometni tos ģindeņus, kuri jau sākuši no bada pampt, es parunāšu ar ārstu, lai ieraksta arī tavu brāli. Tā pēc dažām dienām iet etaps, mēs abas ar māšeli aizejam vēl atsveicināties no brāļa, diez vai vairs dzīvē būs lemts viņu satikt. Raudam visi trīs, mēs sakām, lai raksta mums, un tā mēs izglābām viņu no bada nāves. Tad sāk pampt arī māšele, un vienā naktī es, blakus guļot, pārbīstos, viņai pampums iet jau līdz kaklam, tātad dzīvība var izzust kuru katru brīdi. Tanī pašā dienā iet etaps uz uzlabošanas nometni, tātad ir cerības arī māšelei būt glābtai, tas viss mūsu mīļās Austriņas nopelns. Ar māšeli šķiros, atkal abas raudam. Viss būs tā, kā Dieviņš būs lēmis. Māšele mani mierina, ja palikšu dzīva, atrakstīšu. Es pati

turos visilgāk, eju varēdama vai nevarēdama aizvien meža darbos, ja nav spēka, tad tieku lamāta, grūstīta, saukta par fašistu, dzimtenes nodevēju un visādi pazemota, bet izturu. Vienreiz nejauši satiku Austrīņu, tā iekliedzās, tu tak neesi vairs cilvēka izskatā, vakarā atnāc uz medpunktu, es parunāšu ar ārstu, un kaut ko darīsim tavā labā. Vakarā pēc darba aizeju, koridorā Austrīņa liek man līdz pusei izģērbties, ieeju kabinetā, un ārsts iekliedzas un saka, ir tikai viena āda pārvilkta ap kauliem. Rītā uz meža darbiem nav jāiet, mani norīkošot strādāt zonā. Esmu bezgala priecīga, nebūs vairs jāiet meža darbos. Beidzamās dienās ejot uz darbu, palika atmiņā tas drausmīgais skats aiz vahtes vārtiem – tur gulēja divi latviešu puisi, suņiem saplēsti un nošauti, bija mēģinājuši bēgt un noķerti. Tā katru dienu, viņi tur gulēja vairākas dienas, priekšniecība teica – tas par brīdinājumu visiem. Kā sāpēja sirds, visu to redzot! Ir arī bez manis daudz ģindeņu, un viena otra vairs nav spējīga iet meža darbos. Turas vēl tās, kuras saņem no dzimtenes paciņas.

Ienāk brigadieris un norīko mūs, trīs latvietes, barakas mazgāt. Sākumā nav spēka, reibst galva no bada, bet esam laimīgas, ka nav vairs jāiet meža darbos. Brigadieris ir apmierināts ar manu darbu, cenšos izmazgāt tīras grīdas, un tā viņš ir noskatījies un vienu dienu mani aizved uz maizes grieztuvi, kur ieslodzītajiem tiek griezta un svērta maize. Tur man jāizmazgā pamaza telpa, maizes griezējs man pēc grīdas izmazgāšanas pieber veselu tūti ar tām drupatiņām, kuras paliek pāri, maizīti griežot. Atnāku barakā, uzkāpju savā lažiņā un ēdu tās drupatiņas. Tās ir tūkstoš reizes garšīgākas par brīvībā ēstu torti. Pēc kāda laiciņa pamazām sāku atgūt spēku un savu uzdoto darbu varu veikt bez kādas lielas piepūles. Barakas galā ir vienam bijušajam ieslodzītajam mazs dzīvoklītis, istabiņa un ķēķītis, pašreiz viņš strādā kā brīvais meistars mežā. Viņš ir novērojis, ka es mazgāju tīras grīdas, un saka man, ja es esot ar mieru izmazgāt viņa dzīvoklīti, viņš man došot kartupeļus, putraimus, makaronus un kādu pudeli saulespuķu eļļas. Es bez vārda runas piekritu tādām izdevīgām darījumiem. Onkulim gan ļoti netīrs dzīvoklītis, viņš jau arī ir vecs, pāri sešdesmit. Pirmā dienā pēc mana kārtējā darba paiet visa pēcpusdiena, iztīru visus kaktus, kuri gadiem nav laikam kārtīgi mazgāti. Otrā dienā notīru abus lodziņus, kuri arī nav gadiem tīrīti, un izmazgāju aizkariņus un izgludinu. Vecuks ir ļoti priecīgs un man par darbu iedod kartupeļus, makaronus un vesulu pudeli saulespuķu eļļas. Skrienu priecīga uz baraku un vāru sev zupiņu, kartupeļus jau nometnē nekad nedod. Dažreiz vasarā gāju uz mežu kopā ar pavāru, tie izdilušie cilvēki, kuri nebija vairs spējīgi meža darbos strādāt un nesa maisiem “ivon čou”, tas ir tāds augs, pagars,

zied ziliem ziediem, palielām lapām. No tā vārīja zupu, palika no tās zupas zili zobi, tai zupā bija arī kāds putrainiņš. Es gan esmu laimīga, nesu maizes drupatiņas, un onkulīts man par darbu iedod kartupeļiņus, kādreiz arī putrainumus, esmu sākusi arī viņam veļu izmazgāt. Paretam varu atļauties arī eļļā sacept kartupeļus, ātri vien sāku atkopties no bada. Saņemu no brāļa pirmo vēstuli, ar drebošām rokām atveru un uzzinu, ka viņam iet labi. Veselu mēnesi esot nogulējis nometnes slimnīcā, nu vairs aiz bada nepampstot, tur ēdinot nesalīdzināmi labāk kā astoņpadsmitā, viņa nometne saucās numurs sestā. Viņam esot laimējies, iedraudzējies ar tādu Krūkļa kungu, kurš izvests četrdesmit pirmajā gadā. Krūklis strādājis nometnes kantorī par finansu vadītāju un paņēmis viņu pie rakstu darbiem. Sākumā Verners mācījies dienu un nakti, lai ātrāk apgūtu krievu valodu. Vakaros abi ejot uz maizes ceptuvi, tur arī strādājis viens latvietis no četrdesmit pirmajā gadā izsūtītiem. Ēdot abi siltu maizi, cik kaklā lienot. Saņemu vēstuli no māšas, viņa ir 8. nometnē. Kādu mēnesi dzīta darbā, vairs nepampst, ēdinot labāk. Esmu iedraudzējiesies ar Almiņu, viņa ir no Alūksnes puses, Mārupes pagasta, arī mazgā grīdas. Es viņu pacienāju ar savām maizes drupatiņām, kādreiz viņai iedod Zelmas kundze savu maizes normu, tā jau pa lielākai daļai ēd sviestā ceptas pankūkas. Vienā pēcpusdienā galvenais pavārs mūs abas ar Almiņu paņēma līdzī uz mežu mellenēs. Steidzam no rītiem izmazgāt grīdas, lai pēcpusdienas būtu mūsu rīcībā. Nu gan varēsīm saēsties mellenes. Ogu bagātība tur ir milzīga, upītes malās ir upeņu krūmi, tur varētu lasīt spaiņiem, nekad mūsu dārzos neesmu redzējusi tik lielas upenes, kā tur auga brīvā dabā. Mums ir jāpielasa trīs litru kanniņa katrai, mēs ar Almiņu ātri vien esam salasījušas. Mēs jau esam tikai divas sievietes, pārējie visi tie izdilušie vīrieši, kuri vairs nav spējīgi iet meža darbos. Tad, kad kanniņas mums pilnas, pieskrien pie mums četri šakāļi, izķer mums no rokām kanniņas, izber mūsu lasītās ogas un sāk no mums bēgt. Mēs kliežam un saucam palīgā mūsu pavāru, tas atskrien, dzenamies viņiem pakal, tie jau noslēpušies biežoknī un pilnām saujām rij mūsu lasītās ogas, it kā pašiem nebūtu roku. Pavārs saka, lasīsim visi trīs kopā, citādi atkal viņi jums noņems. Un mēs drīz vien pielasām kanniņas pilnas un ieberam pavāram spainī. Pašas gan esam saēdušas, cik kaklā lien. Pavārs ēdnīcā mums pielej katrai pa bļodiņai biežputras un uzlej vēl virsū mazliet eļļas. Bieži vien mēs ejam ogot, no rītiem steidzam padarīt savu kārtējo darbu, un pēcpusdienas ir brīvas. Citreiz lasām upenes. Sākam atplaukt, laikam jau vitamīni dod to spēku. Pret rudens pusi mūs bieži sauc – aiz zonas ir noliktavas – pārļasīt kartupeļus. Tur strādā par noliktavas pārzini mūsu tautietis, izvests četrdesmit pirmajā gadā,

inženieris Egle, tas mums, latvietēm, ļauj ieskatīties noliktavās. Veseli apcirkņi pilni ar vilinošiem burkāniem, mēs drīkstam arī tos ēst, paretam pacienā mūs ar krāsni ceptiem kartupeļiem. Noliktavās kuras krāsni, tie izdilušie vīrieši lūdzās mums, kuri arī strādā, lai mēs lūdzot pārzinim, lai iedodot viņiem vienu spaini kartupeļu, viņi novārišot un sadališot.

Viņš iedod, un viņi sadala un aprij. Sākās kāpostu skābēšana, lielas cementa mucas. Mūs abas ar Almiņu norīkoja, iedeva baltus halātiņus, tīrus jaunus gumijas zābakus. Mēs kāpām pa trepītēm iekšā un stampājām kāpostus. Uz zonu veda tās kāpostu lapas, kuras vesela brigāde tīrīja, tās veda priekš ieslodzīto virtuves. Vienu dienu Egle mūs abas aizsūtīja turpat lejā uz tuvējo purvu, vajadzēja saraut sausas sūnas noliktavu sienām, jāpiebaksta, lai būtu ziemā siltāk. Ļoti jauks, vēl silts laiks. Mēs saēdāmies brūklenes un izdarījām vēl kādu nepieciešamu darbu — ielidām krūmos un novilkām drēbes, lai piedod man šodien smalkās ausis, — utu mēs bijām pilni, tās kņudēja veļā ne jau nevīžības vai netīrības dēļ. Centāmies jau, cik bija iespēja, iet pirtī, tā dabūjām mazliet tās utis likvidēt. Tās bija tās baltās dieniņas, kad vēders pilns un tev, cilvēkbērnim, nav vairs jādomā tikai par ēšanu. Vienu dienu mūsu brigadieris neļāva iet uz noliktavu. Šodien mēs abas esot nepieciešamas zonā. Esot izbalsināta viena baraka, un pēc remonta nu ir briesmīga mazgāšana, viss piebērts ar kaļķi. Nemamies abas vaiga sviedros. Ienāk četri zaglīši, skatās uz mūsu zābakiem, tie vēl no mājām, ar tiem mēs atbraucām. Grasās mums raut no kājām tos zābakus, beidzot norauj Almiņu zemē, divi pietur, un divi rauj zābakus. Kliedzam abas, cik spēka, tad norauj arī mani, novelk manus siltos zābaciņus. Viņi aizbēg ar laupījumu, mēs abas raudam. Pēc laiciņa ienāk brigadieris, mēs raudādamas stāstām, viņš saka, lai neraudot, un atnes mums tādus vecus, caurus vietā. Strādājam aizvien noliktavās. Vakaros caurlaides punktā tiekam taustītas, lai neienestu zonā kādu kartupeli vai burkānu, savu vakariņu viras porciju atdodam kādai izsalkušai, pašas jau esam paēdušas burkānus un kāpostus. Tā mēs strādājam līdz decembra sākumam, noliktavās izbeidzās darbi. Sākās atkal nebaltās dienas. Mēs esam tiktāl jau uzlabojušās, ka ieraksta meža brigādē. Par grīdu mazgātājām nozīmē citas, kas nav spējīgas vairs iet meža darbos. Esam tikai divas sievietes brigādē, pārējie visi kriminālisti. Lūdzam brigadierī, lai norīko mūs abas kopā, zāģējam atkal mežus. Normas lielas, vēl jau spēks turas kaulos. Pietrūkst man manu drupatiņu, kuras nesu no maizes grieztuves. Sāk atkal mocīt izsalkums un nespēks, strādājam divpadsmit stundas, naktī ejam uz darbu un naktī pārvelkamies zonā. Naktī bieži vien nevar gulēt, kā taisās acis ciet, tā gāžas man koki virsū, satrūkstos un domāju, ir tak nakts un jāguļ, bet

nevar gulēt. Pulksten sešos, tikko esmu piemigusi, modina augšā riebīgais nometnes zvans, kurš modina tūkstošiem ieslodzīto. Ir 24. decembris, lai cik mēs esam trulas, nomocītas, bet zinām, šovakar svētvakars, un abas atmiņās kavējamies pie dzimtenes svētvakariem. Spīd mēness, auksta, zvaigžņota nakts, un mēs lēnām sākam vilkties uz zonu, strādājam kādus astoņus kilometrus no nometnes. Pirmos Ziemassvētkos, pārnākot no darba, man jāiet saņemt paciņu. Atsūtījusi mana mīļā māsiņa. Es laikam šodien brīvībā nebūtu tā priecājusies, kaut būtu piebērtā vesela istaba pilna ar zeltu, kā toreiz priecājos par to paciņu. Paņemam abas līdzī uz mežu kaut ko garšīgu, un atkal rodas tāds kā spēks. Brālēnam rakstīju, ja sūtīs paciņu, lai atsūta tabaku. Uzrakstīju, ka nometnē tabakai zelta vērtība. Nākošā paciņā atsūtīja tabaku, par to varēja iemainīt maizi un arī cukuru. Vienreiz tiku piekrāpta, apakšā piebēruši smiltis un virsū uzbēruši mazliet cukura. No tās reizes nekad ar vīriešiem nemainīju tabaku, labāk tādās reizēs ar sievietēm izdarīju apmaiņu. Turējamies, cik nu spēcīgš atļāva, meža darbos, tad, kad atkal kāja metas un tu, cilvēciņ, pakrīti un nav spēka piecelties, izraksta zonā atkal grīdas mazgāt. Mazgāju atkal maizes griezuvē, un kā nabaga dāvanu pasniedz man tās pašas drupatiņas, kuras dod dzīvību un pagarina manu mūžu. Vienu dienu blakus barakā ir nodurta viena ieslodzītā aiz greizsirdības. Tā tad ir ielaidusies ar vīriešiem. Lai piedod man manas likteņa biedrenes, visu ko varēju saprast, bet to lietu nebiju spējīga saprast – kā var ienākt galvā tādas domas, nonākot tādos briesmīgi neciešamos apstākļos, vēl sākt flirtēt ar vīriešiem. Var jau būt, ka mans viedoklis bija aplams, bet es personīgi to nekad nevarētu atļauties. Man gluži vienkārši riebās skatīties uz tiem netīrajiem, skrandainajiem, novārgušajiem vīriešiem. Mēs ievērojām, bieži vien vakaros pazuda viena no mūsu biedrenēm, ar kuru mēs atbraucām no Rīgas, tāda Ženija no Latgales, pēc tautības krieviete, bet viņa runāja bez akcenta latviski. Viņa toreiz, kad iebraucām nometnē, bija mums par tulku, mēs jau toreiz krieviski nesapratām. Bija svētdiena, visa baraka to redzēja, kad ieskrēja vīrietis ar dunci rokās un sāka durt Ženiju. Viņa sāka kliegt palīgā, bet mēs visas pārbijāmies, satinām galvu, lai to nelaimi neredzētu. Viņa grīļodomās aizgāja uz žāvētavu, viņš pakal, un, kad atvilkās atpakaļ, apsēdās uz lažiņas – un vēl viens dūriens, un mūsu acu priekšā izdzisa viņas dzīvība. Pēc kādas nedēļas bija lielā komisija no Maskavas un tūdaļ deva rīkojumu visas sievietes sūtīt uz citu nometni, tur palika tikai vīrieši. No tās reizes līdz soda beigām bijām nometnē tikai sievietes un vīrieši bija atsevišķi.

48.g. martā aizveda uz nometni numurs 2, tas ir lauksaimniecības sovhozs, sākumā strādājām mežā, pret pavasari sākām strādāt dārzniecībā. Darbs tuvāk pie sirds. Tur es iepazinos ar vienu Martiņu, četrdesmit pirmajā

gadā izvestu kā aizsardžu priekšnieci. Viņa te strādā kā pavāre, ņem mani vakaros pēc darba palīgā virtuvē pastrādāt. Te vispār ēdina labāk, vāra skābētu kāpostu zupu, ir iekšā arī kāds kartupelīts. Ja izstrādā normu, dod spīcku kastītes lielumā speķīti un uz biezputras uzlej mazu mēriņu piena. Martiņa mani par darbu pabaro, es mazgāju grīdas, traukus un tīru kartupeļus. Radās atkal kaulos spēks un ir cerības uz izdzīvošanu, un tā katru vakaru pēc darba eju pelnīt dienišķo maizi. Aizrakstu māšelei savu jauno adresi, viņas sūtīšot uz pirmo sovhozu, nākošā vēstulē būšot viņas jaunā adrese. Paziņoju arī brālim savu adresi un uz dzimteni mātei. Brālis raksta, aizvien vēl strādājot kantorī. Māte raksta, viņai esot vairs tikai divas govīs, aitas un viens zirgs. Māšele raksta, strādājot dārzniecībā, agronoms esot latvietis no četrdesmit pirmajā gadā izsūtītiem, tāds Bērziņš. Viņas esot divas latvietes un šad un tad, garām ejot, iedodot viņām pa gurķim vai tomātam. Tad vienreiz viņas abas runājušas latviski un pienācis viens vīrietis, sācis smieties un teicis, kāda sagādīšanās, tautietes, droši vien mani jūs pazīstat no žurnāliem. Jā, viņas viņu pazīst, tas ir zemkopības ministrs Birznieks. Vienreiz iesaucis abas savā kabinetā un izprašājis, no kurienes, par ko arestētas un kad arestētas. Viņš tur strādājis kā fermu pārzinis un pēc tam licis savai brigadierei, un tā atnesusi un pacienājusi viņas ar pienu. Vasarā mūsu brigāde iet sienu pļaut, latvietes labas pļāvējas. Mēs sataisāmies četras kopā un savu normu paveicam ātri, no rīta saraujam un pēcpusdienā peldamies upē. Citu tautību sievietes nevar iemācīties pļaut, un tās grābj un nes laukā no purva, tas darbs ir smagāks kā pļaut. Skaista apkārtne, atgādina dzimteni, upes mala, visas utis pazudušas, visu sev izmazgājam, varam staigāt tīras. Atjāj nometnes priekšnieks, priedājas par mūsu darbu un saka, tādas pļāvējas viņam gadījušās pirmo reizi. Ir devis rīkojumu palielināt maizes devu un uz biezputras uzlej lielāku piena devu. Jūtamies puslīdz paēdušas, es vēl vakaros aizeju virtuvē pastrādāt. Siena laiks beidzas, sākas smagāks darbs – ejam celmus lauzt un alkšņus cirst, taisām lauksaimniecībai jaunus tīrumus, normu izstrādājam. Rudenī sākas kartupeļu rakšana, kartupeļi auguši skaisti. Normas briesmīgas, esam trīsdesmit astoņas brigādē, normu veicam tikai piecas, visu dienu vienā steigā, un tā kartupeļi norakti. Ziemā atkal sākas meža darbi, sniegs līdz jostasvietai, bet jāzāgē, atkal normas lielas. Brigadiere ukrainiete, tāda Marfa, mani arī viņa sauc par Marfu. Māte man atsūtījusi paciņu, un tur ir divi pāri rakstainu cimdu un divi pāri garās vilnas zeķes, tās gan te noder. Vaļinki lieli, sniega pilni, vienīgais glābiņš vilnas zeķes. Marfa man iečukst ausī, ja atdošot vienu cimdu pāri viņai, norikošot vieglākā darbā – taisīt ceļu. Es esmu ar mieru, un Marfa staigā lepni ar maniem rakstainiem

cimdiem. Ir tāda Veltiņa no Cēsīm, tai arī nāk paciņas – un ir kaut ko iesmērējusi Marfai, un tā mēs abas taisām ceļus, ir pusi vieglāk. Cērtam krūmus un alkšņus un norokam sniegu. Tā mēs visu ziemu vieglākā darbā.

49. g. pret pavasara pusi redzu baigu sapni, esmu Gailišos, nāk briesmīgs negaiss un vētra, un mūsu dzīvojamā māja sabrūk, un vētra visu aiznes pa gaisu. Aprīlī saņēmu vēstuli no brālēna sievas. Tā raksta, ka 25. martā aizveduši mūsu mīlo māmuliņi nezināmā virzienā. Nometnē daudzas saņem tādu bēdu vēsti. Ļoti pārdzīvoju, raudu. Vienmēr jau cerēju, varbūt izturēšu un atgriezīšos mājās, bet nu jau vairs nebūs kur braukt. Reizēm negribas nemaz vairs dzīvot. Maija beigās saņēmu vēstuli no Tomskas, no mātes. Ak, Dievs, kāds liktenis mūsu ģimenei! Māte raksta – 25. marta rītā agri viņa bijusi vēl kūtī apkopt lopiņus, bruņoti vīri aplenkusi māju, likuši viņai silti ģērbties, toreiz bijusi auksta diena. Bijusi apjukusi, līdzī neko neesot paņēmusi, maizes kukuli un žāvētas gaļas gabalu, klētī vēl palicis daudz žāvētas gaļas. Tiesa gan, bruņotie vīri skubinājuši, lai pēc iespējas vairāk ņemot līdzī. Viņa domājusi, zobo mani, vecu cilvēku, viņi tak mani vedīs un aiz stūra nošaus. Iebraucot Alūksnē, kā migla nokritusi no acīm, redzējusi tik daudz kaimiņu un pazīstamu. Daudziem kaimiņiem bijuši veseli maisi ar drēbēm un produktiem, bet viņai tikai viena soma, labi vēl, ka bijusi silti ģērbusies. Pats galvenais – nepaņēmusi līdz zeltlietas, jo to jau mūsu mājās bija daudz. Visi zelta gredzeni un pulksteņi, un rokas sprādzes vēl no mātes jaunības dienām, ak, kā te tie noderētu. Viņa raksta, te izvestie pret zelta lietām iemainot produktus. Viņi dzīvojot mazā istabiņā vairākas ģimenes. Naktī guļot kā silķes uz grīdas cits pie cita. Ja nospiežot sānus, vajagot griezties uz otriem sāniem, tad griežoties visi reizē. Labi, ka paņēmusi lielo aitādas kažoku, kurš bija viņai apvilks ar biezu vadmalas drēbi. Ēdot visi kopā, daloties trūcīgajā uzturā. Produkti sākot izsīkt, produktus varot iemainīt pret vilnas drēbēm vai arī pret zeltlietām. Kolhozā strādāt viņu nevarot ņemt, neesot likumā. Mātei toreiz bija sešdesmit gadu. Māte dzimusi 1889.g., bet tēvs bija dzimis 1887.g. Tā viņa bija izmisumā. Vienā dienā viņai laimējies, ienācis skolas direktors un jautājis, kurš protot runāt krieviski. Te nu viņu izglāba krievu valodas zināšanas, jo viņa bija beigusi draudzes skolu un krieviski runāja bez akcenta. Tā viņa aizgājusi kā mājkalpotāja pie skolas direktora. Māte jau tur būs paēdusi un būs siltumā. Māsa raksta, ziemā strādājot meža darbos, abas latvietes turoties kopā, viņām jau Birznieka brigadiere atnesot siltu pieniņu. Tā ir piecdesmitā gada ziema. Sniegs mežā līdz jostasvietai, sals līdz trīsdesmit pieci grādi, salst kājas, velteņi sniega pilni, mums, latvietēm, gan visām garās vilnas zeķes. Bieži vien rītos viena otra raud, kad nes no žāvētavas, ir nozagtas zeķes vai

arī vilnas cimdi. Man arī vienu pāri zeķu nozaga, bet to otru briesmīgi uzpasēju, sēžu klāt, kamēr izžūst. Mēs jau esam kopā ar kriminālistēm, un tās jau nu nevar dzīvot bez zagšanas. Nevaram sagaidīt vien pavasari, tad sāksies dārzniecībā patīkams darbs. Vasarā atkal siena pļaušana, dzirdam, baumo, ka piecdesmit astoto pantu, tas ir, politiskās, vedīšot uz Kazahstanu, un augusta sākumā jāšķiras no tik pierastās nometnes. Te jau tik slikti nemaz negāja. Sadzen atkal lopu vagonos, un kratāmieš tālāk. Esam visas nobažījušās. Iebraucam, tur visapkārt saplaisājusi stepe, bez viena koka un krūma. Te esot vasaras, kad nenolīstot neviena pilite lietus. Sākas briesmīgi apstākļi, visas izjūtam klimata maiņu, sākumā žņaudz kaklu, trūkst elpas, bet pamazām pierodam. Te briesmīgs režīms, vēstules gadā drīkst rakstīt tikai divas, un tā pārtrūks sakari ar māšeli un brāli, bet rakstiņu mātei, tā turēs sakarus arī ar brāli un māsu. Darbā ved, ejam piecas rindā, sargi apkārt ar suņiem, izsniedz numurus, tātad būsim ar numuriem. Diemžēl, nepievērsdama nekādu uzmanību, neatceros vairs, kāds toreiz bija numurs. Darbs akmeņu lautzuvēs, uzturs ļoti slikts. Abas ar pavāri Martiņu bada pilnas, atceramies tos zelta laikus, kad bijām virtuvē paēdušas. Sāk mākt atkal nogurums un ļoti gribas ēst. Akmeņus nav spēka pacelt, tos vajag lādēt vagonos. Es kur apstājos, tur snaužu, bet naktīs, kā piemiegu, tā gāžas akmeņi man virsū. Tā žēlojas daudzas, tas no bada un pārpūlēšanās. Nākošā rītā atvestas jaunas ieslodzītās mūsu barakā. Viena no viņām jautā, vai neesat kāda no Alūksnes puses. Es eju pie jautātājas, un iepazīstamies. Tā taču no Alūksnes Čema Rasma. Visā Alūksnes apkārtnē viņas pazina. Viņiem bija savrupmāja, apakšas stāvā viņi pieņēma visas apkārtnes zemnieku audeklu baķus un vilnas dzijas priekš krāsošanas. Arī mēs katru gadu no Gailīšiem vedām krāsot vilnas dzijas un vilnas audeklus. Toreiz Rasma pēc ģimnāzijas beigšanas mācījās Rīgā konservatorijā. Viņas abas ar mammu spēlēja teātri Alūksnes kultūras namā un vasarās brīvdabas izrādēs, tāpēc jau es viņu atceros. Tā kā jau abas novadnieces, esam sadraudzējušās.

Vienā brigādē akmeņu lautzuvēs stenam un pūšam, nav spēka cilāt tos smagos akmeņus. Brigadiere mani norīko vieglākā darbā — pie akmeņu malšanas. Ved ar vagonetkām, ber bunkurā, un otrā galā nāk sasmalcināti akmeņi. Mans uzdevums — jāsalasa akmeņi, kas nokrīt, berot bunkurā. Ar vārdu sakot, jāskatās, lai sliedes būtu tīras pie bunkura. Darbs nesalīdzināmi vieglāks. Nometnē nodibinās kultbrigāde. Te ir vairākas aktrises no Maskavas Lielā teātra, tad ir viena slavēta igauņu dziedātāja Mure un ir arī ukraiņu dziedātājas. Rasmiņa arī vairs neiet akmeņu lautzuvēs, bet spēlē akordeonu. Viņas uzstājas ar koncertiem, un tā mūsu

drūmajā nometnes dzīvē ienāk mazliet jautrības. Iznāk jau tā, tikko esi pieradis nometnē, tiekam sūtītas uz citu nometni, laikam jau tas tiek darīts tīšām, lai vairāk pamocītu mūs. Karagandas apkārtne ļoti daudz nometņu. Šoreiz darbs ķieģeļfabrikā, pirmā maiņā strādājot brīvie. Mēs, ieslodzītās, strādāsim otrā un trešā maiņā. Brigādes karjerā ar laužņiem un gaisa āmuriem taisa mālus, citas krauj vagonetkās un ved uz presi. Tur brigāde taisa ķieģeļus un ved žāvētavās, no žāvētavām vēl ved un liek krāsnī un tad gatavus ved ārā un krauj, visur roku darbs. Es ar vienu ukrainieti esam nozīmētas vest no žāvētavas. Ķieģeļi ir uz reikām, mēs uzreiz paņemam 120 ķieģeļus, un tā visā maiņā izvedam vairākus tūkstošus bez apstājas, brigadiere tik skubina, lai vairāk izvestu. Tā katru dienu bada pilnas, vari vai nevari, darbā jāiet. Piecas rindā suņu pavadībā. Esam izbrīnītas, kāpēc tas tiek darīts. Vairākas reizes, ejot uz darbu, liek visām gulties sniegā vai arī dubļos. Pieceļamies, paejam kādu gabaliņu, liek atkal gulties sniegā un celties, un tā katru dienu tā mocība. Vienreiz ir kaut kas salūzis, nu var atvilkt elpu, apsēdāmieš visi brigāde. Brīvais meistars prasa, vai mēs zinot, cik nopelnām. Mēs sākām smieties. Mēs sakām, mums nemaksā ne kapeikas. Tad viņš saka, jūs strādājat daudz labāk kā brīvie. Jūs katrā mēnesī nopelnāt apmēram simtu piecdesmit rubļus, un tās skrandas, kurās jūs staigājat, un tas gabaliņš maizes un tā vīra, kuru jūs ēdat, kas vārīta no sasalušu kāpostu lapām un peld kāds putraims pa iekšu, bez taukvielām, – tā tik izmaksā jums katrai 20 rubļu mēnesī, un valstij paliek pāri no jums ikkatras 130 rubļu, bet tādu kā jūs ir miljoniem. Viņš saka, ceru, jūs mani nenodosiet, tad man par tādu izrunāšanos nāves sods. Jūs jau esat politiskās, un tās visas ir inteligentas un godīgas, tām var uzticēt visu. Vienreiz mēs abas bijām krāsnī saindējušās ar gāzi un nokritušās bezsamaņā. Pamodāmieš tikai barakā, briesmīgi gribējās dzert, un pēc tam reiba galva. Vienreiz man uzkrita ķieģelis uz galvas, bija pārsista galva, biju pēc tam kādas dienas atbrīvota no darba. Bija Vecgada vakars, tāda laba sajūta. Jaungadā brīvdiena, vakarā salasāmieš visas latvietes blakusbarakā, tur invalīdu brigādē sabiedrisko lietu ministra Bērziņa kundze grib ar mums visām būt šovakar kopā. Pa šiem gadiem palikusi pavisam veca un krunkaina, un sašļukusi. Es viņu redzēju beidzamo reizi Dikļos dziesmu svētkos. Šī elegantā kundze pelēkā dārgā kostīmā, dārgā cepurē! Un te nu viņa ir invalīdu brigādē. Visas izraudājāmieš, atcerējāmieš tos laikus, un tā es viņu vairāk nesatiku.

Piecdesmit otrā gada pavasarī ienāca darbā norīkotāja un teica: es nolasišu uzvārdus un šonakt nebūs tām vairs jāiet uz ķieģeļu fabriku darbā. Rītu tās laimīgās ies uz lauksaimniecības nometni. Es domāju, kaut nu būtu

arī es starp tām laimīgajām, un patiešām izsauc arī manu uzvārdu. Daudzas, kurām bija sods divdesmit pieci gadi, neviena netika izsauktas, tās visas raudāja, tā tām jāmokās neciešamos apstākļos tālāk. Otrā rītā ņemam savas mantiņas un ejam kājām, pajūgos veda invalīdes, kuras nebija spējīgas kājām aiziet to tālo ceļu. Jo tuvāk ejam nometnei, jo priecīgākas mēs kļūstam, visapkārt auzu un miežu lauki, pati nometne kokos, tas jau ir stādīts un iekopts mežs un krūmi. Pie nometnes vārtiem mūs sagaida priekšnieks un darba vadītāja, uzprasa, vai utis mums esot. Kas tur ko slēpt, esam taču utu pilnas. Un vēl jautā, vai būšot dūšīgas strādnieces. Mēs visas vienā balsī apliecinām – būsim labas strādnieces. Nelaiž nometnē, vispirms ved uz pirti un drēbes jāliek karsēt, lai vairāk utu nebūtu. Un patiešām, līdz soda beigām mums nevienai nebija utu. Pēc pirts liek vispirms noraut tos numurus, te neviena nestaigā ar numuriem. Pašreiz nāk brigāde no darba, tavu brīnumu, bez sargiem, bez suņiem, tikai caurlaidē visas saskaita viena sievietē. Nometnes vidū pat strūklaka, puķu dobes, visur tāda tīriba. Ieved ēdnīcā, tīri galdi, tīra grīda, un pielej katrai bļodiņu pilnu ar garšīgu biezputru. Otrā rītā izdala maizi, norma daudz lielāka, maizīte garšīga, kviešu. Te ir lauksaimniecības izmēģināšanas stacija. Sadala pa brigādēm. Izmēģināšanas lauciņi, katram lauciņam klāt birciņa, ir gan arī kopīgi miežu un auzu, un kviešu lauki. Otrā dienā aizsūta grābt sienu. Grābjam un kraujam mašīnās, un ved uz tuvējo fermu. Agronomi, pēc tautības vācieši, protams, bijušie ieslodzītie. Izmēģināšanas lauciņus pļaujam ar sirpjjiem, liekam katru lauciņu atsevišķi. Nelaieme tikai tā, ka briesmīgs karstums. Atved uz lauka mucas ar aukstu ūdeni, ejam, aplejamies ar auksto ūdeni, vienīgi tikai tā var glābties. Rītos izlaiž caur caurlaidi, saskaita pusdienās, nākot no darba, atkal saskaita, un pa retumis atjāj zirgā sargs un saskaita uz lauka. Strādājam jau tālu no nometnes, kāda starpība, ķieģeļu rūpnīcā veda vairāki sargi ar suņiem, bet te tāda uzticība, it kā mēs būtu brīvie. Baro labi, nejūtam vairs izsalkumu, spēks ir kaulos, un varam strādāt. Rudens pusē sākam kult ar kuļmašīnu, izmēģināšanas lauciņus kuļam katru dobīti atsevišķi, pēc tam rūpīgi visu saslauskām, lai nesamaisās ar citu šķirni. Mūsu brigāde taisa skaistus, lielus, vienādus kviešu kūļus, sienam klāt birku ar šķirnes nosaukumu, tos sūtīšot uz Maskavu, uz izstādi.

Ziemā vairākas dienas atpūšamies. Te jau nav meža darbu. Kādu dienu mani piesauc agronomi, un mēs ejam pa laukiem sniegu mērīt. Es tik mēru un pasaku, cik centimetru ir biezs sniegs, un viena pieraksta. Ejam arī pēc lielā sala, ņemam proves no rudzu un ziemas kviešu lauka, vedam noņemtās proves siltumnīcā un pēc tam konstatējam, cik procentu izsalis. Rakstu mātei uz Tomsku un jautāju, vai viņa nezina, kur palikuši brālis un māsa.

Ja viņai ir zināms, lai paziņo viņiem manu adresi. Pēc ilgiem laikiem saņemu vēstuli no māsas, viņa atrodas Komi APSR Kedrovijšor. Darbi tur vairāk mežā, bet beidzamā laikā strādājot par slaucēju, tātad badā nav. Pavasarī mani nozīmēja ecēt laukus ar zirgiem, un tā ecējot es jutos tik brīvi un bieži vien aizmirsu, ka atrodos nometnē. Ir piecdesmit trešais gads, nākam no darba mājās, bet mūsu sardze, kas mūs vienmēr saskaita, ir ļoti noraudājusies un raudādama saka, Staļins ir miris, un skatās, vai arī mēs nesāksim raudāt. Mums gan ne silti, ne auksti par tādu sēru vēsti, tinam tik sejas lakatos un izliekamies, it kā arī mēs raudātu. Staļina bērū dienā nometnē ir brīvdiena, guļam uz savām lažīnām, klausāmies pa radio bērū procesiju, un ticat vai ne – sacēlās momentā briesmīga vētra, viss rūc un dūc. Skatoties ārā pa logu, griežas zeme ar debesi kopā, bet pievakarē atkal jauks laiks. Pēc Staļina nāves mums sāk nometnē mazliet maksāt par darbu, tā gan nebija ne simtā daļa no mūsu nopelnītā. Varam sākt atļauties sev kaut ko nopirkt no ēdamā. Sākumā pirkām maizi, vēlāk sākām pirkt arī mazliet margarīna vai arī kādu pudeli kefīra. Aiz zonas bija veikals brīvajiem, tur varēja dabūt arī baltmaizi. Ak, kā tā garšoja! Vienai ieslodzītai izbeidzās sods, un viņa palika strādāt turpat, ganīja brīvajiem govīs, un tā viņa sāka nest mums no tuvējās šahtas vēstules. Vēstules viņai vienmēr atnesot kāds vīrietis un lūdzot, lai nododot pēc adreses. Izrādās, turpat mums blakus, šahtā, strādā daudz politisko vīriešu. Vienā vakarā pasniedz arī man veselas trīs vēstules. Tepat pēc ilgiem gadiem gandrīz vai blakus strādā mans brālis, viņš arī te strādājot kantorī. Tas divas vēstules, sveši rokraksti. Raksta tāds Miķelis un Kārlis, gribot ar mani iepazīties. Viņi dzīvojot vienā barakā ar manu brāli, viņi jau rakstot uz labu laimi, vēl jau nezīnot, vai es te atrodoties. Un tā ar steigu rakstu brālim, no tās reizes sākas vēstuļu ceļošana.

Mums ir izdevība nofotografēties, fotografē viens brīvais. Man vēl šodien ir foto no nometnes. Nofotografējamies visas latvietes, un es aizsūtu brālim. Neatļaidīgi raksta Miķelis Jansons. Brālis man raksta, jūs jau abi esat redzējušies. Toreiz Valmieras cietumā, atceries, kad braucām uz tiesu visi kopā. Tagad es atceros, mašīnā sēdējām mūsu grupa, pēc tam vēl iesēdās jauns, izskatīgs puisis. Joka pēc uzrakstu arī viņam vēstuli. Sāk sūtīt mums šokolādes un naudu, viņi jau šahtā labi nopelnot, lai gan viņiem maksājot tikai kādu mazu daļiņu no viņu nopelnītā. Dienas rit tālāk, un par labu darbu vienu dienu skaita par trijām, tātad cerības ātrāk atbrīvoties, tas jau pēc Staļina nāves esot visās nometnēs. Māšele raksta, par labu darbu arī viņai ir ieskaites un viņa atbrīvošot 54.g. 6. oktobrī. Brālis raksta, viņam izbeigšoties sods 54.g. 8. novembrī, lai es gaidot viņu ciemā. Vienā dienā,

nākot no darba pusdienās, mani jau aiz zonas gaida brālis. Viņu jau zonā nelaidīs, un tā ievadam siltumnīcā, tur katru dienu strādā divas igauņu studentes, un tā mēs tur ciemojamies, iepazīstinu ar savas brigādes meitenēm. Tā viņš brauca bieži, viņš palicis strādāt savā darbā šahtā. Viņam sāka interesēt viena meitene no manas brigādes, tāda Mildiņa. Man sods izbeigsies 55.g. 25. martā. Sievietes nometnē visas par to vien runā, kā nu kura iekārtosies brīvībā un kā uzsāks atkal dzīvi no jauna. To naudiņu, kuru mums maksā, sākam krāt, lai nebūtu īsti skrandainām jāatbrīvojas. Man arī ir iekrāta, un bez tam man jau iedod arī brālis un atsūta arī Miķelis. Mūsu brīvā agronome ir ar mieru vienai otrai atvest no Karagandas drēbi priekš mēteļiem. Atved arī man tumši brūnu, protams, lētu, dārgu jau nevaram atļauties. Tā nu divas šuvējas ņemas ar mēteļu šūšanu, tiek šūta katra vīlīte ar rokām, te jau nav šujmašīnu. Viena no šuvējām ir tā pati minētā Mildiņa, mana nākošā brāļasieva. Mans jaunais mētelis gatavs, ir atvesta arī drēbe priekš kleitām. Viena biezāka priekš ziemas, otra – vasarai. Ir gatavas arī abas kleitas. Mildiņai jau zelta rokas, viņa jau šuvēja no bērņības, viņai tā šūšana iet ātri, tā tad ir viss sagatavots priekš atbrīvošanās. Māšēle raksta, ir atbrīvojusies un paliek pagaidām Komi APSR Pečoros. Gadījies jau tā, viņas vairākas atbrīvojušās un atbraukušas uz Pečoru kārtot dokumentus, un tad viena prokurora kundze prasījusi, vai neesot kāda no latvietēm. Māsa teikusi, ka viņa ir latviete. Viņa meklējot mājkalpotāju, un māsa bijusi ar mieru iet pie viņiem strādāt. Domājusi, svešā pilsētā būs grūti atrast darbu. Tur vismaz būs pie gatava uztura un darbs būs siltumā. Ģimenē viņi trīs cilvēki, viņi abi un sešus gadus veca meitenīte. Alga gan maza, 25 rubļi mēnesī, bet jāsamierinās. Uz dzimteni neļāvuši braukt, mums jau visiem pieci gadi vēl izsūtīšanā pēc soda. Brālis dzīvo Karagandas pilsētā kopmītnē. Man palikuši trīs mēneši vēl līdz soda beigām. Mani aizsūta uz fermu strādāt par slaucēju. Darbs smags, bet nu varu pāriet uz piena ēdieniem. Slaucējas visas dūšīgas, nodzērušās pienu. Nometnes pienotavā turpat blakus fermām strādā par pienotavas vadītāju mana draudzene Austrā, ar kuru mēs pašā sākumā bijām kopā 18. Vjatlaga nometnē. Esmu apgādāta ar sviestu, biezpienu un krējumu. Austrāņa bija Latvijā beigusi piensaimniecības skolu. Es eju katru vakaru pie viņas ciemā. Brālis brauc pie mums ciemā, un to arī apgādājam ar piena produktiem. Karagandā ar piena produktiem esot slikti. Ceļos vienmēr četros rītā un tā līdz desmitiem vakarā esmu kūtī ar maziem atpūtas brīžiem. Bet sirdij tik tuvs un mīļš darbs, mana grupa spīd vien, vienmēr tīru, lai būtu tīras gotiņas. Rūpīgi nomazgāju lopu bites, lai nepalīktu ne skripatiņas klāt zemes, katru gotiņu apmīļoju, citas slaucējas lamā govīs un iesper ar kāju,

un lād savu grūto darbu. Brīnās, kur es tik mīli protot apieties ar lopiņiem, bet es jau no mazām dienām mīlu lopus. Palikušas vairs trīs nedēļas līdz soda beigām, un vienā dienā mani kūts pārzinis iesauc pie nometnes priekšnieka. Nemas abi man iestāstīt, lai es pēc atbrīvošanās paliekot pie viņiem par slaucēju, došot man dzīvokliti turpat pie fermas un būšot liela alga. Kūts pārzinis man parāda dzīvokliti. Maza istabiņa un ķēķītis, bet es neko konkrēti nesolos, man taču jāaprunājas ar brāli, ko viņš teiks. Atbrauc brālis un nekādā gadījumā man neatļauj palikt. Viņš saka, tu nemaz neproti strādāt tā, kā visi strādā. Tu gribēsi strādāt tā kā Gailišos, un tev drīz vien izsīks spēki, godīgi strādājot.

Un tā 55. g. 25. martā esmu jau kā brīvā, braucu pie brāļa uz Karagandu. Bet, ak vai, iebraucot pilsētā, paskatos uz skaisti ģērbtajiem cilvēkiem, tā vien liekas, gribas kaut vai zemē ielīst, lai mani neviens vairs neredzētu. Brālis dzīvo kopmītnē, un man arī ierāda vietu sievietes kopmītnē. Esam četras istabiņā, visas tikko no nometnes, visas kopmītnes pilnas ar bijušajiem ieslodzītajiem. Tikko atvērusies jauna dzelzsbetona rūpnīca. Iestājos darbā. Strādāju kā dozētāja, kur taisa betonu, ieslēdzu motoru, un pa lenti nāk augšā smiltis un smalki akmeņi. Mašīnists lejā man pasaka, kādu marku taisīs, un es pie svariem sveru smiltis, akmeņņus un cementu. Darbs būs viegls, tikai, sverot cementu, nāk cementa putekļi, tas būs kaitīgi veselībai. No darba nākot, satieku alūksnieti Rasmiņu. Tikko atbrīvojusies un arī dzīvojot kopmītnē, nāk pie mums ciemā. Blakusistabā dzīvo tikko atbrīvojusies angļu valodas skolotāja Veriņa. Visi bijušie ieslodzītie latvieši turamies kopā. Rasmiņa sāk strādāt mūzikas skolā, pasniedz klavierstundas, bet Veriņa sāk strādāt kā angļu valodas skolotāja vidusskolā. Sarunājam visi latvieši, svinēsim pirmās Lieldienas brīvībā, vienā kopmītnes sarkanā stūrītī. Visas kopīgi uzklājam galdus, tikai bez alkoholiskiem dzērieniem. Galdā liekam tikai limonādi. Vīriešiem gan tas nepatīk, bet it sevišķi Veriņa, tāpat kā es, nīst alkoholiskos dzērienus, vai nu kādam tas patīk vai nepatīk, mums abām vienalga. Rasmiņa spēlē akordeonu, dziedam tautasdziesmas un beidzot visi kopīgi nofotografējamies. Mums gan visiem sākumā nedēļā reizi jāiet iekšlietu daļā atzīmēties. Aprīļa beigās ir atbrīvojies Miķelis un atbraucis pie brāļa, un tā mēs septītā maijā ejam dzimtsarakstu nodaļā reģistrēties. Dzīvo viņš vīriešu kopmītnē, es — sievietes. Brālis aizrakstījis uz Maskavu un ļoti lūdž, lai atļauj braukt pie mums uz Karagandu mātei no Tomskas. Trešā jūnijā atbrauc pie mums dzīvot māšele. Kāds prieks, neesam redzējušas kā toreiz, kad šķīrāmies 47. g. Vjatlagā. Viņa sāk strādāt turpat blakus bērnodārzā.

Saņemam telegrammu no mātes, viņa jau ceļā. Un tā pēc desmit gadiem mūsu māte ir pie mums visiem. Māte ļoti priecīga, un cik labi viņa vēl izskatās. Visu laiku dzīvojusi pie skolotājiem, pieskatījusi divus bērnus,

apkopusi gotiņu un cūku un visu laiku gatavojusi ēst. Ēdienus visus sautējuši krāsni, ļoti garšīgi. Produktu jau nekad neesot trūcis, tur jau bagātības ar svaigām zivīm. Maizi cepusi māte, veikalā nav ņēmuši, bet par darbu nav maksājuši ne kapeiku. Māte jau ļoti apmierināta, ka bijusi paēdusi un siltās, tīrās telpās dzīvojusi, bet citi aizvestie strādājuši smagi un bijuši badā. Nu mēs ģimenē esam pieci cilvēki, un mums iedod kopmītnē vienu lielu istabu, bet ēst jāgatavo kopējā ķēķī. Te vienu otru reizi ir nepatikšanas. Var gatavot tikai tad, kad ir uz plīts vietīņa. Māte no rīta līdz vakaram iet rindā stāvēt un gatavo mums ēst, mēs jau visi ejam darbā. Sākumā nevarējām pierast pie rindā stāvēšanas. Mūsu dzimtenē jau nekad un nekur nebija rindas, ņēmi, ko sirds vēlējas. Kādreiz mūs izgrūda spieždamies no rindas, bet tad nu mēs arī iemācījāmies būt nepieklājīgi. Ar šito tautu nevar gluži vienkārši būt pieklājīgs. Ar piena produktiem ir slikti, bet cūkgaļu varēja vienmēr dabūt, te pārsvarā kazahi, un tie cūkgaļu neēd. Pirmos Jāņus brīvībā nosvinējām skaisti. Vieniem latviešiem, no četrdesmit pirmajā gadā izsūtītajiem, pilsētas nomalē bija savrupmāja, un tā salasījāmies visi latvieši un nolīgojām. Šoreiz bija arī šnabis un alus. Rasmiņa spēlēja akordeonu, viņa arī ir precējusies ar latvieti un bieži nāk pie mums ciemā. Uz rudens pusi mums sola dzīvokli. Miķelis ar brāli strādā šahtā, un šahta ceļ jaunus dzīvokļus. Brālis pēc darba mācās pie viena slavena latviešu galdnieka un pamazām taisa šādas tādas mēbelītes, jo mums jau nav nekā. Oktobra sākumā saņemam dzīvokli. Divas istabas, ķēķis, pieliekamais un divi šķūniši, viens priekš malkas un oglēm, otrā sākam turēt vīstīņas un cūku. Jaunās mājas ir vienu stāvu, katrā mājā divi dzīvokļi. Gadās labi kaimiņi, šahtas priekšnieks. Viņa sieva strādā tirdzniecībā kā ekonomiste un no bāzes dabū visu to, ko veikalos nevar dabūt. Taupīgi dzīvojot, esam iekrājuši naudu, un kaimiņiene no bāzes atved mēbeles, un brālis arī ir uztaisījis visu to nepieciešamo. Dzīvokli nu būtu puslīdz iekārtojuši, bet paši gan esam ļoti slikti ģērbusies. Drīz būs ziema, un mums nav siltu ziemas mēteļu, maz jau rādāmies uz ielas, gluži vienkārši kauns. Vienā svētdienā visi aizbraucam uz veco pilsētu, tur ir vairāk veikalu, piemērotu mums, ar lētām drēbēm, tā nopērkam lētus ziemas mēteļus. Jāpaciešas vien ir, gan jau, taupīgi dzīvojot, arī mēs uz nākošo gadu varēsim nopirkt kaut ko dārgāku. Māte gan kā kāds labais mājas gariņš, rindā stāvēdama, visu ko dabū, gatavo vienmēr kaut ko garšīgu. Ar kartupeļiem gan te lielas problēmas, mēs pavasarī nopirkām tirgū dārgo sēklu, iestādījām, bet visu vasaru nenolija ne pilīte lietus. Visi mūsu stādītie kartupeļi izdega, un rudenī nenonēmām neviena. Kaimiņiene vienā naktī no bāzes atveda divus maisus kartupeļu. Mūsu lielajai ģimenei tos varēsim

atļauties tikai priekš zupiņas. Te kartupeļi aug skaisti, ja ir tāda izdevība dabūt ūdeni priekš laistīšanas. Ir pienākusi ziema, ziemas te aukstas ar sniegpuiteņiem, bet kurināmā pietiek, ogles var dabūt pirkt pēc izvēles, visas mājas te kurina tikai ar oglēm. Tie būs pirmie Ziemassvētki, kad atkal būsīm visa ģimene kopā pēc tiem drūmajiem gadiem, kurus bijām aiz dzīves. Svētvakarā būs eglīte un būs arī ciemiņi, visi liktens biedri, kas ir jau brīvībā. Ar eglītēm te lielas grūtības, nevar dabūt, bet, tā kā māsele tepat blakus strādā bērnodārzā, tad izlūdzās no vadītājas eglīti. Ziemassvētkus nosvinējām, kā nākas. Piecdesmit sestā gada februārī atbrīvojās Mildiņa un brauc pie mums. Abi ar brāli iet uz dzimtsarakstu nodaļu, un tā nu ģimenē esam seši cilvēki.

Mildiņa sāk strādāt tanī pašā bērnodārzā, kur māsa. Pēc darba brīvā laikā ņemas ar šūšanu, nopērk šujmašīnu, un darba daudz. Reizē ar Mildiņu atbrīvojusies viena agronome Revalds Aina, tā sāk strādāt sovhozā kā agronome pie kartupeļu laukiem un katru sestdienu brauc pie mums ciemā. Svētdienās visi ejam uz teātri, nu jau esam puslīdz pieklājīgi ģērbusies, jo Mildiņa šuj mums jaunas kleitas. Ainiņa saka, pie mums viņa jūtoties kā ģimenē. Viņai tēvs ar māti ir aizsūtīti, un viņai darbā neesot neviena latvieša, ar ko parunāt. Rudenī ir atbraukusi un norunājusi ar saviem kolēģiem, ka mēs abas ar Mildiņu brauksim viņiem noņemt kartupeļus. Mēs paņemam atvaļinājumu, un tā mēs braucam desmit dienas kartupeļus rakt agronomiem uz sovhozu. Tā no agra rīta līdz vēlam vakaram rokam un dienā par abām pelnām maisu kartupeļu. Paņemam mašīnu un atvedam desmit maisus ar kartupeļiem. Nu mūsu lielā ģimene ir nodrošināta ar kartupeļiem. Ainiņa katru sestdienu brauc pie mums un žēlojas — sāpot kuņģi. Februārī saņemam telegrammu no vienas agronomes, Ainiņa ir mirusi. Visi braucam uz bērēm. Ir aizsūtīta telegramma arī uz Amūru vecākiem, bet viņi neatbrauca, vēlāk viņi mums rakstīja, nebijis līdzekļu atbraukt uz meitas bērēm. Apstākļi tur briesmīgi, aizsūtītie esot visu laiku badā. Kamēr mēs dzīvojām Karagandā, vienmēr aizbraucām uz kapsētu un apkopām viņas kapu. Un tomēr tas bija briesmīgi, pēc desmit izmocītiem un pazemotiem gadiem palikt svešā, tālā zemē uz visiem laikiem, un nebija dota iespēja nevienam tuvam cilvēkam pavadīt viņu pēdējā gaitā. Kapsētas te ļoti nepievilcīgas, bez neviena krūma, bez kokiem, visapkārt saplaisājusi rūgtā vērmēļu zeme. Tur palika daudzi latvieši. Nekad pār viņu kapu kopiņām nežužos maigais dzimtenes vējiņš, nekad krūmos nepogos lakstīgalas un nekūkos dzeguzes, bet vienmēr pūtīs baigais Kazahstanas atbaidošais vējš. Nekad uz viņu kapu kopiņas netiks liktas puķes no mīlo tuvinieku rokām. Daudzi latvieši mira ar asins izplūdumu galvā, te visiem

paaugstināts asinsspiediens – un mūsu mātei arī, vienmēr baidījās, kaut tikai te nenomirtu. Bija mums sava kartupeļu sēkla, paņēmām zemes gabalu un ar lāpstām rūpīgi izrakām un iestādījām kartupeļus. No šahtas iztek ūdens, izrokam bedri un katru dienu ejam laistīt, kartupeļus rudenī norokam sešus maisus. Pavasarī paņemam sivēnu un turam arī vistiņas. Vasarā pēc darba ejam visi strādāt uz būvēm. Būvējam gaļas kombināta priekšniekam savrupmāju, un tā otru algu pelnām klāt. Strādājam arī svētdienās. Ir norunāts, nākošā vasarā brauks Verners ar Mildiņu uz Latviju ciemā pie radiem, mums jau Alūksnē dzīvo brālēni un māšicas. Mildiņai Ugālē dzīvo viņas tēva mājās māte un brālis ar sievu un Rīgā māsa. Veselu mēnesi viņi ciemojās Latvijā. Aizbraukuši arī uz Gailīšiem. Tur visas mājas nopostītas un izvazātas, vienīgi vēl abas klētiņas un dzīvojamā māja. Tur vēl dzīvojusi tā pati Emmiņa, kura toreiz pie mums dzīvoja, bet viņa Verneris vairs nav pazinusi. Kad viņš pateicis, kas viņš ir, tad sākusi rūgti raudāt. Tā viņi apciemojuši visus radus. Ir sapirkuši Latvijā daudz ko. Atved Miķelim labu uzvalku, man tumši zilu bostona kostīmu, māšai pelēku kostīmu, abām vilnas jaciņas un laka kurpes. Mēs jau, uz būvēm strādājot, iekrājām naudu, lai varētu puslīdz apģērbties.

Piecdesmit devītā gada augustā Verners ar Mildiņu brauc dzīvot uz Latviju, mums izsūtīšanas gadi izbeidzas. Raksta, nopirkuši Jelgavā saimniecības ēku, maza istabiņa un ķēķītis. Nākošā pavasarī sākšot celt lielo māju. Verners akadēmijas palīgsaimniecībā sācis strādāt kā galdnieks un Mildiņa šūšanas ateljē – kā šuvēja. Es saslimstu no cementa putekļiem, un ārsts aizliedz strādāt putekļainu darbu, esmu pie miršanas. Caur pazīšanos dabūju ārstēšanos pie viena profesora, kādus četrus mēnešus esmu uz gultas un nekur nestrādāju. Profesors ieteic man sākt strādāt dārzniecībā svaigā gaisā. Sešdesmit pirmā gada maijā iestājos strādāt dārzniecībā, audzējam puķes. Sezonas darbs, bet, lai nebūtu pārtraukums darba stāžā, ziemā siltumnīcās kurinu krāsnis. Dārzniecība pilsētas nomalē, un naktīs ir tā baigi vienai. Vispār tur bija jābūt uzmanīgam, siltumnīcas bija stādītas meža vidū, patālu no pilsētas. Vasarā svētdienās dežurējām divatā, nāca vienmēr puķu zagļi, tad varēja dabūt arī pa galvu. Bija skaista ceriņu aleja, kā sāka ziedēt, tad bija nelaime, ne atkulties no zagļiem. Vienreiz mums sāka dzīties pakaļ ar dunci rokā. Vadītājs teica, labāk lai neriskējot ar savām dzīvībām, ja zogot, lai zogot, citādi varot mūs nosist. Sešdesmit trešā gadā arī māšele atved sev dzīves draugu no bijušajiem ieslodzītajiem. Viņu sauc Jānis Vecmanis, viņš strādā kā atslēdznieks. Māšele aizvien strādā bērnudārzā. Māte vada saimniecību, baro cūku, vistas un auklē kaimiņienes mazo Gaļinu. Par auklēšanu kaimiņiene mums atved visas

deficīta preces, kuras nevar dabūt veikalos. Viņa aizvien vēl strādā tirdzniecībā. Četrus gadus vecā Gaļina ir pie mums katru dienu, izņemot svētdienas, un tad ieliek bērnodārzā, turpat, kur strādā māsa. Dārzniecībā strādājot, es pieaudzēju ģimenei kartupeļus, tomātus, gurķus, mākslīgi laista, tie te aug griezdamies. Kartupeļu pietiek pašiem un arī cukai. Katru gadu nokaujam lielu cūku un turam vistas, un tā krājas nauda. Sešdesmit otrā gadā Verners raksta, viņiem piedzīmusi meitenīte, vārdā Gaida, sūta fotogrāfijas, un mūsu māte priedājas par vienīgo mazmeitiņu. Māja vēl nav pabeigta, nu jau Verners viens pats strādā, Mildiņa auklē mazo meitenīti, un tā viņiem sāk aprūkt naudas priekš būves. Mēs aizsūtām naudu. Kā būs māja gatava, tā brauksim arī mēs. Verners raksta, ziemā iztaisījis trepes, kuras vedīs uz otro stāvu, tur būs divas istabas priekš mums. Lejā viņiem divas lielas istabas, liels ķēķis un otrs mazāks ķēķītis priekš mums.

1964. g. aprīlī kartojam dokumentus priekš aizbraukšanas no Karagandas. Pieteicam divus konteinerus un visas mantiņas vedīsim līdzi. Atvadāmies no Karagandas draugiem un kaimiņiem. Septiņpadsmitajā maijā esam Rīgā – pēc astoņpadsmit pavadītiem gadiem svešumā. Verners ir pretī Rīgā, mīļais, labais brālis, un mīļā, labā brāļasieva tik sirsnīgi mūs sagaida un uzņem, raudam visi prieka asaras. Ir sagādījies, tā Vasarsvētku sestdiena, te viss zaļo un smaržo, turpat lejā dīķīša malā zied ievas, cik savādi liekas, tur, Karagandā, bijam pieraduši pie izkaltušās, saplaisājušās stepes. Mazajai Gaidiņai ir divi gadiņi, sākumā ir noraudājusies, negrib nākt pie mums, mēs vēl esam sveši, bet otrā dienā jau esam draugos.

Vienu istabu ieņemam mēs, mums jau liela ģimene – māte, es ar vīru un māsa ar vīru. Es vienīgā no mums visiem izjūtu klimata maiņu. Kā eju svaigā gaisā, tā sāk žņaupt kaklā, un tā es kādu nedēļu esmu kā slima, kamēr pierodu pie dzimtenes klimata.

Deviņpadsmitajā maijā stādām kartupeļus, lielu lauku, lai mūsu lielajai ģimenei rudenī pietiktu kartupeļu. Ar steigu gribam visi iestāties darbā, lai nebūtu pārtraukums darba stāžā. Bet, ak, Dievs, te visi uz mums skatās greizi. Tur, Karagandā, mēs bijam iecienīti strādnieki, man ir vairāki pateicības raksti par labu darbu, bet te brālis jau mūs brīdina un saka, jums neviens te nedos labu darbu rūpnīcā, kas būtu labi apmaksāts. Jūs ieģrūdis tādā darbā, kur citi negrib strādāt. Pēc kādas nedēļas mūs visus uzaicina Jelgavas čeka uz pārrunām. Tiem, protams, ir kā dadzis acīs, iebrakuši dzimtenē bijušie ieslodzītie. Piemēram, man jautā tādu muļķīgu jautājumu, kā mēs tur, Karagandā, esot ģimenē runājuši – vai latviski, vai krieviski. Es saku – latviski. Čekistam noraustās vaigs aiz nepatikas, tātad, pēc viņa domām, vajadzēja aizmirst savu dzimto valodu un runāt ģimenē tikai

krieviski. Tas, protams, viņam būtu pa prātam. Beidzot jautā, vai mēs, te atbraukuši, sāksot strādāt. Māsa ar vīru iestājas darbā cukurfabrikā un Miķelis blakus turpat Būvdetaļu dzelzsbetona konstrukciju rūpnīcā betona ceihā. Tas, protams, būs kaitīgi veselībai, jo būs cementa putekļi. Brālis atnācis no darba un saka, man būšot jāiet ganos, jo viņa priekšnieks lūdzis, viņiem katru gadu ar tiem ganiem nevedoties, paņemot dzērājus un šogad atkal paņēmuši dzērāju sievieti, atstājot ganāmpulku un pati aizejot dzerdama. Toreiz vēl akadēmijas palīgsaimniecības kantoris bija Valdekā, un tā 21. maijā es eju pieteikties darbā par ganu. Deviņdesmit teles būs jāgana Pasta salā starp Driksnas un Lielupes upēm. Būs jādara divu cilvēku darbs, jo būs no rīta pieciem līdz deviņiem vakarā bez brīvdienām, bet alga arī būs dubulta. Priekšnieks, pieņemot mani darbā, prasa, vai es neesot dzērāja. To gan viņš zinot, ka brālis neņemot ne mutē. Mani pārsteidz tāds jautājums, es piesarkstu, un man kaklā iesprūdis kā kumoss, asaru pilnas acis. Es saku priekšniekam, vai patiesām mūsu tikumīgā, godīgā tauta būtu pa šiem maniem astoņpadsmit nometnes un prombūtnes gadiem tā nodzērusies, ka nav vairs neviena godīga cilvēka Latvijā? Es priekšniekam saku, ja es teikšu to patiesību, ka nekad neviens cilvēks mani nav redzējis iereibušu, jūs jau tam neticēsiet, bet būs pašam izdevība par to pārliecināties. Un tā no rītdienas sāksu ganīt teles. Visu dienu esmu svaigā gaisā upes malā, cik patīkams darbs! Vakaros vēlu pārnāku mājās un rītos agri eju projām. Mājās vīrieši visi trīs pēc darba un svētdienās ņemas ar augšas istabu taisīšanu. Kā iejūgti darbā, bet par dzīvokļu prasīšanu nedrīkst pat domāt, to jau zinām, mums neviens nedos dzīvokli un pašiem vien jātiek galā. Oktobra beigās abas istabas gatavas. Jūnija beigās saimniecība iepērk divdesmit slaucamas govīs, un zootehniķe saka mums abām ar naktssardzi, kura naktīs sargā teles, ka mums abām būs tās jāslauc. Nu man jādara trīs cilvēku darbs, bet alga arī būs liela, naudas vajag priekš būvēm. Naktssardze arī strādās trīs cilvēku darbu. Naktī sargās teles, akadēmijas pili strādā kā apkopēja un nu vēl slauks desmit govīs. Un tā divus mēnešus strādājam trīs cilvēku darbu. Septembra sākumā aizveda slaucamās govīs un sadalīja pa fermām, nu ir vieglāk, nav vairs jāslauc govīs. Oktobra beigās izbeidzās ganu gaitas. Priekšniecība mani negrib laist projām, man būšot Cīruļos darbs, tur viņiem stāv četras grupas slaucamo govju. Cīruļu kūts ir tur, kur tagad Rafs. Būšu kā atvietotāja slaucējām, bet nelaime tā — pārējās slaucējas dzīvo pie kūtīm, viņām tur dzīvokļi, bet man naktī jāiet to gaisa gabalu. Rudens tumšie vēlie vakari, ir bailes iet. Novembra beigās ņemu aprēķinu.

Brālim draugs strādā Būvdetaļu konstrukciju rūpnīcā galdniecības ceihā par meistarū, tur sievietēm piemērots darbs, strādā daudzas sievietes.

Pieņem mani darbā, arī ceļa priekšnieks pieņem. Ņemu darba grāmatiņu un eju uz kadru daļu. Tā ir piektdiena, ieņem manu darba grāmatiņu un saka, lai atnākot pirmdienas rītā ar pasi. Bet, ak vai, tur kadru daļā sēž divi atvaļināti pulkveži, priekšnieki cittautieši un paskatās manā pasē, tur taču redzams, ka esmu no nometnes. Sniedz manu darba grāmatiņu atpakaļ, viņiem pagaidām nevajagot strādniekus. Nevar taču partijas biedri pieņemt rūpnīcā strādāt savu ienaidnieci. Nāku uz mājām raudādama, kāda pārestība, esmu pēc nometnes atbraukusi savā dzimtenē, un man nedod darbu. Līdz ar to pazaudēju savu piecpadsmit gadu darba stāžu, kuru skatās, kad iet pensijā. Tur ir teikts, nedrīkst būt pārtraukums vairāk par mēnesi. Tā man vajadzēja atkal sākt no jauna pelnīt piecpadsmit gadus, kad iešu pensijā, lai piemaksātu tos desmit procentus. Kaimiņiene strādā tanī pašā rūpnīcā virtuvē kā pavāre un atnāk pie manis un saka, vajagot trauku mazgātājas, viņas pastrādājot un nevarot izturēt, aizbēgot. Domāju, es taču izturēšu, te jāpiebilst — toreiz mazgāja traukus viena mazgātāja, bet šodien tanī pašā rūpnīcā mazgā traukus četras. Divas mazgā līdz pusdienām un divas otrā maiņā, bet toreiz lika to darīt vienam cilvēkam. Es strādāju no pieciem rītā līdz astoņiem vakarā, alga 45 rubļi mēnesī. Toreiz apkopējam un virtuves strādniecēm bija tāda alga. Virtuvē strādājot varēja paēst, par to atskaitīja tikai piecus rubļus, bet man jau nebija laika apsēsties un kārtīgi paēst, traukus mazgājot, kaut ko ātrumā ieriju. Virtuves strādnieces neskaitījās pie rūpnīcas, bet apvienoto ēdnīcu organizācijā. Ja būtu skaitījusies pie rūpnīcas, mani jau atkal nebūtu pieņēmuši darbā tie atvaļinātie pulkveži. Vadītāja bija apmierināta ar manu darbu, tur jau tā lielā kļūda, ka neprotu strādāt pa roku galam. Visu mūžu esmu centusies strādāt pēc labākās sirdsapziņas, lai gan saprotu, ka daru sev pāri un, sevišķi brigādē strādājot, tieku nostādīta it kā Antiņa lomā. Bieži vien ir nācies slaistiem un sliņķiem pelnīt algu. Un tad notiek nelaime, ar to mūžīgo steigu un nevaļu esmu, berzdamā piedegušos biezputras katlus, iedūrusi sev drātiņu pirkstā. Tas pirksts sāk augt un strutot, eju uz poliklīniku. Traukus mazgāt nevaru, pirksts deg kā uguni. Poliklīnikā kā ķirurgs strādā atkal kāds atvaļināts pulkvedis. Jelgavā toreiz smējās, esot bijis frontē feldšeris, kara laikā uz ātru roku pāris mēnešos sagatavots kā ķirurgs un tagad sēž poliklīnikā, un tā griež man to pirkstiņu, un, kā jau nemākulis, ir pielaidis kādu rupju kļūdu. Man iedod slimības lapu, bet es atnāku mājās, mans pirkstiņš deg kā uguni. Naktī, lai netraucētu māti un vīru, nevaru ne acu likt ciet, staigāju pa istabu, aiz sāpēm kožos sev rokā, lai nebūtu jāklie dz. Otrā rītā eju atkal uz poliklīniku. Slavenais ķirurgs saka, griezīšot otru reizi. Izsūta mani koridorā, bet man nāk līdzī medmāsa un klusām saka, lai neļaujot viņam vairāk griezt, tā jau neesot pirmā reize, viņš

jau vairākiem slimniekiem esot aizlaidis roku bojā. Es eju kabinetā, paldies Dievam, ka mani brīdināja tā labā medmāsa. Es būtu pazaudējusi roku vai, sliktākā gadījumā, būtu nomirusi. Es saku, ka vairāk griezť neļaušu, gribu uz slimnīcu. Viņš piesarkst un saka, slimnīcā nebūšot vietas, slimnīca esot pārpildīta. Mīļā, labā medmāsa saka latviski, es tūdaļ piezvanišu uz slimnīcu un pateikšu, ka pirkstiņš ir sācis saindēties. Ar steigu eju uz slimnīcu un trešā dienā tieku sagatavota operācijai. Labi, ka tā, man nogriež labās rokas mazajam pirkstiņam līdz pirmai locītavai galiņu. Gadās labs ķirurgs, tāds Jansons, saka, es darišu visu, lai izdodas operācija labi, lai saindēšanās neietu tālāk.

Kādas trīs nedēļas noguļu slimnīcā un ņemu aprēķinu, traukus mazgāt vairs nevaru. Aizeju strādāt turpat blakus uz veterināraptiekas noliktavu, strādāšu kā naktssardze. Labi, ka mājās māte un māsa, es jau ar savu slimo pirkstu pagaidām nevaru ne veļu mazgāt, ne traukus, ne arī dzīvoklīti apkopt. Augšā divas skaistas, tikko izkrāsotas istabas, siltas, jo ievilkām visā mājā centrālpakuri. Mīļais, labais brālis, paši dzīvo vienā istabā un māsa ar vīru otrā istabā, mēs augšā. Māsa ar vīru pavasarī paņēm Upes ielā apbūves gabalu un sāk būvēt sev māju. Sākumā būs gatava tikai viena istaba un ķēķis. Pēc darba un svētdienās ņemas ar būvēšanu. Es strādāju par sardzi naktīs, dienā ņemos pa dārziem. Turpat ir brīva fonda zeme, pieprasām to un sākam ierīkot dārzus. Rokam ar lāpstām, turpat lejā ir dīķīši, sausā laikā vienmēr laistu, un aug viss griezdamies. Abas ar brāļasiēvu ejam uz "Sarkano mālu" lasīt brāķa ķieģeļus, jo tur ir ķieģeļu rūpnīca, tie būs lētāki. Būvējam kūti, lai būtu kur abām ģimenēm turēt cūkas un vistas. Sākam turēt trušus. Miķelis sataisa trušu būdas — un tā no agra rīta līdz vēlam vakaram. Varu priedēties par tiem cilvēkiem, kuri prot dzīvot bezrūpībā, gozēties saulītē un peldēties Lielupē. Mēs jau nākam no katorgas, viņi visi laiku dzīvojuši brīvībā, bet mums viss bija jāsāk no jauna. Māsa ar vīru — kā no darba mājās, tā prom uz būvēm. Cik nu atliek laiks, mēs arī ejam palīgā. Pēc gada māsa ar vīru aiziet uz savu mājeli, atbrīvojas vismaz otra istaba, citādi jau brālis savā mājā dzīvoja saspīesti tai vienā istabā. Māsa sastādījusi ķiršu dārzu, 21 ķirsi un daudz upeņu un jāņogu. Es aizvien strādāju par sardzi un caurām dienām ņemos pa dārziem, turpat lejā pļavā pļauju sienu, žāvēju, un turam 40 trušus, ziemā nododam gaļas kombinātā. Nobarojam lielu cūku, kartupeļus norokam katru gadu piecdesmit maisus un divdesmit maisus lopu biešu trušiem un cūkai. Miķelis jau atnāk noguris no darba, jo vairāk strādā cementa putekļos. Mātei nav nevienas kapeikas pensija. Brālis joka pēc aiziet uz socdaļu, un tur viņam pasaka, nepienākas, viņai nav darba grāmatiņas. Brālis saka, kaut vai

vecuma pensiju, kā viņi toreiz deva, – astoņpadsmit rubļu. Lai vedot māti uz veco ļaužu mītni, un tad no mums visiem trijiem katru mēnesi atvilkšot no katra 30 rubļus. Mēs tik nosmejamies par tādu viņu dotu padomu. Es jau pati pelnu tikai sešdesmit rubļu mēnesī, un māsa arī strādā būvdetaļu rūpnīcas medpunktā kā sanitāre, arī saņem sešdesmit rubļus.

Pēc kādiem gadiem mātai sāk ražot ķirši, viņi ved uz Rīgu katru gadu daudz ķiršu un arī upeņu.

Sešdesmit devītā gadā aizeju strādāt uz Jelgavas depo kā dežurante un apkopēja vīriešu ģērbtuvē, te alga deviņdesmit rubļu, slīdošais grafiks. Strādājam divpadsmit stundas, mēs esam četras. Tā man aizvien iznāk laiks ņemties pa dārziem, barot cūku un trušus. Sešdesmit piektā gada vasarā aizbraucam visi uz Alūksni, uz brālēna sievas bērēm. Tur Alūksnes kapsētā atdusas arī mūsu tēvs. Pēc bērēm braucam uz Gailīšiem, bet, ak vai, kā izmainījusies visa apkārtnē, ne pazīt vairs. Viss aizaudzis ar krūmiem un alkšņiem, mājas nojauktas un aizvazātas. Vēl tikai dzīvojamā māja, bez logiem, ielūzušu jumtu. Abas klētiņas gan vēl, viens vienīgs tīrums apstrādāts, pārējie aizauguši, nevienas pļavas. Mēģinu atrast to akmeni, uz kura es bērņībā, ganīdama govīs, pakāpos un rāvu vaļā dziedāšanu, visi mežu gali skanēja. Atrodu to akmeni, apsēstos, atceros bērņību, man pār vaigiem list asaras. Ko viņi izdarījuši ar mūsu lauku viensētām, to nekad nevar tiem postītājiem piedot. Uz Alūksnes kapu svētkiem jau braucam katru gadu. Tēvam uz kapa esam uzlikuši piemiņas akmeni, samaksājam kopējai katru gadu, lai tēva kaps būtu vienmēr kārtībā.

Septiņdesmit ceturrtā gadā nomirst māsasvīrs, trešā maijā apglabājam Jelgavas Teteles kapsētā. Māsa nu dzīvo viena pati, bet naktīs nāk ķiršu zagļi, lauž ar visiem zariem. Es paņemu suni un eju palīgā sargāt. Divos naktī nāk kādi seši vīri, es palaižu suni, un visi aizskrien tukšā. Naktī es atkal paslēpjos krūmos – un nāk ar spaiņiem vīrietis un sievietē. Es uzkiedzu krieviski – ķiršu sagribējās! – aizbēga tukšā, un no tās reizes bija miers. Pavasarī sākam būvēt klāt divas istabas, atkal darbs caurām svētdienām un pēc darba. Rudenī dabū zem jumta paši saviem spēkiem, brālis ir būvdarbu vadītājs. Ziemā saliekam grīdas, visu izkrāsojam. Pārņakam dzīvot uz Upes ielu pie māsas. Septiņdesmit septītā gadā būvējam saimniecības ēku un blakus malkasšķūni. Esam priecīgi, mums ir trīs istabas, ķēķis un saimniecības māja, tur mazgājam veļu un gatavojam ēst. Lielajā mājā ir centrālpakure. Aiz žoga ir fonda zeme, tur mēs audzējam zemenes un visas sīkās saknes. Sētsvidū ir stikla siltumnīca tomātiem. Vārām ievārījumus un taisām kompotus, zemeņu laikā ēdam svaigas zemenes, cik lien. Brālim ir ābeļu dārzs, viņš mūs apgādā ar āboliem, mēs

viņu ar ķiršiem. Nu gan mūsu ķiršu dārzs ir paputējies, ķirši nīkuļo līdz ar būvdetaļu indīgā ceļa izbūvi. Pagājušā gadā noņēmām vairs tikai piecus spaiņus ķiršu. Bija tādas vasaras, kad ņēmām pa piecpadsmit spaiņiem, pārdevām mājās par puscenu. Stādām arī jaunus ķiršus, bet tie vairs nedod tādu ražu. Stādām kartupeļus, cūku gan vairs neturam, tikai trušus pašu vajadzībām. Viss jau būtu labi, tikai kā ejam aiz sētas, nedzirdam latviešu valodu, mūsu ielā nav nevienas latviešu ģimenes. Visu laiku jārūnā tikai krieviski, veikalā arī nedzird latviešu valodu. Esmu sasniegusi pensijas gadus, sievietes iet pensijā 55 g. un arī 50 g., bet man jāvelk, lai būtu pilns stāžs, līdz sešdesmit vienam gadam, jo tos desmit katorgas gadus neviens neskaita. Pārskatot mūsu apsūdzības lietu, ko bija iesniedzis caurskatīšanai brālis 1955. gadā, cienījamie republikas tieslietu darbinieki Lukstiņš, Zujāns, Vēvers, Veinberga bija tomēr nākuši pie slēdziena, ka mūsu soda mērs bijis noteikts par augstu un jāsamazina. Tā kā mēs bijām jau izcietuši visus 10 gadus, tad pat neatrada par vajadzīgu paziņot mums, lai mēs tos gadus, netaisni pārcietuši, varētu ieskaitīt darbastāžā, kas man tā trūka. Vajadzēja ļoti slimai strādāt līdz 61 gada vecumam, lai būtu pilns darba stāžs. Mana pensija — 54 rubļi, strādāju tik tālāk, lai pieliktu vismaz tos desmit procentus, kurus toreiz pazaudēju. Un tā beidzot pievelku tos piecpadsmit gadus un pieliek 6 rubļus, nu mana pensija 60 rubļu. Māsai arī pensijas laiks klāt, viņai kā sanitārei 60 rubļu alga un pensija iznāk 45 rubļi. Miķelis arī pensijā, tam ir pieklājīga pensija — 110 rubļi. Astoņdesmitā gada 3. septembrī 92 gadu vecumā aiziet mūsu mīļā māte pie senčiem. Sabrauc visi Alūksnes radi pavadīt viņu pēdējā gaitā. Apglabājām Jelgavas Teteles kapsētā. Ir aprāvies viņas bezgala grūtais dzīves pavediens. Sanāk nu tā, tēvs atdusas Alūksnes kapsētā, bet māte Jelgavas kapsētā. Es darbu turpināju līdz sešdesmit septiņiem gadiem, nu mana pensija ir 72 rubļi. Saslimu ar sirdi, vēl aizvien uznāk stenokardijas lēkmes, aizvien turam dārzus. Bet tie mūsu dārzi aizvien tiek apzagti, labie cilvēki iemācījušies dzīvot bezdarbībā, priekš kam plēsties. Tas jau katorgas darbs — rudeni rakt ar lāpstām, pavasarī atkal rakt, visu vasaru irdināt, sakāmvārds — “Darbs priekš veciem un muļķa cilvēkiem”. Iemanījušies tā — naktī tik pastaigā un piezog, cik uziet. Vislielākā nelaime, kad sākas zemeņu laiks, tā jāšēž klāt, citādi nedabūsi nevienu zemenīti. Vienreiz Līgo naktī mans zemeņu lauks bija pa tīro, izrautas ar visām saknēm. Bijuši iekšā kādi astoņi cilvēki, vēlāk uzzinājām. Turpat blakus dzērājas sievas noorganizējušas veselu bandu. Pašiem turpat degungalā dārziņi, bet tie nekad nav apkopti. Es ar savu slimo sirdi, vasarā man būs 73 gadi, ņemos no rīta līdz vakaram pa dārziem, citreiz, kad esmu pārpūlējusies, nāk sirdslēkmes. Bet esam

priecīgi, ka varam ēst ogas un saknes bez ķīmikālijām, pašu ražotas. Miķelim būs 74 gadi, aizvien vēl iet darbā būvdetaļu rūpnīcā, strādā ūdenstornī un uzpāsē motorus, kas dod ūdeni visai rūpnīcai. Citādi nevaram dzīvot, jo mums ar māsu mazas pensijas. Māsa vairāk ir uz gultas, nu viņai ir 55 rubļi pensija. Ja neražotu savus produktus, tad varētu atļauties tikai kādu piena glāzi ar maizi. Lai piedod man par tādu atklātu valodu, kad paskaties visapkārt uz to laisko, nodzīvojušos tautu, tad ir brīnums, kā vispār mēs varam eksistēt zemes virsū. Sargājot vasarā zemeņu lauciņu, naktī var noskatīties tos brīnumus, kas notiek visapkārt. Naktīs pārdod kandžu, tiesa gan, tādi cilvēki paliek stāvus bagāti, viņiem ir mašīnas, dārgi tepiķi, dārgas mēbeles, kristāla trauki. Skatās uz mani kā uz zemāku radījumu, kurš kā vecs muļķis kustas no rīta līdz vakaram. Kad paskaties uz tām nodzīvojušām sievietēm, cik netīras viņas staigā, un dzīvokļos viss smird.

1988. gads. Līdz ar visu mūsu mīlo latviešu tautu esam pamodušies no lielā miega, kurā bijām iemiguši nepilnus piecdesmit gadus. Paldies visiem par lielo atklātību. Es pati kā no jauna piedzimusi, sekoju visam līdzī, skatos televizoru, klausos radio, klausos jau kādus divdesmit gadus ārzemju radio, labi, ka nu vairs netraucē "Brīvības" raidītāju. Pagājušajā vasarā, kad dzirdēju mūsu "Dievs, svētī Latviju" un redzēju mūsu sarkanbaltsarkano karogu plīvojam, tad tā raudāju, pēc tam uznāca sirdslēkme. Brālis gan vienmēr tādās reizēs brauc uz Rīgu, uz Mežaparku, un visur viņš piedalās, bet mums vairs nav spēka, mēs tādi malāstāvētāji vien vairs esam. Tautas frontē gan iestājāties. Ar prieku un sajūsmu skatos uz "Labvakar" puisiem, lai Dieviņš dod spēku un izturību tā turpināt tālāk. Toreiz, kad dibināja Interfronti, tās divas dienas aiz dūsmām un netaisnības biju kā slima. Neņemiet ļaunā, bet tik drīz neko nevarēs izmainīt. Stagnāti un kangari tepat vēl ir blakus, tie tik drīz nelaidīs grožus no rokām laukā. Mēs, nometnes nomocītie vecie cilvēki, vairs nepiedzīvosim saulainās dienas. Būtu pagājis vēl desmit gadu, tad visi tie upuri, kuri vēl šodien dzīvi, būtu jau miruši un viss būtu noklusēts, jo mirušie nerunā. Mums visiem jau pāri sešdesmit un septiņdesmit, mēs, visi upuri, esam jau veci, cits varbūt jau zaudējis atmiņu un neko nav vairs spējīgs pastāstīt par visām tām mokām un ciešanām. Kāds cits varbūt baidās no atmaksas, man gan vienalga, es ar mieru, kaut vai mani šodien šauj nost, es nebaidos par savu pārliecību un saviem vārdiem. Neticu arī tam, ka mēs būsim rehabilitēti, kaut sevi neatzīstu par vainīgu. Un, ja tā paskaties visapkārt, ļoti daudzi ir sašutuši un baidās, lai tikai nekas nemainītos, lai tik paliktu tie paši Staļina laiki. Tiesa gan, visus gadus tak varēja dzīvot un zagt, un aiziet tikai uz darbu,

lai skaitītos darbā, algu tak saņēma. Var jau spekulēt ar šnabi, pastāv rindā, nopērk par desmit rubļiem un pārdod par piecpadsmit, neviens nekontrolē. Var brūvēt kandžu, saņemt nepelnītus līdzekļus, ja tikai sirdsapziņa atļauj. Bet tie cilvēki jau nezina, kas ir grēks un kas ir godīga sirdsapziņa. Mūsu tauta pa šiem gadiem ir piesavinājusies visus netikumus, laiskumu, izvirtību, zagšanu un dzeršanu. Var būt cilvēks ar augstāko izglītību, bet, ja viņam nebūs tā saucamā sirds izglītība, tāds cilvēks būs necilvēks un viņu neviens necienīs.

Tā nu mans bēdīgais liktenstāsts ir galā, un, ja varbūt kādam būs izdevība lasīt, lai piedod man un lai nesmejas par manu vienkāršo valodu. Rakstu 72 gadu vecumā bez izglītības, kādreizējā vienkāršā lauku sieviņa, varbūt neprotu tā izteikties, kā pienākas, bet ceru, jūs man piedosiet.

1989

Indra Sildega

Esmu dzimusi 1920. gada 28. decembrī Smiltenes pagasta Platačos mežsarga ģimenē. Mācījos vietējā pamatskolā. Tēvam šai laikā bija vairākas operācijas – amputēja kāju. 1940. gada februārī viņš nomira. Tā paša gada 15. jūnijā beidzu Smiltenes valsts ģimnāziju. Materiālo apstākļu dēļ divus gadus strādāju mājās. No 1942. gada oktobra līdz 1944. gada jūnijam mācījos LVU Filoloģijas – filozofijas fakultātē. Pēc tam bija jāatsāk darbs Platačos, jo vietējā vara māti notiesāja par valsts nodevu neizpildīšanu laikā. Iestājos darbā Smiltenes pagasta Bērzaines pamatskolā par skolotāju.

Pēc tam atrados izsūtījumā Sibīrijā Tomskas apgabalā kopā ar māti, mātesmāsu un māsu. Māsu ievietoja Tomskas psihiatriskajā slimnīcā. Māte nomira. Bija jāapglabā bez zārka.

1958. gada aprīlī no Sibīrijas atgriezāmies kopā ar mātesmāsu Platačos, kas nu bija Smiltenes 7. ceļu ekspluatācijas rajona dienesta māja. Sāku strādāt šajā iestādē par strādnieci. Māsu pārveda uz Rīgas psihiatrisko slimnīcu 1958. gada novembrī, bet 1961. gadā pārsūtīja uz neārstējamo koloniju Aknīstes psihiatriskajā slimnīcā. Tur 1988. gada 15. aprīlī viņa beidza savas traģiskās dzīves ceļu. No 1963. gada līdz 1969. gadam blakus tiešajam darbam pildīju arodbiedrības vietējās komitejas sekretāres pienākumus. No 1969. gada mani pārskaitīja darbā Smiltenes 7. ceļu ekspluatācijas iecirknī par tehniķi, bet tā paša gada decembrī par līnijas mehāniķi. No 1969. gada pildīju apstādījumu meistares pienākumus, bet no 1970. gada oktobra līdz 1987. gadam, t.i., līdz aiziešanai pensijā, strādāju Plataču stādaudzētavā par strādnieci, līdztekus pildot nelielās audzētavas vadītājas pienākumus.

Indra Sildega (istajā vārdā Biruta Šteinberga)

ATMIŅU LAUSKAS

Fragmenti

Manas mātes, mātesmāsas un māsas piemiņai

LIELSAIMNIEKU GODĀ

Oktobra otrā dekādē sāk liņāt. Arī tanī dienā, kad kuļmašīna strādā Sildegās, pēc pusstundas sāk līt. Darbs jāpārtrauc. Aizsāktajai rudzu kaudzei uzmet izkultos salmus. Tā kā lietus līst arvien stiprāk, mašīnists saka talciniekiem:

– Ejiet mājā! Strādāsim, kad lietus pārstās.

Drīz pagalmā iebrauc ar brezentu apsegta mašīna. No tās veikli izlec kāds vīrietis un labdienas vietā sāk kliegt:

– Kaitniecība! Sabotāža! Kāpēc kuļmašīna nestrādā? Vai padomju armija ar tukšu vēderu lai cīnās pret fašistiem? Kaitnieku pilnas malas! Indra iziet ārā un nostājas blakus mātei.

– Lietū taču nevar kult labību, – saka Sildegu māte.

– Es pavēlu nekavējoties uzsākt darbu! Saprotat? Nekavējoties!

– Mašīnists arī aizbrauca, – piebilst māte.

– Tūlīņ izziņojiet talciniekus, es mašīnistu atvedīšu! – jau mazliet normālāki un mierīgāki sāk runāt pilnvarotais. – Ir taču karš. Stāvoklis ir ārkārtējs. Ir jākuļ, ir jāvar.

Austra apstaigā kaimiņus, pilnvarotais atved mašīnistu, un sākas darbs. Kā nekad – lietū. Drīz vien talcinieki ir izlijuši un salmi un graudi ir slapji.

Pilnvarotais sēd mašīnā, smēķē un jūtas apmierināts – ir jāprot organizēt un rīkoties.

Cik prasīgs rīkojumos ir pilnvarotais, tikpat stūrgalvīga ir kuļmašīnas lielā dzensiksna, kas rotē ap kūlēja un motora riteņiem. Kā riteņi kļūst slapji, tā siksna krīt nost. Mašīnists aptura motoru, noslauka riteņus, uzmauc siksnu, bet drīz tā atkal nokrīt. Nepaiet ilgs laiks – siksna pati ir slapja un neturas vairs uz riteņiem. Mašīnists aptura motoru:

– Ejiet mājā! Strādāsim, kad to varēs!

– Sabotažņik, ko tu iedomājies? Es tevi iesēdināšu!

Mašīnists ir ļoti noskaities:

– Bļautīties es arī protu un kaut ko sajēdzu no darba! – Viņš aizbrauc neatskatīdamies.

Otrā dienā, kad lietus pārstājis un kulšana iet pilnā sparā, atkal iebrauc pilnvarotā mašīna, bet šoreiz no tās izkāpj pagasta partordze. Tā neklaigā, bet vēriģi apskatās, vai atkal kaut kur nenotiek kāda kaitniecība.

Patiesības labad jāsaka, ka tā notika jau vakar. Tā saliedēt labību, kā to vakar veica pilnvarotais, – spēj izdarīt vai nu vislielākais kaitnieks, vai cilvēks, kam absolūti bojāta domāšana. Salmi ir slapji, tie pelēs un pūs. Graudi slapji, tie apcirkņos karsīs. Kaltes nekur nedarbojas. Partordze, braukdama prom, vairākkārt aizrāda – rīt graudus vest uz sagādi.

Otrā dienā Indra aizved graudus nodot valstij, bet tos nepieņem. Atzīst par slapjiem.

Mājās viņas abas ar Austru nes graudus istabā un ber izklaidus uz grīdas, apcirņņos tie aizies bojā.

Pēc dažām dienām Sildegās iebrauc Nucis. Arī viņš ir pilnvarotais par trīsdesmit trijām mājām. Viņš ievēd saistības rakstu. Tanī norādīts, cik gaļas, piena, kartupeļu un graudu Sildegu saimniecībai jānodod valstij. Indra lasa saistībās norādītos kilogramus un centnerus. Tas ir tik nereāli.

— Nu esam iekļuvušas lielsaimnieku godā! Vai mūsmājā maz kādreiz ir iekults tāds graudu daudzums, kāds mums tagad jānodod valstij? — saka Indra mātei.

VIENĀDAS TIESĪBAS

Naktī Austrai sacēlas augsta temperatūra. Indra viena ceļ ratos kartupeļu maisus. Tos pieņem Silaines bijušajā brūža ēkā aiz slimnīcas. Šeit stāv milzīga vezumu rinda. Tikai pēcpusdienā pienāk viņas kārta nest maisus uz svariem. Nosvērtos kartupeļus pieņēmejs viņai liek izbērt kartupeļu kaudzes pašā augšā pie griestiem. Dēļi, kas šim nolūkam uzlikti uz kartupeļiem, nav stabili. Kāpjot ar smago maisu uz muguras uz augšu, tie slīd uz vienu un otru pusi, Indraī sāk trīcēt kājas, un maiss noslīd no muguras. Nu jākāpj kartupeļu čupā un jāvelk tas uz augšu. Svērējs tērē ar dažiem vīriem, vēro maisu nesēju un smaida.

Jaunībā spēka ir daudz, un maīsi ir izbērti.

Kamēr svērējs izraksta Indraī kvīti, divi vīri nes un liek uz svariem savus maisus. Viņiem sokas ātri. Tiem kartupeļus atļauj izbērt pašā apakšā gandrīz pie svariem. Tā ka par vienādām sieviešu un vīriešu tiesībām šobrīd nevarētu runāt, bet vienīgi par mainītām lomām.

Kartupeļi šogad labi paauguši, un Indra daudzās dienas ved un ved tos gan uz brūzi, gan uz kādu pagrabu, kur nu kuro dienu tos pieņem.

VAI TIKAI TĀDĒĻ, KA VIENS ZAGLIS PALICIS NESODĪTS?

Pēc dažām dienām Sildegās atkal Nucis, un šoreiz līdzī pagasta sagādes aģents.

— Kāpēc jūs nepildāt saimniecībai uzlikto graudu nodevu plānu valstij?

— Graudi ir mitri, sagāde neņem pretī. Lūk, viss vezums uz grīdas! — Indra paver durvis uz istabu.

Novērtējuši pēc acumēra graudu daudzumu istabā, vīri pieprasa parādīt labību klēti.

— Ja līdz divdesmit piektajam oktobrim neizpildīsiet graudu nodevas, sūdzēsīm tiesā, — brīdina aģents. Nucis klusē. Lai izpildītu gaļas nodevas, jāšķiras no govīm. Palma ir visvecākā. Gotiņa tik uzticīgi iet Indras pēdās, nezina, ka viņu drīz nokaus. Piekalnītē, pāra kilometrus pirms Silaines, Indra apliek roku ap ceļabiedres kaklu un piespiež galvu Palmas galvai.

Istabā pakaltētos rudzus beidzot izdodas nodot sagādē, bet tas ir kā piliens jūrā, salīdzinot ar pieprasīto. Rudzi paliek knapi maizītei. Dažas dienas pēc divdesmit piektā oktobra Sildegu māte saņem aicinājumu ierasties tautas tiesā. Austra vēl arvien ir slīma. Indra, kura līdz šim, cik vien bija iespējams, vairījās kārtot gan pagastmājā, gan citur kaut kādus darījumus, šobrīd bez apdomāšanās izlemj iet mātes vietā tiesas priekšā. Vai viņas sirmā, dzīves grūtībās izmocītā māte vainīga, ka mežsarga mājas sila augsne dod vājas ražas, ka tēvam, piešķirot zemi īpašumā, tika pievienoti divdesmit trīs hektāri purva, kas lauksaimniecībā nav izmantojams.

— Šinī lietā tikai tiesai darbs, — saka Jāņkrustmāte. — Skaidri redzams, ka Nucis atriebjas.

Kad tēvam Rīgā bija pirmā operācija, Sildegu klēti zagļi uzlauza abus skapjus un nozaga drēbes, mēteļus, kažokus, segas un citu. Kā viss ar laiku dzīvē atklājas, tā pēc gadiem kļuva zināms, ka šinī lietā dalību ņēmis arī Nucis. Viņš palika nesodīts, jo pārējie — muļķākie — viņu nenodeva. Tēvs Nucim reiz zem četrām acīm bija pateicis, ka viens no zagļiem palicis nesodīts. Nu pienācis laiks atriebt acīs pateikto.

SPRIEDUMS

Tautas tiesnesim tiesas dienā bez Sildegu lietas jāizskata vēl trīs līdzīga veida apsūdzības — par valsts nodevu nepildīšanu. Vispirms nopratina kādu vecu māti, tad vecāka gadagājuma saimnieku un kādu vīrieti spēka gados. Iecirkņa pilnvarotais jeb tā sauktais desmitnieks ir sagādes aģenta liecinieks. Sūdzētājs ir aģents. Visu tiesājamo apvainojumam nodevu nepildīšanā blakus ļoti jūtama vaina — kaitniecība pret padomju iekārtu. Vecajai mātei dēls kaut kur slēpjoties, vecajam saimniekam meitai sakari ar mežabrāļiem, pareizāk sakot, ar bandītiem, vīrietim spēka gados — bijusi sadarbība ar vāciešiem. Ir jau krēsla. Tiesā Indru. Aģents nolasa prasību par neizpildītām nodevām. Priekšā iznāk liecinieks un līdzziņotājs Nucis. Brīvi kā mājās —

vai nu maz viņam kā zirgu mijējam, tā sauktam barišņikam, dzīvē nācies stāvēt šinī vietā — viņš sāk savu ziņojumu:

— Viņas ir divas māsiņas. Zeme Sildegās — viegla smilts. Ja ir laba vasara, tad maizīte izaug, bet sliktos apstākļos nekas tur neizaug.

Aģents izbrīnījies vēro drošo runātāju:

— Bet vai tu vari droši apgalvot, ka tā, ko mums uzrādīja, bija visa saimniecībā iekultā labība?

— Nē, nē! — Nucis, noraidīdams tādu liecību, pat paceļ abas rokas.

— Es runāju tikai par to, kas bija redzams.

Indra saprot, tātad blakusapvainojums — labības slēpšana.

Tiesa aiziet apspriesties. Klausītāju pilna telpa. Tā piesmēķēta, vienos zilos dūmos. Indrai sāp galva. Pēc stundas tiesa paziņo spriedumu — visi apsūdzētie notiesāti ar naudas sodu.

Sildegu māte ar trīsdesmit astoņiem tūkstošiem rubļu. Indrai šobrīd gandrīz vienalga — vai nu tūkstoši, vai simti. Nav pat desmitnieka. Tiesas lēmumu var pārsūdzēt Augstākajā tiesā, bet vēl nenokārtotās saistības ar valsti nekavējoties jāizpilda. Ārā melna tumsa. Aiz durvīm Indru sagaida Nucis ar savu tēvu, kurš ziedojis visu dienu un vakaru šim notikumam.

— Mīļo meit, steidz nu visu pārdot. Visu, visu, lai sanāk nauda. I to lielo, balto ķēvi...

Tālāko sodītā nedzird, jo viņa pa tumsu iejūk ļaužu barā. Lejā pie baznīcas tiesas procesa klausītāji izklīst uz visām pusēm. Pāri ielai Indra dzird Nuču balsis. Skan klusināti smieklī un priecīgas valodas. Viņa mazliet piebremzē soli, lai vīrieši aiziet.

Izejot no pilsētas, ceļu krustojumā kaimiņi viņu gaida. Vecais Nucis, skaļi šņukstēdams, raud aiz līdzjūtības. Viņš pat nejūt, ka iet pa ūdens peļķi, ka plakš vien. Sildegu jaunākai meitai jānoklausās daudz un dažādi padomi, jo četri kilometri ceļš kopīgs. Vīrieši padevīgi piemērojas viņas veiklajam solim.

Pēdējos divus kilometrus viņa iet viena. Nav ne asaru, ne sāpju, bet milzīga ticība, ka tiks pāri šīs dienas murgam. Māte un Jāņkrustmāte klusē. Neticīgi groza galvas. Notiesātas? Par ko? Austra ar visu temperatūru izskrien priekšistabā.

— Trīsdesmit astoņi tūkstoši? Mēs esam pazudušas! Beigas visam! — Asaras viņai gāžas aumaļām. Tik daudz pēdējā laikā raudāts. Ak, Dievs! Ak, Dievs!

GANDRĪZ BADS

Otrā dienā Indra atkal iet uz Silaines tiesas namu. Sekretāre iedod lietu, un viņa vārdu vārdā pārraksta kā sūdzību, tā tiesas spriedumu. Uz ielas viņa satiekas ar Miezīti – arī notiesāto. Tas stāsta, ka viņš pārsūdzības kārtošānu uz Augstāko tiesu nodevis Silaines advokātam. Viņš to iesaka darīt arī Indrai. Viņa tūliņ dodas turp.

– Khm? Jā, nu jā! Lieta sarežģīta – ļoti! – saka advokāts. Viņš, noklausījies stāstījumu, jūt, ka šī kliente – neizdevīgs darījums – tukšu kabatu.

– Uzrakstiet pati. Paskaidrojiet savus apstākļus. Nu un tad atnāciet, es jums pārlabošu uzrakstīto.

Viņa saka paldies par to pašu.

Mājās atkal Nucis ar aģentu. Viņi steidzina graudu nodevas, atļauj labības vietā nodot govi. Citas izejas jau nav. Tātad kūtī paliks divas gotiņas. Šoreiz viņa liek valgu ap rāgiem Gaujai, un abas iet uz Silaini.

Kad lopkautuves kantorī kāda padzīvojusi darbiniece raksta Indrai kvīti, ienāk vadītājs ar Nuci. Ak, cik veikls un visur klātesošs ir šis cilvēks. Vadītājs iesauc kantoristi otrā istabā. Viņa atgriežas, pārsvītro kaut ko kvītī un pārlabo. Indra drusku padomā un saka:

– Vai tiesa pārlabotu kvīti atzīs?

– Ko? Jums kvīts tiesā jāuzrāda?

– Var gadīties. Pašlaik pārsūdzam spriedumu uz Augstāko tiesu.

Rakstītāja paver durvis uz vadītāja istabu:

– Nepiniet mani savos darījumos! Nekārtojiet tādas lietas ar cilvēku, kuram pie tiesas jāuzrāda dokumenti!

Viņa saplēš saskvītoto un uzraksta jaunu kvīti.

Pēc mēneša Indra dabū zināt, ka Nucis Gauju pārdevis attāliem kaimiņiem. Pēc pusgada viņa tiešām šai mājā ierauga savu gotiņu. Jā, Nucis prot ne vien zirgus mīt, bet arī nodevās nodotai gotiņai piešķirt dzīvību.

Rakstot pārsūdzību Augstākajai tiesai, Indra vispirms pamatojas uz pretrunām dokumentos. Sagādes aģents apsūdzībā norāda, ka Sildegu saimniecībai uz 1944. gada 1. oktobri vajadzējis nokārtot ar valsti saistības, bet saistības raksts datēts ar 12. oktobri. Nodevas aprēķinātas no visas zemes kopplatības, bet divdesmit trīs hektāri aizņem lauksaimniecībā neizmantojams purvs.

Vāciešiem atkāpjoties, cietuši labības tīrumi. Graudus mitruma dēļ sagāde nepieņem. Kopā ar Jāņkrustmāti viņas apspriež katru teikumu, un tad ceļš atkal pie advokāta. Tas lasa uzrakstīto, un viņa redz, ka advokāta sejā pavīd it kā smaidis, acis kļūst dzīvākas.

– Vai tiešām uz saistības raksta ir divpadsmitā oktobra datums?

Indra to paņēmusi līdzī un pasniedz advokātam.

Viņš nu glauž matus un vaigus:

– Man nu jums atklāti jāsaka, ja jūs pati sūtīsiet pārsūdzību, tai nebūs efekta. Ja es to daru – redzams, ka lieta ir lietpratēja rokās.

Viņa taču to saprot, tāpēc jau nāca uz šejieni, bet ir viena bēda un bailes. Viņa tomēr saņemas:

– Sakiet – cik jūsu palīdzība maksās?

Jā, viņš nav alojies, jau pirmo reizi noklausoties stāstīto, saprata, ka šīni lietā uz sevišķu apmaksu nav ko cerēt. Taču fakts, kas minēts pārsūdzībā, jau bez Augstākās tiesas lēmuma apgāž tautas tiesas spriedumu. Nevieni no iepriekšējiem klientiem to viņam neteica. Pats viņš nav radis kustināt smadzenes.

Viņš parāda līdzcietīga cilvēka žestu:

– Nu ko nu es no jums, jau tā cietuši cilvēkiem, varu prasīt. Nu, varbūt atvedat kaut ko no laukiem.

– Bet ko? – jau gandrīz cerības zaudējusi, jautā Indra.

– Nu kaut vai dažus kilogramus sviesta. Mums pilsētā ar pārtiku, var sacīt, gandrīz bads.

Ārā viņai jāiet caur virtuvi. Tur smaržo kā svētkos. Advokāta sieva cep sviestā prāvas karbonādes šķēles.

MĒRNIEKA PALĪDZES

Sākas sals. Ne Austra, ne māte vairs neiet uz Silaini un pagastmāju. Nu visu kārto Indra. Pagastmājā kantorī strādā dažas bijušās skolāsbiedrenes.

– Ko tu plēsies pa to māju? Kur ņemsi tādus tūkstošus? Tik un tā Sildegas būs jāpamet! Zemes ierīkotājs meklē palīdzes. Stājies darbā, būs alga un pamats zem kājām, – saka viena no meitenēm.

– Ko tad es jēdzu no mērnieka darba?

– Jēgsi! Iziesi divas nedēļas kursus un strādāsi! Sniedzīte Ruta un Trakovska Ira jau pieteicās, un es pierakstīšu tevi, jo trešo vēl vajaga.

– Nē, neraksti, man mājās jāaprunājas!

– Nav ko runāt, – saka kantoriste.

Pēc nedēļas Ruta, Ira un Indra iet kursus. To vadītājs, kādreizējais silainietis, pēc studiju beigšanas strādā Rīgā.

Paiet kursu laiks, un Ira, Ruta un Indra sēd Silaines izpildkomitejā, zemes ierīkotāja kantorī.

Krājas zemes pieprasītāju iesniegumi. Nāk paši zemes tīkotāji. Katrs ar savu vēlēšanos — iegūt sev to tīrumu un to pļavas gabalu. Pagastu sadala trijos ciemos. Arī zemes ierīkotājs savām palīdzēm sadala attiecīgam ciemam piederošo māju zemes plānu kopijas. Situācijas plānu uz kopijām ar zīmuli iezīmējis jau zemes ierīkotājs, bet viņām ar planimetru palīdzību jāiezīmē noteiktai platībai atbilstošās istās robežas, neizmainot doto situāciju. Jaunais darba zemnieks lietošanā var saņemt ne vairāk kā piecpadsmit hektāru lielu kopējo platību. Vecsaimniekiem tiesības paturēt trīsdesmit hektārus. Daži tomēr patur mazāk zemes. Arī Sildegu māte atkal atsakās no purva un patura lietošanā divdesmit hektārus zemes.

KAITNIECES

Janvāra beigās tautas tiesa saņem rīkojumu no Augstākās tiesas visu četru apsūdzēto prāvas izskatīt otrreiz, jo spriedums atzīts par nelikumīgu sakarā ar pretrunām dokumentos. Indra ar sagādes aģentu tagad strādā zem viena jumta. Nodevas ir izpildītas, un šoreiz ar mierīgu sirdi dodas pie tiesas. Visi trīs apsūdzētie, izņemot Sildegu, viņus aizstāvēt lūguši advokātu Olīti.

Tiklīdz Indra pieceļas, lai atbildētu mātes vietā, Olītis pieiet pie tiesneša un kaut ko iečukst viņam.

— Vai jūs esat apsūdzētā Sildegu saimniece? — jautā tiesnesis.

— Nē, es esmu viņas meita!

— Tādā gadījumā uzrādiet pilnvaru atbildēt apsūdzētās vietā! — Olītis gluži muļķis nav, viņš zina likumus.

— Tā kā pirmā tiesas sēdē man ne tiesnesis, ne piesēdētāji neprasīja to uzrādīt, tad šoreiz vairs to neņemu līdzi! — melo Indra. Milzīgi grūti ir savaldīties un nepasacīt advokātam kaut ko vairāk kā apvainojošu. Kad viņa aizveda māti pie viņa parakstīt pārsūdzību, viņš uz mašīnas Indras rakstīto bija pārrakstījis vārds vārdā... Viņa taču — nevis viņš atklāja, ka apsūdzības dokumentos ir pretrunas.

Pieceļas aģents:

— Neceļu iebildumus, ka Indra Sildega atbild savas vecās un nevarīgās mātes vietā.

— Uz šodienu visas saistības ar valsti ir nokārtotas, es sūdzību vairs neuzturu.

Šoreiz tiesas process norit ātri, bet, kad paziņo tiesas spriedumu, meitene apmulst. Visi atkal notiesāti ar naudas sodu. Protams, tagad tas naudas izteiksmē ir reālāks, tikai neizprotami, par ko soda. Sildegu mātei jāmaksā valstij

2000 rubļu. Arī aģents pats ir pārsteigts. Pie Indras smaidīdams pienāk advokāts:

- Jūs arī šo spriedumu pārsūdzēsiet? Aģents taču sūdzību neuzturēja.
- Nē, nepārsūdzēsīm! – viņa ar mokām atbild,
- Kāpēc? Visi pārējie pārsūdzēs.

Indrai nav spēka paskatīties šī apaļā vīrieša sejā. Viņa dzird, ka Oliša virtuvē uz pannas sviestā čurkst karbonādes šķēles. Sildegās šis ir drūms vakars. Indra šoreiz sēd nolaistām rokām. Kur nu griezties? Pie kā meklēt palīdzību? Augstākā tiesa taču spriedumu neatcēla kā nepamatotu, bet kā kļūdainu. Tātad ir kaut kāds viņai nezināms iemesls. Viņas tiek uzskatītas kā kaitnieces.

– Būs jāaizņemas no valsts bankas aizdevums, – saka Jāņkrustmāte. Tā šobrīd ir vienīgā reālā izeja. Otrā dienā Indra ar māti brauc uz Silaini. Atkal neveiksme. Banka neaizdod bez pagasta vadības apliecinājuma, vai saimniecība spēs parādu atdot. Mātei jāiet pie partordzes lūgt palīdzību. Tā nu atkal Sildegu mātei ir divi tūkstoši rubļu liels parāds bankā. Neguļ naktīs ne māte, ne Jāņkrustmāte. Austra kļuvusi klusa, vientuļa un domīga. Māte ar tanti cenšas viņu iesaistīt mājas darbos, bet viņa raudādama atrunājas:

- Kā gan jūs nesaprotat, ka es esmu slima!

Viņai vienmēr kaut kas sāp. Viņa pāriet gulēt mazajā istabiņā, kur viņas mitinājās, kamēr vācieši bija mājā, aizbildinoties, ka šeit siltāki.

Vakaros viņa uzliek Miglava kastīti uz krēsla un kārto tani mīļākās fotogrāfijas, grāmatas, nošu lapas un domā smagas domas. Atceras vasarā Silainē dzirdēto. Viņa baiļojas arī par Indru, kura no rīta tumsā aiziet uz Silaini darbā un vakarā tumsā pārnāk.

- Mīļo māsiņ, nestaigā pa tumsu! Cilvēki ir ļauni.

Austra pēc rakstura ir īsta tēva meita – atklāta, ļoti emocionāla un ātra. Kāds paziņa gribējis ar viņu uzsākt tuvāku draudzību, bet viņa tam tūlīt acīs pateikusi:

- Tu, žīdu slepkava!

Tas, protams, nepalicis atbildi parādā:

- Ja vēl kaut reizi no tavas mutes to dzirdēšu – no tevis iznāks kotletes!

Reti viņai iznāk paspēlēt klavieres – vienīgi svētdienās, kad mazā māsa ir mājās.

Māte ar Jāņkrustmāti pārdakšo gubenī mitros salmus, lai tie pilnīgi nesabojājas. Ar spaiņiem nēsā no klēts uz istabu graudus, ber pie krāsns un žāvē, cik to vēl atlicis sēklai un maizītei.

IRA

Izpildkomitejā ierodas kāds lektors. Visi sēd pie gara galda uz soliēm cits citam pretī. Lektors vēl pajauns vīrietis, bet jau korpulents.

Viņš ieņem vietu galda vidū pretīm Irai. Šī meitene arī augumā padūšīga, bet skaistu seju, lokaniem matiem, allaž jautra, valodīga; lektors katra teikuma beigās saka "vot". Ira skatās ļoti uzmanīgi puisiņai sejā. Arī viņš paskatās uz meiteni un piesarkst. Kā runātājs beidz teikumu, meitene šoreiz pasteidzas pirmā pasacīt "vot". Lektors samulst, bet automātiski atkal izsaka "vot".

– Biedri, mums strādnieku šķira jānodrošina ar zemi.

– Vot, – saka Ira, nu jau gandrīz ar sviedriem uz pieres.

– Vot, – izsaka runātājs.

Indrai un Rutai pretī sēd zemes ierikotājs. Viņa acīs dzirkstī smieklu velniņi. Indra sāk klusītiņām kratīties. Ruta izvelk kabatas lakatiņu, bet tad ātri pieceļas un aiziet. Ira uzliek labo roku uz galda, atstutē zodu uz kreisās rokas plaukstu, ar acīm grimst runātājā, un šoreiz teikuma beigās apliecina ne vien ar "vot", bet ar labās rokas dūrīti pat piesit uz galda.

Skatoties uz Iras spēli un redzot Indras ķermeņa vibrāciju, klausītāju rindas atstāj arī izpildkomitejas sekretāre. Juzdams saspringto situāciju, mērnieks stingri pamāj Irai – izbeigt šos jokus. Klausītāji pamazām nomierinās.

Indra vakarā grib uzjautrināt mājinieces. Pasmaida māte, pasmaida Jāņkrustmāte, un arī viņai pašai smieklī vairs nemaz nenāk.

– Ja nu es tā būtu uzdrošinājusies? – iedomājas Indra.

ŅEM TAS, KAM PAŠAM NAV

Līdz piecpadsmitajam martam zemes reformas dokumenti Silaines pagastā sakārtoti. Mērnieka palīdzēm jāiet un jāierāda dabā jaunajiem darba zemniekiem piešķirto saimniecību robežas un vecsaimniekiem paliekošās. Vecsaimnieki neiebilst pret zemes atsavināšanu – likums ir likums, vienmēr ir bijis un būs. Jaunie zemes ieguvēji priecājas – kļuvuši saimnieki. Viņi šobrīd nedomā un vairums no tiem pat neaptver, ka viņiem iedalītā zeme nav un nebūs viņu īpašums, nodota tikai lietošanā. Sāpīgāk vecsaimnieki izjūt dzīvā inventāra nacionalizāciju. Kam vairāk govju un zirgu, tiem tos atņem.

Doņu saimnieci pietrūkst spēka paskatīties savā zirga Raita acīs, kad izpildkomitejas pilnvarotie to izved no kūts. Govis negrib nākt laukā no mājvietas. Mauj un ar acīm meklē saimnieci, kāpēc viņa atļauj svešiem ļaudīm likt valgu ap ragiem. Sarasts, šķiet, tuvinieku aizved no mājas... Vakarā Doņu

māte sēd istabā viena. Klēpī adīklis — izslidējis no rokām. Petrolejas lampas cilindrs apkvēpis. Abu meitu ģimenes no Rīgas pazudušas. Par dēlu nav nekādu ziņu. Asaru nav. Sen izraudātas. Rokas sākušas trīcēt, arī galva brižam dreb. Otrā dienā ierodas izpildkomitejas priekšsēdētājs — lēnīgs, prātīgs vīrs. Viņš prot mierīgi paņemt to, kas vajadzīgs.

— Labdien, Doņu māt! Kā tev ar veselību? Tev vajadzētu pieņemt mājā kādu pamatīgāku strādnieku vai īrnieku.

Uzrunātā klusē.

— Vakar te nacionalizēja zirgu, bet aizmirsuši paņemt zirglietas. Kur tev tās stāv?

Viņa neatbild. Klusē. Valdās, ja sāks runāt, ies pār stripu.

Pagasta saimnieks pats ieiet vāgūzī un iznes jaunās sakas, slejas, ādas grožus un sedulku.

— Kāpēc tu to arklu glabā šķūņa palieveni? Tā kāds tev to var nozagt.

Viņa pienāk tuvāk priekšsēdētājam, skatās stingri tā šaurajās acīs un atbild:

— Valstij vien jau būs, biedri priekšsēdētāj! Tas vien jau ņems, kam pašam nav.

Pagasta vadītājs dzēlienu saprot.

— Labi, labi, pie tevis es vēl šo to paņemšu, — viņš klusi pie sevis nodomā.

Kādā dienā Sildegās ienāk pusmūža vīrietis un sieviete. Viņiem zeme piešķirta Slājos, apmēram kilometru no Sildegām, bet tur neesot ēku, ne kur pašiem dzīvot, ne kur mitināt lopus.

Šeit ēku patiešām daudz. Vecais tēvs bijis darbarūķis, un tās celtas no labiem kokiem. Laikā cirsti būvmateriāli un labi apstrādāti. Dēlam par to vairs nebija jādomā. Sildegu māte un Jāņkrustmāte var palīdzēt. Lejasmājā ir gan tikai viena istaba, bet tā ir pietiekami liela, un arī virtuve ir plaša. Jaunā darba zemnieka lopu mitināšanai atdod vienu kūti, un kūtsaugšu var izmantot barības glabāšanai.

Pēc nedēļas Cilpu ģimene iekārtojas Sildegās.

— Es esmu cietējs. Man vācieši nošāva meitu — bija komuniste. Ja tu nebūtu ar labu devusi mums ēkas, es tik un tā tās dabūtu, — saka Cilpa. Tiešām žēl skatīties uz šo cilvēku. Viņš iet tikai ar nūju, labo kāju metot sāniski vai uz priekšu. Acis šauras, šauriņas, redze vāja. Ēdot viņš galvu piebāž pie pašas bļodiņas, lai saskatītu, kas tur iekšā.

— Kristīne man ir trešā sieva, un es viņai arī trešais vīrs. Kad es biju jauns, es biju skaists. Es meitām patiku. Jaunībā dzīvoju par puisī Dančos. Gāju uz balli, lūdzu meitas dejojot un stādījos priekšā:

— Jānis Cilpa no Danča.

Viena gadījās traki smuka, tā man atbild:

– Emma Poga no Lēkātāja.

Kristīnei no otrā vīra divi zēni. Vecākais Edgars – kuprītis. Stipri šķielē ar abām actiņām. Tas ir gans. Jaunākajam – Jurim vien vienpadsmit gadu. Tas ir milīgs un visādi attapīgs bērns.

Drīz pēc pirmā jūlija pagalmā iebrauc divi miliči un iet uz Lejas māju. Pēc brīža Kristīne un Juris steidzas uz mežmalu un viens milicis iet līdzi. Milicis stāv mežmalā, bet māte ar zēnu iekāpj kartupeļu bedrē un izceļ no turienes nelielu podu un bļodu. Drīz miliči aizbrauc, bet Cilpu mājā sākas tracis. Visa ģimene skrien apkārt mājai. Puikas pa priekšu, tad māte, aiz tās patēvs klibodams, kliegdam un nūju vicinādams.

– Kuš, vecīt, neklaigā! Nu nebļauties! – skriedama pa priekšu, milīgi runā māte.

– Lai dzird! Lai visi klausās, kādu nelieti un zagli esmu apprecējis! Bērnus par zagļiem audzē! Es jums rādīšu!

– Vecais nabags! Ko tu mums vari padarīt ar savu klibo kāju!

– Turi ciet savu greizo muti! Viens bērns jau ir kroplis. Mazam mācīji saimnieci olas zagt, krita no kūtsaugšas un uz mūžu palika kroplis, ar kupri un šķībām acīm.

– Un tu? Vēdi saimniekam kviešus bīdelēt, bet vienā kulītē piezagi sev putraimus, otrā miltus. Ui, ui, cik nešķīsts vecis!

Pēc pusstundas šo traci pārtrauc milicija. Otrreiz mašīna iebrauc pagalmā un aizved Cilpas Kristīnu un Juri uz cietumu. Edgars dzen abas govīs un pāris aitu uz Slājiem, un viņu ganu suns Lācis iet līdzi, bet Cilpa steidzas pie Sildegu mātes izkratīt sirdi:

– Zini – Juris ar diviem kaimiņu puikām Lūšiem izlaupijuši bites. Mana ragana saņēmusi medu un paslēpusi kartupeļu bedrē.

– Es viņu noslānīšu, lai tikai nāk mājā!

Tad viņš jūdž zirgu un aizbrauc uz saviem tīrumiem. Vēlu vakarā abas govīs, tele un aitas nāk pa lielceļu mājās. Aiz ganāmpulka brauc Cilpa, un pēdējais pagalmā ienāk Lācis.

– Kur tad Edgars? – jautā Jāņkrustmāte.

– Es tādu krupi nemeklēšu, – Cilpa atkal sāk lamāties.

Sāk krēslo, bet zēns kā nenāk, tā nenāk.

Māte sūta Indru skatīties, kur bērns palicis. Viņa aicina Lāci līdzi, un tas arī tūliņ gājējai piebiedrojas. Līdzi nāk arī kaimiņiene, kura, tāpat kā Sildegu sievietes, nobažījiesies par ganiņu, redzēdama, ka Cilpa lopus pārdzen no ganībām pats. Viņas staigā pa Cilpas tīrumiem, bet Lācis iet uz pļavu.

– Iesim sunim līdzī! – saka kaimiņiene.

Lācis pieved viņas pie Edgara. Zēns ir jau sastindzis. Guļ grāvmalā. Ko darīt? Ar Cilpu nav ko runāt. Viņas nāk uz māju un no kaimiņienes telefona zvana milicijai, ka šodien apcietinātajai Kristīnei Cilpai miris vecākais dēls. Otrā dienā miliči atved Kristīni. Juris atstāts cietumā. Cilpa jūdz zirgu, un abi ar sievu atved no ganībām liķīti. To nogulda rijā uz klona. Cilpa brauc uz Silaini pēc zārka, bet Kristīne ar lopiem iet uz Slājiem. Cilpa atved zārciņu, bet, kad vakarā sieva pārdzen lopus, klaigāšana sākas no jauna. Nu kliedz un raud Kristīne:

– Slepka, tu esi slepkava! Tu nositi bērnu!

– Turi žaunas, zagle!

– Neturēšu vis! Slāju saimnieks skaidri dzirdējis, ka Edgariņš kliedzis un lūdzies: “Tēt, nesit, nesit, tēt!”

Otrā dienā Lejasmājā klusu, bet, tiklīdz viņi ierauga viens vai otrs kādu kaimiņu vai kādu no mājiniekiem, tā kliegšana un vaimanas iet pilnā sparā. Neviena šos stāstus negrib klausīties, arī milicija neiejaucas. Kā bija, kā nebija, kas to lai zina?

UZLIESMOJUMS

Austra tomēr nespēj atstāt šo lietu nenoskaidrotu. Viņa mierina Kristīni, ka cilvēks taču nav zvērs, ka bērnu nogalēs gluži par neko. Viņa iet līdzī nelaimīgajai mātei uz riju, bet nu ne vairs sievai, bet Austrai drāžas virsū Cilpa:

– Tu, ko tu te meklē? Žēlsirdīgā samariete, ka došu tev pa tām lielām acīm, tad tu tās nebāzīsi citu darīšanās!

Indra iznāk pagalmā un aicina māsu istabā. Cilpa apklust.

– Māsiņ, cik briesmīgs viņš izskatījās! Viņš gribēja man sist.

Nu atkal viņa domā, un Kristīne sāk vaimanāt tieši pie viņas. Atradusi līdzjūtīgu sirdi.

Sildegās ar divriteni iebrauc Sniedzīte Ruta. Bija domāts, ka rudeni jaunajiem darba zemniekiem vajadzēs ierakt jaunas kupicas viņu ierādītajai saimniecībai, bet šogad to vēl nedarīšot. Ruta aizbrauc uz Rīgu pie brāļa ģimenes, lai rudeni atsāktu studijas Stomatoloģijas fakultātē. Indra iedomājas universitāti, bet liktenis uz viņas sapņa uzlicis smagu ķepu. No kā, kur un kā lai dzīvo māte, krustmāte un māsa? Pēc brīža viņa tic un mierina sevi, ka visa dzīve vēl priekšā, paspēs – gan jau, gan.

Viņu aicina atkal uz pagasta izpildkomiteju, galvenais zemes ierīkotājs ir aizbraucis. Viņa vietā kāds vietējais, tas viens netiek ar visu galā.

Saslimst Austra ar plaušu karsoni. Ir jau vēls rudens, apsaldējusies. Aizved uz slimnīcu. Indra pusdienas laikā iet māsu apmeklēt. Pēc nedēļas temperatūra normalizējas. Vienā dienā slimā mirkst vienās asarās un lūdzas, lai vakarā Indra atved uz slimnīcu māti, jo viņa jūtot, ka šonakt nomiršot. Austra tiešām izskatās tik bāla un izmocīta, ka jaunākā māsa steidzas uz māju, jūdž Margu un brauc ar māti uz slimnīcu.

Austra ir aizmigusi. Māsiņa un ārsts neļauj slimo modināt un uztraukt. Nekas slikts neesot, tikai nervi esot jāpaārstē. Vajadzētu sūtīt uz Strenču nervu slimnīcu.

Otrā dienā māsa lūdz Indrai, lai viņu ved uz māju. Ārsts viņu gribot sūtīt uz Strenčiem.

– Māsiņ, neļauj mani nobendēt! Tu taču zini, ka tur visus nošauj!

Pēc trim dienām ārsts atļauj slimnieci vest uz māju, lai gan iesaka nervu ārstēšanu.

Ar decembra mēnesi pagasta vadībai uzdots uzsākt bezsaimnieku mājās ēku uzmērīšanas darbus, valsts apdrošināšanas inspektora vadībā noteikt ēku amortizācijas procentus. Šinī darbā norīko jauno darba zemnieku Bebri un Indru. Tās ir saimniecības, kurās pēc bēgļu laika saimnieki neatgriezās, un arī tās, kuru īpašnieki tika izsūtīti uz Sibīriju.

Bebra veiklais rīkšotājs ievēd komisiju Kavalžos. Arī šis jaunais darba zemnieks līdz šim ir bijis zirgu mijējs – bariņņiks. Ar šādu tādu zirģeli viņš nebraukās.

Pagalmā iznāk pusemūža vīrietis, maza auguma, izspūrušiem matiem.

– Jūli, sveiks! Tu esi istā reizē trāpījis – mēs tā drusku... Ienāc!

Tur jābūt no dzelzs, lai tādai izdevībai varētu paiet garām. Bebris pratis "ieraut" ātrā laikā. Iznāk priecīgs un dvakojošs, bet tomēr mērlenti spējīgs noturēt. Kavalži vēl pirms dažiem gadiem bija sakoptības etalons apkārtējo lauku māju vidū. Ja Kavalžu saimnieks, šis lauku darbarūķis, šodien redzētu savas mājas nekārtību, viņš nespētu to pārdzīvot. Dārza zedeņu sēta salauzta. Verandas kāpņu margas atlauztas, guļ durvju priekšā zemē.

– Neviena roka nepaceļas, lai tās noliktu vismaz tālāk, lai nav pa kājām, – saka inspektors. Kad ēkas uzmērītas, viņš pamāj Indrai:

– Ieejam iekšā apskatīties!

Pretī plūst kandžas smaka. Plašā zāle, kur svētkos skanēja dziesmas un mūzika, nu ir kartupeļu glabātuve. Tie dubļaini izbērti uz grīdas. Saplēstas grāmatas mētājas pa istabām. Kāda tumsonība! Kāda postaža – dažu gadu laikā!

Kalniņos iebraucot, viņus apņēm meža miers. Mājas dziļi mežā. Jaunā saimniece nedara pāri senajam mājas garam. Apkārt tīrība, bērni klusi. Tik

tālu mežā vēl pilnībā neieplūst jauno pārmaiņu laiku omulība. Un cilvēki jau savā būtībā ir dažādi. Indra atceras iepriekšējo šīs mājas saimnieci – augumā traušu, meitenīgu, ar dzejnieces dvēseli. Viņa atceras šīs sievietes dzejas rindas:

Kas par to, ja daudzas sirdis straujas
Aiziet Dieva dārzos zemes sapņus sēt.
Es no tām, kas skumjām nepaļaujas,
Gribu likteni un dzīvi uzvarēt!

“Zigrīda, stiprā un drošā, kur šodien tu klisti?” domā Indra.

Citreiz viņi iebrauc Bebra mājā. Viņam pagasta vadība piešķirusi ne vien zemi lietošanā, bet vienam pašam visas bijušā saimnieka ēkas. Kad ēkas uzmērītas, kolēģis istabā apsildīties neaicina. Var redzēt, ka šeit tāpat visos stūros mēsli, draža un iekšā, pie istabas loga, netīri bērņuki paplestām mutītēm raugās atbraucējos.

Klāt ir Ziemassvētki – aizliegtie pretpadomju un budžu svētki. Jāņkrustmāte atnesusi eglīti, appušķojusi ar eņģeļmatiņiem. Zariem uzlikusi vates picīņas. Svecīšu nav. Viņas visas četras ieiet lielajā istabā, iededzina lampu. Māte, kā vienmēr, spēlē Ziemassvētku dziesmas. Austra iešņukstas un aiziet uz savu istabu. Atsēstas tumsā uz gultas. Sirdī tāds smagums. Domas melnākas par nakts tumsu. Indraī arī pietrūkst spēka, nāk rauda, un viņa iziet vidusistabā. Vienīgi abas vecās māsas no bērnu dienām sirdī nes Ziemassvētkus. Viņām pietiek spēka. Naktī Indra pamostas no savāda trokšņa. Kāds stipri runā! Raud? Viņa klusu, klusu, lai neuzmodinātu krustmāti un māti, ieiet gala istabā. Aiz sienas Austra raud ar balsi, drusku pierimst un sāk runāt:

– Šī svece esot mana dzīvība. Tai šonakt jāizdegot. Bet es visu krāsni! Redz, kā deg! Kā sprakšķ! Lai sadeg svece, lai sadeg saindētā konfete! Sadedzinu visu ļauno! Nemiršu! Dzī-vo-šu! Es gribu dzīvot, jūs nelieši!

Indra dreb:

– Ārprāta lēkme!

Kaut māte ar Jāņkrustmāti nedzirdētu. Ko tagad darīt?

– Sadega! Ogles izgail! – jau klusāk runā māsa. Atskan klusas elsas. Aplkust.

Indra apguļas un domā. Kā tas notika? Viņas skaistā māsa! Taisnīgā, traušlā Austra...

Vai viņai jau sen nevajadzēja vecāko māsu aizvest uz Strenčiem, bet Austra tik bieži un atklāti runāja par pagastmājā dzirdēto. Ja aizvestu māsu, vai

nesāktos nepatikšanas daudziem cilvēkiem, jo slepenais izlūkošanas tīkls jau tā apņēm vainīgus un nevainīgus. Ak, Dievs! Viņa taču tik daudz strādā gan mājā, gan pagastā. Par darbu izpildkomitejā maksāja tikai pērn, kad viņas bija mērnieka palīdzes. Tagad viņa ar savu darbu pilda mājas klaudas — gan savus, gan Austras, gan Margas meža darbus. Morāli vieglāk būtu braukt mežā, bet nav tik stipra pajūga. Jāņkrustmāte lāpa zirgu lietas kā seglinieks, bet meža darbos tās izjuks. Arī Indra ir tuvu neprātam — kur rast izeju?

Otrā dienā viss pa vecam, Austra mierīgi nāk pusdienās. Brokastis viņa neēd, bet gul, jo naktis bieži ir nomodā. Pēc pusdienām atnāk kaimiņiene ar savu mazo meitenīti, kura vakar visām Sildegu sievietēm atnesa un uzdāvināja vienu Ziemassvētku konfekti un svecīti.

Negaidītā ātrumā pagalmā izskrien Austra:

— Tu neliete! Saindētu konfekšu sūtītāja! — acīs viņai svešāds spīdums.

Labi, ka Indra mājās. Viņa saņem māsu rokās:

— Ko tu runā? Nāc tūliņ istabā!

Bērsn izbijies, tāpat kaimiņiene, bet Austra aplūst.

Māte aiziet pēc kaimiņa. Māsa ar viņu vienmēr labi sapratās. Arī tagad nāk parunāties. Māsa sāk stāstīt, ka tas un tas silainietis piedalījies žīdu šausanā, bet kādi citi dedzinājuši Silaini.

— Kā tu to zini? Vai tu klāt stāvēji? Saproti reiz par visām reizēm, ka tā nedrīkst runāt, — saka kaimiņš.

— Darīt drīkst, bet runāt ne? — prasa māsa.

— Mīļā Austra, tev vajadzētu paārstēties, tev nervi sabeigti!

— Nē, nervi man ir veseli, ve-se-li! Dzīvot es gribu, tāpat kā tu un citi visi.

— Ne es, ne citi nerunājam tādas pa ausu galam dzirdētas nevalodas.

Norunāsim tā, ja tu klusēsi, neviens tevi uz Strenčiem nevedīs, bet, ja es vēlreiz dzirdēšu no tevis tādas valodas, tūliņ vedīšu tevi prom.

— Labi, apsolu tā nerunāt, — domīgi atbild Austra.

PAMIRDZĒJA UN APDZISA

Februāra sākumā Priedaines skolas direktors, mātesbrālis un Indras krusttēvs, aicina viņu uz kādu laiku aizvietot saslimušo līdzšinējo latviešu valodas skolotāju.

— Nopelnīsi drusku naudiņu, mājās jau tev tikai darbs!

— Vai es tā uzreiz mācēšu ieiet skolas darbā? — šaubās Indra.

— Tu taču esi beigusi filologos divus kursus, trīs skolotājas Priedainē strādā ar vidusskolas izglītību.

Agri no rīta viņa iet cauri mežam, pāri upītei, garām dažām mājām, pāri laukiem uz skolu. Taisnā līnijā nav vairāk par trīs kilometriem.

Ieejot pa durvīm, viņu apņēm mazo balsu čala.

Pirmā stunda piektajā klasē. Sākas iepazīšanās. No piecpadsmit bērniem tikai trijām meitenēm un diviem zēniem pašlaik mājās ir abi vecāki. Vairumam nav tēvu. Tie vai nu izsūtīti, apcietināti, karā krituši, vai arī slēpjas mežā. Viens zēns, gaišmatains — Vitauts — pilnīgs bārenis. Māte un tēvs izsūtīti tūkstoš deviņi simti četrdesmit pirmajā gadā.

Šīs klasītes audzēkņi ir visklusākie skolā, gandrīz ar visiem bērnu vecākiem ne vien šīnī klasē, bet visā skolā Indra iepazīsies, gan iemērot zemi jaunajiem darba zemniekiem, gan atsavinot to vecsaimniekiem, gan divreiz gadā veicot mājlopu un cilvēku uzskaiti, izdarot saimniecības grāmatās izmaiņu ierakstus.

Īsts klupšanas akmens jaunajai skolotājai gadās trešajā klasē kāds zēns, kurš savā mūžā tēvu nemaz nav redzējis. Māte bijusi visu mūžu kalpone, viena audzina zēnu. Ejoj uz skolu un nākot no tās, Indraī jāiet tieši gar viņu dzīvokļa durvīm. Zēns labsirdīgs un priecīgs jau no rakstura, bet nu viņam ir sava skolotāja, ar kuru gandrīz nāk vai no vienām mājām. Viņš sēd trešā solā un nevar un nevar nosēsties skolotājai pretī, bet slēpjas aiz priekšāsēdētājiem. Tanī pašā laikā negrib palikt arī neredzams — palūr gan gar vienu, gan otru plecu un ķiķina gluži kā mazulītis, kas spēlē slēpšanos. Indraī nāk smiekli — nav jau arī pedagoga pieredzes vēl. Kādā stundā zēns tik jocīgi palūr, un tā acīs lēkā draiskulīgi smieklu trusēni, ka skolotāja neztur — sāk sirsnīgi smieties. Klasē iestājas milzīgs klusums. Zēns kļūst nopietnāks par nopietnu, atsēžas viņai pretī un lielām acīm skatās. Nomierinās Indra, un zēns vairs paslēpes nespēlē. Vakaros mājā viņai pašai jāsaprotavojas stundai, jo padomju literatūru nav mācījusies. Ar katru dienu viņa kļūst brīvāka, atraisītāka un spējīgāka izteikt domu skaidrāk, lai bērniem tā būtu saprotamāka. Viņa bieži apmeklē slimo skolotāju un konsultējas ar to.

Pēc diviem mēnešiem skolotāja atsāk darbu, bet Indraī skolas durvis jāaizver.

Šie divi mēneši bija kā mirdzošs dzintara gabals, uz brīdi ielikts rokās un atkal atņemts.

SAVI BĒRNI

Nucis sadraudzējies ar Cilpu. Tiklīdz Indra aiziet strādāt uz skolu, izpildkomitejā ierodas Cilpa ar sūdzību, ka Austrai nav uzlikta meža darbu norma, ka zirgs stāv nenodarbināts. Ārstu komisija ieraksta mātes pasē, ka Austrā ir psihiski slima, izpildkomitejai tiek iesniegta izziņa par viņas veselības stāvokli. Indra atsāk darbus mājā un kļaušas pagastā. Cilpa beidz savas sūdzības. Viņš bīstas no Sildegu jaunākās. Nekad tā neparunājas kā cilvēks ar cilvēku. Strādā kā vīrietis. Velna bāba. Redzīga ragana. Viņš aizved savu zirgu un iesien jaunā āboliņā aiz dārza mežmalā. Šī klāt:

– Tūlīt ved zirgu prom, jauno āboliņu nedrīkst izmidīt!

– Atnācu jau pakal, atskrēja maita. Nevaru jau klibs cilvēks noķert.

– Zirgs taču šeit piesiets ganīties! – saka Indra.

– Ak tā, tad dullā Krista atvedusi. Vai tā ko jēdz! – Cilpa izvelk mietiņu, apmet ap to ķēdi un nāk uz māju, klusi lādēdamies:

– Nu neliete, fašistene! Gan mēs ar Nuci tev sadosim, pelnīs vien!

Indra pati jūt, ka nespēj tā kā māte, Jāņkrustmāte un Austrā – jaunu atmaksāt ar labu. Viņa nenaidojas, bet arī nerunājas. Apriet Cilpu, Kristīni un Nuci it kā neredzot.

Augustā Sildegās ienāk krusttēvs Līgotne.

– Tu esi ieskaitīta Priedaines pastāvīgo skolotāju kolektīvā! Vecā skolotāja aizgāja, veselība neatļauj! Te tu aiziesi postā, un arī parādu bankai nenomaksāsiet. Tu noskrejies pa izpildkomiteju kā muļķe bez kapeikas.

– Bet izpildu šķūtis – Margai taču pāri divdesmit gadiem. Meža darbos vīrieši strādā kopā, kurš pieņems sievieti? Uz skolu iešu! Paldies, krusttēv, tev, paldies! Pa vakariem, pa svētdienām mēģināšu kaut ko palīdzēt izpildkomitejai, citādi Nucis ar Cilpu arī mums kaklā uzmetīs cilpu.

Rudenī Indra ir otrās klases audzinātāja. Pašai savi bērni – trīspadsmit meitenes un desmit zēni. Katrs savāds, katram citādi mājas apstākļi.

Pirmā solā sēd Velta un Brigita.

Velta ir čakluma paraugs. Glīti, glīti viņa velk burtus kārtīgā burtnīcā. Meitene klusa. Viņai vairāki brāļi un māsas.

Brigitai ir gaišas, garas bizes. Mati uz pierītes lokojas. Acis zilas, nopietnas. Skatās, it kā līdz pašiem sirds dziļumiem gribētu ieiet otra dvēselē, reizē atdodot savējo.

Tekla – droša, apzinīga, nopietna un gudra meitene.

Ella ir ļoti bikla, klusa, ar mācībām iet smagi.

Trešā solā sēd divas māsas, vecākā – Mirdza, jaunākā – Antonija. Daba netaisni sadalījusi šīm meitenēm savas veltes. Mirdzīte slikti redz, bieži

slimo, mācībās mokās kā pa tumsu. To mazumiņu, ko zina, neprot pateikt, šķiet, viņā pārāgri iesēdusies vienaldzība pret apkārtējo vidi.

Antonija lielām, skaidrām acīm, reti piemīlīga. Viss viņai veicas, gan mācības, gan sadzīve ar kolektīvu un skolotājiem viņa ir pati sirsniņa.

Astrīde ir no bērnnunama paņemta meitenīte. Audzumāte viņai ir ļoti asa, ar aukstu sirdi, ja vispār viņai tāda ir. Meitenīte smaida, vai ar viņu runā labi vai bar. Mācības bērnam īsts muklājs. Indra nesaprot, kā lai viņu dabū uz kaut cik pareiza ceļa. Kā ieinteresēt?

Aija ir skaista, apdāvināta meitene, mazliet jau apzinās savu vērtību.

Divas māsas Rītma un Raita, kurām vecāki miruši Sibīrijā. Tūkstoš deviņi simti četrdesmit pirmajā gadā ar vecākiem izsūtītas uz Sibīriju. Pēc vecāku nāves pārvestas uz Rīgu. Nu viņas audzina radniece. Indra ar meitenēm strādā atsevišķi. Māca latviešu valodu. Sauc diktātus. Māsas ātri apgūst aizkavēto.

Imants lēns, prātīgs zēns. Nemaz neprot draiskoties, bet smaidis plats — gandrīz vai līdz ausīm.

Ivars maziņš kā rūķītis, veikls, mācās labi.

Jānis ļoti taisnīgs un patiešs līdz sirds dziļumiem, bet negrib mācīties. Nekad nesaka, ka nav iemācījies, kad zēnu izsauc atbildēt, bet cenšas domāt un kaut kā izklūt no situācijas. Dažreiz izraisās patiešām interesanti dialogi.

Otrs Jānis — nelaiimes putns, apaļš bārenis. Iepraktizējies ielikt savā kabatā citu mantas. Mācības absolūti neinteresē. Ne lūgumi, ne bārieni neiespaido. Mājas vide jau stipri sabojājusi zēnu.

Ziedonis — pastīdzējis gaišmatis. Svārstīgs, iespaidojams. Burtnīcas ir briesmīgas — klekši un tauku traipi. Viņu vajadzētu mīcīt un rūdīt kā mālu pikū.

Viktors — apaļš un smaidīgs. Dzīvespriecīgs un labestīgs. Mācās apmierinoši.

Andris — mazs, gaišmatains zēns. Trūkst bērniņas draiskuma. Tēvs miris maziņam. Māte audzina viena piecus bērnus, dzīves cīņā nav zaudējusi ticību labajam. Stipra sieviete.

Vilis ir apdāvināts zēns. Izlasījis milzīgi daudz grāmatu. Augumā pieder pie mazākajiem zēniem klasē. Mati vienmēr glīti apgriezti, skats tiešs un drošs. Šad un tad viņam stundā kļūst garlaicīgi, sevišķi, kad skolotāja strādā ar nesekmīgajiem. Tad viņš izvelk kādu grāmatu un sāk lasīt, bet Indra ieklepojas un skatās tieši uz lasītāju. Zēns arī paskatās un nolaiž skatu uz leju. Paskatās vēlreiz, bet, ja vēl trešo reizi sastopas ar audzinātājas acīm, viņš tūliņ pieceļas, noliec galvu, aizbāž mēles galiņu aiz viena vaiga — pēc tam aiz otra. Bez vārdiem viņš atzīstas pārkāpumā. No kurienes šim mazajam cilvēkam tāda takta sajūta? Indra pamāj, lai cilvēks atsēžas. Šis zēns nekad nemelo.

Kādā pievakarē zēni izsītuši pionieru vadītājam logu. Vai nu pirmo reizi, vai pēdējo zēniem noiet šķībi. Šoreiz tas tiek vērtēts citādi. Zvana no Silaines, no komjaunatnes komitejas, vai vainīgais atrasts. It kā ar nolūku būtu darīts — gandrīz vai ar direktora ziņu. Viņš sadusmojas, bet zēni vainīgo neizdod.

- Pasauc savu Vili! — direktors saka Indrai.
- Vili, vai tu redzēji, kas izsīta logu?
- Jā, — zēns pamāj, bet paskaidrojums neseko.
- Un kurš tas bija?

Vilis savēl pirkstus dūrītēs un iztaiso, paskatās Indrai acīs, savēl atkal pirkstus dūrītēs un iztaiso, un atkal skatās acīs audzinātājam. Indrai kļūst smagi, cik mēs, pedagogi, dažreiz esam tālu no pareizās audzināšanas.

Vilis izglābj situāciju citiem par labu:

— Lūdzu — vai nebūtu labāk, ja tas, kurš izsīta logu, pats arī to pateiktu? Krusttēvs paskatās uz Indru, pieceļas, uzsit Vilim draudzīgi uz pleca un saka:

— Pareizi, Vili! Man pašam tas nemaz neienāca prātā!

Vainīgo tā arī neatrada.

Sirmais direktors saprata zēna godaprātu un attapību, bet komjaunatnes vadība un partordže nesa sevī tumšas aizdomas. Aizmirsā savas bērnu dienas, kad rokas vienotreiz netrāpīja tur, kur grib. Bērnu sirdīs vēl nav tā ļaunuma un aizdomu.

Vakaros, lai cik vēl Indra kuro reizi pārnāk mājās, viņas skolas darbam līdzī dzīvo un atjaunojas ne vien Jāņkrustmāte un māte, bet arī Austrā. Ja atgadījies kaut kas sevišķi patīkams, viņa pat aiziet uz lielo istabu un uzspēlē klavieres. Atskan jautrais "Būru maršs". Maz jaunajai skolotājai atliek laika miegam, bet tas ir veselīgs un dod istu atpūtu.

Indrai ir milzīga vēlēšanās ne vien saturēt un iesaistīt visus savus mazuļus stundas gaitā, bet padarīt to viņiem saprotamu. Viņa sauc diktātu un staigā starp solu rindām. Ziedonis iesācis burtnīcā jaunu lappusi, un vēl uz tās nav neviena klekša.

— Nu redzi, cik tu labi raksti, tīri un pareizi! — Galva zēnam gandrīz pazūd plecos, mugurā paceļas kūkums, bet acis mirdz. Viņš nu cenšas.

Otrā dienā Ziedonis saņem pirmo četrinieku savā mūžā. Atklāti sakot, drusku arī dāvināts.

— Es priecājos, Ziedon! — viņa saka, izdalot burtnīcas. Uzslavētais pietvīcis. Cik labi dzirdēt par sevi atzinīgus vārdus. Kāda jauna, laba zeme, bet vai Indrai pietiks spēka to tālāk kopt? Viņai pašai tik daudz jāmacās.

PRIEDAINES SKOLAS KLUKSTES

Nākošā rudenī direktors Indru nozīmē par internāta audzinātāju. Divas trešdaļas bērnu nakšņo skolā. Sākas jauni pienākumi. Internāta audzinātājas ir divas. Otrā — pagājušā gadā beigusi vidusskolu, un izglītības nodaļa to norīkojusi uz Priedaini.

Dežūras nedēļā Indra nu nakšņo skolā. Vakari kopā ar bērniem ir jauki. Bieži krēslas stundās viņa ar tiem padzied. Mazos gulēt atlaiž jau divdesmitos, bet bērni nevar tā uzreiz aizmigt. Tie plāpā, stāsta šo un to. Visjaukākais stāstītājs ir Vilis. Pat lielā Indra bieži nostājas ēdamistabā tumsā pie krāsns un klausās. Ja stāstīts tiek par kaujām, tad guļamistaba pārvēršas par ciņas lauku. Karotāji eļš un šņāc, lido spilveni, dvieļu galos iesieti ziepju gabali vienam otram uzsit zilumu vai punu. Ja troksnis kļūst pārāk skaļš, guļamistabā iedegas spuldze un, kā no pazemes iznirusi, pie durvīm stāv Indra.

Klusi, uz pirkstgaliem mazie baltbiksīši steidzas katrs uz savām gultām un pazūd zem segām. Šogad viņa audzina apvienoto klasi — savus trešos un ceturtos. Direktoru aizsauc uz pāris dienām uz Rīgu — direktoru sanāksmi. Nu ir laiks pelītēm, kā dziesmā saka, astes griezt gredzenā. Nākamajā dienā otra internāta audzinātāja Tilbiņa sūdzas Indrai, cik bezkaunīgi vakar vakarā uzvedušās viņas audzēknes Ritma un Raita. Pēc mācāmstundām skolā bijis milzīgs tracis. Meitenes izņēmušas no gultām dēļus, uz kuriem stāv gultas maisi, un ar visu spēku situšas ar tiem pret grīdu. Tieši zem meiteņu guļamistabas atrodas zēnu guļamistaba. Zēni, protams, neatpalikuši. Viņi ar savējiem situši pa griestiem. Sitienu pavadīti ar skaļām ovācijām. Tilbiņa skolas otrā galā saklausījusi troksni un steigusies uz notikuma vietu. Ne koridorā, ne guļamistabā nebijis elektrības. Gājusi uz savu istabu pēc lampas. Kad atgriezies, viss bijis klusu; durvis bijušas aizvērtas, bet to kliņķi noziesti ar cukurbiešu sīrupu. Skolotāja ar to nosmērējusi ne vien rokas, bet arī kleitu. Lielākās meitenes gulējušas, bet mazās beigās izstāstījušas, ka durvis ar sīrupu apsmērējušas Ritma un Raita. Indra grib zināt, kura meitene vakar vakarā dežurējusi guļamistabā, bet Tilbiņa brīnās:

— Kādus vainīgos jūs vēl gribat meklēt, ja abas māsas atzinās?

Būtu direktors mājās, viņš šo traci nokārtotu ar savu pedagoģisko prasmī. Indra aicina kopā savus audzēkņus un cenšas izzināt patiesību. Kas izgriezis elektrības korķus, viņa nezina. Septītās klases Lilita teikusi:

– Meitenes, kas apsmērēs kliņķus ar sīrupu, būs manas draudzenes.

Kura mazā gan negribētu kļūt par Lilitas draudzeni. Tikai pie nedarba vajag arī drosmi, un šoreiz to parādījusi Raita ar māsu. Indra grib būt diplomāte. Viņa aicina Lilitu klasē uz pārrunām, nevar sacīt, ka mazās visu izstāstījušas. Skolotāja jautā:

– Tu esi prātīga meitene, arī vecākā, no mazām nekā nevar saprast, ne uzziņāt, kas jums vakar internātā bija par traci?

Lilita ir vēl gudrāka:

– Es, skolotāj, neko ne redzēju, ne dzirdēju. Es tik ātri aizmiglu.

Indra aizsvilstas:

– Nu tad man rodas aizdomas, ka tieši tu biji šo palaidnību organizētāja un vadītāja. Trūkst spēka atzīties? Tilbiņa dzirdēja troksni tajā galā, bet tu kā ar traumētu bungādiņu nedzirdi nekā.

Lilita neatbild. Kārto matu sprogu pie deniņiem un skatās ārā pa logu. Tāda Indra viņai bijusi nebijusi. Viņai vienīgā autoritāte skolā ir direktors. Tā priekšmetos meitenei stabili piecnieki. Lilita jau savā bērnībā daudz piedzīvojusi un pārāk daudz ko zina. Mājās tēvs un māte ved plašu visatļautības dzīvi. Priedaines skolotājas viņas uztverē klukstes vien ir. Tilbiņai gan būs jāuzsmaida. Kolosāla, nemeklē un neurdās kā Sildega pēc patiesības, bet dod pa pirkstiem mazajām stublīķēm.

KURPE

Tilbiņa nedomā, ka arī zēniem vajadzētu izteikt kādu aizrādījumu, bet šeit nu ir jāiejaucas audzinātājām. Mazajam pirmās klasītes Ivaram pazudusi viena kurpe.

Kamēr lielie zēni daudzījuši dēļus pret griestiem, mazie aizrautīgi spēlējuši karu. Pa gaisu lidojuši ne vien spilveni, bet arī bikses, zābaki un kurpes. No rīta Indra izmeklēja visas malas, bet vienas kurpes kā nav, tā nav. Zēns nāk klasē ar zeķēm.

– Kas nu vēl nebūs? Drīz sāksi staigāt arī bez biksēm? Atpakaļ! Ej, apauj kājas! – baras Tilbiņa.

Ēdamistabā viņš sastop audzinātāju un izstāsta savas bēdas. Starprīdī trīs skolotājas zēnu guļamistabā meklē kurpi. Ziedonis pienāk pie Indras un klusām saka:

– Lūdzu, Leimaņa Andris iebāza kurpi savā gultas maisā!

Skolotājas izmeklē Leimaņa gultas maisu, pēc tam vēl visus pārējos divdesmit septiņus maisus, bet kurpes nav. Tā taču nav adatiņa, kas varētu kaut kur aizslīdēt.

“Kāpēc Ziedonis melo? Viņš pats būtu vainīgs jeb tikai līdzzinātājs?” domā Indra.

Otrā dienā audzinātāja Ziedoni neredz. Viņu skati ne reizi nesastopas, kaut gan tie abi viens otru jūt. Vakariņu laikā zēns mēģina tuvoties skolotājai, bet viņa aiziet pie apkopējas. Ieejot ēdamistabā, viņa redz, ka zēns nesēd pie vakariņu galda, grozās pie loga. Izejot no ēdamistabas, viņa jūt, ka kāds seko. Kāpjot pa trepēm, viņa atskatās. Ziedonis stāv trepju galā. Jā, ilgāk bērns nespēj sevī grūtumu saturēt.

– Uznāc augšā, – Indra saka.

Skolotāju istabā neviena nav. Ziedonis lēni, lēni ienāk. Sāk elstot un saka:

– E-s kur-pi ie-me-tu a-te-jā!

Indra uzliek roku uz trīcošajiem pleciem:

– Nomierinies! Ej vakariņās! Runāsim rītā!

Otrā dienā skolotāja izmēra Ivara kurpes lielumu, bet direktors iet uz Silaini un nopērk zēnam kurpes. Naudiņu samet skolotāji.

AUDZINĀTĀJI

– Indra, tev Ziedoņa tēvs jāaicina uz skolu un jāizrunājas! Zēns ir tik svārstīgs un nervozs, – saka direktors.

Ziedoņa tēvs ierodas skolā ar augsti paceltu galvu:

– Mājās zēns ir kārtīgs un labs. Ja viņš skolā nav tāds, tad vainojiet sevi, nevis viņu.

Jirgensonu neinteresē ne bērna sekmes, ne uzvedība, ne veselības stāvoklis.

– Jums, Priedaines skolotājiem, vispirms pašiem vajadzētu pamācīties, kā strādāt ar bērniem! Es nenākšu klasē puikam blakus sēdēt.

Savu viņš ir izteicis, citu domas un uzskati šo cilvēku neinteresē. Kaimiņi stāsta, ka Jirgensonam apkārtējās mājās esot pudelesbrāļi un gultasdraudzenes. Dzērumā šad un tad viņš raidot brīdinošus šāvienus. Nākamajā rītā Indru sameklē veca sieviete – Ziedoņa māte. Pēc izskata spriežot, būtu ticamāk, ka tā būtu zēna vecmāmiņa.

– Lūdzu, cik nu varat, palīdziet Ziedonim! Es jau nekā nespēju...

– Cik briesmīgi, ka nav pie kā griezties, lai savaldītu šādus izlaidīgus un, jāsaka pat, necilvēcīgus tēvus un vīrus! – Indra saka Līgotnem. Vecais

pedagogs klusē. Nav ko atbildēt. Jirgensons pats atbild par citu uzvedību. Pie sāniem tam ierocis. Viņš darbojas apsardzes dienestā tāpat kā Nucis un citi. Desmitā martā Tilbiņai dzimšanas diena. Pēc stundām pie viņas ciemojas paziņas. Vēlāk jubilāre sārta un iereibusi uzlūdz pie sevis arī visus kolēģus. Audzēkņi sen jau guļ. Anita Tilbiņa atslēdz durvis uz ceļa pusi. Izlaiž ciemiņus un direktoru, bet pati apsēžas uz grīdas koridorā un sāk raudāt kā jau iereibusi:

— Jūs visi esat tik labi, bet es... Ja jūs zinātu, kas es esmu...

Skolotājas pieslēdz durvis, pieceļ jubilāri uz kājām, ievēd istabā, bet pašas aiziet pie miera, jo rītā taču darbadiena.

PACELTI ŠAUTEŅU STOBRI

Indrai šodien skolā dežūra. Citkārt skaļie bērnu labrīti — paklusi.

— Lūdzu, Telšu Jāni un Veru mēs vairs neredzēsim. Viņus šorīt jau ap pulksten sešiem arestēja. Aizveda visus — māti, tēvu, māsu un brāļus, — stāsta Reinkalnu Jānis.

Meiteņu guļamistabā raud Ārija — māte un brālis arestēti. Ne mazāk satraukti arī skolotāji, bet stundas jāsāk kā parasti.

Direktoram pirmā stunda septītā klasē. Divi formās tērpušies vīri izsauc no stundām Āriju. Pavēl tai apģērbties, un meiteni aizved.

Starpbrīdī ēdamistabā skaļi vaimanā skolas teicamnieku Jāņa un Arnolda māte:

— Apžēlojieties par bērniem! Atstājiet tos skolā!

Sveši vīri skubina zēnus ģērbties. Viņus aizved kopā ar māti nezināmā ceļā. Direktors Līgotne sēž kā pārakmeņojies skolotāju istabā pie galda. Indra kopā ar divām skolotājām stāv pie loga. Pa ceļu garām skolai brauc smagās mašīnas — tanis arestētie. Mašīnu stūros stāv vīri ar paceltiem šauteņu stobriem. Kādā pajūgā ved divas vecas, salīkušas mātes — blakus divi bruņoti apsardzes vīri. Grūti skatīties — māc kauns. Pēc otrās stundas skolotāju istabā ienāk Tilbiņa:

— Tikko zvanīja partordze Sīle, lai mēs, skolotāji, apstaigājot izsūtīto mājas un sastādot sarakstus par palikušo dzīvo un nedzīvo inventāru.

— Mums taču jāstrādā ar liecībām, rīt beidzas trešais mācību ceturksnis. Ej piezvani Sīlei, ka šoreiz mēs rīkojumu nevaram izpildīt, — saka Līgotne Indrai.

— Sarunas šodien noliegta, — atbild telefoniste no centrāles.

— Lūdzu, piezvaniet partordzei, ka Priedaines skolotājiem nepieciešama ar viņu saruna, — saka Indra.

Tūliņ arī zvana Sīle:

– Ar liecībām būs jāpastrādā pa nakti, bet tagad izejiet pa mājām!

Trepju telpā Indra satiekas ar ciema sekretāri un diviem svešiem vīriem.

– Līgotņus arestē! – klusi saka sekretāre.

Svešie pavēl direktoram ar sievu gatavoties ceļam. Viens no vīriešiem piesēžas pie direktora rakstāmgalda un jaucaas pa atvilktņēm. Otrs ieiet guļamistabā. Iepriekšējā skolas direktore, būdama jau krietni gados un ar vāju veselību, iekārtojusi blakus guļamistabai tualeti. Tās durvis ir glīti apstrādātas, nokrāsotas, šķiet kā sienas skapis. Svešais paver tās – iekšā tumsa. Aizdomīgi! Pasauc otru, tas uzrauj sērkociņu, ieiet iekšā un lēnām ceļ uz augšu stingro vāku. Tikai jūtot pretī plūstošo smaku, cilvēks nāk pie skaidrības.

Arestētie gatavi ceļam. Viņiem šeit nav nekādas iedzīves, viss lauku mājā – seši kilometri no Priedaines. Indra iet krusttēvu pavadīt; pie durvīm ārā stāv trīs vecāko klašu zēni.

– Turieties stipri! Lai jums – labi klājas! – direktors uzliek rokas uz viņu pleciem.

Viņiem ar sievu liek sēsties kamanu priekšā ar kājām pāri malai. Abi svešie un sekretāre viņiem vidū iesēžas, kā pieklājas godīgiem cilvēkiem. Kad zirgs sāk iet, Līgotne noņem cepuri un ilgi to tura paceltu atvadu sveicienam. Vējš jauc un plivina tā sirmos matus.

Ēriks stāv, galvu nodūris. Pār vaigiem zēnam rit asaras. Indra ieiet skolotāju istabā, atstāsta kolēģēm sarunu ar partordzi, bet pati dodas uz Sildegām. Sirds nemiera pilna. Viņa atpogā tēva puskažociņu, ar ko staigā uz skolu, un steidzas, cik spēj.

Ieejot mežā, atspīd saule. Virs koku zariem ķerkdamas laidelējas vārnas. Baltais sniegs tā mirdz un dzirkst, ka jāpiever acu plaksti. Izejot no meža, nācēju sagaida Sildegu jaunais, lielais Neris. Tas lēkā viņai apkārt kā neprātīgs. Rej un smilkst, pietupjas kā lēcienam, riņķo pa sniegu lielākos un mazākos apļos, dažādos lokos izliekdams garo, kuplo asti. Indra nespēj atsaukties suņuka priekam. Māte un Jāņkrustmāte virtuvē.

– Kā tad tu mājā, sacīji, ka liecības jāraksta – gulēsi skolā pa nakti. Un vēl tik agri? – brīnās Jāņkrustmāte.

– Krusttēvu un tanti aizveda... – saka Indra un ieiet istabā. Jāņkrustmāte apgriežas un iet uz klēts pusi, bet māte – uz kūti. Atnācēja tāpat puskažociņā stāv viesistabā pie galda. Atver atvilktņi, paņem no aizdurves koferīti un ieliek tanī Imanta vēstuļu sainīti un Sildegu ģimenes fotogrāfijas. Tās no bēgļu laika vēl arvien glabājas šeit. Tepat arī Edvarta Virzas "Kārlis Ulmanis". Skolotāju dāvana, beidzot pamatskolu. Tā taču tagad aizliegta grāmata – par tās esību šeit Indru var sodīt.

Viņa ietin to avīzēs un iemet sienas pulksteņa skapītī. Tur apakšā neviens nerakņāsies. Pēkšņi Neris sāk aizraudamies riet — pa durvīm istabā tiek iebīdīti divi šauteņu stobri. Sliexsnim pārkāpj seši vīri. Aiz tiem trīs ciema aktivisti. Nāk māte, nāk Jāņkrustmāte — jātaisās ceļā! Viņas meklē maisus, bāž tanīs segas un drēbes. Indra skatās un šo to velk ārā no maisa. Nesēja viņa viena.

— Sildegu māt, labu drēbi nav ko burzīt un vazāt apkārt, kas paliks pie manis — tas droši būs tavš, — istabā ienākusi, saka Cilpas Kristīna.

Vebrāļa Kārlis un Viksnas Oskars prasa klēts un pagraba atslēgas.

JĒZU, PAVADI CEĻĀ ŽĒLĪGI!

Austra laikam guļ. Neviens arī to nemeklē. Svešiem ļaudīm būs vieglāk viņu aizvest uz nervu slimnīcu. Māte un Jāņkrustmāte saģērbusās ieiet lielajā istabā. Māte spēlē un viņas abas dzied: “Jēzu, pavadi ceļā žēlīgi!” Mīļās, gaišās dvēseles! Kāds garīgs spēks tās vada! Indrai vidusistabā atveras asaru slūžas, bet tikai uz mirkli. Priekšistabā ienāk Austra. Aiz viņas virtuvē stāv Kristīne. Tātad tā māsu uzmodinājusi un atsūtījusi.

— Labdien! Sakiet, lūdzu, — ar kādu rīkojumu esat šeit ieradušies?

Svešie saskatās, nesaprot jautājumu. Austra to atkārtoti krieviski. Viens sāk lasīt: “Uz Augstākās Padomes lēmuma pamata...” — bet ienācēja to pārtrauc.

— Priekš manis tādi lēmumi bijuši nebijuši, — viņa saka.

Vīri pielec kājās.

— Tu atbildēsi par saviem vārdiem!

— Jā, vienmēr — par vārdiem un arī darbiem, bet jūs, ieejot svešā istabā, vispirms noņemiet cepuri!

Nāk māte un Jāņkrustmāte. Pēdējā stāsta, skaidro un rāda mātes pasē ierakstu, ka Austra ir nervu slimniece. Svešie neklausās. Draudot ar šautenēm, viņi slimo iedzen mašīnā. Tūliņ pavēl arī pārējām mājniecēm iekāpt. Viksna iznes Austrai mēteli un gultas drēbes. Viņa prasa, lai atnes vēl Miglava tantes dāvāto koka koferīti.

Arī aktivisti iekāpj mašīnā. Viņi tanī ielikuši maišeļus ar miltiem, gaļu un iebēruši pat pāris spaiņu kartupeļu. Cilpa izvedis no kūts Margu un piesējis pie ragavām.

— Marga! Margīte! — klusi sauc Jāņkrustmāte.

Galvu pacēlusi, tā skatās. Vai saprot? Vai nojauš? Varbūt pat vairāk, nekā cilvēki spēj iedomāties. Mašīna uzsāk gaitu. Apklusis un apjucis pagalma vidū stāv Neris. Vecā liepa tā savādi loka zarus. Pa šo ceļu

aizbraucējus vienmēr pavadīja Sildegu māte, stāvot blakus liepai. Viņām abām bija daudz laba vēlējumu — bet tagad?

Savādi dreb arī lielā ozola zari. Austra vēl arvien stāv mašīnā īsā jaciņā un klikatiņās — kā istabā dzīvojot. Vējš jauc un plivina tās melnās cirtas.

— Oskar, cik jums maksā par sastāvēšanu šādā bandā? Nekas, gan pienāks arī jums, pienāks sava stunda! Sados pa deķi, un lai tik dod! Pelnīts ir, — Austra atkal sāk runāt.

— Neapvaino cilvēku! Paliec reiz par visām reizēm klusu! — baras Indra.

— Turpat nu tu esi ar savu klusēšanu, kur es ar savu runāšanu.

No Silaines mašīna pagriežas uz Valmieras pusi. Viņas brauc garām Priedaines skolai. Ceļu krustojumā stāv pajūgs — zemes ierīkotājs ar savu māti. Sieviete ragavās guļus. Pēdējos divus gadus nogulējusi uz gultas. Šoferis nolaiž mašīnas bortu. Tikai ar lielām pūlēm četri vīrieši ieceļ mašīnā slimo, bet miesās ļoti dušīgo sievieti. Aktīvisti tālāk nebrauc. Kā jau marta beigās ceļš vietām nokusis, bedrains. Mašīna kratās, slimniece zvalstās uz mašīnas grīdas, vaid un kliec visu ceļu. Nogriežoties no Valmieras ceļa uz Trikātu, sāk krēslot. Strenču staciju braucēji sasniedz tumsā. Uz sliedēm garš vagonu sastāvs.

Kabīnē sēdošie vīri atbīda vagona durvis. Mašīnai nolaiž pakāļējo bortu un atkāpina to cieši pie durvīm. Kopīgiem spēkiem vagonā vispirms tiek iemocīta slimā māte.

Indra paliek pēdējā. Pārceļ maišelus no mašīnas vagonā. Pēkšņi lejā esošie vīri norauj zemē gaļas maisu. Viņa aizsvilstas — par visu šodien piedzīvoto, pārliccas pāri borta malai un skaļi pavēlošā balsī prasa atdot maisu. Vīri neklausās. Indra taisās lēkt pakāļ maisam. Svešie paklusi viņai uzblauj un draud ar šauteni. Steidzīgi ar nazi tie atgriež aizsieto maisu. Izņem dažus gaļas gabalus un tad to vaļēju uzmet augšā mašīnā. Vismaz visu nenolaupīja.

— Jūs nu gan esat drosmīga! Es tā nedrīkstētu uzstāties, — saka kāda sieviete vagonā.

Uzrunātā neatbild — vēl pārāk uztraukta. Viņas vietā tumsā atskan vīrieša balss:

— Ja tik būs aitas, cirpēji vienmēr atradīsies.

Skārda plītiņā gail akmeņogles. Atbraucēji meklē vietīņu, kur apmesties. Indra palīdz mātei un Jāņkrustmātei uzrausties uz augšējām dēļu nārām. Austra paliek lejā.

LOPU VAGONĀ

Nakts. Zemes ierikotāja māte vaimanā un vaid. Dēls viņai paklājis uz grīdas vatēto segu, bet izgulēto muguru spiež cietie grīdas dēļi. Pagriezties uz vienu vai otru pusi slimā viena pati nespēj.

Austra gandrīz visu nakti klusi runā un raud.

Visu nakti nerimst trokšņi ārpusē. Klaudz dzelzs stieņi, atbīdot un aizbīdot vagonu durvis, aizvien piebrauc mašīnas ar arestētiem.

Jāņkrustmāte piespiež pieri Indras pieri. Vienmēr visiem palīdzētāja nu klusē. Viss notiekošais šķiet kā murgs.

Gaismai austot, vagonā esošie sāk iepazīties. Lopu vagonam augšā divi mazi lodziņi. Blakus Sildegu mātei – trikātiestu ģimene. Augšā uz nārām vagona pretējā pusē zvārtaviēši – Saiva ar sievu un diviem dēļiem. Blakus tiem Kvesītis ar dzīvesbiedri. Apakšā vairākas ģimenes. Starp tām māte ar trīsgadīgu meitenīti. Trikātiestiem līdzī mazs cirvītis. Blakus akmeņogļu čupiņai malkas šķila – laikam iekuriem. No tās viņš atskalda dēļišus un sameistaro vāku kopējam spainim. Lejā esošās sievietes palūdz trikātietim iesist nārās vienā un otrā pusē naglas. Viņas sameklē auklu un novelk to stingri no vienas naglas uz otru un pārklāj tai segu. Kopējais spainis drusku atdalīts. Cilvēki taču nav kustoņi – kopā vīrieši un sievietes, meitenes un zēni.

Pēcpusdienā vagonu apkalpe atver durvis un atļauj diviem cilvēkiem no katra vagona izkāpt. Kvesītīm līdzī izlec arī Indra. Viņa lūdz jauno kaimiņu parunāt ar ešelona vadību, lai mūsu ievieto Strenču nervu slimnīcā, Indra pati krieviski nerunā. Nav vairs kā Sildegās. Nu Austra visus traucē ar savu runāšanu. Kvesītis atgriežas apmierināts. Vakarā vadība atnākšot un slimo aizvedīšot.

Pienāk vakars. Nerādās ne vadība, ne pavadonība. Nākošā rītā, divdesmit septītā martā, spalgi iekaucas lokomotīves svilpe. Ešelonš uzsāk ceļu. Īsu brīdi visi klusē.

– Dziedāsim! Vārdus es teikšu priekšā. Šo dziesmu dziedājuši mūsu tautieši tūkstoš deviņi simti četrdesmit ceturta gada rudenī, no Kurzemes ar kuģi aizbraucot svešumā, – saka Kvesītis.

Dziedātāji tikai četri – Sildegu māte, Jāņkrustmāte, Kvesītis un Saiva. Austra raud rīstīdamās, ar balsi. Indra cenšas savaldīties, bet trūkst spēka un rūdījuma. Visu dienu vilciens steidzas uz austrumiem. Mazajai Inesītei temperatūra.

– Delt glibu! Mamī delt! – čukst mazulīte. Tās pierīte deg kā ugunīs. Lūpas sasprēgājušas. Māte noliecas un ar savām siekalām mitrina meitenes

mutīti. Nav ūdens. Kviesiša sievai dažādas tabletes. Māte sakošļā tableti un ieliek bērna mutītē. Juzdama siekalu mitrumu, Inesīte norij tableti. Pēc dažām stundām bērns aizmie, bet māte visu nakti lūdz Dievu par sava bērna dzīvību.

Klusē pat Austra, lai netraucētu maziņo. Vienīgi māte uz grīdas nemitīgi vaid un raud.

No rīta vilciens pietāj kādā stacijā. Pavadoņi atver vagonu durvis. Vispirms ļaudis izlej zem vagoniem kopējā spaiņa saturu. No katra vagona diviem cilvēkiem jāiet līdz pavadoņiem pēc zupas un ūdens. Kviesītis ar savu spaini nostājas rindā pēc ūdens, bet Indra iet pēc zupas. Kamēr to atnes vaļējā spainī un salej bļodiņās, kādas nu kuram tās ir līdzī, tā jau ir atdzisusi, bet izsūtītie strebj šo ūdeņaino virumu ar skābu kāpōstu piegaršu.

Tā tas notiek vienmēr, kad ešelons apstājas kādā stacijā, kur izsūtītajiem pasūtīta zupa. Dažreiz ir zivju zupa. Tā gan ir pretīga — pilna asaku un krimšļu, ar stipru piedeguma garšu. Daudzi tai nepieskaras, bet daži ēd, taču kaut kas silts.

Jānes arī akmeņogles.

Jo tālāk vilciens brauc, jo netīrākas kļūst stacijas. Sliežu starpas vienos cilvēku mēslas. Kādā dienā Saivas vecākais zēns atklāj, ka mazais lodziņš ir atverams. Viņš izbāž pa to galvu un ieelpo āra gaisu. Drīz zēniem rodas laba doma, viņi, izliecoties pa logu, ar tēva nūjas atliekto galu atceļ durvju dzelzs stieni, bet vīri no iekšpuses ar pleciem atbīda vagona durvis. Vagonā ieplūst svaigs gaiss. Iespīd saules stari. Galvenais, var izliet kopējo spaini.

— Va-i! Va-i! Šausmīgi salstu! Auksti! — drebinās slimā māte; viņu nav iespējams pacelt uz kopējā spaiņa, ne arī viņa prasās. Cilvēks, sāpju izmocīts, nemaz pats vairs nejūt, ka viss iet drēbēs. Tās ir slapjas un saldē.

Vīri ar pleciem spiež vagona durvis ciet. Katru dienu braucēji nu izlej kopējā spaiņa saturu, jau vilcienam ejot, un izvēdina vagonu. Kādā naktī braucējiem šķiet, ka vilciens drāžas ar neparastu ātrumu. Šķind bremzes, it kā vagoni uzgrūstos vagonam un tūliņ ar sparū vienu no otra atrautos. Grūdieni un rāvieni ir tik spēcīgi, ka kopējam spainim nokrīt vāks.

Austra uzlec uz dēļa, uz tā viņa dienu un nakti sēd un guļ. Aptvērusi Indras kājas, viņa čukst:

— Māsiņ, māsiņ, man ir bailes! Uz kurienu mūs ved? Mūs nošaus!

Kviesīte sameklē nervu tabletes un iedod slimajai. Kādu laiku viņa klusē, bet tad skaļi iesaucas:

— Va-i! Man ir slikti! Es mirstu. Man iedeva indi. Briesmone! Tu man iedevi nāves zāles!

— Klusē! Ne vārda vairāk! Jeb mēs tevi izmetīsim no ejoša vilciena. Mēs arī esam cilvēki, kurus tu moki ar savu neprāta valodu, — stingri saka parasti klusais Saiva.

Viņa aplust. Vienīgi šad un tad iešņukstas.

— Va-i! Va-i-i-i-ī! Nevaru, ne-va-ru iz-tu-rēt! Sāp! Šausmīgi sāp! — vaid vecā māte uz grīdas.

Mērnika palīgs nokāpj no nārām un tuvojas mātei.

— Tu, tu nenāc man tuvumā! Vai tas ir dēls! Izrauj savu māti no gultas! Vai-vai-i-ī! Kviesīt! Kviesīt, nāc man palīdzī!

Ko nu šie cilvēki spēj vairs cits citam palīdzēt?

No rīta vagonā daudz slimnieku. Arī Sildegu mātei un Jāņkrustmātei temperatūra. Nākamajā stacijā Saiva meklē pavadoņus un prasa ārstu. Ierodas vietējā sanitāre ar utu pulveri. Šī kaite braucējus vēl nav piemeklējusi. Ceļā taču viņi tikai nedaudz vairāk kā nedēļu.

— Citu zāļu man nav. Kad būsiet savās jaunās dzīvesvietās, tad varēsiet ārstēties. Drusku jāpaciešas, — saka sanitāre. Cik vienkārši! Viņa interesē strīpainā sega, kas aizklāj kopējo spaini.

— Cik jūs par to prasāt? Es tādu pirktu.

Inesītei temperatūras vairs nav, bet māte pārgurusi, izmocījusies dienu un nakti bailēs un lūgšanās par savu bērnu. Viņa cieši piemigusi. Slimā māte atkal vaid un runā:

— Dievs, kādēļ tu mani tā moki? Kāpēc neatvieglini manas ciešanas?

Inesīte skatās un laikam kaut ko nojauš no slimās vārdiem. Viņa aiziet pie Austras un jautā:

— Vai Dievīts il launc?

— Nē, Inesīt, Dieviņš nav ļauns. Cilvēki ir ļauni, kuri mūs izveda no mājām un ielika lopu vagonā. Mazo cālit, Dieviņš mūs izglābs! Vedīs mūs atpakaļ.

Mazulīte iesēžas Austrai klēpī, glauž viņas cirtotos matus, un viņas abas smaida.

Ejot pēc ūdens un zupas, Kviesītis pa ceļam kaut kur ierauga laikrakstu kiosku, nopērk avīzes. Tās viņi lasa kopā ar Saivu. No izlasītā abi pusmūža vīri apbrīnojami jauki izsecina drīzu atgriešanos dzimtenē. Katrs vissīkākais cerību salmiņš viņu iztēlē top par baļķi rītdienas cerību celtnei.

Stacijās šad un tad apstājas ešeloni cits citam pretī. Ātri atveras mazie lodziņi, un izvestie sauc:

— No kurienes?

Atbildes:

— No Valmieras, no Jelgavas, no Daugavpils utt.

Saivas zēni izskaitījuši, ka viņu ešelonā ir sešdesmit trīs vagoni. Ainava, cik nu pa mazo lodziņu var redzēt, vienmuļa. Plaši sniega lauki. Nelieli bērzi. Šur tur redzams kāds ciems. Braucēji cits citu mierina, ka viņiem tomēr nesalīdzināmi labāk nekā tūkstoš deviņi simti četrdesmit pirmā gada izsūtītajiem, kad tēvus atšķīra no ģimenēm. Tā tas arī ir.

BARAKĀS

Sestdien, 9. aprīlī, ešelons apstājas pie Tomskas Asinas stacijā. Šeit beidzas sliežu ceļš. Sasniegts galapunkts pēc vairāk nekā divu nedēļu brauciena.

Skan pavēle izkāpt no vagoniem ar visām mantām. Drīz seko rīkojums pāriet uz barakām.

Sievas un vīri ar maisiem, uz muguras, cits citu apdzīdami, dodas norādītā virzienā. Indra paņem drēbju maisu un ar Jāņkrustmāti, Austru, Inesīti un tās māti seko pārējiem. Sildegu māte paliek pie atlikušajām mantām. Vienmēr mundrā, izturīgā Jāņkrustmāte neticami nošvakojusies. Tikai sīkiem, trīcošiem soliem virzās uz priekšu. Barakā kņada — katrs cenšas ieņemt labāko vietu pie sienas, tālāk no durvīm.

Indra noliek maisu pie durvīm un steidzas pēc nākošā. Māte gaidot dreb — divas nedēļas nav bijusi ārā.

Kad viss sanests, arī baraka cilvēku pilna. Viņām jāpaliek pie durvīm. Inesītes māte atrod vietīņu pie bijušajiem kaimiņiem. Netālu no durvīm apmetusies pālsmāniešu ģimene. Viņi aicina māti un Jāņkrustmāti apsēsties uz viņu maisiem. Vairāk jau nekā nevajaga, lai var atspiest muguru pret sienu un lai nepūš no durvīm vējš.

Pālsmāniešu trīspadsmitgadīgā meitenīte izņemta no slimnīcas ar plaušu karsoni. Bāla, klusa, sīka sejiņa raugās apkārt. Māte viņu ietinusi vairākās segās. Netālu uz grīdas guļ vecs tēvs. Viņš nerunā, tikai stingām acīm raugās griestos. Viņam esot astoņdesmit trīs gadi. Pēc pusnakts barakās ierodas kolhozu pilnvarotie pēc darbaspēka. Sākas vergu tirgus! Atbraukušie meklē jaunākus un spēcīgākus vīrus un sievas no jau agrāk barakās ievestajiem. Tikai spēcīgo un jauno ir maz. Kur liks, ko darīs ar veciem, slimiem un maziem?

UZ VISU MŪŽU

Otrā dienā barakās ierodas garos, sudrappelēkos kažokos tērpušies augstāki varasvīri — kā no citas planētas. Šo cilvēku izturēšanās pauž neapprakstāmu augstprātību un valdonību. Viens nolasa valdības lēmumu, ka izsūtītie pārvietoti šeit uz visu mūžu. Neminot iemeslu, par kādiem grēkiem. Pārvietotie taču nav suņa vērti šo augstmaņu acīs. Izsūtītiem jādzīvo tikai tur, kur tos nometinās. Ja kāds mēģinās bēgt, to sodīs ar cietuma sodu uz divdesmit pieciem gadiem. Kas zina, vai labāk nebūtu atrasties cietumā? Indra satiek savu bijušo vidusskolas skolotāju.

— Pēc iespējas ātrāk centies aizbraukt no šejienes. Drīz barakās esošie sāks slimot. Šurp braucot, redzēju, kā uz nestuvēm aiznesa divus liķus, kas nomiruši vagonā.

Skolotājam līdzī ir karte. Blakus apgabalā esot akmeņogļu raktuves. Kolhozā kaut kā izvilksi dzīvību, bet raktuvēs?

Skolotājs ar sievu drīz aizbrauc. Viņš izskatās jaunāks par saviem gadiem. Viņus aizved vērsītis, iejūgts neparastās ragavās. Tās nedaudz atgādina laivu. Indra gabaliņu pavada skolotājus. Nākot atpakaļ, viņa satiekas ar krusttēvu.

— Miļā Indra, piedod man, es nevaru iet ar jums uz vienu kolhozu! Mēs drīz aizbraucam. Mammucis neatļauj. Saproti, lūdzu, Austras dēļ.

Viņa saprot. Kā gan lai nesaprastu. Krusttēvs prasa, lai viņu aizved pie vecākām māsām, mātes un Jāņkrustmātes. Viņš ar ģimeni citās barakās. To šeit ir daudz.

Indra nespēj skatīties, kā šie viņai tik dārgie cilvēki atvadās. Izejot ārā, viņa sastopas ar Kviesīša un Saivas dzīvesbiedrēm.

— Indra, neņemiet ļaunā, mūsu vīrieši negrib ar jums uz vienu kolhozu — Austras dēļ.

Indra viņām un visiem vagonā bijušajiem ir pateicību parādā par to, ka tie visi pacieta māsas neprātu un nemieru.

Kviesītis jau māj sievietēm ar roku, steidzina braukšanai. Viņa pagriežas uz otru pusi. Tālāk aiz kādas ēkas redzama upe — Daugavas platumā. (Šī upe ir Čulima.) Viņa iet turp. Atskatās. Tuvumā nav nevienas dzīvas dvēseles. Indra ļauj plūst asarām. Elso ar balsi. Visi no viņas vairās kā no spitālīgās. Kļūst vieglāk. Paberž rokas ar sniegu. Noslauka seju, saņem un iet atpakaļ.

ATKAL CEĻĀ

Indru sameklē bijušais kaimiņš Nonde:

– Vai tu negribi ar mums kopā braukt uz kolhozu? Liekas, ka tas labi nostādīts. Pēc pārvietotajiem atsūtītiem zirgu, nevis vērsu pajūgiem var spriest. Nemeklē arī sevišķi darba spējīgos – ņem vienalga kādus.

Gandrīz neticami! Vislielākā bezizejā radusies iespēja arī Sildegu sievietēm aizbraukt no barakām. Drīz viņi krauj ragavās savas mantas.

Pa priekšu brauc Nonde ar sievu un otrā vezumā viņa meita un mazmeitiņa. Nākošā vezumā kādreizējais Silaines beķeris. Uz otra viņa mantu vezuma sēd Jāņkrustmāte. Aizbraucēju pulkā vēl divas Indrai nepazīstamas sievas – kāda kritušā sarkanarmieša sieva Elza un viņas kaimiņiene ar meitu. Beķera sieva Anna, viņas kaimiņiene Karlīna un Indra iet kājām aiz pajūgiem. Pārējie sēd uz vezumiem. Pēc vairākām stundām līdz ar krēslu braucēji sasniedz lielu sādžu. Vedēji pajūgus iebrauc pagalmā – aiz mājas pretī logiem. Paši iet iekšā un aicina izsūtītos līdz. Istaba ir silta. Vedēji atguļas uz grīdas. Latvieši atsēžas zemē, atspiež muguras pret sienu un pārmaiņus snauž. Daži aizvien paliek nomodā – vēro savus mantu vezumus. Nakts ir skaidra un zvaigžņaina. Tikai debess un zvaigznes daudz tālāk un augstāk nekā dzimtenē.

Otrā rītā vedēji izbrauc no sādžas jau ar saullēktu. Šoreiz tie pavēl arī kājāmgājējiem sēsties pajūgos... Vīri zirgus dzen rikšos. Ceļš likumo caur mežu. Tāpat kā Latvijā, šeit aug bērzi, apses, priedes un egles, skuju koku gan mazāk. Pēc vairāku stundu brauciena uz ceļa parādās zēns ar vērsīti. Vīri aptur zirgus. Palīdz zēnam apgriezt vērsīti un pajūgu atpakaļceļam. Vecākais no vedējiem pavēl mātei pārsēsties pie zēna.

Lielāks un lielāks paliek atstatums starp braucējiem ar zirgiem un vērsīti. Indru māc bailes par māti. Kāpēc viņai, visvecākajai un nevarīgākajai, lika pārsēsties vērsa pajūgā? Laikam jūtot māsas bažas, Austrā sāk raudāt:

– Māsiņ, mūsu māmuliņa pazudīs!

Vedējs mierina māsas, ka zēns ceļu zina labi, ka šeit nav iespējams pazust, jo ceļš ir viens vienīgs. Drīz mūsu skatam pagaist arī priekšējie braucēji. Vai nu tiem ātrāki zirgi, vai nežēlīgāki vedēji? Izbraucot no meža, braucēji tuvojas lielai sādžai. Indra pārsēžas ar skatu uz aizmuguri. Zirgs veikli rikšo. Sādžas mājas slīd gan vienā, gan otrā pusē. Domas aizvien pie mātes. Pēkšņi viņa izdzird pazīstamu balsi. Netic savām ausīm, bet to apliecina arī acis. Pie kādas mājas stāv krusttēvs Līgotne, māj viņām ar

roku, stāsta, ka Jāņkrustmāte jau labu laiciņu kopš pabraukusi garām. Vedējs zirgu neaptur.

— Indra, ievēro labi ceļu un atnāc ciemos! — sauc Līgotne.

Austra stāsta, ka māte brauc aiz muguras ar vērsīti, lai viņš sagaida arī to. Kāda satikšanās! Gandrīz kā pasakā! Viņi ir uz viena ceļa. Sibīrija laikam nav nemaz tik plaša? Saule sāk stipri sildīt. Braucēji atkal sasnieguši lielu sādžu. Iepriekš atbraukušie šeit baro un pūtina zirgus. Jāņkrustmāte saulītē iemigusi. Pašai nemanot, aizmieg arī Indra. Kas zina, cik ilgi gulēts, bet pēkšņi viņa dzird sev blakus mātes balsi. Viņas atkal ir kopā! Zēns vērsīti nepūtina, brauc tālāk. Vērši esot lēni, bet izturīgi soļotāji. Drīz ceļu turpina arī pārējie. Indra, Anna, Elza un Karlīna atkal iet kājām. Zirgiem kājas vietām iebrūk līdz vēderam. Saule jau krietni noslīdējusi uz vakara pusi. Braucēji un gājējas sasniedz mazu ciemu ar septiņām mājām. Zirgi ir pārmocījušies no dziļajiem klupieniem sniegā. Tie ir gluži slapji, smagi elso.

Vedēji stāsta, ka tie esot aizņemti no kaimiņiem, jo viņu kolhozā neesot ne tik stipru zirgu, ne vērsu, lai dotos tālā ceļā kā šis. Atpūtinājuši zirgus, viņi turpina ceļu.

MĀJĀS — SVEŠUMĀ

Vedēji rāda latviešiem viņu jauno dzīvesvietu.

— Lūk, mūsu lopu ferma! — saka kāds vedējs.

Neliels aploks, iezogots ar bērza kārtīm. Dienvidus pusē tam salmu nojume. Nojumītes ziemeļu puse vaļēja. Tanī lopi var patverties puteņa laikā, bet ne nu no Sibīrijas aukstuma.

Aplokā saulītē sildās mazi kaulainu gotiņu silueti. Indra atceras Zīli, Irbi, Modru un Margu. Asaras gāžas aumaļām.

Mazās sādžas mājeļu jumti kā vēja izplosīti vārnu perēkli. Un tad māsas ierauga savu māti. Viņa lēnām, uz kūjiņas balstīdamās, iet uz priekšu. Atgriežas un gaida braucējas:

— Vajaga saturēties! Jāsaņemtas taču! Tā pati saulīte, kas sildīja Sildegās, spīd arī šeit!

Indra aprīnō mātes garīgo spēku. Kādas sāpju un ciešanu jūras viņa savā mūžā nav izpeldējusi, bet vēl arvien ar gaišu skatu raugās acīs jaunām ciešanām. Saņem visu, ko liktenis krauj plecos. Pie kādas mājeles Indra ierauga Jāņkrustmāti. Iznākusi viņas sagaidīt.

Indra nes iekšā savu "bagātību". Jāņkrustmāte vecākai māsai palīdz noģērbties. Austra apsēžas uz gara sola pie sienas.

Istabiņa stāvgrūdām pilna ar sievietēm un bērniem. Tie skatās uz atbraucējām kā uz zooloģiskā dārza retumiem. Bērniem mugurā vecāku apnesātās pufoaikas. To piedurknes spīd, jo ziemā kalpo ne vien sildīšanai, bet arī deguna noslaucīšanai. Indra grib nomazgāt rokas, padzerties un – tā īsti, nevienam neredzot, izraudāties. Viņa saka Jāņkrustmātei, lai uzzina no saimniekiem, kur atrodas aka. Saimnieces meitene paņem spaini, nelielu bleķa bļodiņu un, jautri tērzēdama, ved Indru lejā uz upi, apmēram piecdesmit metrus no mājas.

Upē izcirsts neliels āliņģis. Spaini izcirstajā caurumā nevar iebāzt. Meitene smeļ ar bļodiņu ūdeni un lej spainī. Visapkārt zirgu mēsli. Tie jaucas kopā ar kūstošo sniegu, un brūnganas urdziņas ietek āliņģī. Piesmēlusi spaini, Ņura, tā sauc meiteni, iesmeļ ar mēsliem bagātināto ūdeni bļodiņā, kāri padzeras un sniedz izsūtītajai. Indrai slāpes pazūd, kļūst nelabi. Līdz tumsai istaba ir pilna ar ļaudīm. Pie sienas apaļkoku nāras, Indra uzklāj uz tām tēva puskažociņu, lai māte atguļas. Jāņkrustmāte, Austra un Indra guļ uz soliem gar sienu. Saimniece ar saviem bērniem – Ņuru, Mišu un Šuru – novietojas otrā istabā uz grīdas, paklājot apakšā pufoaikas.

Istabai dubultlogu nav, bet vienīgi esošie ir šķīrbaini. Pa šķīrbām istabā ieplūst Sibīrijas nakts vēsums.

Austra pirmo nakti guļ mierīgi. Izmocītie nervi drusku atpūšas. No rīta māte ar Indru iziet ārā. Šinī pusē upei vienpadsmit mājeles un otrā pusē vienpadsmit. Tur nometināti Nondes, Elza un Karlīna. Beķeris ar Annu šinī pusē. Pie mājām neviena kociņa, ne krūma. Aiz mājas pie sienas mītne gotiņai. Celta no bērza kārtīm, apjumta ar salmiem. Virs tiem siena kaudžele. Paplēš sienu un nomet zemē, lai barojas lopiņš – kā leiputrija.

Sādžā sāk mosties ļaudis. Tie nāk ārā un ne nu gluži pašā durvju priekšā, bet arī ne tālāk par pāra metriem kārtā dabiskās nepieciešamības, cits no cita sevišķi nekautrējoties. Čupiņas izžāvē saule, aizskalo ūdens. Klimats kontinentāls – nav jūtamas ne smaržas, ne smakas.

Jāņkrustmāti moka sauss, ass klepus. Tikai tagad Indra saprot – viņa ir vainīga, ka daudz kas nav paņemts līdzī no tā, ko viņa izvilka no maisiem un atstāja Sildegās. Viņām nav ne katliņa, ne pannas. Labi, ka Jāņkrustmāte paņēmusi spaini un māte ielikusi bleķa bļodiņu, dažas karotes un nazi.

Viņa neticēja, ka tādas ļaužu masas izsūtīs. Domāja, ka atkal sāksies karš un viss līdzpaņemtais būs jāatstāj ceļmalā. Saimniecības trauku nav arī pārējiem latviešiem. Vienīgi beķeris paņēmis līdzī gandrīz visus virtuves piederumus – pat dakšiņas un tējkarotītes duču dučiem.

Nonde uzzinājis no vietējiem, ka divi kilometri no šejienes ir sādža Veršinka un tur ir veikals. Sapulcējušies no katras ģimenes pa pārstāvim, izsūtītie dodas ceļā. Ejot gar priekšsēdētāja māju, atskan kliedziens:

– Stāt! Atpakaļ, bez manas atļaujas jūs nekur nedrīkstat iet!

Nonde atvainojas, iet pie priekšsēdētāja, klanās, piedāvā papirosu un stāsta latviešu vajadzību. Priekšsēdētājs nu runā cilvēcīgi. Iesaka svētdien doties uz rajona pilsētu, patiesībā pilsētciematu, protams, iepriekšējā vakarā paprasot viņam atļauju. Tur esot tirgus un dažādi veikali. Vietējā veikalā saimniecības trauku neesot.

Apbrīnojami pieticīgi dzīvo šie ļaudis. Indras saimniecei ir divi spaiņi, viens četru litru pods – goršoks – un otrs divu litru, viena panna, maza koka muldiņa – abra maizes mīklas iejaukšanai, viena bleķa bļoda, divas māla krūzes, trīs koka karotes, viens nodilis nazis un krāsns kruķis, kura galā uzliek dzelzs dakšu – poda ielikšanai krāsnī un izvilšanai no tās. Istabā nav ne skapja, ne gultas, nemaz nerunājot par tādu nevajadzīgu lietu kā pulkstenis vai krēsls.

Ir gotiņa un dažas vistas.

Ikkatrā mājā ir Dievmātes svētbilde. Vietējie ir ticīgi un stipri māņticīgi.

VALSTS AIZŅĒMUMS

Dienas velkas gausi. Darbā latviešus vēl nesūta. Svētdien viņi izstaigāja rajona pilsētu Zirjansku. Iegādājās apaļo krievu goršoku, pannu, cukuru un siļķes. Tur viņi satikās ar latviešiem. Svešs vai pazīstams – cits citam sniedza roku, tautāja par dzīves apstākļiem, vietu un, galvenais, kādas vēstis no dzimtenes. Visas valodas novirzījās tikai uz atpakaļceļu. Tas un tas tam un tam stāstījis, no pavisam drošiem avotiem, ka izsūtītos atgriezīs mājās ātrāk, nekā atveda šurp. To runāja un teica nevis pļāpu kules – sievietes, bet visvairāk vīri – stiprais un gudrais dzimums.

Ņura ir pastniece. Dažas dienas nedēļā viņa iet uz Dubrovku. Tur ir pasta kantoris, ciema izpildkomiteja un izsūtīto latviešu komandantu sēdeklis. Divdesmit trešā aprīļa ritā Ņura ar priekšsēdētāja pavēli norīko visus latviešus uz kantori. Pie maza galdiņa sēd priekšsēdētājs un divi sveši vīrieši. Viens no tiem pieceļas un uzrunā izsūtītos, ka katra padomju pilsoņa pienākums un gods ir piedalīties pēckara valsts nākotnes darbā un aizdot valstij cik iespējams lielāku naudas summu.

Labu brīdi telpā dziļš klusums. Latvieši pārsteigti. Vīri klusē, lai radītu lielāku efektu. Pieceļas priekšsēdētājs:

– Nu kādu summu jūs vēlaties valstij aizdot?

Karlīna ar Elzu sāk raudāt. Beķeris smaidīdams nemierīgi grozās uz sola:

– Kāda tad būtu apmēram tā summa, kas mums jāaizdod?

– Nu, mazākais, trīs simti rubļu no ģimenes, – tāpat smaidīdams atbild svešais.

– Trīssimt rubļu? – beķeris pārsteigumā paceļ rokas. – Simt es varētu dot!

Indrai beķera vārdi kā belziens pa pieri. Vai viņam tik daudz naudas, ka tā var solīt?

– Tik mazu summu mēs nepieņemam, – atbild priekšsēdētājs.

Nu jau beķeris sola simt piecdesmit rubļus. Ko Indra var solīt? Visus pēdējos gadus ar savu skolotājas algu kārtoja Sildegu mājas parādu. Janvārī to nomaksāja. Pirmo reizi visa mēneša alga palika viņām pašām. Labi, ka pēdējā brīdī atcerējās un izņēma no skapja atvilktnes simt septiņus rubļus. Tagad viņai vēl ir astoņdesmit astoņi rubļi. Ko viņas ēdīs, kā izvilks dzīvību, ja naudu atdos?

Pieceļas priekšsēdētājs:

– Mēs jūs šeit par kungiem nevedām. Kulaki bijāt mājā, arī šeit gribat dzīvot citiem uz galvas? Mēs, kolhoznieki, valstij atdodam pēdējo kapeiku. Paziņošu komandantam jūsu pretvalstiski nepareizo rīcību. Jūsu vieta ir taigā zem egles! Valdība jūs apžēloja, bet jūs?

Beķeris nu jau sola divi simti. Arī Nonde saka, ka ņem obligācijas par divi simti rubļiem. Vadība žēlsirdīgi samierinās. Elzai, Karlīnai un Indrai viņi liek parakstīties par septiņdesmit pieciem rubļiem katrai.

Pēc latviešiem uz kantori tādā pašā nolūkā aicina vietējos. Tie drīz atgriežas. Sievas bēdājas, kur ņemt naudu. Visiem jādod valstij nodevas.

Austra klausās, klausās un tad runā pati ar sevi:

– Tu vari iedomāties – valsts no viņām gribot aizņemties naudu. – Pēkšņi viņa sāk runāt krieviski:

– Tas nu gan ir tāds tukšs grabējiens, ko jūs te stāstāt. Nekad vēsturē nav dzirdēts, ka valsts no saviem pavalstniekiem, kuriem nav ne savas gultas segas, kuri rītā, vakarā un pusdienā ēd tikai kartupeli un kartupeli, iedomātos aizņemties naudu. Jūs griezieties pie savas nacionālās krievu valdības un lūdziet aizņēmumu savas personīgās dzīves uzlabošanai. Divdesmitā gadsimtā cilvēks nedrīkst dzīvot kā kustonis, ar ko jūs kopā guļat uz grīdas.

Sādžinieces raugās runātājā kā pravietē:

– Jā, jā, taisnība! Tāda ir mūsu dzīve!

— Dzīve tāda nedrīkst būt! Toreiz, kad Staļins valdīja, tad tā bija. Es, Eiropas imperatore Austra, kopā ar Hitleru Staļinu padzinu.

— Klusē, negudrā! Staļins ir mūsu! Hitlers apšāva un nobendēja mūsu vīrus! — klieudz beķera saimniece.

Austra atslēdz nošu kastīti, pacilā fotogrāfijas un izņem no kāda žurnāla izgrieztu bildi. To viņa paceļ augstu virs galvas:

— Lūk, kas par vīru!

Indra grib māšai atņemt bildi, bet viņa to veikli noglabā kastītē.

— Tu jau esi uzpirkta. Tu jau vāciešus vienmēr ienīdi. Tevis dēļ mēs esam atsūtītas uz šo elli, — saka Austra.

Indra nedrīkst sādžinieču klātbūtnē māšai stingrāk uzstāt. Viņas šobrīd gatavas Austru sist. Nelaimīgajai nebūs vairs šeit dzīves. Jāņkrustmāte cenšas mierīgi parunāt ar vietējiem, bet viņas vārdus apslāpē milzīga kņada. Sievas šoreiz aiziet neparasti ātri.

— Tu vari iedomāties, Indra, man, Eiropas imperatorei, grib diktēt, ko lai es runāju un ko ne.

Istabā iedražas priekšsēdētājs: — Austra, ātri saģērbies! Es tevi iesēdināšu kādā tumšā klētī aiz atslēgas.

— Vispirms pasakiet labdien! Iemācieties ar cilvēkiem pieklājīgi runāt! — arī māsa vēl ir uztraukta.

— Tu angli un amerikāni gaidi? — viņš klieudz un tuvojas runātājai, kura pēkšņi saplok.

— Ejiet, lūdzu, prom, man no jums ir bail, — slimā klusi lūdzas.

Viņš apgriežas un iet uz durvīm.

— Kādas aģitācijas jūs te vedat? — niknu skatu viņš velta Indrai. Austra visu nakti atkal runā un raud. Sildegu sievietes šonakt neaizver acis. Tanīs bez līdzjūtības raugās Sibīrijas nakts.

Indra mokās pašpārmetumos. Mājā ar varu vajadzēja māsu aizvest uz Strenčiem. Kas tagad notiks ar viņām visām?

PIRMĀS DARBA GAITAS

Nondes sieva priekšsēdētāju iesaukusi par Melno un brigadieru par Balto — viņu ārējā izskata dēļ. Tā nu tos sauc visi latvieši. Pēc divu nedēļu nīkšanas un garlaikošanās Baltais kādā rītā rīko latvietes darbā kopā ar vietējiem.

Indra un Anna nevar vien sagaidīt, kamēr vietējās izplāpāsies un ies ar viņām uz darbu. Viņas dodas pāri laipām uz Ivanovkas tīrumiem. Pēc

vairākiem kilometriem sievas sasniedz lielu lauku. Tīrumā daudz salmu čupu. Tās šeit no rudens, kad kombains kūlis rudzus. Annas saimniece izņem no kabatas sērkokociņu kastīti un aizdedzina vienu čupu. Pārējās sievas sagriež salmu grīstes, aizdedzina tās un ar šīm aizdedzēm pielaiž uguni citām čupām. Drīz viss tīrums liesmo.

— Atpūtīsimies, — saka Indras saimniece, un viņas apsēžas tīrummalā uz vēl neaizdedzinātiem salmiem. Sievas noraisa lakatiņus un izsukā cita citai galvu. Pēc tam tās atlaižas salmos pasnaust. Kad saulīte jau stipri silda, gaisā vēl jūtams dzestrums. Latvietes neguļ, bet iet apskatīt apkārtni. Blakus tīrumā tik gari rugāji, ka liekas — kombains nopļāvis vienīgi vārpas. Vēriģi ieskatoties, viņas redz, ka zeme kā nosēta ar graudiem.

— Šito ārprātu! Tādu izšķērdību! Pašiem nav ko ēst, aplokā lopu ģindeņi, bet graudu pilna zeme — salmus sadedzina, — Elzas sašutumam nav gala. Tiklīdz vietējās pamostas, viņa prasa paskaidrojumu šādi izšķērdībai.

— Mūsu govīs ēd sienu, salmus tās neēd! — lepni atbild kāda vietējā. Tā ir gudrās māsas atbilde muļķītei. Salmus nu dedzina blakus tīrumā, bet atpūsties iet pie iepriekšējā tīrumā sadedzinātās čupas. Atrauš virsējos izdedžus — apakšā apgruzdušu graudu čupiņa. Graudi ir garšīgi. Vietējās ēd, un ēd arī latvietes. Pirmo reizi Sibīrijā Indra tā īsti paēd.

Veselu nedēļu sievas staigā pa tīrumiem, dedzinādamas salmus un rugājus. Uguns kā apmaldījusies ceļiniece kļīst pa laukiem, lodā starp koku puduriem pa sauso kūlu, apejot mitrākās vietas.

Latvietes īsti nesaprot, vai šādu darbošanos var saukt par darbu vai par pusdarbu? Varbūt par nedarbu?

Sākas malkas zāģēšana. Atkal darbā iet vienīgi sievietes. Latvietēm nav ne sava cirvja, ne zāģa. Viņas strādā kopā ar vietējām. Atpūtas brīdī Indras saimniece ieliek galvu Karlīnas klēpī un saka:

— Paieskā man galvu!

— Ieskāt neprotu, dod roku, pazīlēšu!

Nu saceļas vesels tracis. Visas vietējās aplenc zīlnieci. Viņa samērā labi runā krieviski. Skatās vietējām miļi acīs un savā skaļajā, dziedošajā balsī, gari stiepjot katru vārdu, teic un stāsta ikkatrai, cik daudz tā savā mūžā cietusi. Bijusi mīlestība un vilšanās, bet nākotnē — tuvākā vai tālākā — atnāks laimes dienas — gaidāms patīkams pārsteigums. Jāsaka, ka vislielākais pārsteigums bija pašai Karlīnai. Viņa kļuva slavena zīlniece ne vien kolhozā, bet tālu aiz tā robežām. Pie viņas kā pie gaišreģes brauca pat no Tomskas. Lielākais joks bija tas, ka, gadiem ejot, zīlniecei arī pašai sāka likties, ka viņa tiešām kaut ko zina un spēj. Būtībā Karlīna nepazina

nevienu rokas līniju. Kārtis jauca, it kā zinoši lika tās rindās un runāja. Ši joku spēle ienesa izsūtīto drūmajā ikdienā kādu priecīgāku mirkli.

LIKTEŅA LĪDZDALĪBA

Baltais sāk Austru sūtīt darbā. Viņa ir ļoti novājējusi, gandrīz kauli un āda. Annai apaugusi roka, un viņa iet uz Dubrovku pie ārsta. Indra sūta māsu kaimiņienei līdzi. Gan ar lūgšanos, gan ar bāršanos viņa panāk, ka māsa paklausa.

Austrai ārste bez nervu vājuma atzīst arī dzeltenu kaiti un sirds vājumu. Viņa uzraksta izziņu, ka slimniece uz mēnesi atbrīvojama no darba. Melnais dusmojas:

– Strādāt nevar! Slima! Bet aģitāciju vest var! Nervi slimi? Skaties tik, gudrāka par mums visiem – simulante!

Darbā tomēr māsu vairs nesūta.

Uz kolhozu sāk braukt sveši cilvēki. Ņura tad aicina Austru uz kantori. Viņa iet lepmi paceltu galvu. Kas tur tiek runāts, nezina ne Indra, ne kāds cits latvietis. Annas saimniece stāsta Beķerim, ka Sildegu ģimeni sūtīs kaut kur tālāk uz Ziemeļiem – kā sevišķi bistamas politiskās noziedznieces.

Ar Jāņkrustmāti neviens nerunā, bet Indra krieviski neprot. Pamazām valodas aprimst. Nekas ļauns ar Sildegu ģimeni nenotiek.

Atbrauc komandants – vecs, simpātisks cilvēks. Arī viņš runā ar Austru vienatnē.

Ar pārtiku Indras ģimenei tagad grūtāk. Mājas maizīte, lai cik taupīgi griezta un dalīta, sen apēsta. Kartupeļus ne Rassvetā, ne Ivanovkā neviens nepārdod. Indra ar Līniņu pēc tiem aizbrauc uz kaimiņu sādžu un atved katrai latviešu ģimenei pa pāra spaiņiem. Lielāko daļu no tiem iestādīja, bet atlikušos dala un ēd kā dievmaizīti. Indrai un citām strādniecēm katru dienu izsniedz divi vai trīs simti gramus maizes dienā. To viņas dala četrās daļās. Māti nevar laist pie dalīšanas, viņa sevi atstāj tukšā. Viņas iekuļ ūdenī miltus, gaļa vēl ir pa kriksītīm, ko pieēst klāt. Māte, Jāņkrustmāte un Indra ēstgribu zaudējušas, bet Austru moka milzīgs izsalkums.

Kādā dienā no Migļava tantiņas dāvinātās koferkastītes viņa izņem tēva pulksteni. Kad un kādēļ viņa to tur ielikusi? Vai te nav likteņa līdzdalība – gaišredzība? Pircējs atrodas pāri upei – Melnā sievasbrālis. Viņš nav kolhoznieks, bet strādā Zirjanskā par mehāniķi. Tā vecāki dzīvo aiz upes Ivanovkā, netālu no Nondēm. Viņi jau ir pensionāru gados. Kolhozā tie vairs

nestrādā. Viņiem pieder piecpadsmit bišu saimes. Šie cilvēki prot dzīvot. Meitas vīrs taču kolhoza priekšsēdētājs.

Mehāniķis Austrai par skaisto sudraba pulksteni samaksā simt rubļus. Viņa brīdi patur pulksteni rokās, noglauž:

– Piedod, ka tevi pārdodu – stipri gribas ēst.

Saimniece tūliņ iesauc Austru savā istabā un lūdz, lai viņai aizdodot septiņdesmit piecus rubļus. Viņa drīz atdošot. Kad Indra pārnāk no darba, māte stāsta, ka saimniece aizņēmusies naudu. Nu jaunākā māsa brīdina vecāko, lai neatdod pēdējos rubļus, ka saimniecei nebūs, ko atdot, bet Austrā atbild:

– Māsiņ, saimniece atdos! Viņa ir goda cilvēks. Pat pienīņu man ielēja krūzītē.

Nākamajā dienā Austrā istabā viena. Pie viņas pienāk Miša, glaimīgi smaidīdams:

– Aizdod man desmit rubļus!

– Tu vari iedomāties, jau mātei aizdevu tik daudz naudas. Man taču pašai arī gribas ēst. Jāpērk kartupeļi.

– Nedosi? Ne-do-si? No-si-tī-šu! – šņac Miša.

Austrā sāk raudāt, un istabā iesteidzas Jāņkrustmāte.

Vairākas dienas pēc kārtas Austrā pērk pienu. Litrs piena maksā divi rubļi. Desmitnieks izdots, bet izsalkums nav remdēts.

JĀŅU NAKTS

Sildegu mātei sākas stipras sāpes zarnās un caureja. Indra izlūdzas vērsīti un abas ar Karlīnu ved māti uz Dubrovku pie ārsta.

Sīka, sīciņa, fiziski un garīgi izmocīta viņa sēd ratos.

– Dzeguzīte krūmos kūko, – smaidot saka māte.

Indra domā, laikam labais arī vairāk redz un jūt sev apkārt labo.

Indrai šķiet, ka dzeguzītes palika Sildegu mežos, bet šeit gadus skaita svešas dzeguzes.

Slimnīcā māti neuzņem, nav vietu, lai vedot rītdien.

Nejauši viņām iet garām pālsmaniete Arāja, uz kuras maisiem barakās sēdēja māte un Jāņkrustmāte. Kā vistuvākajai radniecei viņa Sildegu mātei piesola naktsmāju, solās rītdien pati to ievietot slimnīcā. Arī Indru un Karlīnu aicina paciemoties:

– Svešumā mums jāturas kopā kā radiem!

Viņu slimā meitenīte jau atžirgusi.

— Mēs līdz šai dienai esam paēduši. Daudz ēdamā vīrs bija paņēmis līdzī no mājas. Mums, strādājošiem, dienā dod puskilogramu maizītes, — stāsta laipnā palsmanieta.

Indra ar Karlīnu brauc mājās, bet māte paliek pie Arājiem. Dubrovkā ir daudz latviešu, arī sādža liela, ne galu, ne malu saskatīt.

Vakarā latvieši pulcējas aiz sādžas piekalnītē. Ir Līgo vakars. Sanes malku, šeit tās netrūkst. Pilna zeme ar kritušiem bērziem un apsēm. Sakur ugunsroku un sāk līgot. Sirdī jau nav prieka, bet kopīgi dziedāta dziesma dod spēku. Sildegu māte neiet pulkā. Sēd Arāju istabā pie loga. Viņi vieni apdzīvo šo vienistabas mājiņu.

Pirmo reizi, kopš māte atstājusi dzimteni, viņa var pabūt vienatnē ar sevi. Viņa jūtas kā atpestīta no bara, no trokšņa. Rassvetā viņas nezināja, ka rītdien Jāņi. Dienas sajukušas, kalendāra nav nevienam. Ap Sildegu māti dievišķais klusums un atmiņas...

Ir Pirmais pasaules karš. Vīrs un divi viņas brāļi mobilizēti — karo jau otro gadu. Sildegu mātes pirmdzimtajam Jānim maijā palika seši gadi, bet Austrai ir pieci gadi. Vairākus gadus pie viņas nodzīvojušas vīramāšas meitenītes — Anna un Marta. Viņām abi vecāki nomira.

Viņa sēd pie klavierēm Sildegu lielajā istabā, spēlē Līgo dziesmas un dzied, gan pati līgo, gan bērni. Jubilārs uzkāpj uz krēsla, dzied un diriģē māsu kori. Pagājušā vasarā Sildegās vienu mēnesi nodzīvoja viņas māsa, Jāņa krustmāte. Palīdzēja vecākai māšai mājas darbos un — kā jau skolotāja — daudz noņēmas arī ar bērniem. Sevišķi viņu iemīloja krustdēls. No rīta kā oclās, tā visu dienu staigāja krustmātes pēdās. Viņa mācīja zēnu ne tikai dziedāt un spēlēt, bet arī diriģēt. Izgatavoja šim nolūkam viegļu koka zizlīti. Jānis to glabā vienīgi uz klavierēm. Tā mācīja krustmāte, un tad tas ir pareizi, un tam tā jābūt. Zēns cenšas ieklausīties un iekļauties dziesmas ritmā. Prot jau noturēt melodiju. Austrā pieklāvusi Annai savu sprogaino galviņu, bet zilās acis raugās uz diriģentu.

Anniņai ir divpadsmit gadiņi. Šī bārenīte mātei jau kā draudzene — prātīga un bezgala sirsniņa.

Aiz klavierēm kaktā smaržo meija.

Pagājušā rudenī viņa šķīrās no divām gotiņām, lai nomaksātu nodokļus, un nopirka klavieres.

Kaimiņi grozīja galvas un smīnēja, bet stingrais, darbīgais tēvs teica:

— Meit, pareizi darīji! Bērniem sirds gaišuma vajaga no mazām dienām un vairāk par visu citu uz pasaules!

Visu mūžu viņa ne mirkli nav nožēlojusi šo savu, no malas raugoties, varbūt vieglprātīgo, bet bērniem un arī pašai svētīgo soli.

Kad vīrs atgriezās no kara, viņš iegādājās vijoli. Bija silti un labi.

ŠKIRŠANĀS

Sildegū māte Dubrovkas slimnīcā nodzīvo trīs dienas. Viņu mājās pārved kolhoza gans, kurš vedis uz slimnīcu savu meitenīti.

Ir trīsdesmitā jūnija rīts. Līst. Melnais paver durvis un izsauc Indru un Jāņkrustmāti ārā.

— Saņēmu no jūsu komandanta rīkojumu nogādāt Austru Zirjanskā, lai pārvestu uz Tomskas nervu slimnīcu. Tev, Indra, jābrauc viņai līdzi, citādi jau viņa nebrauks! Stāsti, ka jūs atlaiž uz dzimteni — vispirms jaunus, pēc tam arī vecos.

— Beidzot, mīļā māsiņ, mēs esam brīvas! — priecājas Austra un sien segā savu ziemas mēteli. Indra paņem saini, bet māsa — Miglava kastīti.

Šķiršanās no mātes un Jāņkrustmātes ir prieka pilna:

— Nu tad uz drīzu tikšanos Sildegās! Sagaidīšu jūs ar “Būru maršu”!

Abas māsas iet uz klēti. Tur gaida vedējs. Melnais prot iekārtot dažādas situācijas. Viss notiek ātri un klusi. Klētnieks iedod Indraī vienu un Austrai otru maizes gabalu. Maizīte! Vesels kukulītis! Ak, Dievs! Kā svētku svētkos! Viņas taču iemācījušās iztikt no sapņa par maizīti, piekožot gaļas kriksīti un kartupeļu šķēlīti — kā sīkstules.

Līst. Rati grimst dubļos. Odu tūkstoši krīt virsū gan zirgam, gan braucējiem.

— Māsiņ, lai līst, lai dubļi šķīst, mēs taču braucam uz mīļajām Sildegām! Zirjanskā vedējs piebrauc pie komandantūras. Pretī iznāk trīs vīrieši.

— O, imperatrica Austra atbraukusi! — iesaucas viens no tiem, smaidīdams gudrā brāļa smaidu.

Indrai māsas izsmiešana šoreiz ļoti sāp.

“Ai, cilvēki! Neviens nezinām ne to brīdi, ne apstākļus, kad varam nokļūt aiz neprāta robežas,” viņa klusi pie sevis domā.

Māsas ievēd garā koridorā. Pie sienas sols. Uz tā viņas novieto slapjās virsdrēbes un abus saiņus. Atlauž gabaliņu no maizes kukulīša. Šoreiz nav maizīte jādala četrās daļās! Maizīte!

Vakarā, kad komandantūras darbinieki aiziet, ierodas divas naktsdežurantes.

— Cik ilgi jūs šeit būsiet? — jautā mazākā.

— Visu nakti līdz rītam, — atbild Austra.

— Meitenes, mēs tad iesim prom. Ja kāds mūs meklē, sakiet, ka tikai uz brītiņu izskrējām. Norunāts?

Otrā rītā spīd saulīte. Māsas ēd maizīti un gaida, kad sāksies brauciens. Pienāk pusdienu un pāiet. Indru iesauc kādā kabinetā. Jauna sieviete viņu uzrunā latviski:

– Kāpēc tu gribi braukt māsai līdzī uz Tomsku? Vai tev nauda ceļam un citiem izdevumiem ir?

Indra klausās un nesaprot, kādēļ tādi jautājumi.

– Kolhoza priekšsēdētājs mani norīkoja. Naudas man nav. Neprotu arī krieviski runāt.

– Nu tad ej atpakaļ uz kolhozu! Neceri, ka tevi kāds par brīvu vedīs uz Tomsku un atpakaļ. Es šeit esmu nodzīvojuši sešus gadus un zinu, kā jārikojas, – saka latviete.

Kāda krieviete aicina Austru sev līdzī pie ārsta. Vajadzīgs norīkojums. Braucienam atliek uz rītu. Vakarā dežurantes atkal atnāk un aiziet, jo māsām vēl jānakšņo. Indra domā un saprot, ka latvietai taisnība, kaut gan šī sieviete sevišķu ticību nerada. Trešās dienas rītā minūtes velkas gliemeža gaitā. Maizīte ir apēsta. Austrā kļūst nemierīga:

– Ko tas nozīmē, ka mūs šeit tura? Apsolīja dzimteni. Varbūt meli? Suņi, viņi visi ir suņi!

Kā ierodas komandants, tā viņa jautā, kāpēc šāda vilcināšanās? Braucienam atkal sola pēc pusdienas.

– Mums taču nav nekā ko ēst. Mēs esam badā, – saka Austrā.

– Vai nauda maizes nopirkšanai tev ir? – jautā komandants.

– Jā, ir!

Viņš parāda pāri pretī ielai kādas durvis. Austrā aiziet un atgriežas ar maizes kukulīti un puskilogramu cukura.

– Māsiņ, ieēdīsim!

Indra atrunājas, ka ēst negrib, bet viņa domā smagas domas. Komandantūra – un tāda nenoteiktība? Pienāk maza auguma vīrietis privātās drēbēs.

– Es jūs rīt no rīta vedīšu uz staciju, – runājot viņa acīs vēro Austru un viņas saini. Vēlreiz Indru kabinetā iesauc latvieta.

– Nakti vēl pārnakšņo šeit, lai māsa būtu mierīga, bet rītā no rīta ej prom uz kolhozu. Aizbēdz tā, lai viņa neredz!

Jau trešo nakti māsas nakšņo komandantūrā. Austrā iemieg, dienā nervozēja, raudāja. Indra domā par bēgšanu. Pametīs māsu vienu šeit, nenogādājusi slimnīcā. Kas ar viņu notiks? Nekādu atbildi nespēj rast. Ko darīt? Nemanot arī piemigusi. Pēkšņi uztrūkstas – viņai blakus vīrietis. Pār Austru pārlicies otrs. Vasaras nakts pustumsā tie skaidri saskatāmi. Momentā arī māsa ir augšā. Apbrīnojami ātri, vienoti un klusu abas pielec kājās, paķer saini un kastīti un izskrien pa durvīm pagalmā. Tur daudz gaišāks, debesmala rītos sārtojas. Otrā stāvā atveras logs. Vīrietis formas tērpā pavēl viņām atgriezties koridorā.

– Mēs iekšā neiesim, kamēr tur būs svešie vīrieši, – noteikti saka Austrā.

Pēc laiciņa pa durvīm iznāk nevis divi, bet četri vīrieši privātās drēbēs. Nu jau ir gaišs un viņas atgriežas telpā. Ir svētdienas rīts. Visur klusums. Ierodas privātās drēbēs ģērbies pajauns vīrietis ar bakurētainu seju. Viņš iesauc Indru pagalmā.

— Es viņu vedīšu uz staciju viens pats. Tu izbrauksi ar zirgu caur pilsētas centru un, kad es tev teikšu, iesi atpakaļ uz kolhozu!

Indra no uztraukuma drusku dreb. Reizē gan arī no atvieglojuma, ka nav jābēg. Vīrietis aiziet pāri pagalam. Pie garas koka ēkas tas uzsāk sarunu ar kādu jaunekli. Viņi abi māj Indraī, lai iet turp.

— Iekšā ir viena latviete. Arī to es vedīšu uz staciju. Ieej un pasaki, lai ģērbjas. Mūs viņa neklausā. To sauc par Almu.

Pa garu, tumšu koridoru viņi visi trīs iet uz priekšu. Jauneklis ar spēku atbīda kādas durvis šķīrbā, vispirms iebīdīdams Indru, pēc tam nāk arī paši. Aizdurvē uz grīdas gul pilnīgi kaila. Tās seju aizsedz vaļēji, gari mati. Viņa smagi kunkst, kā pusdzīva, pusmirusi.

Indra it kā sastingst, bet tad saņemas:

— Alma, celies, saģērbies, brauksim uz dzimteni!

Vairāk viņa nespēj parunāt. Viņa atkal dreb un steidzas laukā. Garā koridora abās pusēs daudz durvju. Ap slēdzenes vietu tanīs nelieli apaļi caurumi. Šķiet, ka pa tiem viņu vēro cilvēku acis.

Vēlākos gados viņa uzzina, ka šinī ēkā ir cietums. Drīz pie tā durvīm piebrauc ratus. Abi vīrieši iznes garu maisu, sašūpo to un uzmet uz ratu dēļiem. Pēc tam viņi to stingri piesien ar valgu pie ratiem. Indru pārņem šausmas — šī sievietē būtu mirusi? Ar dzīvu tā neapietos.

Pajūgu brauc šurp. Vedējs sauc Austru. Viņas abas ņem saiņus un nes ārā. Māsa cieši paskatās uz ratiem:

— Māsiņ, maisā ir beigts cilvēks! Ar liķiem kopā es nebraukšu!

Vedējs sniedz Indraī grožus:

— Brauc taisni uz priekšu, garām pastam!

Kā viņa apsēžas uz ratu malas, tā arī Austrā piemetas otrā pusē. Kā asmens ieduras Indraī krūtīs, cik ļoti māsa tic un paļaujas uz viņu. Bet viņa to pametis...

Sāk spēcīgi līt. No maisa izslienā galva ar gariem, izspūrušiem matiem. Svešā kaut ko runā un neprātīgi smejas. Šausmīgi... Centrs beidzas. Vedējs visu laiku iet mazu gabaliņu aiz braucējām. Pie kādas mazas mājeles viņš izņem grožus Indraī no rokām un iegriež zirgu mājas pagalmā. Viņš izņem no ratiem milzīgu maisu un izber no tā zirgam priekšā auzas. Tas ir otrs trakokrekls. Gluži tāds pats, kādā iesaistīta Alma. Nu tas ir tukšs...

Iznāk saimniece un aicina istabā. Vedējs aiztur Indru:

— Kad nāksim ārā un es tev došu mājienu, ej ātri prom pa šo ceļu!

Zirgs apēd auzas. Vedējs pieceļas un iet ārā. Māsas seko. Austra šoreiz pirmā ātri apsēžas uz ratiem. Tūliņ mājiens. Indra iet...

— Māsi-i-i! — iekliedzas Austra. Un tad klusums. Indra atskatās. Nav redzami vairs braucēji, nedzird ne saucienus, ne ratu rīboņu... Viņa skrien atpakaļ, skatās pa vienu ielu, pa otru. Tukšs. Klausās — klusums... Stipri trīc ceļgali. Viņa nogriežas no ielas. Aiz neliela bērzu puduriņa noslīgst pie zemes. Līst. Spēcīgi līst. Pamazām atgriežas spēks. Indra pieceļas un iet uz kolhozu. Tur taču māte un Jāņkrustmāte. Slapjie māli līp pie zābakiem. Tie kļūst nepanesami smagi. Viņa norauj tos un iet basām kājām. Brīžiem kājas stipri slīd.

1988

Indras Sildegas atmiņas pilnībā publicētas triju autoru kopgrāmatā "Atmiņu lauskas" (R., 1991). (Red. piezīme.)

Genovefa Baranovska

DAŽAS EPIZODES IZ MANAS DZĪVES

Pirms kara dzīvoju Daugavpils apriņķa Kalupes pagastā.

1940. gads. Krievi pārgāja Latvijas robežu. Lauku cilvēki ar satraukumu gaidīja, kas te notiks, jo baidījās, vai nebūs kā Krievijā (par turienes nabadzību un badu rakstīja "Katoļu dzeive"), kaut neatņemtu zemniekam zemi, jo lauku cilvēkam galvenais bija zeme, lai arī cik maza.

1940. g. 15. jūlijā notika vēlēšanas. Iecirknis bija Arendolē skolas telpās. Par ko balsoju — neatceros, jo balsot piespieda, pa mājām staigāja aģitatori. Krievu zaldātus redzēju pirmo reizi, bija sabraukušas mašīnas ar kareivjiem. Nebalsot nevarēja, jo pasē lika zīmogu. Saprātām, ka esam pārdoti Krievijai.

Vispirms cieta katoļu draudzes mācītāji, jo viņiem atņēma zemi, izlika no mājām, kaut mājas piederēja draudzēm. Sākās aresti. Pirmkārt apcietināja katoļu mācītājus un bijušos policistus.

1941. g. jūnijs. Sākās izvešana. Aizveda skolotājus, pagastu vecākos, aizsargus, mācītājus. Karam sākoties, čekisti atkāpjoties bija paspējuši Daugavpils cietumā ieslodzītos noslepkavot un turpat cietuma teritorijā aprakt, iepriekš mokot un izkropļojot. Visnežēlīgāk bija nomocīts Višķu draudzes mācītājs Vladislavs Lietavnieks. Pēc bedres atrakšanas viņu pazina māte pēc dzimumzīmītes, atveda mājās un apbedīja pie Višķu baznīcas. Uz galvas viņam bija uzdzīts no dzeloņdrātīm vainags un uz krūtīm ar karstu dzelzi uzdedzināts krusts. (Man ir saglabājies preses izdevums par šiem notikumiem.) 1941. gadā, sarkanajai armijai atkāpjoties, mēs nekādu kauju neredzējām, mūsu "sargātāji" vienkārši muka. Dzīvoju 40 km no Daugavpils. Zinājām, ka tur ievests daudz padomju gūstekņu, ka viņi mirst badā. Bija atļauja viņus ņemt kā strādniekus. Mums darbam nevajadzēja, jo zeme bija tikai 10 ha, bet gribējās kādu glābt no bada nāves. Vīrs aizbrauca un atveda — Vasiliju Atamakovu no Ivanovas apgabala. Neatceros, kurā gadā vācieši lika gūstekņus vest atpakaļ uz Daugavpili. Bijām sadraudzējušies, jo dzīvojām taču vienā ģimenē. Šķirāmies ar asarām, iedevām viņam siltu apģerbu, arī produktus. Viņš noskūpstīja manu puiku,

jo viņam mājās bija divi puikas. Pēc kara viņš bija palicis dzīvs, viņa dēls man atrakstīja pateicības vēstuli.

Sāka kļīst valodas, ka vācieši mobilizēšot latviešus, ja neiešot — nošaušot kā ebrejus. Ebreji bija iznīcināti līdz 1942. g. rudenim. 1943. gadā mans vīrs, baidoties no iesaukšanas armijā, pieteicās par sargu uz tilta. Līdz tam viņš nekur nepiedalījās. 1944. gadā vāciešiem atkāpjoties, viņš bija aizrauts līdzī. Par viņu vairāk neko nezināju un nezinu. 1947. g. 1. jūlija rītā gāju slaukt govīs, ieraudzīju, ka māja ielenkta. Bija astoņi bruņoti karavīri. Virsnieks pavēlēja nākt istabā un modināt bērnus. Ģimenē bijām: vīratēvs — 80 g., vīramāte — 70 g., vīratēva māsa — 84 g. un mani četri bērni (11, 10, 8, 4 gadi). Virsnieks nolasiņa kaut kādu dokumentu, jo vīrs esot tiesāts kā dzimtenes nodevējs, tiesāts ar ģimenes izsūtīšanu uz 5 gadiem, bet es taču savā mūžā pat tiesas namā neesmu bijusi. Lūdzu, lai atļauj bērnus atstāt mājās, jo viņus man būtu jāved pusplikus, pēc kara bērniem nebija ne ko kājās aut, ne mugurā vilkt. Kareivji un virsnieks bija ļoti laipni. Virsnieks ieteica ņemt mazāko dēlu (4 g.) līdzī, man būšot vieglāk to pārdzīvot, bet viens kareivis paklusām pateica, lai neņemu, jo tur, kur mani vedīšot, tur es bērnam maizi nenopelnišu. (Paldies viņam par to.) Es biju droša, ka bērni izdzīvos, jo netālu dzīvoja mans brālis un māsa, arī mana māte. Izejot pa vārtiem, bērni briesmīgi raudāja, tad viens teica, lai nomierinu bērnus, citādi ņemšot līdzī. Kā atvadījos un izgāju no mājas — neatceros.

Pirmo nakti pavadīju Daugavpili kādā čekas netīrā koridorā uz plikas grīdas. Tur man nozaga līdzpaņemtos produktus. Nākošā dienā veda uz Rīgu. Rīgu redzēju pirmo reizi. Iegrūda kaut kādā pagaidu cietumā tuvu Matīsa tirgum. Viena dzīvoju nedēļu, kamēr salasījās etaps. Vēl atveda divas sievietes ar to pašu pantu — Teklu Bokti no Rēzeknes un Lidiņu Eikentāli no Ventspils. Cietumā bija ļoti dažādi cilvēki. Vienai sievietei no Ludzas nopratināšanā izmeklētājs bija sašāvis roku, lai pasaka, kur atrodas brālis. Līdz Maskavai braucām restotā vagonā, mums trim latvietēm bija atsevišķs būceniņš.

Jo tālāk braucām, jo apstākļi kļuva šausmīgāki. Bijām dažādos cietumos kopā ar kriminālistiem. Neatceros, kurā cietumā, bet kamerā bijam vairāk kā 30 sievas. Ārā jau bija karsts, bet kamerā gaisa nebija, tāpēc pēc kārtas gulējām uz grīdas pie durvju spraugas, lai kaut minūti ieelpotu normālu gaisu. Kaktā bija "paraška", kuru iznesa vakaros. Tomskas cietumā vajadzēja gaidīt kuģi. Šeit baroja labāk, zupa bija no liellopu iekšām. Braucot līdz Tomskai, no vilciena uz atēju laida tikai rītā vai vakarā. Viens večuks līdz vakaram nebija izturējies, par to viņam konvojs uzlika roku dzelžus. Vecītis drausmīgi kļiedza.

Ar kuģi braucām pa Obu apmēram 300 km uz Kolpaševu. No kuģa — tieši uz komandantūru. Tur pateica, ka pašas varot sev meklēt darbu, tikai

divreiz mēnesī jāierodas atzīmēties, no pilsētas izbraukt nedrīkst. Satikām dažas 1941. gadā izvestās latvietes. Viņas ieteica pieteikties darbā celtniecībā, jo tad barakā varot dabūt istabiņu. Atceros pirmo dienu darbā – augusta beigās. Aizveda 8 km no pilsētas, kur Obā bija nostādīti plosti. Plostus vajadzēja izjaukt. Plostus redzējām pirmo reizi – uz dziļa ūdens, baļķi glumi, kustīgi. Man paveicās, un es ūdenī neiekritu, bet citas pamatīgi izpeldējās. Arī vēlāk darbs bija smags, sevišķi ziemā – ar lauzni rokās kalām pamatus (no koka). Maize bija uz kartītēm – strādājošiem – 500 g, nestrādājošiem – nemaz. Ja nemaldos, drīz atcēla kartīšu sistēmu, veikalā pārdeva pa vienam maizes “ķieģelītim” – apm. 2 kg. Atceros, ka visu apēdu uzreiz, protams, ar tēju. Ar katru gadu dzīvot kļuva vieglāk, sākām saņemt paciņas no mājām, pavasaros iestādīju 2 spaiņus kartupeļu, piepelnījos ar šūšanu. Iemācījos visus celtniecības darbus. Sītām uz jumtiem skaidas, arī ziemā pie -30°. Vienu ziemu strādāju pie kalēja smēdē, darbs bija ar smagu āmuru, bet toties siltumā. Komandantūra dažus latviešus bija iesaistījusi spiegošanā. Jauna meitene Lidija Pavāre (pašlaik dzīvo Rīgā) bija izsūtīta kopā ar slimīgu māti. Viņām jau beidzās 5 gadi, bet mājās nepalaida, apcietināja un notiesāja uz 10 gadiem tāpēc, ka Lidija bija dziedājusi “Zilo lakatiņu” un “Es vēlos mājās pārnākt, kad Latvija brīva būs”. Man jau arī piedāvāja 10 gadus par anekdoti. Laimīgi tiku vaļā, kaut arī dabūju svīst komandantūrā veselu dienu.

Pēc termiņa izbeigšanās vēl noturēja pāris mēnešu. Ar bailēm gaidīju, kad mani paņems ciet, jo daudzas bija paņemtas – cita par “nepareizi” nosapņotu sapni, cita par “Amerikas balss” klausīšanos.

Ja man jautā, kura diena mūžā bija laimīgākā, tad es droši zinu: tā, kad es saņēmu atļauju braukt mājās. Pasi iedeva uz 3 mēnešiem ar noteikumu nedzīvot pilsētā, sevišķi Rīgā. Bet es taču gribēju tikai uz laukiem, pie bērniem. Uz kuģi mani pavadīja Brūvera kundze. Bija daudz latviešu no 1941. gada izsūtījuma, vīri jau sen bija gājuši bojā. Dažas strādāja arī savā profesijā. Atceros, ļoti laba bija zobārste Zaķis kundze.

Naudiņu biju ceļam sakrājusi, sēdos kuģī līdz Tomskai, tad vilcienā uz mīlo Latviju. Viena mana meitene rakstīja, ka grib mācīties Rēzeknes pedagoģiskajā skolā, jo ļoti gribot būt skolotāja. 7. klasi beigusi kā teicamniece. 1952.g. 31. augustā iebraucu Rēzeknē. Bija svētdiena, uz Daugavpili vilciens gāja tikai naktī. Visa diena man brīva, gribu redzēt savu meiteni. Sameklēju skolu. Satiku direktori, prasīju pēc savas meitas. Viņa jautā, kas jūs esat, ja nepazināt savu meitu, kura aizgāja jums garām. Es pateicu, ka neesmu viņu redzējusi 5 gadus un kāpēc. (Slikti, ka nepratu melot.) Direktore teica, ka esmu izsūtīta politiski (tad nezināju, ko nozīmē

vārds — politika) un viņa manu bērnu skolā neņemšot. Satikāties stacijā, jo meitene mani pazīna. Bijusi skolā, direktore atdevusi dokumentus, izlikusi uz ielas. Raudādama gājusi stacijas virzienā ar domu, ka mājās atgriezties kauns, izeja tikai viena — zem vilciena. Pēc satikšanās meita nomierinājās, un nākošā rītā (1. sept.) mēs izkāpām Višķu stacijā un aizgājām uz l/s tehnikumu. Viņa bija teicamniece, uzņēma tūlīt. Bet mēs jau arī bijām gudrākas, melojām, ka Rēzeknē kopmītnē nebija vietu.

Mājās gan biju, bet grūti gāja gan. Savācu no radiem bērnus. Vecīši bija miruši, visiem jāiet skolā. Paēduši bijām (kā jau laukos), bet naudas nebija, un visi četri jāsūta skolā. Bet izdzīvojām. Trijiem ir vidējā speciālā izglītība, meitai — ko iepriekš minēju — augstākā (agronome).

1990

Mammas atmiņas pierakstīju es. Gribu papildināt tikai to, ka atceros, kā mamma no mums atvadījās. Stāvējām visi četri rindīņā un raudājām. Mamma neraudāja. Pienāca katram klāt un pārlika krusta zīmi: "Dieva tēva, dēla, svētā gara vārdā." Pati neraudāja, tikai acīs bija asaras. Toties viņas aiziešanu neredzēju, jo caur asarām jau neredz.

Man ir 51 gads un viss apzinīgais mūžs nodzīvots aiz apzīmējuma "tautas nodevēja meita". Bet naida manī nav. Bet tas jau būtu cits stāsts. Manu nepiepildīto sapni cenšas īstenot meita, bet dēls ir lauksaimnieks. Vismaz viņiem biogrāfijas sākumi būs normāli, tālāko veidos paši.

Filomena Kļava

Valija Kalēja (Kakse)

ATMIŅU STĀSTS

P I R M Ā B U R T N Ī C A

Strādāju Plāņu ciema 4-klasīgā pamatskolā pirmo mācības gadu par skolotāju.

1946. gada 3. jūlija pēcpusdienā mazgāju veļu skolas pagalmā. Pie manis piestāja divi apbruņoti karavīri un pavēlēja nekavējoši sekot uz dzīvokli, kur jau gaidīja viens formas tērpā un paziņoja man, ka esmu arestēta un jābrauc līdzi, lai ģērbjos ātri. Manu iebildi, ka nevaru bērņus atstāt vienus, neņēma vērā. Kamēr ģērbos, viņi izdarīja paviršu kratīšanu visās atvilktnēs, grāmatu plauktos, skapī, albumos. Ieskrēja dzīvoklī mani raudošie bērņi (7 g.v. meitiņa un 4 g.v. puisītis). Ar varu mani atrāva no bērņu skavām un dzina uz lielceļa, kur stāvēja mašīna ar vairākām sievietēm, arī arestētām.

Mūs aizveda uz Bilskas ciema kādas mājas labības šķūni. Tur jau bija priekšā daudzi dažāda vecuma ļaudis, kurus sauca uz nopratināšanu cauru nakti. Man visi bija sveši. Cik atceros, mani pratināja otrā rītā. Grūti bija aptvert, kas par iemeslu, jo biju aizmirsusi par skolniecei ziemā iedoto angļu valodas gramatiku.

Pratinātājs kļiedza, lai neliedzos, lai pati visu atklāti izstāstu par spiegošanu un sakariem ar "bandītiem", jo viņi jau esot atklājuši. — Es nezīnu neko! — bija mana atbilde. Vēda pēc kārtas trīs bārdaiņus. Tie visi apliecināja, ka mani redz pirmoreiz un nekādu sakaru nav. Viens, Dāvids Purgailis, teica, ka angļu gramatiku viņam iedevusi skolniece, viņa māsa. Nekādu pretrunu nebija, pamatojuma nebija, bet mani neatbrīvoja.

Pilnu smago mašīnu ar mums, "noziedzniekiem", aizveda uz Valku. Visus sabāza dūmiem pilnā pirtīnā. Laikam "komforta" pēc bija radīti dūmi. Tur pratināti vairāk netikām. Cik atceros, arī baroti ne. Laikam jau čekā, Stabu ielā, nebija pagaidām vietas. Pēc pāris dienām veda turp.

Ļoti baiga, bezcerīga sajūta mani pārņēma, iebraucot čekas pagalmā, kad ar dobjū troksni tika aizvērti smagie dzelzs vārti. Tas bija 7. vai 8. jūlijā.

Pēc apkaunojošas, ļoti brutālas kaila ķermeņa pārbaudes, sākot ar mutes dobumu un – zemāk esošām ķermeņa iedobēm, mēs tikām atbrīvotas no pulksteņiem, laulības riņķiem, auskariem, gredzeniem, papīra gabaliņiem, zīmuļiem. Pēc tam aizdzina katru savā kamerā. Es tiku iegrūsta šaurā kamerā, kas bija krietni šaurāka par auguma garumu. Gulēt vajadzēja tikai uz muguras, pieraujot kājas pie vēdera vai uzslējot sienā, jo, uz sāniem gulot, nevarēja salikt kājas blīvuma pēc. Reizēm bijām pat 10 cilvēki. Kaktā stāvēja “aktīvi” nodarbināta mēbele – “paraša”, jo visām iemītniecēm nervu sistēma bija ļoti sakāpināta bailēs no “izslavētām” pratināšanām. “Jaukais” aromāts, gaisa trūkums, karstums, izsalkums... Spuldze dega cauru diennakti, traucēja iemigt. Dienā nedrīkstēja acis pievērt, pasnaust – reglamenta pārkāpums. Pusdienās vajadzēja rīt ļoti karstu zupu. Atvēlētais laiks bija ļoti īss, jo sardze negaidīja ne brītiņu, bija jāatdod neizēsts, ja nepaspēja, kaut izsalkums mocīja. Ļoti gaidītas minūtes bija, kad rītos ierindā dzina uz mazgājamo telpu. Manījos pasprukt zem aukstās dušas, atsvaidzināt iztvikušo organismu kaut uz mirkli.

Reiz, soļojot uz turieni, paskatījos sānis, momentāni skanēja sardzes blāviens: – Proklātāja fašistka!* – un sekoja tik spēcīgs zābakotas kājas spēriens pa sēžamvietu, ka pakritu. Šādā veidā ar mani pratinātāji fiziski neizrikojās, kaut gan zvērīgi blāvieni, dūru un revolvera vicināšana gar acīm notika. Fiziska iespaidošana jau pastāvēja, to redzēju uz kameras biedrenes miesas, kas pirms manas ienākšanas bija pamatīgi iezilināta. Par to vairījāmieš runāt, jo valdīja uzskats, ka sienās ir mikrofoni.

Neapraķstāmi grūtas un izmisuma pilnas man bija pēdējās trīs diennaktis toreiz baismīgajā Stabu ielas namā.

Vai tā bija tikai zvērīgās sardzes izrīcība kā reglamenta pārkāpums vai kopā ar izmeklētāju mērķtiecīgi noorganizētas mocības?

Reiz pēkšņi sienā it kā caurulē atskanēja klauvēji. Es biju pieklāvusi ausi pie sienas. Uzreiz tā pati zvērīgā sardze ieskrēja kamerā, satverot mani aiz rokas, izrāva pa durvīm. Biju ģērbta plānā halātā uz kailas miesas un pilnīgi basām kājām. Tālu dzina pa koridoriem, līdz ieģrūda nelielā kabīnē un aizslēdza durvis. Pie sienas bija redeļu lāviņa – sienas platumā (apm. 1 metru), klona grīda, apmesta siena ar izmisīgiem ieskrāpējuma vārdiem, aizrestota spuldze un dzīva, sīcoša

* Nolādētā fašistka!

muša, mans biedrs. Pēc karstās kameras man ļoti sala. Nepārtraukti lēkāju uz sola un lejā, vingroju. Pagurusi pasēdēju mazliet. Pēc ielas trokšņa nojautu nakti un atkal sākušos dienu. Vēsums, izsalkums mocīja. Šobrīd nevaru atcerēties, vai man tika sniegts ēdiens. Liekas, ka ne.

Aiznākamās dienas vakarā mani sargs dzina pa daudzām kāpnēm lejup uz pazemes telpu. Smadzenēs doma stinga — “moku kambari”... Ievietoja ļoti mitrā, palielā kamerā. No sienām tecēja netīras piles, grīda gandrīz vai slapja, dubļaina. Bija silts tomēr. Pārgurums, miegs māca. Sausākā vietā saknupu uz ceļiem un centos nomierināties, ieklausīties baigajā klusumā. Dzirdēju kaut kādu ilgstošu pilēšanu. Tad ausis it kā uztvēra žēlu vaidu: — Nevajag vairāk... Es visu, visu izstāstīšu...

Es bailēs stingu. Varbūt tā bija tikai halucinācija no nervu pārslodzes un pārguruma? Tas bija drausmīgi!

Te pēkšņi atslēdza durvis un neliela auguma sargs, dienvidaustrumu izcelsmes, stūma man koka lāviņu kā nestuves. Es bailēs iekliedzos, bet viņš labsirdīgi mierināja: — Ne boisja, ģevuška, otdohņi! Utrom rano ja vozmu, tak ņelzja.* — Es iekritu miegā un vairāk neko nedzirdēju.

No rīta tiešā ceļā mani aizveda pie pratinātāja. Tas izsmējīgā balsī vaicāja, vai esmu visu labi pārdomājis? Varbūt varu kaut ko jaunu atklāt, patiesību pateikt?

Es pārliecinoši atbildēju: — Patiesība ir viena, to esmu jums jau vairākkārt teikusi un pie tā es palieku.

Viņš no atvilktnes izņēma kādu samurgotu apsūdzības rakstu, izvilkumu no pratināšanām. Kaut ko par aktīvi sabiedrisku darbību buržuāzijas laikā. Par neīsto padomju pilsoņa nostāju, nebraucot līdzī, kad atkāpās sarkanā armija. Par zināšanu un nepaziņošanu. Versija par spiedi nebija minēta un jebkāda sadarbība ar “bandītiem” arī ne. Es parakstīju. Kamerā vairs nenokļuvi. Iznesa drēbes un aizveda uz Centrālcietumu. Tas bija septembra pirmajā pusē 1946. gadā.

Divi ļoti grūti mēneši bija pavadīti Stabu ielas šausmīgajā iestādē, kas nervus turēja “augstsprieguma stāvoklī”. Tik bieži “ne no šā, ne tā” atskanēja stipra patafona mūzika no augšējā — pratināšanas istabu — stāva. Mēs to uztvērām kā klusinātāju pie “pratināšanas metodēm”. Vairākos gadījumos no kameras izsuktās biedrenes pēc pratināšanas šē neatgriezās, bet tika izvietotas citur.

* Nebaidies, meitenīt, atpūties! Agri no rīta es paņēmu, tā nevar.

CENTRĀLCIETUMĀ

Centrālcietumā pavadīju no septembra pirmās puses 1946. gadā līdz aprīļa (apmēram) vidum 1947. gadā. Pirmā kamera man bija ļoti liela telpa ar dažiem aizrestotiem logiem. Cilvēka acu līmenī stikls bija necaurredzams, tikai augšējā daļā parasts stikls.

Bijām ievietotas apmēram septiņdesmit sievietes, sākot ar skolas gadu jauniešiem un beidzot ar sirmām māmuļām. Pie durvīm bija liela apmēra paraša. Bija arī izgulēti, savazāti salmu maišeļi, ko vakaros varēja izklāt zem ķermeņa.

Rītos nelielos bariņos veda uz tualetes telpu mazgāties. Tur bija iespēja mazliet ilgāk pastāvēt zem aukstās dušas, jo visas to neizmantoja. Tā regulāri sāku ķermeni norūdit. Cik liela maizes deva bija gramos, to nezinu. Ēst vienmēr gribējās. Zupas bija ļoti plānas. Piederīgie jau gan centās gādāt par pienesumiem, bet likums bija tik nežēlīgs, ka ļoti reti kam gadījās dabūt pienesumu un satikšanos, jo tas gandrīz vienmēr bija noliegts visai kamerai par atsevišķa indivīda reglamenta pārkāpumu. Noliegums parasti bija divas nedēļas — nevienam nesaņemot pienesumu. Pārkāpums bija: pakāpjoties paskatīties pa logu, vai kratīšanā atrasts kas neatļauts (ass priekšmets vai raksts, vai zīmīte no citas kameras) vai savstarpēju konfliktu situācija. Starp tik lielu ievietoto cilvēku skaitu tas atgadījās ļoti bieži.

Es personīgi pienesumu šais garajos septiņos mēnešos saņēmu tikai vienu reizi. Māsa un māmuļa no tālās ziemeļu Vidzemes bija braukušas ik mēnesi. Bija paredzētas arī pastaigas pagalmā, tās ļoti gaidījām, bet tās jaukās (5–10 min.) arī ne vienmēr notika, atkal un atkal bija gadījušies kādi pārkāpumi.

Lai netiktu noliegts pienesums, kas atkal draudēja, es labprātīgi pieteicos "vainīgajos" kopā ar Laimu Upīti, farmācijas studentī. Pieteicāmies divu sirmu māmuļu vietā, kas bija pakāpušās pie loga, lai pastaigu laukumā redzētu savus dēlus. Neatzīšanās — atkal noliegums pienesumiem, bet mēs izvēlējamies izolatoru (karceri) — aukstā telpā ar samazinātu pārtikas devu. Bija decembris, sals. Par laimi, mūs abas ielika vienā ledainā būcēni pagrabā. Ļoti sala, bet mēs dejojām un dziedājām. Es iemācījos lambetvoku. Tā nenosalām, bijām priecīgas, ka izglābām sirmās māmuļas no konfliktiem. Otrā dienā mūs atbrīvoja.

Centrālcietuma īpatnība bija tāda, ka bieži mainīja kameras pa korpusiem, kā arī individuālo sastāvu. Bija arī nodevējas, kam bija pasolīta brīvība. Viena tāda bija Medau kundze, to sūtīja no kameras kamerā. Mūsu kamerā viņa nosūdzēja trīs jaunietes, kas vēstulītes glabājot guļammaisos.

Tūdaļ nāca pārbaude un atrada. Iepriekšējā kamerā arī viņa bija izrīkojusies līdzīgi. Šis jaunietes 5 diennaktis noturēja izolatorā. Atbrīvotas viņas bija morāli nobriedušas pārmācīt nelieti. Varonīgu palīgu netrūka. Tika sieti divieļu galos mezgli. Divas ieņēma pozīciju pie parašas. Citas, satvērušas vainīgo, apgērbu pārvelkot pār galvu, cieši turot, vilka pie parašas, mērcēja mezglotos divieļus "aromātiskajā šķidrumā" un deva trūkties kailajai mugurai. Par laimi, sardze nepamanīja šo pārmācības aktu. Sods un represijas nebija. Tikai burvīgais aromāts ilgi neizzuda mūsu mītnē. Sodītā tai pašā dienā aizgāja no mūsu kameras. Viņas lietā tiesa bija ātrāk kā mūsu grupai. Tāpat nodevēja saņēma 10 gadus, kangariskie pakalpojumi nedeva brīvību.

Lēni vilkās laiks. Izsalkums, garlaicība. Mācījāties cita no citas dzejoļus, pašas dzejojām, paklusi dziedājām. Svētdienas rītos klusi turējām dievkalpojumus. Tos vadīja Rones jaunkundze, kurzemniece. Skaitīja "Lūgšanu", L.Breikša, E.Virzas dzejoļus, Fr.Bārdas "Skaidu spilvenu". Gatavojāties Ziemassvētku vakaram. Notika atkal kameru maiņa. Bija mana kāрта pienākusi pabūt visbriesmīgākajā – 4. korpusā. Tas bija nāvinieku korpus. Augšas stāvā vieninieku kameras. Ārā turējās ilgstošs sals ap -20°. Mūs, 4 sievietes, ievietoja otrā stāvā nelielā kamerā ar pusizdaudzītu loga rūti. Tur bija sala grādi, ūdens naktī krūzītē sasala. Bija 2 dzelzs gultas. Uz tām tupējām kā sabozušies zvirbuļi, ar ķermeni sedzot kājas, jo tās sala. No rīta veda uz pirmo stāvu mazgāties. Zem dušas bija uzsalusi ledus kāрта. Es tomēr piespiedu sevi aplieties ar auksto ūdeni uz ledus kaudzes... Pēc tam ilgāku laiku bija ķermenī siltuma sajūta. Tādos apstākļos pagāja Ziemassvētki... Rīgas torņi iezvanīja Jauno gadu...

Sals turpinājās. Ar nepacietību gaidīju tiesas dienu, cerēju, ka mani atbrīvos, jo konkrētas vainas nebija.

Paziņoja, ka tiesa, cik atceros, 7.01.47.g.

Biju tomēr sasaldējusies. Jutu, ka miesa deg kā ugunis un galva diktī sāp. Tomēr negribēju tiesas atlikšanu, jo grupā sodāmo bija salasījusies 30 cilvēku. Nevienam neteicu par savu slimību un lāvos vesties uz Augstākās tiesas namu, kaut jutos ļoti slikti: visi locekļi kā salauzti un miesa dega, galva reiba. Visa zāle bija pilna no mūsu grupas sodāmiem. Atdalīti ar nožogojumu bija tikai galvenie "bandīti". Es iesēdos solā pašā aizmugurē, uz sola atzveltnes balstījos un pusnemaņā snaudu, ne dzirdēju, ne redzēju, kas notiek.

Lieta netika pabeigta, un atkal bāza "melnajā bertā", veda uz cietumu un otrā rītā atkal uz tiesu. Biju ļoti slima. Lieta turpinājās vēl visu dienu. Mani izsauca pašu pēdējo. Nolasīja apsūdzības rakstu tādu, kāds bija

samurgots — par sabiedrisku aktivitāti buržuāzijas gados, par konkrētu sadarbību ar “bandītiem” nekas nebija minēts. Tāpēc arī iebildumus necēlu, un, cik atceros, man arī neko vairāk neprasīja. Kā murgā gaidīju spriedumu, apmierināta, ka tomēr nepakritusi nokļuvu līdz solam, kur varēja apsēsties. Kā murgā dzirdēju nolasām drausmīgos sodus. Citam bija pat nāves sods, dažiem 25 gadi, dažiem 15 gadu. Lielākai daļai bija 10 gadi + 5 “paražņija”*. Un mums divām — pieci (5) gadi! Atbrīvots, liekas, nebija neviens.

Man viņi visi bija sveši cilvēki — un es pati slima, tāpēc arī ne dzirdēju, nedz arī varēju aptvert, par ko katram sods pienākas. Tikai zinu, ka mans pants bija 58¹² — 5 gadi. Neatceros, ka toreiz tiktu teikti klāt vēl 3 gadi “paražņija”. Tikai vēlāk, pēc pārsūdzības Maskavā, atceros, ka nolasīja šo “paražņiju” 3 gadi. Var būt, ka tā pieauga Maskavā klāt pie 5 gadiem darba (lāgerī) lēģerī (labošanas nometnē).

Pēc tiesas mūs aizveda atpakaļ uz Centrālcietumu, lielā kamerā, kur visi notiesātie. Izsauca medicīnas darbinieku. Man temperatūra bija 39,7°. Pamazām atveseļojos, jo šeit nebija sala grādu. Tagad arī iepazīnos ar savas lietas līdzbiedrēm, kas visas brīnījās, kāpēc es neesmu atbrīvota, jo citiem bija kaut kāda konkrēta saskare un pabalstīšana. Tikai pirts kurinātāja arī nezināja, kas siltā pirtī naktī nomazgājies.

Tagad vairs nebija uz ko cerēt, jāskatās drūmajai realitātei acīs. Jānocietina sirds visām emocijām, ilgām pēc bērniem. Jābūt gatavai tos tik drīz nesatikt. Apmēram pēc mēneša atnāca pārsūdzības raksts no Maskavas, tas lietas būtību nemainīja.

Izbrīnu radīja tas, ka aizvien vēl turēja cietumā. Sargi kaut kam bija pateikuši, ka rezervē visus katru pavasari notiekošajam lielajam etapam uz Kolimu. Visas kameras bija pārpildītas. Tā vilkām izsalkušas savu dīkdienību un nolemtību līdz aprīļa vidum. Tad sastādīja lielu kolonnu un kājām dzina uz tā saukto “peresilku”**. Nezinu, kur tā atrodas, jo Rīgas nomales tad nepazinu. Tur pabijām apmēram nedēļu. Tai sarakstā, kas bija paredzēts uz Kolimu, nebiju. Otrā dienā, kad aizbraucēji jau bija ierindā, atnāca konvojs un pavēlēja arī mums abām ar pirts kurinātāju gatavoties uz to ātrāko aizbraukšanu, jo diviem esot temperatūra. Plāns kā jau visur...

Tad mūs pieveda ļoti garai rindai, kolonnai, kas bija jau ceļā uz restotiem vagoniem. Tur bija visi maisīti, gan politiskie, gan kriminālisti. Vīrieši priekšgalā, sievietes aizmugurē kolonnai. Tādā secībā arī ieņēma bezgala

* Tiesību ierobežošana.

** Pārsūtīšana.

garo restoto vagonu rindu. Tieši Jurģu dienā, 23.04. 1947.g., šis drausmīgais ceļojums sākās...

Bijām ievietotas kopējā vagonā ar kriminālistēm un vienu savādu personu, vīriēša izskatā apģērbtu, pats arī uzdevās par vīrieti (balss kā sievietei), kas morāli ļoti apgrūtināja dabisko vajadzību nokārtošanu. Ceļš bija šausmīgi grūts un garš (2 mēneši). Pazemojumu, izsalkumu un šausmu pilns uz grimstoša kuģa, izbraucot no Buhtas Vaņina. Tas apmēram stundu pēc atiešanas dabūja sūci, un kajītēs pamazām sāka ieplūst ūdens. Nodzisa uguns, un kriminālisti uzbruka un atņēma visas līdzpaņemtās drēbes, pat izģērba. Kuģis tomēr nenogrima, bet piestāja kriminālistu sieviešu lēģerī Ohotskas jūras piekrastē, kur bijām spiestas uzturēties šausmīgos apstākļos. Izsalkušas, nonīkušas, terorizētas no kriminālistēm. Reizēm pat trīs dienas nesapņēmām maizi. No rītiem maizes vietā deva karstu, no sēnalainiem miltiem vārītu biežputru, bet trauku nekādu nebija. No zaldātu kuhņas to karstu smēla un meta kopā saliktās saujās, tās apsvilinātas izlaida saturu zemē, un visa diena bija jāpavada tukšu vēderu. Cik tas arī drausmīgi neizskatījās un morāli grūti, bijām spiestas saņemt biežputras devu pretim pasniegtā (kleitas vai krekla) apģērba malā. Kad bija maize (ļoti rūgta gan no piemaisījumiem), bija priecīgāks prāts, nebija jāzemojas un jāklausa kriminālistu izsmiekls. Tā nomocījāties divas nedēļas. Tualetē gājām bariņā, jo briesmones gribēja mūs izģērbt. Man bija vēl saglabājušies kajās ādas zābaciņi, tad jau laupitājas pakal vien staigāja. Naktis nedrīkstējām gulēt, vienai bija jāstāv pie durvīm, jādežurē un jāceļ trauksme. Konvoji visi bija ar viņām uz vienu roku. Par nolādētām fašistēm vien mūs saukāja.

Igaunietes bija varonīgākas, tās svieda uz viņām ar akmeņiem, kas bija paslēpti kabatās. Nezinu, kādā sakarībā šai etapā bija arī igauņietes un lietuvietes. Laikam jau tās tika pievienotas vilcienam vai Buhtā Vaņina kuģi sasēdinātas.

Beidzot šis smagais starposms beidzās un mūs uzsēdināja uz ļoti liela jūras kuģa. Tas bija jūnija mēnesī. Par laimi, vētras nebija. Baroja kaut cik labāk nekā tai lēģerī. Pie parastās izsalkuma sajūtas jau likās pierasts. Tikai lielākā daļa mūsējo mocījās ar caureju. Tāpat patīkama nebija "kustība uz miesas un matos", jo, lai kā arī necinījāties tiktāl nenonākt, apstākļi bija pārāk antisanitāri šai "pasaules apceļojumā"...

Nevaru atcerēties, cik dienas ilga brauciens ar kuģi, bet dienas skaitīju un zināju, ka tuvojas Jāņi. Tieši Līgo dienas rītā paziņoja, ka tuvojamies ostas pilsētai un gala punktam – Magadanai. Kuģis piestāja ostā, kas atstāja iespaidu, it kā bezdelīgas pārklis pielipināts viena kilometra augstas

klinšu grēdas piekājē. Uz pilsētas centru ceļš gāja gar pašu jūras malu augšup, no otras puses kalnu grēda, vietām uz klints izlīdis pundurbērzs.

Konvoji uzkliedza, lai soļojam ātrāk. Bija grūti kāpt pacēlumā. Ļoti novārguši bijām. Nometne "Peresilka" bija 3 kilometri. Nožēlojamā, garā vergu kolonna lēni virzījās. Nākotnes liktenis krimta sirdis.

Mazs prieciņš arī bija 1947. gada Līgo vakaram. Katra, saņemot savu maizes paiku, dabūjām arī normālas kvalitātes siļķi – vienu veselu katra. Pēc ilgstošās pliekanās barības tā likās neizsakāms gardums. Es savu maizes gabalu apmainīju pret – vēl vienu. Arī uz pirti mūs aizveda. Visas drēbes "izgāja" caur augstas temperatūras kameru (podžarku).

Pēc tam zināma komforta sajūta bija. Miesa nomazgāta siltā ūdenī, drēbes bez "aizdomām", siļķe vēderā. Tikai izskats nožēlojams – saburzītās drānās. Sirds ļoti sāpēja ilgās pēc saviem mīļajiem tālajā Dzimtenē...

VERGU TIRGUS

Pēc vienas dienas bija jāiziet slavenajā vergu tirgus arēnā.

Bija ieradusies dažādu resoru priekšnieki. Tērpti armijas virsnieku drēbēs. Augstprātīgi apstaigāja vergu rindas. No mūsu telpā sapulcētām izvēles prioritāte bija dota lauksaimnieciska rakstura nometnes priekšniekam Taniskas rajonā, darba nometnē "Balagannaja".

Tās izjūtas nav aprakstāmas, ko izraisīja šī pazemojošā, baigā procedūra. Iznācis priekšplānā, skaļi noprasīja: "Kur latvietes un lietuvietes?" Vairākkārtīgi visas novērojis no galvas līdz kājām, ar pirkstu norādot, lika iznākt priekšā. Arī es biju šai pulkā. Domāju, ka palaimējās. Lai nu kā būs, tomēr pie dzīvas dabas krūts. Raktuves un zelta skalošana likās baismīgas.

Mūs, skaitā trīsdesmit, tūdaļ konvoji aizveda uz ostu. Ar nelielu kuģīti (kāteri) braucām apmēram 8 stundas pa Ohotskas jūru. Pievakarē sasniedzām piestātni "Balagannaja" Taūjas upes grīvā, kas paisuma laikā pārvērtās par kuģojamu upi pat diezgan lieliem kuģiem. Mēneša periodā mainījās paisuma cikls: minimālais – 2 m un maksimālais – 6 metri. Jūra bija 7 km tālu.

Nometne bija apmēram kilometru no piestātnes. Ceļš no abām pusēm nožogots ar nepārtrauktu biezu mežrozīšu joslu. Tur rotājās jau nedaudzi ziedi. Tas priecēja, jo gadu neredzētie ziedi, zaļums nomierināja satrauktās

domas līdz nometnes vārtiem. Tur tīkamais iespaids zuda. Kad sākās rūpīgā taustīšana, ieskaitot augumu, kabatas un niecīgās pauniņas pie rokas. Tas aprāva gaišāko domu lidojumu.

O T R Ā B U R T N Ī C A

MAGADANAS APGABALA LABOŠANAS DARBU NOMETNĒ “BALAGANNAJA”

(kur bija aizvesta izciest nepamatoti piespriesto sodu — 5 gadi darba nometnē)

Man gribas pastāstīt par savdabīgu, īpatnēju, mūžīgā sasaluma joslā izveidotu lauksaimnieciska rakstura darba nometni, kur nācās strādāt.

Šī vieta gan grūtuma pakāpē nav salīdzināma ar tām nometnēm, kur tūkstošiem dzīvību dzisa... Tomēr nolemtā likteņa likloču ceļi ir pietiekami grūti — fiziski un garīgi, pilni ar vairākiem kurioziem gadījumiem uz dzīvības un nāves sliekšņa robežas.

Mēs, no Magadanas atvestās, politiski sodītās latvietes, lietuvietes, tikām izvietotas zemās nometnes barakās starp kriminālistēm. Vienmēr nācās dzirdēt — “proklātiji fašistki”. Vairākas tomēr bijām vienkopus. Tur bija plauktveidīgas divstāvu — pa četrām atsevišķi — guļamvietas. No salmiem maišelis un pagalvis, arī sega. Kā piedeva blaktis, kas ļoti traucēja iemigt pat lielā nogurumā.

Rītos saņēmām maizes devu (paiku). Īsti neatceros — 500 — 700 gramu. Ēdnicā rītos, vakaros tēja. Pusdienās zupa un biezputra. Pusdienas parasti bija apvienotas ar vakariņām — pēc darba. Normālos laika apstākļos brīvdienu nebija. Tikai nenormālos — stipra lietus dienās un sniegputeņos. Kā jau visur nometnēs — dzeloņstieplu žogs, sargposteņi stūros. Pie vārtiem caurlaides telpa, ar tiesībām pārbaudīt, ja nes ko, atņemt un sodīt ar izolatoru. Apkārt nometnei starp mežrožu un alkšņu puduriem bija plaši apstrādāti (tikai ar rokām) kāpostu, kartupeļu un mazliet — labības lauki, kura nenogatavinājās. Kartupeļus tur stādīja jarovizētus (ar nelielu lakstu ceru). Jānorok bija jau augustā. Tie ne visai padevās, jo apakšā sasalums traucēja un laiks bija pavēss un vējains. Kāposti auga lieliski, un tos ar kuģiem eksportēja uz Magadanu un visu lielo apgabalu. Labības stiebrus izlietoja salmiem. Kāpostus rūpīgi kopa nelaimīgo rokas. Visi lielie lauki tika trīskārtēji laistīti ar atšķaidītām fekālijām no nometnes tualetēm. Par

pateicību ieslodzītie saņēma tikai zupas no skābētām zaļām lapām – īstu silosu, lopēdienu.

Pirmā darbadiena arī mums, speciāli izvēlētām Magadanā, iesākās ar slaveno laistīšanas kampaņu kāpostu laukā. Tur jau gaidīja “aromātiskā” šķidruma mucas un lejamtrauki un tūlītēja rūpīga stādu apraušana ar personīgām delnām. Klātizlietam saturam vēl “pievienojot” bezgala gardo maizes paiku un tēju, no rīta ēsto. Sīkaki raksturojoši komentāri lieki. Cik grūti bija pierast pie šā antisanitārā darba! Pirmā kampaņa ilga 10 dienas. No turpmākās mani izglāba sekojošā laimes loze – es tiku izraudzīta par cūku ganu. Tikko šai sovhozā bija uzsākta cūkkopības izveidošana, bija ievestas jaunas, 6 mēnešus vecas, aplecinātas cūkas (pusaudzes), skaitā 50. Ciematā ar kuģu piestātņi bija administratīvais centrs sovhozam un no metnē – strādājošie ieslodzītie. Ciematā dzīvoja jau sodu izcietušie un komandējošais sastāvs. Gar Taūjas upes piekrasti paretam iezemiešu oroču (kamčadāļu) jurtas. Viņi nodarbojās ar zvejniecību un medniecību. Jūrā medīja roņus un putnus.

Bija divi resori – plaša “zvejniecība un zivju apstrāde” un neliela – “lauksaimniecība, lopkopība” (apm. 50 ragulopu) un 50 topošās sivēnmātes. Vasaras (3 mēnešus) periodā tās bija izvietotas 5–7 kilometru atstatumā no ciemata Taūjas attekas krastā. Šīs vietas nosauca par “komandirovkām”. Šoreiz atkal pēc vecās metodes mēs, tikai latvietes, tikām izstādītas ierindā, un no metnes priekšnieks, ar vērīgu aci vairākkārt pārskatot, ar pirkstu pametot, izsauca mani priekšā un pilnvaroja izvēlēties sev otru biedreni. Es, protams, izvēlējos Mariannu, meiteni, kurai nervi reizēm uzdeva, bet manā ietekmē iegāja normālās sliedēs. Viņa jau reiz bija ielēkusi jūrā, kad mūs otrreiz Buhtā Vaņinā dzina uz kuģi.

Saņēmušas pārtikas punktā (kapķorkā) 10 dienu maizi, vēl šo to (sauto paiku) un sākumā izsniegtās drēbes, šķirāmieš no biedrenēm. Aiz no metnes vārtiem mūs pagodināja “ekipāža” – lieli, piekrauti redeļu rati ar aizjūgtu, milzīgiem ragiem apbalvotu vērsi. Konvoja nebija. Pajūgu vadīja ieslodzītā, gan krimināliste, kas vadāja lopbarību uz vasaras no metnēm. Vērsis bieži apstājās un nereaģēja uz pātagas sitienu. Daudz iespaidīgāks līdzeklis bija, ja viņam ausī iebļāva “trīs” – parastos krievu lamu vārdus, ko tik bieži dzirdam arī šeit. Brauciens bija patīkams. Ziedošie mežrožu krūmi, augstajā Taūjas krastā arī pilādžu ceri un otrā pusē – ciedru egļu mežs un savādu priežu ceru (slāņika) puduri. Vispatīkamākais, ka nebija konvoja, bet lielas cerības viesā sojas raušu aromāts, kas kutināja degunu, smadzenes – cerībā, ka arī mūsu izsalkušiem vēderiem varbūt tiks no tā “kaut kas”.

Mūs laipni saņēma saprotošs brigadieris ukraiņis (arī sodītais), bet ar "greizu smaidu" — divas "pavāres cūkām" (hahluška un tatāriete), abas sodītās. Brigadieris iepazīstināja ar pienākumiem. Pamācība būt uzmanīgām un pamazām pieradināties pie sojas raušiem un pamācība vārit no auzu sēnalaiņiem miltiem ķīseli.

Katrai iedalīja 25 cūkas un atsevišķu aploku. Ierādīja katrai izcirtumu, no trim pusēm iežogotu ar milzīgo taigu, kas savieno ar Jakutiju. Esot arī lāči manīti lapegļu mežā. Jāganot rīta pusē 4 stundas un pēcpusdienā — 5. Pusdienās pārtraukums 3 stundas cūku atpūtai aplokā, bet mums katrai jāuznes 40 spaiņi ūdens ļoti stāvā, augstā upes kraujā. Tāda instrukcija dota no lēģera priekšnieka.

Bija prieks, ka no izsalkuma bijām glābtas, bet ūdens nešana bija dikti grūta. Kājas ļoti sāpēja, vēnas paplašinājās. Ganīšana bija baiga, jo baidījāmies, ka cūkas neaiziet mežā, starp viņām bija dažas nevis "topošās mātes", bet instinktu vajātas "jaunavas", kuras neapmierināja norobežotais izcirtums, tās lauzās mežā.

Mūžam neaizmirsīšu to pārdzīvojumu, kas vienreiz atgadījās pēcpusdienā. Biju aizrāvusies ar nejauši atrastu ziemēļu ogu krūmiņu (žīmalas). Ēdot gardās ogas, izlaidu cūkas no redzesloka. Paceļot acis, sastingu šausmās — izcirtumā nav vairs nevienas cūkas. Izmisusi skrēju gar izcirtuma malu, vai nemanīs kādas pēdas, vai nedzirdēs skaņas. Bija ļoti sausa vasara. Līdz beidzot pamanīju lapegļu vidū tādu kā cūkas pēdiņu un taciņu. Kā bezprātā skrēju pa to, nezinādama, kurp un cik dziļi tā aizvedīs. Biju jau gandrīz bezcerīgā bezspēkā, kad jutu, ka mežs sāk izbeigties. Nonācu uz ceļa, kas ved gar Taūjas malu. Slīpa nogāze veda uz upes atteku, kas pēc paisuma vēl glabāja mitras dūņas. Tur manas divdesmit četras "dāmas" pieņēma dūņu vannas, tikai nelaimīgā milētāja stāv un urkšķ, bet viņas aicinājumam — tālāk skriet — neseko citas. Kā neprātīga aiz prieka, ka briesmas vairs nedraud, noskūpstīju uz auss pirmo dubļaino cūku.

Pēc saulrieta noteicu fermas virzienu. Pusnaktī ierados ar savu dubļaino karavānu mājās, kur satrauktais brigadieris un Marianna mani gaidīja. Mans briesmīgais darba pārkāpums netika izpausts.

Mums tur tomēr bija labi. Tikai ļoti žēl bija izsalkušo tautiešu un gribējās viņas pabalstīt, cik nu manās iespējās, kaut ko aiznest, ik dekādē ejot pēc pārtikas normas. Bija lielais zivju — ketu (ziemēļu laši) un gorbušu — nārsta laiks, kad bija ierīkoti zvejas punkti 20 kilometru garumā no Taūjas ietekas jūrā. Ciemats atradās 7 km no deltas. Tā bija neapprakstāma zivju bagātība. Ar bulļiem veda zivju ķidas cūkām. Mēs atlasījām aknas, gatavojām

“pastēti” sev. Pāris dienas pirms došanās uz centru pēc “paikas” es ziedoju savu brīvo laiku, kniebjot aknas no ķidām, un gatavoju meitenēm, zaļbarības plāvējām, pastēti. Ienest no metnē bija risks, jo sardze var kontrolēt. Es sašuvu divus šaurus, garus maišeļus. Zem drēbēm piesēju pie vidus šīs divas kules – vienu ar sojas raušiem, otru ar aknu pastēti. Laipni sveicinot dežūrposteni, ar smaidu izsoļoju caur briesmām. Neiekritu nekad.

Šajā cūkšanas profesijā vasarā atgadījās arī otrs kuriozs, liela nervu pārbaude, saistīta ar minēto “paziņu” – raibo bulli. Ķidas bija atvestas tieši pusdienas laikā, kad taisījāmies nest ūdeni. Vedēja bija nolēmusi pakavēties, atpūsties, jo vērsis esot raiti soļojis. Es palūdzu, lai atļauj man ar pajūgu atvest ūdeni. Puskilometra atstatumā bija iespējams iebraukt attekā. Iepriecināta iebraucu attekā, kur varēja smelt ar spaini.

Pamazām sākās paisums, ūdens līmenis strauji cēlās. Biju jau piepildījusi mucu un gribēju braukt projām. Sākot vilkt, atjūdās viena ilksis sarežģītajā vērša aizjūga sistēmā. Es nepratu jūgt. Arī satraukumā nevarēju izprast. Ūdens ceļas un ceļas, jau man līdz krūtīm un bullim līdz vidum, bet rati nekust. Izmisīgs satraukums: pati peldu labi, bet lopiņš, saistīts pie ratiem, var aiziet bojā. Papildu soda gadi...

Ūdenim ceļoties, pacēlās arī rati ar mucu. Es nekavējoties rausos vērsim mugurā... Mūsu neaprauktā skaistā kuģniecības ierīce tuvojās krastam, ko neapdraudēja ūdens celšanās. Piesteidzās “speciālists” un sakārtoja “amfibiju” sauszemes braucienam. Arī šis pārkāpums laimīgi beidzās, kaut jutos vairāk salauzta nekā kad būtu uznesusi 100 spaiņu ūdens.

Turpmāk saspringtā uzmanībā pildīju cūkšana uzdevumu, vairāk gan nemeklēju vieglāku ceļu ūdens nešanai. Spilgtu starpgadījumu nebija.

Septembrī likvidējās vasaras cūku noņemšana. Nākošās “cūku māmiņas” saņēma labas, siltas, ar migu bagātas aizgaldas. Biju mazliet griezsirdīga uz viņām, jo viņu mieru netraucēja blaktis, bet mums bija jāatgriežas noņemšanas atmosfērā ar visiem tās daudzpusīgiem labumiem – fiziskiem un morāliem.

Es jau sākumā tiku izraudzīta par naktskopēju sivēnmātēm, par atbildīgo “vecmāti” nakts periodā un sivēnu saglabāšanā. Tas bija šausmīgi grūti un nervozi. Miegš reizēm gāza no kājām. Dienā barakā maz tika gulēts, vienmēr traucēja. Pakāpeniski radās aizvien jaunas “cūku ģimenes”. Cita bagātīga, cita paskopa. Tika pasludināts stingrs ultimāts, ka nedrīkst bojā aiziet neviens sivēns, būšot jāatbild.

Dienā strādāja 3 sievietes, baroja, tīrīja, pēc noteiktām stundām bija jāpazīdina katra “ģimenīte” un atkal jāatšķir, lai nesamin, nenoguļ māte. Naktī man citas rūpes nebija “ieprogrammētas”, vajadzēja tikai ņemties ar

sivēnu zīdišanas procedūru un saņemt jaundzimušos. Šis rūpju apjoms aizvien palielinājās. Tas nebija viegli. Agrās rīta stundās aiz miega un noguruma ļima kājas.

Vairāk kā mēnesi gāja viss gludi, tad nāca mans lielais noziegums, labi, ka bez materiāliem zaudējumiem. Pieliekot pēdējo partiju, jau smukiņus, apvēlušos 10 ruksišus, pie laimīgās “māmuļas” pavēderes, man emocijas ņēma virsroku. Gribējās kaut atmiņās izjust svētlaimes mirkli – mātei zīdot bērnu. Es, atspiedusi galvu pret cūkas muguru, jutu to skaisto fluidu strāvojumu, kas vieno šai mirkli māti ar bērniem. Domās biju ārpus ļaunā likteņa loka. Atcerējos savu kādreizējo mātes laimi...

Biju aizmigusi. Bija arī aizmiguši sivēni ar pupiņu mutītē. Gulēja arī pati cūka. Šo ētisko, skaisto idilli pārtrauca ļauna balss. Lopu fermas priekšnieks uzkliedza: – Vot kak!*

Turpmāk mans darbs bija fermas sētā – no rīta līdz vakaram zāgēt malku. Tas nebija pārāk grūti, ja zāģis bija ass. Tikai ass vējš svilināja vaigus, sals -20°. Strādājām divatā, satuntuļojušās kā putnu biedēkli. Varējām jau arī ieskriet fermas virtuvē pasildīties un kaut ko sarūpēt arī zāģim līdzī dziedošajam vēderam. Kādu vārītu kartupelīti, biežputras kausu vai sojas raušu sauju. Pat siļķes cūkām bija piešķirtas. Šī virtuve bija daudzpusīgāka un sātīgāka kā nometnes ēdnīcā.

Laiks gāja parastā, mūsu kontingentam paredzētā gaitā, drūmā nokrāsā. Ziema bija puteņaina, sals, vējš kā jau piejūras apgabalā. Arī es vienreiz tikko izglābos no ziemeļu sniega vētrā rastas nāves. Bija fermā aprūcis sausas malkas. Saimniecības vadītājs mani kā malkas lietpratēju aizsūtīja uz apm. 2 km attālo lapegļu meža ieloku sovhoza laukos izpētīt sauso egļu esamību. Izgāju saulainā pēcpusdienā pa iebrauktu ceļu. Sameklēju, pa dziļo sniegu brienot, jau kādas 10 sausas egles, ko varētu zāgēt. Tad sāka aizdomīgi mākties. Steidzos mājupceļā. Pēkšņi sacēlās raksturīgais ziemeļu sniegpuenis (purga). Vējš pūta tieši iepretim sāniski sejā sniega virpuļus. Neko nevarēja redzēt. Tikai ar kājām taustoties, lēni virzījies pa ceļu. Jutu, ka zūd jau dienas gaisma, bet drausmīgā purga trako. Nevarēju aptvert, cik tālu esmu pavirzījusies.

Bija jau pilnīgi satumsis, kad zuda pamats zem kājām un es iekritu līdz krūtīm dziļā sniegā un, līdz spēka pagurumam cīnoties, netiku uz cieta pamata. Uzmācās vēlēšanās pasēdēt, iemigt... Kā ar šķēpu iesitās smadzenēs apziņa: “Tu nedrīksti padoties, tas nav liktens lēmums, tevi gaida bērni...”

* Lūk, kā!

Sāku atkal ķepuroties, un roka laimīgi aizķēra kādu stabiņu. Radusi atbalsta punktu, sataustīju ceļa stingrumu. Turpmāk virzījos suniski, ar rokām un kājām, lai nezaudētu ceļu. Beidzot samanīju apgaismojumu. Tas bija nometnes sargtornis. Laimīgi sasniedzu nometni. Par laimi, nebija pazudusi arī bezkonvoja atļauja, “nozieguma kvalifikāciju” nevarēja piesiet. Atkal es izglābos.

Vēl mēnesi turpināju fermā zāgēt malku. Tomēr miera nedeļa doma, ka esmu paēdusi cik necik cilvēciņi, bet biedriem, tautiešiem, izsalkums. Celtnieku brigādē strādāja divi ļoti izkāmējuši latviešu vīrieši, viņi te atradās no 1946. gada janvāra. No darba tos veda gar mūsu sētu. Bija noruna – pakašā sniegu pie noteikta staba. Tur bieži bija manis sarūpēts papildu kumoss... Vienu no latviešiem sauca Kļaviņš, otru vairs neatceros.

Februāra sākumā reiz no rīta cūkkope, lāga krieviete Marusja, čukstus ziņo, ka viņa noklausījies pie salmu būceņa sienas, kur nejaukā (hahluška) Zoika, “intīmus sakarus kārtojot” ar fermas vadītāju, teikusi – fašistka Vaļa ņemot cūku barību un nesot saviem fašistiem... Bija skaidrs, ka labi nebūs.

Vakarā sargu būdā, caurlaidē, bija ziņojums:

– Izrakstīta no “lopkopju fermas”.

Kā gan varētu citādi būt – ļoti pārtikušai cūkai atrauts kumoss un atdots izsalkušam cilvēkam.

T R E Š Ā B U R T N Ī C A

MEŽA DARBOS

(1948. gada februāris)

Nākošā rītā tiku iedalīta mežstrādnieku brigādē. Skumji noliektu galvu soļoju aizmugurē garajai mežinieku rindai. Tur bija vīrieši un sievietes. Mežs bija 4 km tālu. Piekusām jau ejot. Tagad ierādīja šīsdienas paredzēto cirsmu. Visi vecie lielā steigā klamburoja pa dziļo sniegu ieņemt labāko egli. Mēs, divas jaunās, es un viena lietuviete, – kas citiem pāri palika. Es jau arī lielu koku negribēju, jo pirmo reizi mūžā taisījās “no kājas laist koku”. Sniegs bija līdz jostasvietai. Vispirms jāatrok. Tad sākām zāgēt. Tas nav ne tuvu tam, kā gulķoku zāgēt. Neviens arī nepamācīja, tikai ņirdza, kā “Eiropas inteliģence rādīšot savu klasi”. Es jau nu kaut ko sapratu un zāgēt pratu, bet kolēģe, bikla lietuviešu lauku meitene, – galīgi iesācēja.

Abas bijām tik naivas, ka nezinājām, cik steru jāsakrauj. Mums iznāca par abām 1,5 steri. Pieņēmějs vakarā teica, ka vajagot 8. Visi zobojās. Lietuviete raudāja. Es spītīgi klusēju. Nelikos dzirdam viņu izsmieklu. Mežā neatstāja, tāpat dzina uz nometni. Otrā dienā lietuviete neizgāja darbā, bija saslimusi.

Man tagad gadījās pāriniece labsirdīga vecāka krieviete un lietpratēja. Vakarā mums jau bija 7 steri. Nogurums bija šausmīgs. Tikko varēju aizvilkties līdz nometnei.

Pagaidām spēks turējās un pieauga līdz ar iemaņām. Izsalkums sāka stingri mocīt. Sāku taupīt maizes devu. Pārdevu paiku. Par iegūtiem 15 rubļiem varēja nopirkt roņa treknumu, jo vakaros ceļmalā mednieki stāvēja un piedāvāja. Konservu bundžās tos tecinājām uz karstās dzelzs krāsns un mērcējām maizi.

Smags bija šis mežinieces periods. Tomēr izturēju, nenaslimu. No cingas glāba, kā liekas, roņa gaļa. Centos nenokārt galvu, saglabāt morālo stāju un cerības sirdi. Tā pagāja ziema, auksta un dziļu sniegu bagāta.

Aprīlī mani atkal ieskaitīja lauku brigādes darbā. Dienām bija jākaļ sasalusī zeme, ko lika lecektīs kāpostu stādu audzēšanai, arī gatavoja podiņus, kur stādīt kartupeli siltumnīcas plauktā. Tāda ir Magadanas lauksaimniecība. Tāda bija darbu panorāma aprīlī un maijā.

Ar jūniju sākās kartupeļu un kāpostu stādīšana. Vēji skaudri pūta, rokas sprēgāja un plaisāja. “Vēders” sapņoja vēl kādreiz dzīvē paēst maizīti (īstu rudzu, kā Dzimtenē)... Stipra lietus dienās, barakās atpūšoties, bija visgrūtāk cīnīties pret kārdinājumu – pagalvī smaržojošam maizes gabalam nenokniebt pa kumosam vien, bet tad pusdienā un vakarā vairs nebūtu ko paņemt.

Sākās navigācija. Ļoti bieži naktīs cēla augšā, jo bija jāatbrīvo pienākušie kuģīši no labības, raušu, cukura un miltu maisiem. Mēs, sievietes, arī netikām žēlotas, jo vīriešu šeit bija pavisam maz. Gāja visādi, gan kritām, gan nespēkā saļimām, bet jāiet bija, jāstiepj bija.

Reiz man pienāk klāt simpātiska Viļņas meitene Olga Savickaite ar mazu noslēpumu, ka ik vasaru vervējot siena pļāvēju grupas taigā uz Taūjas krastiem, līdz 20 km tālumā. Viņai piedāvāts, jo draugs komitejā esot. Pati izmisusi – galīgi neesot jēgas par siena pļauju. Tā gribētos mums abām tikt projām, kaut uz dažiem mēnešiem, jo šausmīgā “fekāliju kampaņa” jau klāt. Es drošinu Olgu, ka viņai visu iemācīšu un palīdzēšu visos darbos, lai pieraksta arī mani.

Jūlija sākumā vienos rītā pulcina vienkopus visus siena pļaujas strādniekus. Iepazīstina ar instrukcijām un “plānu”. Liek savākt katram

savu nelielo mantību, izdala aizsargcepures pret odiem un moskītiem un sasēdina automašīnās. Tā, “cerību spārnotas”, sēžamies smagajās mašīnās un braucam uz nezināmu rītdienu.

Taūjas krastā bija paprāvs sadales punkts, kur jau glabājās šķūnī izkaptis, grābekļi, dakšas un citi piederumi. Izsauca priekšplānā apmēram 10 brigadierus, jau ar pieredzi iepriekšējos gados. Sāka veidot grupas. Mūs ar Olgu iedalīja 7. grupā. Vadītāja enerģiska, 40 g. veca ukrainiete Naģa, vēl trīs sievas un pavecs onkulis Trofims. Iedeva lēnīgu melnu zirgu ar veciem koka redelratiem, kur iekrāva visu inventāru, mūsu mantību un 10 dienām pārtiku (sauso paiku).

Taūjas upes attekas iežogotā uzkalnā stāvēja paliela zemnīca ar koka guļamlāvām gar sienām. Neapraķstāmi odu bari mūs “apsveica”. Tūdaļ uzkurtais ugunskurs un dūmi palīdzēja tos atvairīt.

No rīta uzsākām pļaju. Zāle bija gara, viegli pļaujama, tikai krūmi maisīja. Tāda kapāšana vien sanāca. Ja nebūtu odu briesmas, es teiktu – brīnišķīgi. Bez maskas nevarēja glābties, bet ar to grūti elpot. Brigadiere iecēla vienu Ņenu par pavāri, atsvabinot no darba, bet cauru nakti pienākums – dūmot pie sliekšņa, atgaiņāt odus un gatavot ēst. Mana Olga izmisīgi centās kapāt ar izkapti. Es uzasināju izkapti un palīdzēju arī viņai ierādīto gabaliņu nopļaut.

Pievakarē ieradās “viesi”, neliela auguma vīreļi (oroči jeb kamčadāļi). Ļoti īpatnēji, neizskatīgi vīreļi, tikko saprotamā krievu valodā kaut ko runādami. Pasniedza Naģai divas lielas ketas. Mēs, paēdušas, nogurušas, ielīdām blakuslāvā un drīz iemīgām. Ar šaušalām pamodušās, bakstījām viena otrai sānos – ciemiņi saņēma samaksā par ciemakukuli “intīmas naturālijas”. Mums atlika tikai brīnīties un nopūsties, pat iemigt bija baigi.

Otrā dienā izlikāmies nezinītes. Strādājām centīgi. No zemnīcas puses vējoja vārītu un ceptu “lašu” smarža. Aicināja arī mūs. Zupu ēdām, bet ceptajām nepieskārāmies, kumoss likās baigs. Nākošajā vakarā ciemiņu nebija. Bijām priecīgas. Tad ieradās veseli pieci – ar zivīm. Mēs ar Oļu sapratām – turpmāk konflikts neizbēgams, jo mēs uz “kaut ko tādu” nekad neiziesim. Vīreļi nebija uzmācīgi, brutāli, kad mēs konkrēti pateicām savu viedokli, atvairot tuvināšanos. Divi liekie aizgāja.

Nākošajā rītā tikām visādi boikotētas. Mēs paņēmām savu maizi. Visu dienu nenācām mājās. Atradām sīpollokus un tā iztikām. Pļāvām atsevišķi un ēdām atsevišķi – tikai maizi, un tā trīs dienas.

Beidzot brigadiere atvainojās un lūdza draudzīgi kopā ēst, strādāt, nenosodīt un pieciest viņu izdarības, jo viņas esot dzīvas sievietes.

Mēs pieradām, darbs likās patīkams, kaut arī ne viegls. Būt dabā, izjust tās skaistumu. Tur sastapu arī ilgi meklēto balto Dzimtenes bērzu, ar kuru dalījos savās skumjās.

Mūsu pļaviņas bija izklaidētas starp apšu un alkšņu birzēm. Ja lietus saliedēja, tad bija jāstaigā kādam ārdīt. Man tas bija patīkami. Vienreiz tikko neuzskrēju lāču mātei, kas sauļojās piekrastē ar diviem lācēniem. Tad pārbijos ļoti. Saulei rietot, bieži dziedāju "Tur aiz tumšām egļu sienām...". Tas viss palīdzēja saglabāt dvēselīgumu, iekšēju saturu iznest cauri brutālajai ikdienai. Augusta beigās jau bija saceltas daudzas siena kaudzes gan augstākās vietās, gan zemās ielejās blakus attekai, kurā tikai vietumis saglabājās ūdens. Krūmāji bija pilni mežrožu augļiem. Zemi pīlādžu ceri sārtojās. Septembra sākumā bija paredzēta atgriešanās nometnē. Maize dekādes devā nebija paredzēta.

Tad nāca dabas stihija. Naktī uz 1. septembri iesākās nepārtrauktas lietusegāzes, kas nepārstāja arī 2. septembrī, pat vēl 3. — līdz pusdienai. Tā laikam lijis plašākā apkārtnē — augstu kalnu rajonā, gar Taūjas upi. Ar lielām bažām vērojām, kā atteka un pļava pārvēršas lielā ezerā. Siena kaudzes ūdenī, citas aizpeld. Ūdens turpina tuvoties mūsu zemnīcas uzkalnam. Steidzamies pieejamos krūmājos vēl savākt mežrožu augļus un pīlādžu ogas, jo pārtikas krājumi beigušies. Nav nekādu ziņu no "centra". Ūdens turpina celties, jau sāk sūkties apkārt zemnīcas iedobei un draud mūs atgriezt no nostūra ar augstu apsi un citiem kokiem. Saprotam, ka vairs nedrīkstam nakšņot zemnīcā, bet jāvēcas tuvāk augstajam, zarainajam kokam. Esmu ūdens līmeņa mērītāja. Ūdens turpina celties. Sakraujam mantību ratos, iejūdzam melni un apmetamies pie koka. Visi ēduši tikai pīlādžus un mežrožu augļus.

Trofims trin nazi. — Ko tu? — tā vaicāju.

— Kamēr vēl sausums, kur sakraut ugunsroku, jānokauj un jāizcep zirga gaļa.

Mēs ar Oļu protestā kliedzam, trīs sievas piebalso viņam. Brigadiere klusē. Cenšos visādos veidos pārliecināt brigadieru, ka viņai var iznākt atbildēt par pārsteidzību. Beidzot viņa izšķiras, ka "nē!". Nedrīkst kaut. Dienas trīs būs vēl augļi, ja nekritisies ūdens, ēdis jēlu gaļu.

Ūdens pamazām tuvojas kokam. Rit drausmīgas minūtes. Rati jau slapjumā. Iespraužu mērkoku. Sakāpjam kokā. Melnis piesiets pie koka. Palicis jau tumšs. Grūti saredzēt lejā. Krampjaini turamies zaros. Lēni velkas laiks. Jūtam, ka sāk piesalt. Parādās mēness. Liekas, ka pie stumbra lejā vēl sauss, bet Melnis pakalējās kājas mīnā slapjumā. Trofims lamā mūs par muļķēm. Beidzot uzaust gaisma. Priekā vēroju, ka mērkoka tumšajā

iezīmē ledus vainadziņš. Līmenis sācis kristies. Rodas prieks. Bet daudz grūtību vēl priekšā, jo esam atgriezti no centra, bez pārtikas.

Ūdens pamazām kritās. Pēcpusdienā jau atgriezāmies zemnīcā. Izsalkumu klusinājām ar pilādžu ogām. Tā vēl nomocījāmies nākošo dienu. Tikai tad — aiznākošā dienā — izdzirdām attekā motorlaivas purkšņi. Trīs nometnes vīri (nadziratelji) atveda maizi, grūbas, kaut kādu taukvielu, cukuru. Deva pavēli turpināt dzīvot še un ārdīt un kaltēt vēl neaizpeldējušās siena kaudzes. Pastāstīja, ka arī sovhoza ciemats un daļa nometnes bijusi ūdenī.

Laiks pieturējās labs. Šis darbs bija grūts un nepatīkams. Arī naktī vēsi gulēt. Azaida galds patukšs, tik mežrozīšu augļiši papildu devā.

Raibā zivju sezona bija beigusies. Līdzīga nelaime bijusi arī citās grupās. Upuru nebija. Septembra beigās pārveda mūs nometnē. Visas politiskās ar pantu 58^{a,b} bija aizvestas uz specnometni. Ļoti skumji.

Turpmākais darbs bija zvejniecībā. Jāņem laukā no apaļiem, dziļiem koka baseiniem (čāniem) iesālītās ketas (3–5 kg svars katrai) un mazāka apmēra garbušas. Paisumā sanāca kuģīši. Bēguma periodā tos pielādēja, un ūdens pacēlumā tie atkal aizbrauca. Nebija ne mazākās mehanizācijas, vienīgi ķerra. Darbs nebija viegls, un caurvējā rokas sprēgāja, plaisāja. Tas ilga tikai vienu mēnesi, jo oktobra nogalē jau sasala upe. Kuģošana izbeidzās. Darbs izbeidzās.

Tad atkal man palaimējās. Mani paņēma tiklu austuvē. Tā bija turpat zivju apstrādes rajonā. Siltā telpā pagāja ziema. Arī izsalkuma pakāpe neliela. Pa reizei atsakoties no maizes paikas, no medniekiem varēja nopirkt roņa gaļu. Priekšnieks bija labs, saprotošs, pats izcietis sodu, pagādāja reizēm pa sālītai ketai. Nakšņot konvojs veda uz nometni.

Tikai satraukumu radīja baigā neziņa, jo 1949. gada martā redzēju šausmīgu sapni. Raidīju telegrammu māmuļai, bet atgriezās pasta ziņojums: "Adresat vibil ņeizvestno kuda."* Nemiers un neziņa plosījās: kas ar bērniem? Vēl upe ledū, kuģi neiet, pasts nekursē. Suņu pajūgi arī vairs nebrauc ar pastu uz Magadanu. Šis šausmīgais neziņas un ļaunu priekšnojautu periods.

Izgāja ledus no upes, iesākās vasaras periods. Austuves vadītājs bija arī visas zvejniecības organizācijas saimnieciskais kārtotājs. Reiz viņš sauc mani sekot pie upes (platums kā Daugavai pie Rīgas) un norāda pretējā krastā uz mazu, pelēku ēku. Tā — zvejnieku pirts. Vai man nebūtu bailes tur vienai pašai dzīvot? To visapkārt apņēmot ūdeņainas attekas, tikai uz

* Adresāts izbraucis nezināmā virzienā.

vienu pusi bēguma laikā varot pāriet sovhoza laukos. Mani apsargāšot 20 suņi, par kuriem jārūpējas, jābaro. Zvejnieku pirts trīs nedēļas nogales dienās jākurina līdz pēršanās temperatūrai, lai vienmēr būtu silts ūdens. Zvejnieki paši braukšot ar laivām, bet vietējie iedzīvotāji jāpārvieta ar laivu. No tiem jāiekasē 3 rubļi un jāatdod kasē. Tur vajagot godīga, nopietna, atbildīga cilvēka. Pirts kurināmās dienās došot palidzi, bet tai jādzīvo nometnē.

Mani pārsteidza, bet vilināja šī Robinsona Krūzo variācija. Es piekritu, kaut mazliet baigi bija. Otrā rītā ar sauso paiku un savu nelielo mantību atstāju nometni. Pats saimniecības vadītājs sēdināja laivā, aizveda jaunajā darbā, kur skaļām rejām sveica mani padotie, iepazīstināja ar pienākumiem, lika man vest viņu atpakaļ, pats sēdēja kā pasažieris. Drīz vien apguvu airēšanas māku. Bez bažām jau braucu atpakaļ. Izvārīju krietnu katlu biežputras ar roņa gaļas un sāļu zivju aizdaru. Baroju suņus, kas bija piesieti pie vecām, apgāztām laivām. "Milestība iet caur vēderu" – vakarā jau bijām draugi.

Ceturtdienas rītā man ieradās palīdzība – latviete Tornis Zenta. Zāģējām malku, skaldījām, stiepām ūdeni no upes, kurinājām pirti. Bija jau diezgan smagi, bet toties pusbrīvības sajūta priecēja.

Sākās lielais ketu nārsta laiks. Nepārtraukti piestāja zivju pilnas laivas pie platformas malas. Paisums cēla nemanot laivu slīpi, un zivis izslīdēja. Bēguma periodā tur sudrabortā manta raudzījās no lēzenā ūdens. Mans uzdevums bija to savākt savā laivā un barot suņus, un ieslīt zivis mucās ziemai. Rīta agrumā reizēm vai pilnu laivu dabūju. Smaržoja vien, kad vārīju. Suņi uzbarojās, kļuva skaisti. Es ļoti iemīļoju viņus. Kad sēdos laivā, viņi satraucās un dažī atrāvās no ķēdēm. Uzticīgi peldēja laivai blakus un sargāja laivu, kamēr pati kārtāju darišanas.

Jūlija sākumā atnāca vēstule no māmuļas un meitiņas. Viņi un arī vairākas radu ģimenes atrodas Tomskas apgabalā, Koževņikovas rajona sādžā Ķersalgaja. Bērni smagi slimujoši masalas, iegūtas sadales punktā. Pārcietuši, ir tagad veseli. Līdzpaņemtās drēbes mainot pret pārtiku. Cerot, uz rudenī būšot kartupeļi. Būvējot zemnīcu, onkulis, izvestais vecais skolotājs, palīdzot. Cits onkulis solījies palīdzēt ar maizes miltiem rudenī, strādājot uz traktora. Bērni strādājot tabakas laukā. Vienīgie pelnītāji (9 un 13 gadi). Sāpes un izmisums plosa sirdi. Kā varētu līdzēt? Izmisumā sēžu upes krastā. Acis sausas, nav asaru. Te mikls purns pieglaužas rokai un sāk laizīt. Tas visniknākais suns atrāvies no ķēdes. Laiza man rokas un cieši raugās izmisušajās acīs. Manī it kā kaut kas pārtrūkst, un varu raudāt. Sagumstu uz klēpja un izraudu izmisumu. Smilkstošs purniņš aizskar vaigu – aicina uz mājām...

Pēc vēstules saņemšanas tai bezmiega naktī it kā pats no sevis radās dzejolītis, ko vēl tagad atceros.

Māmiņ, tomēr mēs palikām dzīvi,
 Kaut grūti gan tagad klājas —
 Tomskas pusē — zemnīca mums mājas.
 Ir vasara še un saule silta...
 Vecmamma kaimiņos maizīti cep,
 Vien nedrīkstam ēst, cik gribas...
 Mums dārzā aug tupeņi jau,
 Bet tādēļ — skaistākās segas vairs nav.

1949. gada jūlijā

Iztiekot lielāko tiesu bez savas maizes devas, visu vasaru to pārdevu un naudu sūtīju uz Sibīriju. Kaut mazlietiņ varēju līdzēt.

C E T U R T Ā B U R T N Ī C A

Ar patiku un centību rūpējos par savu četrkājaino draugu barību un ziemas rezervēm. Kādreiz naktīs, lielā paisuma fāzēs, bija mazliet baigi. Vējainā laikā viņu šlakatas reizēm plīsa pret pirtiņas sienu. Bēgumā ūdens aizgāja tālu projām. Ja kāds vēlins laivinieks tuvojās pirtij, mans lielais sargu bars sacēla īstu koncertu.

Trijās pirts kurināšanas dienās bija liela darbošanās abām ar Zentu, gan pirtī, gan ar laivām pāri ceļot. Tikai nakts klusumā sirds sāpīgi smeldza par bērniem un māmuļu.

Pašai septembra mēnesī arī uzkrīta liels grūtums — dikti spēcīgi bija apaudzis labai rokai vidējais pirksts, pat ar kauliņa bojāšanos. Medpunktā gribēja nogriezt (amputēt) pirkstu, jo nedzija un ļoti sāpēja, strutoja, bet es neļāvos. Sāku pārdomāt bērniībā dzirdēto, ka suns sev izārstējot visas brūces. Nolēmu izmantot savus četrkājainos "mediķus". Tiešām izdevās glābt pirkstu, pateicoties sava visdusmīgākā, bet brūces apstrādē vislielākā lietpratēja maigajai suņa mēlītei. Drīz paliku vesela.

Oktobra beigās jau sala, uzkrīta sniegs. Upe pārklājās ar ledu. Maniem "pavalstniekiem" sākās smaga darba sezona. Ieradās braukšanas meistars, sakārtoja nartu un aizjūgus. Arī man bija jāpalīdz pa vasaru aizmirstā iebraukšanas procesā. Tas bija aprīnojami, cik ātri suņi skrēja un barveži cik labi saprata komandas. Brauca pa upes ledu līdz jūrai, kur vietējie zvejoja un medīja roņus, un mēnesī reizi uz Magadanu ar pastu. Ziemas salā pirts

kambarītī nevarēja dzīvot. Man bija jāiet atkal uz nometni. Barošanu nodevu braucējam. Pirts tomēr darbojās, gājām divas dienas nedēļā to kurināt. Pārējās dienas strādāju tīklu austuvē.

Nākošā vasarā atkal dzīvoju pirtiņā un darbojos tāpat kā iepriekšējā sezonā. Bija kaut kādas ieskaites, sodu mazinot, par bezpārķūpuma darbu soda periodā. Es varēju cerēt aptuveni uz 7 mēnešu nolaidi. Vasara pagāja bez spilgtiem starpgadījumiem. Tikai savāda nervozitāte brīvības gaidās. Palīdzēju bērniem, cik nu varēju, ar sūtījumu.

Pirmais septembris nāca atkal ar dabas katastrofu. Šoreiz uzkrita sniegs, cilvēkam līdz ceļiem. Kartupeļi, kāposti bija jāvāc, atrodot sniegu. Rokas šausmīgi sala. Novāca tomēr visu. Bija jāmobilizējas visiem šai darbā. Nedēļas nogalēs tomēr pirti vajadzēja kurināt, varēja neiet uz lauka. Naktīs jau bija sals. Dienās skaists, saulains, tomēr pavēss laiks.

Septembrī man gadījās atkal kuriozs. Vadītājs vienā rītā dod pavēli savu laivu piekabināt pie motorlaivas un vēl vienu tukšu priekš nartas braucēja, aizvedīšot augšā pa Taūju kilometrus 15, kur zāģētava. Tur sausi dēliši pirts iekurināšanai. Brauciens bija interesants un skaists. Bija vairāki skaisti, augsti, klinšaini kalni. Ar sniegu klāti, bet vienā nogāzē kā brīnums paceļas sārtām ogām pilādžu ceri, bērziņi zeltotām lapām, tumši zaļi ziemeļu priežu (slāņiku) ceri. Šī bagātība visa uz sniega fona! Tādi kalni vairāki. Tās bija pasakainas ainavas!

Arī sausās dēlišu nomales bija tik lietderīgas pirts iekurināšanai un "gara" uzturēšanai. Sakrāvām augstus vezumus un lieliskā noskaņojumā uzsākām mājupceļu. Mans biedrs labi zināja Taūjas upi un krastus, jo vasarā zvejoja. Es braucu pirmā, viņš aizmugurē. Saka man, ka gribot izkāpt medībās, viņš mani panāksot. Braucu viena, straume nes viegli. Priecājos par skaisto ainavu. Nepamanu, ka blakus izveidojusies otra plata straume un spēcīgi aiznes pa sānceļu. Atpakaļ pagriezt nav iespējams. Vēroju, ka augstā kalna piekāvē straumes atkal savienojas. Braucu tai virzienā. Te pēkšņi laiva uzsēžas uz sēkļa. Sāk jau krēslot, bet biedra vēl nav. Vai viņš mani saredzēs te, tālajā nostūrī? — māc bailes. Vai nogāzt man tik vajadzīgo kravu ūdenī? Vai ar to būs līdzēts? Izmisusi sēžu neziņā, liela ūdens krājuma ielokā. Te manu parādāmies redzes lokā savu biedru, cerēto glābēju. Kliezdu, vicinu lakatu, bet reakciju nemanu. Viņš steidzīgi brauc tālāk.

Visas cerības saplok. Izglābties neiespējami, jo paisums sāksies tikai ap pusnakti. Es līdz tam laikam jau būšu salā sastingusi, kad varēs aizbraukt no sēkļa. Pēc mēneša būtu brīvībā, bet tagad jāiet bojā... Bērnus vairs nesatikšu. Kas viņiem palīdzēs? — Tās izjūtas nav aprakstāmas, ko izjūtu tai brīdī.

Jau satumsis. Mans biedrs, apbraucis lielu apkārtloku gar kalna piekāji, tuvojas man no otras puses. Saredzēt grūti, bet dzirdu airu plunkšķi. Klāt viņš nevarēja piebraukt, bet pamācīja kāpt ūdenī un nostumt laivu, norādīja virzienu, kur tikšu garām sēkļiem. Atbrīvoju ķermeņa apakšdaļu no drēbēm un lēcu ledainajā ūdenī. Izdevās laivu nostumt, izdevās apbraukt sēkli. Sīrsnīgi pateikdamās biedram par viņa gudro izrīcību, par izglābšanu no kritiskās situācijas, laimīga airēju savu laivu, ne soļa neatkāpjoties no biedra saltajā rudens vakarā. Miesa patīkami dega pēc ledainās peldes. Apziņā radies gandarijums – arī šoreiz nebija lemts tas vislaunākais.

Oktobris ritēja nervozā atmosfērā. Gaidīju atbrīvošanu, bet laiks pamazām palika vēsāks, sāka upi klāt ledus. Ko darišu, ja atbrīvos tikai tad, kad izbeigta navigācija? Tā arī bija. Upe aizsala. Atbrīvoja 1950. gada 27. oktobrī.

Neziņā sāpošu sirdi atvadījos no saviem iemīļotajiem sargiem sunīšiem. Mana darba priekšnieks telefoniski uzzināja, ka no atklātās jūras pietātnes Janas vēl iešot viens kuģītis uz Magadanu. Bet Jana 35 km tālu. Par laimi man, radās arī otra gribētāja uz Magadanu, krievu meitene, kas tai pašā dienā atbrīvojās.

Saņēmu arī mazliet naudas par četriem darba gadiem. Viena ieslodzītā piedāvāja pirkt no viņas rudens mēteli. Atbilda manam augumam un iespējām. Tas mazliet pacēla manu pašapziņu, ka varu atbrīvoties no tipiskā vateņa. Mazliet vēl palika nauda pirmām vajadzībām.

Otrā rītā devāmies veidot sev jaunu – brīva cilvēka ceļu. Nebūs tas viegls. Bez naudas nenoklūt pāri jūrai, līdz Tomskai. Pirmā iespēja stāt "cilvēku" rindā tikai Magadanā. Soļojām kājām, negadījās pa ceļam garāmbraucošas mašīnas. Ceļš gāja pa mežainām vietām. Jaunuzceltas mājas vietējiem, bet neapdzīvotas. Tikai māju priekšā uzslietas jurtas, no kurām ceļas dūmu strūklas.

Bija jau tumsa, kad nonācām Janas ciematā. Līdz nāvei nogurušas no garā gājiena, laimīgi atradām ģimeni, kas laipni uzņēma, atļāva apmesties. Uzzinājām, ka tiešām viens kuģītis še aizkavējies, kam jānokļūst Magadanā.

Naktī sāka plosīties šausmīga vētra. Jūra krāca un meta vilņus mājas augstumā. Pirmo reizi mūžā redzēju šādu ainu. Arī ciematā bez turēšanās nevarēja paiet. Vētra nerimās piecas dienas. Sals arī pieņēmas. Jūrnieki nervozēja. Negribēja mūs vest, jo pilnīgu jūras nomierināšanos viņi vairs nevarot gaidīt un nedrīkstot ņemt ļaudis, tā riskējot. Par laimi, stūrmanis bija kādreiz bijis Rīgā un patīkamus iespaidus glabāja par latviešiem. Viņš gribēja man palīdzēt un tāpēc līdzēja pierunāt kapteini.

Izbraucām jūrā vēl krietnos viļņos. Galdi un krēsli mētājās kā sērkočiņu kastītes. Stūrmanis arī laipni atvēlēja savu kajīti, jo zināja, cik grūti mums klāsies jūras slimībā. Tiešām tās bija neizsakāmas mokas. Vēmām gandrīz līdz nesamaņai. Laimīgi nokļuvām Magadanā, bijām palikušas dzīvas.

TURPMĀKĀS DZĪVES ĪSS KOPSAVILKUMS

1950. gada 1. decembrī sāku strādāt Magadanā 4. ēdnīcā par vecāko oficianti, ar iespēju dažādās papildu slodzēs. Varēju labi palīdzēt ģimenei Sibīrijā.

Pavasārī uz abpusējas vienošanās pamata nolēmu turpināt strādāt Magadanā. Tā bija iespēja perspektīvāk veidot bērnu nākotni.

1955. gada vasarā bērni atlidoja uz Magadanu. Meita mācījās 9. klasē, dēls — 6. klasē.

1962. gadā meita beidza institūtu Ļeņingradā. Dēls mācījās Ačinskas armijas aviācijas skolā.

Es atgriezos Dzimtenē. Māmuļa kopā ar otras meitas ģimeni bija jau Latvijā.

Kārlis Kalnietis

1919.g.15.II – 1992.g.11.III

Esmu dzimis 1919. gada 15. februārī Valmieras apriņķa Ķoņu pagasta Unguriņos mežstrādnieka Jēkaba Kalniņa ģimenē kā septītais – priekšpēdējais bērns. Bijis sestdienas vakars un ļoti skaists saules riets. Varbūt šī vakara gaišums man palīdzēja gaišam un nesaliekam iziet cauri visiem tumsas laikiem, visām varmācībām un neģēlībām.

Mācījos Ķoņu pagasta Ausekļu pamatskolā, 1940. gadā beidzu Rūjienas valsts ģimnāziju. Par palikšanu okupētajā teritorijā un “sadarbošanos” ar fašistiem, par dzimtenes “nodevību” kara tribunāls mani sodīja ar 10 gadiem lēģerī un 5 gadiem bez tiesībām. Visu sodu izcietu Noriņskā no 1941. līdz 1954. gadam. Te kādu laiku biju vienā brigādē ar dzejnieku Paulu Ūlenu un Andri Bērzu (Ziedoni Bērziņu), vienā lēģerī ar Jāni Medeni un Hariju Skuju. Pēc soda vienu gadu (1955) nometinājums Karagandas apgabalā. Rūjienā atgriezās 1956. gadā un līdz šai dienai te arī dzīvoju, strādājot par dezinfektoru, santehniķi, grāmatvedi un apdrošināšanas aģentu. No 1979. gada – brīvkuņģis un daļējas pensijas īpašnieks.

Rakstīt sāku jau pamatskolā. Pirmais dzejolis iespiests 1935. gadā. Dzejoļi publicēti vietējā un arī centrālajā presē. Kāds pussimts dzejoļu komponēti.

Negrību atkārtoties, tāpēc īsi: dzīve ir bagāta gan ar labo, gan sliktu, ar patikamo un pretīgo.

Ko es mīlu, ko nīstu, kas man dārgs un svēts, kas sāp un kas dara laimīgu, par ko raudu un par ko smejos, tas viss – manā dzejā.

SAPNIS PAR MĀTI

Šo sapni redzēju visdziļākajā ziemā,
Kad nakts ir mūžīga, sals stindzinošs un baigs,
Tu biji atnākusi, māt, pie manis ciemā,
Un mani vērās gaišs un apskaidrots tavš vaigs.

Tu mani paņēmi kā zēnu kādreiz rokās
Un augšup pacēli, un pieglaudi sev klāt –
Es postu aizmirsu un visas savas mokas,
Un viegli kļuva man kā bērnu dienās, māt.

Tu ilgi stāstīji par tēvu un par mājām —
 Tēvs daudzreiz pusnaktīs, kad mierā grimis viss,
 No miega iztrūcies un vārtus atvērt gājis —
 Tam esot licies tā — it kā es pārnācis.

Bet veltīgi tie mani gaidījuši nākam,
 Nu pati vedīšot tā mani atpakaļ.
 Un projām abi mēs pār kalniem iet tad sākām,
 Kur Lācis zvaigžņu dzirnās zelta graudus maļ.

Un tumsā nogrima zem mums Noriļska baigā,
 Es priekā raudāju — bij važas ņemtas nost,
 Līdz beidzot atmodos ar asaru uz vaiga
 Un atkal sajutu, cik liels man apkārt posts.

7.04.1947.

KĀDAI GAIDĪTĀJAI

Pie taviem vārtiem šonakt stās
 Tāls braucējs sapņu kamanās
 Un tevi sauks viņš vārdā.
 Tu steigsies vārtus atdarīt,
 Bet velti viss... tik sniegi krīt,
 Viņš veco sētu ārda.

Vai atkal tas tik sapnis bij?
 Tu jautāsi tad pusnaktij
 Ar izmisumu baigu.
 Vien klusums smags ap tevi būs
 Un lāse ilgi nenožūs
 Uz izmocītā vaiga.

1948. Noriļska

PIRMĀ VĒSTULE (17. sept. 1947.g.)

Vēstule pirmā no mājām! Mūžīgā slava šai dienai!
 Grīļojos, atkāpjos, sabrūk sāpju un ciešanu siena.
 Vēstule pirmā no mājām — nes tā caur bezgalu telpu
 Dzimtenes sauli un vējus, druvu un birztalu elpu.
 Siltām un brāzmainām straumēm prieks man caur dvēseli pludo —
 Liekas — ne ziemeļvējš gaudo — vectēva baloži dūdo.
 Nediena smagā un tumšā viegla kļūst, mirdzumu staro,
 Sasienas sarautās saknes — gāztais koks atzeļ un zaro.
 Pāri pār tundrām un taigām brīnuma tiltu tu meti:
 Mātei un tēvam, un māsām, draugiem tas ved mani pretī,
 Stājos es savējo vidū gaišu un skaidrotu vaigu —
 Klausoties mīļajo balsīs — valodā tīrā un maigā.
 Balta kā ābele ziedos — māte sedz villaini siltu
 Ziemeļos salušam dēlam, gaiņājot naidu un viltu.
 Vieglām un saudzīgām rokām mierinot mani tā glāsta,
 Stingušās domas un prātu raisot no naidnieku lāsta.
 Gluži kā tētiņā labā, pasakās mūsu kas dzīvo,
 Veros es sirmajā tēvā, gadus kas pārlaidis sīvus.
 Tēva es mierīgos vārdos spēku un ticību smeļu:
 Ļaunums to neveiks, ne vara — taisns kas iet savu ceļu.
 Māsas un radi, un draugi — līdzīgi bitēm, kas uzsūc
 Vientuļam viršziedam purvā sakrāto rūgtumu visu,
 Liepziēdu saldumu dzidro nesot no stropa pie kājām,
 Daino par bijušām dienām, stāsta par atstātām mājām.
 Saviļņots dziļi un laimīgs, klusēdams klausos tos kāri —
 Liktenim savam un postam gaišumā pacelts nu pāri.
 Vēstule pirmā no mājām! Mūžīgā slava tai dienai!
 Grīļojos, atkāpjos, sabrūk sāpju un ciešanu siena.

07.10.1947.

LŪGUMS VĒJAM

Kad skriesi tu uz rietumiem
 Pār krievu zemes cietumiem
 Un moku vietām, ņemi
 Tu mūsu mīļos sveicienus
 Un visus labos teicienus
 Un nes uz tēvu zemi.

Un stāsti — kā mēs mokoties,
 Tak lepmi un ne lokoties
 Te nesam savu krustu,
 Lai šinīs dienās drūmākās
 Un laiku miju dūmakās
 Mēs tautai nepazustu.

Lai neaizmirst, lai gaida mūs —
 Reiz velnišķīgā vara grūs,
 Reiz vergu gaitas beigsim.
 Pēc nakts, kad ausma sārtosies
 Un latvji gaismas vērtos ies, —
 Mēs visi mājup steigsim.

17.05.1947.

SAULEI

Sildi un saudzi
 Mocekļu draudzi
 Nedienā bargā —
 Stāvi mums klāt te,
 Esi kā māte —
 Glabā un sargā.

Zūd mums no vaiga
 Nīcība baigā,
 Tevi kad raugām —
 Acīs prieks staro,
 Cerības zaro,
 Spēkā mēs augam.

ZIEMEĻU VASARA

Kā priecīga asara
 Mirdz ziemeļu vasara
 Uz tundras tik skumīgā vaiga,
 Un debesu zilgumā,
 Šķiet – mūžības ilgumā
 Kvēl saule bez norieta zaiga.

Pēc tumsas un aukstuma
 Most tundra un plaukst nu tā –
 Kā kāvu nakts – brīnišķām krāsām.
 Un krāsas šīs vizmainās
 Simts niansēs izmainās,
 Kad līņā ar mīlīgām lāsēm.

Un, garām tev iedamas –
 Kā meitenes smiedamās –,
 Šīs bezausmu, bezrietu dienas
 Nu dvēseles cietumiem
 No rītiem un rietumiem
 Grauj šaurās un ledainās sienas.

Bez naida un grīnuma
 Tu veries kā brīnumā
 Pēc puteņu laika šī bargā
 Nu ziemeļu vasarā,
 Kas mirgo kā asara
 Uz tundras tik skumīgā vaiga.

30.08.1950.

TRĪS TRIOLETAS PAR KĀVIEM

Kad kāvi laistās galvai pāri —
 Viss varavīksnes krāsās mirdz.
 Gan liesmojot, gan dziestot vāri,
 Kad kāvi laistās galvai pāri,
 Tu krāsu dejā raugies kāri
 Un skaistumā mulst tava sirds,
 Kad kāvi laistās galvai pāri —
 Viss varavīksnes krāsās mirdz.

Kad debesis deg kāvu liesmās,
 Kaist nemierā un gaidās gars
 Un zilē — laime tā vai briesmas.
 Kad debesis deg kāvu liesmās —
 Skar tevi noslēpumu viesmas
 Un lielas varenības stars.
 Kad debesis deg kāvu liesmās —
 Kaist nemierā un gaidās gars.

Kad galvai pāri auļo kāvi
 Un gaismas šautrām tumsu per,
 Tu domas atvairi par nāvi.
 Kad galvai pāri auļo kāvi,
 Tu cel pret postu spīta āvu
 Un jaunām cīņām šķēpu tver,
 Kad galvai pāri auļo kāvi
 Un gaismas šautrām tumsu per.

1948. Noriļska

NORIĻSKAS DRAUGAM

Stingst baigā salā nakts,
 pland asiņaini kāvi,
 No visām pusēm posts
 kā vilka acis kvēl.
 Tu pamests, bada mākts
 te vienās skrandās stāvi
 Un cīnies izmisis
 par dzīvību ar nāvi.
 Jo pārāk īss tavs mūžs —
 tā dzīvot gribas vēl,
 Kaut apkārt baiga nakts
 un asiņaini kāvi,
 Un izmisums, un posts
 kā vilka acis kvēl.

25.02.1947.

VIENS

To lielā posta tiesu,
 Ko dienas šīs man nes,
 Ar dvēseli un miesu
 Viens izcietīšu es.

Viens dziļo sāpju kausu,
 Kas pāri malām liets,
 Bez vaida dzeršu sausu
 Es nelokāms un ciets.

Viens izmisumā baigā,
 Kas satriec skatienu,
 Ar lepnu spītu vaigā
 Es iešu mierīgs, kluss.

Viens puteņos un salā,
 Viens skrandains, izsalcis
 Es stāvēšu līdz galam —
 Līdz posts reiz beigsies šis.

Lai jaunā atdzimšanā

Tad izmocītā sirds

Un visa dzīve mana

Kā slīpēts akmens mirdz.

23.03.1947.

SAULES GAIDĪTĀJAM

Jau kalnu gali gaismas zeltā kvēl

Un vēstī drīzu saules atnākšanu,

Kaut tumsa tundru aplājusi vēl

Ar dziļu neziņu un murgu tvanu,

Draugs, kalnu gali gaismas zeltā kvēl.

Un atkal sirds no jauna tic un cer —

Tu laužtiem mastiem sieni jaunas buras,

Kaut arī vērmēļu daudz būtu jāizdzer

Un pāri galvai jālaiž dienas sūras —

Tev atkal sirds no jauna tic un cer.

30.01.1950.

Ar tavu vārdu, tēvzeme, mēs mostamies un miegam,

Un nelokāmi paliekam te — tumsā, vējos, sniegā.

Ar to mums veras tālumi — zūd laiks un plašā telpa,

Mūs apstāj tuvinieku pulks, skar senču varoņelpa.

Ar to mēs drosmi, ticību un jaunu spēku gūstam,

Ar to mēs veicam grūtumu un postā nesalūstam.

Tas izsalkumu aizmirst liek, tas silda mūs kā liesma

Un aizrauj, dziļi saviļņo — kā kaujā brīves dziesma.

Ar to mums važas jāsarauj un jāiet pretī ritam

Un izmocītām dvēselēm reiz jātop atpestītām.

Ar tavu vārdu, Latvija, mēs mostamies un miegam,

Un tavi mūžam paliekam te — tumsā, vējos, sniegā.

27.12.1949.

LATVIETĒM SVEŠUMĀ

Liels bija sievu pulks, kas lēni garām gāja.
 To lenca durkļu mežs, riet suņi nenostāja,
 Un sargi lādējās un rupjus vārdus kļiedza,
 Jums pavērties uz mums un sarunāties liedza.
 Tak tevi pazinu starp neskaitāmām citām
 Un sirdi lepnumā un priekā jutu sitam.
 Kas gan to pateica, ka latviete tu esi?
 Kas sauli atsedza, prom nesa padebesi?
 Un mana dvēsele to mirkli kāri tvēra —
 Kad tevī raudzījies — tā spēka malku dzēra.
 Bij seja lepna tev un galva celta spītā,
 Un visa bijī tu tā spēka iesvaidīta,
 Kas druvām ziedēt liek un augļus briedē zaros,
 Kas mūžam arājiem liek iziet pavasaros
 Ar arkliem tīrumos, lai graudus zemē sētu
 Un dzīvi saņemtu kā dievlūgšanu svētu.
 Tavš skats bij mierīgs, gaišs kā atvasaras diena,
 Kad vēji astrēs snauz un mākoņa neviena.
 Tev tāls bij izmisums ar vaidu žēlo dziesmu,
 Tev acīs redzēju vien ticību kā liesmu,
 Kas cauri iziet ļaus tev puteņiem un salam
 Un palikt latvieteī — lai kur un kā — līdz galam,
 Līdz ceļš ies atpakaļ uz dzimteni un mājām,
 Par kurām visi mēs to tālo ceļu gājām.
 Lūk, tāpēc pazinu es tevi starp daudz citām
 Un sirdi lepnumā un naidā jutu sitam.

01.10.1951.

Anna Rubene

NĀVES ORĢIJAS

Esmu daudzreiz sev un dzīvei jautājusi: kāpēc man bija jāiet šis moku ceļš, kāpēc sakropļoja manu tikko sākušos dzīvi, kāpēc atņēma manam bērnam bērniņu un mums abām ar meitu arī veselību. No bērniņas līdz pat šai dienai sirdī vienmēr degusi naivā "palīdzēt citiem" gribēšana. Nevienam neko ļaunu es nebiju nodarījusi. Dievs, Tu zini, cik skaidri un tīri savās dvēselēs mēs, jaunieši, šajos pirmajos pēckara gados bijām. Mēs nevis sapratām, bet jutām, kāda draudīga vara bija atnākusi. Sirds un dvēsele pretojās pret fizisko un garīgo vardarbību, kas plosījās visapkārt dzīvē. Un dvēsele, lai sevi saglabātu, bēga skaistā sapnī – sapnī par dzimteni Latviju.

Kāpēc? Par ko? Jautāju sev arī šodien, un nav citas atbildes: es milēju Savu Tēvu Zemi, savu tautu, milēju tā, kā spēj milēt tikai 16–17 gados skaidra, dzīves dubļos neizvārtīta sirds un dvēsele. Par šo mīlestību mani tiesāja.

Mēs, vidusskolas jauniešu grupiņa, nosvinējām 18. novembri. Naivi, dedzīgi, bez jebkādas vardarbības darbos, vārdos un pat domās. Bija tikai sapnis par brīvu Latviju. Citas pretdarbības varai nebija.

Mani nenotiesāja 17 gados, mani par to pašu 18. novembri notiesāja pēc 6 gadiem, kad es jau biju sieva un man pie krūtīm bija 5 mēnešus veca meitiņa. Mācījos neklātienē Pedagoģiskajā institūtā Rīgā un strādāju Lielplatones skolā par skolotāju. 1951. gada 19. augustā bērnam palika 5 mēneši. Viņa bija labi attīstīta, vesela un bieži smaidīja. Baroju viņu tikai ar krūti. Arī 1951. gada 20. augustā pievakarē pabaroju viņu un ieliku gultiņā gulēt. Pēkšņi jutu, ka kāds ārpusē nostājas pie istabas loga, paskatījos un ieraudzīju privāti gērbtu vīrieti ar automātu rokās. Izgāju virtuvē, arī pie virtuves loga stāvēja vīrietis ar automātu rokās. Vīra nebija mājās. Es neko vēl nepaspēju izdomāt, kad ar kāju tika atspertas vaļā virtuves durvis un ienāca trīs vīrieši. Viens ar automātu nostājās pie durvīm, divi pārējie ienāca telpā dziļāk. Es neko nespēju aptvert, jo es nespēju savā apziņā savienot manu arestu un 5 mēnešus vecās meitiņas esamību.

Atskanēja vārdi: "Uzvedieties mierīgi, jūs esat arestēta." Es iegāju istabā un nosliģu pie meitiņas guļiņas. Tādu es viņu gara acīm redzu arī šobrīd: gulošu uz labajiem sāniņiem, maigu, bērna dvēseles skaidrības apģarotu sejiņu.

Ja māte ņēma bērnu līdzī vai bērniņš piedzima cietumā, tad māti kopā ar bērnu pēc tiesas sūtīja uz mātes soda izciešanas nometni, kur māte palika kopā ar bērnu, līdz tas sasniedza divu gadu vecumu. Pēc tam bērnu mātei atņēma un ievietoja bērnumā. Māte zaudēja iespēju pēc tam bērnu sameklēt. Ar parakstu atstāju bērnu vīra gādībā. Kā pa miglu es ģērbos un apjēdzu, ka kājās jāauj siltie apavi.

Pārņāca vīrs, bet mani aizveda. Valējo kravas mašīnu apsargāja pieci apbruņoti vīri. Pieci apbruņoti vīri veda vienu pēc dzemdībām un bērna barošanas novājinātu sievieti. Nakti mani noturēja Elejas milicijā atsevišķā, tukšā telpā. Apsēsties nebija kur, domāt es neko nespēju, tikai zemapziņa bērna barošanas laikos pameta trauksmi, ka jābaro meitiņa, bet sirds sažņaudzās: bērniņ, kas tevi sagaida? Rīta gaismai iezīmējoties, es kaktiņā sarāvusies notupos, uz brītiņu iemigu, kad pamodos, piens no krūtīm divās baltās straumītēs bija notecējis pa grīdu. Sākās temperatūra ar pēkšņo bērna barošanas pārtraukšanu. Mani aizveda uz Rīgu — uz jūrnieceības čeku, tā atradās pretī Nacionālajam teātrim. Kāpēc uz jūrnieceības — tā īsti nezinu arī šodien. Temperatūras murgos reizēm likās, ka dzirdu bērna raudas, gribējās skriet pie viņa, bet tad ieraudzīju dzelzotās kameras durvis un atjēdzos. Kādus protokolus šajās dienās parakstīju — es nezinu, bet Dievs bija žēlsirdīgs — es nevienu nenodevu. Apsūdzības raksts pēc tam bija briesmīgs. Un tad es sapratu, kas ir politika, un to, kādas varas rokās esmu nokļuvusi.

Turpinājās pratināšana. Dienās gulēt neļāva, pratināšana notika naktīs. Es biju sasniegusi tādu jūtāmības pakāpi, ka tad, kad atskanēja naktī zvans no izmeklētāju kabinetiem uz čekas pagrabu (šis zvans kamerās bija dzirdams), es zināju, ka nāk man pakal, cēlos, ģērbos, atvērās kameras durvis, un atskanēja vārdi: "Nāciet ārā un sekojiet man līdzī." Tiku psiholoģiski iespaidota, tiku turēta pa pāris stundām karcerī, sista netiku. Izmeklētājs Jegorovs šķendējās, ka esmu sajaukusi viņam izmeklēšanas gaitu, izmeklētāju nomainīja. Pēc pusgada izmeklēšanas — tiesa un ceļš uz nometni. Tiesa notika 1952. gada februārī. Kā izsmieklis tika piedāvāts advokāts, kuru noraidīju, jo tas būtu iemesls izspiest maniem piederīgajiem lielu samaksas summu par aizstāvību, kas patiesībā bija teātris.

Pēc tiesas pirms izsūtīšanas mana māmuliņa bija atvedusi uz Rīgu meitiņu — satikties neļāva. 1952. gada aprīlī ZAK (ieslodzīto vagonā) mani veda pāri Latvijas robežai Maskavas virzienā. Bija sāpīgi, bija skumji, bet

bezcerības nebija. Ceļā uz nometni pirmais pārsūtīšanas punkts bija Maskavā. Pārsūtīšanas punkta apkārtne bija pretīgi netīra. Netīrs bija viss: ielas, aplupušās mājas, vircas bedrei līdzīgā tualetes telpa. Kontrasts ar Rīgu bija milzīgs, jo Rīga tad vēl bija tīra. Pēc pāris dienām iedeva 2 siļķes, 6 cukura graudiņus un 2 maizes ķieģelišus. Tā bija pārtikas deva visam ceļam līdz nometnei, izņemot pārsūtāmos punktus Kuibiševā un Čelabinskā, kur deva pa vienam kausam kaut ko līdzīgu zupai. No siļķēm es atteicos par labu kriminālistēm, ar kurām bija jābrauc kopā vienā kupejā līdz Čelabinskai. Man nozaga čekā iesūtīto māmuliņas lakatiņu un krūziņu. Kuibiševā mūs sūtīja uz pirti, pirti mūs uzraudzīja vīrieši, bet nekāda vardarbība nenotika, kaut dažreiz bija notikusi.

Kurp mani veda, es nezināju. Braucot pāri Urālu kalniem, redzēju, kā upītes ličos savvaļā ziedēja ceriņi un citi košuma krūmi. Urālu kalni ir ļoti skaisti, bet ko nozīmēja šis skaistums, ja sirdī asiņoja bērna liktenis. Vilciens ripoja tālāk, tas bija 1952. gada maija sākums. Pa aizrestoto logu raugoties, varēju redzēt, ka dabas ainava kļūst arvien nabadzīgāka. Reti, zaļganbrūni zāles kušķi mijās ar bada stepi raksturīgiem dzeltenos ziedos ziedošiem augu ielāpiņiem. Paretam kā savvaļā ganījās kāds kamielis, šur tur kūleņoja susliks vai kūleņotājaugs, kurus grūti atšķirt. Pēkšņi es ar skaidru zemapziņas uzplaisnījumu atcerējos sapni, ko biju sapņojusi drīz pēc meitiņas piedzimšanas – gadu atpakaļ. Sapnī es redzēju, ka es nokļuvu kādā bezgalīgā, briesmīgā alā, es līdu pa šo alu, bet smiltis bez apstājas gāzās man virsū. Sapnī domās pazibēja jautājums: kur es atrodos? Un nešaubīgi sapnī radu atbildi – tā ir Karaganda. Vilciens pietāja Karagandas apgabalā Džezkazganas stacijā. Sapnis bija piepildījies.

Mums pavēlēja izkāpt. No ZAK vagona sieviešu nodalījuma mēs izkāpām divas sievietes: es un sīka ukrainiete Nadja. No vīriešu nodalījuma 2 vīrieši – ukraiņi. Mēs visi bijām politiskie ieslodzītie. Mūsu pavadoņi nodeva mūs nometnes apsardzei, kuras priekšnieks jau kā iegaumētu dzejoli noskaitīja: "Sarunāties nedrīkst, solis pa labi, solis pa kreisi skaitās bēgšanas mēģinājums, apsardze pielieto ieročus bez iepriekšēja brīdinājuma." ("Шаг на лево, шаг на право считается побегом, конвой применяет оружие без предупреждения!") Vēlāk šādu "dzejolīti" bija jādzird katru rītu, kad mūs no zonas apsardze pieņēma, lai vestu uz darba objektu. Mūs, četrus ieslodzītos, ar visu trūcīgo mantību novietoja vaļējā kravas mašīnā. Apsardzes priekšnieks apsēdās blakus šoferim, četri karavīri ar automātiem rokās katrs savā kravas kastes stūrī, piektais karavīrs ar lielu vilku sugas suni kravas kastes priekšpusē. Kur gan mēs – ceļā un pusbadā novārgušie – varējām bēgt pustuksnesī?! Mašīna sāka braukt, un smilšu putenis sitās mums sejā. Brauciena galamērķis bija Kengīras

ciemats — ieslodzīto nometne, kurā mitā apmēram 12 tūkstoši ieslodzīto. Nometne bija sadalīta 3 zonās: pirmā — sieviešu zona, otrā un trešā vīriešu zona, katrā apmēram 4000 ieslodzīto. Šie skaitļi svārstījās. Starp 1. sieviešu zonu un 2. vīriešu zonu bija saimniecības zona. Saimniecības zonā bija noliktavas, maizes ceptuve, darbnīcas. Sieviešu zonā atradās lazarete, vienā no vīriešu zonām — cietums. No nometnes apsardzes zonā mūs pieņēma cita sardze — tās bija sievietes. Mūs abas ar Nadju ievietoja karantinā. Tā bija liela telpa, kurā uzturējās 70 līdz 100 sievietes. Tur netrūka arī okšķeru. Pie karantīnas telpas nāca latvietes interesēties, vai nav kāda latviete atvesta. Pie loga atnāca arī mana likteņa biedrene Arolīte V. un izsaucās: “Ak, Dievs, Anniņ, kāpēc arī tu nokļuvi šajā peklē nevis kādā labākā nometnē?” Bija 1952. gada maija otrā puse, un bada stepē sākās svelmainais vasaras laiks. Aklimatizācija bija ļoti smaga, jo tur ir ļoti sauss un ļoti karsts klimats vasarās un pretējs ziemās. Ar smilšu vētrām vasarās un sniega vētrām ziemās. Ar lielu temperatūras starpību dienā un naktī. Tā bija bada stepe — pustuksnesis.

Pēc mēneša biju iedalīta brigādē, kura strādāja ķieģeļu fabrikā. Man izsniedza nometnes apģērbu ar baltiem četrstūrainiem ielāpiem uz muguras, uz labās kājas ceļgala un ziemas vatētās cepures pieres daļā. Uz šī baltā ielāpa bija jāuzraksta manas lietas numurs nometnē. Un tā es vairs nebiju cilvēks, es vairs nebiju māte, es biju numurs CЖЖ-864.

Barakās brigādes bija izvietotas vienkopus. Katru rītu, izvedot darbā, mūs pārbaudīja pēc skaita. To pašu darīja arī vēl vakaros, izdzenot ārā no barakas, tā ka agrāk pirms pārbaudes gulēt aiziet nedrīkstēja, lai cik noguris arī tu juties. Pāris mēnešu gāju darbā ar paaugstinātu temperatūru pat līdz 38°.

Līdz asinīm sasprēgāja roku un kāju locītavu āda, organismam pietrūka spēju pārvarēt barības un vitamīnu trūkumu, bet galvenais — saindēšanos ar ogļskābo gāzi. Viss tika novelts uz aklimatizāciju, un atbrīvojumu no darba nedeļa. Ķieģeļus ķieģeļfabrikā žāvēja ar karstu gaisu, kas radās, akmeņoglēm sadegot. Patiesībā tā bija ogļskābā gāze. Tāds “karsts gaiss” tika pievadīts kamerām, kurās žāvējās ķieģeļi. Kameras nebija hermētiski noslēgtas, visas telpas bija piesūkušās ar ogļskābo gāzi, sevišķi gaiteni, pa kuriem man bija jānes ķieģeļu rāmji, bija zilganā dūmakā tīti. Ventilatori nedarbojās, ja arī kāds bija. Pēc naktsmaiņām no rīta (maiņa ilga 10 stundas bez pārtraukuma) es vairs nespēju aiziet uz nometni. Kolonnā apsardzes pavadībā mēs gājām rindiņā pa 5 sievietēm. Latviešu meitenes ņēma mani pa vidu savā rindiņā un burtiski vilka mani uz nometni, jo, ja es atpaliktu, sardzes kareivji mani nošautu un noformētu kā bēdzēju, kaut gan ikviens saprata, ka šajā pustuksnesī viena līdz pēdējai robežai novārgusi sieviete

nekur aizbēgt nevar. Sievietes, kuras bija jau ilgāku laiku nometnē, stāstīja, ka tā apsardzes karavīri izpelņijās atvaļinājumus "par modrību". Ķieģeļu ceplī es izturēju apmēram gadu, pēc tam aizsūtīja uz celtniecību.

Apsardzes karavīri tika speciāli sagatavoti. Īsās individuālās saskarsmes reizēs darba objektos viņi to pastāstīja. Viņiem tika iepotēts nežēlīgs naidis pret ieslodzītajiem, raksturojot mūs kā visbriesmīgākos slepkavas. Nometnē bija daudz nāves gadījumu. Mirušās sievietes no zonas izveda pievakarēs, mēs pavadījām šo nelaimīgo aizgājēju līdz caurlaidei, ejot pakal kravas mašīnai. Caurlaidē sargs mirušajam ar durkli izdūra cauri, it kā mirušais varētu aizbēgt. Latviešu meitenes Ilgas pēdējie vārdi miršot bija: "Cik svešumā mirt ir auksti." Viņu dzina darbā jau smagi slimu, asiņojošu. Viņai bija audzējs. Viņas uzvārds, šķiet, bija Pētersone. Skaista meitene gan ārēji, gan iekšēji, skaista un stipra meitene.

Vislabvēlīgākās apsardzes (konvoja) grupas bija tās, kas komplektējās no Aizkaukāza republiku tautībām. Visagresīvākie bija krievi un Vidusāzijas tautību pārstāvji. Vai visur tā – nezinu.

Klimatiskie apstākļi kā jau pustuksnesī bija ļoti smagi. Nebija pat zāles, ko ēst. Vasarās uznāca pēkšņas smilšu vētras. Jau 2 metru attālumā neko nevarēja redzēt, likās, ka smilšu jūra gāžas virsū un nekad nebeigsies. Ja tāda smilšu vētra pārsteidza ceļā no darba objekta uz nometni, apsardze kolonnu nosēdināja smiltīs un šāva pāri galvām, tāpat rīkojās arī ziemas sniega vētrās. Reizēm apsardze bez jebkāda iemesla ziemas salā nosēdināja kolonnu sniegā un turēja tik ilgi, kamēr pašiem palika auksti, bet viņu un mūsu apģērbs taču nebija salīdzināms.

Pārtika: 400 – 500 g maizes diennaktī, no kuras jau otrā dienā dalījās ārā kaut kāds balts, kristālveidīgs pulveris (kā sarma). Reizēm šis maizes gabals varēja būt gan lielāks, gan mazāks. Viena tējkarote cukura. Neliels zivs gabaliņš. Nepilns puslitrs šķidruma, kurā peldēja kāds putraims, kāds samelnējais žāvēta kartupeļa gabaliņš. Pusdienu nebija, jo bijām darbā, tās bija jāatlicina no brokastīs saņemtā. Vakarā kausiņš šķidrās biezputras ar tējkarotīti eļļas. Tas arī viss, ja brigāde plānu izpildīja; ja ne – soda deva (штрафной паек): 200 g maizes diennaktī, mazliet zupai līdzīgā šķidruma, ūdens – un vairāk nekā. Mēģinājām izpalīdzēt tiem, kuri bija pilnīgā badā. Svētdienas no darba bija brīvas, reizēm gribējās no svētdienas devas kādu gabaliņu maizes pataupīt darbadienai, bet velti, tik ilgi vakarā grozies uz savas lažiņas un nevari aizmigt, kamēr maizīti neesi noēdis. Un tagad, redzot maizīti izmestu atkritumu tvertnēs, sirds sažņaudzas.

Visskumjākie brīži bija, kad rietēja saule. Tai līdzī uz dzimteni devās dvēsele. Dienvidu naktis ir ļoti skaistas, tumšas, un uz šī tumšā fona

zvaigznes izskatās lielas un šķiet ar roku aizsniedzamas. Reizēm bija tik smagi brīži, ka palika tikai viena vēlēšanās: paēst tā, lai vairs negribētos, un siltumā aizmigt. Vasaras tveicēs mēs slāpām nost, tināmiem slapjos palagos, lai kaut kā varētu aizmigt, ziemās salām, bet rītā jau gaidīja nežēlīgi smags darbs. Taču viens dvēseles mirklis "ekskursijā" uz dzimteni un bailes uz visiem laikiem palikt šai baismīgo smilšu zemē, kur pat kapā bija jāmet akmeņu kaudze mirušajam virsū, lai šakāļi neizrok un neaprij, deva spēku izturēt garīgi un fiziski. Dvēseli izmisuma brīžos glābu, pusbalsī skaitot Aspazijas, Bārdas, Raiņa, Poruka, Skalbes, Plūdoņa u.c. dzeju. Un dvēsele atdzīvojas un traucās pretī dzimtenei.

Viz sidraba gaismā mans dzimtenes krasts,
Kad ceļā uz dzimteni došos.

Manī nekad nepārtrūka ticības pavediens, ka es atgriezīšos dzimtenē, pat tad, kad no bojāejas šķīra daži mirkļi. Vai es biju stipra? Domāju, ka ne. Es tikai mīlēju savu Latviju, mīlēju un ticēju, ka es atgriezīšos Latvijā pie sava bērna.

Barakās, neskatoties uz mazo ziepju devu, bija ļoti tīri. Īsajos atpūtas brīžos tika ārdīts, pāršūts, pāradīts, izšūts. Tika arī dziedāts. Baznīcas svētkos visvairāk dziedāja ukrainietes un lietuvietes garīgās dziesmas. Latvietes un igauņietes visbiežāk dziedāja laicīgās dziesmas, bet ļoti skaistas. Sarakstīties drīkstēja divreiz gadā. Mana rakstīšanas kārtā pienāca tikai pēc pusgada, pēc pusotra gada neziņas par bērna likteni. Pirmo vēstuli rakstīju vīram, bet atbildi nesagaidīju. Meitiņa dzimtenē viena gada vecumā saslima ar bronhiālo tuberkulozi. Mana māmuliņa ilgi ar bērnu gulēja slimnīcā, kur no slāvu medmāsām bija jādzird nievas, ka tik veca sieviete dzemdējusi, jo viņas nezināja, kā bērns tas ir. Māmuliņa izārstēja manu meitiņu, bet pati 1953. gada martā aizgāja mūžībā. Mātes sirds sadega par manu likteni, bet palika mātes dvēseles kļiedziens uz debesīm: lūgšanas Augstākajam — tās mani sargāja pat vistumsākajos dzīves brīžos, tā bija žēlsirdība no debesīm.

Atceros, saņēmu brāļa Jāņa rakstīto vēstuli un baidījies atvērt, jo zināju, ka tur ir nāves ziņa. Kā es to zināju — nezinu. Man daudzreiz dzīvē ir tā, ka es zinu, ka tā ir bez jebkādiem iepriekšējiem datiem, vienkārši zinu. Jādomā, tā ir zemapziņa, kas to izskaitļo. Kļūdas nav bijušas. Smagās dienas kļuva vēl smagākas, jo meitiņa palika ar manu tēvu, kas bija vecs un slims. Manu vīru — bērna tēvu — bērna liktenis neinteresēja.

1953. gads atnesa vēl vienu nāvi, un nojauta sirdī iedēstīja cerību stādiņu. Baigā zeme izdarīja pirmo elpas ievilcienu pēc tautu tēva nāves.

1953. gada rudenī vīriešu zonā nošāva krievu tautības ieslodzīto bez jebkādas vainas. Viņam bija pienācis juridiskās atbrīvošanas laiks. Viņu iznīcināja tādēļ, ka negribēja palaist brīvībā. Pamatoti ieslodzītajos radās jautājums: kuru nākošo, vai to, kam brīvība vistuvāk?

Uz darbu ieslodzītos dzina kolonnā pa apmēram 200 cilvēkiem. Kolonnas priekšgalā gāja viens vai divi apsardzes karavīri ar automātiem rokās (ведущие), pārējie tāpat apbruņoti ieslēdza kolonnu no visām pusēm. Tā bija vīriešu kolonna. Mūsu, sieviešu, kolonnu apstādināja apmēram 300–400 m attālumā, lai palaistu vīriešu kolonnu pirmo, tādi bija noteikumi. Arī tas bija 1953. gada rudenī. Rudenī uz ceļa bija lāmas. Priekšgalā ejošais karavīrs izvēlējās tieši dziļāko lāmas vietu, kaut stepēs ceļā to apiet bija pavisam viegli. Vai provokācija? Viņam tas bija vienkārši, jo kājās bija garie zābaki, bet ieslodzītajiem tikai īsi šņorzābaki, kurus pēc tam nebija kur žāvēt. Bija jau aukstais rudens periods. Ieslodzīto kolonna pavirzījās mazliet nostāk no lāmas. Apsardzes karavīrs notēmēja pa kolonnas pirmajām rindām, atskanēja šāviena kāрта, vīrieši pirmajās rindās saļima uz vietas. Pēc tam nebija ne izmeklēšanas, ne tiesas. Varbūt bija godaraksti, atvaļinājumi, kas to lai zina. Pēc šīs vardarbības sekoja vienas dienas streiks vīriešu zonās.

Arī no tās kolonnas, kurā gāju es, apsardzes karavīri mēģināja izraut no kolonnas divas vācietes. Ja tas būtu izdevies, viņas būtu nošautas. Tas bija tajā laikā, kad valsts vāciešus (starptautiska prasība) bija jāsāk atbrīvot un atgriezt dzimtenē. Viņas pārāk daudz bija redzējušas.

Vīriešu zonās tam bija jaušams iekšējs protests. To, protams, zināja arī čekisti. Jūtot iekšējo protestu, čekas kungi izdarīja čekas un pasaules tumšo spēku "gājienu": "Skaldi un valdi!"

Trešajā zonā blakām politiskajiem ieslodzītajiem tika ievietoti pusotra tūkstoša smagu kriminālnoziedznieku, lai tādējādi atšķaidītu politiskos ieslodzītos, iepludinātu oksķerus, radītu vēl lielāku baiļu atmosfēru.

Kriminālisti, lai arī daudzējādā ziņā bija privileģētāki, tomēr šajos nežēlīgi smagajos apstākļos jutās pārāk ierobežoti savās tiesībās. Viņiem vajadzēja sievietes. Ar sieviešu grupas koncertu sniegšanu vien kriminālisti nebija apmierināti, viņi pieprasīja brīvu ieiešanu sieviešu zonā. Nometnes administrācija atteicās izpildīt viņu prasības. Kriminālisti sāka rīkoties.

Tas bija 1954. gada maija sākums. Tā bija svētdiena, kad pēkšņi agrā pēcpusdienā zonas sardzes (sieviešu zonā tās bija sievietes) lielā steigā mūs, ieslodzītās, sadzina barakās un barakas aizslēdza, bet pašas skriešus bēga no zonas ārā. Kaut kur bija dzirdami dobji sitieni. Paklīda runas, ka kriminālisti iet pie sievietēm uz mūsu zonu. Tad, kad šie dobjie sitieni atskanēja arī mūrī, kas savienoja sieviešu zonu ar saimniecības zonu, mēs

sapratām, ka tā ir patiesība – kriminālisti nāk uz mūsu zonu. Mūri parādījās caurums – mēs šausmās sastingām, jo zinājām, ka kriminālisti sievietes veselām grupām nospēlē kārtīs, noslepkavo nepakļaušanās gadījumā. Vīstijām galvas divieļos, lai izskatītos nepievilcīgākas un vecākas. Vēl cerējām uz restēm logos un aizslēgtajām durvīm, bet velti, pusstundas laikā restes no logiem bija norautas un durvis uzlauztas. Barakā atskanēja vārdi: “Meitenes, jūs esat brīvas un varat iziet uz ielas.” Tas viss notika nometnes iekšējā teritorijā, uz ārpusi nometni noslēdzošais žogs netika skarts. Politiskie vīrieši saprata mūsu traģisko stāvokli un devās līdzī krīminālistiem, lai mūs aizsargātu. Vardarbība un konflikts nenotika. Nākošā dienā izgājām darbā. Starpzonu mūri bija salaboti, bet cilvēku apziņā virmoja nemiers. Vakarā mūris atkal tika caursists, atkārtojās krīminālistu gājiens uz sievietes zonu. Viņiem līdzī gāja politiskie ieslodzītie. Šoreiz mūsu pārejas vietās viņus sagaidīja ložmetēju un automātu kārtas. It sevišķi saimniecības zonā. Uz rīta pusi no sievietes zonas izveda 90 nogalinātos politiskos ieslodzītos un arī krīminālistus. Pavisam pa nometnes teritoriju lēsa, ka bija nošauti no 400 līdz 500 ieslodzīto. Darbā no rīta mēs neizgājām. Pēc šīs asiņainās nakts mēs to nespējām ne fiziski, ne morāli. Reglaments taču noliedza ieroča pielietošanu nometnes iekšējā teritorijā, bet kas gan reglamentus pilda beztiesiskā valstī. Politiskie ieslodzītie sprieda par to, ka jāpieprasa komisija apstākļu izmeklēšanai. Mums taču nebija nekādu pretošanās iespēju. Šīs dienas pievakarē kā zibens spēriens aculiecinieku stāstījums: zonās nogalinātie ieslodzītie tika sakrauti mašīnās, izvesti ārpus zonas, novietoti uz ārējās lieguma zonas dzeloņstieplēm tādās pozās, it kā viņi rāpotu – bēgtu no nometnes, un nofotografēti. Tas būtu alibi nakts slaktiņa organizētājiem. To stāstīja tie ieslodzītie, kuri bija piekomandēti pie nošauto izvešanas. Sākās iekšējo starpzonu mūru nojaukšana. Sākās visas nometnes streiks. Visu taču varēja novērst, tūliņ aizvedot projām vai izolējot 1500 krīminālnoziedznieku. Tas netika darīts. Kāpēc? Kurp mēs tikām virzīti, jau ievēdot krīminālistus? Jādomā, uz savstarpēju slaktiņu, un tad arī politiskajiem ieslodzītajiem, kuriem tuvojās ieslodzījuma beigas, bet kuriem nebija vēlama brīvība, varētu safabricēt jaunas lietas, varētu arī uzrīdīt krīminālistus, lai tie noslepkavo attiecīgos politiskos ieslodzītos. Smagam krīminālnoziedzniekam tas ir nieka darbs. Bet tas neizdevās. Parādījās kāds izcils organizētājs – politiskais ieslodzītais pulkvedis Kuzņecovs. Sākās 40 diennaktis ilgs streiks ar prasībām pēc Maskavas varas iejaukšanās, pēc nežēlīgi smago dzīves apstākļu uzlabošanas, pēc kaut minimuma cilvēku tiesību ievērošanas, bet galvenais – mūsu dzīvību aizsardzības.

Mēs bijām pārkāpuši izmisuma robežu. Ar visdažādākiem provokatoriskiem mēģinājumiem nometnē gribēja iesūtīt karaspēku. Mums nebija ieroču — vienīgi pusķieģeļi un akmeņi, vēl kāds logu restes stienis, bet cik gan to bija.

Mēs bijām mēma izmisuma dzīvu cilvēku siena. Sievietes gāja pirmajās rindās, jo domājām, ka mūs kaut cik saudzēs. Brāļa plecs pie brāļa pleca, māsas plecs pie māsas pleca. Baiļu vairs nebija, kad pāriet izmisuma robežu, baiļu vairs nav, nāve kļūst pieņemama. Vīrs zonas augstu tika uzvilktas melns karogs, ko velti centās dabūt vara, kas mūs ielenca no visām pusēm. Ar īpatnējiem baloniem labvēlīga vēja virzienā ieslodzītie sūtīja proklamācijas gan uz Džezkazganas pilsētu, gan garnizona pilsētiņu. Tās bija ciešanu, žēlsirdības un palīdzības sauciena proklamācijas. Bija arī balts karogs, mūsu nevainības karogs. Mēs cerējām, jo ikvienā cilvēkā, pat aizejot no dzīves, pēdējā mirst cerība.

Ķīmiķis latvietis Cīrulis bija izgatavojis kaut kādus varenus blikšķus ar dūmu mutuļiem. Tiem nebija nekāda sprādziena spēka. Karaspēka ieiešanas mēģinājuma laikā aiz stūriem noslēpušies ieslodzītie šos brikšķus taisīja, tie bija ļoti līdzīgi granātas sprādziena troksnim. Tas atbaidīja, jo karaspēka pārstāvji domāja, ka ieslodzītajiem ir granātas. No medicīniskās aparātūras tehnikas pārzinātāji bija izgatavojuši reālu raidītāju un izgāja ēterā ar SOS saucieniem. Mēs bijām sadzirdēti, bet tas bija uztverts arī garnizonā. Jādomā, ka tas lika ātrāk rīkoties armijas vīriem.

No ārpuses vērojot šo skatu būtu neizpratnē, kā šādos apstākļos, kad darbojās smagu kriminālnoziedznieku faktors, varēja būt tāda organizētība. Nevienā zonā nenotika neviens kriminālnoziegums, nekāda vardarbība, nekādu apvainojumu vai aizvainojumu. 40 diennaktis — tā nav viena diena. Apstākļi bija smagi, lai izdzīvotu, jau tā mazās pārtikas devas bija jāsamazina līdz minimumam, bet neviens nekurnēja, it neviens. Pat kriminālnoziedznieki ne.

Visu laiku ar skaļruņu palīdzību mēs tikām psiholoģiski apstrādāti no armijas puses ar visnelietīgāko leksiku.

Pats dīvainākais, ka šajos apstākļos cilvēki smaidīja, jokojās. Mēs, latvieši, kopā ar igauņiem pat Jāņus nosvinējām. Protams, bija nepārtraukti sardzes posteņi dienu un nakti. Bija kaut kāda augsta labestības kapacitāte. Varbūt mēs steidzāmies sevī izdzīvot labo, jo kas to zina, kā notiks rīt. Atļausos izteikt tādu domu, ka politiskajos ieslodzītajos bija tik spēcīgs garīgo, morālo, ētisko vērtību un intelekta potenciāls, ka šie tumsas un ļaunuma spēki kriminālnoziedzniekos neitralizējās. Viņi kļuva gaišāki, viņi kaut ko ieguva, mācījās šajās 40 diennaktīs. Viņi nekādā veidā neizskāra sievietes.

Nepārtrauktā nāves ēnā, pusbadā un reizēm arī badā, vissmagākajos sadzīves un darba apstākļos, pusindēti miljoni politisko ieslodzīto visā

impērijā bija godprātīgi un gudri darba darītāji. Ja pēc Otrā pasaules kara tik ātri atguvās impērijas ekonomika, tajā galvenais faktors bija vergu faktors. Arī šodien es domāju, vai šajā baismīgajā zemē ir iespējamās kaut kādas cilvēcīgas vērtības, kad slepkavot valsts līmeni ir atļauts ar jebkuriem līdzekļiem (sapieru lāpstīņas, indīgas gāzes un vielas Tbilisi, ar tankiem sašķaidītās ātrās palīdzības mašīnas un ārsti Baku, to varētu droši vien turpināt).

Nav mēra vienību, ar ko izmērot cilvēku ciešanas, izmisuma dziļumu tiem miljoniem cilvēku, kuri izgāja cauri šīs zemes moku tuneļiem.

Visbezširdīgāk, visnegēlīgāk cilvēks tika slepkavots garīgi. Drausmīgās mokās cilvēki mira fiziski, bet vēl baigāk cilvēki mira garīgi. Garīgi mira ne tikai nometnēs, bet visā plašajā impērijā.

Baiļu važās iekaltās cilvēku dvēseles apauga ar melu, nodevības, glēvuma, lišķības, cietsirdības un vienaldzības trumiem un mira kā spītālīgās. Cik bija to, kas spēja pastāvēt, cik ir to, kas šodien spēj pastāvēt...

Skaistā, bagātā un reizē nolādētā Krievzeme kļuva par arvien izteiktāku garīgu miroņu valsti. Vai tiešām neatradīsies neviens, kas tevi mīl, Krievzeme, kas pateiks patiesību pirmām kārtām pats par sevi? Cik ļoti gribas cerēt! Tā būs prometejiska ciņa, un, Dievs, dodī spēku tam, kas to uzdrošināsies.

Un tad nāca baigais sestdienas rīts, tās bija jūnija beigas. Šis rīts bija mūsu streika, mūsu izmisīgā palīgā sauciena Maskavai beigu akords. Tā bija mūsu ticības jebkādi cilvēcībai šajā valstī vispazemojošākā nāve. Impērija negribēja pieļaut, ka vergi atsakās strādāt.

Tik tikko svīda pelēks rīts, kad pāri visai nometnei atskanēja šāvieni troksnis, izmisuma saucieni un nāves plautu cilvēku kļiedzoši vaidi. Pēc pāris minūtēm zonā jau dārdēja tanki. Tanku aizsegā skrēja karavīri ar pelēkām sejām un, likās, neko neredzošām acīm un šāva uz katru cilvēku, kas parādījās viņu redzes lokā. Pa logiem ar trasējošām lodēm šāva barakās iekšā. Sāka degt matračī, dzēsām, ko varējām. Dažus ievainoja vai nošāva jau barakās. Uz ielas tuvumā ievainotos mēģinājām glābt, centāmies ievilkāt barakas gaitenī. Bet tad barakā tika iemesta smacējoša gāze tādās kā vates bumbiņās, mēs sākām smakt nost, bet apkārt barakām riņķoja tanki un mīcīja dzīvu cilvēku miesu un asinis ar zemi. Ja negribējām nosmakt, baraka bija jāatstāj.

Divas latviešu meitenes, sadevušās rokās un dziedādamas, pagāja zem tanka, no viņām nekas nepalika pāri.

Es nezinu, vai 20. gs. ko šausalīgāku ir redzējis. Tā saucamajā miera un padomju plaüksmes laikā.

Cilvēku vaidi, izmisuma kliegzieni, stiepti un baismīgi kā mirstošu dzīvnieku gaudas, kopā ar tanku rēkoņu vēlās pāri Kengīras ciematam. Divpadsmit tūkstošu cilvēku šajā rītā skatījās acīs nāvei un mūžībai.

Latviešu, igauņu, lietuviešu, gruzīnu u.c. vīri bija gatavi iet un dzīvā ķēdē mirt zem tanku kāpurķēdēm, bet tad kāds gruzīns teica: nedrīkst, varbūt kāds no mums paliks dzīvs un varēs tuviniekiem un varbūt visai pasaulei pateikt patiesību, kas ar mums notika. Šim gruzīnam ar labajām acīm bija taisnība.

Šo nāves, iznīcības un baismas vardarbības simfoniju dzirdēja tālu, arī Džekkazganā, to vēlāk stāstīja vācieši darba objektos. (Vācieši bija specpārvietotie no Pievolgas.)

Ieslodzītajiem ar kāpurķēdēm nobrauca rokas, kājas, sakropļoja arī citādi vai pārvērta par asiņu, miesas un zemes putru.

Aizsmakusi, pusnemaņā, instinkta dzīta es skrēju. Es sapratu tikai to, ka man jāskrien. Apziņā uz mirkli pazibēja meitiņa un māmuliņa tādā kā lūgšanas ainā. Zem manām kājām bija silti cilvēku ķermeņi, es nezinu, vai viņi bija miruši, dažu sekunžu attālumā rēca tanks.

Atjēdzos ārpus zonas un iekšēji sastingu. Bija tāda sajūta, ka galva iespilēta spilēs, sūrstēja deguna, kakla, trahejas un acu gļotāda, uz krūtīm, likās, uzgūlies lietuvēns. Tās bija gāzes sekas, tās ilga apmēram divas nedēļas. Tad parādījās nelieli sastrutojumi uz ādas, pēc laiciņa pazuda arī tie.

Ar to vēl nebeidzas šis stāsts, vēl turpinājās to cilvēku mokas un zvērīgs pazemojums, kuri bija sakropļoti un ievainoti. Lazaretē viņiem sniedza medicīnisko palīdzību: zāģēja, tīrīja, šināja, operēja, bet nedeļa pretspāju līdzekļus tik ilgi, kamēr ieslodzītais neparakstīja aktu, ka paši ieslodzītie viņu pametuši zem tanka. No latvietēm, ko es atceros, abas kājas bija nobrauktas Zuzannai ar polisku uzvārdu, kuru es neatceros, no manas brigādes lietuvietei Petrai nobrauca roku.

Dievs, cilvēks nav visas dzīvības kronis.

Dievs, mīlais Dievs, Tu pārāk labi domā par cilvēku.

Cik cilvēku nogalināja, cik sakropļoja fiziski, cik garīgi, kas to lai zina, jo nometni tūliņ ārpus zonām izformēja. Daļu sadzina ešelonos, kas bija padoti uz sliedēm, tos aizveda uz citām nometnēm, daļu atstāja Kengīras nometnē. Kuri dzīvi, kuri sakropļoti, kuri miruši, kas to lai zina. Iespējams, ka smagi ievainotie tika piebendēti, jo lazarete bija neliela un visus uzņemt diez vai bija iespējams.

Kad atgriezāmies zonā, noslepkavotie bija izvākti, tikai asinis kāpa no zemes augšā, lai cik smiltis bērām virsū. Pēc nedēļām, pat pēc mēnešiem, kad uzlija lietus, asinis kāpa augšā.

Tie bija augstas kultūras un intelekta cilvēki, kas tika bendēti un slepkavoti. Tumsa iznīcināja gaismu.

No latviešiem, ko es atceros, nošāva Dacīti no Kurzemes puses. Viņai bija palikuši tikai 7 mēneši līdz brīvībai. Mājās māmuliņai gaidīja meitiņu, kura rakstīja ļoti jaukas bērna vēstules. Dacīte mocekļu kapā palika Kengīrā uz visiem laikiem. Varbūt mūžības sliexsnis savedīs viņas kopā. Nogalināja arī vairākus latviešu vīriešus. Tas viss notika pasaulē vishumānākajā, vistaisnīgākajā, vispareizākajā valstī un sabiedrībā. Visneģēlīgākie meli ar vismelnāko cinismu tika izplatīti visā pasaulē, cilvēce nezināja to, jo dzelzs un necaursitamu melu aizkars slēpa pasaulei patiesību.

Pēc visas šīs nāves orģijas mums noņēma numurus no apģērba un restes no baraku logiem. Pārtikas devas kļuva labākas.

1955. gada aprīlī pienāca dokumenti par manu atbrīvošanu ar sodamības noņemšanu un dzīvesvietas norādi – Rīgu.

Es atgriezos dzimtenē, atgriezos pie sava bērna. Vīrs bija apprecējies otrreiz. Dzīve bija jāsāk "no gala". Tajos gados un apstākļos tas nebija viegli. Veselība bija smagi cietusi gan man, gan bērnam.

Cilvēki viena daļa jūta man līdzī, centās palīdzēt. Viena daļa gāja garām, mani neredzot, ka tikai neiznāk kādas nepatīkšanas. Viena daļa mani saprata, iekšēji jūta līdzī, bet ārēji nosodīja. Par šiem cilvēkiem bija vissāpīgāk.

Padomju varas gadus es nodzīvoju kā nezticams cilvēks varai. Nereti jautās vēlēšanās mani izolēt no sabiedrības, bet vienmēr tādās reizēs atradās kāds, kurš nostājās starp mani un man domāto sitienu. Esmu pateicīga šiem cilvēkiem līdz mūža galam. Tādu – ar Dievpalīgu nepietrūka smagākajos brīžos.

Manī nav ne dusmu, ne naida, ne atreibības domu. Manī ir iekšējs miers par to, kas notika ar mani, ar manu dzīvi. Bet manī ir sāpe par cilvēces likteni, jo šo asiņaino slepkavu bērni un bērnbērni paaudžu paaudzēs nesīs baismīgāko no cilvēces lāstiem: slepkavības un naida lāstu – Kaina lāstu.

Bībeles teiksma stāsta par Kaina lāstu. Brālis noslepkavo brāli. Ļaunais iznīcina labo. Tumsa nodzēš dvēseles gaismu. Tas, kas ieprogrammēts šo Kaina pēcteču ģenētiskajā kodā, diez vai vairs ir noslēpums. Tam, kurš sevi nes šo baismo cilvēces lāstu, sarīkot slaktiņu, nospīest pogu nav it nekas.

Viņos nemitīgi deg alkas **apliecināt savu varu**, šīs alkas ir stiprākas par jebkuru cilvēcības un saprāta balsi.

Gudri cilvēki šodien sastāda visādas koncepcijas, visādus projektus, bet kas pateiks, kā pasargāt cilvēci no slepkavības, naida un ļaunuma lāsta?

1990.g. sākumā

Līgatnē

Kārlis Rusāns

Esmu dzimis 1929. gada vasarā Jēkabpils apriņķa Sunākstes draudzē un pagastā, kur 1904. gadā pēdējais no Stenderiem Latvijā kristījis manu tēvu Voldemāru, baznīcas grāmatā preti tēva ailei nikns paraksts “Карл Штендерс”. Tādēļ ka krieviski...

Visi senči līdz 1795. gadam izpētītajos Sunākstes draudzes dokumentos kopuši zemi Lejas Ārguļu mājās, no kurām 1938. gadā sāku skolas gaitas. Tur droši vien dzītu gadsimtu vagu arī es...

Bet 1941. gada 14. jūnijā pagalmā iebrauca smagā automašīna ar durkļotiem pavadoņiem un mans vectēvs Kārlis, vecmāmiņa Anna un tēvbrālis Arvids devās uz Krasnojarskas neatgriešanos.

Voldemārs Lasmanis ar sievu Elvīru un diviem puikām pagaidām palika. Acīmredzot tādēļ, ka tēvs bija i zemkopis Ārguļos, i grāmatvedis Sunākstes krājaizdevu sabiedrībā. Bija jāsakārto kases grāmatas. Zinājām, ka no Daudzevas stacijas bija paredzēts otrs ešelons... vēlāk...

1944. gada augustā trijos pajūgos pametām 150 gadus sviedriem slacīto zemi, mājas, lopus un tā paša gada oktobrī izbaudījām Bagramjana armijas triecienu Palangas piejūrā, kur nogriezta Kurzemi.

Vienas dienas pietrūka, lai būtu Rietumos, vienu diennakti par ātru, lai paliktu “katlā”.

1945. gada agrā pavasarī ģimene no Rucavas caur leišu zemi jau bez tēva atgriezās mātes vecāku mājās Sunākstes Vilkutireļos, kur kādā septembra naktī piedzērušies “istrebki” vecmāmiņu uz mājas sliekšņa nošāva.

Māte ar jaunāko dēlu Valdi un kara gados dzimušo meitu Laimu uz rokām bēga caur logu pie manis uz Jēkabpils vidusskolu. Mukām tālāk caur Taurkalni, Ikšķili uz Rīgu.

1947. gada jūnijā, bada dzīts, mēģināju savā naivumā izdomātā likumīgā ceļā ar Sunākstes ciema padomes priekšsēdētāja palīdzību atdabūt vienu no 1944. gada augustā pagastā atstātajām govīm. Gājiens beidzās ar pieaugušo — priekšsēdētāja un mūsu govju turētāja — iedzeršanu, skandālu, atkal “istrebiteju” ierašanos...

Bija tiesa, ciema padomes priekšsēdētājs Staģītis par savu dienesta pilnvaru pārsniegšanu, kulaka — aizsarga mantu atprasot, saņēma sešus, es — kā līdzdalībnieks un ierosinātājs — piecus gadus.

Tiku cauri trijos ar pusi, jo Jakutijā 1948. gadā ieslodzījumā pie normu izpildes vienu darbadienu skaitīja par trijām.

Pēc atgriešanās tūlīt armija — atkal 3,5 gadi, kuru laikā 1952. gadā savā stūrgalvībā izdevās beigt Kizil-Arvatas vakara vidusskolu Turkmēnijā.

Tur arī sāku rakstīt korespondences Turkestānas kara apgabala avīzei, jo domraksti man pavevās vienmēr un kā ārštata “vojenkoram” pulka vadība piedeva arī nelikumīgo vispārīgļltojošās skolas apmeklēšanu.

Atgriezies Rīgā 1954. gadā, sāku no apakšas — no pārdevēja vietas Rīgas Centrālajā universālveikalā. Beidzu Tirdzniecības institūtu un 1983. gadā kā bezpartijiskais tirdzniecības speciālists nokļuvu pat līdz direktora vietnieka postenim.

Pēdējais fakts dažiem funkcionāriem likās galīgi nepieņemams. Kā tas var būt, ka kulaka dēls, kura tēvs sodīts kā dzimtenes nodevējs ar 25 gadiem, pats sēdējis, var vadīt un audzināt citus!

Nācās aiziet un pensionēties no Finanšu ministrijas sistēmas.

Visu laiku turpināju trenēties žurnālistikā – profesionālajā presē, "Ciņā", citur. Parakstījos gan kā Lasmanis, gan Rusāns.

Kārļa Rusāna vārdu, atmiņas parakstot, izvēlējos vairāku iemeslu dēļ: šo pseidonīmu es reizēm lietoju savās žurnālistikas epizodēs republikas centrālajā presē ne jau pirmo gadu desmitu, jo – Kārļa vārds man svēts kā mana vectēva Sibīrijas gaitu piemiņa. No savas Jakutijas braukdams, es Krasnojarskas Kemčugas stacijā noliecu galvu pie viņa aizaugušās, lopu nobradātās kapu kopas. Arī tādēļ "Kārli" izvēlējos, ka ne mana miļā, aizsaulē aizgājusi sieva dēlam, ne lieliskā vedekla abiem mazdēliem – nav Kārļa vārdu gribējušas.

Un tas Rusāns – ir tēvmātes Annas dzimtas uzvārds. Arī mana vecmāte divreiz – 1941. un 1948. gadā – ceļu uz Kemčugu lopu vagonos mērojusi, tur arī nogūlās – tikai ne savam Kārlim blakus.

1987. gadā nejausības dēļ sāku pētīt latviešu dzimtu – Bergus. Par aizsācēju Kristapu, Berga bazāra cēleju un finansistu, latviešu teātra organizētāju un mecenātu, uzrakstīta pagaidām vēl neizdota monogrāfija. Varu pateikt, ka Augusts Deglavs savā romānā "Rīga" viņam tik miļajā Pēterī Krauklītī ne visu paspējis atklāt un uzrakstīt.

Tagad jau kā Latvijas Kultūras fonda Spīdolas stipendiāts strādāju pie Kristapa dēla Arveda Berga, politiķa, žurnālista un izdevēja, biogrāfijas.

Darba pietiks gadiem – kā viņa paveikto apzinot, tā Šķiltera veidotās, Bergu apmaksātās mākslas vērtības atjaunojot. Arī publicējot un komentējot no bagātā Arveda žurnālistikas pūra, kas pagaidām plašākai sabiedrībai nezināms. Daudz kas no viņa divdesmitos un trīsdesmitos gados uzrakstītā skanēs aktuāli arī šodien.

1990.g. 4. septembrī

Uldis Lasmanis

ACUS MORTIS

Pie riteņu tricieniem sliežu salaidumos pieradām pēc dažām dienām. Mans kaimiņš no pretējās nāras – līvānietis Jāzeps Karabeška, notiesāts uz sešiem gadiem par grāvī pie kuļmašīnas ieveltu graudu maisu, – priecājās, ka braucam vecajos divasu vagonos: ja biutu garī pulmoņi, žmiukstātu vāl voirōk.

Tā mēs te bijām sakārtojušies – divstāvu lažās pa labi un pa kreisi no durvīm, pa astoņi katrā klājienā, kopā 32 notiesāti ceļotāji tā sauktā tālā

etapa ešelonā, kura lielumu, nemaz nerunājot par brauciena īsto mērķi, neviens nezinājām.

Man bija laimējies ar vietas ieņemšanu. Jau vagona sarakstā biju pirmais. Kad konvoja priekšnieks izkliedza "Rusan", es tikpat skaļi atkliežu: "Karl Karlovič, sto desjatj, častj vtoraja, pjatj jet,"* — un metos pa laipu vagonā. Šoreiz nekavējos ne sekundi, lai mūs, zekus, pieņemošā virsnieka acīs konstatētu izbrīnu, kā es tik jauns varu būt amatpersona! Tāds piena puika, bārdas nazi vēl nav redzējis, bet dienesta pienākumus jau pārkāpis. Simt desmitais pants 1947. gadā bija par to.

Ne virsnieki, ne vienkāršie konvoja zaldāti, ne arī kameras biedri neticēja, ka mans noziegums sācies ar mātes mīlāko govi Teiku, kas, Angelnas sugas būdama, pēc mūsu bēgšanas no mājām bija nokļuvusi paviršu cilvēku rokās. Ne tos kādreizējos trīsdesmit — pat desmit litrus nedeva. Lai kaut niecīgu daļu no pamestās mantas atdabūtu, es palūdzu padomju ciema priekšsēdētāju man palīdzēt. Un, tā kā priekšsēdētājs un Teikas sliktais turētājs draudzīgas sadzēšanas beigās sakāvās, tad mani kā kulaka dēlu izmeklētājs Vērsāns pārvērtā par Sunākstes ciema priekšsēdētāja — kulaka atbalstītāja — līdzvaininieku. Tiesību, pienākumu pārkāpšana — govs atdošanas vai atņemšanas mēģinājums tika pārvērst par vardarbību no viņa — priekšsēdētāja — puses.

Tā iznāca ar to likuma domu — mana zemnieka dēla godīguma refleksu. Es tak to govi varēju naktī aizvest bez trokšņa un vārda. Kas viss toreiz nezuda.

Un tā, vagonā ieskrējis, bez vilcināšanās uzlēcu augšējā plauktā pie loga ar skatu uz dzelzceļa nogāzi, kur drūzmējās tuvinieki, tālumā rēgojās Šķirotava un Sibīrijas virziens.

Ka etaps uz turieni, nešaubījās neviens, par to liecināja kā braukšana vasaras sākumā, lai līdz salam būtu galā, gan pamatīgi tālam ceļam izremontētie vagoni: visas naglu galvas bija ietriektas kokā tādā dziļumā, ka ne tikai rokām — ar knaiblēm nebija ko domāt izvilkt.

Dievs vien zina, kādēļ neviens no pārējās vagona sabiedrības uz manu vietu pie loga nepretendēja, jo likumīgo zagļu kompānija apmetās šķērsām pretī pie otra loga. Laikam pieredze un caurvēja briesmas viņus atturēja padzīt mani no ceļa apskatei labākās vietas.

Daļa braucēju, kuri gaidīja piederīgos, drūzmējās ap logu. Kopā vērojām, kā zeku grupa pēc grupas, sargu un suņu ielenktas, nāk ārā no pārsūtīšanas cietuma — "peresilkas" un, trīskārt pārsaukti un pārskaitīti, ieņem vagonus.

* Kārlis Karlovičs, simt desmit, otrā daļa, pieci gadi.

Bija Jāņu vakars, lija lietus, lietussargu un raudošo piederīgo pūli es redzēju māti, brāli, māsu. Neviena vainaga vai Jāņu zāles. Tēva arī nebija – es devos viņa adreses virzienā.

Šodien no šīm peresilkas divām mājām ar koridoru trešā stāvā – pa to pašu nogāzi izvada jauniesaucamos kareivjus, asaru nav mazāk, tikai pazemojumu un netaisnības nasta tagad nespiež. Mans aprēķins, ka ir vasara, ka būs silts, izrādījās pareizs – svaigs vējš pūta vagona logā, un, lai arī vagona gaisu nevarēja salīdzināt ar cietumkameras smirdoņu, tās brašās gaisa strūkļas par ļaunu nenāca.

Sākumā bija grūti pierast pie leģendārās parašas trūkuma – iemācīties izmantot izzāģētu, ar skārdu apsistu caurumu vagona grīdā, jo vagoni zvalstījās, drebēja, lēkāja. Pa vieglo, tas nu tā, bet tupus – no kājām gāza. Nav kur turēties. Kā vienmēr, atradās asprātīgais, kas, upurēdams vecu divi, piekombinēja to pie kādas vagona skrūves gala, radīdams turēšanās cilpu. Nu gluži kā vecajos labajos tramvaju vagonos.

Mūsu ceļojuma mazajā kopā nemaz tik traki negāja. Dzeršanai vārīta ūdens toveri padeva pirmajā rīta pieturā, tad nenoteiktā laikā – kad mainījās lokomotīves vai gaidījām pretbraucējus – pa durvīm iebrūda biežputras katlu un maizes maisu.

“Likumīgie” bija tīri normāli, putru un maizi no mūsu rēķina “nespieda”, cukuru (izdotu uz mēnesi pašā braukšanas sākumā) gan laikam bija daļēji ievilkuši, jo kā citādi varētu katru dienu gatavot “tjuru” – nebrīvnieku saldo ēdienu. Recepte bija gaužām vienkārša: bļodā ar ūdeni iedrupināja maizi, sabēra cukuru, samaisīja, dažas stundas gatavināja, – un tad zagļi no viena trauka karotēm smēla – stenēdami, sēkdami un lamādami.

Viņu bija kādi seši septiņi, ar visiem saviem laupīšanas, zagšanas pantiem, tetovējumiem, zelta un baltmetāla zobiem.

Spēļu kārtis viņi vispirms kādu nedēļu taisīja. Nesapratām, no kurienes pēc visām superkratīšanām uzradās avižu lapas, krāsas, zīmuļi, žilešu asmeņi trafaretu izgriešanai. Vienkāršāk ar līmi – to gatavoja no maizes. Un, kad man nejauši nāca rokās šī – vagonā izgatavotā – spēļu kārts, tad pēc stingruma un mākslinieciskās apdares to gandrīz nevarēja atšķirt no istās, pirktais. Bez papīra, pavairojamā stikla, krāsām, no nekā to maņu acu priekšā bija izveidojuši parastie “likumīgie zeki”.

Viņi caurām dienām spēlēja, neķītri lamājās, mūs pārējos neaizskāra, jo ne mums kas bija saglabājies kabatās, ne kas prātīgs mugurā. Reizēm skanēja parastais titulēto zeku uzsauciens:

– Cik tev gadu – astoņpadsmit? Nu tad visus tos astoņpadsmit cietums tevi, balodīt, gaidījis. Atceries: no somas un cietuma (sumki i tjurmi) nekad neatsakies.

Četrdesmito gadu beigās tas mums, latviešiem, tāpat kā visai Krievzemei vēl divdesmitajos, trīsdesmitajos, skanēja patiesi.

Vagona logā mijās ainavas, Kazaņas ziedošie dārzi pārgāja bezgalīgajos Priekšurālu lidzenumos, tad Urālu kalnos. Tikai te, dzelzceļa milzīgajās pacēluma cilpās, kur divas lokomotīves vilka un trešā stūma, kur no vagona loga milzu pakalnē vienlaicīgi varēja saskatīt trīs dzelzceļa sastāvus, es pirmoreiz noteicu mūsu aizrestotā ešelona vagonu skaitu. To bija četrdesmit, tāpat, ja ap desmit atskaitīt sardzei, virtuvēm, noliktavām un arī karceriem, trīsdesmit vagonos mēs bijām apmēram viens tūkstotis. Trīsdesmit reiz trīsdesmit divi pelēku, nemazgātu, neskūtu, mazēdušu cilvēku masa, kas klauzēdama, šūpodamās, ik pa diviem vagoniem sargkareivju pārskatīta, traucās uz pagaidām vēl nenoteiktu, bet jau gadsimtus zināmo pasaules malu – Sibīriju.

Sardze, vagoniem kustoties, pārredzēja tikai jumtus un logus. Vagonu sānus un vagonu apakšas, arī durvju dēļus pārbaudīja stāvvietās, naktīs nežēlīgi klauzīnot ar garkātājiem koka āmuriem.

Laiks kļuva siltāks, es pie sava loga sēdēju kreklā, kārtis spēlējošie rosījās kaili līdz viducim. Pēdējās dienās – jau aiz Urāliem – viņu rupji saskanīgais bars tā kā aizlūza. Ievēroju, ka viens no viņiem sāka turēties nomaļus, sadrūma. Kad sargi vēra vaļā vagona durvis, saspringa. Varbūt man likās, bet viņa kaimiņi it kā pievirzījās tuvāk, pleciem kolēģi noseddami.

Laikam kaut kur ap Krasnojarsku pat naktīs kļuva tik silts, ka sāku mosties. Parasti pavāļājos, pasēdēju, pavēroju naksnīgo taigu caur savu un debesi caur pretējo, “likumīgo” aizņemto, logu.

Bet tonakt – pretējā loga pēkšņi nebija. Pametu skatu pa labi – mēness gan dilstošs, tomēr Sibīrijas naktsblāzma jūtama. Toties – zagļu stūrī galīgi tumšs. Tā kā loga nebūtu vai arī tas aizsegts rūpīgi jo rūpīgi. Man vairāk likās nekā reāli saklausīju, ka tur kas kustētos, mētātos. Tiešām mānīgi, jo riteņu klauzīenos, vagona sienu krakšķēšanā, lokomotīves svilpienos un gaisa šņākšanā pat balsī teiktais grūti saklausāms. Pat dienā tas stūris grūti saskatāms, jo tie lodziņi abi lopiem domāti, lai barotāji ūdeni un sienu padot var.

Otrā rītā zagļu stūris ilgi gulēja. Sāka kustēties tikai, vilcienam stājoties. Un pēkšņi visus uzrāva sēdus griezīgs kliedziens: “Bratci, dubr!” Tā noziedznieki apzīmē liķi. Kā vēja pūsti visi likumā esošie atradās pie durvīm un sāka tās daudzīt, vēl nenogaidot sastāva apstāšanos.

Kad atvērtajās vagona durvis parādījās virsnieka galva, klauzīnātāji vienā balsī iesaucās – aizvāciet liķi, liķi izkraujiet! Nez no kurienes pirmo

reizi visā brauciena laikā uzradās ārsts. Vismaz vīrs ar baltu ķiteli uz pagoniem. Viņš uzrāpās uz nārām, papleta mirušā plakstus, atpogāja krūtis, apskatīja kaklu, ar pūlēm pielieca sāņus atsviesto roku. Tātad mirējs bija sastindzis jau sen.

“Dubru” aizvāca ātri, tūlīt ar automātiem pie durvīm sagaidīja arī pirmo no izsauktajiem zagļiem. Nākošajā pieturā viņš atgriezās. Pratināja tikai “likumīgos”, mūs — mirstīgos — neaiztika. Visilgāk, vairākas dienas, neatgriezās laikam jau viņu “vecākais” — sīks, melnīgsnējs, čigānisks vīrelis, kam mutē spīdēja vai desmits zelta zobu un krūts tetovējumi bija visneķītrākie. Vēl pirms savas pratināšanas klusās stāvvietās viņš mēdza starp lamu sērijām nosēkties — mirst te visādi sirdsvājie, bet mūs klausīna kā slakterus.

Klaušināja, pratināja, tikai neviens no saucamajiem karcerī nepalika un Lielās Ņeveres pārsūtīšanas punktā pa zonu pastaigājās visi.

Mēs drīz aizmirsām šo pēkšņo, nesaprotamo, noslēpumaino nāvi, jo notikumi brāzās cits pār citu...

Jakutijas galvenajā dzelzceļstacijā — Lielajā Ņeverē, pareizāk, tās peresilkā, kas pēc sava lieluma un baraku skaita varēja uzņemt vairākus tūkstošus nebrīvnieku, — mūsu ešelonu drīz vien sāka stampāt studbekeru kravas kastēs. Sēdināja uz grīdas pa trīsdesmit ar skatu atpakaļ, un divi konvoja zēni ar lodēm stobros uzmanīja, lai mēs neceltos.

Jakutijas skati Ņeveres — Aldanas ceļā ar lapeglēs un ciedrās iegrimušo Čulmanu, ziemeļnieciski balto, ķērpjiem klāto Stanovoja kalnāju atgādināja Rēriha gleznas augstienēs un Purvīša krāsu bezprātu ielejās. Bet to visu baudījām tikai ceļa sākumā. Jo nu jau mūsu traģisms atklājās visā nežēlībā — pēc Klusā okeāna piekrastes cerībām, kas radās pie Čitas, mūs sagrieza uz Sibīrijas pašu ziemeļu centru — Aldanu-Jakutsku, kas zina, vai ne uz Verhojansku. Šī šoseja veda tikai uz Polārā loka pusi. Zelta raktuves vai meža darbi? — Šie minējumi mūs mocīja tikai sākumā, jo īstās mokas sākās ar ko citu.

Visu dienas biežputru un maizi noēduši, no slāpēm baidoties, tēju pārdzērušies, mēs bijām aizmirsuši par pretējo — par urinēšanu.

Var saprast konvojus — kamēr mēs sēdus, cits uz cita kājām satupuši, var turēt automāta aizslēgu uz drošinātāja. Tikko piecelsies — apkārt aizas, ciedru biežokņi —, viens lēciens — un pats sēsties izbēgušā vietā. Galvenais, ka dzelzceļš pagaidām vēl tuvu. Tas mudina, sevišķi “likumā esošos”, uz visu ko.

Tāpēc sēdi un nekusties, par apstāšanos un izkāpšanu nedomā. Mēs cietām, lamājāmieš, kliezām, raustījām tirpstošās kājas un likām

priekšsēdošiem aut nost aizmugures nelaimīgo zābakus, lai atvieglotu savus pūšļus. Kad tas apavs pilns, sākas nākošās nedienas — kā izliet? — negāzisi taču pāri galvām no ejošās, vaļējās automašīnas. Un pilnais pazolētais trauks kā dārgs alus kauss tiek pa rokām nodots uz pēdējo rindu, kur stūrī sēdošais nolaiž roku pār bortu un apgāž — pat no lejas gaisa straume ceļ sejās sāļus šķidrums putekļus.

Vēlā naktī izbadējušies un izslāpuši mēs iebrucām caur dzeloņdrāšu vārtiem vietā, kas mums likās kā atpestīšana no visām mokām un netīrības.

Tā bija Vasiljevka — centrālais Gulaga punkts tūkstoš metru augstumā, kur vārgi kociņi lodāja gar akmens krāvumu sāniem. Tikai sūnu, ķērpju un brūkleņu pārpārēm. Te nu mēs beidzot tikām skaidrībā — kur, kāpēc esam nokļuvuši, ko te darīsim.

Raksim, skalosim, žāvēsīm urāna rūdu. Atombumba jau bija amerikāņiem, vajadzīga arī mums. Lēģeris svarīgs, darbs vēl nozīmīgāks, pat vecie Krievzemes nomētņu lauvas neatcerējās kilogramu lielu maizes dienas devu. Tas nu bija skaidrs — bada nāve nedraudēja, jo tikai cietumā un nomētnēs pabijis padomju pilsonis zina, ko nozīmē ikdienas maizes gabals 1000 gramu svarā. Jo pie šīs obligātās normas nāk klāt vēl izstrāde — par katru pārsniegto pieprocentu vēl 100 gramu. Galvenais darba stimulants kā cirkā — dzīvniekus dresējot.

Tātad — ar uztura perspektīvu viss kārtībā. Bet kā ar citu — ar ziemeļiem un naktsmitni, ar siltumu, apģērbu? Pagaidām te ruberoīda barakas, dubults drāšu žogs, pirmās “kuļibinas” un jauncelāmā dzīvojamā zona ielejā.

Kas lai zina, kādēļ šos no kokiem būvētos viaduktus simt un vairāk metru garumā ar transportlenti pa vidu un milzīgiem sūkņiem augšā sauca tā vēsturiskā krievu izgudrotāja Kuļibina vārdā. Lieliskie čehu tvaika ekskavatori bēra zemi uz lentes, tā cēla to augšā sūkņu bunkuros, kur no apakšas dzīta, noregulēta spiediena ūdens masa skaloja pa robainām dzelzs plāksnēm akmeņus, smiltis, bet melnā, smagā rūda — šļiha, kuras spaini tikai ar pūlēm varēja panest stiprs vīrs, tecēja lejā mazās, caurās tvertnēs.

Turpat netālu cēlās mūsu ziemasmītnes. Tā interesanti, oriģināli, bez problēmām: kārta akmeņu metra biezumā, tad sastampāta māla kārta, kurā šķērsām iespieda žagaru buntas, un atkal akmeņi.

Zeki sprieda visādi, citi smējās, citi pēla, citi šausminājās: izsals, sabruks, lietus izskalos, māls saplaisās. Nekā. Kad pēc diviem gadiem, mājup braucot, atkal ierados Vasiljevkā, tur stāvēja varenas mājas slipiem šifera jumtiem, biezām, balti kaļķotām sienām, ziliem logiem un nekas neliecināja, ka ēku miesa sastāv no akmens, māla un žagariem.

Bet tai pirmajā rudenī, jo jūlija beigās jau sākās pirmās naktssalnas, metru augstās, lēni augošās sienas, kailā bezkoku panorāma baidīja ar vienu — ar Jakutijas ziemu.

Vēl darba kolonnā neiedalīts, es ieraudzīju paziņojumu, kas aicināja uz meža darbiem. Nebiju tik zaļš, lai nezinātu, ko nozīmē “ļesopoval”, bet tomēr, tomēr... Kur mežs, tur koks, tur siltums, tas maizes kilograms taču paliks arī pie zāģa.

Un tā es pierakstījos uz vietu, ko sauca Lielā Ņemnira, kas atradās gandrīz puskilometru zemāk dziž lapegļu un ciedru meža vidū. Barakas jau bija gatavas, kokā cirstas, ap pusotra metra ieguldītas zemē, apjuntas ar papes, skuju un sūnu kārtu. Drebēt pie cauru nakti kurošām krāsnīm nenācās, tikai guļot nenonēmtās cepures gan sala pie sarmas pārklātām sienām.

Raženais augums mani iedalīja krāvēju brigādē — tādā kā mežinieku aristokrātijā. Jo te, kad nāca mašīnas, rāvāmieš, kad nebija — sēdējām. Četri pie resgaļa mucas izmērā, divi pie tievgaļa — un septiņus metrus garais baļķis pa slīpnēm lidoja augšā. Sevišķi ātri un drudzaini mēs bijām decembra, janvāra naktīs, kad sals sniedzās līdz sešdesmit grādiem. Ziemeļnieki zina, ka miera stāvoklis tādā temperatūrā iespējams tikai starp diviem uguns kuriem, ka spļāviens un urīns nonāk zemē kā baltas vai brūnas lodītes, ka automašīnu riepu gumija, ja kraujam ilgāk par pusstundu, sastingst un ziss netiek ne no vietas...

Darbs un sals mūs grauza un deldēja ar visu maizes pārkilogramu. Kad pēc diviem mēnešiem ieskatījies pirmo reizi atbraukušā jaunā zisa sānu spogulī, es sevi nepazinu: šaura, garena, matiem apaugusi seja, dziļas, mirdzošas acis. Pēc šī atklājuma sāku ievērot, ka, baļķi grūžot, vairs tik skaļi nekliežu, ka reizēm rokas tikai pielieku — lai saglabātu kalorijas.

Spēki sāka zust. Jau kalsnējais Vladimirs, šoferis no Vitebskas, ar astoņiem gadiem par Amerikas tehnikas lielišanu aizgāja uz OP. Tā sauca nometnes sanatoriju: “osoboje pitaņije” — sevišķa ēdināšana. Nekā īpaša te gan nebija — dubultdeva biežputras un maksimāla maizes deva bezdarbībā. Un cilvēki tiešām atspirga divu nedēļu laikā. Bet nokļūt šajā paradīzē bija grūti un pazemojoši. Jo galvenais kritērijs bija ne zeka ribas, ne plānie vaigi, bet gan — sēžamvietas āda. Ja tā karājās un zvīņojās, ja dibena kauls bija ārstam viegli sataustāms, tad nokļuvi pie bezdarba un barošanas... Mans dibens jau no dabas iznācis apaļš un pilnīgs. Kad caur to sataustīs manus kaulus, sasprēgās mana āda...

Tomēr rīta jundās es joprojām stāvēju pirmajā rindā, vakaros lāpīju dzirksteļu sakapāto vatēto pūsmēteli, mazgājos arī pirts starplaikos.

Varbūt mana tīrākā seja, lielākais augums, varbūt arī jaušamais vājums kādu februāra ritu apstādināja manā priekšā Porfiriju Jevstafjeviču Morgunovu. Tā godāja šo pusmūža vīru, kura apģērba elegances un sejas sārtums liecināja, ka viņš pieder pie nometnes "labāko" aprindām. Ziemeļos un nebrīvē Jevstafjevičs atradās ne pirmo gadu desmitu. Viņš piederēja pie tiem unikālajiem Krievzemes cilvēkiem, kas, politiska panta sodmēru ciezdami, savas izveicības un specialitātes dēļ caur gadu desmitiem bija izveidojuši un nostabilizējuši Gulaga pasaules privilēģētā statusu. Pie tam ne slepkavas, ne mūža zagļa, ne "likumīgā urkas" nežēlīgo slavas oreolu, bet gan lēģera inteliģenta, neatvietojama speciālista, Jaktiņas ieslodzīto pasaules priekšniecībai tieši pakļauta nomenklatūras zeka cienjamo stāvokli. Par to liecināja tīrais, nesadedzinātais puskažoks, krāšņā ziemeļzvēra – burunduka – ādiņu cepure, kuras metru garās ausis kalpoja arī šallei, baltie, mīkstie, ar biezu, brūnu filca zoli rantes rakstā pašutie tūbas zābaki.

Kā par visiem šāda tipa cilvēkiem, arī par Jevstafjeviču klīda leģendas, ka viņš savus gadus bez tiesībām doties uz fronti Tēvijas karā dabūjis par Novosibirskas stacijas kupola iebrukšanu, par Turksiba dzelzceļa posma noslīkšanu vasarā atkusušā purvā. Ka viņš tur, protams, ir bijis, priekšnieks, dievs un viss pārējais. Kā tas arī nebūtu, Morgunovs brīvi staigāja starp dzīvojamo un darba zonu, ārpus tām pie nometnes priekšnieka, dzīvoja barakas nožogotā stūrī un bija Ņemniras kokmateriālu galvenais kvalitātes noteicējs.

– Kā tevi sauc? – Tikai tagad ievēroju, ka viņa acis ir zaļganā krāsā, ar manāmu vecuma un skumju pieskaņu.

– Rusan Karl Karlovič, simt desmitais pants – pieci gadi, – es automātiski nobēru savas zeka vizītkartes datus.

Toreiz man, protams, par kartīti bija tā sajēga, ka ir tāds papīra gabaliņš, ko pasniedz reizē ar ziediem vai uz sudraba šķīvja baltos cimdos.

– Vācietis vai? – Nē, latvietis.

– Izglītība? – Desmit klases. – Es apzināti kā meloju, tā runāju patiesību. Jo padomju četrdesmito gadu cilvēkam, vienalga – brīvam vai aiz žoga, šīs desmit klases asociējās ar institūta vai universitātes sākumu, jo kurš muļķis lauzīsies pilnas vidējās apmērā, lai paliktu bez augstākās izglītības. Tātad cietums pārtraucis labu dzīves mērķi, kāja paslīdējusi kaut kur finiša vidū.

Ka Baltijai toreiz vidējā izglītība aptvēra 12 klases, ka es, 10. klasi tiešām beidzis, pēc padomjzemes kritērijiem atrados kaut kur astotās vai devītās klases līmenī, – to neviens te nezināja.

Jevstafjevičs manā priekšā dažas sekundes aizdomājās. Redzēju, ka sāka mīnāties blakusstāvošie, ieklepojās Kucevs — mans krāvēju brigadieris — spēcīgs, šaļapinisks krievu zemes puisis, garām, stiprām rokām un skaļu, skanīgu balsi. Neko vairāk nepateicis, Jevstafjevičs pagriezās un aizgāja uz kolonnas priekšgalu.

— Nu, Karluša, laikam tevi man atņems, — soļojot gar miglā tīto meža straута gultni, kur temperatūra vienmēr bija 3–5 grādus zemāka, nopūtās Kucevs.

— Kas tagad komandēs, regulēs tos baļķus un sliņķus, kad manis nebūs klāt?

Es neatbildēju. Te nometnē baumas uzklīda un pazuda: par amnestiju, par sieviešu nometnes pārceļšanu tuvāk, par lēģera priekšnieka maiņu, par pirmstermiņa atbrīvošanu ar izbraukšanu uz Korejas karu...

— Kārli — deguns! — skaļi iekliedzās priekšā ejošais baļķu biedrs. Aizdomājies biju aizmirsis obligāto rituālu: ik pēc 50–60 soļiem noliekties, aizturēt elpu un dzīt asinis sejā, vaigos. Tas glāba no apsaldēšanās bez roku atkailināšanas un berzēšanas.

Abi ar Kucevu noliecāmies un piepūtāmies vienreiz, pēc dažiem soļiem otrreiz, tad viens uz otru paskatījāmies un iesmējāmies — vaigi, deguns, uzacis bija sārtas, baltā krāsa pazudusi.

Todien bija daudz mašīnu, un es aizmirsu rīta sarunu.

Vakarā pēc biežputras, maizes un tējas barakā ieskrēja sardzes dežurants.

— Kur te Rusjans? — viņš uzvārda kļūdainajā izrunā it kā apstiprināja manu hipotēzi, ka latviešu uzvārdi ar piedēkli “-āns” cēlušies no “Jānis” saīsinājumiem: kādreiz teikts Staltais Jānis, Pēteru Jānis, vēlāk vienkāršots līdz Staltjānim, Pēterjānim, beigās palicis Staltāns, Pēterāns, Beitāns, Rukšāns, Slikšāns, Rusāns... Katrā gadījumā pagājušā gadsimta četrdesmitos gados baznīcu grāmatu ierakstos piedēkļos izvilks “-jānis”, bet ne “-ānis”.

— Tūlīt pie rīkotāja! (Tāds laikam ir krieviskā “narjadčika” latviskojums.)

Atdevis žāvējamos autus savam kaimiņam, uzrāvis filca zābakus basās kājās, es ierados pie nometnes nežēlīgākā vīra. Tāda slava viņam bija. Jau pats sods Pāvelam Savelija dēlam Kļeimjonovam bija piespriests par laupīšanu Vācijā tūlīt pēc kara. Tur četrdesmito gadu vidū un beigās, lai apvaldītu mūsu armijas — uzvarētājas — patvaļu, kara tribunāli ar drakoniskiem sodiem centās ieviest kārtību no uzvaras apskurbušo un arī patiesas atribes kāres apdullināto kareivju vidū. Kļeimjonovs kā majors — bataljona komandieris bija saņēmis 12 gadus par vācu ārsta aplaupīšanu ar

ieroča palīdzību. Vasiljevkā agrā pavasarī esot atvests vesels “uzvaras kalēju” ešelons no krievu Vācijas zonas.

Kā bijušais virsnieks, pie tam ne ar politisko pahtu, augumā spēcīgs un rīklē skaļš, Kļeimjonovs jau no pašas Nemniras nometnes sākuma nozīmēts par “narjadčiku”. Viņa galvenais uzdevums bija — nodrošināt lēģera mītnieku simtprocentīgu iziešanu darbā. Tas ir, no kopskaita — seši simti — mīnus divdesmit baraku dežurantu, mīnus desmit virtuves un citu strādnieku, mīnus desmit, trīsdesmit slimo, kas ambulancē pierakstīti kā atbrīvotie.

Tad, lūk, pie visām bijušā majora pūlēm nekad no rīta kolonnā neizdevās saskaitīt pieci simti piecdesmit vajadzīgo. Trūka desmit, reizēm divdesmit zeku, atkarībā no sala stipruma, zāģējamo koku resnuma un zarainības. Mēs stāvējām pie vārtiem 40 — 50 grādu salā, dejodami un vaigos pūzdami, kamēr Kļeimjonovs ar savu palīgu apskrēja barakas, meklēdams un dzīdams ārā noslēpušos. Klaudzēja nūja, blikšķēja spērieni, un salīkušie, klusējošie, skeletiem līdzīgie pelēki melnie vājuļi, tā laikam jātulko “dohodjagas”, rokas piedurknēs sabāzuši, stājās kolonnas beigās. Un lai kā “rīkotājs” centās, visus bēgulus viņš nekad neatrada, vienalga sardzes izejas žurnālā stāvēja skaitlis 97, 99 un citi procenti, tikai ne simt.

Jo šiem cilvēkiem bija vienalga, sit vai plēs, izsmej vai lamā, ka tik ne ārā, ne salā, ne zāģa galā, jo, ja tu esi mežā un brigādē, tad tev jāstrādā. Brigadieris ar tādu pašu nūju nelaida nelaimīgo pie ugunsкура, kamēr nebija nogāzts un apstrādāts viens vai divi koki. Un stāvēt bez kustībām Jakutijas salā nevar. Vismaz novājējušam zekam tā bija nāve. Šie cilvēki bija dažādi — citi atklāti slinķi un simulanti, citi hroniski smēķētāji, kas maizi iemainījuši pret tabaku un tā kļuvuši nespēcīgi, citi maizi atkal kārtis nospēlējuši. Un nometnes iekšējie un ārējie uzraugi viņus lieliski zināja. Par sanatoriju — “sevišķo barošanu” — tiem nebija ko sapņot, tad jau visa nometne kļuva bezspēcīga. Starp šiem nožēlojamiem gan neredzēja neviena latvieša. Mēs strādājām līdz reibonim, līdz nesamaņai, bet pazemojumus panest nevarējām.

Pāvels Saveljevičs mani sagaidīja savā tīrajā, aiz aizkara iekārtotajā barakas stūrī kreklā, ar odekolona smaržu. Pēc gandrīz gada es pirmoreiz asi sajutu “trīskārtīgā” aromātu. Caur sniegbalto audumu spiedās ārā viņa muskuļu kalni, jo karaskolā un armijā viņš esot nodarbojies ar svarcelšanu. Te es pirmo reizi iedomājos, ka tieši šāds vīrs vajadzīgs gan rīta eksekūcijām, gan slinko, arī novājējušo un slimo barakas dežurantu komandēšanai, lai kaut minimāli uzkopj telpas un teritoriju, lai sanes sniegu dzeramajam un pirts ūdenim, lai nezog veļu un produktus noliktavās, virtuvē.

“Narjadčika”, tāpat kā pavāra, komandanta, amats bija liegts “likumīgajiem zagļiem”. Viņi varēja tos ieņemt, bet reizē ar to skaitījās

izslēgti no zagļu privileģētās "jerarhijas" uz visu mūžu. Ja šie, zagļu uztverē, "nodevēji" centās pēc gadiem citā noietnē, otrā Krievijas galā, to noslēpt, ja apmānot iekļuva "likumīgo" rindās – par to draudēja nāvessods. Un noziedznieku sakaru sistēma no Karpatiem līdz Amūrai, par Sibīriju nerunājot, darbojās nevainojami.

Saveljevičs mani redzēja pirmo reizi, jo ne es bēguļoju no darba, ne zagu, ne slaištijos ap medicīnisko daļu, ne kārtīs paspēlēju savu veļu, lai pēc tam pirtī kliegtu, ka nozagta...

Viņa priekšā stāvēja tipisks, mēreni novājējis, tīrīgs, aplāpījies, pēc tabakas nesmirdošs zeks, kas viņam droši vien atgādināja jauniesaucamos puīšus armijā, gadu man bija tieši tik daudz.

Atņēmis manu "labvakar" un noklausījies manus aizzoga rekvizītus, viņš īsi izmeta:

– Tev, puis, lai arī tu, velns parāvis, nāc no tiem latviešu p..., fašistiem, laimējies. Savāc savas manteles un pārej uz pirmo baraku pie Jevstafjeviča tēva. Kucevs jau zina. Tu sajauci mūsu rēķinus. Es gribēju garroci "Šaļapinu" savā vietā un viņš tevi – par krāvēju brigadieru.

Tā sākās mans ceļš uz augšu Jakutijas četrdesmito gadu urānraktuvju koku ražošanas iecirknī Lielajā Ņemnirā. Jo salīdzinot ar krāvēja darbu, par zāģeriem un zaru šķibētājiem nerunājot, es pie Morgunova jutos kā bērniņā ganos. Mēdz gan teikt, ka tas plutokrātu izdomātais darbs no rasas līdz rasai esot mokošs un smags... Darbarīki man bija: plata sniega lāpsta ar trīsstūrainu, no dēļa iztēstu rokturi un mazs, ass cirvītis, kura pietā spīguļoja iegravēti burti – PM, kas nozīmēja "pārbaudīts – Morgunovs".

Es sekoju Jevstafjevičam pa taigas jauniebrauktajām stigām un kokam, kuru viņš norādīja, atšķēlu mizu, lai iesistu zīmi "PM".

Aldanas mežos, kas Jakutijas vidienā, sniega dziļums vietām pārsniedza divus metrus. Jevstafjevičs gan gāja pa traktora izgrūstiem sardzes skates ceļiem, to koku noskatīja pa gabalu, man toties bija jātiek klāt. Un es peldēju – kā varde, kā ravētājs, kā noguris kartupeļu racējs – četrpārus, atspiezdami ar rokām uz platās lāpsta platā roktura un grimdams irdenajā sniegā, pievilkdams klāt nevarīgās, nevajadzīgās kājas. Pie lapegles aizrakos līdz zemei un pusmetru no zemes iecirtu stumbrā savas zīmes. Kas jutis ziemeļu mežu darbu, atceras, ka tur dienas norīkojumos rakstīts "stumbru attīrīšana" – divi vai trīs kubikmetri, jo bez sniega racēja nav domājama zāģēšana.

Mēs ar Jevstafjeviču gājām meža brigādēm pa priekšu, parasti ārpus konvoja zonas, jo mūsu apzīmētos kokus zāģēja, apdarināja pirmos, arī izveda tūlīt, lai masveidīgā ciršana citiem būvmateriāliem un malkai nesabojātu slaidos, veselos mastkokus. Cita nosaukuma es viņiem nevaru

izdomāt, jo milzīgās, līdz desmit metriem garās lapegles veda un uzstādīja urāna rūdas skalotavu-kuļibinu konstrukcijās, kur desmitiem tonnu smagie, trīs maiņās vibrējošie sūkņi pēc dažu mēnešu darba prasīja arī šo speciāli atlasīto baļķu nomaiņu.

Pēc pāris nedēļām es jau varēju noteikt koka kvalitāti: sagriezies vai taisnu šķiedru, ar zaru jeb serdes puvi, cik liela kubatūra, ja 6,5 metru augstumā stumbra šķērsriezums tik un tik centimetru. To vajadzēja zāģētāju izstrādei – viņiem maizes papildu devas aprēķināja, ieskaitot arī mūsu atlasītos un bieži jau aizvestos kokus.

Jevstafjevičs visai drīz palika sēžot pie ugunsкура, es gāju savu sniega ceļu – vērtēju, atzīmēju, pierakstīju. Uz divdesmit nogāztiem un pie ceļa pievestiem baļķiem viņš brāķēja labi ja vienu vai divus. Tikpat bieži kļūdījās arī pats.

Runāt joprojām ar mani runāja maz, vakaros klusēdams pasniedza mēnesi vecas vai vēl vecākas avīzes, viņa grāmatas man bija atļauts lasīt jau no paša sākuma. To bija pie simts – priekš nometnes un zeka milzīga, neparasta bagātība. Grāmatas, dažas vecos ādas vākos un zelta virsrakstiem, stāvēja uz vaļējā plaukta, pat personīgo mantu skapīti viņš neslēdza. Tik liela bija Porfirija Jevstafjeviča Morgunova autoritāte. Tā īsti es to apjēdzu tad, kad mani kārtējo reizi izsauca uz galveno vārtu sardzes telpu, kur izsniedza sūtījumus, pakas no mājām. Pie sardznīcas piegājis, apstājos. Ne pa labi, ne pa kreisi, ne pie tuvējās barakas stūra nebija neviena gaidītāja. Neviena “zagļa iekš likuma”, kas pēc nerakstītām, visā Krievzemes nebrīvē valdošām tradīcijām muitoja sūtījumu: ņēma vai nu pusi desu, vai daļu cepumu, ko kuru reizi nometnes mafijai vajadzēja. Es tās pāris reizes agrāk norēķinājos ar Rīgas papirosiem, jo nesmēķēju. Žēl nebija. Lai gan – kā to ņem. Par paciņu “Kazbeka” varēja iemainīt kukuli maizes. Tikai retos gadījumos, kad latviešu, ukraiņu kamerā vai barakā bija absolūtais vairākums, ar kautiņa vai vienkārša spēka draudu palīdzību izdevās uz laiku salauzt šo nežēlīgo, pazemojošo, cietuma laupītāju uzspiesto paražu.

Bet tagad – bez dūrēm, bez draudiem, pat skatīties neviens uz mani neskatījās. Līdz šai dienai nesaprotu, kas tas bija par spēku, kas piespieda slepkavas, profesionālus zagļus un izvirtuļus, kuru nebrīves gadi sniedzās desmitos – faktiski Gulags bija visa viņu dzīve –, kas tas bija par fenomenu, kas viņus piespieda cienīt un neaizskart šo augumā pasīko, zaļacaino, kluso, jau gandrīz divus gadus desmitus ieslodzīto vecīgo vīru un, galvenais, viņa palīgu – mani. Jo ne jau sūtījumu saņemšanā vien tas izpaudās. Pirtī man veļu tagad deva no jaunās, vēl nelietotās kaudzes,

ēdnīcā zupu lēja no dibena, bez maisīšanas ar mums zināmo, iztālēm dzirdamo piesitienu. Maizes grieztuvē, kur normu saņēmu sev un patronam, — mums abiem vienmēr gadījās maksimālais garozas apvalks. Es biju ieskaitīts noņemnes elitē. Tas nozīmēja, ka es izdzīvošu, sagaidīšu soda beigas, ja tik nenotiks kas neparedzēts.

Bet tovakar, atnesis mātes, māsas un brāļa mutei atrautos gardumus savā stūrī, es pilnīgi dabīgi ar to gadu lielisko cieto desu un piparkūkām aizgāju aiz aizkara.

Patrona kategoriskais, noraidošais žests iedzina mani vai izmisumā. Bet, Porfirij Jevstafjevič, man taču vienalga blatnajiem būtu jāatdod puse. Es tikai jūsu dēļ saņēmu visu sūtīto!

Laikam jau mani argumenti bija izteikti pārāk sirsniņi un neviltoti, desas smarža pārāk vilinoša — un mēs ēdām pirmās kopējās vakariņas. Pareizāk — ne vakariņas, bet piedevas, jo no viņa es iemācījos griezt papīrplānas četras vai piecas desas ripiņas, likt uz maizes un ēst tikai kopā ar zupu vai biezputru. Piparkūkas un cepumus ēst ar tēju bez cukura. Un tā saglabāt veselu vēderu, apiet caurejas briesmas, kas parasti sākās visiem “laimīgajiem” otrā dienā pēc pakas saņemšanas. Un rezultāts bieži bija pretējs sūtītāju vēlmēm — saņēmējs Tālajos Ziemeļos bada un vājas gribas dēļ vairāk kaloriju zaudēja nekā ieguva.

Es sāku ēst ar Jevstafjeviču kopā, tas ir, es gāju uz ēdnīcu un pie daudzu simtu ieslodzīto sapņu lūkas, caur kuru padeva pilnās blodas un katliņus, saucu: “Divas porcijas Morgunovam!” Un man lēja ne divas, bet visas trīs — un no tovera dibena, kur gulēja gaļa un veseli zivs gabali. Es biju skaudrās, nežēlīgās, mums eiropiešiem parasti neizprotamās, nolādētās ieslodzījuma dzīves virspusē.

Varbūt Jevstafjevičs mani cienīja arī par mazrunību, jo to redzēju skaidri, ka, pats būdams klusētājs, viņš necieta arī citu uzbāzību.

Tikai tad, kad saņēmu otro sūtījumu un Morgunovs pirmo reizi mūžā ieraudzīja parastās Rīgas šprotes, viņš kaunīgi ieprasījās:

— Kā jūs tur tai Baltijas nomalē dzīvojāt? Man kaut kur bija Samarina grāmatas — nu briesmīgi tie vācu baroni jūs mocījuši un pareizticību nīdējuši.

Par Samarīnu es nekā nezināju. Jautājumam “par mūsu dzīvi” biju gatavojies sen, jo, no vienas puses, bija četrdesmito gadu beigas, kad jebkurš anekdotē vai divdomībā ietērpts vārds varēja izvērsties papildu nebrīves gados, no otras puses — es tomēr lepojos, ka esmu no “malas”, kur vēl desmit gadus atpakaļ nezināja ne dzeloņdrāšu žogus, ne sargu būdas, par etapiem nerunājot. Visai Krievijai — no Rīgas līdz Čitai — caurbraukdams un pie loga sēdēdams, es neredzēju nevienu lielas vai mazas rūpnīcas dūmeni, kam apkārt vai blakus nebūtu “zonas” ar visiem nebrīves atribūtiem. Un, ko

slēpa no caurbraucēja acīm zemes dziļumi, to es apjautu te. Vasiljevkā bija pie desmit tūkstošu nometnes mītnieku.

Rēķinādamies ar padomju cilvēka, kaut vai ieslodzītā, izpratni, klāju vaļā:

— Nu, piemēram, kalpone, laukstrādniece pie budža, tas ir, kulaka, saņēma 30—40 latus mēnesī, kalps vīrietis — 50—60 latus. Strādāja no saules līdz saulei.

Jevstafjevičs nesaprata — kas par latiem, kas par sauli. Ko varēja par to jūsu latu nopirkt?

— Kurpes maksāja 10 latus, kleita — trīsdesmit, uzvalks — simtu.

— Un cik tam holopam bija jāmaksā par mītni un produktiem?

Tagad savukārt es nesapratu: — Nekas nebija jāmaksā. Saimnieks baroja, deva korteli, gultas veļu, rudenī parasti vēl kādu pudu miltu, pašautās drēbes gabalus.

Morgunovs nepārajautāja. Es redzēju, ka viņš saspringti domā, vērtē. Kūpēja toreiz vēl aromātiskā gruzīnu tēja. Smaržoja mīlās, brūnās, ar nocirstām galvām un astēm, ne pārceptas, ne jēlas, bet īstas Latvijas šprotes.

— Kādi muļķi, duraki ir bijuši tie jūsu štučkas un rodzotaki, — viņš beidzot īsi noteica un noslaucīja nazi.

Tieši tā — ne Štučka, bet Štučka, ne Rudzutaks, bet Rodzotaks. Ja par pirmo es biju dzirdējis, tad par otro man nebija ne jausmas, un, kad desmit gadus vēlāk atkal izdzirdu Rudzutaka vārdu, es ilgi uzskatīju, ka viņa uzvārds tiek izrunāts un rakstīts nepareizi — tik liela manā atmiņā bija Jevstafija tēva autoritāte vēl pēc armijas, pēc universitātes. Jo ar “tu” viņš mani arī uzrunāja tikai vienu vienīgo reizi — toreiz rīta kolonnas priekšā, iepazīstoties.

Sākās pavasara dienu atkušņi. Tas ir — temperatūra uzcēlās līdz 5—10 grādiem ēnā, gaismā lēnām kusa. Tas taču brīnišķīgi. Naktī tāpat spieda līdz četrdesmit. Kļuva grūtāk ar sniegu, augškārtā tas sastinga, sasala kā krams — pieiet pie koka bija vieglāk, atrakt — daudz grūtāk. Es gan biju pieņēmis svarā un spēkā, kļuvis sārts un ieapaļš, bet vienalga — tie taču vairs nebija sniega milti, ko varēja aizvicināt dažās minūtēs.

Speckoku vajadzēja daudz, vasarā laikam paredzēts sākt jaunu kuļibinu būvi. Mēs jau vērtējām, marķējām ar Jevstafjeviču abi, tomēr desmit kravas zisus ar piekabēm mēs pa dienu piepildīt nevarējām. Kļūdīties, kļūt paviršāki arī nedrīkstējām — tajos gados tā varēja nopelnīt kaitnieku titulu, pantu un gadus. Jevstafjevičam gan soda griesti jau bija — viņš uztraucās par mani, pieprasīja palīgus. Uz laiku. Mums piešķīra mazu Rietumukrainas puisī Zavarunu un lielu, dūšīgu gruzīnu Gvardžaladzi. Pirmais bija ar septiņiem gadiem par malkas

vezumu, otrs – nezinu, par ko, bet nāca no nometnes lēģera virtuves. Kādam bija nepaticis.

Mums pa pēdām sekoja zāģeru brigādes un bija krietni jāuzmanās, lai desmitiem metru garie milzeņi negāztos pāri galvām. Parasti mēs stāvējām blakus zāģētājiem, gaidīdami, kamēr lapegle nošalc, nobriekšķ, un tad gājām, galvas sacēluši, tālāk.

Tanī rītā mēs ar Jevstafjeviču atpalikām, lai uz mestu acis jau nokrautām mūsu atlasīto būvkoku grēdām. Kad sasniedzām brigādi, mūsu priekšā stāvēja zeku pūlis ar noņemtām cepurēm. Noņēmām arī mēs. Tīra sniega bedrē kā alabastra kapenēs ar saulē dzirkstošām malām gulēja mazais Zavaruns, jau bez elpas, ar asins burbuļiem pie mutes un nāsīm. Pie deguna sārtie pūšļi jau bija sastinguši, pie vaigiem vēl kūpēja. Negaidīta, mulķīga, bet meža darbos parasta nelaime – nosists ar zāģējamo koku. Pie tam visi noteikumi it kā ievēroti. Zavaruns stāvējis sāņus no zāģētājiem, vērojis nākošo lietaskoku. Gāžamais koks kritis normāli – uz paredzēto pusi, bet tur – zem sniega dažu metru attālumā slēpies slīps akmens. Lapegle gāzusies pār to, resgali akmens uzsviedis gaisā, un tas iesāņus nācis atpakaļ, trāpot blakusstāvošo Zavarunu krūtīs. Viņš pat nav dzirdēts iekliedzamiem – lūstošo zaru un krūšu kurvja briekšķis pārmācis visu. Mazā zēna vietā varēja stāvēt jebkurš no mums.

Jevstafjevičs kļuva vēl nerunīgāks. Mēs taču bijām to Zavarunu izsaukuši no normālas, iestrādātas brigādes uz mūsu neierastajiem drudzainajiem darba apstākļiem.

Kaut kā mokošo klusumu pārvarēt gribēdams, savu ieslodzījuma smagumu un neziņu demonstrēdams, es pie vakara tējas ieminējos: – Šī ir otrā nāve manos Sibīrijas ceļos. Te Zavaruns vismaz visu priekšā ar baļķi nosists. Bet tur vagonā tā arī neviens nesapratām, ar ko tas “likumīgais” nobeidzies.

Jevstafjevičs saspringa. Kā – vagonā? Cik tur viņu bija?

Es izstāstīju visu uz riteņiem piedzīvoto, jo mazā puisa nāve mani pirmoreiz izsauca tik asas un dziļas atmiņas.

– Tak eto že igloju!* – pēc brīža iesaucās Jevstafjevičs, ilgāku laiku pēc mana stāsta pūzdams jau tā atdzisušo tēju. Un, negaidīdams jautājuma, jo es tak no teiktā nekā nesapratu, viņš turpināja:

– Noziedznieku pasaulē pastāv nogalināšanas veids, ko izmanto apstākļos, kur nedrīkst būt liecinieki: cietumu kamerās, etapu vagonos. Slepka vai slepkavas nedrīkst sevi atklāt – vai nu drīz paredzama atbrīvošana, vai mazs soda mērs. Tu, dēls, zini, ka Vasiljevkā “divdesmitgadnieki” cērt un dur neatskatoties – vairāk neiedos. Tad, lūk,

* Viņu taču ar adatu!

slēpjamai nonāvēšanai ziedo pašu dārgāko, kas izvests cauri visam, arī tālo etapu kratīšanām, — adatu.

Jā, to es zināju — kā katru manu apgērba vili locīja trenētas rokas, kā ārsts ar spoguļlāpstiņu pārbaudīja manu muti un citus ķermeņa caurumus.

— Tad, lūk, šai adatā iedur stipru diegu, vislabāk saru pinumu no uzvalku stīvdrebītes...

...un es atcerējos, kā vagona zagļi tiksminājās ap viena vīra — Rīgas zobārsta — vecajiem, bet labi šūtajiem, spēcīgi polsterētajiem svārkjiem...

— ...nakts tumsā pieci vīri metas nelaimīgajam, parasti guļošam, virsū — pa vienam pie katras rokas un kājas, piektais ar spilvenu vai citu ko aizspiež muti. Sestais atrauj vaļā kreklu, satausta sirdi, ribas un starp viņām ar pogu vai karotes kātu iespiež adatu pukstošajā... Dažas minūtes nogaida — tie ir grūti mirkļi slepkavām, jo upuris raustās kā jau agonijā, tāpēc pie katra locekļa pa vīram. Tad adatu uzmanīgi izvelk, dūriena vietu vēl siltās krūtīs apmasē, un bez sekcijas ne dievs, ne velns nepateiks, ar ko tas tetovētais “fiksa”, “raibais” vai kāds cits miris. Adatu ar visu diegu izmet pa vagona logu vai ielaiž cietuma kanalizācijā. Sirdstrieka, un viss. Tas nu tā, lai tie dzīves atkritumi savā starpā griežas, bet tas mazais... Tik muļķīgu kā Zavaruna nāvi es astoņpadsmit gados neesmu piedzīvojis.

Jevstafjevičs aplūsa.

Es skaidri izjutu vagona riteņa klauzīzenus, tumšo, karsto nakti, aizsegto vagona logu un baigo, nesaprotamo, tikko jaušamo troksni tur — pretējā stūrī... Arī mazā ukraiņa asiņainā mute neļāva aizmigt.

Ja vēlas un grib, kā teorētiski, tā praktiski var atrast adatu siena kaudzē. Nevar lietišķo pierādījumu — nāves adatu, pat ar ievērtu diegu — sameklēt Sibīrijas dzelzceļa uzbērumos, ja noskrietie kilometri sniedzas simtos, tūkstošos. Velti meklēt vainīgo, saukt pie atbildības kādu par vienu taigā mirušo, nonāvēto, jo Gulaga sistēmas dziļumos izstrādātas kā miršanas pamatojuma, tā attaisnojuma formas un formulāri. Ko tur mežiniekos Ņemnirā, arī Vasiljevka urāna impērijas cilvēku zudumi uz mirstības fona citos lēģeros bija pārāk niecīgi — distrofijas praktiski nebija, tas maizes kilograms darīja savu. Nositās, nosala, nošāva bēgot, nosmaka aizmiguši ogļskābes tvanā mašīnās un garāžās, jo motori strādāja visas ziemas diennakti — mēnesi pēc mēneša.

— Atceries, dēls, Lielās Ņemniras, lielās saplosītās Krievijas dzīves skolu, atceries un neaizmirsti, ka *acus mortis* — nāves adata tev ir gājusi secen. Proti to novērtēt!

Tie bija Porfirija Jevstafjeviča Morgunova atvadvārdi, man šķiroties no Ziemeļiem, no nebrīves.

Sirmais, salīkušais vīrs, Gulaga mūža mītnieks, izrādījās, zināja arī latīņu valodu.

Bija tikai 1950. gads, līdz padomju dzīves pavasarim vēl atlika 3 gadi.

1989. gada janvāris

Austra Silvija Peinberga

GARĪGI BRĪVI, NESALAUZTI

Esmu dzimusi 1924. gada 9. aprīlī Rīgas aprinča Ikšķiles pagasta Viļņu mājās. Mani vecāki bija vienkārši zemes kopēji. Cik vien tālu manas atmiņas sniedzas bērnībā, tā saistīta ar mūsu tautas likteņupi Daugavu. Manas tēva mājas bija pašā Daugavas krastā, tikai kādu 1/2 km no Latvijā pirmās kristīgās baznīcas drupām, baznīcas, ko 1186. gadā bija cēlušī pirmie vācu iekarotāji, kopā ar kristīgo ticību atnesot arī verdzību mūsu tautai.

Daugava bija mūsu ģimenes barotāja. Nemaz nerunājot par zivīm, kuru tās skaidrajos ūdeņos bija tik daudz, ka pietika visiem — gan vietējiem iedzīvotājiem eksistencei, gan pilsētniekiem, kam zvejošana bija mazāk nepieciešamība, vairāk izklaidēšanās un izpriecās. Pavasaros palu laikā Daugava, applūdinot lēzeno krasta joslu, kas mums nodereja par ganībām, kā arī zemākos tīrumus, bagātīgi baroja tos ar auglīgām dūņām. Daugava bija arī mūsu sildītāja. Straujie palu ūdeņi sev līdzī nesa gan nolauztus, gan ar visām saknēm izrautus kokus, kas bieži piestāja mūsu lēzenajā krastā. Mēs vasarā tos izžāvējām un pārvērtām malkā, kas ziemā mums atdeva savu dzīvinošo siltumu. Vasarās Daugavas vēsie ūdeņi veldzēja mūsu darbā sakarsušos ķermeņus, ziemās tās dzidrais, zilais ledus mums, bērniem, pārvērtās par lielisku slidotavu.

Mūsu mazā zemīte, kas bija tikai 4,9 ha liela, slēpa sevī vēl Pirmā pasaules kara pēdas. Krasta kraujākajā vietā vēl skaidri varēja samānīt tranšejas un bumbu bedres, zeme vēl pilna ar granātu šķembām — pavisam tuvu aiz Daugavas bija Nāves sala, bet arī šeit bija notikušas sīvas kaujas.

Savu tēvu atceros maz — viņš nomira, kad man bija tikai 5 gadi. Toties māti vēl šodien kā dzīvu redzu savā acu priekšā. Tā bija vienkārša lauku sieviete, kurai pēc vīra nāves uz mūsu mazās zemītes audzināt trīs bērnus — mani, brāli un vēl no bērnuma pieņemtu meitenīti — nebija viegli. Un tomēr tas viņai izdevās, visi darbi tika laikā padarīti, visi bijām paēduši un apģērbti. Tiesa, no mazām dienām visi tikām radināti pie darba, brīvu brīžu bija maz, bet tiem tad arī mēs zinājām vērtību. Un nebija jau tā, ka šī vienkāršā lauku sieviete, mana māte, zinātu tikai darbu. Šai laikā

Iksšķiles draudze cēla savu jauno baznīcu, un altāra gleznu darinājis arī iksšķilietis prof. Kuga. Baznīcas celšanai bija vajadzīgi līdzekļi, arī mana māte piedalījās šo līdzekļu vākšanā, aktīvi darbotamās Baznīcas dāmu komitejā, kas rīkoja dažādus bazārus, tējas vakarus un rūpējās arī par pagasta grūtdieņiem — nespējnieku mājas iemītņiem un darīja vēl daudz citu labu un derīgu sabiedrisku darbu.

Māti izveda 1949. gadā, izveda manis dēļ, jo es biju jau arestēta 1945. gadā. Šī apziņa, ka viņai vajadzēja ciest manis dēļ, ir mana mūža rūgtākā daļa. Vismaz tai ziņā liktens bija viņai labvēlīgs, ka ļāva atgriezties dzimtenē 1956. gadā, gan tikai 6 mēnešus tur nodzīvot, bet mūža dusu tomēr atrast Iksšķiles kapsētā.

Mana pirmā skola bija 6-gadīgā Iksšķiles Elkšņu pamatskola. Dziļā pateicībā un pietātē es šodien atceros savus pirmos skolotājus, kas biklajai meitenei no Daugavas krastiem atvēra pirmās durvis uz plašo pasauli. Skolas laikā aktīvi darbojos mazpulkā. Šī mazā skoliņa ir saglabājusies arī šodien, šķiet, tur tagad ir bērnudārzs. Kad biju vēl vesela, ik gadus aizbraucu to apskatīt. Cik plaša, liela un gaiša, īsta gaismas pils tā likās man toreiz bērnībā! Bet tagad man tā atgādināja no dzīves nogurušu veciņu, pelēku un sakņupušu, ar līdz pēdējam nolaistu apkārtni. Varbūt tā tagad vairāk sakopta?

Skolu beidzu 1938. gadā un iestājos Rīgas pilsētas 3. ģimnāzijā. Tā bija tikai meiteņu ģimnāzija ar klasisko, humanitāro un praktisko novirzienu. Es mācījos praktiskā novirziena klasē. Mūsu ģimnāzijai bija senas un ļoti skaistas tradīcijas, spēcīgs pasniedzēju kolektīvs. Sākumā es, bikla lauku meitene, jaunajā skolā un vispār galvaspilsētā ar tās trauksmi jutos kā ūdenī iemests, peldēt neprotošs kucēns, bet pamazām pieradu pie jaunās skolas, iemīloju to. Pieradu arī pie Rīgas, sāku pienācīgi novērtēt tās kultūras vērtības, ko tā varēja sniegt ar saviem teātriem, koncertiem, muzejiem, izstādēm. Bija jau diezgan grūti, jo vakaros braucu uz mājām Iksķilē. Tagad atceroties šos laimīgos laikus, mūsu tautas sīvās cīņās izcīnītos nedaudzos patstāvības gadus, savu agro bērnību Daugavas krastos, pirmo skolu, pirmos skolas gadus Rīgā, domāju, cik laimīgi mēs toreiz visi bijām. Bet vai toreiz to pratām novērtēt?

Jā, arī es šais gados biju laimīga, bet pie apvārkšņa jau sabiezēja tumši mākoņi — pie durvīm klauvēja Otrais pasaules karš, kas arī mūsu tautai atnesa tik daudz sāpju un ciešanu. Vienu okupācijas varu nomainīja otra, ar izsmalcinātu nežēlību tika iznīcināts mūsu tautas fiziskais potenciāls, svešas, naidīgas ideoloģijas indēja mūsu dvēseles, tika izlaupītas neatkarības gados sakrātās vērtības. Mēs bijām kā smilšu graudiņš starp diviem briesmīgiem dzirnakmeņiem.

Ģimnāziju beidzu 1943. gadā. Tai pašā pavasarī mani iesvētīja jaunajā Ikšķiles baznīcā. Neskatoties uz visām apkārtējām ciešanām (arī mans brālis bija iesaukts leģionā), šī tomēr bija laimīga diena manā mūžā.

Pagaidām izglītību turpināt nevarēju, jo braukt uz Vāciju darba dienestā, protams, nevēlējos. To varēju izdarīt tikai 1944. gada rudenī, kad Rīgā atkal ienāca krievu karaspēks. Iestājos Svešvalodu institūtā, kāds toreiz organizējās Rīgā. Iestājos Latviešu valodas un literatūras fakultātē. Mūsu dekāns bija dzejnieks Atis Ķeniņš, un tas vien jau daudz ko izsaka. Es mācījos vakara nodaļā, dienā strādāju. Mūsu grupa bija neliela, bet ļoti saliedēta un draudzīga. Biju apmierināta ar savu izvēli. Tikai mans studentes mūžs bija ļoti īss – no rudens līdz pavasarim. 1945. gada 8. maijā mani arestēja.

Un dzīve sāka ritēt pavisam citās dimensijās – čeka, Centrālcietums, Molotovska, Taišeta, Kolima. Gulags paņēma manu dzīvi un sapņus. Nē, es daudz nežēlojos par savu likteni. Salīdzinot ar tiem tautiešiem, kuru kājas vēl mina Latvijas baltos lielceļus, mums, gulagiešiem, bija pat zināmas priekšrocības. Protams, mēs cietām nežēlīgas fiziskas mokas, morāliskus pazemojumus, ik mirkli mums uzglūnēja nāve, kas bieži vien kļuva par vienīgo atbrīvotāju no mokām. Un tomēr mums bija lielāka iekšēja brīvība un neatkarība – mēs nicinājām un ienīdām šo briesmīgo varu un neslēpām to, jo tāpat šī vara to zināja, cilvēki gāja nāvē garīgi brīvi, nesalauzti, ar nesaliekām mugurām, mums nevajadzēja vairs kā tautiešiem dzimtenē izlikties, melot, liekuļot, piemēroties un tomēr dzīvot nepārtrauktās bailēs.

Un tieši tur – moku un nāves ēnā – bieži uzplauka viskrāšņākie pašuzpurēšanās un tīras, neviltotas draudzības ziedi. Tieši Gulagā man liktenis bija lēmis tikties ar tik daudziem gaišiem, stipriem cilvēkiem, kas katrs man deva daļiņu no sava sirds siltuma un ticības labā un gaišā uzvarai, tā palīdzot man izbrist šos nekrietnības dubļus. Dažādu tautību bija šie cilvēki, viena no viņām – Lilija Bīviņa.

Es ar viņu satikos Rīgas Centrālcietumā. Pēc čekas saspiestības, briesmīgās smirdoņas, ellišķā karstuma un utīm Centrālcietums mums likās īsta paradīze. Mūsu kamera atradās kāda korpusa pagrabstāvā. Tā bija diezgan paliela, iegarena telpa, kurā bija pat 15 vienkāršas dzelzs gultas. Un, kaut arī mēs kamerā bijām cilvēku 30 un gultās mums vajadzēja gulēt divatā, tā tomēr nebija kailā, cementētā čekas kazemāta grīda, uz kuras mēs gulējām trīs maiņās. Telpas vidū bija vienkāršs, garens dēļu galds un pat dažas pussalauztas taburetes. Bet visvairāk mēs priecājāmies par mazo, aizrestoto lodziņu pie pašiem telpas griestiem. Un, kaut arī caur to mēs neredzējām ne sauli, ne vismazāko zilās debess maliņu, dienās caur to

mūsu kamerā ieplūda īsta dienas gaisma. Arī tas bija daudz pēc čekas elektriskajām spuldzēm, kad diena un nakts saplūst vienā veselumā. Pat sargi šeit cietumā likās laipnāki, pieļāvīgāki. Uzturs gan šeit bija vēl sliktāks nekā čekā. Viss, ko mums deva, sastāvēja no ūdens, pāris sapuvušiem biešu runkuļu gabaliņiem un dažiem putrainiem. Viss tas bija sagatavots briesmīgā netīrībā – ēdot starp zobiem šņirkstēja smiltis, arī bļodiņas dibenā nogulsņējās smiltis. Vai kāds brīnums, ka cietumā plosījās dizentērija? Virs mūsu kameras, korpusa pirmajā stāvā, atradās cietuma slimnīca, un naktīs mēs dzirdējām, kā ar zirga pajūgu aizved mirušos. Parasti vedējam darba pietika visai naktij līdz pat ausmai. Kādā meža nostūrī apraka šos upurus, kas šodien to vairs pateiks? Šai vasarā cietuma slimnīcā nomira arī rakstnieks Ādolfs Erss.

Bija 1945. gada jūlija sākums.

Liliju starp kameras sievietēm nevarēja neievērot. Viņai bija nedaudz pāri divdesmit, neliels, kalsns, ne sevišķi proporcionāls augums, toties seja bija neparasti daiļa, pareizi veidota, tās bālums patīkami harmonēja ar melnajiem, taisnajiem, uz pleciem brīvi krītošajiem matiem. Likās, ka šai sejai tiešām ir līdzība ar lilijas ziedu, ar tā cēlo vienkāršību un skaidrību. Bet visbrīnišķīgākās šai sejā bija acis – lielas, pelēkas, starojošas, kas pasaulē raudzījās ar tādu siltumu un labestību, ka nevarēja neaizkustināt visnocietinātāko sirdi. Taču ar šo jauko veidolu nepatīkami kontrastēja Lilijas balss – tā bija skarba, aizsmakusi, Lilija smēķēja, pie tam ļoti daudz, slaidie pirksti bija nikotīna nobrūnināti. Šķiet, ka jau toreiz viņai nebija kaut kas kārtībā ar balseni, ar plaušām. Lielās acis vakaros drudžaini mirdzēja, un visu laiku viņu mocīja sauss klepus. Klepoja viņa nepārtraukti, kā viņa pati teica – rēja kā īsts suns, kā īsts Krancis... Tā viņa pati sevi nokristīja, un šī iesauka arī viņai pielīpa.

Krancītis bija senas rīdzinieku dzimtas atvase, īsto tēvu zaudējusi agrā bērnībā un nemaz neatcerējās, toties ar dziļu cieņu un mīlestību viņa pieminēja savu patēvu – Rīgas cirka kasieri. Māte, šķiet, bija mājsaimniece, bet ļoti enerģisks cilvēks, kas pašreizējos apstākļos darīja visu iespējamo, lai saglabātu meitas trauslo veselību un dzīvību. Krancītis no mājām saņēma ļoti bagātus pienesumus, tas bija tiešām brīnums, kur šī enerģiskā sieviete 1945. gada badainajā vasarā varēja dabūt visas šīs brīnišķās, garšīgās lietas. Laikam gan viņa pārdeva pēdējo, kas tai bija, lai varētu palīdzēt meitai. Par savu vīru Fēlikšu Krancītis nekad nerunāja. Mēs tikai zinājām, ka viņš aizbraucis uz Vāciju. Vai viņš to darījis labprātīgi vai apstākļu spiests, kādēļ pametis Rīgā sievu ar dēliņu, kas viņš patiesībā bijis, ar ko nodarbojies, mēs varējām tikai minēt. Mēs tikai instinktīvi jutām, ka

viņš ir Kranciša lielā sāpe, ka viņa to joprojām mīl un smagi pārdzīvo šķiršanos. Mēs vairījāmies rupji pieskarties šai sāpei... Nu, bet Kranciša lielais nākotnes sapnis bija mazais, divgadīgais Juris. Pie šī nākotnes sapņa kā pie gaiša ugunsкура Krancītis sildīja savu nosalušo sirdi.

Pēc čekas, kas centās mūs salauzt ar nepārtrauktu nervu spriedzi, ar bailēm, ar badu, ar apstākļiem, kas cilvēku vērtā līdzīgu lopam, pēc čekas, kurā gan atšķirībā no 1941. gada vairs nemauca nagus, taču cilvēku sita un piekāva līdz nesamaņai, pēc čekas, kur naktīs skanēja piekauto vaidi un ārprātīgo smiekli, mēs cietumā sākām it kā atplaukt, atkal atgūt cilvēcisko cieņu un pašapziņu.

Pirmkārt mēs vairs nebaidījāmies. Čeka mudžēt mudžēja no spiegiem, tā saucamajiem stukačiem. Un mēs baidījāmies pat sarunāties savā starpā, baidījāmies, ka atklātības brīdī pasprucis vārds jau pēc dažām stundām būs zināms izmeklētājam – un ne tikai pasliktinās mūsu stāvokli, bet nelaimē iegrudīs mūsu tuviniekus un draugus. Protams, arī cietumā bija savi stukači, taču cietumā mēs tos vairs nebaidījāmies. Mēs zinājām, ka mūsu tā saucamās “lietas” ir nobeigtas, ka mūs sagaida tiesas farss un tradicionālie 10 vai, sliktākā gadījumā, 25 gadi. Nekas vairs nespēja mūsu stāvokli pasliktināt un uzlabot jau nu galīgi ne, jo ne uz kādu žēlsirdību, minimālu humānismu, pat elementāru taisnīgumu no padomju iekārtas, no iekārtas, kas sevi dēvēja par strādnieku un tautas aizstāvi un kas cēlāko un skaistāko ideju vārdā darīja viszemākos un nežēlīgākos darbus, mums nebija ko cerēt un gaidīt. Mēs bijām tās ienaidnieki, kas nežēlīgi jāiznīcina. Ne tā, kā to darīja Hitlers ar saviem ienaidniekiem – ātri un veikli gāzes kamerās. Nē, Staļinam un viņa rokaspuišiem no KGB bija uzkrājušies lieliska pieredze, kad tie iznīcināja krievu tautas gaišākos prātus, labākos dēlus un meitas. Mums, tāpat kā viņiem, vajadzēja mirt lēnā, nežēlīgā nāvē, atdotot savus pēdējos spēkus, pēdējās dzīvības sulas padomju iekārtas varenībai. Sevišķi tagad pēc kara izpostītajai padomju impērijai bija vajadzīgi vergi, kas par velti uzceļ sagrautās pilsētas un ciemus, par baltu velti strādā vissmagākos darbus visgrūtākajos klimatiskajos apstākļos. Tādēļ arī čeka drudzaini strādāja dienu un nakti kā labi ieeļļots mehānisms. Tas atbilda arī padomju iekārtas pārkrievošanas politikai. Vajadzēja pēc iespējas ātrāk un masveidīgāk atbrīvot Baltijas telpu no “iedzimtajiem”, lai to vietā varētu pēc iespējas ātrāk un vairāk nometināt krievu kolonistus. Un šo savu uzdevumu padomju iekārta ir veikusi spīdoši – ko vācieši neiespēja gadu simteņos, padomju vara izdarīja gadu desmitos.

Līdz ar bailu izzušanu un savas pašapziņas atgūšanu mēs sākām vērtīgāk ielūkoties ne tikai sevī un savā sāpē, bet arī savos likteņa biedros. Un

sapratām, ka tas bēdu un nelaimes smagums, kas uzgūlis maniem pleciem, tāpat spiež arī tās jaunās, no skolas sola izrautās meitenes plecus un arī tās sirmās māmuļas plecus, kuras dienas ir jau skaitītas.

Un vēl mēs sapratām, ka šī kopējā bēda, šī kopējā nelaime mūs vieno, tāpat kā reiz bija vienojis prieks un lepnums par mīļotās Latvijas brīvību un neatkarību. Sākām saprast arī šo mūsu tautas gudrību, ka dalīta bēda ir pushēda. Cilvēki sāka uzticēties cits citam, dalīties savās sāpēs, stāstīt par savu dzīvi, mājām, mīļajiem. Tā dzima daudzas skaistas draudzības, arī manējā un Krancīša.

Visā mūsu atdzimšanas procesā Krancītim bija liela loma. Viņa prata uzklaust cilvēku. Ar savu sirsnīgo draudzību un dziļo iejūtību kā ar burvju atslēdziņu viņa atvēra visnoslēgtākās sirdis, visvairāk sāpju plosītās sirdis. Cilvēki viņai labprāt uzticējās.

Ar Krancīti bija vienlīdz viegli runāt par visu – gan par mājsaimniecību un bērnu audzināšanu, gan par mākslu un literatūru. Sevišķi zinoša viņa bija literatūrā. Krancītis bija daudz lasījis, viņas “lielā mīlestība” bija ziemeļnieki, taču vislabāk viņa orientējās mūsu tautas literatūrā, sākot jau no Vecā Stendera laikiem un beidzot ar mūsdienām. Viņa zināja citēt bezgala daudz Bārdas, Skalbes, Saulieša, Austrīņa, Blaumaņa, Poruka, Raiņa, Aspazijas, Virzas, Stērstes, Skujiņas, Čaka, Veidenbauma, Eglīša, Pelēča, Jaunsudrabiņa, Kalnāres, Brigaderes un daudz mūsu gara milžu dzejas. Vakaros, kad norima trokšņi, viņa mums runāja šos dzejoļus un arī mūsu tautas brīnišķās dainas.

Ar lielu prieku mēs klausījāmies ne tikai dainas un dzeju. Dziļi mūs aizkustināja mums visām jau no skolas tik mīļās Skalbes “Kaķīša dzirnavas”, Blaumaņa “Velniņi”, Jaunsudrabiņa “Siļķes”, Kaudzišu “Ķenča lūgšana”, veselās nodaļas no “Staburaga bērniem”, no Brigaderes “Dievs, daba, darbs”, no Virzas “Straumēniem”, no Poruka “Sirdsšķīstiem ļaudīm”, no Apsišu Jēkaba “Pie pagasta tiesas” un daudz cita. Un šādos brīžos Krancīša balss vairs nelikās skarba un netīkama, bet liega un glāsaina. Mēs ļāvāmies viņas runātā vārda burvībai, aizmirsām kaut uz mirkli savas sāpes, dvēselē ienāca kluss prieks un lepnums. Lepnums par savu tautu, par tās gara bagātībām.

Nē, tāda tauta, kurai piederēja tādas dainas, tādi rakstnieki un dzejnieki, nevarēja bez pēdām pazust vēstures atvaros! Ja arī mums lemts tikt samaltiem Gulaga dzirnakmeņos, tauta dzīvos! Un šo gaišo ticības guntiņu, kas tā sildīja mūsu sirdis, iededza arvien stiprāku, gaišāku – mūsu Krancītis.

Es nemaz nezinu, vai toreiz mēs tā īsti apzinājāmies, cik svarīga mums ir šī ticība, ticība tautas izdzīvošanai, Latvijas mūžībai, gaišā un labā

uzvarai; ka tieši šī ticība mums palīdzēja izbrist Gulaga dubļus, ticība, kas mūsos bija snaudusi, bet īsti sāka pamosties Centrālcietuma kamerā, klausoties Kranciša glāsamajā balsī.

Krancītis arī pati sacerēja dzejoļus. Neņemot spriest, cik labi un pareizi tie bija mākslinieciskā ziņā, bet to saturs mums bija tuvs un saprotams, jo atspoguļoja mūsu pašreizējos pārdzīvojumus – ilgas pēc mājām un mūsu mīļajiem, sāpes par atkal verdzībā nokļuvušo mums tik dārgo Latviju.

Krancītis saņēma no mājām ļoti bagātus un regulārus pienesumus. No mūsu kameras sievietēm pienesumus saņēma tikai apmēram viena ceturtdaļa, pie tam neregulāri.

Kad Krancītis saņēma savu pirmo pienesumu, viņa to visu sadalīja 30 līdzīgās daļās un aicināja mūs visas piedalīties “dzīrēs”. Mēs, protams, kategoriski atteicāmies, savu atteikumu motivējot ar viņas slikto veselību, – viņas māte varbūt atdevusi pēdējo, lai šo veselību saglabātu. Krancītis tikpat kategoriski paziņoja, ka nepieskarsies ne miltumiņam, ja mēs atsakāmies. Strīds beidzās ar mūsu kapitulāciju. Krancītis, kas nekad neraudāja, mēs citas gan šad tad noraudājāmies, pēkšņi sāka tik izmisīgi elstot, sikais, klepus nomocītais augumiņš kratījās kā īstā histērijas lēkmē, ka mēs nobijāmies, ka šīs asaras nenodara vēl lielāku ļaunumu Kranciša veselībai, un tādēļ arī piekāpāmies. Krancītis bija laimes pilns un ar uzvarētāja dāsnumu cienāja mūs ar savu pienesumu.

Mums gan, domājot par viņas māti, kas varbūt tiešām bija atdevusi pēdējo, un par Kranciša veselību, kumoss sprūda kaklā. Nu, domājām, tas tā pirmo reizi ar pirmo pienesumu. Diemžēl viss tāpat atkātojās arī nākošajā reizē un visās pārējās. Beidzot, lai nebūtu Krancītim jāuztraucas un jāraud, mēs jau vairs nepretojāmies. Sapratām, ka Kranciša lielākā laime bija kādam palīdzēt, darīt otram labu. Un šo iespēju būt laimīgai mēs nedrīkstējām Krancītim atņemt.

Var būt, ka šī laimes sajūta Kranciša veselībai deva vēl daudz vairāk nekā bagātīgais pienesums. Arī mēs citas, kas vien saņēmām kaut ko no mājām, turpmāk rikojāmies tāpat kā Krancītis – dalījāmies ar visiem. Tā Krancītis, pašai nemanot, mācīja mums labestību, izjust ne tikai ņēmēja, bet arī devēja prieku un guvumu.

Mēs visas zinājām, ka mūs sagaida izsūtīšana uz Sibīriju. To zināja arī mūsu tuvinieki, kam tādi bija, un, ziemei tuvojoties, centās iesūtīt mums cietumā siltas drānas un apavus. Bet daudzām no mums nebija neviena, kas varētu kaut ko atsūtīt, bija arestētas veselas ģimenes, un daudzas bija ienākušas plānās vasaras drānās, vieglās vasaras kurpītēs. Bet vecā Plaužu māte ar divām savām meitām bija atvesta uz čeku kailām kājām, saplēstām drānām.

Arī Krancītis saņēma no mājām siltās drānas, un atkal viņa bija pirmā, kas, atstājot sev tikai visnepieciešamāko, pārējo visu izdalīja tām savām likteņa biedrenēm, kam nebija neviena, kas šīs siltās drānas varētu atsūtīt. Un arī mēs, pārējās, atkal rīkojāmies tāpat.

1945. gada 5. decembrī mūs abas ar Krancīti "tiesāja". Tas, protams, bija tikai farss, visrupjākais juridisko tiesību un normu pārkāpums: neviens mums neļāva ne runāt, ne aizstāvēties, spriedumi jau bija iepriekš sagatavoti, vajadzēja tikai tos nolasīt, lai būtu oficiāls iemesls jaunas vergu partijas nosūtīšanai padomju impērijas celšanai vistālākajos rajonos.

Pašu "tiesu" kaut kā vāji atceros, vairāk atmiņā palicis brauciens ar "melno bertu" no cietuma uz tiesu un atpakaļ, uzraugu lamas un ņirgāšanās. Un tas, ka visu laiku man blakus bija Krancītis ar savām siltajām, glāstošajām acīm un ar savu mierinošo rokas spiedienu.

Krancītis man blakus bija arī tad, kad saltajā 1946. gada 17. janvāra rītā mūs dzina uz aizrestotajiem lopu vagoniem. Tie bija vagoni ar divstāvu nārām, ar spraugām vagonu sienās, pa kurām vējš dzina iekšā pat sniegu. Vagonā mēs nežēlīgi salām, un atkal Krancītis bija tā, kas izkārtoja, lai vecākās sievietes iekārtotos uz augšējām nārām, kur tomēr bija nedaudz siltāks, bet mēs, jaunās un stiprās, uz apakšējām. Krancītis organizēja arī rindu pie mazajiem, aizrestotajiem, aizsalušajiem lodziņiem, lai mēs visas kaut ko redzētu arī no "pasaules". Ceļā mēs devāmies tikai vakara tumsā. Pirmajā naktī, atvadu naktī no dzimtenes, neviena no mums neaizvēra acis. Vagonā mēs beidzot varējām darīt to, kas liegts bija čekā un cietumā — dziedāt. Šai atvadu naktī mēs dziedājām gan patriotiskās, gan mūsu tautasdziesmas. Dziesmu starplaikos Krancītis skandēja savus dzejoļus.

Mēs visas domājām, ka tiekam vestas uz Sibīriju, taču mūsu ceļamērķis izrādījās pavisam cits — Arhangeļskas apgabals, Molotovskas pilsēta. Tā atrodas pie Ziemeļu Daugavas ietekas Baltajā jūrā. Jā, arī šeit bija Daugava (Dvina), tikai sveša un auksta.

Jaunā pilsēta tika celta milzīgā purvā un, tāpat kā visas Gulaga celtnes, burtiski tika celta uz cilvēku kauliem.

"Kā ziedus mirušus mūs izkaisīja vējā,

Lai sapņus skaistākos mēs purvā apraktu..." tai laikā rakstīja Krancītis. Un, ja mēs tomēr savus sapņus un ticību neapprakām purvā, tur atkal lieli nopelni Krancītim.

Liekas, ka šo pilsētu, ko mēs ar tādām grūtībām cēlām, tagad sauc par Surzodvinsku. Es nestāstīšu par šo mūsu pirmo nometni, par šo pretdabisko pasauli, kas tik pēkšņi nogruva pār mums, apmulsinot ar savu nežēlību. Mums tika atņemts viss cilvēciskais — cieņa, mūsu tiesības, pašapziņa; mēs

bijām tikai mūžīgi kustoši darba vergi, kam nedrīkstēja būt ne savas domas, ne gribas.

Un visbriesmīgākais šajā Staļina ellē bija nevis bads, aukstums, netīrība, bezjēdzīgais, smagais darbs, bet terors, ko pret mums izvērsa tā sauktās "Staļina meitas". Mēs, politiskās ieslodzītās, nebijām šķirtas no kriminālistēm. Šīs bestijas brunčos baudīja dažādas priekšrocības no nometnes administrācijas puses. Viņas pret mums dega dzīvnieciskā naidā, mēs viņām bijām fašistes, tātad iznīcināmas. Un šīs viņu tieksmes un dzīvniecisko naidu administrācija visādi atbalstīja. Viņas drīkstēja mūs apzagt, atņemt pēdējo kumosu skābās, gļetaīnās maizes, piespiest savā vietā strādāt, dažādi pazemot, piekaut līdz nāvei, nospēlēt kārtīs un pat nogalināt, administrācija necēla ne ausu. Un mums vajadzēja paciest šīs viņu izdarības klusējot — viņas bija vairākumā un viņu pusē bija administrācija. Dzīve nebija šos "Staļina bērnus" žēlojusi — no mazām dienām bērnumos viņas bija salušas un badojušās. Pati šī sistēma jau viņas no mazām dienām bija spiedusi melot, nodot, zagt. Un nu pēkšņi viņām šķita, ka visām viņu nelaimēm atradušies vienīgie un īstie vainīgie, tās bijām mēs — "fašistes". Par īsto fašismu viņām, protams, nebija nekādas jēgas, tāpat kā viņas neapjēdza, ka par savām sapostītajām dzīvēm viņām jāpateicas padomju iekārtai, visai šai melīgajai sistēmai. Un padomju iekārtai savukārt izdevīgi bija viņu naidu novadīt uz mums, lai ātrāk mūs salauztu, lai ātrāk mūs padarītu par paklausīgiem bezgribas vergiem.

Neraugoties uz savu vārģo veselību, Krancītis šai ellē turējās dūšīgi, kaut arī bieži iegula nometnes mazajā stacionārā. Šai laikā viņa sacerēja daudz jaunu dzejoļu, uzmundrinādama un iepriecinādama mūs ar tiem, neļaudama izdzist mūsu ticības gaišajai liesmiņai, ko bija pamodinājusi jau cietumā.

Viņai piemita brīnišķīga spēja kontaktēties ar cilvēkiem. Katrs cilvēks viņai bija kā maza, aizslēgta pasaule, un katrā šai pasaulē bija arī savs "zelta graudiņš", arī tai sliktākajā. Apbrīnojami viegli viņai izdevās šīs citiem tik noslēgtās pasaules atslēgt. Tāpat kā cietumā, arī šeit cilvēki uzticējās viņai. Tā es pat ievēroju, ka viņa sarunājās ar kriminālistēm, kas ienāda mūs un ko ienīdām mēs.

Mūsu nometnē bija etaps arī no Ļeņingradas. Šai etapā bija sievietes, kas bada ietekmē bija izdarījušas patiesi smagus noziegumus — uzbrukušas un nogalinājušas badā mirstošus cilvēkus un viņu gaļu izmantojušas uzturā. Tur bija kāda māte, kas bija nogalinājusi un apēdusi pati savu bērnu — zīdainīti. Mēs visas riebumā novērsāmies no šīs sievietes. Bet kādu dienu es redzēju, ka Krancītis sarunājās arī ar viņu. Arī viņa Krancītis meklēja "zelta graudiņu".

Krancītis man uzdāvināja dzintara piespraudi, kuras forma atgādina Latvijas ģeogrāfisko attēlu. Svēti glabāju šo mazo piemiņu no viņas. Vairākas reizes es apmeklēju vēl viņu Rīgā. Viņa bija pavisam mierīga, likās pat jautra, runāja par visu ko, tikai ne par to nenovēršamo, kas viņu gaida. Runāja smaidot, pārvarot sāpes, gan fiziskās, gan tās, kas dvēselē.

Tad saņēmu ziņu par viņas nāvi. Skaistas bija Kranciša bēres. Bija saulaina rudens pēcpusdiena skaistajos Meža kapos. Viņa pati savām bērēm bija uzrakstījusi dzejoli, ko izvadītāja arī nolasīja. Pavadītājos bija daudzi viņas trimdas biedri no Sibīrijas, bet no cietuma laikiem un pirmās nometnes es viena.

Krancītim laimējās — viņa atdusas Latvijas zemē, bet cik daudzi palika Molotovskas purvā, Sibīrijas taigā, Kolimas tundrā. Viegļas smiltis Tev, mana cietuma baltā Lilija, dziļā pateicībā noliecu galvu savā un arī to savu biedreņu vārdā, gan dzīvo, gan mirušo, kas bijām kopā ar Tevi gan cietumā, gan mūsu pirmajā nometnē, par šo gaišo ticības liesmiņu, ko Tu nebeidzi degt mūsu krūtīs!

Tur nu viņa tagad dus, "klusā smiltainītē, priedulāja pakrēslā", kā dzied Tirzmaliete. Un man šķiet, ka Māte Latvija, kas Brāļu kapos svētī savus dēlus, kuri kādreiz cīnījās par viņas brīvību, svētī arī viņas kapu un arī Mūžīgā uguns plīvo viņai. Jo arī viņa — Lilija Bīviņa — cīnījās par tās brīvību.

Lilija Bīviņa

Lilija Bīviņa dzimusi 1918. gada 17. oktobrī Rīgā. Viņas māte, dzimusi Pusvāciete, bija otrreiz precējusies ar Teodoru Straupi, kurš adoptēja abus viņas bērnus. Lilijas māte strādāja par vecmāti, tēvs — Solomona cirkā par kasieri. Lilija pēc Rīgas 3. meiteņu ģimnāzijas beigšanas un viņas brālis pēc 1. zēnu ģimnāzijas beigšanas, paklausot agronoma Kārļa Ulmaņa aicinājumam pievērsties lauksaimniecībai, iestājās Lauksaimniecības akadēmijā, bet viņu labajiem nodomiem svītru pārvilka 1940. gads un karš.

Kara laikā Lilija apprecējās ar brāļa draugu Fēliksu Bīviņu. Brālis un vīrs tika iesaukti leģionā. Pēc kara brālis palika Francijā, vīrs — Rietumvācijā. Lilijas likteņgaitas veidojās daudz traģiskāk. Viņa iesaistījās nelegālā studentu kustībā un nodevības rezultātā nokļuva čekā, mājās atstājot nepilnu gadu vecu dēlu. Sekoja tiesa, tad desmit gadi nometnēs visnecilvēcīgākos apstākļos, vispirms Arhangeļskā, tad Taišetas — Bratskas rajonā.

Kad Lilija atgriezās, ģimenes ligzda bija pilnīgi izpostīta. Īsi pirms viņas atgriešanās bija nomirusi māte. Dēls Juris savu māti vairs nepazīna un labos padomus ignorēja, bet tēvs savā neprātīgā greizsirdīgā mīlestībā uz mazdēlu plaisu viņu starpā vēl padziļināja. Kopdzīve nebija iespējama, un Lilija pārcēlās uz dzīvi pie savas Sibīrijas draudzenes komunālā dzīvokļa istabiņā. Īsi pirms savas nāves Lilija uzrakstīja testamentu, novēlot visu savu iedzīvi un arī arhīvu Ērikai Launītei, ar kuru bija pazīstama kopš nometņu laikiem un cieši draudzējusies pēc atgriešanās Latvijā. Tā pie Ē. Launītes nonāca vesels maisiņš ar lupatiņām, uz kurām ar ķīmisko zīmuli bija nometnēs rakstītie dzejoļi, arī tie, kas ievietoti šajā grāmatā.

ZIEMA

Bija aizgājusi saule, nomirušas purva spilvas, mūsu pirmā nometnes vasara iegrīma purva akačos, ceļot brīvajiem Ziemeļdaugavas pilsoņiem kapsētu. Citas brigādes cēla viņiem mājas.

Kā visur pieņemts, mirušos apģērbtus, iezārkotus, piederīgo sāpju asaru slacītus pavadīja uz mūsu ierīkoto kapsētu.

Mūs glabāja citādi.

No rītiem, stāvot pie zonas vārtiem un gaidot izvadi, vai nu blakus, vai brigāžu beigās stāvēja mazs, panīcis dzelganbrūns zirdziņš, iejūgts ratos. Nokārtu galvu, snaudā mīņājoties, viņš gaidīja savu kārtu, kad viņu izlaidīs cauri vārtiem.

Vezums, kas viņam jāaizved, bija liels un smags, ne sevišķi rūpīgi apseigts ar brezentu, zem kura labi varēja saskatīt pie dzeltenām vai zilganām kājām piesietās finiera plāksnītes (birkas) ar numuriem, kas izteiksmīgi noskaidroja, kurš tūkstotis vairs nav ticis tālāk par šiem ratiem un nu jau vairs savām kājām nekur nevarēja aiziet, nedz arī bēgt.

Pie Kuģmas upes bija mūsu kapsēta. Dzelganbrūnais zirdziņš aizklidzināja savu vezumu līdz izraktajai bedrei, vedējs saturu izmeta tajā, aizbēra, nolīdzināja, un zirdziņš lēnā riksītī varēja atgriezties mājās. Nu jau vezuma smagums nespieda skaustu, atpakaļbrauciens bija viegls un patīkams.

Bet ne uz visiem laikiem bija lemts mūsējiem gulēt šajās bedrēs. Ļoti bieži pavasara palos Kuģma izskaloja sekli ieraktos ķermeņus, un atkal – bet nu jau pēdējo reizi – mūsējie neredzošām acīm varēja vērties saulē, kamēr mirušie ķermeņi aizkuģoja uz visiem laikiem Baltās jūras brīvajos plašumos.

Ar katru dienu vairāk un vairāk notika dabīgā izlase, un ne vienmēr tika saudzēti labākie.

Bijām iemācījušies zoboties paši par sevi, un gandrīz vienmēr, kad mēs ar Silvu redzējām šo zirdziņu un pārpilno vezumu, mūsu skati skāra dzīvo rindas un līdz ar ironisko smaidu lūpas izteica senseno patiesību: "Nezāle neiznīkst!"

Mira ir labākie, ir sliktākie. Nāvei bija grūts darbs darāms, jo mirt negribēja neviens, visi gribēja atgriezties mājās.

Rudeni tikpat kā nemanījām. Ziema atnāca pēkšņi, gandrīz uzreiz. Vispirms salnas, sals, sniegs, kas vairs nenokusa, un ilga, ilga ziema.

Mūsu brigādei bij jāsaliek precīzos stabeļos 32 000 steru dēļu. Bezcerīgs darbs, visu dienu ar dēli plecos turp, bez dēļa atpakaļ. Kājas pagura, pleci sūrstēja, un sapņos rādījās bezgalībā zūdošs dēļu žogs.

MAIZE

Mēs neesam pārcietuši badu. Esam dzīvojuši pusbadā, kas piespieda bijībā paņemt rokā maizes garoziņu. Bet vienmēr bija kaut kas, ko paņemt rokā, vismaz cerība, ka tā tas būs.

Tas nav bads. Badu panest vieglāk, jo tad vairs nav cerību uz to necīgo "kaut ko". Pusbads, pēc manām domām, ir smagākā forma pārdzīvojumam, ka organismam vēl jācīnās šodien, rītu un bezgala daudz dienu uz priekšu.

Bads noslēdz cīņu īsākā laika sprīdī — vienam ātrāk, otram vēlāk. Pusbadā var dzīvot šausmīgi ilgi — gadiem. Un šī neapbrēķināmā kontinuitāte ir graujoša.

Bads rada vienaldzību liktenim, nespēku un ķermeņa bojāeju mirāžās. Pusbads liek gribēt dzīvot ik dienas — vienaldzības sajūtas nav.

Ja pusbada stāvoklī iestājas vienaldzība — tad tās jau ir beigas, organisms sevi ir izsmēlis, un cilvēks, ja ne pats varmācīgi, tad lēni kā izdziestoša uguns beidz savu eksistenci.

Sozi bija bezcerīgs objekts. Varējām strādāt, cik gribam, — potences un līdz ar to maizes nebija.

Bija mokoši gara diena tranšejās, kuras rakām pilsētas ūdensvadam un kanalizācijai. Objekts atradās 14 kilometru no nometnes. Mūsu brigādes, kas strādājām Sozos, no rīta cēla pusotru stundu agrāk kā pārējās, bet no darba pārnācām — kad pagadījās.

No rītiem vaļējās platformas mūs vienmēr gaidīja, vakaros — stundām gaidījām platformas mēs. Neatceros nevienu dienu, kad tas būtu bijis otrādi.

Bez pusdienām, ar 300 g maizes dienā mēs dzīvojām jau sen, un šķiet — organisms šim režīmam bija jau pieradis, jo nebija absolūti nekādu cerību, ka līdz objekta nobeigšanai kaut kas varētu mainīties.

Sozi bija izsmelti, naudas nebija, un mums bija jāstrādā, kā varam. Objekta pabeigšanai vajadzēja laiku — vēl apmēram vienu gadu. Mūsu brigādes jau bija ietrenējušās neēst, nostāvēt visu dienu ledus ūdenī cauros gumijas zābakos, un rokas pēc inerces kustējās, lai izsviestu no 8 metru dziļās tranšejas smiltis. Pat naktīs, neilgajās atpūtas stundās, rokas ar krampjaini saliektiem pirkstiem, it kā lāpstas kātu turošiem, nemitīgi izdarīja kustības un neļāva līdzās gulošiem biedriem mierīgu atpūtu.

Rīts bija saulains, sals mērens, un mēs steidzāmies atrakt sniegu no sūnu virsas, lai ātrāk dabūtu ieēst sasalušās dzērvenes, lai ātrāk varētu iedziļināties purvā, jo ūdenī gumijas zābakos tā nesala kājas.

Divas lietas mūs vienmēr šausmināja: iesākt tranšeju un nobeigt. Iesākot tranšeju, nebija nekur kur kājas sasildīt, bet tas nebija vēl tik briesmīgi, kā viņu nobeigt.

Kad pāļi bija sadzīti, tos zem ūdens vajadzēja nozāģēt pēc nolīmeņojuma. Uz pāļiem tika likts pārsegums, uz kura savukārt uzgūlās kanalizācijas vai ūdensvada caurules, kurām vajadzēja būt ar noteiktu slīpumu teces virzienā.

Vēl šodien nevaru bez šausmām atcerēties brīdi, kad bija jānomet dūraiņi un uz nenoteiktu laiku rokās jātur ledainajā ūdenī zāģis, un tas jākustina! Un tad vēl, kad tika izsists pēdējais, nocietināšanai novietotais balķis, kas saturēja rāmi ar spundētiem dēļiem tranšeju sienu nostiprināšanai.

Izsist pēdējo atspaidu savam kapam!

No sākuma sirds sita spalgi: iespēšu būt ātrāka par grūstošajām smiltīm, sasalušajiem zemes un kūdras gabaliem jeb ne. Parasti pēdējo atspaidu izsita divi cilvēki. No sākuma mūs mainīja, bet vēlāk iegājās ieradums, ka šis darbs jādara man un igaunietei Hertai. Mēs vienkārši bijām iepraktizējušās, lai gan daudzreiz nācās izmisīgā cīņā ar īsu sapiera lāpstiņu mēģināt atrakt apgruvušo biedru. Vēl dažas sekundes, un cilvēks varēja vairs nebūt.

Šajās nedaudzajās sekundēs nekad neienāca prātā, ka pašu arī varētu aprakt, — vienīgā doma, kā prasmīgi atbrīvot apdraudēto biedru. Kad es pamanīju, ka briesmīgi jāsteidzas, kļiedzu Hertai vienu vārdu: “Rutu, rutu!” — un Herta jau rāva kājas, rāva ķermeni un, beidzot, izrāva arī mani no bedres.

Viņa bija lielāka un spēcīgāka par mani, tāpēc viņa vienmēr izrāvās pirmā no grūstošā kapa un mani izrāva pēc tam — jo man nebūtu spēka viņu dabūt no bedres ārā.

Kad briesmas bija garām, brītiņu pastāvējām blakus, pasmaidījām viena otrai: “Hea, kallis heal!” Jā — šoreiz vēl hea — labi, bet kā būs nākošo reizi? Par to mēs nedomājām — domāsi tad, kad nākošā reize būs pagājusi.

Bet todien mēs tikai iesākām tranšejas jauno posmu, lasījām sasalušās dzērvēnes no sniega un ilgojamies pēc ledainā ūdens, kurā varētu sasildīt kājas.

Sals todien sniedzās līdz 10 grādiem, spīdēja saule un mēs rakām. Nebija vēl pulkstens pusdivpadsmit, kad saule pēkšņi pazuda. Mēs kļuvām tramīgi. Tas nevēstīja neko labu. Un tiešām, nepagāja piecpadsmit minūtes, kad vairs neko neredzējām, ne virs zemes, ne debesīs. Vējputenis.

Nebija iespējams strādāt, jo neredzējām, kur iedurt lāpstu. Konvoja priekšnieks aizsteidzās meklēt telefonu, lai sazinātos, ko ar mums iesākt. Pēc kāda brītiņa viņš atgriezās, teikdams, ka pilsētā esot viss mierīgi, bet, ja brigādes nevarot strādāt, lai noņemot no objekta, sadzenot kaut kur vienkopus, kamēr laika apstākļi uzlabosies.

Mūs steidzīgi noņēma no darba, sadzina kādā no ugunsgrēka cietušā ēkā — bez logiem un durvīm. Zeme bija šausmīgi piegānīta — nosēsties nekur nevarēja. Arī vietas kur visiem sēdēt nebija.

Sameklējām zemē kaut kādus apdegušus dēļa galus, cits nosēdās uz tā, cits vienkārši zemē, cits klēpī un gandrīz uz galvas — bet tā bija siltāk, jo vējš skrēja cauri tukšajiem logu un durvju caurumiem, gaudodams un nesdams sev līdzī sniegpuņķa spietus.

No sākuma apēdām savus 200 gramus maizes, jo no rīta ēdām tikai zupu, maizi taupot pusdienām. Vakariņās būs atkal zupa un 100 grami maizes. Tāds režīms bija mūsos iegājies, sēdot ilgu laiku uz soda devas.

Bija jau arī viens otrs vājāks raksturs, kas no rīta norija ir zupu, ir maizi. Tiem vakaru sagaidīt bija grūtāk. Tādu rīmu tomēr bija maz – katrs sodinieks zināja, kā jāsadala kalorijas.

Gribējām pagulēt, bet vējš un sniegs neļāva aizvērt acis. Glābiņu meklējām dziesmās. Bet dziedāšana nedeļa siltumu miesai, bet prasīja daudz enerģijas. Apklusā dziesmas, apklusā runas. Vēja auri neapklusā, putenis nenorima. Laiks gāja.

Sardzes priekšnieks kļuva nervozs un nezin kā aizkūlās atkal līdz telefonam. Pēc ļoti ilga laika atgriezās ar ļaunām ziņām – pilsētiņā puteņo, ceļa nav, platformu sastāva nebūs, jo sliedes aizputinātas, attīrīt nevar. Jāgaida, kamēr pāries putenis.

Jāgaida! Viegli teikt! Mūs pamazām ieputināja. Cēlāmiem kājās, lēkājām, lai sasildītos, bet tas prasīja bezgala daudz spēka. Sēdējām, klusējām. Ilgi. Ārā bija tumsa. Gaidījām. Ko? Kas zina, ko!

Putenis nerimās. Nāca vakars, priekšnieks ar pilsētu vairs nevarēja savanīties – vadi bija sarauti. Gaidījām. Ko? Nakti.

Desmitos vakarā mūs noņēma konvoja priekšnieks. Ko gan viņš bija izdomājis?

Pirmo un laikam arī pēdējo reizi ieslodzījuma laikā mūs neskaitīja – tāpēc ka nevarēja saskaitīt un skaitīt tikpat nebija nozīmes – mēs turējāmies viens pie otra, lai nepazustu. Cieši. Nekāda vara mūs nevarētu atraut – atraušānās būtu bojāeja.

Nevarējām saprast, ko izdomājis konvoja priekšnieks. Pirms mūs sāka izlaist no izdegušās mājas, durvju caurumā iestājās divi sargi. Otrais turējās pirmajā, ar roku cieši iekrampējies mugurpusē jostā. Pirmajam arestantam, kas gāja ārā, vajadzēja otro sargu saņemt aiz jostas mugurpusē un tā joprojām. Nākošie arestanti cieši turējās iepriekšējo vidukļa apsējumos – jostās, šņorītēs, ar ko vien kādam bija ienācis prātā ciešāk piespiest vatenieku savām miesām. Tad dzīvā virve sāka kustēties. Trīs simti cilvēku gara virve. Gājienu noslēdza pārējie sargi un konvoja priekšnieks.

Kur mēs iesim? Neviens nekā nezināja. Bet katra kustība uz priekšu ir cerība kaut kur nonākt no bezcerīgā bezinerces stāvokļa.

Nakts. Vētra. Elle virs zemes un debesīs.

Laika apjautas trūkums, gandrīz bezmatērijas stāvoklis. Un tad cauri vēja auriem dzirdama iepriekšējo gājēju kliegtā komanda: “Uzmanīgi! Kāpt! Caurule!” Mūs veda pa smilšu pludināšanas cauruļu virsu, pa vienam, zosu gājienā. Cauruļu ceļš. 12 km garš. Purvs cauruļu ceļam abās pusēs kaut kur dziļi lejā, jo caurules gulēja uz augsta uzbēruma. Maza kustība pa labi vai kreisi – nāve. No purva vairs nevarēja tikt augšā.

Cauruļu diametrs bija apmēram metru vai vairāk. Pa virsu taka, taciņa, ja varētu pielietot vēl kādu pamazināmo formu, tad tā būtu par 20% pareizāks apzīmējums tam ceļam, pa kuru mums bija jāiet.

Dzīva miroņu masa gāja, kā jau tas gariem pienākas, – bezgalīgā klusumā.

Ziemeļu nakts elle, vētra, sniegs, ledus un soļi – dunoši soļi pa slīdīgo cauruļu ceļu.

Kājas gāja. Bet mēs? Apledojām! Vētra bija no kreisās puses, un mēs jutām briesmīgu smagumu. Ledus pārklāja vatenieku, lakatus, kreiso vaigu. Ar ledus kārtu aizklājās kreisā acs. Varēja aizklāties arī labā acs – tikpat nekā nevarēja redzēt.

Kājas redzēja un gāja. Kilometru pēc kilometra. 12 kilometrus pa cauruļceļu, divus kilometrus līdz nometnei pa ielu.

Bija pusdivi naktī. Mēs tūlīt no sardzes gājām uz ēdnīcu. Līdz barakai nebija spēka aizvilkties. Drīzāk dabūt siltumu un dzīvinošo spēku miesā un dvēselē ar 500 g karstas vakara zupas, 100 g maizes un vārošu ūdeni vēl piedevām.

Paši no sava ķermeņa vairs kalorijas nevarējām izspiest – tās palika tur purvā uz cauruļu ceļa – miesīgās un garīgās kalorijas.

Bijām tikai vairs aritmētiskais vidējais starp dzīvu cilvēku un liķi.

Ēdnīca bija auksta. Pavāra nebija. Zupas nebija. Maizes grieztuve tukša un aizslēgta. Maizes nebija. Ūdens mājā nekūpēja skurstenis, vārošais ūdens izlietots, katlos ieliets auksts, ledains, rītdienas tējai. Viss rītdienai. Šodiena bija pagājusi. Naktī ir tikai sals, tumsa un – nekas.

Vilkāmies katrs uz savu baraku.

Un tad pirmo reizi mūžā es sapratu, ko nozīmē tik ļoti nevietā vienmēr pielietotais vārdiņš “vienalga”.

Es vēl tagad pēc iespējas mēģinu sarunu valodā šo vārdu nelietot, jo zinu viņa dziļāko jēgu, viņa būtību – bezcerīgas, bez izmisuma, bet nenovēršamas beigas.

Nevajaga vairs noaut kājas, nevajaga nosiet lakatu. Nekā vairs nevajaga. Ja tik vēl varētu uzrausties uz nāras un ja ne – vai nav vienalga, kur visu izbeidz, uz nāras, zem nāras, celiņā nāru starpā... Vietai jau nav nozīmes.

Nav nozīmes ne vietai, ne laikam, nekam. Roka mēģināja ķermeni pacelt uz kāpsliša, tas izdevās – otra roka palīdzēja, un tūlīt būs ilgotais, nebeidzamais miera stāvoklis.

Bet tad acis ierauga kaut ko uz spilvena. Acis vairs neredz. Acis nodevušas kādu slepenu rīkojumu prātam. Prāts negrib vairs uzņemt savas funkcijas. Acis vairs nevar redzēt, tām priekšā biezs zirnekļu tīkls, caur kuru tagad plūst karstas straumes.

Uz pagalvja ir maize! Maize? Nē, kāda drauga roka un draudzīga, mīloša sirds.

Maizei vizītkarte nebija piesprausta ar priēžu skaliņu, kas saturēja pie veselā gabala piesvērumu. Un nebija arī vajadzīga, vai to bija nolikusi Liepa, Lācis jeb vēl kāds cits.

No svara bija, ka tā ir nolikta.

“Saņemies, draugs, tu neesi viena! Mēs zinājām, kā būs ar tevi, ja vēl pārnāksi! Mēs nevarējām tevi sagaidīt — un, ja arī, ko mēs tev būtu varējušas pateikt vārdiem? Vārdu nebūtu. Ņem savā rokā mūsu draudzīgo roku — tā ir silta, mīloša! Mūsu sirds grib, lai tu varētu sagaidīt ritu! Jāsagaida! Mēs tā gribam, un tev arī jāgrib!”

Vai jūs kādreiz esat savās rokās saņēmuši šādu maizi? Un vai varējāt viņu vienkārši noēst? Nezinu. Es saņēmu, neēdu, bet piespiedu krūtīm.

Tad aši noāvu kājas, atbrīvojos no vatenieka, noņēmu lakatu un žigli palīdu zem segas, ar maizes doniņu pie sirds.

Jutu, kā dūrās drusku priēžu skaliņš, bet tas bija patīkami. Kā lielā laimē maza smeldze. Pēc trīs stundām atkal jāceļas. Platformas gaidīs. Sozi. Un ceļš gaišs, saulains, cauri Soziem, cauri naktij, cauri melnajam “nekas”.

ČETRI RUBĻI

Cik maksā cilvēka dzīvība? Konkrēti naudā. Ne jau — kāda vērtība ir cilvēka dzīvībai — tas ir pārāk garš un ļoti garlaicīgs risinājums. Bet rubļos, kapeikās. Nezināt?

Desmit spundēti dēļi maksā 20 rubļus. Izdalot šo summu ar pieci, jūs iznākumā dabūsiet četrus rubļus. Tā ir cena cilvēka dzīvības pašizmaksai. Neticat? Pierādīt?

Man liekas, ka katram interesē, kā viņu var izteikt naudā, un ne katrs ir iedomājies, kā to vispār var izdarīt. Bet mūsu materiālisma laikmetā viss ir iespējams.

Elings pie Baltās jūras ir viens no lielākajiem pasaulē. Galvenā ēka — kuģu būvētava ir 50 metrus augsta, sarkaniem ķieģeļiem celta. Un gandrīz zem katra ķieģeļa guļ arestanta galva. Bet korpuss stāv stabils un negrīļojas no šausmām. Tikai kāvi viņu rudens vētrainajās naktīs krāso asins sarkanu.

Pēc maniem ieskatiem, krāsotājiem ir lieliska profesija. Kaut kas no glezniecības. Vismaz eļļas krāsu smarža izraisa asociācijas par Luvru, Drēzdenes mākslas galeriju, Romas *Dorias* un Tretjakova galerijām, Minhenes veco pinakotēku un Ermitāžu.

Mūsu brigāde netriepa krāsas uz audekliem, bet uz ceļamkrāniem Elingā – 50 metru augstumā.

Kā jau parasti, smagākos un bīstamākos darbos rosījās Baltija – Igaunija, Latvija. Arī vīru brigādes bija piesaistītas Elingam. Strādāja viena sieviešu brigāde – igauņietes un latvietes, divas vīru brigādes – tādā pašā sastāvā.

Pirmajā dienā, kad uzkāpu uz Elinga ceļamkrāna ar krāsu spaini vienā, garā kātā piesietu otru otrā rokā un virvi ap vidu, man bija ne visai liela drošības sajūta.

Pāri ceļamkrāna dzelzs šasijām bija pārmesti divi dēļi. Pa tiem vajadzēja pārvietoties, uz tiem vajadzēja nogulties gan uz vēdera, gan uz muguras – atkarībā no krāsošanas virziena. Roksegas, protams, nebija nekur – pieturēties varēja pie krāsu smaržas piesātinātā gaisa, bet šis apstāklis nebija nāvējošs, jo mums ap viduci bija virve, kuras otru galu piestiprinājām pie dzelzs spraišļiem. Virve bija apmēram 5 metrus gara – un kustības brīvība līdz ar to 10 metrus, pa labi un pa kreisi no divdēļu takas atradās viena no telpas dimensijām – dziļums 50 metru apmērā.

No sākuma kājas piestinga dēļiem un likās, ka nekāda pasaules vara tās nevarēs atraut.

Mēs izmisīgi, centimetru pēc centimetra, pārvietojāmies, turot vienā rokā krāsu spaini, otrā otru. Bet vēlāk pieradām.

Ļoti bieži gadījās, ka virves otro galu gan atsējām, lai varētu pārvietoties tālāk, bet aizmirsām piesiet dzelzs spraislim, un tā līksmi un vilinoši kūlājās pāri bezdibenim, it kā aicinādama likteni paraustīt aiz gala un paskatīties, kas no tā iznāktu.

Arī pusdienas laikos mums bija slinkums kāpt lejā, bet, apēduši savu maizi un pusdienām paredzēto sacepumu, kuru saņēmām jau no rīta, mēs mierīgi nogulāmies uz saviem diviem dēļiem, aizmigām svētlaimīgā snaudā, tikai brūnais virves gals kārdinoši koķetēja ar bezdibeni.

Ceļamkrānu bija ļoti daudz. Bija pārmesti segumi no desmit spundētiem dēļiem, lai brigāde, kas pabeigusi krāsot vienu krānu, varētu brīvi, bez liekas kavēšanās pāriet uz otru. Šis ceļš bija ļoti plats, salīdzinot ar mūsu diviem nabadzīgajiem dēļiņiem.

Kā pa gaišu, mirdzošu autoceļu mēs droši gājām tiem pāri, un daudreiz bija liela jautrība, ja kāds uzmina otra virvei uz gala.

Bija ļoti skaista, ļoti saulaina vasaras sestdiena. Nākošā diena bija solītā atpūtas diena pēc trīs bez pārtraukuma nostrādātām nedēļām. Objektā nebija neviena arestanta, kas negaidītu vakaru.

Mūsu brigāde bija tikko iesākusi jaunu krānu krāsot, sevišķi nesteidzās, jo ilgi nepārtraukto darbadienu smagums bija manāmi iegūlies kaulos.

Iesākot jaunu krānu, brigadieris vispirms brīdināja elektrikus, lai atvieno strāvu. Bet daudzreiz gadījās, ka brīdinājums nebija ņemts vērā un krāsotājs, nejausi pieskaroties ar mitro otu vadiem, vairs nekad un nekur nepieskārās...

Igauņu vīri savu krānu bija nobeiguši, vāca kopā mantas, lai vēl iesāktu jaunu.

Pirmie seši vīri bija savākuši spaiņus, otas, atsējušies no spraišļiem un ar jautro "Rutu, rutu!" devās uz dēļu segumu, negaidīdami pārējos, kas vēl tūlējās un nevarēja pietiekoši ātri savākties.

Sešu vīru soļu ritms dunēja pāri bezdibenim. Autogēnās metināšanas troksnis šalkoja gaisā, visur skanēja parastā darba balss, kad pēkšņi kādas pavisam neierastas skaņas lika mums pacelt acis no darba. Kaut kas brikšķēja un lūza, gāzās.

Nebija vairs pārseguma, nebija vairs vīru uz tā.

Mūsu smadzenes neticēja redzei. Nupat viss bija, bet tagad bezdibens rēgojās no viena krāna uz otru. Un tad jau kaut kur skanēja lejā trauksmes signāls, gongs aicināja stāties.

Mēs vispirms paskatījāmies uz igauņu brigādes atlikumu. Divpadsmit vīru skulptūras greznoja gaiši zilā krāsā mirdzošo ceļamkrānu.

Mūsai laiku gleznotājiem tas būtu nepārspējams sniegums! Sejas pārakmeņojušās, kājas sastingušās solī, rokās nedrebēja ne spainis, ne ota — viss bija sastindzis. Tikai divpadsmit virvju gali izaicinoši kūlājās pāri bezdibenim: "Ja gribi tu, nelieti, vecais likteni, — ņemi un parausti!"

Beidzot visi nokāpām lejā. No sākuma domājām, ka tur vairs nebūs mums nekas jāredz. Pa šo laika sprīdi varbūt viss būs novākts. Bet, kad nonācām līdz avārijas vietai, mēs nevarējām vairs tālāk paiet.

Ne jau tie piekala mūsu kājas, kas tur gulēja. Nē — ar tiem viss bija galā, un viņiem nevarēja būt svarīga mūsu paiešana garām vai palikšana uz vietas.

Mēs uz zemi neskatījāmies — mēs skatījāmies uz augšu. Augšā, apmēram 35 metrus virs mums, aiz kaut kā aizķēries, šūpojās ķermenis! Tad paskatījāmies pie savām kājām — tur gulēja pieci nekustīgi apveidi. Pieci. Sestais bija tur augšā!

Divas stundas pagāja, kamēr viņu noņēma ar "šūpolēm", kuras nekādi nevarēja noregulēt vajadzīgā vietā. Divas stundas...

Divās stundās var noskatīties lielisku piedzīvojumu filmu, ar lidmašīnu aizbraukt no Arhangeļskas līdz Rīgai, noklausīties Mocarta Rekvīemu vai Baha Mesu ērģelēm un korim.

Ko izdarīja šais divās stundās šis igauņu zēns? Vispirms nosirmoja. Bet tam nebija vajadzīgs viss laiks. Ko viņš vēl darīja? Varbūt domāja, ka labāk būtu bijis neaizķerties aiz dzelzs sijas gala?

Kas jūsos būtu bijis šajā laikā, šajās divās stundās? Divas stundas skatīties uz pieciem nekustīgiem apveidiem tur lejā!

Es nezinu, kas bija ar viņu, — viņš to nemācēja pateikt. Vēl ilgi pēc tam man nedeļa mieru jautājums, kā šis zēns pavada naktis. Un vēl daudz kas cits.

Protams, gadījumu izmeklēja, piecus arestantus noaktēja un “prarābu”* sauca pie atbildības. Tiesas lēmums bija taisnīgs: “prarābam” vajadzēja samaksāt no savas algas par valstij nodarītiem zaudējumiem — divdesmit rubļus par desmit atlūzušo dēļu pārāk plāno segumu.

Tagad jūs man ticat? Pareizi aprēķināju maksu cilvēka dzīvībai? Un varbūt arī jūsu dzīvībai tāda cena?

BĒGŠANA

Brīvība ir gaišā, neaizsniedzamā saule. Svētais Grāla kauss, no kura nelikumīgi dzērušam — jāmirst.

Nedaudzi dzēra un mira. Citi nenomira, bet dzīve pēc tam tiem bija briesmīgi rūgta.

Zinu, kā bēga Fuksis. Piespiedusi maizes doniņu pie krūtīm, viņa skrēja pa rudens zeltā vizošo mežu, kur katrs sūnu izcilnis dziedāja marseljēzas ritmu viegli tapušām arestanta kājām.

Ielpot pilnu krūti dzestro rudens gaisu, ko tagad vairs nežogo dzeloņu stiepules un ar brīdinājuma saucieniem nepiemētā skarbā karavīru balss!

Skriet arvien tālāk, lai paildzinātu baudu dzert tīro rudens rīta vīnu, kaut arī drīz aizmugurē atskanēs vajātāju soļu duna un aizsmakušas suņu rejas.

Zinu, kā bēga Dusja. Ar aprēķinu izklūt brīvībā uz visiem laikiem un nekrist vairs atpakaļ bezdibenī, kas kā nolādēto elle palika aizmugurē.

Bet arī viņai nelaimējās, jo pārāk ātri viņa gribēja sasniegt dzimto zemi, dodoties jau trešajā dienā uz vilcienu, kas varētu viņu ātrāk aiznest no šī nelaimju krasta. Tur nejauši gadījās konvojs, kas viņu pazina, un jau tai pašā vakarā viņa bija atkal mūsu vidū.

Nezinu pateikt, kuru izmisums par šo neizdošanos dzēla vairāk — mūs vai viņu.

Arī es reiz kritu kārdinājumā, bet apziņa, ka manā vietā ciestu mani vistuvākie, lika pie laika norīt sūro atteikšanās malku.

* Darbu vadītājs.

Šī paša iemesla dēļ maz bija to, kas mēģināja bēgt. Bēga tie, kam mājās vairs nebija palicis neviens, vai arī tie, kam veselais saprāts bija izzudis smagajās pārbaudījumumu stundās un dzīva bija palikusi tikai aizsargāšanās dziņa, lai galīgā tumsā neieslēgtu apziņu uz visiem laikiem.

Nezinu, kā prātā sajuka Marija. Grūti nebija iedomāties patiesību, jo viņai bija palikuši divi mazgadīgi bērni, mājas nodedzinātas, liesmās iemests sašautais vīrs, bet pašai uz pleciem uzvelts desmit gadu ilgs ciešanu pilns laiks.

Ievēroju Mariju tāpēc, ka viņa ilgi varēja stāvēt vai nu pie loga, vai ārā, kaut kur nomaļā vietīnā, rokas cieši sakļāvusi, nemitīgi kaut ko pie sevis runādama. Acis plaši, nekustīgi pavērtas debesīs, kuru vienaldzīgais, vēsais zilums sakusa ar šo acu mierīgo sastingumu, kas ir tik raksturīgs dziļa izmisuma dēļ sajukušajiem.

Ir vājprātīgo acis šaudīgas, nemierīgas, draudīgas. Tajās nav briesmīgi ieskatīties. Bet acīs, kurās viss ir miris, kurās guļ nekustīgs, purvā iegrimis, debesu zilgmes apspīdēts akmens, nevar skatīties. Liekas, ka arī skatītāju nupat, nupat pārņems mirušā saprāta miers, apziņa atgriezīsies bezgalības pirmsākumā un tikai miesas funkcijas bezmērķīgi turpinās savu eksistenci.

Netraucēju Mariju viņas atbūtnē, bet mēģināju saprast vārdu čukstus, kas kā nerimtīga straume plūda pāri dzeloņstieplu žogam, gribēdama aizsniegt zināmo, dārgo zemes plankumiņu.

Domāju, ka viņa skaita lūgšanu, bet, ieklausoties uzmanīgi, varēju dzirdēt: zeķītes, jāsalāpa arī būtu zābaciņi. Jūs tikai tālu neaizejat, ka nenomaldāties, un kājas šodien tā sabristas, tūlīt būs kartupeļi gatavi, nekur vairāk neskrieniet, es tūlīt, tūlīt...

Tūlīt... Slepka, ko jūs esat izdarījuši ar šo vienu no mātēm!

Visas brigādes strādāja meža darbos. Invalidu brigāde, kurā bija arī Marija, strādāja saimniecības zonā. Saimniecības zona vēl nebija apjota ar sētu un brīvo mājiņas atradās turpat blakus.

Sargi bija novietoti visapkārt; brīvie, protams, varēja iet netraucēti savās gaitās.

Marija gāja darbos vienmēr savā mētelītī — krietni apvalkātā, arī savos apavos. Nekā viņa neņēma no valsts, kas viņai vairs nevarēja dot.

Tajā vēlajā rudens rītā viņa mierīgi aizgāja sargam garām, neradīdama aizdomas, ka viņa ir ieslodzītā.

Nevienam neienāca prātā, ka vajadzētu paskatīties, kur šī sieviete aiziet.

Glūzi mierīgi, nesteigdamās viņa devās meža virzienā, kur patlaban visas nometnes brigādes pilnā sparā zāģēja mežu.

Mēs pēc saules spriedām, ka pēc kādas stundas vajadzētu būt pusdienām. Gluži negaidot atskanēja gongs, un mēs brīnījāmies, ka esam tā vilušās laika izjūtā.

Kamēr vēl vilcinājāmies, pie mums jau steidzās sargs ar pierasto saucieni: "Ātrāk, ātrāk!"

Nolikuši zāģus un cirvjus pie nogāztās priedes, tvērām savus bušļatus, maizes kulītes un devāmies uz pārbaudes vietu, kur vajadzēja būt jau atvestām pusdienām.

Mūsu vienaci zirdziņu nekur neredzējām, un sargi ar sardzes priekšnieku steidzināja mūs stāties piecniekos, lai ātrāk sāktos pārbaude. Kad bijām trīs reizes izskaitītas un pārbaudītas, sardzes priekšnieks deva mums negaidītu pavēli: "Skriešus, marš!"

"Uz kurieni?" – "Uz nometni!"

Šādai steigai varēja būt tikai viens iemesls: kāds izbēdzis vai nu no mums, vai blakus nometnēm.

Kad iegājām zonā, visas pārējās tuvāk strādājošās brigādes jau bija pārnākušas.

Pēc mirkļa mēs uzzinājām, ka izbēgusi viena no mūsējām. Kas? Arī par to nebija ilgi galva jālauza. Marija!

Domu virpuļi sagriezās mūsu galvās, un dažādi šīs bēgšanas mēģinājuma minējumi vibrēja klusos vārdos ap mums. Zvēri saplosīs taigā! Vietējie palīdzēs ceļā! Tik piemeklētām cilvēkam katrs pasniegs roku! Pati atgriezīsies! Nē, neatgriezīsies – viņa aizgāja pie saviem mazajiem, atstātajiem bērniem! Nošaus! Suņi saplēsīs!

Neviens cits izbēdzējs gan nebija tā mūsu domu apsargāts, mūsu karstāko lūgšanu apskauts kā Marija. Viņai vajadzēja nokļūt mājās! Kaut nomirt pie savu mazuļu kājām! Mājās!

Nebija viņai vairs māju, tikai bezprātīgas, tumšas, neremdināmas ilgas pēc saviem bērniem!

Viņa gāja lēnām, nesteigdamās, arvien uz rietumiem. Mērķtiecīgi, ar katru soli tuvodamās tiem, kam viņa bija devusi dzīvību. Marija nesaprata, ka bezcerīgi tālā ceļa gals var pienākt varbūt tik pēc gada vai vēlāk.

Nesaprata arī to, ka šis ceļš var beigties pēc stundas vai ātrāk. Viņas soļus svētīja mātes mīlestības uguns, kas nebija izdzisusi tumšā bezprāta elpā.

Izcirtumi mainījās ar klaju mežu. Klajs mežs ar neizbrienamām smalknēm, smalknes ar purvājiem, purvāji ar mežiem. Ceļa nebija. Bija mīlestība un rietošās saules spulgs. Aizvien tālāk no tiem, kas ar dūri bija satriekuši viņas dzīvi.

Klajums. Aizmugurē dzirdami zirgu auļi: "Stāt! Šaušu! Stāt!" Ašs galvas pagrieziena, un Marija ieraudzīja vajātājus zirgos. Bez suņiem. Priekšā

glābējs smalks, smalks brikšņains mežs. Cauri tiem zirgi netiks. Soļi izraisījās neprātīgā skrējienā. Uz priekšu izstieptām rokām, it kā pasteidzinot meža tuvošanos, Marija skrēja.

150 metru, 100 metru, 50 metru – tūlīt, tūlīt viņa būs nozudusi vajātāju skatiem.

Tūlīt! Viņa pakrita izplestām rokām, rietošās saules stari vēl noglāstīja automātu kārtas caururbto muguru. Asinis lēni iesūcās zemē. Zemē, kas sniedz dzīvību un pieņem to atpakaļ vienaldzīgi un nepielūdzami.

Pievakarē gongs deva sapulcēšanās signālu. Mēs izgājām uz ceļa pie sardzes mājas. Visa nometne.

Mūsu priekšā bija nometis Marijas ķermenis. Nometnes priekšnieks sāka pamācošu runu par bēgšanas neiespējamību ar uzskates līdzekli – Marijas automātu kārtu caururbtā ķermeņa veidā.

Tālāk viņš netika, šis priekšnieks, pēc palamas: Dobre-dobre. Sievas īsos izsaukumos lika viņam apklust:

“Varonis! Nošaut bezprātīgu sievu! Nošaut māti! Ekur varonība! Laikam karā arī tā šāvis tikai sievas un no frontes mucis! Varonis! Atņemt dzīvību nevarīgai, neaizsargātai sievietei – mātei! Kaut tavu māti tev tā nomestu pie kājām!”

Dobre-dobre aizlasījās. Arestanti pacēla Marijas mirstīgās atliekas uz rokām un aiznesa barakā. Vakarā no nāras dēļiem tika izgatavots zārks, Marija apģērbta savās drānās – no valsts skrandām nebija ņemts nekas. Rokas sakrustotas uz krūtīm, un tajās dusēja mazs, izbalējis uzņēmums ar diviem smaidošiem resgaļiem – meitenīti un zēnu.

Marija cieši turēja savās sastingušajās rokās savus bērnus.

Rieta stari bija izdzēsuši viņas sejā neprātīgās ilgas, tālais ceļš bija noiets, loks noslēdzies; svētais Grāla kauss izlijis mūžos neizbrienamās Taigas malā.

DZIMTENEI

Dzimtene mīlā, vai kādreiz vēl redzēšu tevi,
 Skūpstīšu Dievmāti Latgales krustceļos baltos.
 Varbūt šeit svešumā klusi es aprakšu sevi,
 Aizauļos laiks pāri gadskārtu kumeļos kaltos.

Dzimtene mīlā, vai tiešām uz mūžu tas būtu,
 Nevaru aizdzīt es šodien šīs mokpīlnās domas.
 Skumju, bet glāstošu sveicienu vēlreiz tev sūtu,
 Maigi tas apmiļos tavas zilmirdzošās jomas.

Dzimtene mīlā, tik skumji man šovakar taigā,
 Gribētos aiziet, kur varoņi mierā dus svētā.
 Gribētos mīlu pret tevi degt svētliesmu zaigā,
 Mīlu, kas gadiem jau krūtīs sāp smeldzošā rētā.

Latvija mīlā, es sveicienā noliecu galvu,
 Šodien un vienmēr es bijībā būšu pie tevis.
 Saņemi dzīvību manu kā niecīgu balvu,
 Kuru kā vienīgo Dievs manās rokās ir devis.

18.11.49.

VĒJPUTENĪ

Es stāvu pie dzeloņu žoga,
Ik dzelonī sniegpārsla krīt,
Un liekas, ka ledainā roga
Sāks ziedlapas raisīt jau rīt.

Raud vēji, un sniegpārslas virmo,
Tik mirkļos viz mēnesis bāls,
Tas apmīļo lapegli sirmo
Un atkal zūd mākoņos tāls.

Es dzirdu, ka baznīcas zvani
Ar puteņu vējauriem dzimst.
Tie projām aicina mani,
Kur moka vissmagākās rimst.

Es redzu, ka māmuļa mīlā
Pie manis caur puteni steidz
Un lūdz, lai šai naktsstundā zvīlā
Viss esošais pastāvēt beidz.

Un liekas, ka tveru jau roku,
Kur vienmēr glāsts slēpies bij silts,
Un redzu, ka blāzmotu loku
Ceļ mājup mums saulgriežu tilts.

Bet pēkšņi trauc vējputens spīvi
Un mānu šo aiznes sev līdz.
Un atkal pār stingušo dzīvi
Bāls mēnesis nakts tumsā stīdz.

Vēl stāvu pie dzeloņu žoga
Un skatos, kā sniegpārslas krīt.
Var būt, ka šī ledainā roka
Sāks ziedlapas raisīt jau rīt.

Bratskā 7.10.50.

SABRADĀTS DĀRZS

Kad esi tik vientuļš un drebošām ilgām —
 Kā putnam virs jūras ar debesīm zilgām
 Nav krasta, nav ierastā ceļa, nav mājas —
 Ass rūgtums kā apiņos tevī tad krājas.

Bez mērķa tu domās pa pasauli klīsti
 Un īsti vairs nezini — mīli vai nīsti
 Vēl likteņa atmestās lauskas un suķes
 Un vītušo zāli, un nopļautās puķes.

Kā jokdaris smīni un trīcošām rokām
 Tu sirdi par laimnesi atdodi mokām.
 Ar sāpēm tu mūžīgās brālības deri
 Un naktsdēlnās dienas kā opālus beri.

Taišetā 15.08.51.

JURIM

Sirds mana mazā, es domās tev noglāstu vaigu,
 Skatoties ziemeļu saulrieta kvēlošā liesmā.
 Atnākot naktij, tev pārsedzu debesu zaigu,
 Dvēsele izskan pār tevi vismaigākā dziesmā.

Acis tev zilas kā ziemeļu debess aiz loga,
 Aizejot dusēt, tās nodzēš man saulstaru gaismu,
 Tikai vēl rociņa — maiga kā plaukstoša roga —
 Noglāsta sirdi ar mūžīgi degošu kaismu.

Sirds mana mazā — es šovakar apskauju tevi,
 Paijāju klusi, līdz nakts tevi iešūpo miegā,
 Pie tevis aizmirstu sāpes un nejūtu sevi,
 Aizmirstu ceļu, kas ved mani atpakaļ sniegā.

2.12.48.

GAISTOŠĀS MELODIJAS

Tās melodijas, kuras atnes nakts
 Un satumsušiem soļiem dienas beigas,
 Viz tā kā krucifiksa ēnā kakts,
 Kur savu mūžu noliksi bez steigas.
 Tās skan kā rūts, pār kuru lietus līst,
 Un sāp kā nogurušu ziedu raudas,
 Kas dzidrā kristāltraukā lēni vīst,
 Kad nenāk pavasars pēc ziemas snaudas.
 Tās skanēs vēl, kad neuzplauks vairs rīts,
 Un virpuļos pār tevi vieglā dejā.
 Kaut sen būs virtnis logam aizdarīts
 Un vakars ēnos tavu dienu sejā.

Bratskā 8.02.51.

LIKĒNIS

Manas dvēseles ziedlapa
 Dzeltenais Īriszieds,
 Aizmestais, samītais, mirušais!
 Kim. —
 Manu sāpošo sirdsilgu
 Dienskrejās mirušais zieds,
 Neredzēt tevi vairs saulstaru zeltītā zemē!
 Tevi ir skūpstījis kalngalu riets,
 Samītais, mirušais zieds...

MAZĀ REZIGNĀCIJA

Kā sāp tev sirdī bezcerīgās dienas,
 Kas pāri krūtīm tumsas soļiem iet.
 Kā tevi nospiež vientulības sienas,
 Aiz kurām zilgu sapņu blāzma riet.

Kā salst tev rokas aizsnigušā taigā,
 Kā sirds tev līdzī purva smilgai trīc.
 Kā alksti tu ik ziemas naktī zaigā,
 Lai nekad nezaustu vairāk rīts.

Bet dienas nāk un iet – bezgala garas ...
 Un tikai reti tevī maigi šalc
 Silts pavasars un zilu ziedu skaras,
 Kad ceļš tev liekas mirdzošs, gaišs un balts.

Tad mirkļos tajos atmirdz tavās acīs
 Dziļš naidis pret to, kas tavas rokas sien.
 Bet it nevienam lūpas nepasacīs,
 Kāds purvs tev katru dienu jāizbrien.

Un tā iet laiks – bez mīņas un bez stājas
 Zūd bezcerībā tavam ceļam gals,
 Gaist tāles rokās dzimtene un mājas,
 Pār visu sedzas sniega vizums palss.

14.02.48.

BEZ CEĻA

Kas palicis no skaisto sapņu zilga?
 Tas neizsapņots smagi krūtīs rūs,
 Jo nakts brien dienās nežēlīgi ilga
 Un drīz kā sākums klusām beigām būs.

Kas palicis no gaišā, zaļā viļņa —
 Kam putās vizuļoja saules zelts?
 Kā kaija guris tas pie zemes ciļņa —
 Viss nemiers viņā — skurbums rūgts un velts.

Tumst teiku dzintars, apsegts baltu smilti,
 Dziest varavīksnes loks pār viņu zvīļš,
 Un pāri aizām sabrukuši tilti,
 Kas aizveda pie tā, kas tuvs un mīļš.

Nav ceļa vairs, kas ved uz seno krastu,
 Nav sapņa vairs, ko zelta burās siet.
 Un tumsā tu tikpat vairs neatrastu
 Tās debesis, kurp gribēji reiz iet.

Bratskā 13.03.51.

SVĒTVAKARĀ

Svētvakars liegs
Kad pār dzimtenes ārēm cels rokas,
Sen aizmirsts prieks
Tevī izdzēsīs smeldzošās moka.
Atnāks tad zaigs
Sapnī siltā šeit purvā un taigā
Ziemsvētku laiks
Gaismā mirdzošā, zaļā un maigā.
Atplauks sirds Tev
It kā rožu zars purpurā kvēlā,
Neaizliedz sev
Tikai mieru šai svētvakarā vēlā.
Aizmirsts būs vaids,
Kas tev dienā sastinga lūpās,
Aizšalks ir naidis
Sapņa maigākās lieglaiimes šūpās.
Degsi tu pats
Līdzī svecei uz altāra svētā,
Liesmos tavs skats,
Sapnī aizejot savējo sētā.
Prieks būs tad rasts
Tavām alkām, domām un ilgām,
Dzimtenes krasts
Tevi sagaidīs svecītēm zilgām.
Māmuļas glāsts
Tevi apmiļos, pajās un sildīs,
Ziemsvētku stāsts
Maigām ziedsmaržām dvēseli pildīs.
Nebiedēs vairs
Tevi sniegotā purvāja dziesmas,
Tumsu segs kairs
Svētku mirdzums un svecīšu liesmas.

ARHANGEĻSKĀ

Tas bija viņās, liktenīgās dienās,
 Kad dzīves mirdzums viss mums tika ņemts.
 Pat drūmās, nemīlīgās cietumsienās
 Tur, dzimtenē, mums nebij palikt lemts.

Tai dienā lūpas nepavērās vaidam
 Un sejā iezīmējās rūgtais sāpju smīns.
 Pat skumjās acis toreiz likās smaidam,
 Jo prātus reibināja izmisuma vīns.

Kā ziedus mirušus mūs izkaisīja vējā,
 Lai sapņus skaistākos mēs purvā apraktu,
 Lai savas dzīves sadrupušā sejā
 Ar sūpēm jaunus vaibstus iekaltu.

Bet tagad visi kalngalā mēs stāvam,
 Tāpat kā toreiz, sejās liesmo spīts,
 Jo zinām: pāri mūsu ceļam blāvam
 Reiz ausīs gaišs un varens jaunais rīts.

21.01.47.

Ērika Launīte

DZĪVĪTE, DZĪVĪTE...

Piederu tai paaudzei, kurai nācās redzēt un piedzīvot savas tautas atdzimšanu pēc Pirmā un tagad tās galīgu sabrukumu pēc Otrā pasaules kara un tam sekojošo genocīdu.

Esmu dzimusi 1915. gadā lauksaimnieka ģimenē. Tēvs – vidzemnieks no Madlienas apkārtnes. Jaunībā iesaukts armijā un kā telefonists-sakarnieks piedalījies krievu-japāņu karā Tālajos Austrumos un Ķīnā. Taupīgi dzīvojot, viņš bija iekrājis mazliet naudas un pēc dienesta no kādas atraitnes Tukuma apkārtne nopirka mājas. Mājas bija ļoti nolaistas, ēkas vecas, gandrīz visa zeme atmatā un krūmos. Bija jāpieliek lielas pūles, lai tās atjaunotu, bet griba tikt pie sava zemes stūrīša liela.

Lielisku palīgu un dzīves draugu tēvs atrada kaimiņu māju saimnieka meitā, kura nebaidījās “nolikt savas vieglās dienas” un saistīties uz mūžu ar jauno, enerģisko “ienācēju”, pie tam ar ne pārāk biezu naudas maciņu. Pretēji vietējo saimnieku pareģojumiem, ka jaunais saimnieks drīz vien izputēs, vērienīgi saimniekojot, labklājība ar katru gadu augs. Dzima bērni, un nākotne likās gaiša un priecīga.

Sākās Pirmais pasaules karš. Mājas vajadzēja atstāt savam liktenim. Es, tikko piedzimusi, kopā ar māti esot bijusi pirmā bēgļa uz Vidzemi. Tēvs ar diviem vecākiem bērniem un auklīti vēl palicis nokārtot un sakārtot līdzņemamās mantas, lai drīz varētu sekot mums. Tad nelaiemes gadījumā bojā aizgāja mans divus gadus vecais brālītis. Tas bija liels trieciens vecākiem.

Kara laiku mēs pavadījām Burtņieku pagastā un Valmierā. Tēvs iesaistījās bēgļu apgādes komitejā, kur strādāja agronoma Kārļa Ulmaņa tiešā pakļautībā. No tā laika viņš kļuva liels Ulmaņa cienītājs un apbrīnotājs.

Pēc kara, kad atgriezāmies mājās, visa iedzīve bija izputināta. Saglabāt bija izdevies vienu govī, aitu un pavecu ķēvīti. Ēku būvei sagādātais materiāls pazudis, arkli un citi lauksaimniecībai tik vajadzīgie piederumi izvazāti, istabai jumts iebrucis, un caur to dienās varēja redzēt sauli, bet naktīs zvaigznes...

Viss bija jāsāk no gala. Un mēs sākām. Bijām pieci cilvēki – tēvs, māte, māsa, es un paveca auklīte.

Pirmajos pēckara gados audzējām zosis, trušus, cūkas, vēl neiekoptie lauki deva pietiekoši daudz barības šiem dzīvniekiem. Bet kara laikā izbadējusī Rīga prēcīgi ņēma pretī visāda veida gaļu. Arī putnu spalvas un dūnas bija lielā cieņā. Tas viss deva līdzekļus visnepieciešamāko vajadzību apmierināšanai. Sāka palīdzēt arī valsts ar saviem aizdevumiem, par ko bija iespējams iegādāt lauksaimniecības mašīnas, darbarīkus un pamazām ieaudzēt tīrasiņu govīs, saņemot telītes no Dānijas.

Divdesmit pirmajā gadā mūsu ģimene palielinājās par vēl vienu cilvēka bērnu, ilgi gaidīto dēlu. Viņam pēckara grūtības pagāja mazliet vieglāk nekā mums, abām vecākām meitām. Mums katrs lats bija vairākas reizes jāapgroza rokās, pirms to drīkstējām izdot, un tomēr no daudz kā bija jāatsakās. Tā pagāja grūtie gadi, un trīsdesmito gadu beigās no galīgi atpalikušas saimniecības mūsu mājas bija kļuvušas par vienu no priekšzīmīgākajām saimniecībām visā apkārtnē. Padomju vara, protams, prata to pienācīgi novērtēt, 1941. gada 14. jūnijā aizkulakojot manus vecākus uz Sibīriju. Mēs, bērni, tajā laikā nebijām mājās, tamdēļ palikām. Un tad jau sākās Otrais pasaules karš.

Tagad mazliet par izglītību. Tēvs kā pārliecināts lauksaimnieks gribēja, lai arī bērni par tādiem kļūtu. Tomēr jauniešu vēlmes ne katru reizi sakrīt ar vecāku vēlmēm. Pirmā no ģimenes ligzdas izlidoja māsa, kura pēc Priekuļu lauksaimniecības vidusskolas beigšanas iestājās Kaucminde mājturības seminārā (vēlāk to pārdēvēja par institūtu) un pēc beigšanas palika turpat strādāt par skolotāju. Sarežģīto saimniecisko apstākļu dēļ es savu izglītošanos uz pāris gadiem pārtraucu, bet pēc tam bija grūti atsākt mācīšanos, sēdot vienā solā ar daudz jaunākiem skolas biedriem. Paliku mājās. Biju aizsardze un cītīgi piedalījos arī sabiedriskajā dzīvē. Kad tika organizēti aizsardžu "samariešu kursi" (pirmās palīdzības kursi), pieteicos arī es un tā nokļuvu Liepājas kara slimnīcā. Tur strādāja toreiz tik slavenais ķirurgs Dr. Zandbergs. Ievērojīs manu neatlaidību un lielo interesi par medicīnu, viņš silti ieteica mācīties tālāk, nepalikt pusceļā. Bija jābeidz vidusskola. Rīgā toreiz darbojās lieliska mācību iestāde "Tautas universitāte", kur kā eksternis varēja nolikt visus humanitārās ģimnāzijas eksāmenus. Mācību spēku vairums bija pasniedzēji no Latvijas Universitātes, arī labākie skolotāji no vidusskolām. Mācību kurss bija trīsgadīgs, bet, ja bija priekšzināšanas un labi veicās eksāmenos, varēja beigt un iegūt atestātu daudz ātrāk. Eksternis varēja izvēlēties, kuru lekciju viņam nepieciešams klausīties un kuru varēja apgūt vienīgi no grāmatām. Toties eksāmeni bija stingri. Eksaminēja komisija trīs cilvēku sastāvā. Bija jāatbild uz izvilktās biļetes jautājumiem, bez tam katrs komisijas loceklis varēja

uzdot papildu jautājumus. Atzīmes lika katrs atsevišķi, pēc tam saskaņoja. Cik atceros, mācību kurss gadā maksāja 140 latus. Bez tam katrs eksāmens maksāja 2,5 latus. Ja vienā vakarā varēja nolikt divus eksāmenus, tad 2,5 latus atlaida.

Pie Tautas universitātes skaitījās arī divas fakultātes – Juridiskā un Mākslas-filozofijas fakultāte. Mēs eksterni bieži “iešmaucām” paklausīties interesantākās lekcijas. Tā bieži klausījos Zentu Mauriņu, prof. P.Dāli, retāk Raudivi u.c.

Bet interesantas un saturīgas bija arī mūsu pašu kursa lekcijas. Ar dziļu cieņu vienmēr atceros tos cilvēkus, kas ar tādu degsmi centās iekvēlināt zinību dzirksti mūsu dvēselēs. Daudzi no tiem jau min aizsaules takas. Dažiem nepagāja garām arī Baigā gada nāves maltuve. Kā pirmais tur tika samalts Arnolds Čuibe, mūsu lieliskais matemātikas pasniedzējs. Sibīrijas moku ceļus izstaigāja arī Jūlijs Students, kas ievadīja mūs psiholoģijas un loģikas noslēpumainos labirintos un pavēra durtiņas ieskatam filozofijā. Maz zinu šo lielisko cilvēku likteņus, jo arī pati tiku ierauta lielo pārmaiņu virpuļos.

Vācu laikā saimniekoju laukos, bet, kad Tukumā ienāca sarkanā armija, paņēmu sanitāro somu un aizgāju līdz aizsargiem un daudzajiem no degošās Jelgavas slimnīcas izbēgušajiem ievainotajiem karavīriem, Kurzemes katlā savu iespēju un zināšanu robežās sniedzu tiem medicīnisko palīdzību. Vēlāk strādāju kopā ar kara ārstu Dr.Šperlu.

Pēc kapitulācijas ilgi nenācās būt brīvībā, tikai kādu gadu. Tad krita mans brālis un mani apcietināja. Un tad jau sākās garais ceļš pa dažādām Sibīrijas nometnēm...

Lieki piebilst, ka šajos garajos nebrīvības gados nācās pieredzēt gan cilvēka gara neizmērojamo lielumu, gan viszemāko maziskumu un draņķību. Gadiem ejot, atmiņā saglabājušies tikai gaišu cilvēku tēli. Un, lūk, te viņi slīd garām manu atmiņu durvīm:

Anda Rītupe – dzejniece, par publicēšanos vācu laikā avīzē “troika” žēlīgi piešķīra desmit gadus Sibīrijā; Grieta Saulīte – medicīnas studente, enerģiska, taisnīga meitene ar lieliem nākotnes nodomiem; Lidija Mieriņa – “Zemnieku drāmas” aktrise. Neatceros, par kādiem nopelniem tribunāls viņai bija devis veselus 25 gadus; Māra Valuškina – ļoti sabiedriska, izpalīdzīga meitene, pati nebūdamā latviete, viņa ar visu sirdi un dvēseli cīnījās par latviešu lietu. Tāpat māsas Nina Zibere un Tamāra Reitāle – māte krievu muižnieka meita, iemīlējusies tur praksē strādājošā jaunā latviešu agronomā, atbēgusi līdz uz Latviju, apprecējusies un savus bērnus izaudzinājusi par viskarstākiem latviešu patriotiem; Smaida Ozoliņa – tikko piedzimušu dviņu meitenīšu

māmiņa ar sapņainu dzejnieka dvēseli, liela Maijas Silmales un Bronas Martuževas apjūsmotāja, ar kurām viņa kādu laiku bijusi kopā; Renāte Zvirbule — žurnāliste, dzīvespriecīga, izdomu bagāta meitene, diemžēl Taišetas noietnē tai pāri klājās melnā ārprāta nakts; tāpat psihiski samalta tika Herta Kaimiņa; Lidija Zariņa — Sarkanā Krusta māsu savienības priekšnieces Kuškes ilggadīgā palīdzē un draugs, īsts žēlsirdības iemiesojums un paraugs, kura nepārtraukti kopa, apčubināja un apmīloja slimos un vecos likteņa pabērnus noietnē un vēlāk brīvībā; Aleksandra Zommere — žēlsirdīgā māsa šī vārda vispatiesākajā nozīmē; viņas draudzene Stakle — vēsturniece, kas noietnes meitenēm tik dāsni dalīja savas plašās zināšanas vēsturē; Nellija Grīse — skolotāja, apveltīta ar asu uztveri un loģisku domāšanu, liela estēte, rakstīja arī dzejas; Vallija Maspalis — tik ļoti mīlēja dzīvi un dzeju, arī pati mēģināja savas izjūtas izteikt dzejā, mira noietnes slimnīcā ar tuberkulozi; Vera Baika — jauna Latgales skolotāja, karsta patriote, mīlēja savu darbu un sapņoja mācīties tālāk, arī rakstīja dzejas, kuras diemžēl visas pazaudēja; Vilma Briede — operdziedātāja, cilvēks ar skumju dzīvesstāstu; māsa Antonija Bārda un Elizabete Uhenberga — Sibīrijā nokļuvušas par maizes iedošanu mežiniekiem; Ruta Bormane — trauksmaina, apsviedīga meitene, kas savu skeptisko noskaņojumu izteica dzejā.

Bija jau daudzas jaukas meitenes un vecāka gadagājuma sievietes, kuru vārdi man izgaisuši, tikai viņu attēli reizīti uzplaisnī atmiņā. Nepieminēju arī savu draugu Liliju Bīviņu, par kuru jau rakstīju agrāk. Vēl tikai mazliet par dažām Lilijas darbos minētām sievietēm: Silva (Silvija Peinberga) tagad dzīvo Ogrē, smaga slimība to piesaistījusi gultai; Irēne (Irēne Bergmane) — pianiste, nu jau drīz būs divdesmit gadi, kopš viņa muzicē aizsaulē; Mazais (Velta Soms) — traģiski zaudējusi vienīgo dēlu, savas skumjās vecumdienas vada Alūksnē.

Bet toreiz mēs bijām jaunas, dzīves alku un skaistu nākotnes ieceru pārpilnas, mīlējām savu dzimteni, cīnījāmies, cietām un nekad nevaicājām, kas mums par to būs. Mēs laikam piederējām Antiņa paaudzei. Vai tagad nav sācies Bierna un Lipsta laiks?

Lūcija Sāgameža-Nāģele

Esmu dzimusi 1928. gada 19. martā tālā Malienas novadā Mārkalnes Sāgās.

Pēc pamatskolas beigšanas mācījos Alūksnes ģimnāzijā, no kurienes mani, 17 gadus vecu skolnieci, 1946. gada 26. februārī arestēja kā politiski bīstamu noziedznieci, jo rakstīju nacionāla satura dzejas. Trīs restotie cietumi – Alūksnē, Valkā, Rīgā –, tad 1946. gada 12. oktobrī Baltijas Kara tribunāla spriedums pēc kriminālkodeksa panta 58-1a un 58-11: 10 gadi stingrā režīma labošanas darbu nometnē un 5 beztiesību gadi, pēc tam 1947. gada 22. aprīlī mani izsūtīja. No Tālo Austrumu vergu nometnēm Srednebelajā atgriezos 1954. gada septembrī. Ar lielām grūtībām tiku pierakstīta Alūksnē, bet vēl lielāka problēma bija darbs. Mana pirmā darbavieta bija komunālo uzņēmumu kombināts. Gadu gaitā daudzkārt mainīt vajadzēja darbavietas, jo politiski tiesāto pagātnes ēna Staļina saulītē izskatījās pārāk melna... 1959. gadā apprecējos un 1960. gada novembrī dāvāju dzīvību savam dēlam. No 1965. gada jūlija līdz pat aiziešanai pensijā un vēl dažus gadus pēc tās strādāju rūpnīcas VEF Alūksnes filiālē. Sākoties Latvijas Atmodas laikam un zināmai preses brīvībai, radās doma uzrakstīt atmiņas, lai mūsu nākamās paaudzes zinātu par to Golgātas ceļu, kas bija jāiziet latviešu tautai.

Šo atmiņu tēlojumu uzrakstīju 1989. gada sākumā – pie tam it kā milzīgā steigā, it kā vienā elpas vilcienā, baidoties kaut ko nokavēt vai palaist garām. Tagad redzu, ka daudz palicis neizteikts, bet, kā nu ir, tā arī lai paliek.

MANS LIKTENĒSTĀSTS

IEVADA VIETĀ

Četrdesmit trīs gadus es esmu klusējusi. Četrdesmit trīs gadus man vajadzēja pakļauties manā atbrīvošanas dienā parakstītajam brīdinājumam: “Apsolos neizpaust...” Bet melna sāpe kā ķirmais grauzta sirdi un neatlaidīgi sadrupināja veselību.

Nu, kad beidzot latviešu tauta ir nokratījusi stagnācijas pineklus no savām kājām, kad atkal pār Latvijas zemi vējā plīv sarkanbaltsarkanais karogs – mūsu sirdsapziņa un gods, kad no dvēseles dzīlēm ar neaizturētu spēku plūst tautas mūžsenā lūgšana “Dievs, svētī Latviju!”, es nevaru vairs klusēt.

Es jūtu, ka man ir jāraksta. Jāraksta kaut tikai tādēļ, lai nākamās paaudzes, vismaz mani mazbērni uzzinātu par to postu un nelaimi, kas četrdesmitajos gados piemeklēja latviešu tautu. Par to netīro, šausmīgo purvu, kurā jaunas meitenes un nepilngadīgus bērnus sadzina Staļins un viņa padevīgie kaļpi, par "tēva un skolotāja" daudzīnāto laimīgo dzimteni.

Raksta tagad daudzi. Un kaut kur no malas atskan pat replikas, ka tas ir pašreizējā laika modes kliedziens. Es tā nedomāju. Katram sava sāpe, katrs tajā grib dalīties ar citiem. Klusēts jau tā pārāk ilgi. Liktenis visiem tajos gados bija viens, bet tā izpausmes katram savādākas. Un par to ir tagad jārūnā.

Galvenais jau ir atcerēties. Atcerēties un izraut no gaist jau sākušās atmiņas visas vajadzīgās detaļas un faktus, visu, kas un kā bija. Visu līdz pēdējam. Un pasteigties uzrakstīt, jo tādiem kā man laika palicis sasodīti maz.

Tad vēl viena lieta, kas jānoskaidro jau pašā sākumā. Es neesmu ne 1941., ne 1949. gada izsūtītā. Esmu tiesāta pirmajos pēckara gados, nesasniegusi vēl pilngadību. Jāatzīstas gan, ka ne jau nu tīri bez zināmas vainas pakāpes. Taču sods bija pārāk nežēlīgs un bargs.

Kā tas notika?

Esmu dzimusi īsi pirms pusnakts pārplūdušas Laurupes krastā 1928. gada 19. martā. Sūpulī mani ielika tēva mājās Mārkalnes pagasta Sāgās, kur aiz logiem kuploja vecas ābeles un milzīgs bumbierkoks. Varbūt tieši tādēļ visam manam mūžam cauri šalkojis pavasara ūdeņu un vēja liektu koku nemiers.

Mani vecāki nāca no senām un ticīgām latviešu zemnieku ģimenēm, bija gaiši un asprātīgi, mīlēja grāmatas un mūziku, cienīja savu tautu un viņas garīgās bagātības. Būdami daudz bērnu ģimeņu atvases, mani vecāki nemantoja dzimtās mājas un tēvutēvu zemi. Gandrīz visu savu mūžu viņi bija strādnieki un kalpotāji, pārtikdami labi un būdami apmierināti ar to, kas viņiem piederēja. Tādā garā tiku audzināta arī es.

Savas pirmās skolas gaitas sāku Mārkalnes pamatskolā, kur strādāja gudri, sirsnīgi un zinoši skolotāji, kas lika stingru pamatu manām tālākajām zināšanām. 1941. gada jūnijā mana mazā bērna sirds saskārās ar pirmo šausmīgo, neizprotamo un visam mūžam paliekošo sāpīgo pārdzīvojumu, kad no manām mājām blakusesošās Mārkalnes skolas paņēma un smagajā kravas mašīnā aizveda mūsu mīļo klases audzinātāju, kluso, simpātisko skolotāju Austru Austeri. Vīra mājās nebija, un viņa aizgāja ar diviem maziem puisīšiem pie rokas.

Tā baigs un draudošs manā dzīvē ienāca Sibīrijas rēgs.

Pēc pamatskolas beigšanas iestājos Alūksnes vidusskolā. Toreiz gan to sauca par ģimnāziju. Bija kara laiks. Pilsēta pilna vācu karaspēka. Eleganto

virsnieku uzmanība pret jaunajām ģimnāzistēm bija nenoliedzama, bet meiteņu attieksme stingra un noraidoša, kā jau pret gadsimtu ienaidniekiem. Kas gan vēl jaukāks var būt par latviešu zēniem!

Fronti pārlaidu kopā ar vecākiem mežā – Silamalā, kur ezera krastā atradās vairākas, sen jau Latvijā dzīvojošas krievu ģimenes Moisejevi. Tie bija lieliski cilvēki un īsti draugi. Kopā dalījām katru maizes rīcienu, kopā drebējām zem spindzošām lodēm un sprāgstošām granātām. Šīs dienas bija pilnas kara laika grūtību un bailu, bet tikpat daudz arī jaunības romantikas.

Kad fronte aizvirzījās tālāk, kopā ar vecākiem atgriezās mājās. Iepazīšanās ar padomju armijas zaldātiem izvērtās bēdīga. Pirmais sarkanarmietis, ko satiku pagalmā, norāva man no kakla krustiņu sudraba ķēditē. Pirmie pēckara gadi – nu jau padomju vidusskolā – sākās ar tik daudz ko zaudētu, neatļautu, aizliegtu, ar tik daudz ko neizprotamu un biedējošu. It kā tā vairs nebūtu mūsu mīļā Latvijas zeme un tās cilvēki. Bet sirds tik ļoti gribēja pasargāt to svētumu, kas jau no dzimšanas ielikts šūpulī.

Tad pēkšņi no kaut kurienes atplūda informācija, ka Latvijā nodibināta jauna organizācija – Latvijas Nacionālās Jaunatnes apvienība – ar mazākām grupām visās Latvijas pilsētās. Vēlāk gan izrādījās, ka tā ir bijusi provokācija, bet mums tā toreiz bija mīts, iespēja saglabāt savu latviskumu un nacionālo apziņu. Cik tas ir nelegāli un bīstami, par to toreiz nedomāja neviens. Un tā it kā nemanot un tīri dabiski Alūksnes vidusskolā izveidojās maza grupa “Tālavas sili”.

Manas mīļās un jaukās meitenes, mani vistuvākie draugi, kas gan toreiz varēja paredzēt, ka mūsu jaunās dzīves nolemtas iznīcībai!

Cik interesanta bija Līvija Eglīte, īsta zemnieku meitene ar plašu jūtu pasauli! Cik aizrautīgi viņa dejoja klases vakaros mātes pašautā tautastērpā, novalkātām istabas čibiņām kājās! Līvija milēja dzejas un pasakas, bet viņas māsa Inta, mana vienaudze, kā nopietna un savdabīga ziemeļniece valdzināja ar savu īpatnību un garajiem, ļoti gaišajiem matiem. Inta mācījās spēlēt vijoli un staigāja uz mūzikas skolu. Rēzija Lauce, slaida, romantiska meitene ar lielām un mirdzošām acīm, mūžam aizmaldījusies sapņu pasaulē. Trausla, maiga un bezgala mīļa. Un, beidzot, Anna Prindule, arī mana vienklasniece, visu nerātību līdzgaitniece. Īsts, nevilts zemes bērns. Sprigana, jautra un zinātkāra kā rakstnieces Brigaderes Annele.

Drebošā kvēpelītes gaismā mēs rakstījām savus apcerējumus mazā burtnīcā. Tas bija mūsu noslēpums, mūsu žurnāls “Kokle”. Rakstīta tika dzeja un proza, minējumi un pārdomas. Lasītāji – vistuvākie draugi. Gadījās gan, ka “Kokle” aizklīda arī kur tālāk.

Žurnālu es pārstāvēju ar savu nacionālo dzeju. No visiem tur ievietotajiem darbiem atceros un varu citēt vienu, kas nospēlēja lielu lomu manā "dzimtenes nodevība" un sodīšanā.

DZIMTENE LATVIJA

Latvija, Latvija! Dzimtene mana pie Gaujas.
Kalnāji, lejas un ezeru mirdzējums zils,
Tevi skauj birtalu elpa un Daugavas kraujās
Stāsta par pagātni tālo mums senās bruņnieku pilis.

Rudeņos tērpies tu zelta un purpura rotā,
Sulīgu augļu liekts dārzā likst ābeles zars.
Sarmotā sidraba sagša tam ziemās ir debesu dota,
Lai zem tās gaidošs un mierīgs snauž pavasars.

Latvija, dzimtene mana, min tevi nu svešnieku kājas,
Naidīgas balsis pēc latviešu asinīm sauc.
Krievijas taigas tik daudziem ir kļuvušas mājas –
Latvija, tēvzeme dārgā, vai atgriezties būs tiem vēl ļauts?

Latvija, Latvija! Dzimtene mana! Tu – labā!
Likteņa zvanā kāds jaunu laikmetu sit...
Latviešu dvēseles senseno brīnumu glabā,
Novembri skaistāko vārdu: Astoņpadsmīt!

1945. – 46. gads

Mēs nedarījām nekā ļauna. Mēs vienkārši ļoti mīlējām savu Tēvzemi un visu latviešu tautu, savas mājas, savus vecākus un savus miļos, bet vēlāk izrādījās, ka šī mīlestība ir bīstama padomju lielvalsts vadībai, ka tā kvalificējama kā Dzimtenes nodevība.

ARESTS UN ATRAŠANĀS ALŪKSNES MILICIJAS TĒLPĀS

1946.g. 26. februāra naktī mani arestēja. Vispirms ieradās divi privātās drēbēs gērbušies milicijas darbinieki un paziņoja, ka milicijas priekšnieks Melenbergs gaidot mani pie sevis. Atbildēju, ka tādā gadījumā, ja milicijas priekšnieks vēlas mani redzēt nakts laikā, lai pie manis atnāk viņš pats. Miliči nosmīnējuši paraustīja plecus un aizgāja. Dzīvoju toreiz Alūksnē, Pils

ielā 15b pie savas tantes Pakalnes Bertas. Tieši tobrīd biju slima ar augstu temperatūru un bronhītu. Tante ļoti raudāja, jo sapratām labi, ka viss tas tik mierīgi nepāries. Tā arī bija. Apmēram pēc stundas atnāca divi citi, viens no tiem šoreiz milicijas formā. Noskaitīja parasto aizturēšanas pavēli, sankciju neuzrādot. Tūlīt tika izdarīta arī kratīšana. Vienīgais atradums bija stundu plāns ar stūrī uzzīmētu sarkanbaltsarkano karogu un vārdiem zem tā: "...un zeme brīvā būs mūsu darbalauks."

Milicijā tūlīt mani ieveda Melenberga kabinetā. Uz galda viņš uzsvieda kaut kādus papīrus un vienu žurnāla "Kokle" burtnīcu. Sākās pratināšana. Visu laiku draudoša, uzmācīga pavēle: "Atzīsties, atzīsties, atzīsties!" Uz visiem Melenberga jautājumiem tomēr spītīgi atbildēju: "Nē!" Trakās dusmās priekšnieks cirta dūri galdā un sarkanu asiņu pielijušām acīm pārdabīgi kļiedza: "Ārā no mana kabineta!" Piecēlos un gāju. Pie durvīm mani sagaidīja sargs. Ejot cauri kādai telpai, redzēju stikla durvis un aiz tām otrajā istabā Līviju, Intu, Rēziju un Anneli. Sapratu, ka viņas paņemtas jau pirms manis. Noveda mani lejā dežūrtelpā un apspriedās, ko darīt tālāk. Pie citām meitenēm it kā nevarētu laist — neesot atzinusies. Es savukārt paziņoju, ka jebkurā gadījumā ar Melenbergu nerunāšu. Pārāk daudz biju dzirdējusi par viņa pratināšanas metodēm un izturēšanos pret sievietēm. Sargs aizgāja pajautāt pašam priekšniekam, pēc neilga laiciņa atgriezās un lika man sekot. Pievedis pie kādām durvīm, sargs tās atslēdza un iebīdīja mani iekšā. Nelielā pustumšā telpā bez logiem pie griestiem dega vāja spuldzīte. Atskanēja pārsteigtas balsis. Ieraudzīju, ka atrodos kādu vienpadsmit vīriešu sabiedrībā. Viens no tiem bija Fricis Lagzdiņš, Alūksnē pazīstams kā dažādos amatos strādājošs vīrietis, bijis arī čekas darbinieks, pārējie vidusskolas zēni. Laikam jau domāts bija mani pārmācīt, bet man nu pavisam tur neklājās slikti. Gan vecais, gan visi jaunie vīrieši izturējās pret mani ar cieņu un uzmanību. Telpā bija tikai viena plata lāva. Gulēt ejot, mani apguldīja pie sienas, tad gulēja Lagzdiņš, pēc tam zēni. Citiem vajadzēja ierīkoties arī uz grīdas. Tā šajā "komūnā" mēs miermīlīgi pārlaidām nakti.

Otrā rītā mani no turienes aizveda, un šajā kamerā pie zēniem es vairs neatgriezos nekad. Sākās jauns posms — pratināšanas. Tās bija kā spēji uzbrukumi — neatlaidīgas, nomācošas un biežas. Pratināja gan dienās, gan naktīs, galvenokārt jau naktīs, ilgi, stundām bez pārtraukuma. Galda lampu nostādīja tā, lai gaisma man kristu acīs, bet pats izmeklētājs paliktu tumsā. Un tad bira apvainojumu krusa. Gan kļiedzot, gan bargi un mierīgi tika apgalvots un pierādīts, kādus noziegumus un pretvalstiskas darbības esmu izdarījis. Bez sastāvēšanas Latvijas Nacionālās Jaunatnes apvienībā un

dzejoļu rakstīšanas "Koklē" tur bija vēl pazišanās ar aizsargiem un mežos esošajām bandām, kaut gan es nepazinu nevienu cilvēku, ko varētu nosaukt par bandītu un kas būtu izdarījis ko ļaunu citam. Man piedēvēja vācu gūstekņu atbalstīšanu ar maizi un pat vēl spiegošanu. Kur nu vēl skaistāku ziedu pušķi! Citreiz kā palīglīdzekli izsauca milici ar ādas steku, kas nostājās aiz mana krēsla. Sista tomēr netiku nekad. Dīvainā kārtā es nekā nespēju atcerēties, kā sauca manu izmeklētāju. Faktiski viņi bija divi, tikai viens no viņiem neilgu laiku. Nekā nevaru saprast, kāpēc tieši cilvēku vārdus esmu aizmirsusi. Bet nakts pratināšanas bija tik mokošas, padarīdamas prātu apātisku un trulu. Viss kļuva vienaldzīgs. Tāpat kā vienalga bija, ko raksta protokolos — tie tika parakstīti, lai tik ātrāk liktu mieru.

Starplaikos starp pratināšanām mani ieslēdza kādā no milicijas istabām. Pie citām meitenēm mani nelaida, kaut gan viņas visas bija kopā. Tikai reiz mūs salika kopā, un tas jau laikam bija miliča Šneidera nopelns. Šim cilvēkam mēs esam daudz pateicības parādā par viņa iejūtību, cilvēcību un palīdzību.

Reiz pa logu redzēju, ka milicijā ienāca mans tēvs — Teodors Sāgamežs. Sapratu, ka viņš atnācis kaut ko uzzināt par mani. Vēlāk dabūju zināt, ka dežūrtelpā viņš arestēts, noturēts 2 nedēļas un nežēlīgi sists, prasot atzīties lietās, par kurām viņš nekā nezināja. Arī tas bija Melenberga pirksts.

Šis cilvēks tagad jau miris, bet toreiz viņš paspēja "uzlikt kroni" manām aresta gaitām. No milicijas telpām viņš nosūtīja mani uz karaspēka pakļautībā esošo Alūksnes cietumu.

ALŪKSNES KARASPĒKA CIETUMĀ

Līdz pat šai dienai nezinu, kāda funkcionējoša nozīme bija šim cietumam. Vai tas tiešām bija armijas jeb tomēr parastais pilsētas cietums, pakļauts karaspēkam? Kas, kādi un par kādiem noziegumiem tur bija ieslodzīti tik daudzi armijas cilvēki? Kādēļ man tika parādīts tāds "gods" atrasties starp viņiem? Privāto tur nebija. Arī apsardze armijas — vienkāršie ierindas vai zemākās pakāpes zaldātiņi.

Tajā naktī, kad milicijas konvojs nodeva mani cietuma apsardzei, es tiku ieslēgta kādā tumšā telpā. Pretī durvīm paaugstu sienā blāvoja logs. Taustoties gar sienām, apgāju apkārt telpai no durvīm līdz durvīm. Telpa paliela, tukša, bez tradicionālās lāvas vai kāda cita priekšmeta. Biju ļoti nogurusi, bet baidījos apsēsties, jo stipri šaubījos par grīdas tīrību. Tad

aiztaustījos pie loga un salūkoju, ka tam ir pietiekoši liela palodze, lai varētu sēdēt. Ar rokām ieķēros restēs un mēģināju uzvilkties augšā. Pēc lielām pūlēm tas arī izdevās. Saliecot kājas ceļgalos, varēja iekārtoties diezgan ciešami. Gulēt nedrīkstēju, lai nenokristu, bet miegs jau arī līdzīgi stirnai bija aizbēdzis tur parka kokos aiz cietuma mūriem. Pār manu mīļo pilsētu sidraboja nakts. Māca šausmas un neziņa, bailes bija domāt par nākotni. Un radās rindas, kas tika paglabātas atmiņā, bet vēlāk pie izdevības uzrakstītas un nosūtītas uz mājām.

Dzelžu restes ... Četras drūmas sienas...

Sirdi satver sāpju nemiers spējš.

Vai tā paies visas mūža dienas,

Vai nekad vairs brīvi nešalks vējš?

Logā aizrestotā zvaigžņu pirkstiem

Nakts liek sudrabainam staram krist,

Kas zem pelniem klātām ilgu dzirkstīm

Spēji liesmot liek un atkal dzist.

Mirkli uzplaukst atmiņas kā ziedi,

Iedegas – un atkal pelnos birst.

Velti šausmās nodrebi vai dziedi –

Katrs gaišais stars reiz naktī mirst.

Melna tumsa. Četras drūmas sienas...

Pāri malām pārlist sāpju trauks...

Kur gan tālāk nezināmās dienas

Aizvedīs? Un kurp gan liktens sauks?

Vai tas klejot liks pa tālām taigām,

Polārā vai dienvidsaulē klist?

Dievs, tik neļauj pazust Tavam vaigam,

Lai pār mani Tava gaisma list!

Ilgi, ilgi tā es minēt varu,

Sirds kā putns brīvības man tvīkst.

Ko lai citu četrās sienās daru?

Cietumā jau tikai sapņot drīkst...

Uzvilksu es zelta sapņu buras,

Kuru mastos brīves vēji pūš.

Varbūt spēšu pārbraukt sāpju jūras –

Vēl jau tikko dzīvot iesākts mūžs.

Debesīs sāka sārtoties austras blāzma. Ausa rīts. Biju sastingusi no aukstuma. Nolaidos no palodzes un sāku staigāt apkārt pa kameru, lai sasildītos. Kļuva arvien gaišāks. Redzēju uz sienām kaut kādus skrāpējumus. Grīda bija samērā tīra. Uzmācās neatlaidīga vēlēšanās gulēt. Iespiedos kaktā un sāku snaust. Bet cietums jau modās dienai. Kaut kur aiz sienām sākās trokšņi, šķindēja atslēgas, skanēja balsis. Pēkšņi dzirdēju, ka soļi apstājas pie manām durvīm. Nožvadzēja atslēgas, un kamerā ienāca četri augstākās pakāpes virsnieki. Pielēcu kājās un apstājos pie loga. Labu laiku viņi aplūkoja mani kā tādu muzeja eksponātu, tad sāka birt asi un bargi jautājumi. Krievu valodu pārvaldīju vāji, sapratu tik daudz, ka jautāts tiek, kas es tāda, kāpēc, par ko? Savu uzvārdu nosaucu, bet tālāk klusēju, jo nepratu izteikties tā, lai mani saprastu. Un nebija jau arī vēlēšanās kaut ko stāstīt, jo zināju, ka visam tam nav pilnīgi nekādas nozīmes. Kad šie četri aizgāja, ieradās nākošie. Un tā visu dienu — vieni nāca, otri gāja, dažādos skaitos, dažādu amatu pakāpēs un dažādi savā naidā. Bija izsmieklis, ņirgāšanās, kliezieni un draudi ar Sibīriju, baltajiem lāčiem un karātavām, bija arī skumji un līdzjūtīgi skatieni un piesardzīgi pačukstēts: "Deržis!"* Ēst man nedeļa. Vakarā atnāca viens no augstākā ranga virsniekiem kopā ar apsardzes kareivi un deva man pavēli sekot. Iveda mani kādā citā kamerā pie pašām ārējām durvīm. Grīda un sienas cementētas, apsarmojušas, pat ar kārtiņu ledus. Logs bez stikla, tikai ar restēm. Durvīs novērošanas "actiņa" arī bez stikla. Aukstums neizsakāms, jūtams arī caurvējš. Telpa pilnīgi tukša, neviena koka dēliša, uz kura apsēsties. Šausmīgi salu. Dažu stundu laikā biju pilnīgi sastingusi. Kad cietumā viss apklusa un iestājās nakts, manas kameras durvis atvērās un ienāca divi sardzes zaldāti, jauni puisi — ukraiņi, kā viņi paši izstāstīja. Kaut ko neatlaidīgi runādami un ar zīmēm rādīdami, viņi aicināja mani sev līdzī. Izgāju no kameras. Tālāk vajadzēja kāpt pa trepēm otrajā stāvā. Tur kādā telpā dega plītij līdzīga krāsniņa, tā sauktā "čugunka", nokarsēta gluži sarkana. Ukrainas puisi apsēdināja mani uz ķebliša pie krāsniņas, lai es sildos, bet paši sāka slēgt vaļā citas kameras un laist laukā ieslodzītos. Es nezinu, cik daudz viņu tur bija un vai izlaisti tika visi, bet tas laukā izkļuvušais bars steidzīgi nosēdās lokā ap krāsniņu gan uz grīdas, malkas pagalēm vai kāda veca ķebliša. Pārsteigti un it kā apmulsuši visi raudzījās uz mani, bet vairāk gan pārsteigta, apmulsusi un pamirusi no bailēm biju es pati. Nakts, cietums, pustumša telpa ar degošu krāsniņu vidū un es — nosalis, pārbijies, likteņa pamests nepilngadīgs bērns, bet apkārt sveši,

* Turies!

noskranduši un neskūti vīrieši, mežonīgi savā cietumnieku izskatā. Tad atgriezās abi sargkareivji un iespieda man rokās zaldātu katliņu ar zupu un gabaliņu maizes. Otrā katliņā bija biezputra. Kamēr ēdu, apkārt man šalca un sanēja kā bišu spietā. Klusā balsī kaut ko stāstīja un skaidroja abi ukraiņi. Reizēm barā kāds skanīgi nolamājās. Kad biju paēdusi un pacēlu acis, no mežonīgā cietumnieku bara man pretī raudzījās labsirdīgi un skumji skati. Dažs pat piecēlās, pienāca un noglauda man galvu, sacīdams: "Nebaidies, mēs pāri tev nedarīsim!" Brīžiem es aizmiglu, brīžiem centos ar savām bezgala trūcīgajām krievu valodas zināšanām kaut kā sarunāties ar saviem nakts biedriem. Tad pienāca abi sargkareivji un iedeva man papīra strēmelīti un zīmuli, prasīdami, lai es uzrakstu savu mājas adresi. Biju neziņā, ko darīt, tad nolēmu riskēt un uzrakstīju savas tantes adresi. Pēc visām pazīmēm spriežot, nakts bija galā. Visi ieslodzītie ātri sagāja savās kamerās, un sargi aizslēdza durvis. Arī mani noveda lejā manā ledainajā kamerā un ieslēdza. Drīz bija sardzes maiņa un mani negaidīti iegūtie draugi aizgāja.

Pagāja bezgala gara diena. Nogurusi līdz ārprātam, es riņķoju pa savu ledus pagrabu, lai kaut cik sasildītos. Reizēm paguru tik ļoti, ka pakritu un aizsnaudos. Tad atkal uztrūkos un atkal turpināju savu riņķa danci. Nevienš pie manis vairs nenāca, nedeļa arī ēst. Kad satumsa, pēkšņi atvērās durvis un ienāca abi mani glābēji – Ukrainas sargkareivji, nesdami kaut kādas pakas. Izrādījās, ka pēc manas naktī uzrakstītās adreses viņi atraduši manu tanti un atnesuši man siltas drēbes: lielu, virsū uzvelkamu mēteli, cimdus, lakatu, vilnas zeķes. Arī kaut ko ēdamu. Tagad vismaz nosalšana šajā ledus pagrabā man vairs nedraudēja. Tā pagāja laiks. Varbūt vairākas dienas, varbūt nedēļa – vairs neatceros. Dienas ledainajā kamerā, naktis pie siltās "čugunkas" dīvaino likteņbiedru vidū, kur katru reizi es tiku pabarota ar armijas zupu un biezputru. Tā es izdzīvoju. Bija tikai viena nakts, kad es tikko nekļuvu pazudināta. Sen jau bija satumsis vakars, aizrestotajā logā iemirdzējās zvaigznes. Mani Ukrainas zēni bija kaut kur aizkavējušies, un es gaidīju, kad viņi atnāks pēc manis, lai uzvestu augšā tik nepieciešamajā siltumā. Skumji vēros naksnīgajās marta debesīs, velti minēdama, ko gan man atnesīs tik gausi nākošais pavasaris. Pēkšņi klusi nošķindēja atslēgas, atvērās kameras durvis – un kā tumšs, lokans zvērs uz mani metās spēcīgs vīrietis. Trakā neprātā viņš sāka raut man nost drēbes un centās nogāzt mani uz grīdas. Sākās izmisuma pilna cīņa. Es saskrāpēju seju uz viņa pagonām, bet tumsas un uztraukuma dēļ nevarēju saskatīt, ar cik augsta ranga zvēru norit mana cīņa. Spēki bija pārāk nevienlīdzīgi. Es skrāpēju, kodu, kliecēju, bet tajā pašā brīdī jutu, ka nekā nespēju izrauties no šī cilvēka rokām.

Tad atskanēja skrejošu soļu troksnis, tika atrautas durvis un kamerā ieskrēja abi apsardzes kareivji. Vienā mirklī viņi satvēra virsnieku un izsvieda pa durvīm laukā. Ārpusē noritēja asa saruna. Nespēju to ne saprast, ne saklausīt. Sakārtojusi drēbes, tupēju kameras kaktā, drebēdama no pārdzīvojuma un bailēm par abiem zaldātiņiem. Kas tagad notiks ar viņiem? Vēlāk, kad atkal visi augšā sēdējām pie krāsniņas un katrs centās mani nomierināt, es pajautāju sardzes zēniem, kas tagad būs. Viņi atbildēja apmēram šādiem vārdiem: "Vienalga, kas arī nenotiktu, mēs nevarējām rīkoties citādi. Mums pašiem mājās ir māsas un līgavas, un, ja nu kāds lops ar viņām izdarīsies līdzīgi un nebūs neviena, kas viņas aizstāv?"

Kas notika tālāk ar šiem labajiem, sirsnīgajiem Ukrainas zēniem, es nezinu, jo otrā rītā cietuma sētā iebrauca milicijas mašīna un man tika pavēlēts sagatavoties ceļam.

Valējā kravas mašīnā apsardzes miliču uzraudzībā sēdēja daudzi cilvēki. Starp tiem visas manas meitenes, vesels bars vidusskolas zēnu un vēl kādi cilvēki, kurus nepazinu. Arī tēvs un dēls Rēderi, kuri bija slēpušies mežā. Es nepazinu viņus un nezināju arī viņu mežā slēpšanās iemeslus, bet pret mums izvīrītajā lietā viņi figurēja kopā ar mums. Reiz milicijas aresta telpās caur šauru durvju spraudziņu abiem Rēderiem tiku parādīta es, apgalvojot, ka esmu viņus nodevusi, uzrādot mežā bunkuru. Rēderi tam nebija noticējuši, paldies viņiem. Šajā smagajā kravas mašīnā mūs aizveda uz izmeklēšanas cietumu Valkā.

Ceļā kopā ar Līviju Eglīti tapa dzejolis, kuru pēc dziesmas "Paliēc sveika, baltā bērzu birze" melodijas bija dziedājuši vēl ilgus gadus Alūksnē un tās apkārtnē.

Sveikas palieciēt jūs, jautrās viņu čalas,
Pavasara palu plūdums skaļš!
Mūžam atmiņā būs ezersalas,
Kurās drīzi uzplauks brīnums zaļš.

Sveikas palieciēt jūs, Tempļa kalna kraujas,
Pirmo vizbulišu mirdzums zils!
Jums pie kājām ezerdzelmes skaujas,
Vainagā bij kādreiz senču pils.

It kā sapnī redzu Saules tiltu,
Kuram pāri lika ievas zars.
Kādreiz bija te daudz glāstu siltu,
Sirdīm kvēlot lika pavasars.

Dzirdu kapu kalna egļu šalkas,
Tumsā zūd kur dzīvo soļu takts.
Mūža nemieru un dziļās alkas
Smiltis aprok bezgalīgā nakts.

Sveika paliec, baltā gaismas ēka,
Zināšanu kur daudz dzīvei gūts!
Tevi atceroties, netrūks spēka,
Kaut ar mūsu ceļš būs tāls un grūts.

Parki pavasaros smaržās tvīka,
Zeltā mirdzoši bij rudeņos.
Sirds kā nemiropilna bezdelīga
Kļāvās Sapņezera ūdeņos.

Paliec sveiks, tu pieminēklis staltais,
Latvju dēlu ciņu atspulgs cēls!
Tēvu zemes lepnums, tevī kaltais,
Mūsu sirdīs mūžam liesmos kvēls.

Kā ļauns sapnis aiz muguras palika Alūksnes cietums. Un ne tikai kā sapnis, bet arī kā melns, neizprotams noslēpums. Kas bija šie cilvēki tumšajās cietuma telpās, par ko, kāds bija viņu noziegums? Kādēļ viņu vidū tiku iemesta es, kas bija šīs nežēlīgās darbības autors? Un šie divi apsardzes kareivji, Ukrainas puisi, — vai tie bija Dieva sūtīti glābēji cilvēku izskatā? Ar ko viņiem nācās samaksāt par to, ko viņi izdarīja manā labā? Visu mūžu manā sirdī ir dziļākās pateicības jūtas pret viņiem, bet nav atriebības pret tiem, kas ir to pelnījuši. Es zinu visus tos komjauniešus, kas mūs izsekoja, visus tos, kas tik ļoti centās paātrināt mūsu arestu un izolāciju no sabiedrības, arī to cilvēku, kas vienā no ministrijām ieņēma augstu posteni, taču es nedomāju atriebties viņiem. Dievs pats jau ir viņus sodījis un sodīs vēl, ja tas būs vajadzīgs.

VALKAS CIETUMĀ

Valkas izmeklēšanas cietumā pavadītās dienas laikam bija tās labākās un gaišākās visā aresta laikā. Pat tāds smeldzīgs siltums pieder šīm atmiņām, pārklātām it kā sudrabainu miglu. Cietums atradās nogāzītē pret Pedeles upi, tāds neliels, man šķiet, ne vairāk kā sešas kameras. Ieejot gaitenī, labajā pusē atradās kameras, kreisajā — logu rinda. Mūsu kamera

atradās gaiteņa galā. Domāju, ka tā bija lielākā telpa starp visām pārējām. Logs ar restēm un skatu uz Pedeles upi, liela, plata lāva un kaktā podiņu krāsns. Mums pašām vajadzēja nest malku un kurināt krāsni.

Beidzot kopā bijām visas draudzenes: abas māsas Līvija un Inta Eglītes, Rēzija Lauce, Anna Prindule un es — Lūcija Sāgameža. Atceros, ka reīzu reizēm pie mums tika ievietota vēl kāda sieviete, bet uz neilgu laiku. Tā mūsu sabiedrībā tika uzturējusies arī jauna baltkrievu meitene ar latvisku vārdu — Inese. Tad kādu laiku pie mums atradās arī Marianna Mežule, meitene ar ļoti bieziem un pasakaini skaistiem matiem. Bizes sniedzās līdz ceļgaliem. Apsteidzot laiku, jāsaka, ka tajā dienā, kad mūs no Vaņinas pārsūtīšanas punkta veda uz kuģi, lai nosūtītu uz Kolimu, Marianna sajuka prātā un ielēca jūrā.

Valkas cietumā mums bija jauns izmeklētājs no Rīgas — Iekšlietu ministrijas 1. daļas priekšnieka vietnieks kapteinis Bundzis. Izmeklētājs bija mierīgs, nosvērts cilvēks, nekliedza un nedraudēja. Pratināšana vairs nenotika naktīs, bet dienās, pie tam pratināšanas laikā ļāva apdomāties un atpūsties, pārrunājot kaut ko tādu, kam nebija ne mazākā sakara ar apsūdzību un izmeklēšanu. Bija pat gadījumi, kad Bundzis saplēsa uzrakstīto protokolu, teikdams: “Bērns, vai tad tu nesaproti, ka paraksti pati sev nāves spriedumu.” Un rakstīja par jaunu, nu jau citādāk. Nekādus jaunus “noziegumus” viņš neizvirzīja. Tika malts un runāts par to pašu, ko jau bija paspējuši uzrakstīt nopratināšanas protokolos Alūksnes “speciālisti”. Un tas jau nebija maz. Ēdienu spaiņos nesa no pilsētas ēdnīcas, tas bija pietiekoši garšīgs un labs. Pēc ēdiena gāja paši arestētie, protams, konvoja pavadībā. Ēdnīca nebija tālu, tomēr kādu gabalu iznāca iet pa pilsētas ielām. Mēs, meitenes, ļoti gribējām, lai pie ēdiena nešanas norīko mūs. Tā iznāca saskare ar brīvo pasauli, pie tam ēdnīcas darbinieces arvien kaut ko iedeva mums no savas puses. Sargi to centās neredzēt. Vispār Valkas cietuma sargi bija apbrīnojami cilvēcīgi un saprotoši. Starp visiem labajiem atsevišķi jāpiemin Jānis Lepikis. Atceroties daudzo gadu gaitās sastaptos zvēriem līdzīgos sargus, šie bija kā debesu brīnums. Ar viņu starpniecību mēs pat saņēmām vēstules no vecākiem. Tās mums atgādāja arī milicis Šneiders no Alūksnes.

Ejot pēc ēdiena, uz ielas pretī nākošie cilvēki apstājās un pavadīja mūs līdzjūtīgiem skatieniem, dažreiz uzsaukdami kaut ko uzmundrinošu. Bieži uz ielas mums pieskrēja jauna meitene, Valkas vidusskolas skolniece, un ātri kaut ko iespieda rokās. Lieldienās mūs sagaidīja vesels bars vidusskolnieku, un mēs dabūjām skaistas, krāsotas olas. Šādās ēdienreīzu pastaigās mēs bijām apgādātas ar papīru un zīmuli. Tādā kārtā varējām šad

un tad uzrakstīt nelielas zīmītes un aizsūtīt tās uz mājām. Tā es tiku aizsūtījusi arī savas dzejas. Bija reizes, kad uz ielas redzējām savus miļos un dārgos cilvēkus, piemēram, es savu tēvu.

Sevišķi patīkamas bija mazgāšanās reizes. Pirts atradās uz paša upes krasta. Pirts priekšpusē bija milzīgs katls ar karsto ūdeni, bet auksto smēlām pa mazām durtiņām tieši no upes. Mazgāšanās telpa bija paliela, gaiša un tīra. Sargs pacietīgi sēdēja ārā aiz durvīm (jaunākie gan centās nosēsties pie logiem, bet mēs to no iekšpuses nosedzām ar kādu lupatu). Mazgājāmie mēs ilgi, gan pašas, gan mazgājām savas drēbītes, laistīdamās ar ūdeni, cik patīk. Kādreiz sargi paņēma mūs kurināt pirti. Tādās reizēs, projām no citu acīm, uzzinājām arvien ko jaunu vai arī saņēmām kādu zīmīti no vecākiem. Protams, ne jau visi sargi bija tādi.

Jauks piedzīvojums man bija manā 18. dzimšanas dienā. Rītā, kad sargs atslēdza durvis, lai izdalītu maizi un tēju, no vienas vīriešu kameras atskanēja sauciens: "Veltījums Lūcijai dzimšanas dienā!" – un kāda skaista, sulīga vīrieša balss izjusti dziedāja: "Cēli kā dzimtenes dievnams, lai tev ir mērķi un darbi, cīnies vien taisni un atklāti, kaut uzbrūk pretnieki skarbi!" Cietums pieklusa. Arī sargs pārtrauca šķindināt spaini ar tēju. Pāri visam skanēja dziesma ar tik zīmīgiem vārdiem. Pēdējā panta vēlējumus: "Stāvi kā klints, kura viņus šķēļ grēku un ļaunumu straumē!" – es esmu centusies saglabāt visu savu mūžu. Dziedātājs bija Jānis Jērums no Alūksnes apkārtnes, vienkāršs lauku cilvēks ar dziļu dvēseli. Bieži viņš dziedāja bezgala skumju dziesmu: "Bērie, kur steidzaties jūs, nava kas sagaida mūs." Tādās reizēs likās, ka salūzīs sirds. Ar smaidu atceros gadījumu, kad mums, pastaigā esot, sargi bija atraduši kamerā pašu zīmētās spēļu kārtis. Sākās iztaujāšana, kura no mums ir šī neatļautā prieka "māksliniece". Visas noliedzām, kā nu pratām, bet baltkrievu meitene Inese, sargam naivi acīs skatīdamās, skaidroja, ka viņa jau nu nekādā gadījumā ne, jo viņa taču neprotot latviski. Tas bija neizsakāmi uzjautrinoši – it kā zīmējot būtu jāzina attiecīgās tautas valoda!

Vakarā mēs, gulēdamas uz cietās lāvas, centāmies izgudrot skaistas, krāsainas spēles, dziedājām klusas, smeldzes pilnas dziesmiņas vai arī sacerējām dzejolišus.

Reiz tika organizēta bēgšana. Kādā naktī vajadzēja aiziet visiem arestētajiem, atstājot cietumu tukšu. Bet notika liktenīga nejaušība. Tajā vakarā mēs, meitenes, kā parasti, izkurinājām savu krāsni, bet laikam par agru bijām aiztaisījušas aizbīdņi un saindējušās ar tvana gāzi. Naktī, atskatot norunātajam signālam, trūkāmies augšā no lāvas un palikām guļot uz grīdas. Sākās drausmīgas galvassāpes un vemšana.

Solidarizējoties ar mums, neaizgāja neviens. Un kur gan mēs būtu gājuši? Kur būtu tā vieta, kur mūs neatrastu? Tātad mūsu saindēšanās bija laime nelaimē?

Un dienas ritēja tālāk, un atkal mēs, raudzīdamās aizrestotajā logā, dziedājām:

Zēns, mans mīlais,
Kur tu mīti
Vakaros, kad saule riet?
Cietuma sienās
Uzaust man rīti –
Nespēju tevi meklēt iet...

16. maijā 1946. gadā es, Rēzija un Annele tikām atbrīvotas. Nekas sevišķs netika paskaidrots. Izsauca pie izmeklētāja, lika parakstīt kaut kādu papīru un pieteica, ka esam brīvas. Paņēmām no cietuma savas mantīņas un varējām braukt mājās. Pirmajā brīdī bijām apmulsušas no laimes. Brīvība! Mājas! Jā, bet kā tad nokļūt mājās? Līdz Alūksnei 90 km... Klīdām pa pilsētu, līdz sameklējām kādu kravas mašīnu no Alūksnes. Šoferis bija ar mieru aizvizināt mūs mājās. Tad sākās mūsu brauciens pretī brīvībai un jaunai dzīvei.

Smidzināja sīks pavasara lietutiņš, smaržoja ceļmalās pusplaukušie bērzi, kūkoja dzeguze. Skaisti, bet kaut kā dīvaini smeldzīgi. Kaut kas vairs nebija tā kā agrāk, kaut kas bija salūzis un pazudis. Bez tam cietumā palika vēl Līvija un Inta. Tobrīd gan mēs ticējām, ka atbrīvotas tiks arī viņas. Kāds bērnišķīgs naivums!

Alūksnē šķirāties, lai dotos katra uz savām mājām, norunājušas pēc kāda laika atkal satikties.

Tantes dzīvoklī mani sagaidīja ar baltām narcisēm, it kā zinādami manu pārnākšanu. Pēc vairākiem gadiem tālajos Sredņebelajas klajumos, atceroties šo vakaru, es rakstīju:

No viņa vakara, kad reiz pēc dienām garām
Mūs ielās atkal sveica lietus šalts,
Man prātā bērza zars, ko biklām rokām skārām,
Un narcises, kā sapis tīrs un balts.

Bij dienas steiga norimusi ielās,
No ievām plūda reibums saldi rūgts.
Bij rokās narcises kā zvaigznes lielas –
Tās brīvās dzīves sveiciens – ilgi lūgts.

No viņa vakara jau tik daudz dzīves garas
 Ir dedzinājis sapņu saules riets.
 Ar baltām narcisēm vairs pirksti nesaskaras,
 Jo svešos vējos plaukst tik sāpju zieds.

Otrajā dienā es devos pie saviem vecākiem, kuri dzīvoja netālu no Alūksnes centra. Daudzus gadus mūsu mājas bija Mārkalnes pagastnams, kur strādāja mans tētis. Pēc manas arestēšanas tēvam šī vieta bija jāatstāj. Vēlāko gadu laikā mani un vecākiem daudzkārt vajadzēja mainīt dzīvesvietas. Toreiz vecāku pajumtē es saņēmu pirmo bildinājumu savā mūžā. Kāds cilvēks, nojauzdams iespējamās man draudošās briesmas un būdams pats privileģētā stāvoklī, piedāvāja man savu roku un sirdi, solot pasargāt manu nākotni.

Pēc pāris dienām atgriezos atpakaļ Alūksnē. Vajadzēja mācīties, konsultēties ar skolotājiem, atgūt visu nokavēto, lai rudenī varētu turpināt skolu.

Kad pirmais brīvības skurbums bija pārgājis, paliku domīga. Kā tad tā? Par kādiem nopelniem mūs atbrīvoja? Kāpēc tieši mūs? Ko tas nozīmēja? Kļuvu nemierīga un nervoza. Nekas vairs neiepriecēja. Viss likās aizdomīgs, neparasti svešs un tāls. Drīz vien atbilde radās pati no sevis.

Sāku ievērot, ka visur, kur parādījos, mani izseko. Izsekoti savukārt tika arī tie cilvēki, ar kuriem es satikos un sarunājos. Bija gadījumi, ka cilvēkiem, ar kuriem tikko biju satikusies, pārbaudīja somas un kabatas. Dzīvoklī bieži parādījās man nezināmi, sveši "draugi", kas centās mani ievilkāt pretpadomju sarunās. Tātad skaidrs: mēs bijām tā izmestā ēsma, uz kuras vajadzēja uzķerties citiem nevainīgiem cilvēkiem. Šausmīgi un pazemojoši. Kā vēzis noslēdzos sevī. Negāju vairs nekur, nesatikos ar citiem. Nebraucu arī projām uz laukiem, jo ļoti baidījos par vecākiem. Bet ilgi jau viss tas nevilcās. Tieši pēc diviem mēnešiem – 1946.g. 16. jūlijā – mani arestēja otrreiz.

Bija vēla, silta vakara stunda, kad es Alūksnes cietuma otrā stāva kamerā atkal tikos ar Anneli un Rēziju. Cietums likās kluss un tukšs. Šķiet, ka tajā vairs nevaldīja armijas diktatūra. Ilgi stāvējām pie loga un atvadījāmies no savas mīlās pilsētas. Nakti pavadījām uz dēļu grīdas, bet nākošā rītā mūsu ceļš aizveda tālāk.

CENTRĀLCIETUMĀ RĪGĀ

Agrā, nedaudz miglainā jūlija rītā viena sarga, pēc tautības ebreja, pavadībā ar autobusu Alūksne—Rīga mūs aizveda uz Centrālcietumu. Autobuss bija pilns ar cilvēkiem, kas skumjā līdzjūtībā noraudzījās uz mums. Pie Cēsu pagrieziena autobuss stāvēja minūtes divdesmit. Visi izkāpa. Lielākā daļa pasažieru apsēdās ceļa kreisajā pusē ziedošā nogāzē. Arī mēs. Migla bija izklidusi. Rīts laistījās saulē, dziedāja putni un smaržoja zāle, dzimtenes zāle, kurā sēdējām pēdējoreiz, vēl nezinādamas, ka uz tik daudziem gadiem tā būs mums liegta. Pienāca kāda sieviete ar piena kanniņu. Liedama pienu vāciņā, viņa raudādama deva mums dzert. Pēc kāda brīža mēs visas trīs gar nogāzes otro malu pagājām kādu gabaliņu uz priekšu. Lielī, balti bērzi kā atvadīdamies stiepa savas zaļās zaru rokas pār mums. Sargs mums nesekoja. Laiciņu pastāvējām, tad atgriezāmies autobusā.

Rīgā iebraucām pret pusdienlaiku. No autobusa kājām devāmies uz Centrālcietumu. Kādas ielas malā pie drupu novākšanas strādāja vīrieši konvoja uzraudzībā. Vai tie bija karagūstekņi vai notiesātie, es nezinu, bet viņi, mums garāmejojot, pārtrauca darbu un noņēma cepures.

Beidzot nonācām cietumā. Anneli un Rēziju pieņēma tūlīt, bet, pārbaudot manus dokumentus, atkal jauns pārsteigums. Izrādījās, ka Alūksnes milicijā ielaista kaut kāda kļūda ar manu dzimšanas gadu vai tēva vārdu, neatceros, kā īsti. Tika dota pavēle vest mani atpakaļ uz Alūksni un nokārtot dokumentus. Izgājām uz ielas. Biju tuvu izmisumam — nogurums, bailes, nespēks un neziņa, bet priekšā brauciens vēlreiz uz Alūksni un tad atpakaļ šurp uz Centrālcietumu. Likās, ka to vairs neizturēšu. Sāku ieskaidrot sargam, ka viņš taču var sazināties ar Alūksni pa telefonu vai, vēl labāk, uzmeklēt Rīgā manu izmeklētāju kapteini Bundzi. Sargam arī pašam negribējās otrreiz mērot garo ceļu turp un atpakaļ. Viņš piekrita.

Vispirms viņš mani aizveda pie savas mātes, kura dzīvoja Rīgā. Māte, vēl pajauna sieviete, ievada mani virtuvē, atļāva nomazgāties un iedeva ēst. Kamēr ēdu, mans sargs ar māti istabā noskaidroja radušos situāciju. Runāja viņi ebreju valodā. Tad sargs aizgāja, bet mani paaicināja istabā un atļāva apgulties uz dīvāna. Iedeva arī segu. Ļoti baidījies, pati nezinu, no kā, tomēr pēc kāda laiciņa iemigu. Nezinu, cik ilgi biju gulējusi, kad atgriezās sargs. Viņš nestāstīja, kur bijis un ko darījis, bet dokumenti bija kārtībā. Pirms došanās uz cietumu sarga māte mani vēlreiz paēdināja un sasmērēja līdzī sviestmaizes. Atceros vēl, ka tās bija ar svaigu gurķi. Ar asarām acis pateicos viņai un jautāju, kādēļ viņa tik laba pret svešu, arestētu meiteni. Māte

atbildēja, ka dzīvē varot gadīties tā, ka arī viņas dēlam būšot vajadzīga svešu cilvēku palīdzība.

Centrālcietumā iegājām vēlā vakarā. Kamēr sargs ar cietuma konvojiem kārtoja manus papirus, mani iegrūda tādā kā skapī. Tā bija ļoti šaura telpa, kurā varēja tikai stāvēt. Virs galvas dega elektriskā spuldze. Pēc kāda laika dzirdēju, ka Alūksnes sargs atvadījās un aizgāja. Mani izlaida no skapja un ieveda nākošā telpā. Tur bija vairāki lieli galdi, citādi telpa tukša. Divas sievietes izģērba mani pilnīgi kailu un drēbes salika uz galda. Katrs drēbes gabals tika rūpīgi iztaustīts un izkratīts. Pašai lika pacelt rokas virs galvas un pāris reizes pietuities. Paskatījās arī mutē. Tad varēju saģērbties. Kleitas jostu un biksiņu gumiju neatdeva. Tālāk divu ar pistolēm bruņotu sargu pavadībā nokļuvu cietuma iekšējā pagalmā. Četri milzīgi korpusi, piektais mazāks. Vai nu ar sētu, vai stieplēm nožogoti pastaigas laukumi, saimniecības ēkas un darbnīcas, bet visam apkārt augsts mūra žogs ar dzeloņdrāšu režģi. Žoga stūros sargu būdas ar konvojiem, bruņotiem ar automātiem vai ložmetējiem. Mani ieveda vienā no korpusiem. Katrā stāvā trepju galā bija milzīgas dzelzs durvis – restoti vārti, pie tiem bruņoti sargi – un katram arī atslēgu saišķis pie jostas. Visur degošas spuldzes. Mani pieveda pie vienas telpas, atslēdza smagas, biezas durvis un ielaida lielā kamerā, kura bija pilna, kā uzreiz varēja manīt, dažādu tautību sievietēm. Kā vēlāk izrādījās, tās bija kriminālistes, dažādas pēc nozieguma sastāva un pantiem. Tūlīt mani apstāja liels bars. Sākās iztaujāšana, kas es tāda, no kurienes, par ko? Jutos ļoti nepatīkami. Kaut kas šajā barā mani biedēja. Centos runāt pēc iespējas mazāk. Pienāca laiks gulēt. Mani pieņēma pie sevis divas latvietes. Kad bijām kaut kā iekārtojušās, viņas man klusi čukstēja, lai tūlīt rītā izsaucu priekšniecību un prasos projām uz citu kameru, jo pēc likuma politiskās nedrīkstot turēt kopā ar kriminālistēm. Te esot tāda sabiedrība, kas neieraugot politiskās, tādēļ par mani ņirgāšoties un pat apzagšot. Taču nebija vēl viņas man visu izstāstījušas, kad atvērās durvis un sargs izsauca manu vārdu. Ātri saģērbos un sekoju sargam. Viņš aizveda mani uz otrā korpusa 1. stāvu un atslēdza kādu kameru. Un te nu – es nespēju pat ticēt savām acīm – priekšā visas manas meitenes! Tā nu likās patiesībai neatbilstoša pasaka. Smējāties un raudājām. Likās, ka tagad ir tik labi, ka labāk vairs nevar būt. Tā sākās mūsu kopējās gaitas Centrālcietumā.

Kādā dienā mani atkal izsauca un aizveda uz kādu kabinetu, kur mani sagaidīja mans izmeklētājs kapteinis Bundzis. Viņš bija dīvainā noskaņojumā. Atvainojās, ka tā iznācis ar to mūsu atbrīvošanu un otrreizējo arestu. Rīkojums nācis no augšas. Viņš arī lūdza, lai parakstu tādu papīru, ka atsakos no tālākas pratināšanas. Varot gadīties, ka viņš vairs nevarēšot vadīt

izmeklēšanu, un tādā gadījumā pie cita izmeklētāja pratināšanas metodes varot būt pavisam citādas. Dabīgi, ka šo papīru parakstīju tūlīt. Novēlējis man izturību un visu labu, kapteinis Bundzis mani atlaida. Tā bija mūsu pēdējā tikšanās. Lietu vienai pēc otras pabeidza arī Annelei, Rēzijai, Intai un Līvijai. Tagad tikai atlika gaidīt tiesu.

Un te nu es gribētu piebilst, ka pēc tik daudziem gadiem tikai tagad es nejauši uzzināju, ka arī kapteinis Bundzis toreiz kritis nežēlastībā. Par cilvēcīgo izturēšanos pret arestētajiem viņš atbrīvots no izmeklētāja darba Iekšlietu ministrijā. Nodzīvojis garu, bet grūtu mūžu un tikai nedaudzus gadus atpakaļ miris diezgan trūcīgos apstākļos.

Tiesu Centrālcietumā mēs gaidījām vairāk kā divus mēnešus. Tas ir tāds laiks, kad cilvēks ir izolēts pilnīgi no visa. Lasīt, rakstīt, saņemt grāmatas vai citus preses izdevumus nav atļauts, tāpat nav atļautas tikšanās ar piederīgajiem. Šis laiks cilvēkus ar mazāk līdzsvarotu garīgo pasauli nereti noved līdz ārpīrātām. Visvairāk tas notiek vieninieku kamerās.

Liktenis par mums, Alūksnes vidusskolas meitenēm, bija žēlīgs, ļaudams Centrālcietuma laiku pavadīt kopā. Sākumā bijām tikai piecas 2. korpusa pirmajā stāvā. Šinī korpusā vispār atradās tikai sevišķi bīstamie noziedznieki un nāvīnieki. Nāvīnieku kameras vai būri atradās augšējos stāvos. (Tie ir tie cilvēki, kam paredzēta nošaušana.) Pavisam drīz mūs no turienes pārveda uz 1. — izmeklēšanas korpušu, kur kamerās dzīvoja 30 — 70 ieslodzītās. 3. korpusā atradās cietuma slimnīca. Ceturtais korpus bija pagaidu mītne pēc tiesas līdz izsūtīšanai. Vismazākais — 5. korpus bija tā vieta, kur notika nāves soda izpildīšana — nošaušana. Varbūt kaut kas bija arī savādāk, pagājis taču tik ilgs laiks un atmiņas pagaisušas un saplūdušas kopā. Ļoti skaidras ir tikai atsevišķas epizodes. Ja, ejot pa gaiteni, pretī veda citu ieslodzīto, momentā vajadzēja pagriezties ar seju pret sienu.

Mēbelējums visās kamerās bija vienāds — augsti restoti logi, pie kuriem pietiek vai paskatīties laukā uz visstingrāko aizliegts. Garš koka galds pa vidu, katrā pusē sols, piestiprināts pie grīdas. Bija kameras, kurās atradās vēl skapis traukiem un maizei vai arī tai nelielai pienesumu daļai, ko bija atļauts saņemt no piederīgajiem. Kaktā muca ar vāku (paraška) — savām ikdienas vajadzībām.

Par tiem pienesumiem gribas vēl pateikt, ka bieži vien tie tika aizliegti vai nu visai kamerai, vai atsevišķiem cilvēkiem dažādu pārkāpumu dēļ, kurus tik viegli bija atrast un pat izdomāt. Starpība starp kamerām bija tā, ka dažās atradās gultas (galvenokārt pēctiesas korpusā), dažās pie sienas piestiprinātas lažiņas, kuras vakaros nolaida, bet rītos atkal piestiprināja

sienai. Citās kamerās gulēt vajadzēja uz kailas grīdas. Pa dienu gulēt nedrīkstēja. Tajās kamerās, kur kopā bijām daudzas sievietes, parasti izveidojās atsevišķas grupiņas ar līdzīgām interesēm un garīgo pasauli. Šīs grupiņas aizņēma kādu noteiktu vietu vai kaktiņu uz grīdas, kur stāvēja viņu mantiņas un vakaros klātas tika guļasvietas (šādās lielās kamerās parasti gultu nebija). Gulēt iznāca ciešā rindā, lai visām pietiktu vietas. Pagriezties uz otriem sāniem varēja pēc komandas reizē. Šādām "apdzīvojamām platībām" parasti tika izdomāti dažādi nosaukumi, piemēram: "Zelta jaunība", "Nenāc par tuvu", "Vēl jau viss nav pagalam", "Vēzis vientuļnieks" u.c.

Dienas kārtība visos korpusos bija vienāda. Rīts sākās ar dauzīšanu durvīs un kliegzieniem: "Celties!" – protams, kā jau visas citas pavēles, krievu valodā. Pēc kārtas katra kamera atsevišķi tika izlaista uz tualeti, kur bija arī ļoti primitīvi iekārtotas mazgāšanās telpas. Šajos gājienos vajadzēja iznest arī "parašku". Pēc tam uzkopām kameru, slaucījām un mazgājām grīdu, sakārtojāmies pašas. Tad atnesa brokastis – gabaliņu maizes, novārītu ūdeni un apmēram karoti cukura. 15 minūtes ilgās pastaigas bija nenoteiktos laikos. Tās varēja iekrist gan līdz pusdienām, gan arī pēcpusdienās. Pusdienu devā saņēmām riebīgas, ūdeņainas zupas, kurās peldēja vai nu uzpūtušies tesmeņu gabaliņi, vai arī tās bija tik pilnas zivju asakām, ka nebija lietojamas. Ja nu tās bija zirnju zupas, tad mēs lasījām laukā pa vienam zirnītīm un ēdām tos, cik nu tur tika. Vakariņās atkal kāda šaubīgas kvalitātes zupa. Labi, ja tā bija tā sauktā piena zupa. Tās vārīja ar vājpienu, kas parasti sabiezēja biezpienam līdzīgos kunkulišos, un tās bija tad ēdamas. Pēc vakariņām atkal vakara tualete, mazgāšanās un sagatavošanās nakts mieram. Bet ne jau visiem nakts bija lemta miegam un atpūtai. Tās, kurām nebija pabeigtas lietas, naktīs veda uz pratināšanu. Parasti uz stūra māju Stabu ielā. Tur viņas tika arī spīdzinātas. Un daudzas atgriezās fiziski un garīgi salauztas.

Ēdienreižu starplaikos – un te man jāpiebilst, ka ēdienu nesa un izdalīja notiesātie vīrieši, – kamerās ieradās administrācijas pārstāvji, dažādas komisijas un pat prokurors. Gadījās, ka priekšniecību vai prokuroru izsaucām mēs pašas, ja nācās sastapties ar pārāk nekaunīgu likuma pārkāpšanu, vērstu pret mums. Rīta pusē ieradās arī cietuma ārsts, neciešams tips, ar savu parasto jautājumu: "Utis, blaktis ir?" Mēs tā arī viņu iesaucām par utu ārstu. Utis mums nebija, bet ar kašķi mēs vienreiz pamatīgi aplipām. Utu ārsts mūs dakterēja ar melnu, riebīgi smirdošu ziedi. Pēcpusdienās parasti izsauca saņemt pienesumus no mājām. Tās bija laimīgas un satraukuma pilnas reizes, kaut viss atsūtītais tika pārbaudīts un ar nazi izdurstīts, vai nav ielikts iekšā kas aizliegts.

Priecīgs notikums ik dienas bija pastaigu laiks. Gadījās, ka no 15 minūtēm tas dažreiz ieilga līdz pusstundai. Jāstaigā bija aplī bez pārtraukuma citai aiz

citas. Stāvēt vai, pasarg Dievs, apsēsties nedrīkstēja. Bet elpot svaigu gaisu un raudzīties zilajā debesu plankumiņā virs galvas aizliegt nevarēja neviens. Acis bieži lūkojās arī korpusa logos. Ja tiem priekšā nebija parastās dēļu kastes, tad dažreiz gadījās ieraudzīt kādu seju. Tā meklēti tika pazīstamie. Pie logiem visbiežāk pienāca uz nāvi notiesātie. Viņiem jau vairs nebija ko zaudēt.

Brīvais laiks, kad nebijām pakļautas nekādiem iekšējās kārtības noteikumiem vai administrācijas pārbaudēm, pavadīts tika dažādi. Centrālcietuma politiskajās kamerās toreiz savākta bija lielākā daļa Latvijas inteliģences. Te bija rakstnieki un kritiķi, aktieri un dziedātāji, tēlnieki, gleznotāji — viss, ko vien jūs vēlaties. Tā bija neizsakāmi bagāta dzīves skola, kādu mēs, jaunās meitenes, ieguvām, dzīvodamas kopā ar šiem lieliskajiem, garā bagātajiem un brīnišķīgajiem cilvēkiem. No viņu plašajām, dāsnajām dvēselēm varēja smelt kā no neizsīkstoša avota. Mēs pavadījām laiku sarunās, rīkojām literārās pēcpusdienas, runājām dzeju un veselus romānus un stāstu izvilkumus. Mēs stāstījām pasakas un minējām mīklas, izgudrojām dažādas spēles. Mēs daudz arī dziedājām, kaut tas nebija atļauts. Atkarībā no dežurējošā sarga dziedāšana bija vai nu klusāka, vai skaļāka. Mēs spēlējām pat teātri un daudzas dziesmas parādījām “dzīvajās bildēs”. Mūsu dienas bija ļoti aizņemtās, un brīžiem mēs pat izjutām laika trūkumu, jo bez visa augstāk minētā mums vajadzēja vēl skoloties cietuma gudrībās. Paldies tiem “skolotājiem”, jo viņu “skolu” apgūvām viegli un ātri un tā arī bija visnepieciešamākā un vajadzīgākā.

Un tā mēs, netikdamas laukā no sava sprosta un nesatikdamās ar citiem cilvēkiem, bijām labi informētas ne tikai par dzīvi cietumā, bet arī par jaunākajiem notikumiem brīvībā. Mēs rakstījām dzejas, saņēmām un sūtījām zīmītes uz vīriešu kamerām, mums bija adatas un diegi, mēs izšuvām un tamborējām. Bez visa tā mēs izdevām arī savu cietumnieku žurnālu. Vīriešiem tas saucās “Kaija”, bet mēs savu nokrustījām par “Belcebulu”. Šie žurnāli slepeni kursēja no viena korpusa uz otru. Tie bija vajadzīgi kā maize, lai neļautu nevienam pagurt un salūzt. Atceros, ka reiz “Belcebulā” uzrakstīju dzejoli “Vēstule Pīķa kungam”. “Kaijā” tūlīt parādījās kritika par šo darbu, kurā, cita starpā, par mani bija teikts: “Tā var kļūt jauna zvaigzne pie Latvijas literatūras debesīm.” Kā šie vārdi spārnoja, lika cīnīties, neatlaidīgi ticēt dienai, kas atgriezīs brīvībā! Un, ja nu iznāca tā, ka brīvība tika atgūta, bet zvaigzne neveda uz literatūras debesīm, tad arī tas bija liktenis.

Man ļoti patika vakara stundas, kad viss it kā pierimst un nostājas savā vietā. Tad cilvēks jūtas atraisītāks, vieglāk risinās sarunas, dzīvāk darbojas fantāzija. Pirms došanās gulēt, mēs visas piecēlāmies kājās un katru vakaru dziedājām “Svēts mantojums šī zeme mūsu tautai” un otro “Beidz jel,

māmiņ, raudāt". Pēc tam kāda no mums (tas notika rindas kārtībā) teica īsu svētrunu, noskaitīja lūgšanu un novēlēja labu nakti. Tikai tad gājām gulēt. Pēc šī rituāla kamerā iestājās pilnīgs klusums.

Jā, saspringtas un riska pilnas dienas mēs pavadījām Centrālcietumā, un ne jau viss izdevās laimīgi un gludi. Bija pēkšņas un biežas kratīšanas, kad mūs visas izdzina gaiteni, kur sardzes — sievietes iztaustīja katru vilīti un ar pirkstu pat izčamdīja muti. Pa to laiku vīriešu kārtas sargi pārbaudīja katru spraudziņu kamerā. Tā bojā gāja zīmuļi, papīrs, adatas un daudz kas cits. Bija arī nejaušas un neuzmanīgas iekrišanas un pat nodevības. Katrā kamerā cietuma vadība centās iesēdināt kādu savu cilvēku, spiegu, kam vajadzēja visu noklausīties un nodot savāktās ziņas. Šos cilvēkus gan ļoti ātri atmaskoja, un viņi bija spiesti lūgt priekšniecību pārvietot tos citā kamerā. Bet gadījās, ka viņi paspēja veikt savu nelietīgo uzdevumu. Šādos iekrišanas gadījumos visa kamera tika stingri sodīta. Uz mēnesi vai pat ilgāk noliedza pienesumu saņemšanu un pastaigas, cilvēki tika ieslodzīti aukstajos un tumšajos karceros. Pēc tiesas briesmīgs sodaveids bija aizliegta tikšanās ar piederīgiem. Ja sodīja tikai dažus cilvēkus, tad bija vieglāk, jo pārējie saņēma pienesumu un dalījās ar visiem citiem.

Arī sargi bija dažādi. Gan pēc tautības, gan izturēšanās un rakstura. Stulbākais un necilvēcīgākais, ko man gadījās redzēt, bija Bļodnieks. Nezinu, vai tāds bija viņa uzvārds vai iesauka. Taču sardzes Teklas priekšā es zemu noliecu savu galvu. Mēs, toreizējās politiskās ieslodzītās, nekad neaizmirsīsim viņu. Kā jau visos laikos un pie visām varām, tā arī toreiz Centrālcietumā bija sargi, kurus varēja nopirkt, bija fanātiķi un savi cilvēki.

Tajos drūmajos laikos bija dziesma, ko sauca par Centrālcietuma himnu. Vēlāk es uzzināju, ka tādas himnas bija arī Krievijas cietumos. Rīgas Centrālcietuma himna skanēja ar šādiem vārdiem:

Ardievu, brīvība, ardievu, draugi jūs,
Šos mūros drūmajos man jāsmok būs.
Caur logu restoto, kur saule reti mirdz,
Tur tālē zilajā man aizklist sirds.

Ardievu, bērniņa, mans mīļais tēva nams,
Kur liktens bija man tik apskaužams.
Neraudi, māmiņa, drīz atkal tiksimies,
Kad vārti dzelžainie man atvērsies!

Kur tagad esi tu, mans mazais, mīlais draugs,
 Vai kādreiz liktenis mūs kopā sauks?
 Pa pļāvām ziedošām mūs abus aizvedīs,
 Un saule staros mūs kā zeltā tīs.

Vai nakšu melnumā vēl kādreiz ausīs rīts,
 Vai sveiciens pēdējais būs skumjās vīts?
 Ak, steidzies, steidzies, laiks, nes ātrāk brīvību,
 Dod mieru dvēselei un cerību!

Bezgala daudz cilvēku tajā laikā bija ieslodzīti Centrālcietumā, bet vēl vairāk bija viņiem piedēvēto noziegumu. Dzimtenes nodevība, spiegošana, propaganda un aģitācija, mežabrāļu – tā saukto bandītu – atbalstīšana. Bet bieži vien šo mežabrāļu “bandītisms” bija vienkārši bailes no arestēšanas un negribēšana karot kā vācu, tā padomju armijā. Cietumā sēdēja pavisam sirmas māmiņas un jauni, vēl nepilngadīgi bērni. Daudzām sievietēm cietumā atradās visa ģimene. Bet visas šīs sievietes bija stipras un nesalauztas, pārliecinātas par savu godīgumu un taisnību, pilnas gaišas ticības dzīvei un savas tautas nākotnei. Apbrīnojami bija tas, ka, sistas un spīdzinātas, viņas saglabāja asu domu un prātu, humora izjūtu un spēju saulaini pasmaidīt. Nav jau iespējams vārdā nosaukt visas tās lieliskās sievietes, ar kurām esmu bijusi kopā Centrālcietuma kamerās, dziļā cieņā un sirsnībā es glabāju atmiņas par viņām. Dažus vārdus man tomēr gribas pieminēt. Brīnišķīgā dziedātāja Salas kundze, Sīmaņa, Lielais un Zirniša kundzes, studente Blūmberga, Vilma Avena, Zaiga Martinsone, Milda Cīrule – sieviete ar kaulu tuberkulozi, topošā daktare, skaistā Verēna Melnbārde, ministra sieva, burvīgā, gudrā un mīlā Bērziņa kundze, “Dāma ar sirmiem matiem” – gaidu priekšniece Berta Rone, erudīta, apbrīnojama sieviete, kurai esmu pateicību parādā par viņas mīlestību, par spēku un ticību dzīvei. Un kur tad Renāte Zvirbule, mazā, jaukā 23 g.v. Ceļojošā teātra aktrisi, kura visu cietuma laiku bija mans pāžs un es – viņas karaliene. 7 diennaktis Renāte nosēdēja tumšajā karcerī aukstumā un badā, kratīšanas laikā atrastos manus dzejoļus atzīdama par saviem un manā vietā izciedama drausmīgo sodu. Renātes liktenis bija šausmīgs un traģisks – Taišetas lēģeros viņa aizgāja bojā, sajukdama prātā. Cik atceros, tad ar mani vienā laikā Centrālcietumā atradās arī rakstnieks Aleksandrs Pelēcis un mākslinieks Krastiņš.

Kādā naktī es sapnī redzēju māmiņu. Viņa man pateica dienu, kurā notiks tiesa. Un tieši tā arī bija. 1946. gada 10. oktobrī mūs izsauca uz tiesu. Bruņotu sargu pavadībā mūs veda slēgtā “melnajā bertā” kopā ar mūsu

vidusskolas zēnu grupu un abiem Rēderiem. Mūsu lietas bija sasaistītas kopā, izveidojot vienu lielu noziedznieku bandu. Tādas grupas parasti saņēma augstus soda mērus. Ko gan citu varējām gaidīt arī mēs! Kaut kur dziļi sirds kaktiņā tomēr slēpās cerība, ka tiesa visu pamatīgi izskatīs, ievēros un pratīs atšķirt patiesību no uzspiestajiem un protokolos pierakstītajiem meliem, ka, ņemot vērā mūsu jaunību un to, kādā valsts iekārtā pagājusi mūsu bērnība un skolas laiks, lems taisnīgu spriedumu. Mēs bijām pieprasījušas arī labus un pieredzējušus aizstāvjus, kurus mums ieteica zinoši cilvēki.

Ja pareizi atceros, tiesāja mūs Valdemāra ielā kādā no tiesas ēkas augšējiem stāviem. Pa logu bija redzama jauna slaida bērza galotne, kas šūpojās vējā un birdināja pēdējās zeltainās lapas. Tiesāja mūs Baltijas apgabala Kara tribunāls. Krievu valodā. Mūsu pieprasītie advokāti bija noraidīti. Viņu vietā kādi citi, paša tribunāla izraudzītie aizstāvji, ar kuriem mums nemaz neļāva sarunāties.

Kara tribunāls ilga trīs dienas. Visas sarunas notika ar tulka palīdzību. Jau pirmajā dienā, cik nu sapratām krievu valodu, pamanījām, ka mūsu atbildes netiek tulkotas pareizi. Tulku noprotējām, un viņa vietā izsauca citu. Taču arī šī cilvēka tulkojums nebija precīzs. Mūsu paskaidrojumi tiesai dzimtajā valodā skanēja citādāk. Taču sapratām, ka nekas labāks mums nav gaidāms.

Tiesas dienas bija nogurdinošas un mokošas. Tribunāla sastāvs izturējās pret mums ar redzamu nepatiku un naidu. Trešās dienas vakarā prokurors teica savu runu, kurā man, piemēram, pieprasīja brīvības atņemšanu uz 15 gadiem katorgā. Mums deva pēdējo vārdu, un visas mēs lūdzām atļauju mums piemēroto soda veidu izciest Latvijā. Vienīgi Līvija lūdza tribunālu viņai kā vecākajai dot lielāku soda mēru, bet mūs, jaunākās, apžēlot. Viss tas bija pilnīgi veltīgi.

Kad tiesa aizgāja apspriesties, iestājās nomācošs klusums. Debesis, ko redzējām pa logu, bija kļuvušas tumši zilas. Rūtis viegli miglainas, norasojušas. Gar tām kā zeltainus putnus vējš nesa norautas lapas. Bija bezgala skumji un vienaldzīgi reizē. Kad vēlāk jautājām viena otrai, ko domājām šinī brīdī, tad izrādījās, ka katrai no mums prātā bijušas Aleksandra Čaka dzejas rindas: "Miglā asaro logs. Ko tur liegties? Nav vērts..."

Atgriezās augstie Kara tribunāla vīri un paziņoja spriedumu, kuru turpmāk tik daudzajos gados ik dienas tiku skandējusi kā dzejoļi:

Es, Lūcija Sāgameža, dzimusi 1928. g. 19. martā, tiesāta pēc panta 58-1a un 58-11 ar brīvības atņemšanu stingrā režīma labošanas darbu nometnēs uz 10 gadiem plus 5 bez tiesībām.

Līvijai un Intai tas pats, Annai un Rēzijai par dažiem gadiem mazāk. Rēderam jaunākajam 25 + 5 gadi, vecākajam — nāves sods nošaujot.

Mūsu zēni Sināts, Veidiņš, Sakvārnis, Lejasvārdavs un Viksna tika “apbalvoti” ar tādiem pašiem soda mēriem, pret dažiem pieļaujot nelielu nolaidi.

Pēc “devīgā vinnesta” saņemšanas mūs noveda lejā — pagrabstāvā. Te kādu laiku vajadzēja pagaidīt mašīnu. Var jau būt, ka gaidīšanas iemesls bija arī cits. Priekš manis šis laiks bija laimīgs. Viens no sargiem mani ieveda patumšā blakustelpā, kur es satikos ar savu tēti. Nezinu, kādā ceļā mans tēvs bija panācis šo tikšanos, bet laime tā bija neizsakāma, kurai pirmajā brīdī tik grūti bija noticēt. Bet tēvs jau manis dēļ bija gatavs uz visu.

Braucot atpakaļ uz cietumu, mēs, visi notiesātie, neskatoties uz konvoja aizliegumu, mašīnā dziedājām:

Izdziest jau vakara blāzma —
Nāk nakts, nāk nakts,
Šķiroties sniedzi man roku —
Nāc līdzī, nāc!

Pat vēl šodien šo dziesmu nevaru klausīties bez asarām.

Pēc tiesas mūs pārvietoja uz Centrālcietuma ceturto korpusu. Tur dzīvoja notiesātie. Kamerā bijām visas politiskās, tādēļ atmosfēra valdīja gaiša un satīcīga. Režīms un visi noteikumi te bija tie paši, kas jau pirmstiesas korpusos, vienīgi nu jau atļauts bija lasīt grāmatas un pasūtīt tās no bibliotēkas. Tajā laikā cietuma bibliotēkā vēl bija saglabājusies Aleksandra Pelēca pirmā dzejas grāmata “Aizsapņošanās”, tieši tas, kas vajadzīgs jaunu meiteņu sirdīm. Aizgūtnēm lasīju, pat naktīs. Lielu iespaidu uz mani atstāja Čarļa Morgāna romāns “Avots”. Tā iespaidā dzīvoju vēl Sibīrijas gados.

Pēc tiesas bija atļautas noteiktās reizēs tikšanās ar piederīgajiem, tāpat tagad varēja arī iziet kaut kur darbā, un tam jau bija liela nozīme. Mūsu iekšējā dzīve ar literārajām pēcpusdienām un vakara rituāliem palika tāda pati. Tāpat rakstījām un lasījām dzejas, dziedājām, izdomājām spēles. Mums, tikko notiesātajām, bija tiesības rakstīt kasāciju — apžēlošanas lūgumu uz Maskavu. Laikā, kamēr pienāk atbilde, varēja dzīvot mierīgi. Tajā periodā izsūtīšana nenotika. Tā arī dzīvojām, ik dienas jo vairāk skolodamās cietuma gudrībās. Bezgala gaidītas bija tikšanās dienas ar piederīgajiem. Tās notika tā: satikšanās telpā no vienas puses nāca brīvie cilvēki, no otras tika ievesti notiesātie. Kā vieniem, tā otriem priekšā augsta režģu sēta. Abiem režģiem vidū tukša telpa, pa kuru pastaigājās sargs. Satikšanās notika reizē daudziem cilvēkiem. Katrs steidzas ātrāk nokļūt pie režģa, ieņemt ērtāku pozīciju, sauc, ar acīm meklē savu mīlo. Kad

ierauga viens otru, cenšas nostāties tieši pretī, lai labāk ieraudzītu dārgo seju, lai skaidrāk saprastu, ko saka tik ilgi nedzirdētā balss. Šinī meklēšanā zūd tik daudz minūtes no tikšanās atļautā laika. Un, kad nu, atraduši viens otru, nostājas pretī un nu vajadzētu steigt visu pateikt un izrunāt, tad bieži vien nekā nevar dzirdēt un saprast, jo apkārt valda mežonīgs troksnis. Katrs cenšas pārkliegt citus, dažs raud skaļā balsī, cits vaimanā, bet cits nevar pateikt ne vārda, tik mēmi lūkojas mīļajās acīs. Visam pa vidu sargs nervozi uzkliezd savus brīdinājumus. Kad jāšķiras, pirksti tā iekrampējušies dzelzs režģī, ka nevar vairs atlikt atpakaļ.

Mana pirmā tikšanās ar tēti izjuka. Tiklīdz bijām atraduši viens otru un es izteicu pirmos vārdus, kā līdzī atnākušais sargs mani sagrāba un izgrūda laukā no satikšanās telpas. Nekā nepaskaidrojot, atveda atpakaļ kamerā. Laikam jau biju pateikusi kaut ko neatļautu. Kā es toreiz raudāju! Māmiņai tēvs neļāva nākt uz satikšanos. Viņš baidījās, ka māte to neizturēs.

Kādas reizes mūs paņēma darbā uz administrācijas ēku sakopt un izmazgāt kabinetus, citreiz slaucījām un mazgājām lielos korpusu gaitēņus. Viss tas radīja jaunas iespējas un saskarsmes ar citiem cilvēkiem. Un ja nu vēl pasauca uzkopt piensumu vai satikšanās telpas! Tās jau bija īstas notikumu reizes. Mums ar Anneli reiz bija kuriozs gadījums. Kādā ziemas vakarā slaucījām gaitēņus. Kad darbu pabeidzām, paprasījām sargam atļauju iznest saslaukas. Sargs arī atļāva, un mēs izgājām ar saslauku spaini pagalmā. Aizgājām līdz speciālajai atkritumu kastei, izbērām spaini tukšu un centāmies visu darīt pēc iespējas lēnāk un gausāk, lai vairāk dabūtu uzkavēties svaigajā gaisā. Zem kājām gurkstošs sniegs, augšā plašas, zvaigžņotas debesis, bet apkārt melnās ēnās tinušies korpusi. Sāka salt plānajās kleitiņās. Gājām atpakaļ uz korpusu, bet sargs mūs nelaiž vairs iekšā. Kamēr kavējamies pagalmā, bija nomainījusies sardze. Iepriekšējais sargs bija aizmirsis pateikt, ka mēs esam ārā. Vadoties pēc instrukcijas, tagadējais sargs nelaiž mūs iekšā. (Kas zina, kas mēs tādas, varbūt spiedzes vai diversantes.) Mēs salām, lūdzāmies un dievojāmies, ka esam tādas un tādas no tās, lūk, kameras. Beigās sazvanīja iepriekšējo sargu, dabūja tā apstiprinājumu un ielaida mūs iekšā. Tas nu bija gadījums, kad ar lūgšanu bija jālūdzas, lai tiktu atpakaļ cietumā.

Reiz mūs, nelielu grupiņu meiteņu, aizveda darbā uz bijušo cietuma baznīcu, kur bija iekārtota noliktava. Vajadzēja šķirot drēbes. Mēs domājām, ka tās bija cietumā mirušo un nošauto drēbes. Šajā drēbju kaudzē mēs atradām Lāčplēša ordeni uz Pētera Mūsiņa vārda. Kādas pakāpes tas bija, to es neatminu. Šo Lāčplēša ordeni mēs satinām lupatiņā un pabāzām zem vienas grīdas flīzes, kura nedaudz kustējās. Kas zina, kādas rokas to vēlāk atrada!

Citreiz mēs pagrabā pārlasījām burkānus. Renātei bija apģērbtas galifē bikses. Gribēdama pacienāt kamerā palikušās sievietes, Renāte piebāza savas bikses ar burkāniem. Kāpjot pa trepēm augšā uz kameru, pārtrūka vecā marles saitīte, ar ko bija apjoztas bikses. Un visi burkāni uz trepēm. Renātes galifē uz grīdas, bet pati stāv mazajās biksītēs un kreklīnā. Tas bija kolosāls skats! Kaut gan draudēja lielas nepatīkšanas, nevarējām valdīties no smiekliem. Smējās līdz asarām arī pats sargs. Un neteica neviena vārda, kad mēs mudīgi salasījām burkānus un ienesām kamerā, tāpat arī neziņoja priekšniecībai. Tādas bija, kā mēs pašas teicām, mūsu notikšanas cietuma dzīvē. Ar visu jau bijām it kā samierinājušās, bet lielas raizes mums darīja Intas saslimšana ar plaušām. Arī man bija slimas plaušas jau no Alūksnes laika, bet Centrālcietumā nekāds uzliesmojums nenotika, un es pati ar lielu spītību un gribasspēku turējos pretī slimībai. Intiņa, pārvesta no Valkas cietuma, vienu laiku bija atradusies aukstā un mitrā kamerā. Būdama vispār ļoti trausla un arī jaunākā no mums, viņa saslima ar ātro tuberkulozi. Sākumā jau mēs to nezinājām. Meitene palika bāla un vāja, klepoja, sūdzējās par sāpēm krūtīs un sānos. Utu dakteris deva dzert kaut kādus pulverišus ar ļoti apšaubāmu medicīnisko nozīmi. Beigās Inta palika pavisam vārga un nespēcīga. Pēdīgi izdevās ievietot viņu slimnīcā, bet bija jau par vēlu. Glābt vairs nevarēja. 1947.g. 2. martā Inta nomira. Tas bija tik satriecoši un drausmīgi, ka grūti par to rakstīt. Inta, kā jau visi Centrālcietumā mirušie, aprakta Matīsa kapos. Kapa vieta nav zināma. Vecākiem Intu neizdeva. Kāda briesmīga cilvēku nežēlība: ja tu esi notiesāts un nomiris, neatsēdējis piespīstos gadus, tad pat mirušu tevi nevar izdot brīvībā!

Taču pirms Intas aprakšanas Matīsa kapsētas masu kapos, es viņu vēl redzēju. Mums pienāca informācija, ka apakšējā stāvā vienā kamerā tiek savākti liķi, lai reizē tos nogādātu aiz vārtiem. Palūdzām sargu, lai ņem mūs mazgāt apakšstāva gaiteni. Izdevās. Kamēr citas meitenes novērsa sarga uzmanību, es ātri pacēlu vāciņu, kas nosedza Jūdasa aci kameras durvis. Labāk es to nekad nebūtu darījusi! Skats, ko tur ieraudzīju, palicis manā atmiņā uz visu mūžu, arvien vēl izsaukdams šausmas un nepārvaramu žēlumu. Telpas labajā pusē it kā sasviesti kaudzē gulēja vairāki liķi, bet tieši pretī durvīm nevērīgi nomesta uz cementa grīdas mūsu Intiņa. Kājas katra uz savu pusi, gaišie, skaistie mati izjukuši klaidā uz visām pusēm. ...Miļlais Dievs, kā es toreiz nezaudēju prātu! Rakstot šīs rindas, mani krata spēcīgs nervu drudzis un straumē līst asaras, bet toreiz! – Vai kaut ko tādu var aizmirst un piedot?

Brīžiem es baidījos arī par Rēziju. Kaut vecāka par mani, Rēzija bija trausla meitene ar bezgala maigu un lēnu raksturu. Un tomēr izturēja ne tikai Centrālcietumu, bet arī visas Buhtas Vaņina šausmas un Kolimas lēģerus.

No Centrālcietuma laika man saglabājies dzejolis:

Nakts Centrālcietumu klāj spārniem melniem.
Kam jautā, sirds, kur brīvība un prieks?
Reiz visiem sapņiem jāsadeg par pelniem,
Reiz visiem ziediem pāri sakrīt sniegs.

Kam vairies tu no sāpju smeldzes rūgtas?
Kam ilgojies, lai gaisma aust un rīts?
Ja dzīvē daudz tev bija rozes plūktas,
Tad tagad ceļš tavs nāves ēnā tīts.

Vai mūžīgi var skanēt prieka stīga?
Tik daudziem tagad ceļš caur nakti iet.
Ir laime tikai žigla bezdelīga,
Kam spārnu vēdās mirkli gaisma zied.

Tik nepazaudē ticību un spītu,
Pār tevi mūžam staros saules spēks!
Tas vis ap tevi jaunās dzīves rītu,
Kad tumsas vara izzudis un bēgs.

Jā, vajadzēja milzīgu spēku un ticību, lai izturētu līdz galam. Nebrīve pamazām vien salauž cilvēku. Vajadzēja dzīvot tā, lai ar lepnumu panestu pazemojumu, ka mūsu pašu tēvu zemē mūs uzrunāja un komandēja krievu valodā, ka mēs bijām tikai rotaļlietas svešas varas rokās. Un vajadzēja lielu humora izjūtu, lai ēdienreizē pasniegtās suslas pieņemtu kā karalisku maltīti. Bet galvenais – bija jāsaglabā sevī gaisma, ticība nākotnei un jāpalīdz tiem, kuriem to izdarīt bija grūtāk. Kādā vēstulē, ko izdevās izsūtīt brīvībā, savai mātei es rakstīju:

“Mana baltā ābelīt, par mani neraudi un nebaidies! Esmu droša un stipra. Manī ir milzīgs spēks, kas neļaus salūzt. Es gribu būt saules stars tiem, kas nespēj lauzt tumsu.”

Atbilde uz kasācijas iesniegumu no Maskavas atnāca šāda: Kara tribunāla lēmums apstiprināts. Tikai Rēderam, tēvam, nāvessods apmainīts pret 25 gadiem. Nekas daudz jau ar to netika vinnēts. Abi Rēderi palika Kolimas raktuvēs, kaut gan ir versija, ka Jānis (dēls) atgriezies. 1947.g. aprīļa

sākumā mūs pārveda uz pārsūtīšanas punktu – peresilku, kā toreiz sacīja. Pārsūtīšanas punkts atradās pavisam netālu no Centrālcietuma, pāri sliedēm uz neliela kalniņa. Tur nu mums vajadzēja sagaidīt savu izsūtīšanu uz tālo Sibīriju. Centrālcietuma dresūra: “Davai, davai, skorei, skorei, molčat, budu streļakž”^{*} utt., – pavadija mūs vēl daudzus, daudzus gadus, tāpat kā dvēselēs palika tie šausmu stāsti, ko daudzas sievietes pratināšanas laikā bija piedzīvojušas gan tepat Centrālē, gan Staņu ielas čekā.

PĀRSŪTĪŠANAS PUNKTĀ

Šī plašā pārsūtīšanas nometne bija līdzīga cietumam, tikai ar vieglāku režīmu. Te mazāk bija ierobežotības un vairāk atļautības, te plašāk varēja izvērsties notiesāto iekšējie sakari. Protams, tāpat kā cietumā, arī te visas komandas skanēja krievu valodā un no rīta līdz vakaram vajadzēja klausīties pretīgajos izsaučienos: “Davai bistrei, bistrei!”^{**} Taču te, satiekoties ar kādu citu notiesāto gaiteni vai kādā citā telpā, negrūda vairs ar seju sienā, kamēr otrs paiet garām, kā tas notika cietumā. Reiz mani aizveda pie zobārsta. Uzgaidāmā telpā atradās vairāki notiesātie (toreiz gandrīz visi vīrieši), un mēs pat drīkstējām sarunāties.

Pārsūtīšanas punktā mēs varējām arī skatīties pa logu. Šādu atļautību katrā ziņā vajadzēja izmantot lietderīgi, tādēļ tika iekārtota pasta satiksme ar diega palīdzību no stāva uz stāvu. Vispār vēstulītes no kameras uz kameru kursēja ļoti intensīvi, jo te bija plašāka saskarsme ar citiem cilvēkiem. Pastaigas bija ilgākas un interesantākas, atļauta bija oficiālā sarakstīšanās ar tiem, kas brīvībā. Arī satikšanās bija atļauta, taču laiks pārsūtīšanas punktā bija tik īss, ka pie manis neviens nepaspēja atbraukt. Tāpat neizdevās saņemt nevienu vēstuli, kaut gan rakstījusi tiku ļoti daudz. Bezgala sāpīgi bija velti gaidīt atbildes uz aizsūtītajām vēstulēm. Tas klusums satrauca un biedēja, bet vajadzēja palikt stiprai un izturēt, mierinot vēl citus.

Vienā no pēdējām vēstulēm uz mājām es rakstīju:

“Šī ir augstākā skola manā zemē, ko es esmu izgājusi. Varbūt nekur citur es nebūtu smēlusi tik dzidras, kaut arī rūgtas lāses no atmiņu un patiesības avota. Es nenožēloju nekā. Šis ir Krusta ceļš – tā tad svēts.”

Ar mani kopā pārsūtīšanas punktā bija daudzi mīļie un tuvie cilvēki no Centrālcietuma. Protams, arī manas meitenes. Mūsu iesāktās literārās

* Sarauj, sarauj, ātrāk, ātrāk, klusēt, šaušu.

** Sarauj ātrāk, ātrāk!

tradīcijas turpinājās. Tāpat skanēja dziesmas un dzeja. Neviens nedrīkstēja nolaist spārnus kā paguris gājputns. Mums vajadzēja saglabāt možumu un spēku tam tālajam, nezināmajam ceļam, kas tika mums gatavots.

Pārsūtīšanas punktā es satikos ar Vilni un Kārli, diviem lieliskiem latviešu puisiem, diviem pretpoliem, ar kuriem es sarakstījos Centrālcietumā. Žēl, ka turpat arī es viņus pazaudēju. Gribas ticēt, ka liktenis bijis žēlīgs un arī viņiem ļāvis pārnākt no smagajām vergu gaitām.

Vēl nejauši tikos arī ar Albertu Kubuliņu, mana tēva draugu un kaimiņu. Viņš bija iekārtojies kādā darbā pārsūtīšanas punktā un staigāja bez apsardzības.

Atmosfēra valdīja saspringta. Trauksmainas dienas un nemiera un murgu pilnas naktis. Kaut kurā brīdī varēja būt pavēle doties ceļā. Tā kā pamazām jau bijām "apaugušas" ar mantām, tad vajadzēja šūt ceļasomas un pakoties. Vajadzēja arī pietauptīt atnesto, mīļo roku gādāto pārtiku, jo Dievs vien zināja, kā tiksīm ēdinātas ceļā.

Visā šajā nervozajā laikā mazie, nepilngadīgie kriminālisti izspēlēja savu "joku", aizdedzinādami korpusu, kurā viņi bija ievietoti. Ko viņi tur dedzināja, grūti pateikt. Melni, smirdīgi dūmi aumaļiem gāzās laukā pa logiem. Paši kvieca kā aizkauti sivēni un daudzija durvis. Mēs savās kamerās smakām nost, nespēdamas elpot. Labi, ka ugunsgrēku likvidēja drīz.

Tad kādā dienā visus aizsauca uz ambulanci un potēja pret melnajām bakām, Sibīrijas mēri un dizentēriju. Tā jau bija droša zīme, ka gatavojas etaps. Manam organismam šī zaļu deva bija par lielu un stipru. Es zaudēju samaņu. Kad atmodos, biju noguldīta uz kušetes un seja pārklāta ar ēteri samērcētu marli. Paldies Dievam, tālāk nekas slihts nenotika.

Kādā vakarā uzzinājām, ka šī būs mūsu pēdējā nakts pārsūtīšanas punktā. Tātad – ar Dievu, Latvija!

Šis vakars pēdējais vēl te. Bet rīt?
Kurp rīt mūs vedis nezināmās takas?
Kā spītā tomēr gribas pasmaidīt –
Vai tik vien bijušas ir dzīvē stundas smagas!

Pār dzeloņdrāšu žogu vakars dziļš.
Grimst Rīga pavasara dūmakainā tvaikā.
Šeit jāatstāj nu viss, kas tuvs un mīļš.
Pat sapņi tie, kam uzplaukt nebij laika.

Kam dvēse smeldz? Vai aiziet būtu žēl?
Tik sen jau zaudēta ir jaunība un brīve!
Kaut kur vēl dziļi asā sāpē kvēl
Kā stikla lauskas sadauzītā dzīve...

Šis vakars pēdējais vēl te. Bet rīt?
 Varbūt rīt stundas atnāks nebijušas smagas...
 Un tomēr spītā gribas pasmaidīt –
 Es esmu gatava jums, manas tālās takas!

SIBĪRIJA

Mūsu ceļš apstājas lielas, ar vairākkārtēju dzeloņstieple žogu apjotas nometnes vārtu priekšā. Es neatrodu vārdus, lai aprakstītu to skatu, kas pavērās mūsu acīm. Bija novakars. Nometni no trijām pusēm ieskāva taiga, no ceturtās – lejā aiz kokiem Ohotskas jūra. Nometne kā bišu strops pilna ar dažādu tautību cilvēkiem. Bet kāds viņu izskats! Krāsainas bikses, īsi, roboti svārciņi, kaut kādi krekli un jaciņas, bet ap pieri apsietas fantastiskas lupatas ar plīvojošiem galiem. Tieši kā būtu kāda mežonīga indiāņu cilts – cilvēkēdāji. Toreiz mēs vēl nezinājām, ka tie ir “blatnīje”, sevišķa kasta notiesāto vidū, recidīvisi. Šī notiesāto šķira veidojusies no zagļiem un slepkavām, ieņemdama privileģēto stāvokli. Viņi nepakļāvās nekādiem noteikumiem un disciplīnai, negāja darbā un darīja tikai to, kas viņiem patika – ēda, gulēja, zaga un pēc patikas ņirgājās un mocīja citus ieslodzītos. Viņi arī nometnēs slepkavoja, par to saņemdami tikai dažus gadus klāt pie sava soda. Sargi no viņiem baidījās, un priekšniecība nekad neko neuzsāka pret viņiem. Bet toreiz nekā mēs vēl nezinājām! Ar bezgalīgām šausmām mēs skatījāmies uz šo mežonīgo baru, kas saskrēja ap žogu un vārtiem, sagaidīdams mūs ar saucieniem: “Fašistes! Vāciešu klātgulētājas! Dzimtenes nodevējas!” Kad atvērās vārti un mūs salaida nometnē, man likās, ka pavisam īsā brīdī šie mežonī ar zobiem un nagiem saplosīs mūs sīkos gabalos. Mums tomēr izdevās izlauzties aplenkumam un apsēsties uz saviem drēbju maisiņiem ciešā bariņā vienai pie otras. Visas, kas atbraucām no Latvijas, arī tās, kas nebija politiskās, pagaidām turējāmies kopā.

Kā murgainu sapni visu mūžu atceros to vakaru. Bija jau satumsis. Apkārt nometnei virs žoga čega spūldzes, aiz tā melna šalca taiga, bet lejā Ohotska šķēla viņus pret krasta klintīm un nemierīgi dunēja. Debesīs iemirdzējās zvaigznes. Mēs, piespiedušās viena pie otras, klusi dziedājām: “Par dzimteni dziesma man sērīgi skan...” Un dīvaini, kamēr mēs dziedājām, mežoņu pūlis pieklusa un kā zvēri tupēja mums apkārt, gaidot laupījumu. Tiklīdz pārtraucām dziedāšanu, pūlis draudīgi virzījās mums virsū. Tā mēs dziedājām vienu pēc otras visas mūsu mīļās un tuvās

dziesmas, starplaikos izmisīgi atvairīdamās no ļaunā bara uzmācības un iekāres pēc mūsu mantiņām.

Beidzot parādījās kaut kāda priekšniecība, pavēlējama mums ar visām mantām doties uz pirti. Tur viss, arī tas, kas mugurā, bija jānodod dezinfekcijā. Pirtī katrai iedeva nelielu bļodiņu ar apmēram diviem litriem ūdens. Tajā vajadzēja nomazgāties. Kad iznācām no pirts ģērbtuvē, mūsu drēbes jau bija atnestas no dezinfekcijas, tikai daudz kā tur vairs nebija. Dažām sievietēm vispār vairs nebija pat veļas, ko uzvilkt mugurā. Citas izlīdzēja, kā varēja. Mans zaudējums, kā par brīnumu, šoreiz bija mazs.

Pēc pirts sadzina barakās uz naktsguļu, jo rītā bija paredzams etaps uz Kolimu. Barakas bija pārpildītas līdz pēdējai iespējai. Arī grīda pilna cilvēkiem. Mēs, Alūksnes meitenes, atradām vietiņu kādā kaktā zem divstāvēgajām nārām. Saspiedāmies uz grīdas, cik cieši vien varējām, viena pie otras un tā pavadījām nakti.

30. maija rītā mūs izdzina plašajā pagalmā pie vārtiem un lika nostāties kolonnā pa piecām. Izskaitīja. Nevaru vairs pateikt, cik mūsu tur bija, bet skaitlis sniedzās tūkstošos. Aiz vārtiem mūs pieņēma bruņoti sargi ar suņiem. Vēlreiz izskaitīja, un gājiens varēja sākties. Iekārtots bija tā, ka mēs, politiskās, atradāmies kolonnas vidū, bet priekšā un aizmugurē pārējais kontingents. Kolonna kā čūska izstiepās un aizlocījās pa ceļu, līdz ieslidēja taigā. Pēc kāda laika taiga pārvērtās dūksnainā purvā, pār kuru pāri veda pāļu ceļš. Nedrošs, līgans, piesviests nozāģētiem kokiem un baļķēniem, dažādiem zariem, aiz kuriem ķērās piekusušās kājas. Pamats ligojās, bet apkārt purvs un tūlīt blakus ceļam akači un dūkstis. Un te nu mežoņi cilvēku izskatā izdarīja uz mums spiedienu no abiem kolonnas galiem. Nolūks skaidrs – atklāta zagšana, pretošanās gadījumā sagrūžot mūs purvā. Troksnis bija šausalīgs. Kļiedza, raudāja un vaimanāja tās, kurām gāzās virsū, smējās, trakoja un kļiedza arī tās, kas gribēja mūs iznīcināt. Sargi neiejaucās, bet tām, kas pakrita, draudēja laist virsū suņus. Ar pārcilvēcīgu spēku mēs izlauzāmies uz kolonnas priekšgalu, un tad jau arī beidzās purvs. Turpat jau šalca Ohotskā bangojošie viļņi, turpat jau stāvēja kuģis “Sovetskaja Latvija”. Daudzas sievietes ārprāta izmisumā metās jūrā. Arī jaukā Marianna no Valkas cietuma. Vai viņas tika izglābtas vai aizgāja bojā, es precīzi nevaru pateikt. Redzēju tik daudz, ka pakaļ viņām jūrā metās suņi. Visus pārējos sāka uzlādēt kuģi.

“Sovetskaja Latvija” bija Ulmaņa laika labākais kuģis “Hercogs Jēkabs”. Kā tas bija kļuvis par “Sovetskaju Latviju” un kā uz tā tika uzvilks sarkanais karogs, tas jau ir pavisam cits stāsts. Varu piebilst tikai, ka reiz Sredņebelajas nometnēs es īsu laiku biju kopā ar “Hercoga Jēkaba” kapteini.

Privileģētā kasta ieņēma kuģi labākās vietas. Mūs sadzina trumā, pašā apakšā, vissliktākajā vietā kuģī. Telpā puskrēsla, jo dega ļoti vājas spuldzes. Mēģinājām kaut kā iekārtoties. Jāapmetas bija tieši uz grīdas, tādēļ nolikām savas mantiņas zemē un turpat arī apsēdāmies. Brauciena sākumā visi vēl bija mierīgi, bet tad jau kuģa augšējā daļā sāka palikt trokšņaināk. Drīz vien atskanēja arī dziesmas. Vēlāk jau tur izvērtās tādas kā dzīres, bija dzirdami kliegzieni, ar kājām sistas deju taktis. Vai tur trakoja mums pazīstamais mežoņu bars vai arī sardze un kuģa vadība, man grūti pateikt. Es augšā netiku bijusi. Taču arī trumā kļuva nemierīgi, jo mūs sāka apmeklēt "ciemiņi". Noplīvoja sarkanīgās matu cirtas, apsietas fantastiskām lupatām, droša roka sagrāba kādu mantu maisiņu, un atskanēja pavēle: "Parādi savas lupatas, varbūt man kas noderēs!" Un noderēja jau arī. Kad viss saturs bija izbērts uz grīdas un izvandīts, arvien gadījās atrast ko patīkamu. Bet ar to jau vēl nepietika. Izstiepts pirksts ar draudošu pavēli: "Otdaj!"* – asi piedūrās iekārotajai mantai – kleitai vai mētelim – un neatrāvās tikmēr, kamēr tā nebija iegūta.

Brauciens turpinājās, kuģis atgāja tālāk no krasta. Jūra kļuva nemierīga. Līdz ar to mums sāka parādīties jūras slimības simptomi. Liekas, ka bija jau nakts. Iekārtojāmies kaut kā uz gulēšanu. Saspiesties vajadzēja cieši vienai pie otras, jo nebija tik daudz vietas, lai normāli apgultos. Pārbaidītas un nogurušas iemīgām.

Grūti pateikt, cik ilgs laiks bija pagājis. Pietrūkāmies sēdus no kaut kāda briesmīga trieciena. Spalgi kauca sirēna. Kas pazina, teica, ka tas ir SOS. Uguns nebija, kuģis melna tumsa. Kaut kur sāka dīvaini šalkt, un kuģa rūmē sāka plūst ūdens. Cik varējām apjaust, jūrā bija vētra. Kāda balss ruporā pavēlēja visiem palikt uz vietas, necelt paniku un saglabāt mieru. Kuģis avarējis, tika izsaukta palīdzība. Ūdens pamazām pildīja trumu. Kas varēja, sarāpās gar sienām kuģa karkasa iedobumos, tādās kā palodzēs. Arī es sēdēju vienā no tām, galvu piespiedusi kuģa sienai. Jutu, ka aiz tās skalojās viļņi. Ūdens skalojās arī pa grīdu, kur vēl nesen mēs gulējām. Grūti pateikt, kāpēc notika avārija. Runāja pēc tam dažādi. It kā kuģis uzskrējis uz sēkļa, it kā uz zemūdens klints. Izredzes izglābties bija mazas. Uz kuģa cilvēku tūkstoši, bet visi notiesātie, bez kādām tiesībām. Labi, ja izglābs apkalpi. Un dīvaini – skaidri apzinājos nāves tuvumu jūras dzelmē, bet nebija bailu. Tikai tāds dīvains, neizprotams miers. Kaut kur caur smadzenēm izskrēja visa nodzīvotā dzīve – un palika viena vienīga doma: kaut ātrāk viss būtu galā!

* Atdod!

Nakts smaga un dziļa.
 Vējš plosās kā saniknots lauva.
 Tumsa tik smaga,
 un lietus tik rūgts kā naidis.
 Šādā naktī reiz kuģim
 pārtrūka tauva.
 Mūžības dziļums bija baigs,
 bet lūpās sastinga vairs.

Pēc ilgām neziņas stundām tumsā atskanēja pavēle doties augšā uz klāju. Aiztaustījāmiešiem līdz trepēm un kāpām augšā. Izrādījās, ka ir 31. maija vakars. Kuģis bija sasvēries uz sāniem. Krastā mūs bija izvilcis velkonis. Uzcēla trapu, un sākās mūsu noņemšana no kuģa. Avārijas laikā daudzi no kuģa klāja bija ielēkuši jūrā un noslikuši. Kamēr visi nonāca no kuģa, bija jau satumsis. Atkal gājām cauri purvam atpakaļ uz nometni. Tagad jau pa nakti. Visi bija gurdy un pārguruši, bet aplaupīšana un briesmīgās izdarības turpinājās tāpat kā iepriekšējā gājienā. Tikai tagad viss notika lielākā klusumā, nemierīgi elpojot, stenot, reizēm izgrūžot lāstu vai nopūtu. Šad tad gan atskanēja kāds šausmīgs kļiedziens, ja kādu ieģrūda purvā, vai arī tobrīd, kad tai jaunajai meitenei ar žileti pārgriezta acis.

Ilgāku laiku man cieši aizmugurē skanēja soļi. Pat tik cieši, ka jutu nācēja elpu pakausī. Nervi neizturēja. Pagriezu galvu atpakaļ. Pie manām acīm kāds pielika bārdas skujamo nazi... Lēnām pagriezu galvu atpakaļ. Tad ar to pašu nazi pārgriezta manas mugursomas siksnas. Nu biju atbrīvota no pēdējā, kas man vēl piederēja. Palika tikai tas, kas bija mugurā. Kopš tā laika līdz šai dienai es nevaru mierīgi iet pa ielu, ja kāds cieši nāk aiz manis. Man sākas nervu drudzis, un es esmu spiesta aiziet malā, lai gājējs paietu garām.

Nakts gājiens bija ilgs un grūts. Mēs bijām pusslapjas jau no ūdens kuģi, bet ceļā sāka vēl līt. Beidzot sasniedzām pārsūtīšanas punktu. Gaidīt vajadzēja ilgi, līdz visus pieņēma un izvietoja. Atkal nebija brīvu vietu. Vienu mūsējo grupu sadzina pirtī. Mēs, meitenes, metāmiešiem priekštelpā, kaktā pie durvīm. Kaut kā izklājām slapjās drēbes, lai apžūst. Nebija ar ko apsegties, ļoti sala. Vēlāk iesilām un aizmigām. Skaidrā apziņā redzēju, ka pa durvīm ienāk sieviete, visa melnā. Viņa noliecās pār mums un čukstēja man sejā:

- Es paņemšu tavas meitenes!
- Neatdošu, – čukstēju pretī.
- Nu tad tu pati nāksi man līdzi...
- Nē! – spalgi iekliedzās Līvija.

Melnā sieva izgaisa. Es pietrūkos sēdus. Sēdēja arī Līvija. Viņa steidzīgi stāstīja, ka kāda melna sieva gribējusi paņemt mani. Kā tas iespējams, ka mēs abas redzējām vienu un to pašu?

Pēc dažām stundām ausa 1. jūnija rīts. Sākās mūsu 20 dienu ilgā dzīve Buhtas Vaņina pārsūtišanas punktā netīrībā, pusbadā un šausmās. Cilvēku skaita ziņā nometne bija pārpildīta līdz pēdējai iespējai. Joprojām notika zādzības, nīrgāšanās, lamas un grūstīšanās. Sardze un priekšniecība neiejaucās. Mums, visām četrām meitenēm, nekādu mantu vairs nebija, tādēļ atkrita rūpes par saglabāšanu. Vienīgais, kas man bija palicis, bija ļoti skaists, melns mētelītis. Visu laiku to turēju apģērbtu mugurā, jo tā likās drošāk. Meitenes sabradāja kājas pagalma dubļos, bet pēc tam, iespiedušas mani pirts kaktā, slaucīja apavus manā mētelī, lai tas izskatītos savazāts un netīrs. Domājām, ka tādā veidā tas nekārdinās zagļu acis. Kādas dienas šis numurs arī izdevās, bet ne jau ilgi. Drīz vien paņēma arī manu mētelīti. Šoreiz gan notika it kā apmaiņa, jo vietā man atnesa vecu plikādas kažociņu.

Mūsu pārtika bija kas neiedomājams. Rītos maizes vietā mums deva ar karstu ūdeni aplotus rūgtus miltus un tēju. Pusdienās zupu. Zupai izmantoja sakapātas taigā augošas limana (līdzīgs mūsu rabarberim) lapas. Vakariņās – savāritu šķeltu kviešu graudu zupa. Kādas reizes gan dabūjām arī pa gabaliņam maizes. Un bieži vien kāds cits šo gabaliņu izrāva no rokām... Dienu no dienas mocīja izsalkums.

Laiks bija silts. Sevišķi dienās ar ļoti spožu un karstu sauli. Dzīvojām lielā saspīestībā. Laikam no tā, kā arī no bada un pārdzīvojumiem mums parādījās utis. Visiem bez izņēmuma. Tas bija traģisks skats, kad pārbaudes laikā uz lielā laukuma visa milzīgā ļaužu masa visi kā viens, nekautrēdamies ne viens otra, ne arī sargu un priekšniecības, steidzīgi un nopietni kāva utis. Un, ja ne sev, tad meklējās pa blakusstāvošā galvu vai padusi. Briesmīgi un pazemojoši, bet kaut kā no tām vajadzēja atbrīvoties.

Pārbaudes notika divreiz dienā. Visiem vajadzēja nostāties rindās pa pieciem, un tad šīs rindas izskaitīja. Skaitīšana notika vairākkārt, jo bieži vien tā sajuka, kaut arī reizrēķina piektā tabula ir visvienkāršākā.

Man klājās diezgan grūti. Bieži bija temperatūra, klepus, sāpes krūtīs. Meitenes, tāpat pārējās latvietes, mani ļoti mīlēja, rūpējās par mani un centās pasaudzēt, cik spēja. Man likās, ka esmu stipra, un tomēr...

Vājuma brīdis uznāk katram, likdams galvā uzplaiksnīt visādām muļķībām. Es savām ātri tiku pāri. Daudz palīdzēja skaistā taigas daba, šalcošā jūra un manu līdzcilvēku mīlestība. Tā drīz es pārstāju domāt par kapiem, nāvi un mistiskām aizsaules parādībām.

Lai daudzie ļaužu tūkstoši nestāvētu dikā, tiem vajadzēja izdomāt nodarbošanos. Un izdomāja arī, jo pati vēsture sniedza "labus" paraugus. Kā Hitlera koncentrācijas nometnēs ieslodzītie pārnesa smiltis no vienas vietas otrā, tā Buhtas Vaņina pārsūtīšanas punktā mēs nodarbojamies ar kokiem. Notika viss tas tā: viena daļa ieslodzīto konvoja pavadībā izgāja taigā. Tur viņi cirta slaidās, smaržīgās lapegles un, saķērušies tām apkārt kā skudras, nesa uz nometni. Tur jau cita grupa bija izrakusi bedres. Smaržīgais, zaļais koks tika iestādīts bez saknēm un ūdens sausajā bedrē. Tā mēs vienā dienā "sastādījām" zonā (tā ir nometnes iekšējā teritorija) skaistas alejas un veselus parkus. Pēc dažām dienām lapegles nobira. Nu darbs bija plašākā apjomā, jo tagad daļu cilvēku varēja nodarbināt pie šo nokaltušo apstādījumu likvidēšanas. Pārējie atkal ar steigu cirta taigā jaunus kokus, stiepa uz zonu un "stādīja" atkal no jauna to pašu. Es vienmēr manījos tajā grupā, kas gāja pēc kokiem. Tur taigas augstajās lapeglēs šalca vēji un smaržoja pēc brīvības. Tur, Ohotskas jūras augstajās klintīs, bija uzziedējušas melnas lilijas. Ja sargs atļāva pieiet pie krasta, tad, noguļoties uz vēdera un palūkojoties lejā, varēja redzēt milzīgus krabjus, tik dzidrs bija ūdens.

Mēs "pļāvām" arī sienu. Izveda lielu baru cilvēku taigā, nostādīja puslokā kāda klajuma malā, lika notuities zemē. Pēc komandas "pļaut!" ar rokām bija jārauj zāle un jāatstāj aiz sevis vāls. Taigā zāle bija liela, līdz krūtīm, bet ļoti asa, jo bez skaistajiem ziediem tā pilna ar durstīgiem zariem, asiem stublājiem un sīkām meža rozēm. No pirkstiem pilošās asinis sajaucās ar dzidrām asaru lāsēm un krāsējās taigas zālē kā rāva...

Tā pagāja laiks. Kādā dienā paklida baumas, ka atbraukusi ārstu komisija, jo gaidāms etaps uz Kolimu. Nevienu no mums uz komisiju tomēr neizsauca. Otrā rītā, tas ir, 20. jūnijā, bija pavēle ar visām mantām stāties uz laukuma vārtu priekšā. Mantu nebija, stāvējām pašas un gaidījām. Pēc rīta pārbaudes pavēlēja neizklist, jo tūdaļ vedīšot uz kuģi. Ja kāds vēloties, varot aizskriet uz ambulanci – tur esot ārstu komisija. Man atkal bija temperatūra, jutos slikti un, meiteņu pierunāta, aizgāju pie ārstiem. Rezultāts bija tāds, ka tiku atstāta nometnē. Pēdējā brīdī paspēju aizskriet un atvadīties no meitenēm. Kolonna jau kustējās ārā pa vārtiem. Vēl pēdējie skūpstī, rokas spiedieni un novēlējumi. Sirds bija neizsakāma želuma pilna. Vai tiksīmies vēl, vai redzēsīmies? Vēl pēdējie roku mājieni, un mana mazā, brīnišķīgā Annele, trauslais zieds Rēzija un drošais, stiprais balsts Līvija pazuda ceļa līkumā. Ar viņām sazināties man izdevās tikai pēc ļoti ilga laika. Viņas savu sodu izcietā Kolimā. Līvija bijusi arī Taišetā. Bezgala smagie apstākļi nesalauza manus bērnības draugus – viņas atgriezās Latvijā.

Pēc etapa pārsūtīšanas punktā palika pavisam maz cilvēku. Visi tie, ko nebija izlaidusi ārstu komisija, un tādi, kas atstāti ar nometnes vadības ziņu.

Dzirdējām, ka etapā aizsūtītās šoreiz aizvedis kuģis "Džurma". Mēs bijām palikušas četras latvietes. Bez manis vēl 33 gadus vecā Aina Jurdena no Rīgas jūrmalas, ko pirmo reizi izsūtīja 1941. gadā. Pēc pieciem gadiem atgriezusies mājās un 1947. gada aprīlī kopā ar mums izsūtīta otrreiz. Aina kļuva mans tuvākais draugs un audžumāte. Tad Betija Jostmane — 41 gadu veca no Ventspils. Viņu kopā ar vīru Ernestu arestēja 1946. gada 24. jūnijā. Mājās palika 11 gadus vecā meitiņa Ārija viena pati. Betiju aresta laikā nežēlīgi sitis Ventspils čekas priekšnieks Alberts Bundulis. Betijas vīrs mira 1951. gada 22. martā Komsomoļskas slimnīcā trīs mēnešus pirms atbrīvošanas. Betija bija mana otrā audžumāte vai, kā es viņu nosaucu, — svešā māte. Aizsteidzoties notikumiem priekšā, gribu pateikt, ka ar Betiju vēlākajos gados mani saistīja ļoti cieša draudzība. Tā izbeidzās tikai ar Betijas nāvi 1983. gadā, pareizāk gan, nevis izbeidzās, bet pārgāja uz viņas meitu Āriju. Ceturto Buhtas Vaņina latvieti nekā nespēju atcerēties. Dienu no dienas mums solīja, ka sūtīs mūs projām uz zemes vidieni, bet viss palika pa vecam. Taču dzīvot bija kļuvis vieglāk. Nu jau mēs bijām iekārtojušās barakā un katrai bija sava guļasvieta uz augšējās nāras. Ēst deva labāk un vairāk. Šad tad norikoja kādā darbā. Sākumā es kopā ar Ainu vai Betiju diezgan bieži tiku laukā aiz nometnes uzkasīt smiltis ap aizliegto zonu. Tādās reizēs saplūcām puķes vai lapegļu zarus, ko barakā uzlikt uz galda. Vēlāk es iekārtojos strādāt pirtī par kurinātāju. Varēju nomazgāties, kad gribēju, un šīs priekšrocības sagādāt arī pārējām latvietēm. Drīz vien tikām vaļā no utīm. Laiks bija ļoti skaists. Bieži mazgājām savas drēbītes. Tās ātri izžuva, un varējām atkal vilkt mugurā. Taigā ziedēja meža rozes, naktsvijoles un daudz citu ziedu. Viss gaiss tvanēja un smaržoja. Savu uzmanību man veltīja jauns apsardzes virsnieks, neatlaidīgi aicinādams mani uz satikšanos taigā. Skaists, bet... sveštautietis.

No Buhtas Vaņina mēs varējām rakstīt vēstules uz mājām. Es nosūtīju daudzas vēstules pa dažādiem ceļiem. Aizsūtīju arī dzejas. Gandrīz visas manas vēstules bija saņemtas, bet atbilde nepienāca neviena. Ceļš bezgala tāls, pa vidam dažādas cenzūras. Ļoti pārdzīvoju ilgo neziņu par vecākiem. Baidījos, ka varētu būt noticis kaut kas ļauns. Aina ar Betiju mani mierināja un apmīloja, bieži glāstīdamas manus zeltainos matus, kuros no kreisajiem deniņiem pāri visai galvai bija balta šķipsna — atmiņa no nakts uz grimstošā "Hercoga Jēkaba". Buhtā Vaņina mēs nodzīvojām līdz augusta sākumam, tad tur gaidīja jaunu etapu, pārsūtāmu uz Kolimu. Līdz ar to mums bija jāatstāj Ohotskas jūras krasti.

Atkal vilcienā pāri Amūrai, ļaujoties prāmja šūpošanai, atkal tāli ceļi un pārdzīvojumi. Jaunās nometnes gaidīja ar daudzu garu gadu mokām, taču te jau tuvāka šķīta dzimtene.

Sredņebelajas stingrā režīma nometnēs. Habarovskas apgabala Amūras dzelzceļa stacijā. Sredņebelajā atbraucām 1947. gada 7. augustā. Izkāpjot no vagoniem, tūlīt ievērojām, ka viena vasara no mūsu dzīves ir pazudusi. Rīgu atstājām pavasarī, vēl agrā un tikko sākušā plaukt. Visā 38 dienas ilgajā ceļā mūs saņēma pavasaris: Urālos plaukstoši bērzi, Āzijā — ziedošas ievas, Amūras krastos vēl nepazīti sveši ziedi, bet Buhtā Vaņina pavadītajos mēnešos cita pēc citas taigā uzziedēja naktsvijoles, melnās un dzeltenās lilijas, sarkanās meža rozes. Sredņebelajā mūs sagaidīja ar rudenīgiem, dzeltēt sākušiem laukiem. Kur palika mūsu vasara?

Kolonna virzījās pretī jaunajai mājvietai. Apkārt sargi ar suņiem. Ceļš putekļains un tāls, nogurums un nespēks. Kur skaties — bezgalīgi klajumi. Austrumu stepe — tā uzreiz mēs to nosaucām. Nekāda meža, reti kāds koks vai sīku, zemu lazdu puduri. Stacijas tuvumā nabadzīga sādža, tālu pamalē kalnu kontūras. Kā vēlāk izrādījās, tie kalni bija Ķīnas pusē aiz Zejas upes. Tuvojās vakara saulriets. Sirdīs neziņa par to, kas būs.

Kā putns spārniem milzīgiem un platiem
Pār svešiem klajumiem gulst vakars zils.
Vid ceļa nogurums no notiesāto skatiem,
Bet lūpās spīts tiem — nakts tos nepievils.

Trīs blāzma rožaina vēl rietu pusē,
Kā tumši meži kalni tālē gaist.
Kāds vientuļš stars vēl ilgi stepē rūsē,
Un sirdij negribas to projām laist.

Beidzot bijām galā — daudzo lēģeru tīkla 3. nometnē. Pieņemšana gāja ilgi. Sēdējām pie vārtiem zemē un gaidījām. Bija jau nakts, kad sagājām barakā. Atkal ilgi sēdējām un gaidījām, ziņkārīgu skatienu aplūkotās un iztaujātas. Beidzot varējām iekārtoties uz divstāvu nārām. Līdz ar to bijām iekļāvušās 3. nometnē atrodošos notiesāto noziedznieku dzīvē.

Visas notiesāto nometnes ir līdzīgas cita citai ar nelieliem izņēmumiem. Blakus lielajiem vārtiem — caurlaides telpa, kurā pastāvīgi uzturas dežurējošais sargs. Turpat arī otra telpa vecākā sarga un citu vajadzības gadījumā nepieciešamo apsardzes vīru rīcībā. Šajā telpā tika izsniegtas no mājām atsūtītās paciņas, te domāta arī satikšanās vieta, ja kāds no brīvības atbrauc ciemā pie ieslodzītās. Vairākas dzīvojamās barakas izvietotas pēc dažāda plāna. Citās nometnēs kriminālistes un politiskās dzīvoja atsevišķās barakās, citās — kopā, un tas jau bija ļaunāk. Tad vēl barakas, kurās atrodas ēdnīca un klubs, kantoris, ambulance, drēbju un maizes noliktava — viss tas kopā veidoja zonu. Zonas iekšpusē vārtu priekšā bija liels laukums, uz kura notiek pārbaudes un cilvēku skaitīšana.

Teritorija vairāk vai mazāk apstādīta ar kokiem, lielākoties smilšaina, bet šur tur aug arī zaļa zālīte. Var sastapt arī kādu solu vai īpaši atpūtai izveidotu stūrīti. Barakās divstāvu nāras gar abām malām, tās domātas gulēšanai. Starp apakšējām nārām mazi skapiši – pielikšanai un traukiem. Garš galds pa vidu, gar malām – soli. Kaktā krāsns. Blakus neliela telpa priekš mazgāšanās. Dažās barakās arī higiēnas istaba, kur varēja uzsildīt ūdeni, nomazgāties un izmazgāt arī drēbes. Tualete kaut kur tālu zonas malā pie sētas. Zonai apkārt divkārtējs dzeloņstieplu žogs ar sargtorņiem stūros. Aiz zonas kazarmas ar karaspēka daļu, kas apsargā nometni, mājas apsardzes ģimeņu un cita nometni apkalpojošā personāla dzīvošanai, dažādas saimniecības ēkas, govju, vēršu un zirgu kūtis. Dažās nometnēs arī dārzniecība. Un vēl arī pirts. Bija vīriešu un sieviešu nometnes, bija arī kopējas. Tāda kopēja nometne bija šī trešā nodaļa. Vienā pusē sieviešu zona, otrā – vīriešu. Abas zonas atdalītas ar nelielu dzeloņstieplu sētu, kurai viegli varēja pārkāpt pāri vai izlīst pa apakšu. Bija gan sievietes, gan vīrieši, kas šo ceļu izmantoja regulāri, sevišķi jau naktīs.

Vēstules varēja rakstīt divas reizes mēnesī, saņemt – cik pienāk. Arī paciņas un naudu varēja saņemt neierobežoti, tikai naudu gan neizmaksāja vairāk par 50 rbļ. mēnesī. Par darbu algu nemaksāja pirmajos gados nemaz, vēlāk tā bija paredzēta, bet nekas jau tur nesanāca. Atkarībā no izstrādes normas un procentiem deva ikdienas maizi. Parasti to izsniedza vakaros. Tā kā maize bija galvenais pārtikas produkts, tad jau vakaros to sadalījām nākošai dienai pa atsevišķiem gabaliņiem, kas domāti brokastīm, pusdienām un vakariņām. Šķēlītes jau tā iznāca plānas, bet griezts vēl tika ar tādu aprēķinu, lai kāds maziņš gabaliņš paliktu pāri, ko apēst tūlīt. Trešajā nometnē ēdnīcas nebija. Dieninieces ēdienu nesa no virtuves uz baraku. Protams, tas bija nesalīdzināmi labāks kā cietumā un arī kā Buhtā Vaņina, pie tam pusdienās arī otrais ēdiens un kāda papilddeva arī rītos vai vakaros, taču šiem ēdieniem nebija kvalitātes un ar tiem tikko varēja izvilkt dzīvību. Laikam jau tādēļ ne tikai atsevišķiem cilvēkiem, bet pat veselām brigādēm, kas bija līdz pēdējam nodzītas darbā un pilnīgi zaudējušas spēkus, piešķīra šad un tad uzlabotu pārtiku un atpūtu. Tā gan skaitījās it kā atzinība par labu darbu un augstiem procentiem. Uz darbu aicināja agri no rīta. Steidzīgi jāpaēd brokastis, jāsakārtojas – un prom pie vārtiem, kur visiem jāstājas pa brigādēm. Tur nu pārbauda un saskaita, tad laiž pa vārtiem ārā. Atkarībā no dežurējošās priekšniecības iziešana pa vārtiem notiek vai nu pa brigādēm, vai tiek izsaukts notiesātā uzvārds, un, ejot cauri vārtiem, tad jānoskaita kā dzejolis vārds, uzvārds, tēva vārds, dzimšanas gads, pants, sods. Piemēram, vecākais sargs izsauc: – Sagameža! – Es

iedama: "Lucija Teodorovna, 1928 goda, statja 58-1a, 58-11, srok 10 ļet." Aiz vārtiem atkal jānostājas kolonnā, ierindā pa 5. Sargi ar suņiem apkārt, sargu priekšnieks pagriežas pret kolonnu un skaļā balsī noskaita:

— Внимание, внимание! Переходите в распоряжении конвоя. За невыполнение законных требований конвоя, конвой применяет оружие. Шаг на право, шаг на лево считается побегом. Буду стрелять без предупреждения! *

Šī ikdienas tēvreize, kas skanēja rītos un vakaros, dažkārt arī vairākas reizes dienā, palika nemainīga visos gados.

Mans pirmais darbs Sredņebelajā sākās plašo klajumu labības druvās. Veselības pēc biju iedalīta invalīdu brigādē pie padzīvojušām sievietēm un grūtā darba un smago apstākļu saliektām vecenītēm. Tās bija jaukas māmiņas, sirmas un labsirdīgas. Mūs sūtīja salasīt vārpas, kas bija palikušas tīrumos pēc labības novākšanas. Un tā mēs tur liknājām no rīta līdz vakaram, meklēdamas pustukšās vārpiņas tīruma dubļos. Laiks bija slikts, bieži lija. Ceļi un tīrumi viena vienīga dubļu jūra. Arī pašas slapjas, izmirkušām kājām, jo vecie, izmīditie lupatu zābaki, kādus mums piešķīra, izmirka jau no rīta, sperot pirmos soļus aiz zonas. Nekāda izstrāde jau no tās mūsu vārpu lasīšanas nesanāca, tādēļ maizīti dabūjām tikai 300 gramus. Zonā kādā iekšējā darbā strādāja veca vāciete — tante Anna. Viņa man bieži vien vakaros atnesa krūzīti piena. Tante Anna man daudz tika palīdzējusi — paldies viņai!

Arī Aina ar Betiju rūpējās par mani kā meitu, taču darbs slapjajos laukos un aukstumā darija savu. Temperatūra paaugstinājās līdz 39° un vairs nenokrita, sākās asas sāpes krūtīs. Nevarēju vairs iziet darbā. 24. augustā mani aizveda uz slimnīcu — centrālo lazareti. Te, kur atradās slimnīca, bija Sredņebelajas lēģeru tīkla centrālais punkts — komandantūra. Te dzīvoja augstākā priekšniecība, te atradās visas pārējās iestādes un arī cenzūra. Arī vīriešu noņemšana.

Slimnīcas zona bija liela un tīra. Te daudz bija koku, arī puķes. Jaunā slimnīcas ēka ar lieliem logiem un gaišām palātām vēl atradās tapšanas stadijā, tādēļ es nokļuvu vecajā barakā. Te viss bija samērā tumšs un šaurs, taču it kā mājīgs. Mans ārstējošais palātas ārsts bija sirms kaukāzietis, diža auguma pavecs vīrs, arī notiesātais. Visā slimnīcā medicīnas personāls galvenokārt bija notiesātie, kā māsas, tā ārsti. Izņemot slimnīcas vadītāju un galveno ārsti. Šeit strādāja arī tie ārsti, kas bija tiesāti it kā par

* Uzmanību, uzmanību! Pārejiet konvoja rīcībā. Par nepakļaušanos konvoja likumīgai prasībai konvojs pielietos ieroci. Solis pa labi, solis pa kreisi ir bēgšanas mēģinājums. Šauts tiks bez brīdinājuma!

rakstnieka Gorkija noindēšanu. Pa plašo slimnīcas zonu vienmēr klīda klusēdama glīta sieviete, varbūt mazliet dīvaini ģērbusies. Ne ar vienu viņa nerunāja un arī neatbildēja uz jautājumiem. Klīda baumas, ka viņa ir Trocka sekretāre, kas notiesāta uz mūžu ieslodzījumu cietumā, bet, tā kā sajukusi prātā, tad tagad tiek turēta te, slimnīcā.

Jaunās ēkas stūrī bija logs bez stikla, tikai ar restēm. Te aiz dubultām durvīm pavisam tukšā telpā bija ieslodzīta jauna sieviete, pilnīgi zaudējusi prātu. Tuvoties šim logam bija stingri aizliegts, jo viņa bija ļoti skaļa un agresīva. Ko tik visu viņa nedarīja — tas bija šausmīgi! Reizēm viņa palika mierīga un prasīja dzert, taču, ja kāds pasniedza trauku ar ūdeni, tad meta to atpakaļ pasniedzējam virsū, pie tam nekrietni lamādamās. Taču es, staigādama pa zonu un dzirdēdama izmisīgo lūgumu pēc ūdens, arvien pārkāpu aizliegumu. Sameklēju trauciņu un pasniedzu caur restēm. Dīvaini, bet nekad šī sieviete pret mani neizturējās ļauni. Padzērās un atdeva atpakaļ trauciņu, kādreiz pat pateikdama paldies. Bet es tiku redzējusi arī, kā viņa trakoja.

Slimnīcā es biju viena pati latviete, gandrīz nepārvaldīdama krievu valodu. Ļoti daudz lasīju, lai kaut cik apgūtu valodu. Grāmatas man piegādāja māsa Toņa un ārsts. Te bija vēl dažas igaunietes un ļoti jauka kundze no Lietuvas — Vera. Ar viņām es sarunājos vāciski.

Sākumā mans stāvoklis bija smags. Naktīs nevarēju gulēt. Bieži vakaros ārsts sēdēja pie manas gultas, kamēr aizmiglu. Viņš darīja visu iespējamo, lai mani izārstētu. Tāpat arī medmāsa Toņa, krieviete. Bieži vien viņi abi man nesa dažādus gardumus — pienu, baltmaizi, ābolus. Es jau arī biju ļoti novājējusi, un atlabšana gāja gausi. Vēl joprojām nebija nekādu ziņu no mājām. Visu to ļoti pārdzīvoju. Atceros kādu septembra nakti, melnu kā samts, bet spožām, zvaigžņotām debesīm. Tik ļoti ilgojos pēc māmiņas un mājām, ka biju ar mieru būt tur tikai mirkli, tad atgriezties šajā nolādētajā zemē.

Ļoti pārdzīvoju arī to, ka nevaru turpināt skolu. Briesmīga bija apziņa, ka tik daudzus gadus man liegta iespēja mācīties. 17. septembrī saņēmu pirmo vēstuli no mājām, pirmās vēstis no maniem dārgajiem cilvēkiem. Pēc tam sekoja daudzas vēstules no draugiem un radiem. It kā maiss būtu pasprucis vaļā. Slimnīcā saņēmu arī pirmo paciņu no mājām. Cik bezgala dārga bija katra lietīņa, katrs sikums! Visam taču bija pieskārušās mātes un tēva rokas.

Kad man kļuva jau labāk, palīdzēju mātai. Mērīju temperatūru, devu zāles, liku kompreses. Vēlāk slimnīcas vadība palūdza mani sēdēt pie smagi apdegušas sievietes. Mēs pie viņas dežurējām uz maiņām trīs meitenes. Ļoti grūti klājās šai sievietei. Vēlāk viņa esot nomirusi.

Bet es pamazām vien jutu, ka kļūstu vesela. Ārsts man teica, ka manas plaušas būs veselas, šejienes klimats tām būšot labvēlīgs, bet brīdināja būt uzmanīgai ar sirdi. Lai rēķinoties ar to, ka stāvoklis kļūst nopietns. Tā tas arī piepildījās. Galvenā ārste gribēja, lai palieku strādāt slimnīcā, bet man sirds vilka projām pie savām tautietēm. Arī lietuviete Vera jau bija aizbraukusi. Tā oktobra mēnesī mani izrakstīja no slimnīcas, un es atgriezos atpakaļ trešajā nodaļā. Tikšanās ar manām mīļajām latvietēm bija liksma un sirsnīga. Bez Ainas un Betijas tagad te bija arī Latgales pārstāve Benedikta Matušēvica, kas jau no 1945. gada bija pazīstama ar Krieviju. Mēs viņu saucām vai nu par Beņu, vai Benitu, bet man ļoti patika viņas īstais vārds.

Sāku atkal iet darbā. Sākumā strādājām pie sojas pupiņu vētišanas, tad lielajās, aukstajās graudu noliktavās. Milzīgie šķūņi bija piebērti graudu kalniem. Tos vajadzēja pārlāpstat no viena gala līdz otram, lai graudi nekarstu. Smags, puteklains un nomācošs darbs. Jau esot brīvībā, man ilgi rādījās sapņos, kā es noslikstu graudu jūrā. Citreiz graudus vajadzēja pārnest no vienas noliktavas otrā. Kastes jau tā bija smagas pašas par sevi, taisītas no bieziem, zaļiem dēļiem, bet, kad tās pielika ar graudiem... Asaras sprāga no acīm, paceļot kasti, bet normu izstrādāt vajadzēja, lai saņemtu maizi. Kad sals sniedzās pāri -50° , mēs strādājām barakā pie virvišu pīšanas. Spēcīgās brigādes turpināja darbu uz lauka. Klimats tur kontinentāls — ļoti karstas vasaras un aukstas ziemas, līdz pat -60° . Toziem akmeņogles kurināšanai nebija sagādātas, tādēļ krāsnis apkurināja ar salmiem. Kāds siltums var būt no salmiem, kas straujā liesmā izkūp gaisā vai, būdami slapji, smakodami dūmo un smird? Dažreiz rītos mati bija piesaluši pie nārām, ja tās atradās logu tuvumā.

Telpa, kurā pinām virvītes, atradās vīriešu zonā. Baraku apdzīvoja diezgan raiba sabiedrība. Bez normālās vīriešu brigādes, kas gāja darbā, tur atradās arī tie, kas uzskatīja, ka darbs nav priekš viņiem. Viņi tēloja kungu dzīvi, un viņiem bija pat savi kalpi. Šie kalpi arī zaga priekš savu kungu labklājības. Šīs barakas blakustelpā tad arī notika virvišu pīšana. Telpa patumša un auksta, jo tāpat tika apkurināta ar salmiem. Salmi bija mitri un dūmoja, acis asaroja, un no pirkstiem pilēja tumšas asins lāses, jo virvītes mēs pinām no garas un asas stepes zāles. Šīs virvītes savukārt izmantoja zāļu paklāju gatavošanai dārzniecības vajadzībām. Darbs bija mokošs, pirksti sagriezti jēli un asiņaini, bet vajadzēja nopīt 50 metrus, lai būtu norma un varētu saņemt 450 g maizes.

Ēst deva divas reizes dienā. Rītos sasalušu kāpostu zupu un vakaros pie tās pašas zupas vēl otrs ēdiens — kāpostu biezenis. Ja bija izstrādāta

virsnorma, tad vēl rītos vai vakaros piešķīra smirdīgas siļķes vai novārītas saldētas zivs gabaliņu. Galvenais dzīvības uzturētājs bija maize. Un paciņas, kas pienāca no dzimtenes. Nometnes vadība bija apgādājusi mūs ar maisu, uz kura gulēt, un vienu segu. Tika izsniegtas arī virsdrēbes — veci armijas kažoki un izmīdīti, salāpīti velteņi. Tad vēl vatētas bikses un pufaiķas — tā ka apģērbtas bijām. Kad izbeidzās zāle virvītēm, mūs aizsūtīja darbā uz kartupeļu noliktavām, gariem apakšzemes šķūņiem, kuriem pa vidu bija eja, bet gar malām kartupeļi. Noliktavās bija vairākas krāsni, kas tika apkurinātas ar akmeņoglēm. Siltumā mēs tur bijām un arī paēdušas, jo cepām uz oglēm kartupeļus. Sargi mūs ielaida noliktavā un noslēdza durvis no ārpuses, palikdami virszemē un sildīdamies noliktavas sarga būdiņā, tikai pa reizēm ienākdami paskatīties, ko mēs darām. Bet mēs kvēpelišu gaismā steidzīgi sviedām kartupeļus groziņos, jo norma bija 400 kg. Kas pārsniedza normu, tam attiecīgi tika paaugstināta maizes deva — 650 g, 750 g utt. Groziņus pierakstīja vai nu brigadiere, vai viņas izraudzītā persona. Vienai vajadzēja rūpēties arī par kartupeļu cepšanu. Mēs stiepām kartupeļus pa kluso arī uz zonu, bet tas bija liels risks, jo pie vārtiem parasti notika kratīšana. Par dažiem kartupeļiem jau nu neko nesacīja, tikai atņēma, bet par lielāku daudzumu tika uzlikts sods. Tad mēs iztaisījām no vecām konservu kārbām rīvi un kartupeļus sarīvējām. Iegūto masu izspiedām, ielikām kādā lupatā un sējām ap vidu zem drēbēm. Tā nevarēja neko sataustīt. Zonā no sarīvētajiem kartupeļiem cepām kaut ko līdzīgu pankūkām, tā sauktās “ļipjoškas”.

Reiz es sarīvēto, mitro kartupeļu masu paliku zem cepures uz galvas vidus. Tieši vajadzēja tā sagadīties, ka, ejot mājās, izrādījās, trūkst viena cilvēka. Sargu vecākais skaitīja reizes trīs — kā nav, tā nav. Tad pavēlēja visiem gulties. Tā jau bija parasta lieta: ja nevarēja saskaitīt jeb bija izdarīts pēc konvoja domām kāds pārkāpums, atskanēja pavēle: “Gulties!” — un visiem momentā vajadzēja atrasties guļus, neskatoties uz to, kas atradās zem kājām — sausa smilts, dubļi, sniegs vai ūdens. Ja kāds pakustējās vai pacēla galvu, tika izšauts gaisā. Bija saprotams, kur mērķēts būs nākošais šaviens.

Tajā reizē gan sniegā nogulējām neilgi, jo cilvēks drīz atradās. Noliktavā kaktiņā pie kartupeļu groziņa bija aizsnaudusies veca tantiņa.

Taču reiz mēs gulējām uz ledus 2 stundas. Neatceros vairs, par kādu pārkāpumu. Zinu tikai to, ka pēc tam es stipri saslimu. Šādas izdarības gan atļāvās tikai gados vecie konvoji, īsti Staļina cietumsargi. Jaunie puisi, kas šeit atdienēja savu obligāto iesaukumu padomju armijā, bija pavisam citādi un izturējās pret mums kā līdzīgiem cilvēkiem.

Reiz bija pat gadījums, ka tikko no Lietuvas atvestie jauniešaukie atteicās apsargāt lēģerniekus, jo viņiem pašiem esot notiesātas mātes, māsas un citi radinieki. Protams, šo dumpi apspieda un zēni tika bargi sodīti. Pēc tam tāpat viņiem vajadzēja izpildīt savus konvoja pienākumus.

Decembra beigās mēs noliktavā saindējāmieš. Kāds nelaikā bija noslēdzis krāsni, izplūda akmeņogļu tvans, un cilvēki smagi saindējās. Sākumā mums visām bija tāda eiforiska sajūta, tad sākās neciešamas galvassāpes un vemšana. Kad sargs atslēdza durvis, mēs tik tikko vairs spējām izstreipulot laukā. Ar mokām aizvilkāmies uz nometni. Otrā dienā darbā iziet nevarējām. Tā jau bija mana otrā saindēšanās dzīvē. Trešā notika jau brīvībā.

Vecāki atsūtīja man siltas drēbes. Garās, skaistās bikses atkal kļuva par manu nelaimi, jo visi tās apskauda, un zagļi darīja visu iespējamo, lai mani no tām atbrīvotu. Gandrīz pat naktī bija jāpatur kājās. Neskatoties uz to, ka biju apģērbta, es ļoti grūti panesu aukstumu. Turējos tomēr varonīgi. Kādā vēstulē rakstīju vecākiem: "Vai gribat zināt, kāds izskatās jūsu meitēns savā vārda dienā? Iedomājieties mazu, lupatās savīkstītu Sprīdīti, kas, ietupies nāras stūrī, raksta Jums vēstuli. Bizītes izirušas, deguntiņš pilina lāsītes, krāsni spoži deg salmi, bet logā saplaukuši milzīgi ledus ziedi. Skarbs ir svešzemes aukstums, bet mani tas nepieņieks, jo krūtīs Latvijas saule."

24. decembrī pēc darba latviešu saimīte kopā ar lietuvieti Veru svinēja Ziemassvētkus. Tīri nomazgājāmieš, apvilkm savas labākās drēbītes, sakārtojām matus. Divas apakšējās nāras pārvērtām par svētku vietu. Uz vienas nāras vidū nolikām balti aplātu kastīti, uz tās no mājām atsūtītās četras krāsainas svecītes. Eglītes nebija, pat ne zariņa, jo kur to ņemt? Pašas sasēdāmies apkārt. Lasījām Ziemassvētku evaņģēliju no Jaunās derības (arī tā bija atsūtīta), dziedājām svētku dziesmas un skaitījām dzejas. Pēc svinīgās daļas nocēlām kastītes vāku. Tur iekšā bija mazas sviestmaizītes ar mājas labumiem un pašu gatavotas dāvanas. Apdāvinājām viena otru. Man Aina uzdāvāja no lupatām sašūtu lelli, kuru es nosaucu par Asaru.

Cittautietēm šie svētki bija neizsakāms brīnums. Lielā barā sastājušās pie mūsu nārām, burtiski ieplestām mutēm viņas skatījās visā notiekošajā. Dažas bija aizskrējušas pat uz caurlaidi un atvedušas vecāko sargu — vai tikai šīs "inostrankas"* nedara kaut ko neatļautu? Sargs laiciņu pastāvēja, paskatījās un, norūcis: "Ta velns viņu zina, kā viņas visu to dabū gatavu!" — atmeta ar roku

* Ārzemnieces.

un aizgāja. Mēs turpinājām savus svētkus, līdz laiks bija doties pie miera. Izskaņai es nolasīju:

Senai teikai šonakt vārdus saku.
Aizver acis. Klausies: gani dzied.
Un pār mazu, piesnigušu taku
Kristus zvaigzne starodama zied.

Baltu dziesmu met pār torņiem zvani,
Debess gaisma mirdzot lejup slīd,
Lai, kad izdziest vaska sveču tvani,
Melna nakts pār tevi nesakrīt.

Ziemassvētku vakars tiešām bija atstājis gaismu dvēselēs. Ar jaunu ticību vērām durvis 1948. gadam.

Jaunā gada sākumā atkal pinām virvītes. Es jau biju ievingrinājusi rokas un varēju nopīt veselus 80 metrus. Līdz ar to arī maiži saņēmu vairāk. No dzimtenes pienāca ļoti daudz vēstuļu, sūtīja arī grāmatas un pārtiku. Mani draugi mani neaizmīrsa. Lielu pateicību savā sirdī visu mūžu glabāju savai bērnības draudzenei Lilijai, kas visus šos garos gadus bija it kā līdzās ar mani, sniedzot man ne tikai garīgu, bet arī materiālu atbalstu. Un studentei to izdarīt nemaz nebija viegli. Arī Aina un Betija saņēma paciņas no mājām, tāpat arī pārējās latvietes, un visā mēs dalījāmies cita ar citu.

Ir taisnība sakāmvārdam, ka nelaime nenāk brēkdama. 20. februāra vēlā vakarā, kad abas ar Ainu rakstījām vēstules, teikums pēkšņi pārtrūka pusvārdā. Ienāca vecākais uzraugs ar sarakstu un nosauca 100 cilvēkus, kuriem tūlīt ar visām mantām jādodas ceļā uz 2. nometni. Tai skaitā arī man. Izmisumā abas ar Ainu aizskrējām uz kantori pie priekšnieka, raudājām un lūdzāmies, lai sūta mūs abas vai atstāj mani te, taču viss veltīgi. Tā es vienīgā no latvietēm izgāju aiz vārtiem naktī.

Palss vizēja ceļš. Vējš dzenāja saplosītus mākoņus, nakts bija gaiša un auksta. No visām barakām salasīto cilvēku kolonnai apkārt sargi ar suņiem. Mantas veda vēršu pajūgos. Dīvos naktī mēs nonācām jaunajā mājvietā. Otrā nometne visādā ziņā bija labāka par trešo. Viss zonas izkārtojums plašāks un gaumīgāks. Barakas gaišas un tīras. Ēst gājām uz ēdnīcu, pie tam trīs reizes dienā. Ēdiens nesalīdzināmi labāks kā trešajā, kaut abas nometnes šķīra tikai kādi 12-15 km. Sredņebelajas stacija no šejienes apm. 3 km. Ļoti labi bija redzami garām braucošie vilcieni, kas arvien izsauca smeldzīgas ilgas pēc dzimtenes. Netālu no šejienes bija arī karavīru pilsētiņa ar lidlauku. Tur dienēja desantnieki. Strādājot uz lauka, mēs bieži

redzējām viņu apmācības un lēkšanu ar izpletņiem no lidmašīnas. Reiz vienam puisim izpletnis neatvērās. Viņš, protams, nositās. Tas bija liels satraukums arī mums.

Režīms otrajā nometnē bija izteikti stingrs. Vēstules rakstīt nekādā ziņā vairāk par divām! Es tomēr atradu iespēju nosūtīt tās tik daudz, cik man vajadzēja. Šinī nometnē biju vienīgā latviete. Turējos kopā ar inteliģentu, sirmu igauņieti Ellu Voltri kundzi. Ļoti draudzīga pret mani bija tatāriete Soņa. Viņa katrā ziņā gribēja mani iepazīstināt ar savu dēlu, lai es kļūtu viņas vedekla. Nebija lemts man ieprecēties tatāru ģimenē!

Biju ieskaitīta atkal veco ļaužu brigādē. Pati brigadiere bija jauna, simpātiska krieviete, ar kuru es iedraudzējos. Mūsu draudzība bija ļoti sirsnīga. Pirmajās dienās nometnes ārste mani atbrīvoja no darba. Jau trešajā dienā biju stipri saaukstējusies. Ļoti uztūka seja un kaut kas notika ar acīm. Biju ļoti nobijusies, bet viss tomēr beidzās labi. Pēc izveseļošanās atkal gāju darbā uz kartupeļu noliktavām. Vēlāk mūsu brigādi pārvietoja uz dārzniecību. Sagatavojām lecktis pavasara sējai. Man patika šajā nometnē, tikai es ļoti skumu pēc savām latviešu sievietēm. Un, lūk, aprīļa sākumā mani aizveda atpakaļ uz trešo!

Trešajā nometnē vienā atsevišķā barakā tika savākts kopā viss 58. pants. Kontra — kā te sacīja. Taču mums par lielām šausmām te ievietoja arī recidīvistus — slepkavas un zagļus. Darbā ejot, apsardze bija pastiprināta. Bet darbā jau gāja tikai politiskās! Viss noziedznieku “krējums” palika zonā. Ak, Dievs, kādas gan te nebija privilēģētās kastas! “Blatnije” un “freijeri”, un “sukas”, un “šestjorkas”! Te bija sievietes, kas tēloja sevi par vīriešiem, te bija viņu “sievas” un “bērni”. Bez šaubām, arī apkalpojošais personāls. Viss tas līdzinājās murgainam sapnim vai pat teātrim, tikai pārāk baigam un netīram. Nožēlojama, pagrimusi tauta. Starp recidīvistēm bija sieviete — Vaļa, kas jau 22 gadus nebija izgājusi no nometnes. Notiesāta pirmo reizi par slepkavību, viņa pirms soda beigšanās izdarījusi tepat nometnē otru slepkavību. Un pēc tam vēl. Līdz ar to sods nekad nebeidzas, bet turpinās. Kam viņai brīvība! Tur jāstrādā un jāgādā par sevi. Bet te pie visa gatava. Darbā var neiet. Kas iepatikas, var nozagt, kas pretojas — var nogalināt. Te bija arī sieviete — pēc izskata ļoti līdzīga Puškinam. Brīvībā viņa ar savām rokām nogalinājusi 30 cilvēkus. Nāves sods toreiz bija atcelts. Viņa bija notiesāta uz 25 gadiem, tāpat kā daudzi tie, kuri kādam citam cilvēkam bija pasnieguši gabaliņu maizes. Taču labi bija tas, ka atkal kopā biju ar Ainu, Betiju, Benediktu. Tagad te bija arī skolotāja no Palsmanes, jaukā un simpātiskā Marija Knostenberga, un vēl arī īsta zemnieku sētas saimniece no Kurzemes — Emma Pirone. Es viņu godāju par vīramāti, jo viņai bija divi dēli.

Abas ar Ainu tagad gulējām uz apakšējām nārām. Nu jau mums bija atsūtīti arī palagi. Nāru galiem priekšā uztaisījām skaistus aizkarus. Uz mazā skapiša starp guļasvietām stāvēja grāmatas un mūsu mīlo atsūtītās fotogrāfijas. Barakā bija turpat simts cilvēku. Kas tur reizēm notika! Ja gadījās kāda brīvdiena, tad baraka pārvērtās par trakomāju. Iedomājieties tādu skatu: skan jautras krievu častuškas ar spalgiem iekliedzieniem, dārd kāju izsistās kazačoka taktis. Kāds bariņš skaļā balsī noskaidro attiecības, kāds cits lielā sajūsmā plaukšķina rokas. Vientiesīga sieviete sēd uz grīdas ar galvā uzmauktu kažoku un naivā ticībā gaida, ka viņai parādīs zvaigznes, bet otra jau lej pa kažoka piedurknēm ūdeni... Biksšains "vīrs" taisa savai sirdsdāmai frizūru, bet viņiem pa vidu spraucas "mironis" ar visu "gultu"... Bet tas vēl nav viss. Uz kādas augšējās nāras bāla un izmocīta mūķene, pacēlusi rokas pret debesīm, skaļā balsī lūdz Dievu...

Šādās reizēs bija tāda sajūta, ka drīz vien arī pašai būs jāatvadās no prāta.

Mēs, latvietes, savas brīvdienas izmantojām lasīšanai, kādai liriskai pēcpusdienai ar dzeju un vēstuļu rakstīšanu. Ļoti daudz strādājām rokdarbus. Mums taču viss bija nozagts. Mājinieki arī nevarēja mūs apģērbt no galvas līdz kājām, jo pašiem klājās grūti. Tad nu palika iespēja iemācīties šūt un adīt, lai varētu apgādāt sevi ar vajadzīgo apģērba gabalu. Šim nolūkam izmantojām visu, ko varējām. No baltās drēbes, kurā iešūtas bija paciņas, Betija izgriezta un es pati sašuvu vasarai svārciņus un blūzīti. Pie tam blūzīti izstrādāju skaistā izvilsuma darbā. Vēlāk, kad jau nometnes vadība sāka oficiāli mums piešķirt kreklus, kleitas un citus drēbes gabalus, mēs tos vienmēr pāršuvām pēc auguma, pielikdamas vēl kādu interesantu detaļu. Mūsu tieksme labi un tīri ģērbties daudzām citām likās pilnīgi neizprotama.

Paciņās mums tagad jau sūtīja miltus, putraimus un citus tādus produktus, no kā varējām pašas gatavot sev ēdamo. Visu to vajadzēja glabāt speciālās noliktavās, jo citādi taču nozagtu līdz pēdējai kripatiņai. Un cik gan varēja atsūtīt! Labi, ja iznāca kaut ko pagatavot svētdienās vai svētku reizēs. Man māmiņa atsūtīja karavīru katliņu. Tā bija ļoti noderīga lieta mūsu saimniekošanā.

Tuvojās pavasaris. Veco velteņu vietā mums izdeva drēbes zābaciņus. Sākumā laiks bija saulains un silts, bet tad sākās pavasara lietus. Dažas dienas lija bez pārtraukuma. Viss klajums pārvērtās lipīgā dubļu masā. Mūsu brigādi apm. 50 cilvēku sastāvā norīkoja rakt grāvjus. Mīlais Dievs, kādas mēs vakaros izskatījāmies! Slapjas, netīras, dubļos līdz ausīm. Drēbes zābaciņi izmirkuši, kājas pavilkta nav iespējams. Pa nakti ne drēbes, ne

zābaki neizžuva. Rītā ar tādiem pašiem atkal uz darbu. Atraktā zeme pielipa pie lāpstas, nosviest nevar. Jākasa ar roku nost. Bieži dubļainos, lipīgos zemes gabalus no grāvja sviedām laukā nevis ar lāpstām, bet rokām. Pie tam visu dienu nācās stāvēt grāvī aukstajā ūdenī ar drēbes zābaciņiem.

Tad pēkšņi laiks pārvērtās, pārstāja lietus, parādījās saule. Iestājās karstas un tveicīgas dienas. Stepe pārvērtās līdz nepazīšanai, kļuva zaļa un smaržīga.

Un tu jūti — zeme atkal mostas,
Vēji, marta vēji atkal dzied!
Skanot salūst ziemas sala jostas,
Sirdī nemiers ass un ilgains zied.

Tālo stepi pārskrien vēju steigas,
Rīts vēl logā ledus puķes met,
Bet tu zini — ziemei drīz būs beigas —
Katra diena saulei tuvāk ved.

Zini tu — aiz tāluma, kas klusē,
Kas vēl sniegos grimst un ledū mirdz,
Marta priekā elpo dzimtā puse,
Palu liksmē visi strauti irdz.

Izpil lāstekas, un tērces virmo,
Nemieralkās dzied ik modies zars,
Pāri gravām ligans pūpols sirmo,
Jautri aizspurdz pirmo strazdu bars.

Un tu jūti pavasara pulsu.
Zeme, tava zeme tevi sauc!
Svešā stepē raugies skatu mulsu —
Marta vēji solot pāri trauc...

Uzziedēja bezdelīgactiņas, dzeguzes asaras, smaržīgās vijolītes un mūsu lauvmutītēm līdzīgi sarkani ziedi. Saplauka nogāzītēs zemie lazdu puduriši un sīkie, kroplie ozoliņi. Ļoti reti klajumos bija sastopams arī kāds lielāks lapukoks, tikai es īsti vairs neatceros, vai tie bija bērzi vai kas cits. Viriešu zonā gan auga pieci brīnumskaisti bērzi, un nu tie bija salapojuši un smaržoja kā dzimtenē. Zemākajās vietās stepē parasti bija izveidojušies mazi ezeriņi. Pēc lietus tie viļņojās zili un skaisti, aicinādami atveldzēties. Ja gadījās labi sargi, tad arī atļāva nopeldēties.

Šajā laikā saņēmu ziņas, pašas pirmās un bezgala gaidītās, no savas "zelta jaunības" — Alūksnes meitenēm. Kuģis toreiz laimīgi bija pārvedis viņas Ohotskas jūrai, atstādams saltajā, nemīļīgajā Kolimā. Vēstuli rakstīja Annele, skumju pilnu, bet spītīgu, un es ticēju, ka viņa izturēs. Līvija esot kaut kur tuvumā, Rēzija kilometrus 180 tālāk. Pa visiem Sibīrijas gadiem, pa Tālo Austrumu vergu ceļiem vēstules no manām meitenēm nāca nežēlīgi reti. Labi, ka viņas izdzīvoja un atgriezās.

Darbā savainoju roku. Raušot nost māla piku no lāpstas, nepamanīju stiklu un sagriezu labās rokas vidējo pirkstu. Var jau būt, ka tas nebija stikls, bet sarūsējis skārda gabals. Biju vairākas dienas atbrīvota no darba. Bet tad sākās spēja asins saindēšanās un mani aizveda atkal uz slimnīcu. 1. jūnijā man pirkstu operēja. Sākumā domāja, ka vajadzēs to amputēt. Uzlika uz sejas primitīvi sagatavotu narkozi un lika skaitīt. Tiku līdz 7 un jutu, ka paliek ļoti slikti ar sirdi. Paspēju pateikt un tūlīt arī pagību. Kad nācu pie samaņas, hloroforma lupata no sejas bija noņemta un četri cilvēki mani masēja gan ar rokām, gan paasām sukām. Pēc tam rokā deva vietējo narkozi un sāka operēt. Pirkstu nenoņēma, to tikai uzšķērda un sadzina iekšā tamponus. Sāpēja ļoti, bet pārsiešanas bija vēl briesmīgākas. Kā par brīnumu, pirksts sadzija ātri un saauga ļoti glīti, palikdams tikai tik tikko manāmi resnāks. Jūnija vidū jau braucu atpakaļ uz trešo.

Stādījām sīpolus, tomātus un kāpostus. Atkal bieži lija. Stampājāmie pa dubļainajiem laukiem slapjas un nogurušas. Bieži vien ar kāju piespiedām kāposta stādu zemē, jo nebija spēka pieliekties. Taču zeme tur brīnumaini auglīga — kāposti auga griezdamies.

Mēneša beigās manu nabaga sirdi plosīja neizsakāmas skumjas un nemiers. Tur, dzimtenē, mana klase kārtoja eksāmenus un gatavojās izlaiduma ballei. Tik daudzi vērs durvis augstskolās, lai turpinātu izglītību. Kur mans sapnis par filoloģiju un rakstniecību? Bet stipra un gudra sieviete, ar kuru kopā biju Centrālcietumā, man rakstīja: "Vidzemes gaišā meitene, Tev bija lepna un spītīga piere. Atmet to augstāk, kad grūtumam pretī stāvi. Dzīve pati Tev gatavības apliecību dos, kurai pretī nestāvēs nekādas grāmatu gudrības. Ar šo apliecību var beidzamajā stundā uzvarēt sirdi, sapņus, ilgas un maldus. Esi lepna, ka esi svērtā jau jaunībā un neesi atrasta par vieglu."

Šie vārdi nomierināja un palīdzēja.

Sākās siena laiks, neparasts un nekad nebijis. Mani iedalīja stiprajā — I un II kategorijas brigādē. Mūsu brigāde gāja pļaut sienu. Pareizāk — tādas brigādes bija vairākas. Cēlāmie no rīta četros. Ātri sakārtojāmie, iestrēbām zupu ar maizi — un projām uz pļavu. Pie vārtiem mums pievienojās vīriešu brigādes. Sajūdza vēršus lielos redeļu ratos, kurus sauca

par arbām, sēdāmieš iekšā un braucām uz 20-30km tālajām pļavām. Šī bija nolādēta vasara ar savām šausmīgajām lietusgāzēm. Pļavas bija pārvērtušās par rāvainiem ezeriem. Vīrieši (starp tiem bija viens vācu armijas gūsteknis Heincs) un tāpat kādas 12 stiprākās sievietes pļāva. Mēs, pārējās, ar lieliem, zarainiem grābekļiem vilkām zāli laukā no ūdens. Izklājām to uz augstākām vietām un pauguriem, grozījām, žāvējām un metām kaudzē. Kad augstāku vietu nebija vai vienkārši nepārtraukti lija, zāli mēs savilkām čupās un atstājām ūdenī. Čupas ar vērsiem veda uz skābbarības bedrēm, kur strādāja citas brigādes.

Sausajās dienās vasara dega zenītā. Tāds karstums kā somu saunās. Āda nogāja trīsdesmit trīs reizes, jo strādājām izģerbušās līdz pēdējai iespējai. Saule nežēlīgi cepināja, nemitīgi slāpa, spēka nebija. Ūdens, kurā stāvējām līdz celgaliem, gandrīz vārošs. Kājas izsuta, kļuva jēlas un asiņainas kā gaļas gabali. Bet apkārt neizsakāms skaistums, visdažādāko ziedu klāsts, mirgojošs gaiss. Un kur tad bargie un lieliskie negaisi, kad krustā šaudījās zibeņi, grāva pērkons, viss satumsa un lija, lija. Milzīga nelaime gan bija odi, tie varēja novest līdz melnam izmisumam. Pēc tādām trakām dienām tik ļoti gaidīts bija vakars.

Kā jau visur, kur nākas strādāt kopā ar vīriešiem, netrūka dažādu starpgadījumu. Nometņu romānu, kā mēs teicām. Bija iekārotāji un dievinātāji, bija klusi un atklāti pielūdzejī un pašapzinīgi uzbruceji, un bija vienkārši, sirsniņģ draugi. Taču bija arī tādi abu dzimumu pārstāvji, starp kuriem trakoja netīru kaislību vētras. Atklāti sakot, kopējās nometnēs dzīve līdzinājās drausmīgam purvam, bez tikuma un morāles. Tik vien jau bija tās vizmas, cik laba un gaiša tev dvēsele. Bet ne jau kopējās nometnēs vien bija šis pagrimums!

Ja naktīs vajadzēja slepus "ceļot" pāri žogam no vienas nometnes uz otru, tad siena pļavas bija kā radītas tumšo un slepeno alku piepildījumam. Visas siena kaudzes un lazdu puduriši bija pilni ar mīlas pārišiem. Ja jau tas notiktu pusdienas laikā vai atpūtas brīžos, tā būtu viņu pašu darišana, bet, ja dažas sievietes iedomājās, ka viņu uzdevums ir visu dienu vāļāties ar vīriešiem, tad klusēt nevarēja. Mums taču vajadzēja izstrādāt arī viņu normu, lai nepaliktu bez maizes, jo norma tika dota uz visu brigādi. Mēs jau tā bijām pārgurušas līdz nespēkam. No rītiem tik agri augšā — un projām aiz vārtiem, vakarā darbu beidzām pēc saules un tikai īsi pirms pusnakts pārbraucām zonā. Tad vēl vakariņas — un cik tad stundu palika miegam! Brigadierei vajadzēja iet vēl uz kantori, lai aprēķinātu dienā izstrādāto un saņemtu uzdevumu rītdienai.

Kādā vakarā, kad brigadiere pēc pusnakts atgriezās barakā, divas jaunas meitenes, kriminālistes, no aizdurves uzbruka viņai ar nažiem. Brigadiere

dienā šīm meitenēm aizrādīja, ka siena norma pļāvās jāizstrādā viņām pašām, bet patīkamās rotaļas ar vīriešiem jāatstāj naktij. Četri dūrieni ar nazi mugurā, divi kaklā un viens sejā — pāršķelts vaigs un mute. Bāla un noasiņojusi viņa nogāzās barakā uz grīdas. Tuvākās sievietes uzcēla viņu uz galda, citas aizskrēja pēc ārstes. Ievainojumus ātri pārsēja, un brigadierī sargs aizveda uz slimnīcu. Un izglāba taču! Ilgi nogulējusi slimnīcā, šī izturīgā krievu sieviete atgriezās nometnē, nu jau ar dziļām rētām kaklā un sejā. Abām meitenēm pielika 2 gadus pie esošā soda. Tas arī viss. Bet tādas asins izliesanas jau notika bieži un dažādos variantos. Vīrieši nospēlēja sievietes uz kārtīm. Zaudētājam vajadzēja nogalināt izmeklēto upuri. Tā reiz vīriešu nometnē jaunai baletdejojotājai, kas ar aģitbrigādi ieradās uz koncertu, nocirta ar cirvi galvu.

Kādā no Habarovskas nometnēm pastāvēja liela centrālā aģitbrigāde, kurā darbojās notiesātie mākslinieki — aktieri, dziedoņi, dejojotāji u.c. Sargu pavadībā viņi braukāja pa apgabala nometnēm, sniedzami koncertus. Kādu laiku starp viņiem bija komponists Edijs Rosners. Latviešu starp šiem māksliniekiem nebija. Daudzo gadu laikā es biju ieguvusi labus draugus viņu vidū, kas man ļoti izpalīdzēja ar vēstulņu izsūtīšanu brīvībā.

Katrā nometnē pastāvēja arī sava iekšējā aģitbrigāde, kas uzstājās ar koncertiem un skečiem. Tas viss gan bija ļoti zemas kvalitātes. Mums rādīja arī kinofilmas. Labi, ja filma bija par mīlestību, bet, ja tā bija ar politisku raksturu, tad mēs kārtējo reizi izjutām draudus pret sevi un naidīgi izmestos vārdus, ka drīz vien izrēķināsies ar mums kā jau ar visiem tiem mums līdzīgajiem fašistiem un dzimtenes nodevējiem. Vienai daļai notiesāto noziedznieku toreizējās nometnēs bija tieši tāds pats noskaņojums un izteicieni kā tagad interfrontei. Paldies Dievam, arī tur viņu bija mazākums, jo lielākā daļa — pat kriminālistu — bija spējīgi saprast un domāt.

Rīkoja arī deju vakarus, kaut graciosos valša soļus nācās spert izmīdītos, vecos armijas zābakos. Krievu meitenes pat salāpītos, lielos velteņos prata aizrautīgi dejojot kazačoku. Spēlēja savs "džezbends" — kāds bajāns, ermoņikas un balalaika. Dejojot gribētāju netrūka, kaut arī sievietei vajadzēja dejojot ar sievieti. Esmu ievērojusi, ka cittautiešiem šāds dejošanas veids nav pazemojošs. Gadījās gan, ka uz deju vakariem atveda arī vīriešus. Mēs, latvietes, kādreiz aizgājām paskatīties, jo šajās ballēs reizēm vārijās īsts raganu katls. Bet vispār šos deju vakarus es neapmeklēju.

Laiku pa laikam nāca un gāja etapi. Cilvēki tika pārvietoti no vienas vietas uz otru. Aizsūtīja arī daļu recidīvistu un slepkavu — pašus briesmīgākos.

4. augustā kopā ar vienpadsmit citām 58. panta spēcīgākajām sievietēm aizgāja mana Aina. Tas bija dziļš izmisums. Aizskreju atkal pie nometnes priekšnieka prasīties līdzi. Viņš pacēla manu asarām slapjo seju un, paskatījies acīs, klusu noteica: "Neplēšies tur, kur tu nezini, kā tev būs. Tava zeme un vecāki gaida tevi — tev jāatgriežas." Etaps aizgāja uz Kolimu. Šķiršanās bija rūgta un smaga.

Nesatikāmies vairs nekad. Pēc ilgāka laika saņēmu nedaudzas vēstules, rakstītas no pārsūtīšanas punkta Buhtā Vaņina un tad no Kolimas, bet pēc tam Aina pazuda. Viņas pēdas man sadzīt neizdevās. Aina, aiziedama tālajā ceļā, nodeva mani Betijas Jostmanes gādībā. No šī brīža līdz pat pēdējai dienai nometnē Betija rūpējās par mani kā savu bērnu. Mīlēja un lutināja, cik vien tas bija iespējams nometnes apstākļos. Es viņai biju Pelīte, bet viņa mana Svešā māte, mans tuvākais draugs.

Šinī laikā es sadraudzējos arī ar skaidru un sirsniņu ukraiņu meiteni Stefu, tiesātu tāpat ar 58-1a pantu. Mēs mācījām viena otrai savas tautas valodu, pie tam ar panākumiem, dziedājām arī savas dziesmas.

Pēc siena laika darbs turpinājās pie sojas un saulespuķu pļaušanas. Tās gatavoja skābbarībai. Man bieži palika slikti, temperatūra paaugstinājās līdz 39°. Ne vienu vien dienu tiku atbrīvota no darba. Ļoti sāpēja arī kājas, sevišķi labā.

25. augustā sākām rakt kartupeļus. Viena iet pa priekšu un ar lāpstu izceļ kartupeļu cerus, otrā salasa tos groziņā. Un tā vagu pēc vagas, tikai apmainoties vietām. Droša un ērta tehnika. Vēlākajos gados gan parādījās arī traktors ar izviedēju, bet galvenā jau tomēr bija lāpsta.

Cik slapja un slihta bija vasara, tikpat slikts arī rudens. Visu laiku lija, un kartupeļu lauki viļņojās ūdenī. Atkal dienām ilgi pa ūdeni, pa dubļiem un slapjumu. Vietām tikai pārstaigājām lauku un aiz lakstu galiem izraustījām to daļu, kas bija virs ūdens, kartupeļi paši palika dubļos un sapuva. Lai ātrāk paveiktu kartupeļu rakšanu, cilvēkus iekārdināja ar degvīnu. Par 150% — 50 g vodkas. Bet mēs jau nevarējām izstrādāt pat obligātos 100%. Līdz ar to ar maizi kļuva knapāk. Labi, ka tagad sāka dot arī cukuru — 410 g mēnesī.

Līdz pat 25. septembrim katru dienu no agra rīta līdz vakara tumsai 200 — 300 cilvēku strādāja kartupeļu laukos. Beidzot lielā diena bija klāt — kartupeļu rakšana pabeigta. Bijām izmirkuši paši un arī drēbes un apavi, kājas vienos augoņos. Iedeva vienu brīvdienu, lai varam apžāvēties un atpūsties. Pēc tam bija jālādē mašīnās, kas kartupeļus aizgādāja uz staciju. Pie lielajām kaudzēm tūrumā piebrauc mašīna, mēs, milzīgās lāpstas tikko kustinādamas, pielādējam to pilnu. Kamēr mašīna izbraukā staciju, mēs kurinām uguni un cepam kartupeļus. Pie katras kaudzes strādā

5—6 sievietes un viena mašīna. Gadījās, ka uzsākām ar sargiem filozofiskas pārrunas, kas citreiz izvērtās ļoti interesantas.

Pa reizei brigādi aizsūtīja arī pļaut auzas un soju. Sojas pupiņas varēja grauzdēt. Apgrauzdētas tās bija ļoti garšīgas un barojošas — ilgi negribējās ēst. Bet, plūcot kaņepes, mani mocīja šausmīgas galvassāpes un vemšana, toties bija sievietes, kas kaltēja kaņepju lapas un pipēja, reibdamas trakāk kā no alkohola.

Rudens lietavu piemirkušajās dienās pienāca etaps no Kolimas. Tie bija bezgala izvārguši veci cilvēki, slimi un izmocīti. Vēlāk gan izrādījās, ka viņu fiziskais vecums nemaz nav tik liels — Kolimas nometnes viņus bija salauzušas un padarījušas tādus.

Oktobra sākumā vairākas dienas nevarēju iziet darbā. Strutoja labās kājas iekšējā potīte. Kāja satūka resna, resna, pāiet nevarēju. Gulēju savā guļasvietā un apcerēju dzīvi. Bija viens gadījums nometnes dzīvē, kas toreiz man šķita pārdomu vērts kaut vai tādēļ, lai izprastu cilvēka psihologiju. Pastāstīšu par to.

Bija kāda krieviete, krimināliste, vārdā Asja, 34 g. veca. Jau bērnībā viņa zagusi un nodarbojusies ar huligānismu. 15 gadu vecumā notiesāta un nonākusi nometnē, no kuras līdz šim brīdim nav izgājusi ne dienu. Darbā nav gājusi, zagusi, slepkavojusi, saņemdama arvienu klāt jaunu soda mēru. Tad pēkšņi it kā kaut kas salūzis viņā. Sākusi iet darbā, strādājusi un uzvedusies labi. Kad es iepazinu viņu, Asja jau bija brigadiere. Pēc tam viņu ielika par barakas vecāko, vēlāk par zonas komandanti. Nu jau 2 mēnešus viņa ir rīkotāja zonā. Savu darbu viņa dara ar aizrautību, ir enerģiska un taisnīga. Kas notika viņas dvēselē? Un kā tas viss beigsies, jo Asjai ik brīdī draud briesmas no vecās noziedznieku pasaules — viņi nepiedod tiem, kas no tās aizgājuši.

Oktobra otrajā pusē sāka snigt. Visa stepe griezās un virpuļoja baltā sniegpukenī. Bet nenopļauti vēl 200 ha sojas! Gājām atkal darbā katru dienu pa 10 un vairāk kilometru. Pļāvām pa visu sniegu. Spēka bija vairāk, jo pārtika, kā jau rudenī, bija labāka. Zupās bija pat gaļa. Runāja gan, ka tie ir fermās sprāguši sivēni un vistas, bet sevišķi daudz tas mūs neietekmēja. Zupas likās garšīgas, ēst gribējās, un radās arī spēks. Tagad deva arī kartupeļu biezeņus, prosas vai putrainu biežputras, kādu sacepumu. Protams, priekš visa tā vajadzēja izstrādāt normu.

Likās, ka dzīvojam pašreiz samērā normālu nometnes dzīvi, bet pēkšņi nāca briesmīga nelaime. Kamēr pati biju darbā, man nozaga pilnīgi visas drēbes, kas atradās barakā. Veļu, svārciņus, blūzīti, jaku, dvieli — nu absolūti visu. Pat lupatas nepalika, kur muti noslaucīt. Labi, ka šis tas no

virsdarbējam bija noliktavā. Vajadzēja atkal lūgt un gaidīt no mājām, kaut zināju, cik viņiem pašiem tur grūti. Ļoti visu to pārdzīvoju un raudāju. Barakas dieniece nekā nebija ne redzējusi, ne dzirdējusi. Vispār neviens nekā nezināja, kaut gan barakā visu dienu bija cilvēki — mēs taču dzīvojam kopā ar to privilēģēto noziedznieku kastu, kas negāja darbā. Pasūdzējās arī priekšniecībai, taču veltīgi. Nolēmu rīkoties pati ar saviem spēkiem. Pagāja vairākas dienas. Uzmaniģi vēroju visus cilvēkus un viņu izdarības. Tad man likās, ka esmu uz pēdām. Pasaucu vairākus lieciniekus un dieniniecī, piegāju pie vienas kriminālistes nārām un no viņas guļasvietas izvilku laukā lielāko daļu savu mantiņu. Garo bikšu un šā tā cita vairs nebija. Kas tas bija par neiedomājamu traci! Kā tur kļiedza un lādējās visspēcīgākajiem lamu vārdiem! Tas taču bija kaut kas neiedomājams — jauns skuķis, mēsls, kontra, fašiste un vāciešu klātgulētāja iedrošinājusies sacelties pret noziedznieku pasaules aristokrātisko šķiru. Tādai tikai izdurt acis, noraut galvu, samalt miltos! Dievs vien zina, kā viss būtu beidzies, ja man blakus nebūtu nostājusies visa šī trakojošā bara līdere, pati vecākā recidīviste ar stāžu, kuras vārdam bija pakļauti visi. "Lieciet mierā meiteni," viņa iesaucās, "ja neprotat zagt, tad nav ko celt traci!" Ar to tad arī viss bija izbeigts. Pavisam negaidot un necerot es biju ieguvusi aizstāvi. Šis neizprotamās simpātijas pret mani pastāvēja visu laiku, kamēr biju kopā ar šo cilvēku grupu un viņu veco vadoni. Vēlākajos gados vēl daudzreiz tiku apzagta un atstāta tikai ar to, kas mugurā, bet tad jau tie bija citi cilvēki.

Pa revolūcijas svētku laiku mums iedeva divas brīvdienas un baroja tiešām ar labiem un vairākiem ēdieniem, bet jau pēc 8. novembra pārgāja atkal uz divreizēju ēdināšanu. Ja bija nauda, varēja kaut ko nopirkt aiz zonas no vietējiem iedzīvotājiem. Šad tad viņi pienāca pie vārtiem tirgoties. Litrs piena maksāja 5 rubļus, divas olas arī 5 rubļus, 1 kg gaļas — 30 rbļ. Ziemā pienu pārdeva sasaldētu apaļās ripās. Tas man toreiz likās ļoti jocīgi — paņēmu pienu padusē un ej.

Novembris un decembris bija vējaini ar smilšu vētrām un salu. Sniega bija maz. Strādāt gājām uz grants un oļu raktuvēm. Tas bija ļoti tālu aiz nometnes, paugurainā vietā. Ar laužņiem un lāpstām rakāmies iekšā kādā lielākā paugurā un metām laukā akmeņaino granti. Šādiem pauguriem virspusē bija apm. pusotra metra liels melnzemes slānis (dažviet mazāks), kas palika karājoties kā jumts pār tām alām un bedrēm, no kurām izviedām granti. Šo jumtu vajadzēja vienmēr noņemt, lai tas neiebruktu, bet to jau negribējās darīt, jo vējš zem tā nebija jūtams un gaiss likās siltāks. Brigāde bija sadalīta grupiņās pa 5–7 cilvēki, un katra tāda grupa strādāja savā atsevišķā bedrē. Es vadīju vienu šādu grupu, un bez manis un Betijas tur

bija vēl 2 igauņietes un 2 ukraiņu meitenes. Tā kā es nekad neļāvu atstāt to melnzemes jumtu virs izraktās alas, tad sildīties un atpūsties mēs gājām blakus pie citām sievietēm, kas sevišķi neuztraucās par bīstamo slāni virs galvas — ka tik siltums! Reiz vējainā un aukstā dienā mēs, visa brigāde, salīdām vienā tādā alā, lai nograuztu līdzpaņemto sasalušo maizes gabaliņu. Vecāka sieviete, pēc tautības ukrainiete, ar tādu dīvainu uzvārdu — Kubika, stāstīja, ka naktī redzējusi savādu sapni. Viņa pacēlusies gaisā un lidojusi, līdz iekritusi melnā bedrē. Man kļuva tā jocīgi. It kā priekšnojauta kāda. Ātri savācu savu grupiņu un aizvedu prom pie mūsu karjera. Izgāja arī kāda cita grupa. Pēkšņi atskanēja smags grāviens, tad kļiedzieni un vaidi. Visas izskrējām no saviem karjeriem. Pirmajā brīdī es nekā nevarēju apjēgt, kas ir noticis. Tad sapratu. Zemes slānis virs lielās bedres bija iegruvis, aprakdams cilvēkus. Kubika bija pilnīgi zem biežās zemes kārtas, laukā rēgojās tikai viena zila plauksta. Divas sievietes bija apbērtas līdz pleciem. Vienai no tām izrādījās lauztas abas kājas, otrai sadragāts mugurkauls. Viņas šausmīgi kļiedza. Citas bija cietušas vieglāk. Biju pamirusi no pārdzīvojuma un izbailem. Nāves tuvumu varēja just gandrīz fiziski. Sāku balsī skaitīt "Mūsu Tēvs debesīs". Sargi šāva gaisā trauksmes signālu, tad viens aizskrēja uz nometni pēc palīdzības. Palikušais sargs sūtīja mani vienu pašu skriet pa laukiem un meklēt brigādi, kas strādāja pie sojas. Tur vajadzēja būt vērsu pajūgiem. Skrēju un raudāju. Bija bailes no notikušā un bailes apmaldīties svešajos klajumos. Brigādi atradu. Ātri izstāstīju sargiem notikušo. Viņi tūdaļ noņēma brigādi no darba. Sasēdāmies pajūgos un braucām uz notikuma vietu. Tur pašreiz ņemās atrakt Kubiku, tās citas jau bija izvilktas. Joprojām troksnis bija liels — raudāja, vaimanāja, lamājās. Atjāja uz zirgiem arī nometnes vadība, jo bija dzirdējusi trauksmes signālus. Mirušo un galīgi salauzto Kubiku ielika vienā pajūgā, to ar laužto mugurkaulu ieguldīja otrā un tūlīt aizveda uz slimnīcu. Ceļā viņa bija mirusi. Sieviete ar abām lauztajām kājām vajadzēja gaidīt, kamēr no nometnes atbrauca ar trešo pajūgu. Tad arī viņu aizveda uz slimnīcu. Mums todien vairāk strādāt neļāva. Aizveda projām uz zonu. Tā bija melna, briesmīga diena. Ilgi vēl nevarēju naktīs gulēt.

Melni spārni rūtis
 Šonakt smagi gulst.
 Melna tumsa krūtīs —
 Sirds bez zvaigznēm mulst.

Ceļi izzūd naktī.
 Klajums nāves tīts.
 Sapņi stepē rakti —
 Nepiecelš tos rīts.

Prom no loka melnā
 Neiespējams iet.
 Mazā, baltā delnā
 Asas ilgas zied.

Pusnakts putnu acīs
 Nemiers tumši gail.
 Kas gan klusi sacīs
 Vārdus, lai nav bail?

Melni spārni rūtīs
 Smagi krustā krīt.
 Sirds vairs zvaigznes krūtīs
 Nevar ieraudzīt...

Ar šo notikumu tad arī izbeidzās mans darbs grants karjerā. Biju nomocījusi savu slimo kāju, kas pēc siena pļāvām visu laiku strutoja. Uz potītes kaula parādījās liels, zils bumbulis, temperatūra uzkāpa 40°, kritu nesamaņā. Pēc kādām dienām ambulancē pavisam primitīvos apstākļos kāju operēja. Tā es nogulēju uz savas nāriņas visus Ziemassvētkus un arī Jauno gadu. Šajā pagājušajā gadā, laikam jau aprīļa mēnesī, pie mums bija atvesta vēl viena latviete no Latgales — Bronislava Broka.

1949. gads nāca ar sniega baltumu pār klajumiem, ar jaunu ticības apliecinājumu vējos, ar karstu cerību izmocītājās sirdīs. Gāju atkal darbā, vērodama divaino rīta skaistumu. Tālās un augstās debesis bija pāršķeltas it kā divās daļās. Viena puse viegli zilgana, ar tumši sarkanu saules lēktu, otra tumši zila, ar nedabīgi lielu un apaļu tango krāsas mēnesi, kas pamazām nogrima pamalē, paņemdams līdzī manus sūtītos sveicienus dzimtenei.

Janvāra vidū notika liela ārstu komisija, kuru vadīja galvenā centrālās nodaļas ārste, ļoti iejūtīga un laba sieviete. Izklāstījusi manu sirdi un apskatījusi kāju, viņa piešķīra man 4. invaliditātes kategoriju un 20 dienu atpūtu ar uzlabotu pārtiku. Nu varēju atspirgt fiziski un garīgi, jo saņēmu daudz skaistu vēstuļu no dzimtenes. Un laiks tagad bija rakstīt garas atbildes. Reiz no cenzūras bija atsūtīta zīmīte: "Sāgameža, rakstiet vēstules, nevis romānus!" Bet man jau tās vēstules tādas iznāca — spilgtas un krāsainas, ar dabas skaistumu un gūtajām atziņām, ar humoru, lai mani mīļie jūt, ka neesmu salauzta. Tikai vienu dienu dabūju iziet darbā, kad visai mūsu brigādei deva 15 dienu atpūtu. Tā nu gan bija aprīņojama veiksmē!

Zonā bija ļoti daudz cilvēku, darbi apdarīti, tādēļ brigādēm vienai pēc otras ļāva atpūsties, lai līdz ar pavasari strādātu atkal bez brīvdienām. Bez tam stepē plosījās šausmīgas sala vētras. Viss klajums svina pelēkā sala miglā, caur kuru auro asi un spēcīgi vēji. Barakas kurināja ar akmeņoglēm, bet tomēr bija auksti. Labi, ka vismaz uz pārbaudēm un skaitīšanu tagad nedzina uz laukuma, bet tās notika tepat pa barakām.

Nakošā dienā pēc atpūtas laika izbeigšanās mani aizveda atkal uz slimnīcu. Vajadzēja operēt strutojošo kāju. Biju ļoti nobijusies, bet operācija izdevās labi. Te tagad bija daudz pazīstamu ārstu un māsiņu. Atcerējās un pazina mani visi. Slimnīcā satikos arī ar diviem latviešiem – Teo Kļaviņu, kas brīvībā, šķiet, bijis izmeklētājs, un celtniecībā strādojošo jauno puisi Jāzepu. Ar Teo mēs kādu laiku sarakstījāmies, tad viņš pazuda. Droši vien aizsūtīja projām uz kādu attālāku vietu. Slimnīcā biju viena pati latviete. Dienas bija vienmuļas un skumjas. Gausi nāca pavasaris. Aiz slimnīcas logiem stepē joprojām sprēgāja sals un vēji dzenāja sniega vērpētes. Kādā vakarā saņēmu vēstuli, nākušu tālu ceļu no ieslodzīto nometnes Ņeksikanā. Rakstīja mans bijušais klases biedrs no Alūksnes ģimnāzijas laikiem.

Blāv sudrabainas aizsalušās rūtis.
 Snauz gurda pusnakts. Stepē sprēgā sals.
 Dreb pirkstos vēstule. Dreb nemiers dziļi krūtīs,
 Un atmiņā skan kāda tāla balss.

Skats pārslid pāri stepes laukiem baltiem,
 Kur, sniegu dzenot, asi vēji skan,
 Un roka nemanot starp ledus ziediem saltiem,
 Uz stikla elpu pūšot, raksta "Ņeksikan"...

Vārds divvainais viz ilgi zilā stiklā,
 Lidz izstarodams ledus ēnās gaist.
 Tik nezin kādēļ skropstās lāse mikla
 Ar smeldzi rūgtu ilgi, ilgi kaist...

Kamēr atrados slimnīcā, visu 58. pantu pārsūtīja uz 5. nodaļu. Atkal pārdzīvojums un neziņa, kur palikšu es. Marta beigās mani no slimnīcas izrakstīja un tiešā ceļā aizveda uz piekto. Te mani sagaidīja Betija ar pārējām latvietēm un arī Stefa. Šoreiz ērtā un tīrā sekcijā (lielā baraka bija pārdalīta divās telpās – sekcijās) bijām izvietotas tikai politiskās. Labajā pusē I un II kategorija – tur arī Stefa, kreisajā pusē III – tur es, Betija, Emma Pīrone. Ar tām kategorijām bija tā: I un II kategorijā bija veselas, spēcīgas sievietes, III –

tādas pusinvalides, vājās un nespēcīgās, bet IV kategorijā tika ieskaitītas pavisam slimas, kā mēs pašas teicām, tās, kuras skaitījās jau norakstītas. Manas mantiņas Betija bija paņēmusi līdzī no trešā un nodevusi noliktavā. Abām mums tagad bija guļasvietas augšējās nārās pie loga. Caur logu bija redzami pilnīgi līdzenie klajumi un tālumā 4. nometne. Sekcijā bija viena liela greznība – radio. Kā pasakā! Otrajā sekcijā ievietoja kriminālistus. Tepat jau blakus vienmēr bijām un tomēr – ne jau vairs kopā!

Darbā gājām dedzināt veco kūlu un mēslu kaudzes uz lauka. Sadegušos mēslus izmantoja dārzniecībā kā ļoti labu mēslojumu. Aprīļa beigās uzzinājām par 25. marta necilvēcīgajām izsūtīšanām Latvijā. Arī Amūras apgabalā Blagoveščenskā, pavisam netālu no mums, tika izvietoti izsūtītie. Tad vēl Berezinā un Kuibiševā Vostočnajā. Satikties mēs ar viņiem nevarējām, bet informāciju ieguvām no sargiem. Tās bija briesmīgas dienas. Sirds bezgala sāpēja par savas tautas nežēlīgo likteni – un kur tad vēl mokošā neziņa un pārdzīvojums par savām ģimenēm. Nezinu, kā toreiz nezaudēju prātu, līdz saņēmu vēstuli no vecākiem. Viņi bija palikuši mājās.

Lai nestāsta man neviens, ka vietējie varas orgāni pagastos nav zinājuši par izsūtīšanām un nav palīdzējuši sastādīt izsūtāmo sarakstus. Kā tad mani vecāki jau iepriekš ir zinājuši, ka viņi ir izsūtāmo sarakstā? Viņi saņēmuši slepenu brīdinājumu, lai 25. marta naktī ir gatavi uz izvešanu. Mantas ir bijušas sapakotas un paši apģērbusies. Gaidījuši visu nakti, taču, paldies Dievam, viss pagājis garām. Viņus izglābis ciema vecākais Tukmanovs, neaizbraukdams pēc viņiem. Ja mani vecāki būtu dzīvi, varētu arī uzzināt, kas viņiem pastāstījis par sarakstu. Lai nu kā, dzimtenē viņi palika un sagaidīja mani mājās. Bet Anneles, Rēzijas un Līvijas vecāki tika izvesti. Tas bija bezgala skumji. No manas ģimenes gan vēl cieta tēvabrālis, mans krusttēvs. Viņš bija notiesāts uz 25 gadiem.

Stepe pa to laiku pārklājās ar it kā zaļu un mīkstu samtu. Gaiss karstumā vibrēja. Sajūta bija tāda, it kā bradātu pa skanošu upi. Šādā laikā rādījās mirāžas. Pēkšņi likās, ka tālie kalni un lejas pienākuši ar roku aizsniedzamā tuvumā. Skaidri varēja atšķirt kokus, krūmus un brūnās klintis. Vai arī sādza parādījās tepat blakus ar visām mājām un ieliņu pa vidu. Un deguna priekšā lopu bars vai pilnīgi stāvus saslējies tikko aparts, vēl kūpošs tīrums. Tikpat pēkšņi, kā parādījies, viss atkal nozuda. Tie bija neredzēti zili brīnumi.

Pavasārī mums izdeva jaunas virsdrēbes un apavus, vienu kleitu un veļu. Visu mēs pāršuvām pēc mēra. Šajā darbā apbrīnojama meistare bija Betija. Viņa visu ko varēja izdomāt un iztaisīt priekš manis. Es smējos, ka viņa mani apģērbj kā lupatu princesi. Mēs sašuvām sev arī sauļošanās tērpus, jo

citādi jau tas svelmējošais karstums nebija izturams. Ar vijīgu rikstīšu un marles palīdzību mēs iztaisījām skaistas cepures, lai pasargātu galvu no karstuma. Tā kā strādājām tādas puskailas, tad bijām iedegušas šokolādes brūnumā. Krievu sievietes neatzina tādu "kailuma izrādīšanu" un iedegšanu. Viņas strādāja blūzēs ar garām piedurknēm un lakatos paslēptu seju. Es ar saviem garajiem, gaišajiem matiem un gandrīz melno ādu viņām blakus laikam tiešām izskatījās tāda pajocīga un pat vieglprātīga.

Bet stepē viss ziedēja un smaržoja kā teiksmā. Smaržīgās zilās vijolītes, krokusi, pīmulas. Atpūtas brīžos atlaidos zālē, ieglaudū seju ziedos, dziļi elpodama, dzēru reibinošo ziedu smaržu.

Jā, viss jau būtu ļoti skaisti un romantiski, ja tikai prātīgāka būtu šī mulķīgā sirds. Tā nepavisam negribēja padoties karstuma varai un bieži pieteica streiku. Nereti vien nogāzos tīrumā ar visu kapli, smiltis vien nokūpēja. Taču, neskatoties uz gandrīz vienmēr jūtamām sāpēm sirds apvidū, es ļoti mīlēju vasaru ar tās smaržām un sauli. Ziemas salā taču bija daudz grūtāk.

Visa vasara pagāja milzīgajās gurķu, sīpolu un tomātu plantācijās. Organisms tā bija izsalcis pēc vitamīniem, ka pirmajā ravēšanas reizē apēdām visus tikko aizmetušos gurķišus. Vēlāk, kad viss paauga, ēdām tos tik daudz, cik vien tik līda. Raža bija bagāta, tas nebija liels zaudējums, ko mēs apēdām. Sīpolus grauzām kā gurķus, bet tomātos mazgājām pat muti. Tās nu gan bija dienas! Kāda bijusi Maskavas baletdejojāja, paveca, bet humora pilna sieviete, mazgāja ar tomātiem galvu, lai smadzenēm arī tiekot vitamīni.

Stefu aizsūtīja etapā uz Buhtu Vaņina, bet Marija Knostenberga sagaidīja savu laimīgo dienu. Viņa tika atbrīvota un aizbrauca projām uz Latviju, aizvezdama mūsu vēstules un sveicienus tēvzemei.

Līdz ar pēdējām augusta dienām sākās kartupeļu rakšana. Simtiem hektāru lielajos kartupeļu laukos no saules lēkta līdz pat rietam strādāja simtiem cilvēku bez vienas brīvdienas. Atkal bijām nomocījušās un novājējušās un diezin kāpēc ļoti salkām pēc maizes. Toties šoruden strādājām sausām kājām sausos tīrumos, tādēļ darbs veicās, un pēc mēneša visa lielā raža bija novākta. Pēc tam tad arī saņēmām vairākas brīvas dienas. Kartupeļu rakšanas laikā pie mums tika atvesta Marija Prātniece no Rīgas. Tikko kartupeļi bija novākti, kad jau sākās to pārļaišana noliktavās. Šajos apakšzemes šķūņos nebija elektrības, tādēļ strādājām kvēpelišu gaismā. Mirdzēja baltie zobi nokvēpušajā sejā, un deguni atgādināja skursteņus.

Pārcilājot tikko noraktos un vēl nesapuvušos kartupeļus, laiks bija pārdomāt vasaras gaitas. Sūra un grūta, bet skaista savā svešzemes

krāšņumā bija ziedējusi vasara. Daudz liktenīgu nejaušību tā bija mums dāvājusi, un viena no tām skāra arī mani. Pagājušajā vasarā es iepazinot ar vienu cilvēku, kas, būdams pēc tautības krievs un atrazdamies armijā kā virsnieks, pie tam aiziedams karā līdz Berlīnei, bija tiesāts tāpat ar 58. pantu. Mēs redzējāmies tikai pāris reizi. Visa mūsu draudzība pastāvēja caur vēstulēm līdz pat viņa atbrīvošanas dienai. Jurijs bija studējis filozofiju, arhitektūru un mākslas vēsturi. Rakstīja skaistas dzejas un daudzas no tām dāvāja man. Ar viņu es varēju runāt par visu, kas dārgs manai dvēselei, par literatūru, dzeju un mūziku. Stāstīdams par sevi, Jurijs kādā vēstulē rakstīja: "Kad Eiropa apsmieta un pazemota gulēja pie mūsu kājām un zaldātu zābaki sabradāja tās kultūras svētumus, man pēkšņi atvērās acis un es sapratu, pa kādu ceļu jāiet man tālāk." Mūsu draudzībai Jurijs domās bija tālejoša nozīme, bet...

Jurijs saprata mani un neapvainojās. Es ļoti ceru, ka viņš dzīvē sastapa savu īsto meiteni un lielu mīlestību.

Tā jau bija – savā 21 gada vecumā es biju kā tāds trausls, aizlauzts zieds ar tālās Baltijas smaržu. Pati to negribēdama, biju kļuvusi iekārdinošs objekts stiprā dzimuma acīs ne tikai notiesāto vidū. Kādi tik vilinoši piedāvājumi netika saņemt! Kādi atvieglājumi solīti darbā un nometnes dzīvē! Un dāvanas, kuras es nekad nepieņēmu. Reiz manis atraidīto smaržu pudeli apvainotais iekarotājs saplēsa un izlēja man virsū. Visu nedēļu smirdēju pēc suņa. Savu krusta ceļu es gāju lepna un viena. Mani nevilināja nometnes dēkas un apšaubāmā mīlestība. Šim purvam cauri iziet es gribēju tīrām kājām un tīru dvēseli, saglabājot savu latvietes godu. Tur tālajā Dzintarjūras krastā palika mans draugs un mana mīlestība. Ar šo jaunības dzidro gaismu, ar viņa vēstuļu maigo siltumu un spēku, ar viņa ticību manam sirds saprātam es izgāju cauri visu to garo gadu netīrajai dzīvei, visām sāpēm, pazemojumiem un grūtumiem – ticēdama un mīlēdama.

Kā jau parasti, mēs, visas latvietes, savā mazajā bariņā rīkojām literāros vakarus, kopīgi padziedājām, stāstījām atmiņas. Tagad mums radās vēl viena līdzgaitniece – kāda lidotāja sieva no Rīgas – Alīde (Alma?) Eglīte. Nu jau mūsu pulciņš bija lielāks. Daudz mūsu kopā nebija nekad nevienā nometnē. Latvietes parasti mēdza izkaisīt starp svešiem.

Viens no rudenis darbiem bija kapu rakšana. Aukstajās un bargajās ziemās zeme sasala ļoti dziļi. Lai tādā laikā mirušie nebūtu jāatstāj virs zemes, kapus izraka jau rudenī. Kapsēta bija parasts, klajš lauks, apzīmēts ar kādu numuru. Īsti neatceros, pie mums tā bija vai nu 7., vai 11. lauks. Sīki lazdu pudurīši vienīgā rota. Kad mūs norīkoja šai darbā, zeme bija

sākusi salt. Strādāt vajadzēja ar laužņiem un kapli. Kā zināt rokamās bedres garumu? Es kā jaunākā nogūlos zemē, un pārējās atzīmēja vajadzīgo platumu un garumu. Viss tas darīts tika it kā ar humoru, bet kāda riebīga sajūta tā bija! Vispār šis bija baigs un nomācošs darbs. Varēja gadīties, ka kapu roc pati sev.

Kādā dienā mūs norīkoja pavisam jaunā un patīkamā darbā — pīt grozus. Telpa, kurā strādājām, atradās turpat zonā. Pa naktīm tur žāvēja samirkušās drēbes un apavus, tādēļ tā bija silta. Pie grozu pīšanas strādājām 12 sievietes. No liganām, tumši sarkanām rīkstēm, kuras tur sauca par lozu, mēs pinām groziņus kartupeļu laikam. Norma bija 4 groziņi dienā. Sākumā nekā neveicās, taču jāsaka, ka es iemanījos ātri un drīz vien viegli varēju nopīt pat 5 groziņus dienā. Darbs kaulus nelauza, bija silti un varēja dziedāt, cik patīk. Ārā trakoja sniegputeņi. Šī bija viena no tām ziemām, kad sasnīga lielas kupenas un aizputināja pat barakas. Parasti jau tur sniegs tik plāns, ka zāle visu ziemu rēgojas laukā. Ne jau par velti ziemā pļauj vēl auzas un soju!

Man patika naktis, kad aprīma sniegputeņi, mēness kļuva pilnīgi sudrabains un zvaigznes tālas un drebošas. Visa stepe vizmoja teiksmaini balta ar divainām melnām ēnām. Dzelondrātis ap zonu nosirmoja resnas un adatainas, mēnesnīcā izskatīdamās kā mezglaini sarmas režģi, kuru gūstā mēs esam iekļuvušas un neatrodam vairs izeju.

Ziemassvētkus nosvinējām savā latviskajā saimītē ar svecītēm, miļu roku atsūtītajiem kārumiem un pašu sagatavotajām dāvanām. Ar jaunām cerībām sākām jauno 1950. gadu.

Janvāris mums dāvāja neticamas un ar prātu neaptveramas laimīgas dienas, kuras grūti ir iedomājamas no metņu dzīvē. Mēs negājām darbā. Visu mēnesi pilnīgs miers un atpūta, jo ārā sals sasniedza -60° . Pašā nepieciešamākajā darbā izgāja tikai visspēcīgākās brigādes, bieži vien pārnākdamas ar apsaldētām sejām. Klajumi bija svina zili no sala un miglas. Straujāk atverot barakas durvis, sals aizcirta elpu un gāza no kājām nost. Visu šo laiku aizrautīgi lasīju grāmatas un rakstīju vēstules, cenždamās aprakstīt visu, ko redzēju, domāju, jutu. Dienasgrāmatu rakstīt nebija iespējams. To jau tik un tā atņemt, jo arī no metnēs notika kratīšana, kurā atņēma visas "nevajadzīgās" lietas, kā dienasgrāmatas, dzejas, ķīmiskos zīmuļus, nažus u.c. Atlika sevi izteikt vēstulēs. Cenzūrā strādāja labi cilvēki. Viņi pat šad tad atsūtīja man sveicienus. Un visas manas vēstules sasniedza adresātu, ja tikai jau Latvijā tām negadījās "nomaldīties". Reiz ziemas vakarā rakstīju saviem mīļajiem vecākiem:

"Šis ir pasaku stāstāmais laiks, kas tagad pie mums. Zili sudrabaina krēsla, ledus ziedos rūtis, bet tālajās debesīs tikko manāmas trīcošas zvaigznes. Sirdi

viegla smeldze un skumjas. Pār balto, salto stepi nakts sniedz ledainu roku, smalkajos pirkstos spalgi skandēdama sala gredzenus. Bet pie jums vēl tikai pēcpusdienas saule glauž piesnigušus kokus un kādu mazu eglīti mežā, kurā reiz svētājā naktī Jūs iedegsiet baltas un smaržīgas sveces. Šis ir pasaku stāstāmais laiks... Vai lai stāstu pasaku arī Jums? Ai, nē! Pat pasakas līdz ar gadiem kļūst rūgtas... Laiks māca dzīvei acīs skatīties un visu vārdā saukt. Nedrīkst negaisu un vētru baidīties — tie lieliem māca augt un mīlēt sauli.”

Kamēr laiks, steidzām strādāt arī rokdarbus, pāršuvām un pārtaisījām drēbes. Mēs ārdījām vecās vilnas zeķes un lakatus, no izārdītās dzijas adīdamas “jaunus” džemperīšus, jaciņas. Katru lupatiņu izmantojām spilvendrānu vai kabatlakatiņu šūšanai. Labi zinādamas, ka vienā dienā viss var atkal nonākt garnadžu rokās, mēs tomēr nespējam darīt citādi. Tas jau laikam ir tas iedzimtais latviešu darba tikums.

Nekad neaizmirsīšu teiksmainos saules lēktus austrumu stepē. Klajums līdzens un plašs, brīvi var saskatīt apvārsni, kur zeme saplūst ar debesīm. Vēl it kā nakts un tumsa apkārt, bet blāzmoties sāk rīti. Vispirms tie viegli zaļi, tad parādās gaišzilas strēles, tad violetas, oranžas, zelta. Beidzot debess mala sāk krāsoties sarkana. Sākumā liega, tad tumšsārta. Mirkļi visas krāsas saplūst ar rīta gaismu un mākoņiem. Un pēkšņi parādās saule. Tā izaug tieši no zemes, nedabīgi liela un spoži sarkana, retāk apaļa, vairāk olveidīga, garena vai stūrainā. Tā nāk bez stariem, nāk tik ātri augšā, ka ar acīm var saskatīt tās kāpšanu. Kad tā sasniegusi zināmu augstumu debesīs, saules gaita kļūst acīm netverama un spoža.

Februārī sals samazinājās un mēs atsākām darbu, bet jau marča sākumā bija pavēle sagatavoties etapam. Šī bija laba nometne, un labprāt te būtu palikušas, bet ne jau ar mūsu vēlēšanos kāds rēķināsies. Mierinājām sevi ar domu, ka jāiziet cauri visiem Dantes lokiem, jāšķīsta dvēsele un jāsgatavo tā tēvzemei un brīvībai.

Kādu laiku pirms aizbraukšanas redzējām dažādas brīnumainas parādības. Naktīs spēlējās kāvi, bet arī dienā pēkšņi pie debesīm parādījās divas saules un krusts. Vai mirstīgie prot pareizi iztulkot debesu zīmes?

Etapā izsauktas tika visas latvietes, izņemot Almu (Alīdi?) Eglīti. Runāja, ka mūs vedīs uz 6. nodaļu pie Zejas.

Kā gan tu saņemsi mani, tālā un teiksmainā Zeja?

Ai, kā tie kalnāji saulē zaigo un zvīll...

11. martā mūs ielaida pa vārtiem 6. nometnē. Viss tāpat kā jau visās pārējās nodaļās, bet sabiedrība! Te nu bez politiskajām bija savākts kopā viss "krāšņais" recidīvistu zieds. Pirmajā brīdī bijām pamirusas no šausmām, bet tad pamazām nomierinājāmies. "Skaisto buķeti" sadalīja pa citām barakām, atsevišķi no mums. Pēc kāda mēneša visbriesmīgākos aizsūtīja etapā nezināmā virzienā.

Darbā izgājām tikai pāris dienu un pat lāgā neapskatījām apkārtni. Plosījās šausmīgas smilšu vētras, un mēs sēdējām zonā. Naktīs Zejas pusē dega sausā zāle un krūmi. Uz tumšā zemes un zilā debess fona auga, cēlās un gaisa sarkani liesmu karogi. Baigi, bet skaisti. Vienā naktī mūs visas izdzina ārā un ar lāpstām un citiem rīkiem nostādīja gar visu nometnes žogu. Liesmas bija pienākušas pārāk tuvu un draudēja aizdedzināt nometni.

Aprīlī mēs nosvinējām savas Lieldienas, un tad jau sāka formēt brigādes darbam. Mani vienu pašu iedalīja spēcīgo sieviešu brigādē, pārējās latvietes citā. Gājām cirst krūmus Zejas krastā. Te nu viņa bija, šī teiksmainā Amūras pieteka, plata, lieliem viņu vāliem. Pretējais krasts stāvām kraujām un mežainiem kalniem, aiz tiem kaut kur Ķīna. Upē redzamas ar kokiem apaugušas salas. Kādus 60 km gar Zeju — Blagoveščenska. Tās apkārtnē nometināti 1949.g. aizsūtītie latvieši. Cik ļoti gribējās kādreiz satīties ar viņiem! Šinī pusē krasts gar upi apaudzis mežonīgiem savvaļas kokiem, kārkliem, mežābelēm, bumbierēm, bajarkām, upeņu un jāņogu krūmiem, trakiem vītenājiem. Arī ievām, ar dzimtenes rūgteno reibumu. Uz šo pusi, kur izbeidzās jeb, pareizāk, sākās krūmi, auga savvaļas sīpoli un ķiploki. Reiz, cērtot krūmus, es viena pati aizklīdu tālāk no pārējiem, gribēdama tuvāk pieiet krastam un paraudzīties ūdenī. Biezos brikšņos es aci pret aci sastapos ar lielu, pelēku vilku. Abi pārbijāmies viens no otra un aizbēgām katrs uz savu pusi. Te tev nu bija teiksmainā Zeja! Cik tur trūka, ka būtu apēdis vilks!

Sestās nometnes tīrumi Zejas plašajos krastos likās kā milzīgs tuksnesis dzeltenām, vieglām smiltīm. Un kādas smilšu vētras te trakoja! Sākās tās spēji. Neskatoties uz to, vai diena bija saulaina un karsta vai arī ietinusies pelēcīgi mākoņainā dūmakā, pēkšņi sacēlās vējš, kas pēc dažām minūtēm pārvērtās jau viesulī. Kaukdams un svilpdams tas griež asas smilšu vērpētes. Viss kļūst dzeltens un nepārredzams. Acis, mute, ausis smilšu pilnas, paelpot nevar. Tādās reizēs steidzīgi veda projām uz zonu. Bija gadījumi, ka šis trakojošais smilšu haoss līdzīgi ūdenim izrāva zemē dziļas bedres un gravas, aiznesdams projām visu, kas gadījās ceļā. Vētru laikā arī telpu iekšpusē bija pilnas ar smiltīm. Atceros, ka reiz es gulēju uz nārām,

apsegusi galvu ar segu. Mani burtiski noklāja ar smilšu kārtu, it kā es gulētu kapā. Un cik smagas šīs smiltis!

Kad stādījām kartupeļus, mani norīkoja noliktavā pie kartupeļu lādēšanas mašīnās. Tas bija smags darbs, un toreiz man klājās ļoti grūti. Vasaras sākumā atbrauca ārstu komisija un pārcēla mani vieglākā darbā. Tagad kopā ar Betiju un pārējām latvietēm kaplējām kartupeļus, bietes un ķirbjus. Tā bija traka vasara, karsta un svelmējoša, bet neprātīgi vējaina. Acis visu laiku sarkanās, smilšu sagrauztas. Rīti un vakari bija auksti, tāpat auksti kļuva uzreiz, ja paslēpās saule mākoņos, jo vējus tad izjuta spēcīgāk. Līdzī sev nēsājām veselās drēbju nastas un vai nu izģērbāmies līdz peldkostīmam, vai steidzīgi vilkām mugurā kleitas un jakas. 22. jūnijā palika tik auksts, ka nelīdzēja līdzī paņemtās drēbes. Sakūrām ugunsroku un visu dienu nostāvējām ap to, neizpildīdamas dienas normu. Tad sāka līt un palika siltāks. Zejas krasti un viss klajums ziedēja krāšņi un reibinoši. Kā mūsu ķirši balti sārtas ziedēja bajarkas, saplaukušas bija dzeltenās lilijas un ķeizarkroņi. Šo skaistumu varēja dzert un neatdzerties, tas pacēla pāri ikdienai un spārnoja.

Jāņu diena atnāca ļoti skumīga. Gadījās stingrs sargs un neatļāva ieiet pļavā un novīt vainagus. Nopļūcu tikai ceļmalā dzelteni liliju.

Vasara gāja savu ceļu un kļuva arvien karstāka. Un arvien sliktāk kļuva ar sirdi. Nāca lēkmes ar stipru sirds dauzišanos, asām sāpēm un samaņas zaudēšanu. Reiz biju atbrīvota no darba un sēdēju mājās. Bet miera jau nebija arī te. Barakas bija pilnas ar blaktīm. Lai dabūtu izgulēties, savas guļasvietas klājām pagalmā zem apsēm. Bet te bija uzradusies jauniešu kompānija, kas trinkšķināja balalaikas pāri pusnaktij un neļāva gulēt. Pēkšņi man temperatūra paaugstinājās līdz 38° un turējās tā nedēļu. Kļuva ļoti vāja ar milzīgi lielām, iekritušām acīm. Gandrīz vairs nespēju noturēties uz kājām. Tad ārstu komisija piešķīra man 20 dienas atpūtas ar uzlabotu pārtiku.

No 1949. gada mums bija iespēja nofotografēties. Šad tad mēs atļāvāmies šo prieku, lai varētu nosūtīt savas fotogrāfijas uz dzimteni. Protams, par bildēm bija jāmaksā, bet naudiņu vecāki atsūtīja, un kāds rublis jau tika maksāts arī par darbu. Fotogrāfs bija sirms ebreju tautības vīrietis, Grigorijs Zaharovičs no Ļeņingradas. Viņš dzīvoja centrālā punkta vīriešu nometnē. Uz citām nometnēm viņš brauca sava darba oficiālajās darīšanās ar priekšniecības rīkojumu. Tādā kārtā viņa ierašanos kādā nometnē izmantojām arī mēs. Zejas vasarā es ļoti iedraudzējos ar šo jau paveco ļoti nopietno fotogrāfu. Izrādījās, ka vīriešu nometnē viņš dzīvo un strādā kopā ar latvieti no Rīgas — Bruno Timu. Bruno bijis kopā ar mani

Centrālcietumā, pārsūtīšanas punktā, ešelonā un Buhtā Vaņina. Iznāk, ka arī Sredņebelajas nometnēs visu laiku esam blakus. Šie abi cilvēki pieķērās man ar dziļu, tēvišķīgu mīlestību un centās atvieglot manas lēģeru gaitas, cik vien tas viņiem bija iespējams. Visu mūžu esmu viņiem pateicīga. Grigorijs atbrīvojās 1951.g. un aizbrauca uz Ļeņingradu. Lielu manu bildi viņa ģimene piekārusi pie sienas goda istabā un saucot mani par viņa grūto dienu meitu. Ar Timu sarakstījos vēl ilgi, tad viņš man pazuda. Es būtu laimīga, ja viņš būtu atgriezies mājās. Sirds baidās, jo viņš bija slims ar tuberkulozi.

Kad manas atpūtas dienas beidzās, strādāju atkal pie kaplēšanas, tad miežu tīrumā abas ar Betiju. Sējām asos, durstīgos kūļus. Saule karsēja, vējš dzenāja putekļus, mājās nācām nogurušas un netīras. Ja gadījās strādāt tuvu pie Zejas, sargi atļāva nomazgāties vai pat nopeldēties. Tie bija veldzējoši un labi brīži. Vienu laiku darbā gājām no 4 rītā līdz 11.00, tad pusdienas karstumu pārļaidām zonā un strādājām atkal no 17.00 līdz 23.00. Nometnes vadība izsludināja jaunu darba sistēmu. Par izstrādāto darbu viss tiks izmaksāts naudā. Ja būs vajadzīgā norma – 100% – izstrādāta, naudas iznāks apm. 350 rbļ. No tās summas atskaitīs par pārtiku, par katras dienas 650 g maizes, par apģērbu un personīgo nodokli. Zināma daļa paliks specfondā līdz atbrīvošanas dienai. Par dzīvokli, ūdeni un gaismu nebūs atvilkuma. Pēc visa uzskaitītā pārējā nauda tiks izmaksāta uz rokas. Sievas gāja uz mutes krizdamas, iekārdinātas ar iespēju nopelnīt. Pašas tikko kājas vilkdamas, miera nedeva arī citām. Beidzot izrādījās, ka nekādas naudas neiznāk – viss aiziet daudzajos atvilkumos. Nu sievietēm nolaidās rokas un noplaka darba prieks. Bija gan arī tādi darbi, kur varēja nopelnīt ciešami. Darba tempu izturēju līdz 23. augustam, tad atkal satūka kājas un acis, paaugstinājās temperatūra, sāpes sirds apvidū kļuva stipras un asas. Un atkal mani aizveda uz slimnīcu. Šoreiz slimnīcā satikos ar Mariju Prātnieci, kura tur gulēja jau trīs mēnešus. Abas bijām ļoti priecīgas, palīdzējām un mierinājām viena otru. Daudz staigājām pa slimnīcas zonu un dalījāmies savos pārdzīvojumos. Dienas bija ieguvušas tādu rudenīgu, rēnu mirdzumu. Bieži atcerējos savu tālo, mazo dzimteni, mājas, savu tēvu un māmuli.

Es zinu, māt, tu ilgi vēro ritus

Un lielceļu, aiz bērzu birzs kas zūd.

Dievs pārvedis reiz visus sengaidītus –

Sirds dziļā sūpē lielo gaismu jūt.

Un svētot cel pret tālumu tu rokas,
 Kas tavā priekšā klusē dziļš un baigs,
 Lai tiem, kam jāiziet ir visas mokas,
 Caur nāves tumsu nezūd Dieva vaigs.

No vakariem vējš pieskaras tev glāstā.
 Balts lakatiņš uz pleciem viegli krīt.
 Un, nebaidoties vairs no melnā lāsta,
 Tu, rītus skatot, vari pasmaidīt.

Slimnīcā saņēmu no mājām sūtītās zāles. Tās vispirms laboratorijā pārbaudīja, tad atdeva man. Jau pirmajās dienās lietotā deva parādīja, ka tās man derēs. Nezinu, no kurienes slimnīcā atveda tīfa slimniekus. Baidījās, ka uzliks karantīnu un netikšu projām. Bailes bija veltīgas. Septembra vidū es atgriezos atpakaļ sestajā. Tiklīdz biju nometnē, tā otrā dienā kartupeļu tīrumā iekšā. Šogad raža bija milzīga, no diviem krūmiem pilns groziņš kartupeļu. Nomocijāties pamatīgi, jo norma jau bija uz novākto platību, nevis kartupeļu daudzumu. Darbs veicās lēni. Labi, ka pienāca etaps ar jauniem cilvēkiem. Racēju skaits tīrumos stipri palielinājās, un darbs pavirzījās uz priekšu. Kartupeļu lauki bija tālu no zonas, tādēļ rītos un vakaros braucām ar mašīnu. Lielā cilvēku skaita dēļ mašīna brauca 5 – 6 reizes. Ar pēdējo reisu mājās nokļuvām vēlā naktī. Māca pārgurums. Kartupeļus tomēr pabeidzām laikā un vēl braucām palīgā kādam brīvo kolhozam. Labi atceros to saulaino dienu un braucieni uz svešo kolhozu garām vairākām sādžām pa putekļaino stepes ceļu. Kādā sādžā maza, balta baznīciņa ar nolauztu krustu bija pārvērsta par zirgu stalli. Apkārt tai veseli kalni ar mēsliem un netīra ūdens bedres. Skumjš skats. Kolhoznieki brīnījās par mūsu kārtīgo darbu un disciplīnu. Paši viņi strādāja tā pa roku galam. Darbā ieradās ap vienpadsmitiem un no tīruma aizgāja arī ne vēlāk kā četrus pēcpusdienā. Bet pusdienas gan mums atveda labas – garšīgu gaļas zupu un arī biežputru ar gaļu, pienu, maizi un veselu maisu saulespuķu sēklu. Aicināja mūs pēc atbrīvošanās strādāt pie viņiem, jo trūkstot darbaspēka. Izsūtīto pie viņiem nebija.

Pēc kartupeļiem es toruden strādāju pie ķirbju novākšanas. Tādus brīnumainus ķirbjus es savā mūžā nebiju redzējusi. Kur nu! Pat iedomāties to nevarēju. Panest jau šos milzeņus nevarēja. Vēlām pa zemi kā lielus riteņus un, kraujot kaudzē, cēlām divatā. Tad vēl darbs biešu laukā – un, lūk, klāt bija novembris ar brīvajām svētku dienām, kino un pašdarbnieku koncertu.

Aizsala Zeja, tālu atmiņā palika krāšņā vasara, un tikai sapņos rādījās vēl tuvās Ķīnas sārtās tējasrozēs zieds. Uz mājām tika atbrīvotas sievietes, kam bērni līdz 14 gadu vecumam. Protams, ar attiecīgu pantu un soda

mēru. Visus pārņēma nemiers un satraukums — varbūt pārmaiņas būs arī citiem? Taču arī šoreiz mūsu sapņi bija jāaprok klajumos. Mūsu brigāde brauca ar zirgiem uz Zejas krastiem pēc sarkanajām rīkstēm, ko groziņus pīt. Mums bija izdoti lieli, veci armijas kažoki līdz pat zemei un lupatu zābaki. Sals tā $-45^{\circ}-52^{\circ}$. No rītiem acis aizsala ar ledu. Ar siltiem pirkstiem vajadzēja spiest uz plakstiem, lai tās atkausētu. Daudzas sievietes apsaldēja seju un arī rokas. Man arī vienreiz cieta deguns — sekas var manīt visu mūžu. Ļoti grūti gāja ar zirgu iejūgšanu rītos. Es pat nezinu, kā es būtu tikusi galā, ja man nepalīdzētu paši sargi. Bet vispār man patika braukt pēc rīkstēm, ja vien nesala. Apkārt tāds ziemas miers!

No pievestā materiāla pašas pinām groziņus. Strādāt dabūjām maz, jo laiks palika aukstāks un telpu nebija iespējams apkurināt. Pietrūka arī rīkstīšu.

Ziemassvētku vakars pie Zejas izdevās lielisks. Tētis man pakā bija ielicis ne tikai svecītes, bet arī egles zaru, smaržīgu, zaļu Latvijas egles zaru! Arī Bronza saņēma paciņu tieši uz svētkiem, tātad mūsu galds bija krāšņs un bagāts. Svētās nakts brīnišķīgo jausmu pārņemtas gājām atkal pretī jaunajam 1951. gadam.

Jaunajā gadā pie mums atveda igauņu meitenes — tiešā ceļā no viņu dzimtenes, jaunas, ziedošas. Tā atkal mūsu nometne papildinājās ar cilvēkiem no Baltijas. Viņas uzreiz tika ieskaitītas I kategorijas spēcīgajā brigādē.

Vējš no Zejas nesa jau pavasara elpu, bet manai sirdij pāri gāja vētra, atstādama dziļas sāpes. Februāra beigās aizsūtīja lielu etapu uz trešo ar daudzām manām tuvām likteņceļa gājējām, starp tām bija Betija un visas, it visas latvietes. Paliku atkal es viena. Strādāju transporta brigādē. Ar lieliem vēršiem, iejūgtiem ragavās, braucām uz tālajām Zejas pļavām pēc siena. Vezumu sakraut es nemācēju — tas iznāca šķībs un greizs. Tiepīgie vērši iet, kur viņiem patīk, kliez vai sit, cik gribi. Bieži vezums apgāzās. Atkal jākrauj no jauna. Strādāju raudādama. Vienīgi tos brīžus atceros ar gaišumu, kad, naktīs braucot ar pēdējo vezumu, vērši jau paguruši mierīgi gāja rindā viens aiz otra un es varēju atgulties uz siena vezuma un raudzīties zvaigznēs.

...Krit balti sniegi. Sapņi stepē rakti...

Tu neesi viens! Vēl ir, kas tevi mīl!

Cel skatu augšup saltā ziemas naktī:

Pār tavu galvu Ziemeļzvaigzne zvīl.

Marta beigās mani tomēr nozīmēja etapā. Kopā ar lielu baru citu sieviešu sasēdināja mašīnās un – sveika paliec, Zeja!

Līdz ar nakti mēs sasniedzām Sredņebelajas 1. nometni. Mēs te pagaidām arī bijām pirmās un vienīgās. Sākotnējs iespaids bija baigs. Nometne bija līdzīga cietumam ar augstu, slēgtu žogu, kuram pāri redzēt varēja tikai debesis. Līdz šim te bija dzīvojuši vīrieši, līdzīgi Lipa Tuliāna varoņiem, recidīvisti, slepkavas un zagļi, dažādi bandīti. Barakas tomēr bija lielas un gaišas. Kā par brīnumu, bija arī radio.

Pienāca etaps no trešā ar visām latvietēm un visu 58. pantu, nebija tikai Betijas. Tas mani atkal noveda līdz izmisumam. Trakākais bija tas, ka te atkal kopā savāca pašu sliktāko sabiedrību, dzīves atkritumus, nelabojamas dvēseles. Atkal bija jādama, cik ilgi to, kas tev mugurā, varēsi saukt par savu. Iedalīja mani spēcīgākajā brigādē, un es atkal lādēju kartupeļus mašīnās. Stepe modās pavasarim, un visur bija dziļi, lipīgi dubļi. Strādāt bija ļoti grūti, atkal streikvoja sirds. Negaidot vienā dienā nometnes galvenais ārsts mani izsauca uz pārbaudi un ieskaitīja atkal invalīdu kategorijā. Bez slimās sirds man atzina vēl kuņģa kataru. Norīkoja par nakts dežuranti savā barakā. Mana brigāde gāja naktīs darbā uz kartupeļu noliktavām. Es sēdēju barakā pie galda, lasīju un uzmanīju, lai te neienāktu nekādi sveši cilvēki. Barakā dzīvoja vēl arī cita brigāde, kas gāja dienas darbā un naktī gulēja. Būdama nomodā savā dežurantes postenī, es pati savām acīm redzēju to slēpto nakts dzīvi, kas norit nometnēs, piedaloties arī apsardzes personālam un nometnes vadībai. Bet runāt par to es negribu, pārāk pazemojoši priekš sievietēm.

Diena man bija miegam un atpūtai, bet es nepratu gulēt dienā. Neesmu to varējusi visu mūžu. Sāku mocīties ar miega badu un nogurumu. Jutos arī ļoti viena, jo nevarēju sadraudzēties ar meitenēm, kuru dzīvesveids man nebija pieņemams. Te vienā dienā atveda pie mums jaunu un skaistu meiteni – Valmieras ārstes meitiņu Nelliju Bucāni, kas šajā apkārtnē esot no 1949. gada. Nu beidzot man bija draugs! Nellija brīvībā mācījusies medicīnu, tādēļ tūdaļ uzņēmās gādību par mani. Pēkšņi negaidot saņēmu ļaunu ziņu. Komsomoļskas slimnīcā miris Betijas vīrs – Ernests Jostmanis, 47 gadu vecs. Viņa nāves diena 1951. gada 22. marts – tieši trīs mēneši pirms savas atbrīvošanas, jo sodīts viņš bija uz 5 gadiem. Nabaga Betija! Kā lai viņa iztur šo triecienu, pie tam tur trešajā nometnē viņa tagad bija viena latvietē.

No centrālās slimnīcas atbrauca liela ārstu komisija un “norakstīja” mani pavisam – iedeva 4. kategoriju. Tūdaļ arī ievietoja turpat vietējā stacionārā, jo arī aknās bija sācies kāds iekaisums. Stacionārs nebija liels –

ārsta pieņemamā istaba, maza virtuvīte un neliela palāta slimniekiem. Visu pirmo mēnesi nogulēju gultā, jutos ļoti slikti, māca nogurums un nespēks. Tad sāku pamazām celties un palīdzēt mācai, jo sanitāres te nebija. Līgo diena un Jāņi bija bezgala skumji, skumjāki kā pie Zejas, jo tur man piederēja kaut viens lilijas zieds, bet te pat ne smilga. Zonā nebija neviena koka, neviena zaļuma, tikai smiltis. Aiz augstā žoga ziedēja vasara. Man tikai vējš atnesa viņas smaržas. Labi, ka stacionārs bija turpat zonā, un es varēju tikties ar pārējām latvietēm. Tagad nometnē bija vēl viena mūsu tautiete — sirma, brīnišķīga kundze Hilda Everte. Manu draudzenīti Nelliju un Benediktu aizsūtīja etapā. Runāja, ka uz kādas pilsētas celtniecību.

Četrus mēnešus es atrados stacionārā nepārtrauktā ārsta uzraudzībā un tomēr karādamās it kā starp debesīm un zemi, salauztiem sapņiem un veselību. Nebija ko lasīt, tādēļ daudz rakstīju.

Šajā laikā uzrakstīju arī daudzas vēstules, nestāstīdama nevienam, cik smagā stāvoklī atrados. Taču izturēju. Pamazām vien jutu, ka atgriežas spēks, ka es atkal varu. Gaidīju ārstu komisiju, kad tā atkal mani palaidīs atpakaļ brigādē. Biju noilgojusies tikt ārā aiz žoga, redzēt rudenīgo stepi, sajost smaržas un vējus. Un drīz šī vēlēšanās piepildījās, un es atkal biju tomātu un gurķu tīrumos.

Pēc neilga laika dārzāju laukos es tiku pie darba, kas man ļoti patika: ar dzelzs zirga grābekli vāloju sienu un auzas. Zirgs bija ātrs un paklausīgs, darbs labi veicās. Cauru dienu braukāju ar savu grābekli pa plašajiem laukiem riņķu riņķiem, jutos brīva un nesaistīta. Stepē smaržoja rudens — šīs bija pēdējās auzas, kas jāsavāc.

Atcerējos, ka šajā laikā Latvijas silos zied virši, atcerējos cilvēku, kuram, tāpat kā man, patika sīkie, mēļie rudens ziedi...

Biju ļoti apmierināta ar savu darbu, līdz vienā dienā atkal pagību un nogāzos zirgam zem kājām.

Bet tad nāca lielas un ilgas lietavas. Stepe viļņojās kā zili pelēka jūra. Cilvēki atkal mirka un mocījās slapjajos kartupeļu tīrumos. Mans uzdevums bija novākt lakstus un sagatavot laukumus kartupeļu izbēršanai. Uztaisī nu piemērotu laukumu kartupeļu kaudzei, ja visas vagas ūdeni! Ar laiku lietus pārstāja un kļuva vieglāk. Lai paspētu līdz sniegiem tikt galā ar kartupeļiem un citiem rudens darbiem, no visām malām šurp tika vesti cilvēki. Etaps nāca pēc etapa, zona pieplūda jauniem cilvēkiem, barakas dūca kā bišu strops. Līdz ar tādu milzīgu cilvēku pieplūdumu sliktāk kļuva ar pārtiku. Bieži mocīja izsalkums. Bet darbi gāja uz priekšu, un viss tika padarīts laikā.

Sākoties kartupeļu pārklasīšanai apakšzemes noliktavās, es biju norīkota par groziņu uzskaitītāju. Tas nu nebija galīgi nekāds darbs, bet jau nākošā ārstu komisija mani atkal iedalīja 4. kategorijā un atstāja zonā. Kaut šī kategorija pasargāja no smagā darba, deva iespēju atpūsties un izgulēties, tas tomēr bija briesmīgi. Kas to ir pārdzīvojis pats, tas sapratīs, ko nozīmē kļūt it kā par nederīgu un nevajadzīgu cilvēku pašos krāšņākajos jaunības gados.

Atkal nedaudz izmainījās latviešu sastāvs. Aizsūtīja projām Hildu Everti, bet klāt nāca divas Latgales latvietes tepat no ne visai tālās Gonžas, kur bija izsūtītas 1949.g. Tās bija Lūcija Grīva un Marija Dundure. Viņām ierodoties, mani aizsauca uz kantori par tulku, jo abas nemaz nerunāja un nesaprata krieviski. No pirmās dienas mēs ar Mariju kļuvām tuvas. Viņa bija ļoti strādīga sieviete, paspēja izstrādāties brigādē un atrada vēl laiku rūpēties par mani. Viņa ar vīru Pauli izsūtīšanas laikā bijuši kalpi kādā saimniecībā, taču tāpat paņēmti vergu gaitās kopā ar dēlu Pēteri un Marijas māti. Māte palika taigas kapsētā, pārējā ģimene atgriezās Lubānā.

1. nometnes vadība bija spēcīga un gudra. Šie priekšnieki prata uzturēt kārtību un disciplīnu. Neskatoties uz milzīgo cilvēku daudzumu, kas te bija savākts, nometnes dzīve ritēja pilnīgi normāli. Ļaunais recidīvistu bars, no kura mēs sākumā tik ļoti baidījāmies, nemaz nebija manāms. Pa visu laiku nebija notikuši nekādi pārkāpumi. Un tas jau nozīmēja daudz.

Šogad tik maz biju strādājusi, lielāko daļu slimodama un pavadīdama zonā. Maizes deva bija maza un naudas — to pašu nedaudzo rubļu, ko maksāja par darbu, — galīgi nekādas. Ja nebūtu manu mīļo vecāku, kas tik nenogurstoši rūpējās par mani, tad, kas zina, kā viss būtu beidzies. Tagad, paldies Dievam, no bada biju pasargāta. Labi zinu, ko šī paku un naudas sūtīšana nozīmēja viņiem pašiem tur mājas, tādēļ mūžīgā pateicībā noliecu galvu viņu piemiņai. Tikpat daudz manā labā ir darījusi arī mana mātesmāsa, mana mīlošā krustmāmiņa Vanda. Un vēl daudzi draugi, kurus vienmēr atcerēšos ar pateicību.

Ziemassvētku rituāls arī šoreiz bija nemainīgs. Ar evaņģēlija gaismu un balta sniega mirdzumu pār stepi iegājām 1952. gadā.

Šinī gadā bija uznācis svētku svinēšanas prieks. Kad latvietes bija nosvinējušas Ziemassvētkus, Jauno gadu un Zvaigzņu dienu, pareizticīgās koši atzīmēja savus Ziemassvētkus un pēc tam Jauno gadu. Pēc visa varētu teikt, ka mēs dzīvojām vienos priekos. Bet mums šie svētki bija protests mūsu melnajai, smagajai ikdienai, mūsu nospiestībai un nebrīvībai. Pierādījums, ka mēs vēl nesam sevī gaismu un spēju priecāties.

Kādā dienā mani nozīmēja par brigādes vadītāju pie groziņu pišanas. Darbs bija siltā, gaišā telpā. Pēc dažām dienām mana brigāde papildinājās

ar jaunu šokolādes krāsas korejieti. Melnām, garām bizēm, tumši brūnām un mazliet ieslīpām acīm, smuidra un lokana bija Vaļa Kim, īsta skaistule. Vaļa bija pāris gadu jaunāka par mani, sodīta tāpat par dzimtenes nodevību, jo bija Aldanas studentu sacelšanās dalībniece. Vaļa bija gudra un erudīta, ļoti daudz lasījusi. Mēs ļoti strauji tuvojāmies viena otrai, atradām kopējas intereses un kopējo valodu. Jau pirmajā dienā Vaļa sāka mācīties latviski. Mums abām kopā bija ļoti labi. Šī draudzība pastāv vēl šodien.

Pinot groziņus, sievas pārrunāja savu dzīvi, pārcilāja savas atmiņas. Es klausījos un ar skumjām domāju, cik ļoti daudz pāri ir nodarījusī dzīve krievu sievietēm. Arī nometnes deva tikai ļaunumu. Vai tiešām tāda paliks visa viņu dzīve?

28. februārī manai māmiņai apritēja 55 gadi. Ļoti pārdzīvoju šo dienu.

Aprīļa sākumā bija pavēle nodot visas valsts drēbes un gatavoties ceļam. Etaps bija mazs, visi samērā labi cilvēki. Bija nedaudz skumji atstāt šo vietu, jo 1. nometnes vadība bija parādījusi sevi no labās puses. Taču tāda bija mūsu dzīve – nekur neļāva iesakņoties, lai mēs nekad nejostos kā mājās.

Jaunā nometne bija Vazžajevka – fabrikas veida lēģeris, kurā ražoja ķieģeļus. Darbs te bija ļoti smags, kas prasīja spēcīgus un stiprus cilvēkus. Pats zonas izvietojums bija interesants, savādāks kā citur. Cauri zonai tecēja neliela upīte, strautiņš varbūt. Krastos auga sīkas ievas un bajarkas. Sākumā pavasaris bija ļoti auksts, bet, kad palika siltāks un šie koki saplauka, izskatījās ļoti romantiski. Pa zonu dažādos virzienos stiepās šauri sliežu ceļi. Pa tiem no galvenā ķieģeļu ceha dzina vagonetes ar tikko izgatavotiem, vēl slapjiem ķieģeļiem, lai lielajos šķūņos – noliktavās sakrautu tos plauktos žāvēšanai. Šīs vagonetes bija nežēlīgi smagas.

Jau no paša sākuma pret šo nometni bija radusies tāda iekšēja pretestība. Nekas te nepatika, garastāvoklis slikts. Kad vēl vienā dienā aizsūtīja projām visus manus pazīstamos un mīļos cilvēkus, izmisums sasniedza kulmināciju. Vēlāk gan zonā atradās vēl divas latvietes – Aina Šmite no Smiltenes un Ženija Engure no Rūjienas.

No agra rīta līdz vēlam vakaram stūmu vagonetes. Biju nomocījusies līdz pēdējam. Gāju krizdama klupdama – ar vienu vienīgu domu: izturēt, izturēt, izturēt! Nesaņēmu nevienu vēstuli, ne paku. Ēst nepietika. Vakaros domāju, vai rītā vēl piecelšos? Beidzot 8. jūlija vakarā man paziņoja, ka rītā mani vedīšot projām no Vazžajevkas. Visu nakti nevarēju gulēt, gaidīdama rītu kā atpestītāju no mokām. Un atplauka tas kā zieds.

Kāda tā bija laime, kad man atvērās 5. nodaļas vārti! Te atkal kopā savākts bija 58. pants, te mani sagaidīja mani mīļie cilvēki – Betija, Vaļa,

Marija un visas pārējās latvietes. Noticis bija brīnums – nometnē atradās 15 latvietes! Nekad nevienā nometnē visos šajos gados mūsu nebija tik daudz! Bez jau zināmajām tautietēm te bija vēl Zelma Vītoļņa, Aina Roze, Lilija Liepiņa, Milda Bite (?) un vēl citas. Vistuvākā no visām man palika impulsīvā un emocionālā Leonora Bieziņa. Labs draugs un apgriezieniem bagāta bija šī Nora, dvēseliskā dzejas un skaistuma milētāja. Tāda viņa ir palikusi arī šodien, kaut viņas dzīve bija ļoti smaga un saistīta dziļiem pārdzīvojumiem. Es domāju, ka daudziem šodien vajadzētu mācīties no Noras dvēseles skaidrību un latviskumu.

Bez latvietēm 5. nodaļā bija arī igauņietes un lietuvietes. Sevišķi prātā man palikusi lietuviešu meitene Dana, jauks dabas bērns.

Un atkal iesākās ierastais darbs gurķu un tomātu plantācijās, kaplējām arī kartupeļus un ķirbjus. Karsta un saulaina kvēloja vasara, darbs dzina darbu ar parasto nometnes steigu. Graudu noliktavās dūca vētjamās mašīnas. Gaiss tur bija pelēks un putekļu pilns. Toties jo jaukāka šķita saulespuķu plaušana. Brīžiem gan temperatūra man atkal uzliesmoja līdz 40°. Vai tiešām es nevarēju pierast tam klimatam? Taču tagad kā sargeņģeļi man vienmēr klāt bija Betija, Marija, Vaļa. Viņu gādība par mani bija apbrīnojama.

Septembris ar tumsā krītošām zvaigznēm atnesa skumjas. Tālais ģimnāzijas laiks... Toreiz tāpat bija mirdzošu zvaigžņu lietus rudens naktīs, tikai sirds – tā laikam bija cita. Kādā skumjā atceres brīdī rakstīju vēstuli savai māmiņai:

“Māmulīt, šovakar es atcerējos savus tālos, skaistos ģimnāzijas laikus. Atcerējos tos kā senu, pusaizmirstu pasaku, kā nepabeigtu dzeju, kā pārrautu un gaistošu melodiju. Sāp sirds, mana dārgā, smeldz dziļi, dziļi...”

Šoruden kartupeļu rakšana man aizgāja garām. Grūti pat noticēt tādai negaidītai veiksmi. Strādāt iznāca transporta brigādē. Vedām ar vēršiem gan graudus, gan pelavas, dažreiz pat baļķus no stacijas. Tad kādā dienā priekšniecība pārkomplektēja šo brigādi. Tika izraudzīta 21 sieviete no politiskajām. Tieši tās, kurām nometnes vadība visvairāk uzticējās morālajā ziņā, jo jāpārved bija gaudi uz vīriešu nometnes noliktavām. Šajā sastāvā ietilpu arī es, Betija un Vaļa. Manā rīcībā bija divi veci, briesmīga izskata lieli un tiepīgi vērši. Viens brūns, otrs raibs. Es viņus saucu par Krošku un Lapočku, latviski tas it kā būtu Drupatiņa un Ķepiņa. Visi smējās un uzjautrinājās kā negudri, dzirdot šos milīgos vārdus. Pie tam nekā nevarēja saprast, kā es tiekot galā ar šiem vecajiem “spokiem”. Taču es viņus milēju un saprašanās bija lieliska. Ne velti es viņiem apbaroju pusi savas maizes... Drīz vien mūsu brigāde bija labākā nometnē. Dienas devums bija 250%.

Novembra beigās centrālajā punktā bija nometņu labāko strādnieku salidojums ar dažādiem referātiem, koncertu un pat bufete. Uz turieni aizveda arī mani, protams, sarga pavadībā. Starp notiesātajiem tur daudz bija arī brīvo cilvēku. Prezidijā sēdēja visu nometņu priekšniecība. Tika teiktas daudz un dažādas runas. Pēkšņi viens sacīja: “Dosim vārdu 5. nodaļas Lūcijai Sāgamežai, lai pastāsta, kā brigādē panākta tāda izstrāde un disciplīna.” Kad izgāju zāles priekšā, prezidijam pāršalca čuksts: “Baltijas mimoza...” Ak tā? Nu, es jums parādišu mimozu! Sākumā uztraucos, tad jau mierīgi un pilnīgi atklāti izstāstīju visu, kas notiek nometnēs, pateicu savas domas par mūsu pazemojošo stāvokli, par necilvēcīgo darbu un neizpildāmajām normām, par badu, slikto pārtiku un visām tām neļēdzībām, ar kurām mums jāstāpjas šajās “pāraudzinošajās” nometnēs. Es teicu, ka mēs pazīstam un svēts mums darba tikums, un, ja mēs būtu paēdušas un pret mums būtu cieņas pilna izturēšanās, tad tiešām arī katrā darbā būtu vajadzīgie rezultāti. Kad beidzu, iestājās pilnīgs klusums, un tikai pēc brīža sāka dārdēt aplausi. Pie manis pienāca nometnes priekšnieks un teica: “Nu, mazā, no tevis gan neviens neko tādu nebija gaidījis. Šī bija tava pirmā un pēdējā uzstāšanās, vairāk tu nerunāsi!”

Gada nogalē, kad stepē griezās sniegpuķeņu vērpētes un sals jau sasniedza gandrīz -60° , brīnumi turpinājās: nometnē bija 21 latviete! Taču tas bija pavisam īsu laiku, jo drīz vien daļu aizsūtīja etapā. No tām vēl atceros vārdus Velta un Elza. Bija ļoti žēl, ka šis jaukais brīnums tik ātri izgaisa. Būtu taču lieliski, ja pastāvētu vesela latviešu brigāde! Arī igauņu toreiz zonā bija daudz. Viņas bija izvietotas citā barakā. Ziemassvētku vakarā mēs, visas latvietes, aizgājām pie viņām, un tad sākās lielā dziedāšana katrai savā valodā gan nu kopīgi, gan atsevišķi. Šī sadziedāšanās izvērtās par īstu koncertu, un skatītāju un klausītāju netrūka.

Vecā gada vakarā bija atbraukusi centrālā aģitbrigāde ar savu koncertu. Vēlā naktī, kad apklusa dziesmas un izskanēja mūzika, kad mašīna aizvzināja projām tos nogurušos ļaudis, kas bija atbraukuši tik tālu, lai Jaungada naktī sniegtu mums prieku, mēs klusēdamas pasniedzām cita citai roku. Mirdzošās asaras acīs un ciešais rokas spiedienu bija izturības zvērests jaunajā – 1953. gadā.

Šī bija ļoti barga ziema. Sals bieži sasniedza -60° . Tad sēdējām zonā, bet pie -56° gājām kult soju, tīrīt zirgu stallus vai braucām pēc rīkstītēm uz Belajas krastiem. Izejot ārā, deguns uzreiz palika balts, ja to nepaslēpa aiz lakata malas vai šalles. Vistrakāk jau gāja ar zirga iejūgšanu ragavās. Reiz es ar visu vezumu ielūzu ledū. Zirgs bija gudrs un straujš – ar vienu stiepienu izrāva mani laukā. Ūdens vien nošķīda, bet nesamirku. Nekā

nevaru saprast, kā tas varēja notikt – tādā salā un aukstumā. Jādomā, ka ledū bija izcirsts caurums. Jeb varbūt upē kādi avoti, kas neaizsalst. Janvāra beigās mani uz diviem mēnešiem atbrīvoja no darba un piedāvāja mācīties agrotehniskajosursos. Svārstījos, ko darīt. Manas krievu valodas zināšanas nebija tik spožas, lai es saprastu visus tehniskos terminus, bet mācīties gribējās. Un tā es sāku apmeklēt apmācības, kaut gan grūti jau gāja. Šajā laikā man nācās atvadīties no manas brīnišķīgas korejietes Vaļas. Kādu dienu viņu izsauca vienu pašu, un sargkareivis aizveda viņu nezināmā virzienā. Cik ilgi vien varēju redzēt, stāvēju pie dzeloņstieplu žoga un skatījos, kā smuidrais stāvs ar melnmataino galvu pazuda stepē. Klusi skaitīju:

Caur visiem rūgtumiem, ko dod tev stunda melnā,
Caur visām sāpēm, kas vēl pāri līs,
Tu gaišu sapņu staru turi delnā –
Tā vizmā sirds tev ceļu atradīs.

Šī pavasara saviļņojošie notikumi dziļi skāra arī nometnes dzīvi. Pēc Staļina nāves it kā vieglāk kļuva elpot, uzlabojās pārtika, režīms kļuva vieglāks un priekšniecības izturēšanās pret mums. Pavērās it kā jauna pasaule. Arī no dzimtenes nāca satraucošas un gaidu pilnas vēstules. Tika amnestēti ļoti daudzi notiesātie. Politiskos šī amnestija neskāra, bet mēs priecājāmies par katru, kas aizgāja mājās. Nenoliedzami – klusībā cerējām, ka varbūt atcerēsies arī mūs...

Sākās pavasara darbi. Es biju visjaunākā brigadiere zonā, bet man bija vislielākā brigāde. Un arī vislabākā. Manas sievas un meitenes mani ļoti mīlēja un strādāja ar prieku un lielu atdevi. Izstrādes procenti bija augsti. Nometnes vadība mūs atzinīgi novērtēja. Saņēmām jaunas drēbes. Bet pienāca 17. maijs, un visu manu brigādi pārcēla uz 2. nodaļu. Te mums ierādīja barakas otro stāvu, siltu, gaišu mītni, kur tūlīt par dieninieci sāka strādāt Marija. Šai sievietei bija zelta rokas, nenogurstoša enerģija un darba mīlestība. Mūsu sekcija (dzīvojamā telpa) bija tīra un uzposta. Logiem priekšā marles aizkari, galds pārklāts ar palagu, uz tā vienmēr kādā traukā puķes. Arī nāru gali aizklāti ar aizkariņiem. Nākot mājās no darba, vienmēr bija sarūpēts silts ūdens, kur nomazgāties. Priekš manis atradās arī kāds kumosīņš ēdamā. Bija patīkami pēc grūta darba atgriezties tīrā telpā, kur sagaida laipna balss. Marija ar savu tīrību un kārtību izpelnījās atzinību, un mūsu mītne skaitījās par paraugsekciju visām citām.

Pēkšņi sākās spēcīgas lietusegāzes. Dienām ilgi lija bez pārtraukuma. Mēs sēdējām mājās, jo nekā nevarēja darīt – viss bija dubļos un ūdenī. Jutos diezgan stipri sagurusi, bet Marija ar Betiju rūpējās par mani.

Zonā bija sazaļojuši koki un uzziedējušas bajarkas. Kad vēlu vakarā atgriezās no kantora, savādi drebēja sirds, redzot balto brīnumu sev apkārt, elektrisko spuldžu mirdzumu virs tā un divaino atblāzmu ūdens paltīs zem kājām, it kā tūkstoš mēnešu būtu nokrituši no naksnīgajām debesīm. Bieži vien es ilgi stāvēju pie vecās, likās bajarkas, kas bija sagumusi zem ziedu smaguma. Man likās, ka esmu pieglaudusies pie dzimtenes ābeles. Vējš sapurināja zarus, un pār mani nobira ziedlapu lietus. Es atcerējos kādu ķiršziedu vasaru...

Ar mani nu draugos tik vēji,
Kas ziedošās ābelēs šalc,
Bet kādreiz tu pretī man skrēji
Ar ķiršziediem nobiris balts.

Es ticu šim sapnim arvienu,
Man sirds to kā likumu zin,
Ka mūsu to ķiršziedu dienu
Kā svētumu lūpas tev min.

Aiz žoga ierējās suns. Es satrūkos un skrēju projām uz baraku.

Jau otro mēnesi nepārtraukti lija. Brīžiem parādījās saule, tad atkal debesis ietina tumši mākoņi, un straumes plūda un plūda. Viss bija ūdenī, laukus un ceļus vairs nevarēja atšķirt. Pārtraukti bija visi darbi, viss gāja bojā. Katru dienu izgājām cīnīties ar dabas stihiju, rakām grāvjus, novadījām ūdeņus, bet nebija jau kur tos novadīt. Slapjas un dubļainas atgriezāmies zonā. Nervi saspīlēti līdz pēdējai iespējai. Naktis murgu pilnas, rīti rūgti un pelēki. Gribējās saķert sauli, saspiest to rokās un nelaist vairs vaļā, lai notiek kas notikdams.

Beidzot ap jūnija vidu parādījās saule. Dienas kļuva siltas un tveicīgas. Kvēlot sāka vasara. Stepe garoja kā pirtī — tik daudz taču visur bija liekā ūdens. Bet žuva ātri, jo dienas bija īsti vasarīgas. Ar katru ādas šūnu atdevos saulei. Tik daudz jau bija zaudēts.

Mana brigāde bija piesaistīta dārzniecībai. Te tiešām bija vajadzīgas strādīgas rokas un darba mīlestība, jo dārzniecība bija liela un nolaista. Manas meitenes visu darīja tā, it kā strādātu priekš sevis. Nebija jau brigādē nekādu jaunu meiteņu, visas vairāk padzīvojušas un jau gados vecākas sievas, bet es viņas saucu par meitenēm. Dārzniecība bija ūdenī. Vajadzēja to novadīt uz blakusesošo ezeriņu. Tad jāsagatavo lecektis un siltumnīca, jāsēj un jāstāda. Strādājām kāda Ukrainas agronoma vadībā. Viņš bija reti labs un iejūtīgs cilvēks. Dienas bija svelmainas, tveice

izsauca naktīs trakojošus pērkona negaisus, bet šis lietus nebija ilgstošs. Kad dārzniecībā darbi bija padarīti, brigādi pārveda uz sienu pļavām. Ūdens bija noskrējis, izkūpējis un izzudis, pļavas sausas un smaržīgas. Grābām sienu un krāvām lielās kaudzēs. Vīstošais siens smaržoja un izsauca romantiskas noskaņas.

Vēl arvien brigāde bija pirmā un labākā. Manu fotogrāfiju uzlika klubā uz godadēļa. Betija, Marija un Nora labsirdīgi zobojās – ja jau nu “tēvs un skolotājs” nespējis mani krustā piesist, tad tagad vismaz esot pienaglotā pie dēļa...

Ar rudenī atsākām darbu dārzniecībā. Vajadzēja novākt ražu. Tomātus un gurķus ēdām, cik gribējās. Agronoms tiešām bija dvēselisks cilvēks un darīja mūsu labā, cik varēja. Viņš mums nesa no brīvajiem arī pienu.

Kad pabeidzām darbu dārzniecībā, nedaudz iznāca iziet arī kartupeļu laukos. Reiz man iznāca konflikts ar ražošanas priekšnieku. Vakarā man lika nodot brigādi citai sievietei un rītā iet darbā kā parastai strādniecei. Bet tā es jutos vieglāk un brīvāk. Braucu atkal ar vēršiem, vadāju kāpostus, salmus un būvmateriālus no stacijas. Brižiem streikoja sirds. Tad sēdēju zonā Marijas aprūpēta un skatījos pa logu, kā stepē snieg. Saulainās dienās stepe zaigoja zilgani balta, tāla un plaša. Sirds bija dīvaini satraukta, smeldza un sāpēja.

Braucot uz Belajas krastiem pēc rīkstēm grozu pīšanai, man iedeva jaunu, tikko braukt iemācītu zirgu. Miļā pasaulīt, tas nu gan mani nesa pa stepi kā viesulis. Labi, ka tur nav ne grāvju, ne gravu. Domāju, ka nokļūšu ne tikai mazās Belajas krastos, bet ietriekšos Ķīnā aiz Zejas. Pat sargs bija uztraucies, ka tas zirgs mani aizraušot velns zin kur, kā tad viņš dabūšot mani rokā. Laimīgā kārtā viss beidzās labi.

Nometnes vadība uz Ziemassvētkiem visām latvietēm oficiāli piešķīra divas brīvas dienas. Gandrīz nespējām pat noticēt. Bet tad gan arī sarīkojām īstus svētkus. Visa nometne bija pārsteigta. Mēs ar Betiju pat gaļas pīrādziņus izcepām, jo no mājām bija atsūtīti milti un speķis. Bijām gan pārcentušās ar sodu, un pīrādziņi garšoja nedaudz pēc ziepēm... Bet tas nekas, tāpat visi slavēja. Pats nometnes priekšnieks atnāca nogaršot. Un tad bija vecā gada vakars, un:

Atkal noslēdzies ir gada gājums viens,

Atkal sabrukuši daudzi sapņu tilti.

Un tu svešu ļaužu zemē viens,

Pazaudējis savu seno cilti.

Liktens savāds. Baigs un neparasts.
 Smalkās druskās salūzusi dzīve.
 Tālu, tālu dzimtās zemes krasts,
 Un kā pasaka ir kļuvusi sen brīve.

Pagājušais gads kā uzarts lauks,
 Kurā vagas tu ar sirdi dzini.
 Vai tur jaunā gadā ziedi plauks?
 Šonakt velti nākotni tu mini.

Pusnakts klusē. Kādēļ drebi, sirds?
 Dzīvē mūžīgs maiņas likums valda.
 Vecais aiziet, jaunais pretī mirdz –
 Mācies stipra kļūt no katra malda!

1954. gads sākās ar tādām dīvainām nojauasmām, ar tādu kā satraucošu nemieru. No dzimtenes un maniem mīļajiem vecākiem arvienu vēl pienāca gādīgi sūtījumi, bet man bija tāda sajūta, it kā man nekas vairs nebūtu vajadzīgs. Bet nometnē dzīve gāja savu parasto gaitu. Gada pirmajos mēnešos atkal mainījās cilvēku sastāvs. Daļu aizsūtīja etapā, klāt nāca jauni. Šoreiz mums piedroījās viena Krievijas latviete, kuras vārdu esmu aizmirsusi, tad Anna Kikute no Rīgas un Velta Zvirgzdiņa, brīnumjauka meitene, mans mazais Susurēns, kā es viņu iesaucu. Mēs ļoti ātri atradām kopējo stīgu savās dvēselēs. Tām dienām, kuras liktenis bija lēmis mums pavadīt abām kopā, pieder īpatnējs un skaists mirdzums.

Man atkal atdeva savu brigādi. Protams, cilvēku sastāvs bija izmainījies, bet ne uz slikto pusi. Braucām atkal pēc rīkstēm, pinām groziņus. Piesaulē pie jumtiem parādījās lāstekas, bet bieži trakoja cīruļputeņi. Tiklīdz zeme atlaidās, sākām savu darbu dārzniecībā. Brigāde ar dziļu atbildības sajūtu izpildīja jebkuru dārzniecībā vajadzīgo darbu. Biju ļoti apmierināta ar savām mīļajām sieviņām. Man patika, ka viņas prata priecāties par katru izdīgušo zaļo stādīņu, par katru ziedēt sākušo gurķīti. Tātad nometnes rūsa nebija saēdusi dvēseles.

Gaisā virmoja savādas, netveramas strāvas. No kaut kurienes nometnē ieplūda informācija, kas satrauca visus un nežēlīgā skaudrumā kairināja nervus. Brīvība... Mājas... Šie vārdi arvien biežāk izskanēja gan čukstus, gan skaļi. Sirds satraukti pukstēja, zinot un ticot, ka dziļām sūpēm cauri jāiziet, lai cilvēks augtu liels, ka daudziem gadiem pāri jāizaug, lai viena diena uzplauktu kā pavasara zieds. Vēji no dzimtenes puses nesa

medaina Lieldienu pūpola smaržas, radot dvēselē trauksmi un neremdināmas ilgas.

Maija mēnesī no Maskavas atbrauca divi virsnieki — iekšlietu ministrijas darbinieki —, lai šķirotu un kārtotu ieslodzīto lietas. Atklātā noņemnes sapulcē viņi pateica, ka gaidāmas lielas pārmaiņas. Daļa notiesāto tiks atbrīvoti un palaisti uz mājām. Viss notiks pamazām, jo daudz laika aizņems lietu caurskatīšana. Viņi arī pastāstīja, ka 1954. g. 24. aprīlī iznācis dekrēts par tiem, kas tika tiesāti nepilngadīgi. Arī tie tiks atbrīvoti.

Klausījies ar tādu dīvainu sajūtu — it kā uz mani tas neattiektos. Tik ļoti gribējās ticēt, bet tikpat ļoti baidījies pievērties. Atrados tādā kā transā.

Visa noņemne bija it kā pacēlusies spārnos. Katram gribējās ticēt, ka viņa lielā diena nav vairs aiz kalniem.

Sievietēm ar kriminālkodeksa vieglākiem pantiem izdeva caurlaides, un viņas brīvi gāja uz darbu bez sarga. Politiskās šīs pārmaiņas pagaidām neskāra. Mēs, tāpat kā agrāk, palikām divu sargu un suņa uzraudzībā. No dārzniecības pārgājām stādīt kāpostus, kartupeļus un sīpolus, kur manā vadībā strādāja vairākas brigādes. Biju nervoza, satraukta un nomocījusies. Atkal ļoti novājēju.

Maija beigās arī man izdeva speciālu caurlaidi ar fotokartīti. Tagad es varēju iet darbā bez apsardzes. Tas bija tik neizsakāmi neparasti iziet vienai šajos plašajos klajumos! Sākumā jutu bailes, pat spēcīgas. Kā tad tā — neviena, kas mani apsargā? Baidījies apmaldīties vai satikties ar kriminālistiem no vīriešu noņemnes, jo arī viņi staigāja ar caurlaidēm. Un pārvietoties varēja visā noņemņu teritorijā. Bet tad mani pārņēma liksme — beidzot taču aiz manis nenāca konvojs ar šauteni!

Savāds bija tas laiks — it kā pusnomods vai sapnis. Brīvi staigāju pa brigādēm no viena lauka uz otru, pēc vajadzības aizgāju arī uz dārzniecību vai kartupeļu noliktavām. Dažas reizes devos tālākos reisos — uz staciju vai karavīru pilsētiņas veikalu. Viss likās tik ļoti neparasti. Protams, tādas tālākas staigāšanas varēja atļauties tikai tad, ja bija brīvdiena.

Reiz vēlā pēcpusdienā atgriezies mājup no stacijas. Lai nenokavētu ierašanās zonā, skrēju pa dzeltenām lilijām apaugušu lauku. Pēc dienas tveicīgā karstuma pamalē satumsa negaiss. Cēlās vējš. Skatījos, kā lilijas spītīgi turējās pretī brāzmām. Pēkšņi man savs liktenis un dzīve likās tik līdzīgi šiem ziediem. Noslīgu uz ceļiem un pieskāros lūpām dzeltenajām ziedlapām...

Citām 58. panta sievietēm vēl nebija izdotas caurlaides, bet tomēr visai manai brigādei atļāva nākt darbā bez konvoja. Rītos, izejot pa vārtiem, es

parakstījos, ka atbildu par visu savu brigādi, un visu dienu uz lauka mēs bijām pilnīgi bez kādas apsardzības. Brigādes noskaņojums bija pacilāts, satraukts un gaidu pilns.

Jūlija sākumā man paziņoja, ka pieprasīta mana dzimšanas apliecība no Latvijas. Tas jau kaut ko nozīmēja. Mans uztraukums pieauga. Abi Maskavas pārstāvji bieži sarunājās ar mani un teica, ka manam satraukumam neesot pamata. Valdības dekrēts taču skaidri norādot, ka es tikšot atbrīvota. Atceroties, kā notika izmeklēšana manā lietā, kādi protokoli bija jāparaksta un kā noritējā tiesa Kara tribunāla sastāvā, pārāk grūti bija ticēt, ka no šiem cilvēkiem var sagaidīt arī ko labu. Vajadzēja brūnoties ar pacietību, kaut tās šoreiz bija vismazāk.

Nežēlīgi karstā un tveicīgā vasara tiecās pret rudeni. Nu jau daudzām 58. panta sievietēm bija izdotas caurlaides. Mana brigāde strādāja dažādās vietās, pie tam citas tika norīkotas gan uz lopu fermām, gan par sargiem dārzniecībās un noliktavās. Man katru dienu vajadzēja paspēt būt tomātu, sīpolu un gurķu plantācijās, kā arī pie kartupeļu kaplēšanas un labības laukos. Kādreiz agronoms atļāva man izmantot viņa stepes viesuli – burvīgo dābolaino zirgu Krauju (Obriv), iejūgtu divričos, lai es ātrāk tiktu pie saviem cilvēkiem vienā vai otrā laukā. Tādās reizēs es tiešām izjutu līksmi. Traukties ar ugunīgo zirgu pa rudens gaidās pieklusušo stepi bija labākā iespēja atbrīvoties no nervu saspīlējuma, kas reizēm jau kļuva nepanesams.

Gan uz sulīgajās vasaras krāsās izrotājušos stepi, gan tālo apvārsni pāri lauku plašajiem līdzenumiem, gan visu nometnes dzīvi ar tās cilvēkiem es pēkšņi skatījos it kā citādām acīm. Likās, viss taču ir tāpat kā jau katru gadu un tomēr savādāk.

Tu šoruden man savādāka šķiet,
 Ai, svešā stepe, krāšņais rītu zieds!
 Pār tevi ilgāk blāzmo sārtie rieti
 Un diena saules kvēli dāsnāk sniedz.

Ar katru smilgu, ziedu, mazu lapu
 Tu tiecies pretī it kā glāstu dot,
 Vai prieku, ko šeit gadiem nesastapu,
 Tu pēkšņā labvēlībā gribi atstārot?

Augustā (nezinu, kāpēc, bet esmu aizmirsusi šīs lielās dienas datumu) man pēkšņi pateica, ka jābrauc uz Ivanovku, kur notika manas lietas caurskatīšana. Reizē ar mani brauca simpātiska Ukrainas meitene, kas

14 gadu vecumā bija tiesāta par bandītu atbalstīšanu... Viņa bija ļoti slima ar epilepsiju. Kopā ar vēl citiem cilvēkiem un pašu nometnes priekšnieku mūs veda kravas automašīnā.

Ivanovkā bija atbraucis Kara tribunāls no Maskavas. Dzirdot šo vārdu, mani sāka kratīt nervu drudzis. Un tieši mani izsauca pirmo mazajā zālītē.

Un tā es pēc nepilniem deviņiem gadiem otro reizi stāvēju Kara tribunāla priekšā. Nezinu, ko sauc par lietas caurskatīšanu. Manā izpratnē te notika otrreizēja tiesa, tikai ar pilnīgi pretēju iznākumu pirmajai – es tiku atbrīvota.

Prokurors bija liela auguma gruzīns, kas pretēji tam prokuroram Rīgā, kurš pieprasīja man 15 gadus katorgas, runāja pavisam citu valodu. Viņš aizstāvēja mani un manas tiesības, pierādīdams, ka esmu nelikumīgi un nepareizi tiesāta. Atceros vārdus, ar kādiem prokurors vērsās pie Kara tribunāla sastāva: "Vai jūs ticat, ka jaunu bērnu, kas, nepazīdams padomju varu, uzaudzis citā valsts iekārtā un mācīts mīlēt un cienīt savu zemi un tautu, var pāraudzīnāt ar cietumiem un nometnēm? Pazemojumi un cietsirdība lielāku rada naidu." Prokurora lūgums mani atbrīvot tika pieņemts, atstājot gan 5 beztiesību gadus. Tribunāls paziņoja, ka pēc pāris dienām saņemšu dokumentus.

Nometnē mani ar ovācijām sagaidīja Betija, Nora, Marija un Susurēns. Raudājām un smējāmies no prieka un laimes. Arī no žēluma, ka viņām vēl jāpaliek te. Taču dienas pagāja cita aiz citas, bet es vēl arvien ar savu brigādi strādāju nometnes darbos. Mani atbrīvošanas dokumenti bija pazuduši. Nometnes vadība mani mierināja, teica, ka gan jau tie papīri atradīsies un tiks atsūtīti. Pie reizes centās arī mani pierunāt, lai palieku kā brīvpilsonē strādāt nometnes sistēmā. Solīja priekš manis radīt paradīzi zemes virsū. (Ieslodzīto vidū!!!) Taču par to jau nevarēja būt runas.

Stepe kļuva dzeltenī zeltaina un rudenīga. Plāvām labību. Dažas brigādes jau uzsāka kartupeļu rakšanu. Dvēselē izmisīgi drebēja jautājums – par ko man atkal viss tas? Kāpēc tā liktenis spēlējas ar mani? Taču sausām acīm un sakostiem zobiem katru rītu gāju aiz vārtiem, nerādīdama citiem savu pārdzīvojumu. Un vajadzēja vēl gadīties tā, ka vienā dienā uz ceļa sastapu vērsu pajūgu, kurā uz kapsētu aizveda nomirušu jaunu sievieti...

Smagi vilka vērsi zemus ratus

Turp, no kurienes neviens vairs neatnāks.

Pretī dzimtai zemei vērstos skatus

Sedza vienkāršs, pelēks zārka vāks.

Sadrebēja sīkās kapu smilgas,
Lazdu audzē rima vēju balss.
Sirdij, kura tvīka dzīves ilgās,
Izbeigsies te mūža gaitai gals.

Vai kāds teica lūgšanu – kas zina?
Daudziem mūži vergu gaitās irst...
Ko šeit aprok, tos vairs neatminas,
Tikai mātes mūžam neaizmirst.

Vakaros nevarēju gulēt. Caurām naktīm atcerējos savu dzīvi no sākuma līdz pat šīm neziņas pilnajām stundām. Domās aizvēju meklēju pie sava lepņā, stiprā un bezgala labā tēva, klusi lūgdamās:

Kaut es spētu šonakt rokās tavās
Savu dienu mezglus atraisīt!

Beidzot es neizturēju. No Sahalīnas bija pienācis liels etaps. Runāja, ka starp atsūtītajām sievietēm ir kāda ļoti veca māmiņa, kas spēj pareģot likteni. Aizskrēju viņu uzmeklēt. Mani ieraudzījusi, viņa teica: "Kādēļ tu esi te? Tu taču esi brīvs cilvēks!" Un daudz ko citu viņa vēl sacīja, un viss tas dzīvē piepildījās. Kad atgriezies barakā, tur valdīja liels uztraukums. Mani meklējis priekšnieks. Aizskrēju uz kantori un bez elpas iekritu viņa kabinetā. Pēc priekšnieka acīm acumirkļi sapratu, kas noticis. Mani dokumenti atradušies!

Bija 31. augusta vakars. Tas jau nav aprakstāms, ko izjutu. Visu nakti nosēdēju uz kāpnītēm barakas priekšā.

Šovakar miega nav. Nav miera dziļi krūtīs.
Šonakt vergu takas zelta rasa klāj.
Sirds kā satraukts putns elso ceļa jūtīs,
Cauri tumsai tēvu zeme sauc un māj.

Laukā svešā stepe atvasaru dvašo,
Neparastās gaidās zvaigznes zemu likst.
Šonakt sirds ar savu sapņu putnu ašo
Kādu vēsti dzimtai zemei sūtīt drīkst.

Vēsti to, par kuru tik daudz naktīs melnās
Tikai slepus tika čukstot Dievam lūgts,
Vēsti to, ko gaidot divās smalkās delnās
Tik daudz asu krustu rindu tika gūts.

Mana zeme, klausies! Šonakt sadeg moka,
 Šonakt baigie žogi pusnakts ēnās lūst.
 Pretī tālei stieejas divas brīvas rokas,
 Rūkto asru avots skropstās lēnām žūst.

Ceļi tāli, balti tumsā māj un gaida,
 Jaunais rīts kad steidzīgs dzīvē aiziet sauks.
 Pretī tēvu zemei lūpas droši smaida,
 Neprasot, cik viņas takās ziedu plauks.

1. septembra rītā ļoti agri es devos ceļā uz centrālo punktu — komandantūru, lai saņemtu dokumentus, biļeti un ceļanaudu. Manā izziņā, ko saņēmu uz rokas pases vietā, tā arī teikts, ka esmu atbrīvota 1954.g. 1. septembrī. Dzelzeļam — 8947 km garumā — biļete pirka par 455,10 rubļ., pārtikas nauda izdota 13 diennaktīm — 41,60 rubļ. plus 4,20 rubļi no Alūksnes līdz vecāku mājām Mārkalnē. Formalitātes nokārtoju ātri. Tad iegāju atvadīties no agronoma Nikolaja, kas tobrīd jau kopā ar sievu dzīvoja un strādāja komandantūrā. Atvadišanās bija silta un sirsnīga. Tad viņš sajūdza savu dābolaini, lai es ātrāk varētu atgriezties nometnē. Tā es pēdējo reizi brīva un laimīga izbraucu pa tām vergu takām, kuras tik daudzus gadus minušas manas kājas. Zirgu atstāju fermā, iegāju nometnē un salasīju savas līdzņemamās mantiņas jau agrāk atsūtītajā koferī. Pēc tam atvadījos no visiem. Viss tas notika divaini nereāli, it kā sapnī, it kā pusnomodā. Un tad uz visiem laikiem aiz sevis aizvēru nometnes vārtus. Caur dzelonstieplēm vēl ilgi man pakal raudzījās manas mīļās, svešās mātes Betijas, Noras un mazā Susurēna saraudātās acis.

No Sredņebelajas stacijas braucu uz Kuibiševu Vostočnaju. Tur bija jāpārsēžas tālsatiksmes vilcienā Vladivostoka — Maskava. Ar visdažādākajiem piedzīvojumiem mans ceļš līdz Alūksnei ilga vairāk kā divas nedēļas. Par šīm dienām varētu uzrakstīt vienu atsevišķu grāmatu, cik tās bija pārsātinātas ar dažādiem neparedzētiem un negaidītiem piedzīvojumiem, neiedomājamām, pat kuriozām situācijām, ceļa nogurumu un nepacietību ātrāk nokļūt mājās. Beidzot 18. septembrī es iebraucu Alūksnes stacijā.

Tu, mana pilsēta, tev liecu lepno galvu
 Un tevi sveicinu un pielūdzu šobrīd,
 Kā pielūdzu pirmās mīlestības balvu
 Un gaismu, kas caur vergu važām spīd.

Es atnāku, es atgriežos pie tevis,
 Kā bērns pie mātes kājām zemē sligst.
 Jel māci stiprai būt un nepazaudēt sevi,
 Lai sirds no jauna dzīvei ticēt drīkst!

Nu, kas par to, ka gājuši ir gadi,
 Ka jaunība bij stepē gaistošs māns.
 Alkst krūtīs dvēsele pēc tevis vēl tā pati,
 Vēl sirdij miļš kā senāk leitnants Glāns...

Tu, mana pilsēta, reiz biji saule visa,
 Kas ceļu rādīji caur vergu tumsu iet.
 Kaut visi sapņi sadega un dzisa —
 Sirds, tevi ieraugot, no jauna spēkā zied.

Taču te vēl nebija visa mana laime. Vēl 15 km bija jāpārvar, lai es varētu ieslīgt savu bezgala dārgo cilvēku — tēva un māmiņas — siltajās un glāstošajās rokās. Gandrīz pēc deviņiem gadiem es biju atgriezies dzīvē, biju atguvusi mājas, vecākus un brīvību. Lepna un nesalauzta izgājusi cauri cietuma melnajām šausmām, tīrām kājām izbridusi vergu gaitu dūksnaino purvu un cauri netīrajam zaķim iznesusi Latvijas sauli, taču tomēr palikusi kā putns ar sasietiem spārniem. Man nebija īstas pases, jo mani saistīja pieci beztiesību gadi. Tātad mani joprojām varēja apzagt, apmelot un pat nosist. Es nevarēju mācīties, jo mana veselība atradās uz kritiskas robežas, un darbu es nevarēju atrast nekur, jo es taču biju politiski tiesātā! Izstaigāju visas Alūksnes iestādes lūgdama un prasīdama, bet visur tiku laipni un nepārprotami noraidīta. Kam gan bija vajadzīga cietumniece ar tik apšaubāmu pagātņi! Labi, ka man bija vismaz kur dzīvot. Tante Berta mani pieņēma tāpat kā senāk. Pateicoties mana tēva radnieku sirsnīgai gādībai, beidzot iekārtojos darbā. Arī nometnē izdotā personas apliecība tika apmainīta pret pasi. Soli pa solim, pamazām vien, arvien noteiktāk un stingrāk es iekļāvos savā jaunatgūtajā dzīvē, tik ilgi gaidītā, Dievam un liktenim lūgtā. Un tomēr man visu mūžu nākusi līdzī ēna, baigā cietuma ēna, Sibīrijas nometņu rēgs, ko nācies bieži izjust gan sarunās, gan darba meklējumos, jo ne katreiz esmu varējusi strādāt tur, kur būtu gribējusi un spējusi. Manā vietā tika izmeklēti citi kadri. Pat pensijā aizejot, manā pēdējā darbavietā lika man saprast, ka darba veterāna nozīmīte man nepienākas. Ar tādu pagātņi uz valdības apbalvojumiem neesot ko cerēt. Paldies Dievam, tādas cerības es arī netiku lolojusi, tādēļ visu atcerēties varu bez rūgtuma.

Uz savu pagātņi es tomēr esmu lepna un nenožēloju nekā. Tie drūmie gadi mācīja pazīt dzīvi un vērtēt cilvēkus, tie palīdzēja lielai augt un droši uz savām kājām stāvēt, redzīgām acīm tumsā skatīties un nepazaudēt zvaigznes.

Bagāta un ar neko nesalīdzināma ir bijusi mana dzīve, pilna dīvaina, kaut arī rūgta un smeldzīga skaistuma. Esmu tikusies ar apbrīnojamiem

un gudriem cilvēkiem, kas man mācījuši pelavu kaudzē zelta graudus atrast. Man bija un joprojām arvien vēl pieder brīnišķīgi, dāsni draugi, kurus ceru paturēt uz visu mūžu. Pār mani ir starojis mīlestības krāšņums, esmu pazinusi ģimenes siltumu un bezgalīgo laimi būt mātei. Mans vienīgais dēls man ir visa piepildījums, bet manas Latvijas gaišais Atmodas laiks ir lielākais gandarījums par visu pārciesto. Lai Dievs svētī un pasargā manu zemi un manu tautu!

1989

Ruta Titāne

Esmu dzimusi 1929. gada 5. martā. Līdz astoņu gadu vecumam dzīvoju pie vecākiem Valmieras apriņķī Stienes pagasta Lejas-Sinču mājās, kuras ar lielām grūtībām bija cēlušī un iekopuši manas mammas vecāki. Skolā gāju Rīgā Valsts parauga pamatskolā un pēc tam N.Draudziņas vidusskolā, kuru nebeidzu, jo 1945. gadā sāku strādāt VAPP Laikrakstu un žurnālu apgādā par kurjeri inkasatoru. 1948. gadā aizgāju darbā uz VEFu un vienlaicīgi iestājos 23. vakara vidusskolā.

1949. gada 25. martā tiku izsūtīta. Tālajos Austrumos iestājos medicīnas skolā. Vakaros strādāju "Dinamo" stadionā par strādnieci, vēlāk par kasieri pie ieejas. 1951. gadā apprecējos, piedzima dēls, audzināju to un strādāju. 1954. gadā pēc daudziem lūgumiem mani tomēr atbrīvoja.

Pēc atgriešanās vairākus gadus nebija kur dzīvot. Ne radi, ne draugi nelaida pa durvīm iekšā, visur tiku nicināta. Iestājos darbā Iļģuciemā par saldējuma pārdevēju un dzīves lielāko daļu tā arī nostrādāju tirdzniecībā. Mans dēls ir beidzis LLA Agronomijas fakultāti, ir septiņu bērnu tēvs. Mani ļoti sāpina tas, ka manas mantiņas pēc izsūtīšanas tika aizvestas nezin kur un ka arī tagad vēl jādzīvo vecā mājā, mitrā dzīvoklī pirmajā stāvā. Māja skaitās avārijas stāvoklī, bet tuvāko triju gadu laikā nekāda dzīves apstākļu uzlabošana nav gaidāma.

MANA PAVASARA SALNA

Ziema gāja uz beigām. Tajā laikā mācījos 23. vakara vidusskolā 9. klasē Rīgā. Strādāju VEFā 10. cehā par presētāju. Dzīvoju Stabu ielā 62 dz. 5 pie veciem pensionāriem, viņi man izīrēja 15 kvadrātmetru istabu. Ēdu atsevišķi. Tā kā bija jāstrādā un jāmacās, tad ar ēšanu arī bija kā kuro reizi. Pēdējā laikā slimoju un, lai tiktu līdz mācībām, vajadzēja iet uz privātstundām trigonometrijā. Pēc privātstundas iznāca ar manu pasniedzēju iet pa ielu vienu kvartālu. Viņš uzreiz man teica (tas bija 24. marta pēcpusdienā): "Nākošo nakti būs izvešana." Es kaut ko sapratu no teiktā, jo atcerējos stāstus no vecākiem un citiem cilvēkiem par to, kas notika 41. gadā. Padomāju un nospriedu, ka mani vecāki kulaku sarakstos nav un arī man nekas nepieder, un nekur neesmu iejaukta, ka nav ko baidīties. Aizgāju uz darbu, man toreiz bija otrā maiņa. Atnācu mājās un likos gulēt. No rīta plkst. 4.30 mana saimniece ienāca, uzmodināja mani un teica, ka mani meklējot. Uzvilku halātiņu un mierīgi gāju pie durvīm, jo tajā

laikā mans tēvs bija apsoliņis atvest malku, ko kurināt. Kad atvēru āra durvis, tad ieraudzīju četrus cilvēkus stāvam: trīs formā un sētnieku. Viņi man jautāja krieviski, es atbildēju latviski. Tad kapteinis ar četrām zvaigznītēm teica, ka es ļoti labi runājot krieviski un turpmāk man būšot jārunā krieviski. Tā man cits nekas arī neatlika. Ievedu savā istabā. Tūlīt viņi apskatījās visapkārt un teica: “Kur ir tas vīrietis, ko jūs slēpjat?” – un pieskrēja pie skapja un atvēra abas durvis vaļā, bet neko neieraudzīja. Tad blāva, kur ir ieroči, ko es slēpjot. Es apsēdos un paliku gandrīz pavisam mēma. Tad nu sākās šausmīga kratīšana un mantu purināšana. Viss, kas man kā meitenei varēja būt, tika izrauts uz grīdas, izvandīts un ar kājām saspārdīts. Neko neatraduši un nomierinājušies mazliet, izvilka no savas mapes kādus dokumentus un sāka mani pratināt. Dokumentiem virsraksts bija “Doč kulaka”*. Prašāja un salīdzināja papīrus, vai teiktais atbilst patiesībai. Šo to zināju pateikt, bet sīkumos ne, jo no astoņu gadu vecuma dzīvoju Rīgā. Mani paņēma audzināšanā mātesmāsa Kaiperte Olga. Viņa bija skolotāja Andreja Pumpura 11. pamatskolā. Likumīgi mani viņa neadoptēja. Vecākiem bija mani grūti sūtīt skolā, skolas tuvumā nebija, un māte ļoti slimoja ar audzēju un divām brukām. Tikai vasaras es pavadīju laukos. Es teicu, ka mani vecāki nav kulaku sarakstos, tas neatbilst patiesībai, tāpēc ka māja pieder trim mantiniekiem. Tad kapteinis teica: “Ukažite desjatj čelovek, kotorije služiļi ņemcam, mi vas ostavim.”** Es pastāvēju, padomāju, bet, tā kā neko nezināju un arī lietas būtību līdz galam neizpratu, atteicos. Tad tūlīt uzšķīra pēdējo lapaspusi un lika parakstīt Maskavā 1947. gada 30. oktobrī izdotu lēmumu, numuru neatceros, ka tieku izsūtīta “požižnenno na otdaļonniye rajoni Sovsojuza”***. Kad biju parakstījusies, tad kapteinis paskatījās pulkstenī un teica, ka dodot man desmit minūtes sataisīties, varot ņemt visu, ko gribot, tikai tik, cik pati varot panest, un vēl piebilda, parādīdams ar pirkstu uz logu: “Vņizu ždjot mašina.”**** Pirmā brīdī es domāju, ka mierīgi sakravāšos un citu dienu būs jābrauc, bet, kad man līdz smadzenēm nogāja teiktais, ka lejā gaida mašina, tad burtiski pārakmeņojos. Mana vecā saimniece ienāca istabā, jo durvis bija vaļā. Viņa redzēja, kas noticis, jo neko nesaprata, kas jādara. Biju vēl halātinā, to gan atceros, ka saimniece lūdza, lai viņi iziet blakusistabā vai lai aizgriežas. Tad kapteinis teica: “Ničevo, ničevo,

* Kulaka meita.

** Uzrādiet desmit cilvēkus, kuri kalpoja vāciešiem, un mēs atstāsim jūs mierā.

*** Mūža izsūtījumā uz attāliem Padomju Savienības rajoniem.

**** Lejā gaida mašina.

puskaj privikajet.”* Tā arī viņi palika skatīties, kamēr es apģērbos. Ko vecā sieviete man salika čemodāniņā, tas arī man bija viss. Naudiņas nebija, tikai daži rubļi, jo 25. martā VEFā bija avanss jāsaņem. Saimniecei, kā par laimi, bija mājās viens kukulis klona maizes un 5 rubļi, un trīs litri kanniņu arī man iedeva līdzī. Kanniņa vēlāk nodereja visiem, kas dzīvojām kolhozā vienā vecā, pamestā mājā. Vēl bija satītas divas segas un mammas dotais lielais lakats, un tas bija viss.

Pirms prombraukšanas gribēju iet uz mazmājiņu, tad viens zaldāts man gāja līdzī, apskatīja to no augšas līdz lejai un palika durvīs stāvot. Kad iznācu no tualetes un gribēju iet istabā pēc savām mantām, mani viņš jau vairs tur nelaida, teica, ka mantas jau esot lejā mašīnā. Biju pa pusei pie apziņas, pa pusei ne. Atvadīties neļāva.

Mašīna – vaļējs bortnieks – stāvēja lejā pie durvīm. Ielas bija tukšas. Biju pilnīgi apjukusi, nesapratu pat skatīties, kur un cik ir manas mantas. Tikai ārā kāpjot, ieraudzīju, ka čemodāna nav. Kad mani pieveda pie vagona durvīm, kapteinis iedeva manus dokumentus kādam formā tērtam, kas stāvēja pie durvīm un kam rokās jau bija vesela kaudze dokumentu, un pats aizgāja. Es sapratu, ka esmu galīgi kaila, un ļoti raudāju. Mašīna, kurā mani atveda, vēl stāvēja netālu no vagona. Arī tie divi kareivji vēl bija tuvumā. Es pametu ar roku viņiem, un viens no viņiem pienāca. Es prasīju, kur ir mans čemodāns. Viņš paraustīja plecus un teica, ka parunāšot ar šoferi. Tad viņi aizbrauca.

Ešelons Ropažu stacijas teritorijā stāvēja kā gara, pelēkbrūna čūska ar dažāda augstuma vagoniem, jo tie bija 25 un 60 tonnīgie.

Vairums vagonu jau bija ciet, bet astes galā vēl nebija aizvērti, tur pieveda vēl klāt cilvēkus, kuri vaimanāja un raudāja, nesdami savas mantas pa platajām lopu vagonu durvīm. Logi (lūkas) visi bija ciet, stingri nostiprināti ar dzeloņstieplēm no ārpuses, pāri jumtiem un otrā pusē novilkti kabeļi – laikam sakariem. Kas darījās pie vagoniem un iekšpusē, to pat grūti izstāstīt. Neviens neizskatījās normāls. Visi bija nāves un iznīcības priekšā.

Vagonam abās pusēs no apaļiem egļu baļķiem bija izvietotas nāras un tikai mazliet salmi nokaisīti pa virsu. Pie vienām durvīm bija nolikts vecs spainis, cita inventāra te nebija. Visi raudāja. Mantiņas nolikuši, visi centās tikt pie durvīm, it kā kaut ko gaidīdami. Citi meklēja savās mantās papīru un rakstāmo. Es biju galīgi apjukumā un neziņā, skatījos pulkstenī, kas jau rādīja devīto rīta stundu. Vēl un vēl piebrauca mašīnas pie pēdējiem ešelona

* Nekas, nekas, lai pierod.

vagoniēm ar tādiem pašiem nelaiimes putniem kā mēs. Šausmas, raudas un vaimanas nemazinājās. No mašīnām kāpa ārā gan ar zīdaiņiem uz rokām, gan pavisam veci cilvēki, cits citu pieturēdami.

Es visus šos gadus, braucot garām Ropažiem, vienmēr domāju, kā tur zeme nesabruka un kā koki nenožuva no to daudzo cilvēku asarām un vaimanām.

Bet pasaulē jau ir arī labi cilvēki, kam ir sirdsapziņa neatkarīgi no tautības. Es biju 71. vagonā. Kad arī pēdējos beidzamos vagonus beidza uzlādēt, jau bija dzirdami saucieni, lai nestāv pie durvīm, jo tās tūlīt tiks aizvērtas, pašā pēdējā brīdī es caur ļaužu starpu, kas drūzmējās pie vēl neaizvērtajām durvīm, ieraudzīju ātrumā piebraucam netālu no mana vagona to pašu mašīnu, kas mani atveda. No mašīnas izlēca šoferis un nesa manu aizmirsto čemodānu. Pielauzos pie durvīm un nezināju, kā šim cilvēkam pateikties.

Vagonu durvis pēc nedaudz minūtēm tika aizvērtas.

Nu sākās milzīga tumsa, atkal raudas, vaimanas, klusa kņada, jo vajadzēja kaut kā iekārtoties braucienam, cik ilgam un garam, to neviens no mums nezināja.

Sākās visādas debates vecāko cilvēku starpā – uz kuriem mūs vedīs, pa kuriem maršrutiem un pa kādām pilsētām. Spriedumi bija dažādi. Ešelons sāka kustēties, kad bija jau pāri pusdienas laikam. Tad visi atkal sāka šausmīgi raudāt. Gribējās kādam ko teikt, ko ziņot. Vīrieši meklēja kabatas nažus, bet atradās tikai divi pa visu vagonu. Viņi centās izgriezt kādu spraugu sienās un grīdā, lai kaut ko redzētu no ār pasaules un caur grīdas dēļiem varētu uz sliedēm izmest kādu zīmīti. Sākās rakstīšana. Dažiem bija līdzī sērkokociņi, citiem kāds sveču gals. Rakstījām gandrīz visi, rindas kārtībā, jo gaismas nepietika, kādam tā bija jārāda. Arī es izmetu trīs zīmītes uz Rīgu saviem pazīstamiem. Vecākiem nerakstīju, jo biju pārlicināta, ka viņus piemeklējis tāds pats liktenis. Kad mani dzīvoklī nopratināja, tad kapteinis teica: “Vaši roditeļi arestovani i uže tam.”* Bet vēlāk izrādījās, viņus pat nemeklēja.

Jā, pasaulē tomēr ir arī labi cilvēki, nācu atkal pie slēdziena, kad pēc gada uzzināju no Rīgas, ka manas zīmītes bija nogādātas adresātiem. Paldies, paldies tiem cilvēkiem!

Raudas pakāpeniski norima, vagonā palika klusi. Braucot pāri Latvijas – Krievijas robežai, viens otrs vecāks vīrs ierunājās, ka varbūt notiks brīnums un ešelons tiks aizturēts. Bet velti. Tie, kas bija pie izgrieztajām

* Jūsu vecāki arestēti un jau atrodas tur.

sienu šķirbām, mūs laiku pa laikam informēja, kādām stacijām braucam garām. Ne lūkas, ne durvis neatvērās trīs diennaktis. Katrs pa druskai kaut ko ieēdām, kas nu kuram bija līdzī. Kam nebija, to taupīgi pacienājām. Spainis pie durvīm pa druskai pildījās, citi cietās kā varēdami. Gaiss vagonā kļuva arvien neciešamāks. Kad bijām aizbraukuši jau garām Molotovai, tad tika vienā vagona pusē attaisīts pa lūkai. Kas atradās tuvumā, tiem bija auksti un pūta vējš. Tad ar lielākām paunām tās atkal taisīja ciet. Kādā stacijā katram vagonam izdalīja trīs spaiņus: vienu ūdenim, vienu zupai un vienu putrai. Izvēlēja no katra vagona divus cilvēkus, kuri prata krievu valodu. No mana vagona bija Vecmaņu onkulis un es. Vienu reizi dienā kādā pilsētiņā vilciens apstājās, atvēra durvis un mūs abus ar tiem spaiņiem izsauca ārā. Tā tas bija visā sastāvā. Sastādīja mūs visus garā ierindā un tad, apsardzes ielenktus, veda uz kādu ēdnīcu. Tur spaiņos ielēja pusspaini no zirgu kauliem un skaidiņmakaroniem gatavotu zupu, bet citu reizi skābo kāpostu zupu un kukurūzas vai sojas biežputru. Tad vēl vienu spaini ar aukstu ūdeni. Un tā katru dienu vienu reizi. Viens kausiņš zupas un viens kausiņš putras. Pievakarēs, kamēr vēl bija gaišs, gandrīz katru dienu ešelons apstājās un durvis atvēra kādā klajumā, un atkal pie ļoti lielās un drošās apsardzes visus izlaida laukā... Cilvēki bija tā nocietušies, ka citi līda turpat zem vilciena vai otrā pusē vagoniem, bet citus dzina tālāk. Vienā otrā reizē visus dzina 100 līdz 150 m attālumā tāpat uz klajuma pa dziļu sniegu, it sevišķi Novosibirskas un Krasnojarskas rajonā. Turp brienot, sniegs bija dziļš un tīrs, bet atpakaļ brienot – jūs jau varat iedomāties!

Pirmajā dienā tas bija ļoti liels pārdzīvojums – cilvēks pie cilvēka, veci un jauni, vīrieši un sievietes. Izejas nebija, kauns, kautrīgums bija jāzaudē.

Sals arvien pieņēmas, jau bija pāri 40 – 50°. Vagoni ļodzījās, grīļojās un brakšķēja. Troksnis bija neciešams, gulēt gandrīz nebija iespējams. Šausmīgi sala. Manā vagonā uz augšējās nāras man blakus gulēja jauna sieviete Apine, vārdu neatceros, ar mazu – 2 gadus vecu – puisīti Robertu, bet otrā pusē divas meitenītes Aina un Pārsla Kārkliņas, vienai 10 gadi, otrai tikai 8. Māte esot mirusi, dzīvojušas Rīgā pie tantes, tēvs arestēts. Viņām līdzī nebija nekas kā tikai skolas somas. Kas man bija, ar to dalījos. Arī vienu flaneļa segu atdevu meitenēm. Viņas galīgi nīka ārā no aukstuma. 69. vagonis juka ārā, un kādā stacijā to atāķēja. Cilvēkus pārvietoja, un brauciens turpinājās. Brižam ešelons ilgi stāvēja, kādā stacijā mēs sastapāmies ar vēl 2 ešeloniem. Tad pa lūku varēja redzēt, ka no vagoniem iznes mirušos. Sastapām arī ešelonu no Valmieras. Sargkareivji teica, ka mēs te ilgi stāvēšot. Tad es steidzīgi uzrakstīju zīmīti ar savu vecāku uzvārdiem un adresēm un ļoti, ļoti lūdzu vienu sargkareivi, lai nostaigā gar

Valmieras ešelona logiem un pajautā, vai ir tāds uzvārds kādā vagonā. Pēc apmēram 3–4 stundām atnāca mana zīmīte atpakaļ un pateica, ka tāda uzvārda nevienā vagonā nav. Ārprāts, kas tas man atkal bija par triecienu, tad es sapratu, ka braucu pilnīgi viena, ka Rīgā mani ir apmānījuši un ka vecāki nav arestēti.

Somas palika arvien tukšākas, cilvēki kļuva domīgi, klusi, laiks pieturējās ļoti auksts. Pretī pa blakus sliedēm lielā ātrumā drāzās ātrvilcieni, lokomotīves kauca un ar lielo vēju kustināja jau tā izsalušos un izgrabējušos vagonus. Tā vien likās, ka kuru katru brīdi tie sabirs paši. Braucot pāri Jablonu Stanovoja kalnu grēdai, pieākēja vēl divas lokomotīves un tad tikai vilkās pa lielo kalnu grēdu.

Visās stacijās bija viens nosaukums redzams – vai nu tajā pašā ēkā, vai blakus ēkā uzraksts “kipjatok”*. Trešajā nedēļā braucām garām Baikāla ezeram. Brauciens iekrita naktī. Spīdēja mēness. Visi gribējām redzēt, kā te izskatās. Pa rindai bāzām galvas ārā pa lūku. Bet neko nevarējām redzēt, daba nekāda, tikai vienas klintis – un tās pašas tuvu vagonam. Pāri klinšu galiem brīžam varēja redzēt mākoņus slīdam. Te atkal milzīga tumsa un dūmi vagonā. Braucām cauri tuneliem. Tuneļu bija pāri 53. Baikāla daba ir milzīgi mežonīga, reti tur kāds kociņš un dzelzceļa uzrauga būda. Otrā pusē tikai ūdens līdz pašam dzelzceļam.

Aiz Baikāla laiks palika siltāks, tad brauciens vilkās cauri simtiem kilometru neapdzīvotām stepēm. Pa visu brauciena laiku mums bija izdevība redzēt un stāvēt blakus septiņiem ešeloniem ar tādiem pašiem “laimīgajiem” kā mēs.

Gribējās visu laiku, no pirmās dienas, aprakstīt visu šo braucienu, bet nedrīkstēju ne runāt, ne domāt par šādu lietu. Un tagad jau ir ļoti daudz kas aizmirsis.

Tagad minēšu visus tos cilvēku vārdus un uzvārdus, ar ko biju kopā vagonā. Pavisam mūsu 25-tonnīgajā vagonā bijām 25 pieaugušie un 8 bērni. Vecmanis ar sievu, abi pāri 60 gadiem. Kalniņa Jūlija ar divām meitām, Zigrīda viena, otru neatceros, 24–26 gadu vecumā apmēram. Mukāne Irēna un brālis Romualds, 24–26 gadu veci no Latgales. Garkaklis, apmēram 37 gadus vecs, izdarīja pašnāvību. Maiga – 22 gadus veca no Salaspils. Zutis – pāri pusmūžam, ar divām meitenēm. Zimmers no Cesvaines ar meitu Ausmu, 21 gadu vecu (nomira pirmajā gadā). Rihards – jauns puisis, apmēram 23 gadi.

Pārējos neatceros, jo ne jau katrs gribēja runāt un par sevi ko teikt.

Laiks kļuva ar katru dienu siltāks. Sniega sega aiz loga vairs tikai retā vietā bija redzama. Tuvojāmies pavasarim pēc kalendāra laika. Bet mūs

* Vārīts ūdens.

visus bija ķērusi pirmā stiprā garīgā un fiziskā salna, it sevišķi jaunus, kurus dzīve nebija kulstījusi savos ziemeļu austrumu vējos, aukstumā un neziņā par nākotni.

Mēs visi bijām noguruši un apnikuši no 30 diennakšu ilgā ceļa. Vagonā arī sarunas neraisījās, visi domāja un bēdājās par visu zaudēto, atstāto un pamesto. Nākotne bija pilnīgā neziņā, tikai vilcienam apakšā bija sliedes un tās galamērķi zināja, bet mēs, likteņa piemeklētie, nezinājām, kas ar mums katru tālāk notiks. Praktiski arī visi ēdieni bija galīgi izsikuši. Apēsts tik garā ceļā. Taupi, kā gribi, bet, kamēr dzīvs esi, ēst gribas. Tas, ko mums deva, bija tikai tik daudz, lai kājās varētu nostāvēt. Un tā trīsdesmit otrās dienas rītā ešelons apstājās. Pa logu varēja redzēt bezgalīgus klajumus bez nevienas ēkas. Staciju arī neredzējām. Pēc pāris stundām sāka piebraukt smagās mašīnas 50–70 m attālumā no vagoniem. Izrādījās, ka sastāvs arī bija krietni saīsinājies. Kur tika noāķēti vagoni, to mēs neredzējām, ne arī dzirdējām. Bija redzama apsardze ar kaut kādām papīra lapām rokās, ilgi šķirstīja un pētīja ar mašīnu vadītājiem un līdzbraucējiem. Tad sāka vērt vaļā vagonu durvis un zem stingras apsardzes cilvēkus salādēja ar visām mantām mašīnās, un sākām braukt. Braucām vairāk nekā 12 stundas. Bija auksti vaļējā mašīnā. Es sēdēju aizmugurē pēdējā rindā. Kad uznāca tumsa, tad gar ceļmalām redzējām lielus vilku barus. Acis spīdēja kā ogles tumsā. Daži zvēri pat brīžam, mašīnai lēni braucot, skrēja pakaļ. Mums visiem bija bail, ka neielec kravas kastē un nesaplosa mūs. Es no bailēm pat ietinos lielajā lakatā un tikai pa spraudziņu bailīgi vēroju, kas notiks.

Nakts ātri pagāja. No rīta mūs ieveda nelielā ciematā ar vienkāršām mājiņām, kas bija celtas no dēļiem un apmestas ar māliem un lopu mēsliem. Vietējie mūs sagaidīja pieklājīgi un laipni. Kolhoza priekšniecība bija devusi rīkojumu mūs visus pabarot. Bija izvārīts milzīgs katls ar jēra zupu un kartupeļu biezputru. Tā kā bijām ļoti izsalkuši, tad zupa un viss pārējais garšoja ļoti labi.

Kad bijām paēduši, tad kolhoza priekšniecība izsauca mūs pie sevis katru atsevišķi, lika parakstīties un brīdināja, ka nav brīv atrasties ārpus kolhoza teritorijas, nedz arī bēgt. Katram vietējam, kam ir ieroči, ir tiesības pretējā gadījumā uz mums šaut.

Kad pirmā iepazīšanās bija beigusies, tad aizveda mūs visus un mūsu mantas uz ciemata otru galu, kādu pamestu māju, kurā logi pat bija bez stikliem. Tur bija tikai viena istaba un plīts. Pēc pāris dienām logu iestikloja. Nu sākās citas, ļoti svarīgas lietas. Mežu tur nebija, tikai stepe, stepe kā jūra visapkārt. Arī krūmu nebija. Vajadzēja iet un vākt veco zāli un sažuvušās

balandas, kuras te bija resnas un ap 2 metrus garas. Viens visu laiku sēdēja pie plīts, un citi viens aiz otra gāja meklēt kurināmo, un tā katru dienu.

Nākošā problēma bija — ūdens. Tā kā tajā mājā vairākus gadus neviens nebija dzīvojis, tad aka bija pussagruvusi un pie tam vēl aizsalusi. Vīrieši ar grūtībām izdauzīja pavisam nelielu caurumu, apmēram vienu sprīdi platu. Trauku arī nebija nevienam. Man bija jāsaka simt reizes paldies Dievam un manai vecajai saimniecei Rīgā, ka viņa bija iedevusi līdz 3 litru piena kanniņu. Tad sameklējām no saiņiem dažādas šņores, piesējām klāt un laidām akā iekšā. Izrādījās, ka aka ir ļoti dziļa, apmēram 20 metru. Kad izdevās izvilkt beidzot ūdeni, prieka bija maz. Ūdens bija tik brūns kā gruzīnu tēja. Nezinājām, ko darīt. Dzert gribas. Tad nospriedām, ka jāuzvāra. Tā arī darījām. Tiešām, nekas nevienam arī slikts neatgadījās. Tā tas turpinājās katru dienu. Darba pietika visiem. Pirmās nedēļas vietējie šo to atnesa ēdamu, bet viņi paši bija trūcīgi, ne jau katram bija govš. Viņi mums stāstīja, ka mūs ļoti labi saprotot, jo 1932. gadā arī viņi te atsūtīti — izsūtīti tāpat kā mēs. Vairumā tie bija ukraiņi.

Istaba, kura bija mūsu rīcībā, bija par mazu. Pie vienas sienas bija mantas — un pie otras visi kā silķes gulējām salmos uz grīdas cits cita likumā. Ja vairāki nogūlās uz muguras, tad citiem nebija, kur pagriezties. Tad sākās atkal citas nedienas. Mājā bija daudz blakšu. Ar ko iznīcināt līdzekļa nebija. Drīz vien arī utis sākās. Ja var tā teikt — čupām. Tik daudz kā mežā skudras. Nebija iespējams viņas arī noņemt, tikai, ja lida sejā, tad ar roku pastūma nost. Blusas gan tur nebija nemaz. Trešā dienā mūs sadalīja darbos. Varēja izvēlēties, vai lauku brigādē ravēt, vai uz būvēm. Es pieteicos lauku brigādē. No darba nebaidījos un domāju, ka arī vairāk nopelnīšu iztikai.

Tā katru rītu brigadieris uz zirga atjāja uz mūsu ciema galu, ar pātagas kātu pieklauvēja pie loga un teica, ka jāiet darbā. Ar ēšanu gāja pavisam švaki. Šo to, kas nu kuram vēl bija lieks, pārdevām, izmainījām pie vietējiem pret sojas un kukurūzas miltiem. Kolhozs nedeva neko. Sāls mums arī nebija nemaz. Tikai tā brūnā tēja no akas. Dieva laime, ka bija pavasaris. Tad brīvajos rītos es staigāju apkārt mājai pa stepi un šur tur atradu kādu skābeņu lapiņu, un paretam tur auga arī tādi maziņi ķiplociņi. Tos tad arī lietojām kā zāles. Vakaros, kad bija putra izvārīta, bija problēma ar ēšanu. Man bļodiņa bija līdz 3 litriem, bet karotes nevienas. Tad mēs ar Zemmera Ausmiņu sadraudzējāmies un ēdām kopā. Viņai atkal otrādi bija — divas karotes un bļodiņas nevienas. Putra bez sāls arī lāgā negāja iekšā, bet jāēd bija, ja gribi izdzīvot. Izrādījās, ka arī nopelnīt neko nevarējām. Viena darbadiena maksāja tikai 12 kapeikas lauku brigādē, bet dārzā — no 8 līdz 10 kapeikām. Tie, kuri ravēja, paklusam kaut ko apēda — kādu skābeņu sauju vai redisu, man tīrumā nekas.

Čemodāns jau arī bija tukšs, ko pārdot vairs nebija. Nebija jau arī vairāk kā tikai viena pusvilnas kleitiņa ar prievītēm, viens pāris veļas un divi dvieli, ko pārdevu. Tas arī bija viss. Bet nu vairs nav nekā. Citi, kam nebija, ko ēst, gāja ubagot. Man bija kauns. Es pa pusdienas pārtraukumu gāju pa mājām pie vietējiem un prasīju, lai man dod kādu darbu. Citi jau saprata, ko man vajag, un iedeva kādu gatavu ēdienu, citi kādu zaļu kartupeli. Dažu reizi lika dārzā paravēt vai govi izslaukt un tad iedeva ēst.

Laiks gāja. Vasara bija pilnā sparā. Karstums liels, tā ka ar kailām kājām nedomā iet pa smiltīm, olu varēja izcept. Spēki sāka pavisam izsīkt. Tā mūsu istabā cits aiz cita vairs nevarēja paiet uz darbu. Sāka slimot. Pakāpeniski beidzot vairs neviens nevarēja iet darbā. Arī brigadieris vairs no rītiem nejāja ar savu zirgu un neklaudzināja ar pātagu pie loga. Mūsējie teica, ka arī taciņa, ko zirgs bija izbradājis, aizaugš ātri vien ciet. Nu gandrīz visi gulējām gar zemi, uz kājām nebija spēka nostāvēt, burtiski streipuļojām, gar sienām turēdamies. Nebija, ko ēst, un nebija arī, ko... Vairāki nomira. Arī Zemmeru Ausmiņa. Arī šo nelaimi es vidēji sapratu, jo drīz pati viņai līdzinājos. Tad vietējie ziņoja uz Blagoveščenskas komandantūru. Tie atbrauca ar pajūgiem, ar lieliem vāģiem "arbām", sakrāmēja mūs visus slimos iekšā un aizveda uz Blagoveščenskas slimnīcu. Slimnīcā mūs sadalīja pēc veselības pakāpēm dažādās palātās. Tā arī es vēlāk par viņiem neko neuzzināju, ar kuriem kādreiz biju bijusi kopā.

Es, jau kolhozā būdama, vairākas nedēļas nogulēju uz grīdas tāpat kā pārējie uz salmiem, arī tie ar laiku bija izgulēti, un maz kas no salmiem vairs bija jūtams guļot. Palīdzību mums neviens nesniedza nekādu. Priekšniecība — ne kolhoza, ne komandantūras — nerādījās.

Arī vietējie neko vairs nevarēja līdzēt. Zaļu nebija. Stāvoklis bija šausmīgs. Cilvēki mira. Stāvēt kājās vairs nevarēju. Nebija nekā, ko ēst, ne dzert, jo mana trīslitru kanniņa tecēja un bija galīgi deformēta gandrīz plakana, vairākas reizes dienā laižot iekšā un ārā akā. Kanniņa bija mums kalpojusi tikai trīs mēnešus. Kanniņa čupā un mēs, cilvēki, tāpat. Tā es arī nokļuvu miroņu istabā, kur bija tikai divas gultas. Pie vienas sienas viena, pie otras — otra. Paiet vairs nemaz nevarēju, ne sēdēt, ne ēst. Atceros tikai to, ka aiz loga bija redzams liels koks. Nebija vairs ne dzimtenes, ne vecāku, ne tuvinieku žēl. Viss bija kā tādā miglā. Iestājās pilnīgs pamiirums. Cik tad ir viegli, neko nevajag, neko vairs negrib, nekas neinteresē. Tikai brīžam atcerējos, ka blakus otrā gultā gulēja kāda jauna, ļoti skaista meitene ar garām, garām bizēm, un, tā kā es nejaudāju ne runāt, ne iet, tad arī neuzzināju, kas viņa bija. Pēc dienas arī viņa vairs tur negulēja, bet kāda pūsmūža sieviete. Drīz arī tās vairs nebija. Un tā mani istabas kaimiņi mainījās cits aiz cita, visi aizgāja

mūžībā. Tā tas vilkās pusotru mēnesi šajā istabā. Laikam Dievs nebija licis man nomirt, jo mana mamma un tante Latvijā gājušas uz baznīcu kājām vairāk nekā 12 kilometrus vienā virzienā lūgt par mani Dievu. Un tā Debesu tēvs sūtīja man godīgus, labus, pacietīgus cilvēkus – sanitāres slimnīcā. Tās bija sievietes jau vecākos gados. Es tikai pa brīžam atceros, ka viņas man sēdēja blakus, apsedza un mēģināja ēdināt. Kad es gulēju uz muguras, man lēja zupu mutē, viss gāja rīklē. Bet, kad gulēju uz sāniem, tad ēdiens tecēja pa vaigu uz leju. Nebija spēka rīt ēdienu. Viņas bija pacietīgas. Kāpēc – nezinu. Citus nevienu tā neēdināja kā mani. Kāds garīgs spēks lika to tām vecajām, svešajām sievietēm darīt?!

Man nebija viņām ar ko atlīdzināt, to arī viņas zināja, tāpat arī ārsti. Deva man dažādas zāles un špricēja. Man bija dzeltenā slimība, kā vēlāk ārste teica, no neēšanas tas esot bijis.

Tās vecās sievietes, kas mani izauklēja, noteikti vairs nav šajā saulē, bet lai Dievs palīdz viņu tuviniekiem par to lielo uzupurēšanos manā labā. Un tā ļoti lēnām mazliet sāku laboties. Tad mani pārvietoja citā telpā, kur bija staigājošie slimnieki. Sāku ēst un pēc deviņu nedēļu ilgas slimošanas varēju iet atpakaļ uz kolhozu. Kad slimnīcas galvenā ārste iesauca mani savā kabinetā, lai iedotu man biļetenu līdz uz kolhozu, viņa man teica šādus vārdus: “Mi ņikto ņe veriļi, čto vi ot nas uidjote živoi.”* Tā teica Blagoveščenskās 1. slimnīcas galvenā ārste Anna Lazarevna.

Jā, viens Dievs tikai zina, kā tas varēja notikt, ka es paliku dzīva. Arī man pašai vēl tagad liekas neticami, ka tāds brīnums varēja notikt.

Kolhozā savas mantiņas, kādas nu vairs bija, atradu visas. Cilvēki bija savākuši un atdeva man pilnīgā kārtībā. Trīs dienas man vēl bija brīvas, un tad aizsūtīja uz citu māju dzīvot pie privātiem. Tur jau bija priekšā Kalniņa ar divām meitām. Viņām gāja labi, prata labi šūt. Šujmašīna arī bija līdzī. No tāliem ciemiem brauca virsniņu sievas šūt un labi maksāja. Mani norīkoja fermā govīs slaukt. Jāslauc bija 17 govīs trīs reizes dienā. Govīs pienu deva maz, no 2 līdz 5 litriem, bet slaukt bija ļoti grūti, jo ziemeļu govīm ir ārkārtīgi cieti pupi un piens nāk tievā strūkliņā. Slaukt es pratu jau no bērnības. Tā man problēma nebija. Ar ēšanu gāja drusku labāk: kolhozs sāka dot 2 kg sojas vai kviešu miltus uz nedēļu un vienu kilogramu kāpostu, un vienu kilogramu sālītas zivis. Maizi un sāli gan ne.

Tad es, kā sākumā, gāju pie privātiem pa brīvo laiku kaut ko darīt, un tad viņi man no pilsētas kādreiz atveda kukuli vai puskukuli ķieģelmaizi vai sāli. Tik ļoti gribējās pienu vai piena zupu izvārīt, bet naudas, ko nopirkt,

* Mēs neviens neticējām, ka jūs no mums aiziesit dzīva.

nebija. Kolhozs par darbu arī nemaksāja. No Latvijas reti kāds saņēma sūtījumu. Vecākiem visa manta bija atņemta – un pensiju nesaņēma līdz pat miršanai, jo nebija nostrādājuši vajadzīgo laiku, šajā gadījumā – tēvs. Mamma, kā jau teicu, visu mūža otro pusi slimoja. Tante, kas mani audzināja, saņēma 50 rubļu pensiju kā skolotāja, un no tā tad viņi visi trīs iztika. Dzīvoja šausmīgā nabadzībā. Pat spilveni bija pārdoti. Mamma teica: “Mums, meit, nav naudas pat ko ielāpus nopirkt.”

Fermā, kad slaucu govīs un piena uzraugs izslauktos litrus pierakstīja, citu reizi izdevās līdz galam mēra traukus neizliet, un tad pa to laiku, kamēr viņš svēra un pierakstīja pienu citām slaucējām (mēs bijām četras), es aizlīdu aiz muguras un atlikušo pienu no spaiņa dibena izdzēru. Arī tas izdevās tikai vienu divas reizes nedēļā. Pārējās sievas, kas to redzēja, atļāva un stājās priekšā ar mugurām, lai vecais neredz. Kad pusdienas laikā slaucām aplokā, tad, ja neredzēja, slaucu pienu mutē. Citas izejas nebija. Dzīvot gribējās. Par darbu nemaksāja, jo izskaitīja par ēšanu un gultu, ko izsniedza vēlāk gulēšanai. Naudā nesaņēmu nevienu kapeiku.

Vienu reizi vairs neizturēju. Tik ļoti gribējās no piena ko izvārīt. Telpā, kur mēs mazgājām piena traukus, es nobēdzināju vienu litru piena, jo dzīvoju netālu un domāju, ka vēlāk atnākšu un to pienu aiznesīšu uz māju, kad visi būs prom. Kad aizgāju, mana piena litra vairs nebija. Un nākošā dienā mani izsauca kantori uz pilnsapulci un tur mani ārkārtīgi kaunināja, rāja un pateica, ka par zagšanu no fermas jāaiziet un es tiekot nosūtīta uz sešiem mēnešiem taigā kokus zāgēt. Tā es nokļuvu 300 km tālāk Šīmanovskas taigā.

Turp braucu ar vilcienu. Vēl bija no kolhoza daži vietējie, pavisam 8 cilvēki. Šīmanovskā mūs saveda kopā vienā telpā, kur jau bija priekšā gan latviešu, gan moldāvu cilvēki. Es ātri sapazinos vēl ar divām latviešu meitenēm apmēram manā vecumā. Kā viņas sauca, neatceros vairs nemaz. Lieta turpinājās tā. Līdz vakaram vēl bija vairākas stundas, uz taigu vedīs rītā – un domājām mazliet pastaigāt pa Šīmanovsku. Ciematiņš neliels, nebija jau arī kur īpaši iet. Aizgājām trijatā līdz dzelzceļa stacijai. Tur, kur gadījušies, kur ne, pienāca klāt divi krievu puisi ap gadiem 18–20. Sāka sieties klāt vienai meitenei. Visādi apsaukāja par vācu “bļēģām” un sāka to meiteni grūstīt. Viņa krieviski nesaprata. Es, to redzēdama, gāju viņu aizstāvēt. Tad puisi pārcēlās pie manis ar savām rupjībām un laida kulakus un kājas vaļā. Spēra un nogāza mani stacijas telpā uz klona, izsita pa degunu asinis un vēl, un vēl, bet neviens palīgā nenāca. Beidzot es vairs neko neatcerējos un tikai trešajā dienā slimnīcā nācu pie samaņas. Atnāca pie manis kāds no vietējās komandantūras un smalki izvaicāja par notikušo,

un lika visu redzēto un dzirdēto aprakstīt. Kad man palika labāk, mani no slimnīcas izlaida un aizveda pārnakšņot vienā moldāvu ģimenē, kas tur bija, tāpat kā mēs, izsūtīti visa ģimene — tēvs, māte un meitas — Oļa un Šura. (Šura vēlāk taigā nomira.)

Mēs ātri sadraudzējāmies. Nākošā dienā atnāca viens vietējais milicis un atkal lika visu stacijā notikušo izstāstīt. Un teica, ka man jāsūdz tas puisis tiesā. Viņi zinot, kurš esot tas vainīgais, kas man uzbruka. Kad milicis bija prom, vecā moldāviete mani pabaroja, apsēdās uz dēļu lāviņas bez salmiem, kur viņi visi naktī gulēja, un teica, lai es nekādā gadījumā nesūdzu to huligānu tiesā. Tad, kad viņu iesēdinās, viņa pārējie draugi mani novaktēs un vispār nosītīs. Viņi te dzīvojot gadu, un te tā darot. To jau esot piedzīvojuši, teica vecā moldāviete.

Es padomāju un viņu paklausīju, un nekādu lietu neierosināju. Un tiešām pēc gada vecā moldāviete man atrakstīja, ka tas puisis esot piekāvis vēl kādu virsnieku un esot dabūjis 10 gadus cietumā. Dievs viņam atmaksāja par visu.

Tad nākošajās dienās mani un vēl dažus moldāviešus ielika kamanās un veda ar zirgu uz pāri par 30 kilometru attālo taigu. Sals milzīgs, pāri mīnus 40 grādiem. Zirdziņš neliels, švaks, ar garu vilnu, nosarmojis, izdilušās, vecās ragavās vilka aiz sevis piecus cilvēkus. Sniegs bija dziļš, pēdu tikpat kā nav, tikai ceļa stiga bija redzama. Braucām apmēram sešas stundas, ne mazāk. Bijām ragā sasaluši. Brižam arī skrējām kājām ragavām pakal. Līdz ar tumsu piebraucām tādām kā uzkalnam. Piegājām klāt tuvāk. Ēkā nebija neviena. Egļu zariem izveidota būda, aizvējš zirdziņiem, kuri arī te bija atvesti darbā. Un cilvēkiem nelielā paugurā izrakta “zemļanka” — baraka. No iekšpuses izlikta no egļu un priežu netēstiem baļķiem gar sienām, griestiem, un grīda bija tā pati smilts. Telpa bija garena. Abās pusēs visā garumā nāras. Vidū vairāk — dzelzs krāsniņa ar skursteņa caurumu uz āru. Un tālāk liels, garš galds ar soliem abās pusēs. Te mitinājās pavisam 64 cilvēki: 56 izsūtītie un 8 vietējie — brigadieru un uzraugi (vīrieši). Ārā, turpat vēl blakus, netālu, izrakta un ietaisīta virtuve. Moldāvietes viena meita bija par pavāri un otra mazgāja traukus un palīdzēja māsai. Tāda bija jaunā saimniecība kopumā un darbavieta. Kas attiecas uz ēšanu, tad iztikt varēja. Arī maizi te deva. Sievietēm 300 gramus, vīriešiem — 500. Vārīja zupas un biezputras, un tēju arī dabūjām, cik grib. Kausēja sniegu, un ūdens bija. Man iedeva fufaiku un fufaikas bikses, bet vairāk neko. Lakatiņš bija tas pats — no Latvijas, rūtainais, un vilnas cimdī arī. Beidzot viens vietējais iedeva man savus brezenta cimdus. Esot divi pāri līdzī. Citi jau bija nedēļu kā iedzīvojušies, bet man vajadzēja pierast vēlāk. Nākošajā dienā mani

salika pārī ar otru meiteni, tādu Štālmani Mildu no Lādes pagasta. Iedeva garo zāģi un cirvi, un nu bridām katru dienu – dienu no dienas bez brīvdienām pa ļoti dziļu sniegu 60–70 cm uz savu stigu, kur turpinājām koku zāģēšanu un ciršanu. Pašiem bija jānopētī, uz kuru pusi koks kritīs, jāiecērt un jāzāģē. Priedes bija ļoti garas un resnas. Zāģi bija tikko kur vilkt. Vairāk kā 5–6 nevarējām pa dienu nozāģēt un apstrādāt. Vajadzēja izzāģēt 3 reizes pa 8 metriem un galotni 6 metrus atsevišķi un zarus samest kaudzē. Tāda bija norma. Sals bija šausmīgs. No sviedriem un aukstuma acis salā lipa ciet. Vakaros vilkāmiem tikko dzīvi pa dziļo sniegu atpakaļ uz baraku. Tur bija tāds karstums kā pirtī. No griestiem pilēja ūdens. Kur nomazgāties un sakārtoties mums, meitenēm, nebija tikpat kā nekādas iespējas. Tikai ārā sala, kad veči jau gulēja. No rīta pamostoties, bija visas sienas baltas un lāstekas karājās pie griestiem. Gulējām visi kā silķes mucā cits citam tuvu klāt. Vietas bija ļoti maz. Nogurums bija tik liels, ka aizmigām uzreiz un nejutām nemaz, ka apaļie balķi spiež kaulus. Tikai uz rīta pusi jūt, ka sāp visas malas.

Nepagāja ne mēnesis, kad vietējie vīrieši sāka pa naktīm uzdarboties. Tādi bija trīs krievi. Līda mums klāt tumsā. Vakarā tik noskatījās, kur katrs gulēja, līda klāt gulēt. Solīja visādus labumus, ka palīdzēs tikt atpakaļ uz Latviju un tā tālāk. Tie bija lopi, viņiem nebija ne kauna, ne goda, ne cilvēcības. No sākuma ar labu, pēc tam sāka draudēt ar nažiem. Arī man divas reizes brigadieris līda klāt. Saplēsa man drēbes un segu, kuru es vēlāk uz Latviju atvedu atpakaļ. Ar lielām grūtībām izrāvos pa tumsu, aizlīdu uz otru barakas pusi un palīdu zem nārām, un tur kaila gulēju līdz rītam uz smiltīm, jo grīdas mums tur nebija. Aizmigt nevarēju. Arī citām meitenēm negāja labāk. Es solījumiem neticēju un nepadevos, lai vai kas. Nākošā dienā mani saukāja un, nevienam nedzirdot, draudēja.

Tādi mēģinājumi turpinājās. Bet zem nāras smiltīs iznāca gulēt trīs reizes. Tad sākās atkal citas nelaimes. Mazās mājiņas arī nebija. Vai nu darbā nosvidusi visu dienu lielā salā, vai divas reizes, kad gulēju zem nārām smiltīs aukstumā, biju apsaldējusi urīnpūsli, un tad varat iedomāties, kas darījās tālāk. Tikai bija darīšana, kā ģērbties vaļā un ciet. Citu reizi arī nokavējos. Kur mazgāties nebija, zāļu arī nebija, un utis nelika mieru taigā, jo bija atvestas visiem līdzī. Tā es nomocījos taigā veselus 3 mēnešus un mani atveda atpakaļ Šimanovskā uz slimnīcu.

Jā, aizmirsu vēl pateikt, ka divas reizes mūs visus salika ragavās un veda ļoti tālu uz pirti. Es pat nezinu, uz kurieni. Sakarsušus veda atpakaļ vismaz divas stundas atkal ragavās. Tā kā slimība bija ielaista un organisms švaks, ārstēšana negāja ātri uz priekšu. Bija apsaldētas arī olnīcas un sāpes vēderā šausmīgas un dega kā ar uguni. Ārste bija laba, jauna, glīta sieviete –

ukrainiete. Viņa bija iejūtīga un saprotoša. Un kādreiz aprunājās arī ar mani. Slimnieku tur bija maz, tikai 6 gultas (vietējā ambulance). Komandants nāca pārbaudīt mani un prasīja, kad es atgriezīšoties taigā, bet ārste paskaidroja manas vainas, un tad viņš lika mieru. Urīnpūsli izārstēja pēc pāris nedēļām, bet ar pārējo negāja nekā. Ārste teica, ka esot vajadzīga nopietna stacionāra ārstēšana, un nosūtīja uz komandantūru lūgumu, lai mani ievietotu Blagoveščenskas slimnīcā. No taigas atveda manas mantas, un ar pauniņu padusē ierados slimnīcā. Aizmirsu tikai piebilst, ka man veselu nedēļu bija jāgaida no MVD atbilde, vai laidīs vai ne.

Naktī redzēju sapni, ka viens pienāk pie durvīm un ar revolveri izšauj. No rīta stāstu sanitārei, ko naktī redzēju sapnī. Viņa paskaidroja – tev būs kāda steidzīga ziņa. Jā, un tiešām, tajā pašā dienā ārste saņēma atļauju pārsūtīt mani uz Blagoveščenskas slimnīcu. Tur es pakāpeniski sapazinots ar vietējiem latviešiem, kas jau tur bija tikuši. Prieku nebija daudz. Politiskais stāvoklis nebija no labiem. Komandants brīdināja, lai esot gatavi, ka kuru katru nakti mūs var pārvietot, jo te esot pierobežas zona. Pēc izveseļošanās aizsūtīja mani atpakaļ uz kolhozu. Bija pienākusi jau otrā vasara, strādājot dažādus darbus. Kalniņa ar meitām dzīvoja labi, pārtikušas. Svinēja savā starpā gan Jāņus, gan savas personīgās jubilejas atzīmēja. Arī man 15. jūnijā bija vārda diena. Nopirku no saimnieces 10 oliņas un domāju izcept sev par godu pēc ilgiem laikiem. Cits nekas nebija ko iztaisīt. Paņēmu pannu, dabūju kādus taukus un sāku sist uz pannas savu pirkumu. Viss bija labi, bet, kad tiku līdz pēdējai – desmitai olai, tā, izrādījās, bija veca un glābjams vairs nebija nekas, jo olas smirdīgais, pelēkais šķidrums izlija pa visu pannu. Skaļi raudādama, iznesu pannu laukā un izlēju saturu. Garastāvoklis bija briesmīgs. Tā no manas vārda dienas svinēšanas nekas neiznāca. Jūs teiksiet – padomā, sikums, olu dēļ jākreņķējas un jāraud. Jā, nebiju olas ēdusi nepilnus divus gadus un vispār neko normālu. Tas man sāpēja un naudas arī nebija.

Pilsētā es sapazinots ar latviešiem, dabūju adreses, un sākām sarakstīties. Starp viņiem bija kāds vecs vīrs, vārdā Rumba. Viņš bija sportists un treneris. Tā arī pats bija ticis uz pilsētu, jo tur sportistu bija maz un sports bija zemā līmenī. Viņš man jautāja, kā man iet ar sportu, kādi rezultāti bija skolas mērogā un tā tālāk. Un bija aizgājis uz "Dinamo" sporta stadionu, kas bija padots MVD rīcībai. Pastāstīja par mani, lika mani izsaukt no kolhoza un pārbaudīt. Deva laiku trīs dienas treniņiem. Pārbaudīja manas spējas – un sporta komitejas locekļi nāca pie slēdziena, ka es viņiem deru. Un tiešām, drīzumā bija sporta sacensības dažādos sporta veidos. Tā kā ieguvu labus un teicamus rezultātus, tad mani no kolhoza atbrīvoja un tiku uz pilsētu. Strādāju pa dienu "Dinamo" stadionā labiekārtošanas darbos un brīvajā laikā trenējos.

Vakaros – sestdienās un svētdienās – parkā uz dejām kasē pārdevu biļetes. Kad bija futbola sacensības, tad centrālajā kasē tirgoju biļetes. Tā man pakāpeniski sāka iet normāli, tā es izķepurojos liktenim par spīti un pārējo laiku dzīvoju pilsētā. Paldies Dievam, atgriezos Latvijā atpakaļ pēc pieciem gadiem. Mani lūgumi tika uzklauti Maskavā un Rīgā, mani attaisnoja un atbrīvoja.

Pa manu prombūtnes laiku arī maniem vecākiem nebija gājis viegli. Viņus ļoti nicināja manis dēļ. Tēvu mocīja ar pārcilvēciskiem darbiem kolhozā. Bija katru dienu jāizpilda trīs cilvēku normas. Tēvam tas vairs nebija pa spēkam, un tādēļ viņi bija spiesti aiziet no mājām un apmetās uz dzīvi Cēsu rajona Straupes ciemā. Tēvs sāka strādāt par dravnieku.

Kad atgriezos Rīgā, mani Rīgas stacijā sagaidīja mana tante, kas mani audzināja, un aizveda mani uz Straupi, jo Rīgā kur palikt nebija. Istaba, kurā agrāk dzīvoju, bija manai saimniecei atņemta. Cilvēki no manis baidījās, pat roku nedeva un, mani ieraugot, gāja pāri ielai.

Iebraukušas Straupē, gājām uz Gribuļu mājām cauri dārzam, pa šauru taciņu. Pretī nāca kāda veca, salīkusi tantiņa. Es mierīgi padevu viņai ceļu un gāju garām. Tad no aizmugures mana tante izmisīgā, skaļā balsī sauca: “Rutiņ, vai tu savu veco mammu nemaz nepazīsti?” Es apskatījos, apstājos un, brīdi papētījusi, ar grūtībām varēju konstatēt, ka tā ir mana mamma. Kādam jāizskatās cilvēkam, lai pēc pieciem gadiem nemaz nevarētu pazīt? Tā bija traģēdija. Mammai toreiz bija 65 gadi. Tēvs visus atlikušos dzīves gadus, kad ēda ar mani pusdienas, vienmēr skatījās uz mani un katru reizi raudāja, neticēdams, ka es esmu te un dzīva. Māte drīz krita ar trieku un nogulēja uz muguras gultā septiņus gadus un trīs nedēļas. Tante, kas mani audzināja, arī nogulēja trīs gadus un septiņas nedēļas. Tēvs ar trieku nomira, kūti uz blukšīša sēžot un tīrot govij saknes. Manta visa bija atņemta, pensiju vecāki nesaņēma. Pēc trim gadiem, kad vecāki atgriezās savās dzimtajās mājās Valmieras rajona Stienes pagasta Lejassinčos, nabadzība un posts bija šausmīgs, gandrīz tāds pats kā Tālajos Austrumos. Tas viss arī bija saīsinājis vecāku dzīvi.

Es atvainojos, ka savlaicīgi neminēju adresi, kurā mūs novietoja Tālajos Austrumos:

Amurskaja obl., Blagoveščenskij rajon, selo Budjonnovka, kolhoz “Zaton”.

Arī 1952. gadā Blagoveščenskā negāja viegli. Rokas un kājas trīs vēl līdz šai dienai. Cilvēki mani bieži par to apsmej.

Pauls Ūlens

Es Paulu Ūlenu tur, aizpolārajā Noriļskā, pazinu tikai neklātienē kā mūsu visu iemīlotu "tundras dzejnieku", jo viņš savā dzejā patiesi un skarbi atspoguļoja mūsu necilvēcīgi grūto un pilnīgi bezcerīgo dzīvi. Es apbrīnoju viņa tālaika uzdrīkstēšanos un drosmi, jo par katru viņa rakstīto rindu, ja vien tā būtu nonākusi pie varas iestādēm, viņš varēja dabūt klāt gadus vēl un vēl. Apcietinātā personīgo mantu pārmeklēšana notika ļoti bieži. Viņu izglāba fenomenālā atmiņa. Visu, ko viņš uzrakstīja pārsūtīšanai uz citiem lēģeriem, paturēja prātā, lai nebūtu nekādu pierādījumu.

Izmisuma un bezspēka brīžos, kad mūsu rokas vairs nejaudāja cilāt smago kapli un šķita, ka nekādu cerību no tās pekles izkļūt nav, pēkšņi caur kādām labām un uzticamām rokām pienāca cigaretei līdzīgs satīts mazs vistoklīts — tā bija kārtējā Ūlena dzeja — "mūsu garīgā maize". Viņa rakstītās rindas mums piedeva spēkus, atgādināja, ka vēl esam ļoti jauni un ka varbūt, varbūt izturēsim. Arī mēs no dārgā sūtījuma neko nedrīkstējām paglabāt, tālab tūlīt centāmies iekalt savās no bada novājinātajās smadzenēs. Viena no viņa dzejām "Grimst gurdi kājas tundras sniegā baltā" kļuva par mūsu himnu, un to mēs dziedam vēl šodien.

Mēs, meitenes, ko nu tur slēpt, visas bijām par viņu sajūsmā un neklātienē viņu mīlējām. Taču viņš, blēdis, tā arī nevienu no "tundras meitenēm" neaprecēja.

Ar Ūlenu personīgi iepazīties bija lemts tikai šeit, Latvijā, nebrīvē dzimusī draudzība te turpinājās. Stundām ilgi viņš varēja runāt tās savas dzejas, kuras nekad, pat tagad, nav uzdrīkstējies uzticēt papīram. Jā, mūsos vēl arvien cieši sēž bailes un kā nepārraujamās važas sakaļ mūsu garu un dvēseli. Bet ir taču jārūnā, jāklīdz, jo, ja ne mēs, tad kurš?

Daudzkārt mēs esam viņam jautājuši, kālab šeit, Dzimtenē, viņš neko neraksta, atbilde bijusi allaž viena un tā pati — viņš gan esot mēģinājis, bet pret savu sirdsapziņu tā arī neko neesot varējis uzrakstīt.

Viņam ir ap 50 "trimdas dzejoļu", kurus viņš uzdrīkstas uzticēt papīram, taču diemžēl tie nav tie labākie. Ir iecerēts arī šī dzeju krājuma nosaukums — "Dvēsele skrandās". Būdamas Medeņa skolnieks, viņš raksta tā, kā mūsu paaudze bija radusi dzeju lasīt, saprast un izjust. Katra viņa dzejas rinda ir dvēseles kļiedziens par to netaisnību un pārestību, ko mūsu paaudze pieredzēja un pārdzīvoja. Katra viņa rinda ir rakstīta ar asinīm, saceļoties pret varmācību, jo citu ieroču mums tur nebija, tālab pazust tās nedrīkst.

24.09.1990.

Veronika Goldmane

KATORDZNIEKA DZIESMA

Grimst gurdi kājas tundras sniegā baltā,
Man numurs spiests kā nāves zīmogs skarbs.
Ne tikai pats, ir sirds man važās kalta,
No dzīves atņemts nav tik verga darbs.

Es redzu — margo apgaismoti logi,
Aiz kuriem ļaudis priecājas un smeļ,
Bet mani prieki — dzeloņdrāšu žogi,
Kur, salā drebēt, nikni suņi rej.

Man domas tālu dzimtās ārēs plandās
Un atmiņas kā liesmains kamīns kvēl,
Vējš rausta manas noplīsušās skrandas,
Un nemanot kļūst pašam sevis žēl.

Ko nolādēt, ko turēt man par svētu?
Viss pazaudēts, ko vēlējos reiz gūt,
Sen aizpūsts ceļš uz manu dzimto sētu,
Kur laikam gan nekad vairs nenokļūt.

Ne tikai pats, ir sirds man važās kalta,
Vairs nejūtu, kas sāpes ir, kas prieks.
Var būt, ka manus kaulus tundrā saltā
Uz mūžu apraks virpuļojošs sniegš.

1951

DZEJNIEKAM JĀNIM MEDENIM

Tu liekties neprati un tādēļ tiki laužts,
 Tu savu lielumu pat posta brīdī nesi,
 Un nepatika Tev ne bēdāties, ne gaust,
 Jo sirdī glabāji Tu Varenības mesi.

Kaut gaisma netaisās vēl ilgi, ilgi aust,
 Tu sava laikmeta un tautas garu dvesi,
 Un tikai diženais prot diženumu paust,
 Kaut arī skrandās ģērbts, bet Karalis Tu esi.

Un es Tavs pavalstnieks, viens gariņš mazs un sīks,
 Lai godam staigātu pa Tavu mīto taku,
 Jo varu apstāties bez spēka nevarīgs.

Caur salu, puteņiem mēs abi gājām blaku
 Un dziesmas rakstījām, lai sirdij vieglāk tiek.
 Par visu gaišāko Tev vēlreiz paldies saku,

Var būt, ka nebūs šeit uz mūžu jāpaliek.

Noriņskā ap 1953. gadu

VAI BŪS MAN KĀDREIZ?

Kad gulst uz smagā nospiestības sloga
 Pēc katra gada aizvien smagāks gads,
 Kā zvēru slodzītu aiz stieplu žoga
 Uz brīvi, plašumu rauj tevi skats.

Spīd dzīves atblāzma no tāla loga,
 Un pamests, niecīgs sevīm liecies pats,
 Uz pieres nokrīt kāda sīka sproga
 Un nu jau raugi, kurais sirmmais mats.

Vai pārcietīšu grūtumus un raizes?
 Vai būs man kādreiz dzīvē mirklis salds?
 Jeb vai man vienmēr pietrūks rupjās maizes

Un tukšs un pelēks vienmēr būs mans galds,
 Ar kādu tik daudz gadu rados biju?
 Un manī vienmēr skanēs skumjais alts

Ar dziļās dzīvības un sāpju melodiju?

Noriļskā ap 1954. gadu

DZĒSELE SKRANDĀS

Dvēsele kā noskrandojis nabags,
Kura lepnums nožēlā sen grimst,
Nojaušot, ka nenāks nekas labāks,
Bezcerīgi sniega laukos klimst.

Netīrumos aplīp dziļās vātis,
Sals un vēji skaudras sāpes dedz,
Nav neviena, drauga nav, nedz mātes,
Kas kā sargot rokas pāri sedz.

Aukstā naktī kāvu gaisma lejas,
Kaut kur zemē kvēlo uguns silts,
Bet pie viņa ļauniem smiekliem smejas
Nelietībā samilējies vilts.

Dvēsele kā noskrandojis nabags
Bezcerīgi sniega laukos klimst,
Nojaušot, ka nenāks nekas labāks,
Tā arvienu dziļāk postā grimst.

1949

PAŠNĀVNIĒKS

Pusnakts uz dzelzceļa stigas,
 Kur kā melnas, zibošas čūskas
 Aizvijās sliedes aukstās,
 Stāvēja cilvēks, briesmīgs kā lācis,
 Izcelts no migas,
 Sabāzis kabatās
 Sarkanās plaukstas.
 Lūpas viņš savilka smaidot,
 Smails bija nicīgs un greizs,
 Šovakar pēdējo reizi
 Dārdošus ratus gaidot,
 Šovakar izbeigsies viss...
 Ratu trakajā skrejā
 Pajuks asiņainas skrandas,
 Ilgi vēl plīvos vējā,
 Tad pamazām aplās tās sniegs.
 Un neskums neviens,
 Tik vējš žēli gaudos:
 – Pašnāvnieks.

1954

DZĪVES ALKĀS

Kad saule kaisdama met tundrā smaidu mīļu
 Un jauna dzīvība no zemes šķiedrām stīdz,
 Spožs alku asmenis griež krūtīs sāpi dziļu,
 Tā gribas uzziedēt un liksmot dabai līdz!

Spēks, zemē sakrājies, ikkatru stiebru dzirdi,
 Vai dzīles žuvušas, kur mums šo spēku tvert?
 Kā augļi sulīgā vēl gribas dzīvei sirdi
 Ar zobiem iecirsties un sulu kāri dzert.

1952

ES GAIDĪŠU...

Es gaidīšu, kad gaiss no dziesmām virmos,
 Kad druvās sēt vairs neies arājs svešs,
 Es Tevi gaidīšu kā ziedus pirmos,
 Kur tālumā man dzimtās puses mežs.

Kā sausa zeme veldzes — tā es tvīkšu
 Pēc Tava tuvuma, kas domas pleš,
 Kā mūžībā no Tava skata sliķšu...

Un Tava sirds, kur klusas skumjas skan,
 Būs ziedonis un bagāts rudens man,

Balts Dieva nams, kur lūdzot ceļos slīgšu.

1950

DZĪVES ALKAS

Kad saule kārdina nakti tundra smaidu nājšu
 Un jaura dzīvība no senies šķēdām eldīs
 Spēks elin nāmenis griez krūtīs sāpi dzija
 Tā grūdas uzziēdēt un lūkot dabai līdzai
 Spēks, zombē sastrīles, ikrāta sīdri dzirdi
 Vai dātes kņuvā, kur mūca šo spēku ievēri?
 Kā nūgā sulīgā vēl grūdas dzīvei nirdi
 Ar kociem iocēties un sulā kārt dzēst.

1951

Veronika Goldmane

ZIEMEĻBLĀZMAS APMIRDZĒTĀ UN MĒŽAZOSU PIEKLIĒGTĀ...

Esmu dzimusi 1928. gada 7. jūnijā Rēzeknes apriņķa Maltas pagasta Kazupes apgaitas mežsarga Jāzepa Tenča daudzbērnu ģimenē. Agrā bērnība pagāja gleznainās Kazupītes krastos, deviņdesmitgadīgās babiņas (vecāsmātes) tautasdziesmu, teiku, nostāstu un pasaku apņemta. Kad tēvs aizgāja pensijā, bijām spiesti nopirkt jaunsaimniecību Maltas pagasta Avenājos un tur pārceļties uz dzīvi.

Pirmās lielās bēdas mūsu ģimeni piemeklēja 1941. gadā, kad pašā kara sākumā Litēnē pazaudējām vienīgo brāli Jāzepu. Vēlākos gados bēdas un likstas sekoja cita citai.

Pēc Zosnas pamatskolas beigšanas 1944. gadā iestājos Maltas vidusskolā. Vislabāk patika humanitārie priekšmeti un ļoti labi padevās sacerējumu rakstīšana. Mans nākotnes sapnis bija kļūt par skolotāju, taču tas pārtrūka 1948. gada 21. maijā, kad tiku apcietināta. Reizē ar mani apcietināja mūsu Annu, kura nokļuva Vorkutā. Desmit mēnešus pavadīju Rēzeknes cietumā, un izmeklētājs Žoltikivs vai Želtikovs (uzvārdu precīzi neatceros) savu vārdu turēja un nogādāja mani pie "baltajiem lāčiem" Noriškā. Par tur pavadīto laiku ir arī manas atmiņas.

Kad 1955. gada maijā tiku pirms termiņa atbrīvota ("osoboje soveščanije" mani aizmuguriski bija "notiesājusi" uz 10 gadiem), iestājos darbā rūdas raktuvēs "Medvežij ručeļ" ("Lāča strauts") par mīnaku mēritāju tālab, ka atgriezties Dzimtenē neļāva. Tur apprecējos ar represēto Imantu Straujo, tur arī 1956. gada 4. novembrī piedzima meita Ināra.

Dzimtenē atgriezāmies 1957. gada janvārī, bet drīz vien mūsu prieki pārvērtās par rūgtām bēdām. Mana mammīte bija mirusi, mājas nopostītas, bet visa lielā ģimene bija bēguļojusi pa visu Latviju. Tas pats bija noticis arī ar vīra ģimeni. Nu iesākās sūra ciņa par vietu zem saules un dienišķo iztiku. Tā tas gāja līdz tam laikam, kamēr vīru rehabilitēja un kā bijušo rīdzinieku uzņēma dzīvokļu rindā. Pēc sešiem gadiem dzīvokli dabūjām, taču vīrs smagi saslima un pēc ilgās un grūtas slimības 1974. gada septembrī mira. Šķita – mūžs, ļoti grūts mūžs ir nodzīvots, taču likteņa ceļu likločus nekad nevar paredzēt, un tā mūža vakarpusē mans dzīvesceļš pavisam nejauši krustojās ar Ziemeļu zemē dzimušo, bet nepiepildīto mīlestību – Vili Goldmani, un pēc 26 gadu atšķirtības mēs apprecējāmies.

Meita, pabeigusi Mežsaimniecības fakultāti, pārcēlās strādāt un dzīvot uz Kuldīgu. Nu audzina trīs bērnus. Un, lai viņu nākotne būtu nodrošināta, pieprasīja zemi un uz gluži kailas vietas būvē savai dzimtai sētu, kā tas mūsu tautai izsenis ir pieņemts. Lai mīļā Zemesmāte dod viņiem svētību!

Mazličos 1990. gada 24. septembrī

Tajās drūmajās dienās, kad mani apņēma saltā ziemēļa dvesma, es savās domās eju sērst uz to skarbo sniega un ledus zemi, kur pagāja labākā daļa manas jaunības, tika izbēdātas vismelnākās bēdas, izraudātas visrūgtākās asaras un paretam – izsmieti skopie smiekli. Gara acīm redzu veco evenkieti Singilu (kura neatcerējās, kad ir dzimusi, un neticēja, ka varētu mirt, ja nu vienīgi pārvērsties kādā dzīvniekā: briedī, lapsā, zosī...), sēžam uz visaugstākās Medvežij rucei kalna smailes, raugāmieš uz vakariem un pārmetoši sakām: “Vai, kā nav labi aizmirst veco Singilu un viņas ziemeļblāzmas zemi, kura pirms daudziem gadiem bija sadalīta neskaitāmiem dzeloņdrāšu žogiem, un tajos ievietotie cilvēki mita apstākļos, kādus evenks nenovēlētu ne savam briedim, ne arī sunim!”

Tas, ko es gribu stāstīt, nebūs par izsūtītajiem, bet gan par politiskajiem ieslodzītajiem, kuri gan vainīgi, gan arī bez vainas uz apmelojumu un arī uz aizdomu pamata tika apcietināti. Vienus bija tiesājis kara tribunāls, otru – “troika”, trešos – “osoboje soveščanije”. Abi pēdējie, ja tā varētu teikt, “tiesas orgāni” bija kaut kas mistisks Maskavā, ko notiesātajiem vaigu vaigā nebija lemts redzēt, jo “tiesāšana” notika aizmuguriski. Soda mērs – no 10 līdz 25 gadiem ar mūžīgu noņemšanu soda izciešanas vai arī citā vietā. Traģiskākais bija tas, ka ar tādu bezcerību tika apveltīti ne tikai nepilngadīgi jaunieši (ļoti daudz tādu bija), bet arī pensionāri. Visiem vainīgajiem un arī nevainīgajiem “atvēlētie” gadi bija jāpavada “kulta laika” tā sauktajās speciālajās labošanas darbu noņemēs vai īsāk – speclāģeros, kuri bija apjoti ar dubultu dzeloņdrāšu žogu, karavīru apsardzi un suņiem. Ieslodzīto sastāvs bija internacionāls – visas Padomju Savienības tautas un arī ārzemnieki, kā, piemēram, somi, japāņi, ķīnieši, poļi, ungāri, čehi, bet visvairāk bija vāciešu no tagadējā Kaļiņingradas apgabala. Speclāģeri atradās vietās ar visbargāko klimatu un necilvēcīgi grūtiem roku darba apstākļiem. Šo speclāģeru visistākās jeb spožākās “pērles”: Pečoras baseinā – Inta un Vorkuta, Galējos Ziemeļos – Noriļska, Tālajos Austrumos – Kolima un Magadana, bet pustuksnešos – Karaganda.

Mans stāstījums būs par Noriļsku, kur mani nogādāja tās pašas “osoboje soveščanije” nolemtie gadi, bet pirms tam bija cietums (10 mēn.), pratināšana ar iekautišānu un divas reizes pa divām nedēļām karceris par “neatzīšanas”. Pēc sprieduma saņemšanas veselus desmit mēnešus tiku mētāta pa dažādiem pārsūtāmajiem punktiem – “peresilkām”; kamēr tiku galā, biju galīgi novārgusi un slima, jo visu garo ceļu bijā jāpārtiek no “suhoj pajok” – gabala maizes, sālītas zivs un ūdens. Karceris – tas ir cietums cietumā. Izbetonēta telpa apm. 2 metri gara un metru plata, ar mazu

lodziņu, kurš ziemu vai vasaru ir atvērts. Uz šīs telpas grīdas apm. 10 cm augsta, no dēļiem sanaglota kaila lāva. Vienu no abām nedēļām šādā telpā es pavadīju tieši pa Ziemsvētkiem, izģērbta vasaras kleitiņā. Kurpes gan atstāja kājās. Es pati brīnos, vēl tagad nevaru saprast, kā es to varēju izturēt? Gulēt nebija iespējams, jo nežēlīgi sala. Nepārtraukti kustoties, apsika spēki. Es dziedāju, raudāju, kliezdu. Ar kurpi daudziju durvis, gan protestējot, gan arī mēģinot sasildīties, taču viss bija veltīgi. Cietuma apsardze tikai pavēra "volčok" (tāds mazs caurumiņš ar klapīti) un smeļoties mani "uzmundrināja": "Bej, bej, bej!"* Sestās dienas vakarā es biju tuvu nesamaņai, bet no rīta, kad bija jāatgriežas kamerā, — vairs nespēju paiet. Ar kameras biedreņu palīdzību kaut kā aizvilkos, un viņas pieprasīja cietuma ārstu, taču tas nekādu palīdzību nesniedza, vienīgi noteica: "Ņičego strašnogo! Viživjot!"** Kad mazliet atžirgu, konstatēju, ka man drēbes un mati čumēja no utīm, matos daudzi pavedieni bija kļuvuši sirmi, kaut man bija tikai 20 gadu.

Kad karceris nelīdzēja, tika izdomāta cita metode, kura nesagādāja tik daudz fiziskas ciešanas, bet gan dvēseliskas. Tur, kur bija jāiet uz nopratināšanu, gaiteni caurvējā tieši uz grīdas sēdēja mana māte. Viņa acīmredzot tieši šim nolūkam bija ataicināta, lai iedarbotos uz manu sirdi un dvēseli. Vienu dienu es to izturēju, bet, kad, ejot garām, nākošdien es redzēju to pašu skatu, vairs neizturēju un teicu, lai izmeklētājs raksta, ko grib, tikai lai laiž manu māti mājās. Tā arī notika. Krieviski toreiz sapratu ļoti slikti (cik nu daudz biju vidusskolā mācījies), no lasītā maz ko apjēdzu, un tajā brīdī viss bija gluži vienalga — būtu varējusi arī nāves spriedumu sev parakstīt.

Mans tālais ceļojums veda pa to pašu ceļu, kur 1949. gada 25. martā bija aizgājusi liela daļa manas tautas. Bija rāms pavasara vakars. Rietēja saule. Zem kājām vēl čaloja jautras urgas, bet gaiss virmoja no cīruļu treļļiem. Daba modās un gatavojās lielajam radišanas brīdim, bet manā dvēselē bija visstindzinošākā ziema. Domāju, ka to pašu izjuta arī mani ceļabiedri, kuriem šajā vakarā bija jāatstāj Dzimtene varbūt uz mūžīgiem laikiem. Galvas nodūruši un klusēdami gājām garām Latgales Mārai. Ticu, ka viņa mūs svētīja! Apzeltītais krusts mirdzēja rietošajos saulstaros, un sirdi iekvēlojās maza cerību dzirksts... Reizē iedunējās abu baznīcu zvani, vēstot svētvakara stundu, bet vai visiem?

Maskava, pārsūtāmais punkts "Krasnaja Presņa". Telpa stāvgrūdu pilna. Sēdēšana un gulēšana uz kailas grīdas. Telpa tik pārslogota, ka

* Sit, sit, sit!

** Nekas briesmīgs! Izdzīvos!

pakustēties nav iespējams. Vienā telpas stūrī prāvs pulciņš ar vācietēm no Kaļiņingradas apgabala. Novārgušas vēl vairāk nekā mēs, pārējās, un krieviski ne vārda. Labi, ka es biju mācījusies vācu valodu, tad noderēju par tulku, kaut pati krievu valodu pratu slikti – un tomēr. Lielākās mūsu mocības bija blaktis. Dienā vēl “kautrējās” uzbrukt, bet naktīs visa miesa dega kā ugunī. Tajā milzīgajā daudzstāvu ēkā visas telpas bija vienādi pietūkētas, un mēnešiem ilgi tika barotas blaktis, gaidot ceļa turpinājumu.

Nākošais pārsūtāmais punkts bija Kuibiševā pie Volgas. To vietu vēl tagad atceros ar siltumu un pateicību sirdī. Tīras barakas un tīra teritorija. Mūs beidzot nomazgāja un pabaroja ar karstu čečevicas zupu. Tīri negribējās braukt projām.

Novosibirskā mūs sagaidīja drūms, netīrs ūķis. Atkal blaktis un nikšana saspīestībā, laime, ka tikai divas nedēļas.

Un beidzot Krasnojarska – Sibīrijas zieds, no kuras ceļi kā asinsvadi aiztek uz visām debespusēm gan pa zemi, gan pa ūdeni. No pilsētas uz dienvidiem plašs lidzenums ar barakām un teltenēm nosēts. Tur ieslodzīto, gan politisko, gan arī kriminālo, tūkstošiem. Ne zemes, ne dzelzceļi, ne arī ūdensceļi nav spējīgi visu šo masu pārvadāt, tādēļ daudzi tur bija spiesti nikt pat gadu. Tāpat netīrība un blaktis, tam klāt vēl kriminālo uzbrukumi naktīs, lai atņemtu pēdējo. Beidzot bija pienācis oktobris un mūsu grupai teica “sobiraisa”*. Gluži kā miltu vai putrainu maisi tiekam ielādētas baržas (liellaivas) apakšējās tilpnēs, tāpat uz grīdas un bez apgaismojuma. Turpat arī “paraša” (kaut kas līdzīgs kubulam ar divām osām) savu vajadzību nokārtošanai. Nu ceļš pa Jeņiseju veda uz Ziemeļiem, un, tiem tuvojoties, upe sala ciet. Barža kustējās ar grūtībām, rudens vētras to svaidīja un mētāja kā skaidu. Mūs pārņēma šausmas, un, saspīedušās viena pie otras, raudājām un lūdzām Dievu. Kriminālās spiedza kā kautas un mēģināja izlaupt lūku, lai nokļūtu uz klāja. Konvojs – apsardze – viņas veda pie prāta, “pamielojot” ar šauteņu laidēm. Mūsu brauciens vilkās vairāk kā mēnesi. Tumsā sajuka dienas ar naktīm, līdz beidzot atskanēja: “Vihogi!”**

Beidzot Dudinka – jūras un upes osta Jeņisejas leļestecē. Dibināta jau 1667. gadā. Dudinka mūs sagaidīja ar “purgu” (viesuļvētru) un melnu nakti. Sniegavētra bija tāda, ka zeme juka ar debesīm. Visapkārt kauca, gaudoja un svilpoja. Kurš nav piedzīvojis aizpolāro purgu, tam grūti saprast, ko var cilvēkbērns just, iekļūvis šajā dabas stihijā pirmo reizi. Visbriesmīgākais bija tas, ka mēs visas bijām ļoti plāni ģērbtas un arī apavi – tikai kurpītes.

* Taisies.

** Nāc ārā!

Dalījāmieš savā starpā, cik varējām, lai dzīvas varētu nokļūt līdz barakām, kuras bija apmēram 1 km tālu. Palaimējās, jo iztikām tikai ar dažiem apsaldējumiem. Beidzot pēc ilgiem laikiem nomazgājāmieš un no rīta dabūjām ļoti novalkātas, taču siltākas drēbes un apavus. Dudinkā, tāpat kā Kuibiševā, telpas bija tīras. Laikam jau abās šajās vietās tolaik valdīja cilvēcīgi saimnieki. Nu bija atlicis pēdējais ceļa gabals, un tas veda pa dzelzceļu, kurš laikam vēl šodien atrodas vistālākajā Galējo Ziemeļu punktā.

Arī Noriļska mūs satika ar melnu tumsu, jo šajos platuma grādos bija iesākusies polārā nakts, kas turpinās līdz februāra sākumam, kad tundras pamatiedzīvotāji evenki svin Saules svētkus. Ka gluži melna tumsa bija, to tā nevarētu teikt. Tūkstošiem laternu apgaismoja topošo pilsētu, darbojošās rūpnīcas un raktuves, radot tādu ilūziju, ka milzum daudz lukturu karātos tieši debesīs.

Noriļskas nosaukums cēlies no Norilkas upes vārda. Vietā, kur tagad atrodas Noriļska, jau 1840. – 1843. gadā tika atklātas milzīgas krāsaino metālu un ogļu iegulas, taču darbi netika uzsākti pārmērīgi bargā klimata dēļ. Iespējams, ka pastāvēja grūtības ar darbaspēku, jo kurš gan labprātīgi dosies drošā nāvē. Taču, ko nespēja cars, tas “ģeniālajam vadonim” Staļinam izrādījās tīrais nieks. Un kālab gan ne? – Darbaspēks par velti un cik tik vajag, jo toreiz valstī plosījās “ježovščina” ar masveida arestiem. Pirmie Noriļskas “apguvēji” tur ieradās 1935. – 1936. gadā. Ceļš bija garš, grūts un briesmīgs. Līdz Dudinkai tas veda pa Jeņiseju, bet pēc tam apm. 100 km pa kailu, izmirkušu tundru. No bada, ļaunās slimības cingas un knišļiem nomocītie cilvēki krita kā mušas. Protams, tam es aculieciniece nebiju, bet to man stāstīja tie nedaudzie aculiecinieki, kuriem bija lemts izdzīvot. Pirmie “ieceļotāji” apmetās Šmita kalna pakājē. Pārtiku un pirmos nepieciešamos būvmateriālus piegādāja ar ķēžu traktoriem, jo uz vietas, izņemot klinšu kalnus un slapjās zemiņas, nekā cita nebija. Polārā vasara ir tikai trīs mēnešus (pavasara un rudens tur nav), un tālab vajadzēja steidzīgi sameistarot kādas būdas, kur varētu ziemu pavadīt. Tādas būdas, apmetas ar biezu sniega kārtu, bija tīri ciešamas, bet sniega tur netrūka, pat līdz 2 m bieza. Lai būtu kurināmais, vajadzēja sākt ogļu ieguvi, un, par laimi, tās pārāk dziļi nebija jāmeklē, un pirmo atradni nosauca “Ugoļņij ručeļ”. Cik palika dzīvi pēc pārziemošanas, tādu datu man nav. Līdz ar nākošās vasaras iestāšanos plūda jauni apcietināto pulki, un svarīgākais uzdevums bija Dudinkas – Noriļskas dzelzceļa būve, tas bija ļoti nepieciešams, lai varētu turpināt citus celtniecības darbus, jo visi materiāli bija jāved no “Lielās zemes”, bet navigācijas laiks pa Jeņiseju tikai nepilnu pusgadu. Dzelzceļš ticis uzbūvēts neticami īsā laikā, pēc tam sākās strauja

baraku, šahtu un termoelektrostacijas būve. Šis milzenis tundrā kļuva par Noriļskas sirdi daudzus jo daudzus gadus.

Apcietinātie, gan politiskie, gan arī kriminālie recidīvisti, pieplūda katru vasaru, un jau 1939. gadā Noriļskā bija 14 000 iedzīvotāju. Protams, starp viņiem neliels procents bija arī brīvie, kā, piemēram, apsardze, speciālisti un vadošās personas. Darbaspēka vajadzēja daudz, jo steidzīgi tika ierīkoti māla un smilšu karjeri, ģipšakmens lauztuves. Bija jābūvē ķieģeļu un ģipša fabrikas, kā arī lāģeri aizvien jaunpienākušajiem apcietinātajiem. Šajā ziņā ļoti bagāts bija 1941. gads, kad Noriļskā nokļuva ļoti daudz baltiešu. No latviešiem bija ļoti daudz virsnieku – un nedaudz no viņiem vēl 1950. gadā bija dzīvi. Jaunpienācēji nomainīja tos, kuru ciešanas bija beigušās un kuri varēja “atpūsties” mūžīgajā sasalumā izcirstajās bedrēs, ko varbūt vasaras periodā paši priekš sevis bija rakuši. Sevišķi grūti esot bijuši kara gadi un prasījuši milzum daudz upuru.

Pēc kara beigām uz Noriļsku apcietinātie plūda straumēm, it īpaši no Baltijas, Rietumukrainas, Rietumbaltkrievijas, Moldāvijas, Karēlijas un Aizkaukāza. 1945. gadā tika uzsākta Ziemeļos vistālākā lidlauka būve. Būvēja metāla pārstrādāšanas un metāla bagātināšanas rūpnīcas. Būvēja arī veikalus, skolas, bērnudārzus, slimnīcas, kā arī dzīvojamos namus un jaunus lāģerus, jo daudzi bijušie ieslodzītie jau bija kļuvuši par “brīvajiem”, bet uz mājām laisti netika. Kad pirmā vienstāvu un divstāvu Noriļskas daļa tika uzcelta un labiekārtota, ieradās arī “garā rubļa” tīkotāji, tikai ne grūtā darba darītāji – viņus mēs saucām “pridurki” (latviski tas varētu būt – dienaszagļi). Pirmā Noriļska atradās Šmita un Medvežij ručej kalnu pakājē, bet otro – daudzstāvēgo uzsāka celt aiz ezera Dolgij (Garais) un ezera Kruglij (Apaļais). Dolgija ezers bija galvenais termoelektrostacijas dzirdītājs – citām vajadzībām ņēma ūdeni no Noriļskas upes. Nami auga kā sēnes pēc lietus, jo visus būvmateriālus, izņemot koka, kurus ievada no Igarkas, ražoja uz vietas. Brīvē palaistie apcietinātie drīkstēja aicināt pie sevis ģimenes, jo pašiem nokļūt mājās nebija nekādu izredžu. Ieradās (labprātīgi) jaunavas, kurām “Lielajā zemē” nebija izredžu apprecēties. Noriļskā tas bija droši, jo abu dzimumu attiecības bija: 1 sieviete pret 10 vīriešiem. Jau pirms laba laika pilsētai bija uzradies pirmais satelīts – Kaierkana, slavena ar soda nometni un ģipšakmens lauztuvēm. 1953. gadā Noriļskai piešķīra pilsētas tiesības. Drīz pēc tam pa radio ziņoja, ka Noriļsku būvējuši pašai dziedzīgi un drošsirdīgi komjaunieši. Cik sāpīgi šādus melus bija dzirdēt mums, tiem istajiem pilsētas cēlējiem! Pirmās komjauniešu vienības ieradās 1956. gada vasarā, lai nomainītu mūs, un apmetās dzīvot labiekārtotā pilsētā. Lidz ar viņiem ieradās vismodernākā tehnika, lai smago roku darbu nomainītu. Jau pēc mums

uzradās otrais Noriļskas satelīts Talnahs un dzelzceļa pagarinājums līdz tam.

Un tagad par pašiem speclāģeriem. No parastajiem lāģeriem tie atšķirās ar dzelžaino režīmu un visgrūtāko darbu. Katram apcietinātajam bija numurs, kuram vajadzēja būt liela apmēra un uz visiem drēbju gabaliem. Speclāģerī bija 10 stundu darbadiena, bet ar aiziešanu un atnākšanu no darba zonas – iznāca visas 12 stundas. Driktēja rakstīt un saņemt tikai 2 vēstules gadā. Baraku logiem, tie bija tikai divi un atradās abos galos, bija restes priekšā. Pa nakti barakas aizslēdza. Vienā barakā bija minimums 120 cilvēku, kuri mitinājās uz divstāvu lāvām. Savu vajadzību kārtošanai bija priekšnamā “paraša”. Reti kad tika izsniegtas pavisam jaunas drēbes. Virsdrēbes, apavi un cepures vienmēr bija noaktētās, tā sauktais III srok. Naudu nemaksāja, nekādas amnestijas nebija paredzētas. Taču, lai gan speclāģeros fiziski bija nesalīdzināmi grūtāk, tomēr morālais un psiholoģiskais klimats bija daudz vieglāks.

Speclāģernieki strādāja šahtās, ķieģeļu, ģipša fabrikā. Smilšu, māla un ģipša karjeros. Atklātās rūdas raktuvēs, rokot mīnakas un būvējot namus un rūpnīcas, tāpat arī veicot dažādus zemes darbus mūžīgajā sasalumā. Visi minētie darbi tika veikti galvenokārt tikai ar kapli un lāpstu, bez vienkāršākas mehanizācijas pielietošanas. Sevišķi grūti gāja šahtās un atklātajos “rudņikos” pie “štoļņu” vai “šurfu” izciršanas (“štoļņas” ir horizontālas ejas šahtās, bet “šurfi” ir vertikālas akas atklātajās raktuvēs). Caurumi priekš mīnu ievietošanas tika borēti ar pneimatisko āmuru, un, ja tāds daikts tevi 10 stundas nodrebina, bez tam vēl esi ogļu un krāsaino metālu putekļu sarijies, tad pēc dažiem gadiem plaušas un aknas beigtas. Šāda vibrācija it īpaši kaitīga aknām.

Nokļuvusi speclāģerī, tiku ieskaitīta brigādē, kurā bija tikai Rietumukrainas meitenes. Neprazdamai krievu valodu, nu bija jāapgūst ukraiņu. Slāvu valoda vien bija, tā ka saprasties varēja. Brigāde tolaik strādāja smilšu karjerā pie sasalušu smilšu blūķu lādēšanas. Smalkums bija jāpieber ar lāpstām. Pašā pirmajā darbdiēnā mani piemeklēja nelaime, un notika tas tā. Bija sals ap -45° un liela migla. Lai neapsaldētu degunu un seju, aiz ausaines malām bija aizspraustas lupatas (namordņiki) tā, ka tikai acis palika vaļā. Darbs ritēja lielā steigā, jo mašīna bija jāpielādē ātri, lai stāvot tai motors neiesaltu. Te pēkšņi bija blāc! – un iestājās tumsa. Kad atjēdzos, biju ievietota “balokā” (apsildītavā), man blakus stāvēja un rūgti raudāja “vaininiece”, krievu meitene no Aldanas, Ņina Jegorova, kura bija sodīta ar 25 gadiem par to, ka bija Ņeņina māciņas dedzīga piekritēja. – Redziet kā?! Man bija palaimējies. Lāpstas trieciens bija tikai nepilnu centimetru no tās vietas

deniņos, pa kuru trāpot būtu iestājusies nāve. Tā iztiku tikai ar traumu un smadzeņu satricinājumu. Rētu speclāģera medpunktā sašuva un, kamēr tā sadzija, — atbrīvoja no darba. Galvassāpes turpinājās ilgi, bet tam netika piegriezta vērība.

Drīz pēc tam kādu nakti mūs uzmodināja, lika saģērbties un veda tīrīt Noriļskas galveno ceļu, kurš veda pāri Dolgija ezeram un savienoja pirmo Noriļsku ar otro. Plosījās šausmīga viesuļvētra un gāza no kājām. Tikai metra attālumā varēja ko saredzēt, bet sadzirdēt — nemaz. Satuntuļojušās un apbruņojušās ar lāpstām strādājām līdz pēdējo spēku izsīkumam, bet ceļš tīrāks netika. Un es nezinu, kā tas notika, kā ne — es pazudu. Vai neizklausās jocīgi? — Un tomēr tas tā bija. Biju ar rakšanu tā aizrāvusies, ka nejutu, ka mūsu brigāde attālinās. Purgas auri neļāva neko sadzirdēt, bet sniega gāziens — neko saredzēt. Viena pati stāvēju klaja lauka vidū un cīnijos ar dabas stihiju. Ļaunākais bija tas, ka neapjēdzu, uz kuru pusi būtu jāiet, tālab mīcījos uz vietas, lai nenosaltu, un neļāvos purgai sevi nogāzt pie zemes, jo tad jau būtu beigas. Piecelties vairāk nebūtu spējīga un dažos mirkļos es tiktu ieputināta. Purgas laikā neviens cilvēks viens pats nekur neiet, vienīgi cits aiz cita virvē ieķērušies vai arī pa četri elkoņos saķērušies — cieši rinda aiz rindas. Tā es cīnijos labu laiku, un, kad spēki jau bija tepat galā, atskanēja: “Stoj — streļaju!” Tas bija konvojs, kurš mani noturēja par nezin ko. Piesteidzās arī vilku sugas suns, kurš nogāza mani garšļaukus. Taču apostījis nolaižija man muti un nokaunējies atkāpās. Viss beidzās laimīgi. Mani pievienoja brigādei, kura gāja uz mūsu lāģeri, taču pie lāģera vārtiem mani bezmaz iekaustīja temperamentīgās ukrainietes, jo pārskaitot viens cilvēks trūka, un, kamēr tas atradīsies, — salsti vai nost, bet pa vārtiem iekšā netiksi.

Pēc kāda laika mūsu brigādi pārvietoja topošajā Komjauniešu ielā cirst kolektoru, kurā vēlāk tiks iebūvētas visas pilsētas komunikācijas. Kolektors bija apm. 2 metri plata un ap 3 metri dziļa tranšeja. Mūžīgais sasalums un darbarīki — kaplis un lāpsta. Kaplis bija liels un smags, un to es turēju rokās pirmoreiz. No nemākulīgās lietošanas atdauzīju rokas tā, ka vakarā tās bija zilas un pirksti sapampuši, ka ne pakustināt. Vakarā gāju uz medpunktu, bet no darba atbrīvota netiku. Nākošajā dienā kaplēju, zobus sakodusi un rīdama asaras, jo abas rokas sāpēja kā piemilzuši augoņi. Tad viena no darbabiedrēm apjēdza, kas ar mani noticis, un sāka mācīt, kā jātur kapļa kāts, lai tas nedauzītu rokas. Tas līdzēja, un pēc kāda laika uzpampums pazuda.

Pirmā ziema bija ļoti grūta. Savu lomu nospēlēja krasa klimata un laika joslu maiņa. Tuvojoties vasarai, piemētās kaut kāda slimība, visupirms uzblīda seja, tad sāka lobīties āda. Seja kļuva jēla, krevelaina. Veselas bija

tikai acis. Arī šajā gadījumā palīdzība netika sniegta, līdz sadzija tāpat. Mūžīgi mocīja miegs un izsalkums. Jāceļas bija plkst. 6.00, jo plkst. 7.00 devāmies uz darbu. Darbavietas allaž bija tālu, tālab veselu stundu pavadījām ceļā. Kolonnā gājām pa četrām, elkoņos saķērušās un ciešās rindās cita aiz citas. Bieži gadījās, ka ejot iesnaudāmies, soļi kļuva lēnāki vai arī pavisam sajuka, tad par sodu atskanēja komanda: "Ložis!"* Un, vai tas bija sniegš vai arī pavasara šķīdonis, visa kolonna nolikās uz vēdera guļus. Tad sekoja otra komanda: "Po plastunski v perjod!"** — un mēs visi, šļūcot uz vēderiem, devāmies uz priekšu.

Sievietes galvenokārt tika nodarbinātas pie zemes darbu veikšanas, taču neviens darbs nebija tik mokošs kā aku rakšana celtnu pamatiem. Vēl šodien, to atceroties, nevaru saprast, kā apm. 1 m² platībā varēja izgrozīties ar kapli un ierakties apm. 7–10 m dziļumā, līdz tika aizniegta klints, uz kuras tad daudzstāvu mājai būtu jābalstās. Pretējā gadījumā daudzstāvu nami sagruva. Bez aku rakšanas bija arī citāda veida mocības, kuras saistījās ar pirti un kino apmeklēšanu. Iedomājieties, kā varēja justies cilvēks, kurš pēc necilvēcīgi smagas darba dienas vai darba nakts (jāstrādā bija divās maiņās) iekrita miegā kā akmens ūdenī, un kaut kur pašā nakts vidū atskan: "Podjom, sobiraisja v baņu!"*** Es negribu teikt, ka tas bija tišām darīts, jo lāģerī, kurā bija 35 000 sieviešu, ik pēc 10 dienām katrai brigādei vajadzēja nomazgāties, pašam izmazgāt savu trūcīgo veļu un to, ko ģērbs pēc pirts, izkarsēt speciālā kamerā, ja negribēja, lai noēd utis. Lai slava "tētiņam" un gudrajiem pirtniekiem — utu mums nebija! Arī barakas, kaut ļoti saspiestas un pārapsdzīvotas, bija tīras. Visa brigāde atbrīvoja vienu vārgāko cilvēku no darba (viņa darba normu paveica visi kopīgi), kurš mazgāja grīdas, kurināja krāsni, atnesa un izdalīja ēdienu un veica citus sīkus darbus. Tāpat kā uz pirti, arī uz kino bija jāiet, kad iekrita rinda. Pretošanās tur nelīdzēja, jo "speciālajā valsts labošanas darba nometnē" (sava stāstījuma sākumā es izlaidu vārdu "valsts" — ir pareizi tā) arī kultūra bija jāapgūst. Un tā, skatoties "Bovari kundzi", "Parmas klosteri" vai "Atgriezies uz Sorento", mēs turpinājām gulēt un nesapratām, vai tas ir jauks sapnis vai īstenība, līdz atskanēja: "Končai spaķ!" Beidz gulēt! Tas nozīmēja, ka filma beigusies un varēsīm iet turpināt gulēt.

Bez zemes darbiem gadījās arī citi. Kādu ziemu bija jābetonē ļoti apjomīgai ūdenstilpnei sienas. Līdz tam ar ķerru nebiju braukusi un nepratu to vadīt. Dēļu laipas bija apledojušas un ar lielu pacēlumu, bet ķerra pilna

* Gulties!

** Guļus uz priekšu!

*** Celties, taisieties uz pirti!

ar betona masu, ļoti smaga un grūti vadāma. Kamēr iemanījos, vairākas reizes kūleņoju no laipām lejā kopā ar visu vedamo. Nometu virsmēteli (bušlatu) un strādāju tikai "pufaikā". Tā rezultātā apsaldēju nieres un ļoti smagā stāvoklī tiku nogādāta lāģera slimnīcīnā. Izglāba mani tādas pašas ieslodzītās – mūsu ārstes. Pārdzīvoju arī ļoti smagu saindēšanos. Pēc visām pazīmēm slimība atgādināja dizentēriju, bet – paldies Dievam! – arī toreiz paliku dzīva. Vienreiz arī cietu negadījumā. Ar lielu kapļu nastu šķērsoju galveno ceļu. It kā pa sapņiem jutu, rūcot tuvojas mašīna, taču nepagriezu galvu, lai paskatītos. Atjēdzos tikai tad, kad kā spēļu vilciņš griezos pa ceļa vidu. Visi kapļi kur kurais. Kad griešanās mitējās, mēģināju celties, un – tavu brīnumu – visi locekļi vietā un veseli! Laikam jau nebija lemts!

Gadījās arī kuriozi atgadījumi. Vienu vakaru, pārnākot no darba, konstatēju, ka pazudusi mana alumīnija zupas karote, taču, noaujot kājas, to atradu iekritušu filca zābakā. Tad nu spriediet paši, kāds varēja būt izmērs maniem filca zābakiem, ja es nostaiģāju veselas 12 stundas un neko nejutu.

Bija arī skumjāki atgadījumi, kuri saistījās ar "tualetes" telpām darba zonā. Tādas neatrada par vajadzīgu ierīkot un priekš nokārtošanās izraka iedobes sniegā, lai kaut cik varētu aizsargāties no citu acīm. Nonākot tādā "tualetē", kamēr tika atpogātas vatēto bikšu pogas un vēl atraisīta aukla (bikses nekad neatbilda izmēram, un, lai tās noturētos vajadzīgajā vietā, ar pogām vien nepietika), rokas jau bija sastingušas. Pirksti kļuvuši kā koka gabali, un ar tādiem bikses ne aizpogāt, ne arī sašņorēt. Un tā ne viens vien cilvēkbērns pārsalis un izmisis stāvēja "tualetē" un lūdza Dievu, lai jel ātrāk kāds nāktu un vēl ar siltām un dzīvām rokām viņu izglābtu. Labāks stāvoklis nebija arī lāģerī. Pa visu lielo lāģeri viena un pavisam pavirši sameistarota garena būve bez durvīm, pa kuras vidu tecēja "mūžīgais strautiņš", kas visu aizskaloja. Šī strautiņa tecējums bija ierīkots tik straujš, ka pat visbargākā salā neaizsala. No attālākām barakām līdz tualetei bija 1/2 km attālums. Tā, uz tādu tualeti ejot, es vienreiz gandrīz dabūju galu. Ārā plosījās briesmīga purga, jau vairākas dienas no vietas. Lāģerī pustumsa, jo bojātas elektriskās līnijas. Es pati vēl isti neatmodusies eju, un man acu augstumā pavīd tāda kā tumša aukla, ko nu liekšos, nodomāju un, lai to piepaceltu, pieķeros tai ar roku. Ass belziens nodrebināja visu manu augumu, un, mežonīgi iekliegdamās, es atrāvos no "auklas". Vatētais cimds gan bija pamatīgi cietis un roka apdegusi. Elektriķi teica, ka mani izglābusi sasalusī zeme. Ne velti vecie ļaudis tic, ka katram ir savs liktenis un sava nolemtā stunda, jo, neskatoties uz tik daudz negadījumiem, es paliku dzīva. Mūsu uzturs bija gabals jēlas maizes un porcija šķidrās prosas vai smalku

miežu putrainu zupas, kurā peldēja zivju acis un asakas. Pašas zivs gabaliņš bija domāts kā papilddeva, ja brigāde pildīja normu. Otrajā ēdienā mazs kausiņš mazliet biezākas zupas no tiem pašiem putrainiem, tikai nezin kāpēc šo vārījumu sauca par biežputru (kaša). Trešajā ēdienā bija tējkarotīte cukura un "hvoja" – tas ir skuju novilkums, sajaukts kopā ar raugu, kurš bija universāls līdzeklis pret cingu. Lai mūžīgi slavēts šī dzēriena izgudrotājs, jo bez tā no C vitamīnu trūkuma mēs būtu aizgājuši bojā! Mūsu uzturā nemaz neietilpa gaļas, piena, sakņu, dārzeņu un augļu produkti – pat žāvētā veidā ne. To minimumu olbaltumvielu saņēmām no zivīm un graudaugu izstrādājumiem, arī taukvielas un oglehidrātus ļoti niecīgā daudzumā, par vitamīniem nemaz nerunājot. (Taukvielas bija kaut kādu augu eļļas, dažreiz arī zivju eļļa.) Savu darīja arī garā polārā ziema, kur apm. 3 mēnešus saule nemaz neuzlēca. Ne velti Noriļskas iedzīvotāji mēdz teikt: "Dvenadcaķ mesjacev zima – ostaļnoje leto."* Un tā pēc piektās ziemošanas es biju tā novārgusi un novājējusi, ka vairs nebiju spējīga kapli pacelt – stāvēju atspiedusies pret tranšejas malu un raudāju. Asaras ritēja, piesala pie vaigiem, apledoja skropstas. Man bija vienalga, kas ar mani notiek. Vakarā biju nogādāta lāģera medpunktā, kur mani uz 10 dienām atbrīvoja no darba un izrakstīja "UP", tas ir, pastiprināta uztura devu, lai varētu uzlaboties.

Līdzīgi gadījumi nenotika ar mani vien, jo apcietināto kontingentā pārsvarā bija jaunieši, kuru vēl nenobriedušais organisms nespēja izturēt nepierasto drausmīgo darba slodzi, nepietiekamo uzturu un arī klimatu. Bet, ja visu to sasummējam, tad atrodam vēl vienu faktoru, kas noveda līdz galējam bezspēkam – tā bija mūžīgā bezcerība. Jaunieša gars jau bija nonāvēts tajā dienā, kad viņam pasludināja 25 gadus apcietinājuma un pēc tam – mūža nometināšanu turpat. Mūsu gars un dvēsele tur arī nevienam nebija vajadzīgi. Mērķis bija viens: barot mūs tā, lai mēs nebūtu spējīgi ne par ko citu domāt kā tikai par maizes gabalu. Un pats galvenais: ar minimālu uztura devu – izspiest maksimālu darba atdevi. Tā arī notika.

Drēbes, tāpat kā uzturs, kalpoja tam pašam mērķim – ar vislētāko apģērbu nodrošināt minimālo siltuma sajūtu un radīt maksimālo darba atdevi. Visas virsdrēbes, izņemot velu un kleitas, saņēmām novalkātas (III srok) – vatētu jaku ("pufaiku"), vatētu mēteli (bušlatu), vatētas bikses, vatētu ausainu cepuri (ja kādam bija, varēja siet lakatu tai pa virsu), vatētus cimds un – filca zābakus (vaļenkus). Lūk, tik daudz lupatās saģērbtam tad vajadzēja arī strādāt – izpildīt normu. Kurpretim karavīri, kuri mūs

* Divpadsmit mēnešus ziema, pārējie – vasara.

darba zonās apsargāja, bija saģērbti divos aitādas kažokos – viens no tiem bija normāla garuma, bet otrs “tulup” – līdz pašai zemei un ar milzīgu šalkrāgu. Bez tam tik silti saģērbtā apsardze mainījās ik pēc divām stundām.

1953. gadā martā lāģeri aplidoja vēsts – miris Staļins. Reakcija bija dažāda. Vieni smējās, otri drūmi klusēja, bet trešie – raudāja. Smējējus varēja saprast, tie priecājās, ka beidzot kritis varmāka. Klusējošos laikam māca bažas, ka nenāk pie varas kāds vēl lielāks briesmonis – un ko tad? Bet ko nozīmēja asaras? Vai tās bija prieka, varbūt cerību asaras, ka tomēr nāks atpestīšana? Viens otrs jau nebrīvē bija pavadījis 10 – 15 gadus. Daži no viņiem pat bija pamanījušies atgriezties dzimtajā pusē (pēc pirmā soda izciešanas) un atvesti atpakaļ. Tā bija laba mācība pārējiem, lai tie tikai sapņos drīkstētu pabūt mājās.

Īsi pirms Staļina nāves es redzēju dīvainu sapni (neesmu mānīticīga, bet sapņiem tomēr ticu). Lāģera galvenās ielas vidū bija izrakta dziļa bedre. Pa vārtiem ienāca Staļins, kā akls soļoja uz bedri un iegāzās tajā. Zeme pati no sevis sāka brukt, līdz to pavisam apsedza. Vārti pēc viņa ienākšanas palika plaši atvērti un tādas kā neparastas gaismas apmirdzēti. Tolaik savam sapnim nepiegriezu vērību, bet, kad pēc diviem gadiem lāģera vārti patiesi atvērās un mūs visus izlaida brīvībā, tad es atcerējos savu sapni, taču pirms tam vēl norisinājās dramatiski notikumi.

Gadiem ilgi vilkdami bezcerīgu un darba lopam līdzīgu dzīvi, apcietinātie bija novesti līdz galējam izmisumam un nolēma pieteikt bada streiku – atteicās no ēdiena un neizgāja darbā. Šī vēsts tikpat kā ugunsgrēks pārlidoja no nometnes – lāģera uz lāģeri, un streikoja visi. Tas iesākās 1953. gada jūnija sākumā, kad jau bija iesākusies polārā diena un saule nemaz nenorietēja. Visupirms norāvām barakām atslēgas un izlauzām vārtus uz blakus nometni, kur mita ap 300 sieviešu katordznieču, un apvienojāmies kopā. Gulējām tikai uz maiņām, jo baidījāmies tikt ieslēgtas barakās, jo tā tiktu izolētas un streiku varētu lauzt. Apsardze lāģerī nerādījās, tikai uzturējās pie vārtiem “vahtās” un speciālos sargu torņos. Lāģera priekšniecība uzrunāja mūs pa vietējo radio un lūdza atgriezties darbā, taču tas viss bija veltīgi. Mēs caur saviem izvēlētiem pārstāvjiem, kuri visi bija krievu tautības un labi zināja Konstitūciju un likumus, pieprasījām, lai pie mums Noriļskā ierodas pats Berija. (Šķiet, ka toreiz viņš jau bija arestēts, tikai mēs to nezinājām.) Streiks vilkās veselu nedēļu, un pie beigām daudzi vairs nespēja nokāpt no lāvām. Tad mums pa skaļruni paziņoja, lai lāģera vidū noliekam galdu ar soliēm, izvēlam savus delegātus, jo ir ieradies no Krasnojarskas b. Kuzņecovs un vēl citi biedri, kuriem varēs izteikt savas prasības. Tās bija šādas:

1) Nekavējoties pārskatīt ieslodzīto lietas.

2) Ņemt barakām atslēgas.

3) Ņemt numurus no apģērbiem.

4) Saīsināt darbadienu.

5) Atļaut biežāk rakstīt piederīgajiem.

6) Cilvēcīgāku izturēšanos no konvoju puses un daudz vēl citus sīkumus, kuri, gadiem ritot, jau ir izkrituši no atmiņas. Visas mūsu prasības, izņemot "tūlītējo lietu pārskatīšanu", komisija izlēma uz vietas, un vajadzēja redzēt, kā mēs smejojot un raudot rāvām nost numurus un metām tos mēslainē. Nākošā dienā gājām uz darbu, jo arī mūsu lietas solīja pārskatīt, to bija milzums, uzreiz izdarīt to nevarēja, un mēs bijām ar mieru gaidīt, ka tikai bija kāda cerība. Bet, kad bijām nostrādājuši apmēram divas nedēļas, notika, lūk, kas.

Kādu vakaru piektajā vīriešu speclāģerī grupa vīriešu stāvēja pie barakas durvīm un dziedāja. Šai vietai tieši pretim atradās apsardzes tornis, un sargs vairākkārt atkārtoja pavēli "zamolči!" (apklusti) un raidīja šaviņus. Trīs no dziedātājiem bijuši nogalināti, daži ievainoti. Ar to pašu notikumu uzliesmoja otrs streiks piektajā lāģerī. Tam pievienojās mūsu sieviešu sestais lāģeris, ceturtais vīriešu lāģeris, tad lāģeris, kurš atradās kalnos Medvežij rucej un soda (štrafnoj) lāģeris Kaierkanā. Trešajam vīriešu katordznieku lāģerim, kurā toreiz atradās mans tagadējais vīrs, bijusi apmēram līdzīga situācija, kas izraisījusi streiku, un proti: kādu dienu lāģerī izveduši apm. 10 apcietinātos un ievietojuši "šizo" – lāģera cietumā. Nepazīstamie jaunatnācēji pārējos ļoti ieinteresējuši, un tie nepārtraukti bariem vien grozījušies ap "šizo", līdz kādu dienu ēdiena izsniegšanas reizē vienam no tur ieslodzītajiem izdevies izbēgt, un, skaļi saucot "Bratci, spasaiķe!" (brāliņi, glābiet!), viņš devies tieši pie "šizo" iežogojuma, iekēries drātīs un savu palīgā saucienu atkārtojis vēl un vēl. (Arī lāģera cietumam savukārt bija drašu žogs riņķī, un tas atradās sargu torņa tuvumā.) Tie, kuri grozījās ap "šizo", un arī daudzi citi metās uz to vietu, izlauza cietuma žoga vārtus un arī kameru durvis. Tracis bija tik liels, ka sargs neizturēja un raidīja vairākus šaviņus trakojošā pūlī. Tajā reizē nogalināto skaitu grūti precizēt, jo vieni aculiecinieki saka, ka bijuši pieci, otri apgalvo, ka septiņi, un vienam no viņiem – igauņu puisim – nupat būtu soda laiks beidzies.

Otrs streiks bija ilgāks, plašāks un redzamāks. Uz baraku jumtiem un darba zonās uz ceļamkrānu "strelām" bija uzvilkti melnsarkani karogi, jo šoreiz prasība bija: "Brīvību vai nāvi!" Negulējām mēs, negulēja arī brīvie pilsētā. Mēs sargājām savus karogus, bet viņi, uz daudzstāvu namu jumtiem sasēduši, vēroja, kas ar mums notiks. Dažiem arī bija fotoaparāti rokās. Ap dūšu diez cik labi nebija, jo zinājām – ja būtu dzīvs Staļins, par tādām

izdarībām mūs visus nolikvidētu. Kas sekos tagad, Dievs tikai varēja zināt. Daudziem nervi neizturēja, un tie uz vēdera līda pie vārtsarga un lūdza, lai laiž viņus laukā, ka viņi grib strādāt. Bija arī okšķeri un kangari, kurus nācās izraidīt mums pašiem, lai vēlāk būtu drošāk. Arī no mums, apm. 130 latvietēm, pāris tādu bija. Uzvārdus nenosaukšu, lai pašu sirdsapziņa ir viņām soģis. Ticu, ka tā arī ir, jo pēc tiem notikumiem viņas iekrita kā akā — pašas sevi izslēdza no savas tautas, pat iespējams, ka arī no Dzimtenes.

Mūsu lāģerim blakus aiz diviem dzeloņdrāšu žogiem atradās piektā lāģera darba zona — ķieģeļu rūpnīca, un tā kādu dienu mēs ieraudzījām briesmīgu ainu. Ar dažādiem sitamiem ieročiem apbruņoti karavīri tvarstīja un sita apcietinātos, cenzdamies tos dabūt no darba zonas ārā. Mēs, visas sievietes, skrējām pie žoga un klieudzām, pareizāk sakot, aurojām, cik spēka, jo citādi palīdzēt nevarējām. Mūsu sirdi plosošie kliedzieni atbalsojās tukšajā tundrā un iedvesa šausmas uz jumtiem sēdošajiem noriļskiešiem. Ar auksto ieroču palīdzību un ugunsdzēsēju šļūtenēm streiks piektajā lāģerī tika salauzts un ieslodzītie izdzīti tundrā un sadalīti pa grupām, lai tos ievietotu citos lāģeros. Pēc tam tā notika arī citos speclāģeros.

Nākošajā dienā viens lādzīgs sargs mūs brīdināja: “Nočju, babi, deržites, budet na vas naljot!”* Nu bija skaidrs — mūsu stunda situsi. Visu nakti sapulcējušās ielencām baraku, uz kuras jumta plīvoja karogi. Ap plkst. 2.00 redzējām, ka mūsu lāģera žogam tundras pusē tiek izgrieztas vairākas ejas. Kad tas bija padarīts, tad žogs, kurš bija no blīvas dēļu sienas veidots un atradās karavīru garnīzonam blakus, pēkšņi nogāzās un pret mums devās uzbrukumā ar dažādiem sitamiem un ugunsdzēsēju šļūtenēm apbruņoti karavīri. Spēcīgās ūdenssalties gāza no kājām, bet nūjas dancoja pa mugurām. Cik ilgi turēsies? Sitieniem un ūdensstrūklām apdullinātais pūlis spiedās uz tundras pusi, kur bija jau iepriekš izgrieztas ejas. Daži, spiedienu neizturējuši, pakrita, un simtiem kāju tiem pārgāja pāri. Man arī tā gadījās — un laime, ka biju nokritusi ar seju pret zemi. Kad viss kaucošais un aurojošais pūlis bija pārvēlies man pāri, jutu, ka esmu dzīva, bet pakustēties nevarēju, tālab gulēju un gaidīju, kad spēki atgriezīsies un es varēšu sekot savējiem. Tad man klāt pienāca sieviete, konstatēju to pēc dzeltenām augstpapēžu korpēm, kuras apstājās man pie pašas galvas. Tad viņa sagrāba mani aiz matiem un gabaliņu pavilka, bet, redzēdama, ka es nekustos, vairākas reizes, kur pagadījās, iespēra. Kad arī tas nelīdzēja, tad noteica: “Naverno

* Sievas, naktī turieties, būs jums uzbrukums!

podohla”* – un aizgāja. Es kādu laiku vēl gulēju un jutu, ka ap mani ir kapa klusums. Man kļuva baisi, ka esmu viena un pamesta, tādēļ pēc vairākiem mokošiem mēģinājumiem es tomēr piecēlos un devos, pareizāk sakot, vilkos, uz tundru, kur pulciņos sadalīti un slapjajā tundrā sasēdināti bija mani biedri. Pie katras ejas stāvēja “kangari” un ar pirkstu norādīja tos, kuri streikos bija aktīvāki. Arī mūsu lāģera iemītnieces sadalīja: lielāko daļu atgrīēja atpakaļ nometnē, ap 300 ieslodzītās ievietoja gluži jaunā lāģerī, kurš atradās tundras vidū un gaidīja jaunus etapus no “Lielās zemes”, bet sakarā ar notikumiem Noriļskā tā arī tos nesagaidīja. Ne tik vien kā nesagaidīja topavasār, bet nesagaidīja vairs nekad – no tā laika politisko ieslodzīto kājas to zemi nemina un ar saviem sviedriem neslacīja. Streika vadoņus sākumā ieslodzīja cietumā, bet pēc tam ar grupu streikotāju aizsūtīja uz Mordoviju – tuvāk Dzimtenei. Arī “streiklaužus” (tos, kuri izlūdzās darbā) no Noriļskas aizsūtīja, jo baidījās no izrēķināšanās. Tas pats notika arī ar “kangariem”. Ka streiku vadoņi vai aktivisti pēc tam tiktu sodīti – tādu ziņu man nav. Jātic lāģera vadībai, ka tie sodīti netika, tikai pārvietoti uz “Lielo zemi”.

Visilgāk streikoja trešais lāģeris. Mēs visi jau sen kā strādājām, bet viņi pāri tundrai laida “pūķus” un pieprasīja: “Brīvību vai nāvi!” Un ne tikai laida pūķus, bet arī gatavoja sitamos ieročus, jo tik viegli padoties nedomāja. Viņiem arī bija savs “lielgabals”. Protams, no ieslodzīto puses tas bijis tikai tāds karātavu humors, jo lielgabals nebijis nekas vairāk kā ar lielu izdomu sameistarots verķis, pārsegts ar audeklu, tas atgādinājis istu lielgabalu. Tad nu, lai sargiem iedzītu bijāšanu, viņi savu lielgabalu ik dienas stūmuši pa lāģera galveno ielu, tā teikt, “demonstrēdami savu spēku un varenību”. Trešajā lāģerī bija ļoti daudz tādu, kuri bija karojuši gan vienā, gan arī otrā pusē un tādēļ ar savām dzīvībām daudz nerēķinājās, un ne no paša nelabā nebaidījās. Viņu vidū bijuši arī tādi, kuri līdz pašai Berlīnei aizstaigājuši un Varoņa godu iemantojuši. Ja vien mani atmiņa nevil, tad viņu streika vadonis bijis pulkvedis Voronovs.

Trešajā lāģerī pirms “istā kara” pastāvēja arī “aukstais karš”. Elektrisko strāvu lāģeris ieguva caur karavīru garnizonu (katram lāģerim blakus bija garnizons), taču streika laikā strāvu atvienoja un lāģeris palika bez gaismas. Tolaik bija polārā diena, elektriskā gaisma nebija nepieciešama, taču princips palika princips. Kā atmaksādami lāģerī noslēdza ūdensvadu, kurš gāja caur tā teritoriju un ar ūdeni apgādāja garnizonu. Nu tas jau bija kaut kas. Bez ūdens iztikt nevarēja, un to bija jāpiegādā ar mucām.

* Laikam nobeigusies.

Tā tas turpinājās līdz augusta mēnesim. Pa to laiku tikuši pārraidīti vairāki uzsaukumi – izbeigt streiku. Bijis ieradies prokuratūras darbinieks Vavilovs, kurš veselu dienu pavadījis lāģerī un lūdzis ar labu pārtraukt streiku un atsākt darbu, solidams, ka lietas noteikti tiks izskatītas un viss izlemts pēc taisnības, taču ieslodzītie palikuši stūrgalvīgi kā āži un gribējuši brīvību uzreiz, par ko vēlāk dārgi samaksāja. Kad kādu dienu mūs, sievietes, nemaz neizveda darbā, sapratām, ka visi spēki tiek koncentrēti pret trešo lāģeri. Un kā aculiecinieks Vilis Goldmanis stāsta – tas noticis tā. Visupirms pa radio ticis paziņots, lai pusstundas laikā visi ieslodzītie nostājas organizētā kolonnā un ir gatavi izešanai no lāģera. Ja šim rīkojumam ieslodzītie nepakļausies un pa atvērtiem vārtiem neizies no lāģera – pret tiem tiks atklāta uguns bez brīdinājuma.

Uzaicinājumam organizētai izešanai no lāģera ieslodzītie nepakļāvās un brīdinājumam, ka varētu pret viņiem tikt atklāta uguns, – neticēja, tāpat kā nebija noticējuši nevienam Vavilova vārdam, ka varētu tikt pārskatītas viņu lietas. Tādēļ, apbruņojušies ar mietiem un ciešā barā saspiedušies, visi lāģera iemītnieki stāvējuši netālu no vārtiem un gaidījuši savus gadiem ilgi nīstos mocītājus, lai beidzot ar tiem kautos uz dzīvību un nāvi. Taču viss notika citādi. Noteiktajā stundā pa vārtiem iebraucis tanks un atklājis uguni. Ar pirmo kārtu vairāki tikuši nogalināti. Tas pūlī radījis ārpātīgas dusmas un apjukumu. Daļa stāvējusi uz vietas, daļa metusies bēgt. Tikuši šaviņi raidīti vēl. Tas līdzējis, taču ieslodzītie nevis gājuši ārā, bet bēguši dziļāk lāģera teritorijā. Karavīri sekojuši, un tur notikušas gan “ielu”, gan arī divcīņas. Kaušanās vilkusies apmēram 3 stundas, līdz pārspēks uzvarējis un sakautie tikuši virzīti uz vārtu pusi. Pie vārtiem stāvējis uzraugs Koļešņikovs un katram, kurš gājis garām, vēl uzgāzīs ar dzelzs stieni pa muguru. Šādu Koļešņikova “paštiesu” ieraudzījis virsnieks un dusmīgi tam uzklēdzis: “Прекратить самовольство!”*

Trešajā lāģerī streiks tika izbeigts, bet tā ieslodzītos sadalīja pa vairākiem citiem lāģeriem. No ieslodzītiem upuru skaits esot bijis 53-57 cilvēki. (Ievainotie ap 80 cilvēku.) Tādas ziņas saņēmu no dzīvajiem aculieciniekiem – Viļa Goldmaņa un Valfrīda Straumes.

Pēc streika lāģera dzīve kļuva vieglāka. Īsākas darbastundas, mazliet lielāka uztura deva, sākām saņemt mazliet naudas. Kaut arī 3-5 rbļ. (vecajā naudā), tomēr varējām nopirkt ziepju gabaliņu un kādu “ķieģelīti” maizes. Sākumā viss “ķieģelītis” apēdās vienā vakarā, pēc tam nelabi dedzināja pakrūti, jo maize bija pusjēla – ūdeņaina. Kad maizi bijām atēdušas, iegādājāmies paciņu margarīna vai burciņu “povidlas” – ļoti bieza ievārījuma. Nu jutāmies kā svētkos. Vienu laiku brigāde strādāja sakņu

* Pārtraukt patvaļības!

glabātuvē, tur dabūjām sasalušus kartupeļus. Īstenībā ne jau nu dabūjām, bet viena ļoti veikla mūsu brigādes meitene katru dienu pamanījās tos “nočiept”, tā mēs brigāde turpat darbavietā vārījām spaini un pat divus spaiņus sasalušo kartupeļu un ar kāru muti ēdām. Vienreiz viņai bija izdevies nočiept bundžu ar zivju konserviem eļļā. Ai, kas tas bija par gardumu, sajaukts kopā ar kartupeļiem! Bet kā “ķeizarkumoss” tam visam bija apm. 5 litri liela “povidlas” bundža! Un, kad mēs visa brigāde to visu tā bez maizes ielocījām, tad knapi tikām uz nometni. Žņaudza pakrūtē, bija nelaba dūša, iesākās vemšana un caureja, jo no tik “smalka ēdiena” mūsu vēderi bija sen atraduši.

Darbi arī vairs nebija tik mežonīgi grūti un nomokoši. Es iekļuvu namdaru brigādē, tiku attiecīgi apmācīta, un tundrā starp Noriļsku un Vaļoku sākām celt govju fermas. Noriļskā mazpamazām dzima bērni, tiem bija vajadzīgs piens, bet, lai iegūtu pienu, — bija nepieciešamas govīs. Darbs bija interesants. Tēsām baļķus, montējām sienas, likām logus un durvis, slējām spāres un apjumām jumtus ar “somu skaidām”. Tika uzcelta arī lopu virtuve un veterinārais punkts. Mums bija ļoti laimējies ar meistarū. Tas bija no 1938. gadā represētajiem, pēc tautības armēnis. Mūsu labais Samson Grigorjevič, lai Tevi sargā šīs un viņsaules visi labie gari — šeit un mūžībā!...

Pirmās govīs atveda 1955. gada vasarā tikpat novārgušas kā kādreiz mēs. Kā klājās tām ar pārziemošanu — tādu ziņu man nav.

Pēc streikiem ne tikai uzlabojāmies fiziski, bet atplaukām arī dvēseliski. Lai gan abi pretējie dzimumi bijām stingri izolēti, tas netraucēja mosties interesei vienam par otru. Nodibinājās “nelegāls pasts” ar mazu, ciešā rullītī satītu zīmīšu palīdzību: “Pērs Gints devās meklēt savu Solveigu”, “Edgars — Kristīni”, “Samsons — Dalilu”, “Ansis — Grietiņu” un tā tālāk. Un tā pāri sastingušajai tundrai, nebaidoties ne no viesuļvētrām, ne biežajām miglām, plūda tīri pavasarīgas, romantiskas vēsmas, mirguļodamas visās ziemeļblāzmas krāsās.

No daudziem tādiem “neklātienes pāriem” pēc atbrīvošanās izveidojās arī īsti pāri, kuri vēl dzīvo šodien. Bija arī vilšanās. Viens otrs vīrs, noslēpdams, ka ir precējies, sagrozījis kādai jaunai meitenei galvu, atgriezās pie ģimenes, atstādams tundrā izmisušu meiteni, vēl daudz nelaimīgāku, kā tā bija jutusies aiz žoga. Jā, diemžēl arī tā bija, jo cilvēka daba jau nemainās, lai arī kādos apstākļos tas atrastos. Nelietība un zemiskums pastāv visur, tikai lielākā vai mazākā mērā.

Lietas sāka izskatīt. Pirmie tika atbrīvoti tie, kuri bija arestēti un sodīti nepilngadīgi. Tad invalīdi un mātes, kurām mājās bija nepilngadīgi bērni. Tad visi tie, kuri nebija izdarījuši nekādus nopietnus noziegumus. Divu gadu

laikā — ar maziem izņēmumiem — mēs visi tikām atbrīvoti, taču uz mājām braukt vēl nedrīkstējām, jo bija jāsagaida sev maiņa no “Lielās zemes”. Tie vairs nebija ieslodzītie, bet gan brīvie, un to vienības ieradās 1956. gada vasarā.

Būdami brīvie, sev darbu varējām izvēlēties pēc patikas un spējām. Daudziem darbā iekārtoties palīdzēja tie daži virsnieki, kuri no 1941. gada bija palikuši dzīvi. Toreiz viņi visi jau ieņēma labus amatus dažādās vietās. Latvietis, ja vien viņu fiziski neiznīcinās, nekad un nekur nepazudīs, jo viņš ir apveltīts ar gudrību un izturību. Es aizgāju kalnos un rūdas raktuvēs “Medvežij ručej” (Lāča strauts) kļuva par mīnaku mērītāju. Darbs bija viegls un interesants, jo tur strādāja visādu tautību pārstāvji, arī bijušie politiskie ieslodzītie. 1955. gada augustā es dabūju atļauju atstāt Noriļsku, taču ļoti svarīgu iemeslu dēļ to atliku uz nākošo gadu. Tajā gadā es apprecējos ar jauku Rīgas puisi Imantu Straujo. 1956. gada novembrī mums piedzima meitiņa, bet jau 1957. gada janvāra sākumā, pašā lielajā sala laikā, mēs ar divus mēnešus vecu bērnu lidmašīnā, ko tolaik sauca par “kukuruzņiku”, devāmies uz Krasnojarsku, lai no turienes ar vilcienu tālāk dotos uz Rīgu. Imants Straujais jau sen kā atdusas Dzimtenes smiltainē. Viņa vēl tolaik nenobriedušo organismu bija iedragājis kaitīgais darbs ar pneimatisko āmuru “Medvežij ručej” rūdas raktuvēs. Tiesa, tūlīt pēc atbrīvošanas viņu gan rehabilitēja, bet ko tas deva — rehabilitācija nespēja atdot pazaudēto veselību, ne arī līdz ar apcietināšanas dienu izpostītos normālos dzīves apstākļus.

Tur, tālu Ziemeļos, aiz “Nāves un Dzīvības līnijas” — Polārā loka, nodzīvotie gadi manā dzīvē ieņem īpašu vietu. Tajā dvēseles stūrītī glabājas vissvētākie manas dzīves dārgumi, bez kuriem diez vai es tik bagāta būtu. Tiesa, tur aizvadītie gadi lika dziļi jo dziļi norakt visas jaunības cerības un sapņus, taču to vietā ieguvu ko citu. Tieši tur es iepazinu dažādus cilvēkus un visādas tautas. Tā ir vesela apslēptu mantu bagātība, kuru var pētīt un pētīt un nekad nebeigsi atrast apslēptus dārgakmeņus. Es ar pateicību un apbrīnu atceros skolotāju Šternbergu, kura pēc grūtās darbadienas vēl atrada spēku mūs, jaunās meitenes, iepazīstināt ar pasaules literatūras klasiķiem. Īpaši mīļi un tuvi kļuva skandināvi ar saviem viengabalainajiem raksturiem un izturību. Ar pateicību un mīļumu atceros mūsu “lāģera māmuļas”, kuras vecuma vai slimību dēļ strādāt vairs nejaudāja, bet dalījās ar mums, jaunajām, savā necīgajā uztura devā, atrunādamās, ka veciem cilvēkiem ēst negriboties. Ar simpātijām atceros mūsu vīriešus, kuri, būdami īsti “džentlmeņi”, sūtīja mums, nepazīstamām un neieraudzītām meitenēm, daļu no savas necīgās naudiņas. Ar mīļumu un dziļu sirsniņu

atceros visas manas vienaudzes meitenes no Kurzemes, Zemgales, Vidzemes un Latgales, kurām necilvēcīgais darbs nespēja salauzt garu. Viņas atrada vēl tik daudz spēka, lai kādā brīvā brīdī sapulcētos un padziedātu mūsu mīlās tautasdziesmas. Paldies mūsu tundras dzejniekiem – Harijam Skujam un Paulam Ūlenam (Ūlens vēl ir dzīvs, bet nekur nav publicējies). Viņu dzeja mums bija kā izslāpušam malks avota ūdens. Tā viesā cerību un grūtā stundā nelāva sabrukt. Ar dziļu cieņu atceros krievu tautības pārstāvjus viņu labestības dēļ tur, svešumā, un skumstu, kad tieku grūstīta un apsaukāta no viņu māsām šeit – savā Dzimtenē. Tur valdīja tāda cieņa un saprašanās starp tautām, par kādu mēs šeit varam tikai sapņot. Tur tolaik nebija nekādas noziedzības un, kaut pret vienu sievieti bija desmit vīriešu, – par varmācīgu rīcību nebiju dzirdējusi. Noriļska nav un nekad nebūs manis nolādētā zeme. Lai gan tur tiku mocīta, saldēta, pazemota un badā mērdēta – Noriļska manā atmiņā ir palikusi ziemeļblāzmas apmirdzēta un mežazosu piekļiegta... Un aizvien, kad vērsu savu skatu uz Ziemeļiem, mani pārņem tāda divaina nostalgija un es sev jautāju: “Kur esi tu, evenkiete Singila, kura toreiz jau biji tik veca kā zeme un mūžīga kā saule? Jau tolaik no vecuma tu biji kļuvusi sīka un maziņa. Tava melnīgsnējā sejiņa bija sačokurojusies kā murskulis. Kādreiz garā, melnā bize kļuvusi kā peļastīte, tikai acis aizvien mirdzošas un melnas kā Ziemeļu ogas – “moroškas”. Vai tu aizvien vēl sēdi uz vissmailākās Medvežij ručej kalna virsotnes un pīpē savu mūžīgo pīpīti? – Jeb jau esi pārvērtusies par mežazosi, kā pati to biji vēlējusies?...”

1988. gada novembrī Mazličos

Biruta Grīse

Esmu dzimusi Cēsu apriņķa Raunas pagastā jaunsaimnieku ģimenē. Pēc Raunas pagasta pamatskolas beigšanas 1942.g. iestājos Cēsu vidusskolā, kur mācījos līdz 1945. gadam, kad pārgāju mācīties uz Cēsu skolotāju institūtu. Institūtu absolvēju 1948. gada jūnijā. Pēc divām nedēļām tiku arestēta reizē ar savu vecāko māsu. 1949. gada 22. aprīli kara tribunāls Rīgā piesprieda man 25 gadus ieslodzījuma stingra režīma noietnēs un 5 gadus bez tiesībām (pants 17-58-1^a) par "bandītu" morālu atbalstīšanu. Tiku nosūtīta uz Karagandas apgabala Kengīras noietni. Tur atrados līdz 1954. gada pavasarim. Pēc politisko ieslodzīto sacelšanās un tās apspiešanas ar etapu nokļuvu Irkutskas apgabala Taišetas noietnēs. Strauji pasliktinājās veselība. 1954. gada rudenī ārstu komisija mani "aktēja" kā neārstējamu un darbam nederīgu, tiku arī juridiski atbrīvota. Dzimtenē atgriezos 1955. gada pavasarī. Pēc gada sāku strādāt ķieģeļceplī, pēc tam Cēsu novadpētniecības muzejā par jaunāko zinātnisko līdzstrādnieci. 1961. gadā iestājos Latvijas VMA tēlniecības nodaļā, ko slimības dēļ beidzu tikai 1968. gadā. Turpmāk strādāju Cēsu KUK akmens apstrādes cehā (līdz 1982. gadam). Nometņu gados zaudēto veselību atgriezt neizdevās.

Atmiņas rakstītas 1972. gadā, papildu ziņas par Kengīru — 1990. gadā.

VĒL PAR DŽEZKAZGANU

Steplag Džezkazganas rajons Kengīra
392/3-1

Tā pati bezgalīgā smilšu stepē — pustuksnesis — ar bargām ziemām un sausām, svelmainām vasarām. Tāds pats augsts mūra un dzeloņstieplu žogs aptver kopējo teritoriju, ko mūra sienas sadala četrās atsevišķās zonās. Ir divas vīriešu, viena saimniecības un viena sieviešu zona. Stingrais režīms arī mūsu noietnē. Mēs esam numuri, darbaspēka vienības, ko grupē brigādēs, kolonnu piecniekos. Mūs skaita un pārskaita. Mums jāpakļaujas iekšējās apsardzes režīmam zonā un konvoju dresūrai aiz zonas. Mēs zinām, ka pazīstamā brīdinājuma komanda, pirms liekam soli, nav tukši vārdi. Pat nejauša lieka kustība var izsaukt konvoju naida izvirdumu. Stingrais režīms — tas nozīmē, ka vēstules saņemt varam, bet pašiem rakstīt atļauts divas reizes gadā.

Paciņas saņemt drīkstam, bet, ja nav izpildīts darba plāns, tās nosūta atpakaļ (ko tas nozīmē tuviniekiem, katram saprotams). Barības minimums aprēķināts, lai būtu kaut cik derīgi darbam.

Darba objekti sievietēm dažādi. Viens no smagākajiem — ķieģeļu rūpnīca. Karstums, sodrēji, ogļu tvans, smagās vagonetes uz izļodzītājām sliedēm. Darbs divās maiņās. Drūma izskatās mūsu kolonna netīrajos, noskrandušajos vateņos.

Bedru rakšanā lielajiem elektrolīnijas stabiem mūsu darbarīki ir: lāpsta, kirka, lauznis un liels āmurs. Dolomītam līdzīgais akmens slānis jāizlauž, jāskaldā un jāizmet no dziļās bedres.

Sliežu ceļa atzarojumā mēs iekraujam un izkraujam vagonus. Kamēr ar lāpstām iztukšojam vaļējā cementa vagonu, asiņo deguns, trūkst elpas. Grūti mums uzdabūt uz vagona platformas nezin no kurienes atvestos resnos baļķus. Velkam ar virvēm pa slīpajiem balstiem, kamēr sakrauts vajadzīgais daudzums.

Viens no lielākajiem objektiem — Kengīras ciemata celtniecība. Kvartāls iezogots, darbus veic sievietes, tikai darbu vadītāji ir brīvie meistari.

Tautības dažādas, vislielākais skaits no Ukrainas un Baltijas. Ir mūsu nometnē vēl vairākas 1937.-38. gada represiju upuru mātes un māsas. Ir ārste, kura apvainota M.Gorkija nāvē, ir Berijas māsiņa, kura pēc soda (10 g.) izciešanas atceļā uz Maskavu arestēta un bez tiesas ievietota mūsu nometnē. Kāda (pajauna) krieviete apvainota kā "Jaunās gvardes" nodevēja. Ir vairākas mākslinieces, to skaitā Kijevas operas soliste.

Mūsu dienas, nedēļas, mēneši kārtojas gados, vienādi pelēki tie seko cits citam. Varbūt ir kāds laika mērs, kurā jebkuru cilvēku var pārvērst par vergu, par mankurtu. Tāds ir režīma mērķis — izdeldēt mūsos apziņu, ka mēs esam bijuši, esam tagad un varētu vēl nākotnē būt cilvēki ar savu vārdu un gribu, savu nāciju.

Mēs, protams, neticam, ka tā paies visi 25 gadi, kaut — vēstures mērs mēdz būt dažāds. Apzināties, ka sabrukt nedrīkstam, ka mūsu tuviniekiem vēl grūtāk. Cietumā un nometnēs nerakstīts likums — būt vai izlikties možam. Palīdz garīgā saskarsme. Vēl mēs esam cilvēki.

Pienāk 1953. gada marts, kad pie Kengīras būvlaukuma skaļrunis, sēru mūzikai skanot, ziņo par J.V.Staļina nāvi. Vārdi satricina, nevaldāmi grib mosties cerība. Taču iet mēneši, un nekas nemainās. Vasarā tikai nedaudz uzlabojas uzturs. Klīst neskaidras baumas, runā, ka atbrīvos nepilngadīgos.

Tādā noskaņā atnāk 1954. gada jūnijs, kad šķietami nejauši arī Kengīrā sāk risināties notikumi, kuriem līdzīgi (kā uzzinām vēlāk) jau pārstaigājuši lielos nometņu grupējumus Kolimā, Noriļskā un citur.

Viss sākas it kā stihiski. Nezināmu iemeslu dēļ blakus zonā ievesti kriminālisti. Tie kādā naktī sāk lauzt mūri uz sieviešu zonu, viņiem pievienojusies grupa politisko, lai novērstu iespējamās vardarbības. Rīta pusē ierodas garnizona daļa un aplenc barakas, savācot "iebrucējus". Ir arī nogalinātie, to skaitu nezinām.

No rīta visu zonu apcietinātie iziet darbā pēc administrācijas solījuma nerīkot izrēķināšanos. Taču vakarā uzzinām, ka dienā daudzi savākti un aizsūtīti. No jauna tiek izlauzti žogi arī uz citām zonām un — visu 3 zonu ieslodzītie apvienojas. Iekšējā apsardze atstāj teritoriju. Un šajā brīdī bezjēdzīgo stihiju savās rokās ņem pulkvedis Kuzņecovs (vismaz tā viņš tiek dēvēts turpmākajās 40 dienās) un vēl daži vīri. Sākas streiks ar politisko ieslodzīto vienīgo prasību: izsaukt CK pārstāvi.

Organizējas nometnes iekšējā dzīve. Sieviešu zonā atrodas visas nometnes kopējā lielā pārtikas noliktava. Regulāri tiek izsniegta dienas deva virtuvēm, darbojas pirtis, veļas mazgātavas, cītīgi strādā pat mūsu kurpnieku darbnīca. Darba pietiek elektriķiem, atslēdzniekiem un citiem meistariem.

Teritorija apgaismota minimāli, izveidojas īsts ceļš caur visām četrām zonām. No ārpuses pastiprināti tiek apsargāts lielais dubultžogs, taču iekšpusē viss mierīgi. Nelielā zemnīcā sāk darboties mūsu "propagandas un aģitācijas centrs". Sastāvs daudznacionāls.

Mūsu pirmais uzdevums — informēt netālās Kengīras iedzīvotājus par mūsu miermīlīgajām prasībām, pārliecināt viņus, ka mēs nelauzīsimies no nometnes viņus aplaupīt un slepkavot — ar to viņus baida un noskaņo naidīgi pret mums garnizona un nometnes vadība. No ārpuses lielajā žogā tiek izlauzti robi un nostādīti lieli transparenti ar aicinājumu iziet no nometnes, apsolut neizrēķināties.

Mēs lieliem burtiem uzrakstām uz stendiem savu prasību un novietojam pretī viņējiem. Virs pirtsjumta liels skurstenis, augstāks par lielo žogu. Uz tā balsinātās pamatnes, kas vērsta pret Kengīru, metru augstiem burtiem raksta mūsu aicinājumu. Konvoja sargtornis netālu, taču nekas nenotiek.

Rodas jauni varianti. Tekstu rakstām uz mazām lapiņām, tās piestiprina asprātīgi veidotam pūķim, un patiešām — mūsu lapiņas virpuļodamas izkaisās pār Kengīru. Garnizonam darbs tās savākt. Tā vairākkārt. Tiek izgatavots arī milzīgs (2 m diametrā) balons. Lielais lidķermenis aizlīgo pār žogu, tālāk neredzam.

Mūsu preses centrs regulāri izdod biļetenu — par reālo situāciju, par nometnes iekšējo kārtību, jo mēs taču esam ap 6 tūkstoši! Kādā dienā uz caurlaides jumta pie lielajiem vārtiem tiek novietots skaļrunis. Diktora

balss brīdina no turpmākas pakļaušanās Kuzņecovam un viņa bandai un aicina mūs glābties, izejot no nometnes pa izlauztajām vietām žogā (varbūt izgāja vēl kāds bez tās sievietes, kam līdz atbrīvošanai bija atlikusi nedēļa). Nav mums lielu ilūziju par labvēlīgu atrisinājumu, bet mēs apzināmies savu kopību un — kaut uz mirkli jūtamies cilvēki.

Mūsu konstruktori nestāv dikā, un pavisam drīz uz barakas jumta iepretī vārtiem sāk darboties mūsu skaļrunis, ziņodams par mūsu pieticīgajām prasībām. Drīz amizanti — tikko sāk runāt mūsējais, tā no pretējā sāk skanēt visdažādākie, pie tam vācu šlāgeri, lai traucētu saprast. Mums šāda metode nav vajadzīga.

Pēc pāris nedēļām tiek sasaukta “apaļā galda konference”. Diezgan īpatnēja aina: galdus (kaut ne apaļus) un krēslus novieto uz smilšainā ceļa pie vārtiem, ap to abu pušu pārstāvji. “Viņu” prasība: izdot vadoņus un iziet darbā, garantējot drošību zonas uzraugiem. Mūsu prasība iepriekšējā: izsaukt CK pārstāvi no Maskavas (просим приезд члена ЦК). Rezultātu apspriedei nav, katra puse paliek pie sava.

Jau saprotam, ka mūsu cerība būs veltīga, ka garnizona priekšnieks gaida pavēli, lai rīkotos. Pār nometni gulst smaga, trauksmaina nolemtības ēna. Naktīs visās zonās dežurē mūsu patruļas, lai netiktu pārsteigti pēkšņi. Trauksmes gadījumā visiem jāatstāj barakas, tā nedodot iespēju aplenkt katru baraku atsevišķi.

Ir kāds no pēdējiem vakariem. Nometne liekas izmirusi. Neredzēti krāšņi deg rieta debesis. Instinktīvi gribas izvairīties no neizbēgamā, bet galva ir skaidra.

Un tad ir klāt pēdējā nakts — ar kāpurķēžu dārdoņu, kliegzieni un liesmām. Visi pamostamies barakās, jo mūsu posteņi likvidēti pirmie. Trauksmes sirēnas nav bijis. Mēs savā barakā nezin kāpēc vēl cenšamies turēt ciet un aizbarikādēt durvis, kurās laužas kareivji. Barakas vienā galā sāk celties liesmas, kodīgi dūmi veļas līdz mums. Pa izsistajiem lodziņiem tur iemestas īpašas kārbas ar degošu maisījumu. Kādā barakā pirms citiem ieskrējis jauniņš kareivis ar saucienu: “Meitenes, nāciet ārā, mums pavēlēts šaut!”

Zonas tumsu graiza tanku prožektoru. Tanki laikam nešauj, tie drāžas pa galveno ceļu, likumo gar barakām, medījot skrejošos stāvus. Pie kādas barakas durvīm sadragātām kājām savu asiņu peļķē guļ Maskavas studente, ebrejiete. Viņa ir pie samaņas vēl, kaut ko kliedz. Tanku dārdoņā skan arī ložmetēju kārtas.

Mēs esam izgrūstas no savas barakas, mūs pa grupām dzen uz vārtu pusi. Klūpam pār dažu sabrukušu ķermeni. Laika sajūta zudusi, nezinu, kad aplust troksnis.

Uzaususi saule, kad mēs, sievietes, sēdam klajā stepē. Ik pa brīdim, krampjaini raustīdamās, nesakarīgi kliežz kāda lietuviešu meitene — kaut tveicīgā jūlija diena atmiņā palikusi kā liels, noslēgts kupols bez skaņas.

Pie vakara mūs daudzas izsauc uz etapu. Vēl ielaiž nometnē paņemt savu palikušo mantību. Zonā liķi novākti, barakā slapju, apdegušu drēbju un visa pārējā jūklis. Vēl rūpīga kratīšana, tad sablīvē vagonā. Lietus, kas Karagandā nolīst pāris reižu gadā, apžēlojas par mums šajā brīdī. Caur vagona mazā lodziņa restēm, izbāžot rokas un kādu krūzīti, mēs kaut cik remdinām neciešamās slāpes pēc dienas pārkarsušajā stepē. Konvoji nekliedz šoreiz. Mūs ved uz Ziemeļiem.

Cik palika Džezkazganas sekrajās smilšu bedrēs — nezinām (runāja, ka ap 500, runāja arī, ka viens no aktīvistiem pārgriezis artērijas).

Vai mēs bijām noziedznieki?

Manuprāt — mēs vēl bijām cilvēki.

1972 — 1990

Voldemārs Zariņš

Voldemārs Zariņš Jāņa d. dzimis 1917.g. 26. sept. Tallinā bēgļu gaitās. Pēc kara vecāki iekārtoja jaunsaimniecību Elejas pagastā. Valdis bija jaunākais daudz bērnu ģimenē. Teicami beidza Hercoga Pētera ģimnāziju, lai gan eksāmenu laikā nomira māte. Latvijas Universitātē studēja latīņu-grieķu valodu. Vācu laikā strādāja mežsaimniecības kantorī. Pēc kara strādāja krāsu un laku rūpnīcā par inženieri. Dzejot sāka jau agrā jaunībā. 1955./56.g. konsultējās pie I.Muižnieka un vēlāk pie M.Ķempes, kas pieņēma viņa dzejas ļoti labvēlīgi. Dzejas publicēja "Literatūra un Māksla". Sagatavoja publicēšanai krājumu "Ozolzīle". Trūka vienas nodaļas – to laiku slavināšanai. Rakstīt pēc pasūtījuma pietrūka talanta. Sekoja Rakstnieku savienības kongress. Šajā kongresā b. Vējāns kritizēja V.Zariņa dzeju (arī Krūklja). Pēc tam viņš nekur vairs npublicējās.

1963.g. darbabiedrēne gribēja dažus V.Zariņa dzejoļus aizsūtīt mātai uz ASV. Tos konfiscēja, viņu apcietināja, māju izkratīja. "Kriminālnoziedznieks Zariņš" saņēma 7 gadu sodu Mordovijā. Mājās atgriezies, pēc atmiņas restaurēja vecos dzejoļus. Rakstīja arī jaunus. Sarakstīja lugas, vairākus īsos romānus, dzejas. Atkal kratišana, atkal viss pagalam. (Cerams, ka valsts iestādes rūpīgi glabā viņa darbus.)

Sovhoza strādnieka dzīve beidzās 1981.g. 31. augustā.

V.Zariņa meita Ilze Eglīte

ŠAIPUS DEBESMALAS

Pret to debesmaļu,
kas vakara sārtumā kaist,
stāv tumšzaļas priedes un negrib
skatu tālē laist.

Aiz tās debesmalas
riets pastarās ugunis kur.
Tur dzimtene mana, tā klēpī
sidraba jūru tur.

Šaipus debesmalas
kā rīkstes dienas zib.
Gars celties no vārguma gultas
un lepns stāvēt grib.

Ja tev brīvību atņem,
 no dzīves puse zūd.
 Ja lemts vēl dzimteni zaudēt,
 nav tevis — dvēsele trūd.

1963

SVEICIENS DZIMTENEI

Es sveicinu priedes, kas pakalnā stāv,
 lai sveicienu padod tās tālāk.
 Aiz apvāršņa atkal apvāršnis blāv,
 gulst meži kā plāvēja vālā.

Tek snaudules upes vai trakules skrien,
 milst ezeri sūnainās gultās,
 un ceļi starp tālumiem mezglus sien,
 spindz sliedes kā tērauda bultas.

Līdz zemes malai mans sveiciens nests,
 kur jūra elsā no vētras.
 Te dzimtene mana, te piederīgs es
 kā silam brūkleņu mētras.

Ne tikai zeme, ne akmens, ne koks,
 ne līcis ar gundegu ļāvu. —
 Pie dzimtenes avota gars te plok
 un pasmeļas mūžību savu.

Ir dzimtene kapi, kur miļie dus,
 un ceļi, kur jaunība staigā.
 Ir dzimtene sirdī lepnums kluss,
 bet citam — kauna traips vaigā.

1965

LŪGŠANA

Par katru gaišu brīdi
 es pateicos tev, Dievs.
 No bezgalības sprīdi
 cik atmēri — paldies!

Liec satikt sāpi ļaunu,
 nekas, es nesūdzos.
 Vien glēvulības kaunu
 no manis novērs nost.

Šai malā nemilētā,
 Dievs, mani neatstāj,
 bet latvju smilti svēto
 pār manu dusu klāj.

Un neļauj garam nodzist,
 kamēr es esmu dzīvs.
 Pat dziļā tumsā slodzīts,
 lai neveikts tas un brīvs.

1964

ES BRĪNOS

Kur izpostītu mūžu drupas,
 kur nelaime kā krauklis ķerc,
 kur žēlsirdība simtkārt klupa
 un pašāvība teic: nav vērts.

Tur sapratu, kas mums ir trūcis,
 ak, manu brāļu bēdu cilts:
 mums milas apsējs nesedz brūci,
 mūs pašos tumsas kalni milst.

Es brīnos: zemes melnie trūdi
 tik krāšņi ziedu daili šķiež,
 bet lepno, dievišķīgo būti
 līdz sirdij rāvas zāle griež.

Kā vērsties cilvēcei, ja daļa
no viņas guļ kā trūdošs vāls?
Ne kaltis zars no koka zaļa,
mēs – debess gaisma, zemes sāls.

1965

DZIMTENEI

Es tevi aijāju, kā bērnu aijā miegā,
tu visudārgākā, sirds cita neatzīst.
Vai ziedos greznojies, vai balta mirdzi sniegā,
vai laipna uguns – tu, vai sīva dūmu grīsts.

Mēs ļoti dažādi – cits lepni sit pie krūtīm
un skaļi liecina: tev mūžam uzticīgs!
Bez rūdījuma es, man liecību dot grūti,
tik manī varoņa, cik sinepgraudiņš sīks.

Sirds klusot tevi mīl, kaut sāpoša un vāja,
jo vārdu svētāko mums velti nevalkā.
Uz liktens krustcelēm ja divi blakus stājam,
ik rokas spiedienā tu, trešā, esi klāt.

1965

SAVA NAMA CĒLĒJS

Bez pajumtes nedzīvot stingri lēmis,
to labāko, drošāko vielu ņēmis,
es ceļu sev namu.
Ne vien dzīvot, ij nomirt vajadzēs tajā,
ne kā sunim, izdzītam laukā klajā.
Kā gliemis māju šo līdzī vilkšu
līdz mūžībai dziļai, cik būšu un ilgšu,
tādēļ jāceļ tā stipra un izturīga
no Dieva, brīvības, nemirstības.

1965

Cik labi dzīvam būt!
 Kā maigi apšu pūkas snieg uz rokām,
 kā miera pīpes dūmi zāles smarža lodā.
 Cik labi dzīvam būt!

Nekas nav piepildāms.
 No krasta dzelmenī rit akmentiņi gludi,
 tur tie guļ. Tā, dzīve, riti, zūdi.
 Nekas nav piepildāms.

Cik labi dzīvam būt!
 Mans ceļaspieķis apvīts zaļu zaru.
 Pie zelta ābeles es ubagtarbu karu.
 Cik labi dzīvam būt!

Nekas nav piepildāms.
 Ar smiltīm rotaļa — tie glāžu nami.
 Nakts melnām kurpēm brien, tie saminami.
 Nekas nav piepildāms.
 Cik labi dzīvam būt!

V-VI-70.

GANĀ DZIESMA

Es mīlu tevi, mana alkšņu zeme,
 tu aso kazenāju sērdienīte.
 Ar ko tev pušķoties — ir pārtrūkusi
 uz pusēm rožu sārti baltā vītne.

Es ganos aizdots bargos, svešos ļaudīs,
 sūrkst dzērvju zābaki uz purva ciņa.
 Tu, kalnā pakāpies, sauc mājās mani,
 ar zilu lakatiņu paplivini.

Tek manas avis, tek pa grīšļa zāli,
 un krūmu pazarēs tām ķeras vilna.
 Es līdzī steidzos, sīvu purva ogu
 kā rūgtu asaru man sauja pilna.
 Bet vilkacis mums pēdās dzenas rūsgans,
 kūp zeme, kur pil vērmelainas slienas.
 Tu kalnā ūvini. Vai aizspēs tevi
 mans avju pulciņš — manas baltās dienas?

1967

Pirms iet tālāk,
 noliksim ziedus uz mirušo kapiem,
 noliksim ziedu uz dzīvo miroņu kapiem,
 pirms iet tālāk.

Tam bērnam, ko atrāva no mātes krūtīm,
 tai sievai, ko atrāva no vīra krūtīm,
 tam vīram, ko atrāva no dzimtenes krūtīm,
 noliksim ziedus.

Tiem, kas pazuda ziemeļu naktī zilā,
 tiem, kas mirt gāja vaimanu silā,
 tiem, kuri bada sagrauzti dila,
 noliksim ziedu.

Tam laikam, kam mokās pārvērsta seja,
 tam darbam, kas māns un bojā eja,
 tam spēkam, par kuru puteklis smejas,
 noliksim ziedu.

Pirms iet tālāk.

TĀ STĀV RAKSTĪTS

Grūti? Jā, kam tad ir viegli?

Tiesnesis tiesā un baidās.

Jo stāv rakstīts:

Netiesājiet, lai netiktu tiesāti.

Dzejnieki nes savu krustu.

Jo stāv rakstīts:

Jūs esat tautas sirdsbalss.

Valdnieki svīst baiļu sviedrus.

Jo stāv rakstīts:

Vara koloss uz māla kājām turas.

Klusētāji sirgst bāluma kaitē.

Jo stāv rakstīts:

Kas klusē, kad citu sit, ir līdzī vainīgs.

Un runīgajiem šausmas žņaudz kaklu.

Jo stāv rakstīts:

Tava mēle tev cilpu vij.

Mīlētāji guļ ērkšķu gultās.

Jo stāv rakstīts:

Nekas nav pārejošāks par mūžīgo mīlu.

Un pilsoni krietno murgs uzrauj no pēļa.

Jo stāv rakstīts:

Cilvēks ir kā dvaša,

viņa laiks ir kā ēna, kas aiziet.

Un visiem niez kur, un visi kasās.

Jo stāv rakstīts:

Mums katram sava uts.

RUDENS DIENĀ

Šis saules smaids, šis vēja glāsts,
tie nebūs, nebūs vairs ilgi.
Mums uzvāzīsies lītavu lāsts
un nepārciešamas ilgas.

Vien brīžam gaiss dziļi atvērsies
un zvaigznes degs skaudras uz leju,
kur sabozies cilvēks caur tumsu iet
pret dubļiem pavērstu seju.

Un dusēs sēkla, un dusēs sirds
kā lūgšana Dieva ausī. —
Uz zemi, kur dzimtenes cīruli dzird,
mēs baltas kājas drīz ausim.

1969

Tas viss vēl būs.
Vēl ceļam stigu rok
un kalnus atbīda,
un pieber aizas.
Vēl lemess kalējam
uz laktas plok,
kur uguns laizās.
Vēl abrās nemierīgs
jauns iejavs rūgst,
kāpt pāri taisās.
Drīz skaudri salkušiem,
ka galdi lūst,
būs brīves maizes.

1963

Ir kaut kas augstāks pasaulē
 par silti iegulētām cisām,
 par mantu, slavu, veltēm visām.
 Par jumtu, kas virs galvas drošs,
 par pavardu, kas kuras spožs,
 par paēdušā atraugām
 un sīkām melu kaitēm tām,
 ar ko ir dzīve aplipusi
 kā gliemiem gļotu polipiem.
 Tad nost ar tiem!
 Mums gaitu vērst uz briesmu pusi.
 Mums glēvumam kliegt sejā — nē!
 Ir kaut kas augstāks pasaulē.

GAIDĪTAIS

Pēc tevis, dzimtā puse,
 pat žēlums sirdij salds.
 Tu manās acīs dūsi
 kā sapnis mierīgs, balts.

Es laimīgs — mani gaida
 un atpakaļ balss sauc,
 kaut vieglās, baltās skaidās
 jau gūlušies tik daudz.

Vai nāves tumsā grūšu?
 Ai, nē! Tas vārds ir ļauns.
 Ar dzimto zemi būšu
 es mūžam dzīvs un jauns.

1963

Modris Zihmanis

Esmu dzimis 1927. gada nogalē Tērvetes Lāčplēšos – muižiņā, kuru kopā ar saimniecības ēkām piešķīra tēvam kā atbrīvošanas cīņu dalībniekam – kara invalidam. No 1943. līdz 1947. gadam mācījos Jelgavas un Rīgas tehnikumos, iesaistoties skolu jaunatnes pretestības kustībā. Izvairoties no arestiem, atstāju Rīgu un pārgāju uz nelegālu dzīvi. 1949. gada ziemā, noskaidrojot attiecības ar varas pārstāvjiem, tiku apcietināts un notiesāts uz 25 gadiem. 15 gadi pagāja 5 lēģeros un par streiku kustības aktivizēšanu – divos cietumos. Pēc lietas otrreizējas caurskatīšanas (1964.g.) tiku atbrīvots. Kopējas takas esmu minis ar Aleksandru Solžeņicinu, Teodoru Spādi, Gunāru Astru.

Kopš 1950. gada līdzās karotei atradies zīmuļa gals un cementmaisa strēmele, kaut arī dzejoļus visbiežāk nācies uzticēt svešzemes vējam.

PAR ZEMI, SAVU TAUTU

Karš nav zaudēts, kamēr nav aprakts pēdējais karavīrs. Ar šo domu pēc kapitulācijas mežos sagāja daļa leģionāru, kuriem alternatīva – spaidu darbi krievu gūstā – nebija pieņemama.

Lielākā daļa koncentrējās Sabiles–Kabiles rajonā. Šajā centra nodaļā izveidojās Latvijas nacionālo partizānu apvienība. Konspirācijas labad apvienība neveda lietvedību. Izmantoja tikai apvienības zīmogu.

1946. gada ziemā, pēc kārtējās “meža ķemmes” izlauzušies caur vairākām sarkanarmiešu ķēdēm, nodaļas kaujinieki sadalījās grupās. Šajā meža kaujā krita 8 leģionāri. Grupas izvietojās visā Latvijas teritorijā. Tām drīz vien pievienojās iedzīvotāji, kuri dažādu iemeslu dēļ slēpās no padomju varas, piemēram, jaunieši, kuri nevēlējās dienēt okupācijas armijā, vai arī iedzīvotāji, kuri vēlējās, bet nepaspēja evakuēties uz ārzemēm.

Kaujas grupa, pārlaidusi 1946. gada ziemu Liepājas pusē, pārcēlās uz Lietuvu, iekļāvās LPK (Lietuvas pretestības kustībā). 1947. gadā atgriezās Latvijā, Zemgalē. 1948. gadā izveidojās par spēcīgāko Zemgales, arī visas Latvijas grupu. Papildinājusies ar cīnītājiem no skolu jaunatnes organizācijām, tā izveidojās par Zemgales–Kurzemes partizānu centru.

1948. gada 11. jūnija vakarā kļuvām jaunkareivji. Mums pateica, ka leģionāri atnākuši. Ja vēlamies tikties – “ejam!”.

Notrausāmies no kūtsaugšas, kur gaidot aizvadīta nedēļa. Bijām Arnolda vecāku mājās. Viņš – mūsu organizācijas biedrs no Jelgavas

arodskolas grupas. Arnolda funkcijās ietilpa arī sakaru uzturēšana ar partizāniem.

Arnolds mūs ievēd mežmalas krūmājā. Paklākšķināja mēli. Kaut kur netālu skaņa atbalsojās vai arī atsaucās. Vēd mūs dziļāk. Nu jau atsaucās tepat līdzās. No palagzdes iznira 4 vīri pilnā vācu armijas uzkabē. Ar alkšņa zaru atgaiņājies no odu mākoņa, kas tos pavadīja, Arnolds iepazīstināja: Mikus, Mistērs, Hanss, Kārlēns. Pēdējais izrādījās komandieris. Uz "Sturmgewehr" tipa automāta laides sudrabā iestrādāts sarkanbaltsarkans vairogs ar vārdiem — "Par zemi, savu tautu". Kārlēns mums lūdza savus vārdus nenosaukt. Ziņas par mums jau ievāktas. Par iestāšanos lūdza mums vienu dienu vēl padomāt. Atpakaļceļa nebūšot — uzvarēt vai mirt.

Teicām, ka čēka mūs jau meklē. Esam pārdomājuši, un mums nav izvēles.

Pēc stundas gājuma Kārlēns paklākšķināja atkal. Nomaskējies sardzes vīrs pustunā atsaucās. Nolēcām no stigas vietā, kur nepaliek pēdas. Pa tikko manāmām zvēru taciņām nonācām "stelle" — partizānu pagaidu nomētnē.

Šur tur, eglāja jaunaudzē ietupušas, pavīdēja zaļganpelēkas brezentelteņu muguras. Jūnija nakts bija gaiša. Zem katras varēja samant divus nenoautu kāju pārus.

Pirmo nakti pārlaidām kamandiera četrvietīgajā teltī.

No rīta saņēmām uzskabi un inventāru — pēc tam kad bijām nokristīti un iesvētīti — mēs, nākamie jaunkareivji: Mičmanis, Bocmanis un Kapteinis. Divi pirmie — Bocmanis un Mičmanis — nācām no jūrskolas. No šejienes iesauka.

Kaut kas mūsos bija pārcirsts. Trīs mēneši būs jāpavada "zem egles", un krasta mums neredzēt. Krasts mežinieku valodā nozīmēja robežu, aiz kuras sākas ārpasaule — okupētā teritorija. Mūsu mājas bija mežs, kur bijām saimnieki. Trijos mēnešos iziesim apmācības. Par mums ievāks informāciju.

Jutām, kā nomaina sardzi. Pēc brīža vakarlēpis atsāka savu monotono dziesmu. Tas nozīmēja, ka briesmas nedraud. Pie mazākās rosīšanās vakarlēpis pretēji sunim aplkust. Vakarlēpis mūs sargāja.

Biju 20 gadus vecs. Mičmanim tie nepilni. Kapteinim knapi 17. Neviens no mums nebija karojis, okupāciju armijās dienējis, kādam pāri nodarījis. Taču bijām lasījuši "Lielo sāpju draudzi" un zinājām, kā vara ar to izrīkojās. Tāpēc pieņēmām tās izaicinājumu: kurš kuru. Ticējām savai zemei, tautai un tam, ka kompromiss ar varu nevar būt mūžīgs.

1948. gada rudenī mūsu nodaļa "ieziemojās" Īles un Naudītes mežos. Bunkurs — apdzīvojamā platība 54 kvadrātmetri — veidoja tikko jaušamu pauguru. Piecas baļķu kārtas griestos, balstītas uz četrām kolonnām. Bija griestu hidro un siltuma izolācija, divas lauza profila izejas — 10 un 20 metru garumā. Sāņejas dārzeni noliktavai un tualetei. Plīts ar zibens nošķeltu, izdobtu priedes skursteni. Tās galotni atnesa un novietoja blakus griestiem piemontētajam stumbram.

Bunkurs elektrificēts. Uz velosipēda bagāžnieka automobiļa akumulators nodrošināja nepieciešamo apgaismi. To darbināja ar muskuļu spēku — katram kaujiniekam bija jāmin pedāļi 10 minūtes. Tādējādi arī kājas tika uzturētas sportiskā formā.

Pie plīts — koka grodu aka. Pie akumulatora pieslēgts elektrisko mīnu dēlis — vadības pults. Apkārt bunkuram bija 12 mīnu punkti zem celmiem, ieplakās — aizsega vietās. Vads 30 cm zem zemes. Bija 2 mīnu punkti — lelles. Tie darbojās pēc pavirši nomaskētas stieples principa. Ja šos punktus atmasko, ienaidnieks var būt gandarīts... Turpretī elektrisko mīnu punkti sastāvēja no 10 kopā sastiprinātām 82 mm mīnām, bija nomaskēti labi.

Kauja iesākās 1949. gada 17. marta agrā rītā. Iekšējā karaspēka pulks, kas bija atvests 70 studbekeros, cīnījās pašaiizliedzīgi. Bet mūsu elektrisko mīnu punkti aizsegā darbojās bez kļūmēm. Tomēr mums izlauzties no ielenkuma neizdevās. Aviācija nometa 30 kg smagus tola sprāgstvielu saiņus. Tie piecām bunkura baļķu kārtām izgāja cauri kā siera ritulim. Izsistajā caurumā lēja benzīnu, ar raķetēm aizdedzināja. Mēs, aplenkītie, ar segām ugunsgrēku nodzēsām. Bet dūmi, garo kaujas stundu laikā izšautās munīcijas gāzes, saindēšanās ar tām pretestībai par labu nenāca.

Šajā meža kaujā krita 15 kaujinieki, 9 padevās gūstā.

Liepājas Vārds, 1990, N^o 13

Z/K

1950.g. 25. decembrī pulkst. 11.30
sargs nošāva ieslodzīto,
sargs piebeidza katorgā dzīto,

uzpelnoties atvaļinājumu
pie sirdsmīļās,
kuras dēļ apelēja
arī pie garīgās varas,
improvizēdams *pater noster*,
Dievu kā autoritāti noraidot
un vienlaikus uz to cerot:

– Augsti godātais kungs!
kaut uz laiciņu izbrīvē
no triekas ķertās taigas,
smirdošajiem kontrām
un spelgoņas,
kas saķer pirkstus kā spīlēs,
kad ievajag uztīt smēķi
vai darboties ap bikšu pogām;
āmen!

Sargs bija nolūkojis vājāko,
kā vilks nolūko briedi.
Aizviņdien pasvieda mahorkas pabiras,
ieburzītas smēķa papīrī.
Kontras tramīgi,
tuvāk sargājās nākt –
diezgan bij dzirdēts.
Vājākais pacēla ēsmu.
Kā bērībā iekņuda sirds,
kad tēvs ņēma līdz uz zaķiem.

Pēc dienām trim
Vājākais nomirs
tik un tā.

1943. gada rudenī
Bunkurs — apdzīvota
pauguru. Pēc tam
griestu hidro un
29 metru garumā. Šis
nodzelta, izdotu pri
griestam piecasatē
Bunkurs — elekt
skumultore nodro
spēku — katram ka
kājas līks un to
Pis plīts — koka
dālis — vadības pal
Iepriekš — aizsaga
lēšas. Tie darbojas p
strādāko, iendriņka
sastāvēja no 10 kopā
Kauja izšķēdē 19
Eks bija atvērta 70
infan punkti aizsag
Ieleivma naidzēv
saiņus. Tie piecām b
Iestāpā ceuramā 3
segām ngāuzgrāb
municijas gāve, sa
Saja suda kauja
Lepāta vada, pārdē

Stiprākā acs spēja noteikt
nemaldīgi.
Pēc tukšā skatienu
tukšajās sejās.

Vienkārši
neatnāks vairs
uz cirsmu.
Paliks uz nārām.
Un blakus gulošais
notiesās
Vājākā
rītadevu,
pirms uzraugam ziņot
par notikušo.

Bet Vājākais pagūs vēl
izdarīt derīgu darbu,
ja pienāks uzrakstam tuvu,
kas brīdina:
— Stoi, streļaju!

Stiga ir plata,
var mietiņus pārcelt.
Iznāks, ka Vājākais
ārpusē gul,
Galavējš pēdas
būs aizvilcis ciet,
līdz mainīsies sardze.

Vājākais pagūs vēl
izdarīt derīgu darbu.
Jo Vājākam
tik un tā jāmirst.
Tik un tā.

Un Stiprākais arī ir
cilvēks.
Tikai cilvēks.

Apsarmojis ugunsriks
ar 82 pulsa sitieniem izelpā
izkrata sirdi.

Gor. Irkutsk
načalņiku "Ozerlaga"
polkovņiku Jevstjegņevu
ot nač. podrazg. N-7
kapit. Mišina,

raport.

z/k CE-835 rasstreļen pri pobege
1950.g. 25. ģekabrja.

Ohrana pooščrena. Prošu sņak s učota.

25.12.1950. (Mišin)

P.S. Taigā nošāva brāļu Stefanu
tēvu. Un ne tikai viņu vien.
Par Mišinu, kura pakļautībā atrados,
rakstījis arī A.Solžeņicins.

ŽOGA ELĒĢIJA

Divas lāses drāts rudajā rūsā
Sapņo par saplūšanu.
Divus likteņus drebina vēji,
Arī tavu un manu.

Divas lāses drāts rudajā rūsā
Tiecas pretī bez mitas.
Divas kailas, salstošas sirdis,
Vai saules stars vien sitas.

Divas lāses kā virves deļotājas
Min stiepuļi rudu.
Nosirmo zvaigzne
Pār pamestu sapņu būdu.

SIT TIBI TERRA LEVIS*

Acu dobēs usne saknes dzīs
zobu vietā skorbutis nesadzīs
taigas cirsmas seklā velēna
ciedra koka skopā paēna

neaizsniedzams vējš no dzimtenes
svešām mēlēm šalkos galotnes
sveša tumsa mani slēps un tīs
mūžam klusēs mūžam nesacīs

svina bite tukšu krūti dzels
sāpi salikusi smilga smels
atnāks skudra zāles cerā dēs
skaudra gaisma usnē izziedēs

zaļa usne baltu sakni dzīs
manās piķa melnās debesīs

Taišeta, 1957

VITA NOVA, mokās tevi ceļu
un veros tukšumā caur varas zelta teļu,
bet viņa rēgs vēl ilgi apkārt klidīs,
kaut svētā govš to mūžam neatzīdīs.

Un paies laiks, un nesaceros prieks,
un nākotne kā ēzeļmāte zviegš
pēc sudrabpodziņām uz kirzas zābakiem,
pēc piešiem sarkaniem un iemauktiem.

Džezkazgana, 1953

* Lai vieglas smiltis. (Latīņu val.)

Sniegi mātes logā ķepē —
Svešas tautas māsu zog.
Noplaucētā bada stepē
Bāliņš svina rūdu rok.

Samums melnas krēpes krata,
Kāra saule sviedrus lok.
Mūža rūgta lāstu maize
Tēva mutē nenoplok.

Cekulaina zīle dzied
Šahtas torņa galiņā:
Labāk dēlus karā kāva,
Ne celiņa maliņā.

Džezkazgana, 1952

DR. ACTIŅAM

Kad āmurs nokronējis naglu,
Kad horizonts kā vīle irst,
Līdz kaklam iedzīts mūžā savā,
Mans brālis kroņa gultā mirst.

Kad brālis visus punktus saliek,
Caur pirkstiem slīd gan vērts, gan lēts,
Ciets Dieva grauds vēl saujā paliek
Un Visums nenobīdelēts.

Un aizpeld sardzes torņu masti,
Un vēršu pāris kasti velk,
Un paliek žogi nesaprasti,
Sūb karote kā pamests elks.

Kad tālos ceļos brāli aiznes,
 Vēl mātes dārzā sapņi snieg,
 Vēl debess tīmeklī trīs zvaigznes,
 Un stepē smilga neaizmieg.

1954

KOMENTĀRS

Dr. Actiņš, ķirurgs, pēc studiju beigšanas izvilcis vai pudu dzelzu no latviešu leģionāru miesām frontē. Lēģerī arī šiem pušiem, šahtu avārijās cietušajiem, salicis kauliņus pa vietām. Viņa pacienti vienmēr bija profesionāli izdzīvotāji.

Liktenīga kļuva daktera ādas veste, pēc kuras čeka sazīmēja tajā ievīstīto sausiņu, medikamentu un glikozes īpašnieku. Ieglabāto izvilka no zonas akmeņkaudzes, īpašnieku — no lēģera. Turpmāk Dr. Actiņš mēroja patālo ceļu uz 5. šahtu kopā ar mums, kur strādāja par maiņas feldšeri.

Kad notrūkušais lifts ietricās šahtas pamatnē, dakteris vēl bija pie dzīvības. Pēc divām stundām viņš slimnīcā mira, iepriekš precīzi noteicis savu diagnozi. Atrautas nieres, aknu plisums, iekšēja asiņošana. Lūdza nepūlēties veltīgi.

Dzejolis radās drīz pēc tautiešu kopējā aizlūguma. Neviens neredzēja, kurā brīdī dakteri izveda vēršu jūgā, taču arī viņa galvaskauss tika pārsists sardzes vārtos ar koka āmuri. Drošs paliek drošs.

Tāds bija reglaments.

Steplags, Džezkazšanas rudņiks

1954

un pārnācu mājās iztukšots
 no mīlestības un naida
 un pieplaku tad kā nabaga ods
 pie dzimtenes vārā smaida

un ziediem birztales nokalnē
 silts zilgums no acīm lija
 vai tur mana Latvija raudzījās
 vai šķīstā jaunava bija

piecēlos spirts un iesvaidīts
 zaļš vīraks no lapotnes dvesa
 un taka dārgā un negudrā
 kā sapnī uz priekšu nesa

viss aizaudās trauslajā klusumā
 gan tundras gan vēji kas kauca
 bet māmuļa dzeguzes atbalsī
 ilgi mani vēl sauca

1964

Dzejolis iesākts ceļā uz Latviju,
 pabeigts pēc atgriešanās.

ŠAI NEREDZAMAJĀ

Tu pārnadzis atšķirts no satraukta bara šai
 neredzamajā karā kas mutes bez aizdara neaizdara
 šai neredzamajā karā kaut neredzētu Dzelzs Fēliksa
 kadri ka esi ar tiem uz ragiem pie sava necilā pleķīša
 turies vēl zobiem un nagiem

Vai tā bija vara uz netīša zara šai neredzamajā
 karā vai salta baile kā glodene gara šai neredzamajā
 karā tu apvaldi dumpīgo tērauda gaili mežsargs glūn
 tevī kā spokā un nepārsplāvis pār lūpu baili tas gatavs
 mesties vai kokā

Pa pakrēsli vēlinīgs sēnotājs nāk rau aplusa
 vakarlēpis tu pieplacis dzīvei kas noriebties sāk kā
 nobružāts netikles klēpis vai noskrapsta tāss kur vai
 sermulis lapās trokšņu rīts nevaid vēl ausis un vienā mirklī
 uz Lāčplēša galvas tev izšaujas brieža ausis

Līķautu ziema (tur nav vairs ko auties) pār nopļauto
 brāļu vālu pa vaļas brīžiem tu uzlūdzis kauties šo pogaino
 karnevālu kā ložņaina nāve kā nolemtība uz takas klistošā
 kobra jel atvainojies cienītai dāmai ka lode iestrēga stobrā

Kad īstēnie kadri pie bārdaiņiem zvērot tavējām
nierēm ko sacīs vēl ilgi tu nebeigsi asinis mīzt un laikmetam
taisni acīs un aizlauptam sapnim pat nejautāsi vai esi
tai debesī bijis ko latvju ērglis pilošu spārnu līdz pamalēm
pierakstījies

Vai sauca kāds vai vērī atsaucās un neviļus mēs
aizklausāmies garām tām lūgšanām ko izzied sila zvans
pār kritušiem šai neredzamā karā

1990

Anda Līce

Bērna un pieauguša cilvēka atmiņa. Tik dažādas tās. Blakus ir stāvēts, bet, kad sāk atcerēties abi, liekas, uz divām dažādām planētām bijuši. Varbūt tā arī ir?

Bērnus no Latvijas izraut nebija grūti — pat pirmā istā lapa vēl nebija izveidojusies, par saknēm jau nemaz nerunājot. Pieaugušajiem Latvijā palika visas saknes. Līdz pat savai nāves stundai viņi tur atgriezās domās un sapņos. No rītiem viņi stāstīja viens otram šos sapņus: kā atkal sējuši, pļāvuši, satikuši radus un kaimiņus.

Man, septiņgadīgam bērnam, atmiņā bija palicis viens uzmācīgs sapnis: pagalmā ienāk liels lācis, vēl viņš mani neredz, skrienu slēpties zem rabarberu krūma. Es vēl tagad varētu to vietu dārzā parādīt. Milzīgās lapas apsedz mani gandrīz visu. Tomēr jūtu — tūlīt mani pamanīs. Raujos aizvien ciešākā kamolā, līdz pamostos aiz bailēm. Sibīrijā tas sapnis vairs neatkārtojās.

Ļaunums pamanīja pat tos, kas vēl bija mātes miesās. Ir brīnums, ka daļa no viņiem tomēr palika dzīva. Tas cilvēka iznīcināšanas programmā nebija paredzēts. Tagad, ejot pa bērniības atmiņu punktēto līniju, var tikai minēt, kas bija starp tiem gan melnajiem, gan krāsainajiem punktiem. Katra minūte taču bija ar kaut ko piepildīta. Vēlāk likās — viss izgaisis. Nu, lasot citu dzīves, atkal uzmirdz. Tātad viss ir nests līdzī un gan jau laiku pa laikam līcis sevi manīt. Tagad, lasot citu likteņus, redzu to visu vēlreiz, bet jau ar citām acīm.

LATVIJAS ZELTS

Slimība jau bija sākusies. Nervu galos skanēja trauksmes zvani. Jau auļoja ziņneši uz nervu centriem. Ķermeņa šūnu priekšpilsētas jau bija nodedzinātas, un ienaidnieks gatavojās ilgstošam aplenkumam. Karsa plaukstas un vaigi. Es skraidīju pa lielo istabu, smējos bez iemesla, gāzu krēslus uz grīdas. Mani aprāja, neklausīja. Pieaugušie brīnījās — kas tam bērnam noticis? Tad mamma pielika plaukstu pieri. Vai dienī, slima! Bija 1949. gada 24. marta pievakare. Nākošā rītā pamodos no grīdas čīkstēšanas zem smagiem zābakiem un svešām balsīm. Vēl bija tumšs. Man bija ļoti karsti un bail.

Ir pagājis četrdesmit viens gads. 24. marta pievakare. Braucam uz Brocēniem, tur represēto kluba rīkotais vakars. Sagrabējušā autobusā stipri ož pēc benzīna, un man ir bail, ka manai meitiņai paliks slikta dūša. Saku, lai apsēžas pie vaļējā loga. Viņai ir desmit gadu, par to laiku viņa zina no

nostāstiem. Aiz loga zib pelēkā, netīrā un vietām jau tik nelatviskā ainava. Braucam tieši pret sauli. Acīs ietriecas tāds mirdzums, ka aizraujas elpa – grāvmalās zied kārkli. Domās pazib rinda: “Tik vien mums tā zelta, cik pūpolos...” Tas ir no dzejoļa, kas vēl nav uzrakstīts un kam nosaukums varētu būt – “Latvijas zelts”.

Uz šo tikšanos brauc politieslodzītais Jānis Zīle. Runājam par viņa atmiņu krājumu “Aiz kadra palikušie”. Uzrakstītas 170 lappuses. Prasu, cik pavisam varētu būt. Ap deviņi simti, viņš saka. Viņam ir laimējies. Jā, laimējies. Pārcietis pratināšanas, strādājis pazemē – Vorkutas ogļu raktuvēs, sacelšanās dalībnieks, atgriezies, ieguvis ķīmiķa augstāko izglītību, par izstrādāto pretvēža preparātu izvirzīts Valsts prēmijas saņemšanai, bet skaitījies otrās šķiras cilvēks un nav saņēmis. Kāda eksperimenta laikā noticis sprādziens un viņš zaudējis redzi. Septiņus gadus bijis pilnīgi akls, pēc vairākām Odesā izdarītām acu operācijām redzi atguvis. “Nē, es neuzskatu, ka būtu nepatiesi tiesāts,” viņš saka. “Es biju pret padomju varu kopš tās pirmajām dienām.” Viņš mācījies Valmieras tagadējā 11 komjauniešu vārdā nosauktajā vidusskolā, darbojies literārajā pulciņā. Kā jau tas pēc kara bija pieņemts, šādos pulciņos strādāja “stukači”. Tas, kas nodeva šo literāro pulciņu, vēl tagad esot mācību spēks augstskolā tepat Latvijā. Jānis Zīle uzskata, ka viņa biedri bijuši par viņu talantīgāki un tagad varbūt viņu vārdus zinātu visa Latvija. Varbūt. Bet nav viņu vairs. Un viņš dara vienu no grūtākajiem darbiem – raksta apsūdzību.

Brocēnu kultūras nama zālē 22 cilvēki. Tikai represētie. Neviena vidusskolnieka, neviena skolotāja. Šai daudzstāvu centrā, kur mīt tūkstoši, ir daudz neatliekamākas rūpes nekā savas tautas vēstures apzināšana. Pērn, kad pirmo reizi te tika svinēts 18. novembris, situācija bija līdzīga. Varbūt te ir tāda garīgā ziņā neaktīva josla? Varbūt cementa putekļi vainīgi? Varbūt ilgajos vienvirziena domāšanas gados iedzīta alerģija? Visi taču esam savā laikā tikušies ar sarkanajiem strēlniekiem, kas kopā ar Iljiču sestdienas talkā balķi nesa. Nez cik kubikmetru tur sanāktu, ja visus pārnestos saskaitītu. No tiem balķiem pēc tam izauga vareni dzeloņdrāšu žogi ap nometnēm. Un tā nu represētie stāsta cits citam, ko pieredzējuši. Pārlej savu sāpi viens otram. Noslēgta sistēma. Bet tepat blakus simtiem nezinošo un bezrūpīgo pošas uz dzīvi brīvā Latvijā. Pošas un nevis velk darbadrēbes. Pošas uz mītiņiem, tribīnēm. Kā patīk līderos iekļuvušiem tur grozīties, īpaši, ja televīzija translē. “Bang! Sargtornī atskan. Bang! Atbalsojas otrā...” Tas ir refrēns no Jāņa Zīles balādes par nomocīto dvēselēm. Viņš raksta arī dzeju. Šie brīdinošie “Bang!” skan mums pie pašas auss, bet mēs savā eiforijā neko negribam dzirdēt...

Atpakaļbraucienā vairs nav redzamas piemēslotās ceļmalas. Tumsa nosedz visu. Drīzi jau arī nātres un vībotnes sakuplos, un atkal kādu laiciņu varēsim neko neredzēt. Ne jau tas apgāna sarkanbaltsarkanos karogus, ka tie uzvilkti virs kādreizējām tumsas citadelēm — partijas komitejām, bet gan mēslaine. Tautas fronteī nevajadzētu pagaidām rīkot nevienu manifestāciju, bet izsludināt visā Latvijā spodribas nedēļu vai mēnesi un tikai pēc tam tricināt gaisu ar dziesmām un runām. Īsti Augeja staļļi ir mūsu lauki, meži un pagalmi. Šī vienreizēji pacietīgā zeme. To vien tik dzird visapkārt: trūkst līdzekļu. — Lai sakoptos, nav vajadzīga “tā naudiņa, kas guļ jūras dibenā”. Katra namamāte zina, ka, māju tīrot, arī dvēselē rodas sakoptības sajūta. Nevar dvēseli kopt, netīrumos stāvot.

Par nelaimi, esam atbrīvojušies no parāda sajūtas, kurai taču vajadzētu pavadīt cilvēku visa viņa apzinīgo dzīves daļu. Šī sajūta liek atskatīties uz savām dienām, darbiem, ļaudīm. Mēs esam parādā tiem, kas pārnāca, un arī tiem, kas nepārnāca, jo viņi nenodeva savu pārliecību un ideālus. Viņu spēks krājās kādā ar acīm neredzamā dimensijā un tuvināja atmodu ikvienā no mums. Bet nav jau runa tikai par viņiem, ko tagad sauc par represētajiem. Skatījos, cik jūsmīgi brāļi lietuvji sveica savu jauno prezidentu, vecajam muguru pagriezuši. Pagriezuši muguru vīram, kas jaunajam laikam bija dzinis vagu kā īsts zemnieks. Rūgtums sakāpa līdz pat acīm. Parāda sajūtas trūkums un īsa atmiņa nokauj sirdsapziņu. Vai mēs šajā ziņā būsim citādāki? Mēs, kuri savas nabadzības dēļ esam nikni cits uz citu un uz visu pasauli.

Latvijas zelts
 Guļ Šveices bankās.
 Kas to nabagiem dos?
 Tik vien mums pieder,
 Cik pūpolos.
 Pilni grāvji,
 Un saules rietā
 Tās ir skaistākās
 Latvijas vietas.
 Prom netek
 Ne asins, ne sviedri.
 Viss ir tepat,
 Trīs smilšu saujās.
 Aizgāja kungi,
 Atnāca biedri,
 Arī tie projām
 Lēnītēm aujas.

Bet grāvji ir pilni
 Un neizsmeļami,
 Kopā ar bitēm
 Zelts debesīs ceļas.
 Un tas, ko Sietiņš
 Naktis tur sijā,
 Tas nogulst jau
 Ceturtā dimensijā.

Prožektoru gaismā spīd kaķu acis. Pūpoli nespīd. Pūpoliem vajag sauli. Jā, bet pūpoliem vajag arī grāvjus, netīrītus, aizaugušus. Un, kad mums būs “tā naudiņa, kas guļ jūras dibenā”, kārkļus izcirtīsim. Kas tad spīdēs?

VISSALDĀKĀS

Pamostos pustrijos no ievziedu smaržas un vairs nevaru aizmigt. Saka, ka ievas nevajagot istabā nest, sāpot galva. Bet es nesu ik pavasari. Viens zariņš piepilda istabu ar smagiem smaržas viļņiem. Ar ievām saistās manas bērniņas tās atmiņas, ko var pārvest tikai no Sibīrijas.

Mūsu sādžā bija vairāki ievu koki. Varbūt man tad tikai tā likās, bet ziedi tām bija divtik kupli kā mūsējām un ogas lielas kā upenes. Vēl sādžā auga ogābeles un vilkābeļu krūmi. Pēc rudens salnām bērni kāpa ogābelēs, lasīja saldkābās ogas un, ja nebija trauka līdzī, savēla no tām bumbas un turpat kokā arī apēda. Ievogas sādžinieki kaltēja un ziemā lika vareņikos un pīrāgos. Mūžīgais izsalkums mūs, bērnus, caurām dienām trenkāja pa sādžu un tās apkārtni. Pavasari, kad nodedzināja veco kūlu, pļāvās pirmie no zemes izlīda savvaļas sīpoli, tieviem lociņiem, tādi kā pie mums Latvijā mēdz būt ziemas sīpoli. Tad tikai sāli un ķieģeļmaizīti līdzī – un turpat uz vietas gāja vaļā pavasara dzīres. Mazos diķīšos, ko vietējie sauca par “ļimaniem”, bija dažādas zivteles, un, kaut gan meitenes nemakšķerēja, es gāju puikām līdzī un vienreiz izvilku rekordlomu – septiņdesmit četras. Ar to mana vērtība puiku acīs ievērojami cēlās, un viņi pārstāja mani kaustīt. Kļuvu savējā. Sādžas sodība bija vārnas, nolasīja cāļus, gan pieaugušie, gan bērni tās nīda kā visīstākos tautas ienaidniekus. Salīdzinājumā ar apkārtnējam sādžām mūsējā skaitījās īsta bagātiece, jo kādreiz, izcērtot mežus, kādam bija ienācis prātā pataupīt divus priēžu pudurus. Tā nu mums bija savs mežs. Tur tad vārnas perēja mazuļus, viegli tas viņām negāja, jo mēs regulāri apmeklējām ligzdas priēžu galotnēs un izņēmām gan olas, gan

mazuļus. Olas, ja nebija ieperētas, turpat mežmalā kādā sarūsējušā konservu kārbā, iesmēluši ūdeni no peļķes, izvārijām uz maza ugunskura, bet mazuļus puikas tiesāja pēc kara tiesas likumiem. Puikām likās, ar to vēl ir par maz, ka protu kokos kāpt un maksšķerēt. Pienāca arī mana kārta vienu perējumu nogalināt. Bija bailes un žēl. Lai kaut kā izvairītos no šī darba, teicu, ka atdošu kaķim, saliku vārnēnus jaciņā un nesu uz māju. Puikas nāca līdzī. Bet, ak tavu nelaimi, atveru jaku, šie visu pieķēzījuši, mans dzeltenstrīpainais Murka apošņā plikos un zilādainos čālus un aiziet prom. Nu vairs nav kur sprukt. Ejam visi uz tuvējiem krūmiem. Es aizveru acis un metu ar pamatīgu sprunguli. Pēc tam ilgi jutos briesmīgi. Tagad domāju – varbūt cilvēkam ir lemts iziet arī cietsirdības skolu. Turienes bērni gan šajā skolā sēdēja vai līdz pilngadībai. No ligzdām izņemtiem vai izkritušiem zvirbulēniem puikas parasti izdūra acis un aizmeta pa roku galam. Pēc tās briesmīgās reizes sakropļotos zvirbuļus nesu mājā, ķēru mušas un baroju, bet viņi visi kā viens nobeidzās.

Ja ne mēs, tad mūsu bērni tiks atkal sodīti ar badu. To, ko tagad darām ar maizi, Dievs mums nepiedos. Pagājuši tikai nepilni piecdesmit gadi, bet viss jau aizmirsies, un pat tā paaudze, kas sala maizes rindās, maizi iemin zemē. Nav nekā satriecošāka par septembrī pēc labības pļaujas zaļojošiem tīrumiem. Neviena valsts pasaulē, atskaitot mūsējo, zemi ar maizi nemēslo. Indējamiem ar sagandētā zemē audzētiem dārzeniņiem. Domājam, ka tirgū pirktais ir labāks par veikala mantu, bet ak vai! Staigāju pa Bulduru tirgu, uz kartupeļu paplātes skaists dzeltens pārgriezts kartupelis, tieši pret pircējiem nolikts. Pārprasu: – Dzeltenie? – Jā, jā, mīlā, dzeltenī un miltainī. – Neies jau katru ar nagu knibināt, pārku un nesu mājā. Izrādās, neviena dzeltēna, melnām joslām tāpat kā veikalā pirktie. Slimība no zemes augļiem ir jau pārgājusi uz cilvēku.

Mana paaudze indēties sāka savlaicīgi. Sādžā sievas labību kodināja ar dustu un neievēroja nekādus drošības noteikumus. Kodinātos graudus bēra zābakos un kabatās un nesa mājās. Kad uz plīts graudzējās kukurūzas graudi, gaiss nejauki smirdēja, laikam jau veidojās kādi jauni savienojumi, bet to visu varēja pieciest, arī dusta garšu mutē. Kad kabata silst no tādiem apgraudzētiem, pufigiem graudiņiem, kādus tagad gatavo kooperatori, jūties bagāts un laimīgs, un dzīve atkal ir skaista.

Par darbdiēnām maksāja ar arbūziem un melonēm. Kā šodien redzu – no darba nāk mamma – un pār muguru liels maiss ar arbūziem. Īpaši saldi, protams, bija kolhoza laukā zagtie. Lauku sargāja ķīnietis ar bisi, tādēļ zagti vajadzēja ļoti uzmanīgi. Lauks aizņēma krietnu pauguru. Vispirms noskaidrojām, kurā paugura pusē atrodas sargs, tad lišus uz vēdera jeb, kā

tur teica, “po plastunski” tuvojāmies zaļstrīpainajiem arbūzu pauguriņiem. Noraut pāris un skriet prom neatmaksājās, nobaudīt vajadzēja uz vietas. Bet ātrumā un uztraukumā jau nevarēja pateikt, kurš zaļš, kurš gatavs. Lai pārbaudītu, arbūzu triec pret celi, ka sula vien nošķīst, ja viegli sārts, aizmet, ja ķiršsarkans, tiesā nost. Noskrējuši kādu gabalu ar laupījumu un slavēdami viens otru par drosmi, dziedājām častušķu: “Vo sadu ļi, v ogorože/ Poimaļi kitaica, / Položiļi na dogoru, / Virezaļi jaica.”

Mellenes tur neauga, tikai zilenes. Uz zīleņu vietām gājām vairākas meitenes kopā, baidījāmies apmaldīties krūmajos, un bail bija arī no puikām, kuri, vēl pavisam bērni būdami, piedāvāja savus “vīriešu” pakalpojumus. Lasījām tik ilgi, kamēr spaiņi bija pilni, no likņāšanas un no vaivarājiem reiba galva. Arī zilenes kaltēja un lika vareņikos, vienā no iecienītākajiem sādžinieku ēdieniem. Pieaugušie ogu vietas cits no cita slēpa. Mēs savukārt no pieaugušajiem, tišām gājām uz pretējo pusi, lai jautku pēdas. Tur auga tāda gara un stipra ciņu zāle, no kuras sēja birstes sienu balsināšanai, no tās zāles nejaukākajām ciema sievietēm taisījām lamatas – uz taciņām, pa kurām šīs nāca no ogošanas, sasējām zāli mezglā, un šīs bija gar zemi, ogas, protams, izbira.

Jā, indēties mēs sākām savlaicīgi. Puikas, uztinuši no lazdu lapām krietnu ļuķi, teica: “Velc uz iekšu!” Un mēs vilkām, aizrīdamās ar dūmiem un klepodamas līdz vemšanai. Par varenu piedzīvojumu kļuva vienu Lieldienu svinēšana, ko mēs, četras vai piecas meitenes, nolēmām svinēt tāpat kā pieaugušie. Naudas mums nebija, jau savlaicīgi sākām krāt olas, tās varēja nodot veikalā un pretī saņemt preci. Pirkšanas pārdošanas operācijā es nepiedalījos, jo mana mamma strādāja sādžas veikalā par pārdevēju. Toties pie manis varēja svinēt, jo mamma bija todien darbā. Un tā meitenes atnesa degvīna pudeli, es skārda bļodā pagrābu no mucas skābos kāpostus, un mēs sākām svinēt. Saprotams, ka mums jo drīzi uznāca traka vēlme dziedāt, drošības labad pa virsu vēl uzēdām priežu skuju un, rokās saķērušās, devāmies cauri sādžai pa galveno un vienīgo ielu smiedamās un dziedādamas. Mūsu gājieni pieaugušie novērtēja ar: “Vot molodci, ģevčata!”*

Bet bija viena vieta, kur man patika būt vienai. Ievas. Neviens tevi neredz, bet tu redzi un dzirdi visus. Reizēm ņemu līdzī kādu grāmatu. Karstā laikā biežajā lapotnē vēss un var dungot vakarēšanās dziedāto: “Pod oknom čerjomuha kolišetsa...” – un domāt: “Kaut nekad šī diena nebeigtos!” Kaut arī priežu mežā auga zemenes, ievogas man šķita saldākas.

* Malači, meitenes!

Vien ziedu laikā apdziedāta,
 Vien ziedu laikā milēta,
 Bet it ne vārda, kad ir kritis
 Uz zemes melnās plīvurs balts.

Un it ne vārda, kad zem mizas
 Viss zemes rūgtums augšup šalc
 Un zaļās lāsēs zaru galos
 Zem saules šūpodamies briest.
 Tad it ne vārda – ai, kā nāktos
 No pieskaršanās mēlei ciest.

Vien putni pamana to brīdi,
 Kad rūgtais pārtop saldajā.
 Vien putni pamana un strīdas
 Par vietām pie šī dziru galda.

Tikai pavisam nesen izdevās nogaršot ievogu torti, ceptu no militiem, kas atsūtīti no Sibīrijas. Vēlreiz pārliecinājos, ka ievogas ir vissaldākās. Un, kaut arī Latvijā neviens tās nelasa, lapu tinēji šo koku ir iecienījuši un noēd visu par tīro. Nevar būt, ka maigie kāpuri nespēj atšķirt saldu no rūgta.

1990.23.04.

DIVOS VĀRDOS

Divos vārdos stāvu kā vārtos –
 Ne uz priekšu vairs iet,
 Ne atpakaļ.
 Aiz muguras magones sadeg sārtā,
 Priekšā kadiķos
 Kāds krustiņus kaļ.
 Divos vārdos stāvu kā vārtos –
 Uzmirdz un nodziest
 Klusēšanas zelts.

Kas tur zem kājām
 Kā stikls, kā ledus?
 Trešais vārds saplist
 Nepacelts...

Rūtiņu klade, kādu tagad vairs veikalos nav. Samocītā rokrakstā ar lodīšu pildspalvu rakstītas rindas... Mašīnrakstītājas tādas klades nelabprāt ņem pārrakstīšanai.

— Ilgi domāju, rakstīt vai nerakstīt savas atmiņas. Beidzot uzrakstīju. Te nu viņas ir, — saka šorīt Rīgā iebraukusi lauku sieviete. — Te nu viņas ir. Nebija dūšas pārlasīt. Lai vieglāk lasītos, es jums divos vārdos mēģināšu izstāstīt. — Sieviete tur roku uz klades un ar otru rauš asaras. Mezglainie pirksti vairs neiztaisnojas.

— Tas no kolhoza, — viņa saka. Skatos uz viņas rokām un atceros savas mammas rokas.

Pēc atgriešanās no Sibīrijas pāris vasaras brīvlaikus dzīvoju Vidzemē Dzelzavā pie radniecēm Lūcijas tantes un Mērijas kādreiz bagātās un lepnās Upeslejās. Te es atkopos, atspirgu. Šīs mājas bija svētība gan dvēselei, gan miesai. Lūcijas tante bija nepārspējama viesu uzņemšanā un cienāšanā. Nevienš netika pa durvīm izlaists bez bagātīga ciemkukuļa. Pie vienmēr skaisti un bagātīgi klāta galda viņa prata tik veikli ciemiņu šķīvjos ieslidināt kārtējo truša vai tītara cepeša gabalu, ka ciemiņi tikai novaidējās vien. Tur es mācījos rīkoties ar nazi un dakšiņu, bija jau arī pēdējais laiks. Dzīvoju kā sanatorijā, darbi atgādināja rotaļu — nolasīt dārza zemenes, ievest govi kūtī, pabarot tītarus un trušus. Tītaru un trušu viņai allaž bija daudz, piedevām vēl viņas mājās bija kolhoza tītaru ferma. Lūcijas tante mani iemācīja viņus kaitināt. Kad kļuva garlaicīgi, nostājos pie tītaraploka un saucu: — Zdravīje želaju!* — Šie korī atbildēja, troksnis bija briesmīgs. Pie pašām mājām pienāca kolhoza labības lauki, un labības smarža joprojām valda pār visām citām, kad iedomājos Upeslejas. Nekur citur neesmu redzējusi tik milzīgu cukurābeli kā šajās mājās. Tad jau Latvijā šī šķirne vēl bija diezgan izplatīta. Biju pieradusi Sibīrijā pa kokiem dzīvot, arī Upeslejās stundām ilgi varēju kāpelēt pa zariem un mieloties pēc sirds patikas ar šiem, manuprāt, vislatviskākajiem āboliem. Manas labās tantes, izmeklējušās mani pa māju un dārzu, skaidri zināja, ka esmu atkal kokā. Vēlākajos gados cukurītē iespēra pērkons un tā viņa palēnām kalta nost. Tas pats notika ar māju un tās saimnieci. Te vienā, te otrā vietā tecēja jumts, kā jau kad sievieši vien mājās, neturēja vairs govi, tad arī tītariem un trušiem atmeta ar roku. Lūcijas tantes acis pasauli redzēja aizvien biezākā miglā, līdz apdzisa pavisam, un viņa ilgus gadus bija akla. Un viņu, ļaužu lielo aprūpētāju, nu aprūpēja Mērija, viņas jau daudz agrāk mirušā vīra meita no pirmās laulības. Mērija bija skolotāja un laikam gan labi redzēja, kā visvairāk trūkst

* Esi sveiks!

manai dvēselei un garam. Upeslejās bija daudz grāmatu, es paguvu izlasīt tikai nedaudzas.

Bet tajā svētdienas pievakarē, kad mamma bija atbraukusi apraudzīt, kā man klājas pansijā, sēdējām Mērijas saulainajā istabā, es to saucu par balto istabu, jo tur bija grāmatas un baltas klavieres. Lūcijas tante ieteicās: – Tu nu gan, Martiņ, varētu kaut ko uzspēlēt.

– Ko nu vairs, – mamma atmeta ar roku. Sākām visas trīs pierunāt. Mamma pavisam samulsusi, kaut gan istabā neviens sveša nebija, piesēdās pie baltajām klavierēm un uzlika rokas uz taustiņiem. Pirksti kādu brīdi apjukusi taustījās, it kā mēģinādami kaut ko atcerēties. Kādreiz studijgados ērģelnieks Arvīds Prēdelis esot viņai teicis: – Jums ir mākslinieces rokas.

Sadzeltējušā, nezin kam visus gadus glabātā nošu pakā vēl tagad guļ lapa ar nosaukumu: Ludvigs van Bēthovens “Elīzai”. Mamma to pēdējoreiz bija spēlējusi pirms gadiem desmit, kad vēl bijām visi kopā Liepniekos. Pat neatceros vairs, kā tas notika, bet viņa mani bija iemācījusi tiktāl, ka dažus vienkāršus gabaliņus varējām spēlēt četrocīgi. Un tā kādā svētdienā – man bija nepilni septiņi gadi – sniedzām koncertu vecaimammai un vecamtēvam. Abi sēdēja uz mamma gultas malas, rokas klēpī salikuši. Nospēlējām. Atskatījies uz viņiem priecīga un lepna. Bet viņi sēž un slauka acis. Par ko viņi raud? Es vēl nezināju, ka ir arī prieka asaras. Mana pianistes karjera beidzās nesākusies. Pēc atgriešanās Latvijā par muzicēšanu vairs nebija ko domāt. Viss, ko zināju, bija kā ar dzēšgumiju izdzēsts, un klavierēm es baidījies pieskarties. Mums bija melnas klavieres un mājas ērģelītes jeb harmonijs. Klavieres esot pēc izsūtīšanas kravas mašīnā vestas uz Biksēres skolu, bet ceļā izjukušas. Klavieru vāku puikas dzenājuši pa Biksēres dīķi kā plostu.

Brīdī, kad mamma sāka spēlēt Bēthovenu, es laikam gan pirmo reizi mūžā tā pa istam apjēdzu, kas mums visiem nodarīts. Izskrēju dārzā, lai neviens neredz manas asaras. Izskrēju un nenoklausījos, kā mamma spēlēja pēdējo reizi mūžā.

Svešā sieviete stāsta un stāsta. Svešā? Vai tad mēs varam būt svešas – ar tik kopīgu likteni?

– Es jau skolas gados biju liela stāstītāja, – viņa saka. – Skolotāji pareģoja, ka būšot rakstniece.

Rūtiņu klade. Te nu ir tas pareģojums. Tik vien? Jā, tik vien. Piepildījās pavisam kas cits. Un viņa šo citu rauš no vaiga ar mezglainiem pirkstiem un nekādi nevar noslaucīt nost.

ACUMIRKĻA ZIEDI

Ko sacīt tiem ar salnajām galvām, kas nes savu dzejoļu klades? Neizstāstāma sajūta, kad pirmo reizi pieskaries laika dzeltinātām lapām. "Kas dzīve ir? Tik acumirkļa ziedi," izlasu Egila Tālava burtnīcā. Viņa paša vairs nav. Viens no tiem, kura sirds neizturēja nereālā sapņa tuvumu un apstājās 1990. gada 4. maija priekšvakarā. Ak, ja jau tikai sapņi vien būtu viņu sirdīs. Pazemojumi un šausmas visur un vienmēr nāk līdzi.

Acumirkļa ziedi. Roku rakstīšanā viņi iemēģināja pirms Baigā gada. Trīsdesmito gadu literārās tradīcijas, romantisks pasaules redzējums, pirmā mīlestība. Tas viss ir atrodams to gadu dzejoļos. Bija pirmās publikācijas un kritikas vēlīgā attieksme. Un tad – kā pātagas cirtiens. Ardievu valodas un literatūras studijas, darbs skolā, žurnālistikā, literatūrā! Ardievu pati literatūra! Ilgus gadus viņiem piederēja tikai tik, cik atmiņā palicis un cik varēja iegaumēt, citus klausoties. Viņi bija darbojušies literārajos pulciņos, tāvad darījuši pretvalstiskas lietas, un viņu likteni noteica viņu vēl neveiklie, pat bērnišķīgie dzejoļi.

Dzejoļi kā garīgā maize. Dziņa rakstīt bija stiprāka par izsalkumu. Tomēr vairums šo dzejoļu šodien dzīvo tikai autora biogrāfijas vai notikumu kontekstā, bez tā tie ir kā putni, kas zaudējuši lidotspēju. Ko iebilst tiem, kas saka: "Es neesmu dzejnieks." Viņi jau paši visu ir pateikuši. Viņi nebija dzejnieki, viņi bija dziednieki. Vai dzejoļi varēja aizstāt maizi? Nē. Bet tie palīdzēja izvilkt dzīvību līdz brīdim, kad kāda roka šo maizi pasniedza. Tie uzturēja miesu caur garu. No tiem katrs ņēma tik, cik spēja un cik atrada.

Pēc atgriešanās Latvijā vēlme rakstīt saglabājās, bet saites ar literāro procesu bija atslābinātas vai pilnīgi pārtrūkušas. Par Dzimteni izsapņotais sadūrās ar īstenību – drukāšanas iespējas tika liegtas, par studiju turpināšanu arī vairs nebija ko sapņot. VDK ar parakstu bija jāapliecina, ka turpmāk ar literatūru nenodarbosies. Tomēr rakstīja – neregulāri, slepus. Tagad, kad drīkst runāt pilnā balsī, uzrakstītajam nav vairs iepriekšējo gadu sprieguma, netiek meklēti jauni poētiskās izteiksmes līdzekļi, atslābst pārdzīvojuma intensitāte. Nu vajadzētu dzimt dzīves gudrības apskaidrotām rindām, bet tam ir vajadzīga spilgta dzejas dzirksts un sistemātisks darbs. Daudz kas ir apdzisis paaudzē, kurai tika sajaukti gadalaiki, nekas nenotika dabiski un istajā laikā. "Dzīve ir sakropļota," viņi paši saka. Lasot šīs klades, pārņem milzīga iztrūkuma izjūta. Dziļo robu tautas garīgajā pasaulē citā laikā varbūt aizpildīs citi, bet mūsu tik ļoti kārotā dzīvošana Eiropā stipri aizkavēsies – tautas garīgais potenciāls ir novājināts.

Cik literāro darbu nav konfiscēts padomju varas gados! Varēja pat izdot sēriju ar nosaukumu "No VDK arhīviem". Kā drošībnieki baidījās rakstītā vārda! Juta — vārds ir mīna ar laika degli. Lasot šīs klades, viņi sastapās ar jēdzienu "zemteksts". Šo mantu vilku suņi nespēja saost, pēdas dzīt nācās pašiem. Un viņi dzina. Pēdas veda uz šodienu un vēl tālāk — uz Patiesību. Dzejoļi kalpoja kā sazināšanās līdzeklis starp kamerām, nometnēm un pat kontinentiem, tie bija otrā tēvreize pirms aizmigšanas. Kratišanās tos nevarēja atņemt, jo tie tika glabāti sirdī. Klasīķu un kameras biedra uzrakstītais blakus. Vai mums tagad tos šķirt un censties citā kārtībā salikt?

Ko sacīt tiem ar salnajām galvām,
Kas nesa savu dzejoļu klades?

Fēnikss ir projām. Rokā — ne spalvas.
Un viss, kas var sadegt, sadedzis.
Neierieš vārpas, neiedzinkst graudā
Ne smejamā diena, ne raudamā —
Ir atmatā stāvējis vārdu lauks
Bezgaismas garus gadus.
Ušņu pogaļas, dadžu dūres,
Vērmeļu ceri dvēseles stūros.

Aizveras tāles cita aiz citas.
Fēnikss ir projām. Vien spārnu vējš
Šķir rudeņa lapas, un sejā sitas
Vērmeļu sīvais — "Tāda ir dzīve..."

1990

VAINAGS

Acis pārstaigā padomju terora laikā uz Rīgas Centrālcietuma sienas nezināma autora rakstītās rindas: "Dzelzu vārti vaļā vērsies, / Akmens sienas dārdēdamas grūs, / Latvju tauta saules staros tērpsies, / Mūsu sirdis viņas pamats būs." Pirmās divas rindas nu ir notikušas. Dzelzu vārti gan vēl tikai pusvirus, bet sienas grūst un vārti zaudē savu nozīmi. Tie kopā ar sienas atlūzām kļūs par muzeja eksponātiem, kā tas jau ir noticis ar Berlīnes mūri. Bijušie ieslodzītie pārstaigā nometņu vietas un pārved mājās pa sarūsējušam dzeloņdrāts gabalam, lai tas bērnos un bērnbērnos saplēš

ilūzijas, ka nu viss un uz visiem laikiem ir nokārtojies. Pirmās rindas ir notikušas.

Bet vēl pavisam neskaidras ir nākamās: "Latvju tauta saules staros tērpsies, / Mūsu sirdis viņas pamats būs." Kā tauta var tērties staros, ja tie vairs nespēj izlauzties cauri melnajai aurai, kas apņēmusi visu zemeslodi? 1990. gada vasarā latviešu grupa filmēja Lamas ezera apkārtni un Noriļsku. Satriecošs skats paveras uz nāves industrijas pilsētu Noriļsku — indīgās gāzēs, konvojnieku lāstos, ieslodzīto pirmsnāves elpā ir nokaltuši visi apkārtējie koki. Cik tālu vien sniedzas skatiens — uz nedzīvās zemes balo to skeleti. Starp koku kauliem šur tur arī cilvēku kauli, bet kalnu pārstrādes rūpnīcas turpina izmest debesis jaunus indes mākoņus. Vai te vēl kādreiz ir iespējama dzīvība? Vai mēs varam tērties saules staros, nenoberzuši savas dvēseles baltas? Un pat, ja tas jau būtu izdarīts, mums apkārt tik daudz bezdzimtenes ļaužu, kuriem nav pat vairs kur šķīstīties.

Vai mēs varam gaviļēt, ja blakus ir bārie un kailie?

Represēto apvienības dibināšanas konferences emblēmā — dzeloņdrāšu vainags. Šī līdzība ar ērkšķu kroni ap Kristus pieri liek domāt par mūsu attiecībām ar desmit baušļiem un Dievu. Cik patiesi mēs šodien esam, apgalvodami: "Es negrēkoju," — un cik patiesas nožēlas pilni, sacīdami: "Es nožēloju savus grēkus." Viss zem Ļeņina — Staļina saules pavadītais laiks ir mudinājis pārkāpt baušļus un neko nenožēlot ne mazās, ne lielās lietās.

Bet kāds cilvēks, par Latviju domājot, teicis:

— Viņas pamats mūsu sirdis būs.

Tā ir maksimālā prasība. Vēl mēs spējam tikai minimālo — reizu reizēm, šad un tad pateikt taisnu vārdu vai izdarīt taisnu darbu. Vairāk par zeltu un sudrabu mums trūkst dedzīgu siržu. Cik viņu neguļ tur, aizgruvušajās šantās, mūžīgā sasalumā, tuksnešu smiltīs. Gurdi un ar pārsitieniem viņas pukst tiem, kas atgriezās sakropļoti. Vai brīvībai nepietiek ar jau ziedotām?

Skatāmie bērnos un bērnbērnos. Uz kurienu viņu sirdis dzen asinis — uz Latviju vai prom no tās? Atviegloti uzelpojam — uz Latviju!

Tad kāpēc dzejoļa četras rindiņas nedod miera? Acis pēta, kas ir starp sarkano un balto karogu audumā, starp vārdiem un darbiem, starp paaudzēm, starp tautām. Ticība. Cerība. Mīlestība. Bet arī bailes, nenovīdība, mantas un varaskāre rosās starp baltajiem un sarkanajiem asins ķermenīšiem, un no ērkšķiem pil sāļas un smagas lāses.

Vainags taču vēl nav noņemts.

Anda Lice

**Dzelonstieplu vainags, rūsas kārts,
Skrien saules staros ilūziju zīds,
Gaisma iestājusies pusatvērtos vārtos,
Jautājot: "Vai rīts jau piepildīts?"**

**Ausīs vate, acis tuvredzīgas.
Zemē nomests baltās maizes klaips.
Ubagcepurē šķind trejzvaigžņotā Rīga
Un ik dvēselē savs rūsas traips.**

**Dzelonstieplē vecie indes zobi –
Divplaviņās nežūst sārta rasa.
Paldies Dievam, dvēslei nav kur nobēgt,
Kad tais pļavās aizgājusi basa.**

**Paldies Dievam, dvēsle ierunājas:
– Vainags irs, no dzelonstieplēm vīts,
Kad būs visi pārnākuši mājās
Un būs novalkājies ilūziju zīds.**

08.12.1990.

- 249 *Ludvigs Langenfelds. Bēgļi*
- 256 *Jānis Zīle. Vorkutas 1953. gada vasara; Balāde par nomocīto dvēselēm.* Andas Līces iev.
- 270 *Marta Jansone. Stāsts par kādas latviešu ģimenes iznīdēšanu, izturēšanu un atgriešanos dzimtenē.* Andas Līces iev.
- 308 *Indra Sildega. Atmiņu lauskas* (fragmenti)
- 354 *Genovefa Baranovska. Dažas epizodes iz manas dzīves.* Filumenas Kļavas piez.
- 358 *Valija Kalēja (Kakse). Atmiņu stāsts*
- 381 *Kārlis Kalnietis. Dzejoļi: Sapnis par māti; Kādai gaidītājai; Pirmā vēstule; Lūgums vējam; Saulei; Gājuputniem atgriežoties; Ziemeļu vasara; Trīs trioletas par kāviem; Noriļskas draugam; Viens; Saules gaidītājam; "Ar tavu vārdu, tēvzeme, mēs mostamies un miegam..."; Latvietēm svešumā*
- 391 *Anna Rubene. Nāves orģijas*
- 404 *Kārlis Rusāns. Acus mortis*
- 422 *Austra Silvija Peinberga. Garīgi brīvi, nesalauzti*
- 433 *Liliņa Bīviņa. Proza: Ziema; Maize; Četri rubļi; Bēgšana; dzejoļi: Dzimtenei; Vējputeni; Sabradāts dārzs; Jurim; Gaistošās melodijas; Liktenis; Mazā rezignācija; Bez ceļa; Svētvakarā; Arhangeļskā.* Andas Līces iev.
- 454 *Ērika Launīte. Dzīvīte, dzīvīte...*
- 458 *Lūcija Sāgameža-Nāgele. Mans likteņstāsts*
- 541 *Ruta Titāne. Mana pavasara salna*
- 556 *Pauls Ūlens. Dzejoļi: Katordznieka dziesma; Dzejniekam Jānim Medenim; Vai būs man kādreiz?; Dvēsele skrandās; Pašnāvnieks; Dzīves alkās; Es gaidīšu... Veronikas Goldmanes iev.*
- 563 *Veronika Goldmane. Ziemeļblāzmas apmirdzētā un mežazosu piekliegtā...*
- 582 *Biruta Grīle. Vēl par Džezkazganu*
- 587 *Voldemārs Zariņš. Dzejoļi: Šaipus debesmalas; Sveiciens dzimtenei; Lūgšana; Dzimtenei; Es brīnos; Sava nama cēlējs; "Cik labi dzīvam būt!"; Gana dziesma; "Pirms iet tālāk..."; Tā stāv rakstīts; Rudens dienā; "Tas viss vēl būs..."; "Ir kaut kas augstāks pasaulē..."; Gaidītais. Ilzes Eglītes iev.*
- 596 *Modris Zihamnis. Par zemi, savu tautu. Dzejoļi: Z/k; Žoga elēģija; Sit tibi terra levis; "Vita nova, mokās tevi ceļu..."; "Sniegi mātes logā ķepē..."; Dr. Actīnam; "un pārnācu mājās iztukšots..."; Šai neredzamajā*
- 607 *Anda Līce. Latvijas zelts; Vissaldākās; Divos vārdos; Acumirkļa ziedi; Vainags; "Dzelonstieplu vainags, rūsas kārtā..."*

OBLIGĀTAIS EKSEMPLĀRS

IB N^o 6245

VIA DOLOROSA

Staļinisma upuru liecības

Mākslinieciskā redaktore Maija Dragūne

Tehniskā redaktore Valentīna Ruskule

Korektore Zigrīda Vectīrele

Programmētāja Jautrīte Velzete

Nodota salikšanai 23.09.91. Parakstīta iespiešanai 27.07.92. Reģistr. aplic. N^o2-0306. Formāts 60x84/16. Ofseta papīrs. Kompjūtera salikums. Ofsetspiedums. 36,27 uzsk. iespiedi.; 36,96 uzsk. krāsu nov.; 42,08 izdevn.l. Pasūt. N^o 102963. Izdevniecība "Liesma", LV-1455 Rīgā, Aspazijas bulv. 24. Izdevn. N^o98/33537/Klm-558. Iespiesta Rīgas Paraugtipogrāfijā, LV-1004 Rīgā, Vienības gatvē 11.

Grāmata iznākusi ar Kultūras ministrijas atbalstu

Vi 002 **Via dolorosa: Staļinisma upuru liecības: Otrā grāmata / Sast. A.Līce; Māksl. A.Nikolajevs. – R.: Liesma, 1993. – 621 lpp.**

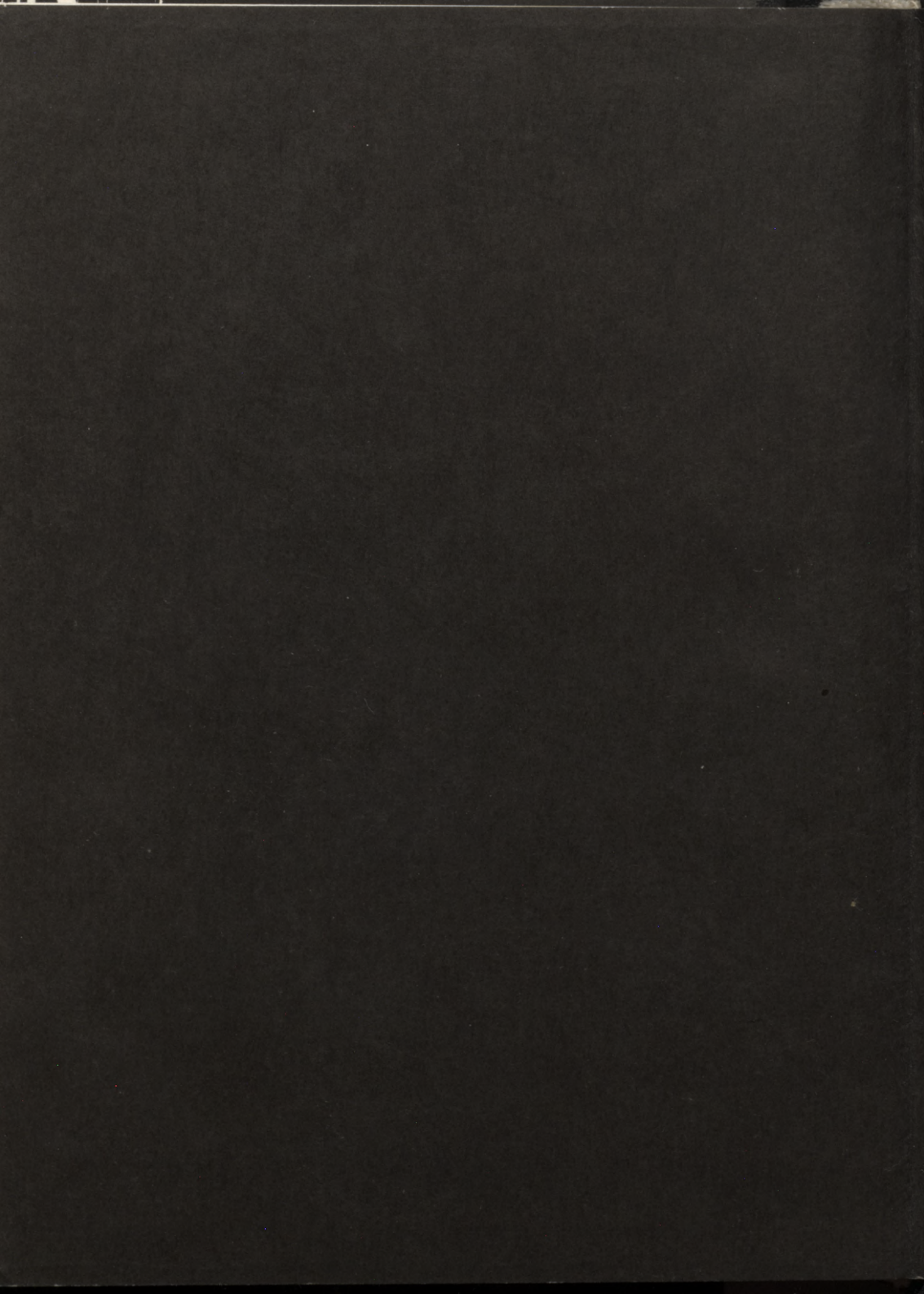
ISBN 5-410-00975-4

Piemīņas grāmata – atmiņas, vēstules, dzeja, proza – turpina "Via dolorosa" (1990) iesāktos latviešu tautas 20.gs. traģiskās vēstures liecinājumus. Krājumā ievietotajos materiālos ienāk ne tikai 1941. un 1949. gada masu represiju dramatisms, bet arī pēckara gadu terors pret katru nacionālās apziņas mirkļa izpausmi Latvijā.

V 0503020910-98 93
M801 (11)-93

63.3(2L) 7

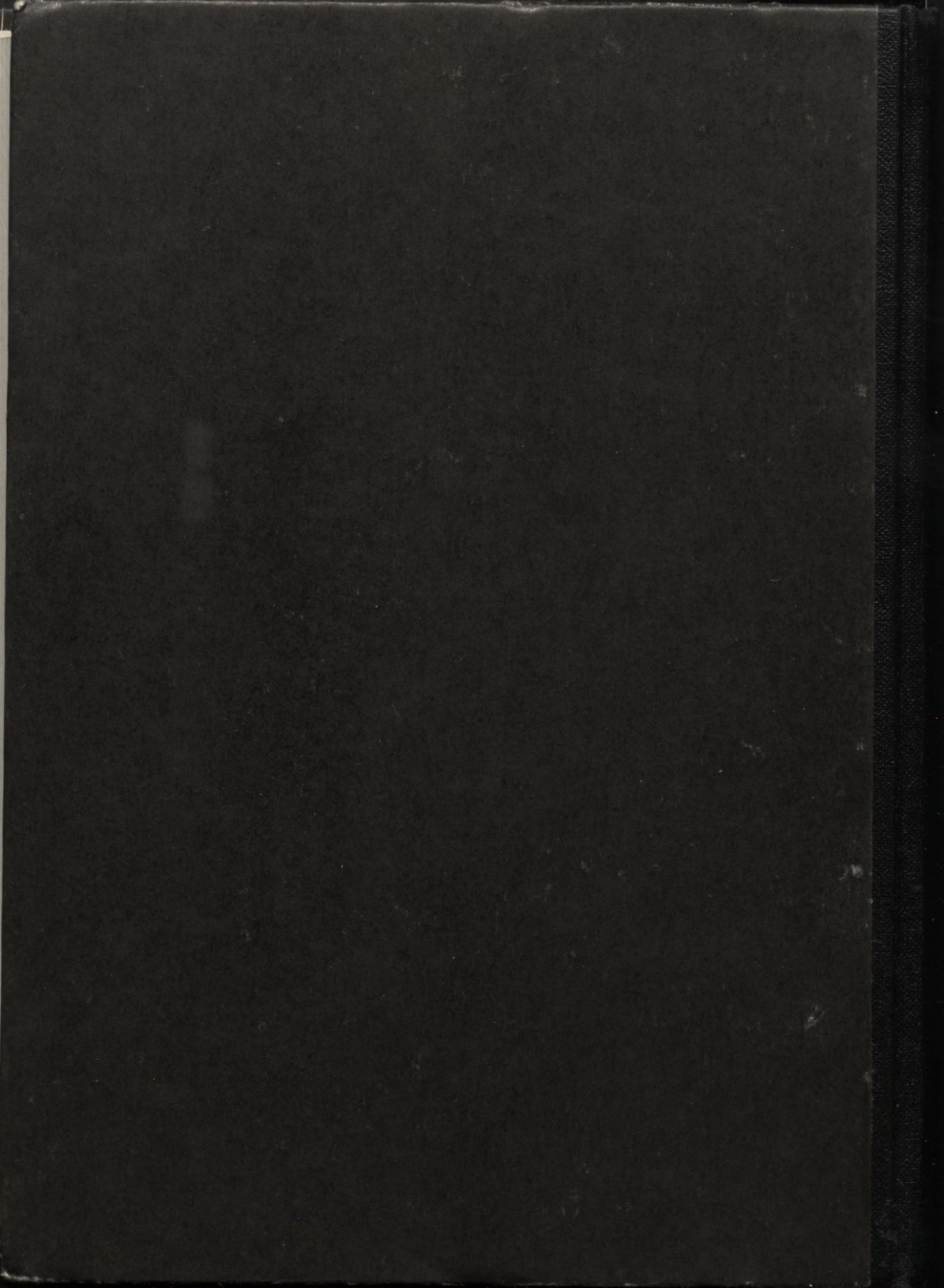
Kontroleksemplars



LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA



0306118776



VIA DOLOROSA